

PRATARMĖ

LKMA Metraščio XXV tomas skiriamas Šventojo *Kazimiero* pripažinimo Šventuoju ir pirmosios Šv. *Kazimiero* garbei bažnyčios Vilniuje 400 metų jubiliejui paminėti. Spausdinama Lietuvių katalikų mokslo akademijos kartu su Vilniaus arkivyskupija ir Vilniaus jėzuitais surengtos mokslinės konferencijos, įvykusios Šv. *Kazimiero* jubiliejaus dienos išvakarėse 2004 m. gegužės 8 d. Vilniaus jėzuitų gimnazijoje, medžiaga.

Publikacijų skyriuje pateikiamas A.*Katiliaus* ir dr. P.*Subačiaus* parengtas 1872 m. kun. Juozapo *Šipausko* pamokslas, skirtas Šv. *Kazimiero* šventei. Tai leidžia pajusti XIX a. pabaigos ir XXI a. pradžios lietuvių katalikų pažiūrų tapatumus ir skirtingumus, suvokti keturių šimtų metų pagarbos Šventajam Lietuvos žmonių Globėjui tęstinumą, neblėstančių idėjų gyvybingumą, laiko nulemtą tradicijų transformaciją.

2003–2004 m. buvo gausu mokslinių konferencijų. Be minėtos konferencijos, skelbiami kitų LKMA savarankiškai ar bendradarbiaujant su kitomis mokslo įstaigomis surengtose konferencijose skaitytų pranešimų tekstai arba pranešimų pagrindu parengti moksliniai straipsniai. Tai konferencija „Iš Žemaičių Kalvarijos ir jos apylinkių istorijos“, įvykusi 2003 07 25–26 Žemaičių Kalvarijoje, skirta pirmojo Žemaičių Kalvarijos (Gardų) paminėjimo rašytiniuose šaltiniuose 750-osioms metinėms; konferencija, skirta vysk. Vincento *Padolskio* gimimo 100-osioms metinėms; konferencija, įvykusi 2003 09 19, skirta VPU Katalikų tikybos katedros 10-mečiui paminėti.

Manome, kad daugelį skirtingų interesų skaitytojų sudomins įvairiomis temomis parašyti moksliniai straipsniai. Šį skyrių pradedame publikuoti vysk. J.*Bo-rutos*, SJ, straipsnį apie arkivyskupą Mečislovą *Reinį*. Straipsnis turėjo būti išspausdintas LKMA Metraščio XXIV tome kartu su kitais konferencijoje „Arkivyskupas Mečislovas *Reinys* – ganytojas ir kankinys“ skaitytais pranešimais, todėl skaitytoją kviečiame dar kartą peržvelgti ir LKMA Metraščio XXIV tome išspausdintus arkivysk. M.*Reiniui* skirtos konferencijos straipsnius. Tik taip susidarysime išsamų didžiojo mūsų Ganytojo ir LKMA akademiko įvaizdį.

Tikimės, kad šis tomas paskatins lietuvių katalikus mokslininkus toliau nagrinėti jame iškeltas temas ir problemas, taip pat ieškoti naujų.

REDAKCINĖ KOLEGIJA

INTRODUCTION

The 25th volume of the LKMA Metraštis (LCAS Chronicle) notes the anniversary of the acceptance of Saint [Casimir](#) as a saint and the 400th anniversary of the church in Vilnius in his honor. The articles were presented at a conference organized by the Lithuanian Catholic Academy of Science together with the Archdiocese of Vilnius and the Jesuits of Vilnius on the eve of the St. [Casimir](#) anniversary on 8 May 2004 at the Jesuit high school in Vilnius.

The section of newly published materials, prepared by Algimantas [Katilius](#) and dr. Paulius [Subačius](#), contains the sermon of Rev. [Šipovskis](#) in 1872 on the occasion of the St. [Casimir](#) celebration. This allows one to feel the similarities and differences in the views of Lithuanian Catholics at the end of the 19th and the beginning of the 21st centuries, to comprehend the continuity of the four hundred years of respect for the Holy Guardian of Lithuania's people, the vitality of the enduring tradition, and the transformation in traditions through time.

In 2003–2004 there were many scholarly conferences. In addition to the previously mentioned conference, the texts of papers read at other conferences organized by the LKMA independently or in cooperation with other scholarly institutions or scholarly articles based on these papers are published. These are the conference „From the History of the Žemaičių Kalvarija (Samogitian Calgary) and Its Regions“ held in Žemaičių Kalvarija on 25–26 July 2004 on the anniversary devoted to the 750th anniversary of the first mention of Žemaičių Kalvarija (Gardai) in written sources; a conference on the 100th anniversary of the birth of Bishop Vincentas [Padolskis](#); and a conference commemorating the 10th anniversary of the Catholic Religion Department of the Vilnius Pedagogical University.

We believe that many readers with different interests will find the scholarly articles on various topics interesting. This section begins with an article by Bishop Jonas [Boruta](#), SJ about Archbishop Mečislovas [Reinys](#). The article should have been published in the 24th volume of the LKMA Metraštis along with the other papers read at the conference „Archbishop Mečislovas Reinys – Pastor and Martyr“. We thus invite the reader to review again the articles of the conference devoted to Reinys published in volume 24 of the LKMA Metraštis. Only in this way will a complete image of our great Pastor and LKMA Academician be made.

We hope that this volume will encourage Lithuanian Catholic scholars to continue to analyze the themes and problems raised in it as well as seek new topics.

EDITORIAL BOARD

TURINYS

Pratarmė.....	3
Introduction.....	4
MOKSLINIAI STRAIPSNIAI	9
VYSK. DR. JONAS BORUTA, SJ	
Arkivyskupo Mečislovo Reinio kankinystė – atsitiktinumas ar sąmoningas apsisprendimas?	11
The Martyrdom of Archbishop Mečislovas Reinys – Coinciden- ce or Conscious Decision (<i>Summary</i>).....	63
HABIL. DR. MEČISLOVAS JUČAS	
Lietuvos parapijų fundacijos XV–XVIII a.	77
The Funding of Lithuanian Parishes in the 15–18 th C. (<i>Summary</i>).....	96
BRONĖ GUDAITYTĖ	
Juozas Eretas apie mokytojo Eckharto mistinį mokymą	97
Juozas Eretas on the Mystical Teaching of Meister Eckhart (<i>Summary</i>)	116
DR. BERNARAS IVANOVAS	
Lietuvos krikščių demokratų požiūris į žydus XX a. 4-ajame dešimtmetyje.....	117
The Views of the Lithuanian Christian Democrats toward Jews in the 1930s (<i>Summary</i>).....	137
HABIL. DR. KAZIMIERAS MEILIUS, DR. JONAS JUŠKEVIČIUS	
Nelygybės atsiradimas ir jos pripažinimo problematika.....	139
The Origin of Inequality and Problems of Its Recognition (<i>Summary</i>)	171
DR. KAZIMIERAS VALANČIUS	
Bažnytiniai juridiniai asmenys: religinės bendruomenės, bendrijos ir centrai, jų tos pačios religijos tikslams įgyvendinti įsteigti juridiniai asmenys	173
Church Juridical Persons (<i>Summary</i>).....	190
HABIL. DR. VALDAS PRUSKUS	
Verslo ir verslininko veiklos vertinimas etinių koncepcijų požiūriu	191
An Evaluation of Business and Businessman Activities in Terms of Ethical Concepts (<i>Summary</i>).....	227
KUN. DR. ROMUALDAS DULSKIS	
Asmens ir tautos pašaukimas Senajame Testamente atsižvelgiant į pašaukimų teologijos perspektyvą	229

Berufung des Einzelnen und des Volkes im Alten Testament in der Aussicht der Theologie der Berufung (<i>Zusammenfassung</i>)	237
HABIL. DR. VANDA ŽEKONIENĖ, DR. VALERIJA JANUŠIENĖ	
Javų derlius nenašiuose lengvos granulimetrinės sudėties dirvožemiuose taikant tausojamosios žemdirbystės sistemą	239
Yield of Cereals in Light Granulimetric Composition Soil Applying a Sustainable Agricultural System (<i>Summary</i>)	249
MOKSLINĖ KONFERENCIJA	
„Šv. KAZIMIERO KULTO PATVIRTINIMO	
IR ŠV. KAZIMIERO BAŽNYČIOS 400 METŲ JUBILIEJUS“	251
PROGRAMA.....	251
DR. IRENA VAIŠVILAITĖ	
Šventojo Kazimiero pasaulis	253
The World of Saint Casimir (<i>Summary</i>)	258
DR. MINTAUTAS ČIURINSKAS	
Šv. Kazimiero gyvenimo ir asmenybės bruožai.....	259
Features of The Life and Personality of Saint Casimir (<i>Summary</i>)	268
SIGITA MASLAUSKAITĖ	
Šv. Kazimieras ikonografinėje tradicijoje.....	269
The Iconographic Tradition about St. Casimir (<i>Summary</i>)	285
DR. NERINGA MARKAUSKAITĖ	
Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčia – 400 metų	289
St. Casimir Church in Vilnius – 400 Years (<i>Summary</i>).....	308
DR. LIUDAS JOVAIŠA	
Gyvenimas Vilniaus jėzuitų profesų namuose	309
Life in the Jesuit Domus Professa in Vilnius (<i>Summary</i>).....	329
VYSK. DR. JONAS BORUTA, SJ	
Palaimintasis Jurgis Matulaitis – Šv. Kazimiero bažnyčios atkūrėjas 1919 m.....	331
Blessed Jurgis Matulaitis – the Restorer of the St. Casimir Church in 1919 (<i>Summary</i>).....	343
MOKSLINĖ KONFERENCIJA	
„IŠ ŽEMAIČIŲ KALVARIJOS IR JOS APYLINKIŲ ISTORIJS“	
PROGRAMA.....	345
VYSK. DR. JONAS BORUTA, SJ	
Žemaičių Kalvarijos šventovės unikalumas ir neišspręstos jos istorijos problemos	347
The Uniqueness of the Samogitian Calgary Shrine: Unresolved Problems of Its History (<i>Summary</i>)	362

HABIL. DR. VLADAS ŽULKUS	
Gardai ir Plateliai XIII–XVI a.....	363
Gardai and Plateliai in the 13–16 th C. (<i>Summary</i>).....	381
DIAK. MGR. ANDRIEJUS SABALIAUSKAS	
Žemaičių Kalvarijos Kalnų ir Švč. M. Marijos Apsilankymo atleidų istorinė ir dvasinė raida.....	383
The Historical and Spiritual Development of the <i>atleidai</i> of the Žemaičių Kal- varija (Samogitian Calgary) Hills and the Visitation of the Blessed Mother Mary (<i>Summary</i>).....	455
EDMUNDAS MICKŪNAS	
Iš Šarnelės kaimo istorinės praeities (Seniausiojo paminėjimo klausimu).....	467
From the Historical Past of the Šarnelė Village (On the Question of the Oldest Mention) (<i>Summary</i>).....	480
DR. VAIDA KAMUNTAVIČIENĖ	
Žemaičių Kalvarijos dominikonai XIX a. pirmojoje pusėje.....	481
Dominicans of Žemaičių Kalvarija in the 1 st Half of the 19 th C. (<i>Summary</i>).....	498
MOKSLINĖ KONFERENCIJA, SKIRTA VYSKUPO	
VINCENTO PADOLSKIO GIMIMO 100-OSIOMS METINĖMS.....	500
PROGRAMA.....	500
DR. KAN. KĘSTUTIS ŽEMAITIS	
Vyskupas Vincentas Padolskis – okupuotos vyskupijos ganytojas.....	501
Bishop Vincentas Padolskis – the Shepherd of an Occupied Diocese (<i>Summary</i>).....	507
HABIL. DR. ALDONA PRAŠMANTAITĖ	
Vyskupas Vincentas Padolskis ir Šventojo Rašto lietuviški vertimai.....	509
Bishop Vincentas Padolskis and Translations of the Bible into Lithuanian (<i>Summary</i>).....	517
KUN. TEOL. LIC. LIONGINAS VIRBALAS, SJ	
Vyskupo Vincento Padolskio „Kelionė į Šventąją Žemę“.....	519
„The Journey to the Holy Land“ by Bishop Vincentas Padolskis (<i>Summary</i>).....	525
DR. ALDONA VASILIAUSKIENĖ	
Daktaras vyskupas Vincentas Padolskis: veikla Lietuvių katalikų mokslo akademijoje.....	527
Dr. Bishop Vincentas Padolskis: Activi- ties in the Lithuanian Catholic Academy of Sciences (<i>Summary</i>).....	544
MOKSLINĖ KONFERENCIJA	
„VPU KATALIKŲ TIKYBOS KATEDRAI 10 METŲ“.....	561
VPU KATALIKŲ TIKYBOS KATEDRAI 10 METŲ (Dr. A. Stasiulevičiūtė).....	561
DR. VYTAUTAS RADŽVILAS	
Tradicinių vertybių vieta postmodernioje visuomenėje.....	565
On Traditional Values in Postmodern Society (<i>Summary</i>).....	575

GIEDRĖ RITA RUGEVIČIŪTĖ	
Mokytojo vaidmuo mokant tikybos	577
The Role of Teacher in Religion Teaching (<i>Summary</i>)	584
DR. VIDA VAINILAVIČIŪTĖ	
Pagrindinės katechezės fenomeno pedagogizacijos srovės.....	585
The Main Trends of the Pedagogisation of the Catechesis Phenomenon (<i>Summary</i>).....	598
DR. ARTŪRAS GRICKEVIČIUS	
Šiuolaikinė istorinė sąmonė kaip Bažnyčios istorijos dėstymo problema	599
Contemporary Historical Consciousness as a Problem in Teaching Church History (<i>Summary</i>).....	614
ARTŪRAS LUKAŠEVIČIUS	
Pastoracinės katechezės aktualijos Lietuvoje	617
Pastoral Catechesis in Lithuania Today (<i>Summary</i>)	624
PUBLIKACIJOS	627
KUNIGO JUOZAPO ŠIPAUSKO PASAKYTAS PAMOKSLAS ŠV. KAZIMIERO GARBEI (<i>Parengė Algimantas Katilius ir dr. Paulius Subačius</i>)	629
VYSKUPO JUSTINO STAUGAIČIO LAIŠKAI	
ARKIVYSKUPUI JURGIUI MATULAIČIUI (<i>Parengė Algimantas Katilius</i>)	643
KRONIKA	661
KONFERENCIJOS.....	663
TARPTAUTINĖS GYDYTOJŲ KATALIKŲ FEDERACIJOS (FIAMC) IR EUROPOS ASOCIACIJŲ VALDYBŲ POSĖDŽIAI ROMOJE 2004 m. kovo 16 ir 20 d. (<i>Habil. dr. Leonas Laimutis Mačiūnas</i>)	663
MININT ISTORIKO IR MUZIEJININKO JUOZO MACEIKOS GIMIMO 100 METŲ SUKAKTĮ (<i>Dr. Napalys Kitkauskas</i>)	666
MŪSŲ JUBILIATAI.....	671
DR. ALFONSUI ŠEŠPLAUKIUI (TYRUOLIUI) – 95-ERI	671
RECENZIJOS	673
Prof. Aldona Gaigalaitė, Jūratė Žemaitienė: Juozas Purickis-Vygantas (<i>Dr. Regina Laukaitytė</i>)	675
ASMENVARŽIŲ RODYKLĖ	679

Moksliniai straipsniai

VYSK. DR. JONAS BORUTA, SJ

Vilniaus universitetas

ARKIVYSKUPO MEČISLOVO REINIO KANKINYSTĖ – ATSITIKTINUMAS AR SĄMONINGAS APSISPRENDIMAS?

Žengiant į trečiąją krikščionybės tūkstantmetį sudarytas XX a. martirologijus – antrojo tūkstantmečio paskutinio amžiaus tikėjimo kankinių katalogas. Atrenkant kandidatus į šį martirologijų vadovautasi dviem kriterijais. Pirmasis – kandidato persekiojimas, nužudymas iš *odium fidei*. Antrasis – kandidato nuostata aktyviai liudyti tikėjimą.

1993 m. popiežius Jonas Paulius II, Kryžių kalne prisimindamas Lietuvos sunus ir dukteris, sovietinės spaudos metais nuteistus ir įmestus į kalėjimą, išsiųstus į koncentracijos stovyklas, ištremtus į Sibirą, Kolymą, nuteistus myriop, atskirai įvardijo tris Lietuvos vyskopus: „Iš jų ypač norėčiau priminti tris Bažnyčios šulius: Telšių vyskupą Vincentą Borisevičių, po ilgų tardymų ir žiaurių kankinimų nužudytą 1946 metais; Kaišiadorių vyskupą Teofilį Matulionį, kurio žemiškoji kelionė tebuvo vien skaudi kančios ir sielvarto kalvarija iki pat mirties 1962 metais; taip pat Vilniaus arkivyskupą Mečislovą Reinį, suimtą 1947 metais, o 1953 metais mirusį Vladimiro kalėjime. Buvo teisiami nekaltieji. Jūsų Tėvynėje anuomet siautėjo nežmoniška visuotinės prievartos sistema. Ji trypė ir žemino žmogų <...> Pasikartojo ir išsipildė tai, kas jau buvo atsitikę Golgotoje, kur Dievo Sūnus, „priėmęs tarno išvaizdą“ kaip žmogus, „nusižemino, tapdamas klusnus iki mirties“ (Fil 2,7–8)¹.

Šiame konferencijos „Arkivyskupas Mečislovas Reinys – Ganytojas ir Kankinys“ (Vilnius, LKMA, 2003 11 08) pranešime nagrinėjama dilema: kuris arkivyskupo Mečislovo Reinio kankinystės atveju faktorius buvo lemiamas jo tikėjimo liudijimui, herojiškumui – ar atsitiktinumas, kad jam teko gyventi ir vykdyti ganytojo vyskupo pareigas nežmoniškos ateistinės spaudos metais, ar jo sąmoningas apsisprendimas, nepaisant, kokie bus laikai – pūs palankus ar priešingas vėjas, – drąsiai liudyti Kristų, drąsiai skelbti visiems žmonėms Jo Evangeliją, ginti Jo Bažnyčią.

Analizuojant arkivyskupo M.Reinio (1884–1953) laikyseną tiek tarpukario nepriklausomoje Lietuvoje, tiek sovietinės, tiek nacių spaudos metais, konstatuojama drąsi, sąmoninga tikėjimo liudijimo nuostata. Ne kiekvienas Lietuvos krikščionis tarpukario ir pokario metais buvo ir išliko nuosekliai apsisprendęs drąsiai liudyti tikėjimą. Todėl arkivyskupas M.Reinys kartu su savo likimo broliais vyskupa T.Matulioniu, V.Borisevičiumi ir kitais yra pagrįstai įrašyti į XX a. tikėjimo liu-

¹ Jonas Paulius II. Liudykime Kristų. Popiežiaus Jono Pauliaus II kalbos, pasakytos Lietuvoje 1993 m. rugsėjo 4–8 d., Vilnius, 1994, p. 110.

dytojų – kankinių martirologijų. Jono [Pauliaus](#) II žodžiais tariant: „Jų gyvenimas yra padrašinimas ir parama Lietuvos Bažnyčios ateičiai“², t.y. visas jų gyvenimas, o ne tik paskutinė jų gyvenimo dalis, kai, atsidūrę sovietinių represinių struktūrų gniaužtuose, tiesiogiai buvo ne tik terorizuojami, bet ir kankinami, net žudomi, – buvo herojiškas tikėjimo liudijimas.

Iš šiame pranešime aptartos medžiagos dar kartą paaiškėja, kad komunistinė bolševikinė sistema tapo brutali Bažnyčios ir tikėjimo atžvilgiu daug anksčiau, nei valdžią į savo rankas sovietinėje Rusijoje paėmė [J.Stalinus](#). Tai rodo pirmojo kun. [M.Reinio](#) kalinimo bolševikų kalėjimuose 1919 m. faktas. Nelengvi buvo tiek Bažnyčiai, tiek vyskupui [M.Reiniui](#) tautininkų autoritarinio prezidento [A.Smetonos](#) Lietuvos valdymo metai – vysk.[M.Reinio](#) susidūrimas su autoritariniu režimu ginant katalikų jaunimo teisę burtis į katalikiškas organizacijas, taip pat Teologijos-filosofijos fakulteto veiklą Lietuvos universitete nuo varžymo, o to padaryti nepavykus – su tautininkų trukdymais įkurti katalikišką universitetą Lietuvoje. Reikėjo nemažos drąsos, Vokietijoje stiprėjant [Hitlerio](#) režimui ir jo pozicijoms tarptautinėje plotmėje, – 1939 m. paskelbti atvirai antinacinę studiją „Rasizmo problema“ ir nacių okupacijos metais remti persekiojamus bei naikinamus žydus. O dar labiau tos drąsos reikėjo ginant tikinčiuosius katalikus ir jų bažnytines struktūras nuo sovietinės valdžios pastangų jas sunaikinti ar bent „ideologiškai neutralizuoti“ antrosios sovietinės okupacijos laikotarpiu. Šiuo atveju reikėjo drąsos ne tik ginti tikinčiuosius ir Bažnyčią, bet ir pačiam nepalūžti tardymuose ir kankinimuose, ilgo kalinimo metu nepasiduoti šantažui, nepulti į nusiminimą, kai jokios vilties nebeliko gyvam išeiti iš sovietinio kalėjimo. Nuoseklia, drąsia, principingą, sąmoningą apsisprendimo laikyseną vainikavo kankinio mirtis 1953 m. lapkričio 8 d. Vladimiro kalėjime.

Šiame darbe pateikiama ir analizuojama medžiaga yra svarbi arkivyskupo Mečislovo [Reinio](#) asmenybei, jo biografijai geriau pažinti, taip pat ir XX a. tiek Lietuvos Katalikų Bažnyčios, tiek Visuotinės Bažnyčios istorijai.

Arkivyskupo Mečislovo [Reinio](#) biografijos tyrimų būklė. Istoriografijos ir šaltinių apžvalga

Straipsnyje, remdamiesi arkivyskupo [M.Reinio](#) biografijos faktais, jo paties ir amžininkų atsiminimais, mėginsime atsakyti į klausimą, kas yra [M.Reinys](#) kaip tikėjimo liudytojas-kankinys: ar atsitiktinai susiklosčiusių istorinių aplinkybių auka, ar sąmoningai pasirinkto gyvenimo tikslo ir veiklos būdo, vedusio į neišvengiamą kankinystę, išdava.

Reikia pasakyti, kad nors periodikoje – tiek iki Atgimimo laikų išėivijoje, tiek po atkurtos Lietuvos nepriklausomybės – pasirodė ir iki šiol skelbiama nemažai publikacijų, skirtų arkivyskupo Mečislovo [Reinio](#) atminimui ar katalikiškosios visuomenės dalies supažindinimui su kandidato į šventuo-

² Ten pat.

sius (t.y. Dievo Tarno) asmenybe, tačiau išsamių ir nuoseklių studijų, vienu ar kitu aspektu metodiškai analizuojančių jo gyvenimo ir veiklos faktus bei jo rašytinį palikimą, beveik neturime. Ypač trūksta tyrinėjimų apie arkivyskupą M.Reinį kaip tikėjimo kankinį, kandidatą į šventuosius.

Daugiausia medžiagos svarstymams ir įvairiškai analizei apie arkivyskupą M.Reinį ir jo gyventu laikotarpiu spręstas bažnytinio gyvenimo problemas randame kun. Juozo Šalčiaus monografijoje „Arkivyskupas Mečislovas Reinys“³, kuri parašyta sovietų okupuotoje Lietuvoje, o išleista Čikagoje 1977 m. (dėl suprantamų priežasčių nenurodant autoriaus pavardės). Ji laikoma ne tiek analitine studija, kiek vienu pagrindinių šaltinių arkivysk. M.Reinio biografijos tyrimams. Knygoje publikuojami prel. Stanislovo Kiškio, kan. Petro Baltuškos ir knygos autoriaus kun. Juozo Šalčiaus, MIC, pastangomis surinkti amžininkų atsiminimai ir privačių asmenų rankose tuo metu buvę dokumentai. Rengdami šią monografiją jos iniciatoriai ir autorius dėl sovietinės valdžios trukdymų ir draudimų negalėjo pasinaudoti valstybinių archyvų dokumentine medžiaga, tačiau knygos kaip šaltinio vertingumą sustiprina neišblėsę amžininkų atsiminimai, nes ji rengta po arkivyskupo mirties nepraėjus nė 15–20 metų. Remiantis monografijoje pateikta medžiaga parašyta ir arkivysk. M.Reinio gimimo 100-osioms metinėms savilaidos būdu parengta ir nelegaliai platinta, o 1996 m. legaliai išleista Ados Urbonaitės ir Edvardo Šiugždos knygelė⁴. Monografijos medžiagą apie tarpukario Lietuvos valstybės ir Bažnyčios santykių problemas (o arkivysk. M.Reinys buvo aktyvus šių problemų sprendimo dalyvis) papildė Aldonos Gaigalaitės knyga „Klerikalizmas Lietuvoje 1917–1940 metais“. Kaip matyti iš knygos pavadinimo, tai tipiška sovietmečio publikacija su aiškiai negatyviu, vienašališkai ateistinės propagandos nuspalvintu faktografinės medžiagos komentavimu. Tačiau nepaisant neobjektyvios, ateistiškai angažuotos medžiagos analizės bei vertinimų, A.Gaigalaitės knyga ir šandien išlieka kaip informacinis leidinys apie dokumentus, buvusius sovietiniuose valdžios archyvuose ir dabar saugomus Lietuvos valstybiniuose archyvuose. Šioje knygoje publikuojami dokumentai leidžia tarp eilučių įskaityti tikruosius faktus ir daryti akivaizdžiai priešingas išvadas, nei sovietmečiu leista jas formuluoti knygos autorei. Beje, šioje knygoje skelbiama dokumentine medžiaga savo monografijoje rėmėsi ir kun. J.Šalčius.

³ [J.Šalčius] *Arkivyskupas Mečislovas Reinys*. Čikaga: Lietuvių krikščionių demokratų sąjunga. (M.Morkūno spaustuvė), 1977, 248 p.

⁴ A.Urbonaitė, E.Šiugžda (sudarytojai), *Mečislovas Reinys – mokslininkas, valstybininkas, arkivyskupas, kankinys. 100-osioms gimimo metinėms (1884–1984)*, Kaunas, 1996, 64 p.

Trečia reikšminga publikacija arkivysk. M.Reinio asmenybei pažinti yra Algimanto Kasparavičiaus straipsnis „Kunigas Mečislovas Reinys diplomatinėje tarnyboje (1925 09 25–1926 04 20)“, išspausdintas straipsnių rinkinyje „Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940“⁵. Dokumentais paremta studija leidžia ne tik atidžiau pažvelgti į M.Reinį kaip į užsienio reikalų ministrą, Lietuvos diplomatijos vieną vadovą, bet ir susipažinti, kaip jį vertino ir jo draugai bei bendražygiai, ir politiniai oponentai, užsienio valstybių diplomatai. Straipsnis leidžia daryti platesnes išvadas apie M.Reinio dvasinę brandą bei jo jau tuomet brangintus principus, kurių laikymasis jį atvedė iki realios kankinystės antrosios sovietinės okupacijos metais.

Nuo 1995 m. nemaža straipsnių apie arkivysk. M.Reinį yra paskelbusi Aldona Vasiliauskiene. Dalis jų skirta įvairiems arkivyskupo atminimo renginiams pristatyti ir nepakyla virš reklaminės publicistikos lygio. Kiti skirti įvairioms įdomybėms iš arkivyskupo ir jo aplinkos žmonių gyvenimo, pavyzdžiui, publikacija „Arkivyskupas Mečislovas Reinys ir T.Aškūnų bei B.Asių kolchozo Moderniojo Cirkio biuleteniai“⁶ pasakoja, kaip arkivyskupas savo artimųjų, bendradarbių, giminių būrelyje niūriais antrosios sovietinės okupacijos pradžios metais stengėsi įvairinti niūrius gyvenimo įvykius žaismingo humoristinio „biuletenio“ rašymu. Reikšmingiausia A.Vasiliauskiene publikacija M.Reinio tema yra straipsnis „Arkivyskupo Mečislovo Reinio gyvenimo bruožai“⁷; čia glaustai, laikantis chronologinės sekos, pristatomi pagrindiniai arkivysk. M.Reinio gyvenimo tarpsniai, o pabaigoje pateikiami nuo Atgimimo pradžios iki 1995 m. daugiausia straipsnio autorės iniciatyva surengti arkivyskupo M.Reinio atminimui skirti renginiai. Straipsnyje pateikta medžiaga beveik visa yra paskelbta kun. M.Šalčiaus monografijoje, tačiau A.Vasiliauskiene ją dar kartą patikrino, apklausdama vieną tos monografijos iniciatorių kan. Petrą Baltušką, taip pat kitus tuo metu dar buvusius gyvus monografijoje aprašomų įvykių dalyvius. Taip sovietmečiu konspiraciniais tikslais anoniškai paskelbtos medžiagos autentiškumas buvo dar kartą verifikuotas ir patvirtintas.

⁵ A.Kasparavičius, Kunigas Mečislovas Reinys diplomatinėje tarnyboje, kn. *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*, red. A.Česonis, Kaunas, 1999, p. 153–172.

⁶ A.Vasiliauskiene, Arkivyskupas Mečislovas Reinys ir T.Aškūnų bei B.Asių kolchozo Moderniojo Cirkio biuleteniai, *Istorija*, t. 42, 1999, p. 12–30.

⁷ A.Vasiliauskiene, Arkivyskupo Mečislovo Reinio gyvenimo bruožai, *LKMA Metraš-tis*, t. 9, Vilnius, 1995, p. 449–490.

Panašiai tenka vertinti ir kitą A. Vasiliauskiene's straipsnį apie M. Reinį, Lietuvos katalikų universiteto kūrėją⁸.

Mūsų nagrinėjamai temai svarbi A. Vasiliauskiene's publikacija „Arkivyskupo Mečislovo Reinio pozicija bolševizmo ir tikėjimo klausimais (spauda ir dokumentika)“⁹. Čia pateikiamos M. Reinio nacių okupacijos metais parašytų 10 straipsnių, išspausdintų dienraštyje „Naujoji Lietuva“ (ėjo 1941 06 29–1944 07), santraukos. Taip pat šiame straipsnyje pateikta fragmentų iš 1945–1947 m. arkivyskupo M. Reinio raštų sovietinės valdžios įstaigoms: dėl tikybos dėstymo mokyklose, dėl kapelionų paskyrimo lietuviškiems Raudonosios armijos daliniams, dėl bažnytinių komitetų kūrimo ir parapijų bei bažnyčių registravimo sovietinės valdžios įstaigose.

Dar viena publikacija, kurioje verifikuojami ir koreguojami J. Šalčiaus monografijoje fragmentiškai paskelbti arkivyskupo M. Reinio kanclerio kun. Edmundo Basio atsiminimai, – tai prelato Lado Tulabos atsiminimų knygoje „Neišblėstantys žiburiai“ išspausdintas skyrelis „Arkivyskupas M. Reinys“¹⁰. Vilniečio kunigo E. Basio atsiminimuose skamba lenkų valdymo ir sovietinės okupacijos laikotarpiais įgytos atsargumo gaidelės – esą arkivyskupas M. Reinys per drąsiai gynė tikėjimą ir Bažnyčią nuo sovietinės propagandos kaltinimų bei išpuolių, per drąsiai kritikavo sovietinį bolševizmą nacių okupacijos metais spausdintuose straipsneliuose. L. Tulabos atsiminimai šios atsargumo logikos (t.y. svetimos ir arkivyskupui M. Reiniui) dar nepalieti, todėl L. Tulabos atsiminimai yra autentiškesni, netraumuoti sovietmečio šampų, kitaip nei kun. E. Basio atsiminimai, kurie sužaloti sunkių autorius patirtų išgyvenimų ilgametėje tremtyje Šilutėje, kur šis, buvęs kurios sekretorius, atsidūrė po arkivyskupo arešto.

Arkivysk. M. Reinio bažnytinei ganytojiškai veiklai ir jos motyvacijai tyrinėti reikšmingų dokumentų nedaug teišliko. Asmeninis arkivyskupo archyvas išdraskytas, konfiskuotas ir sunaikintas arešto metu. Dalis tos medžiagos, sovietinių saugumiečių tendencingai išverstos į rusų kalbą, pateko į arkivysk. M. Reinio baudžiamąją bylą, kuri Arūno Streikaus paskelbta penktajame „Fontes historiae Lituaniae“ tome¹¹. Ši buvusioje Lietuvos SSR

⁸ A. Vasiliauskiene, Mečislovas Reinys – Lietuvos katalikų universiteto kūrėjas, *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 16, Vilnius, 1996, p. 199–224.

⁹ A. Vasiliauskiene, Arkivyskupo Mečislovo Reinio pozicija bolševizmo ir tikėjimo klausimais (spauda ir dokumentika), *Istorija*, t. 39, Vilnius, 1999, p. 29–40.

¹⁰ L. Tulaba, *Neišblėstantys žiburiai*, Roma, 1998, p. 174–190.

¹¹ *Lietuvos vyskupai kankiniai sovietiniame teisme*, sud. A. Streikus, *Fontes historiae Lituaniae*, t. 5, Vilnius, 2000, p. 573–759.

KGB archyve saugoma byla kruopščiai išnagrinėta Vido Spenglos (Algimanto Žilinsko) studijoje „...Nesiderina su vyskupo sąžine ir luomu“. Pagal arkivyskupo Mečislovo Reinio bylą KGB archyve“¹².

Toks pat likimas ištiko ir Vilniaus arkivyskupijos kurijos aktualų archyvą, kurio likučiai po saugumiečių revizijos buvo perduoti Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriui. Iki Atgimimo jie buvo neprieinami objektyviam tyrinėtojiui, o ir dabar dar nėra tinkamai sutvarkyti¹³.

Privačių asmenų, daugiausia kunigų, archyvuose mašinraščių kopijomis klaidžioja kun. Edmundo Basio, kun. Juozo Čepėno atsiminimai. Jais pasinaudojo kun. Juozas Šalčius, MIC, rašydamas savo monografiją.

Taigi remdamiesi glaustai aptartaisiais šaltiniais mėginsime atkurti arkivysk. M. Reinio brendimo sąmoningai tikėjimo liudytojo ir kankinio misijai kelią.

Pirmieji gyvenimo žingsniai carinės Rusijos persekiojamo katalikų tikėjimo aplinkoje

Kaip ir kun. J. Šalčius, šį skyrelį pradedame gana taiklia Prano Dovydaičio mintimi, pasakyta 1934 m. „Ateities“ žurnale išspausdintame laiške vyskupui Mečislovui Reiniui jo amžiaus 50 metų sukaktuvių proga: „Goethe kitados yra, rodos, šiaip pasakęs:

Wer den Dichter will versteh'n

Muss in Dichters Lande gehen,

t.y. „kas nori suprasti dainių, į dainiaus šalį teeina“ – taip norėčiau išversti bent kiek ir poeziją gelbėdamas. Kad ir Tu, Drauge, nesi nei poetas, bet tik mokslininkas ir visuomenininkas, tačiau ir Tavo, kaip kiekvieno mūsų, paveikslas bus aiškesnis, kai jis bus patalpintas Tavo gimtojo aplinkumoj. Tik leisk man pasakyti mano išpūdžius apie Tavo aplinkumą, kurioje kilai, augai ir su kuria ir dabar palaikai artimus santykius vasarą, kad ir trumpam poilsui vykdamas ne kur kitur, bet tik savajan Madagaskaran“¹⁴.

Mūsų nagrinėjamai temai labai svarbūs tie pirmieji M. Reinio žingsniai, toji pirmoji aplinka, kuri nulėmė visą tolesnę M. Reinio asmenybės raidą. Tai ir geografinė aplinka, kraštovaizdis, bet ypač ta dvasinė, religinė nuotaika,

¹² V. Spengla, *Atlikę pareigą. Vyskupai KGB (NKGB, MGB) kalėjimuose*, Vilnius, 1997, p. 143–203.

¹³ Lietuvos mokslų akademijos biblioteka. Rankraščių skyrius, f. 12, b. 2956.

¹⁴ P. Dovydaitis, Vyskupui Mečislovui Reiniui laiškas jo amžiaus 50 metų sukaktuvių proga, *Ateitis*, Nr. 2, 1934, p. 74.

kuri sklido jo vaikystės ir jaunystės metais tėvų šeimoje ir gimtinėje. Koks pirmas dar vaiko M.Reinio išpūdis apie tikėjimą, kurį išpažino jo tėvai ir artimieji? Kokia ta Bažnyčia, į kurią dar kūdikis būdamas tėvų valia buvo įvesdintas? Tai katalikų tikėjimas, Katalikų Bažnyčia, deja, tuo metu svetimos tautos ir svetimo tikėjimo valdovų – Rusijos carų valdžios – persekiojamas ir varžomas.

M.Reinio gimtinė – Madagaskaro vienkiemis – jo vaikystės ir jaunystės laikais priklausė Žemaičių vyskupijos Dusetų parapijos filinei Daugailių bažnyčiai. 1852 m. vysk. M.Valančius, vizituodamas Daugailius, patvirtino juos kaip Dusetų parapijos filiją. Dėl nežinomų priežasčių Daugailiai filija išbuvo ligi II pasaulinio karo pradžios. Tik 1939 m. Panevėžio vyskupas K.Paltarokas Daugailių filiją paskelbė parapija¹⁵. Arkivyskupo gimtinė yra netoli Daugailių–Antalieptės plento (8 km.) maždaug pusiaukelėje tarp Antalieptės (3 km.) ir Daugailių (5 km.). Dabartinė Daugailių bažnyčia pastatyta 1883 m. – taigi vieneri metai prieš M.Reinio gimimą. Tarp naujosios bažnyčios statybos uolių aukotojų-rėmėjų įvardijama ir Reinių šeima¹⁶. Nors iš Madagaskaro vienkiemio į Antalieptę būtų buvę arčiau, tačiau tuo metu Antalieptės bažnyčia buvo stačiatikių rankose. Antalieptėje nuo XVIII a. pradžios įsikūrė karmelitai, kurie 1732–1763 m. čia pasistatė bažnyčią. Po 1831 m. sukilimo numalšinimo Rusijos caro valdžia Antalieptės vienuolyną, parapinę mokyklą ir bažnyčią uždarė. Katalikų bažnyčia stovėjo apleista iki 1837 m., o tada ji buvo paversta stačiatikių cerkve. 1893 m., kai Mečislovui buvo 9 metai, karmelitų vienuolyno mūriniuose pastatuose buvo įkurdintos stačiatikių vienuolės. Vietinių gyventojų stačiatikinimo ir rusinimo tikslu stačiatikių vienuolės prie savo vienuolyno 1906 m. įkūrė *rusišką* mokytojų seminariją ir ūkio mokyklą. Tačiau moksleivių iš vietinių gyventojų nesulaukė. Mokyklą lankė tik rusų valdininkų vaikai ir iš Rusijos atvežti moksleiviai. Kai pirminis stačiatikių planas nepasisėkė, buvo imtasi kitokių metodų: į mokyklą mokytis buvo privežta iš Rusijos gražių rusaičių. Kiek pasimokiusias ir pramokusias lietuvių kalbos savo mokines vienuolės piršo vietiniams ūkininkaičiams į žmonas, žadėdamos gerus kraičius: po pusvalakį žemės ir po kelis šimtus rublių. Tačiau net ir neturtingi kaimo bernai iš šios akcijos tik juokėsi ir vilionėms nepasidavė. Antalieptės ir apylinkių gyventojai ilgėjosi savo šventovės, jautė carinės Rusijos jiems padarytą skriaudą ir laukė meto, kada ji bus atitaisyta. Apie atimtą bažnyčią buvo kuriamos legendos, kaip ir kada ji vienąkart grįš katalikams. 1905 m. revoliucijos metu,

¹⁵ B.Kviklys, *Lietuvos bažnyčios*, t. 4, Čikaga, 1984, p. 132–136.

¹⁶ Ten pat, p. 133.

kuri Antalieptėje buvo ne „socialistinė“, o labiau religinė, gyventojų susirinkime išrinktas viršaitis Petras [Dičiūnas](#) su aktyviais bendradarbiais keturis kartus bažnyčios grąžinimo reikalu lankėsi vienuolyne ir reikalavo, kad stačiatikių šventikas ir vienuolės katalikams grąžintų užgrobtas Antalieptės ir Vencavų bažnyčias, o pačios vienuolės išvyktų į Rusiją, iš kur buvo atvykusios. Tačiau netrukus rusų caro policija ir kariuomenė lietuvišką valsčiaus vadovybę pašalino, aktyvesni jos veikėjai buvo suimti. 1907 m. sausio mėn. P.[Dičiūnas](#) buvo nuteistas 8 metams kalėjimo, kiti išteisinti. Antalieptės bažnyčia grįžo katalikams tik 1918 m. Taip tą Antalieptės parapijos istorijos tarpą aprašo B.[Kviklys](#), M.[Reinio](#) krašto žmogus.

XIX–XX a. sandūroje M.[Reinio](#) tėviškės aplinkoje vykę įvykiai charakterizuoja tą dvasinę religinę atmosferą, kuri tuo metu buvo būdinga visai Lietuvai. Žemaičių, Seinų ir Vilniaus vyskupijose vyko religinis tautinis sąjūdis, kuris paliko savo atspaudą jaunose širdyse. Ne vienas jaunuolis tuo metu pasirinko kunigo tarnystės kelią. Kaip teisingai yra pasakęs Edvardas [Vidmantas](#), – mūsų šiandieninė lietuviškoji liberalioji „istoriografija nesuteikia išsamaus vaizdo apie Lietuvoje vykusį religinį tautinį sąjūdį. Galimas daiktas, kad pasaulietinės inteligentijos tendencija lietuvių tautinį sąjūdį beveik išimtinai tapatinti su aušrininkų ir varpininkų veikla, o katalikų dvasininkijos tautinį kultūrinį darbą laikyti vien konfesiniu siekiu nustelbė pastarosios reikšmę lietuvių tautiniame judėjime. Tačiau tereikia atidžiau pažvelgti į daugybę su tuo susijusių klausimų ir viskas nušvinta kita šviesa. Kas ir kokiam reikalui sukūrė nelegalią spaudą bei šios spaudos platinimo organizaciją, pramynusią kelius visam spaudos draudimo laikotarpiui? Kieno pastangomis gyventojai pradėjo priešintis stačiatikinimui ir rusinimui, tikybos dėstymui rusų kalba mokyklose, šios kalbos vartojimui Katalikų Bažnyčioje? Kas gynė Kęstaičių ir Kražių bažnyčias, kūrė religines organizacijas, slaptas mokyklas, be caro valdžios leidimo statė kryžius, dalyvavo įvairiose procesijose? Gyventojų masinis išitraukimas į šį sąjūdį pirmiausiai buvo grynai religinė paskata. Todėl pagrįstai galima sakyti, kad jėga, sukėlusi pasipriešinimą okupacinei valdžiai, tikrai buvo religinis tautinis sąjūdis“¹⁷.

Šis sąjūdis pasiekė ir M.[Reinio](#) tėviškę, veikė liaudies nuotaikas. O kaip šio liaudies sąjūdžio idėjos ir dvasia veikė dar vaikystėje M.[Reinį](#)? Kaip liudija P.[Dovydaitis](#), Mečislovas vaikystėje buvęs imlus, ypač religiniams impulsams: „Taip, mokytojo darbo pamėgimą Tu jau mažu vaiku būdamas rodei savo vienmečius kur nors į kluoną susivadinęs, patsai kur ant balkio už-

¹⁷ E.[Vidmantas](#), *Religinis tautinis sąjūdis Lietuvoje XIX a. antroje pusėje– XX a. pradžioje*, Vilnius, 1995, p. 10.

kopęs jiems pamokslus sakydavai... O kaip labai mėgdavai su mamute vaikščioti į bažnyčią! Kai šventadienio rytą išgirdavai iš savo sesučių: „Mečiuk, kelkis! Jau mamytė į bažnyčią eina!“ – Tu šokdavai kaip sudegęs ir nesisprausęs bėgdavai į lauką mamytę vydamasis taip, jog ir Tave reikėdavo vytis ir grąžinti namon...¹⁸

Jei ne sąmonę, tai pasąmonę veikė vaikystėje išgyventa tėvelio mirtis. Ši patirtis suformavo krikščionišką požiūrį į ją. Neišvengiama artimųjų ar mūsų pačių mirtis – ne pati didžiausia nelaimė. Yra aukštesnių vertybių, kurių nesunaikina nė mirtis. P.Dovydaitis rašo: „... Belgijoje bestudijuodamas negalėjai parvykti nei savo ūmai susirgusios motinėlės atlankyti ir jos mirusios palaidoti. Tegalėjai suskubti ją tik laišku atsisveikinti.

Tavo motinėlė mirė sulaukusi senesnio amžiaus, bet savo tėvelio mirties turbūt neatsimėnė*. Jis dirbdamas lauko darbą buvo arklio mirtinai sužeistas ir mirė dar visai jaunas. Kai Tavo tėvelį pašarvojus atnešė lentų jo kars-tui dirbdinti, tai patsai vaikiškai džiaugdamas bėginėjai tomis lentomis dar nenujausdamas, kad buvai netekęs savo rūpintojėlio. Nuo to laiko Tavo mamutė Tau drauge ir tėvelį atstojo ...“¹⁹

Vaikystėje ir jaunystėje pradėjęs formuotis krikščioniškas požiūris į mirtį ryškiausiai atsiskleidė paskutiniaisiais gyvenimo metais Vladimiro kalėjime. Kun. Steponas Matulis, MIC, „Lietuvių enciklopedijoje“ pateikia tokią žinią: „1951 m., žuvus vienam kaliniui, Reinys likusius guodė: „Neliūdėkime. Nukankintieji kovoja su mumis... Jie stiprina mūsų gretas. Tebus pašlovinti nenusilenkę prieš netiesą. Jie gyvena amžinai“²⁰.

Tėvui mirus našlaitį ėmė globoti giminės. 1926 m. vasario 7 d. rašytoje savo kaip Lietuvos užsienio reikalų ministro biografijoje M.Reinys sako: kad „yra gimęs 1884.II.5. Madagaskaro vienkiemyje Utenos apskrityje. Aukštesnįjį mokslą ėjo Ašmenoje, Rygoje, Vilniuje“²¹. Kyla klausimas, kaip iš Žemaičių vyskupijai priklausiusios Daugailių filijos jaunuolis pradžios mokyklos mokslus ėjo Ašmenoje, Vilniaus vyskupijoje, o vėliau, baigęs gimnaziją Rygoje, įstojo ne į savo, Žemaičių vyskupijos kunigų seminariją, o į Vilniaus? Šią mįslę įmena P.Dovydaitis: „Tad kaip tokio palyginamai nelabai turtingo, didžiulę šeimyną turinčio (buvai ar ne 10-asis vaikas!) ūkininko

¹⁸ P.Dovydaitis, min. str., p. 79.

* Pagal arkivysk. M.Reinio bylą KGB archyve, arkivyskupo tėvas Jeronimas Reinys mirė 1891 m., t.y. kai Mečislovui buvo 7 metai. Žr. V.Spengla, *Atlikę pareigą*, p. 146; *Lietuvos vyskupai kankiniai...*, p. 587, 601.

¹⁹ P.Dovydaitis, min. str., p. 75.

²⁰ *Lietuvių enciklopedija*, t. 25, Bostonas, 1961, p. 84–86.

²¹ Lietuvos mokslų akademijos biblioteka. Rankraščių skyrius, f. 12, b. 2956, l. 1–2.

sūnus sveikas galėjai taip ilgai – iki 30 savo amžiaus metų – studijuoti, tiek daug mokslo išeiti, susidomės ne vienas. Aš tą Tavo paslaptį ketinu čia atskleisti, iš Tavęs paties ją nugirdęs, kai dar kartą kažkuriais metais buvova vėl atvykę į Madagaskarą ir šnekučiavovos sėdėdami lauke ant nušienautos pievelės netoliese trobų. Būtent tada pasakei man, kad ilgai studijuoti galėjai ne savo gimtinės remiamas, bet gerų prietelių padedamas, kurie Tau skolino mokslui eiti pinigų lengvomis sąlygomis – be nuošimčių. Turėjęs tokių gerų prietelių eidamas mokslą, šiandien ir patsai esi ne vienam mokslą einančiam tikrai dar geresnis prietelis, nes duodi paskolas neimdamas jokių nuošimčių, bet ir pačios skolintos sumos nuleidi 100%“²².

Kun. Juozas Šalčius, remdamasis arkivyskupo M. Reinio vaikystės ir jaunystės metų draugo kun. Juozo Čepėno prisiminimais, irgi patvirtina, kad būsimasis arkivyskupas „pradinį mokslą ėjo Antalieptės ir Mūrinės Ašmenos (Vilnijoje) mokykloje, nes M. Ašmenoje klebonu buvo jo giminaitis kun. Nenėnas <...> Kadangi jau pradžios mokykloje pasirodė jo gabumai, tai buvo nuspręsta leisti mokytis gimnazijoje. Jis buvo nuvežtas Rygon pas savo giminaičius, pas kuriuos gyveno visą laiką, kol lankė Aleksandro III gimnaziją <...> Gimnaziją baigė aukso medaliu“²³.

Matyt, giminaičio kun. Nenėno paveiktas, jis stojo ne į Žemaičių, o į Vilniaus kunigų seminariją. Mokymasis Ašmenoje ir Vilniaus kunigų seminarijoje jį praturtino reikšminga patirtimi – galimybe susipažinti su sudėtinga sunkius, rafinuotus persekiojimus carinės priespaudos metais išgyvenusios vyskupijos padėtimi, su jos ganytojais, kunigais ir tikinčiaisiais. Ši patirtis, matyt, buvo lemiamas faktorius, kodėl 1939 m. Vatikanas būtent jį, pakėlęs tituliniu arkivyskupu, paskyrė Vilniaus arkivyskupo R. Jałbrzykowskio pagalbininku su paveldėjimo teise.

Mokydamasis Vilniaus vyskupijoje jaunas M. Reinys turėjo galimybę susipažinti iš arti su Katalikų Bažnyčios persekiojimu, išsiugdyti katalikiškąjį sąmoningumą ir drąsą. Remdamiesi E. Vidmanto monografija glaustai aptarsime svarbiausius Vilniaus vyskupijos patirtus persekiojimus nuo 1863 m. sukilimo numalšinimo iki XX a. 1-ojo dešimtmečio.

Tuoju po sukilimo numalšinimo iš visų Lietuvos vyskupijų Vilniuje padėtis buvo blogiausia, ypač ištrėmus iš Vilniaus vyskupijos vyskupą A. Krasinskį, kuris vykdamas į užsienį „gydytis“ pakeliui caro valdžios buvo suimtas ir ištrėmtas. A. Krasinskis vyskupijos valdymą perdavė pagal kanonų reikalavimus prelatui J. Bovkevičiui. Esant gyvam vyskupui A. Krasinskiui,

²² P. Dovydaitis, min. str., p. 74.

²³ [J. Šalčius], *Arkivyskupas Mečislovas Reinys*, p. 23–25.

nors ir ištremtam, caro valdžia be Romos žinios neturėjo teisės paskirti kitą ne A.Krasinskio paskirtą valdytoją. M.Muravjovas, atsižvelgdamas į prelado J.Bovkevičiaus nuolaidumą bei senyvą amžių, atkakliai stengėsi į vyskupijos kapitulą įtaisyti valdžiai patikimų dvasininkų, kad vėliau vienas iš jų galėtų užimti valdytojo pareigas. Trys naujai į kapitulą priimti kunigai sudarė caro valdžiai sąlygas šeiminkauti vyskupijoje. 1866 m. mirus vyskupijos valdytojui prel. J.Bovkevičiui, kapitula, pažeisdama kanonų reikalavimus, pasaulietinės valdžios nurodymu „išrinko“ vyskupijos valdytoju vieną iš tų trijų naujųjų – prel. P.Žilinskį. Caro valdžios parankinių įsitvirtinimas Vilniaus vyskupijoje sutapo su carinės vyriausybės pradėta rusų kalbos įvedimo Katalikų Bažnyčios pridėtinėse pamaldose akcija. Prelatas A.Nemeikšis išvertė į rusų kalbą katalikų apeigyną „Rituale Sacramentorum“ ir be Romos aprobatos 1869 m. išleido rusišku pavadinimu „Trebnik“. Vilniaus kunigų seminarijos rektorius kun. E.Tupalskis įvedė seminarijoje rusų kalbą. Vyskupijos valdytojas P.Žilinskis važinėjo po parapijas ir sakė pamokslus rusų kalba, bet nesulaukė ne tik liaudies, bet ir privilegijuotų sluoksnių pritarimo. Tik nedaugelis kunigų pakluso vyskupijos valdytojo nurodymams įvesti rusų kalbą į visas pridėtines pamaldas, melstis ir sakyti pamokslus rusų kalba. Netikėtas įvykis sustabdė pradedančią įsibėgėti prievartinės rusifikacijos akciją. 1871 m. Vilniuje buvo nužudytas vienas iš Katalikų Bažnyčios rusintojų – prelatas E.Tupalskis. Jo kūnas be galvos buvo rastas netoli Vilniaus generalgubernatoriaus vasarnamio. Tai padarė didelį įspūdį, ypač kunigams, psichiškai paveikė vyskupijos valdytoją P.Žilinskį. Jam pradėjo vaidintis, kad jį persekioja žmogžudžiai. Po šios tragedijos kunigai nustojo vartoti bažnyčioje rusų kalbą. 1882 m. prelatas P.Žilinskis išvyko į užsienį gydytis, Romoje atliko rekolekcijas, grįžęs į Vilnių atsistatydino iš valdytojo pareigų ir po kelerių metų mirė. Gyvenimo pabaigoje jis kartodavo, kad reikia laikytis Bažnyčios kanonų. 1883 m. Roma Vilniaus vyskupu paskyrė K.Hrineveckį. Katalikų pamaldų rusinimas liovėsi, tačiau gyventojų stačiatikinimas tęsėsi toliau. Ši akcija Vilniaus vyskupijoje vyko nepalyginamai aktyviau nei kitose Lietuvos vyskupijose ir dažniausiai taikant prievartą bei materialinį skatinimą. Tačiau neteisėtos prievartinės priemonės nepadėjo carinei vyriausybei pasiekti jos norimo tikslo.

Paskyrus Vilniaus vyskupu K.Hrineveckį iš pagrindų pasikeitė vyskupijos padėtis, egzistavusi po 1863 m. sukilimo. Vyskupiją pagaliau valdė teisėtas vyskupas, turintis visas Bažnyčios numatytas teises, o tarp tikinčiųjų – autoritetą ir pagarbą. Tačiau jis valdė neilgai – 1885 m. ištremtas į Jaroslavlį policijos priežiūrai. Jo paskirtas vyskupijos valdytojas kanauninkas M.Gara-

[simavičius](#), atsisakęs paklusti caro valdžios reikalavimams, buvo ištremtas į Velską. Caro valdžia, nepaisydama Romos Kurijos nepritarimo, „paskyrė“ vyskupijos valdytoju kanauninką [L.Zdanavičių](#). Tik 1897 m. Vilniaus vyskupijos valdytoju su Vatikano žinia buvo paskirtas vyskupas [S.Zveravičius](#). Tačiau netrukus ir jis susikirto su caro valdžia dėl katalikų tėvų vaikų stačiatikinimo. Mokyklos prie cerkvių Vilniaus gubernijoje buvo steigiamos ten, kur negyveno stačiatikių šeimos. Todėl buvo aišku, kad tokių mokyklų tikslas buvo ne tiek mokyti vaikus, kiek stačiatikinti kito tikėjimo gyventojus. 1902 m. vysk. [S.Zveravičius](#) išleido slaptą aplinkraščių „Į Vilniaus vyskupijos dvasininkiją“ ir išsiuntinėjo kunigams. Aplinkraštyje vyskupas nurodė, kad cerkvių mokyklų vadovai į katalikų kunigus žiūri kaip į fanatikus, valstybės priešus, jų įtaka mėginama neutralizuoti verčiant katalikų jaunąją kartą stačiatikiais. Katalikų jaunimui cerkvinės mokyklos yra žalingos, todėl vyskupas [S.Zveravičius](#) įsako visiems Vilniaus vyskupijos kunigams budriai sekti, kad katalikų vaikai nelankytų tų mokyklų. Reikia paveikti tėvus, kad neleistų vaikų į tokias mokyklas, o jeigu įkalbinėjimai nepadės, įsakoma per išpažintį neduoti nuodėmių atleidimo tokiems vaikams, jų tėvams ar globėjams. Carinę valdžią ypač apstulbino vysk. [S.Zveravičiaus](#) aplinkraščio žodžiai: „Bažnyčia liepia mylėti savo tėvynę, klausyti monarcho, lieti kraują už jį ir savo tėvynę, bet taip pat **liepia tvirtai laikytis savo tikėjimo ir ginti jį prireikus net savo gyvybės kaina**“. Šiuos vyskupo žodžius valdžios atstovai vertino kaip iššūkį vyriausybei, esą jie pranokė visą iki šiol pasireiškusią katalikų kunigų įžūlumą, nes per 40 metų nebuvo girdėti, kad kunigai būtų raginę katalikus mirti už savo tikėjimą. Represijų ilgai laukti nereikėjo: tais pačiais 1902 m. vyskupas [S.Zveravičius](#) buvo ištremtas į Tverę. Peterburge buvo pradėtas svarstyti planas išvis panaikinti Vilniaus vyskupiją. Tai nebuvo nauji kėsmai; dar XVIII a. pabaigoje [Jekaterina II](#) buvo prijungusi Vilniaus vyskupiją prie Livonijos vyskupijos, bet tik keletui metų; po 1863 m. sukilimo Vilniaus generalgubernatorius [M.Muravjovas](#), ištrėmęs vyskupą [A.Krasinskį](#), planavo panaikinti Vilniaus vyskupiją ir prijungti ją prie Minsko vyskupijos. Caras tačiau tam planui nepritarė, trečiasis bandymas 1902 m. pradėtas planuoti užsitęsė, 1904 m. atšaukus lietuviškos spaudos draudimą ir prasidedant 1905 m. revoliucijai, jau nebuvo realizuotas. 1904 m. vyskupijos valdytoju buvo paskirtas vyskupas [E.Ropas](#), kuris 1907 m. taip pat buvo ištremtas. Po jo iki 1918 m., kai Vilniaus vyskupu tapo palaimintasis Jurgis [Matulaitis](#), Vilniaus vyskupiją valdė prel. K.[Michalkevičius](#)²⁴.

²⁴ Plg. E.[Vidmantas](#), min. veik., p. 118–144.

Būsimasis arkivyskupas M.Reinys, dar mokydamasis Ašmenoje, Vilniuje, Peterburge, turėjo būti girdėjęs apie šias Vilniaus vyskupiją skaudžiai pliekusias akcijas. Pirmajame po suėmimo tardyme 1947 m. birželio 12 d. jis taip pasakoja savo biografijos datas: „Aš gimiau 1884 m. Madagaskaro k., Utenos aps., Lietuvoje, ūkininkų, turėjusių 33 ha žemės, šeimoje. 1899 m. baigiau keturias gimnazijos klases Rygoje, po to dvejus metus mokytojavau privačiai ir rengiausi stoti į Vilniaus kunigų seminariją. 1901 m. įstojau į Vilniaus kunigų seminariją, kurią baigiau su puikiais pažymiais 1905 m. ir tais pačiais metais buvau pasiųstas tęsti mokslo į Peterburgo dvasinę akademiją. 1909 m. ją baigiau, parašiau disertaciją ir įgijau teologijos magistro laipsnį. 1907 m. buvau pašventintas kunigu“²⁵.

Mūsų jau minėtoje M.Reinio ranka rašytoje užsienio reikalų ministro M.Reinio biografijoje 1926.II.7 apie savo mokslo ir darbo Vilniuje metus rašoma šiek tiek kitaip: „Aukštesnįjį mokslą ėjo Ašmenoje, Rygoje, Vilniuje“²⁶.

Taigi iki 1895 m. mokydamasis Ašmenos mokykloje iš savo giminaičio ir globėjo Mūrinės Ašmenos klebono kunigo Nenėno tikrai girdėjo apie vyskupų A.Krasinskio ir K.Hrineveckio ištėrimus į Rusiją bei įžūlų mėginimą įvesti rusų kalbą į pamaldas katalikų bažnyčiose.

Nuo 1901 iki 1905 m. mokydamasis Vilniaus kunigų seminarijoje buvo tam tikra prasme vyskupo S.Zveravičiaus ištėrimo ir bandymo panaikinti Vilniaus vyskupiją liudytojas. 1905–1909 m. jam studijuojant Peterburgo dvasinėje akademijoje, čia suvažiuodavo studijų dvasininkai iš visų Rusijos imperijoje buvusių katalikų vyskupijų. Be abejo, čia buvo aptarinėjamos žinios apie jose vykusius įvykius, jų ganytojų represavimus. Visi šie įvykiai, jų aptarimai su mokslo draugais, kunigais, dėstytojais formavo jaunojo moksleivio, klieriko ir kunigo apsisprendimą tapti ištikimu Katalikų Bažnyčios sūnumi, jos kunigu, katalikų tikėjimo liudytoju, nebijant dėl to sudėti ir didesnę savo gyvenimo laisvės ar net gyvybės auką.

Brendimas, mokymasis, rengimasis kunigo tarnystei nuolat persekiojimų ir represijų kėčiame Vilniaus vyskupijoje buvo ta dirva, kuri augino ne tik uolų sielovadininką, bet ir tikėjimo liudytoją kankinį M.Reinį.

Šitame kontekste galbūt paaiškės, kodėl 1901 m. stodamas į kunigų seminariją Vilniuje rusų kalbos egzamino gavo vos patenkinamą pažymį, kaip apie tai šioje konferencijoje kalbama Algimanto Katiliaus pranešime (žr. „LKMA Metraštis“, t. 24, p. 485–489).

²⁵ *Lietuvos vyskupai kankiniai...*, p. 599.

²⁶ Lietuvos MAB, Rankraščių skyrius, f. 12, b. 2956, l. 1–2.

Pirmą kartą bolševikų kalėjimuose

Savo oficialioje kaip LR užsienio reikalų ministro biografijoje (beje, rašytoje trečiuoju asmeniu) trumpai nusakyti 1909–1922 m. M.Reinio biografijos faktai: „Reinys Mečislovas <...> 1909 m. yra baigęs R.Kat. Dvasinę akademiją Peterburge teologijos magistro laipsniu <...> 1912 m. yra baigęs Louvan'o (Belgijoje) Filosofijos instituto mokslus filosofijos daktaro laipsniu <...> 1912/13 m. studijavęs biologinius mokslus gamtos fakultete Louvan'e, 1913/14 m. studijavo religijos filosofiją Strassburgo universitete. 1915–22 m. dėstė Vilniaus lietuvių gimnazijoje ir mokytojų seminarijoje, o nuo 1916 iki 1922 m. dėstė filosofiją ir sociologiją kunigų seminarijoje Vilniuje. 1919 m. išbuvo 5 mėnesius bolševikų kalėjimuose Vilniuje, Daugpilyje ir Smolenske...“²⁷

Būtent šį pirmąjį kalinimą bolševikų kalėjimuose galime laikyti antruoju svarbiu išgyvenimu, brandinusi M.Reinį sąmoningam apsisprendimui kankinystei.

1947 m. birželio 14 d. tardyme Vilniaus MGB kalėjime į tardytojo Golicyno klausimą: „Ar Jus kada nors buvo represavę Tarybų valdžios organai?“, kalinys arkivyskupas M.Reinys atsakė trumpai, lakoniškai nutiesdamas tiltą tarp 1919 m. kalinimo ir ir antrojo sovietmečio represijų: „1919 m. vasario mėn. Tarybų valdžios organai paėmė mane įkaitu ir kalino Vilniaus, Daugpilio bei Smolensko kalėjimuose. Tų pačių metų liepos mėnesį buvau iškeistas į politinius kalinius iš Kauno kalėjimo ir grįžau į Lietuvą. Arešto motyvų nežinau, nes man nebuvo pateiktas joks kaltinimas.

1944 m. rugsėjo mėn. mane buvo sulaikę LTSR MGB organai, tačiau po dviejų parų paleido“²⁸.

Tačiau netrukus, 1947 m. birželio 12 d., buvo dar kartą suimtas ir nebepaleistas į laisvę iki pat mirties 1953 m. lapkričio 8 d. Vladimiro kalėjime.

Apie pirmojo įkalinimo priežastis 1947 m. birželio 16 d. sovietinio MGB tardytojo Golicyno užrašyti tokie arkivyskupo M.Reinio parodymai: „Mano priešiškusmas bolševizmui prasidėjo 1919 m., ir nuo tada nuolat didėjo ir ypač sustiprėjo 1940–1941 m. Mano antibolševikinių nuostatų susiformavimui įtaką darė šie faktai.

1919 m. pradžioje, kai Lietuvoje buvo įkurta Tarybų valdžia, iškart buvo iškeltas klausimas dėl religijos mokymo mokyklose uždraudimo. Aš nepritariau šiai Tarybų valdžios priemonei. 1919 m. vasario mėnesį Šv. Mikalo-

²⁷ Ten pat, p. 611.

²⁸ *Lietuvos vyskupai kankiniai...*, p. 611.

jaus bažnyčios [parapijos] salėje Vilniuje aš perskaičiau paskaitą tema „Mokykla ir religija“, kur bandžiau įrodyti, kad religijos mokymą tikinčiųjų vaikams mokykloje reikia išsaugoti ir Tarybų valdžios egzistavimo Lietuvoje sąlygomis. Nors paskaitoje aš nepadariau antitarybinių ar antibolševikinių išpuolių, tačiau tuo metuėjusiame laikraštyje „Švietimo reikalai“ ji buvo įvertinta kaip kontrevoliucinė.

1919 m. vasario 16 d., Lietuvos nepriklausomybės metinių proga, Vilniuje buvo suorganizuotas iškilmingas posėdis, kuriame, be kitų, ir aš sakiau kalbą. Savo kalbos turinio dabar neprisimenu, tačiau tikriausiai ji buvo savarankiškos nepriklausomos Lietuvos valstybės susikūrimo tema. Po šio iškilmingo posėdžio Tarybų valdžios organų atstovai patikrino aktyviausių posėdžio dalyvių dokumentus, taip pat ir mano, o 1919 m. vasario 22 d. aš buvau suimtas ir įkalintas iš pradžių Vilniaus, vėliau Daugpilio ir Smolensko kalėjimuose, ir tik 1919 m. birželio mėnesį buvau iškeistas į politinius kalinius iš Kauno kalėjimo.

Nors aš nebuvau apkaltintas įvykdęs kontrevoliucinius nusikaltimus ir kalėjime buvau laikomas kaip įkaitas, tačiau manau, jog suėmimo motyvas buvo minėta paskaita ir kalba Lietuvos nepriklausomybės metinių dieną, ir tai vertinau, kaip neteisėtą Tarybų valdžios organų veiksmą mano atžvilgiu²⁹.

Apie šį pirmąjį M. Reinio kalinimą tarpukario nepriklausomos Lietuvos periodikoje buvo paskelbta keletas publikacijų³⁰.

Savo prisiminimuose šį įvykį plačiai aprašė tuo pat metu kaip įkaitas areštuotas kan. Povilas Dogelis³¹.

Palaimintojo Jurgio Matulaičio dienoraštyje 1919 m., vasario 27 d. įrašyta: „Nebeatmenu, kurią dieną kun. prof. Reinys ir paskui kun. Bielauckas atėjo klausytis, kas daryti. Bolševikai ieškoję jų suimti: ar bėgti, ar likti? – Darykite, Tamistos, kaip tinkami, atsakiau. – Aš, Tamista dėtas, nebėgčiau – pasiketino likti. – Kun. Reinį jau suėmę nubugdė bolševikai kalėjiman. – Girdėjau, kad jau ir p. Liudas Gira, ir p. Bortkevičienė esą susodinti kalinyje; žadą bolševikai dar ir kitus kai kuriuos įžymesnius lietuvius suimti. – Vakar leido kalėjime kunigams šv. Mišias laikyti; nusiuntėme, kas reikia“³².

²⁹Ten pat, p. 619–621.

³⁰P. Dogelis, Bergždžia kova, *Ganytojas*, Nr. 2, 1922, p. 51–53; Prieš 20 metų. 1919 m. kovo 3 d. Vilniuje areštuotas kun. M. Reinys, *XX amžius*, Nr. 51, 1939, kovo 3 d.; Prieš 20 metų (Vilniuje, kaip įkaitai už areštuotus Kaune bolševikus laikomi kalėjime kun. dr. M. Reinys), *XX amžius*, Nr. 53, 1939, kovo 7 d.

³¹P. Dogelis, *Kalėjimuose pas bolševikus*, Kaunas, 1930 m.

³²Pal. J. Matulaitis, *Užrašai* (parengė P. Subačius), Vilnius: Aidai, 1998, p. 155–156.

Remdamasis P. Dogelio atsiminimais bei paties Reinio pasakojimais, šio pirmojo kalinimo ir išlaisvinimo sunkumus ir išbandymus yra aprašęs P. Dovydaitis jubiliejiniame rašinyje „Vyskupui Mečislovui Reiniui laiškas jo amžiaus 50 metų sukaktuvių proga“:

„Vilnių užėmusiems bolševikams Tu buvai dagys aky. Mat buvai ne tik sausas „štubengelertas“, t.y. ne tik kabinetinis mokslo žmogus ir mokytojas, bet ir visuomenininkas. Toks būdamas, Tu, jei turėdavai kur galimumo kokią viešą paskaitą paskaityt, su bolševizmu nekoketuodavai, kaip kad kai kas ir katalikų darė. Dėl to bolševikai pirmiausia puldavo Tave savo laikraštपालाकिुसे, o kai buvo priversti iš Vilniaus sprandatrūkčiais nešdintis, tai su kitais įžymesniais Vilniaus lietuvių veikėjais ir Tave jie pasigrobė kaip įkaitą. Tai reiškė, kad Tavo lyginamasis svoris jau tuomet buvo neeilinis. Areštavę Tave 1919 m. vasario mėn. 23 d., paleido tik lygiai po penkių mėnesių.

Būdamas specialybe psichologas ir nelabai kalbus atsilankantiems pas Tave interviuivistams, vienam tokių ši savo gyvenimo penkių mėnesių laikotarpį pavadinai „specifinio malonumo“ laikotarpiu ir jį taip apibūdina vienu sakiniu: „1919 metais bolševikai davė geros progos per penkis mėnesius jų lėšomis pažinti Vilniaus, Daugpilio ir Smolensko kalėjimus, jų malonumus su... visomis jų blakėmis asmeniškai patirti ir tuo būdu gerai susipažinti su kalinio psichologija <...>

Bet aš dar norėjau ir daugiau ši tą sužinoti iš Tavo gyvenimo per šį „specifinio malonumo“ laiko tarpą. Tuo tikslu permetęs akimis Tavo šio laikotarpio gyvenimo draugo kan. Dogelio dienoraštį radau: kaip visi buvote Vilnių areštuoti, kaip 1919 m. Velykų naktį purvinais keliais buvote pėkšti iš Vilniaus atvaryti Ukmergėn (patsai jau iš užsienių grįždamas turėjai skaudamas kojas dėl gyslų išsiplėtimo), paskui ir pėkšti, ir važiuoti buvote nugabenti į Zarasų kalėjimą Tau neleidus Daugailiuose nė su savaisiais pasimaityti, kaip paskui buvote sugrūsti Daugavpilio kalėjiman ir čia privertė jus valyt komisarų išvietes, kaip paskui gražiausiomis pavasario dienomis sugrūstus bekoniškame vagone jus vežė į Smolenską ir čia palaikė iki liepos mėn. 20 d., kaip Tau Smolensko katorginiame kalėjime „konovalas“ felčeris ausį sužeidė, kaip paskui buvote vėl gabenami atgal į Daugavpilį, o iš čia pėkšti varomi į Zarasus, kaip pagaliau ketvirtąją kelionės dieną buvote atvežti į bolševikų-lietuvių frontą,ėjusį tuo metu tarp Degučių ir Daugailių.

Apie paskutinį rafinuotą bolševikų pasityčiojimą iš jūsų žinau net tik iš kan. Dogelio dienoraščio, bet vieną kartą važiuojant pro Degučius ir patsai man pasipasakojai apie čia turėtus tokius šurpius pergyvenimus, nuo kurių

buvai net apalpęs. Juk čia teko iškentėti tikrai rafinuotas nervų draskymas. Tik įsivaizduokime. Be jokios kaltės įkaitu paimtas, penketą mėnesių kalėjimuose iškankintas žmogus inteligentas po keturių vargingos kelionės dienų su naktimis be poilsio atgabenamas ton vieton, kur jisai tikisi, kad štai jau baigiasi jo visos kančios, kad netrukus po valandos kitos jis jau gaus laisvę ir grįš į savo tėvynę. Jis kelias valandas vežamas užrištomis akimis per fronto pozicijas, rodos, atvežamas į pačią iškeitimo vietą. Bet pastovėjus ilgą valandą sukomanduojuama skubiai važiuoti atgal (vis užrištomis akimis), lekiama plentu šuoliais, galą pavažiavus pasukama iš plento į paprastą kelią, juo kiek pavažiavus sustojama, komanduojuama lipt iš ratų, stoti paskui vienas kitą, susikibti ir užrištomis akimis eiti nežinia kur ir girdėt, kaip kareiviai čia pat barškindami užtaiso šautuvus... tai koki nervai čia gali išlaikyt. „Dieve! Aš ilgai rengiausi dirbti Tavo garbei ir mano brangios Tėvynės gerovei! Ir štai dabar, vos tik pradėjus dirbti, jau turiu su gyvybe skirtis ir čia pat šalia savo gimtinės...“ – tokios maždaug mintys galėjo ateiti Tau aną šiurpulingąjį momentą, kol dar sąmonė veikė. Paskui ji pasiliovė veikusi ir apalpai...

Bet ir šį baisųjį momentą išgyvenus, dar nebuvo atėjęs jūsų vargų galas: dar apie septynetą valandų bolševikų fronto štabe laukimas, vėl užrištomis akimis gabenimas į frontą, čia laikymas, vėl gabenimas atgal ir vėl priekinis, atvedimas į pačią liniją, nesulaukus iškeitimo vėl gabenimas atgal į Zarasus visą iškeitimo viltį praradus, vėl grąžinimas, vėl užrištos akys, vėl pėkščių ėjimas... juk šitos valandos turėjo rodytis esančios amžinybė... Todėl tat, kaip pagaliau buvote iškeisti ir perėjote tą istorinį upelį, kuris anuo metu skyrė laisvąją Lietuvą nuo dar bolševikų laikomos, tai negalėjote tikėti, kad jau pagaliau esate iš to pragaro išsivadavę, kad jau įžengėte į laisvąją Tėvynę...“³³

Įdomią detalę iš pirmosios M.Reinio kelionės po bolševikinius kalėjimus pateikia J.Šalčius savo monografijoje: „1919 m. balandžio mėnesį, kai lietuvių inteligentai buvo suimti įkaitais, buvo pats palaidinys. Įkaitai pėsčiomis buvo varomi per tirpstantį sniegą Ukmergės kryptimi iki Maišiogalos. Kun. dr. Reiny turėjo nesveikas kojas – išsiplėtusias venas. Kelyje buvo kartą net apalpęs. Nuo Maišiogalos iki Smolensko buvo vežami traukiniu. Keliaujant šioje „kelionėje“ pro savo tėviškę – Daugailius, kun. M.Reiny norėjo susitikti – pasimatyti su savo namiškiais. Bet leidimo negavo. Be to, nakvojant Daugailiuose, kun. M.Reiny buvo apnavindintas kaimo tipo tualeto patalpose. Buvo silpnai saugojamas, galėjo pasišalinti – „pabėgti“. Kiti

³³ P.Dovydaitis, min.str., p. 76–78.

bendrakeleiviai taip ir patarė padaryti. Bet kun. [Reinys](#) atsisakė taip padaryti, nes, girdi, dėl to galėsiąs nukentėti sargybinis“³⁴.

Iš tikrųjų tai labai kilnus poelgis, retas atvejis tuometinėje Lietuvoje, o ypač Vilniaus krašto ideologinių, tautinių ir religinių susipriešinimų visuomenėje. Palaimintasis Vilniaus arkivyskupas Jurgis [Matulaitis](#) ne tik pasakino kun. M. [Reinį](#) nebėgti nuo galimo suėmimo, nepalikti savo kunigiškų pareigų Vilniuje, bet ir įkvėpė krikščionišką tolerantišką laikyseną skirtingų ideologijų, tautybių ir religinių įsitikinimų žmonių atžvilgiu.

Apie palaimintąjį Jurgį [Matulaitį-Matulevičių](#), kaip savo buvusį vyskupą, M. [Reinys](#) rašė: „Vyskupas [Matulevičius](#), mokyčiausias, geros širdies, didelio šventumo žmogus, visur jautriai nešališkas, kiek jisai yra patyręs skausmų iš lenkiškųjų nacionalistų pusės, tik jisai ir vienas Dievas nežino! Įskaudinti vyskupą buvo nacionalistiškojo lenkų patriotizmo ženklas. Ir juo kuris menkesnis buvo asmuo, abejotinos vertės, juo uoliau stengėsi sau krauti šios rūšies patriotiškus nuopelnus ir skinti laurus. Nei tiesos, nei teisės, nei logikos nežiūrėjo <...> Žinoma, ne visi lenkai taip darė, bet smarkieji, kuriuose mažiau buvo išmanymo ir doros arba kurių lenkiškoji kilmė buvo abejotina“³⁵.

Visiškai priešingą laikyseną pal. J. [Matulaitis](#) aprašė savo Dienoraštyje 1919 II 27–III 1–1921 III 31. Tai bolševikų nužudyto kunigo [Dijakowskio](#) atvejis:

1919 II 23–27. „Pranešta man, kad 16.II.19 Visų Šventųjų bažnyčioje neskaityta mano aplinkraščio į vilniečius. Būk kun. [Dijakowskis](#) išradęs, kad jame nieko lenkiška, nieko tautiška nėsant, neverta esą jo nė skaityti, kad negana aštriai prieš bolševikus esąs parašytas. Jau seniau man sakytą, kad kun. [Dijakowskis](#) esąs didelis lenkų tautininkas, veikėjas ir iki ausų skendįs politikoje. Prašiau ištikimą žmogų, kad patikrintų, ar iš tikrųjų mano aplinkraščio neskaityta. Pasirodė, kad taip. Pasišaukęs 29.II.19 dekaną kun. [Wołodźko](#), paklausiau, ar visur skaityta mano raštas. Sakėsi jie liepęs skaityti po kiekvienų šv. Mišių. Pasakiau apie Visų Šventųjų parapiją ir prašiau, kad dalyką ištirtų. Vakar pranešė man, kad patį kleboną užėmęs; šis prisipažinęs, kad neskaitęs. Dekanas ėmė jį teisinti: kad per vėlai gavęs raštą. Kada gavo, paklausiau. Iš vakaro, atsakė. Taigi, buvo laiko skaityti. Toliau aiškino, kad nebuvę įsakytą skaityti, o tik atsiųsta buvę 100 egz., taigi jis manęs, kad gal tik žmonėms išdalyti, kad pagaliau jis tuos lapelius žmonėms išda-

³⁴ [J. [Šalčius](#)], min.veik., p. 32–33.

³⁵ K. [Čibiras](#) (red.), *Arkivyskupas Jurgis [Matulevičius](#)*, Marijampolė, 1933, p. 98–99.

lijęs, kad prieš Sumą jam kur lapelis nusimėtęs ir taip toliau. Man tie aiškinimai nepatiko ir jie manęs nė kiek neįtikino. Paklausė, ar aš jį dėl to bausiąs. Sakiau, kad ne. Ar jis galįs ateiti pats atsiprašyti? – Kodėl ne.<...>“

„Šiandien buvo ir pats kun. [Dijakowskis](#). Atsiprašinėjo; teisinosi, kad vėjas ar kas ten visą dalyką supainiojęs. Nenorėdamas, kad žmogus toliau painiotųsi ir niekus kalbėtų, ėmiau ko kita klausinėti.

Pasigyrė, kad tą dieną norėjęs sudaryti bloką prieš bolševikus, susižavėjusius tartis dėl savo reikalų; o šiems nutarus, kad Lietuva ir Baltgudija jungtųsi federacijos ryšiais su Rusų Respublika, jis sušaukęs žmones ir nutarė prieš tai protestuoti ir sustatę protestą. Klausėsi, ar jį siųsti į užsienius, kad išspausdintų, ar ne. Sakiau, kad ne, nes žmones be reikalo tik bolševikai persekiotų.

Mano nuomone, geriau būtų padaręs, kad būtų žiūrėjęs Bažnyčios ir ne-sikišęs į politiką. Kun. [Dijakowskis](#) būk iš lietuviškos parapijos kilęs, lietuviškai mokąs. JM. kun. [Michalkevičius](#) jam buvo pavedęs skaityt lietuvių laikraščius ir pranešinėti, kas ten rašoma.

Šis atsitikimėlis rodo, kaip kai kurie Vilniaus kunigai įsipolitikavę. Jei kas jų politinius darbus kliudo, tai nė vyskupo pasiryžę neklausyti, o tokių kunigų Vilniuje didelė dauguma!

Man sakę buvo seniau, kad jei tik aš imsiu katalikiškai valdyti, nepaisydamas tautybių (ypač lenkų tautininkų), tai sutiksiu ne kartą kunigų pasipriešinimą ir revoliuciją.

Tai esant tiesą rodosi. Stipriai nuliūdau dėl šio atsitikimo. Tarsi menkiekis, bet reiškia žmonių dvasią. Kuo čia pasitikėti ir kuo remtis.

Kur imti kunigų, tikrų katalikų? Tu Patsai, Viešpatie, teikies atitaisyti ir išgydyti kai kurių kunigų dvasią, nesveikų tautiškumą ir politikavimą nuodais užkrėtą.

To kunigo nebaudžiau. Maniau, gana bus, kad jaus, jog aš žinau, kas darosi, ir numanau. Kita ką palieku jo sąžinei ir Viešpačiui Dievui.

Pirmiau jis, būdamas pas mane, dėjosi laiko neturįs, dėjosi dideliu kunigų veikėju; iš kalbos buvo numanu: aš sau esu klebonas, dirbu savo darbą, vyskupo nelabai paisau, nelabai nė turiu kada su vyskupu kalbėtis ir tarties. Dabar atėjęs jis rodėsi lyg sugautas. Gal Dievas leido, kad kiek jis nusilenktų. Pavedu jį Dievo Apveizdai“.

1921 III 31. „Kun. [Zenkevičius](#), šv. Stepono rektorius, atėjo draugijos ir įstaigos „Powściagliwość i praca“ reikalui. Tą draugiją buvo įsteigęs a.a. kun. [Dijakowski](#), dar būdamas prie Ašmens Vartų vikaru. Paskui jis likosi šv. Stepono rektorium; tos bažnyčios pliačiuje pastatydino įstaigai „Pow-

ściagliwość i praca“ namus ir ją vedė. Paskui Visų Šventųjų bažnyčios klebonu likosi, o šv. Stepono rektorium – a.a. kun. [Kirsnowskis. Dijakowskis](#) visuomet valdė įstaigą. Einant Vilniun bolševikams, kun. [Dijakowski](#) bėgo. Apie Gardiną suėmė jį bolševikai. Sumigus sargams, jis vieną kirviu nukirtęs, o kitą mirtinai sužeidęs; pats pasislėpęs. Žmonės sugavę kun. [Dijakowskį](#), bijodamiesi, pristatę jį bolševikams; šie, palaikę kalėjime, jį teisę; spėjama, kad nužudę. <...>

Ant a.a. kunigo [Dijakowski](#) nuolat tėvai, darbininkai ir auklėtojai skųsdavosi; daug turėjau dėl to baldos; buvo tardymas, byla. Dabar viskas nurimo“³⁶.

Pats M.[Reinys](#) savo pirmąjį areštą ir pal. J.[Matulaičio](#) patarimą – dvasinę paramą nelengvo apsisprendimo – išbandymo metu taip aptarė:

„1919 m. vasario mėnesį Vilniuje šeimininkavo bolševikai. Sužinojau, kad esąs bolševikų įsakymas mane suimti. Gavęs tą žinią pirmąją naktį savo bute nenakvojau. Iš tikrųjų tą naktį buvo atėję bolševikai suimti, bet manęs nerado. Rytojaus dieną nuėjau pas savo vyskupą pasitarti, kas daryti, ar pasišalinti į nepriklausomą Lietuvą ar pasilikti. Tėviškai suramino ir patarė nesišalinti; sakė, gal ir kitiems reikės pakliūti, tai visi kartu kentėsime. Taip ir padariau. Tiesa, kitą naktį suėmė, teko pamatyti ir patirti keletą bolševikų kalėjimų, tačiau galų gale visa tai išėjo į naudą: teko gerai patirti, kaip kiti žmonės gyvena ten, kur yra sunkiausia bausmės vieta. Tą patyręs žmogus jautiesi drąsesnis pasaulyje, daugiau brangini savo ir kitų žmonių laisvę, geriau supranti ir įvertini brutalios prievartos bjaurumą, geriau atjauti Dievo sutvėrtojo pasaulio gražumą ir malonumą, daugiau perpranti, kad tik nedoro žmogaus darbai ardo gyvenimo jaukumą. Šitų pamokų ir už didelius pinigų neatiduočiau, ir brangiajam savo Vyskupui už gerą patarimą esu nepaprastai dėkingas“³⁷.

Taip pal. Jurgio [Matulaičio](#) vadovaujamas kun. M.[Reinys](#) 1919 m. žengė dar vieną reikšmingą savo brendimo herojiškai tikėjimo liudijimo kankinystės aukai žingsnį.

Pirmieji sunkūs išbandymai tarpukario nepriklausomoje Lietuvoje

Pagal 1926 02 07 M.[Reinio](#) ranka rašytą užsienio reikalų ministro biografiją, po pirmo kalinimo 1919 02 23–07 23 bolševikų kalėjimuose kun.

³⁶ J.[Matulaitis](#), *Užrašai*, p. 158–160, 265–266.

³⁷ K.[Čibiras](#), min. veik., p. 98.

M.Reinys grįžo į savo pareigas Vilniuje ir iki 1922 m. vasaros dėstė filosofiją ir sociologiją Vilniaus kunigų seminarijoje, mokytojavo ir kapelionavo Vilniaus lietuvių gimnazijoje, mokytojų seminarijoje, darbavosi Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ Centro valdyboje kaip narys ar pirmininkas, 1920–1922 m. buvo Lietuvių mokslo draugijos pirmininkas³⁸.

Kaip kun. M.Reinys 1922 09 01 atsidūrė Kaune? Bostone leistoje Lietuvių enciklopedijoje teigiama: „1922 tarp 33 Vilniaus veikėjų ištremtas į nepriklausomą Lietuvą“³⁹. Tą patį kartoja ir Algimantas Kasparavičius. Nei J.Šalčius savo monografijoje, nei arkivysk. M.Reinys savo parodymuose tokių fakto nemini, neįrodytas jis nė ką tik mūsų anksčiau minėtoje jo kaip užsienio reikalų ministro biografijoje (1926 02 07), nors ten minima, kad M.Reinys, 1923 m. gindamas Vilnijos lietuvių teises, yra dalyvavęs Ženevoje Lenkijos prispaustųjų tautų atstovų konferencijoje ir įteikęs Tautų Sąjungos plenumui atitinkamą memorialą. Taigi M.Reinio Vilnijos lietuvių teisių gynimo veikla toje biografijoje nebuvo nutylėta. Nėra pagrindo manyti, kad buvo koks nors pretekstas nutylėti jo tariamą ištrėmimą iš Vilniaus.

Pats vysk. M.Reinys savo prisiminimuose apie pal. J.Matulaitį-Matulevičių taip aprašo savo Kaune atsiradimo istoriją: „1922 m. pavasarį gavau iš Kauno iš Lietuvos Universiteto Teologijos-filosofijos fakulteto vadovybės kvietimą užimti psichologijos katedrą Teol.-filos. fakultete. Nors daug darbo buvo Vilniuje, tačiau draugai kunigai pritarė fakulteto kvietimui. Kreipiausi į savo vyskupą; jisai nuodugniai apsvarstė dalyką ir nutarė, kad vykčiau į Kauną. Šiuo ir baigėsi antras laikotarpis, kuriame teko turėti reikalų su vyskupu Matulevičiumi“⁴⁰. (Pirmasis laikotarpis buvo M.Reiniui studijuojant Peterburgo dvasinėje akademijoje, kur palaimintasis buvo sociologijos profesorius ir vicerektorius.)

Taigi palaimintasis Jurgis Matulaitis kunigą Mečislovą Reinį išlydėjo ir dvasiniu patarimu padrąsino vykti į nepriklausomą Lietuvą, kur laukė nemaži išbandymai ir naujas jo brendimo šventumui ir kankinystei etapas.

J.Šalčiaus monografijoje pateikti liudijimai, kaip M.Reinio draugai bei jo aplinkos žmonės suprato ir vertino šį jo žingsnį. 1922 m. prof. dr. kun. M.Reiniui išvykstant iš Vilniaus į Kauną profesoriauti tuometinis Vilniaus kunigų seminarijos rektorius prel. dr. J.Uszylo apie M.Reinį pareiškė: „Ten jis taps vyskupu“. Ir M.Reinys tapo, J.Šalčiaus žodžiais tariant, ne tik vysku-

³⁸ Užsienio reikalų ministerio M.Reinio biografija, MAB, f. 12, b. 2956, l. 1.

³⁹ *Lietuvių enciklopedija*, t. 25, Bostonas, 1961, p. 84.

⁴⁰ K.Čibiras, min. veik, p. 99.

pu, bet ir arkivyskupu, vėliau – tos pačios Vilniaus arkivyskupijos apaštališkuoju administratoriumi⁴¹. O mes pridursime, kad Kaune žengė dar vieną ryžtingą savo brendimo kankinystei žingsnį.

Vysk. M.[Reinio](#) artimas bičiulis kun. J.[Čepėnas](#) pasakoja, kad jis buvo sumanęs išvykti misijų į Belgų Kongą. Sužinojęs apie šį sumanymą M.[Reinys](#) pasipriešino. Girdi, ir savo tėvynėje tarp jaunimo reikia daug ką nuveikti, atlikti „misijas“ tarp savųjų⁴². Tokių misijų į nepriklausomą Lietuvą 1922 m. rudenį vyko ir kun. M.[Reinys](#). J.[Šalčiaus](#) monografija tokių „misijų“ to meto Lietuvai būtinumą nusakė taip: „1922 m. kuriant universitetą nepriklausomoje Lietuvoje iš lenkų okupuoto Vilniaus krašto buvo pakviestas kun. dr. [Reinys](#) vadovauti Teologijos-filosofijos fakulteto Psichologijos katedrai. Vilnius buvo sulenkintas. Intelligentinių lietuvių pajėgų jame buvo maža. Vietos lietuviai inteligentai svarstė: ar dera kun. dr. M.[Reiniui](#) palikti Vilnių ir vykti į Kauno universitetą profesoriauti, ar ne. Visapusiškai apsvarsčius dalyką valstybės interesų žvilgsniu ir pritariant Vilniaus vyskupui Jurgiui [Matulaičiui](#), nutarta priimti kvietimą ir vykti į Kauną profesoriauti, – **ruošti lietuvių tautai katalikų inteligentijos kadrus**“⁴³ (išryškinta mano. – J.B.).

Kunigas, vėliau vyskupas M.[Reinys](#) nuo 1922 09 01 iki 1931 08 14 buvo Lietuvos universiteto (nuo 1930 m. Vytauto Didžiojo universiteto) Teologijos-filosofijos fakulteto Teorinės psichologijos katedros – vienos iš 22 katedrų tame fakultete – vedėjas, ekstraordinarinis profesorius. 1931 09 14 įstatymu, laužydama Konkordatą, tautininkų Vyriausybė, ironišku A.[Gaigalaitės](#) pastebėjimu, „nežymiai pertvarkė fakulteto katedras“⁴⁴, t.y. iš 22 paliko tik 11. Tarp panaikintųjų buvo ir prof. M.[Reinio](#) vadovaujamoji Psichologijos katedra. Vysk. M.[Reinys](#) liko psichologijos privatdocentas prie Filosofijos katedros, ligi tą fakultetą 1940 m. uždarė sovietinė okupacinė valdžia. M.[Reinys](#) dėstė bendrąją psichologiją, lyginamąją psichologiją, pedagoginę psichologiją, psichologijos specialius klausimus ir vadovavo psichologijos pratyboms.

Tačiau akademinis darbas nebuvo vienintelis, kuris tuomet buvo svarbus Lietuvos Bažnyčiai ir valstybei. J.[Šalčius](#) teisingai rašė: „Kuriant Lietuvos Respubliką labai trūko intelligentinių pajėgų. Vienam žmogui teko dirbti už du, už tris. Tokiu darbininku, dirbusiu už kelis, nepriklausomos Lietu-

⁴¹ [J.[Šalčius](#)], min. veik, p. 31.

⁴² Ten pat, p. 44.

⁴³ Ten pat, p. 40.

⁴⁴ A.[Gaigalaitė](#), *Klerikalizmas Lietuvoje 1917–1940*, Vilnius, 1970, p. 171.

vos pradžioje buvo ir kun. dr. M.Reinys“⁴⁵. Reikėjo kvalifikuotų, gerai pasirengusių darbininkų ne tik universitetui, bet ir politikos sferai. Kad į šią sferą ateitų katalikiškos orientacijos veikėjai, buvo svarbu ir Katalikų Bažnyčiai. Pal. Jurgis Matulaitis 1926 m. laiške Vatikano valstybės sekretoriui Pietro Gasparri rašė apie išsilavinusių kunigų ėjimą į politiką to meto Lietuvoje. Jis nurodė pavojus ir, jo nuomone, išbandymus išlaikiusius kunigus (tarp jų mini ir kun. M.Reinį): „Atkūrus Lietuvą, trūkstant išsilavinusių pasauliečių, kai kurie dvasininkai, dažniausiai veiklūs ir iškalbingi, pasinėrė į politinį gyvenimą ir ėmėsi įvairių valstybinių pareigų. Po truputį jie taip išitraukė į pasaulietinę veiklą, kad užmiršo savo luomo įpareigojimus ir net pačią Bažnyčią. Kadangi nebuvo nieko, kas jais gambiai pasirūpintų, veiksmingai nukreiptų reikiama linkme ir tinkamai suvaldytų, kai kurie jų, laikui bėgant, pirmiausia metė kunigo drabužį, o vėliau ir gyvenseną. Radau tris tokius politikuojančius dvasininkus, kurie Lietuvoje tarsi paėmė į savo rankas visą valdžią. Pirmas – žemės ūkio ministras Krupavičius, atliekantis darbą, kuris mažiausiai dera su kunigyste, t.y. žemės atėmimą iš daugiau turinčių ir išdalijimą nieko neturintiems arba mažiau turintiems. Jis jau yra tapęs daugelio ašarų ir praeiksmų kaltininku bei priežastimi. Antras – Šmulskytis, dabartinis įtakingiausios politinės partijos vadovas ir kone Lietuvos diktatorius. Šis žmogus ir žodžiais, ir raštais aršiausiai užsipuolė Šv. Sostą dėl konkordato su Lenkija. Jis išleido 15 000 egzempliorių knygelės prieš popiežių ir paskleidė šiuos nuodus tautoje. Trečias – Purickis, nemenkų gabumų vyras, tačiau faktiškai jau atsimetėlis ir, galimas daiktas, net masonas. Atrodo, jog pirmieji du yra jo įtakoje. Šis žmogus ir raštais kovojo su Šv. Sostu, ir žodžiais jį dergė. Pasiūstas į Romą aptarti reikalų prie Šventojo Sosto, jis savavališkai pakeitė iš vyriausybės gautą notą ir, šitaip padaręs ją visiškai neteisėtą, įteikė Šv. Sostui. Stebėtina, kiek daug jis yra pakenkęs katalikybei<...>.

Vis dėlto nestinga dvasininkų, kurie, išmintingai užsiiminėdami visuomeniniais reikalais ir būdami nemažai nusipelnę katalikybei, liko pavyzdiniais kunigais, pavyzdžiui, Seimo vicepirmininkas prel.Staugaitis ir dabartinis užsienio reikalų ministras prof. Reinys“⁴⁶.

Apie politinę veiklą, kuri prasidėjo daug anksčiau nei kun. M.Reinys atvyko į Kauną, 1947 m. birželio 13 d. sovietinis tardytojas užrašė tokius arkivyskupo M.Reinio parodymus: „Mano politinė veikla tęsėsi nuo 1917 iki

⁴⁵ [J.Šalčius], min. veik., p. 45.

⁴⁶ Pal. J. Matulaitis, Laiškas kardinolui Pietro Gasparri, Kaunas, 1926 03 02, *Naujasis Židinys/Aidai*, 1999, Nr. 5/6, p. 263–265.

1926 m. 1917 m. aktyvių Vilniaus katalikų būrelio, kuriam vadovavo agronomas [Stulginskis](#), pavedimu aš kartu su kunigu [Čibiru](#) ir vienu lietuviu inteligentu, kurio pavardės neprisimenu, parengėme Krikščionių demokratų partijos programą. Rengdami programą naudojome įvairių kitų partijų programomis. Po to programa buvo pateikta aktyviems Vilniaus katalikų būrelio nariams apsvarstyti ir jie ją patvirtino. 1917 m. lietuvių konferencijoje, pertraukose tarp posėdžių, kieno iniciatyva neprisimenu, buvo sukvietas visų norinčių pasitarimas ir jiems perskaityta Krikščionių demokratų partijos programa. Čia pat visi norintys galėjo įstoti į šią partiją. Šiame pasitarime buvo išrinktas Krikščionių demokratų partijos Centro komitetas, kurio nariu tapau ir aš <...>.

Nuo 1917 m. rugsėjo iki 1918 m. pabaigos ir nuo 1922 iki 1926 m. aš buvau Krikščionių demokratų partijos CK narys, o 1926 m. išstojau iš partijos. Mano praktinė veikla Krikščionių demokratų partijoje pasireiškė tuo, kad aš dalyvavau Centro komiteto posėdžiuose ir savo patarimais padėjau įgyvendinti šios partijos nuostatas. Partijos CK pavedimu skaičiau paskaitas krikščionių demokratų partijos narių susirinkimuose Kaune, Marijampolėje, Kelmėje. Rašiau straipsnius spaudai, kuriuose populiarinau kai kuriuos partijos sumanymus <...>.

1925 m. rugsėjo mėnesį, pasiūlius ministrui pirmininkui [Bistrui](#), tapau Lietuvos ministrų kabineto nariu ir iki 1926 m. balandžio mėnesio užėmiau užsienio reikalų ministro postą <...>.

Užsienio reikalų ministru aš buvau septynis mėnesius. Per šį laiką aš parengiau nepuolimo sutartį su Tarybų Sąjunga; rengiant kokias nors kitas sutartis aš nedalyvavau. 1926 m. kovo mėnesį dalyvavau Tautų Lygos posėdyje Ženevoje, kuriame buvo sprendžiamas Vokietijos stojimo į Tautų Lygą klausimas. <...>

1926 m. balandžio 5 d. popiežius [Pijus XI](#) mane paskyrė tituliniu vyskupu ir Vilkaviškio vyskupu koadjutorium. Dėl šio paskyrimo aš išstojau iš Krikščionių demokratų partijos ir daugiau politinėje veikloje nebedalyvavau⁴⁷.

Kun. M.[Reiniui](#) atvykus į Kauną netrukus prasidėjo didžiulės įtampos laikotarpis Vatikano ir Lietuvos Respublikos santykiuose. Daug kartų įvairių pažiūrų bei ideologinės orientacijos tyrinėtojų ta sudėtinga situacija yra aptarta ir analizuota. Ji visų apibūdinama kaip labai sudėtinga ir Lietuvos strateginiams siekiams įgyvendinti labai nepalanki. Gana vykusį, nešališką,

⁴⁷ Lietuvos vyskupai kankiniai..., p. 605–607.

objektyvų ir lakoniškai trumpą tos situacijos apibūdinimą yra pateikęs kun. J. Prunskis: „Paskelbus 1918 m. vasario mėn. 16 d. savo nepriklausomybę stengtasi užmegzti santykius su Šventuoju Sostu. Jau Benediktas XV parodė prielankumą, sutikdamas paskelbti lietuvių dieną – pasaulinę rinkliavą lietuvių naudai, kuri turėjo ne tik materialinės, bet ir politinės naudos, nes atkreipė pasaulio dėmesį ir parodė, kad Šv. Tėvas randa galimu imti ją į savo globą. 1919 m. Lietuva pasiuntė į Vatikaną minist. A. Voldemarą, grafą A. Tiškevičių ir kun. dr. A. Viskantą, o vėliau prel. dr. G. Narjauską. Jų uždavinys išgauti Lietuvos nepriklausomybės pripažinimą, bažnytinės provincijos įsteigimą. Šv. Sostas Lietuvą *de facto* pripažino nepriklausoma (1921 09 10) pasiųsdamas savo delegatą mons. Zecchini. Vėliau Seimo vicepirmininkas kun. Staugaitis (vėliau Telšių vyskupas) lankėsi Vatikane, prašydamas, kad Lietuvoje būtų sudaryta atskira Bažnytinė provincija, nuo Apaštalų Sosto priklausoma. Įdomu, kad būsimasis popiežius, o tada popiežiaus nuncijus Ratti palaikė Vilniaus lietuvių dvasininkų pusę, tą elgesį paremdamas samprotavimu, kad „politika neprivalo terorizuoti sąžinės“. 1922 m. Apaštališkas Sostas pripažino Lietuvą *de jure*. Pradėtos derybos dėl konkordato. Derybos dar pagyvėjo, bebaigiant lenkams sudaryti savo konkordatą. Tačiau lenkai <...> suskubo sudaryti savo konkordatą pirmiau. Kadangi juo buvo paliestas mums opus Vilniaus kraštas, tai lietuviai klaidingai šį punktą suprato kaip Vilniaus pripažinimą Lenkijai, ir derybos dėl Lietuvos konkordato nutrūko, o po aštrios lietuvių protesto notos ir diplomatiniai santykiai visai paio. Reikalas pagerėjo, perėmus užsienio reikalų ministerijos vadovybę mons. M. Reiniui. Į Lietuvą Apašt. vizitatoriu liko paskirtas mūsų tautietis arkiv. Matulevičius. 1926 m. balandžio 4 d. „Lituanorum gente“ konstitucija įsteigta Lietuvos bažnytinė provincija, o po metų sudarytas konkordatas, kurio ratifikavimo dokumentais pasikeista 1927 m. gruodžio mėn. 10 d., nuo tos dienos jis įsiteisėjo. Čia reikia pripažinti didelius nuopelnus arkivyskupo J. Matulevičiaus: jis konkordato sudarymu nepaprastai sielojosi, gamino projektus, tarėsi ir paskutinis prieš mirtį džiaugsmingas jo pranešimas buvo Vatikanui, kad Vyriausybė sutinka konkordatą pasirašyti“⁴⁸.

Taigi kun. M. Reiniui teko būti užsienio reikalų ministru šios nemalonios istorijos kulminaciniu momentu, kai paio Lietuvos ir Vatikano diplomatiniai santykiai, o visuomenėje įsivyravo ne tik nusivylimas, bet ir priešiškus Vatikano vykdomai politikai, ypač Lietuvos–Lenkijos santykių atžvilgiu. Kokia tada buvo bažnytinė ir politinė padėtis, labai ryškiai matyti iš mūsų jau minėto pal. J. Matulaičio 1926 03 02 laiško kardinolui Pietro Gasparri:

⁴⁸ J. Prunskis, Pijaus XI konkordatų politika, *Pijus XI*, Kaunas, 1940, p. 292–293.

„Respublikai tarsi vadovauja viso labo trys žmonės: darbininkų partijos vadas [Ambrozaitis](#) ir du anksčiau minėti kunigai – krikščionių demokratų lyderiai [Krupavičius](#) ir [Šmulskštys](#), kartu su judviejų patarėju ir kurstytoju [Purickiu](#). Patyriau, jog šie trys kunigai, jei tik dar galima juos šiuo vardu vadinti, labai priešišškai nusiteikę mano misijos atžvilgiu, tad buvau priverstas griežčiausiai su jais kovoti. Nuolatos naudodami įvairias priemones ir šiaip kliudydami, jie trukdė man pasiekti užsibrėžtą tikslą. Galop, negalėdami niekuo pakenkti man ir mano veiklai, pasiekė bent tai, kad santykių su Šv. Sostu užmezgimas, konkordatas ir net vyskupijų padalijimas bei vyskupų skyrimas būtų perkelti po rinkimų, įvyksiančių gegužės mėnesį.

Pačius santykius tarp Šv. Sosto ir Lietuvos jos Vyriausybė laiko viso labo tik suspenduotais, tačiau nenutrauktais.

Pažymėtina ir štai kas: tarp Lietuvos ir Lenkijos yra veik karo padėtis; iš čia nuolatinis lietuvių ir lenkų priešiškus, pyktis, neapykanta, nuolatiniai tarpusavio šmeižtai ir kaltinimai. Esant tokiai nūdienos padėčiai, santarvė neįmanoma. Net jei lietuviai jos norėtų bei galėtų pasiekti, jiems trukdytų Vokietija ir Rusija, siekiančios savo interesų. Tai žaizda, kurios šiandien geriau neliesti nei Šventajam Sostui, nei jo pasiuntiniams.

Lietuvos Bažnyčiai esant tarsi be galvos, o katalikams – be vadovo, masonai, socialistai ir kiti tikėjimo priešai, pasinaudoję šia padėtimi, užsipovalė Šv. Sostą, idant, pasikasus po jo pamatais, sugriūtų pats katalikybės rūmas. Viena vertus, pasitaikius bet kokiai progai ir galimybei, jie, niekindami ir žemindami Šv. Sostą, stengėsi jį užgauti ir įžeisti, atitraukti ir atitolinti jo dėmesį nuo lietuvių, o pačius lietuvius padaryti jam pasibjaurėtinus. Kita vertus, tie patys žmonės išmėgino viską, kas supriešintų lietuvius su Šv. Sostu ir priverstų juos nekęsti paties garbingiausiojo Popiežiaus asmens, skleisdami įvairius įtarinėjimus, kaltinimus ir prasimanymus: esą Šventasis Tėvas ir aukštieji kardinolai nevertina Lietuvos kaip mažos valstybės ir nenori priimti Romon vystančių lietuvių; esą į Lietuvos problemas ir žmones jie žvelgia tik lenkų akimis, vien iš jų semdamiesi informacijos; esą apjuodintiems ir neteisingai apkaltintiems lietuviams nėra ko tikėtis ko nors gera iš Šv. Sosto, esančio lenkų įtakoje; esą ten tyčia nenorima tvarkyti Lietuvos bažnytinių reikalų; esą, sudarius konkordatą su lenkais, jiems pripažintas ir Vilnius ir t.t. Taip pat jie nesigėdijo skleisti apie Šv. Sostą šmeižtus, kurių net nedera minėti.

Stebėtina, kokį radau čia žmonių susvetimėjimą Šv. Sostui, kokį susierzinimą jo atžvilgiu, dažnai regėjau jį peraugant net į atvirą pyktį. Jei šitaip būtų ir toliau, nežinau, ar nesibaigtų visa tai kokia nors atskala. Paprastų

žmonių, ypač kaimiečių, dvasios iki šiol nepalietė šis užkratas; man kalbant apie Popiežių, jie klausėsi akivaizdžiai ir dievobaimingai susijaudinę. Tačiau, labiausiai plisdami miestuose, šie nuodai užkrėtė daugelio išsilavinusiųjų ir nemažos dalies jaunimo dvasią. Tai išvydęs, nusigandau. Man pasirodė, jog pats Liuciferis su visu piktųjų dvasių legionu stengiasi atsistoti Lietuvos Bažnyčios griuvėsiuose ir tarsi jau drebina patį jos rūmą.

Iš pradžių šios piktosios dvasios mėgino trukdyti ir mano misijai bei apkalbinėti mane patį, esą iš tikrųjų aš turėjęs pasilikti Vilniuje, kol lenkų valdžia išvays jėga ar Šv. Sostas bus priverstas mane atšaukti, ar maištininkai galės mane nužudyti; kad, atsisakęs Vilniaus sosto, aš išdavęs Lietuvos reikalus; kad nūnai, pats pabėgęs, atvykau į Lietuvą parengti sau arkivyskupo vietos ir veikliausiai nusipelnęčiau įvairių Šv. Sosto, kurio reikalai kaip tik dabar sprendžiami Lietuvoje, malonių ir t.t. Buvau priverstas pats gintis ir Popiežiaus vardu atvirai paskelbti, kad niekada nebūsiu nominuotas Kauno arkivyskupu ir neketinu nuolatos gyventi Lietuvoje; kad atvykau saikingai pasitarnauti Lietuvos Bažnyčiai, atsidūrusiai sunkioje padėtyje. Netrukus jie liovėsi begėdiškai mane gundę, regis, greitai suprato, jog siekiu ir noriu vien Bažnyčios bei lietuvių tautos gerovės⁴⁹.

Taigi realią to meto situaciją atvirai vertinti ir atskleisti iki šiol buvo neįmoku tiek dešiniųjų, krikdėmų, tiek kairiųjų, istorinės tradicijos tęsėjų, rašytų studijų autoriams. Tokioje, ypač katalikams, nemalonioje situacijoje kun. M.Reiniui teko imtis ne savo pašaukimo – užsienio reikalų ministro pareigų. P.Dovydaitis šį kun. M.Reinio apsisprendimą gana „įdomiai“ apibūdina: „Kiek pailsėjęs po to „specifinio, t.y. kalėjimo, malonumo“ laikotarpio*, paskui Vilnių ir Kaune toliau dirbai visuomenės bei politikos darbą, įvairiais slapyvardžiais pasirašinėdamas rašei daug straipsnių laikraščiuose, atremdamas Lietuvos priešų (ypač lenkų) puldinėjimus. Tat kai 1925.IX.25 paėmei vadovauti Užsienio reikalų ministerijai, ši darbo sritis Tau nebuvo svetima. Bet, spėju, tai nebuvo Tavo tikrai mėgiamoji darbo sritis, nes galėjai su poetu pasakyti: Zu was Besserem bin ich geboren (esu gimęs kam geresniam)...“⁵⁰

Pats vysk. M.Reinys šio savo apsisprendimo nei motyvų, nei aplinkybių nėra komentavęs net anksčiau minėtuose prisiminimuose apie pal. J.Matulaitį; ten rašo neminėdamas nei apsisprendimo motyvų, nei su kuo tartasi, nei kokie patarimai buvo gauti. Galime suprasti tik viena – sunkioje Lietu-

⁴⁹ Pal. J.Matulaitis, Laiškas kardinolui Pietro Gasparri., p. 269–270.

* Kalbama apie 1919 m. kun. M.Reinio kalinimą bolševikų kalėjimuose.

⁵⁰ P.Dovydaitis, min. str., p. 78.

vos Respublikos ir Šventojo Sosto santykių situacijoje, painioje Bažnyčios Lietuvoje padėtyje reikėjo žengti ryžtingus žingsnius, reikėjo atlikti tuo metu nepopuliarius darbus – ir kun. M.Reinys sutiko laikinai pabūti neišvengiama auka. M.Reinys rašo: „Kaip žinome, 1925 m. pradžioje, lenkams sudarius konkordatą su Apaštalo Sostu, palietusį Vilniaus klausimą, mūsų Vyriausybės santykiai su Apaštalo Sostu suiro. Tų pat metų rudenį susiformavo kitas Ministerių kabinetas, kuriame man teko būti užsienio reikalų ministru. Atvykus Apaštalo Sosto vizitatoriui arkivyskupui Matulevičiui teko su juo turėti pasikalbėjimą, kaip geri santykiai su Apaštalo Sostu vėl būtų galima atstatyti. Šia proga arkivyskupas Matulevičius prikišo mūsų buvusioms Vyriausybėms, kad jos nepasirūpino anksčiau negu lenkai sudaryti konkordatą. Šituose pasitarimuose buvo nustatyti trys etapai santykiams sutvarkyti: įsteigti bažnytinę provinciją Lietuvoje, sudaryti abipusę atstovybę ir sudaryti konkordatą. Nusistatyta pradėti nuo bažnytinės provincijos įsteigimo, nes tai būtų formalinis ir faktinis atpalaidavimas Lietuvos katalikų ir vyskupijų iš priklausomybės nuo kaimynų lenkų, vokiečių, latvių, tai būtų sudarymas atskiros bažnytinio vieneto bažnytinės provincijos pavidalu, priklausančio tiesiog vien nuo Apaštalo Sosto.

Projektuojant bažnytinę provinciją painiausios vietos tai buvo Kaišiadorių vyskupija ir Klaipėdos kraštas. Kaišiadorių vyskupija Vyriausybės noru turėjo būti sudaryta tose ribose, kaip ji dabar yra, kad ji savo ribomis rodytų rodytą nebaigtą spręsti Vilniaus klausimą. Klaipėdos krašto bažnytinę priklausomybę turėjo būti išimta iš Prūsų Varmijos vyskupo žinios. Ir viena, ir kita pasisekė gauti iš Apaštalo Sosto, kaip buvo norėta. Nuostabu, kad arkivysk. Matulevičius savo laiške iš Rymo 1926 m. balandžio mėn. 6 d. man rašė taip: „Apaštalo Sostas, taip greitai ir taip svarbius reikalus ir dar tokia gražia forma atlikdamas Lietuvos Bažnyčios ir Tautos naudai, parodė tikro atjautimo Lietuvos reikalų ir norėjo išreikšti Lietuvai ypatingo palankumo. Tikimasi, kad ir Lietuva tinkamai įvertins tą Šv. Tėvo žygį“. Kad visa tai galėjo įvykti, tai, be abejo, yra nuopelnas arkivysk. Matulevičiaus, kuris turėjo didelį Šv. Tėvo pasitikėjimą.

Buvo arkivysk. Matulevičius sudaręs ir konkordato projektą sausio mėn. 1927 metų, bet to laiko Ministeris Pirmininkas p.Voldemaras vis atidėliojo tartis, nors ir pirmiau buvo žadėjęs, kaip man sakė pats arkivysk. Matulevičius, o paskiau staiga užklupo arkivyskupą liga ir pagaliau mirtis⁵¹.

Šioje situacijoje vėl susitinka du žymūs Lietuvos Bažnyčios vyrai iš Vilniaus, kur prasidėjo jų bendradarbiavimas Lietuvos žmonių dvasinei gero-

⁵¹ K.Čibiras, min. veik., p. 99–100.

vei; jis išsiskleidė Lietuvos Bažnytinės provincijos įkūrimu ir Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto diplomatinį santykių atkūrimu. Įdomu, kad Bažnyčios oponentai šmeižė ne tik pal. Jurgį [Matulaitį](#), bet ir užsienio reikalų ministrą kun. M.[Reinį](#). Pirmiausia įtarinėjimų ir insinuacijų bangą sukėlė pats jo sutikimas būti užsienio reikalų ministru.

Valstiečių liaudininkų lyderis M.[Šlezevičius](#), Seime svarstant Vyriausybės programą, apie kun. M.[Reinį](#) pasakė: „Jis turi truputį kvapo nach Jesuiten“⁵². M.[Šlezevičius](#) dar pridūrė: „Priešaky šitos ministerijos pastatytas žmogus, kuris yra pilnai ištikimas Vatikanui <...> Užsienio reikalai pavesta tvarkyti gali būt ir doram žmogui, bet tokiam, kuris bijo tarti žodį prieš savo dvasinę vyriausybę, kuris yra supančiotas katalikų dvasiškijos hierarchinė disciplina“⁵³.

Panašiai apie kun. M.[Reinį](#) kaip būsimą užsienio reikalų ministrą atsiliepė socialdemokratas Steponas [Kairys](#). „Santaros“ lyderis Rapolas [Skipitis](#) pareiškė: „Mums rodosi <...> p. [Reinys](#) vargu galės būti savistovus, jei reikia leidimas gauti iš tos įstaigos, kuri nėra Lietuvos valstybės suverenitete“ (t.y. Vatikano)⁵⁴. Nors tautininkai savo atstovų Seime neturėjo, tačiau savo žurnale „Lietuvis“ apie naujai paskirtą užsienio reikalų ministrą M.[Reinį](#) rašė sutartinai su kairiaisiais, kaltindami kun. M.[Reinį](#) kaip aklaui klausantį popiežiaus. Pvz., Augustinas [Voldemaras](#) rašė: „Iš tikrųjų mes turime ne savo užsienio reikalų ministerį, o Romos valdininką <...> Negalime laukti, kad kun. [Reinys](#) <...> ką nors padarytų Lietuvos politiniam sustiprinimui. Gyvename be rytojaus, tuo metu, kai lenkai labai toli mato pirmyn ir ruošiasi mus sistemingai praryti“⁵⁵.

Tačiau kritiškiausias ir aštriausias buvo kun. Vladas [Mironas](#) straipsnyje „Dėl kunigų ministerių“⁵⁶. Žinant tolesnę straipsnelio autoriaus kun. V.[Mirono](#) gyvenimo istoriją, kaltinimai M.[Reiniui](#) skamba tiesiog absurdiškai ir paradoksaliai. Svarbiausia, kad visas tolesnis kun. V.[Mirono](#) gyvenimas, ypač jo pabaiga, liudija, jog M.[Reinys](#) krikščioniškai atleido savo skandintojams ir kritikams ir parodė jiems herojišką artimo meilę.

1925 m. rudenį kun. V.[Mironas](#) kaltina kun. M.[Reinį](#) už kunigui nederaumą dalyvavimą politinėje, partinėje veikloje, o 1940 metais pats kaltintojas

⁵² Seimo stenograma. 1925 m. spalio 2 d. posėdis, p. 196; [[Šalčius](#)], min. veik., p. 49.

⁵³ Seimo stenograma, p. 196; A.[Kasparavičius](#), min. str., p. 155.

⁵⁴ Seimo stenogramos. 1925–1926, 196 posėdis, p. 16; A.[Kasparavičius](#), min. str., p. 155.

⁵⁵ A.[Voldemaras](#), Šios dienos ir rytojaus politika, *Lietuvis*, 1926, sausio 22; A.[Kasparavičius](#), min. str., p. 155.

⁵⁶ Kun. V.[Mironas](#), Dėl kunigų ministerių, *Lietuvis*, Nr. 40, 1925, spalio 9 d., p. 11–12.

sovietiniam tardytojui, neslėpdamas savo praeities, atsakinėdamas į klausimus, atvirai pasakojo apie savo veiklą: „Turiu pasakyti, kad aš kartu su kitais aktyviai dalyvavau organizuojant nacionalistinę tautininkų partiją. Pats būdamas buržuazinis ir būdamas artimas šios partijos vadui [Smetonai](#), iki 1929 m. aktyviai dalyvavau tautininkų partijos veikloje“⁵⁷.

Grįžkime į 1925 m. Kunigas V.[Mironas](#), aktyvus tautininkų partijos veikėjas, kaltina kun. M.[Reinį](#): „Dabar sudarytas naujas kabinetas. Jame mato me net du kunigus. Kun. prof. [Reinys](#), partijos verčiamas (girdėjau, savo vyresnybės nepatiriamas ir net pats nelabai norėdamas), sutiko būti užsienio reikalų ministriu. Reikėtų stebuklo, kad jis galėtų pakelti kunigo ministerio vardą. Jis paėmė ministeriją ypatingai sunkiu Lietuvos politikai laikui. Politinių draugų maža: jų veik nėra. Net su Roma mūsų gudrieji politikai pasistengė santykius nutraukti. Lenkų kilpa mums ant kaklo užnerta, belieka tik patraukti. Viduj buvusieji krikščionių bloko ir jų politikos bendradarbiai „Liet. Žiniose“ jau paskelbė, kad kun. [Reinys](#) ves mus Romon, arba, tarp kabučių skaitant, per Romą – Varšuvon.

Mums, kunigams, žinomas kun. prof. [Reinys](#): jis geras profesorius, aukštos doros žmogus, stataus būdo ir tvirtos valios, drąsus žmogus, bet politinių jo gabumų, išskyrus šeškomą*, turbūt maža kas žino. Gal gera kitais atvejais ypatybė – drąsa – jam ir yra pašnibždėjusi imtis tokioj atsakingoj valandoj tokio atsakingo darbo.

Pranokėjas kunigas apšauktas; pasauliečiai irgi ypatingai gero vardo neišgijo; viena gera, – kad jie vien tik savo vardu teatsako. Kunigas prof. [Reinys](#) ne tik tai partijos, bet ir luomo žmogus. Jo *pereverniošsia nedoverniošsia* puls ne tik ant partijos, kurioje jis yra, bet ir ant visų kunigų, ir ant Bažnyčios. Kiek kun. prof. [Reinys](#) pasitarnaus kraštui – pamatysime. Bet nebūnant pranašu, galima spėti, kad kunigo [Reinio](#) ministeriavimas krikščionių blokui geran neišeis. Tie, kurie protestavo viešai prieš kunigus ministerius, agitacijos metu panaudos ir kun. prof. [Reinio](#) vardą, norėdami labiau įkaitinti žmones prieš kunigus ir atbaidyti juos nuo „kunigų valdžios“.

Taigi, sumetus visa, ką pasakiau, negaliu pasidžiaugti paskaitęs ministerių kabineto sąstate kunigo, ypač prof. [Reinio](#) vardą“⁵⁸.

⁵⁷ Lietuvos ypatingasis archyvas, b. II-16211-; [Z.Maliukevičius](#), Prievartauojamas [Mironas](#) agentu netapo, *Tautos atmintis*, Nr. 1, 1997, p. 24.

* Šeškomas – „šešių komitetas“, kurio nariai du krikščionys demokratai, du ūkininkų sąjungos, du Darbo federacijos.

⁵⁸ Kun. V.[Mironas](#), Dėl kunigų ministerių..., p. 11–12.

Nors kun. V. [Mironas](#) rašė, jog būtų stebuklas, kad „[Reinys](#) pakeltų kunigo ir ministerio vardą“, tačiau iš istorinės perspektyvos įvairių pažiūrų istorikai palankiai vertina kun. M. [Reinį](#) kaip užsienio reikalų ministrą. Viena, pirmosios emocinės reakcijos, kai jis buvo paskirtas ministru, ir visai kitokie vertinimai jam jau einant tas pareigas, o tuo labiau iš didesnės istorinės perspektyvos. Drįstume tarti, kad iš visų tarpukario Lietuvos kunigų ministrų trumpai ministeriavęs kun. M. [Reinys](#) yra simpatiščiausias ir laikui bėgant sulaukia vis palankesnio įvertinimo. Taigi kun. V. [Mirono](#) nelauktas, neįtikimu laikomas stebuklas įvyko.

Kun. V. [Mironas](#) sakosi girdėjęs, kad kun. M. [Reinys](#) ministru tapo vyresnybės, t.y. bažnytinės vadovybės „nepatiriamas“. Kas toje sudėtingoje Lietuvos Bažnyčiai situacijoje galėjo „nepatarti“? Tik ne Kaune reziduojantis Žemaičių vyskupas P. [Karevičius](#). Seinų vyskupas A. [Karosas](#) vargu ar būtų nepritaręs, bet jis nebuvo vyskupas tos teritorijos, kurioje dirbo kun. M. [Reinys](#) profesoriaudamas Kaune. Vilniaus vyskupas pal. J. [Matulaitis](#), jį pasiuntęs profesoriauti į Kauną, jau nebebuvo Vilniaus vyskupas, o Vilniaus arkivyskupo sostas po arkivysk. J. [Cieplako](#) mirties ir 1925 m. ankstyvą rudenį buvo dar laisvas. 1925 m. gruodžio mėn. Vatikano atsiųstas į Kauną kaip Apaštalinis vizitatorius pal. J. [Matulaitis](#), istorikės I. [Vaišvilaitės](#) teigimu, „susitiko su užsienio reikalų ministru, senu savo pažįstamu kun. Mečislovu [Reiniu](#) ir aptarė padėtį. Buvo nutarta santykių su Apaštalų Sostu gerinimą pradėti nuo Lietuvos Bažnytinės provincijos steigimo. Tai reiškė derybas ne tik su Lietuvos valdžia, bet ir su Apaštalų Sostu, kuriam reikėjo aiškinti Lietuvos padėties ir vidaus politikos aplinkybes“⁵⁹. Kaip rodo minėtas pal. J. [Matulaičio](#) laiškas kardinolui P. [Gasparri](#) (datuotas 1926 03 02), palaimintasis M. [Reinį](#) ir kaip kunigą, ir kaip užsienio reikalų ministrą vertino itin palankiai. Taigi ir iš šios, t.y. Vatikano atstovo, pusės jokio nepritarimo M. [Reinio](#) ministeriavimui nematyti. Pal. J. [Matulaitis](#) buvo labai nepalankus politikuojantiems kunigams, bet šiuo atveju, kaip matėme, net V. [Mironas](#) rašė, jog „kun. M. [Reinys](#), net pats nelabai norėdamas sutiko būti užsienio reikalų ministru“. P. [Dovydaitis](#), artimas M. [Reinio](#) draugas, liudija: „... kai 1925.IX.25 paėmė vadovauti Užsienio reikalų ministerijai, ši darbo sritis Tau buvo svetima. Bet, spėju, tai nebuvo Tavo tikrai mėgiamoji darbo sritis...“⁶⁰ Kun. M. [Reinys](#) ėjo į nemėgstamo darbo postą, nes to reikalavo labai paini ir sunki Lietuvos ir Apaštalų Sosto santykių bei Bažnyčios Lietuvoje

⁵⁹ I. [Vaišvilaitė](#), Vir ecclesiasticus (Įvadas į pal. Jurgio [Matulaičio](#) 1926 03 02 laišką kardinolui P. [Gasparri](#)), *Naujasis Židinys/Aidai*, Nr. 5/6, 1999, p. 268.

⁶⁰ P. [Dovydaitis](#), min. str., p. 78.

padėtis. Ėjo, nes iki jo politikuojantys kunigai prie tų santykių supainiojimo buvo labai prisidėję, reikėjo, kad kunigas, Vilniuje dėl savo lietuviškos veiklos nukentėjęs, tuos santykius padėtų atpajioti. Taigi kun. V.[Mirono](#) girdėti gandai, nuogastavimai nepasitvirtino. Šiandien, žvelgdami iš istorinės perspektyvos, galime tik pasidžiaugti, kad tuo sudėtingu laiku, nors ir trumpai, Lietuvos užsienio reikalų ministru buvo būtent kun. M.[Reinys](#).

Kitaip vertintini kun. V.[Mirono](#) tolesni gyvenimo vingiai, kurie būtent tipiški tokiems, kokius jis norėjo primesti kaip kunigui nederančius kun. M.[Reiniui](#) sutikus trumpai pabūti ministru.

J.[Šalčiaus](#) monografijoje⁶¹ atkreipiamas dėmesys, kad jau V.[Kapsukas](#) (Lietuvos komunistų lyderis) pastebėjo, jog kun. V.[Mironas](#) dėl savo politinės veiklos neklausė savo ordinaro Kaišiadorių vyskupo: „1930 m. vyskupas J.[Kukta](#) mėgino atšaukti iš aukštos tarnybos tautininkų valdžioje kun. V.[Mironą](#). Norėta, kad kun. V.[Mironas](#) paliktų tarnybą ir grįžtų į savo vyskupiją <...>. Bet arkiv. [Skvireckas](#), tautininkų valdžios „patariamasis“, priėmė jį pas save“⁶². 1938 m. kun. V.[Mironas](#) prezidento A.[Smetonos](#) buvo paskirtas ministru pirmininku. A.[Gaigalaitė](#) šį jo paskyrimą taip pristato: „1938 m., po Lenkijos ultimatumo, naujai performuojant Ministrų Kabinetą ir nauju Vyriausybės pirmininku norint paskirti kun. V.[Mironą](#), [Smetona](#) užklausė leidimo Kauno arkivyskupo ir popiežiaus. [Graužinis](#) negreitai pateko pas [Pačelį](#) ir Vatikano kuriją jau *post factum* davė neigiamą atsakymą – popiežius esąs prieš kunigų dalyvavimą vyriausybėje, tačiau susidariusios padėties liepęs nekeisti“⁶³. Panašiai atsakė ir arkivyskupas – pagal kanonus ir konkordatą kunigas neturįs būti ministru. Tačiau [Smetona](#) į tai nekreipė dėmesio. Jis stengėsi įtikinti buržuazinės-dvarininkinės Lenkijos kaprizams, o [Mironas](#) buvo laikomas prolenkiškos orientacijos tautininkų veikėju“⁶⁴. Prisiminkime, kad kun. V.[Mironas](#) priekaištavo ministrui M.[Reiniui](#), jog jis „ves mus Romon arba, tarp eilučių skaitant, per Romą – Varšuvon“⁶⁵.

Turbūt įspūdingiausias šios istorijos epilogas. 1940 09 12 kun. V.[Mironas](#) okupacinės sovietinės valdžios areštuojamas, nors nutarime suimti rašoma „V.[Mironas](#) dabar nusišalino nuo aktyvios veiklos ir stengėsi prisigrinti tarybų valdžiai, sakydamas, jog geriau gyventi prie tarybų nei prie vo-

⁶¹ [J.[Šalčius](#)], min. veik., p. 106.

⁶² V.[Kapsukas](#), *Veidmainių darbai*, Vilnius, 1961, p. 184.

⁶³ Žr. CVA, f. 383, ap. 7, b. 2034, l. 57.

⁶⁴ A.[Gaigalaitė](#), min. veik., p. 181.

⁶⁵ V.[Mironas](#), min. veik., p. 11.

kiečių“⁶⁶. Vos praūžus karo audrai, kun. V.[Mironas](#) vėl areštuojamas, bet 1945 02 24 jo byla atiduodama saugoti į archyvą motyvuojant tuo, kad „nors iš praeities kompromituotas, tačiau faktų, demaskuojančių antitarybinę veiklą vokiečių okupacijos metais, rasti neįmanoma“. Tokį nutarimą pasirašė ne tik NKGB 2 skyriaus 2 poskyrio viršininkas VSK leitenantas [Petkevičius](#), bet ir pats Valstybės saugumo komiteto liaudies komisaras [Guzevičius](#). Kun. V.[Mironas](#) buvo išleistas į laisvę ir pasiprašė priimamas dirbti kunigu į arkivyskupo M.[Reinio](#) vadovaujamą Vilniaus arkivyskupiją. Buvo paskirtas Švč. Jėzaus Širdies parapijos Vilniuje klebonu. Tačiau greit, 1946 12 04, vėl suimamas. Nutarime areštui 1946 12 04 rašoma: „Atsižvelgiant į [Mirono](#) plačius ryšius tarp žymių nacionalistų ir aukščiausios dvasininkijos, jis buvo užverbuotas į agentūrinį-informacinį tinklą slapyvardžiu „Kuodas“ <...>. Jis slepia savo antitarybinius ryšius, veidmainiauja <...>, būdamas susijęs su žymiais lietuvių nacionalistais – vyskupais [Reiniu](#), [Matulaičiu](#)*, [Paltaroku](#) ir kun. P.[Bieliausku](#), numatytų priemonių nesiėmė <...>, slėpdamas savo bute nelegalus – žymius buržuazinės Lietuvos veikėjus, teikė jiems materialinę pagalbą ir **jokios medžiagos organams nedavė**. Gyventojų tarpe jokio patriotinio darbo nedarė“. Tai patvirtina ir po arešto atliktų tardymų protokolai. Sovietiniai tardytojai priekaištavo kun. V.[Mironui](#), kad jis neteikia žinių saugumui.

1947 08 23 Ypatingasis pasitarimas prie TSRS VSM nutarė: „[Mironą](#) už dalyvavimą antitarybinėse nacionalistinėse organizacijose, kovą prieš revoliucinį judėjimą ir už **nevykdymą specužduočių** pasodinti į kalėjimą 7 metams“⁶⁷.

1953 12 18 gydytojų surašytame patologiniame anatomiciniame akte liudijama, kad Vladimiro speckalėjime, kuriame tuo metu buvo kalinamas ir arkivysk. M.[Reinys](#), staiga mirė išsiliejus kraujui į smegenis Vladislovas [Mironas](#)⁶⁸. Tame kalėjime kalėję kaliniai liudijo, kad kun. V.[Mironas](#) mirė kalėjimo pirtyje ir kad prie jo tuo metu buvo ir už jį meldėsi kalinys arkivysk. M.[Reinys](#). Tas pats, kurį kun. V.[Mironas](#) 1925 m. taip drastiškai kritikavo ir skaudino...

Tai, kad arkivyskupas M.[Reinys](#) antrosios sovietinės okupacijos metu priėmė savo kritiką ir skaudintoją į savo valdomą vyskupiją, kad jį globojo

⁶⁶ Lietuvos ypatingasis archyvas, b. II-16211-1u; Z.[Maliukevičius](#), min. veik., p. 24.

* Čia, matyt, sovietinio saugumo pareigūnai padarė klaidą: arkivysk. J.[Matulaitis](#) mirė 1927 m., o tuo metu Kaišiadorių vyskupiją, kuriai priklausė kun. V.[Mironas](#), valdė vysk. Teofilus [Matulionis](#), tad jo pavardė čia turėjo būti įrašyta.

⁶⁷ Z.[Maliukevičius](#), min. veik., p. 25.

⁶⁸ Ten pat.

Vilniuje, stiprino, guodė ir už jį mirštantį meldėsi, liudija arkivysk. M.[Reinio](#) herojišką artimo, net savo skaudintojo, meilę. Gal ši herojiška meilė, liepsnojusi arkivyskupo širdyje, ir paskatino kun. V.[Mironą](#) nevykdyti savo agentūrinių įsipareigojimų?! Taigi tokia būtų 1925 m. prasidėjusios kun. M.[Reinio](#) ir kun. V.[Mirono](#) – žymių Lietuvos valstybės veikėjų tarpusavio santykių galutinė, sakytume, šviesi atomazga.

Grįžkime į 1926 ir vėlesnių metų įvykius, grįžkime prie kun. M.[Reinio](#) kaip užsienio reikalų ministro atliktos misijos vertinimų. Remsimės minėtam A.[Kasparavičiaus](#) straipsnyje pateiktais atsiliepimais bei dokumentine medžiaga, kreipdami dėmesį ne tiek į politinius, diplomatinius M.[Reinio](#) pasiekimus, bet į tai, kiek jis, eidamas jam ne taip jau malonias pareigas, išliko kunigas ir kokią įtaką kaip kunigas darė savo aplinkos žmonėms.

A.[Kasparavičius](#) teigia: „Neabejotina, kad Mečislovo [Reinio](#) asmeninės savybės ir charakterio bruožai turėjo įtakos ne tik jo asmeniniam gyvenimui, bet ir darbui Užsienio reikalų ministerijoje“⁶⁹.

„Dievo įsakymai, Bažnyčios kanonų nuostatai, Šventojo Sosto nurodymai, provincijos vyskupų nutarimai jam buvo šventi dalykai <...> Visą gyvenimą M.[Reinys](#) laikėsi dar seminarijoje išsiugdytos dienotvarkės, kurios didžiąją dalį užimdavo malda ir darbas. Buvo taupus, pinigų negailėdavo tik knygoms ir šalpai. Eiti į svečius ar juos priiminėti pas save nemėgo <...> Rengėsi itin kukliai – kunigo apdarą vilkėjo netgi dirbdamas ministerijoje. Garsėjo priešišku alkoholiui, šių įpročių neatsisakė ir tapęs užsienio reikalų ministru. Dėl to ne kartą kilo nesusipratimų ir vos buvo išvengta platesnių incidentų. Vieno diplomatinio priėmimo metu užsienio valstybės atstovas, kurio garbei ministras pasiūlė tostą, pastebėjo, kad kunigas rankoje laiko ne vyną, bet ... rausvai dažyto vandens taurę. Užsienio diplomatas pasišiausė. Teko aiškintis“⁷⁰.

J.[Šalčius](#) savo monografijoje šią kun. P.[Aleksos](#) informaciją papildė: „1923 m. rugsėjo mėn. kun. dr. M.[Reinys](#), kaip Lietuvos valstybės atstovas, dalyvavo Kopenhagoje XVII tarptautiniame antialkoholiniame kongrese.

Tenka pastebėti, kad M.[Reinys](#) nuo 1910 m. buvo visiškai abstinentas. Net būdamas užsienio reikalų ministru, Tarybų Sąjungos užsienio reikalų komisaro Čičerino priėmimo metu savo abstinencijos nepažeidė“⁷¹.

⁶⁹ A.[Kasparavičius](#), min. str., p. 154.

⁷⁰ K.P.[Aleksa](#), Arkivysk. M.[Reinį](#) prisimenant, *Aidai*, Nr. 10, 1954, p. 444; A.[Kasparavičius](#), min. str., p. 154.

⁷¹ [J.[Šalčius](#)], min. veik., p. 46.

Tuometinis SSRS įgaliotasis atstovas Lietuvoje Sergejus Aleksandrovs-kis užsienio reikalų ministrą M.Reinį taip apibūdino: „Kunigo dvasią išlaikė ir aprangoje, ir laikysenoje“. Be to, nurodė, kad, jo turimomis žiniomis, M.Reinys į šį postą paskirtas tik laikinai, kol ateis savarankiškas žmogus⁷². A.Kasparavičius mano, kad pradiniai, išankstiniai opozicijos būgštavimai buvo be pagrindo, „opozicijos spėliojimai ir prognozės dėl jo visiškai nepasitvirtino“⁷³. To meto Lietuvai svarbiausios užsienio politikos problemos buvo – Vilniaus klausimas, Šventojo Sosto ir Lietuvos Respublikos pašlijusių santykių problema, pusiausvyra santykiuose tarp SSRS ir Vakarų valstybių. Visose šiose srityse kun. M.Reinys turėjo savo aiškią poziciją. Asmeniškai jam, kaip kunigui, turbūt svarbiausias uždavinys buvo Lietuvos ir Šventojo Sosto santykių normalizavimas, Lietuvos bažnytinės provincijos sudarymas, taip pat Lietuvos ir Šventojo Sosto konkordato problema. Čia užsienio reikalų ministras kun. M.Reinys „turėjo siekti kompromiso ir parodyti nemažai diplomatinio įžvalgumo, drąsos bei lankstumo“⁷⁴. M.Reiniui tai pavyko. „Jau 1925 m. pabaigoje, Lietuvos užsienio reikalų ministro iniciatyva Lietuvos ir Vatikano diplomatiniai santykiai buvo atnaujinti. Gruodžio viduryje Šventasis Sostas atsiuntė į Kauną savo apaštališkąjį vizitatorių arkivyskupą Jurgį Matulaitį <...> M.Reiniui ir J.Matulaičiui gana darniai bendradarbiaujant, Lietuvos bažnytinės provincijos kūrimo darbas vyko sparčiai. Jau po kelių mėnesių buvo suderintas galutinis projektas. 1926 m. balandžio 4 d. popiežius Pijus XI paskelbė bulę „Lituanorum gente“. Ja įkūrė atskirą Lietuvos bažnytinę provinciją“⁷⁵. Tai pasiekęs užsienio reikalų ministras atsistatydino ir popiežiaus buvo paskirtas naujai įkurtos Vilkaviškio vyskupijos vyskupo A.Karoso pagalbininku. Toli gražu tai nebuvo lengvas postas, nes būti seno ir keistoko vyskupo ordinaro pagalbininku uoliam vyskupui M.Reiniui tikrai buvo nelengva. Kita vertus, šitaip pakrypus reikalams, prasidėjo kairiosios opozicijos, o po rinkimų – ir Seimo kairiosios daugumos ir Vyriausybės puolimas, net Lietuvos bažnytinės provincijos įkūrimo ignoravimas, jos teisėtumo neigimas, taip pat asmeniniai šmeižtai. Pvz., kairiųjų laikraštis „Lietuvos žinios“ pareiškė, kad užsienio reikalų ministras kun. M.Reinys, pritardamas Lietuvos bažnytinės provincijos sudary-

⁷² S.Aleksandrovs-kio diplomatinis dienoraštis, Nr. 30, 1925 10 06, *Rusijos Federacijos užsienio politikos archyvas*, f. 04, ap. 27, apl. 185, b. 90, l. 125; A.Kasparavičius, min. str., p. 154.

⁷³ A.Kasparavičius, min. str., p. 156.

⁷⁴ Ten pat, p. 165.

⁷⁵ Ten pat.

mui, nusikalto korupcija – už pasiūlytą jam vyskupo mitrą pardavęs Vilnių lenkams⁷⁶. Į tai davė atkirtį katalikų dienraštis „Rytas“⁷⁷.

Seimo rinkimuose daugumą laimėjus kairiesiems, 1926 06 15 buvo suformuota nauja kairiųjų Vyriausybė. Nors kairiosios partijos visada skelbė Bažnyčios ir valstybės atskyrimo principą, tačiau teisės pačiai Bažnyčiai spręsti savo administracinio suskirstymo problemas kažkodėl nenorėjo pripažinti. Nors pagal Lietuvos Konstituciją ir įstatymus Lietuvos „Bažnytinės provincijos sukūrimas nebuvo reikalingas Seimo ratifikavimo, ką Vyriausybės vardu ministras pirmininkas dr. L. [Bistras](#) formaliai buvo padaręs, bet naujoji socialistų Vyriausybė neigė akceptavimo faktą. O vidaus reikalų ministras nuėjo dar toliau, cituoju: – rašo J. [Šalčius](#), – „vyskupui paprašius leisti iš užsienio savo daiktus parsigabenti ir pasirašius prašymą – „Vyskupas [Kukta](#)“, p. [Požėla](#) nerado galimu jo patenkinti, reikalaudamas, kad vyskupas [Kukta](#) pasirašytų – „Kanauninkas [Kukta](#)“, arba pagaliau tik „[Kukta](#)“, nes jis nežinąs vyskupo [Kuktos](#)“ (*Tiesos kelias*, 1926 11, p. 271). Panašių pavyzdžių Vyriausybės santykiuose su vyskupais buvo ir daugiau“⁷⁸.

Tai rodė naujus sunkumus kelyje į Bažnyčios ir valstybės santykių normalizavimą, tai buvo smūgis ir tada jau vyskupui M. [Reiniui](#), kai svarbiausiojo, kaip užsienio reikalų ministro, pasiekimai vėl buvo kvestionuojami. Į tai Lietuvos vyskupai reagavo laišku Lietuvos Respublikos prezidentui K. [Griniui](#)⁷⁹, kurį redagavo ir pasirašė vysk. M. [Reinys](#), Lietuvos Vyskupų Konferencijos sekretorius. Iš prezidento ir Vyriausybės nesulaukus jokių ženklų, kad antibažnytinis valstybės vadovybės kursas bus pakeistas, tampa suprantama pradinė Bažnyčios vadovų reakcija – nepasmerkimas 1926 m. gruodžio valstybinio perversmo. Tačiau šis perversmas, kaip parodė vėlesni įvykiai, nedaug tepagerino Bažnyčios ir katalikų padėtį. Tiesa, po perversmo buvo pasirašytas ir ratifikuotas konkordatas tarp Šventojo Sosto ir Lietuvos Respublikos, tačiau greitai paaiškėjo, kad autoritarinis tautininkų režimas jo laikytis nėra pasirengęs. Tuo prasidėjo naujas išbandymų laikotarpis Lietuvos Bažnyčiai, naujas brendimo kankinystei etapas vysk. M. [Reinio](#) gyvenime.

⁷⁶ *Lietuvos žinios*, Nr. 280, 1926.

⁷⁷ St. [Tautietis](#), Lietuvos chameleonai [dėl šmeižikiškų pareiškimų apie M. [Reinį](#)], *Rytas*, Nr. 93, 1926 04 27; Atviras laiškas [Paneigimas šmeižikiškų teiginių apie vysk. M. [Reinį](#) laikraštyje „Lietuvos žinios“], *Rytas*, Nr. 283, 1926 12 15.

⁷⁸ [J. [Šalčius](#)], min. veik., p. 59–60.

⁷⁹ Vyskupų raštas Prezidentui (dėl kovos prieš Bažnyčią), *Tiesos kelias*, Nr. 11, 1926, p. 264–266.

Vysk. M.Reinys – kovotojas dėl katalikų veikimo laisvės tautininkų valdomoje Lietuvoje 1926–1940 m.

Po 1926 m. gruodžio 16–17 d. perversmo susidariusią situaciją bei įtampą tarp perversmo organizatorių tautininkų ir krikščionių demokratų (vėliau – katalikiškos visuomenės dalies) būtų galima trumpai apibūdinti derinant J.Šalčiaus⁸⁰ ir A.Gaigalaitės⁸¹ monografijose pateiktus duomenis bei komentarus.

1926 m. gruodžio 19 d. 64-ajame nepaprastajame Seimo posėdyje, kuriame, A.Gaigalaitės duomenimis, iš 83 Seimo narių dalyvavo 42, o J.Šalčiaus – iš 85 – 42, liaudininkai posėdį boikotavo, kai kurie socialdemokratai buvo įkalinti, o tautininkai teturėjo tris atstovus, daugumą sudarė krikščionių demokratų šalininkai. Prezidentas K.Grinius atsistatydino. Nauju prezidentu 38 balsais buvo išrinktas A.Smetona (du parlamentarai įmetė tuščius rinkimų biuletenius, du nebalsavo). Krikščionys demokratai savo balsais Seime padėjo A.Smetonai kaip prezidentui konstituciniu būdu legalizuotis. Seimo pirmininku buvo išrinktas krikščionis demokratas A.Stulginskis.

A.Smetonai prisiekus, kad laikysis Lietuvos Respublikos Konstitucijos, krikščionys demokratai į A.Voldemaro naująją Vyriausybę delegavo du savo atstovus: finansų ministru P.Karvelį, o švietimo ministru L.Bistrą. Katalikiškas dienraštis „Rytas“ gana painioje po perversmo situacijoje kvietė visuomenę „susitelkti vienybėn, nes kitaip bergždžios būtų viršūnių pastangos“ stabilizuoti padėtį valstybėje, „jei politinės grupės visuomenėje tęstų savitarpįje atkaklią kovą ir skleistų nepasitikėjimą kitomis grupėmis ar asmenimis“⁸². Kai 1927 m. pradžioje A.Voldemaras ėmė pažeidinėti Konstituciją, krikščionys demokratai ėmė protestuoti. A.Voldemaras pareiškė, kad jam Konstitucija esanti „norma be sankcijos“. Tautininkų laikraštis „Lietuvis“ 1927 03 02 rašė, kad ne Vyriausybė turi turėti Seimo pasitikėjimą, o priešingai – Seimas turi turėti Vyriausybės pasitikėjimą. 1927 m. balandžio 12 d. Smetonos–Voldemaro Vyriausybė paleido Seimą. 1927 m. gegužės 2 d. krikščionys demokratai L.Bistras ir P.Karvelis pasitraukė iš Vyriausybės. Taip tautininkai krikščionis demokratų sugebėjo išstumti iš valdžios. Tačiau liko baimė, kad krašto katalikiškoji visuomenės dalis vėl bandys „prastumti“ per naujo Seimo rinkimus savo atstovus į Vyriausybę, todėl tautininkai užsimojo „neutralizuoti visus tokio scenarijaus realizavimo kanalus“.

⁸⁰ [J.Šalčius], min. veik., p. 89–109.

⁸¹ A.Gaigalaitė, min. veik., p. 112–144.

⁸² *Rytas*, 1927 m. vasario 28 d., Nr. 47; žr. A.Gaigalaitė, min. veik., p. 112–113.

Pvz., [Smetona](#) ir [Voldemaras](#), rūpindamiesi įsitvirtinti valdžioje, stengėsi įgyti gyventojų pasitikėjimą. Užmezgė ryšius su Vatikanu... [Voldemaras](#), žymia dalimi pasinaudojęs arkivysk. J.[Matulaičio](#) konkordato projektu, kitą dalį nukopijavęs nuo jau sudaryto Lenkijos ir Apaštalo Sosto konkordato, 1927 m. rugsėjo 27 d. sudarė Lietuvos ir Apaštalo Sosto konkordatą, kuriame korektiškai buvo nustatytos tiek Valstybės, tiek Bažnyčios teisės bei pareigos. Pavyzdžiui, konkordate buvo įrašytas toks 25 straipsnis: „Valstybė duos pilną laisvę kurtis ir darbuotis draugijoms kaip Katalikų Akcijos nariams, siekiantiems pirmiausia religinio tikslo ir esantiems vyskupo žinioje“. Tačiau tautininkai nė nemanė laikytis konkordate duotų pasižadėjimų. Jiems rūpėjo laimėti laiko savo valdžios aparatui krašte sustiprinti, o vėliau tuos pačius katalikus suspausti⁸³. Pirmiausia, siekdami įtvirtinti savo pozicijas valdžioje, tautininkai ėmė triušškinti krikščionių demokratų šalininkų pozicijas ekonominėje srityje. 1928–1929 m. panaikinami krikščioniški kooperatyvai: likviduotos pieno perdirbimo bendrovės, Ūkininkų sąjungos kooperatyvai. Siekdami sukompromituoti krikdemus, tautininkai suorganizavo „lašinių skutimo bylą“, krikdemų užsienio reikalų ministro ekskunigo J.[Purickio](#) „sacharino bylą“ ir t.t. 1929 m. rudenį suorganizuotas teismo procesas prieš plačiai žinomą, nors kontroversiškai vertinamą, katalikų mokyklos organizatorių prel. K.[Olšauską](#) dėl tariamo vienos moters nužudymo. Nors sensacingame teismo procese nieko nebuvo įrodyta, prelatas buvo nuteistas septynerius metus kalėti. Likviduojamas katalikiškų mokyklų tinklas: 1929–1930 m. suorganizuotas daugumos katalikiškų gimnazijų suvalstybinimas, pasinaudojant tautininkų suorganizuotais streikais⁸⁴.

Toliau užsimojama prieš nepolitinės, nepartinės katalikiškas vaikų ir jaunimo organizacijas, pirmiausia ateitininkus moksleivius. 1930 m. vasaros pabaigoje uždamos visos 70 moksleivių sąjungos kuopų. Dėl šio uždarymo, pažeidžiančio minėtą 25 konkordato straipsnį, Lietuvos vyskupai parašė Ganytojišką laišką, kurį tautininkai uždraudė skelbti. Tada studentai ateitininkai paskelbė Atsišaukimą į katalikišką visuomenę, kuriame ragino klausyti vyskupų balso. Atsišaukimo autoriai buvo teisiami karo tribunolo, buvo nuteisti ir įkalinti du kunigai ir šeši studentai. Toliau visaip buvo varžomas Katalikų veikimo centras, jį sudarančios katalikiškos organizacijos buvo įvardijamos kaip politinės, partinės. 1935 m. prieš rinkimus į Seimą

⁸³ [J.[Šalčius](#)], min. veik., p. 91.

⁸⁴ Žr. Vilkaviškio „Žiburio“ gimnazijos mokinių streikui įvykus. Pokalbis su „Žiburio“ centro valdybos sekretoriumi doc. Ign.[Česaičiu](#), *Rytas*, 1929 12 02, Nr. 273; M.[Reinys](#), Mokinių streiko klausimu, *Rytas*, 1929 12 31, Nr. 295.

uždrausta visų kitų partijų, išskyrus tautininkų, veikla. Prieš katalikiškų jaunimo (moksleivių) organizacijų uždarymą protestavęs apaštalinis nuncijus R. Bartaloni 1931 m. birželio 5 d. buvo išvarytas iš Lietuvos, o 102 kunigai patraukti baudžiamojon atsakomybėn, 76 kunigai nuteisti, 27 išteisinti.

Nuo 1928 m. tautininkai pradėjo rengti Kauno Vytauto Didžiojo universiteto „reformos“ projektą, kurį realizavo 1930 m. Reformos priedanga siekta, kad VDU Teologijos-filosofijos fakultete nebūtų rengiami katalikai mokytojai, nebūtų ugdomi katalikų inteligentų kadrai. Teologijos-filosofijos fakultete panaikintos 5 katedros, atleista 18 profesorių, tarp jų vysk. M. Reinys, P. Dovydaitis, J. Eretas. A. Maceina paliktas fakulteto bibliotekininku. Katalikams neliko kitos išeities, kaip bandyti įkurti privatų katalikišką universitetą. Lietuvos vyskupų sudarytas komitetas parengė universiteto statutą, studijų programas, kurias 1932 m. pavasarį patvirtino Apaštala Sostas, kartu buvo patvirtintas ir Lietuvos vyskupų išrinktas katalikų universiteto rektorius vysk. M. Reinys. „Saulės“ draugija šiam universitetui pavedė savo rūmus, buvo surinktos didelės pinigų sumos. Deja, 1932 m. rugpjūčio 27 d. gautas švietimo ministro raštas, kuriuo katalikų universitetui neleista veikti⁸⁵. Katalikiškoji visuomenės dalis iki pat sovietinės okupacijos svajėjo, rinko lėšas, kūrė biblioteką katalikų universitetui.

Per visą šių įtampų, konfliktų, persekiojimų, spaudimų laikotarpį Vilkaiviškio vyskupas koadjutorius, VDU profesorius, nuo 1930 m. docentas, katalikiškų organizacijų (ypač jaunimo) dvasios vadas, Lietuvos Vyskupų Konferencijos sekretorius M. Reinys buvo aktyvus pasipriešinimo tautininkų diktatūrai dalyvis, ne kartą trauktas teisman, nuolat tautininkų spaudos puolamas ir šmeižiamas, tačiau nuo veiklos, ginant Bažnyčios ir katalikų teises, neatbaidomas.

Vienas aršių tautininkų spaudos puolimų prieš vysk. M. Reinį pasirodė 1928 04 16 tautininkų oficioze – dienraštyje „Lietuvos aidas“. Reaguota į vysk. M. Reinio pirmininkavimą tautininkų nemėgstamo, krikdemų „filialu“ apšaukto Katalikų veikimo centro (KVC) metinėje konferencijoje. Beje, sovietinis tardytojas Golcynas 1947 m. birželio 13 d. tardymo protokole užrašė tokį kalinio arkivysk. M. Reinio liudijimą apie savo veiklą KVC:

„Klausimas. Anksčiau Jūs sakėte, kad 1926 m. išstojote iš Krikščionių demokratų partijos <...>. Žinoma, kad Jūs dalyvavote Katalikų akcijos, kuri buvo politinė organizacija, veikloje. Tad kodėl Jūs teigiate, kad nuo 1926 m. nebedalyvavote politinėje veikloje?

⁸⁵ [J. Šalčius], min. veik., p. 97–102.

Atsakymas. Katalikų akcijos veikloje aš dalyvavau 1927–1940 m., tačiau vadovaujančių pareigų joje neturėjau. Kiek žinau, tuo metu Katalikų akcija politinės veiklos nevykdė, o jos nuostatai draudė politinėms partijoms dalyvauti Katalikų akcijos veikloje.

Apie 1927 m. aš pagal autoriaus Čivardė knygą „Katalikų akcija“ parengiau tezes apie Katalikų akcijos tikslus ir uždavinius, jų pagrindu buvo sudarytas šios organizacijos statutas, kurį vėliau patvirtino arkivyskupas metropolitas Skvireckas.

Pagal šį statutą į Katalikų akcijos sudėtį įėjo: Vyrų sąjungą, Moterų sąjungą, Ateitininkai, Pavasarininkai ir, atrodo, Angelo Sargo vaikų sąjungą. Kitos organizacijos į Katalikų akciją neįėjo.

Katalikų akcijos tikslai buvo religinis ir kultūrinis ugdymas, jaunimo auklėjimas ištikimybės Bažnyčiai ir Tėvynei dvasia, kitų tikslų ji neturėjo⁸⁶.

„Lietuvos aidas“ apie 1928 m. Katalikų akcijos konferenciją, kurios posėdžiams pirmininkavo vysk. M. Reinys, rašė beveik sovietinio tardytojo stiliumi: „Teisumas parodytas renkant konferencijos pirmininką. Juo išrinktas kur kas didesnis Krikščionių demokratų partijos agitatorius, negu Katalikų Bažnyčios vyskupas – kun.(!) prof. Reinys.

<...> Diskusijose pirmas dalyvauja doc. K. Pakštas, labai mėgstas klouniškas pozas ir gestus. Jis kalba apie praėjusių metų KV Centro valdybos pasyvus arba, kaip jis pats pasakė, apie „septynis griekus didžiuosius“. O tie septyni didieji „griekai“, kuriuos p. Pakštas patetiškai, aplodismentų belaukdamas pradėjo išskaičiuoti, buvo ne KVC praėjusių metų valdybos „griekai“, o griekai Vyriausybės. Čia įėjo katalikų persekiojimai, katalikiško pieno [perdirbimo bendrovių] persekiojimai, katalikų ateitininkų persekiojimai, katalikų pavasarininkų persekiojimai ir kas „griešniausia“ – kad catholicissimam Lithuaniam valdo massonissimi massoni. Į tragiškąjį lyrizmą įpuolusį oratorių nerado reikalo įspėjęti nei konferencijoje esąs vienuolis kun. prof. Būčys, nei pirmininkaujęs vyskupas Reinys. <...> Ir tos fanatikų orgijos netildo nei vienuolis kun. prof. Būčys, nei pirmininkaujęs vyskupas Reinys! Iš to galima spręsti, kas yra mielesnė vienuoliui prof. Būčiui ir vyskupui Reiniui – ar Kristaus Bažnyčios meilė ir tiesa, ar partiškų fanatikų neapykanta?

Klausimas labai rimtas. Nuo jo tokio ar kitokio išsprendimo pareis Katalikų Bažnyčios padėtis Lietuvoje ir dabarty, ir ateity. Dar vienas dalykas, kaip Lietuvos episkopatas pažiūrės į tas klasiškos neapykantos orgijas, kurios tiek nevaržomai pasireiškė šioje KVC konferencijoje?

⁸⁶ Lietuvos vyskupai kankiniai..., p. 607–609.

Tarp protestantiškos Vokietijos ir angliškos [=anglikoniškos] Anglijos tų dviejų šalių jaunimas pradeda rimtai ieškoti susitarimo. Mūsų partiškai katalikiškas jaunimas dar toli toli atsilikęs nuo Anglijos ir Vokietijos protestantiškojo jaunimo: mūsiškiai dar klajoja baisiuose neapykantos rūkuose, aklaai dar garbina neapykantos dievaitį. Jie dar paklusniausi jo vergai⁸⁷.

Beje, šis ano meto tautininkų spaudos išpuolis nedaug kuo skiriasi nuo šiandieninės Bažnyčią ir jos hierarchus „išminties ir tolerancijos“ pamokančios žiniasklaidos, tolerantiškumu kitaminčiams taip pat visai nepasižyminčios. Ir anuomet piktas išpuolis sulaukė griežto katalikiškos Lietuvos visuomenės dalies atsako. Katalikų organizacijos viešai protestavo prieš „Lietuvos aidą“ cituojamą straipsnį. Katalikų dienraštis „Rytas“ plačiai informavo apie KVC 1928 m. konferenciją⁸⁸. Iškalbingos ir užuojautos bei solidarumo pareiškimų antraštės: „Ryto“ vedamajame – „Nerimtas ir piktas raštas“⁸⁹, „Sąmoningai klaidina ir nepajėgia suprasti“⁹⁰, užuojauta ir solidarumas pareikštas telegramose, gautose „Ryto“ redakcijoje iš Seirijų⁹¹, Naumiesčio (Šakių apsk.)⁹², A.[Stulginskio](#) (Kaunas), Papilės, Vilkijos⁹³, Pavasario sąjungos centro valdybos⁹⁴, iš Telšių – prel. P.[Urbanavičiaus](#), prel. V.[Borisevičiaus](#),

⁸⁷ Neapykantos nelaisvėje, *Lietuvos aidas*, 1928 04 17, Nr. 61.

⁸⁸ KVC konferencija jau pradėta: [žinutė: pirmininkauja vysk. [Reinys](#)], *Rytas*, 1928, balandžio 12, Nr. 83; KVC konferencija, *Rytas*, 1928, balandžio 13, Nr. 84; A.[Išgntis](#), KVC konferencija: [vysk. M.[Reinys](#) kalbėjo apie katalikiškos spaudos reikšmę], *Rytas*, 1928, balandžio 17, Nr. 87.

⁸⁹ Nerimtas ir piktas raštas, [„Ryto“ vedamasis – atsakymas į „Lietuvos aidą“ 1928 m. Nr. 61 išsp. šmeižikišką str., nukreiptą prieš KVC konferenciją ir vysk. M.[Reinį](#)], *Rytas*, 1928, balandžio 18, Nr. 88.

⁹⁰ Sąmoningai klaidina ir nepajėgia suprasti: [atsakymas į „Lietuvos aidą“ straipsnį apie KVC, Lietuvos episkopatą ir vysk. [Reinį](#)], *Rytas*, 1928, gegužės 8, Nr. 104; T.[Gutas](#), Dėl KVC konferencijos: [ryšium su šmeižikišku ir tendencingu str. „Lietuvos aide“ 1928, Nr. 61], *Rytas*, 1928, gegužės 4, Nr. 101.

⁹¹ Užuojauta Ekscelencijai vyskupui [Reiniui](#) ir kun. prof. Pr. [Būčiui](#): (telefonograma iš Seirijų): [dėl str. laikr. „Lietuvos aidas“, 1928, Nr. 61], kun. [Grajauskas](#), kun. [Vaišnora](#), [Petrauskas](#), [Pličiauskienė](#), [Maslauskienė](#), *Rytas*, 1928, balandžio 20, Nr. 90.

⁹² Užuojauta Ekscelencijai vyskupui [Reiniui](#) ir kun. prof. Pr. [Būčiui](#): [Naumiesčio KVC ir kt. Katalikiškų organizacijų atstovų užuojauta dėl str. „Lietuvos aide“], kan. V. [Vizgirda](#), kun. A. [Keblaitis](#), V. [Bagdonavičius](#), *Rytas*, 1928, balandžio 23, Nr. 92.

⁹³ Jo Ekscelencijai vyskupui M. [Reiniui](#): [A. [Stulginskio](#), Papilės KVC, Vilkijos KVC skyrių užuojauta dėl šmeižikiško ir įžeidžiančio str. „Lietuvos aide“, 1928, Nr. 61], *Rytas*, 1928, balandžio 25, Nr. 94.

⁹⁴ „Pavasario“ s-gos Centro valdybos pareiškimas: [dėl akcijos spaudoje prieš vysk. [Reinį](#) ir kun. prof. [Būčį](#)], „Pavasario“ s-gos Centro valdyba, *Rytas*, 1928, balandžio 26, Nr. 95.

kan. J. Galdiko⁹⁵. Kol galų gale „Lietuvos aidas“ buvo priverstas paneigti savo neteisingus ir nepagrįstus priekaištus bei kaltinimus vysk. M. Reiniui ir kun. P. Būčiui, MIC⁹⁶. Šį kartą vysk. M. Reiniui pavyko atremti išpuolį ir priversti jo rengėjus pripažinti savo kaltinimų nepagrįstumą. Tačiau tai buvo tik pradžia puolimų.

1929 05 13 „Rytas“ praneša apie Vilkaviškio vyskupijos KVC konferenciją, kurioje vysk. M. Reiny skaitė paskaitą apie KVC uždavinius⁹⁷, o 1929 06 04 tas pats dienraštis atremia naujus „Lietuvos aidas“ kaltinimus vyskupui M. Reiniui dėl to konferencijoje skaityto pranešimo. Publikacijos antraštė: „Negražu taip rašyti“⁹⁸.

1929 12 31 vysk. M. Reiny „Ryte“ reaguoja į tautininkų sukurstytą mokinių streiką katalikiškoje Vilkaviškio „Žiburio“ gimnazijoje⁹⁹.

1930 rugpjūčio 31 d. Ukmergės katalikų kongrese vysk. M. Reiny pasako kalbą apie katalikiškų mokyklų naikinimą, moksleivių katalikiškų organizacijų varžymą bei KVC veiklos trukdymus. Tautininkų Vyriausybė kaltinama konkordato laužymu. Šį kartą „Lietuvos aidas“ ne tik apkaltina vysk. M. Reinį katalikus kurstant priešintis tautininkų valdžios potvarkiams, bet ir grasina iškelti baudžiamąją bylą. Vysk. M. Reiny „Ryto“ laikraštyje kaltinimus atremia¹⁰⁰. Grasinimai 1931 04 07 realizuojami: vysk. M. Reiniui ir kun.

⁹⁵ Užuojauta JE vysk. Reiniui ir kun. prof. Būčiui: [dėl „Lietuvos aidas“ Nr. 61 publikacijos], Telšiai, prel. P. Urbanavičius, prel. V. Borisevičius, kan. J. Galdikas., *Rytas*, 1928, balandžio 26, Nr. 95.

⁹⁶ Laiškas redakcijai: [paneigiami neteisingi tvirtinimai ir priekaištai laikr. „Lietuvos aidas“ 1928, Nr. 86], Vincas Gelgota, LKJ „Pavasario“ s-gos Marijampolės rajono sekretorius, *Rytas*, 1928, gegužės 312, Nr. 121.

⁹⁷ Iš Vilkaviškio vyskupijos: [vysk. M. Reiny Vilkaviškyje skaitė pranešimą apie KVC uždavinius, žada dalyvauti Kazlų Rūdoje įvyksiančiame Marijampolės KVC kuopos suvažiavime], *Rytas*, 1929 05 15, Nr. 106.

⁹⁸ Negražu taip rašyti: [dėl „Lietuvos aidas“ 1929 06 01, Nr. 119 neteisingai nušviesto Vilkaviškio vyskupijos suvažiavimo, kuriame kalbėjo vysk. M. Reiny], *Rytas*, 1929 06 04, Nr. 122.

⁹⁹ M. Reiny, Mokinių streiko klausimu, *Rytas*, 1929 12 31, Nr. 295.

¹⁰⁰ Katalikų veikimo centro konferencija: [Kaune 1930 spalio 8–10 d.: vysk. M. Reinio paskaita „Pasitaikomieji nesusipratimai dėl Katalikų akcijos“], KVC vyriausioji valdyba, *Rytas*, 1930 rugsėjo 11, Nr. 206; JE vysk. M. Reiny apie „L. aidas“ „faktus“: [atsakymas į „Lietuvos aidas“ šmeižikišką str. Apie KVC kongresą Ukmergėje ir ten pasakytas neva tai kurstančias vysk. M. Reinio kalbas], *Rytas*, 1930, spalio 8, Nr. 229; Katalikų veikimo centro konferencija: [Kaune 1930 spalio 8–10 d.: vysk. M. Reiny skaitė paskaitą „Pasitaikomieji nesusipratimai dėl Katalikų akcijos“, dalyvavo diskusijose ir pasakė baigiamąją kalbą, kurioje pažymėjo, jog sumažėjo kat. mokyklų skaičius, nesiliauja „Liet. aidas“ puldinėjimai, o kat. spauda varžoma], PAK, *Rytas*, 1930, spalio 9, Nr. 230; spalio 11, Nr. 232; „Pasitaikomieji nesusipratimai dėl Katalikų akcijos“: JE vyskupo Reinio paskaitos KVC konferencijoje santrauka, *Rytas*, 1930, spalio 13, Nr. 233; Tas pats, *Tiesos kelias* 1930, Nr. 11, p. 688–691.,

M.Krupavičiui iškeliamas baudžiamoji byla¹⁰¹, kuri nutraukiama tik po beveik metus trukusio bylinėjimosi 1931 08 12¹⁰².

Reikia manyti, kad šie puolimai ir bylinėjimasis teismuose nemaža kainavo vysk. M.Reiniui nervų ir sveikatos, ypač kad to teismų maratono kulminaciniu momentu (1931 06 05) apaštaliniam nuncijui R.Bartaloni tautininkų Vyriausybės buvo įsakyta išvykti iš Lietuvos per 24 valandas, nes jis taip pat reikalavo, kad Lietuvos Vyriausybė laikytųsi konkordato nuostatų. Apaštalinio nuncijaus intervencija būtų buvusi vienintelė atrama nuo tautininkų puolimų besiginančiam vysk. M.Reiniui, tačiau jis ir jos neteko. O tautininkų Vyriausybės užsienio reikalų ministras 1930 m. ironiškai pareiškė: „Vatikanas Lietuvai nepavojingas, nes neturi ginklų“¹⁰³, tuo gerokai aplenkdamas Staliną, kuris tik II pasaulinio karo pabaigoje teiškėsi tarti: „Į popiežiaus pozicijas nėra ko kreipti dėmesio, nes jis neturi divizijų“.

Vysk. M.Reinys dalyvavo liūdnoje, dramatiškoje nuncijaus R.Bartalo-
nio išlydėtuose 1931 06 07¹⁰⁴.

Kaip ir kiekvienais metais Gavėnios metu vysk. M.Reinys vedė daugelyje Vilkaviškio vyskupijos parapijų rekolekcijas¹⁰⁵. Ypač smarkus konfliktas su tautininkų valdžia iškilo dėl 1931 m. kovo 20 d. Veiveriuose vysk. M.Reinio pasakytų pamokslų, kuriuose vyskupas nurodė, kokius Lietuvos Konstitucijos ir konkordato tarp Lietuvos ir Apaštalo Sosto straipsnius yra pažeidusi tuometinė Lietuvos valdžia, suvalstybindama privačias katalikiškas mokyklas, uždrausdama ateitininkų moksleivių organizaciją, varžydama Katalikų akciją. Be to, jis priminė, kad ši Vyriausybė Seimo neaprobauta, nes A.Smetonos dekretu 1927 04 12 Seimas buvo paleistas ir naujoji A.Voldemaro Vyriausybė po krikščionių demokratų ministrų iš jos pasitraukimo

¹⁰¹ Vysk. M.Reinio ir kun. M.Krupavičiaus kalbų klausimu: pasikalbėjimas su Vyr. Tribunolo valst. gynėju p. J.Kalvaičiu: [ryšium su „Lietuvos aidu“ grasinimais vysk. Reiniui baudžiamuoju statutu], *Rytas*, 1930, spalio 2, Nr. 224; JE vyskupo Reinio ir kun. M.Krupavičiaus byla dėl pasakytų kalbų 1930 m. rugpjūčio 31 d. Ukmergės katalikų kongrese perduota Ukmergės I nuovados taikos teisėjui: [žinutė], *Rytas*, 1931, balandžio 7, Nr. 76; JE vyskupo Reinio byla už pamokslą dar yra kariuomenės teismo prokuratūroje...: [žinutė], *Rytas*, 1931, liepos 17, Nr. 158.

¹⁰² JE vyskupo Reinio byla kariuomenės teisme panaikinta: [žinutė], *Rytas*, 1931, rugpjūčio 12, Nr. 180.

¹⁰³ *Šaltinis*, 1930, Nr. 39, p. 489; žr. [J.Šalčius], min. veik., p. 95.

¹⁰⁴ Kaip išvažiavo Šv. Tėvo atstovas: [tautininkų Vyriausybės iš Lietuvos tremiamą nuncijų R.Bartaloni vysk. M.Reinys ir kiti Lietuvos vyskupai palydėjo iki Vokietijos sienos], *Rytas*, 1931 06 08, Nr. 125.

¹⁰⁵ Iš KVC darbuotės: [vysk. M.Reinys įvairiose parapijose vedė rekolekcijas], *Šaltinis*, 1931, Nr. 13, p. 172.

nėra Seimo patvirtinta, todėl nėra teisėta, legali ir dėl to kiekvieno sąmoningo kataliko pareiga kovoti prieš dabartinę neteisėtą Vyriausybę¹⁰⁶. Tolesnių įvykių eigą ta pati autorė papasakoja taip: „Piliečių apsaugos departamento direktorius pasiūlė Užsienio reikalų ministerijai suorganizuoti **Reiniui** kvotą ir perduoti jį teismui. **Faidutis** dėl to **Zaunių** žodžiu įspėjo, kad vyskupo negali teisti pasaulietinė valdžia. **Zaunys** prašė pasiuntinį Romoje – S.**Lozoraitį** – išaiškinti tai. **Lozoraitis** paaiškino, kad už Bažnyčiai padarytus nusikaltimus, pagal kanonus ir konkordatą, dvasininkus teisia bažnytinis teismas, o už valstybinius – pasaulietinis ir kad vyskupui negali būti daroma išimtis.

Kauno bažnytinės konferencijos metu kunigai priėmė protestą prezidentui dėl bylos iškėlimo vysk. M.**Reiniui**. Bylą buvo numatyta svarstyti 1932 m. gruodžio 21 d., tačiau ji buvo atidėta, nes „sirgo“ Kazlų Rūdos taikos teisėjas, o vėliau pamažu numarinta“¹⁰⁷.

Ši vysk. M.**Reinio** baudžiamoji byla iš pradžių buvo tirama kariuomenės teismo prokuratūroje, vėliau Marijampolės apygardos teisme¹⁰⁸, galų gale perduota Kazlų Rūdos taikos teisėjui¹⁰⁹.

A.**Gaigalaitė** samprotauja, kad priežastis, dėl kurios šią bylą Kazlų Rūdos teisėjai numarino, buvusi ši: „Pradėjus teisti dvasininkus už agitaciją prieš Vyriausybę, reikėjo kur nors laikyti suimtus kunigus. Pagal konkordato dvidešimtąjį straipsnį, tokiais atvejais kunigai ir vienuoliai turėjo būti atskirti nuo kitų kalinių ir bausmę atlikti vienuolynuose ar kituose specialiuose religiniuose namuose. Bažnytinė vyresnybė atsisakydavo priimti į vienuolynus nubaustus kunigus, nebuvo kur įkalinti jų ir vyskupo **Reinio**“¹¹⁰.

Tačiau turbūt svarbiausia priežastis, kad po nuncijaus R.**Bartaloni** išvarmyimo iš Lietuvos nepatogiai pasijutusi tautininkų Vyriausybė siekė bent formaliai normalizuoti diplomatinius santykius su Vatikanu. To siekė ir Apaštaltų Sostas. 1931 m. pabaigoje į Kauną atvyko popiežiaus pasiuntinys A.**Arata** *chargé d'affaires* teisėmis. Jis atvežė notą, kurioje buvo išdėstytas Vatikano požiūris į pagrindinius tautininkų Vyriausybės ir Lietuvos dvasininkijos nesutarimus, pasiūlė pradėti su Vyriausybe pasitarimus. Notoje nurodyti pagrindiniai klausimai, kuriais nesutariama – tai Teologijos-filosofijos fakulteto reforma ir Katalikų veikimo centro varžymas. Katalikų tikybos

¹⁰⁶ Plg. A.**Gaigalaitė**, min. veik., p. 176.

¹⁰⁷ Ten pat.

¹⁰⁸ JE vyskupo M.**Reinio** byla: [iš kariuomenės teismo prokuratūros persiūsta į Marijampolės apygardos teismą], *Šaltinis*, 1931, Nr. 34, p. 466.

¹⁰⁹ JE vyskupo M.**Reinio** byla dėl rekolekcijų Veiveriuose perduota Kazlų Rūdos taikos teisėjo žiniai, *Rytas*, 1931 08 26, Nr. 191.

¹¹⁰ A.**Gaigalaitė**, min. veik., p. 176.

mokytojai turi būti rengiami katalikų Teologijos-filosofijos fakultete, jų negalėtų rengti kitų fakultetų dėstytojai ateistai ir indiferentai.

Katalikų akcijai turi būti suteikta veikimo laisvė, o ji savo ruožtu neturi kištis į politiką. Vidurinėse mokyklose turi būti leista katalikams mokiniams burtis į Katalikų akcijos organizacijas, tarp jų ir į ateitininkus. Notoje reikalauja, kad pasaulietinė valdžia nebaustų dvasininkų, jei jie nusikalto eidami bažnytines pareigas, pvz., sakydami pamokslus. Tokiu atveju, pagal konkordatą, juos gali bausti tik vyskupas ordinaras.

Derybos prasidėjo 1932 09 30¹¹¹. Kaip matome, Vatikanas atkreipė dėmesį į tas pačias problemas, apie kurias dar 1931 m. kovo mėn. Veiveriuose savo pamoksle priminė vysk. M.Reinys. Toje pačioje notoje nurodyta, kad toks būdas, koku norėjo už tų problemų iškelimą tautininkų valdžia nubauti vysk. M.Reinį – įkalinti civiliniame kalėjime – yra nesuderinamas su Lietuvos ir Apaštalų Sosto konkordato nuostatomis.

Taigi A.Smetonos – J.Tūbelio Vyriausybė turėjo atsisakyti savo siekio – juos kritikavusį vysk. M.Reinį pamatyti kaip kalinį civiliniame kalėjime.

Tais pačiais 1931–1932 m. vysk. M.Reinys A.Smetonos režimui tapo rakštis ir iškylus konfliktui dėl Teologijos-filosofijos fakulteto „reformos“, tai yra civilinės valdžios primesto susiaurinimo. Lietuvos Katalikų Bažnyčios vadovybės sprendimas kurti privatų Katalikų universitetą, kaip jau minėjome, buvo popiežiaus patvirtintas, kartu paskirtas vysk. M.Reinys to universiteto rektoriumi. Prieš pat to universiteto atidarymo iškilmės švietimo ministro paskelbtas draudimas universitetui veikti negalėjo atšaukti vysk. M.Reinio popiežiaus patvirtinto paskyrimo vadovauti universitetui ir jo tolesniam kūrimui; vyskupas ir toliau vadovavo 1932 m. įkurtai Draugijai Katalikų universitetui remti iki 1940 m. birželio, t.y. iki pirmosios sovietinės okupacijos¹¹². Už šią veiklą vysk. M.Reinys tautininkų spaudos buvo taip pat kritikuojamas ir įžeidinėjamas¹¹³.

Baigdami vysk. M.Reinio konfliktą su tautininkų režimu tarpukario nepriklausomoje Lietuvoje apžvalgą, galime konstatuoti, kad šie konfliktai ir nuolatinis puolimas bei šmeižimas oponentų spaudoje, gyvenimas beveik nuolatiname įkalinimo pavojuje vysk. M.Reinio nepalaužė – jis toliau brenė drąsiai ir krikščioniškai laikysenai sankirtoje su totalitariniais režimais.

¹¹¹ Ten pat, p. 177–178.

¹¹² A.Vasiliauskiene, Mečislovas Reinys – Lietuvos katalikų universiteto kūrėjas, *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 16, Vilnius, 1996, p. 199–224.

¹¹³ Užuojautos JE vysk. M.Reiniui [dėl str. „Lietuvos aide“, 1932, Nr. 234, įžeidžiamai atsielpančio apie Katalikų universitetą ir vysk. M.Reinį], *Rytas*, 1932 10 25, Nr. 226.

Iškentusio tokias sąlygas vėliau jo jau nebegalėjo įveikti sovietinės žiniasklaidos niekinimai, šmeižimas, pavyzdžiui, kai sovietinis teismas pasmerkė jį ilgam kalinimui, „Tiesoje“ 1948 04 24 buvo paskelbtas straipsnis „Tautos sąmonės nuodytojai: sutanotas hitlerininkas M.Reinys“¹¹⁴, nors, kaip žinoma, vysk. M.Reinys ne mažiau kaip lietuvių tautininkų klaidas kritikavo ir Vokietijos nacių – hitlerininkų klaidas.

Vysk. M.Reinys – vokiečių nacių rasistinės ir sovietinės bolševikinės ideologijos kritikas

Įgyta patirtis kovojant ir kritikuoiant lietuvių tautininkų autoritarinį režimą 1926–1940 m. paskatino vysk. M.Reinį kritiškai bei principingai vertinti ir XX a. totalitarines Hitlerio nacionalsocializmo, taip pat Lenino–Stalino bolševikinę sistemą ir jų ideologijas. Tiesa, jų, kaip nesuderinamų su krikščioniškuoju tikėjimu bei Bažnyčios moraliniu socialiniu mokymu, kritikos jis ėmėsi žymiai anksčiau, nei Lietuva pateko nacių ar sovietų okupacijon.

1947 m. rugsėjo 13 d. M.Reinio tardymo protokole skaitome:

„Klausimas: Kratos metu buvo paimta Hitlerio knyga „Mein Kampf“. Kada ir koku tikslu Jūs įsigijote šią knygą?

Atsakymas: Minėtą knygą aš įsigijau dar prieš 1940 m. tam, kad galėčiau susipažinti su Hitlerio teorija, kurią kritikavau 1939 m.parašytoje savo knygoje „Rasizmo problema“.

Klausimas: Ar Hitlerio knygą „Mein Kampf“ Jūs panaudojote rašydamas antibolševikinius straipsnius?

Atsakymas: Kiek pamenu, rašydamas (tuos) straipsnius, Hitlerio knygos nenaudojau“¹¹⁵.

1947 m. birželio 16 d. protokole sovietinis tardytojas Golycinas įrašė:

„Klausimas: Kas Jus paskatino rašyti antitarybinio ar, kaip Jūs vadinate, antibolševikinio-antikomunistinio turinio straipsnius?

Atsakymas: Prieš bolševizmą nukreiptus straipsnius spaudoje aš rašiau visiškai sąmoningai, kaip žmogus, nepritariantis bolševikinei ideologijai ir pasaulėžiūrai. <...>

Iki 1940 m. aš parašiau keletą antibolševikinio pobūdžio straipsnių. Kiek prisimenu, vieną iš tokių straipsnių aš parašiau 1937 m., jis buvo išspausdintas laikraštyje „Rytas“ arba „XX amžius“, tiksliai neprisimenu. Ke-

¹¹⁴ V.Bacevičius, Tautos sąmonės nuodytojai: Sutanotas hitlerininkas M.Reinys, Tiesa, 1948 04 24.

¹¹⁵ Lietuvsos vyskupai kankiniai..., p. 709.

letas antibolševikinių pasisakymų buvo ir 1939 m. išleistoje mano knygoje „Rasizmo problema“.

1940 m. į Lietuvos teritoriją įžengė Tarybinė kariuomenė; tai aš vertinau kaip Lietuvos okupaciją ir nepuolimo sutarties, kurią Lietuva buvo sudariusi su Tarybų Sąjunga ir kurią parengiant aš pats dalyvavau, sulaužymą. <...>

1940 m. įkūrus Tarybų valdžią Lietuvoje Katalikų Bažnyčios teisės buvo žymiai susiaurintos, uždrausta Katalikų akcijos veikla, katalikiška spauda. Taip pat 1940 m. Tarybų valdžios organai konfiskavo beveik visas mano asmenines santaupas, taip pažeisdami vieną iš Tarybinės konstitucijos straipsnių. Iš Lietuvos TSR švietimo liaudies komisariato biudžeto antireliginei propagandai 1941 m. buvo skirta 16 milijonų rublių, apie tai buvo paskelbta viename iš Vilniaus dienraščių <...>

1941 m. iš Lietuvos TSR buvo išvežta didelė dalis lietuvių, tarp jų ir aštuoni mano giminaičiai. Šio išvežimo politinių tikslų aš nežinojau, tačiau vertinau tai kaip Tarybinės konstitucijos pažeidimą ir siekimą sunaikinti lietuvių tautą. <...>

Klausimas: Kodėl daugumą antitarybinių-antibolševikinių straipsnių Jūs parašėte vokiečių okupacijos metais?

Atsakymas: Tarybinė konstitucija užtikrina sąžinės, žodžio ir spaudos laisvę. Aš šia teise pasinaudojau ir vokiečių okupacijos metais paskelbiau lietuvių spaudoje keletą antibolševikinio turinio straipsnių, kuriuose kritikavau kai kurias Tarybų valdžios priemones, kurios idėjiškai buvo susijusios su bolševizmu. Aš maniau, kad tuo metu buvo galimybė rašyti tokius straipsnius. <...>

Klausimas: Kodėl Jūs, būdamas tarybinis pilietis, niekuo neprisidėjote prie pergalės prieš Hitlerio Vokietiją <...>?

Atsakymas: Koks nors prisidėjimas prie pergalės prieš Hitlerio Vokietiją – politinis klausimas ir dėl to nepriklauso religinės-moralinės ar kultūrinės-šviečiamosios veiklos sferai, kuri man pridera.

Mano pilietybės klausimas man taip pat neaiškus, nes per 19 gyvenimo Vilniuje metų 13 kartų keitėsi valstybės valdžia.

Klausimas: Ar pripažįstate, kad idėjinė kova prieš bolševizmą ir jo ideologiją yra politinė kova?

Atsakymas: Mano supratimu, tai ne politinis o pasaulėžiūros klausimas¹¹⁶.

Galėtume tvirtinti, kad šie parodymai, nors ir sovietinio tardytojo užrašyti, atspindi vysk. M.Reinio dvasią ir kalbėjimo bei veikimo stilių, kuriuos

¹¹⁶ Lietuvos vyskupai kankiniai..., p. 619–625.

atpažinome jo pamoksluose, pasisakymuose ir veikloje konfrontuojant su tautininkų autoritariniu režimu tarpukario Lietuvoje. Lakoniški, tikslūs, principingi ir drąsūs pareiškimai. Gaila, iš paties M.Reinio, kad ir netiesiogiai, žinome tik motyvus, kodėl jis rašė straipsnius prieš bedieviškąją bolševizmą, bet kas paskatino paskutiniaisiais tarpukario nepriklausomos Lietuvos metais rašyti studiją apie nacistinį režimą¹¹⁷, galime tik spėti. Tikriausiai to priežastis – tam tikras idėjinis nacionalsocializmo ir tautiškojo lietuviško nacionalizmo, su kuriuo teko labai skaudžiai susidurti vysk. M.Reiniui, kaip uoliam krikščioniškojo humanizmo skelbėjui, pagrindas ir taip pat turbūt nuojauta, kad Lietuva gali netrukus atsidurti jei ne nacių okupacijoje, tai bent jų įtakos zonoje. O tada neišvengiamai kiekvienas krikščionis būtų atsidūręs sąžinės kryžkeleje: kaip žvelgti, kaip elgtis su tais žmonėmis, kuriuos naciai verstų jei ne naikinti, tai bent niekinti ir skriausti. Vysk. M.Reinio studija buvo bandymas paskatinti krikščioniškai dvasinei rezistencijai prieš Hitlerio nacių iššūkį Lietuvos katalikiškajai visuomenės daliai.

Stebina tai, kad vysk. M.Reinys tarsi skubėte skubėjo rašomos studijos medžiagą, dar neišspausdintą atskira knyga, kuo greičiau paskleisti Lietuvos visuomenėje – atskirais straipsniais monografijos skyriai buvo skelbiami „Tiesos kelyje“, „LKMA Suvažiavimo darbuose“, sutrumpinti skyrių tekstai buvo spausdinami katalikų dienraštyje „XX amžius“, kuris nuo 1936 m. pakeitė „Rytą“.

KVC Kaune 1938 m. lapkričio 21–29 dienomis suorganizavo KVC studijų dienas, kuriose vyskupas M.Reinys skaitė visą paskaitų ciklą daugiausia apie rasizmą ir nacizmą, o „XX amžius“ spausdino paskaitų santraukas: lapkričio 21 d. – „Rasių mokslo apžvalga“, lapkričio 23 d. – „Rasizmas ir psichologija“, lapkričio 24 d. – „Rasizmas ir etika“, lapkričio 25 d. – „Rasizmas ir kosmos“, lapkričio 26 d. – „Rasizmas ir religija“, lapkričio 28 d. – „Rasizmas ir teisė“, lapkričio 29 d. – „Rasizmas ir valstybė“. „XX amžius“ informuoja, kad vysk. M.Reinio paskaitos Kaune apie rasizmą turi didelį pasisekimą¹¹⁸. Įdomu, kad labai greit į vysk. M.Reinio paskaitas piktai reaguoja nacistinės Vokietijos radijas, kurio transliacijos iš Karaliaučiaus buvo girdimos ir Lietuvoje¹¹⁹. Nenuostabu, kad jau hitlerinės okupacijos metais drąsi žudomų žydų gelbėtoja Ona Šimaite, apžvelgdama įvykius Vilniuje, kaip vieną iš rėmėjų ir žydų gelbėjimo skatintojų šalia kun. Alfonso Lipniūno įvardys ir vysk. M.Reinį¹²⁰. Nenuostabu, kad jis, nors ir daug nemalonu-

¹¹⁷ M.Reinys, *Rasizmo problema*, Kaunas, 1939, 108 p.

¹¹⁸ Paskaitos apie rasizmą turi didelį pasisekimą, *XX amžius*, 1938 11 28, Nr. 271.

¹¹⁹ Vokiečių radijas puola vysk. Reinį [Dėl paskaitų apie rasizmą], *XX amžius*, 1938 12 09, Nr. 280.

¹²⁰ Žr.: *Žydų gelbėjimas Lietuvoje II pasaulinio karo metais 1941–1944 m. Pavardžių rodyklė*, Vilnius, 2001.

mų turėjęs nuo nacionalizmu užsikrėtusių lenkų kunigų, kai Vilniaus kunigai lenkai vokiečių okupacijos metu pateko į kalėjimus ar koncentracijos stovyklas, visokiais būdais juos bandė išplėsti iš nacių gestapo rankų¹²¹. Vysk. M.Reinys drąsiai atsisakė paklusti Vilniaus gebytskomisaro Hingsto ir vokiečių okupacinės valdžios generalinio tarėjo P.Kubiliūno reikalavimams raginti lietuvius stoti į vokiečių kuriamus savanorių karinius dalinius kovai su sov. armija. Sovietiniam tardytojui vysk. M.Reinys pasakė: „Aš pranešiau, kad dedu visas pastangas spaudoje ir pamoksluose pasisakydamas prieš blogį, skleidžiamą bedieviško komunizmo, tačiau įsakyti kunigams pamoksluose pasaulėžiūriniais klausimais negalima, nes tai visiškai pagrįstai draudžia Apaštalų Sosto dekretas“¹²².

Vysk. M.Reinys vokiečių okupacijos metais lietuviškoje spaudoje, vokiečių nacių kontroliuojamoje, parašė ištisą seriją (daugiau kaip 10) straipsnių prieš bolševizmą ir komunizmą. Tų straipsnių turinys, nagrinėta problematika, pagrindinės išvados plačiai aptartos A.Vasiliauskienės¹²³. Tų straipsnių parašymo ir publikavimo laikas gali sukelti klaidingą įspūdį, jog šią seriją vyskupas parašė norėdamas vokiečių okupacinės valdžios akyse „reabilituotis“ dėl 1938 m. skaitytų paskaitų ciklo ir 1939 m. išleistos studijos „Rasizmo problema“, arba kad tai parašęs paveiktas iš sovietų patirtų nuoskaudų: 1940 m. sov. valdžia konfiskavo jo asmenines santaupas; 1941 m. išvežė į Sibirą jo 8 artimiausius giminaičius. Tačiau iš tikrųjų buvo ne taip. Jau 1939 m. pavasarį, prieš šią straipsnių seriją, išspausdintą laikraščiuose, kaip ir 1938 m. rudenį, prieš monografiją „Rasizmo problema“, vysk. M.Reinys suorganizavo Kaune savo vadovaujamos Lietuvos Katalikų universitetui remti draugijos patalpose paskaitų ciklą apie bolševizmą Sovietų Rusijoje¹²⁴. Tų paskaitų medžiaga ir buvo 13–15 straipsnių pavidalu vokiečių okupacijos metu išspausdinta laikraščiuose „Naujoji Lietuva“ ir „Karys“. 1939 m. pavasario paskaitų ciklas rodo, kad atmetinos minėtosios hipotezės, jog šie straipsniai parašyti iš baimės, norint įsiteikti naujiems okupantams, ar dėl asmeninių nuoskaudų. Akivaizdus vysk. M.Reinio siekimas – parengti Lietuvos žmones atsilaikyti bolševikinio ateizmo iššūkių aki-

¹²¹ V.Žukas, Iš archyvų [vysk. M.Reinio laiškas kun. K.Fulstui, SJ, dėl hitlerininkų suimtų lenkų kunigų W.Malachovskio ir J.Grasewicziaus paleidimo 1943 m.], *Naujoji romuva*, 1995, Nr. 1(496), p. 17.

¹²² *Lietuvos vyskupai kankiniai...*, p. 687.

¹²³ A.Vasiliauskienė, Arkivyskupo Mečislovo Reinio pozicija bolševizmo ir tikėjimo klausimais (spauda ir dokumentika), p. 29–39.

¹²⁴ Lietuvos Katalikų universitetui remti draugija suruošė ciklą paskaitų apie bolševizmą Sovietų Rusijoje [paskaitas skaitė vysk. M.Reinys ir kt.], *Židinys*, 1939, Nr. 4, p. 544.

vaizdoje. 1943 m. rugpjūčio 20 d. sovietinis MGB tardytojas [Golicynas](#) arkivysk. M.[Reinio](#) tardymo protokole įrašė:

„Klausimas: Atsakydamas į [Kubiliūno](#) laišką Jūs teigėte, kad dedate visas pastangas spaudoje ir pamoksluose prieš blogį, skleidžiamą bedieviško komunizmo. Vadinasi, Jūs ir pavaldiems kunigams davėte nurodymą visomis pastangomis kovoti prie Jūsų vadinamą „blogį“?

Atsakymas: Savo antikomunistinio turinio straipsnius spaudoje aš pasirašydavau ne kaip arkivyskupas, o kaip [Reinys](#). Raštiškų nurodymų man pavaldiems kunigams šiuo klausimu aš niekada nedaviau, tačiau kartais privačiuose pokalbiuose su kunigais **aš atkreipdavau jų dėmesį į būtinybę objektyviai skleisti krikščioniško tikėjimo tiesas tam, kad visuomenė nepasiduotų bolševikų materializmo griaujamajai įtakai**“¹²⁵. Šiuose mano pabraukuose žodžiuose atpažįstame autentišką arkivyskupą M.[Reinį](#) – tai jo veikimo principinis argumentas – uoliai skleisti krikščioniškojo tikėjimo tiesas tam, kad visuomenė, jo žmonės nesutriktų, nepasiduotų nei bolševikų, nei nacionalsocialistų skleidžiamo materializmo iššūkiams. XX a. totalitarinių diktatūrų akistatoje subrandinęs šį principinį nusistatymą arkivyskupas M.[Reinys](#) jau buvo galutinai subrendęs tikėjimo liudijimo kankinystės aukai, ir ne tik asmeniškai pats, bet ir jai ryžtis paskatinti kitus.

Arkivyskupas M.[Reinys](#) padeda vyskupui V.[Borisevičiui](#) žengti lemtingą žingsnį į kankinio garbę (vietoj išvadų)

Šį pranešimą norėčiau užbaigti prisiminimu to įvykio, kuris per 1945 m. Kalėdas įvyko čia, šiose patalpose, kuriose susirinkome į šią konferenciją – šiandieninės LKMA patalpos – tai arkivyskupo M.[Reinio](#) butas, kuriame jis gyveno kelerius paskutiniuosius savo laisvo gyvenimo metus prieš suėmimą 1947 m. birželio 12 d. Čia susitiko du mūsų Ganytojai kankiniai. To susitikimo metu vykusį pokalbį, jo turinį atskleidžia arkivysk. M.[Reinio](#) baudžiamosios bylos 1947 m. birželio 24 d. tardymo protokolas¹²⁶. To protokolo turinį talentingai yra aprašęs Vidas [Spengla](#) (Algimantas [Žilinskas](#)): „[Arkivyskupo M.[Reinio](#) teisminėje] byloje paaiškėja, ko gero, niekam nežinomas faktas: koks buvo arkivyskupo M.[Reinio](#) vaidmuo, nulėmęs vyskupo Vincento [Borisevičiaus](#) pasirinkimą ne išdaviko, o kankinio (tikėkime – ir šventojo) kelią. 1947 m. birželio 24 d. arkivyskupas M.[Reinys](#) buvo tardomas dėl

¹²⁵ *Lietuvos vyskupai kankiniai...*, p. 687–689.

¹²⁶ Ten pat, p. 635–641.

jo ryšių su vysk. V. [Borisevičiumi](#) <...>. Tardytojas jo klausia, kada paskutinį kartą matėsi su vysk. V. [Borisevičiumi](#). Atsako: 1945 m. gruodžio 24–26 d. Vilniuje, savo bute. Iš tolesnės tardymo eigos atsiskleidžia šių dviejų didžiųjų Bažnyčios sūnų abipusė parama priimant lemtingąjį sprendimą likti ištiki-
miems Dievui ir Tėvynei. (Kiek šimtų tūkstančių lietuvių stovėjo ant šio ap-
sisprendimo ašmenų!..)

1945 m. gruodžio 18 d. MGB sulaikė vysk. V. [Borisevičių](#) ir šešias paras laikė Vilniaus MGB rūsiuose. Čia jį tardė, baugino, šantažavo. Išleistas jis pats papasakojo arkivyskupui M. [Reiniui](#), kad jį kaltino dalyvavimu antiso-
vietinėje veikloje vokiečių okupacijos metais bei dabartiniais ryšiais su „na-
cionalistiniu pagrindžiu“ ir parama partizanams <...>. Be emgėbistų, su juo
kalbėjo ir religinių kultūrų įgaliotinis A. [Gailevičius](#). Jis reikalavo, kad vysk.
Vincentas [Borisevičius](#) paskelbtų kreipimąsi į „nacionalistinį pagrindį“,
kviesdamas jo narius legalizuotis. (Kaip žinoma, legalizavęsi partizanai bū-
davo arba užverbuojami, arba vėliau vis vien represuojami.) Iš tardymo
protokolo nepaaiškėja, kaip buvo šantažuojamas ir prievartaujamas vysk.
Vincentas [Borisevičius](#), tačiau jis pasakė, kad iš jo emgėbistai reikalavę atei-
ty pateikti raštu visų Lietuvos vyskupų charakteristikas.

Arkivyskupas M. [Reinys](#) parodė vyskupui V. [Borisevičiui](#) MGB majoro
D. [Todeso](#) pasirašytą raštą, kuriame buvo išsakyta arkivysk. M. [Reinio](#) nuo-
stata dėl dvasininkijos lojalumo ir bendradarbiavimo su sovietų valdžia ri-
bų. Šis dokumentas buvo pasirašytas 1944 m. rugsėjo mėnesį, kai MGB arki-
vyskupą M. [Reinį](#) buvo įkalinusi dviem dienoms. Arkivyskupas iš majoro
D. [Todeso](#) išsireikalavo šio dokumento kopiją. Pateikdamas šį dokumentą
vysk. V. [Borisevičiui](#), arkivyskupas norėjo, kad vyskupai ir apskritai visa
dvasininkija laikytųsi tokios nuostatos.

Į tardytojo klausimą, kaip arkivyskupas reagavęs į vysk. V. [Borisevičiui](#)
iškeltus reikalavimus, M. [Reinys](#) atsakė, kad neigiamai, nes šie ryšiai būtų
neapsiriboję vienkartinio charakteristikų pateikimu ir būtų tapę nuolati-
niais, o tai „nesiderina su vyskupo sąžine ir luomu“. Tardytojas paklausė:
„Ką atsakė [Borisevičius](#) į jūsų pareiškimą?“ – Arkivysk. M. [Reinys](#) atsakė:
„[Borisevičius](#) pats aiškiai neįsivaizdavo, kuo galėtų virsti bendradarbiavi-
mas su Valstybės saugumo organais, todėl nieko konkretaus neatsakė“.

Vysk. V. [Borisevičius](#) pas arkivysk. M. [Reinį](#) praleido 1945 m. Kūčias ir Ka-
lėdas (t.y. gruodžio 24–26 d.). Be abejo, per tas dienas jie daug kalbėjosi šia
skaudžia tema, tačiau arkivysk. M. [Reinys](#) smulkmenų tardytojui neatskleidė.

Kaip matyti iš tolesnės šio tardymo eigos, 1946 m. sausio mėn. per pa-
siuntinį jis gavo antspauduotą vysk. Vincento [Borisevičiaus](#) laišką, kuriame

buvo LSSR valstybės saugumo ministrui rašytas dokumentas (tikriausiai jo kopija). Jame „[Borisevičius](#)“ kategoriškai atsisakė bendradarbiauti su valstybės saugumo organais <...>“¹²⁷.

Vysk. V.[Borisevičius](#) tą laišką baigė tokiais žodžiais:

„Po to, ką aš išgyvenau paskutinėmis dienomis, Šv. [Jono](#) Evangelijoje (10,11) perskaityti Atpirkėjo žodžiai: „Geras ganytojas už avis gulto gyvybę“, mane giliai sukrėtė. Dėl to aš pareiškiu, kad įskundimai visiškai nesusiderinami nei su mano titulu, nei su pareigomis, nei su sąžine ir tai daryti kategoriškai atsisakau. Jei aš nusikaltau, turiu pats išpirkti savo kaltę, o ne kas nors kitas už mane. To reikalauja mano religija.

Telšiai, 1946 m. sausio 3 d. Telšių vyskupas V.[Borisevičius](#)“¹²⁸.

Toliau arkivyskupas M.[Reinys](#) tęsė parodymus: „Manau, kad jis tuo norėjo mane informuoti, jog atsisako bendradarbiauti su Valstybės saugumo organais tuose klausimuose, kurie yra nesusiderinami su vyskupo luomu ir sąžine. Po šio laiško su vysk. V.[Borisevičiumi](#) jis nesimatė. <...> 1946 m. vasario 5 d. vyskupas V.[Borisevičius](#) buvo areštuotas. [1946 m. lapkričio 18 d. sušaudytas.] Nėra abejonės, kad arkivysk. M.[Reinio](#) žodis daug padėjo vysk. V.[Borisevičiui](#) apsispręsti tą lemtingą gyvenimo valandą“¹²⁹.

Arkivyskupas Mečislovas [Reinys](#) kankinio mirtimi mirė Vladimiro kalėjime 1953 m. lapkričio 8 d.

„Jų gyvenimas yra padrasinimas ir parama Lietuvos Bažnyčios ateičiai“, – pakartosime popiežiaus [Jono Pauliaus II](#) žodžius, pasakytus apie Lietuvos vyskopus kankinius Mečislovą [Reinį](#), Teofilijų [Matulionį](#), Vincentą [Borisevičių](#).

P.S. Kaip šio straipsnio priedą spausdiname faksimilę arkivyskupo M.[Reinio](#) paskutinio laiško sovietinei valdžiai prieš suėmimą 1947 m. birželio mėn. Matyt, šis tipiškai „reiniškas“ laiškas perpildė sovietinių pareigūnų kantrybės taurę. Jį gavę, jie, matyt, galutinai apsisprendė pražudyti Vilniaus arkivyskupą M.[Reinį](#). Šio laiško kopijos, perrašytos arkivyskupo M.[Reinio](#) ranka, buvo išsiuntinėtoms visoms Lietuvos vyskupijoms. Pateikiama kopija yra iš Telšių vyskupijos kurijos archyvo.

Įteikta 2004 liepos mėn.

¹²⁷ V.[Spengla](#), *Atlikę pareig...*, p. 160–162.

¹²⁸ *Lietuvos vyskupai kankiniai...*, p. 762.

¹²⁹ V.[Spengla](#), *Atlikę pareig...*, p. 162.

THE MARTYRDOM OF ARCHBISHOP MEČISLOVAS REINYS –
COINCIDENCE OR CONSCIOUS DECISION

Bishop dr. Jonas Boruta, SJ

Summary

Entering the third millennium of Christianity a list of the martyrs of the 20th century – a catalogue of the martyrs of faith in the last century of the second millennium – was compiled. The selection of candidates for this list of martyrs was guided by two criteria. The first – the persecution of the candidate, murder from *odium fidei*. The second – the candidate's commitment to be an active witness of his faith.

In 1993 at the Hill of Crosses, Pope John Paul II, remembering the sons and daughters of Lithuania who were arrested and thrown into prison during the years of Soviet occupation, exiled to Siberia, Kolyma, sentenced to death, singled out three Lithuanian bishops: „From them I want to remember particularly three pillars of the Church: Bishop of Telšiai Vincentas Borisevičius murdered in 1946 after long interrogations and cruel tortures; Bishop of Kaišiadorys Teofilius Matulionis, whose earthly journey was only a Calvary of suffering and sorrow until his death in 1962; also Archbishop of Vilnius Mečislovas Reinys, arrested in 1947, but died in the Vladimir prison in 1953. The innocent were being tried. An inhuman system of universal oppression was raging in your Homeland at that time. It trampled and degraded man <...> There was a repetition and fulfillment of what had already happened at Golgotha, where the Son of God, 'taking the appearance of a servant' as a man „humbled himself by becoming obedient until death (Phil. 2, 7–8)¹.

This report of the conference „Archbishop Mečislovas Reinys – Pastor and Martyr“ (Vilnius, LCAS, November 8, 2003) analyzes the question: which was the determining factor for the testimony of faith, the heroism in the case of the martyrdom of Mečislovas Reinys? Was it the incidental occurrence that he happened to live and carry out the duties of a pastoral bishop in the years of inhuman atheistic oppression or his conscious decision, disregarding what were the times, whether favorable or contrary winds were blowing – to testify bravely for Christ, to proclaim bravely His Gospel to all people, to defend His Church?

Analyzing the attitude of Archbishop Reinys (1884–1953) in independent Lithuania between the World Wars as well as in the years of both the Soviet and Nazi oppression, a brave, conscious determination of testimony for faith was declared. Not every Lithuanian Christian in the years between the wars and after the war was and remained consistently determined to witness his faith bravely. That is why

¹ John Paul II, Testify for Christ. The Speeches Made by Pope John Paul II in Lithuania on 4–8 September 1993, Vilnius, 1994, p. 110.

Archbishop [Reinys](#) together with his fellow bishops [Matulionis](#), [Borisevičius](#), and others who suffered the same fate are with justification entered into the list of the 20th century witnesses of faith-martyrs. In the words of John [Paul II](#): „Their life is an encouragement and support for the future of Lithuania’s Church,”² i.e. all of their lives, and not just the last part of their lives, when falling into the clutches of Soviet repressive structures, they were not only directly terrorized and tortured but even murdered.

From the presented materials it becomes clear that the Communist Bolshevik system became brutal in regard to the Church and faith much earlier than when [Josef Stalin](#) took control of Soviet Russia into his hands. This is shown by the first imprisonment of Rev. [Reinys](#) in Bolshevik prisons in 1919. The years of the tautininkai (nationalist) rule in Lithuania of authoritarian president [Antanas Smetona](#) were not easy for both the Church and Bishop [Reinys](#). His confrontations defending the right of Catholic youths to be members of Catholic organizations, also defending the activity of the Theology-Philosophy Department in Lithuania’s university from restrictions and to do that after the tautininkai successfully stopped the creation of a Catholic university. It took considerable courage when the position of the Hitler regime in Germany was becoming stronger in international affairs – in 1939 to publish the openly anti-Nazi research report „The Problem of Racism” and during the years of Nazi occupation to support the persecuted and being destroyed people of Jewish nationality. And this courage was even more necessary in defending the Catholic faithful and their church structures from the efforts of the Soviet authorities to destroy or at least „ideologically neutralize” them during the second Soviet occupation. It took courage not only to defend the faithful and the Church, but also not to collapse personally during the time of interrogations and tortures, during the long years of imprisonment not to yield to blackmail, not to yield to sorrow and despair when there was no hope to get out of Soviet prisons alive. The consistent, principled, brave attitude of a consciously made decision was crowned by the death as a martyr in the Vladimir prison on November 8, 1953.

The materials presented and analyzed in this work are important not only to become better acquainted with the person of Archbishop Reinys and his biography, but also to the history in the 20th century of both the Catholic Church in Lithuania and the Universal Church.

² Ibid.

PRIEDAS

Vilniaus Arkiepykupojos
Kurija
1947 m. gegužės mėn. 6 d.
Nr. 258/47.
Vilnius

Jo Malonei
Religinių Kultūr Reikalų Tarybos
pirė TSRS Ministrų Tarybos
Igaliojimini Lietuvos TS Respublikai
A. Gailevičiui

Vilniuje

Gauju Jūsų raštą Nr. 36 iš š.m. balandžio mėn.
26 d., jį išdėmiai ir nuodugniai juridiniu atžvilgiu
nagrinėjau ir prieitį nusistatymą čia pateikiu.

1. Atsižvelgdamas Lietuvos TSR konstitucijos nuostata
(36 str.) apie Bažnyčios atskyrimą nuo valstybės, stro-
piai vengiu kelti nereikalingą nesusipratimą ir išvengti
raštus, gautus iš Kultūr Reikalų Igaliojimo ar Karimų
pajėgų Ministerijos, teigiamai savo laiku atsakau. Dabar
gavau raštą, kurio teigiamam atsakymui yra esminių
kliūčių.

2. Gautajame rašte apie religinių bendruome-
nių (parapijų), jų vykdomybų, organų ir kultū tarna-
vų registraciją sakoma, kad tai daroma „pagal
TSRS nuostata“. Kurie, būtent, nuostatai, koks jų
turinys, jų reikalavimai, kur galima juos rasti ir su

2.

jais susipažinti, visa tai nežinoma ne tik man, bet ir daugeliui piliečių.

3. Reikalavimas „mėnesio bėgyje“ pristatyti registravimui būtinus dokumentus yra absoliučiai neįvykdomas, turint galvoje komplikuoatą dokumentų sudarymo procedūrą ir pošto didelius neįgalavimus.

4. Rašte sakoma: „po apskritys vykdomojo komiteto užtvirtinimo, kad vardiniamie sąraše esantieji asmenys tikrai tos parapijos gyventojai.“ Čia kažkoks nesusipratimas, nes apskritys vykdomasis komitetas neturi jokių žinių apie tai, kas kurios parapijos yra, kad kaip gali jįsai tvirtinti tokis dalykas.

5. Pagal Tautos raštą, sudaromas sąrašas vardiniams dvidešimties piliečių sąrašas, ir jie parapijos vardu vienu raštu prašo įregistruoti parapiją ir bažnyčią, o kitu raštu prašo įregistruoti išrinktąjį parapijos vykdomąjį komitetą bei revizijos komisiją. Šie raštai teikiami Kulto reikalų įgaliojimui per parapijos komiteto pirmininką, kuriam ir būsų teikti registracijos pažymėjimai. Ši šios procedūra eina, kad „dvidešimtis“ vykdomasis komitetas ir revizijos komisija bus tikrieji parapijos ir bažnyčios scimininkai. Tačiau Tautos rašte nėra pateikta išbatymų

3.

~~įstatymų~~ ar privalomųjų įsakymų, iš kurių būtų matyti, kokios pareigos ir kokia atsakomybė sahytiems asmenims užkraunama. Juk krečiant asmenis į sahytuosius organus, privalu jiems išaiškinti jų pareigas ir atsakomybę.

6. Pagal jūsų raštą atrodo, lyg registravimo procedūra jau visa suminėta: „parapijos komiteto pirmininkui bus įteikiami registracijos raštai.“ Tuo tarpu man teko š.m. balandžio 26 d. išgirsti Tautosąlygą sakant, kad būsianti daroma sutartis. Toks jos turinys čia turėtų galvoje, tas pasilieka man nežinoma, o juk tai vienas reikšmingiausių dalykų visoje registracijos byloje, parapijos vykdomojo komiteto atsakomybėje ir pareigose.

Vieną sutarties pavyzdį iš kitos respublikos teko man matyti. Iš jo eina, kad „dvidešimtis“ yra visiškas šeimininkas religinės bendruomenės dalykas. Joje sutartyje visai nenukrypiama su bažnytinės hierarchija, su vyskupo teisėmis.

8. Pagal jūsų raštą, parapijos kunigas savo registracijos reikalu pateikia jums kaip kulto reikalų įgaliojimini žinias apie save per parapijos komiteto pirmininką. Čia su vyskupu nenukrypiama. Naudinasi, ir suspenduoties kunigas, o gal ir koks aforistas, gali kreiptis ir gauti registravimą. Tuo būdu čia pažeidiami pagrindiniai Statutų

4. Bažnyčios Kanonų nuostatai, kad kunigas turi teisės eiti savo pareigas, tik turėdamas jurisdikciją iš savo vyskupijos ordinaro (vyskupo ar valdytojo).

Čia perspėjimai man prisimena šiuo metų Panevėžio vyskupijos Obelių parapijos žvylis, kuriame suspenduotas kunigas, ordinasi, neturėdamas jurisdikcijos iš savo vyskupo, pasaulinės valdžios remiamas, pradėjo negaliojančiai eiti klebono pareigas, nesisileisdamas vyskupo paskirtojo klebono. Šis žvylis pirštu prikišamai rodo, į kokią religinę anarchiją veda Bažnyčios Kanonų nuostatų paneigimas.

8. Prancūzijoje 1905 metais buvo įteistas įstatymas, kuriuo buvo atskirta Bažnyčia nuo Valstybės, o Bažnyčios bei jų turtai perduodami religinėms organizacijoms, sukurtinoms pagal tą įstatymą. Kadangi tos organizacijos buvo nepriklausomos nuo L. Bažnyčios hierarchijos – vyskupo teisės nebuvo respektuotos, – tai Katolikos Bažnyčios Galva Popiežius Pijus X vasario mėn. 1906 m. pasmerkė tokias organizacijas ir uždraudė katalikams jas kurti. (Cfr. „Acta Apostolicae Sedis“, vol. XVI, 1924, Roma). Šis juridinis precedensas parodo L. Bažnyčios Vyriausiojo Vairuotojo nusistatymą tokiais atvejais. Tas daug ką pasako man rūpinamojo klausimu.

9. Tarybų Sąjungoje yra daug įvairių

5.

nehierarchinių religinių bendruomenių, kurioms pagal jų nehierarchinę sątvarką nesudaro jokios kliūtis siūlomoji registracija. Rusų Pravoslavų Cerkvė, turėdama pačioje Sąjungaje, Maskvoje, vyriausią savo religinę valdžią, pati pakankamai galėjo spręsti registracijos klausimą. Kitokiu yra padėtis su Katalikų Bažnyčia.

Katalikų Bažnyčia yra religinė, tarptautinė hierarchinė institucija su vyriausiąja valdžia Popiežiumi Vatikanė. Popiežius turi dvasinę suverenitetą, ir todėl kelios dešimtys valstybių turi savo diplomatinius atstovus prie popiežiaus. Gerai žinoma, kad daugelis valstybių ir tarptautinės sąjungos V. Stalino laikais: „Тот факт, что многие государства имеют дипломатические представительства в Ватикане, явно связаны не с существованием крошечного государства... Представительства посланы как к духовному правителю свыше 300 миллионов подданных... Политическими целями святого престола в основном является охрана прав и интересов римско-католической церкви в весьма отдаленных друг от друга странах“ (Гаррисон Мобли, Академический журнал „Мировое хозяйство и мировая политика“ 98-99, февраль 1947, Москва, Правда). Net Junglinių Amerikos Valstybių

6. Prezidentas D. Roosevelt, Tarybų Sąjungos labai vertinamas, pripažindamas didelę popiežiaus svarbą, pastumdami jį savo ammenius atstovą, nors Jungt. Am. Valstybėse Bažnyčia atskirta nuo Valstybės. Iš to išeina išvada, kad Katolikos Bažnyčia negalima traktuoti kaip privatinę organizaciją. Bet, K. Bažnyčios ^{struktūra} galime visiems pažinti iš jos visai paskelbtų įstatymų „Codex iuris canonici“ ir oficialinio komentatoriaus „Nota Apostolicae Sedis“.

10. Pagal K. Bažnyčios kanoninę struktūrą, popiežiaus valdžia priklauso valdžia visoje K. Bažnyčioje, popiežiaus skiriamieji vyskupas priklauso apribota valdžia vyskupijoje, vyskupas skiriamieji klebonas priklauso dar daugiau apribota valdžia parapijose. Parapijas steigia, jų ribas nustato, klebonus ir kitus kunigus skiria vyskupas. Be vyskupo paskyrimo ar leidimo kunigas neturi teisės klebonuoti ar rektoriant. Parapijos komitetas, statybos taryba ar kurio nors vardu kuris organas yra tik pagalbinis klebonui. Tam organui kandidatai yra iš parapijiečių, bet juos skiria vyskupas, jis priima dekaną, juos gali pašalinti vyskupas. To organo pirmūnui de iure yra klebonas. Tas organas rūpinasi statyba ar remontu, bet

8.

žymesnio net remonto negali daryti be vyskupo leidimo.

11. Siūlomoji dvidešimtis ar parapijos vykdymas komitetas yra visai svetimas L. Bažnyčiai, jos struktūrai, jisai nepriklauso nuo vyskupo, jisai jo esmės nesugeba (incapax) tarnauti tam tikslui, kuriam jisai gauly bažnyčių: negali nei šv. Mišią laikyti, nei teikti sakramentų, nei turėti parapištininkų mokyti tikėjimo tiesų. Taigi jisai negali reprezentuoti L. Bažnyčios kurio nors vieno. Jisai net nesugebėjęs be dvasiškios paramos surinkti reikiamų lėšų bažnyčios išlaikymui, remontui, mokesčiams apmokėti. Vyskupo padėtis santykiuose su tokia komiteta gali pavaizduoti padėtį valstybės vyriausybės, kuri turėtų valdovauti valstybei, tačiau tos valstybės lėšos būtų pavestos valdyti visai kitam nuo vyriausybės nepriklausomam organui. Argi toks valdymas būtų žmanomas? Vyskupas, peragindamas sukurti tokį komitetą, pato prisidėti panaikinti savo valdymo parapijai ir bažnyčiai, vadimesi, duobę kastį savo teiseis ir pastorecijai.

12. Katoliku bažnyčios Tarybų dievui nėra nacionalizuotos, nėra sudarytos nacionalizacijos akty, tačiau jos labai gerai tarnauja savo uždaviniui, namatydam bendrą nacionalizacijos tikslą. Jos strogojai dvasiškios rūpinamos, remontuojamos pagal išgales, mokesčiai sumokami. Jos aprūpinamos ne

8.

blogiam, negu nacionalizmo bei mamai.

13. Lietuva yra kompaktinis katalikų kraštas, todėl Tarybų valdžiai tenka susidurti su visai kitomis apylostomis, negu tai buvo kitose Sąjungos respublikose. Taigi net marksistinis metodas verčia Tarybų valdžią į tai atsižvelgti. Štai kaip metodo klausimu kalbą Sukštarios Partijos Nokytilos Maskvoje prof.

M. Rozental: „Ленин и Сталин, как и основоположники марксизма, угат, это наше учение теория, а руководство к действию. Преобразование марксизма в догму, в застывшее, неразвивающееся учение – самый большой грех против теории, особенность которой заключается в ее связи с исторически прогрессирующей практикой“ (М. Розенталя: Марксистский диалектический метод, 29, 1946, Москва).

Šitą mintį papildo kitas Tarybinių autorius, J. Viskiajev, rašantis: „для того, чтобы не ошибиться в политике, необходимо исходить из конкретных условий материальной жизни общества, из реальных потребностей этой жизни“ (Кнудитей „Об основных чертах диалектического и исторического материализма“, 86 стр., 1945, Московский Волишевский). Turiint tai galvoj, nėra reikalo Tarybinei valdžiai laukti K. Bačinskio hierarchijos nuostatus, kitaip

9. sakant, reformuoti Baėnyėią.

14. Gra naujį Tarptautinių davinų, kurie sparsioja Tarvybų valdėią respėktuoti baėnytines institucijas, nelauėiant jų strėktūrė. Taip antai, 1945 m. liepos 22 rugpjūtėio mėn Potsdamo konferencija, kurioje dalyvavo ir Generalissimus Stalin, nustatė, kad Vokietijoje turi bėti „gerbiamos religinės institucijos“, žinoma, tuo paėiu pasakydama, kad jos gerbiamos ir konferencijos dalyvų kraėuose. (Liet. Transėimė apie konferenciją, III A. 10 p.). Irba vėl Tarptautiniame Karo Tribunalė Miunberge, dalyvaujant Tarvybų Sąjungos atėtovi, buvo vokietėiai kaltinami, jog „преступали прежде всего к исключению церкви из общественной жизни, ... закрывали церковные школы, церкви, монастыри“ („Правда“ № 2, 1946. 12, Москва). Toliau, Tarvybų Sąjunga, istojusi į ~~Sąjungtų~~ Sąjungtų Nacių Organizaciją, pasigaitusi jos statutą ir jį ratifikavusi 1945 m. rugpjūtėio mėn. 20 d., prisiėmė prievolės, kurios numatytos statute, žinoma, ir tų pa prasmė, kaip jėė imamos paėios Organizacijos, kaip matyti iš šios nuostatos: „Все члены Организации Объединенных Наций добросовестно выполняют принятые

10

на себя по настоящему Честную обязатель-
ства" (см. 2, п. 2.), о зваде гайма: "утвер-
дить веру в основные права человека, в достоинство
и ценность человеческой личности", о вѣл китѣе вѣсто:
гайма: "в поощрении и развитии уважения к
правам человека и основным свободам для всех, ~~и~~
без различия расы, пола, языка и религии"
(см. 1, п. 3). Такаван, пайжан, тагтаутигаи и ктай,
тайкоз, митар, си Вилдарија, Халија, Киммија, Сирни-
ја, Вендарија, лева, цушкиа, равегѣа, рѣвѣсѣ, теѣа
и кайнес, кайр, рав, матѣи ио токио теѣто:
"Италия обязуется принять все меры, neces-
сариные для обеспечения того, чтобы все лица,
находящиеся под итальянской юрисдикцией,
без различия расы, пола, языка или религии,
пользовались правами человека и основными сво-
бодами, включая свободу слова, печати и из-
даний, религиозного культа, политических убеже-
дений и публичных собраний" (таир, Мирный
договор с Италией, см. 15. "Правда" № 41 ио,
1947. II. 16. Москва). Дал Галува Сажингос прѣсти-
жи дороси мет ператоги, кай спанда радудода
токиас жиниас ио красто, куйаме Ваѣнуѣа гра
атѣжѣа нмо Валстѣвѣс, вѣдинаси, ио јѣс негалина
јѣкиос медѣјагѣмѣс парамос, бет ио ператѣгѣа јѣкиос
пункдумо. О Артуров гаѣо: "12 США

11. Nagrinėjama 25 mil. katolikos. Po duomenų Morgan, в стране существует 206 католических семинарий, 193 католических университета, 676 женских католических колледжей, 10 тыс. католических школ. Кроме того, в США издается 367 католических газет и журналов в разовом тиражом свыше 10 мил. экземпляров" (ТРС Мокшты Шкаденію; журнале "Мировое хозяйство и мировая политика", 96 стр., Февраль 1947, Москва). Iš to matyti ir iš kitų dar krašto rašytojų yra žinoma, kad Bažnyčiai prireikę tam, kad būtų laisvė stichia dar ir daug toliau, negu vien netrukdomas religinis kultas.

Istorinių faktų evoliucija, tarptautinis Tarybų Sąjungos bendravimas ir tarptautinis žmogaus teisių ir laisvių supratimas, meno manymų, reikalo ir iš Tarybinių valdžios deklaruoti ir K. Bažnyčiai jai reikiama laisvė pagal tarptautinių teisių ir laisvių sąstingumą.

15. Rusų Pravoslavų Cerkvė turi savo tikinčiųjų ir organizacinių vienetų ne tik Tarybų Sąjungoje, bet ir kitose kraštuose ar kontinentuose. Cerkvės vyriausias vadovas Patriarchas Maskvoje gali laisvai susirašinėti su visais savo tikintiesiais, net siunčinėti jiems savo delegatus į kitus kraštus ar iš ten atvykusius priimti. Tuo tarpu Tarybų

12. Sąjungoje esantiems katalikų vyskupsams neleidžiama ne tik atsilaukyti iš Katalikų Bažnyčios centro, pas Jopščius, bet ir susirašinėti Bažnyčios reikatais su Jopščiais. Kuo paremta tokia diskriminacija katalikams ir pravoslavams? Kadangi vyskupas valdžia yra kanonų apribota, tai susirašojimas su Iukščiausioja Bažnyčios instancija yra daug kur reikalingas.

Suglauskite išnagrinėjus Tautos ministrų raštą, ir susijusius su juo klausimus, būdamas Bažnyčios kanonų suvaržytas, negaliu duoti parapijų klebonams ir bažnyčių rektoriams išsakyti paruošti sakytos turinio ir formos dokumentus parapijų bei bažnyčių registracijai, nes reikalaujama rašyti komitetų, priklausančių nuo pasaulinės valdžios ir nepriklausančių nuo vyskupijos valdytojo, ar ordinaro, steigimas, išimdamas bažnyčias ir parapijas iš dvarinės valdžios ir atiduodamas jas pasaulinei valdžiai, pascipty kanonus, nustatantiems Bažnyčios hierarchinę struktūrą ir ordinaro valdžią. Taip pat turėtumėte archiepskopus, būtų panaikinta Katalikų Bažnyčia ir steigtos naujos religinės bendruomenės, kurios nebūtų galima vadinti Katalikų Bažnyčia.

Todėl prašau Tautą, Religijos Kultūros Reikalų Izoliotini, paveikti kompetentingus Tarybinės Vyriausybės organus, kad išduotų registracijai, jei ji yra būtina, būtų pakviesta ir pritaikyta esminiams bažnytinės teisės reikalavimams.

Titulianus Arkiepskopus
Vilniaus Arkiepskupo Apstalinis
Administratorius

HABIL. DR. MEČISLOVAS JUČAS

Vilniaus universitetas

LIETUVOS PARAPIJŲ FUNDACIJOS XV–XVIII a.

Straipsnio uždavinys – atskleisti Lietuvos katalikų parapijų ir jų filijų atsiradimo ir raidos istoriją XV–XVIII a. Šis klausimas nėra naujas. Jį pradėjo spręsti žemaičių vyskupas mokslininkas Motiejus Valančius. Jo darbą tęsė Paulius Jatulis, Zenonas Ivinskis, Konstantinas Jablonskis, Jurgis Lebedys ir lenkų istorikai Ježis Ochmanskis ir Gžegožas Blaščikas. Bet iki šiol, ypač Vilniaus vyskupijos, parapijų fundavimo istorijos faktai archyvuose dar nėra išsemti. Autorius, remdamasis istorinės literatūros ir archyvų duomenimis, nagrinėja naujai ištirtus parapijų ir filijų fundavimo ir dotacinius aktus. XVII–XVIII a. buvo filijų kūrimo laikai. Inicatyva priklausė vidutinei bajorijai. Valdovai po Zigmanto Vazos mirties labiau tenkinosi koliačijos teise.

Šis straipsnis yra toliau pateikiamų lentelių įvadas. Lentelėse atskleidžiamas parapijų fundacijų ir dotacijų turinys, t.y. žemės, pinigų užrašymai, dešimtinės – kalendos ir propinacinės teisės. Siekiama įvardyti filantropus, aukojusius savo turta valdinių dvasinei globai. Plėtojant parapijų ir filijų tinklą stengtasi mažinti nuotolius tarp parapijų ir palengvinti valdiniam atlikti savo religines pareigas. Autorius nori parodyti, kad *cura animarum* – rūpinimasis sielomis – buvo pagrindinis dievobaimingo elito rūpestis ir visų fundacijų variklis.

Taigi šio darbo tikslas yra paskelbti iki šiol nežinomus fundatorius-filantropus, aptarti fundacijų turinį ir fundacijų likimą nagrinėjant parapijų vizitacijas ir vizitatorių sudarytus inventorius.

Parapija buvo Katalikų Bažnyčios gyvoji ląstelė. Šiandien jau žinome daugumos parapijų atsiradimo aplinkybes, nes yra nustatyta jų fundatoriai ir išnagrinėti fundaciniai aktai. Be pastovios bažnytinės beneficijos, t.y. žemės su joje gyvenančiais žmonėmis ir jų prievolėmis, negalėjo būti parapijos. Fundacija reiškė parapijos klebono ir jo pagalbininkų aprūpinimą aukomis. Bažnytinė nuosavybė – *patrimonia Christi* – buvo paveldima, bet be teisės ją parduoti, dovanoti ar net sukeisti. Iš pasaulietinės jurisdikcijos ji buvo išskirta ir atiduota dvasininkų jurisdikcijai, tik ne bažnyčiai ir ne klebonui, po kurio mirties galėtų dingti ir beneficijos savininkas, o parapijai, be to, paveldimai.

Literatūra. Pirmasis parapijų fundaciniais aktais ėmė domėtis Žemaičių vyskupas mokslininkas Motiejus Valančius¹. M. Valančius pažino istorijos epochas iš archyvų ir spausdintos istorinės medžiagos. Jis naudojo ne tik tais archyvais, kurie pakliuvo po ranka, bet istorijos faktų ieškojo, o neradęs užrašų net apgailestavo (p. 61, 168, 1972 m. raštų leidimas). Tekste jis kartais rašė apibendrinamai: „toje gadynėje“ (p. 74) „mažne tuokart“ (p. 76), „įvairūs didžiūnai steigė bažnyčias“ (p. 96). Bet lentelėse parapijų fundatoriai ir fundacijų datos išvardytos tiksliai. Daugelis autorių dabar vardią M. Valančiaus nurodytą parapijų įkūrimo datų netikslumus, bet nepasako, kad daugelį M. Valančiaus nurodytų datų ir fundatorių galima patvirtinti kitais dokumentais. Pavyzdžiui, 17 parapijų steigimo datų sutampa su M. Babinovskio kodeksu. Bet nežinia, ar jis tuo kodeksu naudojosi, nes 11 parapijų (iš to laikotarpio, t. y. iki 1626 m.) M. Valančius nurodo papildomai. Antai Žarėnų parapija, pasak M. Valančiaus, funduota 1626 m. Šis karaliaus Zigmanto Vazos fundacinis aktas yra (kopija – LM, b. 100, l. 496). Žinoma, kad M. Valančiaus nurodytas parapijų fundavimo datas reikia patikslinti pagal kitus dokumentus. Abejotinos jo nurodytos 1416 m. Vytauto fundacijų datos, nes nėra išlikę jų dokumentų. Jo sudarytose lentelėse išvardijama devyniasdešimt XV–XVIII a. Žemaičių vyskupijos parapijų. Vyskupas Steponas Giedraitis 1793 m. rašė į Romą, kad Žemaičių vyskupijoje yra 91 parapija². Vadinasi, M. Valančiaus duomenys yra išsamūs. M. Valančius neatskleidė fundacijų turinio, nes jo uždavinsys buvo kitoks – 1841 m. klebonų pajamos ir išlaidos. Mat 1841 m. gruodžio 25 d. ir 1843 m. gegužės 11 d. caro įsakais buvo atimtos parapiinės žemės su baudžiauninkais ir fundaciniai kapitalai³. Senieji fundatorių aktai neteko galios ir liko vien istorija. Bet fundatorių įkurtos parapijos nebuvo panaikintos. Valdžia skyrė joms po 33 dešimtines žemės be baudžiauninkų ir leido rinkti aukas bažnyčioms pinigais ir natūra.

Šių laikų Žemaičių vyskupijos bažnyčių fundavimo ir parapijų įsteigimo aktus yra publikavęs Paulius Jatulis⁴. Jis pasinaudojo Babinovskio kodeksu, kur surašyta Žemaičių vyskupijos parapijų steigimo aktai iki 1619 m. ir su nedideliais papildymais iki 1626 m. P. Jatulio publikacijoje paskutinė data nurodoma 1636 m., kai Žemaičių vyskupo Stanislovo Kiškos paliepimu

¹ M. Valančius, *Žemajtiu Wiskupiste*, Vilnius, 1848, d. 1–2, kn. Raštai, Vilnius, 1972.

² *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*, vol. 1, Dioecesis Vilmensis et Samogitiae, red. Paulius Rabikauskas, Romae, 1971, p. 452.

³ V. Merkys, Motiejus Valančius, Vilnius, 1999, p. 241–242.

⁴ *Codex Mednicensis seu Samogitiae dioecesis*, collegit P. Jatulis, d. I (1416–1609), Roma, 1984; d. II, Roma, 1989.

Varnių kanauninkas Matas [Babinovskis](#) surašė žemaičių parapijų steigimo privilegijas. Tas privilegijų nuorašų Kodeksas saugomas Vilniaus universitete (VUB, f. 1-F, 719), pavadinimu *Foundationes, Privilegia Ecclesiae Cathedralis Mednicensis totiusque Diacesis Samogitiae ex mandato ill. Domini Stanislai Kiszka ep. Samogitiae per me Mathaeum Babinovski canonicum dictae Cath. ex authenticis descripta et collecta Vornis seu Mednicensis anno 1619. VIII. 7.*

P.[Jatulio](#) publikacijoje pateikti šių Lietuvos bažnyčių fundatoriai, fundacijos ir dotacijos: Veliuonos – 1421.VI.22, [Vytautas](#); Šiluvos – 1457.IX.18, Petras [Gedgaudas](#); Alsėdžių – 1475.X.29, vyskupas [Baltramiejus](#); Krakių – 1478.V.17, apdovanojimo akto nuorašas; Krekenavos – 1484.X.28, Vizgirdaičiai; Luokės – 1493.VIII.14, [Aleksandras](#) atnaujino privilegiją (LM, kn. 128, Nr. 28); Kurtuvėnų – 1498.VI.15, [Jaugelavičius](#); Linkuvos – 1503. III. 8, Kotrėna, Mykolo duktė; Tauragės – 1507.III.21, [Bartašius](#); Švėkšnos – 1509.V.21, Mikalojus [Kęsgaila](#); Batakių – 1509.V.31, Stanislovas [Jonavičius](#) ([Kęsgaila](#)); Saločių (Pamūšio) – 1514.II.12, Barbora [Pečkienė](#); Šiaulėnų – 1514.V.30, [Butrimavičius](#); Liolių – 1517.VII.23, Viečkavičiai; Joniškio – 1526.II.23, Vilniaus vyskupas Jonas; Šeduvos – 1529.XI.3, karalius [Zigmantas](#) III; Šilalės – 1533.IX.9, [Orvidavičius](#); Sedos – 1538.III.1, [Bartoševičius](#) funduoja tėvo Vaclovo funduotą bažnyčią; Baisogalos – 1539.V.2, karalius [Zigmantas](#) III; Vilkių – 1542.V.13, karalius [Žygimantas](#) I; Jurbarko – 1554.X.24, karalienė [Bona](#); Virbalio – 1555.V.10, karalienė [Bona](#); Palangos ir Gargždų – 1590.I.10, karalienė [Ona](#); Akmenės – 1596.VII.16, karalienė [Ona](#); Tryškių ir Raudėnų – 1611.XI.5, karaliaus [Zigmanto](#) III konfirmacija; Skuodo – 1614.VIII.27, Jonas Karolis [Chodkevičius](#); Grinkiškio – 1618.IV.7, karaliaus [Zigmanto](#) III konfirmacija; Radviliškio – 1619.III.28, karaliaus [Zigmanto](#) III konfirmacija; Pavenčios – 1620. VII. 8, Florijonas Bogušas [Okminskis](#); Šiupelių – 1623. III. 16, karaliaus [Zigmanto](#) III konfirmacija; Gruzdžių – 1623. III. 16, karaliaus [Zigmanto](#) III konfirmacija.

Be fundacinių aktų, P.[Jatulis](#) skelbė aktus, jo pavadintus dotaciniais, atseit, jau buvusių iki tol parapijų. Galima dėl to ir suabejoti, nes kartais vietoj žodžio „fundacinis“ jis vartoja „dotacinis“. Iš P.[Jatulio](#) skelbtų dotacinių aktų matyti, kad parapijos buvo: Viduklės – 1528.VIII.19; Ariogalos – 1542.V.13; Mosėdžio – 1545.XI.30; Josvainių – 1593; Rietavo – 1596.IV.28; Platelių – 1598.II.17; Žvingių – 1606.IV.28; Vainuto – 1606.IV.28; Kvėdaros – 1609.II.5; Užvenčio – 1609.II.5; Šilalės – 1533.IX.9; Virbalio – 1609.VIII.5; Telšių – 1612.VIII.26; Gardų – 1613.XI.19; Plungės – 1617.VIII.9; Tverų – 1618.II.18; Raudėnų – 1622.XII.12; Žagarės – 1623.III.16; Girkalnio – 1624.II.13; Seredžiaus – 1635.VII.10; Vieksnių – 1636.VIII.26.

Parapijas buvus rodo ir altarijų ar koplyčių fundaciniai aktai: Betygalos – 1466.XI.6; Šaukėnų – 1487.XI.7; Raseinių – 1504.VI.9; Kelmės – 1512.V.6; Klovainių – 1694.II.22.

Lenkų istorikas Gžegožas [Blaščikas](#) parašė kritišką studiją iš Žemaičių parapijų istorijos iki 1613 metų. Jis naudojo P.[Jatulio](#) publikaciją ir Lietuvos archyvuose surado dar 9 parapijų fundacinius aktus⁵. G.[Blaščiko](#) žemaičių parapijų fundacijų papildymai vien iš archyvų yra šie: 1) Kražių (iš Konstantino [Jablonskio](#) išrašų), 2) Tauragės, 3) Vainuto, 4) Virbalio, 5) Telšių, 6) Žvingių, 7) Zapyškio, 8) Čekiškės, 9) Senosios Žagarės. Bet jo darbe nėra atskleista fundacijos turinys, o dažnai ir fundacijos likimas. Pasinaudoję jo rastais dokumentais iš minėtų parapijų, įtraukiame juos į savo lenteles. Visai neliečiame jo minimų fundacijų aktų, jau skelbtų iki jo kitose publikacijose, kaip „Codex Mednicensis“. Galima pagrįstai suabejoti, ar būta parapijų, jei nėra jų fundacinių aktų.

Mūsų mokslinės istoriografijos pradininkas Konstantinas [Jablonskis](#) rinko ir nurašė parapijų fundacinius aktus, kaupė juos savo archyve⁶. Bet jis nėra paskelbęs tų dokumentų. Šį darbą dirbo ir mūsų išeivis Zenonas [Ivinskis](#), nors, atitrūkęs nuo Lietuvos archyvų, galėjo remtis tik Romoje jau žinomu [Babinovskio](#) kodeksu ir M.[Valančiaus](#) lentelėmis⁷.

Reikšmingai prie šios temos tyrimo prisidėjo literatūrologas Jurgis [Lebedys](#). Bendradarbiai po J.[Lebedžio](#) mirties paskelbė jo surinktą iš parapijų archyvų medžiagą apie parapinę švietimo sistemą⁸. J.[Lebedys](#) išrašė iš parapijų archyvų ištrauką iš visos Lietuvos fundacinių aktų, parapijų vizitacijų ir inventorių. Bet jo tikslas buvo nustatyti parapines mokyklas ir lietuvių kalbos vartojimą bažnyčiose ir mokyklose. Jis neminėjo fundacijų turinio, jei jame nebuvo paminėta lietuvių kalba, lietuviški vietovardžiai ar pavardės. Be to, ne visas fundacines privilegijas ar jų registrus jis galėjo aprėpti.

Kelis fundacinius aktus aptarė Rimantas [Jasas](#), aptikęs juos Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje tarp pergamentų⁹. Kapitalinį darbą atliko Kazys [Misius](#) ir Romualdas [Šinkūnas](#). Jų veikalas skirtas platiesiems skaitytojų sluoksniams ir neturi mokslinio aparato. Čia akcentuojamos bažnyčių

⁵ G.[Błaszczuk](#), *Diecezja Żmódzka od XV wieku do początku XVII wieku*, Poznań, 1993.

⁶ MAB, f. 256.

⁷ Z.[Ivinskis](#), *Die Entwicklung der Reformation in Litauen bis zum Erscheinen der Jesuiten 1569.*, kn. *Forschungen zur Osteuropäischen Geschichte*, t. 12, 1967, p. 7–45.

⁸ J.[Lebedys](#), *Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime*, sudarė V.[Zaborskaitė](#), Vilnius, 1976.

⁹ *Pergamentų katalogas*, sudarė R.[Jasas](#), Vilnius, 1980.

statymo ir perstatymo datos ir XX a. Lietuvos parapijų padėtis. Vis dėlto kruopščiai išrinkti faktai iš pirminių istorijos šaltinių gali būti vertingi tyrėjams, nes čia sužymėtos Lietuvos parapijų bažnyčių fundavimo datos, fundatoriai ir net trumpai fundacijų turinys¹⁰.

Jaunas istorikas Mindaugas Paknys paskelbė XVII a. bažnyčių fundatorių ir mecenatų sąrašą, kuriame įvardyta apie 500 filantropų¹¹. Bet jo minimi fundaciniai aktai neparodo fundacijų turinio.

Beveik neturime publikacijų iš Vilniaus vyskupijos. Todėl čia reikia pradėti nuo pamatų. P. Jatulio paskelbtų Žemaičių vyskupijos fundacinių aktų ir vėlesnių vizitacijų lentelėse jau nevardysime ir tų parapijų aktais nesinaudosime.

Fundacijų archyvai. Parapijų archyvai dar nėra istorikų iki galo ištirti. Žemaičių vyskupijos parapijų dokumentai saugomi Žemaičių vyskupijos kurijos archyve – LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 300–506, o jų registrai – f. 696, ap. 2, b. 2. Beje, registrai naudotini tik tuomet, kai juose atskleidžiamas dokumentų turinys. Vilniaus vyskupijos parapijų įsteigimo karalių privilegijos, tiksliau, jų kopijos, yra vyskupijos kapitulos fonde – MAB, f. 43, b. 204. Tų privilegijų lyg ir tęsinys, beje, rašytas ta pačia ranka, saugomas VUB, f. 57, b. 53, Nr. 44. Ta knyga pažymėta Nr. 6 ir pavadinta „Vilniaus vyskupijos archyvo aktai“. Vilniaus vyskupija turi savo parapijų vizitacijų ir inventorių dokumentus – VUB, f. 57, b. 53, Nr. 173–1341. Be čia suminėto dokumentų rinkinių, turime jų ir Lietuvos Metrikoje (privilegijų ir prezentacijų aktai). Vien Lietuvos Metrikoje (LM) yra šios valdovų Vazų suteiktos parapijų fundacinių aktų kopijos: Daugų – LM, b. 121, l. 245; Kavarsko – LM, b. 107, l. 128–131; Kulių – LM, b. 114, l. 530 ir b. 115, l. 317; Laukuvos – LM, b. 129, l. 602; Lavoriškių – LM, b. 114, l. 237, b. 118, l. 358; Naujamiesčio – LM, b. 141, l. 140; Panevėžio – LM, b. 99, l. 305; Paširvinčio – LM, b. 92, l. 118; Raguvos – LM, b. 141, l. 140; Rumšiškių – LM, b. 86, l. 855; Stakliškių – LM, b. 80, l. 264; Šeduvos – LM, b. 91, l. 299; Užvenčio – LM, b. 86, l. 770; Žarėnų – LM, b. 100, l. 496; Obelių – LM, b. 102, l. 269; Vilkijos – LM, b. 148, l. 524, pavietų teismų knygose (pagal Ivano Sprogio aprašą – „Index geograficzny miejscowości...“ ir net caro laikų valstybinių turtų archyve – LVIA, f. 525, ap. 8.

Istorinės medžiagos teikia parapijų bažnyčių vizitacijos – tiek generalinės vyskupų, tiek dekanų. Dekanatų (dekanate apie 20 parapijų) vizitacijos

¹⁰ Lietuvos katalikų bažnyčios kalendorius žinynas 1993, Vilnius, 1993.

¹¹ M. Paknys, *Mecenatystės reiškinys XVII a. LDK*, Vilnius, 2003, p. 150–211.

šiuo metu žinomos šios: 1700 m. Alvito – LVIA, f. 694, b. 3972; 1782–1784 m. Pabaisko – f. 699, ap. 1, b. 3488; Ukmergės – f. 694, ap. 1, b. 3507 ir f. 694, ap. 1, b. 3998; 1797 m. Kupiškio – VUB, f. 57, b. 53, Nr. 1226; Trakų – LVIA, f. 694, ap. 1, b. 1279 ir 4019. Vienas iš seniausių Vilniaus vyskupijos vizitacijų inventorių, apimančių 1662–1675 m., yra „Inventarium ecclesiarum dioecesis Wilnensis“, saugomas LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970 ir kt.

Vizitacijų metu paprastai buvo nurodoma parapijos įsteigimo data ir fundatoriai, bet tuo patikėti galima tik tuomet, kai yra pridėta akto kopija arba duomenis galima patvirtinti kitais dokumentais.

Fundaciniai aktai yra rašyti pergamentuose; originalai – popieriuje su parašais ir antspaudais, kopijos – parapijų dokumentų registruose, kur nurodyta dokumento data ir nusakytas akto turinys.

Fundacijas skirdavo karaliai valstybės žemėse. Tokios fundacijos vadinamos privilegijomis. Inicijatyvą rodė valstybės žemių laikinieji valdytojai tįjūnai arba laikytojai. Jų pageidavimu atvykę karaliaus revizoriai išskirdavo dalį valstybės žemės ir sudarydavo jos inventorių. Karalius privilegiją aprobuodavo ir pareikšdavo savo intencijas bei pageidavimus. Patronato teisę valdovas pasilikdavo sau. Šis teiginys liudijamas karaliaus [Vladislovo](#) IV 1644 m. birželio 17 d. privilegijoje, duotoje Vilniaus prieglaudai, įsteigtai prie Švč. Trejybės bažnyčios. Privilegijoje pasakyta, kad karalius tai daro pagal „mūsų patronato aukščiausią teisę, kuri mums duota visoms bažnyčioms ir prieglaudoms mūsų karališkuosiuose dvaruose“ (LM, 114, l. 589).

Darbas neapima nei vienuolių, nei Vilniaus vyskupijos parapijų, dabar esančių Baltarusijos teritorijoje, taip pat XIX a. pirmosios pusės fundacijų. Siekiama atskleisti fundatoriaus-filantropo mąstyseną ir intencijas. Į darbo tikslą neįeina parapijų bažnyčių statyba ar jų perstatymas, o tik fundaciniai dokumentai ir jų likimas.

Metodika. Fundacijose esamą istorinę medžiagą reikia sisteminti ir klasifikuoti. [G. Blaščikas](#) išvardijo 11 fundacijos elementų. Tačiau jo nurodytus elementus būtų galima sutraukti į 4 dalis:

1. *Žemė* su joje gyvenančiais žmonėmis ir be jų, miškai, vandenys. Iki Valakų reformos bažnyčiai buvo dovanojami žmonės (*homines, colonos, kmetones*), suprantama, su jų dirbama žeme ir prievolėmis nuo žemės. Po Valakų reformos aukojama žemė valakais (*mensos*). Buvo išskiriama ir vien žemė būsimam palivarkui (*curiola* arba *praedium*). Dovana bažnyčiai buvo ir žmonės be žemės (*servi, obnoxii, mancipii*), t.y. bernai. Reikia pasakyti, kad tai bu-

vo to meto krašto ūkio sistema, ūkininkavimo būdas, pragyvenimo šaltinis. Bažnyčia niekuo nesiskyrė.

2. *Pinigai*, kaip ir žemė, buvo skiriami klebonui. Bet pinigai buvo skiriami tiesiogine išmoka, vekselis (*oblig*), savas ir svetimas, paskolinti pinigai kitiems. Stambesnės sumos paprastai buvo užstatomos dvarais arba kasmet išmokamais nuo skirtos sumos procentais ir tik po fundatoriaus mirties buvo išmokama visa suma.

3. *Dešimtinė* natūra nuo visų rūšių javų ir net gyvulių. Dešimtinė buvo žinoma nuo *Jogailos* laikų. Ją mokėjo ne bažnytinės beneficijos, o viso fundatoriaus dvaro ar net jo dvarų žmonės. Dešimtinė Lietuvoje neprigijo. Ją pakeitė vadinamoji kalenda. Pirmas man žinomas faktas, kai dešimtinė natūra buvo pakeista pinigais, yra 1532 m. *Žygimanto* I privilegijoje parašyta „nabranie dziesięciny groszem“ (dešimtinė surinkta pinigais)¹². Jau XVI a. valdovų privilegijose nustatoma nuo valako visiems parapijos žmonėms nuo 1 iki 6 grašių kalendos, surenkamos rudenį kartu su činšu. Kartais likdavo ir duoklė natūra.

4. *Propinacija*. Nesant valstybinio degtinės, kaip užfiksuota Mykolo *Lietuvio* (jos gamyba žinoma nuo XVI a. vidurio), monopolio, propinacija vertėsi dvarai. Privilegijose ir fundaciniuose aktuose dažnai pažymima, kad klebonams leidžiama turėti bravorus ir smukles. Tai tuomet buvo nemažas pajamų šaltinis, neretai pranokęs pajamas iš beneficijos.

Plati istorinė medžiaga – valdų inventoriai rodo, ar bažnytinė beneficija išliko šimtmečiais. Kita šio istorinio šaltinio dalis – bažnyčia, jos interjeras, klebonija, kiti pastatai mūsų straipsnyje nepanaudota. Fundaciniai aktai teisiniu požiūriu nevienodi. Plačiausiai paplitęs dokumentas *fundatio* – aprūpinimas, skirtas parapijos klebonui. Fundacinio akto atnaujinimas buvo vadinamas *renovatio*, o papildoma fundacija – *dotatio*. Valstybės žemėse fundacijas teikė valdovas ir patvirtindavo jas savo privilegija. Skiriamos pinigų sumos vadintos *legacija*. Teisė susigrąžinti funduotą sumą vadinta *viderkaufu*, gautos sumos paliudijimas – *kvitacija*, o nuosavybės garantavimas nuo netikėtų įvykių – *asekuracija*, jos pavedimas kitam asmeniui – *korboracija*.

Bažnyčių statymo ir jų fundavimo statistika rodo krikščionybės Lietuvoje plitimo etapus. XV a. parapijų buvo apie 70. Iki reformacijos jų atsirado dar 80, o XVI a. antrojoje pusėje prisidėjo tik 30. XVII a. atimta iš reformatų užgrobtosios ir naujai pastatyta dar apie 110. XVIII a. paplito parapijose fili-

¹² VUB, f. 57, b. 53, Nr. 1378, l. 246.

jos ir altarijos atokesnėse nuo parapijų centrų vietovėse. Parapijų pagausėjo iki 180.

5. *Patrocinijos*. Parapinių bažnyčių ir jų filijų vardai ir altorių paveikslų pavadinimai nukelia mus į meno pasaulį. Patrocinijų paplitimas platesnėje teritorijoje leidžia daryti ir apibendrinančias išvadas. Antai XVI–XVIII a. Lietuvos parapijų patrocinijose dominuoja Švč. Mergelės *Marijos* vardas (113), toliau eina Nukryžiuotojo *Jėzaus* (63), Švč. Trejybės (45), Archangelo Mykolo (30), Dievo Apvaizdos (9), dar toliau – apaštalų, evangelistų ir kitų šventųjų vardai.

Kiekviena fundacija bažnyčiai pagal kanonų teisę buvo galima tik su bažnytinės vyresybės sutikimu. Vyskupai ir kapitulų nariai patys teikė ne daug fundacijų. Daugiausia jų teikė valdovai valstybės žemėse ir bajorai, šie nuo XVI a. pabaigos net perėmė iš valdovų iniciatyvą – G.*Blaščiko* skaičiavimu, Žemaičių vyskupijoje iki 1613 m. karaliai suteikė 23 parapijų fundacijas, o bajorai – 44.

Intencijos. Fundaciniuose aktuose yra išdėstyti motyvai, kokia intencija kuriama parapija ar jos filija, altarija. Dažniausia intencija – „didinti Visagallo Dievo garbę“ arba „gelbėti žmonių sielas“. 1421 m. *Vytautas*, funduodamas Veliuonos parapiją, pareiškė, jog „rūpinasi savo valdinių sielomis“. Karalius *Žygimantas I* „dvasingumo pažadinimo intencija“ 1542 m. per Vilkijos dvaro valdytoją Aleksandrą *Palubinskį* fundavo Vilkijos bažnyčią. 1590 m. karalienė *Ona* Jogailaitė „visų parapijos žmonių sielų gelbėjimo intencija“ fundavo Palangos parapiją. Dievobaimingiausias karalius *Zigmantas III Vaza* steigė daug parapijų Žemaitijoje su intencija, „kad mūsų valdinių sielos neliktų sužeistos“ arba norėdamas „plėsti Viešpaties garbę ir gelbėti žmonių sielas“ ir įpareigodavo klebonus „žemaitiškai skelbti Dievo žodį“. Rietavo parapijos 1626 m. fundaciniame akte *Zigmantas III Vaza* pareiškė, kad, būdamas palankus dievobaimingam dvaro valdytojui Aleksandrui *Masalskiui*, nutaria „kuo labiau išplėsti Dievo garbinimą“ ir todėl aprobuoja *Masalskio* prašymą. 1626 m. karalius *Zigmantas III* taip pat patvirtino Žemaičių seniūno Jeronimo *Valavičiaus* Žarėnų parapijos fundaciją ir įpareigojo jos kleboną žemaitiškai skelbti Dievo žodį bei teikti sakramentus. Karalius *Zigmantas III* įpareigojo ir Radviliškio kleboną „plėsti Viešpaties garbę ir gelbėti žmonių sielas“, o 1617 m. Alvito kleboną – daryti viską, kad „valdinių sielos neliktų sužeistos“.

Bajorų fundaciniai motyvai buvo savanaudiškesni. Beveik visuose aktuose yra jų teiginys, jog norima pakeisti laikinus ir žemiškus dalykus per

gerus darbus į amžinuosius ir pelnyti sau amžiną pomirtinį gyvenimą arba permaldauti įžleistą Dievo Didybę ir Jam atsilyginti už savo begalines nuodėmes. Fundacijose sakoma, kad siekiama didinti Dievo garbę ir rūpintis sielų sveikata. Žemaičių vyskupas Steponas Giedraitis 1783 m. pranešime į Romą rašė, kad jo vyskupijos visų bažnyčių zakristijose yra šv. Mišių sąrašai nurodant mėnesį ir dieną, kai kunigai „ad mentem fundatorum et benefactorum absolvi debeant“ (už fundatorių ir geradarių sielas privalo mels-tis) ir laikomasi griežtai, ką patvirtina dekanų ir generalinės vizitacijos (Relationes, I, 436). Tą patį teigė ir Vilniaus vyskupas Zenkavičius: „ut in sacristiis omnium ecclesiarum extit tabella missarum pro fundatore et benefactoribus“ (kad visų bažnyčių zakristijose būtų mišių už fundatorius ir geradarius lenelės) (Relationes, I, 197).

1499 m. Šėtos bažnyčios fundaciniame rašte Bogdanas Petkovičius rašė: „dalykus netikrus ir išnykstančius tikiuosi pakeisti į amžinus ir vietoj laikino turėti amžiną gyvenimą“¹³. 1514 m., funduodamas Šiaulėnų bažnyčią, Mikalojus Stankevičius-Butrimavičius samprotavo šitaip: „Papuostą savo sielą gerais darbais noriu atiduoti į savo Kūrėjo rankas“ ir toliau: „kiekvienas, palikęs laikinus dalykus ir aprengtas gedulo rūbais, pasiima su savimi tik gerus darbus“¹⁴. 1526 m. vasario 23 d. Vilniaus vyskupo Jono fundaciniame akte buvo paimtas posakis iš Evangelijos: „commutare pro terennis caelestia, pro caducis et perituris aeterna“ (iškeisti žemiškus dalykus į dangiškus, laikinuosius ir praeinančius – į amžinuosius)¹⁵. 1792 m. Benediktas Adomavičius, funduodamas Sedos bažnyčią (filija Skuodo grafystėje) sakė norįs padėti mirusiųjų sieloms ir „laikinus turtus, garbės dalykus, kurie laikui bėgant išnyksta iš žmonių atminties, geriau permaldauti įžleistą Dievo Didybę didinant Jo šventą garbinimą ir Jo patikėtus mums turtus atiduoti ir įsigyti Jo amžinuosius pažadus“¹⁶.

Patrimonia Christi (bažnytinė nuosavybė). Fundacija turėjo aprūpinti kleboną ir jo bažnyčios tarnus pastoviomis pajamomis. Fundatoriaus dovana buvo neliečiama. Bažnytiniai sinodai grasino ekskomunikos bausme už bažnytinių žemių grobimą ir smerkė tuos, kurie nesumoka nustatytų prievolių. Nuostatus rašė patys vyskupai arba jų pasiųsti bažnytinių žemių revizoriai. Ir vis dėlto bažnytinė beneficija nebuvo saugi. Ji buvo nuolat pažeis-

¹³ MAB, f. 256, b. 2, b. 2890.

¹⁴ LVIA, f. 525, ap. 8, b. 849.

¹⁵ LVIA, f. SA, b. 14985, l. 2203–2205.

¹⁶ LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 441.

džiama: ją savinosi valstybės žemės laikinieji valdytojai, kaimynai, „eretikai“, o klebono valdiniai neatlikdavo inventorinių prievolių. Karalius Jonas [Kazimieras](#) 1650 m. net paskelbė žemaičiams universalą „na obronę dobr duchownych“ (bažnytinių dvarų gynyba)¹⁷. Bylas dėl bažnytinių beneficijų grobimo sprendė dvasininkų konsistorijos teismas, pasaulietiniai pavietų teismai ir Lietuvos Tribunolas. Parapijų knygos ir jų dokumentų registrai rodo, kad tokių bylų buvo daugybė¹⁸. 1614 m. Kauno parapijos klebonas per teismą atsiėmė iš vietos bajorų Vaištoriškių (Klebonišio) palivarką¹⁹. 1616 m. rugpjūčio 1 d. karalius [Zigmantas III Vaza](#) Varšuvoje parašė Rumšiškių klebonui Mykolui [Pečkovskiui](#) raštą ir paklausė jį, kodėl apleido bažnyčios reikalus, o jos žemes be priežiūros išsidalijo nežinia kas. Karalius pareikalavo grąžinti funduotus 8 valakus žemės Rumšiškių bažnyčiai. Tai įvykdyti turėjo LDK maršalkos žmona Rumšiškių valdytoja Ona [Radvilienė](#)²⁰. 1617 m. Šiaulių parapijos klebonas Petras [Tarvainis](#) teigė, kad patyręs didelę skriaudą dėl užgrobtų pievų, pažeistų žemės ribų ir atimtų iš bažnyčios valdinių²¹. 1646 m. liepos 9 d. karalius [Vladislovas IV](#) įspėjo Balninkų seniūną dėl daromos skriaudos klebonui ir dėl to, kad pasisavino keletą valakų žemės, skirtos klebono palivarkui²². 1648 m. kovo 7 d. klebonas protestavo prieš seniūną Holčurą, kuris atėmė bažnyčios beneficiją²³. 1739 m. Gargždų bažnyčios žemę savinosi administratorius [Dembovskis](#)²⁴. 1777 m. Kulių klebonas Antanas [Rimkevičius](#) bylinėjosi su Plungės seniūnu Benediktu [Karpiumi](#) dėl bažnytinės žemės²⁵. Daug panašių atvejų aptikdavo parapijų vizitatoriai ir suteikdavo klebonams pagalbą. Žasliuose daug dirbamos žemės ir pievų užgrobė Gabrielius [Oginskis](#), o Širvintose kaimynai dalijosi parapijos žemes²⁶. Parapijų patronai prižiūrėjo, kad nebūtų pažeistos jų fundacijų sąlygos. Signalą duodavo vietos klebonai ar net vyskupas.

¹⁷ Lietuvos Metrika, b. 123, l. 238.

¹⁸ LVIA, f. 696, ap. 2, b. 2 ir VUB, f. 57, b. 53. Ramygala –1594, f. 57, b. 53, Nr. 1378, l. 331; Upninkai –1644, ten pat, l. 249; Rūdninkai –1743, l. 13; Dubingiai – 1643, l. 272a prieš evangeliką Radvilą ir kt.

¹⁹ LVIA, f. 696, ap. 2, b. 809, l. 56a–57.

²⁰ MAB, f. 43, b. 204, Nr. 282, l. 313.

²¹ LVIA, f. 696, ap. 2, b. 799, l. 24.

²² Ten pat, f. 1671, ap. 4, b. 320, l. 15.

²³ Ten pat, l. 3.

²⁴ Ten pat, b. 333, l. 42–43; f. 696, ap. 2, b. 1133.

²⁵ VUB, f. 57, b. 54, Nr. 195.

²⁶ Ten pat, Nr. 191.

Pažeidimų darė ir bažnytinių beneficijų valdiniai. Jie dažnai nevykdė uždėtų inventoriuose minimų prievolių. 1572 m. Daugų klebonas pasiskundė, kad valstybės dvarų Daugų, Varėnos, Perlojos valstiečiai nemoka kalendos. Karalius Žygimantas Augustas reagavo greit ir paliepė mokėti kalendą pagal seną paprotį²⁷. 1609 m. vasario 28 d. Ariogalos klebonas pranešė valdovui, kad parapijos žmonės apleido bažnyčią, jos neremontuoja, nedengia stogo. Karalius Zigmantas Vaza paliepė tijūnui Sebastijonui Kenstartui remontuoti bažnyčią ir pridūrė: „Dievo garbei funduotos mūsų protėvių ir mūsų bažnyčios negali sunykti“²⁸. Karalius Zigmantas Vaza 1613 m. paragino Aleksandrą Palubinskį Gargžduose mokėti klebonui dešimtinę, kaip pažymėta fundaciniame akte²⁹. 1676 m. rugpjūčio 24 d. karalius Jonas Kazimieras, sužinojęs iš Žemaičių vyskupo, kad jo Šiaulių ekonomijos bažnyčios dėl to, kad neprižiūrimos, sunykusios (*znaczna ruina*), paliepė ekonomijos valdytojui saugoti bažnyčią³⁰. Kai 1676 m. Švėkšnos klebonas Vladislovas Giedraitis pasiskundė vyskupui, kad valstiečiai neatlieka jam prievolių, vyskupas Kazimieras Pacas tuoj pat reagavo ir paskelbė Nuostatus³¹. 1700 m. vizituota Vištyčio parapija ir joje rasta tragiška padėtis. Bažnytinė beneficija buvo miestiečių išgrobstyta. Klebonas neturėjo nė vieno valstiečio. Jį vizitavę Alvito klebonas ir Alvito dekanas nusprendė grąžinti klebonui iš fundacijos bent po 6 grašius nuo valako žemės³².

Didžiumą bylų dėl bažnytinių beneficijų užgrobimo sprendė Lietuvos Tribunolas. Bet jo bylos yra išlikusios tik po 1610 m Vilniaus gaisro. Tribunolo bylos nėra išnagrinėtos. Belieka tenkintis jų aktų išrašais, esančiais parapijų archyvuose.

Jurbarko katalikų bažnyčia pagal 1502, 1555 ir 1593 m. fundacijas ir dotacijas buvo atimta iš „eretikų“ ir grąžinta katalikams³³. 1609 m. rugpjūčio 11 d. Žemaičių kanauninkas Jonas Kazakevičius Tribunolo sprendimu atgavo (*pozyskał*) iš Jono Gruževskio buvusią katalikų bažnyčios beneficiją – Poviliškių ir Mingeliškių žemes, kurias visi vadino Šilu, ir atvėrė Kelmės katalikų bažnyčios duris³⁴. Vilniaus vyskupas Eustachas Tiškevičius ir Lietuvos etmonas Kristupas Radvila susitarė, kad bus grąžinta katalikams Kėdainių

²⁷ MAB, f. 43, b. 204, Nr. 269.

²⁸ LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1449, l. 5.

²⁹ LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 333, l. 36, 38.

³⁰ LVIA, f. SA, b. 14970, l. 1645.

³¹ LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 455, l. 19–20.

³² LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3972, l. 49.

³³ LVIA, f. 525, ap. 8, b. 540, l. 3–4.

³⁴ Ten pat, f. 1671, ap. 4, b. 366, l. 95, 97, 153; SA, b. 14773, l. 168–175.

bažnyčia ir klebonija. Tačiau byla tęsėsi Lietuvos Tribunole dar ir 1627 ir 1629 m.³⁵ 1622 m. rugsėjo 9 d. Tribunolo dekretu jau sufraganas Jonas [Kazakevičius](#) „recuperavit ab heresi“ (grąžino iš eretikų) Šiluvą³⁶. 1656 m. Ukmergės pilies teismo sprendimu grąžinta katalikams Vyžuonų bažnyčia. Bet to neužteko. 1659 m. spalio 3 d. Vilniaus kapitula iškelė bylą dėl Vyžuonų ir Alantos bažnyčių. Bet tik po 100 metų – 1757 m. kovo 5 d. Tribunolo dekretu katalikai atgavo Vyžuonų bažnyčią ir jos beneficiją³⁷. Radvilos buvo atėmę ir Saločių bažnyčiai priklausiusias žemes. 1643 m. rugpjūčio 20 d. Tribunolo sprendimu [Radvila](#) privalėjo grąžinti bažnyčiai žemę, kurioje ji stovėjo, ir 6 margus miestelyje. Bet jis negrąžino bažnyčiai kaimų, o vietoj jų skyrė 5 tūkstančius auksinų klebonui nupirkti Tauprių palivarką³⁸. Dėl Papilio bažnyčios beneficijos 1717 m. vyko byla Upytės pavieta teisme. Bet Papilio bažnyčia buvo atimta iš kalvinistų tik 1719 m. gruodžio 16 d. pagal Tribunolo dekretą³⁹. Biržų katalikai tik 1616 m. atgavo iš kalvinistų savo bažnyčią, ją restauravo, o 1692 m. gavo iš Liudvikos Karolinos [Radvilaitės](#) leidimą ją funduoti⁴⁰. Dubingiuose klebonas 1643 m. atgavo kadaise dar Radvilų katalikų funduotą bažnyčią. Klebonas sumaniai panaudojo išrašus iš Vilniaus vyskupijos archyvo⁴¹. Kurtuvėnuose „eretikai“ atėmė Mikalojaus [Jaugelevičiaus](#) 1498 m. fundaciją. Kurtuvėnų klebonas bylinėjosi su Kotryna iš Gruževskių [Karpione](#) ir 1638 m. pasiekė sau palankų Tribunolo dekretą⁴². Liolių bažnyčios žemes užgrobė Vaitiekus [Simaška](#). Bylą su juo katalikai pradėjo 1627 m. 1656 m. birželio 25 d. karalius Jonas [Kazimieras](#) grąžino Videniškių vienuoliams kanauninkams Giedraičių fundaciją, kurią buvo atėmęs Jonušas [Radvila](#). Jis esą „puolė dvasininkų dvarus“⁴³. 1657 m. sausio 4 d. Svėdasų sboras buvo paverstas katalikų bažnyčia po klebono Sebastijono [Pikelio](#) intervencijos⁴⁴. 1783 m. vizitacijoje pasakyta, kad Žeimių bažnyčia 1631 m. buvo atimta iš kalvinistų⁴⁵. Kaip minėta, Papilio bažnyčia (Biržų filija) 1719 m. gruodžio 16 d. Tribunolo (Minsko sesijoje) sprendimu buvo grąžinta katalikams⁴⁶.

³⁵ VUB, f. 4, b. 16025, 18042.

³⁶ *Codex Mednicensis*, t. 1, Nr. 55.

³⁷ LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 497.

³⁸ Ten pat, b. 437.

³⁹ VUB, f. 57, b. 53, Nr. 915 ir LVIA, f. 1671, ap. 4, Nr. 322, l. 52–53.

⁴⁰ VUB, f. 57, b. 53, Nr. 1378, l. 270.

⁴¹ Ten pat, l. 272a.

⁴² LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 374, l. 73–81.

⁴³ LM, b. 131, l. 229.

⁴⁴ LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 451, l. 85.

⁴⁵ Ten pat, f. 694, ap. 1, b. 3507, l. 32.

⁴⁶ Ten pat, f. 1671, ap. 4, b. 322, l. 52–53.

Prijungus Lietuvą prie Rusijos caro valdžia iš pradžių sugriežtino bažnytinių beneficijų naudojimą, o paskui ir jas panaikino. 1800 m. gruodžio 11 d. Peterburgo valdžios spaudimu katalikų vyskupai Liudvikas [Siestrencevičius](#), Jonas [Benistevskis](#) ir Juozapas [Byškovskis](#) uždraudė dvasininkams be monarcho leidimo disponuoti beneficijomis. Jie leido dvasininkams apskųsti savo vyskupų sprendimus katalikų departamentui Teisingumo kolegijoje Peterburge. Vyskupsams leista į dvasines pareigybes tik pateikti kandidatus tam pačiam departamentui, o šis galėjo juos pristatyti Senatui⁴⁷. Vilniaus vyskupas pranešė savo vyskupijos dekanams ir klebonams Vilniaus gubernijos valdžios 1803 m. sausio 10 d. (Nr. 167) potvarkį, kad griežčiausiai įsakytų 1795–1796 m. revizijos metu surašytose bažnytinėse žemėse „aby żaden z nich“ (klebonas) neważył się nadawać prawa wolności włościanom“ (kad joks klebonas nedrįstų suteikti valstiečiams laisvės)⁴⁸.

Lietuvoje žmonių laisvės balsai net sunkiausios baudžiavos laikais buvo ir valdžios deklaruojami. Turiu mintyje karaliaus Jono [Kazimiero](#) 1653 m. vasario 14 d. raštą, kuriame pasakytą: „wolno poddanym j.k.m. gdzie chcą odejść“ (valstiečiams galima kur nori išeiti)⁴⁹. Buvo reikalaujama tik nepalikti tuščios trobos, užsėti rugių lauką, sumokėti skolas ir mokesčius ir dvarui 1 auksiną. Ar nebus tai, kad visuotinai paplitęs toks žmonių laisvės supratimas ėjo iš karaliaus rūmų arba valdovas pasinaudojo iš seno Lietuvoje paplitusiu papročiu. Bažnyčia šiuo požiūriu nebuvo išimtis.

Išvados. 1. Šis straipsnis yra pateikiamas kaip įvadas į buvusių Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų XV–XVIII a. parapijų fundacinių aktų publikaciją. Ji pateikiama lentelėse, kur pažymimas fundatorius, data, fundacijos turinys ir archyvų šifrai.

2. Valstybės žemėse parapijų fundatorius buvo valdovas. Jo privilegija išskirdavo iš valstybės žemės bažnytinę beneficiją – *patrimonia Christi*. Valdovo atsiųsti revizoriai nustatydavo bažnytinės valdos ribas ir parengdavo įvedamąjį raštą. Žemės valdytojas – tįjūnas ar seniūnas – rodė tik iniciatyvą kurti parapiją. Kartais jis išreikšdavo tą iniciatyvą raštu.

Didikų fundacijos savo žemėse vyko pagal panašią procedūrą. Tik čia vyskupas siuntė revizorius bažnytinei beneficijai išskirti ir nustatyti jos riboms. Vyskupas prižiūrėjo, kad bažnyčiai skirtos žemės ir kitų pajamų pakaktų klebonui ir jo tarnams išlaikyti.

⁴⁷ Ten pat, f. 694, ap. 1, b. 4555.

⁴⁸ VUB, f. 203, b. 2, l. 2a–3.

⁴⁹ Iš Pašušvio bažnyčios dokumentų – LM, kn. 129, l. 17.

3. Valdovų fundacijos parapijoms dominavo XV–XVI a., bet XVII–XVIII a. iniciatyvą iš valdovų perėmė didikai ir vidutinė bajorija. Valdovai pasitenkindavo jau įkurtų parapijų globa, jų dotacijomis ir klebonų prezentacijomis vyskupui arba vadinamąja kolicija.

4. Bajorus pastūmėjo steigti parapijas šie veiksniai: a) potridentinė Katalikų Bažnyčios pergalė Lietuvoje; b) 1635 m. konstitucija, leidusi bajorams užrašyti žemę bažnyčioms; c) uolių vyskupų raginimai; d) bendras tikėjimo suaktyvėjimas.

5. Bažnytinės beneficijos, nepaisant visų bylų dėl jų grobstymo, išliko ir buvo didinamos ne tik parapijoms, bet ir jų filijoms bei altarijoms. Parapijos buvo steigiamos atokesnėse nuo miestų vietovėse, net kaimuose.

6. Nėra duomenų, kad bažnytinėse žemėse būtų buvusios sunkesnės baudžiauninkų prievolės negu pasauliečių valdose. 1669 m. Vilniaus vyskupijos kanauninkas A.K. [Beynartas](#) paskelbė parapijoms „non gravet oneribus et exactionibus, sed iuxta antiquam Domini Tyszkiewicz olim ep. Vilmensis ordinationem“ (neapsunkinti naštomis ir prievolėmis, bet [rinkti] pagal seną kadaise Vilniaus vyskupo nurodymą) (LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 471, l. 272), t.y. reikalavo saugoti senąsias prievoles, ko labiausiai norėjo visų laikų baudžiauninkai.

7. Bažnyčios globoje iš fundacijų parapijoms liko išlaikomos mokyklos ir prieglaudos. Suprantama, kad jų padėtis buvo vargana. Bet tai priklausė ne vien nuo klebono beneficijos ar jo gerų norų. Daug padėti galėjo ir parapijų žmonės vadinamosiomis aukomis.

8. Dešimtinė Lietuvoje neprisigijo. Vietoj jos atsirado kalenda. Didelis fundacijos papildymas buvo Lietuvoje paplitusi pusiau prievartinė kalenda – kalėdojimas, t.y. kartą per metus renkama parama vietos bažnyčiai pinigais ir natūra, taip pat aukos bažnyčiai. Fundaciją sudarė taip pat suteikiama suma ir procentai nuo jos. XVIII a., plintant propinacinei teisei, ji buvo realizuojama per smukles ir bravorus.

Autorius ir toliau tyrinėja Lietuvos parapijų fundacijas (konkrečiai – Vilniaus vyskupijos).

Žemaičių vyskupijos parapijų fundacijos XV–XVIII a.

*15

Parapija ir bažnyčios patrociniacija	Fundatorius	Fundacijos data	Fundacijos turinys				Vėlesni inventoriai ir iliustracijos	Dokumento pobūdis	Archyvų šifrai
			Žemė, vandenys, miškai	Pinigai	Dešimtinė (kalenda)	Propinacijos teisė			
Čekiškė Švč. Trejybės bažnyčia	Jurgis Mackevičius ir Giedavga Dotacija Jarošo Valavičiaus	1625.VI.29 1627.I.4	Šedvydžių k. 9 valakai 1 valakas			Smuklė	1789 m. inv. Šedvydžių k. Smuklė ir palivarkas	Kopija	LVIA, f. 525, ap. 8, b. 94, l. 37–38; f. 696, ap. 2, b. 2, l. 528–532
Endriejavas (Vaitkaičiai) Šv. apaštalo Andriejaus bažnyčia	Andrius Radzevičius	1784.V.6	1 valakas ir 8 margai	6% nuo 1000 talerių				Kopija	LVIA, SA, 14789, l. 933
Gintališkė Šv. Mato nauja bažnyčia	Mykolas Pociejus	1782.II.9 patvirtinta 1784.IX.19 vyskupo Stepono Giedraičio	8 margai	% nuo 1000 auksinų	3 statinės rugių, miežių ir avižių iš dvaro		1791 ir 1806 m. inv.	Originalas su raudono vaško antspaudu	LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 341, l. 47
Grinkiškis Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčia	Darata Vainaitė-Bialozorienė Zigmanto III konfirmacija	1618.IV.4	Baisogalos teritorijoje Eitvilių k. 6 valakai Juodupių k. 5 valakai					Kopija	LM, 95, l. 76
Kantaučiai Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo bažnyčia	Kristupas Šiukšta, Biržinėtų tįūnas	1692.VI.11	Džiuginėnų ir Zalepūgų kaimai			Be teisės turėti smuklę	Inv. 1735; inv. 1786	Registras Kopijos	LVIA, f. 696, ap. 2, b. 2, l. 199–200; f. 1671, ap. 4, b. 358, l. 140 ir SA, 14559, l. 1066. 1761 m. Kantaučių klebonas
Kartena Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčia	Mikalojus Sapiega	1619.VII.8 1639.IV.27 patvirtinta 1639.VI.27 dotacija	Palivarkas Drakiškių ir 14 valakų Kondratiškių arba Abakų k.				Inv. 1647, 1691, 1798 m.	Registras Originalas	f. 696, ap. 2, b. 2, l. 418; f. 1671, ap. 4, b. 360
Klovainiai Švč. Trejybės bažnyčia	Jeronimas Valavičius ir Zigmanto III konfirmacija	1624.III.8, 9	18 valakų Laipuškių k.					Registras	f. 696, ap. 2, b. 2, l. 472

LIETUVOS PARAPIJŲ FUNDACIJOS XV–XVIII A.

Parapija ir bažnyčios patrociniija	Fundatorius	Fundacijos data	Fundacijos turinys				Velesni inventoriai ir iliustracijos	Dokumento pobūdis	Archyvų šifrai
			Žemė, vandenys, miškai	Pinigai	Dešimtinė (kalenda)	Propinacijos teisė			
Kražiai Šv. Mykolo bažnyčia	Jokūbo Giedraičio statyta, o funduota Kotrynos Mantvydienės ir Kotrynos Giedraitienės	1478.VII.12	1 baudžiauninką Kinčių ir 2 pievas		Dešimtinė iš dvarų: Kražių, Varnių, Karklenų, Biržinėnų, Juodlaukio, Kaplaukio, Kryžlaukio kasmet po 2 jaučius ir 3 paršus		1806 inv., 132 valakai 1843 m. sekuliarizuota 138 valakai	Kopija 1666.II.5	LVIA, SA 14691, l. 278–279; MAB, f. 256, b. 3918
altarijos	Jonas Kęsgailaitis Jurgis Kniežuševičius Andrius Rakavičius Vysk. Virbickis	1485 1488 1534 1566						Kopija Registras Kopijos	SA, 14561, l. 42–43; f. 696, ap. 2, b. 2, l. 54; f. 525, ap. 8, b. 514; MAB, f. 256, b. 3944
Kuliai Šv. Stanislovo koplyčia su pastoviai gyvenančiu kunigu prie Plungės parapijos	Karalius Vladislovas IV Gandingos tįūnas Stanislovas Voina	1644.III.26 1664.IV.23	6 valakai Kulių vienkiemyje 5 šeimos (vardijama), 1 valakas pievų					Kopijos	LM, 114, l. 530;115, l. 317 a
Kuršėnai Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia Altarija	Kazimieras Kutautis (Kutowć) Konstancija Rumševičienė	1710.IV.20 1710.V.11	Vaitkaičių, arba Kiecinų, dvarelį Biržinėnų pavieta Papelkių dvarelis (Zoyginie)					Kopijos	LVIA, f. SA, b. 14703, l. 483; LVIA, f. SA, b. 14505, l. 709
Laukuva Šv. Kryžiaus Atradimo bažnyčia	Adomas Kelpša ir karalius Jonas Kazimieras	1655.V.1 1655.V.20 ir 1655.VII.13	Nuo Tverų tįūnijos atskirta žemė 10 valakų Eidininkų k.					Kopija ir registras	LM, 129, l. 602 ir f. 696, ap. 2, b. 2, l. 2–14
Nemakščiai Švč. Trejybės bažnyčia altarija	Seniūnas Jarošas Valavičius , o konfirmacija Vladislovo IV Vaitiekus Bartkevičius	1634.V.5 1637.VI.18 ir 1638.V.5 1701.VIII.7	Iš Viduklės tenutos 9 valakai Papelkių, Paklevių ir Kundročių k. Vardija 7 pirktus dvarelius			Malūnas ir smuklė	1677, 1724 vizitacijos	Kopijos	LVIA, f. SA, b. 14793, l. 841; f. 696, ap. 2, b. 2; SA, b. 14743, l. 83–86; SA, b. 14743, l. 83–86.
Pakražantis Švč. Mergelės Marijos bažnyčia (Plungės parapijos filija)	Bonaventūra Koštutis su žmona Marijona iš Kiaunarskių	1767.IV.18	24 margai ariamos, 8 margai pievos, 15 margų miško	1000 talerių				Kopija	LVIA, SA, b. 14799, l. 903, b. 140, l. 133

Parapija ir bažnyčios patrociniija	Fundatorius	Fundacijos data	Fundacijos turinys				Velesni inventoriai ir iliustracijos	Dokumento pobūdis	Archyvų šifrai
			Žemė, vandenys, miškai	Pinigai	Dešimtinė (kalenda)	Propinacijos teisė			
Panevėžys Šv. Petro ir Povilo parapija	Karalius Aleksandras (Ramygalos parapijos koplyčia) Zigmantas III Vaza	1503.IX.7 1629.III.24	 Steckeliškės, Staniūnų ir Daukiškių kaimai					Kopijos	LM, 99, l. 305, MAB, f. 256, b. 3030
Šaukotas Švč. Trejybės bažnyčia	Simonas Petras Herubavičius	1773.VI.12	Sokmedžių palivarkas, Ginčių k. ir 28 margai prie kapinių	10 000 auksinų				Originalas ir kopija	LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 461
Pušalotas Šv. Petro ir Povilo bažnyčia	Karalius Vladislovas IV leido funduoti Gulbinų laikytojui Jonui Kosakovskiui Pranciškus Antanevičius	1639.III.11 1739.VI.25	4 margai žemės ir daržas Palivarkas Pamotelė	150 auksinų iš Gulbinų dvaro 2000 timpų				Kopija	LVIA,SA, b. 15282, l. 794 ir b. 102, l. 829–830
Salantai Švč. Mergeles Marijos Ėmimo į dangų bažnyčia dotacija Švč. Trejybės altarija	Mikalojus Pasanauskis (karaliaus sekretorius) Petras Pašolskis Kun. Pranciškus Vambutas	1630.VI.26 1687.X.8 1734.III.20; jo testamentas 1735.III.20	3 kaimai – 30 šeimų ir Skilandžių palivarkas Iš Vieکشnalių dvarelio 3 šeimos				Inv. 1815	Kopijos ir registrai	LM, 103, l. 144–145, f. 1671, ap. 4, b. 442; f. SA, 14722, l. 391–392; f. 696, ap. 2, b.2, l. 406; f. 525, ap. 8, b. 523
Smilgiai Nukryžiuotojo Jėzaus bažnyčia	Karalienė Liudvika Marija ir karalius Jonas Kazimieras	1655.II.4 1661.VII.30	Iš Upytės ekonomijos 17 valakų Kikainių (Gikonų?) kaime ir 3 valakus Čelkiuose, miestelio jurzdika			Smuklė „antiquitus do plebani nabežaca“	Vizitacijos 1721, 1738, 1730	Originalas Liudvikos Marijos ir Jono Kazmiero. Kopijos ir registrai	LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 446, l. 58–59; f. 696, ap. 2, b. 2, l. 502
Šiauliai Šv. Petro ir Povilo bažnyčia	Pakancleris Jeronimas Valavičius išprašė iš karaliaus Zigmanto III	1445m. ? ryšium su mūro bažnyčios statyba 1617.XII.7	Verdulių k., Gegužių k., 8 valakai su šeimomis ir 19 tuščių valakų. Lieporiai – 38 valakai		Kalenda kaip Radviliškio b.			Kopija	LVIA, f. SA, b. 14786, l. 251, b. 14977, l. 1501, b. 14970, l. 1645

Parapija ir bažnyčios patrocinija	Fundatorius	Fundacijos data	Fundacijos turinys				Velesni inventoriai ir iliustracijos	Dokumento pobūdis	Archyvų šifrai
			Žemė, vandenys, miškai	Pinigai	Dešimtinė (kalenda)	Propinacijos teisė			
filija Meškuičiuose	Karalius Jonas Kazimieras	1676.XII.22 konfirmuota 1681 Pranciškaus Sapiegos fundacija	Rupeikiai, Dapkūnai (kaimai)						
Tverai Švč. Mergeles Marijos Apsilankymo bažnyčia altarija altarija	Tverų tijųnas Elijas Ilgovskis Zigmanto III konfirmacija Darata Narkevičaitė Jonas Narmantas	1618.II.18 1618.III.14 1693 1736.V.7 (testamentas)	Alko k. 61 valakas Žemės (vardija)	 2300 kapų grašių				Registrai	LVIA, f. 696, ap. 2, b. 2, l. 15, fundacinio akto nuorašas, f. 525, ap. 8, b. 1516, l. 16–17
Viduklė Šv. Kryžiaus bažnyčia	Karalius Zigmantas III Adomas Blinstrubas (tėvo Kristupo testamento papildymas)	1598 1729.VII.8	Pašaltuonio ir Užuomedžio k. Lauksminiškių palivarkas, Palapišiai (Palapisze)	9100 timpų	4 jaučiai metams	2 smuklės		Kopijos	LVIA, f. SA, b. 14796, l. 670–671 ir 14526, l. 130–131
Vosiliškis (Aukštuoliai) Šv. Juozapo bažnyčia (prie Grinkiškio parapijos)	Juozapas Bilevičius su žmona Marija Bialozoraitė	1785.IV.1	3 margai žemės	5% nuo 1000 talerių				Kopija	LVIA, f. SA, b. 14790, l. 370–371
Zapyškis Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia	Povilas Sapiega Aleksandras Masalskis	1578.I.2 1632.VII.23	6 valakai Virbališkių k. ir 2 valakai tuščios žemės Pakeitė fundaciją į geresnę				1799 Virbališkių palivarkas	Registrai ir kopijos	LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 498; f. 525, ap. 8, b. 1450

Parapija ir bažnyčios patrocinija	Fundatorius	Fundacijos data	Fundacijos turinys				Velesni inventoriai ir iliustracijos	Dokumento pobūdis	Archyvų šifrai
			Žemė, vandenys, miškai	Pinigai	Dešimtinė (kalenda)	Propinacijos teisė			
Žarėnai Šv. Stanislovo bažnyčia altarija	Jeronimo Valavičiaus činčo fundaciją patvirtino Zigmantas III Vladislovas IV	1626.XII.4 1635.IX.9 sukeista žemė 1646.VI.3	24 valakai Vismaldų k. Ir Užezdrų? k. 20 valakų, 2 ežerai, miestelyje 2 valakai	2000 auksinų			1622 1798 Vismaldų pali- varkas	Kopija Originalas	LM, 100, I. 496 f. 1671, ap. 4, b. 501, l. 3, MAB, f. 256, b. 4003 ir 4393
Žemalė Viešpaties Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai bažnyčia dotacija	Kazimieras Pilsudskis (jo pirmtakai pastatė bažnyčią) Antanas Gadonas motinos Semaskaitės pavedimu	1752.IX.30 1777.VIII.23	3 šeimas Mantvydžių–Gudiškės k.	2000 prūsų timpų				Kopija	LVIA, SA, b. 117, l. 1405–1408 ir b. 14782, l. 164–165

[teikta 2004 m. kovo mėn.

THE FUNDING OF LITHUANIAN PARISHES IN THE 15–18th C.

Mečislovas Jučas

Summary

The aim of the article is to reveal the appearance of Catholic parishes and their branches and the history of their development in Lithuania in the 14–18th c. This question is not new. The scholar Samogitian Bishop Motiejus Valančius was the first to study it. His work was continued by Paulius Jatulis, Zenonas Ivinskis, Konstantinas Jablonskis, Jurgis Lebedys and Polish historians Jerzy Ochmański and Gżegoż Błaś-ćik. But up to now, the facts in archives about the funding of parishes, especially in the Diocese of Vilnius, have not been exhausted. Relying on historical literature and data from archives, the author analyzes the newly researched acts of the funding of parishes and branches and dotation acts. The 17–18th c. was a period of founding branches. The initiative came from the middle gentry. The rulers after the death of Zigmantas Vaza were more inclined to use the right of koliacija.

The article is an introduction for further explaining the accompanying tables. The tables disclose the contents of the funding and dotations for parishes, i.e. land, grants of money, tithes. An attempt is made to name the philanthropists who donated wealth to the care of their spiritual subjects. In expanding the web of parishes and branches an effort was made to reduce the distances between parishes and make it easier for the subjects to fulfill their religious duties. The author wants to show that cura animarum – care for the souls – was the primary concern of the God fearing elite and the driving force for all the funding.

Thus, the aim of this work is to announce the as yet unknown providers of funds-philanthropists, to discuss the content of the funding and their fate by analyzing the reports of parish visitations and the inventories made by those conducting the visits.

BRONĖ GUDAITYTĖ

Vytauto Didžiojo Universitetas

JUOZAS ERETAS APIE MOKYTOJO ECKHARTO MISTINĮ MOKYMĄ

XIV a. dvasinio gyvenimo nebetenkino intelektualinis problemų traktavimas, todėl sustiprėjo mistinė srovė. Ėmė stiprėti individualizmas, kuriam nepakako visuotinių religinių formų ir kuris ieškojo asmeninio santykio su Dievu. Ypač svarbų vaidmenį vėlyvaisiais viduramžiais atliko *vokiečių mistika*; svarbiausias jos atstovas – mokytojas **Eckhartas**. Jis buvo krikščioniškojo mąstymo ir gyvenimo reformatorius ir krikščioniškosios filosofijos kūrėjas Vokietijoje, pirmasis savo mintis ėmęs reikšti gimtąja kalba.

Studijuodamas viduramžių vokiečių mistinę literatūrą Juozas **Eretas** suvokė ją kaip iki tol dar neįvertintą *dvasios lobį*. Per dvejus metus (1928–1930) jis parašė mistinės literatūros studijas apie mokytoją **Eckhartą** ir jo mokinius – Heinrichą **Seuse** ir Johanną **Taulerį**. Šiame straipsnyje aptariama paskutinė **Ereto** mistinės literatūros studija – „Meister **Eckehartas** iš Hochheimo“.

Mokytojo **Eckharto** mistiniame mokyme išryškėja dvi pagrindinės ir tarpusavyje susijusios temos: *sielos susivienijimas su Dievu* ir *Dievo gimimas žmogaus sieloje*. Kad Dievas galėtų gimti žmogaus sieloje, ji turi apsivalyti – išsivaduoti iš visų vaizdinių ir sąvokų, nes tokiame gimimui reikia, kad siela nepriklausytų ne tik nuo išorinio pasaulio, bet ir nuo savo valios. Atsisakiusi visų vaizdinių ji visiškai susilieja su Dievybe ir taip sugrįžta į savo šaltinį. Sugrįžti į pradinę vienovę su Dievu – tai pagrindinis **Eckharto** mistinio mokymo aspektas.

Įvadas. Johannes **Eckhartas**, dažniausiai vadinamas mokytoju (*Meister Eckhartu*) (1260–1328), buvo Tiuringijos vokietis, kilęs iš riterių giminės ir priklausęs Dominikonų ordinui. Jis dėstė Paryžiaus universitete (1302 ir 1311 m.), o į gyvenimo pabaigą – Strasbūre ir Kelne (nuo 1314 m.). Kai neskaitė paskaitų, tada užėmė aukštas pareigas Bažnyčios hierarchijoje: buvo Saksonijos provincijolas, Čekijos generalinis vikaras. Prieš mirtį jis buvo apkaltintas klaidingai mokęs: kanoninis procesas pasmerkė 28 jo tezes, kurias Popiežiaus kongregacija pripažino eretiškomis; tačiau popiežiaus pasmerkimo bulė buvo paskelbta po **Eckharto** mirties 1329 m.

Eckhartas – žymiausias XIV a. vokiečių mistikos atstovas. Jo spekuliatyvioji filosofija nukreipta į du objektus – *Dievą ir sielą*. *Dievybę* traktavo abstrakčiai, tarsi neoplatoniškąjį Vienį, neteikdamas jam asmens bruožų: die-

viškieji asmenys, jo požiūriu, tai tik Dievybės emanacija, ir tik pirminė, be-asmenė Dievybė buvo Dievo esmė arba, kaip mėgo sakyti, Jo dugnas, šaltinis, šaknis, pagrindas. Sielos dugne glūdi pats Dievas ir čia siela gali Jį stebėti taip pat tiesiogiai, kaip ji stebi save. Vadinasi, yra galima mistinė kontempliacija. Tam būtina sąlyga, kad siela: 1) nusigręžtų nuo daiktų ir susitelktų savyje, 2) kad ji nusigręžtų net nuo savosios prigimties ir susikonsentruotų savajame dugne ir 3) kad čia ji nevalingai atsiduotų veikiančiam Dievui. Ne aktyviai stebėdami tai, kas yra už mūsų, o vidiniu, pasyviu susitelkimu pasiekiamo didžiausią pažinimą ir galime išvelgti Dievą. Dievo išvalgos padarinys yra sielos supanašėjimas su Dievu.

Panteistinis Dievo ir sielos tapatinimas, idealistinė materialaus pasaulio samprata, mistinis pažinimo bei žmogaus tikslo supratimas – visos šios idėjos buvo nenaujos, tačiau retai kada taip visapusiškai, kaip [Eckharto](#) filosofijoje, išplėtotos.

Profesorius dr. Juozas [Eretas](#) (1896–1984)¹, rengdamasis vokiečių literatūros kursui, kurį skaitė Lietuvos universiteto Teologijos-filosofijos fakulteto Filosofijos skyriuje (1922–1940), atrado, pasak jo, „neopagonistinių srovių (renesanso, humanizmo, klasicizmo, natūralizmo) ir jų garbintojų legionų taip negailestingai nustumtą *vidurinių amžių dvasios lobį*, kuris nėra su jokiais laikais surištas ir kuris nekeičia savo esmės ir randasi visur“². Iš to lemtingo nusistatymo – grąžinti tai, kas buvo sąmoningai atmesta, kartu ištaisyti kitų padarytą klaidą, ir atsirado jo studijos apie mokytojo [Eckharto](#) ir jo mokinių [Taulerio](#) ir [Seuses](#) mistinių mokymą.

Šiame straipsnyje analizuojama J.[Ereto](#) mistinės literatūros studija – „Meister [Eckehartas](#) iš Hochheimo“, aptariamąs svarbiausios [Eckharto](#) kaip mokytojo ir pamokslininko mokymo ir mistikos temas bei jo rodomas *kelias* Dievo link, apžvelgiama J.[Ereto](#) atlikta [Eckharto](#) kalbos analizė.

Mistinės literatūros studija: „Meister [Eckehartas](#) iš Hochheimo“. Per dvejus metus (1929–1930) J.[Eretas](#) parašė keturias studijas apie mistinę literatūrą: „Heinrichas [Seuse](#) ir Elsbietą [Stagel](#)“, „Heinrich [Seuse](#) (Suso), Jo-

¹ Apie Juozą [Eretą](#) daug sužinojome, kai 1996 m., švenčiant jo gimimo 100-ąsias metines, buvo organizuotos mokslinės konferencijos, paskaitos, parengti televizijos reportažai, kalbėta radijo laidose, pasirodė straipsnių respublikinėje spaudoje. Artėjant J.[Ereto](#) gimimo 105-ųjų metų jubiliejui, A. [Vasiliauskienė](#) parašė mokslinę studiją „Juozas [Eretas](#) (Joseph Ehret) Lietuvoje 1919–1941“, išspausdintą „Logos“ žurnale Nr. 22 (p. 137–155) ir Nr. 23 (p. 148–165). Jame apžvelgta J.[Ereto](#) mokslinė, pedagoginė, visuomeninė bei organizacinė veikla Lietuvoje iki 1941 metų. Taip pat apie J.[Eretą](#) rašė ir šio straipsnio autorė žurnale „Soter“, Nr. 11, 2004.

² J.[Eretas](#), *Heinrichas Seuse ir Elsbietą Stagel*, Kaunas: Šviesa, 1929, p. VI.

nas [Tauleris](#) iš Strassburgo“ ir „Meister [Eckehartas](#) iš Hochheimo“. Dar viena studija „Iš mistikos istorijos“, parašyta 1928 m. ir išleista žurnale „Soter“ (Nr. 2), buvo kaip įvadas į studijas apie mistinę literatūrą. Šioje studijoje [Eretas](#) atskleidžia istoriją nuo primityviųjų tautų iki viduramžių vokiečių mistikos³.

Studijai apie mokytoją [Eckhartą Eretas](#) skyrė ypač daug dėmesio, laiko ir kruopštaus darbo: lankėsi [Eckharto](#) gyventose vietose (Hochheime, Erfurte, Strasbūre, Kelne), rinko dokumentus, susijusius su [Eckharto](#) gyvenimu ir jo byla, analizavo geriausių savo meto mokslininkų ([Denifle'o](#), [Grabmanno](#), [Hornsteino](#), [Haucko](#)) veikalus.

Šioje studijoje yra penkios dalys. Pirmoje dalyje pateikiamas mokytojo [Eckharto gyvenimo aprašymas](#). Antroji dalis skirta mokytojo [Eckharto](#) *bylai* atskleisti. Trečioje dalyje aptariami mokytojo [Eckharto](#) svarbiausieji *mokslo ir mistikos* bruožai. Ketvirtoje dalyje kalbama apie tai, kaip mokytojas [Eckhartas](#) *skelbė* savo mokslą (teologijos ir filosofijos profesorius, pamokslininkas, rašytojas ir stilistas). Būtent šioje dalyje [Eretas](#) atsiskleidžia ne tik kaip puikus vokiečių literatūros analitikas, bet ir mistinės literatūros analizės meistras. Penktoje dalyje [Eretas](#) grįžta prie svarbiausio mokytojo [Eckharto](#) gyvenimo fakto, klausdamas, *ar [Eckhartas](#) buvo kaltas?*

[Eretas](#), taip ilgai analizavęs mokytojo [Eckharto](#) gyvenimą ir jo mokslą, sako, jog [Eckhartas](#) esanti „didelė problema“. Tai patvirtina [Haucko](#) žodžiais: „Meister [Eckehartas](#) – didis vardas, bet ir didis klausimas. Mes jį žinome, bet drauge ir nežinome“⁴. Daug garsių mokslininkų analizavo jo mokslą; nemaža išleista ir išversta jo pamokslų, traktatų ir sentencijų, tačiau iki šiol abejojama daugelio jam priskirtų veikalų autentiškumu. [Eckhartas](#) buvo ir liko problemiškas mąstytojas, kritikų įvairiai vertinamas: vieni jį giria, kiti peikia, vieni teisingai, kiti kaltina, net nežinodami, kodėl taip daro. Toks paradoksiškumas sukelia dar didesnę intrigą, skatina, kad ir pro didžiausią rūką, stengtis išvelgti jo asmenybės kontūrus ir jo mistinio mokslo bruožus.

Mokytojo [Eckharto](#) veikla buvo labai plati ir įvairi. Jis dažnai buvo renkamas į aukščiausius vienuolyno postus, gabiausiems vokiečių provincijos studentams dėstė Bažnyčios teologiją ir tomistinę filosofiją, čia liko vietos ir mistikai, – bažnytinis *credere* (tikėti) dažnai buvo paverčiamas *scire* (žinoti) ir *intellegere* (suvokti), kaip darė ir scholastai. Pirmiausia [Eckhartas](#) ir buvo kaltinamas už tai, kad intelektualines dorybes iškėlė aukščiau už moralines⁵.

³ [Ereto](#) mistinės literatūros studijas, skirtas [Seusei](#) ir [Tauleriui](#), taip pat studiją „Iš mistikos istorijos“ šio straipsnio autorė analizavo žurnale „Soter“, Nr. 11, 2004.

⁴ J. [Eretas](#), *Meister [Eckehartas](#) iš Hochheimo*, Kaunas: Šviesa, 1930, „Prakalba“.

⁵ Plačiau apie tai žr. ten pat, p.7–8.

Nuo pat jaunystės [Eckhartas](#) buvo labai originalus ir savarankiškas. [Eretas](#) sako, jog analizuojant jo pirmuosius veikalus, pvz., „Reden der Unterscheidung“ (1298 m.), jaučiamas jau susiformavusio mąstytojo stilius, pamokslinio pasaulėvaizdžio struktūra, tačiau beveik visiškai nėra citatų, nurodymų ar teiginių, remiantis kitais mistikais, vos keletas nežymių intervencijų į [Pseudodionisijo](#) ir [Augustino](#) mokslą. Vėlesniuose veikaluose, atvirkščiai, mokytojas [Eckhartas](#) jau cituoja daugybę savo pirmtakų. Čia visų pirma minimas [Aristotelis](#), scholastikos dvasios srityje turintis daugiausia nuopelnų, šalia jo – [Platonas](#); neoplatonizmui atstovauja [Proklas](#), o iš krikščionių aleksandriečių minimi [Klemensas](#) ir [Origenas](#); iš Bažnyčios Tėvų dažniausiai minimas [Augustinas](#). Dažnai cituojamas [Pseudodionisijas](#) ir kartais [Horacijus](#) su [Seneka](#), [Boethius](#), [Avicena](#) ir kt. [Eckhartas](#) neužmiršta didelę įtaką jam turėjusių senviktoriečių [Hugono](#) ir [Richardo](#), Petro [Lombardiečio](#) ir Bernardo [Klerviečio](#), pranciškonų [Aleksandro](#) Haliečio ir [Bonaventūros](#), tačiau visur remiasi savo Ordino pažibomis – [Albertu](#) Didžiuoju ir Tomu [Akviniečiu](#).

Viename šios elipsės centre stovi Tomas [Akvinietis](#), o kitame – neoplatonizmas. Pirmuoju jis rėmėsi kaip dominikonas, nes nuo 1278–1279 ir 1286 m. Ordino kapitulų [Akviniečio](#) sistema buvo privaloma visam Ordinui, taigi ji nuo pat pradžių lėmė [Eckharto](#) studijas. Šalia [Akviniečio](#) ne mažesnė figūra išlieka [Aristotelis](#), jį [Eckhartas](#) vadina *princeps filosoforum*. Prie antrojo elipsės centro [Eckhartą](#) traukė palinkimas į mistiškumą, kuris atskleidė jam [Platono](#) išmintį, neoplatonikų slėpinį ir rengė naują susitikimą su [Augustinu](#) ir [Pseudodionisiju](#). Įgytas žinias [Eckhartas](#) stengėsi sujungti į vieną bendrą sistemą. Tačiau scholastika liko tas nepajudinamas pamatas, ant kurio išaugo naujas galingas statinys, turintis savitą architektūrą – Mokytojo [Eckharto](#) mistinis mokslas.

Dauguma vokiečių mokslininkų, ypač evangelikų, mokytoją [Eckhartą](#) laiko žymiausiu viduramžių mistiku ir filosofu. Jis jiems yra krikščioniškojo mąstymo ir gyvenimo reformatorius ir, svarbiausia, krikščioniškos filosofijos kūrėjas Vokietijoje. Tačiau [Eckhartas](#) nepasiekė savo pirmtakų aukštumos – nei [Alberto](#) Didžiojo originalumo, nei Tomo [Akviniečio](#) gilumo bei proto skvarbumo. Tatai patvirtina įdomus faktas – [Eckhartas](#), kuris cituoja žymiausius savo amžininkus, liko jų nepastebėtas, t.y. kitų scholastų raštuose jis beveik necituojamas. Susidaro įspūdis, kad [Eckhartas](#) nebuvo savo kolegų labai vertinamas, o gal net ignoruojamas. Priežastis galėjo būti ta, kad jis dažnai skleidė su krikščioniškąja pasaulėžiūra nelabai suderinamą mokslą. Pasak [Ereto](#), [Eckhartui](#) galima prikišti preciziškumo stoką sąvokų atžvil-

giu, tarpusavyje prieštaraujančių dalykų gretinimą savo sistemoje. Tačiau visa tai negali sumenkinti jo didžiulio indėlio ne tik į scholastinę filosofiją, bet ir į visą vokiečių viduramžių literatūrą, parašytą gimtąja kalba. [Eckhartas](#) – pirmasis vokiečių filosofas, kuris savo mintis ėmė reikšti gimtąja kalba. Tai buvo drąsus žygdarbis, nes iki jo filosofinės mintys buvo išsakomos ir užrašomos lotynų kalba, vertinga dėl savo klasikinio filosofinio žodyno ir tradicijos suformuoto stiliaus.

Nors mokslininkų vertinimai ir prieštaringi, tačiau mistiniu mokymu savo jaunesniesiems Ordino nariams [Eckhartas](#) buvo tikras pavyzdys ir didi asmenybė. [Seuse](#) savo raštuose mokytoją [Eckhartą](#) vadina „prakilniuotu gėrimu“, „saldžiuoju mokslu“, o patį mokytoją – palaimintuoju ir šventuoju. Savo mokytoją jis taip mylėjo, kad jį apkaltintą norėdamas apginti parašė „Traktatą apie Tiesą“ („Büchlein der Wahrheit“)⁶ ir pats dėl to atsidūrė teisme (nėra duomenų, kaip ši istorija baigėsi). Visuose [Seuses](#) raštuose jaučiamas tiesioginis [Eckharto](#) poveikis. Kitas jaunas dominikonas [Tauleris Eckhartą](#) vadina „garbiuoju mokytoju“ (*ehrwürdigen Meister*). Jo pamoksluose kartais sunku atskirti, ar viena kita mintis labiau priklauso mokytojui, ar mokiniui. Manoma, jog [Tauleris](#) klausė savo „garbaus mokytojo“ paskaitų Strasbūre.

Mokytojo [Eckharto](#) veikla vien akademiniu dėstymu ir vienuolinių pareigų atlikimu nesiribojo. Jis sakė pamokslus ne tik savo Ordino broliams, seserims dominikonėms, bet ir kitiems žmonėms. (Apie 1250 m. kronikininkai priskaičiuoja daugiau kaip tūkstantį [Eckharto](#) pamokslų.) Mistinio mokslo skleidimas plačiai auditorijai negalėjo likti nepaliestas kokių nors nuolat tykančių pavojų, turint omeny, jog [Eckhartas](#) apie subtiliausius religijos dalykus kalbėjo labai aukštu moksliniu stiliumi. Manoma, jog ne tylus akademinis darbas su savo Ordino jaunimu „šventąjį, aukštąjį, dieviškąjį“ mokytoją privedė prie jo gyvenimo katastrofos, o būtent plačiajai auditorijai sakomi pamokslai tapo įvairiausių priekaištų priežastimi. Atsirado žmonių, kurie, nesupratę didžiojo mokytojo, padarė savotiškas išvadas⁷.

Nuo 1326 m. iki pat mirties mokytojas [Eckhartas](#) buvo nuolat kaltinamas, vis turėjo teisintis ir laukti galutinio teismo sprendimo, kurio taip ir neišgirdo. Kai 1327 m. kovo 27 d. buvo perskaityta [Eckharto](#) mokslo pasmerkimo bulė, skelbianti, kaip jis, tikro melo sugundytas, prieš šviesiai žibančią tikėjimo tiesą sėjęs erškėčius į Bažnyčios laukus, jį patį, mokytoją [Eckhartą](#), įveiktą sunkiausios širdgėlos ir didžiausio nusivylimo, jau dengė žemė.

⁶ J. Eretas, *Heinrichas Seuse (Suso)*, Kaunas: Šviesa, 1929, p. 34–60.

⁷ Plačiau apie tai žr. J. Eretas, *Meister Eckhartas...*, p. 20–34.

Mokytojo Eckharto svarbiausieji mokslo ir mistikos bruožai. Profesorui J. Eretui nebuvo lengva atskleisti svarbiausius Eckharto mokslo bruožus. Visų pirma todėl, kad daug Eckharto raštų dingo, o turimų rankraščių autentiškumas ne visais atžvilgiais gali būti patikrintas ir nustatytas. Antra vertus, ne visai aišku, kokiais rankraščiais geriausia naudotis – lotyniškais ar vokiškais. Dominikonų ordino mistikos išmanytojai, pavyzdžiui, Denifle (XIX a. pab.), pirmenybę teikia lotyniškiems tekstams. Tačiau ši nuomonė gali būti ne visai teisinga, turint omeny, jog Eckhartas nemaža savo veikalų parašė vokiškai ir būtent šie tekstai labiausiai išreiškia jo „eckhartiškąją filosofiją“, o lotyniškieji tekstai yra artimesni scholastinei minčiai. Ereto manymu, norint Eckharto mokslą sujungti į pagrindines formules, geriau naudotis lotyniškąja jo terminologija, kuri dėl puikios savo tradicijos yra daug preciziškesnė ir geriau tinkanti filosofinei minčiai reikšti⁸. Vokiečių kalbos pasakymai neturi didelės reikšmės, nes dauguma vokiškų terminų laikui bėgant keitė ne tik savo garsinę išraišką, bet šiek tiek ir turinį. Galiausiai nei vien lotyniški, nei vien vokiški Eckharto tekstai nesudaro visiškai baigtos minčių sistemos.

Atskleisdamas Eckharto mistinį mokslą, Eretas aptaria pagrindines temas:

1. *Dievybė (Divinitas)*. Dievybė yra aukščiausioji būtis (*Wesen*), pagrindinė visų dalykų priežastis⁹. Apibūdindamas Dievybę, naudojasi *theologia negativa* metodu¹⁰. Dievybėje nėra nei valios, nei meilės, nei gėrio – jai negalima priskirti jokių predikatų. Todėl apie Dievybę daugiausia pasakome tada, kai tylime¹¹.

⁸ XX a. pab. Eckharto filosofijos tyrinėtojas Frankas Tobinas mano, jog sunku vienareikšmiškai teigti, kad vokiški Eckharto tekstai yra geresni už lotyniškus ar atvirkščiai. Jo manymu, vokiečių kalba rašyti tekstai yra įdomesni ir juose netgi galima įžvelgti Eckharto poetinį talentą, tačiau lotyniškieji tekstai aiškiau ir tiksliau išreiškia Eckharto filosofinę mintį. (F. Tobin, *Meister Eckhart: Thought and Language*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1986, p. 22.)

⁹ Eckhartas nori parodyti, kad Dievas ne turi būti kaip sukurtos būtybės, o yra būtis, ir kad visos būtybės būva Dievo būtyje.

¹⁰ Eckharto mistinės kalbos neigimo būdo pažintinė vertė kyla iš to, kad ji padeda suprasti Dievo slėpiningumo prasmę. Dievas Eckharto kalbėsenoje yra *Deus absconditus* (slaptas, nežinomas, slėpiningas, paslaptinas, nesuprantamas Dievas).

¹¹ Jeigu mes *suprastume* Dievą, jis būtų kažkas mažesnis už mus. Todėl Eckhartas ir duoda patarimą „tylėti ir neplepėti apie Dievą“. Tačiau dėl tokios Eckharto kalbėsenos jo mistinė mąstysena dažnai apibūdinama kaip iki galo nesuvokiama ir paradoksali.

2. *Trys Dievo asmenys*. [Eckhartas](#) remiasi [Plotino](#) Trejybės metafizika: pats buvimas (*esimas*) kaip pažįstantis subjektas, kaip savęs pažinimas (*objektas*) ir kaip šio su savimi egzistuojančio santykio pažinimas (*Subjekt–Objekt–Bewusstsein*), arba – Tėvas, Sūnus ir Šventoji Dvasia. Trys Dievo asmenys turi vieną esmę: Tėvo ypatybė ta, kad Jis, išskyrus tik save, daugiau nuo nieko nepriklauso; Sūnus – nepriklauso nuo savęs, o išplaukia iš Tėvo amžinoje dabartyje. Tačiau tas, kuris iš kito išplaukia, yra kitoks, bet ne kas kita. Taigi Amžinasis Žodis, Sūnaus asmeniu ištartas, savo prigimtimi lieka Dievas. Tas ryšys – tai palaimintas vienas kito pažinimas, tai – Šventoji Dvasia. Sūnus išplaukia iš Dievo kaip *pažinimas*, o Šventoji Dvasia – kaip *meilė*. Iš Tėvo išplaukę Sūnus ir Šventoji Dvasia lieka viename: „šie Trys tai yra Vienas“.

3. *Kristologija*. Dievas Tėvas tetaria vieną žodį – savo viengimį Sūnų. [Eckhartas](#) tvirtina, kad visa, ką Dievas davė savo viengimiui Sūnui žmogiškojoje Jo prigimtyje, Jis yra davęs ir žmogui, neišskyrus nei vienumo su Jo esme, nei tobulumo. Visa, ką turi dieviškoji prigimtis, visa turi ir teisingas bei dieviškas žmogus, todėl toks žmogus kuria tai, ką ir Dievas.

[Eckhartas](#) moksle [Kristus](#) neturi tos reikšmės, kuri paprastai Jam skiriama. Istorinę Jo reikšmę pakeičia viršistorinė: (žmogaus) siela reiškia daugiau už ([Kristaus](#)) kūną. [Kristus](#), žmonijos *exemplar*¹², apima visa žmogiška ir todėl „žmogus yra vienos dvasios su Dievu ir vieno kūno su [Kristumi](#)“¹³. [Kristus](#), kaip moko [Eckhartas](#), būtų įsikūnijęs ir be žmonijos nupuolimo, nes metafiziškai tai buvo būtina ir nuo amžių taip nustatyta.

4. *Kūrimas*. Dievas tetaria viena – save, drauge Jis ištaria ir savo Sūnų, ir Šventąją Dvasią, ir visus kitus kūrinius. Dieve tėra vienas pasakymas, bet, kaip sako pranašas, „aš girdėjau du“, t.y. Dievą ir kūrinius. Pasaulį ir visa, ką Dievas sukūrė, Jis sukūrė dabartyje. Jis kuria be pertraukos. Kūrybos aktas vyksta prieš laiką, virš laiko, be laiko.

Visos kūrybos esmė ir tikslas yra Dievybėje; viskas Joje yra viena tiek savo substancija, tiek buvimu, pažinimu ir veikimu. Kitaip yra su kūrinių kūryba. Kūriniai nepriklauso absoliučiam vieniui, nes jie yra įvairovė, išėjusi iš būties. Todėl visa, kas tik yra, turi dvejopą buvimą: vieną – Amžinajame Žodyje, esantį vienovėje, ir kitą, esantį išorėje, dalykų įvairovėje. Tikrovėje egzistuoja nekintamas pavidalas, tačiau išorėje regime kintamą pavidalą.

¹² Lot. *exemplar* – pavyzdys, paveikslas, atvaizdas, gyvavaizdis.

¹³ J.[Eretas](#), *Meister [Eckhartas](#)...*, p. 38.

lą¹⁴. Dievas su kūriniais susijęs betarpiškai savo būtimi, bet joks kūrinys negali pasiekti Kūrėjo¹⁵. Taigi nors Dievas ir pasiekia visus dalykus, tačiau Jis niekada nėra jų pasiekiamas.

5. *Psichologija*. Sukurdamas sielą, Dievas nuveikė esmingiausią ir dieviškiausią savo darbą. Jis nieko nesukūrė į save tokio panašaus kaip siela. Visi kiti kūriniai Jam atrodė tokie niekingi, kad Jis nepanorėjo juose būti, tačiau sielą Jis sukūrė tokią panašią į save, kad galėjo jai net save dovanoti. Siela yra Dievo namai. Dievo namai ji yra todėl, kad gali Dievą priimti; o Jį priimti gali todėl, kad yra Jo paveikslas. Siela yra tokia pat neišsakoma, kaip ir Dievas. Ji, sukurta laiko ir amžinybės ribose, didžiausiomis savo galiomis susiduria su amžinybe, o žemesnėmis – su laiku. Savo laisve ji panaši į Dievą.

Sieloje esantys pojūčiai – tai laiptai, kuriais siela eina į pasaulį ir kuriais pasaulis pasiekia sielą. Be išorinių pojūčių, siela turi ir vidinius pojūčius: žemesnius ir aukštesnius. Pirmiesiems priklauso suvokimas, jutimai ir geismai, o antriesiems – atmintis, protas ir valia. Siela veikia savo galiomis, o ne savo esme. Pačioje jos esmėje veikimo nėra. Tos galios plaukia iš jos esmės, tačiau sielos pagrinde viešpatauja tylą ir visiška ramybė – ten Dievas jungiasi su siela.

Sieloje reikia skirti galias nuo pagrindo. *Sielos pagrindas* sudaro [Eckharto](#) mistikos mokslo esmę. Jam išreikšti [Eckhartas](#) ieško vis tikslesnių pasakymų, pvz.: *der Seelengrund* (sielos pagrindas), *Hütte des Geistes* (dvasios trobelė), *Herz der Seele* (sielos širdis), *Burg der Seele* (sielos pilis) ir pan. Ta vidinė sielos gelmė – sielos pagrindas jungiasi su Dievo pagrindu, kuris vadinamas *Seelenfünkeln*, *scintilla*, t.y. *sielos kibirkštėlė*, esančia reikšmingiausia sielos esme. Ta *sielos kibirkštėlė* – reikšmingiausia sielos esmė – nėra sukurta. Ji tokia giminiška Dievui, kad nuo Jo neatskiriama. Taigi tame pagrinde, kurio nepaliečia nei laikas, nei erdvė, egzistuoja Dievas visu savo dieviškumu. Tame

¹⁴ [Eckhartas](#) traktuoja Dievo buvimą kaip priemonę begaliniam *skirtingumui* tarp Jo ir Jo kūrinių atskleisti. Tačiau Dievo buvimas parodo, kad kūriniai ir Dievas yra *viena*. Dievas yra esybė, apimanti visus esinius. Dievas yra begalinis savo paprastumu ir paprastas savo begalybe. Todėl Jis yra visur ir visur visas. Jis yra visur savo begalybe ir visur visas dėl savo paprastumo. Vienas Dievas įsilieja į visus sukurtus esinius, į jų esmes; joks kitas esinys neišsilies į ką nors kita. Dievas yra kiekvieno daikto *vidinėje tikrovėje*, ir tik vidinėje tikrovėje. [Eckhartas](#) nori parodyti, kad Dievas ne turi būti kaip sukurtos būtybės, o *yra* būtis, ir kad visos būtybės būva Dievo būtyje.

¹⁵ Dievas, pasak [Eckharto](#), yra visai nepanašus į savo kūrinius, nes Jis yra viskas ir kiekvienas, o kūriniai patys savaime yra *niekis* (niekas). Ir kartu nėra didesnio panašumo, nes tikroji kūrinių būtis yra Dievas.

pagrinde žmogiškasis „aš“ jungiasi su dieviškuoju „aš“. Jame išsipildo visi žmogaus siekiai: pažinimas ir meilė, protas ir valia. Tas pagrindas yra visų dvasinių žmogaus galių pradinis taškas.

Visų sielos pastangų tikslas – siekimas savojo pagrindo, kur susilieja subjektas ir objektas, kur mano „aš“ susijungia su dieviškuoju „aš“, kaip lašas su vandenynu. Kai aš nustoju savo savojo „aš“ (asmenybės), mane užplūsta gyvenimo pilnatvė, pažinimas, džiaugsmas ir meilė. Aš esu Dievas Dieve¹⁶. Ši dalis – [Eckharto](#) mistinio mokymo branduolys.

6. *Etika*. Gera esmė yra to žmogaus, kuris siekia susivienyti su Dievu. Tuomet visi žmogaus darbai įgyja gėrio atspalvį. Viską lemia mūsų vidinis nusiteikimas: *norėti* veikti ir *nuveikti* Dievo akyse reiškia tą patį. Taigi, pasak [Eckharto](#), žmogus neturėtų taip rūpintis tuo, *ką daro*, bet turėtų rūpintis tuo, koks jis *turėtų būti*, t.y. savo *esme*¹⁷, nes ne darbai žmogų kilnina, bet žmogus – darbus.

7. *Nuodėmė*. Nuodėmė yra žmogaus nusigrėžimas nuo viseto, t.y. nuo Dievo, ir atsigrėžimas į įvairovę. Kiekviena nuodėmė turi šias dvi puses: 1) atsigrėžimą į tą kintantį gėrį, kurį mums siūlo pasaulis, žemiškoji mūsų prigimtis, nelabasis; 2) nusigrėžimą nuo nekintančio gėrio. Antrojoje pusėje ir glūdi nuodėmės priežastis.

Trumpai apžvelgę mokytojo [Eckharto](#) mistinio mokymo svarbiausius aspektus, galime atsakyti į klausimą: ar jo mistika yra etinio, ar intelektualinio pobūdžio? Ji yra dieviškumo su žmogiškumu identifikavimas, kuriame tiek intelektualiniai, tiek moraliniai žmogaus pradmenys jungiasi aukštesniame vienyje, esmėje ir yra to paties objekto malonės nušviečiami.

Kelias Dievo link. [Eckhartas](#) nurodo pagrindinę mistinio gyvenimo sąlygą: *apmirti pasauliui*, t.y. atmesti ne tik tai, kas ateina iš pasaulio, bet ir savo valios troškimus. Tikru žmogumi tampama tik *išsižadant* savo valios ir visiškai susijungiant su Dievo valia. Nėra kitos galimybės ir kito būdo gyventi tikrai dvasinį gyvenimą. „Visą žmogaus tobulybę sudaro įsigyveni-

¹⁶ Žr. J. [Eretas](#), *Meister Eckehartas*., p. 42.

¹⁷ J. [Eckhart](#), *Traktatai ir pamokslai*, Vilnius: Pradai, 1998, p.12. Originalo citata: „Die Leute brauchen nicht soviel nachzudenken, was sie *tun* sollten; sie solten vielmehr bedenken, was sie *wären*. <...> Wie heilig die Werke immer sein mögen, so heiligen sie uns ganz und gar nicht, soweit sie Werke sind, sondern: soweit wir heilig sind und sein besitzen, soweit heiligen wir alle unsere Werke, es sei Essen, Schlafen, Wachen oder was immer es sei“ (Meister [Eckhart](#), *Traktate. Lateinische Werke* II. Texte und Übersetzungen von N. [Largier](#). Frankfurt am Main: Deutscher Klassiker Verlag, 1993, p. 342).

mas į dieviškąją valią, t.y. norėjimas to, *ko ir kaip* Dievas nori“. <...> Viešpats tarė: „Niekas iš gyvųjų negali manęs regėti“, taigi žmogus, norintis regėti Dievą, turi *mirti*; o miręs yra tas, kuris *pasauliui* yra miręs, kurio neliečia niekas, kas yra pasaulyje“¹⁸. Žmogus, išliejęs į dieviškąją bedugnę, išsiveržia iš laiko ribų ir į visa, kas vyksta pasaulyje, jis žvelgia vienodai abejingai – ar tai būtų labai miela, ar skausminga; ar garbė, ar gėda; ar pagyrimai, ar šmeižtai – jis stovi lyg nepajudinamas kalnas menkam vėjeliui pučiant. **Eckharto** manymu, žmogus nieko geresnio ir negali paaukoti Dievui, kaip tik tokį nuo visko atsiskyrimą ir niekada prie nieko neprisirišimą. Tamsybė, į kurią patenka nuo visko atsiskyres žmogus, tas dvasios nieko nežinojimas, yra ne kas kita, kaip neribotas gebėjimas priimti, begalinis jautrumas, imlumas, atvirumas – *receptingumas* (*Empfänglichkeit*)¹⁹. Žmogus yra tuo laimingesnis, kuo jis *receptingesnis* Dievo poveikiui. **Eckhartas** sako, kad tokie žmonės dar šiame gyvenime yra palaiminti, nes jų norai visada išsipildo – jie sutampa su paties Dievo norais.

Pagrindinė mistinio gyvenimo priemonė – *malda*. Malda yra tikriausias kelias į Dievą. Tačiau „apie maldą galima pasakyti tą patį, ką ir apie darbus: ne išorinė malda širdį daro gerą, bet gera širdis aukština ir kilnina maldą“²⁰. Dievas dalyvauja visame kame, ką tik mes veikiamo ar mąstome, todėl Dievą reikia garbinti visur ir visada. Kas vien Dievo teieško, tas randa ir Jį patį, ir visa, ką tik Jis gali duoti²¹.

Kita svarbi mistinio gyvenimo priemonė – *askezė*²². Ji labai daug duoda pradedantiesiems mistinį gyvenimą. Kadangi kūnas su įvairiausiais savo troškimais ir aistromis nuolat kelia maištą, tai askezė yra pirmoji sielos pagalbininkė kūnui nugalėti. Tačiau askezę naudoti reikia protingai. Ją naudojant žmogus turi neišsiblaškyti ir nenugrimzti nederamai veikdamas, jis turi įstengti laiku save sustabdyti, kad nuo išorinių dalykų gebėtų grįžti prie vi-

¹⁸ J.**Eretas**, *Meister Eckehartas...*, p. 47.

¹⁹ Lot. *receptio* – priėmimas.

²⁰ J.**Eretas**, *Meister Eckehartas...*, p. 47. **Eckhartas** nori atkreipti dėmesį į tai, kad kol mes dirbame darbus ar meldžiamės dėl Dievo ar amžinybės, kol mes esame susirūpinę koks yra mūsų darbų ar maldų pobūdis, mes dirbame ir meldžiamės tik išoriškai ir tuomet einame klaidingu keliu. Mūsų veikla ir malda išoriškai gali atrodyti tikrai pagirtina, tačiau jeigu nebūsime didžios esmės, kuria yra pats Dievas, nieko gero iš to nebus.

²¹ J.**Eretas**, *Meister Eckehartas...*, p. 49.

²² Gr. *askēsis* – (atletų) pratimai. Tai labai griežta gyvensena, atsisakant ne tik gyvenimo teikiamų malonumų ir įvairiausių savo troškimų, suvaldant savo jusles ir aistras, bet taip pat ir sąmoningas savo kūno marinimas: pasninkavimas, miego trumpinimas, šiurkščių drabužių dėvėjimas, netgi kūno plakimas ir t.t.

dinių, galiausiai kad Dievas, norėdamas pradėti savo išganingąjį darbą, rastų čia jau „išpurentą dirvą“. Taigi askeze žmogus yra kreipiamas į Dievą, rengiamas dvasiniam gyvenimui ir geriems darbams. Ji reikalinga tol, kol žmogus dar nejaučia Dievo dvasios veikimo savyje, t.y. kol savo viduje žmogus dar jaučiasi Dievui svetimas. Tačiau kai žmogus jau visiškai nusi-gręžia nuo išorinio pasaulio ir ima gyventi vidinį gyvenimą, jam galima palikti visas asketines pratybas.

Askezės tikslas – ryšys su Dievu. Šiam tikslui pasiekti [Eckhartas](#) nurodo dar vieną priemonę – *meilę*. Pasak jo, „tegu neieško į Dievą kito kelio tas, kuris yra radęs šitą (meilės) kelią“²³. Atradus šį, dar artimesnį kelią į vienovę su Dievu, asketines pratybas galima palikti nuošaly²⁴. Tobulas žmogus valgo lygiai taip pat, kaip ir pasninkautų, išorinį gerumą priima lygiai taip pat, kaip ir trūkumus; tokio žmogaus ir poilsis naudingesnis už bet kurio kito veikimą, nes Dievą labiausiai džiugina žmogaus *gera valia*.

Atskleisdamas [Eckharto](#) mistinį mokymą, [Eretas](#) trumpai nusako mistinio gyvenimo *laipsnius*: 1) *Nuskaistinimas (via purgativa)*. Pirmojoje naujo gyvenimo pakopoje žmogus turėtų sekti šventais pavyzdžiais taip, kaip mokymdamasis vaikščioti vaikas laikosi kėdžių, sienų ir t.t. Antrojoje – nebesitenkindamas kad ir labai gerais išoriniais pavyzdžiais, turėtų stengtis palikti žmones, atsigręžti vien tik į Dievą ir semtis vien tik Jo išminties. 2) *Apšvietimas (via illuminativa)*. Trečiojoje pakopoje žmogus atsipalaiduoja nuo pasaulio vilionių ir be jokios baimės renkasi Dievo meilę ir visiškai Juo pasitiki. Ketvirtojoje – vis labiau įleidžia šaknis Dievo meilėje, džiaugsmingai priima visus nemalonumus ir skausmus. 3) *Susijungimas (via unitiva)*. Penktojoje pakopoje žmogus taikiai ir ramiai gyvena su nenusakomąja Išmintimi, ilsisi Dievo pilnatvėje. Šeštojoje – žmogus jau visiškai išsivadavęs iš savo prigimties ir užmiršęs laikinąjį gyvenimą gyvena Dievo amžinume, – jis jau susitapatinęs su Dievu. Čia vyrauja ramybė ir palaima²⁵.

Ekstazėje visų pirma žmogus praranda savo sielos galias ir gebėjimą reflektuoti tai, kas vyksta: „Dievas veikia galingai, ne pagal sielos galias, bet būdamas savy – dieviškai“²⁶. Sielos valia sutampa su Dievo valia. Siela pa-

²³ J.[Eretas](#), *Meister Eckhartas...*, p. 50.

²⁴ [Eckharto](#) mokiny [Tauleris](#) *meilei* pirmumą suteikia ne tik askezės, bet ir pažinimo atžvilgiu (žr. J.[Eretas](#), [Jonas Tauleris](#) iš *Strassburgo*, Kaunas: Šviesa, 1930, p. 15). [Seuse](#), mokymdamas [Elsbietą Stigel](#), pabrėžia, jog „meilės vardan geriau yra palikti net ir ekstazę, tokią, kurios buvo pagautas šv. [Paulius](#)“ (J.[Eretas](#), *Heinrichas Seuse ir Elsbietą Stigel*, p. 42).

²⁵ Plg., J.[Eretas](#), *Meister Eckhartas...*, p. 51.

²⁶ Ten pat.

žįsta Dievą ir jo prigimtį „visa reginčiu nežinojimu“, t.y. regi tai, kas dar niekada nebuvo regėta; girdi tai, kas dar niekada nebuvo skelbta, ko jokioje knygoje nebuvo parašyta. Šis sielos susivienijimas su Dievu arba, pasak [Eckharto](#), *Dievo užgimimas sieloje* vyksta pačiame sielos viduje, toje *proto kibirkštėlėje* (*Fünkelin der Vernünftigkeit*), toje brangiausioje, kilniausioje, tyriausioje dalyje, kurią siela turi – toje didžiausioje tyloje, kurios dar niekad nėra išvelgęs joks kūrinys; toje tyloje, kur sielai nebūdingas nei veiklumas, nei pažinimas, kur ji yra užmiršusi visas žemiškas išorines formas. Čia Dievas įžengia į sielą visa savo būtimi, o ne kokia nors jos dalele įsilieja į jos pagrindą. Siela, sugrįžusi į savo šaltinį, susigrąžina ir pradinę vienovę, kurioje yra tik nedalomas Vienis.

Tačiau žmogus negali likti nuolatinėje ekstazės būsenoje, nes siela yra ne tik dvasią, bet ir kūną jungiančioji forma ([Plotino](#) būties koncepcijos atgarsiai). Amžinai likdama Dieve, siela nustotų formavusi kūną. „Jei siela nuolat regėtų Dievą, kad ir paveikslu pavidalu, ji nė už jokią kainą niekada nenorėtų grįžti pasaulin. Jos aukščiausioji galia trauktų žemesniasias ir žmogus tegalėtų veikti dievišką darbą“²⁷, tačiau taip atsitikti negali, nes mes esame atsiųsti į šį laiką, kad savo laisva valia, vedami meilės, kiltume į Dievą. Dievas nenaikina mūsų prigimties, o ją tobulina, todėl siela, savo aukščiausia galia regėdama Dievą, vėliau perduodama tą, ką patyrė, žemesniosioms savo galioms, turi gebėti atskirti gerį nuo blogio, tikra nuo netikra. Visas šis Dievo „pažinimas ir ragavimas“ yra tik mūsų laimės pradžia, nes Dievą visiškai laimėsime tik amžinybėje. „Kas yra Dievas, savy žino tas, kuris yra nuvestas į tą šviesą, t.y. į Dievą, ir kaip Jis pasireiškia Jį mylinčioje sieloje, tai žino vien Jo apimta siela“²⁸. Panėšėdami į Dievą šiame gyvenime, galiausiai susivienysime su Juo amžinybėje.

Mokytojo [Eckharto](#) mistiniame mokyme išryškėja dvi pagrindinės ir tarpusavyje susijusios temos: *sielos susivienijimas su Dievu* ir *Dievo užgimimas žmogaus sieloje*. Kad Dievas galėtų užgimti žmogaus sieloje, ji turi apsivalyti – išsivaduoti iš visų vaizdinių ir sąvokų, nes tokiame gimimui reikia, kad siela nepriklaustytų ne tik nuo išorinio pasaulio, bet ir nuo savo valios. Atsisakiusi visų vaizdinių ji visiškai susilieja su Dievybe ir taip sugrįžta į savo šaltinį. Sugrįžti į pradinę vienovę su Dievu – tai pagrindinis [Eckharto](#) mistinio mokymo aspektas.

²⁷ Ten pat.

²⁸ Ten pat.

Mokytojas Eckhartas – profesorius ir pamokslininkas. Eckhartas dėstė teologiją ir filosofiją. Teologiją jis dėstė pagal Petro Lombardiečio (mirusio 1164 m.) sentencijas, pateiktas garsiam jo veikale „Sententiarum libri IV“, kuriame kalbama apie Dievą, Jo kūrybą, nuodėmę, kristologiją, sakramentus ir t.t., remiantis Šventuoju Raštu, Bažnyčios Tėvais, ypač Šv. Augustinu, Bažnyčios susirinkimų nutarimais, Abelardo, Hugono Senviktoriečio ir Gratiano filosofija. Kitą profesoriaus mokslinio darbo dalį sudarė *Questiones: questiones disputatae* (Klausimai: ginčijami klausimai) ir *questiones quodlibetales* (laisvieji klausimai), kur jis reiškė savo mintis tiek filosofiniais, tiek teologiniais, kartais ir labai aktualiais scholastikos mokslininkų svarstomais klausimais.

Svarbią vietą Eckharto mokslinėje veikloje užima *Collationes* (Rinkinys). Savo akademinio pobūdžio paskaitose Eckhartas yra toks pat scholastas, kaip ir kiti, toks pat mistikas, kaip ir Albertas Didysis ir Tomas Akvinielis, nes tradicinės akademinio mokslo skelbimo formos neleido jam pateikti savo individualaus mąstymo šioje srityje. *Collationes* srityje jau aptinkama daug daugiau individualumo, originalumo ir laisvumo. Popietiniuose pokalbiuose Eckhartas jautėsi tikrai nevaržomas ir turėjo gerą progą laisvai ir aiškiai reikšti savo mistinio mokslo pagrindines idėjas ir mintis. Didžiausią auditorijos dalį sudarė moterys, kurių dvasingumui ugdyti dažnai buvo sakomos konferencijos. Dar į platesnį klausytojų ratą savo Ordino bažnyčioje jis kreipėsi pamokslais.

Pirminės Eckharto konferencijų bei pamokslų formos atstatyti negalima, nes nėra originalo, – Eckhartas teksto nerašydavo, turėdavo trumpą lotynišką konspektą, pagal kurį ir kalbėdavo, prisitaikydamas prie vietos ir laiko sąlygų, prie savo auditorijos išsilavinimo bei dvasinio lygio. Eretas sako, kad sprendžiant iš konspektų pamokslų turinys buvo toks, jog tik gero išsilavinimo ir stipraus nuovokumo klausytojai gebėdavo visiškai suprasti Eckhartą, kuris ir pats dažnai abejodavo, ar visi klausytojai bus tinkamai jį supratę. Vis dėlto, pasak Bernardo McGinno, žymusis Dominikonų ordino magistras (t.y. viršininkas) buvo kartu ir dvasinis mokytojas arba gyvenimo mokytojas²⁹.

Pagrindinė Eckharto pamokslų tema – *mistinė vienybė*. Jis kalba apie sielos susijungimą su Dievu, Jo užgimimą sieloje, tačiau dažnai mini ir Švč. Trejybę, Mariją ir šventuosius, pagundas, nuodėmes, atgailą ir Dievo teikia-

²⁹ B. McGinn, *The Mystical Thought of Meister Eckhart*, New York: A Herder and Herder Book, 2001, p.1.

mas malones – temas, kurios išplaukia iš sielos santykio su Dievu. Mistiškąjį slėpinį jis stengiasi atskleisti vis naujais žodžiais, naujais pasakymais, originalesniais palyginimais. Tačiau, [Ereto](#) nuomone, tai, kas atrodo didinga ir girtina filologams, ne visuomet taip atrodo teologams. Filologai pirmiausia atkreipia dėmesį į tai, jog [Eckhartas](#) scholastikos mokslą perteikia labai originalia ir individualia kalbėsena, pavyzdžiui, nevengia paradoksų, netgi kiek galėdamas juos akcentuoja. Tai buvo viena iš priežasčių, dėl kurios jis liko nesuprastas menkos nuovokos klausytojų ir net savo kolegų – teologų. Nusiteikimą aitrino dar ir tai, kad jis savo pamokslus sakė ne lotynų, turinčia geriausią teologinę ir filosofinę žodyną, o vokiečių kalba, neturinčia jokio filosofinio žodyno, nei stilistikos. Todėl paties [Eckharto](#) įvestus naujus terminus ir sąvokas kiekvienas klausytojas galėjo interpretuoti savaip³⁰. Taigi aišku, kodėl mokytojas [Eckhartas](#) galiausiai tapo inkvizicijos auka.

[Eckhartas](#) turėjo dar vieną pomėgį – visu akademinio griežtumu pamoksluose analizuoti mokslo klausimus. Galima daryti išvadą, kad jis savo pamokslais kreipėsi ne į visą auditoriją, bet į mažumą – tik į dvasios aristokratus, tuo nusikalsdamas bendrai priimtai taisyklei, kad pamokslininkas turi taip kalbėti, jog ir mažiausiai išsilavinęs klausytojas galėtų jį suprasti. Šis [Eckharto](#) bruožas buvo laikomas savotišku jo išdidumo ženklu.

Klausytojų išsilavinimas buvo būtinas, nes [Eckhartas](#), kalbėdamas apie abstrakčius mistikos dalykus, nedarė savo klausytojams jokių nuolaidų, taip pat nedarė ir jokių praktinių išvadų. Tonas, kuriuo [Eckhartas](#) dėstė savo doktriną, taip pat nebuvo labai patrauklus, – dažniausiai šaltas ir kategoriškas. Tarsi jis nieko nepriimdavo į savo širdį, ko nebuvo perleides per savo protą. Jis buvo apdovanotas tokia jėga, kuri apsaugojo jo protą nuo nereikalingų afektų, nuotaikų ir jausmingumo.

[Eckharto kalbos analizė](#)³¹. Kalba yra menkas įrankis mistinei patirčiai atskleisti. Mistikai, pasak [Underhillo](#), savo srities „dvasios pionieriai“³², nėra linkę daug kalbėti. Dažniausiai jie tai daro tik kitų skatinami arba, kaip

³⁰ Kaip pavyzdį [Eretas](#) pateikia [Eckharto](#) pamokslą „Intravit Jesus in quoddam castellum...“ (Fr.[Pfeifer](#), *Meister Eckehart*, transl. by C. de B.[Evans](#), London: J.M.[Watkins](#), Vol. I, 1924, Predigt VIII, p. 47, Meister [Eckhart](#), *Predigten. Werke I, Texte und Übersetzungen von J. Quint*, hrsg. von N.[Largier](#), Frankfurt am Mein: Deutscher Klassiker Verlag, 1993, Predigt 2, p. 36), kur kalbama apie „Sielos pilį“. Plg., J.[Eretas](#), *Meister Eckehartas...*, p. 70–73.

³¹ Vėliau šis [Ereto](#) studijos apie [Eckhartą](#) skyrius kaip atskira studija buvo išspausdintas žurnale „Athenaeum“, 1930, Nr. 2, pavadintas „Mistikų kalba ir stilius“.

³² E.[Underhill](#), *Mysticism*, New York: The Macmillan Company, 1960, p. 4.

jie patys kartais prisipažįsta, savo vidinio balso liepiami. Tačiau tokiais atvejais jie labai šykšti žodžių, nesirūpina jų stiliumi ir apskritai niekaip negražina savo kalbos, kuri, kaip jie sutartinai teigia, esanti per daug menkas įrankis tokiems nepaprastai dideliems ir svarbiems mistiniams išgyvenimams reikšti. Mistikai visais laikais pripažino, jog šiuo atveju geriau tylėti, negu kalbėti.

Norėdami kokiu nors būdu prabilti, mistikai atsiduria tikrai keblioje padėtyje: *kaip ir kokia kalba jie gali prabilti? Ar taip ir tokia kalba, kokia skamba jų širdyse *verbum internum* (vidaus žodis)? Kokia gi toji kalba? Į tą klausimą daugelis mistikų nesugeba atsakyti, nes jie žino, jog *idealią žodžiui reikia ir idealaus klausytojo*, kuriuo, visų pirma, turi būti jie patys. Kita vertus, neaišku, kaip tas žodis bus išgirstas ir suvoktas, kai bus pasakytas. Pagaliau, nusi-teikę prabilti, jie vėl atsiduria ties alternatyva, būtent, ar tai daryti specialia bažnytine ar savo kasdienine tautos kalba? Vieniems mistikams atrodo, jog temos subtilumas diktuoja rinktis bažnytinę kalbą dėl savo garbingos tradicijos, dėl simbolinio paslaptiškumo. Jų manymu, kalba, vartojama religiniam kultui, tarsi turi platesnes galimybes išreikšti visokį religijoje pasitai-kantį niuansą. Kitiems mistikams patrauklesnė yra gimtoji kalba su savo įgimta tarme ir pasaulėjauta, kuria galima nesunkiai atskleisti net intymiausius savo jausmus ir išgyvenimus.*

Eckhartą šie sunkumai mažiausiai vargino. Jį Eretas priskiria tai mistikų mažumai, kurie drąsiai kalbėjo savo gimtąja kalba. Be to, žinant Eckharto gyvenimo istoriją, galima teigti, jog jis veikiau kalbėjo per daug, negu per mažai. Už tai filologai jį giria, o teologai randa prie ko prikibti, tačiau ir vie-ni, ir kiti jį laiko didžiu kalbos ir stiliaus meistru.

Eretas, pateikdamas įvairių autorių atsiliepimus apie Eckhartą ir jo kalbos stilių, jų nekommentuoja³³. Jis siūlo patiems perskaityti bent puslapį ir dar

³³ Pateiksime keletą pavyzdžių: *Pregeris* (*Geschichte der deutschen Mystik im Mittelalter II*) jį laiko spekulatyvaus mąstymo meistru. *Büttneris* (*Eckhartausgabe I*, p. IV) – vokiečių prozos kūrėju. Jo manymu, *Eckhartui* kalbos išraiška gali prilygti tik *Goethe*. *Landaueris* (*Meister Eckeharts mystische Schriften*, 7) taip pat tvirtina, kad *Eckhartas* yra vokiečių mokslinės prozos kūrėjas ir vienas didžiausių jos meistrų. Pasak jo, *Eckhartas* rašo taip, tartum kalbėtų. Jo stilius visuomet labai asmeniškasis. Spekulatyvinei jo kalbai netrūksta ir jausmingumo, tačiau jis niekuomet nepraranda ir blaivumo, net tuomet, kai giliai pasineria į neišmatuojamas mistikos gelmes. Kas mums atrodo toli, jis priartina, o kas mums atrodo taip artima ir paprasta, nuo mūsų nustumia tolyn, panaikindamas buvusias ir sukurdamas naujas problemas. *Landaueris* *Eckhartą* laiko poetu, nes jis siekia nepasiekiamų aukštumų; jo kūryboje viskas spalvinga, gyva ir natūralu. *Hauckas* (*Kirchengeschichte Deutschlands*, V, 353) atkreipia dėmesį į tai, kad būtent *Eckhartas* atrado ir savo pamoksluose pritaikė vokiečių kalbą (ir dėl to jis vertas nepaprasto pagyrimo), kuri iš tiesų tiko tiek poezijai, tiek didaktikai, nors daugelis jo amži-

keletą eilučių kokio nors [Eckharto](#) pamokslo iš [Pfeiferio](#) leidinio³⁴, kuriuo [Eretas](#) rėmėsi ir iš kurio visą laiką citavo, ir įsitikinti, kad į skaitytoją prabyla tikrai didi asmenybė, turinti savo originalų stilių.

[Eckhartas](#) kalbos atžvilgiu nieko nekopijavo, nors jam tikrai teko studijuoti retoriką ir jis puikiai išmanė visas iškalbos formas: *genus dicendi tenue* (apie paprastąjį stilių), *genus dicendi temperatum* (apie gražesnįjį stilių) ir *genus dicendi sublimē* (apie patetiškąjį stilių). [Eckharto](#) stilius iš tiesų buvo jo dvasinio pasaulio savitumas, tačiau nors [Eckharto](#) stilius buvo originalus ir individualus, [Eretas](#) jį analizuoja remdamasis klasikine kalbos stiliaus sistema. Savo literatūrinėje analizėje jis išskiria keletą svarbių [Eckharto](#) kalbos požymių: abstraktiškumą, dinamiškumą, optiškumą; aprašo pagrindines stilistines priemones – tropus (palyginimai, personifikacija), figūras (gramatinės figūros, paklausimai, pakartojimai) ir retorines figūras (epitetai, gradacija, antitezė, paradoksas, hiperbolė).

Abstraktiškumą [Eretas](#) laiko svarbiausia [Eckharto](#) kalbos ypatybe, į kurią ne kiekvienas [Eckharto](#) raštų tyrinėtojas atkreipia akis, nors ją padiktuoja pati *unio mystica* (mistinės vienybės) tema. Šią temą – sielos susijungimą su Dievu, kuri yra daugiau nei filosofinė problema (tai patirtis, išgyvenimas), [Eckhartas](#) paverčia pagrindiniu pažinimo objektu ir bando ją gvildinti spekuliatyviuoju būdu³⁵.

Kitą svarbią [Eckharto](#) kalbos ypatybę – *dinamiškumą* padiktuoja *via mystika* (mistinio kelio) tema. *Kilimui iš Dievo ir grįžimui atgal į Jį* išreikšti siūlomi veiksmazodžiai, reiškiantys tekėjimą, siūbavimą, bėgimą, ėjimą, traukimą, veržimąsi. Kalba, pagrįsta *kilimu ir plaukimu*, buvo tolimesniam statiškumui, ji lengva, gyva, ritminga.

Optiškumą [Eretas](#) išskiria atkreipdamas dėmesį į tą [Eckharto](#) kalboje vartojamą žodžių grupę, kur kalbama apie *šviesą* ir jos reiškinius. Neoplatoni-

ninkų nesugebėjo tinkamai šia kalba naudotis. [Eckharto](#) kalbos stilius toks natūralus, o kalba tokia sklandi, jog nėra skaitytojo, kuris nepatirtų malonumo skaitydamas jo raštus. [Eckhartas](#) rašydamas tarsi gyvai kalba, visi jo posakiai labai aiškūs, kiekvienas žodis – tarsi naujas palyginimas, todėl jis neapsunkina skaitytojo ilgais ir nuobodžiais išvedžiojimais. Jo mintis tarsi gesina troškulį kaip tyras šaltinio vanduo. [Hauko](#) nuomonę patvirtina ir ją pratęsia [Engelis](#) (*Deutsche Stilkunst*). Jo manymu, [Eckharto](#) kalba savo grynumu primena klasikinių graikų filosofų kalbą, sakinių struktūra savo aiškumu ir sklandumu – prancūzų, o minčių raiška savo drąsumu – vokiečių filosofų kalbą.

Plačiau apie įvairių kritikų atsiliepimus žr. J. [Eretas](#), *Meister Eckehartas...*, p. 86–88.

³⁴ Fr. [Pfeifer](#), *Meister Eckehart...*

³⁵ Toks mąstymo procesas rodo, jog [Eckhartas](#) ištikimai sekė scholastika. *Unio mystica* paslaptingumą jis bandė paaiškinti, remdamasis protu.

kai teigia ir taip mano [Eckhartas](#), jog būčiai būdinga *šviesos* prigimtis, kurios esmė yra *spinduliavimas*. Iš būties kylantys pavidalai yra tarsi būties spinduliai arba, taikant kitą paprastai vartojamą metaforą, – jos *emanacija*³⁶. Mažiausiai šviesos turi labiausiai nutolęs nuo Vienio *materijos* pasaulis. Visi šio gyvenimo reiškiniai atrodo lyg aptemę. Juo aukščiau kylame Vienio link, juo labiau nyksta šešėliai ir ryškėja *dieviškoji šviesa*. *Goetliches Licht* atsispindi ir [Eckharto](#) terminologijoje, kur galima aptikti ne tik teigiamų, bet ir neigiamų apibrėžimų. Dažnai [Eckhartas](#) Dievybę apibrėžia kaip *dunsterheit*, t.y. žmogaus protui neprieinama ir neišaiškinama *tamsybe*³⁷.

[Eckhartas](#) ir sielos esmę aiškina optinio pobūdžio terminais. Sielos vidų, pačią esmingiausiąją jos dalį, pagal lotynų kalbos *scintilla*³⁸, jis vadina *der Funke*, t.y. „kibirkštė“, kuri turi tą pačią dieviškosios šviesos prigimtį.

[Ereto](#) manymu, [Eckharto](#) pamėgtas optiškumas išryškėja kaip svarbus mistinės kalbos bruožas dar ir dėl to, jog atsveria akustinių terminų trūkumą. Akustika mistinėje srityje neturi jokios arba netgi neigiamą reikšmę, nes mistinis procesas vyksta visiškoje tyloje, be jokių garsų, todėl didesnė reikšmė čia suteikiama *regėjimui*³⁹.

[Eckhartas](#) – tipiškas „gotiškosios dvasios“ žmogus. Jo mąstymo, troškimų ir jausmų linijos kyla aukštyn į vis grynesnes sferas, kol galiausiai pasiekia pradžių pradžią. Apskritai „gotiškoji dvasia“ pasireiškė didingo grožio kūriniiais: gotiškosios katedros arba scholastikų *Summos*, kurios, sudarydamos universalijų hierarchiją, kėlė mintį į amžinąjį Dievą. Šią dvasią atspindi ir [Eckharto](#) kalba, kur nė kiek nesirūpinama, ar jos vertikalioji forma atitinka žemiškąją protą, t.y. tinka horizontaliosios krypties gyvenimui, ar ne, bet nesulaikomai vis kylama aukštyn. Vienas šios dvasios reikšimosi įrodymų – dažnai [Eckharto](#) vartojamas *laipsniavimas*, kur žemė [Eckhartui](#) yra *gradus positivus*, o Dievas – *gradus superlativus*. [Eckhartas](#) savo kalboje visą dėmesį sutelkia į *gradus superlativus* sritį, o *gradus positivus*, kuris žymi tik starto liniją, arba *gradus comparativus* – tarpinis laipsnis, kuris krypsta aukštyn ir paneigia žemesnįjį laipsnį, jam visai nerūpi. [Ereto](#) manymu, „tas aukščiausiojo

³⁶ Lot. *emanatio* – ištekejimas, išsiliejimas, išspinduliavimas.

³⁷ Čia [Eckhartas](#) seka [Pseudodionisijų](#). W.T.Stace sako, jog [Pseudodionisijus](#) tamsos metafora nusako Dievo slėpiningumą. Žr. W.T.Stace, *The Teachings of the Mystics*, New York: Mentor Book, 1960, p. 135–138. Apie tai, kas yra Dievybės tamsa, žr. *Dionysius the Areopagite on the Divine Names and the Mystical Theology*, transl. By Rolt C.E., New York: The Macmillan Company, 1957, p. 191–194.

³⁸ Lot. *scintilla* – kibirkštis, žiežirba.

³⁹ Žr. J.[Eretas](#), *Meister Eckehartas...*, p. 94–95.

laipsnio pamėgimas dažnai suerzina ir sukelia pasipriešinimą⁴⁰. Po kiekvieno *gradus comparativus* – krypties aukštyr ir *gradus superlativus* – staigaus kilimo aukštyr – kalba turi nusileisti į savo normalią *gradus positivus* liniją, nes, priešingai, iškrypstama iš natūralaus kalbos vyksmo. Tačiau **Eckhartas** dažnai savo kalbą plėtoja tik vertikalia kryptimi, pamiršdamas grįžti atgal. Kadangi **Eckhartas** kalba turi tik vieną kryptį – aukštyr, tai jo kalbos stiliuje nesunku įžvelgti *suabsoliutinimo* ir *padidinimo* tendenciją. **Eckhartas** pamėgti paradoksai ne tik išjudindavo auditoriją, bet dažnai ir išgąsdindavo. Jis pats prisipažįsta, kad daug kur jo kalba *lautet gar wunderlich* (skamba visiškai keistai)⁴¹. Taigi **Eckhartas** jautė ir vėliau pripažino, kad jo kalbos emfatiškumas ir paradoksiškumas buvo daugelio nesusipratimų priežastis.

Trumpai apibendrinant **Ereto** atliktą **Eckhartas** kalbos analizę galima teigti, jog **Eckhartas** nuopelnai vokiečių kalbai buvo labai dideli. **Eckhartas** laikomas vienu pirmųjų vokiečių mokslinės kalbos kūrėjų, nes pirmasis pradėjo rašyti teologiniais ir filosofiniais klausimais ne lotynų, bet vokiečių kalba. **Eckhartas** kūrybos dėka susiformavo lankstesnė vokiečių kalbos sintaksė ir išraiškingesnė stilistika. Be to, jo žodynas buvo paimtas kaip pamatas vėlesnėje leksikos kūryboje. Taigi su pagarba jam lenkiasi jo tyrinėtojai ir skaitytojai.

Išvados. 1. Juozas **Eretas** parašė mistinės literatūros studijas (1928–1930), skirtas mokytojui Johannui **Eckhartui** ir jo mokiniams – Heinrichui **Seusei** ir Johanui **Tauleriui**. Šiame straipsnyje aptariama paskutinė **Ereto** mistinės literatūros studija – *Meister Eckehartas iš Hochheimo*.

2. **Eretas** pabrėžia, jog mokytojas **Eckhartas** yra žymiausias viduramžių mistikas ir filosofas. Būdamas krikščioniškojo mąstymo ir gyvenimo reformatorius ir krikščioniškosios filosofijos kūrėjas Vokietijoje, jis pirmasis savo mintis ėmė reikšti gimtąja kalba. **Eckhartas** savo filosofijoje rėmėsi didžiaisiais Dominikonų ordino scholastais – **Albertu** Didžiuoju ir Tomu **Akviniečiu**, tačiau pirmenybę teikė ne aristoteliškajai, o platoniškajai, idealistinei tradicijai.

3. **Ereto** manymu, **Eckhartas** pagrindinis mistinio mokymo aspektas yra *sugrįžimas į pradinę vienovę su Dievu*; jo gvildentos pagrindinės temos – *sielos susivienijimas su Dievu* ir *Dievo užgimimas žmogaus sieloje*. **Eckhartas** mistinia-

⁴⁰ Žr. ten pat, p. 115.

⁴¹ Fr. Pfeifer, *Meister Eckhart* (1924), Predigt LXXXII, p. 263, 32, Meister **Eckhart**, *Werke* I (1993), Predigt 8, p. 100.

me mokyme šios abi temos tarpusavyje yra glaudžiai susijusios. Kad Dievas užgimtų žmogaus sieloje, ji turi apsivalyti – išsivaduoti iš visų vaizdinių ir sąvokų, nes šiam gimimui būtinai reikia laisvos sielos, nepriklausomos ne tik nuo išorinio pasaulio, bet ir nuo savo valios. Norint priimti Dievą, esantį virš visų formų ir vaizdinių, reikia atsisakyti visų kūrinio nuostatų į dieviškumą. Tai galima pasiekti tik pasiaukojama meile, kurios dėka dieviškasis pasaulis persmelkia šį pasaulį. Išsivadavusi iš visų vaizdinių ir susiliejęsi su Dievybe, siela sugrįžta į savo šaltinį.

4. Trumpas [Eckharto](#) mokslinės veiklos apibendrinimas remiantis [Eretu](#): [Eckhartas](#) dėstė teologiją ir filosofiją. Kitą profesoriaus mokslinio darbo dalį sudarė *Questiones: questiones disputatae* ir *questiones quodlibetales* pavidalu, kur jis reiškė savo mintis tiek filosofiniais, tiek teologiniais, kartais ir labai aktualiais scholastikos mokslininkų svarstomais klausimais. Svarbią vietą [Eckharto](#) mokslinėje veikloje užima *Collationes*. Čia aptinkama daug individualumo, originalumo ir laisvumo. Pagrindinė [Eckharto](#) pamokslų tema – *mistinė vienovė*.

5. [Eckharto](#) kalbos stiliuje [Eretas](#) išvelgia *suabsoliutinimo* ir *padidinimo* tendenciją, nes jo kalba turi tik vieną kryptį – *aukštyn*. [Eckharto](#) kalboje vyrauja hiperbolė, antitezė, paradoksas, laipsniavimas, palyginimai, personifikacija, abstraktiškumas.

Literatūra

- Dionysius the Areopagite on the Divine Names and the Mystical Theology*, transl. by C.E. [Rolt](#), New York: The Macmillan Company, 1957.
- [Eckhart](#) J., *Traktatai ir pamokslai*, Vilnius: Pradai, 1998.
- [Eretas](#) J., *Heinrichas Seuse ir Elsbieta Stigel*, Kaunas: Šviesa, 1929.
- [Eretas](#) J., *Heinrichas Seuse (Suso)*, Kaunas: Šviesa, 1929.
- [Eretas](#) J., *Jonas Tauleris iš Strassburgo*, Kaunas: Šviesa, 1930.
- [Eretas](#) J., *Meister Eckehartas iš Hochheimo*, Kaunas: Šviesa, 1930.
- [Eretas](#) J., Iš mistikos istorijos, *Soter*, 1928, Nr. 2, p. 105–160.
- [McGinn](#) B., *The Mystical Thought of Meister Eckhart*, New York: A Herder and Herder Book, 2001.
- Meister [Eckhart](#), *Predigten. Werke I, Texte und Übersetzungen von J. Quint*, hrsg. von N. [Largier](#), Frankfurt am Mein: Deutscher Klassiker Verlag, 1993.
- Meister [Eckhart](#), *Traktate. Lateinische Werke II, Texte und Übersetzungen von E. Benz, J. Koch, J. Quint und als. Hrsg. von N. Largier*, Frankfurt am Mein: Deutscher Klassiker Verlag, 1993.

Pfeifer Fr., *Meister Eckhart*, transl. by C. de B. Evans, London: J.M. Watkins, Vol. I, 1924.

Stace W.T., *The Teachings of the Mystics*, New York: Mentor Book, 1960.

Tobin F., *Meister Eckhart: Thought and Language*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1986.

Underhill E., *Mysticism*, New York: The Macmillan Company, 1960.

[Iteikta 2003 m. lapkričio mėn.]

JUOZAS ERETAS ON THE MYSTICAL TEACHING OF MEISTER ECKHART

Bronė Gudaitytė

Summary

Only intellectual consideration of problems did not satisfy the spiritual life of the 14th c. and thus the mystical stream of thought became stronger. Individualism which was not satisfied only with commonly accepted forms of religion and sought a personal relationship with God increased. German mysticism played a particularly important role in the late Middle Ages. Its most prominent representative was Meister Eckhart. He was a reformer of Christian thinking and life and the founder of Christian philosophy in Germany. He was the first one to express his thoughts in the German language in written form.

During his studies of medieval German mystical literature Juozas Eretas regarded it as a not yet discovered spiritual treasure. In the two-year period (1928–1930) he wrote studies on Meister Eckhart and his disciples – Heinrich Seuse and Johannes Tauler. This article discusses Eretas's last study on mystical literature – „Meister Eckhart from Hochheim“.

There are two main and mutually interrelated themes in the teachings of Meister Eckhart, i.e. the unification of the human soul with God and the birth of God in it. So that God may be born in the human soul, it has to be purified from every image and concept. Only then can it be freed from both the external world and the person's own will. After achieving this, it merges completely with the Divine and thus comes back to its original source. Such a coming back to the original unity with God is the main aspect of the mystical teachings of Meister Eckhart.

DR. BERNARAS IVANOVAS

Vytauto Didžiojo universitetas

LIETUVOS KRIKŠČIONIŲ DEMOKRATŲ POŽIŪRIS Į ŽYDUS XX a. 4-ajame dešimtmetyje

Tarpukario Lietuvoje Krikščionių demokratų partija buvo viena įtakingiausių politinių grupių, turėjusių aiškią ideologiją. Prie jos kūrimo prisidėjo nemažai to meto intelektualų (S.Šalkauskis, A.Maceina, M.Krupavičius ir kt.). Ši ideologija tapo pagrindu Lietuvos krikščionims demokratams formuojant savo požiūrį į tautines mažumas ir pirmiausia į Lietuvos žydus. Krikščioniškosios vertybės lėmė gana pozityvų žydų dvasinio ir socialinio gyvenimo vertinimą krikščionių demokratų spaudoje. Oficialias krikščionių demokratų pažiūras reprezentavusiems autoriams rūpėjo nacionalizmo ir antisemitizmo problemos. Šių problemų atžvilgiu buvo suformuluota aiški neigiama pozicija, ypač dėl XX a. ketvirtajame dešimtmetyje Lietuvą valdžiusių tautininkų nacionalizmo, taip pat dėl lietuvių verslininkų antisemitizmo. Patys krikščionių demokratų publicistai pabrėžtinai vengė teiginių, galėjusių jiems mesti antisemitizmo šešėlį. Tai suteikia pagrindo teigti, jog 1941 m. birželio įvykiai bei jų antisemitinės aspiracijos, dažnai istorikų sutapatinamos su krikščionių demokratų veikėjais, neturėjo tiesioginių sąsajų su tarpukario Lietuvos krikščionių demokratų oficialia pasaulėžiūra bei vertybine orientacija.

Įvadas. Tautiškumo problemos tarpukario Lietuvos krikščionių demokratų pažiūrų sistemoje buvo beveik svarbiausios. Tai atspindi gausybė straipsnių. Įvairių ideologinių srovių aktyvios diskusijos dėl tautiškumo priežastis buvo tai, jog Lietuvos žmonės 1918 metų sulaukė turėdami įvairiopas savo nepriklausomos šalies vizijas. Dar XIX a. antrojoje pusėje buvo susiformavusios dažnai prieštaringų pažiūrų kelios tautinio atgimimo srovės. Kaip tas pažiūras suderinti, dabar turėjo rūpintis nepriklausomos Lietuvos skirtingų pažiūrų veikėjai bei ideologijų kūrėjai (pvz., tautininkų – I.Tamošaitis, krikščionių demokratų – S.Šalkauskis, A.Maceina). Jiems, taip pat iškilesniems publicistams teko nelengva užduotis – sukurti tokį modelį, kuris atitiktų lietuvių socialinius politinius ir kultūrinius (plačiąja prasme) interesus, tačiau drauge būtų ir ideologiškai angažuotas (ideologiniai kompromisai tuo metu nebuvo priimtini). Šią užduotį atlikti sunkino tai, jog lietuvių tauta savo nepriklausomybę atgavo turėdama netvirtą socialinę

struktūrą bei būdama nevienalytė etniniu požiūriu. Be to, jos pozicijos miestuose ir miesteliuose buvo labai silpnos, nes istoriškai didžiąją miestų bendruomenės dalį sudarė tautinės mažumos, kaip antai žydai, kurie, anot M. Biržiškos, ir buvo tikrieji Lietuvos miestiečiai¹.

Bene didžiausia problema, kuri tradiciškai siejama su tarpukario krikščionių demokratų tautine pasaulėžiūra, – antisemitizmas ir nepakantumas tautinėms mažumoms (žr. istorikų L. Truskos², S. Sužiedėlio³ straipsnius). Toks požiūris, matyt, išsivyravo dėl LAF (Lietuvos aktyvistų frontas) veiklos, taip pat 1941 m. birželio 23 d. įvykių ir Laikinosios vyriausybės nuostatų (K. Škirpos), kurios idėjinius pamatus, pasak L. Donskio⁴, paklojo krikščionių demokratų ideologu laikomas A. Maceina. Šioje Vyriausybėje dalyvavo nemažai ir kitų šios politinės-ideologinės krypties atstovų.

Šiame straipsnyje mėginsime aptarti tai, kaip į žydus ir kitas tautines mažumas žiūrėjo ketvirtąjo dešimtmečio Lietuvos krikščionių demokratų spaudos autoriai. Ar iš tiesų yra koks tęstinumas, leidžiantis susieti ketvirtąjo dešimtmečio (dėmesį sutelksime ties 1931–1936 m., t.y. iki politinių partijų veiklos uždraudimo) šios politinės grupės vertybių sistemą su penktojo dešimtmečio pradžios įvykiais? Savo tyrimą paremsime svarbiausia krikščionių demokratų spauda: dienraščiais „Rytas“, „XX amžius“. Taip pat pasiremsime M. Biržiškos, M. Krupavičiaus ir kitų intelektualų mintimis.

Nacionalizmo ir demokratiškumo klausimas. S. Šalkauskio, A. Maceinos ir M. Krupavičiaus idėjos klojo Lietuvos krikščioniškosios demokratijos bei tautiškumo supratimo pamatus. Pasak M. Krupavičiaus, „mūsų [krikščionių demokratų] pamatai, jau visiems gerai žinoma, būtent – krikščionybė, demokratybė ir tautybė“⁵. S. Šalkauskis pabrėžė, kad „Tautybė yra viešoji individo reikšimosi lytis ir todėl, gerbdami žmogiškąjį individą apskritai, turime irgi gerbti ir prigimtą jam šitą lytį. Be to, prievolė mylėti kitas tautas įsako patriotui gerbti kiekviename individe jo tautybę. Žodžiu tariant, asmens tautybė yra neliečiama jo individualybės teisė, ir vesti asimiliacijos

¹ M. Biržiška, *Lietuvos tautos kelias į naują gyvenimą*, t. 1, Los Angeles, 1952, p. 71.

² L. Truska, Žydų įvaizdis Lietuvoje I Lietuvos Respublikoje 4 dešimtmetyje, *Tautinių mažumų stereotipai Lietuvos istorijoje ir istoriografijoje* (Konferencija), Kaunas, 2001 05 17–18.

³ S. Sužiedėlis, Avrahamo Torio „Kauno getas: diena po dienos“, kn.: A. Tory, *Kauno getas: diena po dienos*, Vilnius, 2000, p. XX.

⁴ L. Donskis, Antanas Maceina: doktrininis intelektualas XX amžiaus lietuvių kultūroje, *Akiračiai*, balandis, p. 6.

⁵ M. Krupavičius, *Krikščioniškoji demokratija*, Stutgartas, 1948, p. 11.

politiką kieno nors atžvilgiu reiškia patriotui nusižengti prieš šitokią teisę“⁶. S.Šalkauskio mokinys A.Maceina matė tautinės tradicijos dinamiką, kai tautos bendrauja su kitomis tautomis. Tik taip, jo supratimu „tradicija virsta nepertraukiama kultūrinio lobio kūryba“⁷. M.Krupavičius, plėtodamas savo mintį, rašė: „Mes diktatūrų nepripažįstame: asmens ir luomo diktatūra yra demokratybės palaidojimas. Demokratybė reikalauja visiems lygių teisių, ar jis toks, ar kitoks“⁸. Taigi „demokratybės“ principo iškėlimas rodo, jog krikščionių demokratų pažiūrų motyvacija buvo šios partijos oponuojanti tautininkų režimui ir jo politikai pozicija (tai byloja ir 1935 m. S.Šalkauskio laiškas A.Smetonai, kuriame jis griežtai kritikavo tautininkų politiką⁹). Šis oponavimas ir persmelkė visą ketvirtojo dešimtmečio krikščionių demokratų retoriką, kuri kitaip nei tautininkų, iškėlusi *riterio budrio* idealą, pateikė gan komplikotą *liberalaus kataliko* idėją, turėjusią efektyviai spręsti Lietuvos politines, socialines ir kitas problemas. M.Krupavičius čia matė ir pačią „su neteisybe kovojančios“ krikščioniškosios demokratijos esmę, kurios tikslas „yra ne kas kita, kaip sėkminga krikščioniškoji veikla žmonių ir liaudies gerovei“, o jos pagrindas – dieviškoji ar prigimtinė teisė (bet ne tautininkų propaguota selektyvinė teisė¹⁰, palaikiusi šūkį „Lietuva – lietuviams“)¹¹. Tokia priešprieša visų pirma reiškėsi aiškia krikščionių demokratų pozicija demokratijos atžvilgiu (tačiau liberalizmas, anot krikščionių demokratų publicisto K.Baras, taip pat nėra geras, nes atskiria Bažnyčią nuo valstybės ir mokyklos¹²).

Tautininkų ideologai atmetė demokratiją, kaip nepriimtina lietuvių tautos mentalitetui, ir akcentavo vienybės idėją, fašizmo ir nacionalsocializmo ideologijų sintezę (pritarė „sveikam nacionalizmui“), pritaikant jas Lietuvos situacijai, o krikščionys demokratai, nepritardami vadinamajam „vadizmo“ principui, viešai kėlė parlamento, kaip tautos atstovavimo ir demokratijos garanto, būtinumą. Pasiremiant S.Šalkauskiu, buvo pasisakoma prieš pačią nacionalizmo idėją. „Nacionalizmą galima įsivaizduoti kaip sveiko patriotizmo deformaciją: šiuo atveju natūralus ir krikščioniškasis protas jį smer-

⁶ S.Šalkauskis, *Tautybė, patriotizmas ir lietuvių tautos pašaukimas*, Kaunas, 1928, p. 13.

⁷ A.Maceina, *Raštai*, t. 6, Vilnius, 1996, p. 344–345.

⁸ M.Krupavičius, *Krikščioniškoji demokratija*, p. 17.

⁹ Prof. St. Šalkauskio 1935 m. laiškas Prezidentui Antanui Smetonai, *Aidai*, 1982, Nr. 1, p. 13–20.

¹⁰ Pagal šią teisę tautinių mažumų atstovams buvo paliekama mažiau teisių.

¹¹ M.Krupavičius, *Krikščioniškoji demokratija*, p. 30.

¹² K.Baras, *Liberalizmas, Rytas*, 1931, Nr. 49(2095), p. 3; K.Baras, *Liberalizmo kritika, Rytas*, 1931, Nr. 49(2095), p. 4.

čia. Jei, priešingai, nacionalizmas yra tik vietoj patriotizmo paimtas žodis, tai ne pats dalykas yra peiktinas, bet tik jo klaidos ir ekscesai.

Perdėtas nacionalizmas visų pirma yra priešingas krikščioniškajai doktrinai. Krikščionybė, kuri yra tobulumas ir antgamtinis žmogaus iškėlimas, mums parodo naują ir permainingą šviesą prigimtįs vieningumą. <...> Didžiausios svarbos moralinės tiesos tampa diskusijų objektu¹³. Atitinkamai atmetamos autoriteto ir fašizmo bei nacionalsocializmo idėjos¹⁴. Neretai tautininkų režimą vadindami fašistiniu (esą „tautininkai kaip ir tikri fašistai demonstruoja chamizmą Popiežiui“¹⁵) ar žavinčiosi itališka tvarka (paprastai „Ryto“ kritika buvo nukreipiama į prof. I. Tamošaičio kritiką), kuri griauja teisinius valstybės pamatus¹⁶, krikščionys demokratai pabrėždavo savo nepalankumą fašistinei ideologijai. Nacionalsocializmui, be tų pačių priekaištų kaip ir fašizmui, buvo prikišamas antisemitizmas, kurį krikščionys demokratai taip pat atmetė, teigdami, jog nacistinių idėjų imitavimas anksčiau ar vėliau atves prie antisemitinių ekscesų Lietuvoje¹⁷. Tačiau krikščionių demokratų demokratiškumas daugiausia lietė jų požiūrį tik į žydus. Tuo tarpu apie lenkus ir vokiečius dažniausiai kalbama tautininkų propagandos dvasia (tam galėjo turėti įtakos ne tik krikščionių demokratų reakcija į aktualias Lietuvos politines problemas, bet ir valdžios cenzūros pobūdis). Tokio požiūrio priežastis visų pirma buvo motyvuota dviejų momentų: krikščionys demokratai suvokė, jog be demokratijos jų galimybės grįžti į valdžią yra minimalios; laikydami katalikybę savo pažiūrų sistemos pagrindu, jie negalėjo pritarti Italijos fašistų veiksams, nukreiptiems prieš popiežių, lygiai taip pat, kaip jie negalėjo pritarti ir lietuvių tautininkų žavėjimuisi „itališka tvarka“¹⁸.

¹³ Nacijonalizmas, *Rytas*, 1934, Nr. 54(2906), p. 1.

¹⁴ Pavyzdžiui, B.K. [K. Baras], Tvirta valdžia ar susipratimas, *Rytas*, 1932, Nr. 267(2543), p. 1; S. Šalkauskis, *Visuomeninis auklėjimas*, Kaunas, 1932, p. 186–187.

¹⁵ Fašizmo nepriimtumas Lietuvai argumentuotas jo neapykanta popiežiui: „1) Lietuvių tauta nuo pat mūsų tautos atgimimo yra demokratiškai nusiteikusi. <...> 2) Po to, kai italų fašistai parodė tiek chamizmo Popiežiaus atžvilgiu, fašizmas lietuviams kaimiečiams pasirodė bemaž toks pat baisus, kaip ir bolševizmas. <...> 3) Fašizmas, fašistiškas režimas nesuderinamas su Lietuvos tarptautinėmis sutartimis, kurias mažosios valstybės turi ypačiai respektuoti, nes tarptautinių pasižadėjimų laužymas gali būti Lietuvos priešų panaudotas mums kompromituoti. Lietuviškam fašizmui priešingos kai kurios tarptautinės sutartys“. Plačiau žr. Ar tinka Lietuvai fašizmas, *Rytas*, 1931, Nr. 173(2219), p. 1.

¹⁶ J. Gobis, Tikrasis ir netikrasis fašizmas, *Rytas*, 1931, Nr. 174(2220), p. 1.

¹⁷ Hitlerio antisemitiškoji propaganda, *Rytas*, 1932, Nr. 53(2329), p. 4.

¹⁸ Apie fašizmo ir nacionalsocializmo priešiskumą katalikybėi rašyta dešimtyse straipsnių 1931–1932 metais. Būdingas požiūris dėstomas, pavyzdžiui, straipsnyje „Nacionalsocialistų ekscesai prieš Kat. studentus Vienoje“, *Rytas*, 1932, Nr. 263(2539), p. 1.

Tai turėjo didelę svarbą krikščionių demokratų formuotam žydų mažumos įvaizdžiui, tačiau ne ką mažesnę įtaką darė ir XX a. ketvirtajame dešimtmetyje buvusi ekonominė krizė bei užsienio politikos problemos.

Krikščionių demokratų požiūris į Lietuvos žydus. Tiek valdžioje buvusių tautininkų, tiek krikščionių demokratų požiūrų sistemoje daug vietos užėmė didžiausia Lietuvos tautinė mažuma – žydai. Tautininkai išskiria teigiamus ir neigiamus žydų tautinius bruožus ir jų kolektyvinio identiteto grupes, o krikščionių demokratų retorika žydų atžvilgiu veikiau yra nenuosekli ir tam, matyt, galėjo daryti įtakos ketvirtajame dešimtmetyje vis labiau įsigalinti valdžios cenzūra bei jau minėta krikščionių demokratų ideologinė kova su tautininkais. Šiame fone žydų įvaizdis tampa tam tikru krikščionių demokratų atsaku į ketvirtajame dešimtmetyje vis stiprėjantį tautininkų antisemitizmą, kuris neretai prikišamas visiškai atvirai (pvz., antisemitiniu „Lietuvos aid“ straipsniu „Prieš ką žydai kovos?“ pagarsėjusiam V. Rasteniui¹⁹). Taigi, kalbėdami apie žydų įvaizdį krikščionių demokratų spaudoje, visų pirma panagrinėsime jo pobūdžio variacijas, jų motyvaciją, kurios ištakos glūdi tiek pačioje ideologijoje, tiek to meto konjunktūroje. Aptarsime: 1) žydų dvasinio gyvenimo supratimo klausimą; 2) žydų problemą, kylančią antisemitizmo fone. Būtent šios dvi problemos ir buvo dominuojančios krikščionių demokratų požiūrose Lietuvos žydų atžvilgiu.

Dėl Lietuvos žydų dvasinio gyvenimo sampratos. Ketvirtojo dešimtmečio pradžioje rašydama apie Lietuvos žydus katalikiškoji spauda nemažai vietos skyrė ir žydų literatūrai (apsakymams)²⁰, o jos autoriai pirmiausia stengėsi ieškoti to, kas siejo krikščionis su žydų kultūros, drauge ir religinių nuostatų raiška socialiniame gyvenime (kitais tarant, buvo ieškoma ne tik liberalių, bet ir labai religingų žydų, pavyzdžiui, tokių, koks buvo liberalusis seimo narys O. Finkelšteinas²¹). Buvo pasiremiamas draugiškais popiežiaus Pijaus XI ir Milano rabino Aleksandro Da Fano santykiais. Šis popiežių mokė žydų kalbos, o popiežius dar iki savo išrinkimo slėpė rabiną pogromų metu²². Ši teigiamos pažiūros į žydus tendencija matoma ir tautininkų retorikoje, tačiau krikščionių demokratų tokios pažiūros motyvacija yra

¹⁹ Lietuvių verslininkų kongresas, *Rytas*, 1933, Nr. 229(2785), p. 2.

²⁰ Pavyzdžiui, keliuose numeriuose spausdinama „Mažoji Izraelitė“. Žr. Mažoji Izraelitė, *Rytas*, 1931, Nr. 67(2113), p. 3.

²¹ Mirė buvęs seimo narys O. Finkelšteinas, *Rytas*, 1932, Nr. 203(2479), p. 5.

²² Milano rabinas pas Popiežių, *Rytas*, 1932, Nr. 26(2302), p. 4.

visai kita. Tautininkai teigiamai atsiliepia apie sionistus, nesikišančius į Lietuvos gyvenimą religinius ortodoksus, ir jau išvykusius iš Lietuvos žydus, taip, matyt, stengdamiesi skatinti žydų nesikišimą ar išvykimą iš Lietuvos²³. Krikščionys demokratai atskirai beveik nenagrinėja žydų socialinių grupių, bet labiau skiria dėmesį jų dvasinėms-religinėms vertybėms, kuriomis, anot krikščionių demokratų publicistų, paremtas visas žydų bendruomenės gyvenimas, kurios skatina teigiamą socialinę veiką, užtikrinančią žydų tautos gerovę. Tai atitinka pačių krikščionių demokratų skelbiamas mintis apie šalies reikalų tvarkymą katalikiškų vertybių pagrindais. Taigi tarsi nurodoma sekti žydų pavyzdžiu – elgtis taip kaip jie, tada esą bus nemažai išspręsta ir Lietuvą kamuojančių socialinių bei politinių problemų. Tačiau prieš pereidami prie teigiamų žydų charakteristikų, atkreipsime akis į bendrąją pastabą, kuri galėtų būti vertintina kaip krikščionių demokratų požiūrio į žydus apskritai pradinis taškas. Štai kaip tai formuluoja kun. J. Remeikis: „Dievas nesugyveno su žydais, žydai su Dievu. Bažnyčia, Dievo vietininkė, nesugyvena su savo vaikais, vaikai su Bažnyčia. Kodėl? Kieto sprando žydai vis buvo nepatenkinti savo likimu – ieškojo priekabių prieš Mozę ir Aaroną, ilgėjosi Aigipto cibulių... Tikri anarchistai, murmėjo, triukšmavo; protestuodami prieš Aaroną, pasistatė auksinius veršius; kėsinosi prieš kunigų luomą. Kantrusis Dievas leido triukšmauti, penėjo juos stebuklinga duona ir trokštančius girdė, davė sutarties dokumentą, kurį, kaip dangaus brangenybę, auksinėje skrynioje nešiojo ant savo pečių. Tačiau triukšmauti nesiliovė. Dievas, mylėdamas juos, baudžia Korę, Datoną, Abironą; baudžia visą tautą, leisdamas vargti tyruose 40 metų. Pagaliau tik jų vaikams duoda pažadėtąją Kanaaną. <...> Žydai, nesilaikydami sutarties su Dievu, prarado Kanaaną – priešai išgriovė Jeruzalę, tautą išblaškė po visą pasaulį“²⁴. Šios krikščionių demokratų pažiūroms reikšmingos mintys plėtojamos ir kitų autorių: „Tautos, buvusios kitados galingos, tautos, „Dievo“ išrinktos, kuri davė pasauliui Kristų ir jį išdavė. Ir nuo to laiko, kada Kristus užbaigė savo Golgotos kelionę, prasidėjo žydų tautos kelionė. Išstremti iš savo tėvynės, išblaškyti po visą pasaulį, gujami iš visur. Antrą tūkstantį metų klajodami, jie ieško pažadėtos žemės ir jos neranda. Kartais ilgesnis ramus gyvenimas duoda

²³ Žydams buvo sakoma, jog „geras“ arba lojalus žydas tas, kuris nesikiša į vidaus gyvenimą, nori išvykti ar jau yra išvykęs iš Lietuvos (Plačiau žr.: Š. Liekis, Žydų gyvenimo sąlygos Lietuvoje ketvirtajame dešimtmetyje, *Lithuanian – Jewish relations Historical, legal and political aspects*, Practical seminar-discussion, Shorthand Record, Vilnius, 1999, p. 11).

²⁴ J. Remeikis, Gyvenimo tyruose. Dievas ir žydai. Bažnyčia ir jos vaikai, *Rytas*, 1931, Nr. 174(2220), p. 3.

progos žydams manyti, kad jie jau rado naują tėvynę. Didėja jų turtai ir šeimos, ir jau, rodos, atėjo ilgai laukta ramybė. Bet ne! Nauji ištrėmimai, nauji persekiojimai vėl verčia juos palikti apgyventas vietas ir vėl keliauti, keliauti be pabaigos... Amžinas žydas – amžinas klajūnas”²⁵. Susidaro ispūdis, jog čia žydams tarsi prikišamas jų religinių autoritetų ir paties **Kristaus** nepripažinimas, t.y. priekaištai tarsi išsakomi žydų tautai. Vis dėlto iš esmės krikščionių demokratų mintys adresuotos tautininkus remiantiems lietuviams, dėl kurių „klaidingų idealų“ kenčia visi lietuviai. Lietuviai, kaip ir žydai, dėl kai kurių savo „tautiečių klaidų“ priversti kęsti Dievo jiems siunčiamus išmėginimus, kurie laikui bėgant dar pasunkės ir viskas gali baigtis savo valstybės, t.y. „pažadėtosios žemės“ praradimu. Taigi čia kalbama ne apie žydų pasmerkimą, bet apie jų sunkią kelionę pas Dievą. Toji kelionė tarsi siejasi ir su lietuvių situacija, taip pat ir valdant tautininkams, kurie suvokiami beveik kaip fariziejai. Kita vertus, nors neretai nuskambėdavo krikščionių demokratų noras tarsi žydų tautoje matyti tos fariziejiškos praities atsikračiusius tikėjimo brolius, t.y. krikščionis, apie ką taip pat rašyta, minint mesianizmą sklaidžiusių žydų veiklą Lietuvoje²⁶, tačiau iš esmės tai nebuvo krikščionių demokratų labai akcentuojama. Pabrėžiama tai, kad žydai, net nebūdami krikščionimis, savo dvasingumu yra artimesni krikščionims demokratams negu tautininkų valdžia (šiuos esą Dievas nubaudė „atimdamas protą“), „propaguojanti fašizmą, autoritetą ir viršpartiškumą“; tuo nebent prisikėlęs **Neronas** (kuris krikščionis degino savo malonumui) galėtų pasidžiaugti²⁷. Vis dėlto toks hiperbolizuotas krikščionių demokratų požiūris į žydus turėjo ne tiek vertybinę, kiek politinės kovos motyvaciją, persmelkusią žydų įvaizdį, nes pagrindinis krikdemų taikinyš buvo tautininkų ideologija ir ja grįsta politika. Būtent šios politikos kritikai ir buvo pasitelkiami žydų kultūriniai ir religiniai idealai.

Taigi kuo ir kaip šiame ideologinių kovų lauke Lietuvos žydų bendruomenė dar imponavo krikščionims demokratams? Savo santykiškai teigiamą požiūrį į žydus jie siejo su savo ideologiniu oponavimu tautininkams, kuriems „Rytas“ neretai prikišdavo ir antisemitizmą (tai buvo tarsi viena iš oponavimo krypčių). Tiesos dėlei reikia pasakyti, jog krikščionių demokratų spaudoje žydų atžvilgiu nuskambėdavo ir kritiškų gaidelių. Pavyzdžiui,

²⁵ „Amžinas Žydas“, *Rytas*, 1934, Nr. 82(2934), p. 2.

²⁶ Pavyzdžiui, apie žydų kelionę į Krakes Velykų išvakarėse, kur jų apsilankymas baigėsi gana rimtais ekscesais. Plačiau žr.: Žydai pradeda linkti į krikščionybę, *Rytas*, 1934, Nr. 77(2929), p. 6.

²⁷ Sveiko proto krizis, *Rytas*, 1934, Nr. 76(2928), p. 3.

žydams ir jų spaudai buvo priekaištauojama dėl jų priešiško *Katalikų akcijai*: „Užvakar dienos „Id. Stimme“ str. „Katalikų Akcija – antisemitiniais keliais“ rašo, esą jų gautomis žiniomis Katalikų akcija įgavo prieš žydus pavojingą kryptį. Jie turi faktiškus įrodymus, esą kovoj prieš vyriausybę bažnytinė vyresnybė pradėjusi naudotis bjauriomis antisemitinėmis provokacijomis, turinčiomis tikslo paveikti žemiausius masės instinktus. Tie „pelai“ žydų adresu esą platinami slaptuose aplinkraščiuose, kalbose; ten esą kalbama, kad vyriausybė atėmusi kunigų algas ir atidavusi rabinams, nes jiems teksią katalikams duoti civilinius šliūbus.

Kaišiadorių apskr. vienas kunigas savo pamoksle esą užgavęs vyriausybę. Tuomet jis buvo šaukiamas pas tardytoją. Bet jam atsisakius eiti, jis buvo atvestas su policijos pagalba. Apie šį atsitikimą buvo rašyta paskleistam lapely, kad žydai padėję kunigą atvesti pas tardytoją. <...> Trumpai, visa šios žinutės tendencija parodo, kad „Id. St.“ rado reikalo padėti „Liet. Aidui“ jojo akcijoje prieš katalikų veikimą. To niekas jam drausti negali, tik reiktų atviriau pasisakyti, kuriais tatai tikslais yra daroma, kad be reikalo neklaidintų žydų visuomenės tariamais „dokumentaliais“ faktais“²⁸. Tačiau čia žydams prikišamas jų bendradarbiavimas su tautininkais yra veikiau išimtis, kuri neleidžia daryti apibendrinimų. „Žydas“ kaip „tautininkų talkininkas“ krikščionių demokratų tekstuose plačiau nebuvo minimas, didesnis dėmesys tekdavo tai informacijai, kur apie žydus buvo kalbama teigiamai. Krikščionys demokratai atvirai žavisi žydų noru pabrėžti savo individualumą, taip pat žavisi jų tarpusavio supratimu, pagalba vienas kitam, religiniu gyvenimu (krikščionis demokratus žavi žydų jaunimo organizacijos „Makabi“ lozungas „Dievui ir tėvynei“)²⁹. Tokį katalikiškosios spaudos požiūrį rodo 1931 m. „Ryte“ publikuojamas žydų realinės gimnazijos direktoriaus [Feldšteino](#) interviu. Jame esminis dėmesys skiriamas kaip tik žydų tarpusavio pagalbos jausmui. Išryškinami keturi su tuo susiję momentai: 1. Žydų bendruomenės labdara – Kęstučio gatvėje (Kaune) pastatytuose naujuose realinės gimnazijos rūmuose galės gyventi žmonės, nemokėdami nuomos: „Iš jo namo savininkas jokios nuomos pinigų nesitiki ir greičiausiai negaus, o jo patogumais galės naudotis daugelis tokių, kurie prie dabartinių butų su patogumais kainų ir svajot apie juos nesvajuoja“³⁰. 2. Žydų mokytojų atsidavi-

²⁸ „Žydų Balsas“ talkon „Lietuvos Aidui“, *Rytas*, 1931, Nr. 45(2091), p. 2.

²⁹ Daug dėmesio šia prasme buvo skiriama žydų jaunimui, kuris yra stipriai konsolidavęsis tiek dabar, tiek ir praeityje, kai reikėjo įveikti žydų tautos priešus graikus. Plačiau žr: Kodėl žydai žibina 8 vakarus žvakes, *Rytas*, 1931, Nr. 43(2089), p. 25.

³⁰ Nauja žydų kultūrinė įstaiga, *Rytas*, 1931, Nr. 201(2247), p. 2.

mas savo darbui, t.y. nuoširdus savo pareigos atlikimo supratimas. 3. Religija pagrįstas auklėjimas. Būtent toks auklėjimas, anot krikščionių demokratų, ir gali užtikrinti ne tik žydų (žydų gimnazija čia tik pavyzdys, kaip rūpintis dėl didesnės religijos įtakos Lietuvos švietimo įstaigose ir dėl Katalikų universiteto), bet ir lietuvių gerą švietimo įstaigų darbą, auklėjant jaunimą reikiama dvasia. 4. Krikščionys demokratai, kaip ir tautininkai, itin vertino jaunimo idealizmą. Kalbėdami apie žydų gimnaziją, kaip didelę teigiamybę nurodė, jog nuo 1915 m. egzistuojanti žydų mokslo įstaiga „išleido daugelį persisunkusių idealizmu“³¹. Iš Alytaus į JAV emigravęs žydas Čaisas šiems naujiems gimnazijos rūmams paaugojo 25 000 dolerių. Taigi esminis teigiamas žydo bruožas yra „idealizmas“, kuris tampa tarsi tiesiogine, religija paremtu auklėjimo išdava (tai gana paradoksalu, nes judaizmas nuo krikščionybės tuo ir skiriasi, kad yra pragmatiškas, o tai neabejotinai suvokdami krikščionys demokratai neakcentavo). Pabrėždamas religinio idealizmo pagrindus susiformavusio labdario Čaiso bruožus, „Ryto“ autorius kaip neabejotiną teigiamybę nurodė, jog jis esąs pacifistas, tautos solidarumo šalininkas, remias ne tik žydų, bet ir lietuvių gabius studentus (jų stipendijoms skyrė 20 000 Lt.), taip stiprindamas dviejų tautų tarpusavio supratimą. Mančesteryje Čaisas pastatė 30 namų, kur nemokamai skiria butus neseniai vedusiems asmenims su sąlyga, kad jie priklausys religinei bendruomenei. „Ryto“ autorius rašo, kad tai daugiausia krikščionys, nes žydų ten maža. Minima ir Čaiso parama Alytaus žydams – vietoj pinigų jis vargšams suteikia galimybę nemokamai mokytis (ten jis pastatė amatų mokyklą, jai skyrė 100 000 Lt.)³². Kitas katalikų spaudos autorius, rašydamas apie Lietuvos žydus, taip pat pabrėžė žydų dvasinę pilnatvę bei ypatingą jų rūpinimąsi savo vaikais. Esą žydai, kaip ir krikščionys, myli savo artimą ir nepaiso, ar vaikai yra jų, ar atvykę iš Rusijos beglobiai ir ligoti našlaičiai. Visiems suteikiama globa. Tuo tikslu „Žydų vaikų namai pirmoj eilėj steigė pirtį, virtuvę, ambulatoriją, į kurią žydų gailėstingumo seserys renka beglobius ir nuo pogromų nukentėjusių tėvų vaikus iš gatvės“³³. Taip pat kaip pavyzdys nurodoma žydų iniciatyva, kai už bendruomenės narių pinigus buvo plečiama pagalbos vaikams infrastruktūra. Minimi: 1) prieglauda kūdikiams, 2) prieglauda ikimokyklinio amžiaus vaikams su vaikų darželiu, 3) pradžios mokykla, 4) bendra valgykla ir skaitykla, 5) įvairios dirbtuvės³⁴, Pilies g. 13 (Kaune)

³¹ Ten pat.

³² Ten pat.

³³ Kaip žydai rūpinasi savo jaunąja karta, *Rytas*, 1932, Nr. 23(2299), p. 2.

³⁴ Ten pat.

suremontuota dar viena pirtis ir t.t. Ši veikla esą sulaukė pasaulio žydų palaikymo, nes žydų vaikų namai Lietuvoje „tapo žinomi kaip pavyzdinga auklėjimo įstaiga ir užėmė garbingą vietą Rytų Europos moderniškiausių auklėjimo įstaigų tarpe“ (ne tik žydų)³⁵. „Žydų kaip dvasingų ir nesavanau-diškų žmonių“ įvaizdžiui labai reikšmingas toliau nurodomas faktas, jog net dėl 120 000 litų deficito ir 1930 m. sausio 27 d. gaisro darbų apimtys žydų vaikų namuose nebuvo sumažintos, kad nereikėtų vaikų išmesti gatvėn. Iškilusios problemos dar labiau sustiprino žydų ryžtą tęsti darbą, kurį parėmė pasaulio žydų organizacijos. Taip buvo pastatytas naujas 6500 kub. m ir 4 aukštų pastatas, įsteigta žydų vaikų vasaros kolonija kūdikiams³⁶. Nors tiesiogiai ir nepasakoma, tačiau čia labiausiai autoriams imponuojantis žydų bruožas yra jų dvasingumas ar religingumas, iš kurio ir kyla visos kitos dvasinės vertybės – rūpinimasis jaunimu, našlaičiais, jų auklėjimu, net religinė tolerancija, kuri esą būdinga ir daugeliui žydų labdarių, rodančių pavyzdį, kaip stiprinti tautinį supratimą³⁷. „Ryto“ autorius J. **Tininis** pateikia Kaune dirbusio ir čia sukūrusio „tautas vienijančią esperanto kalbą“ žydo gydytojo L. **Zamenhofo** pavyzdį. Jo darbas pristatomas kaip siekimas stiprinti tautinį pakantumą, tvirtinant įvairių tautinių kultūrų bendradarbiavimą³⁸.

Krikščionių demokratų pateikiamas žydų labdarybės bruožas nesiriboja vien rūpinimusi religiniu švietimu. Labdara glaudžiai siejama ir su meile artimui – rūpinimasis ligoniais, ypač tais, kurie turi psichikos sutrikimų. Pasak „Ryto“ autoriaus, žydai net atskirą ligoninę nutarė pastatyti, kad šiems nestigtų rūpesčio ir globos³⁹.

Krikščionys demokratai su dideliu pasitenkinimu pažymi žydų supratimą bei paramą, kurią jie teikia katalikiškosios visuomenės pastangoms stiprinti Lietuvoje religinį švietimą bei auklėjimą. Naujai kuriamas Katalikų universitetas lyginamas net su Hebrajų universitetu Jeruzalėje, kurio pradžia taip pat buvo sunki, jame taip pat iš pradžių veikė tik du fakultetai⁴⁰. Sakoma, jog katalikai ir žydai stovi kone vienoje barikadų pusėje, kovodami su religijos priešais tautininkais ir jų oficiozo („Lietuvos aido“) propaganda (minimas ir valstiečių liaudininkų priešiškus tiek katalikams, tiek žydams). Krikščionims demokratams labai imponavo „Žydų balso“ (1932 m.

³⁵ Ten pat.

³⁶ Ten pat.

³⁷ Nauja žydų kultūrinė įstaiga, *Rytas*, 1931, Nr. 201(2247), p. 2.

³⁸ J. **Tininis**, Prisimenant **Zamenhofą**, *Rytas*, 1932, Nr. 73 (2349), p. 3.

³⁹ Žydai nori atskiros ligoninės, *Rytas*, 1931, Nr. 9(2055), p. 7.

⁴⁰ Katalikų universitetas ir kova apie jį, *Rytas*, 1932, Nr. 173 (2449), p. 2.

Nr. 191) publikacija, kur itin vertinamas katalikų „užsispyrimas ir iniciatyvumas, siekiant užsibrėžto tikslo“⁴¹. Žinoma, šis žydų ir krikščionių demokratų artumas yra virtualus, tačiau teigiamos žydų charakteristikos (čia žydai išskyla kaip katalikų politinio sparno idėjų „rėmėjai“) neabejotinai turėjo didelę reikšmę, stengiantis palaikyti gerą Lietuvos žydų bendruomenės įvaizdį tarp Lietuvos katalikiškosios visuomenės, išsaugoti toleranciją kitautaučiams.

Žydų religingumas, anot katalikiškosios spaudos, ir yra svarbiausias žydo charakterio bruožas, kuriuo paremti šios tautinės bendruomenės santykiai. Ir tautininkų spaudoje buvo minima žydų tarpusavio pagalba kaip teigiamas bruožas, tačiau nebuvo akcentuojama religija ar religinis auklėjimas, dėl kurio krikščionys demokratai nesutarė su Lietuvos valdžia (pvz., tikybos mokymo problema Lietuvos mokyklose). Tad galima dar kartą pasakyti, jog žydų įvaizdis krikščionių demokratų spaudoje tarnavo konkrečioms šios politinės srovės tikslams, matyt, taip siekiant didesnės visuomenės paramos. Antra vertus, tokios retorikos efektyvumu (įtraukiant į ją ir žydus) galima ir suabejoti.

Tačiau nereikia manyti, jog religingiems žydams teikiamos savybės buvo priskiriamos visai žydų bendruomenei; nepalankumo sulaukdavo būtent žydų rabinai. Jų dvasingumu ištis buvo abejojama, galima teigti, jog iš jo buvo net atvirai šaipomasi. Pagrindinės tokio nepalankaus požiūrio priežastys buvo tos, jog rabinai turi šeimas (ne visą savo laiką skiria Dievo tarnystei), „švaisto bendruomenės pinigus“ ir „be saiko lėbauja“. Bene geriausiai visos šios neigiamos savybės buvo parodytos aprašant Lietuvos vyriausiojo rabino sūnaus vestuves su Čekoslovakijos Mukačevo rabino dukteria. Sakoma, jog pinigų švaistymu stebisi Rusijos, Čekoslovakijos spauda, nes esą bus išleista net 1 500 000 čekų kronų. Taip pat bus užsakomi specialūs traukiniai, kurie svečius veš į puotą. Lėbavimai nesiliaus net 14 dienų. „Tokios tuštybės“ viršūnė, pasak „Ryto“ autoriaus, yra tai, jog „dovanos, pigesnės kaip 200 čekų kronų, nebūsimos priimanamos“⁴². Taip iš esmės netiesiogiai yra priešpriešinami keli Lietuvos žydų visuomenės sluoksniai. Viena, yra paprasti religingieji žydai labdariai, o kita, matome „mažai apie Dievą galvojančius, švaistūnus ir lėbautojus“ žydų rabinus. Taigi krikščionių demokratų autorių manymu, egzistavo pagyrimų verta aukštos moralės Lietuvos žydų bendruomenė, bet kartu viešpatavo ir nedidelė grupelė religinių hierarchų, dėl kurių veiksmų dažnai kentėdavo visa žydų tauta.

⁴¹ Ten pat.

⁴² Ar tik ne rekordinės Lietuvos rabino vestuvės?, *Rytas*, 1933, Nr. 52(2608), p. 2.

Antisemitizmo problema. Krikščionių demokratų požiūris į antisemitizmą buvo dvejopas: požiūris antisemitizmo klausimu apskritai ir požiūris į lietuviškąjį, visų pirma tautininkų bei lietuvių verslininkų, antisemitizmą.

Kilusi antisemitizmo banga pasaulyje rado platų atgarsį lietuvių katalikiškojoje spaudoje. Apie tai rašė ir kitų Lietuvos politinių srovių spauda, tačiau krikščionys demokratai ne tik informavo apie žydų persekiojimus, bet ir reiškė aiškią moralinę poziciją – antisemitizmo pasmerkimą, nes tai visiškai nesuderinama su krikščioniškąja etika⁴³. Katalikiškoje spaudoje buvo spausdinama ir Lietuvos žydų nuomonė. Su nedviprasmišku pritarimu spausdinami šie 1933 m. Lietuvos žydų susirinkimo teiginiai ir nutarimai: „Lietuvos žydai savo susirinkime smerkia vokiečių zoologinį nacionalizmą. Žydai skelbia savo rezoliucija boikotą vokiečių gimnazijai. Smerkiami pasyvieji žydai. Komisijai pavesta organizuoti akciją prieš hitlerininkus visoje Lietuvoje. Siūlomas vokiškų prekių boikotas bei kitos ekonominio poveikio priemonės. Uždarytos žydų krautuvės, o žydai susirinkę choralinėje sinagogoje. Rotušėje šaukiamas mišrus žydų ir lietuvių susirinkimas“⁴⁴. Tokia žydų pozicija, pažymint, jog „mišrus žydų ir lietuvių susirinkimas“, pasmerkiantis „zoologinį nacionalizmą“, reiškė ne tik tai, kad krikščionys demokratai ir žydai yra vieningi antisemitizmo ir nacionalizmo akivaizdoje. Iš esmės buvo aiškiai oponuojama tautininkams ir jų „sveikojo nacionalizmo“ koncepcijai bei esminei jų tautos vienybės nuostatai, kuri tiesiogiai, anot I. Tamošaičio, išplaukė iš fašizmo ir nacionalsocializmo idėjų sintezės, pritaikant jas Lietuvos kontekstui⁴⁵. Tokia krikščionių demokratų pozicija dar labiau išryškės jų svarstymuose apie lietuviškąjį antisemitizmą; apie tai bus kalbama toliau. Dabar reiktų nors trumpai priminti, kokios gi antisemitizmo nuostatos buvo labiausiai kritikuojamos. Antisemitizmo („antisemitizmas – neapykanta, priešiškus žydams“⁴⁶) nuostatų kritikai buvo skiriama dešimtys straipsnių. Pavyzdžiui, J. Gobio straipsnyje rašoma, jog antisemitizmo prigimtis grynai vokiška, nes „nė viena tauta neturi tokios gausios

⁴³ Apie tai rašyta keliuose straipsniuose: Dėl žydų, *Rytas*, 1933, Nr. 74(2630), p. 2; Vokiečiai prieš žydus, *Rytas*, 1933, Nr. 75(2631), p. 1; Šaltas žydų pogromas Vokietijoje. Čtampuoja pirkėjus žydų krautuvėse, *Rytas*, 1933, Nr. 76(2632), p. 1; Vokietijoje žydams uždrausta atlikinėti pamaldas, *Rytas*, 1933, Nr. 76(2632), p. 2; Vokietijoje žydams gresia griežtas numerus clausus, *Rytas*, 1933, Nr. 76(2632), p. 2; Damoklo kardas ant žydų galvų tebekabo, *Rytas*, Nr. 78(2634), 1933, p. 1.

⁴⁴ Lietuvos žydai sujudo prieš hitlerininkus, *Rytas*, 1933, Nr. 77(2633), p. 1.

⁴⁵ B. Ivanovas, Tautinių mažumų įvaizdžio samprata Lietuvių tautininkų sąjungos ideologinėse nuostatose, *Politologija*, 2002, Nr. 2 (26), p. 96.

⁴⁶ *Tarptautinių žodžių žodynas*, Vilnius: Alma litera, 2001, p. 54.

antisemitinės literatūros kaip vokiečiai. Tai, matyt, eina iš to, kad vokiečiai yra didžiausi nacionalistai egoistai, kad jiems svarbiau vokiškumo idėja negu žmoniškumo; tuo jie skiriasi nuo anglų ir prancūzų, kurie yra ne vien patriotai, bet ir humanistai“⁴⁷. Taigi J. Gobis antisemitizmą sieja su nacionalizmu, kuris čia priešpriešinamas. Nacionalizmą krikščionys demokratai taip pat kritikavo dėl idėjinio miglotumo. Toliau autorius išvardija pagrindines antisemitizmo nuostatas ir jas įvertina: „Nacionalsocialistai kaltina žydus tuo, kad: 1) jie vadovauja pasaulinei masonerijai, kuri laimėjo 1914–1918 m. kare ir sutrukdė Vokietijai būti pasaulio valdytoja, 2) žydai vadovauja III internacionalui ir per marksizmą demoralizuoja vokiečius, 3) žydai skleidžia pacifizmą ir tuo slopina „tauriosios“ vokiečių rasės savisaugos instinktą, 4) žydai kalti, kad Vokietijoje socialinis nelygumas toks aštrus ir 5) žydai sukėlė 1918 m. revoliuciją, nuvertę jų kaizerį ir pasirašę Versalio taikos sutartį, kuri vokiečius be galo įžeidusi ir nuskriaudusi. <...> Visos tautos kaltinti negalima ir žydų negalima laikyti visų nelaimių priežastimi. Nereikia įrodinėti, jog antisemitiška neapykanta ir persekiojimai yra nesuderinami su Kristaus mokslu ir, be to, demoralizuojamai veikia žydų psichiką. Kaip mažuma, žydai negali smurto atremti smurtu ir todėl ginasi kitokiomis priemonėmis. Pagaliau hitlerininkai taip griežtai nusistatė prieš žydus tik dėl to, kad rengia savo tautą karui. Žydai karo nenori; žydo dvasia labiau linkusi į skepticizmą ir juo nudažytą humaniškumą, negu į militarinį heroizmą. Žydo dvasia yra talmudiškos mokyklos išauklėta, todėl žydas yra individualistas, jis neranda džiaugsmo susilieję su mase, karo rikiuotė ir karo maršai jo nežavi ir nevilioja. Fašistiškai valstybei žydas negali būti palankus, nes tokia valstybė priešinga žmogaus „aš“, kurį žydas visuomet brangina. Žydo dvasia – liberališka ir pacifistiška, tuo tarpu hitlerizmas yra prieš liberalizmą ir pacifizmą“⁴⁸. Šis žydų „talmudiškos dvasios“ apibūdinimas rodo krikščionių demokratų požiūrį į vertybes.

Dėl tautininkų antisemitizmo. Kalbėdami apie tautininkų antisemitizmą katalikiškosios spaudos autoriai stengėsi būti atsargūs, nors ir neišvengdavo nepavartoję gana piktų žodžių. Analizuodami antisemitizmo problemą apskritai, krikščionys demokratai pabrėždavo ne tai, kokie yra žydai, bet tai, kokie žydai nėra (kitais tariant, kaip žydai yra šmeižiami). Kritikuodami „Lietuvos aidą“ publikacijas, „Ryto“ autoriai jungiasi su „Žydų

⁴⁷ J. Gobis, Antisemitizmas Vokietijoje, *Rytas*, 1933, Nr. 74(2630), p. 1.

⁴⁸ Ten pat.

balso“ leidiniu ir pareiškia, jog „Lietuvos aidas“, drauge ir tautininkai, nuolat tik ir iešką progos papriekiaštauti žydams *ad personam*, užuot atsakę į priekaištus *ad rem*. Kalbama apie tai, jog tautininkai mato žydus ten, kur jų ir nėra, kaip antai anglų „Observer“ redaktoriaus Gerwino atveju (Hitleriui atėjus į valdžią jis ėmė iš jo interviu), kuriam „Lietuvos aidas“ prikišo, kad jis esąs „neišmanėlis žydas“. Toks priekaištas sulaukė stiprios „Ryto“ reakcijos – buvo atsakyta, kad Gerwinas nėra žydas, o itin išsilavinęs anglų ministras ir Britų enciklopedijos vyr. redaktorius⁴⁹. Šiuo atveju anglų „žydo“ pavyzdžiu demonstruojama tautininkų „antisemitinė logika“ turėjo aiškų ideologinį leitmotyvą: jeigu, pasak krikščionių demokratų, tautininkai propaguoja fašistines ir nacistines idėjas, jie ir turi būti bent iš dalies antisemitai. Žydai šiuo atveju turėtų būti tarsi „antisemitinės logikos“ (žydiškumas, tautininkų nuomone, gali būti žmogui kaip priekaištas) aukos, galinčios padėti krikščionims demokratams bent jų ideologinėje kovoje. Šis žydų įvaizdžio apibūdinimas bene geriausiai pateiktas „Ryto“ straipsnyje, kur aprašoma 1929 m. rugpjūčio 1–2 d. nakties pogromas Slabadoje (daugiausia Jurbarko ir Skerdyklos gatvėse, t.y. prie pat Kauno II nuovados policijos sargybos būdelės)⁵⁰, taip pat 1932 m. teismo procesas (kad teisimą vykdo tos pačios tautininkų valdžios kontroliuojama institucija, „Rytui“ nesutrukdo atsargiai kaltinti antisemitizmu tautininkų kuriamą „naująją“ tvarką). Straipsnio autorius nurodo, jog pogromą rengė ir jame dalyvavo ne tik paprasti išsišokėliai, bet ir Šaulių sąjungos nariai (tautininkų satelitai), kurie buvo ginkluoti ir dėvėjo uniformas. Minimi Urbanas, Dirsė, Bučinskas, Girdziejauskas, Ramanauskas, Zubrickas, Ališauskas, Tamoševičius, Ivoška, Brūzgas, Gedvila, Plukta, Raškauskas... Pabrėžiama, jog antisemitiniai ekscesai buvę ne atsitiktiniai, bet kruopščiai suplanuoti ir turėję politinių tikslų: „Tai nebuvo paprasti chuliganai <...>, bet atstovai, pasistengę suardyti tarp lietuvių ir žydų vienybę, – rašo „Ryto“ autorius“⁵¹. Šie atstovai ironiškai vadinami „naujaisiais patriotais“⁵². Naujosios tvarkos politika ne tik demokratiją paneigė, bet ir paskatino žemuosius tautos jausmus, kurių išraiška ir esąs antisemitizmas⁵³. Jau trečia-

⁴⁹ Net žydai stebisi „L.A.“ logika, *Rytas*, 1933, Nr. 117(2673), p. 2.

⁵⁰ Slabados ekscesų byla. Ką pasakoja liudininkai, *Rytas*, 1935, Nr. 99(2375), p. 2.

⁵¹ Slabados ekscesininkų byla pasibaigė, *Rytas*, 1932, Nr.100(2376), p. 2.

⁵² Jie, pasak „Ryto“ autoriaus, savo antisemitizmą dangstė kova su žydišku komunizmu, nors Slabadoje niekas jokių demonstracijų neorganizavo. Taip pat rašoma, jog asmenys su šaulių uniformomis tikrino Slabadoje piliečių pasus ir, nustatę asmens tautybę, žmogų arba paleisdavo (lietuvi), arba žiauriai sumušdavo (žydą). Žr. Slabados ekscesininkų byla pasibaigė, *Rytas*, 1932, Nr. 100(2376), p. 2.

⁵³ Ten pat.

me straipsnyje atskleidžiamos ir smulkesnės Vilijampolės žydų mušimo detalės. Rašoma, jog visiškai pasyvios negausios policijos akivaizdoje civiliai ir šaulių uniforma „apsirengusių ir ginkluotų revolveriais, šautuvais bei lazdomis žmonių, pasiskirsčiusių grupėmis po du, tris ir daugiau, buvo sulaikomi praeiviai, išimtinai žydų tautos piliečiai ir apmušami kumštėmis, tikrinant kai kurių jų dokumentus (žydo tautybė buvo nustatoma pagal paso duomenis)“⁵⁴. Aprašydami minimą epizodą, „Ryto“ autoriai visų pirma siekė pagrįsti savo nuomonę, jog nacių ir fašistų ideologijos Lietuvai yra pražūtingos, nes prieštaraudamos krikščioniškosios demokratijos principams sėja tautinę nesantaiką, griaua visuomenę iš vidaus. Tokios mintys buvo skiriamos būtent ketvirtąjo dešimtmečio pradžios skaitytojui, kuris jau buvo gana gerai informuotas apie nacių pažiūras žydų atžvilgiu. Tuo tarpu 1929 m. pogromas, kurį iš dalies galėjo vykdyti ir „suvilkę“ šauliai (radikalioji voldemarininkų organizacija „Geležinis vilkas“ Lietuvos Šaulių sąjungą laikė „suvilkęjusia“, t.y. ypač lojalia radikalioms voldemarininkų idėjoms), buvo ankstesnio politinio laikotarpio padarinys, laikotarpio, kuris faktiškai baigėsi 1929 m. A.[Smetonai](#) pakeitus ministrą pirmininką A.[Voldemarą](#) nuosaikesniu J.[Tūbeliu](#).

Dėl lietuvių verslininkų antisemitizmo. Katalikiškoji spauda lietuvių verslininkų veiklai skyrė mažiau dėmesio negu juos rėmę tautininkai. Ketvirtąjo dešimtmečio pradžioje krikščionys demokratai stengėsi plačiau informuoti visuomenę apie naują lietuvių verslininkų judėjimą, matyt, patys nelabai suvokdami šio judėjimo esmę; verslininkai buvo vadinami keistu *verslamonininkų* vardu. Tačiau pamažu šio judėjimo pobūdis aiškėjo – judėjimas buvo nukreiptas prieš Lietuvos tautines mažumas ir visų pirma prieš žydus. „Ryto“ autoriai iš pat pradžių suprato verslininkų nuogąstavimus, mat Klaipėdos vokiečiai visaip diskriminavo lietuvių verslininkus⁵⁵ (tiek krikščionių demokratų, tiek tautininkų, tiek lietuvių verslininkų požiūris į Lietuvos vokiečių nacionalistinę tapatybę sutapo). Taip pat pritardami tam, jog įvairiais verslais turi užsiimti daugiau lietuvių⁵⁶, krikščionys demokratai verslininkų antisemitizmui oficialiai nepritarė ir iš jo atvirai šaipėsi; stengėsi įrodyti, jog žydų išstūmimas iš prekybos gali sukelti dar didesnių ekonominių problemų (taip atsitiko Žagarėje dėl to, kad po karo iš Rusijos

⁵⁴ Slabados ekscesų bylos motyvuotas sprendimas, *Rytas*, 1932, Nr. 127(2403), p. 6.

⁵⁵ Lietuvių verslininkų suvažiavimas, *Rytas*, 1931, Nr. 94(2140), p. 1.

⁵⁶ Lietuvių verslamonininkų suvažiavimas. Lietuvoje beveik visas biznis svetimųjų rankose, *Rytas*, 1931, Nr. 93(2139), p. 1; Jaunieji lietuviai prekybininkai, *Rytas*, 1932, Nr. 148(2424), p. 2; Pr.[Stanaitis](#), Lietuvių verslininkų žiniai, *Rytas*, 1933, Nr. 12(2568), p. 2.

negrižo dauguma žydų amatininkų ir pirklių, o ir atvykusieji vėliau ta veikla nesivertė. Prekyba ir pramonė apskritai buvo sunaikinta. Anot P. Mažylio, krizė tęsėsi ir 1927–1929 m.⁵⁷). Kaip minėta, tautininkai rėmė verslininkus. Aprašydami lietuvių verslininkų sueigas, „Ryto“ publicistai visados primindavo aktyvų tautininkų vaidmenį jose. Taip pat buvo pabrėžiama, jog Lietuvos valdančioji politinė srovė remia ne tik verslininkų judėjimą, bet ir jų antisemitizmą. Tas judėjimas suniekino (Sąjungos pirmininko Palovinsko kalboje) net Vytautą Didįjį – verslininkai koneveikė žymų Lietuvos valdovą už tai, kad jis į Lietuvą parsikvietė žydus⁵⁸. Tokius pareiškimus girdėjęs tautininkų generalinis sekretorius V. Rastenis (pats antisemitiniais straipsniais pagarsėjęs „Lietuvos aide“), esą niekaip nereagavo. Pasak „Ryto“ autoriaus, tautininkų atstovai tyliai pritarė ne tik akibrokštui Vytauto atžvilgiu, bet ir teiginiams, jog dėl antisemitinių išpuolių kalti patys Lietuvos žydai, kurie savo alaus ir kitų sindikatų bei urmo sandėlių veikla bando lietuvių kantrybę⁵⁹. Reikšdamas savo pasipiktinimą tokiais lietuvių verslininkų ir tautininkų antisemitiniais pareiškimais, „Ryto“ autorius net palygina „Lietuvos aidą“ su antisemitiniu laikraščiu „Lietuvio žodis“ (jame kitokių straipsnių beveik nebūdavo), nors nurodo, jog pirmasis yra mažiau antisemitinis⁶⁰.

Galima teigti, jog katalikiškoji spauda nepraleisdavo nė mažiausios progos pabrėžti tautininkų palaikomų lietuvių verslininkų antisemitizmo apraiškų. Tai tarsi tapo krikščionių demokratų sudėtine kontrpropagandos dalimi – radus progą parodyti, kad tautininkai ir jų palaikomos grupės klaidingai supranta lietuvių. Kalbėdami apie verslininkus antisemitizmo klausimą krikščionys demokratai bandė gvildinti jų organizacijos skilimo kontekste. Šiai problemai skirtų kelių straipsnių serijoje visur pradedama nuo to, jog lietuviai verslininkai savo eilinio 1933 m. suvažiavimo metu neleido žydams (svečiams, žurnalistams) dalyvauti jo darbe. Už tai buvo 17, prieš – 12. Vienas žydų spaudos atstovas net buvo apkultas ir išmestas įėga⁶¹. Šis epizodas toliau aprašomo verslininkų skilimo kontekste tampa gana reikšmingas. Jis tarsi paverčiamas kone svarbiausia to skilimo priežastimi. Jau kitame straipsnyje teigiama, kad skilimas įvyko dėl to, jog verslininkų Centro valdyba „nuėjo“ su politinėmis grupėmis (visų pirma tautininkų), pakluso jų ideologiniams ir propagandiniams interesams, kurių vienas ir yra tau-

⁵⁷ P. Mažylis, Žagarės prekybos ir pramonės istoriniai bruožai, *Rytas*, 1932, Nr. 44(2320), p. 6.

⁵⁸ Lietuvių verslininkų kongresas, *Rytas*, Nr. 229 (2785), 1933, p. 2.

⁵⁹ Ten pat.

⁶⁰ Ten pat.

⁶¹ Verslininkų sąjunga suskilo, *Rytas*, Nr. 18 (2574), 1933, p. 2.

tinės nesantaikos ir antisemitizmo kurstymas⁶². Toliau kalbama, jog Šlepa-
čiaus grupės pagrindu bus kuriama nauja Lietuvių verslininkų sąjunga, ta-
čiau tam esą nepakanka tvirto pagrindo – valdžios palaikymo⁶³. Valdžios,
kuriai, pasak krikščionių demokratų, su antisemitizmo priešininkais nepa-
keliiui. Krikščionys demokratai patys tarsi bando palaikyti kitataučių atžvil-
giu geranoriškai nusiteikusius verslininkus ir tai daro gana savotiškai, t.y.
spausdina Lietuvos žydų ekonominių sąjungų pareiškimą. Ar žydų atstovų
pareiškimai galėjo būti sudėtinė pačių krikščionių demokratų retorikos ar
požiūrio į žydus dalis? Atsakymas galėtų būti ir teigiamas, nes krikščionių
demokratų ideologai rėmėsi tik tokiu žydų požiūriu, kuris atitiko jų svar-
biausius tikslus (kaip ir tautininkai, kurių propaganda naudojos B. Zilberio
publikacijomis „Lietuvos aide“): šiuo atveju tikslas buvo kova su tautininkų
remiamais verslininkais. Taigi kokios idėjos pateikiamos minėtame žydų
pareiškime? „Sąryšy su kilusia spaudoj polemika dėl lietuvių ir žydų eko-
nominių santykių, – rašo žydų organizacijų atstovai⁶⁴, – žydų ekonominės
sąjungos randa reikalo viešai pareikšti:

Jokia žydų ekonominė sąjunga, joks visuomenės veikėjas ir joks spau-
dos organas niekad nepropagavo ekonominio atsiskyrimo.

Žydų ekonominės sąjungos visuomet siekė ir yra pasirengusios bendra-
darbiauti su lietuvių ekonominėmis sąjungomis bendrajam krašto labui.

Kviečiame visus piliečius ir spaudos organus sudaryti visiško pasitikėji-
mo atmosferą tarp visų bendrosios tėvynės luomų ir tautybių“⁶⁵.

Šis pareiškimas gerai parodo kelis žydų požiūrio aspektus, kurie netu-
rėjo prieštarauti krikščionių demokratų oficialiajai nuostatai. Pirmasis as-
pektas – žydai nevengia bendradarbiauti su lietuviais, kitaip tariant, jų neig-
noruoja, o tai buvo vienas svarbesnių lietuvių verslininkų argumentų, sie-
kiant skelbti žydų verslo boikotą Lietuvoje. Paneigiamas ir antras argumen-
tas, jog žydai sąmoningai žlugdą Lietuvą. Čia teigiama, jog Lietuvos žydai
siekia to paties tikslo kaip ir lietuviai, t.y. krašto klestėjimo. Paskutinis, tre-
čias aspektas rodo žydų pasiryžimą kurti pasitikėjimo atmosferą spaudoje,
kad būtų pasiektos anksčiau minėtos nuostatos, kurios tiesiogiai siejasi su
verslininkų propagauta ir tautininkų iš dalies palaikyta žydų verslo boikoto

⁶² J.J., Verslininkų grupės susirinkimas, *Rytas*, Nr. 33 (2589), 1933, p. 2.

⁶³ Ten pat.

⁶⁴ „Ryte“ spausdinamą pareiškimą pasirašė: Lietuvos prekybinių įmonių savininkų sąjun-
ga; Lietuvos pramonininkų ir fabrikantų draugija; Miškų pramonininkų ir prekėjų sąjunga
Lietuvoje; Lietuvos smulkiųjų pirklių centralinė sąjunga; Kauno miesto ir jo priemiesčių
smulkiųjų pirklių detalistų sąjunga; Lietuvos suvienyta amatininkų sąjunga.

⁶⁵ Lietuvos žydų ekonominių sąjungų pareiškimas, *Rytas*, 1933, Nr. 69(2625), p. 7.

nuostata. Tuo tarpu krikščionys demokratai visiškai atmetė boikoto idėją, kaip nepriimtina katalikiškai Lietuvai. Tuo tikslu beveik greta žydų pareiškimo spausdinamos kelios publikacijos iš nacistinės Vokietijos, kur žydų boikotas jau buvo valstybinės politikos dalis 1933 m. Hitleriui tapus faktiniu jos vadovu. Ši Vokietijos politika, su nedviprasmiškomis užuominomis į Lietuvos valdžios politikos pobūdį, smerkiama, nurodomas jos neperspektyvumas ir žalingumas, nes pagaliau gali kilti didžiulis viso pasaulio gerai konsoliduotų žydų pasipriešinimas⁶⁶. Antra vertus, tokį antisemitinį boikotą pasmerkė ir didžiausias krikščionių demokratų dvasinis autoritetas – Romos popiežius⁶⁷.

Tai, jog kalbos apie neigiamus antisemitizmo padarinius Vokietijai nėra tušti žodžiai, „Ryto“ autoriai mėgina įtikinti ir Lietuvos žydų pavyzdžiu, kurių aktyvus vaidmuo boikotuojant vokiškas prekes (tokia nuostata buvo paskelbta 1933 m. balandžio mėn.) davė rezultatų, t.y. buvę užsakymai iš Vokietijos buvo anuliuoti⁶⁸. Nors tokie Lietuvos žydų veiksmai jokio poveikio pačiai Vokietijos ekonomikai greičiausiai neturėjo, tačiau jie svarbūs Lietuvos žydų įvaizdžio požiūriu, nes jam suteikta gana svarbi charakteristika – Lietuvos žydai integrali ir solidari pasaulio žydų bendruomenės dalis.

Šios žydų boikoto problemos kontekste lietuviai verslininkai, kurie visas pastangas dėjo, kad Lietuvos žydai galiausiai būtų išstumti iš verslų, krikščionių demokratų retorikoje tarsi netiesiogiai tampa nacionalistinės tautininkų (kurie dar vadinti „quasi patentuotais patriotais“, pretenduojančiais į tai, jog tik jie tesuprantą tautos valią ir jos reikalus) politikos avangardu Lietuvoje. Šios politikos siejimas su Vokietijos situacija turėjo nedviprasmiškai parodyti tos visuomenės demoralizuojančios politikos vektoriaus kryptį⁶⁹.

Dėl krikščionių demokratų antisemitizmo. Tiek sintetine S.Šalkauskio ir A.Maceinos pažiūrų sistema paremta krikščionių demokratų ideologija, tiek oficiali pozicija spaudoje antisemitizmą atmetė kaip nesuderinamą ir su Bažnyčios, ir su krikščioniškosios demokratijos pasaulėžiūra. Vis dėlto būtų klaidinga manyti, jog katalikiškosios visuomenės politinio sparno pa-

⁶⁶ Žydų boikoto Vokietijoje smulki programa. Žydai prašo Hindenburgo užtarimo, *Rytas*, 1933, Nr. 73(2629), p. 2; Dėl žydų, *Rytas*, 1933, Nr. 74(2630), p. 2; Žydai kreipėsi į Tautų Sąjungą, *Rytas*, 1933, Nr. 77(2633), p. 1; Kaip praėjo žydų boikoto diena Vokietijoje, *Rytas*, 1933, Nr. 77(2633), p. 2;

⁶⁷ Popiežius pasisakys prieš persekiojimą, *Rytas*, 1933, Nr. 85(2641), p. 1.

⁶⁸ Prekyba ir pramonė, *Rytas*, 1933, Nr. 110(2666), p. 3.

⁶⁹ Nacionalizmas ir visuomenės dorovė, *Rytas*, 1933, Nr. 101(2657), p. 1.

žiūros šiuo klausimu buvo visiškai vienodos. Taigi ar galima kalbėti apie krikščionių demokratų ideologinės srovės bent dalinį antisemitizmą? Apie tai reikia kalbėti dviem aspektais: 1) tai sąlygiškai negausūs antisemitizmu „dvelkiantys“ pareiškimai spaudoje, kur žydai minimi arba tik tarp kita ko, arba tiesiogiai neįvardijami; 2) katalikiškosios visuomenės atstovų nevieši pareiškimai, kuriuos gana operatyviai registravo Lietuvos saugumo departamento biuleteniai. Čia neblogai matyti tam tikras krikščionių demokratų požiūrio į Lietuvos žydus dvilypumas – gerokai aiškesnė cezūra tarp oficialios ir neoficialios krikščionių demokratų pozicijos (kitai negu tautininkų, kai oficiali ir neoficiali pozicija skyrėsi mažiau). Galima prisiminti istoriko S. Sužiedėlio cituojamą tariamą Z. Ivinskio pareiškimą ateitininkų sueigoje 1938 m. Jame buvę teigiamai atsiliepiama apie rasinių klausimų sprendimą nacistinėje Vokietijoje. Tačiau, deja, istorikas nepamini, jog šio pareiškimo Z. Ivinskis atsižadėjo savo kreipimesi į Lietuvos saugumo vadovybę teigdamas, jog antisemitinio turinio pareiškimas buvęs ne jo⁷⁰, bet kitų ateitininkų⁷¹. O jis, kalbėdamas apie teigiamas nacizmo puses, tik esą priešpriešino ten „planingai ir energingai vykdomą tautinį ir valstybinį darbą su bloga šiuo požiūriu tautininkų valdomos Lietuvos situacija“⁷². Taip pat galima paminėti dar 1931 m. rugpjūčio 18 d. Dusetų krikščionių demokratų jaunuo-
menės („Pavasarininkų“) susirinkime pasakytas klieriko S. Pranckūno mintis apie „žydų-masonų Lietuvos valdymo grėsmę“, kurio tikslas „kiršinti katalikus su tautininkų vyriausybe“, „naikinti Katalikų Bažnyčią“, „plėsti anarchiją“⁷³. Šie epizodai – tai keli pavieniai atvejai, kurie nesuteikia pagrindo kaltinti krikščionis demokratų antisemitizmu.

Vis dėlto pavieniai antisemitizmo atvejai arba veikiau nežymios jo apraiškos kildavo ne tik privačiuose pokalbiuose ar sueigose. Pastoviai antisemitizmą smerkiančių ir krikščioniškosios demokratijos ideologijos motyvuotų pareiškimų fone viešai reikštos ir kitokio pobūdžio idėjos, kur galima atsekti antisemitizmo bruožų. Nors tokių būta negausiai, tačiau dėl objektyvumo jas paminėti būtina. Šios prieš „svetimąjį elementą“ nukreiptos idėjos

⁷⁰ Turint omeny Z. Ivinskio dienoraštyje pareikštas savikritiškas mintis, jo teiginiais iš dalies yra pagrindo abejoti. Plačiau žr. Z. Ivinskio pastabos sau pačiam, LVBR, Zenonas Ivinskis. Saviaukla ir valios ugdymas, I. 2; Taip pat žr. Nebeišlaikė – apsakymo pradžia, LVBR, Atsiminimai (išrašas iš dienoraščio) iš 1919 m. Raštai niekur nespausdinti, I. 9.

⁷¹ Valstybės saugumo departamento biuletenis Nr. 2, Kaunas, 1939 m. sausio 4 d. Krikščionys demokratai. Dr. Z. Ivinskis atitaiso savo kalbą, LCVA, f. 378, a. 10, b. 186, I t., 1 d., I. 7–8.

⁷² Ten pat, I. 8.

⁷³ Kriminalinės policijos IV rajono Biuletenis 48 Nr. Ukmergė, 1931 m. rugpjūčio 19 d., LCVA, f. 378, a. 3, b. 534, I. 25.

buvo gana artimos tautininkų autorių išsakytoms mintims. Čia taip pat daug dėmesio teko moralinei bei ekonominei Lietuvos krizei, kurią esą skatina kitataučiai, ypač žydai. Akcentuota, jog jie ne tik kontroliuoja Lietuvos pinigus, bet ir visoje Laisvės alėjoje bei kitose Kauno gatvėse pristeigė emigracijos kontorų ir šiaip biurų, o jų tikslas – „transportuoti mūsų piliečių pinigus į užsienį“⁷⁴. Ši pilietiško samprata turi stiprų etniškumo aspektą, t.y. čia kaip piliečiai suprantami visų pirma lietuviai, tuo tarpu kiti (žydai ar kiti nelietuviai) arba išvis „nepiliečiai“, arba piliečiai tik „nominaliai“, tą savo pilietybę naudojantys siekti „kenksmingų“ tikslų. Apie šį „kenkimą“ autorius rašo pateikdamas „faktų“ apie valstybės ir savivaldybės įstaigas: „Svetimųjų daug mūsų valstybės ir savivaldybės įstaigose: kas nežino jų mūsų universitete, atskirose ministerijose, valst. teatre, kriminalinėje policijoje“⁷⁵. Žodžiu, eskaluojama mintis apie Lietuvos institucijų kontrolę, kurią atlieka „priešiškai“ ir „tautiškai svetimi elementai“.

Vis dėlto kalbant apie krikščionių demokratų antisemitizmą, kitaip negu tautininkų atveju, negalima jo laikyti dideliu šešėliu, galinčiu užgožti visą tą pozityvų turinį, kuriuo buvo persmelkta krikščionių demokratų spaudos retorika XX a. ketvirtajame dešimtmetyje.

Išvados. Aptarus Lietuvos krikščionių demokratų požiūrį į žydus, galima teigti, jog XX a. ketvirtajame dešimtmetyje jiems nebuvo būdingas antisemitizmas. Atvirkščiai, krikščionys demokratai aktyviai priešinosi autoritarizmo ir antisemitizmo tendencijoms Lietuvoje ir viešais svarstymais apie dvasines vertybes bei žydų tautinę kultūrą siekė užkirsti joms kelią. Be abejonės, čia egzistavo stiprus politinės kovos su A. Smetonos valdymu elementas, tačiau negalima nuvertinti to pozityvaus idėjinio prado, kuris formavosi katalikiškosios spaudos puslapiuose. Šiuo požiūriu iškeltas žydų tautinis susipratimas, paremtas religingumo primatu, buvo svarbus krikščionių demokratų argumentas, mėginant įkūnyti savo tautinės valstybės viziją, kurioje religijai, religiniam auklėjimui būtų skiriama kur kas daugiau vietos, negu tai darė A. Smetonos režimas, nors jis taip pat pasisakydavo už krikščioniškąsias vertybes. Greta pozityvių žydų tautinės kultūros elementų akcentavimo, savo spaudoje krikščionys demokratai aktyviai kėlė lietuvių visuomenės, taip pat pačių tautininkų, lietuvių verslininkų antisemitizmo klausimą.

⁷⁴ N.J., Svetimųjų įtaka, *Rytas*, 1933, Nr. 4(2560), p. 1.

⁷⁵ Ten pat.

Visa tai leidžia teigti, jog ketvirtojo dešimtmečio krikščionių demokratų retorikos niekaip negalima susieti su antisemitizmo židinio Lietuvoje įvaizdžiu, kuris neretai jiems priskiriamas dėl įvykių 1941 m. birželio mėn. Jų pasaulėžiūra, drauge ir viešai deklaruotas požiūris į žydų tautinę mažumą neturėjo tiesioginio ryšio su tragiška holokausto pradžia Lietuvoje. Nepaisant to, atskiri šios politinės grupės atstovai ar net ideologai (A. Maceina) holokausto įvykiuose dalyvavo, tačiau jų motyvacija mažai ką bendra turėjo su tomis idėjomis ar dvasinėmis vertybėmis, kurias skleidė krikščionių demokratų spaudos autoriai XX a. ketvirtajame dešimtmetyje.

Įteikta 2004 m. gegužės mėn.

THE VIEWS OF THE LITHUANIAN CHRISTIAN DEMOCRATS TOWARD JEWS IN THE 1930s

Bernaras [Ivanovas](#)

Summary

In the period between the World Wars in Lithuania the Lithuanian Christian Democratic Party was one of the most influential political groups which had a clear ideology. Intellectuals of that time (Stasys [Šalkauskis](#), Antanas [Maceina](#), Mykolas [Krupavičius](#)) contributed considerably to its founding. This ideology laid the foundation for forming the views of the Lithuanian Christian Democrats toward national minorities, first of all toward the Jews of Lithuania. Christian values determined a quite positive evaluation of the spiritual and social life of the Jews in the Christian Democratic press. Authors representing the official views of the Christian Democrats were concerned with the problems of nationalism and anti-Semitism. In regard to these problems a clearly negative position was formulated, especially about the nationalism in the 1930s of the ruling tautininkai (nationalists) as well as about the anti-Semitism of businessmen. The spokesmen of the Christian Democrats carefully avoided making statements for which the shadow of anti-Semitism could be cast. This provides a basis for declaring that the events of June 1941 and their anti-Semitic aspirations, frequently equated by historians with Christian Democratic activists, did not have any direct ties with the official world view and orientation of values of the Lithuanian Christian Democrats in the period between the wars.

HABIL. DR. KAZIMIERAS MEILIUS

Lietuvos teisės universitetas, Vytauto Didžiojo universitetas

DR. JONAS JUŠKEVIČIUS

Lietuvos teisės universitetas

NELYGYBĖS ATsirADIMAS IR JOS PRIPAŽINIMO PROBLEMATIKA

Lygybės patirčiai priešingas reiškinys yra nelygybė. Šiame straipsnyje stengiamasi pažvelgti į nelygybę iš skirtingų laiko pozicijų. Lygybės, brolybės ir laisvės akcentavimas dar nereiškia, kad visuomenėje jau yra išsivyravusi lygybė. Ir lygybė, ir nelygybė gali būti aiškinamos politinė, socialinė, galimybių ar moralinė prasme. Labai svarbu, kokių aspektu lygybė ir nelygybė yra aiškinama. Lygybę ir nelygybę tik subuitinus, žmogaus buvimas netenka prasmės. Atmetus žmogaus prigimtą orumą, prasideda kelias dualistiniams žmogaus orumui ir jo teisių sumenkinimui. Todėl kiekviena visuomenės dalis – filosofinė, ideologinė, politinė ar krikščioniška – lygybę ir nelygybę supranta ir aiškina savaip.

Ižanga. Lygybės ir nelygės problema visais laikais buvo aktuali ir vis buvo stengiamasi atsakyti, kaip atsirandančią visuomenėje nelygybę būtų galima įveikti. Istorinės, politinės ir teisės normos nurodo, kaip ir kiek turi būti paisoma asmens interesų. Todėl nuo vienokių ar kitokių teisės normų priklauso visos visuomenės, jos dalies ar atskirų narių gerovė. Asmenys, kurių interesai gerai apsaugoti, tas normas palaiko ir stengiasi jas patys išsaugoti, tačiau kurių veikimo laisvė yra apribojama, tie stengiasi sau nenaudingų normų atsisakyti ir savo laisvę išplėsti. Visuomenė, kurioje žmonių santykiai aiškūs, neiškreipti, save laiko demokratine visuomene. Deja, tiek ankstesnėse epochose, tiek demokratinėje visuomenėje ne visi gali džiaugtis lygybe, daug dažniau ją pasinaudoja stipresnieji ir aktyvieji. Vadinasi, lygybė neateina savaime.

Kaip siekti lygybės ir ją realizuoti, šis klausimas visuomet kėlė didelį teisės susidomėjimą ir ligi šiol šis jos vaidmuo tebėra kontroversiškas tiek praktikoje, tiek teorijoje. Nelygybė būdinga daugeliui sričių – darbui, išsilavinimui, turtui ir pan. Visuomenės raidoje lygybės–nelygybės reiškinys nuolat keitėsi ir jo paaiškinimai darėsi vis sudėtingesni. Teisiniai sprendi-

mai, kurie įtraukiami į vadinamąjį svarbiausių nelygybių, paremtų rasės, lyties ar kito identiteto klasifikavimu, sąrašą, jau nebeatitinka kitų reikalavimų ir sudėtingesnių, interaktyvių bei struktūrinių nelygybės formų sprendimų. Kadangi patyrimas ir nelygybės priežastys tampa subtilesnės ir įvairesnės, tad konsensusas dėl teisės vaidmens, sprendžiant tokias nelygybės formas, vis sunkiau pasiekiamas.

Dauguma iš pasikartojančių prieštaravimų teisės kazuistikoje, teisės komentaruose ar politikoje jau kyla susikirtus pačioms lygybės teorijoms. Savo ruožtu šios teorijos atspindi prielaidas apie nelygybės priežastis, apie pusiausvyrą tarp nelygybės ir konkuruojančių vertybių ir apie teisės vaidmenį sprendžiant visuomenėje socialinius klausimus.

Graikų ir romėnų koncepcija. Kai žmogus suvokia, kad yra būtina prigimtinė lygybė, tuomet jis ta lygybę dalijasi ir su kitais visuomenės nariais. Tačiau ši žmogaus prigimčiai būdinga savybė turi individualių skirtumų. Turint tai galvoje, galima panagrinėti universalumo ir lygybės problemas. Kadangi apskritai visi žmonės yra panašūs, vadinasi, juos sieja bendrumas, todėl galima daryti išvadą, kad juos sieja kažkas daugiau negu panašumas ar prigimtinės lygybės prezumpcija. Todėl šios abi problemos yra aktualios ne tik šiandien, jos buvo žinomos ir graikams jau apie 400 m. pr. Kr.

Sokrato kilmės mokyklos (**Platono** ir **Aristotelio**) sutelkė dėmesį į universalumo ir teisingumo problemas, todėl labiau buvo pabrėžiama vienvė ir tvarka nei problemos sudėtingumas ir lygybė. Hierarchinė visuomenė pripažino klasinį susiskirstymą ir iš to plaukiančią nelygybę. **Aristotelis** pripažino vergų statusą, kaip natūralios klasės galimybę, pripažino prigimtinių moters pajungimą vyrui ir nevienodą žmonių pajėgumą valdyti tiek save, tiek kitus (*Polit.* 1252a-1260b). **Aristotelio** nuomone – jei liaudis gyvenime maištauja, tai ne tik dėl turto nelygybės, bet ir dėl gaunamos nelygios garbės, o išprususieji, atvirkščiai, dėl jiems rodomos lygios garbės (*Polit.* 1267a). Kai pilietinis gėris yra teisingumas, kuris yra tai, kas visiems naudinga, tuomet visiems atrodo, kad teisingumas ir yra tam tikra lygybė. Todėl kai kalbama apie lygybę, reikia žiūrėti, kurių dalykų atžvilgiu tam tikra išraiška yra lygybė ir kurių – nelygybė, nes iš čia kyla neaiškumas ir politinė filosofija (*Polit.* 1282b).

Aristotelis, atkreipdamas dėmesį į demokratijos susidarymą, sako, – jei visi kuo nors yra lygūs, tai jie lygūs absoliučiai (nes visi, būdami vienodai laisvi (*Polit.* 1317b) pagal skaičių (*Polit.* 1318a), mano esą absoliučiai lygūs), o oligarchijos požiūriu, – jei visi yra nelygūs pagal kurią nors vieną požymį,

tai jie yra absoliučiai nelygūs (pavyzdžiui, būdami nelygūs turto atžvilgiu, mano esą absoliučiai nelygūs), nes *daugiau* jau yra nelygu (*Polit.* 1301a). Todėl neramumai, kylantys dėl nelygybės, yra arba pagal skaičių, arba pagal vertę (*Polit.* 1301b). Siekiantieji lygybės sukyta tada, kai mano, kad turi per mažai, o lygieji – kad taptų aukštesni (*Polit.* 1302a).

Nors *Aristotelis* nesistengė nematyti nelygybės, bet aišku, kad jo lygybės koncepcija yra politinės kilmės, o ne kylanti iš žmogaus prigimties. Pagal jį, politikai, kaip praktiniam valstybės santvarkos menui, rūpi ne tik atsitiktiniai dalykai, bet ir laisvi žmonės. Kadangi visi laisvos visuomenės piliečiai yra laisvi, tad jie yra lygūs ne tik vienas kito atžvilgiu, bet ir atžvilgiu tų, kurie juos valdo. Taigi *Aristotelis* pripažįsta faktišką lygybę, nes žmogus „yra laisvas dėl paties savęs, o ne dėl kito“ (*Metaf.* 982b 25). Tačiau dėl savaimės suprantamų priežasčių jis negali politikos apibūdinti plačiau už kitus, tad sako, kad jis yra daugmaž laisvas ir lygus vyras.

Atrodo, kad šiuo atveju žmogaus lygybė yra labiau siejama su stoicizmu, pabrėžiant individo moralinį nepriklausomumą ir savarankiškumą, visuomenės sąvoką susiaurinant į aritmetinį ryšį žmogus–žmogus, kurių kiekvienas pats sau yra *kosmos*¹. Tokia individualistinė koncepcija, gerokai susiaurinti visuomeninį santykį, tarsi kreipia individą atgal, skatina pasirūpinti pačiu savimi.

Demokratinio laikotarpio graikai lygybės nebuvo pasiekę, todėl santykiai tarp turtingųjų ir vargšų liko įtempti. Pirmieji visada liaudį laikė priešu, o antrieji laisvę tapatino su tais, kurie laimi. *Aristotelis* sako, kad klystama esant ir demokratijai, ir oligarchijai. Demokratinio valdymo metu klysta demagogai, nes nuolat kovodami su turtingaisiais jie suskaldo valstybę, o turėtų būti atvirkščiai – jie turėtų sudaryti įspūdį, kad kalba turtingųjų labui, o oligarchai, esant oligarchijai, – liaudies labui; priesaikos turėtų būti atvirkštinės nei kad dabar: „liaudžiai būsiu nepalankus ir regsiu prieš ją visokias blogybes, kokias tik sugebėsiu, o reikėtų laikytis priešingo požiūrio – neskriausiu liaudies“ (*Polit.* 1310a).

Antikinėje Graikijoje religinių ir etinių vertybių suderinimas buvo laikoma ne tik juridine lygybe, bet ir pagrindiniu kuriamos demokratijos principu. Lygybės vertybė buvo siejama su laisve, kuri atitiko seną maksimą *si aequa non est ne libertas quidem dici potest*². Antikinėje visuomenėje lygybės

¹ *Kosmosas* – graikiškas žodis, reiškiantis darną, tvarką. *Kosmosas* – darnos, tvarkos, tam tikro pastovumo sukurtas pasaulis, kurio priešprieša – nepastovumas ir chaosas.

² A. *Cerri*, Uguaglianza (principio costituzionale di), *Enciclopedia giuridica*, XXXII, Roma, 1994, p. 1.

vertybė buvo įvairių formų, ji ne tik panaikino demokratines privilegijas, bet ir visus padarė pavaldžius viešajai nuostatai ir viešajai valdžiai. Dėl to, kaip ir romėnų teisėje (kur demokratiją apribodavo patricijai ir tėvo valdžia), demokratija dažnai buvo ribota, nes ji būdavo grindžiama klasiniu (luominiu) pagrindu. Tai ypač išryškėjo viduramžiais. Be to neapsieita ir modernioje visuomenėje, nes tokia juridinė lygybė atsiranda tarp tų panašių subjektų, kurie yra pavaldūs tam pačiam įstatymui.

Tobulinant institucijų vaidmenį, Romai pavyko išplėtoti piliečio statusą – buvo įveikti rasiniai, kultūriniai, religiniai skirtumai; graikai, galai, romėnai ir germanai įgijo panašią padėtį prieš įstatymą. Socialinės tvarkos atkūrimas buvo realizuotas Romoje – sukurta imperija, pagrįsta lygių teisių principu, išplaukusi iš civilinės teisės, tautų teisės (*jus gentium*) arba prigimtinės teisės.

Tačiau reikia pripažinti, kad ir antikinės visuomenės santykiai buvo pagrįsti privilegijomis. Klasių lygybė nebuvo žinoma arba žinoma tik teoriškai. Pirmiausia nelygybė atsirasdavo pačioje šeimoje, – šeimos tėvas turėjo daugiau teisių negu kiti šeimos nariai, pirmagimis vyravo savo brolių, vyrai – moterų atžvilgiu. Imperinėje struktūroje išsiskyrė įvairios žmonių kategorijos (laisvieji, išlaisvintieji, vergai, Romos piliečiai, latinai, perigrimai, barbarai, kaimiečiai...), jos naudojosi skirtingais įstatymais, išdu, laidojimu ir t.t. Taigi galima sakyti, kad tuo metu vyravo privilegijuota teisė, pradedant karo tarnyba ir baigiant žemės mokesčiais su kviritine nuosavybės teise ir t.t. Pabrėžtinai skyrėsi apranga. Vergams nebuvo leidžiama dėvėti togos, net jų tunikos taip pat turėjo išsiskirti – būti pilkos arba tamsios. Tuo tarpu senatoriai ir riteriai vilkėjo ilgą su purpuriniais apvadais tuniką, avėjo specialia avalyne, ant piršto mūvėjo auksinį žiedą, teatruose užimdavo specialias vietas. Dėl pripažintų privilegijų teisės jie negalėjo susivienyti, negalėjo patys ir jų šeimos nariai sudaryti santuokų su vergais, libertiniais, aktoriais ir t.t. Taigi riteriai ir senatoriai visuomenėje turėjo išimtinės teises. Respublikos laikotarpiu po ilgos kovos politinę lygybę pasiekė plebėjai. Jie įvairiais požiūriais atitiko to meto vietinę aristokratiją, kuriai kriminalinė teisė suteikė privilegijų kriminalinėje srityje. Didelė nelygybė buvo ir mirus. Vergai ir laisvieji būdavo laidojami skirtingose kolumbariumo dalyse, tai aiškiai rodė mirusio vergo ar laisvojo statusą.

Nors kai kurie stoikai ir pradėjo kalbėti apie moralinę ir prigimtinę lygybę, tačiau viskas likdavo tik teoriniame lygmenyje, nes I a. stoikų buvo mažuma, ir tie patys priklausė turtingųjų ir reakcingųjų klasei, todėl kai kuriems imperatoriams jie buvo nepriimtini. Nepaisant stoikų doktrinos, iške-

liančios žmogaus prigimtinių orumą, ir vėliau nebuvo prieita prie socialinės ir juridinės lygybės koncepcijos, nes buvo siekiama išlaikyti vergės vaikų užufruktą (*Dig. XXII,1,28*). Todėl I a. buvo nesuprantama, kaip galima pripažinti žemesnes klases ir kokia gali būti tokios lygybės prasmė (*Tacitus, Ann.15,20*)³.

Reikia pasakyti, kad romėnų valdžios struktūrose rikiavosi turtingųjų kasta. Susikūrus imperijai aristokratijai priklausė turtingoji buržuazija ir tiek aristokratija, tiek buržuazija leido laiką dykinėdamos, – bent to jos siekė, – pajungdamos savo naudai žemesnes klases.

Antikinio pasaulio istorija rodo, kad tuometinė visuomenė nebuvo turtinga, ir kapitalizmas, jeigu pripažintume, kad jį taip galima pavadinti, buvo menkas ir inertiškas. Esant tokioms sąlygoms ekonomika buvo uždara ir nenaši, nes turtai kaupėsi tik nedaugelio rankose (imperatoriaus, senatorių). To meto visuomenei trūko to, ką šiandien vadiname socialiniu funkcionavimu. Tokią padėtį nulėmė ne moraliniai ir socialiniai išipareigojimai, o juridiniai ir politiniai santykiai.

Užtenka tik pažvelgti į *demokratijos* sąvokos aiškinimą žodynuose arba enciklopedijose ir pamatysime, kaip skirtingai demokratijos šūkiu gali vadovautis valstybinė, politinė ar visuomeninė jėga. Graikų kalbos *demokratija* (*dēmos* – liaudis, *kratos* – valdžia) suprantama kaip viena iš valstybės valdymo formų, kuriai esant iš pačios tautos kylanti valdžia stengiasi visiems užtikrinti asmeninę laisvę ir gerovę. Kadangi demokratinė valstybė gali būti sukurta tik atitinkamos visuomeninės moralės pagrindu, tai platesne prasme demokratiškai vadinama ir pati visuomeninė moralė, pagrįsta laisvės, lygybės ir broliškumo principais, ir pati bendruomeninio gyvenimo forma, paremta šių principų realizavimu visuomeniniuose santykiuose. Nors demokratijos sąvoka siekia senovės Graikiją, tačiau šiuolaikine prasme suprantama demokratija istorijos raidoje demokratėjo, nes graikų *demos* reiškė ne visus žmones, o tik laisvuosius, skiriant juos nuo visų nelaisvųjų ir visų svetimųjų. Pirmykštėje bendruomeninėje santvarkoje, kol nebuvo klasių ir klasinių prieštaravimų, susiformavo nepolitinė demokratija – gimininė ir gentinė savivalda. Susikūrus valstybei atsirado politinė demokratija – valstybinė valdžios organizavimo ir jos veiklos realizavimo visuomenėje forma. Išnaudotojų reikalams tarnaujančiose politinės demokratijos valstybėse valdžia iš esmės tik formaliai priklauso liaudžiai arba kai kuriems jos

³ P.F.Girard, *Romėnų teisė*, 1–3 t., Kaunas, 1931–1933; P.Bonfante, *Istituzioni di diritto romano*, Torino, 1951; M.Ducos, *Roma e il diritto*, Bologna, 1998; V.Arangio-Ruiz, *Istituzioni di diritto romano*, 1983; K.Kolanczyk, *Pravo rzymskie*, Warszawa, 2001.

sluoksniams. Todėl tam tikru laikotarpiu yra išskiriamos ir tam tikros demokratinės formos: vergvaldinė, feodalinė, buržuazinė, socialistinė demokratija. Naujausiais amžiais, kuriantis naujoms demokratijos teorijoms, pradėjo labiau įsitvirtinti demokratinės valstybės samprata. Remdamasi prigimtinių žmogaus teisių ir tautos suverenumo teorijomis (J.Locke, Š.L.Montesquieu, J.J.Rousseau), demokratija toli pažengė XVII a. Anglijoje, naujai susikūrusioje JAV (1776). Čia įvairios kilmės ir įvairių konfesijų žmonės galėjo susiburti į vieningą valstybę tik demokratijos principų pagrindu. Europoje demokratija į gyvenimą atėjo su Didžiąja Prancūzijos revoliucija (1789–1794). Po Pirmojo pasaulinio karo demokratija visuotinai laimėjo. Vis dėlto iškilusios diktatūros įspėja, kad dėl jos išlikimo reikia budėti. Vadinamąją socialistinę demokratiją vieni laiko aukštesne demokratijos forma, o kiti čia įžiūri proletariato diktatūrą, kuri iš tikrųjų tėra monopartinė diktatūra arba fašistinėje demokratijoje – autoritarinė diktatūra. Nors šios santvarkos kūrėsi modernios valstybės sąlygomis, tačiau savaime parlamentarizmas nelaidavo valstybės demokratiškumo, – pasirodė, kad ir daugumos valdžia gali būti tironiška. Kaip politinė prasme demokratija išskiria valstybės absoliutizmą, taip moraline prasme demokratija išskiria kolektyvizmą, kur žmogus vertinamas tik kaip priemonė vienokiam ar kitokiam suabsoliutintam kolektyvui siekiant savo tikslų. Todėl šalia politinės demokratijos dar reikėtų kalbėti apie socialinę, kultūrinę demokratiją, o čia iškyla moralinis demokratijos prioritetas⁴.

Krikščioniškoji koncepcija. Pagoniškoji religija lygybės nesugebėjo užtikrinti, todėl nelygybės formos arba kartodavosi, arba jų atsirasdavo dar daugiau. Atsiradus krikščionybei, krikščioniškos dorovės reikalavimai nebuvo tik tuščias moralizavimas. Jie buvo pagrįsti krikščionio egzistencijos kilnumu, išplaukiančiu iš vienovės su Kristumi. Šv. Paulius kalbėjo, kad „Nebėra nei žydo, nei graiko; nebėra nei vergo, nei laisvojo; nebėra nei vyro, nei moters: visi jūs esate viena Kristuje Jėzuje“ (Gal 3,28). Graži buvo ir sąžiningo darbo paskirtis – pagalba artimui, todėl „Kas vogdavo, tegu tenebevia, bet imasi triūso, dirbdamas savo rankomis gerą darbą, kad turėtų iš ko padėti stokojančiam“ (Ef 4,28); „Tegul niekas neperžengia ribų ir neapgaudinėja savo brolio šituo reikalu, nes Viešpats keršija už visus tokius nusizengimus“ (1 Tes 4, 6); „Visų blogybių šaknis yra godulystė“ (1 Tim 6, 10);

⁴ Demokratija, *Lietuvių enciklopedija*, t. 4, Boston, 1954, p. 439; Demokratija, *Tarptautinių žodžių žodynas*, Vilnius, 2001, p. 154; Demokratija, *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 2, Vilnius, 1977, p. 627.

„Visi įtikėjusieji buvo vienos širdies ir vienos sielos. Ką turėjo, nė vienas nevadino savo nuosavybe, nes jiems visa buvo bendra“ (*Apd* 4,32). Viskas buvo bendra visiems, bet nevienodai, nes ligonio gyvenimas nėra tas pats, kas sveikojo, darbininko rankų darbas skiriasi nuo jaunuolio perrašinėtojo arba nuo aštuoniasdešimtmečio darbo. Todėl lygybė buvo geometrinė, o ne aritmetinė, nes kiekvienam davė pagal poreikius. Viršenybė reikėsi ne domėnė, o tarnavimu, o tarnavimu (S. Agostino, *Ep.* 211,6; *P.L.* 33, 960; S. Agostino, *De mor. Eccl. Cath.*, 1, 31; 68. *P.L.* 32, 1339). Krikščionybė turtingumą priėmė kaip užufruktą iš Dievo, todėl visa tai turėjo atitikti ne tik teisinius, bet ir moralės, meilės, gailestingumo įstatymus. Galima suprasti savaiminį pagoniškojo pasaulio pasipriešinimą, kai sakoma savo noru „<...> parduok, ką turi, išdalyk vargšams“ (*Mt* 19, 21), nes visi turi teisę pavalgyti, apsirengti, turėti kur prisiglausti. Vadinasi, turintieji tegu supranta, kad turtingumas nėra tikslas, o tik priemonė, todėl jie turi pasidalyti su neturinciais. Jeruzalės vyskupas Jokūbas atkreipia dėmesį į vargšus, kurie dėl savo neturto yra paniekinami. Jis sako: „Argi ne turtuoliai jus vargina, ar ne jie tampa jus po teismus? Ar ne jie piktžodžiauja tam gražiam vardui, kuriuo esate pavadinti?“ (*Jok* 2, 6)⁵.

Pirmieji Bažnyčios tėvai pabrėžė, kad „visi žmonės yra iš prigimtųjų lygūs“ (Grigalius Didysis, *Liber regulae pastoralis*, 2.6). Būtų klaidinga manyti, kad krikščioniškoji lygybės koncepcija yra tik stoikų formuluotės variantas. Ši koncepcija visų pirma buvo pagrįsta prigimtiniu žmogaus orumu – jo paties dvasiniams tikslams, o ne savarankiškumu – jo žmogiškiems poreikiams. Pagal Aristotelį, „tų, kurie yra lygūs, kiekis yra vienas; 1 yra skaičiavimo pradžia ir matas“ (*Metaf.* 1021a 12). Taigi lygybė tuojau matyti arba aritmetinėje lygybėje ($1=1$), arba geometrinėje proporcijoje ($a:b=c:d$). Todėl taikydamas šias sąvokas Šv. Tomas Akvinietis pažymėjo, kad lygybė yra „didesniojo ar mažesniojo neigimas“ ir gali būti siejamas su „apimties“ dalykais arba su „dorybės“ laipsniais. Todėl jis išpėjo, kad „susitarimas dėl formos (*in form*) paverčia dalykus panašiais, bet ne vienodais“ (*ST* 1a, 42.1).

Šv. Tomas Akvinietis nukreipia ir į Šv. Augustiną dėl jo nenoro priimti skirtingumus (*ST* 1a 2ae, 59.2). Jis nesutinka su Origenu, kuris manė, kad nelygybė yra atpildas už atsigręžimą į Dievą ir bausmė už nusigręžimą nuo Jo (*ST* 1a, 47.2). Labiau susižavėjęs skirtingumais ir įvairove nei vienodumu ar panašumu, Šv. Tomas sako, kad „viena rūšis yra tobulesnė už kitą“ ir kad Dievas „nesukūrė kiekvienos būtybės kaip geriausios, bet vieną geresnę už kitą“ (ten pat, ad. 1). Tačiau jis pripažino būtybių „tam tikrą lygybę, bū-

⁵ I. Giordani, *Il messaggio sociale del cristianesimo*, Roma, 1960, p. 172–199, 694–695.

tent proporcingą lygybę“, kai kiekviena iš jų atitinkamai dalyvauja kuriant visuotinę gerį (ten pat, ad. 2). Remiantis šia prielaida, žmonių lygybė skelbiama vartojant analogišką, o ne vienareikšmišką sąvoką.

Biblijoje skaitome, kad Dievas, sukūręs žmogų pagal savo paveikslą, vyrą ir moterį palaimino bei įpareigojo: „Būkite vaisingi ir dauginkitės, pripildykite žemę ir valdysite ją! Viešpataukite ir jūros žuvims, ir padangių paukščiams, ir visiems žemėje judantiems gyvūnams“ (*Pr 1, 28*). Be abejo, Dievo paveikslas ir panašumas minimas ne fizine prasme, bet dvasine, ir užduotis žmogui – reikšti Dievo viešpatavimą žemėje.

Popiežius **Paulius VI** savo enciklikoje pabrėžia, kad kiekviena žmogiška būtybė turi teisę ne tik į gyvenimą, bet ir į fizinį integralumą (*Populorum progressio*, 6), todėl juridiskai žmogus turi būti apsaugotas (ten pat, 13), o valdžia nėra nekontroliuojama (ten pat, 27), ji irgi yra pavaldi Dievui (ten pat, 31).

Asmens pirmumas prieš daiktą ir darbo pirmumas prieš kapitalą reikalauja, kad gamybos našta būtų teisingai paskirstoma visiems asmenims. Teisingumo privalu laikytis ne tik paskirstant gamybą gautus turtus, bet ir atsižvelgiant į sąlygas, kuriomis gamyba vykdoma. Juk pati prigimtis reikalauja, kad žmogus, dirbdamas gamyboje, turėtų progos veikti atsakingai ir tobulinti savo asmenybę. Ekonominė sistema neteisinga, kai jos organizacijos savo veikla menkina žmogaus orumą ar slopina atsakingumo jausmą, trukdo pasireikšti asmeninei iniciatyvai (*Mater et Magistra*, 69–70). Istorinė patirtis rodo, kad ten, kur stinga asmeninės atskirų žmonių iniciatyvos, išigali politinė tironija, atsiranda sustingimas ne tik materialinėje, bet ir dvasinėje srityje (ten pat, 44). Kiekvienas socialinis veikimas privalo socialinio kūno nariams teikti pagalbą, bet niekuomet jų negriauti ar absorbuoti.

Kai tautos gyvena be iniciatyvos ir atsakomybės, yra užguitos ir negali dalyvauti nei socialiniame, nei kultūriniame, nei politiniame gyvenime, visada atsiranda noras įveikti tokią neteisybę, kuri žemina žmogaus orumą (*Populorum progressio*, 30), tačiau reikėtų nepamiršti, kad ir tokios revoliucijos gimdo naujas neteisybes (ten pat, 31).

Bažnyčia, kaip visuomet, taip ir dabar, primena visiems atsakomybę už neturinčius pakankamai maisto, todėl ragina pažadinti visų sąžinėse atsakomybės jausmą (*Mater et Magistra*, 145–146).

Jau popiežius **Leonas XIII** savo enciklikoje *Rerum novarum* atkreipė dėmesį į nelygybę, pripažindamas, kad neužtenka vien tik vadovautis sutartimis ir laisvu sutikimu. Šie dalykai turi išlikti subordinuoti prigimtinėi teisei. Todėl negalima vienodai taikyti standartų ekonomiškai pažangesnėms šalims ir vargingoms, reikia laikytis teisingumo, moralumo ir žmogiškumo

principų. Tarptautinėse sutartyse kainų politika turi būti teisingai subalansuota (*Populorum progressio*, 61), nes tarp tautų esanti ekonominė, socialinė ir kultūrinė nelygybė provokuoja įtampą ir nesutarimus ir taip kelia pavojų taikai (*Populorum progressio*, 76).

Neužtenka vien įveikti badą, kova prieš visą vargą yra būtina. Reikia kurti tokį pasaulį, kur kiekvienas žmogus, nesvarbu, kokios jis religijos, tautybės, galėtų gyventi visavertį gyvenimą ir laisvę būtų ne tik žodžiuose, bet ir gyvenime, kad vargšas **Lozorius** galėtų atsisėsti už turtuolio stalo (plg. *Lk* 16, 19–31). Kiekvienas pagal tai turėtų patikrinti savo sąžinę (*Populorum progressio*, 47).

Šiuolaikiniame pasaulyje ne tik kyla pavojus taikai, bet ir regimos įvairios neteisingumo formos. Savo asmeniniame gyvenime kilmės, rasės, lyties, tautybės, tikėjimo, politiniu atžvilgiu žmogus patiria vienokią ar kitokią nelygybę. Jau vien kalbant apie religinę laisvę, žmonės dažnai susiduria su agnostinėmis, ateistinėmis pažiūromis, kas atspindi šių laikų dvasią. Matyti ir jaunimo požiūris į vaikus – kaip žmogus šiame pasaulyje priima kitą žmogų (n.19–21)⁶.

Kalbant apie materialinę nuosavybę, įvairios nelygybės formos matyti pažvelgus tiek į istorines, tiek į kultūrinės aplinkybes – jos mūsų visuomenėje tarsi sumažina moralinę atsakomybę ir todėl netrukdo vešėti socialinei neteisybei. Taip pat kai kuriose šalyse yra pažeidinėjamos žmogaus teisės ir žmogaus orumas. Vadovavimasis hegemoninėmis nuostatomis neužtikrina humanistinių principų – suteikti kiekvienam galimybę gauti teisingą atlyginimą ir vertinti žmogaus orumą (ten pat, n.17).

Tai rodo, kad ir kokia būtų techninė ir ekonominė pažanga, pasaulyje nebus teisingumo nei taikos tol, kol žmonės negrįš prie savo kaip Dievo kūrinų sąmonės (*Mater et Magistra*, 200). Nuostata, kad visi žmonės yra lygūs dėl jų prigimtinių teisės, turėtų būti visuotinai priimta. Negali būti politinių bendruomenių iš prigimties viršesnių, lygiai taip pat negali būti ir žemesnių. Visos politinės bendruomenės yra lygios, kaip ir visi jų nariai yra tos pačios žmogiškosios būtybės, todėl ir visos politinės bendruomenės turi užtikrinti savo nariams lygias teises.

Dievas paskyrė žemę su visais daiktais visų naudojimuisi, kad sukurtos gėrybės, vadovaujantis teisingumu ir meile, lygiai pasiektų visus žmones. Nesvarbu, kokios yra nuosavybės formos, žmogus, naudodamasis gėrybėmis, išorinius daiktus, kurie net jam teisėtai priklauso, privalo laikyti ne tik

⁶ Discorso *In nome dell'uomo* di Giovanni **Paolo** II all'assemblea dell' ONU, il 2 ottobre 1979, AAS, LXXI (1979), p.1143–1160.

savo, bet ir bendra visų žmonių nuosavybe. Todėl atsidūrusieji skurde turi teisę paimti iš kitų tiek, kiek jiems būtinai reikia. Prisimindamas badaujančius Vatikano II Susirinkimas ragina tiek privačius, tiek oficialius asmenis prisiminti Bažnyčios Tėvų posakį: „gelbėk mirštantį badu, priešingai – būsi žmogžudys“ (GS 69).

Dabartinės ištakos. Lygybės samprata gali būti trejopa: 1) prigimtine lygybė – kai panašumai suvienija tos pačios rūšies narius ir dėl to sakoma, kad žmonės iš prigimties yra lygūs, t.y. jie turi tą pačią žmogaus prigimtį ir visa, kas iš jos išplaukia; 2) politinė lygybė – kai piliečių lygybės statusas nulemia teisinį visų privilegijų neigimą, vienodą įstatymų taikymą ir vienojų svarbiausių teisių ir laisvių turėjimą; 3) socialinė lygybė – kai tam tikri socialiniai sluoksniai pasiekia tarpusavio sutarimą, kai nepritariama jokiame socialinės klasės išskirtinumui visuomenės viduje. Paprastai laikoma, kad socialinė lygybė ar nelygybė remiasi kultūriniais, ekonominiais, užimtumo ar kitais ne teisiniais panašumais ar skirtumais. Šis lygybės tipas būdingas neklasinei visuomenei.

Absoliučios aritmetinės politinės ar socialinės lygybės galimumas traktuojamas nevienodai. Socialinėse ir politinėse sistemose lygybė yra laikoma patenkinama, kai atmetama nepagrįsta klasių diskriminacija ir panaikinami teisiniai, politiniai ar ekonominiai priespaudos likučiai. Čia lygybė yra tai, kai visų galimybės ir pasirinkimas yra proporcingas asmeninėms galimybėms ir individualiems poreikiams. Taigi daugeliu atvejų lygybė yra reliatyvi, t.y. geometriškai proporcinga.

Atsižvelgiant į tai, ar politinė lygybė yra suvokiama kaip priemonė tolesniam socialinės lygybės siekiui, ar atvirkščiai, – demokratija yra apibūdinama kaip politinė ar kaip socialinė. Teisių ir galimybių lygybė tapo šiuolaikinių demokratijų rodiklis. Vakarietiškas požiūris tradiciškai sutapatinamas su politiniu modeliu, tuo tarpu socialistinės sistemos, kurios deklaruoja socialinės lygybės siekį, nepaiso politinės lygybės ir susitapatina su socialiniu modeliu.

Šis požiūrių skirtumas yra dažnai pabrėžiamas dėl suponuotos laisvių ir lygybės opozicijos. Alexis de [Tocqueville](#) manė, kad vieno žmogaus istorija yra jo paties konflikto su kitu istorija (*Apie Amerikos demokratiją*, 2.4, 7). Todėl pagal jį laisvė yra žmogaus gyvenimo pagrindas ir ją galima pradėti garbinti kaip fetišą ar stabą. Tai du vienas kitam prieštaraujantys dalykai, kurie būdingi žmogui. Šis prieštaravimas gali būti būdingas ir valstybei, kuri susikuria laisvei, bet kol pasiekiamas laisvė, karas yra neišvengiamas. Ne-

didelė įžvalga turėtų pakoreguoti šį išpūdį, nes laisvė negali sankcionuoti kito žmogaus išnaudojimo, kaip ir lygybė negali būti pateisinama paneigiant skirtingumus. Atvirkščiai, įvairūs *nusavinimai*, kuriuos lėmė socialinių ir ekonominių sąlygų sumenkinimas, yra ne mažiau prieštaraujantys negu prievolės, primastos arbitrinės vyriausybės. Laisvė ir lygybė iš tikrųjų nėra konkuruojantys idealai: jie yra tarpusavyje susiję ir kartais būna neatskiriamos prigimtinio orumo sudedamosios dalys. Laisvė yra reliatyvi priklausomybei, lygybė – vertybei.

N. [Macchiavelli](#) (1469–1527), kurdamas empirinį požiūrį į politinius mokslus, lygybės pagrindą nuo teisės nukreipė link nacionalinio identitškumo. Kai politinės santvarkos uždaviniu tampa vienodai traktuoti visus visuomenės narius, tai yra ne kas kita, kaip grupuočių kovos tikslas emocinškai įveikti konkuruojančius interesus, kad panaikintų socialinę, ekonominę ir politinę nelygybę, kuri neišvengiamai kyla iš kompromisų ir kitų primastos valios. Todėl [Macchiavelli'o](#) pasiūlytas lygybės pagrindas tapo nacionaliniu lojalumu arba, kitaip sakant, civiline dorybe (*virtù*). Jam rūpi ne etiniais idealais pagrįsta valstybė, o realiai egzistuojančių dalykų analizė. Matydamas didelį skirtumą tarp to, kas dedasi pasaulyje ir kaip turėtų būti, jis žmogui, suvokiančiam, kad tai, kas norima, yra esama, nemato nieko daugiau kaip pražūtį, nes toks žmogus, trokšdamas kas žingsnis daryti gera, nekuria sau gerovės ir taip prapuola tarp žmonių, nepripažįstančių gera⁷.

Sociologai irgi pritarė valdžios ideologijai. Fr. [Oppenheimeris](#) dėstė, kad prie pirmų dviejų gyvenimą skatinančių instinktų (alkio–savisaugos) ir meilės (giminės pratęsimo), esant auščiausioms socialinėms struktūroms, prisideda trečiasis – garbės ir jėgos instinktas. Anot jo, žmogus suprato, kad valdžia yra turto sąlyga ir kad žemiškas gėrybes galima įsigyti arba savo darbu, t.y. ekonominėmis priemonėmis, arba prievarta, pasisavinant svetimą darbą, t.y. politinėmis priemonėmis⁸.

Galima nesunkiai pastebėti, kaip visuomenėje tapo įprasta šalinti visokią realų bendrumą. Tai ypač matyti XVI ir XVII a. valstybių santvarkose. Problema, su kuria susidūrė M. [Liuteris](#), J. [Kalvinas](#), U. [Zwinglis](#) ir kiti reformacijos veikėjai, buvo ta, kaip žmogaus individualumo per didelio vertinimo sąlygomis naujai įvertinti bendruomeninį sąmoningumą. Tam tikslui buvo paskelbta „susitarimo“ sąvoka; jos klasikinį paaiškinimą pateikė Thomas [Hobbes](#).

⁷ N. [Machiavellis](#), *Rinktiniai raštai*, Vilnius, 1992, p. 60.

⁸ J. [Höffner](#), *Krikščioniškasis socialinis mokymas*, Vilnius, 1996, p. 218.

T.[Hobbes](#) užsimojo paaiškinti, kad kiekvienas žmogus iš prigimties siekia sau naudos, todėl jam neįmanoma pasiekti taikos jokiais sąlygomis, išskyrus lygybės atvejį (*Leviat.* 1.15). [Hobbes'o](#) manymu, žmonės nepripažins taikos tol, kol kiekvienam individui, sutikusiam tapti bendrų taisyklių sistemos nariu, nebus garantuota esminė lygybė su kiekvienu kitu nariu. O kai lygybė įtvirtinama teisės normomis, visi kiti socialinės ir ekonominės kilmės nelygybės atvejai jau negalimi. Taip jis identifikavo lygybę su teisiniu neša-liškumu, paversdamas teisingumą tam tikra lygybe – kadangi mes visi iš prigimties esame lygūs, tai niekas negali savintis daugiau teisių, negu jis suteikia jų kitam, išskyrus tai, ką jis sąžiningai įsigyja susitarimu.

Identifikuodamas teisingumą su sąžiningumu ir lygybe, [Hobbes](#) atvėrė vartus XVIII–XIX a. liberalizmui, kai dėmesys sutelkiamas į lygias galimybes, laisvą prekybą, sąžiningą atlygį ir vienodą teisinę apsaugą. Kadangi šis sąžiningumas buvo siejamas tik su viešųjų taisyklių sistema, [Hobbes'o](#) lygybė tapo vien politiniu dalyku. Todėl [Hobbes](#), suformulavęs šiuolaikinės ir neklasinės politinės visuomenės koncepciją ir remdamasis individualistine antropologija, suprato, kad natūrali žmonių būseną yra visų karas prieš visus (*bellum omnium in omnes*). Tuo jis priartėjo prie teiginio, kad žmogus žmogui – vilkas (*homo homini lupus est*). Tokia prigimtinės žmogaus būklės samprata leido daryti tai, ką jis norėjo, ir veikti prieš tą, prieš kurį norėjo.

Lygybės susiaurinimas iki „politinės lygybės“ buvo perimtas [J.Locke'o](#) (1632–1704) ir [A.Smitho](#) (1723–1790); ypač pastarasis buvo įsitikinęs, kad ir kitose srityse, esančiose už politikos ribų, lygybė visada turi nusileisti nuosavybės saugumo poreikiams. [Smithas](#), rašydamas apie mokesčius, teigė, kad „labai didelė nelygybė nėra toks didelis blogis, lyginant su labai mažu netikrumu“ (*Wealth of Nations*, 5.2).

Šiuolaikinę socialinės lygybės sąvoką suformulavo J.J.[Rousseau](#) (1712–1778). Jam privati nuosavybė yra pirmutinė ir pagrindinė žmogaus prigimties degeneracijos priežastis. Pripažindamas, kad neįmanoma panaikinti skirtumų, kuriuos visuomenė sieja su gimimu, turtine padėtimi bei išsilavinimu, jis vis tiek manė, jog įmanoma išlaisvinti žmogų iš valdančiosios klasės dominavimo, jei tik žmonės susijungs į sąjungas, kurios juos gins jėga ir apsaugos „kiekvieno visuomenės nario asmenį ir gėrį; taip individas, vienydamasis su visais, paklus reikalavimams ir kartu išliks laisvas kaip ir iki tol“ (*Contr. Soc.*, 1.6). Pagal [Rousseau](#), įstatymų leidėjas, „privalo jaustis pajėgus <...> keisti žmogaus prigimtį, transformuoti kiekvieną individą į didžiosios visumos dalelę“, rūpintis ne tik teisiniu sąžiningumu, bet ir plačiomis žmogaus tobulėjimo galimybėmis (ten pat, 2.7.). Šios teorijos istorinė reikšmė –

tai nauja kolektyvinė koncepcija, kurią vėliau savo sociologinėmis išvalgomis apie *sąmoningumą, valdžią ir bendrą gyvenimą* išplėtojo Émile Durkheimas, taip pat Saint-Simonas, čia įtraukdamas ir mokslą bei pramonę. Tačiau abi šios gyvenimo kryptys neišvengiamai stengėsi pajungti individą grupei, išaukštinamos ankstesniąją individualistinių teisių sąvoką. Natūrali žmogaus laisvė tapo pilietinė.

K.Marksas ir F.Engelsas, kaip ir visi XVII–XVIII a. mąstytojai, nelygybės problema laikė klasinę visuomenę, todėl tas idėjas nuolat plėtojo⁹. Tirdami visuomenės pasidalijimo priežastis, jie pripažino, kad visuomenės raida yra revoliucinio judėjimo principas. Pagal K.Marksą, socialinė ir antagonistinė klasių kova yra ne tik priešingybių ir konfliktų raiška, bet ir pagrindinis socialinių pokyčių elementas. Visuomenės istorija – tai klasių kovos istorija, kur dominuojanti klasė engia kitą klasę: vergvaldžiai – vergus, feodalai – valstiečius, buržuazija – proletariatą. Tačiau antagonistiniai santykiai gali būti ir tarp pačių engiančiųjų. Antagonistinėje visuomenėje valstybė tam tikrai klasei garantuoja ekonominį viešpatavimą. Ekonominis ir politinis viešpatavimas tampa tarpusavyje neatskiriama susiję. Klasių kova gali vykti ekonominiu, ideologiniu, politiniu aspektu, taikiai ir revoliuciniu būdu. *Ekonomine kova* siekiama kitokio gėrybių paskirstymo toje pačioje visuomenėje. Darbininkų kova visada prasidėdavo savo interesų gynimu: didesnio darbo užmokesčio, trumpesnės darbo dienos, geresnių darbo sąlygų reikalavimu. Kiekvienam vienas iš pagrindinių elementų yra nuosavybė. Materialinės sąlygos tarsi apibrėžia individo *status*. Industrinėje visuomenėje tie, kurie turi aukštą *status*, paprastai diktuoja gyvenimo sąlygas, kultūrą ir neigiamai veikia tą, kuris nieko neturi. Taip susidaro dvi viena kitai priešingos pozicijos. Pirmieji stengiasi turtėti ir plėtoti savo interesus, naudodamiesi darbininkų klase, jiems už atliktą darbą mokėdami neadekvačiai, antrieji stengiasi nepasiduoti išnaudojimui, kartu ieško būdų ir pranašumo, kaip kontroliuoti veikiančią politiką ir ideologiją. Buržuazija efektyviau kontroliuoja visuomenės ekonominę situaciją, o darbininkija yra suskilusi, neorganizuota, neinformuota ir nesuvokianti, į kokią situaciją ji yra patekusi. Buržuazijai patogiu naudotis jos negebėjimu susiburti ir jausti nepajėgumą kažko greitesnio ieškoti. Tačiau ir tokiomis sąlygomis darbininkai sudaro klasę, kuri yra nepatenkinta ir prieštarauja jų išnaudojimui bei trukdo jų siekiams.

⁹ Z.Bauman, *Lineamenti di una sociologia marxista*, Roma, 1971; Klasių kova, *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 5, Vilnius, 1979, p. 560–561; Marksizmas-leninizmas, *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 7, Vilnius, 1981, p. 256–257.

Todėl marksistiniu požiūriu klasė suprantama kaip grupė asmenų, kuri skiriasi pagal savo vietą istoriškai apibrėžtoje visuomeninėje gamybos sistemoje, pagal savo santykį (dažniausiai įstatymų įtvirtintą ir įformintą) su gamybos priemonėmis, pagal savo vaidmenį visuomenėje, darbo organizacijoje, vadinasi, pagal savo turimo visuomeninio turto dalies įsigijimo būdus ir dydį¹⁰. Antagonistinėje visuomenėje viena klasė gali pasisavinti kitos klasės darbą dėl jų pačių skirtumo tam tikroje visuomeninio ūkio santvarkoje. Gamybos priemonių savininkai pasiima tiesioginių gamintojų pridedamojo darbo, o tam tikromis sąlygomis ir dalies būtinojo darbo produktą. Atsirađes išnaudojimas yra paremtas santykiu su gamybos priemonėmis. Išnaudojimas neįmanomas be priedavtos. Turėdami gamybos priemones, kapitalistai samdo darbininkus, kurie nieko daugiau neturi – tik savo darbo jėgą, kuri darbdaviui sukuria pridedamąją vertę. Socializmo sąlygomis pašalinus privatinę nuosavybę buržuazinė klasinė visuomenė pertvarkoma į socialinę visuomenę. Socialinės visuomenės klasiniai santykiai pagrįsti bendru darbu ir bendradarbiavimu, o ne išnaudojimu ir tarpusavio kova¹¹.

Nors marksistiniu požiūriu pranašumas suteikiamas ekonominiam faktoriui, kuriuo sukuriamą bendrą socialinę situaciją, tačiau nereikia manyti, kad **Marksas** nesuteikia reikšmės politiniam, ideologiniam ir gyvenimo stiliui. Norint įveikti esamą situaciją, reikia, kad visuomeninės klasės būtų sąmoningos ir turėtų bendrą interesą, kuris vienija darbininkus. Tam reikalinga klasių savimonė, solidarumas ir konfliktiškumas. Klasių savimonė pasireiškia, kai suprantamas ir atliekamas tas vaidmuo, kurį nulemia santykis su pačia klase ir nuosavybe. Tai pasiekama, kai klasė tampa solidari. Klasės susivienijimas suteikia galimybę realizuoti savo politinius ir ekonominius tikslus decentralizuojant buržuaziją. Pasiekus klasės savimonę ir solidarumą, atsiranda trečiasis elementas – tikslinis konfliktas, kuriuo ne vien siekiama kovoti su vyraujančia klase, bet ir pagerinti savo gyvenimo sąlygas, įsigyjant kuo daugiau gamybos priemonių. Kai ekonominė kova perauga į *politinę kovą*, organizuota klasė nuosekliai ir radikaliai siekia sukurti ir įtvirtinti savo klasės valdžią. Tai neįmanoma be *ideologinės kovos*. Marksizmas-leninizmas pripažįsta, kad visuomenėje greta klasių egzistuoja ir kiti socialiniai sluoksniai, grupės. Jų tikrąjį vaidmenį galima suvokti tik nustatčius jų vietą klasinėje visuomenės struktūroje ir klasių kovoje. Todėl ideologiniu kovos metodu siekiama ne tik vienyti ir derinti savo klasės narių elge-

¹⁰ V.I. **Lenin**, La grande iniziativa, *Opere*, Roma, vol. 29, 1967, p. 384–385.

¹¹ Išnaudojimas, *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 4, Vilnius, 1978, p. 561.

sį, skaidyti priešiškos klasės vienybę, bet ir įgyti sąjungininkų iš tų klasinių grupuočių, kurios laikosi bešališkai ir netvirtai¹².

Klasių kovos formos ir metodai priklauso nuo istorinės situacijos. Aukščiausiu klasių kovos laipsniu yra laikoma socialinė revoliucija, kuriai pasisekus vienos klasės valdžia pereina kitai klasei. Formuojasi nauji santykiai, bet kartu formuojasi ir nauji klasiniai konfliktai – prasideda naujas procesas. Marksizmas, suteikdamas prioritetą proletariatui, pereinamuoju laikotarpiu pripažįsta *proletariato diktatūrą*. Sutapatinus klasių kovą su demokratija ir socializmu, atrodo, kad siekiama taikaus sambūvio, kuris padeda suprasti realų klasinį ideologinį ir politinį kovos turinį bei formą. Sukūrus socialinę visuomenę manoma, kad nebeliks pagrindo klasiniams susidūrimams. Po proletariato diktatūros valstybės sukūrimo, atsiradus visuomeninei gamybos priemonių nuosavybei, ji taps visos liaudies valstybe¹³.

Kai kalbame apie marksistų požiūrį į lygybę, reikia pasakyti, kad yra įsitvirtinusi nuomonė, priešingai, negu palaikoma propagandos, jog doktrininis komunizmas nebuvo skirtas vien lygybės koncepcijai palaikyti. Tiek [Marksas](#), tiek [Engelsas](#), stebėdami lygybės idėją buržuazinės santvarkos ekonominėmis sąlygomis, interpretavo proletariato neramumus tik kaip reikalavimą panaikinti klases. *Komunistų partijos manifeste* sakoma, kad visų ligšiolinių visuomenių istorija buvo klasių kovos istorija. Engėjas ir engiamasis buvo amžini antagonistai, kovojo kovą, kuri visada baigdavosi revoliuciniu viso visuomenės statinio pertvarkymu¹⁴.

[Engelsas](#) buvo įsitikinęs, kad bet koks lygybės reikalavimas išeina už pagrindinio reikalavimo ribų ir nuo būtinybės pereinama prie absurdo. [Marksui](#) darbo jėga yra kaip išskirtinė standartinė gamintojo teisė, proporcinga įdedamo darbo kiekiui. Taigi už nevienodą darbą lygios teisės yra neįmanomos. Tik aukštesnėje komunistinės visuomenės raidos stadijoje, kai tironiškas individų pajungimas pagal jų darbo pasiskirstymą bei skirtumas tarp protinio ir fizinio darbo išnyks, tada išnyks ir siauras buržuazinis teisių supratimas ir visuomenė iškels lozungą: *iš kiekvieno pagal sugebėjimus, kiekvienam pagal poreikius*.

Todėl susikūrus socializmui pastangos buvo nukreiptos ne siekti teisinės lygybės, bet kaip pagerinti žmonių socialines sąlygas, kurios, pasak

¹² Klasė, *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 5, Vilnius 1979, p. 554–555.

¹³ Z.[Bauman](#), *Lineamenti di una sociologia marxista*, Roma, 1971; Klasių kova, *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 5, Vilnius, 1979, p. 560–561; Marksizmas-leninizmas, *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 7, Vilnius, 1981, p. 256–257.

¹⁴ K.[Marksas](#), F.[Engelsas](#), *Komunistų partijos manifestas*, Vilnius, 1978, p. 24.

Saint-Simono, nesiekia laisvės ar fiktyvios lygybės, bet tik esamos socialinės agonijos sušvelninimo. Tai proletariato *agonija*, įkvėpusi marksizmą siekti idealaus ar daugmaž vienodo materialinių gėrybių paskirstymo. Pagrindinėms socialinėms grupėms visuomeninėje struktūroje išskirti XVIII a. prancūzų visuomeninėje literatūroje buvo pradėtas vartoti terminas *klasė*. Vėliau šis terminas paplito ir kituose kraštuose.

Turint galvoje marksistinį požiūrį į visuomenę, iš pirmo žvilgsnio šios teorijos idėja buvo graži, bet nepakankama. Marksistinė teorija tampa patraukli tuo, kad nepripažįsta individualistinio susiskaldymo ir viską apibendrina visuomeniniu turiniu. Tačiau marksistinės teorijos trūkumas buvo tas, kad suskirstant socialines klases vadovautasi vien ekonominiu turiniu. Apibūdindamas klases, Marksas analizuoja ne visuomenėje esamas sąlygas, bet darbininkijos socialinei raidai priimtinius įstatymus ir darbininkijos galias. Ši teorija nėra realiai skirta tam tikrai visuomenei, bet siūloma kaip būdas pokyčiams visuomenėje. Antra vertus, visuomenės raidą plėtojant klasių kovos metodu, klasė nepaliekama likimo valiai, jos sąmoningumą palaiiko politiškai organizuota struktūra – partija.

Dešimtmečius prievarta diegta lygybės idėja socialistinėje-komunistinėje visuomenėje paliko ryškų dirbtinės lygybės pėdsaką. Lygybė buvo laikoma gėriu – vienodai turėti, mąstyti, elgtis buvo sovietinės gyvensenos norma. Tačiau iš tikrųjų – kur prasideda kūryba, prasideda ir nelygybė. Tik neiškeitus būties dalykų vien į buities reikalus, idealų – į interesus, amžinųjų vertybių – į laikinas, nesusvetimėjama ir nepanašūs į save nelaikomi nesavais.

Ligi šiol mūsų tyrinėjama lygybės raida turėjo didelę įtaką ir amerikiečių kėsiems lygybės idealams. Kolonijinių žmonių grupėje lygybė buvo didesnė, negu kitose šalyse. Nenuostabu, kad sąvoka *visi žmonės yra sukurti lygūs* tapo aksioma, įtraukta į Nepriklausomybės Deklaraciją. Tuo metu egzistavusios lygybės sąlygos tiek socialinėje, tiek ekonominėje srityje tapo akstinu atitinkamai reikalauti ir politinės lygybės. Naujoji karta, pasirinkusi respublikos santvarką, lygybės įkūnijimą pradėjo remdamasi žmonių balsavimo teise ir laisvų rinkimų išplėtimu. Didysis prancūzų politikas A. Tocqueville (1835) sakė, kad Amerikoje yra labiausiai pavykusi ir įdiegta demokratija. Tačiau lygybės suteikimas platiesiems visuomenės sluoksniams truko ilgai, nelygiai ir dažnai su skaudžia patirtimi.

Rašydamas *Apie demokratiją Amerikoje* Tocqueville buvo įsitikinęs, kad komandinės valstybės samprata yra atgyvenusi ir kad Europoje visuotinai paplitusios valstybės sampratą reikia pakeisti. Jo požiūriu, susikūrus visuo-

tinei lygybei, iškilo naujos valstybės sampratos būtinybė. Iš to, ką pamatė Amerikoje, jis įsitikino, kad demokratinės visuomenės gali sulaukti decentralizuotos ateities, bet tai įmanoma tik esant tam tikroms moralinėms ir politinėms sąlygoms. Demokratinę revoliuciją jis išivaizduoja ne kaip dinastijos žlugimą, o iki tol nebuvusios visuomenės – grindžiamos piliečių lygybe – atsiradimą. Anot jo, ilgi stebėjimai ir apmąstymai skatina šių laikų žmogų pripažinti, jog tiek istorijos praeitį, tiek ateitį lemia tolygi, nuosekli lygybės raida su peršama mintimi, jog tai yra Viešpaties valios pasireiškimas. Todėl pastangos sustabdyti demokratijos raidą būtų tarsi kova prieš patį Dievą (A. [Tocqueville](#), *Oeuvres complètes* = OC Ia.5)¹⁵. [Tocqueville](#) baiminosi, kad Prancūzija praranda aristokratinės visuomenės privalumus ir neįgyja tų, kuriuos teikia demokratinė visuomenė. Turtų padalijimas sumažino atstumą, skiriančią skurdžių nuo turtuolio, tačiau suartėdami jie tartum rado naujų priežasčių neapkęsti vienas kito ir pilni baimės ir pavydo stengiasi sužlugdyti vienas kitą (OC Ia.8). Jis šią blogybę paaiškina tuo, kad nebeliko nuo amžių buvusios jausmų ir idėjų harmonijos ir kad nebegalioja moralės analogijos įstatymai (OC Ia.9). Matydamas, kaip aristokratų partija nepripažindama krikščioniškuose įsitikinimuose glūdinčios lygybės, o demokratų partija puldama Bažnyčią už priklausymą aristokratinei visuomenei, [Tocqueville](#) nori susilpninti šį priešiškimą ir kreipia dėmesį į krikščionybę, kuri, paskelbusi, jog visi piliečiai lygūs Dievui, negali nepripažinti, kad visi piliečiai lygūs ir įstatymui. Tuo norėta parodyti, kad abiem pusėms yra bendra teisingumo koncepcija, pagrįsta moralės, prigimties ir lygybės prielaida. [Tocqueville](#) sąmoningai iškėlė teisėmis grindžiamo teisingumo teorijos ir religijos paralelę, kad religingi žmonės nesipriešintų laisvei ir tvarkos nepalaikytų tironišku būdu, o religijos priešininkai, kalbėdami apie laisvę, nesijauštų taip, tarsi būtų pajutę laisvės didybę ir šventumą garsiai reikalaudami žmonijai teisių, apie kurias patys nieko nėra girdėję (OC Ia.10). Todėl [Tocqueville](#)'io knyga *Apie demokratiją Amerikoje* tapo krikščioniškosios moralės ir pilietinės lygybės analogija. Pilietinė laisvė religijos požiūriu jam yra taurus žmogaus gebėjimų ugdymas, o politikos pasaulis – dirva, Kūrėjo paruošta proto darbui. Religija laisvės požiūriu – tai jos kovų ir pergalių liudytoja, jos vaikystės lopšys, dieviškasis jos teisių šaltinis. Religija yra laikoma papročių sargu, o papročiai – įstatymų garantija ir būties laidas (OC Ia. 42–43). Skirtingas laisvės suvokimas leidžia pajusti, kaip skirtingai aristokratinė ir demokratinė visuomenė formuoja asmenybę. Todėl aristokratinėje

¹⁵ A. [Tocqueville](#), *Apie demokratiją Amerikoje*, Vilnius, 1996; L. [Siedentop](#), *Tocqueville*, Vilnius, p. 61–128.

šalyje kiekviena kasta turi savo pažiūras, įsitikinimus, teises, moralės principus, tai tarsi vienos kastos žmonės, nepanašūs į kitus. Remdamiesi savo gyvenimo patirtimi, jie nesugeba gerai suprasti nei kitų žmonių jausmų, nei jų elgesio (OC Ib. 171–172). Kastos narių tarpusavio simpatija gyva ir stipri, bet kitų rangų žmonėms tokia simpatija vargiai jaučiama. Kastų visuomenėje, kai statusas priskiriamas nuo gimimo ir išlaikomas visą gyvenimą, asmens rangas sudaro jo tapatumą. Visuotinė lygybė reikalauja asmenybės skirti nuo jos atliekamo vaidmens, nes tie vaidmenys neišreiškia asmens tapatumo. Aristokratinėje visuomenėje laisvė yra ne moralės principas, bet socialinė kategorija, pagrįsta privilegijomis visuomenėje. Kai gyvenimo sąlygos nevienodos ir kai nelygybė yra nuolatinis būvis, individai ilgainiui tampa nepanašūs. Dėl to, pasak [Tocqueville'o](#), didieji Romos ir Graikijos proto genijai niekada negalėjo turėti tokios paprastos ir visuotinės minties, jog kiekvienas žmogus gimdamas yra panašus į kitus ir turi tokią pat teisę ir laisvę, todėl jie ir įrodinėjo, kad vergija yra įgimtas dalykas ir tik [Jėzui](#) atėjus į žemę žmonės pagaliau suprato, jog jie visi yra panašūs vienas į kitą ir lygūs (OC Ib.22). Atrodo, kad aristokratinėje visuomenėje tapatumas yra prigimtinis arba nulemtas dalykas, o demokratinėje – sukurtas arba dirbtinis. Kai žmonės nesijaučia esą susieti su kokia nors padėtimi, jie gali kilti. Tačiau ta pati lygybė, kuri leidžia kiekvienam piliečiui puoselėti dideles viltis, kiekvieną savaip padaro silpną, todėl amerikiečiams sumažinus arba išvis panaikinus kai kurias privilegijas, atsirado kita problema – visuotinė konkurencija (OC Ib.144). Gėrybių vaikymasis tampa kone visuotine aistra, sąlygojama išskaičiavimų, ką [Tocqueville](#) vadina *demokratinio pavydu*.

Kadangi sutartis, o ne nustatytas statusas nulemia visuomeninius santykius, pokyčių atsiranda ir šeimoje. Aristokratijos valdomose šalyse visuomenė pripažįsta tik tėvą. Sūnus yra prilaikomas tėvo rankomis. Taigi visuomenė valdo tėvą, o tėvas valdo sūnų. Todėl valdingumas yra laikomas ne tik jo prigimtaine teise, bet ir palaikomas valstybės. Tėvas tampa šeimos kūrėju ir išlaikytoju, jis kaip pareigūnas turi teisę tvarkyti šeimą (OC Ib.201). Demokratinėje visuomenėje lygios laisvės principas išlaisvina vaikus tėvui net nesipriešinat. Kiek visuomenė tokiu išsivadavimu iš tėvo valdžios laimi, sunku pasakyti, tačiau, [Tocqueville'o](#) manymu, tėvo autoriteto sumenkinimas gali susilpninti šeimą, nors bus plėtojami laisvesni ir šiltesni jos narių santykiai. Daugiau ar mažiau supanašėję piliečiai bendrauja vienas su kitu pasikliaudami savo protu kaip artimiausiu ir regimiausiu tiesos šaltiniu. Taip sugriovus pasitikėjimą kitu žmogumi atsiranda polinkis netikėti kitu žmogumi (OC Ib. 18), ir kuo labiau piliečiai supanašėja, tuo mažiau jie linkę tikėti į save panašiais.

Knygoje *Apie demokratiją Amerikoje* Tocqueville susirūpinęs ir dėl daugumos tironijos, kuri gali atvesti prie savo nuomonės išsižadėjimo. Plačiai paplitusi nuomonė gali atimti drąsą žmogui pasitikėti savimi ir pasipriešinti daugumos nuomonei. Asmeninės nuomonės atsižadėjimas, spaudžiant daugumos nuomonei, gali baigtis moralės ir intelekto nusilpimu. Siekiant konformizmo yra klaidinga manyti, kad daugumos nuomonė būtinai yra teisinga nuomonė. Tai gerai rodo absoliutaus monarchinio valdymo laikai, kai noru įsisteikti ir pataikavimu valdovui buvo tenkinamos visos jo užgaidos, o tai yra ne kas kita, kaip *tarno* įpročiai (OC Ia. 268–269).

A. Tocqueville'o manymu, aristokratinis žmogus linkęs į politeizmą, o demokratinis – į monoteizmą. Žmonės, būdami panašūs ir lygūs, pripažįsta vienintelį Dievą, kiekvienam jų duodantį tuos pačius įsakymus ir ta pačia kaina žadantį laimę būsimajame gyvenime. Žmonių vienybės idėja skiepija juose vieno Kūrėjo idėją, o susiskaldę žmonės mielai susikuria tiek dievybių, kiek yra tautų, kastų, luomų ir giminių, taip pat tiek atsiranda kelių pasiekti dangų (OC Ib.30).

Didžiausiu demokratinės visuomenės trūkumu Tocqueville laiko individualizmą, kuriam esant pasitraukiama iš visuomenės, atsikratoma atsakomybės už visuomenės gerovę, o susiskaldymas ir verčia žmogų ieškoti ir siekti asmeninės naudos. Ne demokratija skatina žmones suartėti, o privatumo idėja, kuri tampa pilietinės lygybės padariniu. Tokia lygybė surikiuoja žmones į vieną gretą, bet nesusaisto bendrais ryšiais, nes žmonės nuteikiami negalvoti vienas apie kitą. Tai despotizmo forma, kuriai yra būdingas abejingumas, nes žmonių izoliavimas, susiskaldymas ar suskaldymas yra patikimiausia despotizmo gyvavimo garantija. Kai bendrai yra svarstomi visiems svarbūs reikalai, kiekvienas žmogus pastebi, jog jis ne toks jau nepriklausomas nuo kitų, kaip iš pradžių įsivaizdavo (OC Ib. 109).

Įstatymai labiau nei fizinės sąlygos padeda išsaugoti demokratinę respubliką Jungtinėse Valstijose, o papročiai padeda dar labiau už įstatymus palaikyti visuomenėje tvarką (OC Ia.319). Stebėdamas Ameriką A. Tocqueville randa priešingybę Prancūzijoje; čia centralizmas tapo didžiuliu pilietiškumo priešu, – prancūzui dažnai nerūpėjo nei kaimo gerovė, nei gatvės saugumas, nei jo bažnyčios ir parapijos likimas, nes jis manė, kad visa tai jam svetima ir priklauso visagaliui svetimšaliui, t.y. vyriausybei (OC Ia.93).

Lygybės ir nelygybės samprata teisinėje praktikoje. Skiriamieji teisingumo požymiai ir jų ypatingas ryšys su teise pradeda aiškėti tada, kai formuluojamieji *teisingumo* ir *neteisingumo* terminai lygiai taip pat išsako tai,

kas buvo šališka, ir tai, kas nešališka. Nešališkumas labiausiai naudojamas dviem socialinio gyvenimo atvejais, kai mums nerūpi atskiro individo elgesys, bet rūpi, kaip yra traktuojamos individų klasės, kai joms reikia paskirstyti tam tikrą naštą ar gėrybes. Šie įvairūs teisingumo idėjos taikymai remiasi bendru principu, jog individai turi teisę į tam tikrą lygią arba nelygią su kitais padėtį. Vadinasi, teisingumas tradiciškai suprantamas kaip pusiausvyros, arba proporcijos, palaikymas arba atkūrimas, o svarbiausias teisingumo priesakas dažnai lieka tas pats – *vienodas bylas traktuok vienodai*, papildant šią formuluotę kitais žodžiais – *skirtingas bylas – skirtingai*. Šis principas yra teisingumo idėjos principas; deja, dar nėra užbaigtas, ir jei nėra papildytas, tai neduoda jokio tolesnio aiškaus orientyro. Taip yra todėl, kad kiekviena žmonių grupė tam tikrais požiūriais yra panaši į kitą žmonių grupę, bet kitais požiūriais nuo jos skiriasi, ir kol nėra nustatyta, kurie panašumai ar skirtumai yra reikšmingi, formuluotė *vienodas bylas traktuok vienodai* yra tik tuščia forma. Kad šią spragą užpildytume, reikia žinoti, kada, kokiems tikslams bylas reikia laikyti vienodomis ir kokie skirtumai yra reikšmingi. Todėl teisingumo idėjos struktūra tam tikru požiūriu yra sudėtinga. Ji susideda iš nekintamo, arba pastovaus, požymio, kurio koncentruota išraiška sutelkta į principą *vienodas bylas traktuok vienodai*, ir kintamo, arba įvairuojančio, kriterijaus, vartojamo apibrėžiant, kada, kokiam konkrečiam tikslui bylos yra vienodos arba skirtingos¹⁶.

Kiekvienoje visuomenėje yra daugybė susivienijimų, institucijų, struktūrų ir santykių, sukurtų siekiant įvairių tikslų. Tie tikslai suprantami ir apibūdinami nevienodai. Pavyzdžiui, politinė veikla, jos prasmė ir aiškinimas turi būti traktuojami kaip vienu metu egzistuojantys daugelyje kontekstų ir daugelyje lygmenų¹⁷. Neturėtų stebinti tas faktas, kad pasikeitusioms socialinėms ir politinėms sąlygoms būdingi terminai, pirmiausia atsiradę viešojoje srityje, ilgainiui išsiskverbia į visuomeninį, šeimos gyvenimą. Todėl pažvelgus į naujai besiformuojančius santykius, kartais būna sunku nustatyti lygybės pažeidimus.

Reikia pasakyti, kad tai, ką galima pavadinti moterų engimo faktais, pavyzdžiui, visu etatu dirbančių vyrų ir moterų metinio atlyginimo santykiniai skirtumai visuose užimtumo lygiuose gali tapti daugelio tarpusavyje konkuruojančių aiškinimo modelių objektu. Tokių faktų prasmė skirsis nuo

¹⁶ H.L.A. Hart, *Teisės samprata*, Vilnius, 1997, p. 267–269.

¹⁷ J.G.A. Posock, *Languages and Implications: The Transformation of the Study of Political Thought, Politics, Language and Time* (ed. Melvin Richter), New York: Atheneum, 1974, p. 3–41.

aiškinimo logikos, destis kaip tie faktai pateikiami. Šitaip suteikta prasmė faktams, įtraukiant juos į konceptualią sistemą, keičia ne tik žmonių santykius, bet ir vertybes.

Niekam nekyla abejonių, kad modernus konstitucionalizmas yra paremtas 1789 m. prancūzų *Žmogaus ir piliečio teisių deklaratijos* 6 str., kuris skelbė, kad įstatymas ir kai gina, ir kai baudžia, visiems turi būti lygus, kad visi piliečiai juridiskai yra laisvi ir lygiateisiai. Deklaracija, paremta prigimtinėmis teisėmis, skelbė asmens laisvę, nuosavybę, neliečiamybę, pasipriešinimą priespaudai ir lygybę. Tai nauja konstitucinės valstybės samprata, kurios atsiradimui, manoma, įtakos galėjo turėti įvykiai Amerikoje, t.y. 1776 m. *Virginijos Declaration of Rights* ir *JAV Nepriklausomybės Deklaracija*. Jokia demokratija neįmanoma, jei nepripažįstamos žmogaus teisės, kurios nustato ribas tiek pavieniams asmenims, tiek visuomeniniams junginiams. Pagrindinės žmogaus teisės, nepriklausomai nuo įvairių ideologijų ir pasaulėžiūrinių motyvų, tampa praktinio susitarimo dalyku, kurio turinys kinta pagal istorines visuomenės sąlygas.

Jungtinių Tautų *Visuotinė žmogaus teisių deklaratija* (1948) irgi nustatė išsiaiškinančią pagrindinių teisių programą, kuri apima tiek išorines, tiek vidines asmenines, pilietines ir visuomenines žmogaus teises. Europos Tarybos priimtoji *Žmogaus teisių konvencija* (1950) buvo irgi paremta tarptautinės teisės galia. *Žmogaus ir piliečio teisių deklaratija*, lygiai kaip ir kiti žmogaus teises ginantys tarptautiniai dokumentai, nereiškia jau realizuoto tikslo, bet nurodo nuolatinį uždavinį kurti visavertę visuomenę ir sąlygas, kad žmogaus teisės būtų praktiškai vykdomos.

Jau Lietuvos Steigiamojo Seimo 1922 m. Konstitucijos 10–21 straipsniai garantavo visų piliečių lygybę įstatymui be lyties, kilmės, tikybos ar tautybės skirtumo (10 str.), asmens neliečiamybę (11–12 str.), tikėjimo ir sąžinės laisvę (13 str.), sužinojimo paslaptį (14 str.), žodžio, spaudos, susirinkimų ir draugijų laisvę (15–17 str.), apsaugą nuo valdininkų skriaudos ir teisę kreiptis į Seimą (18–19 str.), įstatymų iniciatyvos teisę (20 str.), nuosavybę (21 str.).

Jeigu pažiūrėsime į šiandieninę Lietuvos Respublikos Konstituciją, pamatysime, kaip Konstitucija, primindama, kad žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės (18 str.), skelbia žmogaus neliečiamumą, įstatymu gina jo orumą, draudžia žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis, taip pat nustatyti bausmes, neleidžia be žmogaus žinios ir laisvo sutikimo atlikti su juo mokslinius ar medicininius bandymus (20–21 str.), gina žmogaus privatų gyvenimą (22 str.), nuosavybę (23 str.), būstą (24 str.), žmogaus teisę turėti savo įsitikinimus ir galimybę laisvai juos reikšti

(25 str.), suteikia minties, tikėjimo ir sąžinės laisvę (26 str.), neleidžia įsitikinimų, religijos ar tikėjimo pagrindu daryti nusikaltimus ir nevykdyti įsakymų (27 str.), o įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis žmogus negali varžyti kitų žmonių teisių ir laisvių, nes kaip ir kiti jis privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų (28 str.); niekam negalima teikti privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų (29 str.), o tas asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą (30 str.).

Reikia pasakyti, kad kiekvienos demokratinės valstybės pagrindiniame įstatyme šios teisės gali būti savaip nusakomos, tačiau jos atspindi pasaulinę žmogaus teisinę ir pilietinę tvarką. Daugelyje Konstitucijų yra formalus lygybės pripažinimas tik šalies piliečiams (Austrijos Konstitucijos 7 str., Belgijos Konstitucijos 10 str., Graikijos Konstitucijos 4 str., Olandijos Konstitucijos 40 str., Liuksemburgo Konstitucijos 11 str., Italijos Konstitucijos 3 str., Portugalijos Konstitucijos 13 str., Ispanijos Konstitucijos 14 str.); tuo tarpu Vokietijos, Šveicarijos ir Suomijos (6 skyr. 1 paragr.) Konstitucijose lygybės principas aiškiai nusakomas visiems asmenims (Švedijos Konstitucijoje 9 str., 1 sk.) arba pripažįstama visų žmonių lygybė (Vokietijos Konstitucijos 3 str.). Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, ypač 2 skirsnyje, *žmogus*, įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, negali varžyti kitų žmonių teisių ir laisvių (28 str.), nes įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi *asmenys* lygūs; kai kuriuose kituose Konstitucijos straipsniuose vartojama *piliečio* sąvoka.

2000 m. gruodžio mėnesį Europos Parlamentas, Europos Vadovų Taryba (tai yra visų valstybių narių vyriausybės) ir Europos Komisija iškilmingai paskelbė Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartiją. Jos politinis poveikis yra akivaizdus, nes visos Europos Sąjungos institucijos ir valstybės narės, leisdamos ar taikydamos teisės aktus, net derybų su trečiosiomis šalimis metu, atsižvelgia į šią chartiją. Chartijos pradžioje yra preambulė, kurioje glaustai apibūdinamas chartijos tikslas, nurodomos chartijos sudarymą paskatinusios vertybės ir principai, tai yra tie patys principai, kuriais remiasi Europos kūrimo procesas. Po šešių skirsnių, kuriuose kalbama apie *orumą, laisvę, lygybę, solidarumą, pilietines teises ir teisingumą*, eina VII skirsnis, skirtas *bendrosioms nuostatoms*, susijusioms su garantuojamų teisių svarba, jų taikymo sritimi, apsaugos lygiu ir draudimu piktnaudžiauti teisėmis. Šios chartijos III skirsnyje, kalbant apie lygybę, 20 str. visiems asmenims suteikia ir pripažįsta lygybę prieš įstatymą.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos jau minėtasis 29 str. visiems *asmenims* užtikrina lygybę, nes *žmogaus* teisių negalima varžyti ir teikti privilegijų. Atrodo, viskas paprasta, pagrindinis Lietuvos teisinio ir socialinio reguliavimo dokumentas – Konstitucija, puoselėjanti tautoje santarvę bei siekianti atviros, teisingos, darnios pilietinės ir teisinės valstybės, vadovaujasi vien tik vientisu ir tiesiogiai taikomu konstituciniu aktu, todėl kiekvienas savo teises gali ginti remdamasis Konstitucija (6 str.). Skaitant 29 str., kaip ir Italijos Konstitucijos 3 str., atrodo, kad niekam nedaroma jokių išimčių, o taikant minėtą straipsnį viskas turėtų būti Konstitucinio Teismo aiškinaama betarpiškai ir tiesiogiai. Tačiau lygybės principų aiškinimas, deja, neapsiriboja vien tik tuo, kas numatyta straipsnyje. Lygybės supratimui, be konstitucinių įpareigojimų, dažnai ateina į pagalbą istoriniai, politiniai ir sociologiniai parametrai, ypač tada, kai yra nustatinėjamas įstatymų teisėtumas ir kaip jie atitinka Konstituciją. Būtent tada, kai yra tyrinėjamas įstatymo teisėtumas ir vyksta lygybės kontrolė, savaime suprantama, atsiranda ir vienaip ar kitaip susiformavusi pagrįstumo prigimtis (*genus*). Toks išaiškinimas faktiškai turi formalų charakterį ir tendenciją veikti reliatyviai, nes praktikoje taikomas lygybės poreikis reikalauja ne tik kad vienodai būtų vertinamos vienodos situacijos, bet ir kad skirtingos situacijos būtų vertinamos skirtingai. Italijos Konstitucinis teismas (14 luglio, 1958, n. 53, *Giur. Cost.*, 1958, 603 ss.), aiškindamas nuomos ir kaimo fondų reikalus, pabrėžė, kad įstatymų leidėjas vienodai traktavo visus piliečius, tačiau nekreipė dėmesio į skirtingas situacijas ir esant juridiskai skirtingiems socialinio gyvenimo aspektams pritaikė vienodas teises normas. Tas įstatymas, kuris suvienodina objektyviai susidariusias skirtingas situacijas, pažeidžia lygybės principą¹⁸.

Todėl galima teigti, kad įstatymų lygybės kontrolė, tų pačių sąlygų atitikimas arba racionalumas tarsi pranašesni už įstatymo sveikumą ir blaivumą, nes iškeliamas skirtingas aplinkybių ir teisės subjektų traktavimas formuoja ir kitokį ginčijamos normos objektą. Naudojantis Konstitucinio teismo sprendimais, nustatančiais juridinę lygybę, ginčijamos normos tyrimas turi savo metodiką, nes ginčijama norma lyginama su kita ar kitomis normomis, parodančiomis, ar įstatymų leidėjo paskelbtas įstatymas yra ar nėra antikonstitucinis (30 gennaio, 1980, n. 10, *Giur. Cost.*, 1980, I, 67 ss., spec. 87). Toks santykinis lygybės turinio nustatymas, neatsižvelgiant į normą kaip

¹⁸ L. Paladin, Corte costituzionale e principio generale d'egualianza: aprile 1979 dicembre 1983, *Scritti su la giustizia costituzionale in onore di V. Crisafulli*, I, Padova, 1985, p. 605, s. 609; C. Lavagna, Ragionevolezza e legittimità costituzionale, *Ricerche sul sistema normativo*, Milano, 1984, p. 642.

objektą ir normą kaip parametą, neveikia pagal tradicinę dvigubos kontrolės schemą, o veikia pagal trigubą veikimo schemą, kur šalia vertinamos normos ir konstitucinio principo, išreikšto Italijos atveju 3 str., mūsų – 29 str., reikia nurodyti dar vieną svarią normą, kuri naudojama kaip *tertium comparationis*, kad būtų pašalinta susidariusi juridinė spraga. Yra manoma, kad visų pirma teisėjas *a quo* aiškiai ir vienareikšmiškai turi nustatyti *tertium comparationis* tiek nesant *tertium* atveju, tiek jam esant, bet netikram ir klaidingam. Taigi nustatant konstitucionalumą, labai svarbus *tertium comparationis* (19 maggio, 1988, n. 582, *Giur. Cost.* 1988, I, 2717 ss.; 26 ottobre, 1990, n. 507, *ivi*, 2920 ss.; 13 luglio, 1994, n. 298, *ivi*, 1994, 2577 ss., 2580; 20 febbraio 1997, n. 46, in *ivi*, 1997, 485 ss., 488; 29 luglio, 1996, n. 330, *Giur. Cost.*, 1996, 2647 ss., 2664), kurios padeda įvairiapusiškai ir su skirtingomis juridinėmis normomis ieškoti analogijų, o jų pritaikymas ir sugretinimas nėra tas pats, kas *tertium completionis*. Ši tvarka neleidžia Konstitucinio Teismo teisėjams savavaliauti ir neobjektyviai įvertinti ginčijamus įstatymus¹⁹.

Tertium comparationis atveju gali būti įtraukta jau veikianti norma, kuria faktiškai yra pasinaudojama kaip anksčiau nustatyta antikonstitucine ar po kiek laiko uždrausta, ar savo teisinės funkcijos netekusi norma, arba išivaizduojama norma²⁰. Be to, nurodyta norma, su kuria lyginama, turi būti tiksliai išaiškinta arba sulyginta su kitu aktu (30 dicembre, 1994, n. 480, *Giur. Cost.*, 1994, 4066 s.), nes čia irgi gali būti parodytas įstatyminio lygybės principo nebuvimas. Palyginimui naudojamos normos formaliai gali būti ir neparasytos, tačiau realiai egzistuojančios. Kaip pavyzdys norminis skolinys gali būti iš kitų valstybių (30 dicembre, 1997, n. 443, in *Giur. Cost.*, 1997, 3904 ss.) arba norminė interpretacija gali būti paimta iš Europos Sąjungos teisės (*ivi*, 3911ss.)²¹.

Konkrečios valstybės teisės sistema nėra izoliuota nuo kitų valstybių teisės sistemų, o teisė, kaip ir žmonija, evoliucionuoja ir teisės sistemos vie-

¹⁹ G. Zagrebelsky, *La giustizia costituzionale*, Bologna, 1988, p. 151 ss; A. Cerri, Raggionevolezza delle leggi, *Enciclopedia Giuridica*, XXV, Roma, 1994, p. 14 ss; L. Paladini, Corte costituzionale., p. 638; B. Caravita, Appunti in tema di "Corte giudice a quo" (con particolare riferimento alle questioni sollevate nel corso dei giudici incidentali di legittimità costituzionale), AA.VV., *Strumenti e tecniche di giudizio della Corte costituzionale*, Milano, 1988, p. 322 s.

²⁰ Pavyzdžiui, Italijos Konstitucinis Teismas yra nustatęs, kad Bažnytinėje teisėje galiojanti norma, naudojama santuokinėje teisėje, pasinaudojant dispensa – *ratum et non consumatum* – kad kanoniškai būtų sudaryta kita santuoka, konstituciškai kaip *tertium comparationis* yra neleistina (3 dicembre 1987, n. 463, *Giur. Cost.*, 1987, I, 3199 s.), nes tai jau buvo nustatyta Konstitucinio Teismo 1982 metais (sent. n. 18).

²¹ M. Luciani, I fatti e la Corte: sugli accertamenti istruttori del giudice costituzionale nel giudizio sulle leggi, AA.VV., *Strumenti...*, p. 547 s.

na iš kitos kaip perima. Šitaip susidaro giminiškos teisės sistemos, bendrosios prancūzų, vokiečių, skandinavų ir kitos teisės sistemų konvergencija. Vadinasi, užsienio teisė ir teismų praktika inspiruoja teisinį mąstymą lyginamuoju aspektu. Visais tokiais atvejais teismas, siekdamas išsiaiškinti tikrąją teisės normos prasmę, gali analizuoti, kaip tą pačią ar panašią teisės normą aiškina kitos valstybės teismai ir teisės doktrina. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Konstitucija ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija įtvirtina iš esmės tas pačias žmogaus teises. Tačiau tikrąją šios konvencijos normų prasmę galima suvokti tik analizuojant Europos žmogaus teisių teismo, vienintelio turinčio teisę ir pareigą aiškinti Konvenciją, praktiką. Tai akivaizdus teisės vienodinimo ir derinimo ryšys. Tačiau ši lyginamosios teisės aiškinimo metodo taikymą nulemia giminiškų valstybių teisinės sistemos ir istoriškai susiklostę ryšiai²².

Taigi Konstitucinis Teismas įvertina tuos klausimus, kurie, esant tam tikroms aplinkybėms, ligi šiol dar buvo neišaiškinti ir pastaruoju metu sukėlė tam tikrų neaiškumų. Tačiau palyginimo metu negali būti panaudotos patologinės situacijos, kurios kartu pažeistų normos pritaikymo objektyvumą (20 febbraio, 1997, n. 46, *Giur. Cost.*, 1997, 435 ss., 438 s.). Todėl palyginimui turi būti naudojamos protingos ir žmonėms priimtinos norminio elgesio formos.

Konstitucinis Teismas, nustatinėdamas lygybės principą, turi ir gali vadovautis visais racionaliais įstatymais, kurie padėtų šalinti susidariusią įstatymų spragą. Konstitucinio Teismo teisėjas, anuliuavęs skirtingą traktuotę, drauge naudodamasis *tertium comparationis*, gali ištaisyti kitas klaidas. Tokią situaciją galima pamatyti Konstitucinio Teismo sprendime (3 dicembre, 1969, n. 147, *Giur. Cost.*, 1969, 2230 ss., 2247), kai Konstitucinis Teismas paskelbė nekonstituciniu Baudžiamajame kodekse esantį įstatymą, numatantį moteriai bausmę už svetimavimą (art. 559,3), skirtingai negu vyrui, kuris buvo baudžiamas tik konkubinato atveju (art. 530,1). Toks lygybės principo nustatymas, vykęs 1970–1980 m., nesinaudojo anksčiau sukurtais normi-

²² D. Mikelėnienė, V. Mikelėnas, *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*, Vilnius, 1999, p. 222–223. Todėl šiandien Lietuvoje įsitvirtinant naujai teisei sistemai, jai pereinant iš sovietinio teisinio mąstymo, neužtenka pasakyti, kad Lietuvos teisinis mąstymas yra orientuotas vien į Europos Sąjungos teisinį modelį. Reikia pasakyti, kad Lietuva, priimdama naujuosius kodeksus, labiau linkusi ieškoti sau panašumų ne katalikiškų kraštų teisinėse sistemose, o protestantiškų kraštų teisėkūroje. Lygindami katalikiškų ir protestantiškų šalių teises sistemas, galime aptikti skirtingų interpretacijų ir moralinių pasirinkimų galimybes, kurios vienoje šalyje gali būti išpažįstamos kaip vertybės, o kitoje šalyje nekreipiami į jas dėmesio.

niais aktais, tačiau atsižvelgiant į konstitucinės lygybės principą buvo atsisakyta nepateisinamų vyrui privilegijų, kurių nebuvo moters atžvilgiu²³. Šiuo atveju galima manyti, kad tai buvo seksualinės revoliucijos, feministinių idėjų įtaka, kai neieškant teigiamų ir neigiamų bruožų buvo pasiekta tam tikrų pokyčių ir teisėje.

Šis pavyzdys kartu parodo, kaip *tertium comparationis* gali prarasti įstatyminę kokybę ir tapti pažeidžiančiu Konstituciją įstatyminiu aktu. Todėl *tertium comparationis* tik iš pirmo žvilgsnio yra nuoseklus ir nekintantis dalykas. Sąlygiškai užtikrindamas lygybę Konstitucijoje jis ne visada gali vienodai išaiškinti konstitucinės lygybės reikšmę. Juridinė sistema ir tvarka pasaulietinėje valstybėje tiek turi vertės, kiek tų normų nenuvertina degraduojanti žmonių kaimenė esant blogam ganytojui (30 novembre 1982, n. 204, *Giur. Cost.*, 1982, I, 2146 ss., 2158).

Interpretavimo funkcija reiškia, kad Civilinio kodekso normas privalu aiškinti ir taikyti remiantis civilinės teisės principais, t.y. komentuojamos normos turiniui reikia suteikti tokią reikšmę, kad ji atitiktų principų dvasią ir jiems neprieštarutų. Todėl visas CK normas būtina aiškinti sistemai, siejant jas su CK 1.2 straipsniu²⁴.

Civilinių santykių subjektų lygiateisiškumo principas yra konstitucinio lygiateisiškumo principo (29 str.) išraiška civilinėje teisėje. Lygiateisiškumas Lietuvos civilinėje teisėje reiškia, kad visiems fiziniams asmenims pripažintamas vienodas civilinis teisnumas (CK 2.1 str.) ir atitinkamai vienodas civilinis teisnumas visiems juridiniams asmenims (CK 2.74 str). Lygiateisiškumas taip pat reiškia, – pabrėžiama Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentare, – kad civilinių teisinių santykių subjektų nesieja valdžios ir pavaldumo, arba subordinacijos, santykiai. Nagrinėjant civilinius ginčus teisme, lygiateisiškumo principas reikalauja, kad vienodos faktinės sudėties civilinės bylos būtų sprendžiamos vienodai, t.y. esant toms pačioms faktinėms aplinkybėms teisės normas būtina aiškinti ir taikyti vienodai. Šį reikalavimą leidžia užtikrinti teismo precedento ir *ratio decidendi* doktrinos²⁵.

²³ Galima prisiminti, kaip už tam tikrus sunkius nusikaltimus Lietuvoje buvo taikoma mirties bausmė, vėliau, remiantis Europos Sąjungos dokumentais, buvo pripažinta, kad tai nesiderina su žmoniškumu, todėl mirties bausmės įstatymas pradžioje buvo sustabdytas, o paskui panaikintas. Tačiau gerai žinoma, kad ne visose demokratinėse šalyse toks mirties bausmės įstatymas neturi galios, jis yra taikomas ir dabar (pvz., JAV).

²⁴ D. Mikelėnienė, V. Mikelėnas, *Teismo procesas*., p. 226–230.

²⁵ Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos, Vilnius, 2001, p. 61.

Lygiateisiškumas Lietuvos teisėje nėra tolygus visų subjektų lygybei. Todėl galimi tam tikri kai kurių rūšių subjektų veiklos teisinio reglamentavimo ypatumai, kurie gali būti susiję su subjektų prigimtimi arba veiklos specifika. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucijos 29 str. nepaneigia to, jog įstatyme gali būti nevienodai reglamentuojamas tam tikrų kategorijų asmenų, kurių padėtis skirtinga, teisinis statusas. Tačiau asmenų lygiateisiškumo principas būtų pažeidžiamas, jeigu tam tikra grupė asmenų, kuriems yra skirta teisės norma, palyginti su kitais tos pačios normos adresatais, būtų vertinama kitaip, nors tarp tų grupių nėra tokio pobūdžio ir tokios apimtys skirtumų, kad toks nevienodas vertinimas būtų objektyviai pateisinamas (Liet. Resp. Konst. Teismo 1996 m. sausio 24 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 9–228; 1996 m. vasario 28 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 20–537; 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 114–2643; 2000 m. vasario 23 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 39–1105; 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 105–3318).

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 str. nustatytas lygybės principas, neatsižvelgiant į asmens lytį, rasę, tautybę, kilmę, socialinę padėtį, tikėjimą, įsitikinimus ar požiūrius, reiškia, kad įstatymai gali užtikrinti, jog kiekvienas asmuo, nepaisant išvardytų požymių, būtų traukiamas atsakomybėn. Patraukimą atsakomybėn turi nulemti vienodos aplinkybės, kurioms esant asmuo padarė nusikaltimą. Kalbant apie patraukimą baudžiamojon atsakomybėn tenka paminėti, kad lygybės įstatymui principas yra *nepainiojamas* su nubaudimu. Jeigu kiekvienas asmuo, padaręs nusikaltimą, turi būti patrauktas atsakomybėn, tai ištyrus bylą konkreti bausmė gali būti paskirta atsižvelgus ne tik į padarytą nusikaltimą, bet ir į kai kurias asmenines savybes, tačiau negali duoti pagrindo skirtingai nubausti asmenį dėl lyties ar įsitikinimų, amžiaus ar socialinės kilmės. Betgi užtenka tik pažvelgti į bausmių sampratą, tikslus ir bausmių sistemą ir pamatysime, kad šalia absoliučiosios bausmės teorijos yra ir utilitarinė, kuri turi įbauginimo tendenciją. Deja, Lietuvoje bausmių sistemos, sankcijų, bausmių taikymo bei dinamikos statistikos analizė rodo, kad čia baudžiamoji politika dar kol kas yra nukreipta į įbauginimą. Nors teoriniu požiūriu pažangiausia yra reabilitacijos teorija, tačiau jos nuostatų perėmimas visuomenėje turi susiformuoti objektyviai, atsižvelgiant į ekonominius ir socialinius visuomenės raidos dėsningumus. Baudžiamoji atsakomybė – tik viena iš teisės atsakomybės rūšių. Be jos, yra civilinė, administracinė ir drausminė atsakomybė; jos visos turi daug bendrų bruožų, tačiau kiekviena jų turi ir tik jai būdingų savybių ir

kiekviena skirtingai veikia žmones. Demokratinėse valstybėse, kur akivaizdžiai realizuotas ir realiai vykdomas valdžių padalijimo principas, teismai nėra politizuoti ir priklausomi nuo valdžios ar kitų politinių institucijų, jie netampa tų institucijų vykdomos politikos priedais. Nors ir paradoksalu, tačiau esant daugmaž bendram požiūriui į nusikalstamumą kaip į tam tikrą socialinį blogį, konkrečių nusikaltimų ir kovos su jais priemonių vertinimas neretai būna visiškai priešingas. Tai negali neturėti įtakos ir pačiam įstatymų leidėjui. Priimdamas įstatymus jis nėra izoliuotas nuo tam tikrų visuomenės ar valstybės institucijų poveikio. Dažnai net pabrėžiama, kad vienas ar kitas įstatymas yra priimtas tam tikroms visuomenės ar valstybės institucijoms prašant ar reikalaujant. Tačiau tam tikros socialinės grupės ar institucijos, inicijuodamos vieno ar kito įstatymo priėmimą, gali turėti savo išskaičiavimų, kurie yra nepriimtini kitiems. Iš to galima daryti išvadą, kad įstatyminės politikos formavimasis dažnai gali susidurti su įvairiais prieštaravimais, interesais ar kompromisais²⁶.

Nagrinėjant nelygybės sampratą, galima nueiti labai toli arba išvis nieko nepastebėti. Jei aiškinamas vien tik diskriminacinis pažeidimas, neretai nuomonės skiriasi. Kaip pavyzdys gali būti skirtingas požiūris į galimą nelygybės interpretavimą. Šiandieninėje Amerikos konstitucinėje teisėje (*F.S.Royster Guano Co. v. Virginia*, 253 U.S. 412 (1920) sprendimas) visi nesutarimai gali atsirasti dėl skirtingo vyriausybės traktavimo, nagrinėjami atvejai turi būti pateisinti tada, kai jie bent šiek tiek siejasi su teisėtu vyriausybės tikslu. Kai kurie diskriminacijos atvejai gali būti pateisinami aukštesniais vertinimo standartais. Pvz., Aukščiausiasis Teismas nuosekliai ištyręs nustatė, kad tais atvejais, kai asmenys skirstomi pagal rasinį ar nacionalinį požiūrį, turi būti labai griežtai tikrinami. Kaip yra pažymėta *Wygant v. Jackson Board of education*, 476 U.S. 267 (1986), sprendime privalo būti įrodyta, kad atlikti veiksmai buvo būtini siekiant atitinkamo vyriausybės tikslo. Priešingai yra sakoma *Craig v. Boren*, 429 U.S. 190 (1976) sprendime, kur yra nustatyta, kad lyčių diskriminacija turi atitikti *vidutinišką tikrinimą* tuomet, kai veiksmai susiejami su santykiškai svarbiu vyriausybės tikslu. Teismas teigia, kad didesni reikalavimai reikalingi tada, kai diskriminavimas yra pagrįstas nekintamomis įgimtomis žmogaus savybėmis, todėl būtų nesąžininga persekioti ar bausti žmones už tuos bruožus, kurių jie negali pasirinkti ir jų negali kontroliuoti. Taip pat Teismas pabrėžia atidaus tikrinimo būtinumą tose srityse, kur jau anksčiau yra buvusi diskriminacija, kur

²⁶ A. Abramavičius ir kt., *Baudžiamoji teisė*, Vilnius, 1998, p. 39, 46, 48.

panašu, kad įstatymai yra paremti stereotipais, o ne realiais žmonių skirtingumais²⁷.

Teisėjas Robertas Jacksonas *Railway Express Agency v. New York*, 336 U.S. 106 (1949) sprendime paaiškino lygybės svarbą, gindamas žmones ir nuo netinkamų vyriausybės veiksmų. Jis teigia, kad nėra efektyvesnių praktinių garantijų prieš arbitrinę ir nepagrįstą vyriausybę, kaip reikalauti, kad teisės principai, kuriuos vyriausybė primeta mažumai, būtų taikomi visuotinai. Atvirkščiai, niekas taip efektyviai nesudaro sąlygų tokiam arbitraliniam veikimui, kaip leidimas toms institucijoms pasirinkti tik keletą žmonių, kuriems jie galėtų pritaikyti vienokį ar kitokį įstatymą ir taip išvengti politinės bausmės už tai, kad tas įstatymas buvo taikomas didesniai skaičiui žmonių.

Diskutuojant apie lygybę, dažnai pabrėžiamos dvi skirtingos koncepcijos: viena jų susikoncentruoja ties vienodu jos taikymu, o kita žvelgia į rezultatų vienodumą. Vienodas traktavimas parodo, ar vyriausybė į visus žmones žiūri vienodai ir be jokio diskriminavimo. Jeigu taip yra, žmonėms suteikiama vienoda apsauga, net jeigu rezultatai yra nevienodi. Vienodo rezultato požiūris pabrėžia vyriausybės veiksmų išdavas. Abu šie požiūriai yra palaikomi filosofų darbuose ir teismų praktikoje.

Pasirinkimas vieno ar kito požiūrio dažnai lemia atskirų bylų baigtį. Pvz., vienodos apsaugos įstatymas yra svarbus įrodant diskriminacinę teisės poveikį, įrodant vienodos apsaugos pažeidimus. Tie, kurie laikosi vienodo traktavimo pozicijos, kaip matyti iš *Washington v. Davis* 426 U.S. 229 (1976) sprendimo, teigia, kad vienodos apsaugos įstatymas nepažeidžiamas tol, kol neįrodoma, kad įstatymas turėjo diskriminuojantį tikslą. Atvirkščiai teigia tie, kurie laikosi vienodo rezultato principo – jiems vienodos apsaugos įstatymas tik iš pažiūros yra neutralus įstatymas, o iš tikrųjų jis turi diskriminuojantį poveikį.

Panašiai ginčijamasi, ar vienoda apsauga reiškia vienodą visų traktavimą ir dėl to vienodą rezultatą. Oponentai²⁸, pvz., teisėja Jackson *Adarand Constructors, Inc. v. Peña*, 115 S.Ct. 2097 (1995) sprendime teigia, kad vyriausybė privalo kiekvieną traktuoti vienodai, nepriklausomai nuo lyties ar rasės, suteikdama kiekvienam iš to naudos, kaip sudarant sutartis ar priimant į mokyklas. Tačiau įtvirtinimo veiksmų (*affirmative action*) šalininkai, pvz., Richardas Lempertas, ginčija, kad ilgoje lyčių ir rasinės diskriminacijos isto-

²⁷ E.Chemerinsky, *Equality, The Philosophy of Law. An Encyclopedia* (ed. Ch.B.Gray), vol. I, New York-London, 1999, p. 264.

²⁸ J.W.Nickel, *Civil Rights, The Philosophy of Law. An Encyclopedia* (ed. Gray Ch. B.), vol. I, New York-London, 1999, p. 114.

rijoje pradedama matyti, kaip įtvirtinamos tikslingos pastangos tampa esminės, norint išvengti nelygybės padarinių²⁹. Pagal šias teorijas atrodo, lyg būtų įtvirtinami veiksmai, naikinantys diskriminaciją arba išplečiantys diskriminacijos sąvokos turinį. Todėl reikėtų diskutuoti dėl pačios veiksmų prigimties ir tokių įtvirtinamų veiksmų pateisinimo. Skirtingai suprantamas plačių pozicijų, pareigybių traktavimas, reklamos pobūdžio, duomenų pagal rasę, lytį, tautybę rinkimo, duomenų saugojimas ir pan. Tuomet darosi neaišku, kada ir kokie yra vyriausybės politikos prioritetai. Ar jie gali būti ginami kaip kompensacija už praeities neteisybes, ar gali būti naudinga priemonė, skatinanti šalinti žalingas praktikas ir jų paplitimą, ar yra naudojama kaip prevencinė priemonė siekiant didesnio paskirstomojo teisingumo ateityje. Kritikai *affirmative action* linkę vadinti *išvirkščiąja diskriminacija* ir šią teoriją įrodinėja kaip tipišką diskriminaciją, kai pasinaudojant preferencinėmis priemonėmis galima sudaryti tokias aplinkybes, kad ginant vienus, pavyzdžiui, juodaodžius, galima pradėti neteisingai traktuoti baltaodžius. Jie taip pat teigia, kad *affirmative action* linkę žaloti kitus grupių narius, nes pirmiesiems yra didesnė galimybė pasisekti vien dėl to, kad jie mažesnėmis pastangomis negu įprasta gali užimti atitinkamą padėtį.

Išvados. Jokia kita vertybė taip nėra plačiai diskutuojama žmonijos istorijoje kaip lygybės problema. Net Amerikos visuomenėje, kuri anksčiau buvo įteisinusi vergiją ir paneigusi moterų teises, naujosiose deklaracijose teigiama, kad *visi žmonės yra gimę lygūs*.

Lygybė, anot Charleso [Abernathy](#), buvo pagrindinis senovės graikų demokratijų principas. Pavyzdžiui, [Euripidas](#) rašė, kad prigimtis suteikė žmogui lygių teisių įstatymą. [Platonas](#) kalbėjo apie politinę vyrų ir moterų lygybę. [Aristotelis](#) rašė apie poreikį traktuoti vienodai visus piliečius. Tačiau abu pripažino, kad tie, kurie yra nelygūs, nusipelno būti traktuojami atitinkamai. [Aristoteliška](#) lygybė reikalavo, kad visi panašūs dalykai būtų traktuojami vienodai, o skirtingi – proporcingai jų skirtingumui. Pasak [Aristotelio](#), visiškai suprantama, kad kai kurie žmonės iš prigimties yra vergai³⁰.

Šiuolaikinė lygybės samprata matoma T.[Hobbes](#) ir J.[Locke](#) darbuose. Jie abu tikėjo, kad žmonės iš prigimties yra lygūs, visi yra vienodai laisvi; todėl visiems pripažįstamos tos pačios prigimtinės teisės. J.J.[Rousseau](#), kurdamas piliečių visuomenę, sakė, kad visi piliečiai įsipareigoja naudotis tomis pa-

²⁹ E.[Chemierinsky](#), *Equality, The Philosophy of Law.*, p. 264.

³⁰ C.I.[Abernathy](#), *The Idea of Equality: An Anthology*, Richmond VA, 1959.

čiomis sąlygomis ir tomis pačiomis teisėmis. Suverenas niekada neturi teisės vienam subjektui uždėti daugiau atsakomybės negu kitam, nes tuomet kas nors tampa ypatingesnis.

Tačiau lygybė niekada nebuvo suprantama kaip kiekvieno subjekto vienodas traktavimas visomis aplinkybėmis. Visi filosofai, kurie nagrinėjo lygybės problemą, pripažino, kad egzistuoja skirtumai tarp žmonių, kurie kartais reikalauja tuos skirtumus parodyti įstatymuose.

Nors atrodo, kad *lygybė* yra neapibrėžta sąvoka, bet tai nereiškia, kad ji yra nereikalinga. Lygybė yra moraliai būtina, nes ji priverčia visuomenę ir individus visuomenės viduje atitinkamai derinti tarpusavio santykius. Lygybė, vienodai traktuodama žmogų, įsako pašalinti nepateisinamus skirtumus, todėl jai apibrėžti reikia kitos sąvokos. Kai lygybės sąvokos yra konkretnės, tik tuomet galima nuspręsti, kada žmonės yra panašūs ar vienodi ir kada jie yra skirtingi. Pasak Peterio [Westerio](#), norint pritaikyti lygybės reikalavimą, būtina nustatyti, kuriais atžvilgiais žmonės yra panašūs, ir nuspręsti, kurios iš tų savybių yra tinkamos kuriam nors tipui, pagal kurį žmogus turėtų būti traktuojamas vienodai. Kitaip tariant, būtini tokie išoriniai standartai, neparemti pačia lygybės koncepcija, kad nustatytume nelygybės atvejus ir pripažintume kaip netoleruotinus. Galiausiai lygybės principas yra būtinas kaip galingas simbolis, padedantis įtikinti žmones, kad būtų saugomos teisės; jeigu jos būtų nesaugomos, tada būtų pažeistos³¹.

Argumentai nustatant lygybę labai priklauso nuo to, pagal kokį metodą lygybė yra vertinama ir jos siekiama. Kai nepripažįstamas prigimtinis žmogaus orumas ir kai nerandamas priimtinas lygybės terminas, kad ir kaip teisingai būtų visuomenėje vertinamas lygybės principas, debatai dėl lygybės turinio atspindės tik pagrindinių socialinių problemų padėtį konkrečioje kartoje ar kultūroje ir dažnai užmirš konkretų žmogų su jo konkrečia socialine problema ir neteisybe. Juk vardan kilnesnių tikslų galima irgi pridaryti daug klaidų. Principas – *tikslas pateisina priemones* nėra toks nekaltas dalykas.

Visų laikų stebėjimai patvirtina ne tik visuomenės ar atskirų žmonių nepasitenkinimą dėl nelygybės, bet taip pat ir tai, kaip religinė visuomenė, politinė sistema, teisės teorija ir praktika reaguoja į esamas ar naujai išskylančias nelygybės problemas ir kaip jos yra sprendžiamos. Reikia nepamiršti, kad kiekvieno mūsų politinis, krikščioniškas, visuomeninis ir individualus požiūris visada atliepia terminus, kurių reikšmės yra kilusios ne tik iš mūsų ankstyviausių socialinių santykių visuomenėje, šeimoje, grupėje ir t.t., bet ir iš šiuolaikiškai susiformavusios mūsų pasaulėžiūros, kuri ne visada gali bū-

³¹ P. [Wester](#), The empty Idea of Equality, *Harvard Law Review* 95 (1982), p. 537.

ti tinkamas metodas teisingai lygybės ir nelygybės interpretacijai. Net nuto-
lęs nuo krikščioniškojo artimo meilės principo įgyvendinimo žmogus vis
tiek negali likti abejingas artimui ir neteisybei. Tokio žmogaus vienas iš
svarbiausių dabarties demokratinio pasaulio uždavinių turėtų būti Jungti-
nių Tautų *Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos* realizavimas be iškraipymų ir
savų interpretacijų.

Literatūra

- Abernathy C.I., *The Idea of Equality: An Anthology*, Richomond VA, 1959.
Abramavičius A. ir kt., *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*, Vilnius, 1998.
Leo XIII, Litt. Enc. Rerum novarum, Acta Leonis XIII, XI (1892).
Aristotelis, *Rinktiniai raštai*, Vilnius, 1990.
Arangio-Ruiz V., *Istituzioni di diritto romano*, 1983.
Bauman Z., *Lineamenti di una sociologia marxista*, Roma, 1971;
Bonfante P., *Istituzioni di diritto romano*, Torino 1951.
Cerri A., Uguaglianza (principio costituzionale di), *Enciclopedia giuridica*, XXXII,
Roma, 1994.
Cerri A., Raggionevolezza delle leggi, *Enciclopedia Giuridica*, XXV, Roma, 1994.
Chemersinsky E., Equality, *The Philosophy of Law. An Encyclopedia* (ed. Gray Ch.
B.), vol. I, New York-London, 1999.
In nome dell'uomo, Discorso di Giovanni Paolo II all'assemblea dell' ONU, il 2
ottobre, 1979, AAS, LXXI (1979).
Ducos M., *Roma e il diritto*, Bologna, 1998.
Gaudium et spes. Pastoralinė Konstitucija apie Bažnyčią šiuolaikiniame pasauly-
je, *II Vatikano Susirinkimo nutarimai*, Kaunas, 1994.
Giordani I., *Il messaggio sociale del cristianesimo*, Roma, 1960.
Giovanni XXIII, Litt. Enc. *Mater et Magistra*, 15 maggio, 1961, AAS 53 (1961).
Hart H.L.A., *Teisės samprata*, Vilnius, 1997.
Hobbes T., *Leviatianas*, Vilnius, 1999.
Höffner J., *Krikščioniškasis socialinis mokymas*, Vilnius, 1996.
Kolanczyk K., *Pravo rzymskie*, Warszawa, 2001.
Lavagna C., Ragionevolezza e legittimità costituzionale, *Ricerche sul sistema nor-
mativo*, Milano, 1984.
Lenin V.I., *La grande iniziativa*, *Opere*, Roma, vol. 29, 1967.
Lietuviškoji tarybinė enciklopedija, t. 2, Vilnius, 1977.
Lietuviškoji tarybinė enciklopedija, t. 4, Vilnius, 1978.
Lietuviškoji tarybinė enciklopedija, t. 5, Vilnius, 1979.
Lietuviškoji tarybinė enciklopedija, t. 7, Vilnius, 1981.
Lietuvių enciklopedija, t. 4, Boston, 1954.
Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios
nuostatos, Vilnius, 2001.

- Makiavelis N., Rinkiniai raštai, Vilnius, 1992.
- Marksas K., Engelsas F., Komunistų partijos manifestas, Vilnius, 1978.
- Mikelėnienė D., Mikelėnas V., Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai, Vilnius, 1999.
- Nickel J.W., Civil Rights, *The Philosophy of Law. An Encyclopedia* (ed. Gray Ch. B.), vol. I, New York–London, 1999.
- Paladin L., *Corte costituzionale e principio generale d'egualianza: aprile 1979 dicembre 1983, Scritti su la giustizia costituzionale in onore di V. Crisafulli*, I, Padova, 1985.
- Paulus PP. VI, Litt. Enc. Populorum progressio, 26 martii 1967, AAS (1967).
- Posock J.G.A., Languages and Implications: The Transformation of the Study of Political Thought, *Politics, Language and Time* (ed. Melvin Richter), New York: Atheneum, 1974.
- Ruso Ž.Ž., Rinkiniai raštai, Vilnius, 1979.
- Siedentop L., Tocqueville, Vilnius, 1996, p. 61–128.
- St. Thomas Aquinas, *Summa Theologica*, I–V, Allen, Texas, 1981.
- Šventasis Raštas, Vilnius, 1998.
- Tarptautinių žodžių žodynas, Vilnius, 1969.
- Tocqueville A., Apie demokratiją Amerikoje, Vilnius 1996.
- Wester P., The empty Idea of Equality, *Harvard Law Review* 95 (1982), p. 537.
- Woelfl P.A., Equality, *New Catholic Encyclopedia*, vol. V, Washington, 1967.
- Zagrebel'sky G., *La giustizia costituzionale*, Bologna, 1988.

[Iteikta 2004 m. kovo mėn.]

THE ORIGIN OF INEQUALITY AND PROBLEMS OF ITS RECOGNITION

Kazimieras Meilius, Jonas Juškevičius

Summary

Inequality is a phenomenon opposite to the experience of equality. This article attempts to consider inequality from different points of time. The placing of greater emphasis on equality, fraternity, and liberty does not mean a predomination of equality in society. It is very important how the concepts of equality and inequality are explained. If they are reduced to everyday terms, the existence of a person loses its meaning. Discarding natural human dignity opens the road to the diminution of a person's dignity and his human rights. Therefore, any part of society – be it either philosophical, ideological, political, or Christian – understands and explains equality and inequality in its own way.

DR. KAZIMIERAS VALANČIUS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

BAŽNYTINIAI JURIDINIAI ASMENYS: RELIGINĖS BENDRUOMENĖS, BENDRIJOS IR CENTRAI, JŲ TOS PAČIOS RELIGIJOS TIKSLAMS ĮGYVENDINTI ĮSTEIGTI JURIDINIAI ASMENYS

Lietuvoje neretai religinės bendruomenės, bendrijos ir centrai traktuojami kaip įmonės, nes turi juridinio asmens teises. Tai rodo intensyvus susirašinėjimas su Lietuvos Respublikos Finansų ministerija, Valstybine mokesčių inspekcija prie Lietuvos Respublikos Finansų ministerijos ir kt. institucijomis. Antai 2000 m. birželio 14 d. rašte Nr. 1-327-2000 Lietuvos Respublikos Seimui, Lietuvos Respublikos Vyriausybei nurodoma, kad tiksliai Bažnyčios ir jos organizacijų prigimtį, jų sakralinės, socialinės bei tikybinės paskirties nesupratimas ir jos nerespektavimas rašto¹ autorių įgalina teigti, kad egzistuoja „religinės bendruomenės“ <...> arba <...> teigti, kad religinių bendruomenių (t.y. parapijų, bendrijų ir centrų, pavyzdžiui, vyskupijų ir arkivyskupijų) realizacinės pajamos sudaro iš šių organizacijų išsiųsta produkcija, kitos materialinės vertybės, atlikti darbai. Parapijos patarnavimai, kaip antai: krikštai, santuokų palaiminimas, laidotuvės ir t.t. teikiami ne parapijos kaip juridinio asmens, o parapijoje dirbančių kunigų, kurių už šiuos patarnavimus gaunamos aukos nėra apmokestinamos valstybiniais mokesčiais. Todėl tampa neaišku, kokie darbai sudaro parapijos ar kitos religinės bendrijos realizacinės pajamas. Šiame rašte yra ir daugiau teiginių, nesiderinančių su religinių bendruomenių ir bendrijų, nors jos ir yra juridiniai asmenys, statusu“.

Straipsnio tikslas – pabrėžti Katalikų Bažnyčios indėlį į juridinio asmens tapimą, apžvelgti juridinio asmens pripažinimo Lietuvos Respublikos konstitucijoje istorinę retrospektyvą. Straipsnyje analizuojama bažnytinių juridinių asmenų prigimtis, samprata, teisinių formų įvairovė, tradicinių bažnyčių bei religinių organizacijų statuso ypatumai. Straipsnis parengtas atsižvelgiant ne tik į Lietuvos Respublikos Konstituciją, kitus įstatymus, bet ir į Katalikų Bažnyčios dokumentus. Jame siūloma Lietuvos teisės aktuose dažniau vartoti sąvoką „bažnytiniai juridiniai asmenys“ vietoj gremėzdiškos „religinės bendruomenės, bendrijos ir centrai, jų tos pačios religijos tikslams įgyvendinti įsteigti juridiniai asmenys“ sąvokos, pabrėžiant tradicinių bažnytinių juridinių asmenų įtraukimo į juridinių asmenų registrą prasmę, ypatybės ir reikšmę.

¹ Pastaba. Čia kalbama apie Valstybinės mokesčių inspekcijos prie Lietuvos Respublikos Finansų ministerijos 2000 m. sausio 12 d. raštą Nr. 08-01-06/470 „Dėl religinių bendruomenių pajamų deklaravimo ir apmokestinimo“.

Įvadas. Popiežius Jonas **Paulius** II posinodiniame apaštališkajame paraginiame *Ecclesia in Europa* pabrėžia: „Dalinės Bažnyčios Europoje nėra paprastos korporacijos ar privačios organizacijos. Veikia jos vykdo savo veiklą savitu instituciniu matmeniu, kuris, visiškai gerbiant teisėtą pilietinę tvarką, turi būti teisiškai pripažintas“².

Daugiau kaip prieš 70 metų prof. P.**Leonas** rašė: „Žmonės, dirbdami po vieną, niekuomet nebūtų pasiekę tokio kultūros laipsnio nė vienoje veikimo srityje, kaip dabar yra pasiekę. Sakau, nė vienoje veikimo srityje dėl to, kad visos veikimo sritys yra savitarpy sujungtos, pareina viena nuo kitos. <...> Bene pajėgtų žmogus įsteigti tokius fabrikus, statyti tokius tiltus, tiesti geležinkelius, koki dabar yra tiesiami, jei nemokėtų kurti bendrovių ir veikti jose, bene galėtų sukaupti tiek žinių, jei neturėtų universitetų ir kitų mokslo įstaigų ir t.t. Visą tą įgyti įgalina teisė, pateikdama žmonių veikimui juridinio asmens formą“³.

Juridinio asmens sąvoką įvedė kanonų teisė, ji pateikė ir pirmąsias juridinio asmens esmės aiškinimo idėjas. XIII a. Romos popiežius **Inocentas** IV davė pradžią vadinamajai „fikcijos“ teorijai ir nurodė, kad juridinis asmuo egzistuoja tik žmonių sąmonėje kaip jų sąmonės produktas⁴. Juridinis asmuo neturi nei kūno, nei valios, o veikia tik per savo narius – žmones. Todėl juridinis asmuo yra *persona ficta*, t.y. pramanytas, netikras, padirbtas asmuo. Jis neturi žmogui būdingų savybių, tačiau dalyvauja įvairiuose santykiuose savo, o ne jį sudarančių narių vardu. Bet yra juridinių asmenų, kurie nėra fizinių asmenų susivienijimai, pavyzdžiui, ligoninės, mokyklos, vaikų namai ir kt. įstaigos. Jose tie fiziniai asmenys, kurie naudojami įstaigų teisių vaisiais, nėra teisių subjektai, pavyzdžiui, ligoniai, mokiniai, vaikai. Todėl prof. P.**Leonas** teisingai rašo: „Taigi juridinis asmuo nėra nei fikcija, nei organizmas, bet tikras asmuo, tik ne fizinis, o savotiškas, juridinis. Ne tikrai tas yra, kas turi medžiagos kūną; žodis juk yra, o jo paliesti negalima; ir visa teisė turėtų būti laikoma nesama, jei imtume reikalauti, kad galima būtų jį kūno jausmais jausti. Nuosavybės teisės neapčiuopsi, tačiau ji yra. Tą patį reikia pasakyti ir apie juridinį asmenį. Užtenka, kad teisės norma sudarė juridinį asmenį, ir jis iš tiesų yra. Ir juridinis asmuo yra teisės subjektas“⁵.

Trumpai kalbant, juridinį asmenį kuria teisės norma. Vieni juridiniai asmenys kuriami atskirų žmonių reikalams spręsti, pavyzdžiui, ūkinės ben-

² Bažnyčios žinios, 2003, Nr. 16 (184), p. 9.

³ P.**Leonas**, *Teisės enciklopedija*, Vilnius: Pozicija, 1995, p. 218.

⁴ A.**Abramavičius**, V.**Mikelėnas**, *Žmonių vadovų teisinė atsakomybė*, 2-as leid., Vilnius: Teisinės informacijos centras, 1999, p. 253.

⁵ P.**Leonas**, *Teisės enciklopedija*, p. 220.

drijos, akcinės bendrovės ir kt. Kiti juridiniai asmenys skirti visuomenės viešiesiems reikalams spręsti. Tokie juridiniai asmenys yra korporacijos, politinės partijos, Bažnyčios ir kt.

Nors normatyvizmo teorijos kūrėjas profesorius Hansas Kelsenas ir teigia, kad teisė nekuria asmenų⁶, mums atrodo, prof. P. Leono žodžiais tariant, kad „juridiniai asmens yra teisės kūriniai. Tą atsiminus dar labiau tenka branginti teisę žmonijos kultūrai kurti“⁷.

Paskelbus Lietuvos nepriklausomą valstybę, juridinio asmens teises tikybinėms organizacijoms pripažino 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucija⁸. Tačiau okupavus Lietuvą ir įvedus sovietinius įstatymus, tikybinės organizacijos neteko juridinio asmens teisių. Jos atkurtos tik 1989 m., kai tų metų lapkričio 3 d. buvo priimtas įstatymas „Dėl Lietuvos TSR Konstitucijos (Pagrindinio įstatymo) 50 straipsnio pakeitimo“⁹. Šio straipsnio 4 dalyje buvo nustatyta: „Bažnyčiai ir kitoms religinėms organizacijoms pripažįstamas juridinio asmens statusas ir užtikrinama teisė tvarkytis savarankiškai“. Šis Konstitucijos 50 straipsnio pakeitimas ir juridinio asmens statuso pripažinimas iš esmės pakeitė Bažnyčios bei kitų religinių organizacijų padėtį. Pirmiausiai tai sudarė teisinį pagrindą priimti įstatymą „Dėl maldos namų bei kitų pastatų grąžinimo religinėms bendruomenėms“¹⁰. Šis įstatymas buvo priimtas 1990 m. vasario 14 d. Juo panaikintas Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1948 m. birželio 19 d. įsakas „Dėl maldos namų ir vienuolynų pastatų, o taip pat dėl religinių bendruomenių gyvenamųjų namų nacionalizavimo“. Pagal šį įstatymą nuosavybės teisės į maldos namus, vienuolynų pastatus ir kitus pastatus buvo grąžinamos penkerius metus, t.y. iki 1995 metų, kol buvo priimtas 1995 m. vasario 23 d. įstatymas „Dėl pastatų grąžinimo religinėms bendrijoms“¹¹ ir 1995 m. kovo 21 d. „Lietuvos Respublikos religinių bendrijų teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymas“¹². Antra, Konstitucijos 50 straipsnio pakeitimo įstatymas sudarė prielaidas panaikinti *l'ancien régime* norminius aktus, kurie varžė Bažnyčią,

⁶ H. Kelsen, *Grynoji teisės teorija*, Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 171.

⁷ P. Leonas, *Teisės enciklopedija*, p. 223.

⁸ K. L. Valančius, *Lietuvos valstybės konstitucijos*, Vilnius: Ekonomikos mokymo centras, 2001, p. 31.

⁹ Ten pat, p. 115.

¹⁰ Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos (vienuoliktojo šaukimo) septynioliktoji sesija. 1990 m. vasario 7–9 d. 1990 m. vasario 12–14 d. Stenogramos, Vilnius: Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo leidykla, 1990, p. 563.

¹¹ *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 19–436.

¹² *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 27–600.

jos ir religinių organizacijų teises. Trečia, naujos religinės organizacijos, kurias įregistruodavo Religijos reikalų Taryba prie LTSR Ministrų Tarybos, tapdavo juridiniais asmenimis be atskiro perregistravimo. Ketvirta, Konstitucijos 50 straipsnio nuostata dėl to, kad Bažnyčiai ir kitoms religinėms organizacijoms pripažįstamas juridinio asmens statusas ir teisė vidaus gyvenime tvarkytis savarankiškai, be pakeitimų perkelta į pirmąją nepriklausomos valstybės Konstituciją – Lietuvos Respublikos Laikinąją pagrindinį įstatymą¹³.

Lietuvoje konstitucinis teisinis Bažnyčios ir kitų religinių organizacijų statusas nagrinėjamas V. Aliulio, MIC, G. Bartkaus, P. Plumpo, R. Ruškytės, E. Vaitiekienės ir kitų autorių darbuose. Tačiau vientiso darbo, nagrinėjančio bažnytinių juridinių asmenų konstitucinį teisinį statusą, nėra. Straipsnio *tikslas* – pateikti bažnytinių juridinių asmenų statuso apibrėžimą, atsižvelgiant ne tik į Lietuvos Respublikos Konstitucijos, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso, kitų įstatymų ir poįstatyminių teisės aktų nuostatas, Konstitucinio Teismo nutarimus, bet ir į Katalikų Bažnyčios dokumentus.

Bažnytinių juridinių asmenų prigimtis, samprata ir teisinių formų įvairovė. Bažnyčia ir jos organizacijos yra ypatingas socialinis, dvasinis, sakralinis junginys, nepaprastas socialinės galios ir istorinės tradicijos padarinys. Kas yra Bažnyčia? Yra daug Bažnyčios sąvokos apibrėžimų ir įvaizdžių. Antai Vatikano II Susirinkimo nutarimuose kalbama apie Bažnyčią kaip dvasinę tikrovę, Bažnyčią kaip regimąją tikrovę, Bažnyčią kaip Dievo tautą¹⁴ ir t.t. Dogminėje konstitucijoje apie Bažnyčią *Lumen gentium* pabrėžiama: „Kristus, vienatinis tarpininkas, savo šventąją Bažnyčią – tikėjimo vilties ir meilės bendruomenę – šioje žemėje įsteigė ir be perstojo palaiko kaip regimąją sąrangą, per kurią visiems skleidžia tiesą ir malonę. Ši hierarchiškai sutvarkyta bendrija ir mistinis Kristaus Kūnas, regimas sambūris ir dvasinė bendruomenė, žemiškoji Bažnyčia ir dangaus gėrybėmis praturtintoji Bažnyčia nelaikytina dviem atskirais dalykais; ji sudaro vieną sudėtinę tikrovę, suaugusią iš žmogiškojo pradmens ir dieviškojo pradmens. <...>

Tai vienatinė Kristaus Bažnyčia, kurią Tikėjimo išpažinime išpažįstame esant vieną, šventą, visuotinę ir apaštališką. Ją mūsų Atpirkėjas prisikėlęs perdavė ganyti Petriui (Jn 21,17); jam ir kitiems apaštalams pavedė ją skleisti ir valdyti (plg. Mt 28,18 t.t.); ją visiems amžiams pastatė kaip „tiesos šulą ir

¹³ K.L. Valančius, *Lietuvos valstybės konstitucijos*, p. 128.

¹⁴ Vatikano II Susirinkimo nutarimai. Konstitucijos, deklaracijos, dekretai, Vilnius: Aidai, 2001, p. 406–408.

atramą“ (1 Tim 3,15). Toji Bažnyčia, šiame pasaulyje įsteigta ir sutvarkyta kaip bendruomenė, laikosi Katalikų Bažnyčioje, valdomoje Petro įpėdinio ir bendrystėje su juo esančių vyskupų, nors už jos regimos sandaros ribų esama gausių šventumo ir tiesos elementų, kurie, būdami Kristaus Bažnyčiai priklausančios dovanos, yra akstinas visuotinei katalikiškai vienybei¹⁵.

Vieną, šventą, visuotinę ir apaštališką Bažnyčių sudaro Lotynų (dar vadinama Romos, arba Vakarų) apeigų Katalikų Bažnyčia ir dar 21 Bažnyčia, kurios pripažįsta aukščiausią popiežiaus autoritetą ir yra visiškai vieningos su Apaštalo Sostu. Šios bažnyčios, t.y. Koptų, Etiopų, Sirijos, Maronitų, Sirų-Malankerlesių, Armėnų, Chaldėjų, Sirų-Malabaresių, Baltarusijos, Bulgarijos, Graikijos, Vengrijos, Italų-Albanų, Melkitų, Rumunijos, Vakarų Ukrainos (Karpatai), Slovakijos, Ukrainos, Jugoslavijos, Albanų, Rusijos, dar vadinamosios Rytų apeigų katalikų Bažnyčiomis, ir kartu su viena Vakarų apeigų Katalikų Bažnyčia sudaro *Visuotinę Katalikų Bažnyčių*. Rytų apeigų katalikų Bažnyčios turi apie 15 milijonų tikinčiųjų¹⁶. Šios Bažnyčios vadovaujasi bendru Teisynu – *Codex canonum Ecclesiarum orientalium* (CCEO)¹⁷, kuris įsigaliojo 1991 m. spalio 1 d. Lotynų apeigų Bažnyčios Kodeksas (CIC) buvo paskelbtas popiežiaus Jono **Pauliaus** II Apaštaline konstitucija *Sacrae disciplinae leges* 1983 m. sausio 25 d. ir įsigaliojo tą pačių metų pirmąją Advento dieną, t.y. 1983 m. lapkričio 27 d.¹⁸

Abiejų Kodeksų – tiek CIC, tiek CCEO – tas pats įstatymų leidėjas – popiežius. CIC ir CCEO kartu su Apaštaline konstitucija (1988 06 28) sudaro Visuotinės Bažnyčios teisinės sistemos dalį, kuria ji vadovaujasi tvarkydama savo vidaus gyvenimą.

Taigi „Šventąją ir katalikiškąją Bažnyčią, kuri yra mistinis Kristaus Kūnas, sudaro tikintieji, Šventojoje Dvasioje organiškai vienijami to paties tikėjimo, tų pačių Sakramentų, tos pačios vadovybės, įaugę hierarchijos jungiamose įvairiose grupėse, sudarydami dalines Bažnyčias arba apeigas“, – sakoma Dekrete dėl Rytų katalikų Bažnyčių *Orientalium Ecclesiarum*¹⁹.

„Tos dalinės Rytų ir Vakarų Bažnyčios iš dalies viena nuo kitos skiriasi savo apeigomis, t.y. liturgija, bažnytine drausme ir dvasiniu paveldu, – toliau sakoma minėtame Dekrete, – tačiau visos jos lygiai patikėtos Romos popiežiaus pastoracinei valdžiai, kuris, kaip Petro įpėdinis, dieviškąja teise paveldi pirmenybę visoje Bažnyčioje. Tad visos jos lygiavertės, nė viena už kitas

¹⁵ Ten pat, p. 29–30.

¹⁶ **P.Smilgys**, Du teisės kodeksai Katalikų Bažnyčioje, *Soter*, 1999, Nr. 2 (30), p. 106.

¹⁷ Ten pat, p. 107.

¹⁸ Ioannis **Pauli** PP. II, *Codex iuris Canonici*, Vatican City, 1983, p. xxx.

¹⁹ Vatikano II Susirinkimo nutarimai. Konstitucijos, deklaracijos, dekretai, p. 347.

ne aukštesnė savo apeigomis ir turi vienodas teises bei pareigas, Romos popiežiaus vadovaujamos, skelbti Evangeliją visam pasauliui (plg. *Mk 16,15*)“²⁰.

Krikščionybės pradžia baltų šalyse datuojama X a. Vėliau krikščionybė plito **Mindaugo** ir vėlesniais laikais. Lietuvių tauta apsikrikštijo per tris kartus: 1261 m. – karalius **Mindaugas** su savo dvariškiais; 1387 – aukštaičiai; ir pagaliau 1413–1417 – žemaičiai.

„Tarp pirmojo – **Mindaugo** krikšto – ir masinio, praveisto **Jogailos – Vytauto**, praėjo virš 130 metų. Dar ilgiau truko, kol visa tauta pasisavino krikščionybės dvasią. Bet kartą joje įsitvirtinusi, ji tapo tautos gyvastingumo ir stiprybės šaltiniu. Krikščioniško – katalikiško tikėjimo stiprinama, lietuvių tauta ištvėringai pakėlė virš 120 metų užsitęsusią caristinės Rusijos genocidinę vergiją bei jos vykdomą religinį persekiojimą. Nepalaužia tautos dvasios ir dabartinis ateistinis komunizmas. Sibiro taigos, vergų lageriai ir partizanų pralietas kraujas iššaukia ne beprasmį kerštą, o ugdo kilniausius krikščioniškos meilės jausmus²¹ <...>“, – rašė Paulius A. **Baltakis**, OFM.

Todėl „Valstybė pripažįsta tradicines Lietuvoje Bažnyčias bei religines organizacijas“, – teigiama Lietuvos Respublikos Konstitucijos 43 straipsnio 1 dalyje. O šio straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad „Valstybės pripažintos Bažnyčios bei kitos religinės organizacijos turi juridinio asmens teises“²². Tradicinėmis valstybė pripažįsta devynias Lietuvos istorinio, dvasinio bei socialinio palikimo dalį sudarančias tradicines Lietuvoje egzistuojančias religines bendruomenes ir bendrijas: lotynų apeigų katalikų, graikų apeigų katalikų, evangelikų liuteronų, evangelikų reformatų, ortodoksų (stačiatikių), sentiikių, judėjų, musulmonų sunitų ir karaimų²³. Kitas bažnyčias bei religines organizacijas valstybė pripažįsta tikrai tada, jeigu jos turi atramą visuomenėje ir jų mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymui ir dorai.

„Tradicinių Bažnyčių bei religinių organizacijų pripažinimo instituto konstitucinis įtvirtinimas reiškia, kad jų valstybinis pripažinimas yra neatšaukiamas. Tradiciškumas nėra nei sukuriamas, nei panaikinamas įstatymų leidėjo valios aktu, – pažymėjo Konstitucinis Teismas 2000 m. birželio 13 d. nutarime. – Bažnyčių bei religinių organizacijų įvardijimas kaip tradicinių yra ne jų, kaip tradicinių organizacijų, sukūrimo, bet jų tradiciškumo – nuo

²⁰ Ten pat, p. 348.

²¹ P.A. **Baltakis**, OFM, Jubilejui besiruošiant, *600 Lietuvos krikšto jubiliejus. Apžvalginis leidinys*, Lietuvos krikščionybės jubiliejaus komitetas, 1989, p. 15.

²² K.L. **Valančius**, *Lietuvos valstybės konstitucijos*, p. 183.

²³ Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas (1995-10-04 Nr. I-1057), *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 89–1985.

įstatymų leidėjo valios nepriklausančios jų santykių su visuomene būklės konstatavimo aktas, atspindintis visuomenės religinės kultūros raidą ir būklę²⁴. Tai reiškia, kad tradicinės Bažnyčios ir religinės organizacijos civilinės teisės požiūriu negali būti steigiamos ar pasibaigti, t.y. jos yra juridiniai asmenys *per se*²⁵ (egzistuojantys savaime).

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 43 straipsnyje yra vartojamos tokios sąvokos: „tradicinės Lietuvoje bažnyčios bei religinės organizacijos“, „valstybės pripažintos bažnyčios bei kitos religinės organizacijos“, „Bažnyčios bei religinės organizacijos“, „Bažnyčios bei kitos religinės organizacijos“²⁶. Religijotyryninkas P.Plumpa yra sakęs, kad terminas „tradicinės Lietuvoje Bažnyčios ir religinės organizacijos“ reiškia istorinio, dvasinio, socialinio bei kultūrinio paveldėtojo titulą, o terminas „Bažnyčios bei kitos religinės organizacijos“ apima ne tik krikščioniškas konfesijas, vadinamas Bažnyčiomis, bet ir nekrikščioniškas Lietuvoje egzistuojančias tradicines religijas²⁷.

Su šiais aiškinimais galima sutikti, bet tik iš dalies. Mums atrodo, kad Lietuvos Respublikos Konstitucijos 43 straipsnyje vartojama sąvoka „Bažnyčios ir religinės organizacijos“ norėta išskirti Bažnyčias ir jų steigiamas organizacijas: draugijas, pavyzdžiui, katalikiškojo mokslo, jaunimo ir t.t.²⁸, taip pat Bažnyčios institucijas, organizacijas, įmones ir kt.²⁹ Lietuvos Respublikos teisingumo ministras, atsižvelgdamas į tai, kad iki 1999 m. liepos 29 d. Teisingumo ministerijos išduodamuose tradicinėms religinėms bendruomenėms ir bendrijoms juridinio asmens pažymėjimuose nebuvo nuorodos, patvirtinančios, jog jos yra tradicinės religinės bendruomenės ar bendrijos, 2002 m. vasario 15 d. įsakymu Nr. 39 patvirtino tradicinių religinių bendruomenių ir bendrijų, kurioms Teisingumo ministerija iki 2002 m. vasario 12 d. įformino juridinio asmens teises, sąrašą³⁰. Šiame sąraše yra 971 bažnytinis juridinis asmuo. Juos, vadovaujantis Katalikų žinynu³¹, galima suskirstyti į šias teises formas:

²⁴ Valstybės žinios, 2000, Nr. 49–1424.

²⁵ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. 2-oji knyga: Asmenys, 1-asis leid., Vilnius: Justitia, 2002, p. 103.

²⁶ Žr. K.L.Valančius, Lietuvos valstybės konstitucijos, p. 183.

²⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras (I dalis). Ats. redaktorius K.Jovaišas, Vilnius: Teisės institutas, K.Jovaišo Pl, 2000, p. 370–371.

²⁸ P.Malakauskis, Viešosios bažnytinės teisės, Kaunas, 1931, p. 7–11.

²⁹ Vatikano II Susirinkimo nutarimai, p. 57, 68, 93.

³⁰ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2002 m. vasario 15 d. įsakymas Nr. 39 „Dėl tradicinių religinių bendruomenių ir bendrijų sąrašo patvirtinimo“, Valstybės žinios, 2002, Nr. 17–707.

³¹ Katalikų žinynas 2004, Vilnius: Katalikų pasaulis, p. 3–4.

1. **Lietuvos Vyskupų Konferencija** – Katalikų Bažnyčios kolegialios valdžios institucija – nacionalinis Bažnyčios vyskupų susirinkimas (konferencija), – įgaliota spręsti pastoracijos, kulto ir kt. klausimus. Vyskupų Konferenciją kaip instituciją įsteigė Vatikano II Susirinkimas³². Popiežius Jonas **Paulius** II, įgyvendindamas šio Susirinkimo nutarimus, reformavo Kanonų teisės kodeksą, kuriame daugiau teisių suteikta vyskupų konferencijoms, jaunimo mokymo ir auklėjimo, santuokos, pasauliečių dalyvavimo Bažnyčios veikloje ir įvairių klausimų reguliavimo su pasaulietine valdžia srityje³³. Juridinio asmens teisės Lietuvos Vyskupų Konferencijai suteiktos Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. spalio 28 d. nutarimu Nr. 1053³⁴.

2. Juridinio asmens teises turi **visos septynios vyskupijų ir arkivyskupijų kurijos**. Kanonų teisės kodeksas nurodo, kad „vyskupijos kurija yra institucija, padedanti vyskupui vadovauti vyskupijai tiek sielovados, tiek administracinėje veikloje. Pats vyskupas skiria kurijos tarnautojus, atsižvelgdamas į veiklos pobūdį ir darbo apimtį, steigia atskirus veiklos institutus ir jų padalinius“³⁵ (kan. 469).

3. Juridinio asmens teisės pripažintos ir **keturioms iš septynių vyskupijoms**: Šiaulių, Kauno, Vilkaviškio ir Vilniaus, kurios kreipėsi dėl tokio pripažinimo³⁶.

4. Juridinio asmens teises turi Kauno, Telšių vyskupo V. **Borisevičiaus**, Vilkaviškio vyskupijos pal. arkivysk. J. **Matulaičio** ir Vilniaus Šv. Juozapo kunigų seminarijos.

5. Juridinio asmens teises turi **Lietuvos kariuomenės ordinariatas**, įsteigtas 2000 m. lapkričio 18 d. Šventojo Sosto Vyskupų kongregacijos dekretu³⁷. Ordinariatas yra juridinis asmuo pagal Lietuvos kariuomenės ordinariato reglamentą³⁸.

6. **Lietuvos kariuomenės ordinariato kurijai** taip pat suteiktos juridinio asmens teisės.

7. **Dievui pašvęstojo gyvenimo institutai**: Angelų seserų kongregacijos Vilniaus namai; Betliejaus ir Dangun paimtosios Mergelės seserų vienuolija;

³² Vatikano II Susirinkimo nutarimai, p. 41–42, 111, 198–200.

³³ *Religijotyros žodynas*, Vilnius: Mintis, 1991, p. 404.

³⁴ *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 86–1630.

³⁵ Ioannis **Pauli** PP. II, *Codex iuris Canonici*, p. 86.

³⁶ *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 17–707.

³⁷ Plačiau žr. K.L. **Valančius**, Kariuomenėje tarnaujančių katalikų sielovada: kanoninis teisinis reglamentavimas, *LKMA Metraštis*, t. 22, Vilnius, 2003, p. 433–444.

³⁸ *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 83–3628.

Dieviškosios Jėzaus Širdies pranciškonų kongregacija; Dievo Apvaizdos seserų kongregacija; Eucharistinio Jėzaus seserų kongregacija; Eucharistinio Jėzaus seserų kongregacijos Vilniaus I ir II namai; Kauno seserų benediktinių kongregacija; Klaipėdos Kristaus Karaliaus parapijos pasauliečių pranciškonų ordino brolija; Kristaus Karaliaus seserų kongregacija, Lietuvos jėzuitų provincija; Lietuvos kapucinų Lurdo viceprovincija; Lietuvos moterų vienuolių aukštesniųjų vyresniųjų konferencija; Lietuvos pasauliečių pranciškonų ordino Telšių vyskupijos brolijos vietinė brolija prie Kretingos Viešpaties Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai parapijos ir kt.

8. Katalikiškos mokslo ir švietimo institucijos: 1) Lietuvos katechetikos centras; 2) vyskupijų katechetikos centrai ir kt.

9. Katalikiškos organizacijos, centrai ir sąjūdžiai, pavyzdžiui, vyskupijų jaunimo centrai; Katalikų evangelizacijos centras; *Comunione e liberazione* (Bendrystė ir išsilaisvinimas) brolija; Fokoliarų judėjimas, kurio tikslas prisidėti prie paskutinio Jėzaus troškimo įgyvendinimo: „Tegul visi bus viena!“; Šeimos centrai ir kt.

10. Bažnyčios: Akmenės Šv. Kūdikėlio Jėzaus Teresės bažnyčia; Alantos Šv. Apaštalo Jokūbo bažnyčia; Anykščių Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčia; Berčiūnų Lietuvos Kankinių bažnyčia; Ignalinos Švč. M. Marijos Gimimo bažnyčia ir kt.

11. Religinės bendruomenės: Alytaus r. Raižių musulmonų religinė bendruomenė; Aušros Vartų Marijos ir Šv. *Teresėlės* religinė bendruomenė; Baltromiškių Senovės Pravoslavų Pamario cerkvės sentikių religinė bendruomenė; Kauno m. sentikių religinė bendruomenė; Katalikų bendruomenė „Gyvieji akmenys“ ir kt. bažnytiniai juridiniai asmenys, turintys savo pavadinime žodžius „religinė bendruomenė“ arba „katalikų bendruomenė“. Jų įregistruota daugiau kaip 20.

Religijotyros žodyne nurodoma, kad bendruomenė yra kurios nors religijos tikinčiųjų susivienijimas – pirminė, žemiausia bažnyčios institucija³⁹. Ją sudaro dvi pagrindinės grupės – pasauliečiai ir dvasininkai bei formalios ir neformalios pagalbinės grupės, atliekančios bendruomenės valdymo funkcijas. Svarbiausi bendruomenę vienijantys elementai yra: 1) bendri religiniai vaizdiniai, idėjos, simboliai ir tikslai; 2) bendra kultinė ir nekultinė veikla; 3) subordinacija, funkcijų pasiskirstymas. Bendruomenės narių santykius reguliuoja speciali kontrolės sistema: bažnytinė (kanonų) teisė; šariatas (arab. *šaria* – tikrasis kelias) – nekodifikuota normų, reglamentuojančių religinį ir pasaulietinį musulmonų gyvenimą, visuma; talmudas (hebr. *talmūd* –

³⁹ Religijotyros žodynas, p. 63.

mokslas) – religinių, teisinių, etinių judaizmo normų rinkinys, kitų konfesijų norminiai aktai. Be to, bendruomenių narių santykius reguliuoja narių viešojoji nuomonė, bendruomenės valdyba, religinės moralės normos. Bendruomenė, norėdama veikti, turi būti įregistruota juridinių asmenų registre⁴⁰.

Vokiečių sociologas ir religijos sociologijos pradininkas Maksas [Weberis](#) pažymi, kad „bendruomenė šia religine prasme yra antroji bendruomenių kategorija, nes šiuo žodžiu vadinami ir dėl ekonominių, fiskalinių ar politinių priežasčių susidarę kaimynų junginiai. Religinės bendruomenės atsiranda ne tik dėl pranašų veiklos ir jas sukuria ne visi pranašai. Apskritai jos atsiranda tik tada, kai pranašo misija rutinizuojama (*Veralltäglichkeit*), kai arba pats pranašas, arba jo mokiniai garantuoja nuolatinę misiją bei malonės teikimą, pasirūpindami malonės teikėjų *ekonomine* egzistencija“⁴¹.

Terminas *bendruomenė* (gr. *ekklēsia*, lot. *ecclesias*) krikščionių raštuose atsirado I a. pab.–II a. pr. ir tikinčiųjų vartojamas organizacinio centro ir Bažnyčios (kaip bendruomenių visumos) reikšme. Vienas seniausių ankstyvosios krikščionybės dokumentų – [Klemenso](#) Romiečio laiškas (apie 96 m.) Korinto bendruomenei prisako saugoti „Bažnyčios vienybę“. Terminą *Ecclesia* bendruomenių visumos reikšme vartoja [Irenėjus](#), [Tertulijonas](#), [Klemenisas](#), [Aleksandrietis](#), [Origenas](#). Į Lietuvos teisės aktus terminas „religinė bendruomenė“ galutinai įtrauktas 1995 m., kai buvo priimtas Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas⁴². Pagal šį įstatymą, *religinė bendruomenė* yra asmenų grupė, siekianti įgyvendinti tos pačios religijos tikslus. Ji gali būti atitinkamos religinės bendrijos vietinis padalinys. *Religinės bendrijos* yra Bažnyčių ir tolygių religinių organizacijų – bendruomenių, siekiančių įgyvendinti tos pačios religijos tikslus, susivienijimai. Bendriją sudaro ne mažiau kaip dvi religinės bendruomenės, turinčios bendrą vadovybę. *Religiniai centrai* yra aukštesniosios religinių bendrijų valdymo institucijos. „Pavyzdžiui, – teigia V. [Aliulis](#), MIC, – katalikų, stačiatikių, liuteronų atveju: parapija – bendruomenė, vyskupija – bendrija, vyskupas su savo kūrėja – religijos centras“⁴³. Tačiau M. [Weberis](#) yra kitokios nuomonės. Jis rašo: „Religinės bendruomenės, iš kurios radosi „konfesijos“ sąvoka, ir politinės valdžios santykių tyrimas yra „valdžios“ (*Herrschaft*) analizės tema. Čia pakanka konstatuoti tik tiek: „bendruomeninis religingumas“ (*Gemeindereligio-*

⁴⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. lapkričio 12 d. nutarimas Nr. 1407 „Dėl juridinių asmenų registro įsteigimo ir juridinių asmenų registro nuostatų patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 107–4810.

⁴¹ M. [Weber](#), *Religijos sociologija*, Vilnius: Pradai, p. 73–74.

⁴² *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 89–1985.

⁴³ V. [Aliulis](#), MIC, „Nežinote, ko prašote“, *Naujasis židinys / Aidai*, 2001, Nr. 12, p. 686.

sitāt) yra nepastovus reiškiny su nevienodai ryškiomis apraiškomis. Mes kalbėsime apie jo egzistavimą tik ten, kur 1) pasauliečiai susivienija *nuolatinėi* bendruomeninei veiklai ir 2) aktyviai daro įtaką jos eigai. Administracinis padalinys, atskiriantis dvasininkų kompetencijos sritis, yra parapija (*Parochie*), o ne bendruomenė⁴⁴. Taigi parapija (lenk. *parafia*, lot. *parochiá*, gr. *paroikia* – apskritis) – tai mažiausias krikščionių Bažnyčių administracinis teritorinis padalinys. Katalikų parapija turi parapijos, kartais dar pagalbinę (*filiija*) bažnyčią, kurią valdo klebonas. M. Weberio nuomone, parapija ir bendruomenė nėra tapačios sąvokos. Mūsų manymu, bendruomenė yra ne tik parapija, bet ir kiti religiniai susivienijimai: vienuolynai, kiti Dievui pašvęstojo gyvenimo institutai, kitų konfesijų (bendrijų) vietiniai padaliniai.

Parapija gali būti suprantama dvejopai. Tai – apibrėžtos teritorijos tikintieji ir parapijos, sudarytos remiantis apeigomis, kalba, tautybe ir kitais tiksliais motyvais, kurias Kanonų teisės kodeksas (518 kan.) vadina personalinėmis parapijomis.

„Parapija yra konkreti *communitas christifidelium*, stabiliai sudaryta vietinės Bažnyčios apibrėžtyje, kurioje sielovada, remiantis diecezijos vyskupo autoritetu, patikėta klebonui kaip tikram ganytoju“, – sakoma Dvasininkijos kongregacijos instrukcijoje „Kunigas, parapijos bendruomenės ganytojas ir vadovas“⁴⁵. Pagal Kanonų teisės kodekso 519 kan., klebonas yra tikrasis jam patikėtos parapijos ganytojas, vykdomas parapijos sielovadą diecezijos vyskupo valdžia, o drauge su vyskupu pašauktas dalyvauti Kristaus tarnyboje, kad bendruomenei tarnautų atlikdamas mokymo, šventinimo ir valdymo funkcijas, bendradarbiaudamas su kitais kunigais ar diakonais, talkinant pasauliečiams tikintiesiems pagal teisės normas. CIC 526 kan. nustato, kad prireikus, jei to reikalauja aplinkybės, parapiją galima patikėti administratoriui. Tačiau šiuo atveju 539 kan. nurodo, kad turi būti tai padaryta laikinu potvarkiu⁴⁶. Todėl siekiant išlaikyti terminologijos grynumą ir vengiant galimo klaidinimo, reikėtų apdairiai vartoti sąvokas „religinė bendruomenė“ ir „parapija“. Mūsų nuomone ten, kur galima apsieiti su sąvoka „parapija“, nevartotina sąvoka „religinė bendruomenė“. Be to, teisės aktuose reikėtų plačiau įteisinti sąvokos „bažnytiniai juridiniai asmenys“ vartojimą. Ši sąvoka vartojama Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutarties dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir Valstybės teisinių aspektų (toliau –

⁴⁴ M. Weber, *Religijos sociologija*, p. 77–78.

⁴⁵ Plačiau žr. Dvasininkijos kongregacijos instrukcija „Kunigas, parapijos bendruomenės ganytojas ir vadovas“, *Bažnyčios žinios*, 2002, Nr. 22 (166), p. 2.

⁴⁶ Ioannis Pauli PP. II, *Codex iuris Canonici*, p. 95, 97, 100.

Sutartis) 2, 3, 5, 10 straipsniuose, o sąvoka „Katalikų Bažnyčia ir jos bendruomenės“ pavartota vos vieną kartą (4 str.)⁴⁷. Sąvoka „juridiniai Bažnyčios asmenys“ buvo vartojama ir Lietuvos konkordate⁴⁸. Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutarties dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir Valstybės teisinių santykių 2 straipsnis nustato, kad Lietuvos Respublika pripažįsta Katalikų Bažnyčiai juridinio asmens statusą. Juridinio asmens teisės civilinėje teisėje pripažįstamos pagal Lietuvos Respublikos teisės aktus visoms Katalikų Bažnyčios institucijoms Lietuvos Respublikoje, kurios pagal Kanonų teisę turi viešojo ar privataus juridinio asmens statusą⁴⁹. Kompetentinga Katalikų Bažnyčios institucija, vadovaudamasi Kanonų teisės normomis, gali įsteigti, pakeisti, panaikinti ir pripažinti bažnytinius juridinius asmenis. Kompetentinga valstybinė institucija informuojama apie tokius sprendimus, kad su jais susiję pasikeitimai būtų įregistruoti pagal valstybės teisės reikalavimus. Dokumentų, pateikiamų Teisingumo ministerijai, steigiant bažnytinius juridinius asmenis, t.y. religines bendruomenes, bendrijas ar centrus, jų tos pačios religijos tikslams įgyvendinti juridinius asmenis, filialus ar atstovybes, keičiant jų įstatus ar juos atitinkančius dokumentus ir registro duomenis, išbraukiant juos iš juridinių asmenų registro, sąrašas yra patvirtintas Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. lapkričio 28 d. įsakymu Nr. 287⁵⁰.

Tradicionių Bažnyčių bei religinių organizacijų statuso ypatumai.

Konstitucijos nuostata, kad valstybė pripažįsta tradicines Lietuvoje Bažnyčias bei religines organizacijas, atspindi visuomenės religinės kultūros raidą ir būklę, „yra tas konstitucinis pagrindas, kuriuo remiantis valstybėje gali būti nustatoma skirtinga tradicinių Bažnyčių bei religinių organizacijų būklė, palyginti su kitomis Bažnyčiomis bei religinėmis organizacijomis“, – sakoma Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarime⁵¹.

Konstitucinis Teismas minėtame nutarime nurodė, „kad, neribojant Konstitucijoje įtvirtintų visoms Bažnyčioms bei religinėms organizacijoms garantuojamų teisių, tradicinėms Bažnyčioms ir religinėms organizacijoms įstatymu gali būti užtikrinamos ir tokios teisės, kurių neturi tradicinėmis nesančios bažnyčios bei religinės organizacijos“⁵². Visų pirma, tai pasakyti-

⁴⁷ *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 67–2022.

⁴⁸ *Valstybės žinios*, 1927, Nr. 264–1708.

⁴⁹ Žr. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.37 str., *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74–2262.

⁵⁰ *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 114–5183.

⁵¹ *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 49–1424.

⁵² Ten pat.

na apie Bažnyčios ir Valstybės teisinius santykius. Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutarties dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir Valstybės teisinių aspektų 1 straipsnyje pabrėžiama, kad tiek Katalikų Bažnyčia, tiek Valstybė yra nepriklausomos bei autonomiškos kiekviena savo srityje ir laikydamosi šio principo glaudžiai bendradarbiauja siekdamos kiekvieno žmogaus ir visuomenės dvasinės ir materialinės gerovės.

Antra, Katalikų Bažnyčios padėtis skiriasi nuo kitų Bažnyčių, nes Šventasis Sostas, būdamas tarptautinės sutarties subjektas, vesdamas derybas su valstybe gali susitarti dėl tokių dalykų, kurie, būdami tarptautiniai susitarimai, įgyja viršenybę tiek civilinės, tiek kanonų teisės atžvilgiu. Todėl kompetentingos Lietuvos Respublikos institucijos ir kompetentingos Katalikų Bažnyčios institucijos abiem šalims priimtinais būdais bendradarbiauja švietimo, kultūros, šeimos, socialiniais, o ypač dorovės bei žmogaus orumo apsaugos klausimais. Ta nuostata dar kartą patvirtina, kad Katalikų Bažnyčia, kaip *juris proprii* korporacija, savo teises yra įgijusi ne iš valstybės, todėl savo santykius grindžia pariteto pagrindais, įtvirtintais sutartimi, sudaryta tarp Šventojo Sosto ir Lietuvos Respublikos. Be to, ši sutartis parodo, M. Römerio žodžiais tariant, „<...> aukštą moralinį šios Bažnyčios autoritetą, kuriuo, bent šiam laipsny, jokia kita krikščionių Bažnyčia pasigirti negali“⁵³. Lietuvos Respublika yra viena iš 174 pasaulio valstybių, kuri palaiko dvišalius diplomatinis santykius ir turi sudariusi su Šventuoju Sostu tris sutartis: jau minėtą Sutartį, Sutartį dėl bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje, taip pat Sutartį dėl kariuomenėje tarnaujančių katalikų sielovados⁵⁴.

Trečia, kompetentinga Katalikų Bažnyčios vadovybė turi išskirtinę teisę laisvai tvarkyti bažnytinį gyvenimą, steigti ir panaikinti bažnytines provincijas, arkivyskupijas, apaštalines administratūras, teritorines prelatūras, teritorines abatijas, asmenines prelatūras, parapijas, vienuolinius namus ir kitus bažnytinius juridinius asmenis. Katalikų Bažnyčia juridinius asmenis, kurių tikslas – įgyvendinti teisę į tikėjimo laisvę, steigia Kanonų teisės kodekso nustatyta tvarka. Jų veiklos pagrindas yra Kanonų teisės kodeksas, statutai ir kitos normos. Lotynų apeigų Kanonų teisės kodekso 113–123 kan. kalba apie juridinio asmens teisinę padėtį Katalikų Bažnyčioje; jis pagal bažnytinę teisę yra kitaip suprantamas nei civilinėje teisėje.

⁵³ M. Römeris, *Valstybė ir jos konstitucinė teisė*, t. 2, Kaunas, 1935, p. 189.

⁵⁴ Konferencija apie Lietuvos ir Šventojo Sosto santykius, *Bažnyčios žinios*, 2003, Nr. 5(173), p. 16–19; J. Tauran, Šventojo sosto diplomatija. Kodėl?, *LKMA Metraštis*, t. 23, Vilnius, 2003, p. 251.

Jeigu kanonai, statutai arba kitų Bažnyčios teisės aktų normos nustato taisykles, kurios prieštarauja įstatymuose įtvirtintoms imperatyvioms teisės normoms, tai pagal Lietuvos Respublikos CK taikomos įstatymų nuostatos. Tačiau Lietuvos Respublikos CK antrosios knygos normos taikomos tik ta apimtimi, kuri nurodyta CK 2.37 str. 3 dalyje⁵⁵.

Tradicinių Bažnyčių juridiniai asmenys, nurodyti Lietuvos Respublikos CK 2.37 str. 2 dalyje, norintys būti įtraukti į Juridinių asmenų registrą (toliau – Registras), Teisingumo ministerijai pateikia pranešimą, kuriame nurodomas juridinio asmens pavadinimas, buveinė, valdymo organų nariai, turintys teisę juridinio asmens vardu sudaryti sandorius, jų teisių ribos. Vietoj valdymo organų narių duomenų pateikimo tradicinė religinė bendruomenė, bendrija ar centras gali nurodyti įtraukti į registrą įrašą, kad juridinis asmuo veikia pagal konkrečios religinės bendruomenės, bendrijos kanonus, statutus ar kitas normas. Pranešime apie tradicinių religinių bendruomenių, bendrijų ir centrų tos pačios religijos tikslams įgyvendinti įsteigtus juridinius asmenis turi būti patvirtinta, kad įsteigtas juridinis asmuo pagal kanonus, statutus ar kitas normas gali savo vardu įgyti ir turėti teises bei pareigas, būti ieškovu ir atsakovu teisme. Pranešimas turi būti pasirašytas pagal konkrečios religinės bendruomenės ar bendrijos kanonus, statutus ar kitas normas kompetentingos vadovybės.

Steigiant tradicinių bažnytinių juridinių asmenų filialą ar atstovybę, neturintį juridinio asmens teisių, filialo ar atstovybės steigėjas pateikia Teisingumo ministerijai pranešimą, kuriame nurodomas filialo ar atstovybės pavadinimas, buveinė, duomenys apie jų valdymo organų narius, turinčius teisę steigėjo vardu sudaryti sandorius, jų teisių ribos. Pranešimas turi būti pasirašytas pagal konkrečios religinės bendruomenės ar bendrijos kanonus, statutus ar kitas normas kompetentingos vadovybės⁵⁶.

Religinė bendruomenė ar bendrija gali steigti kitus juridinius asmenis, kurie nėra struktūriniai padaliniai, jeigu tai neprieštarauja Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymui⁵⁷. Toks įsteigtas juridinis asmuo pagal Lietuvos Respublikos CK nelaikomas struktūriniu padaliniu ir steigiamas atsižvelgiant į jo veiklos pobūdį. Antai bendrojo lavinimo mokyklos steigiamos CK bei Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo⁵⁸ nustatyta tvarka ir t.t.

⁵⁵ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. 2-oji knyga. p. 103–105; R. Ruškytė, Bažnyčia ir religinės bendruomenės, *Civilinė teisė. Bendroji dalis*, t. 1, Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004, p. 282–286.

⁵⁶ Valstybės žinios, 2003, Nr. 114–5183.

⁵⁷ Valstybės žinios, 1995, Nr. 89–1985; 1997, Nr. 66–1618; 2000, Nr. 40–1115.

⁵⁸ Valstybės žinios, 1991, Nr. 23–593; 2003, Nr. 63–2853; 2004, Nr. 103–3755.

Išvados. Tradicinių Lietuvoje Bažnyčių bei religinių organizacijų statusą nustato, pirma, Lietuvos Respublikos Konstitucija. Tradicinių Bažnyčių bei religinių organizacijų įvardijimas ir jų statuso nustatymas Konstitucijoje yra ypatingas jų valstybinio pripažinimo būdas, kuris reiškia, kad jų valstybinis pripažinimas yra neatšaukiamas.

Antra, Bažnyčių bei religinių organizacijų įvardijimas kaip tradicinių yra jų santykių su visuomene būklės konstatavimo aktas, atspindintis visuomenės religinės kultūros raidą ir būklę. Be to, šis konstatavimas yra „konstitucinis pagrindas, kuriuo remiantis valstybėje gali būti nustatoma skirtinga tradicinių Bažnyčių bei religinių organizacijų būklė, palyginti su kitomis Bažnyčiomis bei religinėmis organizacijomis. Tai reiškia, kad neapribojant Konstitucijoje įtvirtintų visoms Bažnyčioms bei religinėms organizacijoms garantuojamų teisių, tradicinėms Bažnyčioms bei religinėms organizacijoms įstatymu gali būti užtikrinamos ir tokios teisės, kurių neturi tradicinėmis nesančios Bažnyčios bei religinės organizacijos“⁵⁹.

Trečia, toks Konstitucinio Teismo konstatavimas turi svarbią prasmę, nes įgalina sėkmingiau vykdyti Katalikų Bažnyčios, kitų tradicinių konfesijų restituciją, atkurti jų turėtas teises švietimo, mokslo, santuokos registravimo ir kt. srityse.

Ketvirta, reikėtų plačiau vartoti sąvoką „bažnytiniai juridiniai asmenys“, kuri įtvirtinta Sutartyje su Šventuoju Sostu dėl Katalikų Bažnyčios ir Valstybės teisinių santykių aspektų, vietoj gremėzdiškos sąvokos „religinės bendruomenės, bendrijos, centrai, jų tos pačios religijos tikslams įgyvendinti įsteigti juridiniai asmenys“.

Penkta, konstitucinis tradicinių Bažnyčių bei religinių organizacijų įtvirtinimas įgalino, viena vertus, Katalikų Bažnyčią sudaryti sutartis su Šventuoju Sostu, o antra vertus, leido Katalikų Bažnyčiai laisvai steigti bažnytnius juridinius asmenis, juos registruoti supaprastinta tvarka ir ją taikyti kitoms tradicinėms Bažnyčioms ir religinėms organizacijoms.

Šešta, bažnytnių juridinių asmenų įtraukimas į Juridinių asmenų registrą teorinėje plotmėje yra neprivalomas, nes Lietuvos Respublikos CK 2.37 str. normos nustato, kad tradicinės religinės bendruomenės ir bendrijos yra juridiniai asmenys, vadinasi, jų registracija, kaip minėta, neprivaloma. Tai reiškia, kad bažnytnių juridinių asmenų nariai įgyja teises ir pareigas nuo to momento, kaip numato kanonų teisės normos. Tačiau praktinėje plotmėje tai daryti prasminga, o kai kuriais atvejais net neišvengiama. Ypač tada, kai

⁵⁹ *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 49–1424.

pagal Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymą jos nori imtis gamybinės ūkinės veiklos, steigti labdaros fondus, švietimo ir kultūros įstaigas ir pan. Be to, bažnytinių Juridinių asmenų įtraukimas į Juridinių asmenų registrą suteikia jiems viešą pripažinimą, įgalina visateisiškai dalyvauti civilinėje apyvartoje: sudaryti sandorius, perduoti (įgyti) nuosavybės teisę, vykdyti finansines operacijas ir t.t.

Septinta, Visuotinė Katalikų Bažnyčia vadovaujasi jai būdingais teisiniais nuostatais, o civiliniai įstatymai joje veikia tiek, kiek neprieštarauja dieviškajai ir kanonų teisei (kan. 22). Toks civilinių įstatymų veikimas kanoninėje terminijoje yra vadinamas civilinių įstatymų kanonizacija (lot. *canonizatio*, gr. *kanonizo* – laikau pavyzdžiu) – pavertimu privaloma taisykle.

Literatūra

- Abramavičius A., Mikelėnas V., Įmonių vadovų teisinė atsakomybė, 2 leid., Vilnius: Teisinės informacijos centras, 1999.
- Aliulis V., MIC, „Nežinote, ko prašote“, *Naujasis židinys/Aidai*, 2001, Nr. 12.
- Baltakis P.A., OFM, Jubiliejui besiruošiant, 600 Lietuvos krikšto jubiliejus. Apžvalginis leidinys, Chicago, Illinois: Lietuvos krikščionybės jubiliejaus komitetas, 1989.
- Codex iuris canonice. Auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, Vatican City, 1983.
- Dogminė Konstitucija apie Bažnyčią *Lumen gentium*, Vatikano II Susirinkimo nutarimai, Vilnius: Aidai, 2001.
- Dekretas dėl Rytų Katalikų Bažnyčių *Orientalium Ecclesiarum*, Vatikano II Susirinkimo nutarimai, Vilnius: Aidai, 2001.
- Dvasininkijos kongregacija. Instrukcija „Kunigas, parapijos bendruomenės ganytojas ir vadovas“, *Bažnyčios žinios*, 2002, Nr. 22 (166).
- Katalikų žinynas 2004, Vilnius: Katalikų pasaulis, 2004.
- Kelsen H., Grynoji teisės teorija, Vilnius: Eugrimas, 2002.
- Konferencija apie Lietuvos ir Šventojo Sosto santykius, *Bažnyčios žinios*, 2003, Nr. 5 (173).
- Malakauskis P., Viešosios bažnytinės teisės, Kaunas: Šviesa, 1931.
- Popiežius Jonas Paulius II, Posinodinis apaštališkasis paraginimas *Ecclesia in Europa*, *Bažnyčios žinios*, 2003, Nr. 16 (184).
- Römeris M., Valstybė ir jos konstitucinė teisė, t. 2, Kaunas, 1935.
- Tauran J.L., Šventojo Sosto diplomatija. Kodėl?, *LKMA Metraštis*, t. 23, Vilnius, 2003.
- Valančius K.L., Lietuvos valstybės konstitucijos, Vilnius: Ekonomikos mokymo centras, 2001.
- Valančius K.L., Kariuomenėje tarnaujančių katalikų sielovalda: kanoninis teisinis reglamentavimas, *LKMA Metraštis*, t. 22, Vilnius, 2003.

- Konkordatas Šv. Sosto ir Lietuvos Respublikos (Respublikos Prezidento Antano Smetonos ratifikuotas 1927 m. spalio 20 d. ir šv. Tėvo Pijaus XI-1927 m. gruodžio 8 d. Ratifikacijos dokumentais pasikeista Romoje 1927 m. gruodžio 10 d.), *Vyriausybės žinios*, 1927, Nr. 264–1708.
- Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartis dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir valstybės teisinių aspektų, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 67–2032.
- Lietuvos TSR įstatymas „Dėl maldos namų bei kitų pastatų grąžinimo religinėms bendruomenėms (1990 02 14 Nr. XI-3697), *Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos (vienuoliktojo šaukimo) septynioliktoji sesija. Stenogramos*, Vilnius: Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo leidykla, 1990.
- Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl pastatų grąžinimo religinėms bendrijoms“ (1995 02 23 Nr. I-814), *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 19–436.
- Lietuvos Respublikos religinių bendrijų teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo tvarkos įstatymas (1995 03 21 Nr. 1-822), *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 27–600.
- Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas (1995 10 04 Nr. I-1057), *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 89–1985.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 1 straipsnio 5 punkto, 10 straipsnio 3 ir 4 dalių, 15 straipsnio 1 dalies, 20 straipsnio, 21 straipsnio 2 punkto, 32 straipsnio 2 dalies, 34 straipsnio 2,3 ir 4 dalių, 35 straipsnio 2 ir 5 punktų, 37 straipsnio 2 punkto ir 38 straipsnio 2 ir 3 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 49–1424.
- Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas (2003 06 17 Nr. IX-1630), *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 63–2853.
- Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2002 m. vasario 15 d. įsakymas Nr. 39 „Dėl tradicinių religinių bendruomenių ir bendrijų sąrašo patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 17–707.
- Lietuvos Vyskupų Konferencijos ir Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerijos 2002 m. rugpjūčio 2 d. susitarimas Nr. 140 „Dėl Lietuvos kariuomenės Ordinariato reglamento“, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 83–3628.
- Dokumentų, pateikiamų Teisingumo ministerijai, steigiant religines bendruomenes, bendrijas ir centrus, jų tos pačios religijos tikslams įgyvendinti juridinius asmenis, filialus ar atstovybes, keičiant jų įstatus ar juos atitinkančius dokumentus ir registro duomenis, išbraukiant juos iš Juridinių asmenų registro, sąrašas. Patvirtinta Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. lapkričio 28 d. įsakymu Nr. 287, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 114–5183.
- Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. 2-oji knyga. Asmenys, 1-asis leid., Vilnius: Justitia, 2002.
- Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras (I dalis), ats. redaktorius K. Jovaišas, Vilnius: Teisės institutas, K. Jovaišo Pl., 2000.

Įteikta 2004 m. rugpjūčio mėn.

CHURCH JURIDICAL PERSONS

Kazimieras Valančius

Summary

In Lithuania religious communities, societies, and centers are often treated like establishments because they have the rights of a juridical person. This was shown in the intense exchange of letters with the Republic of Lithuania Ministry of Finance, the State Tax Inspection at the Republic of Lithuania Ministry of Finance, and other institutions. For example, in the 14 June 2000 document No. 1-327-2000 to the Seimas (parliament) of the Republic of Lithuania and the Government of the Republic of Lithuania, it is pointed out that only the lack of understanding and respect for the nature of the Church and its organizations, their sacred, social, and religious purpose allows the authors of a document [State Tax Inspection at the Republic of Lithuania Ministry of Finance 12 January 2000 document No. 08-01-06/470 „For the declarations and taxation of the income of religious communities“] to declare „that „religious communities“ <...> exist or <...> to declare that the realized income of religious communities (i.e. parishes, societies, and centers, for example, dioceses or archdioceses) consists of the production issued from these organizations, other material values, completed works. The services, such as baptisms, blessing of marriages, funerals, etc., offered in parishes are not supplied by the parish as a juridical person but by the priests working in the parishes, and the donations they receive for these services are not subjected to state taxes. Thus, it become unclear which works make up the realized income of the parish or other religious society. In that document there are more assertions, incompatible with the status of religious communities and societies even though they are juridical persons.

The article seeks to emphasize the contribution of the Catholic Church to the formation (of the concept) of a juridical person, to place in a historical perspective the recognition of a juridical person in the Constitutions of the Republic of Lithuania. The article analyzes the nature, conception, variety of legal forms of church juridical persons, and the peculiarities of the status of traditional churches and religious organizations. The article was prepared taking into account not only the Constitution of the Republic of Lithuania, other laws but also the documents of the Catholic Church. It proposes that the concept of „church juridical persons“ should be used more often in the legal acts of Lithuania instead of the cumbersome term of „religious communities, societies, and centers together with the juridical persons established for implementing the goals of the same religion.“ It also emphasizes the meaning, peculiarities, and importance of entering the traditional church juridical entities into the register of juridical entities.

HABIL. DR. VALDAS PRUSKUS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

VERSLO IR VERSLININKO VEIKLOS VERTINIMAS ETINIŲ KONCEPCIJŲ POŽIŪRIU

Straipsnyje nagrinėjama religinės etikos, utilitarizmo, deontologijos, teisingumo bei etinio reliatyvizmo nuostatų verslo ir verslininko veiklos požiūriu ypatumai. Pateikiama kritinė jų analizė, išryškinamas požiūrių skirtumas. Atskleidžiamas verslininko krikščionio sprendimų priėmimo procesas, pagrįstas suvokimu, kad Dievas jam turi ypatingą planą ir jį galima atskleisti. Aptariamos pagrindinės asmeninio apsisprendimo pakopos.

Įvadas. Rinkos sąlygomis privatus verslas yra dalies visuomenės pragyvenimo šaltinis ir gerovės garantas. Štai kodėl verslininkų gyvenimo būdas, elgsena, tarpusavio santykiai, bendras išprusimas, vertybinės orientacijos veikia ir kitų žmonių socialinius papročius bei santykius. Be to, verslas naudoja įvairių mokslo sričių laimėjimus, žmonių paslaugomis, kitaip tariant, naudoja žmogiškąją kapitalą ir gamtinius išteklius kurdamas materialines vertybes, o jų savininku tampa verslo organizatorius. Pelno siekimas – viena iš verslininko priedermių – taip pat yra vertybė, tačiau dėl to verslininkas gali konfliktuoti su visuomenėje vyraujančiomis nuostatomis. Todėl verslo taisyklės nustato valstybės įstatymai, taip pat visuomenėje vyraujančios elgesio normos. Kita vertus, ir pats verslas daro joms vis didesnę įtaką.

Šiandien daugeliui nebekelia abejonių didėjantis verslininko vaidmuo, svarba ir galia visuomenėje. Verslas daro vis didesnę poveikį įvairioms visuomenės gyvenimo sritims. Jis ne tik prisideda prie šalies įvaizdžio formavimo, pokyčių darbo rinkoje, bet ir prie piliečių kaip vartotojų kultūrinių orientacijų kūrimo per siūlomas prekes ir paslaugas. Visuomenės sąmonėje įsitvirtina mintis, jog verslininkas turi imtis ir didesnės atsakomybės ne tik už gerovės kūrimą visiems, bet ir už puoselėjamas vertybes (pvz., vartojimo kultą) bei naudojamas priemones siekiant iškeltų tikslų. Jo veikla ir jos rezultatai imami vertinti ne tik ekonominiu (naudos), teisiniu (įstatymų laikymosi), bet ir etiniu aspektu.

Taip buvo ne visada. Verslininko vaidmuo ekonomikos procese ir jo veikimo etiškumas istorijos eigoje vertinti nevienodai. Buvo kuriamos net įvairios teorijos. Ilgainiui susiformavo kelios pagrindinės etinės nuostatos. Tai – religinė etika, utilitarizmas, deontologija, teisingumo ir etinio reliatyvizmo pozicijos. Tiesa, jos gan skirtingai aiškina ir pagrindžia jo veikimo etiškumą.

Vakarų šalių mokslinėje literatūroje jų analizei skiriama daug dėmesio. Ypač išsamiai nagrinėtas utilitarizmas (J.St.Millas, J.Benthams, R.Hare, N.Resheris), teisingumo teorija (J.Rowlsas, W.Dosickas, C.Waltonas). Etinio reliatyvizmo šalininkų (A.Bloomo, T.Burke) nuomone, nėra nieko absoliučiai teisingo, viskas turi laikiną santykinę reikšmę. Sprendimai apie gėrį ir blogį visada yra susiję su konkrečiu asmeniu, kuris turi savo tikslus ir atitinkamų priemonių jiems pasiekti. Atsakomybės už savo sprendimų moralumą imasi pats individas (tai yra jo pasirinkimas ir atsakomybė). Krikščioniškąjį požiūrį į verslą ir verslininko veikimą įvairiais aspektais yra nagrinėję J.Höffneris, M.Weberis, S.Greenas, M.Novakas, P.H.Werhannas, A.Rauscheris, K.H.Pesche ir kt. Jų tyrimai leidžia geriau suprasti ir verslininko veikimo etinę prasmę, ir jo moralės atsakomybės svarbą.

Lietuvoje šia tema veikalų, išskyrus pavienius straipsnius spaudoje, beveik neturime. Nėra ir darbų, kuriuose būtų atskleisti etinių koncepcijų dėl požiūrio į verslininką ir jo veikimą pagrindai ir ypatumai. Dėl to sunkoka vertinti patį veikimą.

Šio straipsnio tikslas – atskleisti etinių koncepcijų dėl požiūrio į verslą ir verslininko veikimą nuostatas ir jų ypatumus. *Objektas* – verslo ir verslininko veikimo rinkoje raiškos etiniai bruožai. *Metodas* – mokslinės literatūros lyginamoji kritinė analizė.

Religinė etika ir verslas. Religinės etikos nuostatų pagrindai nusako absoliučių moralinių vertybių kryptį. Jų ištakų dera ieškoti judaizmo ir krikščionybės tradicijoje. Jas reiškia pagrindiniai moraliniai imperatyvai, suformuluoti Dekaloge: *nevoik, nemeluok, neteisingai neliudyk prieš savo artimą* ir kt.

Tokių moralinių imperatyvų laikymasis seniau atrodė sunkiai suderinamas su verslininko veikla. Antikos laikais ir ilgu krikščionybės istorijos laikotarpiu prekyba ir verslas buvo laikomi „žemais“, „bjauriais“, „nuodėmingais“ dalykais. Tokio pobūdžio pradininkas buvo Aristotelis. Pasak jo, filosofo *otium cum dignitate* (dykinėjimas, t.y. neužimtumas) yra garbingesnis gyvenimo būdas negu apsikrovusio darbais pirklio veikla (*negotium*). Ari-

stotelis niekino savo meto žmonėms būdingą pinigų vaikymąsi ir dėl to yrančią natūralią visuomenės tvarką.

Konstantinopolio arkivyskupas Šv. [Chrizostomas](#) IV–V a. sandūroje tikėjo, kad pirkliai vargu ar gali būti be nuodėmės. Žymiausias brandžiosios scholastikos mąstytojas Bažnyčios mokytojas Tomas [Akvinietis](#) (1225–1274) irgi manė, kad profesionalūs prekijai yra nemoralūs.

Nors Senasis Testamentas ir krikščionybės mokslas formavo neigiamą verslininko įvaizdį iki pat mūsų dienų, tačiau aiškinant krikščionybės mokymą apie turtus nereikia pamiršti, jog Evangelijose minimi turtai – tai bevaisiai, švaistomi turtai, o ne šiuolaikinė gerovė, kurios siekiama kūrybišku verslininkų darbu prisidedant prie bendrojo labo. Biblijoje smerkiamą bevaisę prabangą ir turtus aptinkame ikikapitalistinėse, feodalinėse kai kurių mažesnės pažangos šalių visuomenėse. Ir nors Tomas [Akvinietis](#) smerkė prekių, tačiau krikščionybės etika XIII a. pripažino verslininką. Verslininkystės svarba buvo suvokiama kaip bendro ekonominio gėrio siekimas. Pirklių įmonės vertintos remiantis bendrojo labo kriterijumi, todėl jų sukauptas pelnas neturįs kelti moralinių skrupulų. Nors buvo draudžiama imti paskolų palūkanas, bet leidžiama gauti pelną iš verslininkystės. Tačiau šis reikšmingas socialinės etikos atradimas buvo pernelyg greitai užmirštas pataikaujant senajam teologų ir filosofų nusistatymui prieš verslininkus.

Daugelio teologų ir filosofų priešingumas verslininkams veikiausiai susiformavo todėl, kad natūrinio ūkio laikais namų ūkis nesiskyrė nuo verslo įmonės, o verslininkui teko nereikšmingas vaidmuo. Ištikus šimtmečius tvyrojusi antipatija verslininko kūrybiškumui turėjo socialines psichologines šaknis. Ūkininko, taikiai vagojančio plūgu dirvą, paveikslas daugeliui žmonių atrodė žmogaus egzistencijos įkūnijimas. Ūkininko gyvenimo neveikė esminiai pokyčiai. Metų metais jis gyveno tuo pačiu ritmu. Ūkininkas simbolizavo taikią visuomenę. Tuo tarpu verslininko kūrybiškumas skatino keisti esamą tvarką, teikti visuomenei vis naujas prekes ir paslaugas ir siekti pelno, kuo didesnės naudos.

Neatsitiktinai kapitalizmo procesą, kurio pagrindinė varomoji jėga yra verslininkas, vokiečių verslo ideologas J.A. [Šumpeteris](#) apibūdina kaip „kūrybišką griovimą“ (J.A. [Schumpeter](#), 1998). Tad nenuostabu, kad šiai figūrai ilgai buvo priskiriamos piktos, griaunamosios galios. Prie savo gyvenimo būdo pripratęs žmogus baiminasi nemalonumų, kuriuos gali atnešti grėsmingi pokyčiai. Gero šeimininko, besirūpinančio tik savo ir savo šeimos gerove, gyvenimas daugelyje skirtingų kultūrų buvo laikoma idealia žmogaus egzistencijos forma, o kone demoniška verslininko, pasiryžusio keisti esamą

tvarką, siūlyti naujoviškas prekes, paslaugas ir siekiančio gauti už tai kuo didesnę pelną, figūra kėlė nepasitikėjimą.

Iš kur kilo šis mentalitetas? Vokiečių sociologas ir ekonomistas M. Weberis (1864–1920) savo veikale „Protestantiškoji etika ir kapitalizmo dvasia“ parodo jo tiesiogines sąsajas su *protestantizmo religine etika*.

Protestantizmas (lot. *protestans* – prieštaraujantis) – viena iš pagrindinių krikščionybės krypčių – kilo XVI a. Vokietijoje kaip iššūkis katalikybei ir siejamas su M. Liuterio vardu ir veikla. Apima anglikonus, kalvinistus, liuteronus, daugelį atšakų ir sektų, susidariusių šių trijų pagrindinių protestantizmo šakų pagrindu. Tai adventistai, anabaptistai, baptistai, čekų broliai, jehovininkai, kvakeriai, menonitai, metodistai, pietistai, puritonai.

Pagal protestantizmo filosofiją, žmogaus gyvenimas yra iš anksto nulemtas: vieni po mirties eis į dangų, kiti į pragarą. Pagal jokių vidinius ar išorinius požymius negalima nustatyti, kam kokia lemtis skirta. Tai sprendžia tik Dievas, o žmonių nuopelnai ar kaltės neturi įtakos jų likimui: dieviškosios moralės negali prarasti tie, kuriems ji suteikta, kaip ir nepasiekama ši malonė tiems, kurie jos negavo. Taigi atgaila ir nusižeminimas, taip pat ir sakramentai nebetenka reikšmės, nebelieka išganymo per Bažnyčią, dvasininkija nebelaikoma tarpininke tarp tikinčiojo ir Dievo. Į daugeliui tikinčiųjų iškilusį klausimą: ar aš esu išrinktasis, konkretaus atsakymo neteikiama, todėl kiekvienas gali laikyti save vertu rojaus ir jo siekti, pasikliaudamas tik pačiu savimi, nesitikėdamas kitų žmonių pagalbos, nepasikliaudamas net pačiu artimiausiu draugu. Pagrindinė koncepcija: kiekvienas sau ir už save.

Tokios pažiūros turėjo įtakos susiformuoti vidinei žmogaus vienatvei, dar ir šiandien būdingam puritoniškos praeities tautų nacionaliniam charakteriui. Tačiau jau XVII a. kalvinistų teologai (pvz., Baxteris) teigia, kad tikintysis gali tikėtis, jog priklauso išrinktiesiems, jeigu geba sėkmingai dirbti savo pasaulietinį *profesinį darbą* pasirinktoje veiklos srityje. Darbu žmogus esą garbina Dievą. Todėl žmogus turi ne šiaip sau dirbti, bet metodiškai, kokybiškai, profesionaliai. Tik toks darbas didina Dievo šlovę. Gaišti laiką dykaduoniaujant, tušties plepalams, prabangai, pramogoms, netgi miegui, viršijančiam būtiną sveikatai laiką (ne ilgiau kaip 6–8 val.), morališkai labai smerktinas dalykas. Teiginys „laikas – pinigai“ galioja dvasine prasme. Laikas be galo brangus, nes kiekviena tuščiai sugaišta valanda atimama iš Dievo, prarandama jo šlovei didinti. R. Baxteris ragino imtis nuolatinio fizinio ar protinio darbo. Čia akivaizdi dviejų motyvų įtaka.

Darbas yra specifinė priemonė, sauganti nuo visų pagundų. Be to, darbas yra Dievo iškeltas viso žmogaus gyvenimo savaiminis tikslas. Apaštalo

Šv. [Pauliaus](#) žodžiai: „Kas nedirba, tas tegu ir nevalgo“ – besąlygiški ir taikomi visiems. Tomas [Akvinietis](#) darė išimtį – kas gali gyventi iš savo nuosavybės, gali nedirbti. Kalvinizmo ideologas išimtis panaikina. Jis teigia, kad turtas (jo turėjimas) neatleidžia žmogaus nuo šios besąlygiškos pareigos – dirbti. Smerktinas dalykas ramiai mėgautis nuosavybe ir tenkinti savo įgeidžius. Palūkininko profesija smerkiama, nes jis gyvena vien iš procentų, nieko nedirbdamas.

Puritonai labai vertino žemės ūkio veiklą, tačiau ne tų, kurie žemę nuomoja, o tų, kurie ją dirba. Kadangi kiekvienas privalo dirbti, tai net laikytasi nuostatų, jog turtą nederėtų palikti savo vaikams, jie patys privalo juos užsidirbti. Mat palikimas – neskatinas jų siekti ir prisidėti prie gerovės.

Laikytasi požiūrio, kurį vėliau perėmė ir žymusis anglų ekonomistas [A. Smithas](#) (1723–1790), kad profesijos tobulinimas ir ypač profesinė specializacija sudaro sąlygas įgyti įgūdžių, didina darbo našumą ir taip prisideda prie visų gerovės. O visuotinė gerovė turi būti vertinama labiau už asmeninę interesą. Kai žmogus neturi nuolatinės profesijos, jis daugiau laiko praleidžia tinginiaudamas negu nedirbdamas. Atsitiktinis darbas – dažnai būtina, bet nepageidaujama laikina veikla. Žmogaus be profesijos gyvenimui trūksta sistemiskumo ir metodiskumo, kas yra būtina griežtai pasaulietinei gyvensenai. Dievui reikia ne šiaip darbo, bet būtent racionalaus, tvarkingo, profesinio darbo. Pasak puritonų, vienas asmuo gali suderinti ir kelis pašaukimus, jei tai naudinga visuomenei ir asmeniui, jei niekam nedaro žalos ir neskatina nesąžiningumo dirbant. Nesmerkiamas ir profesijos pakeitimas dėl pelningumo. Dievas vertinąs darbą, kuris atneša daugiau pajamų. Jeigu žmogus, galėdamas eiti tuo keliu, kuris atneštų jam daugiau pajamų, juo neina, jis paneigia savo pašaukimą, nes atsisako paimti iš Dievo tai, ką Jis jam siunčia.

Profesijos naudingumas ir atitinkamas jos pateikimas Dievui vertinamas doroviniu masteliu – kokia gaminamų gėrybių reikšmė visuomenei, ir ekonominiu kriterijumi – pelningumu. Jei Dievas suteikia galimybę pasipelninti, tai tikintis krikščionis turi paklusti šiam raginimui ir juo pasinaudoti. Jei, galėdamas pasipelninti daugiau, žmogus to nedaro, jis paneigia savo pašaukimą: dirbti tam, kad praturtėtų. Turto siekimas pavojingas tik tada, kai jo tikslas – galimybė vėliau nerūpestingai gyventi, kūniškiems malonumams tenkinti.

Puritonizmas pripažįsta modernų, savo pastangomis iškilusį specialistą ir verslininką. Ypač pabrėžiamas racionalumas, drausmė ir pareigingumas kiekvienoje veikloje. Smerkiamas avantiūrizmas, nepagrįsta rizika, vadova-

vimasis intuicija, jausmais. Puritoniška askezė atima iš darbo žavesį, amatininko mėgavimąsi savo kūrinio, nuasmenina darbo procesą. Nevaržomas mėgavimasis gyvenimu moraliai smerkiamas. Antai Anglijos karaliui [Karo-liui](#) I įstatymiškai leidus sekmadieniais ne pamaldų laiku kai kuriuos pasi-linksminimus, vietiniai puritonai tam smarkiai priešinosi: žmogus turįs arba melstis Dievui, arba užsiimti profesine veikla. Poilsis, taip pat sportas privalo turėti racionalų tikslą: padėti pailsėti, kai tai būtina darbingumui išlaikyti. Mėgavimasis sportu smerkiamas. Puritonai smerkė teatro lankymą ir grožinės literatūros skaitymą, laikydami tai tuščiu laiko švaistymu. Jie tik didžiai vertino technikos mokslą, išradimus ir jų praktinį diegimą. Tai patarnavo Anglijos pramonės ir modernios techninės įrangos plitimui.

Puritonai neigiamai vertino ir prabangą, puošimąsi, retų daiktų kolekcionavimą. Kvakerių sekta pripažino saikingą šių dalykų vartojimą. Visai patiko skatinamas kaupimas, investicijos ir naudos gavimas, bet ribojamas vartojimas; buvo privaloma griežta turto apskaita, atsakomybė už kiekvieną išleistą centą. Praradus kelis centus, buvo prarandama ne tik ši suma, bet ir pelnas, kuris galėjo būti gautas paleidus ją apyvarton. Dėl tokios asketinės prievartos taupyti visada buvo pakankamai kapitalo investicijoms. Dažniausiai investuoti siūloma į žemės ūkį ([R.Baxteris](#)) ir ypač komerciją ([Rabbi Eleasaras](#)), kuri duodavo didžiausią pelną. Askezės moralas: Dievas laimina visokį darbą, bet labiausiai tą, kuris duoda didžiausią pelną. To reikia siekti. Noras likti vargšui – tolygu norui būti ligoniui.

Puritoniška askezė privertė imtis griežtų priemonių elgetavimo atžvilgiu. Jau [A.Kalvinas](#) griežtai smerkė elgetavimą. [Karolio](#) I laikais Anglijoje buvo vykdoma paramos vargšams ir jų įdarbinimo politika. Puritonų devizas: „Išmaldos dalijimas nėra labdara“. XVII a. pradėti kurti pirmieji darbo namai bedarbiams. Juose buvo stengiamasi duoti darbo visiems pagal jų gebėjimus ir galimybes, kad užsidirbtų patys. Puritoniška nuostata skelbė: „Jei pats savo turtą gali panaudoti tikslingiau, nei tai padarytų tavo artimas, tai meilė artimui neįpareigoja tavęs jam ką nors duoti“. Kiekvienas turi stengtis užsidirbti pats. Taip doras, teisingas ir leistinas pelno siekimas tapo vertybe.

Puritonai smerkė valstybės monopoliją, įvairias privilegijas. Jie reikalavo panaikinti akcizus, muitus, netiesioginius mokesčius ir įvesti bendrą turto mokestį. Buvo reikalaujama laisvos vidaus ir užsienio prekybos, kas būdinga ir šių dienų verslui.

Matome, kad protestantiškasis asketizmas padėjo susiformuoti verslininko tipui, kurio pagrindinis tikslas – kaupti ir gausinti kapitalą. Be tokios nuostatos, be šios kapitalistinės dvasios nebūtų ir kapitalizmo ([Козловский](#),

1996). Kadangi kapitalo gausinimas laikomas reikalingiausiu žmogui užsiėmimu (nes tai siejasi su tarnavimu Dievui), tai nenuostabu, kad visuotinę pagarbą pelnė tokie žmogaus bruožai kaip darbštumas, taupumas, atsakomybė visuomenei, ištikimybė šeimai, gebėjimas konkuruoti, pagrįsta rizika. Protestantizmas panaikino prieštaravimą tarp pasaulietinio ir bažnytinio gyvenimo, tapo pripažintas ūkinis gyvenimas kaip religinės pareigos tąsa ir kartu kaip autentiškas dalykas. Protestantizmas pripažino, kad pasaulietinis gyvenimas yra etiškas, kad kiekviena veikla yra religinės pareigos vykdymas, todėl žmogus turi atitinkamai nusiteikti – paisyti drausmės, imtis iniciatyvos. Tokia jo išugdyta etinė nuostata padėjo pagrindus sparčiai kapitalizmo plėtrai (Tawney, 2001). Pirmiausia, žinoma, protestantiškose šalyse – Vokietijoje ir Anglijoje.

Ir šiandien žvelgiant į konfesiškai mišrios šalies profesijų statistiką, krinta į akis, kad daugumą kapitalo savininkų ir verslininkų, taip pat didelę dalį labiau kvalifikuotų darbininkų ir aukštesnį techninį bei ekonominį išsilavinimą turinčio modernių įmonių vyresniojo personalo sudaro protestantai. Šį reiškinį atspindi tikybų statistikos skaičiai ne tik ten, kur tikybos skirtumai sutampa su tautybių ir kultūros lygio skirtumais (Vokietijos rytuose – lenkai ir vokiečiai). Tai matyti beveik visur ten, kur kapitalizmo raida savo klestėjimo laikais galėjo laisvai iš naujo pagal savo poreikius socialiai susluoksniuoti ir pagal profesijas suskirstyti gyventojus. Kuo smarkiau tai vyko, tuo akivaizdesnis buvo šis reiškinys. Taigi protestantizmo etika iš esmės palaimino kapitalizmą, suteikdama jam moralinį pagrindimą (Цюнинг, Эби, Розлз, 1993).

Nors sprendamas įvairias moralines problemas žmogus neišvengiamai remiasi kai kuriomis absoliučiomis vertybėmis, tačiau tiesiogiai panaudoti religinės etikos (taip pat ir protestantizmo) postulatus versle dabar yra sunku dėl dviejų aplinkybių.

Pirma, globalizacijos sąlygomis verslo santykių aktyviais dalyviais tampa žmonės, kurie priklauso įvairioms religinėms konfesijoms ir tradicijoms: krikščionybei, islamui, budizmui, judaizmui, konfucianizmui ir kt. Be to, šiuolaikinė kultūra pagal savo pobūdį dažniausiai yra pasaulietinė.

Antra. Absoliučios moralinės vertybės nedaug ką gali duoti konkrečiai renkantis moralinį sprendimą. Todėl verslininkui, net ir tam, kuris remtųsi religinėmis moralinėmis vertybėmis, reikia tam tikro etinio instrumentarijaus, kuris padėtų jam išanalizuoti sudėtingas šiuolaikinio verslo praktikos problemas ir priimti atitinkamą sprendimą (Beauchamp, Bowie, 1996).

Sunku perdėti religinės sąmonės poveikį ekonominiam individo elgesiui. Religija pagrįstas žmogaus elgesys visur, taip pat ir versle, virsta kultūrine tradicija ir pasireiškia net tada, kai žmogus nė negalvoja apie savo polinkius ar ketinimus. Todėl neatsitiktinai pastaruoju metu gan sparčiai tobulėja vadybos sritis, tyrinėjanti kultūrinę įvairiausių šalių elgesio specifiką.

Šiuo metu viena įtakingiausių verslo etikoje yra utilitarizmo teorija. Jos šalininkai laikosi savitos pozicijos verslo ir verslininko veikimo požiūriu.

Utilitarizmo teorija. Utilitarizmas (lot. *utilitaris* – nauda) kaip etinė teorija sietina su XIX a. anglų filosofų Jeremy Benthamo (1848–1832), Johno Stiuarto Millo (1806–1873) ir H. Sidgwicko (1838–1900) vardais. Utilitarizmo etika teigiamus žmogaus poelgius (veiksmus) laiko dorais, jeigu jų padariniai duoda naudos kuo didesniai žmonių skaičiui.

Taigi, pagal utilitarizmą, žmogus savo veikloje vadovaujasi naudos principu. Šis principas yra kiekvieno normatyvinio moralinio svarstymo pagrindas.

Utilitarizmo pradininku laikomas J. Benthamas, nors pavadinimą šiai etinei kryptiai suteikė J. St. Millas, 1873 m. išleidęs knygą „Utilitarizmas“. J. Benthamas savo veikaluose (pvz., „An Introduction to the Principles of Morals and Legislation“, 1789) stengėsi pateikti objektyvius kriterijus, pagal kuriuos būtų galima pamatuoti vertybes, metodiką, leidžiančią nustatyti socialinės politikos ir visuomeninio teisingumo ekonominį tolygumą. Jo mąnymu efektyviausi kriterijai galėtų būti tokie:

- 1) veikimo būdo ir esamų įstatymų atitikimas,
- 2) veikimo naudingumo ir žalingumo laipsnis.

Utilitarizmo esmė. Kiekvienas veiksmas etiniu požiūriu yra pagrįstas, jeigu šio veiksmo naudingumo efekto suma pranoksta kiekvieno veiksmo, kuris gali būti atliktas vietoj pirmojo, naudingumo efekto sumą. Kitaip tariant, utilitarizmo principas numato galimybę kiekybiškai išmatuoti gėrybes, kurios sukuriamos tam tikrais veiksmais. Taip pat jas galima susumuoti ir atitinkamai suskirstyti, atsižvelgiant į gerus ar blogus rezultatus, t.y. nustatyti, kuriais veiksmais gaunamas maksimalus pelnas mažiausiomis sąnaudomis. Šiuo principu galima pamatuoti įvairų pelną bei išlaidas ir, vadovaujantis sukurta bendra skaitmenine skale, nustatyti ieškomų rodiklių reikšmes. Pavyzdžiui, darbuotojų pasitenkinimas aplinka, kurioje vyksta darbo procesas, gali būti įvertintas dydžiu, lygiu 500 vienetų (pozityvios naudos). Tuo tarpu atitinkamas neigiamas efektas (atsiūsta šį mėnesio ban-

ko sąskaita) lygi 700 vienetų (negatyvių). Vadinasi, bendras akcijos, kuria stengiamasi pagerinti darbininkų darbo aplinką, rezultatas bus 200 vienetų (negatyvių). Utilitarizmo principas sako, kad šis konkretus veiksmas yra pagrįstas, nes atitinka didesnę nei kiekvieno kito akto naudingumą, tačiau tai visai nereiškia, kad pagrįstas yra tas veiksmas, kuris duoda daugiausiai naudos jį atlikusiam asmeniui.

Teisingesnis būtų kitas teiginys: pagrįstas yra tas veiksmas, kuris duoda daugiausiai naudos visiems žmonėms, esantiems veikimo rezultatų sferoje, taip pat ir tam, kuris jį atlieka. Utilitarizmo principas nebūtinai numato, kad būtinas teigiamas efektas (t.y. kad pelnas viršytų išlaidas). Veikiau šis principas pripažįsta, kad teisingas yra toks veiksmas, kuris duoda didžiausią asmeninę naudą (pelną), palyginti su kitais galimais variantais. Pagal utilitarizmo teoriją, nauda gaunama tik dėl tiesioginių ir vienkartinių veiksmų. Analizuojant visus galimus veiksmų variantus, dera atsižvelgti ne tik į esamus teigiamus ir neigiamus efektus (išlaidų ir pelno santykis), bet prognozuoti ir jų padarinius bei numatyti šalutinius rezultatus.

Sprendimų, priimtų remiantis utilitarizmo principu, pavyzdžiai.

1995 m. Airijos aviakompanijos „Delfa“ vadovybei buvo pranešta, kad iš Dublino aerouosto turėjęs pakilti lėktuvas yra užminuotas. Teko apsispręsti: ar paskelbti apie tai keleiviams ir leisti pasikeisti jiems bilietus be nuostolių, ar nieko neinformuoti, laikyti tai eiliniu pokštu ir rizikuoti. Padariniai galėjo būti lemtingi ir keleiviams, ir bendrovei. Bendrovės vadovybė nutarė keleivius išlaipinti ir suteikė jiems galimybę skristi kitu lėktuvu. Taip išsaugota keleivių gyvybės, geras firmos vardas, nors pelnas prarastas.

Kitas pavyzdys. Pastačius naują JAV ambasados pastatą Maskvoje (1985), amerikiečių specialiosios tarnybos nustatė, jog patalpose įrengta daug slaptojo klausymosi aparatūros. Teko rinktis: ar mėginti neutralizuoti klausymosi įrangą (t.y. bandyti ją išardyti, nors tai padaryti patikimai ir saugiai bus nelengva), ar nugriauti pastatą ir vėl pastatyti iš naujo, naudojantis ne vietinių, o amerikiečių statybininkų paslaugomis. Nutarta nerizikuoti ir pastatą nugriauti (vargu ar visą klausymosi įrangą būtų buvę įmanoma iš visur patikimai išardyti), nors ši statyba JAV mokesčių mokėtojams ir kainavo 50 mln. dolerių.

Utilitarizmo teorija patraukli keliais požiūriais.

Pirma. Jos teiginiai sutampa su elgesio moralumo intuityvaus vertinimo kriterijais. Pavyzdžiui, jei žmogus nori paaiškinti, kodėl jis moraliai privalo atlikti vieną ar kitą veiksmą, dažniausiai vadovaujasi naudos ir žalos ki-

tiems įvertinimu. Moralės normos reikalauja, kad būtų paisoma visų aplinkinių žmonių interesų lygiai taip pat, kaip savo asmeninių. Toks elgesys atitinka utilitarizmo teorijos teiginius, nes jie reikalauja, kad veiksmų, kurie atliekami kitų asmenų atžvilgiu, padariniai būtų naudingi visiems žmonėms, be to, numato tokį veiksmų modelį, kuris užtikrintų maksimalią naudą kiekvienam, nepriklausomai nuo to, ar jis gauna pelną tiesiogiai, ar ne (t.y. dalyvauja pelno dalybose, ar ne).

Antra. Pagal utilitarizmo principą, vieni poelgiai laikomi amoraliais (pavyzdžiui, melas, neištikimybė šeimoje, žmogžudystė ir pan.), o kiti, atvirkščiai, yra moraliai pateisinami (teisinga nuomonė, ištikimybė, išpareigojimų laikymasis). Utilitaristas gali įrodyti, kad meluoti yra negerai todėl, kad melas mažina visuotinę gerovę. Jei žmogus meluoja kitam, tai mažėja gebėjimas pasitikėti ir bendradarbiauti. O kuo mažesnis pasitikėjimas ir bendradarbiavimas, tuo menkesnis pasiekiamas bendras gėris (t.y. galimybė jį didinti smarkiai sumažėja dėl nepasitikėjimo stokos).

Teisingumo paisymas bendraujant yra pozityvus veiksnys, nes stiprina pasitikėjimą ir bendradarbiavimą ir prisideda prie bendrojo gėrio kėlimo. Taigi geriausia yra sakyti tiesą ir vengti melo. Vis dėlto tradicinio utilitarizmo šalininkai neigia, kad poelgis gali būti visai nekorektiškas. Jų nuomone, nesąžiningumas ar vagystė ne visais atvejais yra blogas poelgis. Tam tikrose situacijose nesąžiningas poelgis gali duoti geresnį, pozityvų rezultatą, negu kiti poelgiai, ir tuomet utilitarizmas nesąžiningą poelgį moraliai (tuo konkrečiu atveju) pateisins.

Panagrinėkime tokią situaciją. Firmos vadovas žino, kad, norint gauti pelningą užsakymą, reikia duoti valdininkui kyšį. Jis supranta, kad kyšininkavimas yra blogis. Tačiau jeigu jis to užsakymo negaus, galbūt teks mažinti gamybą ir atleisti darbuotojus, jie taps bedarbiais ir bus reikalingi visuomenės socialinės paramos. Taigi vadovas turi spręsti dilemą: kas geriau – ne-duoti kyšio (pasielgti moraliai) ir sužlugdyti firmą, atleisti darbuotojus, ar vis dėlto duoti kyšį ir taip išsaugoti darbo vietas, sumokėti valstybei mokesčius ir t.t. Tikėtina, kad firmos vadovas, laikydamasis utilitarizmo principo, pasielgs taip, kaip numatyta antruoju atveju.

Utilitarizmo idėjos padarė didelį poveikį ekonomikos mokslui. Daugelis ekonomistų dar XIX a. kategoriškai teigė, kad ekonominės veiklos priemonių pagrindas yra natūralus žmogaus siekimas kuo labiau padidinti gerovę, o gaminamų prekių naudingumas matuojamas kaina, kurią žmonės nori (ir gali) už jas sumokėti. Toks supaprastintas požiūris paskatino ekonomistus nustatyti gerai žinomą priklausomybę tarp paklausos ir pasiūlos, taip pat

santykio tarp pardavėjo ir pirkėjo pobūdį, paaiškinti kainų pusiausvyros priežastis laisvos konkurencijos sąlygomis. Be to, jie gebėjo (o tai labai svarbu) įrodyti, kad laisvų rinkų sistemos plėtra laisvos konkurencijos sąlygomis skatins tokį gamtinių išteklių naudojimą ir sukurs tokį kainų įvairavimą, kad maksimaliai padidės vartotojo naudingumas visuomenei, nes padidės perkamoji galia. Taip remdamiesi utilitarizmo etika ekonomistai padarė išvadą, kad laisvosios rinkos sistema neturi alternatyvos.

Utilitarizmo teorija remiasi išlaidų ir pelno metodo analize. Pagal šią metodiką siekiama nustatyti investicijų efektyvumą (pavyzdžiui, kas geriau – statyti fabrikus ar kurti visuomeninius parkus ir t.t.). Pirmiausiai apskaičiuojama, kokį pelną šie objektai duos dabar ir ateityje, taip pat kokios bus išlaidos ir koks santykis tarp pelno ir išlaidų. Šie rodikliai skaičiuojami pagal kainų diskontavimo metodus: stengiamasi įvertinti (pinigais) visus galimus efektus ir jų poveikį aplinkai bei visiems gyventojams.

Atlikti tokius skaičiavimus nėra paprasta, nors yra būdų nustatyti kainą pinigais ir sunkiai nusakomų reiškinių, pvz., miško grožio (jei mus domina kaina už galimybę pasigrožėti peizažu, esančiu privataus parko teritorijoje). Jeigu pasirodo, kad pelnas iš kiekvieno visuomeninio projekto didesnis už išlaidas šiam projektui įdiegti, taip pat jei pelno ir išlaidų dydžių skirtumai šiuo atveju yra didesni nei alternatyvinio projekto, tai neabejotina, kad bus pasirinktas pirmojo projekto realizavimo variantas. Taigi nustatant visuomeninį naudingumą pagal utilitarizmo etiką atsižvelgiama į pelno ir išlaidų (piniginio ekvivalento) santykį (Rescher, 1980).

Utilitarizmo teiginius galima sieti ir su efektyvumo kategorija. Daugelis griebiasi šios sąvokos prašydami leisti gaminti produkcijos maksimumą, nors išteklių turi ribotą kiekį. Utilitaristų nuomone, efektyvi bus laikoma tokia operacija, kurią realizavus bus užtikrintas reikiamas produkcijos kiekis mažiausiomis išteklių sąnaudomis. Būtent taip supranta efektyvumą utilitaristai, nes jie pagrįstais laiko tik tokius veiksmus, kurie sudaro galimybę gauti maksimalų pelną mažiausiomis išlaidomis. Taigi pagal utilitarizmo teoriją korektiškas poelgis visada yra tas, kuris efektyviausias.

J.St.Millo etikos teiginiai. Millas buvo J.Benthamo bendramintis. Knygoje „Utilitarizmas“ (1873) jis stengėsi įveikti egoizmą, kurį propagavo J.Benthamas. Pasak J.Millo, asmeninės laimės siekimas negali būti gyvenimo tikslas. Taip jis žengė žingsnį nuo egoizmo altruizmo link. Štai keli J.Millo teiginiai:

- Asmeninės laimės siekimas negali būti gyvenimo tikslas.

– Žmogus, siekdamas įgyvendinti savo interesus, neišvengiamai palengvina įgyvendinti juos ir kitiems žmonėms. Žmogus negali siekti asmeninės naudos, jei nesieks kartu ir bendrosios, nes neįmanoma išvaizduoti pirmosios be antrosios.

– Ieškodamas egoizmo ir altruizmo sąsajos, jis išplečia malonumo sąvokos turinį, siedamas jį su dvasinėmis žmogaus savybėmis: bendras rezultatas gaunamas ne tik savo poelgiais, bet ir ketinimais, norais siekti visuotinės gerovės, kai jos siekiama nepaisant asmeninės naudos.

– Moralaus poelgio kriterijų sudaro tokios elgesio taisyklės, kurių laikymasis užtikrina daugiausia malonumų visai žmonijai. Taigi *moralumo kriterijus yra ne asmeninė nauda, o didžiausia bendroji laimė; ji turi būti žmogaus veiklos tikslas*.

– Laimės turinys priklauso ne nuo malonumų kiekybės, o nuo jų kokybės. Kaip apibrėžti, kuris malonumas yra vertingesnis? Į šį klausimą J.St.Millas atsako, kad malonumų kokybę lemia bendra nuomonė daugumos, kuri yra patyrusi abu malonumus.

– Visuomeniniuose santykiuose J.St.Millas didelę reikšmę teikia sankcijoms – sąžinės ir įstatymų teismui, pirmenybę atiduodamas jo sugrąžintai į etiką sąžinei (vidinėms sankcijoms – sąžinės balsui). Sąžinę jis laiko tik pusiau įgimta moralinės sąmonės savybe, kurios ugdymui didelę reikšmę turi visuomenė ir švietimas, be kita ko, ir religinis (Милл, 1996).

Utilitarizmo idėjų raida. Utilitarizmas kiek modifikuotu pavidalu egzistavo iki XX a. pradžios. Vėliau jis sulaukė griežtos anglų etiko G.E.Moore (1873–1958) kritikos („Etikos principai“, 1903). Maždaug XX a. 6-ajame dešimtmetyje prasideda savotiškas utilitarizmo renesansas, nors ir toliau jis kelia daug diskusijų, ypač dėl praktinio utilitarizmo teorijos taikymo galimybių. Pagrindinė problema tebėra, kaip kiekybiškai nustatyti visuomeninį veiksmo naudingumą.

Pirmas svarbus šios problemos aspektas yra toks: kaip pamatuoti įvairių poelgių, susijusių su skirtingais asmenimis, efektyvumą ir palyginti gautus rezultatus pagal utilitarizmo nuostatas.

Pavyzdžiui, jūs gavote darbą, kurio ilgai ieškojote. Kaip sužinoti, kiek šis faktas bus naudingesnis jums nei man, kuris jo negavo? Kitaip tariant, kiek – daugiau ar mažiau – naudos iš šio darbo mes turėsime. Kiekvienas iš mūsų gali būti įsitikinęs, kad gebės gauti didžiausią naudą, atlikdamas tą darbą. Tačiau vietomis mes pasikeisti negalime. Taigi toks įsitikinimas neturi jokie pagrindo ir kiekybiškai nustatyti naudos negalima. Kadangi negali-

me nustatyti, koks poelgis gali duoti maksimaliai naudingą efektą (t.y. negalime pasikeisti vietomis ir palyginti savo poelgių rezultatų), tai negalime taikyti ir utilitarizmo principo.

Antras problemos aspektas yra tai, kad ne visada įmanoma apskaičiuoti pelną ir išlaidas. Pavyzdžiui, kaip apskaičiuoti sveikatos ir apskritai žmogaus gyvenimo vertę? Tarkim, įrengus brangiai kainuojančią ventiliacijos sistemą ceche, pavyko sumažinti dulkių koncentraciją, kuri sukelia kvėpavimo takų ligas. Dėl to darbuotojų gyvenimo trukmė pailgėjo 5-eriais metais. Kaip apskaičiuoti šių 5-erių gyvenimo metų kainą ir kaip susieti tai su ventiliacijos įrengimo išlaidomis?

Trečias problemos aspektas sietinas su ta aplinkybe, kad daugeliu atvejų nėra galimybės prognozuoti pelno ir išlaidų dydžio. Pavyzdžiui, gerai žinoma, kad negalima nustatyti fundamentalių mokslo tyrimų pelningumo ar nuostolingumo. Įsivaizduokime, kad reikia nustatyti tam tikrą investicijų dalį į mokslinę programą, kurios realizavimas duotų vertingus teorinius rezultatus, tačiau greitai jų panaudoti praktikoje nebus galima. Kokia yra tikroji informacijos, pavyzdžiui, apie Visatą vertė? Kaip išmatuoti šios informacijos vertingumą ir palyginti su tokiais žemiškais (taip pat vertingais) dalykais, kaip naujos modernios mokyklos, ligoninės, prieglaudos ar namų benamiams statyba?

Utilitarizmo teorijos kritikų nuomone, ši palyginamumo problema tampa didele kliūtimi, norint suteikti šiai teorijai objektyvumo pobūdį. Tačiau utilitarizmo šalininkai turi savo atsakymus į oponentų jiems daromus priekaištus. Pasak utilitaristų, realiame gyvenime sprendimai gali būti priimami remiantis grynai kiekybiniu principu.

Lanksčiausias kiekybinio pelno ir išlaidų išmatavimo būdas grindžiamas pinigų ekvivalento panaudojimu. Tai reiškia, kad vertė, kurią objektas turi konkrečiam žmogui, gali būti įvardyta tam tikra pinigų suma, kurią jis gali už šį objektą sumokėti. Jeigu už kokį objektą yra sumokama dvigubai didesnė suma nei už kitą objektą, tai reiškia, kad pirmasis objektas pirkėjui yra dvigubai vertesnis už antrąjį. Siekiant nustatyti, kokią vertę turi vieni ar kiti objektai žmonėms, sužinoma vidinė tų objektų, kiekvienam pirkėjui laisvai prieinamų rinkoje, kaina. Taigi rinkos kaina gali būti bendras kiekybinis pelno ir išlaidų rodiklis priimant konkretų sprendimą. Kitais žodžiais tariant, konkretaus objekto kainą galima nustatyti pagal tą kainą, kuri šiam objektui yra nustatyta laisvojoje rinkoje. Jeigu objektas neparduodamas laisvojoje rinkoje, galima sužinoti kainą analogiškų objektų, kurie parduodami rinkoje laisvai.

Piniginio ekvivalento panaudojimas yra svarbi ypatybė, leidžianti įvertinti laiko ir neapibrėžtumo veiksnių įtaką. Vertės piniginę išraišką (pelną ir išlaidas) galima sužinoti tik ateityje, o dabartinė daikto vertė gali būti nustatyta atsižvelgiant į egzistuojančią paklausą ir pasiūlą. Jei pelno ir išlaidų dydžiai gali būti nustatyti ne visai tiksliai, o tik apytikriai, taikomi įvairūs statistiniai metodai.

Pagrindinis argumentas, kurį utilitarizmo priešininkai iškelia galimybei panaudoti piniginių ekvivalentą matuojant pelną ir išlaidas, yra tas, jog tam tikras gėris, pavyzdžiui, žmogaus gyvenimas bei sveikata, negali būti įvertinti pinigais. Tačiau utilitaristas paprieštaraus: žmogaus gyvenimas ir sveikata turi savo kainą (išreiškiamą pinigais). Beje, mes tą kainą nustatinėjame kasdien. Juk kiekvienoje situacijoje, kai nustatome ribinę tam tikrų objektų, kurie įgalina apsaugoti mūsų gyvenimą, kainą, mes nustatome ir savo gyvenimo kainą.

Pavyzdžiui, žmogus nori sumokėti 5 litus už daiktą, kuris gali užtikrinti jo saugumą ar sumažinti tikimybę žūti autoavarijoje nuo 0,00005 iki 0,00004. Šią sumą jis laiko ribine. Vadinasi, žmogus faktiškai įvertina 0,00001 tikimybės savo egzistavimo 5 litais, o gyvenimą įvertina – 500 tūkst. litų. Toks kainodaros aktas, pasak utilitaristo, yra neišvengiamas ir būtinas, ir jis egzistuos tol, kol egzistuos tam tikri rizikos veiksniai ir saugumas nepadidės, nes rinkoje nebus kitų panašių daiktų, kuriuos norėtume nupirkti ir kuriems būtų nustatyta atitinkama kaina.

Pagaliau utilitaristas pasakys, kad kai pelno ir išlaidų negalima palyginti rinkos kainomis, lieka galimybė panaudoti kitus statistinius rodiklius: sociologinių apklausų rezultatus, politinių rinkimų išdavas, ekspertų vertinimus, kuriais remiantis kiekvienu konkrečiu atveju galima apskaičiuoti pelno ir išlaidų apimtį. Taigi nors utilitaristas savo praktinėje veikloje susiduria su nemažai realių sunkumų, tačiau visi jie, pasirodo, yra išsprendžiami naudojantis minėtais metodais.

Tačiau utilitarizmas sulaukia kritikos ir kitais aspektais. Vienas iš svarbiausių jo trūkumų esąs nesuderinamumas su dviem svarbiomis moralinėmis kategorijomis: teise ir teisingumu. Vadinasi, kartais utilitaristinis poelgis moraliai yra pateisinamas, nors jis ir neteisingas, ir dėl to yra pažeidžiamos žmogaus teisės.

Štai keletas utilitaristų oponentų kontrargumentų. Tarkime, jūsų dėdė nepagydomai serga, yra nelaimingas. Mirti, žinoma, jis nesirengia. Nepaisydamas savo sunkios padėties ir to fakto, kad jam tenka gulėti ligoninėje ilgus mėnesius, o gyventi likę tik metai, jis nesiliauja vadovavęs firmai. Būda-

mas pats nelaimingas, jis daro nelaimingus ir savo firmos tarnautojus, stabdydamas naujų įrenginių, užtikrinančių saugų darbą, tiekimą, nors puikiai žino, kad dėl to gali žūti žmonės. Jūs, jo artimas giminaitis, žinote, kad po dėdės mirties tapsite ne tik vieninteliu firmos savininku, turtingu žmogumi, bet galėsite imtis priemonių darbuotojų saugumui užtikrinti, užkirsti kelią nelaimei ir pastatyti saugos įrenginius. Šaltakraujiškai ir su išskaičiavimu įvertinate situaciją ir darote išvadą, kad galima slapta ir nebaudžiamai numarinti dėdę ir pagerinti savo padėtį nenuskriaudus savęs. Utilitaristiniu požiūriu poelgis būtų pateisinamas (juk visi iš to turės „naudos“). Numarinęs dėdę, jūs įvykdote mainus: jo gyvenimą iškeičiate į darbuotojų gyvenimą, be to, kartu jūs išvaduojate dėdę iš skausmų. Taigi, atrodo, toks rezultatas yra naudingas visiems.

Utilitarizmo oponentų požiūriu, dėdės numarinimas yra šiuurkštus žmogaus teisių pažeidimas, be to, pagrindinės teisės – teisės gyventi, jo teisės gyventi – pažeidimas.

Toliau. Utilitarizmo kritikai įrodo, kad ši teorija negali būti taikoma dėl socialinio teisingumo. Tarkime, kad nedidelė darbininkų migrantų grupė, dirbanti žemės ūkio fermeje, gauna nedidelį užmokestį už darbą, kurio niekas nenori dirbti, bet kuris duoda naudos didžiulei visuomenės daliai, – šio darbo dėka, pavyzdžiui, gaunama pigių šviežių daržovių, o sutaupytos lėšos gali būti panaudotos kitiems poreikiams ir pomėgiams tenkinti. Šioje situacijoje grynasis pelnas pasirodo esąs didesnis nei kančios, kurias patiria žmonės, priklausantys nedidelei žemės ūkio darbininkų grupei, ir didesnis, nei būtų grynasis pelnas tuo atveju, jei darbai fermeje būtų paskirstyti po lygiai. Pagal utilitarizmo teoriją, žemės ūkio darbuotojų skurdžių statuso išsaugojimas moraliniu požiūriu pateisinamas. Tačiau utilitarizmo kritikų požiūriu, utilitarizmo socialinė sistema, numatanti nelygų buities sunkumų pasiskirstymą, neabejotinai yra amorali ir prieštarauja teisingumo dėsniams. Didelis pelnas, kurį nulemia ši sistema, tenkantis visuomenės narių daugumai, visiškai negali pateisinti tos naštos, kuri užkraunama mažai visuomenės narių grupei.

Pateiktasis pavyzdys atskleidžia utilitarizmo trūkumą, būtent tai, kad teorija pateisina galimybę savarankiškai paskirstyti gėrybes ir pareigas, be to, toks pateisinimas remiasi tik maksimalaus suminio pelno didinimu. Tikrovėje kai kurie gėrybių ir išlaidų paskirstymo būdai yra labai neteisingi, ir jų negalima pateisinti tuo, kad įgalina gauti didelį papildomą pelną. Utilitarizmo teorija pripažįsta tik naudos efektą visai visuomenei apskritai, tačiau ji visai nesusieja šio rezultato su gautų gėrybių paskirstymu atskiriems individams.

Norėdami apsiginti nuo kritikos, utilitaristai sukūrė dvi šios teorijos atmainas: normų (taisyklių) teoriją ir veiksmo (poelgio) teoriją.

Normų (taisyklių) utilitarizmas. Pagrindinė strateginė šios teorijos nuostata reikalauja apriboti utilitarizmo dėsnių veikimo sferą kai kuriomis moralės normomis. Pasak normų utilitaristų, poelgio etinio aiškinimo negalima sieti su maksimalaus naudingumo kriterijumi, kaip vieninteliu nusakančiu jo efektyvumą. Šiuo atveju esą reikia žiūrėti, kaip rezultatai buvo pasiekti, ar čia taikytos priemonės atitiko moralės normas, ar ne. Korektiškomis moralės normomis laikytinos tos, kurių naudojimas sudaro galimybę gauti visiems didžiausią naudą.

Pavyzdžiui, aš ieškau atsakymo į tokį klausimą: etiška ar neetiška yra susitarti su konkurentu dėl fiksuotų kainų? Pagal normų utilitarizmo teoriją, aš privalau pirmiausiai išsiaiškinti, ar ši akcija iš tiesų duos didžiausią pelno efektą (žymiai didesnę nei kitos akcijos). Viską apmąstęs galiu susidaryti tokį elgesio taisyklių variantų sąrašą:

- vadybininkas jokių būdu neturi vesti derybų su konkurentais dėl kainos dydžio,
- vadybininkas visada turi teisę susitikti su konkurentais ir aptarti klausimą dėl sutartinės kainos,
- vadybininkas turi teisę susitikti su konkurentais ir aptarti klausimą dėl sutartinės kainos tik tuo atveju, jeigu neišsprendus šio klausimo firma patirtų nuostolių.

Kurios iš čia pateiktų trijų taisyklių nepriekaištingos moraliniu požiūriu?

Normų utilitaristai nepriekaištingomis laikys tas, kurios atneš daugiausia pelno visiems, kurie jomis vadovaujasi. Tarkime, išanalizavęs visus problemas dėl sutartinės kainos sprendimo variantus, aš prieinu išvadą, kad konkrečiomis socialinėmis ekonominėmis sąlygomis daugiausia pelno bus gauta, jeigu visi vadovausis pirmąja taisykle. Dabar, žinodamas, kuri iš taisyklių yra nepriekaištinga moraliniu požiūriu, aš galiu pateikti kitą klausimą: ar verta apskritai atlikti šią konkrečią akciją? Norint atsakyti į šį klausimą, reikia išsiaiškinti, kokie moralinės normos reikalavimai yra nepriekaištingi, kai mums jau žinoma, kad nepriekaištingas moraliniu požiūriu poelgis yra nesiderėti dėl kainos su konkurentais. Vadinas, netgi tuo atveju, kai sutarties dėl kainų sudarymas gali duoti naudos daugiau nei sutarties nesudarymas, etikos taisyklės įpareigoja mane nedaryti jokių veiksmų, nes to reikalauja taisyklė, kurios laikantis, visi gautų daugiausia naudos.

Taigi normų utilitarizmo teorijos teiginius galima apibendrinti dviem principais:

- veiksmas, poelgis etiniu požiūriu teisingas tik tuo atveju, kai jį atlikti būtina dėl nepriekaištingos moralės normų,
- moralės norma yra nepriekaištinga tik tuo atveju, kai visi, kurie ja vadovaujasi, gauna didesnę suminę naudą, nei gauta vadovaujantis alternatyvia norma.

Vadinasi, pagal normų utilitarizmo teoriją tas faktas, kad kuris nors veiksmas, poelgis gali padėti gauti didžiausią pelną dar nereiškia, kad šis veiksmas ar poelgis yra nepriekaištingas etiniu požiūriu.

Normų utilitaristai mano, jog tokią poziciją utilitarizmo kritikai nepakankamai kontrargumentuoja analizuodami dalinius atvejus, bet ne bendruosius (darydami apibendrinimus). Normų utilitaristai teigia, kad tik remiantis utilitarizmo kriterijais galima nustatyti, kuria bendrąja moralės taisykle (nepriekaištinga norma) dera vadovautis analizuojant konkrečią situaciją. Čia, pasak jų, galima polemizuoti su utilitarizmo teorijos kritikais.

Minėtame pavyzdyje apie sergantį dėdę ir sūnėną (potencialų žudiką) apibūdinta situacija, kurioje įmanomas prievartinis sergančio žmogaus numarinimas. Pagal moralės taisyklės draudžiami neteisėti veiksmai (žmogžudystė), tačiau normų utilitaristai gali sakyti, kad būtent žmogaus numarinimas teiktų visuomenei daugiau naudos, negu moralės normų laikymasis. Vadinasi, toks poelgis šiuo konkrečiu atveju laikytinas nepriekaištingu. Jei sūnėnas (įpėdinis) numarintų dėdę, jis pažeistų moralės normos nepriekaištingumą, nors šiuo atveju numarinimas galėtų padėti išsaugoti daugelio žmonių gyvybę.

Analogišką reikšmę, pasak normų utilitaristų, turi ir pavyzdys apie firmos darbuotojus, gaunančius elgetišką darbo užmokestį. Akivaizdu, kad įstatymai, kurie gina žmones nuo išnaudojimo, ateityje gali padėti gauti daug didesnę pelną, nei įstatymai, kurie tokiam išnaudojimui pritaria. Vadinasi, atitinkamos taisyklės moraliniu požiūriu yra nepriekaištingos ir jomis reikia vadovautis atsakant į klausimą, ar „vergystė“ yra galima. Taip pat ir pačią vergišką darbo užmokesčio praktiką reikia atmesti kaip neteisėną moraliniu požiūriu, nors ji kartais ir gali duoti kuo didžiausią pelną.

Normų utilitaristų pateikiami argumentai menkai įtikina utilitarizmo kritikus – jie nurodo dar vieną abejotiną šios teorijos vietą: normų utilitarizmas – tai paprasčiausia paslėpta tradicinio utilitarizmo forma. Pasak jų, įstatymai arba taisyklės, kurios leidžia daryti pozityvius nukrypimus, galiausiai sudaro galimybę gauti didesnę pelną nei įstatymai, nedarantys jokių iš-

imčių. Tačiau jei taisyklė turi išimtį, tai gali neišvengiamai susidaryti sąlygos neteisingumui ir žmogaus teisių pažeidimams, kurie yra visai įmanomi tradicinio utilitarizmo ribose.

Veiksmo (poelgio) utilitarizmas. Šios teorijos šalininkai mano, kad spręsti apie poelgio (veiksmo) teisingumą galima tik nustačius, ar kuris nors veiksmas daugiau naudos duoda didesniai žmonių būriui, o ne žvelgti į taisykles, kuriomis vadovaujantis jis buvo atliktas. Taigi pirmiausiai, pasak jų, dera ištirti patį veiksmą, o ne taisykles, pagal kurias jis atliktas, ir tuomet spręsti apie jo naudingumą. Jie sutinka, kad toks veiksmas kaip, pavyzdžiui, kyšininkavimas iš principo yra blogas ir smerktinas dalykas. Bet smerktinas dėl to, kad davus kyšį sumažėja bendra nauda, t.y. didesnę naudą gauna vienas žmogus (kyšio ėmėjas), o ne visa bendruomenė. Bloga yra tai, kad vieno asmens interesai iškeliama aukščiau visuomenės interesų. Tiesa, tam tikru atveju veiksmo utilitaristai gali pripažinti, kad kyšis yra visai priimtinas, nes atneša naudos dideliame žmonių skaičiui. Pavyzdžiui, firmos savininkas gali manyti, kad jo firma negaus naudingo kontrakto, jeigu neduos kyšio, ir tuomet teks atleisti dalį darbininkų. Tad kas naudingiau visiems – duoti kyšį ir gauti užsakymą, išsaugoti darbo vietas, ar atleisti darbininkus ir užkrauti rūpestį dėl jų socialinių reikalų valstybei?

Vadinasi, utilitarizmas remiasi garsiuoju J. Benthamo suformuluotu naudos principu, kuris grindžiamas dviem kriterijais: 1) didesne nauda, 2) nauda didesniai žmonių skaičiui.

Tačiau abu šie kriterijai yra prieštaringi ir veikia vienas prieš kitą. Jei didesnė nauda, tai neišvengiamai mažesniai žmonių skaičiui, o jeigu nauda didesniai žmonių skaičiui, tai ji mažesnė. Būtina nustatyti naudos ribą, t.y. mažiausią naudos lygį, kurį gali gauti kiekvienas – sutartinį minimumą (pavyzdžiui, susitarti dėl atlyginimo minimumo). Tačiau tada kiekvienas gali reikalauti, kad visi ir virš minimumo gautų po lygiai. O tai nebeskatins atsižvelgti į kiekvieno asmeninį indėlį, kuris būtent ir suteikia teisę gauti „virš minimumo“ tiek, kiek uždirbo, o ne „po lygiai“. Be to, svarbu atsižvelgti ir į naudos paskirstymo efektingumą. Kitaip tariant, ar toks naudos paskirstymas skatina žmogų patį rodyti iniciatyvą, siekti gėrio, ar iš tiesų toks paskirstymas daro visuomenę laimingesnę, ar tas suteiktas gėrybių minimumas skatins žmogų savarankiškai siekti naudos, žinant, kad ir nerodantis jokių ypatingų pastangų jos taip pat gaus. Ar tai bus teisinga atžvilgiu tų žmonių, kurie rūpinasi savimi patys? Akivaizdu, kad naudos principo kriterijus – nauda didesniai žmonių skaičiui – neskatins pažangos. Taigi utilitarizmo

silpnoji vieta kaip tik ir yra tai, kad siekiant naudos ir kuo didesniai žmonių skaičiui griaunamas pats teisingumo principas.

Utilitarizmo teisingumo samprata gana prieštaringa. Nenuostabu, kad ji nemažai kritikuojama. Oponentai nurodo tris esminius prieštaravimus

Pirma. Sunku rasti ir teisingai nustatyti, kas būtų svarbiausia visiems, t.y. rasti visiems priimtina naudingumo kriterijų. Tai, kas vienam gali atrodyti labai svarbu, kitam pasirodys nereikšminga.

Antra. Jeigu rastume bendrą kriterijų, kiltų etinių prieštaravimų. Tarkime, kad visiems naudos kriterijus (vertybė visiems) yra darbo vietų išsaugojimas. Tačiau ši vertybė gerokai riboja galimybes firmai siekti efektyvumo, didina gamybos išlaidas, mažina jos konkurentiškumą, tad pagaminta prekė pabrangsta ir vartotojui. Be to, darbo vietų išsaugojimas sumažina mokslo bei technikos išradimų taikymo gamyboje poreikį, o tai neigiamai atsiliepia mokslo ir technikos plėtotei. Taigi ši nuostata (žūtbūt išsaugoti darbo vietas) bus diskriminacinė mokslo ir technikos atžvilgiu, nes nepaisys jų interesų.

Trečia. Utilitarizmo etika neigia savaiminį individo vertingumą, kurio negalima išmatuoti ir palyginti su kitais žmonėmis, jų interesais ir polinkiais (kiekvienas žmogus – unikalus). Tuo tarpu vadovaudamasis utilitarizmo nuostata firmos vadybininkas gali primesti savą naudos supratimą visiems firmos darbuotojams. O tai nėra gerai, nes neatsižvelgiama į darbuotoją kaip asmenį, turintį ir savo interesų, kuriuos dera gerbti ir sudaryti sąlygas jų siekti. Būtent dėl tokios situacijos neretai ir kyla konfliktų.

Beje, tokia utilitarinio teisingumo samprata ir sudaro galimybę stambioms firmoms primesti savo naudos supratimą ne tik šalies, bet ir užsienio vartotojams.

Deontologinė etika. Deontologija (gr. *deon*, kilm. *deontos* – pareiga) – tai tokia etinė teorija, kurios pagrindas yra pareigos norma arba žmogaus santykių su kitais principai. Pareiga siejasi su teise, įstatymais, kurių privalu laikytis.

Su teise, įstatymais susiduria kiekvienas versininkas. Terminas „teisė“ paprastai vartojamas norint nusakyti normatyvinį žmogaus požiūrį į ką nors. Individas turi teisę, jeigu jis gali atitinkamai veikti arba sueiti į tam tikrus santykius. Teisė yra galinga visuomenės reguliavimo priemonė. Jos paskirtis yra užtikrinti individui galimybę laisvai rinktis tikslus, veiklos rūšis ir ginti savo pasirinkimą.

Gal svarbiausios teisės yra vadinamosios moralinės (arba žmogaus) teisės. Jomis disponuoja visi žmonės vien todėl, kad jie priklauso žmonių bendruomenei.

Trys svarbiausi moralinių teisių ypatumai:

– Jos yra glaudžiai susijusios su įsipareigojimais. Jeigu aš turiu moralinę teisę daryti *tai* (arba disponuoju kuo nors, arba siekiu įgyti ką nors), tai kiti žmonės yra moraliai įsipareigoję man netrukdyti to, ką esu užsibrėžęs įgyti, o kartais (valstybės lygmeniu) net padėti man tai pasiekti.

– Moralinės teisės garantuoja individui galimybę automatiškai ir lygia-teisiškai pasirinkti tikslus. Pripažinti, kad individas turi moralinę teisę, reiškia pripažinti, kad egzistuoja sritis, kurioje jis nepaklūsta mano interesams, t.y. yra sritis, kurioje atskiri asmenys egzistuoja kaip lygūs ir autonomiški.

– Moralinės teisės sukuria pagrindą, kuriuo remiantis gali būti pateisinti vienu asmenų veiksmai ar poelgiai, kuriais siekiama apginti kitus žmones ar suteikti jiems pagalbą. Jeigu aš turiu moralinę teisę, tai mano veiksmai moraliai yra pateisinami. Be to, jeigu aš turiu moralinę teisę daryti ką nors, tai reiškia, kad kitų žmonių veiksmai, kuriais gali būti man trukdoma, negali būti laikomi moraliai pateisinamais. O veiksmai, kuriais siekiama užkirsti kelią veiksams, trukdantiems man pasiekti užsibrėžtą tikslą, gali būti laikomi moraliai pateisinamais.

Šie moralinių teisių ypatumai sudaro galimybę jomis pasinaudoti samprotavimuose, kurie skirtųsi nuo tų, kurie grindžiami standartinėmis utilitarizmo normomis.

Galima išskirti du svarbiausius skirtumus tarp utilitarizmo ir moralinių teisių pozicijų:

– Moralinės teisės atspindi individui keliamus reikalavimus, o utilitarizmo moralinės normos iš esmės yra kolektyvinės.

– Moralinėmis teisėmis grindžiami normatyvai, pagal kuriuos galima atmesti bandymus apeliuoti į tokius kriterijus, pvz., visuomeninis naudingumas (nauda) ir kiekybiniai veiksniai.

Moralinės teisės yra daug tobulesnės priemonės nei standartinės utilitarizmo normos, tačiau ir jos turi utilitarizmo elementų. Pavyzdžiui, karo atveju kai kurios individo moralinės teisės gali būti apribojamos, siekiant apginti visuomenės interesus.

Daugelis tyrinėtojų pripažįsta, kad I. [Kanto](#) kategorinis imperatyvas leidžia paaiškinti, kaip suvokiamos žmogaus moralinės teisės. Verslo etikos specialistai mėgina remtis [Kanto](#) etikos idėjomis sprendami konkrečias verslo gyvenimo problemas.

Immanuelis Kantas (1724–1804) lig šiol laikomas įtakingiausiu moralės filosofu. Jo racionalistinė etika padarė milžinišką poveikį šiuolaikinei deontologinei etikai. Visas jo gyvenimas susijęs su Karaliaučiaus (Kenigsbergo, dabar Kaliningrado) universitetu. Čia jis mokėsi, vėliau buvo magistras, profesorius, rektorius. Universitete Kantas dėstė daug disciplinų: fiziką, matematiką, geografiją, logiką, filosofiją ir kt. Jau būdamas brandaus amžiaus jis sukūrė filosofijos sistemą, kurioje išsiskiria pažinimo teorija, etika ir grožio bei tikslingumo teorija. Visos šios dalys yra tarpusavyje glaudžiai susijusios ir siekia vieno tikslo: filosofija turi padėti nustatyti žmogaus galias, atskleisti jo esmę ir vertę. Savo filosofijos sistemą I. Kantas išdėstė šiuose svarbiausiose veikaluose: „Grynojo proto kritika“ (1781), „Praktinio proto kritika“ (1788), „Sprendimo galios kritika“ ir „Dorovės metafizika“ (1797).

I. Kanto teorijos esmė: tikslingas veiksmas arba poelgis gali tapti visuotinis. Visuotinumą neleidžia žmonėms nukrypti nuo vadovavimosi moralinėmis taisyklėmis, toks elgesys glūdi pačioje žmogiško racionalumo struktūroje. Garsusis I. Kanto kategorinio imperatyvo principas yra toks: *Elkis taip, kad tavo valios maksima visada galėtų būti ir visuotinio įstatymų leidimo principas.*

Pagal Kanto teoriją, etikos taisyklė, kuri tinka vienam žmogui (vienu atveju), privalo tikti ir visiems. Nėra kokios ypatingos etikos, kuri tarnautų tik vienam žmogui ar žmonių grupei, ignoruodama kitus žmones ir tuo jiems darydama žalą. Daugelis žmonių intuityviai suvokia tokios nuostatos teisingumą. Prisiminkime, kai buvome maži, mama mums ne kartą sakydavo: „Taip negalima elgtis. Kas būtų, jei šitaip visi elgtųsi?“ Taigi mama laikėsi Kanto etikos principų, nors pati to ir nežinojo.

Atkreiptinas dėmesys į du Kanto teorijos momentus.

Pirma, Kanto etikos teorija grindžiama grynojo (pasak jo, „praktinio“) proto motyvais ir tam potencialiai suteikiamas bendras vardiklis, leidžiantis sukurti bendrą dėsni (prisiminkime, kad utilitarizmui nustatyti tokį bendrą vardiklį gan sunku, nes „naudą“ žmonės supranta labai skirtingai).

Antra. Kanto požiūris skatina mus galvoti, kaip taikyti moralines taisykles individualaus veikimo visumai.

Pasak Kanto, būti moraliam – tai reiškia gyventi pagal proto diktuojamus principus. Protas padeda žmogui įveikti blogį ir kurti moralų gyvenimą. Moralę Kantas sieja su gėriu. Visa, kas moralu, yra gėris, vertybė. Nors tai, kas yra gera, nebūtinai siejasi su dorove. Yra daug dalykų (jėga, valdžia, graži išvaizda, sveikata, talentas ir kt.), kurių gyvenime siekiama ir pageidaujama, bet moralinės vertės tai neturi. Neturi to ir materialiniai veiksniai,

kurių vertė matuojama kaina. Moralinė vertybė kainos neturi. Ją lemia žmogaus savigarba. Taigi, pasak [Kanto](#), dorovę žmogus kuria pats, vadovaudamasis protu, be jokių autoritetų ar jėgų, kurioms kartais neišvengiamai tenka paklusti. Tačiau *moralinę vertę įgyja tik tas veiksmas, kuris atliekamas savarankiškai, apsisprendus paklusti proto diktatui.*

Kad būtų galima gyventi taip, kaip reikalauja protas, reikia ne tik apsisprendimo, bet ir *valios*. Valia – tai vidinė jėga, duodanti impulsą veiksmui. Gera valia yra ta, kuri skatina žmogų atlikti pareigą. [Kantas](#) skiria elgesį iš įgimto polinkio ir elgesį iš pareigos. Tarkime, žmogus nepažeidžia gyvenimo normų dėl savisaugos instinkto: jis žino, kad jo negeri darbai gali būti atskleisti ir tada jis nukentės. Žvelgiant iš šalies, jis gyvena lyg ir dorai. Bet tokia nuostata parodo tik legalų elgesį, o legalumas dar nėra moralumas. Elgesys gali būti laikomas moraliu, jei elgiamasi iš pagarbos moralės dėsniui. Kitaip tariant, kai žmogus paiso ne savisaugos ar kitų instinktų ir pagal juos vertina galimus savo elgesio, kuriam jį skatina jo juslinė prigimtis, padarinius, bet kai jis savo elgesį grindžia pareiga, moraline prievarta sau ir jai besąlygiškai paklūsta. Taigi, pasak [Kanto](#), *pareiga yra paklusimas moralės dėsniui, poelgis, atliekamas besąlygiškai laikantis dėsnių.*

Kartu [I. Kantas](#) atiboja dorovę nuo laimės. Ilgus amžius filosofijoje (ypač antikos, o ir vėliau – renesanso laikais) buvo tvirtinama, kad etikos, netgi visos filosofijos tikslas – išmokyti žmogų laimingai gyventi. Tačiau laimė – individualus išgyvenimas ir ji skirtingai suprantama. Dėl to ji labai įvairi ir nepastovi. [Kantas](#) matė, kad dorovingas gyvenimas ne visada užtikrina laimę. Dorovės principai, [Kanto](#) nuomone, turėtų būti vienodi visiems, panašiai kaip ir fizikos, geometrijos ar gamtos mokslų dėsniai.

Vietoj laimės [I. Kantas](#) iškelia pareigą. Tai jį išaukština žmogų, išgrynina jo asmenybę. Pareiga atsiskleidžia per žmogaus veiklą ir poelgius. Pasak [Kanto](#), *moralus veiksmas yra toks, kurį žmogus atlieka dėdamas pastangas elgtis taip, kaip privalo elgtis (dėl pareigos).* Pareigą motyvuoja žmogaus gera valia, atsisakant pasidavimo svetimai valiai. Žmogus privalo gyventi dėl pareigos, o ne dėl to, ar jis randa laimę, ar jos neranda. Laimė (ir jos paieškos) negali užtikrinti visuomenei moralumo, nes laimė, kurios visi individai trokšta, iš esmės visų labai skirtinga, t.y. ji negali turėti visuotinės vertės.

Vertę turi tik pareigos atlikimas. *Žmogaus gyvenimo vertė priklauso tik nuo pareigos atlikimo.* Pareiga yra moralinė kategorija. Jos motyvas kiekvienam žmogui padeda laisvai apsispręsti. Etinio apsisprendimo erdvėje svarbiausia būti laisvam. Pavyzdžiui, būti mandagiam mylimam žmogui yra lengviau nei priešui. Kada žmogus moralesnis, ar kai jis mandagiai elgiasi su

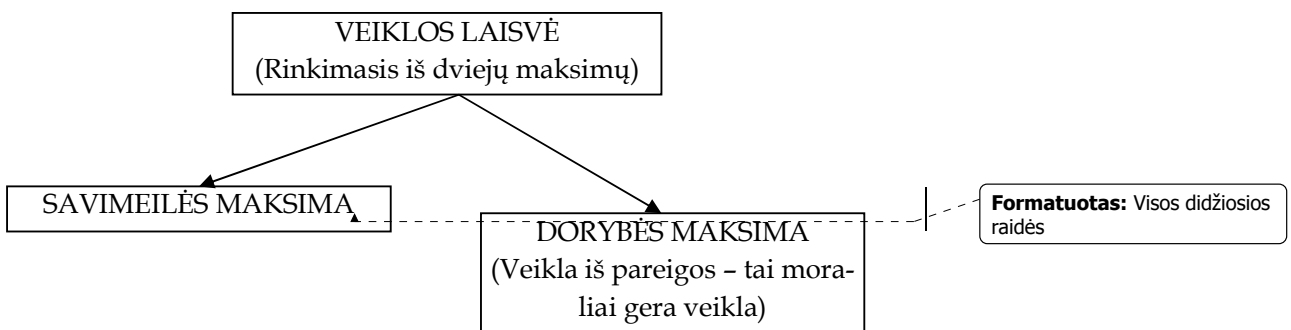
mylimu žmogumi, ar su priešu? Aišku, kad su priešu, nes tada jis protu pagrindžia savo elgesį.

Taigi I.Kantas stengiasi išmokyti žmogų norėti ir siekti tik to, ką pateisina protas; reikalauja išmokyti valdyti savo aistras, instinktus ir norus.

I.Kantui rūpėjo parodyti, kaip žmogus pasiekia, kad jo gyvenimas tampa dorovingas. Jei žmogus imtų daryti ir sakyti viską, kas jam ateina į galvą, pasaulis būtų baisus. Pagaliau netramdomi veiksmai bei išgyvenimai pradžudytų ir jį patį. Todėl neišvengiamai būtinos normos, principai ir dėsniai, kurie reguliuotų gyvenimą. I.Kanto teigimu, šias normas ir principus žmogus sukuria savo protu, be jokių pašalinių autoritetų ar prievartos. Žmogaus valia Kanto etikoje nepriklauso nuo jokių kitų paskatų, išskyrus protą. Laisvė – tai gebėjimas vykdyti proto reikalavimą – pareigą paversti vienintele absoliučia valią sąlygojančia priežastimi. Kitaip tariant, *to, ką aš privalau, niekas negali man įsakyti*. Pasak I.Kanto, elgesio normas žmogus pirmiausia pats sau nusistato. Tokias individualias elgesio taisykles I.Kantas vadina maksimomis. *Maksima – tai subjektyvus praktinis moralės principas (empirinio pobūdžio), kuris tik patikrintas pagal proto kriterijų tampa moralės dėsniu*. (Maksimų pavyzdžiai: būk malonus, būk garbingas, nemeluok, net jei sakydamas tiesą gali sau pakenkti, gyvenk sveikai ir kt.).

Kadangi maksimos yra empirinio pobūdžio, tai Kantas nustato kriterijų, kuris kyla iš grynojo proto ir kuris įpareigoja patikrinti šias veiklos maksimas proto idėja. Taigi elgdamasis aš privalau vadovautis tik tomis maksimomis, kurios grindžiamos bendraisiais dėsniais, t.y. mano veiklos maksimos turi būti tokios, kad jas būtų galima apibendrinti, universalizuoti, nes aš gyvenu ne vienas. Aš, kaip visuomenės narys, bendrauju su kitais žmonėmis ir noriu ne tik kitus (ir jų poelgius) suprasti, bet ir būti jų supirstas. Dėl to savo maksimas aš turiu formuluoti taip, kad jos galėtų tikti ir kitam.

Tai iliustruoja toliau pateikiama veiklos principų pasirinkimo laisva valia schema.

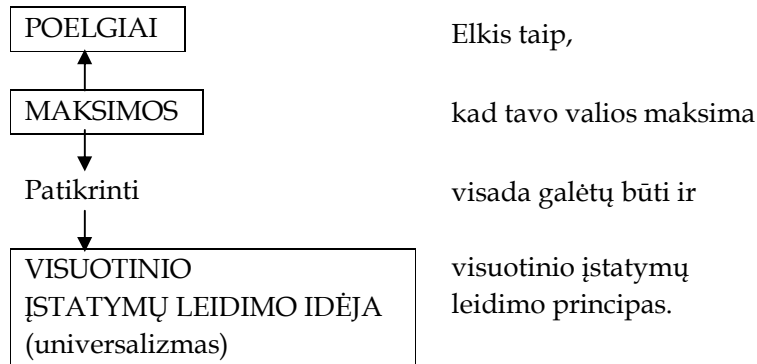
Kai maksimos tampa bendrosiomis elgesio taisyklėmis, jos įgyja dėsnių, įsakymų formą ir yra vadinamos kategoriniais imperatyvais. I. [Kanto](#) etikos teorijos pagrindas yra kategorinis imperatyvas – griežtas įsakymas, kuris susideda iš dvejų dalių:

- elkis taip, kad tavo elgesio taisyklė galėtų tapti visuotiniu elgesio dėsniu,
- elkis taip, kad žmogus niekada nebūtų tik priemonė, bet visada būtų tikslas.

Pirmasis imperatyvas – dorovės (dorovė – praktikos vertinimas pagal socialiai pripažintus normatyvinius standartus; moralė, tapusi visuomenine norma).

Iš esmės šis imperatyvas labai primena krikščioniškos artimo meilės taisyklę: „Elkis taip, kaip norėtum, kad su tavimi būtų elgiamasi“. Taip pat ir kitą: „Nedaryk kitam to, ko nenorėtum, kad tau būtų daroma“. Kitaip tariant, nieko neskriausk ir visiems, kam gali, padėk. Kiekvienas žmogus privalo vykdyti pareigą. Kaip vykdysi pareigą, taip lygiuosius ir kiti: jei aplaidžiai vykdysi savo pareigas, tai ir kiti elgsis taip pat. Privalai elgtis taip, tarsi jaustum, jog kiekvienas stebi tavo elgesį, ir šį elgesį būtų galima pavadinti elgesio etalonu, t.y. pavyzdžiu kitiems. Pasak [Kanto](#), jei kas nors ką pažadėtų jau žinodamas, jog pažado netesės, ir tai taptų visuotine taisykle, tai kiekvienas pažadas netektų prasmės. Tokia taisyklė pati save sunaikintų ir būtų nemorali, nes pažadas – tai įsipareigojimas, o sąmoningai melagingas pažadas reiškia, kad įsipareigojimas ir prisiimamas, ir neprisiimamas. Todėl maksima, leidžianti daryti melagingus pažadus, yra nemorali.

Tačiau I. [Kanto](#) kategorinis imperatyvas, atitrūkęs nuo konkrečių sąlygų, yra formalus ir nereikšmingas. I. [Kantas](#) suprato, jog gyventi absoliučiai pagal imperatyvo reikalavimus gali nebent šventasis. Žmogus turi ne vien protą, kuris sukuria imperatyvą, bet ir kūną bei jo sąlygojamus polinkius. Jis iš prigimties linkęs ieškoti laimės, malonumų. Visa tai veikia žmogaus protą, drumsčia valią ir trukdo gyventi taip, kaip reikalauja imperatyvas. [Kantas](#) neneigia žmogaus polinkių, aistrų, laimės siekimo ir kitų subjektyvių gyvenimo apraiškų. Jam tik rūpi nustatyti esmę ir logiškai atskirti ją nuo to, kas dorovei nepriklauso. Kategorinio imperatyvo reikalavimą žmogus galėtų pripažinti kaip gyvenimą reguliuojantį principą, kurio laikydamasis jis ugdytų savo valią.

Kategorinio imperatyvo schema(A. Anzenbacher, *Etikos įvadas*, Vilnius, 1998, p. 52)

Antrasis imperatyvas – pareigos imperatyvas. Pirmasis imperatyvas skiriamas sau, savo elgesiui, o bendraudamas su kitais, žmogus irgi turėtų vadovautis tuo pačiu imperatyvu, kuris reikalautų atsižvelgti į kitą, jį gerbti. Todėl antrasis imperatyvas yra *žmonių lygybės* principas. Šiuo savo imperatyvu Kantas pasirodo kaip humanistas, teigiantis absoliučią žmogaus vertę. Pasak I. Kanto, į kitus žmones turime žiūrėti kaip į asmenybes, o ne kaip sau naudingą priemonę. Kitaip tariant, kitus laikyti tikslu, o ne priemone. Šis Kanto principas yra demokratijos etikos pagrindas. Kanto visuotinės dorovės dėsnis nenumato rangų – žmogaus vertės kriterijus yra tik moralumas. Išsimokslinimas, išprusimas dar nėra pakankama moralaus elgesio sąlyga.

Taigi I. Kanto kategorinis imperatyvas verčia sprendimo vykdytoją paisyti savo pareigų ir atsakomybės visiems individams. Individo gerovė yra pagrindinis dalykas. Tačiau tą gerovę lemia tam tikri poelgiai ir veiksmai. Kada tie poelgiai ir veiksmai gali būti moraliai pateisinti?

Pagal Kantą, moraliai pateisinamas elgesys yra toks, kaip ir kiekvieno kito, priimančio sprendimą. Ši formuluo­­tė išreiškia du moralinio veiksmo atlikimo korektiškumo kriterijus:

– *visuotinumą* – asmeniniai motyvai turi būti visuotiniai (Kas būtų, jei visi šitaip elgtųsi?).

– *sugrįžtamumą* – asmeniniai motyvai turi būti tokie, kad juos realizuojantis asmuo galėtų tikėtis, jog šiais motyvais panašioje situacijoje vadovausis ir kiti žmonės (Kaip pasielgčiau, jei būčiau jo vietoje? Kas būtų, jei šitaip pasielgtų su tavimi?).

Kaip matome, skirtingai nuo utilitarizmo I. Kantas sutelkia dėmesį į vidinius elgesio motyvus, o ne į veiksmų padarinius. Šiuo požiūriu meluoti, pasak I. Kanto, negalima todėl, kad toks veiksmas, tapęs visuotiniu, gali sunaikinti žmonių tarpusavio pasitikėjimą ir sugriauti visuomenės pagrindus. Tačiau galima ir ginčyti šį Kanto teiginį: šiaip ar taip, melas labai paplitęs visuomenėje, bet dėl to visuomenė nežlunga.

Kita vertus, žmogus visada jaučia didelę pagundą, siekdamas savų tikslų, panaudoti kitus žmones pirmiausia kaip priemonę, o ne kaip tikslą, kaip norėtų Kantas. Mes esame įpratę žiūrėti į kitus žmones, net pačius artimiausius, kaip į priemonę, padedančią mums pasiekti tikslą.

Opi problema yra ir tai, kaip nustatyti griežtą ribą tarp „tikslų“ ir „priemonės“? Ar moraliniu požiūriu būtų teisinga, jei 95 proc. laiko mes žiūrėtume į kitą žmogų kaip į priemonę, o 5 proc. – kaip į tikslą? Koks santykis čia leistinas? Taigi praktiškai taikyti I. Kanto teoriją nelengva dėl šių priežasčių:

Pirma. Kantas imperatyvo principui trūksta praktiškumo. Kiekvieną kartą priimant ir vykdant sprendimus sunku įsivaizduoti visą žmoniją.

Antra. Sunku išspręsti konfliktus, vadovaujantis kriterijumi, kad visi individai vertintini vienodai.

I. Kantas nuopelnai pagrindžiant etinio sprendimo priėmimą vadovaujantis visuotinėmis taisyklėmis, be abejo, yra dideli. Tačiau šių taisyklių negalima taikyti absoliučiai visiems ekonominio gyvenimo atvejams. Analizuojant individų (ypač suinteresuotųjų) veiksmus, pravartu atsižvelgti į šias Kanto etikos nuostatas:

- Vykdamas sprendimus būtina identifikuoti individą taip pat kaip ir visumą, jo gerovę bei riziką;
- identifikuoti individo, įtraukto į sprendimus, poreikius, jo pasirinkimo galimybes ir informaciją, kurios reikia jo gerovei apsaugoti;
- nustatyti kiekvieną manipuliaciją, apgaulę, prievartą, kuri gali būti panaudota prieš individą, įtrauktą į sprendimą;
- nustatyti pareigas individo, kurį veikia sprendimas, prieš nustatant veiksmų politiką jo atžvilgiu;
- sužinoti, ar norima veiksmų politika būtų priimtina tam individui, jei jis turėtų informacijos apie tos politikos ketinimus. Nustatyti, kokiomis sąlygomis jis galėtų sutikti su sprendimu;
- sužinoti, ar pasirinkta veiksmų politika būtų naudojama įvairiems individams vienodose situacijose. Jei ne, tai kodėl?

Deontologinio elgesio pavyzdys. Tarkime, kad įmonėje dėl darbo saugumo stokos žuvo darbininkas. Laikantis deontologinės nuostatos, tokiu atveju

dera nutraukti gamybą (žmogaus gyvybė – aukščiausia vertybė) ir tol tirti, kol bus nustatyti visi šio įvykio kaltininkai, nors dėl to tektų kitiems ieškotis darbo. Žinome, kad utilitaristas šiuo atveju gamybos nestabdytų (nes tai – nauda didesniai žmonių skaičiui), o imtųsi priemonių, kad būtų užtikrinti tinkami saugos standartai.

Teisingumo etika. Ekonominio gyvenimo problemas galima suvokti ir analizuoti taip pat remiantis ir teisingumo kategorija. Teisingumas yra pagrindinė visuomeninių institucijų vertybė, kaip tiesa – pagrindinė minties sistemų vertybė. Teisingumas – tai veiksmo sąlygojamas individo santykis su aplinka. Kiekvienas asmuo turi teisę į teisingumu pagrįstą neliečiamybę, už ją nėra svarbesnė nei visuomenės gerovė. Teisingumas teigia, kad negalima kurti gėrio kitų sąskaita. Teisingoje visuomenėje visi turi lygias teises. Teisingumo vaidmuo – nustatyti pagrindines teises ir pareigas ir apibrėžti jų pasiskirstymą. Tačiau skirtingos teisingumo koncepcijos skirtingai tai suvokia ir apibrėžia.

Palyginti su utilitarizmo etikos teorijomis, teisingumo etikos taikymas gana siauras. Teisingumo etika iš esmės apima tik tas problemas, kurios kyla tarp verslo ir visos visuomenės, o neapima, pavyzdžiui, problemų, kurias provokuoja santykiai tarp įvairių verslo organizacijų. Be to, teisingumo standartai negali būti viršesni už atskirų individų moralines teises. Pats teisingumas remiasi individų moralinėmis teisėmis.

Teisingumo etika remiasi teiginiu, kad žmonės iš prigimties yra socialiniai subjektai, kuriems lemta gyventi visuomenėje ir kurti socialines struktūras, kad galėtų tinkamai funkcionuoti. Pagrindinės vertybės visuomenės nariams yra žmonių lygybė ir teisingumo išraiška. Pagal teisingumo etiką individo moralinė pareiga yra paklusti įstatymui, kurio laikytis vienodai privalo visi. Įstatymai turi būti teisingi, nediskriminaciniai atskirų grupių atžvilgiu ar teikiantys neteisėtų privilegijų. Tačiau čia iškyla problema – egzistuoja daugybė labai skirtingų teisingumo sampratų. Pateiksime tik labiausiai paplitusias.

– *Egalitarizmas.* Pagal egalitarizmo (pranc. *égalité* – lygybė) teoriją, tarp žmonių nėra jokių skirtumų, kurie pateisintų nelygaus požiūrio į juos galimybę. Egalitarizmo šalininkai teigia, kad gėrybės ir pareigos turi būti pasiskirstytos žmonėms vadovaujantis tokiu principu: „Kiekvienas žmogus turi gauti po lygią dalį gėrybių ir pareigų“, nes visi žmonės iš principo lygūs, todėl kiekvienas turi lygias teises pretenduoti į visuomenines gėrybes. Taigi gėrybės turi būti dalijamos po lygiai.

– „*Kapitalistinis*“ teisingumas sako, kad gėris turi būti paskirstomas atsižvelgiant, kiek kiekvienas individas įneša į bendrą grupės (firmos, visuomenės, žmonijos) aruodą.

– „*Komunistinis*“ teisingumas teigia, kad darbo išipareigojimai turi būti skirstomi pagal gebėjimus, o gėrybės – pagal kiekvieno poreikius.

– J. Rawls teisingumo teorija, kaip alternatyva utilitarizmui, išdėstyta knygoje „Teisingumo teorija“ (1971). Skirtingai negu utilitarizmas, amerikiečių mokslininkas J. Rawls teigia, kad teisingumui tenkanti pirmenybė utilitaristinio gėrio atžvilgiu. Todėl didžiausią normatyvinę reikšmę turi deontologiniai teisingumo principai, kuriuos jis atskleidžia fiktyvia pradine situacijos pozicija. Principo teisingumą apibrėžia kaip nešališkumą.

Pradinę svarstymo poziciją J. Rawls aiškina taip. Tarkime, kad grupei asmenų tenka uždavinys bendrai nustatyti principus tokios visuomeninės santvarkos, kurioje jie patys paskui turėtų gyventi. Daroma prielaida, kad kiekvienas iš šių asmenų yra protingas, siekia asmeninės naudos ir yra apdovanotas tam tikru teisingumo jausmu. Toliau manoma, kad nė vienas iš šių asmenų nežino, kokiam kultūriniam kontekstui, kokiai rasei ar sluoksniui, kokiai kartai jis priklausys, kokios lyties, sveikatos būklės ir kokių gabumų jis bus šioje visuomenėje. Taigi asmenys tariaisi pridengti nežinojimo uždangos. Todėl negali būti subjektyvių interesų ir pretenzijų. Kartu nežinodami šios sąlygos, jie taip apibrėžia teisingumo principus, kad savo interesų siekiantys žmonės dėl jų sutaria kaip lygūs, tartum nė vienas nežinotų, jog natūralios ar visuomeninės aplinkybės jį privilegijuoja ar skriaudžia. Tad kokius principus pasirinks asmenys?

Mokslininkas teigia, kad šie asmenys būtinai nustatytų tokius du teisingumo principus. Pirmas – *didžiausios galimos laisvės principas*, kai kiekvienas žmogus turi lygią teisę į žymiai platesnes laisves, kurios būtų suderinamos su kitų žmonių laisvėmis.

Antrasis teisingumo principas apima: a) *skirtingumo principą* ir b) *nešališkos galimybių lygybės principą*. Jis sako, kad socialinė ir ekonominė nelygybė turi būti reguliuojama taip:

- apribojant teisingą taupymo principą – mažiausiai privilegijuotiesiems (nepasiturintiesiems) turi būti duodama didžiausia galima nauda;
- nešališkos galimybių lygybės sąlygomis turi būti suteikiami visi kiekvienam prieinami postai.

Pasak J. Rawls, pirmasis principas turi būti prioritetinis antrojo principo (b) daliai. Jeigu situacija tokia, kad abu principai prieštarauja vienas kitam, antrojo principo teiginys (a) turi būti prioritetinis teiginio (b) atžvilgiu.

Pirmasis principas pavadintas *didžiausios galimos laisvės principu*. Jo esmę sudaro reikalavimas, kad būtų apgintos piliečių pagrindinės laisvės nuo kitų pasikėsینimo ir užtikrinta jų teisių lygybė. Pagrindinės teisės yra: teisė rinkti, žodžio, sąžinės laisvė ir kt., taip pat teisė turėti nuosavybę ir nebūti savavališkai suimamas.

Pripažįstant, kad didžiausios galimos laisvės principas yra teisingas, galima daryti išvadą, kad komercinių korporacijų kišimasis į tarnautojų privačius reikalus, spaudimas vadybininkams renkantis sprendimą, mėginimai reguliuoti politinius procesus duodant kyšius ir kita veikla, kuri pažeidžia lygybės principą, laikytina nekorektiška. Be to, pasak J. Rawlso, galimas ir toks laisvės principo pažeidimas, kaip laisvės sudaryti sutartis ribojimas (įvairios apgavystės ir pažeidimai), todėl pats principas numato, kad draudžiama prievarta, apgaulė, ir reikalauja gerbti sutarties punktus. Vadinas, sutartyje aptariant santykius su klientais, darbuotojais (čia kalbama ir apie reklamą) turi nebūti morališkai ydingų teiginių, sudarančių galimybę apgaulei, o darbdavys turi morališkai įsipareigoti suteikti samdomam darbuotojui paslaugas, kurios numatytos sutartyje.

Antrajame principe išdėstyta nuostata (a) apie *skirtingumus* (nelygybę). Pagal šį teiginį pažangi visuomenė pripažįsta nelygybės elementus, tačiau kartu turi imtis veiklos, kuri siektų pagerinti turtinę padėtį žmonių, labiausiai reikalingų paramos (ligonių, invalidų ir kt.). Ši veikla turi būti tokia, kad nepablogintų bendrosios visų situacijos.

Antrojo principo antroje dalyje (b) skelbiama *galimybių lygybės idėja*. Kalbama apie vienodą galimybę visiems žmonėms siekti valdininko vietos. Tai reiškia ne tik būtinumą taikyti kvalifikacinius reikalavimus siekiantiems tam tikrų pareigų (vengiant diskriminacijos rasės ir lyties atžvilgiu), bet ir užtikrinti visuotinę sistemos atvirumą ir nuolatinę jos darbuotojų kvalifikacijos kėlimą. Visos čia suminėtos sąlygos yra pagrindinės, nes užtikrina galimybę maksimaliai panaudoti žmonių jėgas ir gebėjimus ir už tai jiems gauti deramą atlyginimą.

Verslo pasaulio problemos yra sudėtingos ir daugiasluoksnės, išspręsti jas pagal vieną nuostatą ar poziciją sunku. Skirtingose situacijose skirtingų subjektų atžvilgiu verslininkai gali vadovautis skirtingais moralės principais ir vertybėmis. Ši situacija, daugelio specialistų manymu, yra sąlygota ne tik verslo pasaulyje kylančių problemų sudėtingumo, bet ir šiuolaikinės kultūros ypatumų. Skirtingai nuo tradicinės kultūros, kai visuomenėje viešpatavo viena etinė sistema (pavyzdžiui, dorybių etika antikos laikais ar utilitarizmo etika naujaisiais laikais), šiuolaikinėje visuomenėje sugyvena dau-

gybė etikos sistemų, dėl to neabejotinai gyvuoja ir skirtingas vienu ar kitu reiškinių vertinimas.

Itin aktuali ši situacija Lietuvoje, kur taip pat pastebimas ne tik skirtingų etikos sistemų (krikščionybė, utilitarizmas) gyvavimas, bet ir bendras visuomenės moralinis nuopuolis. Tai sudaro prielaidas etinio reliatyvizmo plėtotei.

Etinis reliatyvizmas. Etinės idėjos svarbios visoms visuomenėms, nors jos gali labai skirtis viena nuo kitos. Vienos etikos teorijos gali drausti tai, ką leidžia ir netgi skatina kitos. Į tuos skirtumus ir atkreipia dėmesį etinio reliatyvizmo šalininkai.

Filosofijos ir etikos reliatyvizmo krypties pradininku laikomas F.[Nietzsche](#) (1844–1900). Žymiausi jo veikalai „Anapus gėrio ir blogio“, „Valia valdyti“. Filosofas teigė, kad žmogus rūpinasi tik savo praktiniais reikalais, siekia praktinės naudos. Pagal keliamus tikslus individas vertina ir kitus žmones: jeigu jie padeda jam pasiekti tikslą – tai naudingi, jei ne – nereikalingi.

Mūsų vertinimai yra reliatyvūs: gėris ir blogis priklauso nuo to, ar tai man naudinga ar ne, ar to reikia man, kaip šios tikrovės tvarkytojui, ar nereikia. Objektivaus gėrio nėra. Nėra ir visiems priimtinos moralės: vieni moralę susikuria tokią, kuri leidžia jiems pateisinti savo veiklą siekiant tikslo, kiti – moralę, kuri leistų jiems keršyti už patirtą skriaudą. Kas nulemia žmogaus moralę? Vidinė jo prigimtis – atsako F.[Nietzsche](#). Kerštingo žmogaus ir moralė kerštinga. Kadangi daiktai ir žmonės siekiančiajam tikslo nevienodai reikalingi, tai jie jam yra reliatyviai naudingi. Žmogus yra daiktų matas. Vadinas, ir tiesa taip pat yra reliatyvi. Kadangi tikrovė yra chaotiška, tai žmogui tenka pačiam imtis atsakomybės už jos sutvarkymą. Šios tikrovės tvarkytojo misijos žmogus imasi pats individualiai ir atsakingi.

Etinio reliatyvizmo teorija kelia tokius klausimus:

- Ar etikos principai priklauso nuo asmeninės individo nuomonės?
- Ar etikos principus kuria visuomeninio gyvenimo tradicijos?
- Kokį poveikį etikos principų apibrėžimui ir jų raiškai turi atskiri istorijos laikotarpiai?
- Kaip konkrečios aplinkybės ir situacijos veikia etikos principų pasirinkimą?

Jeigu etikos supratimas priklauso nuo laiko, aplinkybių, vietos, vadinas, nėra ir nebus visuotinių etikos standartų, kurie tiktų viso pasaulio žmonėms. Ypač tai svarbu suprasti žmonėms, kurios tuo pačiu metu turi verslą įvairiose šalyse, pavyzdžiui, Lietuvoje, Rusijoje, Lenkijoje ir kt. Kurios ša-

lies etikos standartais reiktų remtis sprendžiant problemas, priimant sprendimus?

Etinio reliatyvizmo pagrindą sudaro nuostata, kad dorovės vaizdiniai ir sąvokos yra santykinio, sąlyginio pobūdžio. Laikomasi požiūriu, kad teisinga yra tai, kas apibrėžta tam tikros visuomenės kultūros bei tradicijų. Pasirodo, kad kas vienos šalies kultūroje yra nepriimtina, laikoma blogiu, kitoje suvokiama kaip visuotinė taisyklė ar net gėris. Antai Rytų šalių (musulmonų) kultūros tradicija leidžia turėti kelias žmonas, o Vakarų kultūrų moralinė tradicija, kurios pagrindas – krikščionybės nuostatos, tai daryti draudžia.

Taigi reliatyvistui neegzistuoja absoliučios gėrio ar blogio sąvokos. Morale priklauso nuo konkrečios kultūros ar situacijos, kurioje tam tikru metu yra žmogus. Todėl reliatyvizmo požiūriu derėtų būti kur kas tolerantiškesniam vertinant kitokias etines nuostatas, nebūti per daug kritiškam.

Kaip nustatyti elgesio etiškumą? Pagrindinis kriterijus – savanoriškas susitarimas dėl vienokio ar kitokio elgesio. Kitaip tariant, jei žmonės elgiasi taip, kaip sutaria, ir toks jų elgesys nedaro žalos aplinkiniams, tai jis laikytinas etišku ir teisingu. Tačiau pasikeitus aplinkybėms tas pats dalykas ar veikla gali tapti neetiškas. Mums amoralūs gali atrodyti tokie dalykai kaip poligamija, homoseksualizmas, vergovė, kanibalizmas. Bet tai buvo ir yra toleruojama kai kuriose visuomenėse. Žymus etinio reliatyvizmo šalininkas Allenas Bloomas rašė: „Įvairios nuomonės apie gėrį ir blogį skirtingais laikais ir skirtingose vietose tik parodo, kad jos nėra viena už kitą teisesnės ar tikresnės. Jos visos yra vienodai teisios. Kodėl mes manome, kad tik mūsų sprendimai yra „vieninteliai teisingi“? (Bloom, p. 58).

Pasak etinio reliatyvizmo šalininkų, kiekvienoje visuomenėje žmonės pagal savo nusistatymą sprendžia, kas yra teisinga ir kas ne. Sprendimus apie „gėrį“ ir „blogį“ visada daro konkretus asmuo, turintis savo tikslus ir atitinkamas priemones jiems pasiekti. Jeigu aš siekiu tikslo, tai atsakau ir už tas priemones, kuriomis naudojuosi tai darydamas. Todėl etinio reliatyvizmo šalininkai atmeta kaltinimus dėl individo priimamų sprendimų amoralumo (tai esąs individo pasirinkimas ir jo atsakomybė). Žmogaus protas nėra pajėgus išspręsti visų svarbiausio klausimo: kaip mes turime gyventi kaip žmonės? Siūlomi atsakymai tik santykiškai gali būti pripažįstami. Pasak reliatyvistų, nieko nėra absoliučiai teisingo, viskas laikinai turi santykinę reikšmę. Vadinasi, viskas gali ir keistis.

Etinio reliatyvizmo pavyzdys. Pardavėjas Jonas žino, kad dalis ant prekybos išdėliotų prekių nėra visai kokybiškos. Kaip jam pasielgti – prekes pakeisti kokybiškomis ar palikti viską kaip yra. Prieš apsisprendamas parda-

vėjas Jonas, kaip reliatyvizmo šalininkas, turi apsvarstyti keletą dalykų. Pirmiausia atsižvelgti į bendrovės politiką, pasitarti su kolegomis ir vadovais. Mat reliatyvistai pritaria toms normoms, kurių laikosi dauguma grupės narių. Galiausiai pardavėjas Jonas nuspręs taip:

- jeigu panašios veiklos praktikoje ir anksčiau buvo teikiama klientui (pirkėjui) informacija apie 3 proc. defektinių prekių, tai ir jis ją suteiks;
- jeigu tokia informacija buvo nutylima, tai ir Jonas pasielgs taip pat.

Krikščioniškasis požiūris. Toks požiūris į verslininkystę gali būti suformuluotas taip: verslas – tai žmonių poreikių tenkinimas. Jeigu verslininkas sąžiningai atsiduos tam ir tarnaus žmonių reikmėms, tai ras sprendimą, kuris padarys jį laimingą. Savo ruožtu žmonės savo noru, veikliai ir be perstojo atsakys į jo reikmes.

Verslininko darbas – tai sprendimų priėmimas ir susidariusių problemų šalinimas. Koks krikščioniškasis požiūris į tai? Verslininko krikščionio sprendimų priėmimas unikalus tuo, kad pagrįstas suvokimu, jog Dievas jam numatęs ypatingą planą ir tą planą galima sužinoti. Todėl, kad galėtų teisingai apsispręsti, verslininkas turi išmokti pažinti Dievo valią. Norėdami suprasti, ar žinote Dievo valią, atsakykite sau į keturis pagrindinius klausimus:

- Ar esate pasiryžęs vykdyti Dievo valią šioje situacijoje?
- Ar šis sprendimas atitinka jūsų širdies troškimą?
- Ar Dievas suteikia jėgų ir priemonių, kad išsipildytų šis troškimas?
- Ar Dievas suteikia jums ramybę toliau dirbti su šiuo projektu ir priimti reikiamus sprendimus?

Jeigu atsakymas bent į vieną šių klausimų yra „ne“, aišku, jog dabar šito daryti nereikia. O jeigu atsakymai į visus klausimus yra „taip“, vadinasi, tai yra Dievo valia, ir galima priimti lemiamus sprendimus.

Toliau apibūdinsime penkių apsisprendimo pakopų kelią.

Pirmoji pakopa: gerai suvokite užduotį. Jeigu ją suvoksite netinkamai, tai priimsite netinkamą ir sprendimą, nes jis bus paremtas klaidingomis išvadomis. Šį principą gerai iliustruoja pasakojimas, kaip **Moze** išsiuntė 12 žvalgų. Dievas jam buvo aiškiai pasakęs, kad Izraelio tautai duos Kanaano žemę. Žvalgų kelionės tikslas buvo sužinoti, kokie žmonės ten gyvena, kokie jų miestai, žemė ir ką jie gamina.

Bet dauguma žvalgų blogai suprato užduotį. Jie žvalgė žemę norėdami įvertinti savo tautos galimybes ją užkariauti. Tai neturėjo būti jų kelionės tikslas. Dievas jau buvo pažadėjęs, kad Izraelio žmonėms duos šią žemę. Nesupratę užduoties, žvalgai nusprendė, kad tauta negalės užkariauti tos

šalies dėl ten gyvenančių žmonių skaičiaus ir ūgio. Taigi netinkamai suvokę užduotį dauguma žvalgų nusprendė netiksliai. Kai žmogus blogai supranta uždavinį, jo sprendimai būna netikslūs ir brangiai kainuoja.

Antroji pakopa: surinkite ir išanalizuokite faktus. Kiekvienas verslas remiasi išmintingu planavimu, stiprėja dėl sveiko proto ir nuostabiai suklesti, jei paiso aplinkybių, sąlygų ir faktų. Norint priimti sprendimą labai svarbu surinkti ir išanalizuoti faktus. Biblijoje pasakyta dar stipriau: „Duoti atsakymą žmogui jo neišklausius yra ir kvaile, ir užgaulu“ (*Pat 18,13*).

Rinkdami ir analizuodami faktus, turėtume atsakyti į šiuos klausimus:

– Ką apie tai sako Biblija? Juk didžiulė palaima ir atlygis laukia to, kuris žino ir pritaiko Dievo žodžio tiesas. „Neleisi šiai Mokymo knygai pasitraukti nuo savo lūpų, bet kartosi ją dieną ir naktį, kad ištikimai laikytumeisi viso, kas joje parašyta. Tik tada padarysi savo kelią sėkmingą, tik tada tau seksis“ (*Joz 1,8*).

– Ką Dievas man sako apie maldą? „Šaukis manęs, tau atsiliėpsiu! Paskysiu tau nuostabių dalykų paslapčių, kurių nežinojai“ (*Jer 33,5*).

– Ar esi apsisprendęs šioje situacijoje vykdyti Dievo valią? Jeigu nori sužinoti Dievo valią, turi būti pasiryžęs ją vykdyti. „Nesekite šiuo pasauliu, bet pasikeiskite atsinaujindami dvasia, kad galėtume suvokti Dievo valią, – kas gera, tinkama ir tobula“ (*Rom 12,2*).

– Kokie tavo interesai ir troškimai šioje situacijoje? „Džiaukis iš širdies Viešpačiu, ir Jis suteiks tau, ko trokšta tavo širdis“ (*Ps 37,4*).

– Ką šioje situacijoje tau pataria kiti žmonės? „Kur nėra kam vadovauti, tauta žūva; saugumą laiduoja patarėjų gausumas“ (*Pat 11,14*).

– Ką rodo sąlygos ir aplinkybės? Kurdamas alternatyvius sprendimus, verslininkas pirmiausiai turėtų atsakyti į šiuos šešis pagrindinius klausimus. Jie padeda surinkti faktus ir informaciją, kad būtų galima tinkamai nuspręsti.

Trečioji pakopa: plėtokite alternatyvas. Surinkus faktus ir juos išanalizavus žengiamas tolesnis žingsnis – analizuojamos alternatyvos. Svarbūs sprendimai niekada neturėtų būti priimami tol, kol nėra sugalvota bent keletas alternatyvų. „Be žinojimo net uolumas nėra geras dalykas, nes žmogus, kuris skuba, suklumpa“ (*Pat 19,2*). Žmogus, galvotrukčiais pasirenkantis pirmą pasitaikiusią galimybę, dažnai suklusta. Kuo daugiau alternatyvų, tuo didesnė tikimybė, kad bus pasirinktas tinkamas sprendimas.

Ketvirtoji pakopa: įvertinkite visus „už“ ir „prieš“. Kai alternatyvūs sprendimai išnagrinėti, būtina suvokti jų stipriąsias ir silpnąsias ypatybes. „Koks karalius, traukdamas į karą su kitu karaliumi, pirmiau atsisėdęs nesvarsto,

ar, turėdamas dešimt tūkstančių kareivių, pajėgs stoti į kovą su tuo, kuris atsiveda dvidešimt tūkstančių?! Jei ne, tai, anam dar toli esant, siunčia pasiuntinius tartis dėl taikos“ (Lk 14,31–32).

Ši citata rodo, kaip svarbu įvertinti visas galimybes ir pasverti jų teigiamybes bei neigiamybes. Jeigu sprendimą įvertinsime neigiamai, tai reikš, kad jis nėra priimtinas. O teigiamas įvertinimas reikš, kad sprendimas yra galimas.

Penktoji pakopa: išsirinkite vieną iš priimtinių alternatyvų. Šis žingsnis dažnai būna sunkiausias. Daugelis verslininkų pripažįsta, jog kai ateina metas apsispręsti, jie pradeda vilkinti reikalą, nes nėra tikri, kad pasirinks geriausią sprendimą. Išsirinkdamas vieną iš alternatyvų, verslininkas neturėtų pamiršti Dievo pažado: „Mokysiu ir rodysiu tau kelią, kuriuo turi eiti; tau patarsiu, lydėdamas tave akimis“ (Ps 32,8).

Problemos šalinamos ir sprendimai priimami kartu. Norint išspręsti problemą, reikia žinoti, kaip tai padaryti. Siūloma taikyti tokį metodą:

- pirmiausia nustatykite, ar ši situacija yra problema, ar tik sąlygos;
- aiškiai suformuluokite problemą;
- nustatykite, kas bus pasiekta ar prarasta išsprendus problemą;
- įvardykite alternatyvius jos ir sprendimo variantus;
- nustatykite kiekvieno sprendimo kainą;
- pasirinkite vieną iš alternatyvų;
- numatykite veiksmus ir pradėkite veikti;
- įvertinkite pasiektą rezultatą.

Iš to, kas pasakyta, galima daryti išvadą, kad verslininko veiklos pagrindas priimant sprendimus ir šalinant problemas yra Dievo valios pažinimas. Dievas turi planą kiekvienam žmogui ir tą planą Jis nori paversti realybe. Kad žinotume Dievo planą, pirmiausiai turime būti pasiryžę vykdyti Jo valią. Dievas žada suteikti ir išgalių bei jėgų jam įvykdyti. Biblijos išmintis parodys, kaip rasti sprendimus ir šalinti problemas. Išbandymai ir problemos mums padeda bręsti ir tobulėti. Todėl nebijokime problemų, jos sudaro galimybę augti. Jas spręsdami pagal Dievo reikalavimus, nenusižengsime žmogui (nes žvelgsime į jį kaip į savo artimą, Dievo atvaizdą), mūsų verslas klestės, bent jau nebus priešiškas bendruomenei.

Išvados. 1. Utilitarizmo koncepcija kreipia žmogaus veiklą į naudos gausinimą, siekiant, kad jos daugiau ar mažiau gautų visi. Tačiau pagrindinis naudos kūrėjas visada jos privalo gauti daugiausia, o pati nauda jam turi būti jo savotiškas tikslas. Komfortas ir gerovės kūrimas yra pagrindinis individo veiklos tikslas.

2. Deontologinė koncepcija pripažįsta žmogaus teisių prioritetą, todėl naudos kūrimą vertina pagal tai, ar teisės pažeistos, ar ne. Tačiau teisės, ypač socialinės, yra veikiamos laiko ir konkrečių aplinkybių. Verslo pasaulyje sunku veikti taip, kad visais atvejais išliktum nepažeidęs įstatymų. Tačiau tai jau ne tik individo sąmoningo apsisprendimo, bet ir valstybės, jos įstatymų priimtumo ir patikimumo reikalas.

3. Teisingumo teorija pabrėžia teisingumo vaidmenį – būtinumą nustatyti pagrindines teises ir pareigas ir apibrėžti atitinkamą jų pasirinkimą. Tačiau skirtingos teisingumo koncepcijos tai suvokia ir apibrėžia skirtingai (egalitarizmas, kapitalistinis teisingumas, komunistinis teisingumas, J. Rawls'o teisingumo teorija). Verslo pasaulio moralinės problemos yra sudėtingos ir daugiasluoksnės, išspręsti jas vadovaujantis viena nuostata ar pozicija sunku. Realybė ta, kad skirtingose situacijose verslininkai skirtingų subjektų atžvilgiu gali vadovautis skirtingais moralės principais ir vertybėmis. Ši situacija yra nulemta ne tik verslo pasaulyje kylančių problemų sudėtingumo, bei ir šiuolaikinės kultūros ypatumų. Skirtingai nuo tradicinės kultūros, kai visuomenėje vyravo viena etikos sistema (pvz., dorybių etika antikos laikais ar utilitarizmo naujaisiais laikais), šiuolaikinėje visuomenėje greta gyvuoja daugybė etikos sistemų, vadinasi, skirtingai vertinami ir įvairūs reiškiniai. O tai savo ruožtu kaip tik ir sudaro prielaidas etinio reliatyvizmo plėtotei.

4. Etinio reliatyvizmo pagrindą sudaro nuostata, kad dorovės vaizdiniai ir sąvokos yra santykinio, sąlyginio pobūdžio. Manoma, kad teisinga yra tai, kas apibrėžta tam tikros visuomenės kultūros bei tradicijų. Reliatyvistas nepripažįsta absoliučios gėrio ar blogio sąvokos. Moralė, pasak jo, priklauso nuo konkrečios kultūros ar situacijos, kurioje tam tikru metu atsiduria žmogus. Nustatant poelgio etiškumą – pagrindinis kriterijus yra savanoriškas susitarimas dėl vienokio ar kitokio elgesio pripažinimo. Taigi, pasak reliatyvistų, nėra nieko absoliučiai teisingo, viskas laikina, turi santykinę reikšmę. Vadinasi, viskas gali ir keistis. Atsakomybė ir įsipareigojimas – taip pat. Tokia nuostata neabejotinai mažina pasitikėjimą tarp žmonių ir verslo partnerių, o keliamieji tikslai praranda savo reikšmingumą ir prasmingumą.

5. Krikščioniškuoju požiūriu ekonominis individo veikimas turėtų būti grindžiamas kur kas platesniu vertybių (ne tik ekonominių) pagrindu. Tik tada žmogus galės sėkmingai vykdyti Dievo paliepimą – jam suteikta galia valdyti pasaulio išteklius ir kurti gerovę. Dievas laimina kiekvieną veiklą, iniciatyvą, nesvarbu, ar tai bus mūsų intelektualinė, ar fizinė pastanga. Kiekviena žmogaus pastanga gauna Dievo palaiminimą. Ypač ta, kuri krei-

piama į kuo didesnę ir visapusiškesnę visuomenėje egzistuojančių poreikių patenkinimą. Šia prasme verslininko veikla – labai kilni veikla – tarnauti žmonių reikmėms. Tačiau kartu ir labai atsakinga. Jam tenka ne tik atsakomybė už keliamus tikslus ir jų realizavimo rezultatus, bet ir jų (sukurtų prekių ir teikiamų paslaugų) padarinius individo materialinei gerovei ir visapusiškam dvasiniam tobulėjimui. Taigi ji reikalauja išsiklausyti ne tik į rinkos vartotojų balsą, bet ir į Dievo bei sąžinės balsą.

Įteikta 2004 m. kovo mėn.

Literatūra

- Anzenbacher A., Etikos įvadas, Vilnius: Aidai, 1995.
- Beauchamp T.L., Bowie N.E., Ethical theory and business, New York: Prentice Hall, 1996.
- Bloom A., Ethics relativism conceptions, New York, 1998.
- Etyka biznesu (red. Dietl J.), Warszawa, 1999.
- Gasparski W., Ryan L., (ed.) Human action in Business. Praxiological and Ethical Dimensions, New Jersey, 1996.
- Green S. Serving God? Serving mammon? New York: Marshall Pickering, 1996.
- Hare R.M., Utilitarizmas, kn. Šiuolaikinė politinė filosofija. Antologija, Vilnius: Pradai, 1998.
- Höffner J., Krikščioniškasis socialinis mokymas, Vilnius: Aidai, 1996.
- Kantas I., Praktinio proto kritika, Vilnius, 1983.
- Nash L., Good Intentions Aside: A Manager's Guide, Englewoods Cliffs, New Jersey, 1988.
- Naujasis Testamentas, Vilnius, 1992.
- Novak M., Business as a Calling, New York: Marshall Pickering, 1996.
- Pruskus V., Homoekonomika: krikščioniškasis požiūris į ekonomikos ir etikos sąveikos galimybes, *Verslas ir studijos* 97'. Tarptautinės konferencijos pranešimų medžiaga, Vilnius, VGTU, 1997, p. 221–231.
- Rescher N., Analysis of the utilitarianism Formula, Belmont, California, 1980.
- Schumpeter J.A., Kapitalizmas, socializmas, demokratija, Vilnius, 1998, p. 24–25.
- Struhl K.O., (ed) Ethics in Perspective, New York, 1999.18.
- Tawney R.H., Religion and the rise of capitalism, West Drayton: Pelican Books, 2001.
- Veikli krikščionybė versle ir ekonomikoje, Vilnius, 1996.
- Weber M., Protestantizmo ir kapitalizmo dvasia, Vilnius, 1998.
- Vojtyła K., Gėris ir vertybės, *Logos*, 1993, Nr. 6.

- Бентам Ю.И. Введение в основание нравственности и законодательства, Москва, 1998.
- Цюнинг Р.К., Эби Д.У., Роелз Ш.Д., Бизнес сквозь призму веры, Москва, 1993.
- Гусеинов А.А., Краткая история этики, Москва, 1995.
- Зомбарт В., Современный капитализм, Санкт-Петербург, 1916.
- Козловский П.А., Этика капитализма, Санкт-Петербург, 1996.
- Милл Д.С., Утилитаризм о свободе, Санкт-Петербург, 1990.
- Петрухин Ю.Ю., Этика бизнеса: современные концепции, *Общественные науки*, 1998, № 3.
- Ролс Д., Теория справедливости, Новосибирск, 1995.

AN EVALUATION OF BUSINESS AND BUSINESSMAN ACTIVITIES IN TERMS OF ETHICAL CONCEPTS

Valdas Pruskus

Summary

The article presents the peculiarities of religious ethics, utilitarianism, deontology, judicial and ethical relativity in regard to business and business activities. It presents a critical analysis of them, making more clear the differences between them. The process how a Christian businessman makes decisions is revealed. This is based on the recognition that God has a special plan for him which it is possible to reveal. The principle stages of personal decision making are discussed.

KUN. DR. ROMUALDAS DULSKIS

Vytauto Didžiojo universitetas

ASMENS IR TAUTOS PAŠAUKIMAS SENAJAME TESTAMENTE ATSIŽVELGIANT Į PAŠAUKIMŲ TEOLOGIJOS PERSPEKTYVĄ

Kaip visų pakrikštytųjų tikslas yra evangelinis šventumas **Kristuje**, taip kiekvienas žmogus, būdamas Dievo kūrinys, turi savo pamatinį pašaukimą. Krikščioniškasis pašaukimas remiasi Krikštu, o bendrasis pašaukimas susijęs su pačiu egzistavimo faktu. Pašaukimo pagrindas – tai esminis kvietimas į egzistencinį dialogą su Kūrėju, tačiau čia drauge išvelgiamas ir labai konkretus, kiekvienam savitas pašaukimo kelias.

Žmogus iš tiesų yra *pašauktas* į gyvenimą ir ateidamas į jį atsineša atvaizdą to, kuris jį sukūrė. Pašaukimas – tai Dievo kvietimas įkūnyti save pagal šį atvaizdą. Senajame Testamente randame daugelį pasakojimų, išraiškingai ir net šiurpiai perteikiančių pašaukimo veiksmą, jo pasirinkimo sunkumą.

Kiekvienas žmogus nuo gimimo turi pašaukimą, jam skirta augti ir skleisti Bažnyčioje ir pasaulyje. Šiandien iškyla svarbus sielovada uždavinys: padėti kiekvienam žmogui suvokti savo pašaukimą ir jį ugdyti, kad ne tik atskiri asmenys, bet ir visa Bažnyčia, visuomenė rastų naujų, gaivių impulsų viltingai pažangai.

Ivadas. Rūpinimasis pašaukimais yra natūralus ir esminis Bažnyčios sielovados, jos gyvenimo ir misijos matmuo. Pašaukimas tam tikra prasme apibrėžia ne tik Bažnyčios veiklą, bet ir jos esmę. Jau pats Bažnyčios vardas *Ecclesia* rodo, kad jos prigimtis susijusi su pašaukimu, nes ji iš tikrųjų yra pakviestųjų susirinkimas (plg. *Mt 22,1–14*). Tad pašaukimų sielovada remiasi Bažnyčios pašaukimo prigimtimi, o pašaukimų teologija – Bažnyčios pašaukimu rodyti kelią į krikščioniškojo gyvenimo pilnatvę. Kaip pasakė popiežius Jonas **Paulius** II: „Pakitusios istorinės bei kultūrinės sąlygos verčia suvokti pašaukimų sielovadą kaip vieną iš pirmutinių visos krikščionių bendruomenės tikslų“¹.

¹ Johannes Paul II, Botschaft an die Teilnehmer des Europäischen Kongresses über die Berufenen, *L'Osservatore Romano, Wochenausgabe in deutscher Sprache*, Vatican, 1997, Nr. 20.

Popiežiškoji dvasinių pasaulimų globos draugija 1997 m. gegužę įvykusiame Europos kongrese dėl pasaulimų į kunigystę ir pašvęstąjį gyvenimą Europoje savo baigiamajame dokumente *Nauji pasaulimai naujamajai Europai* „*In verbo tuo*“ pažymėjo, kad šiandienė Bažnyčios sielovada turėtų būti „pašaukimiška“ (t.y. pažymėtina pašaukimo ženklu), kad kiekviena sielovadinė veikla turėtų aiškiai ir nedviprasmiškai prabilti apie Dievo planą ir dovaną žmogui ir žadintų jo troškimą atsiliepti. „Šiandien tai taip aišku, kad tiesiog galima teigti, jog pasaulimų sielovada yra sielovados pašaukimas; ji, matyt, yra pirmutinis sielovados tikslas ir tartum iššūkis Europos Bažnyčių tikėjimui. Pašaukimas yra svarbiausias šių dienų sielovados dalykas“².

Darbo tikslas ir objektas. Straipsnyje siekiama atskleisti kuriamojo Dievo akto pašaukimu pažymėta pobūdį, parodyti žmogaus ir Dievo ryšio natūralumą. Apžvelgiami asmeniniai pašaukimai Senajame Testamente ir svarstomas Izraelio tautos pašaukimo aktualumas nūdienos visuomenei. Pažymima, kad biblinė pašaukimų temos analizė yra labai naudinga ne tik šiandienos pašaukimų teologijai, bet ir sielovadai.

Metodas ir literatūra. Straipsnyje remiamasi Europos kongreso dėl pasaulimų į kunigystę ir pašvęstąjį gyvenimą Europoje baigiamuoju dokumentu *Nauji pasaulimai naujamajai Europai* „*In verbo tuo*“, taip pat popiežiaus Jono **Pauliaus** II mokymu. Naudotasi profesorius Jaceko **Salijo**, OP, Johno H. **Wrighto**, SJ, abato Alberto **Ohlmeyerio**, Emanuilo **Svetlovo** (Aleksandro **Menio**) ir Klausio **Gräve** veikalais.

Absoliučios meilės ir dovanos ženklo slėpinys. Dievas pašaukia žmogų į gyvenimą. Šis Kūrėjo pašaukimas yra absoliučios meilės ir dovanos ženklo slėpinys. Žmogus įžengia į gyvenimą kaip mylimas, nuolat mintyse turimas ir trokštamą gerosios Valios, mylėjusios jį dar prieš jo atsiradimą, pažinusios jį dar prieš sukūrimą iščiose, pašventinusios dar prieš gimimą: „Mane Viešpats pašaukė dar negimusį, – dar motinos iščiose tebesantį, jis ištarė manąjį vardą“ (Iz 49,1; plg. Gal 1,15). Tad žmogaus prasidėjimas yra drauge ir pirmasis pašaukimo momentas. Mes tikime Dievu, kuris *mato* mus ir *kviečia* nuo pat motinos iščių. Kiekvieno žmogaus gyvenimas yra dovanojami meilė, ir šioje meilėje slypi įstabus Kūrėjo numatytas planas.

Šiame kuriamajame pašaukime ypač išryškėja prigimtinis žmogaus orumas, nes žmogus yra kviečiamas sueiti į bendrystę su Dievu ir gyventi Die-

² Popiežiškoji dvasinių pasaulimų globos draugija, *Nauji pasaulimai naujamajai Europai* „*In verbo tuo*“, Roma, 1998, Nr. 26, <http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_dokumentai/nauji_pasaukimai.html>.

vo akivaizdoje su kitais žmonėmis pasaulyje. Nuo pat pradžios žmogus skiriamas gyvenimo pilnatvei, pašaukiamas turėti veidą, kuris atspindėtų dieviškuosius bruožus: „Padarykime žmogų pagal mūsų paveikslą ir panašumą“ (*Pr 1,26*). Tėvas išsirinko mus jame – **Kristuje** – „prieš pasaulio sukūrimą, kad būtume šventi ir nesutepti jo akivaizdoje“ (*Ef 1,4*).

Dievo veiksmas visada yra pirmesnis, ankstesnis, nelaukiantis nei žmogaus iniciatyvos, nei priklausantis nuo jo nuopelnų, nei veikiamas jo gebėjimų ar polinkių. Dievas yra Tėvas, kuris pažįsta, nurodo, pastūmėja, kviečia. Jis vykdo savo kūrybos planą, kurį turėjo širdyje dar prieš sukurdamas pasaulį.

Tėvo pažinimas akina tikintįjį savo gyvenimu atspindėti Jo savybes, nes Jis sukūrė mus pagal savo paveikslą: „Dievas sukūrė žmogų, kad būtų nemarus, padarė jį savo amžinybės paveikslu“ (*Išm 2, 23*). Čia glūdi pamatinis žmogaus pašaukimas – pašaukimas gyventi tokį gyvenimą, kuris suvokiamas kaip dieviškojo gyvenimo atvaizdas.

Todėl pašaukimas yra tai, kas teikia esminę žmogaus gyvenimo situacijos, prasmės bei tikslo įžvalgą. Ši pašaukimo perspektyva rodo, kad klaidinga žmogaus būtį traktuoti kaip:

- savaime suprantamą,
- būtiną,
- atsitiktinę.

Kadangi nuo pat pasaulio pradžios žmoniją gaubia Dievo meilė, todėl nė vienas žmogus negali jaustis nereikalingas. Vis dėlto šiandien galime sutikti nemažai žmonių, kurie jaučiasi esą nemylimi. Pirmiausia tai vaikai, kurių gimimo netroško jų tėvai, o gimusių jų nemylėjo. Ši skauda tikrovė, be abejo, negali nežeisti jaunų asmenybių. Todėl būtina skelbti, jog gimdytojų meilė, nors ir kokia nepamainoma būtų, nėra nei vienintelė, nei objektyviai didžiausia. Vaikas gali gimti nemylimas ir nenorėtas žmonių, tačiau jis negali būti nenorėtas Dievo. Taigi kiekvienas žmogus gimsta todėl, kad jo trokšta Kūrėjas. *Dievas nori*, kad žmonių nenorimas vaikas gyventų, augtų ir skleistųsi kaip visavertiška asmenybė, kad būtų laimingas ir pasiektų amžinąjį gyvenimą.

Pati žmogaus būtis turėtų pripildyti jį nuostabos ir beribio dėkingumo Tam, kuris iš nebūties pašaukė jį gyventi. Gyvenimo, kaip dovanos, suvoktis natūraliai kreipia didžiojo atsakymo į pamatinį prasmės klausimą linkme: gyvenimas yra kūrybingos Dievo meilės tobulas kūrinys ir pats savaime yra kvietimas atsiverti Kūrėjui, gyventi Dievo karalystės dvasia ir jos labui.

Asmeniniai pašaukimai Senojoje Sandoroje. Pašaukimų teologija remiasi turtinga dvasine biblinės teologijos tradicija. Senojo Testamento pašaukimų aprašymuose galima išvelgti tokią pasakojimo seką:

– *Aprašomos pašaukimo aplinkybės.* Čia matome, kad Dievui nėra netinkamo meto ar blogų visuomeninio gyvenimo sąlygų, kurios sukliudytų Jam užmegzti ryšį su žmogumi.

– *Pašaukimas visuomet kyla iš Dievo iniciatyvos.* Viešpats prabyla į žmogų: „man atėjo Viešpaties žodis“ (*Jer 1,4*), neretai apsireiškia matomu būdu: „atsivėrė dangus ir aš mačiau regėjimus iš Dievo“ (*Ez 1,1*). Kartais pažymima, kad pašaukimas jau seniai glūdėjo Viešpaties mintyje: „Dar prieš sukurdamas iščiose, tave aš pažinau, dar prieš tau gimstant, tave aš pašventinau, – pranašu tautoms tave aš paskyriau“ (*Jer 1,5*).

– *Padrąšinimas.* Sutrikusį žmogų Dievas drąsina, žada savo pagalbą: „O tu, marusis, jų nebijok, nebijok nei jų žodžių, nors tave suptų dilgėlės ir erškėčiai ir sėdėtum ant skorpionų. Dėl jų žodžių neturėk baimės, dėl jų veidų nenustok drąsos, nes jie maištingi namai“ (*Ez 2,6*).

– *Užduoties pavedimas.* Dievas pašauktajam paveda ką nors atlikti ar kalbėti Jo vardu.

– *Pakartotinis pašaukimo patvirtinimas.* Dievas nurodo ženklą, sisijusį su pašaukimo ir užduoties patvirtinimu, kaip apsireiškimo autentiškumo laidą. Dar kartą pabrėžia pašaukimą ir užtikrina savo pagalbą: „Aš būsiu su tavimi! Ir tai bus tau ženklas, kad aš tave siunčiau. Kai būsi išvedęs tautą iš Egipto, jūs pagarbinsite Dievą prie šio kalno“ (*Iš 3,12*).

Senajame Testamente randame raiškių pasakojimų apie pašaukimus, kai Dievas nelauktai prabyla į įvairius asmenis ir kviečia juos atsiverti naujoms perspektyvoms, įsipareigoti atlikti naujus uždavinius. Bibliniai pavyzdžiai atskleidžia ne tik Viešpaties Dvasios veikimą išganymo istorijoje, bet aktualiai prabyla ir nūdienos žmogui.

Abraomo pašaukimas, aprašomas pirmuosiuose Šventojo Rašto puslapiuose, labai vaizdžiai pateikia Dievo iniciatyvą, kuri atveria žmogui naujus horizontus ir keičia jo gyvenimą. „Eik iš savo gimtojo krašto, iš savo tėvo namų, į kraštą, kurį tau parodysiu. Padarysiu iš tavęs didelę tautą ir tave palaiminsiu“ (*Pr 12,1–2*). Naujas pašaukimo kelias pareikalauja iš **Abraomo** visiško atsidavimo vedančiam Dievo balsui ir besąlyginės aukos dvasios (plg. *Pr 22,1–18*). Jo ryžtas paaukoti Izaoką atskleidžia vidinę **Abraomo** laisvę, igalinančią jį tvirtai žengti savo pašaukimo keliu. Dievas „bandė protėvį, idant jo amžininkai ir palikuonys iki pat šių laikų pasimokytų iš jo tokios meilės [Dievui] ir tokio klusnumo Viešpaties paliepimams. <...> Vidinė ug-

nis liepsnojo jo širdyje ir naikino visokias abejones bei stiprino ryžtą su Dievo meile visa nugalėti³.

Jokūbas, pradėjęs savo kelią apgavyste (plg. *Pr* 27,1–44), vėliau ima vis aiškiau suvokti Dievo valią ir tobuliau jos laikytis. Su nepaprasta kantrybe jis pakelia varginančią ilgalaikę tarnystę: „Dieną mane pribaidavo kaitra, o naktį šaltis, negalėdavau sudėti akių. <...> Dievas matė mano sunkią būklę ir mano rankų triūsą“ (*Pr* 31,40–42). **Jokūbas** siekia atitaisyti padarytas klaidas (plg. *Pr* 32,4–33,11) ir visą gyvenimą palaiko nuoširdų ryšį su Viešpačiu, kuris, patvirtindamas duotus pažadus, suteikia jam naują – Izraelio – vardą (plg. *Pr* 35,9–12).

Juozapas, mylimas tėvo sūnus, išgyvena brolių pavydą ir pardavimo į vergiją tragediją (plg. *Pr* 37,3–36). Tačiau, nepaisant patirtos skaudžios neteisybės, nepalūžta ir išlikdamas taurus bei teisus laimi žmonių pasitikėjimą (plg. *Pr* 39,1–23). Tapęs aukštu valstybės pareigūnu, pasižymi išmintimi, teisingumu ir nuoširdžiu rūpinimusi piliečių gerove (plg. *Pr* 41,46–57). Turėdamas galimybę atkeršyti savo skriaudikams, nesumoka pikto už pikta, bet leidžia, kad mirtiną nuoskaudą nugalėtų gailestingumas ir broliška meilė (plg. *Pr* 42,1–45,15).

Moze Dievas pašaukia dykumoje prie Horebo kalno, apsireikšdamas jam degančio krūmo liepsnoje (plg. *Iš* 3,1–22). Bendrais bruožais Pradžios knyga pateikia ir ankstyvąjį **Mozės** gyvenimo tarpsnį, kai Viešpats įvairiais būdais rengė jį esminiam jo gyvenimo pašaukimui. Subrendęs Dievo malonėje kaip maldos žmogus (plg. *Iš* 17,8–13), **Moze** parodo stebėtiną atsakomybę, uždėtą pašaukimo, ir meldžiasi už izraelitus net tuomet, kai Dievas dėl neištikimybės grasina juos atstumti (plg. *Iš* 32,7–14). Kova su faraonu dėl teisės palikti Egiptą ir vadovavimas tautai dykumos klajonėse įstabiai siejosi su mistine didžiojo izraelitų vado patirtimi bei intymia vienoje su Dievu: „Viešpats kalbėdavo su **Moze** veidas į veidą, kaip žmogus kalba su savo bičiuliu“ (*Iš* 33,11).

Samuelis Dievo tiesiogiai užkalbinamas jau vaikystėje (plg. *1 Sam* 3,1–14). Nors ir matydamas aplinkinių aplaidumą Dievo tarnyboje ir net nusi-kaltimus, jis išlieka uolus ir tvirtas Viešpaties sekėjas. Dievas jį brandina ir veda, šaukia būti teisėju ir dvasiniu autoritetu Izraelio tautai.

Dovyda Dievas pašaukia per savo tarpininką – pranašą **Samuelį**: „**Samuelis**, paėmęs ragą aliejaus, patepė jį brolių akivaizdoje“ (*1 Sam* 16,13). **Dovydo** asmuo – tai didelio pasitikėjimo Dievu pavyzdys. Jo garbingumas ir

³ Plg. Joannes **Chrysostomus**, *In Genesis XLVII,1–2*.

kilnumas, nuoširdumas ir spontaniškumas žavi ir traukia. Jis nesulaiko džiaugsmo ir garbinimo jausmų šokdamas priešais Sandoros Skrynią (plg. 2 Sam 6,14–22), nuoširdžiai atgailauja nusidėjęs (plg. 2 Sam 12,1–23), nesiliauja mylėjęs tapusio maištininku savo sūnaus Absalomo (plg. 2 Sam 19,1–5). **Dovydo** psalmės atskleidžia plačiausią tikinčiojo širdies jausmų panoramą, išsakydamos sėkmes ir nesėkmes, kančias ir nuoskaudas, kovas ir laimėjimus; jos visada kupinos pasitikėjimo Dievo globa ir pagalba⁴.

Elijas – ugninga, įstabaus ryžto ir ypač gausiomis malonėmis paženklinta asmenybė (plg. Sir 48,1–11). Jo gailestingumas vargšams (plg. 1Kar 17,7–16; 1Kar 17,17–24), drąsa skelbti tiesą piktavaliui karaliaus akivaizdoje (plg. 1 Kar 21,17–28), nesitaikstymas su to meto klaidomis (plg. 1 Kar 18,16–40), žmogaus silpnumo (plg. 1 Kar 19,1–8)⁵ ir mistinių malonių patirtis (plg. 1Kar 19,9b–13) pristato jį mums kaip jautrų ir atidų visuomeninėms problemoms Dievo žmogų.

„Tišbietis **Elijas** – iškilius kunigas ir pranašas, nuošalios dykynės gyventojas, pilnas tikėjimo, didelio pasiaukojimo vyras, didžiadvasis priespaudos metu, nenuilstamai uolus, apdovanotas ypatingu kilniadvasiškumu, sunkumų užgrūdintas, ištvermingai atliekantis maldingus mąstymus, nepažeidžiamas mirties baimės“ (*Bažnyčios Mokytojas Šv. Izidorius Sevilietis*)⁶.

Eliša pranašo pašaukimą gauna ne tiesiogiai iš Dievo, o per **Eliją** (plg. 1 Kar 19,19–20). Jis nedelsdamas priima kvietimą ir nuo pat pradžių pasižymi visišku atsidavimu pranašo tarnystei (plg. 1 Kar 19,21). **Eliša** ryžtingai seka mokytoju ir trokšta paveldėti jo dvasios jėgą (plg. 2 Kar 2,9).

Izaijai Dievas atsiskleidžia per šiurpų regėjimą: „Vargas man, nes esu žuvęs! Aš – žmogus, kurio lūpos suteptos, gyvenu tautoje, kurios lūpos suteptos, o savo akimis regiu Karalių, Galybių Viešpatį“ (Iz 6,5). „Pranašas Dievo prisiartinimą patyrė ne kaip švelnų neregimybės prisilietimą, o kaip realią, beveik iki skausmo juntamą, Kito artumą. Ši artuma kėlė mistinę baimę, tai buvo kažkas nepaprastai galingo, o drauge labai asmeniška, perskverbiantis kaip akylus žvilgsnis. Tai buvo tikras šalia esančio Dievo pajutimas...“⁷ **Izaijas** parengiamas būti pranašu Judo karalystei. Dievo įkvėptas jis ryžtingai kalba tautiečiams, kaltindamas doroviniu nuosmukiu ir ragindamas juos atsiversti. Jis pranašauja Mesijo, gimsiančio iš Mergelės, atėjimą. Šalies karaliui politiniuose sprendimuose siūlo labiau pasikliauti Dievo pa-

⁴ Plg. J.H. **Wright**, *A Theology of Christian Prayer*, New York, 1987, p. 7–8.

⁵ Plg. Gregor der **Grosse**, *Kraft in der Schwachheit*, Zürich, 1982, p. 29–30.

⁶ A. **Ohlmeyer**, *Elias. Fürst der Propheten*, Freiburg–Basel–Wien, 1962, p. 216.

⁷ **Светлов**, *Вестники царства Божия*, Брюссель, 1986, p. 100.

galba, o ne Asirijos ar Egipto karine galia. Pranašas atskleidžia ir vidinę savo sielos būklę: „Ilgiuosi tavęs naktimis, net rytą mano dvasia dėl tavęs budi“ (Iz 26,9).

Jeremijas, Dievo šaukiamas būti pranašu, bėgštauja (dėl jaunumo ir nepatirties) imtis tokio aukšto pašaukimo, tačiau galiausiai paklūsta Viešpaties balsui (plg. *Jer 1,4–10*). Jam skirta tiek išpėti tautiečius, tiek būti jų nesuprastam bei daug kentėti: „Vargas man, motina mano, kad mane pagimdei, – žmogų, kuris kaltina ir teisia visą kraštą!“ (*Jer 15,10*). Laikydamasis Dievo žodžio tiesos, pranašas konfliktuoja su izraeliečiais, tačiau jis negali leisti į kompromisą, nes taip išduotų uždavinį, kuriam yra Dievo siūstas. **Jeremijas** pranašauja karčią tiesą apie ilgus Babilono tremties metus ir akina pozityviai išgyventi tremties laiką: „statykitės namus, įsikurkite. Veiskite sodus, valgykite jų vaisius. Veskite žmonas, gimdykite sūnus ir dukteris“ (*Jer 29,5–6*). Jis drąsiai pasipriešina netikrų pranašų skleidžiamoms iliuzijoms ir ragina turėti viltį Dieve bei visa širdimi ieškoti Viešpaties artumo: „Noriu jums suteikti sklidiną vilties ateitį. <...> Kai manęs ieškosite, mane rasite. Taip, jeigu visa širdimi manęs ieškosite, surasite mane čia pat su jumis“ (*Jer 29,11–14*)⁸.

Ezekielis – Dievo pašauktas stiprinti izraeliečių tikėjimą Babilonijos tremtyje. Būdamas kunigas, jis tautai diegia nepaprastos, žmogaus supratimą pranokstančios Dievo šlovės suvoktį, žadina Jeruzalės Šventyklos sakralumo pojūtį. **Ezekieliui** lemta patirti tautiečių nesupratimą, pašaipas, išgyventi tremties vargus. Pranašas pabrėžia asmeninę kiekvieno žmogaus atsakomybę už savo sprendimus ir viltingai byloja apie Naująją Sandorą. Jis užtikrina nesiliaujančią Viešpaties rūpinimąsi savąja tauta ir pranašauja apie Dievo įvykdysimą atsinaujinimą: *naują širdį ir naują dvasią* (plg. *Ez 34–39*).

Danielius – ištikimas Dievo tarnas, labiau už gyvybę branginantis Dievo malonę ir vienį su Juo (plg. *Dan 1,1–21; 3,1–97; 6,1–29*). Žvelgdami į šio Dievo tarno pašaukimo kelią, tarp daugelio jame atsiskleidusių nepaprastų malonės dovanų labiausiai turėtume atkreipti dėmesį į tvirtą ir uolų jo tikėjimą bei maldingumą.

Hana – pamaldžioji pranašo **Samuelio** motina. Patirdama nuolatines patyčias dėl nevaisingumo, ji visą savo skausmą išlieja Viešpaties akivaizdoje. Malda – bene vienintelė ir svarbiausia jos atgaiva bei stiprybė. Jos didžiadvasiškas dar labiau atsiskleidžia, kai susilaukusi taip trokštamo sūnelio ryžtasi jį paaugoti Viešpaties tarnybai (plg. *1 Sam 1,1–28*).

⁸ Plg. K.Gräve, *Ich will euch Zukunft geben. Gedanken zu den Texten aus dem Jeremiabuch*, Würzburg, 1983.

Juditos ir Esteros knygos kalba apie pašaukimus, kurie pareikalauja nepaprasto atsidavimo Dievui ir visiško pasitikėjimo juo. Trapios ir gležnos moterys, teturėdamos vienintelį stiprybės šaltinį – maldą ir pasitikėjimą Dievo pagalba, atlieka užduotis, pranokstančias jų jėgas, prigimtine drąsa ir gebėjimus.

„Prabilkit į širdį Jeruzalei“ (Iz 40,2). Dievas visuomet šaukė žmones į sandorą, į draugystę. Jis netgi pirmas išipareigodavo. Tai aiškiai matyti sandorose su *Adomu*, *Nojumi*, *Abraomu*, sandoroje su Izraelio tauta.

Senajame Testamente Dievas labai dažnai kalba ne paskiram asmeniui, bet tautai: „Klausyk, Izraeli“ (*Ist 9,1*). Viešpats kreipiasi į izraeliečius tarsi į vieną asmenį, akindamas apsispręsti: „Šiandien padėjau prieš tave, [Izraeli], gyvenimą ir gerovę, mirtį ir pražūtį. Jei laikysies Viešpaties, savo Dievo, įsakymų, kuriuos šiandien duodu tau, mylėsi Viešpatį, savo Dievą, eisi jo keliais, laikysies jo įsakymų, įstatų ir įsakų, tada klestėsi ir tapsi gausus, o Viešpats, tavo Dievas, tave laimins <...>“ (*Ist 30,15*). Dievas nori būti priimtas ir išpažįstamas ne tik kaip pavienio asmens, bet kaip visos tautos Viešpats: „Aš esu Viešpats, tavo, [Izraeli], Dievas, kuris išvedžiau tave iš Egipto žemės, iš vergijos namų“ (*Iš 20,2*). Per pranašą *Izaiją* Dievas taria paguodos bei padrašinimo žodžius Izraeliui: „O, Ziono tauta, tau, gyvenančiai Jeruzalėje, nebereikės daugiau verkti! Jis bus maloningas tau, kai pagalbos jo šauksies“ (*Iz 30,19*). Kitoje vietoje pranašas kalba taip, tarsi tauta turėtų vieną širdį: „Paguoskit manąją tautą, – sako jūsų Dievas, – guoskite ją! Prabilkit į širdį Jeruzalei <...>“ (*Iz 1-2*).

Kaip religinis tikėjimas nėra tik privatus, bet ir visuomeninis reikalas, taip ir Dievo duotas pašaukimas yra skirtas ne tik pavieniams asmenims, bet ir visuomenei. Žymus teologas Jacekas *Salij*, OP, kalbėdamas apie visuomeninę religijos pobūdį, palygina ją su santuoka. Tiek santuoka, būdama kad ir labai intymi sąjunga, bet atvirai egzistuojanti viešumoje, tiek religija, esanti dar intymesnė, taip pat turi reikštis viešai⁹. Ir santuoka, ir biblinis tikėjimas yra sandoros pagrindu atsiradusios kokybės. Ne veltui Senasis Testamentas taip dažnai Izraelio tautos ir Dievo sandorą palygina su santuokine sąjunga.

Todėl šiandieniam pasauliui reikia skelbti Gerąją naujieną ne tik apie asmens pašaukimą, bet gal dar labiau apie visuomenės (tautos) ir visos žmonijos pašaukimą. Dievas yra ne tik atskirų asmenų, maldos grupių ar

⁹ Plg. J. *Salij*, Ar religija yra privatus reikalas? *Antroji religijos filosofijos ir bažnytinio meno studijų savaitė*, Vilnius, 1991, p. 37–40.

parapinių bendruomenių Viešpats; Jis trokšta, kad visos pasaulio tautos ir visuomenės suvoktų savo egzistenciją kaip Dievo dovaną bei savo atsakomybę ir siektų gyventi pagal Evangelijos vertybes.

Išvados. Šiandienėje esminių gyvenimo prasmės klausimus ignoruojančioje kultūroje, į kurią pasinerti skatinamas pirmiausia jaunimas, kyla pavojus iškreipti patį žmogaus, kaip Dievo paveikslą, įvaizdį. Mąstymai apie žmogų ir jo būties prasmę dažnai nebesiejami su Apreiškimu, todėl individai bei asmenų grupės vis labiau išgyvena vidinės tuštumos bei gyvenimo beprasmybės jausmą. Pašaukimų teologijos ir sielovados plėtojimas gali vaisingai prisidėti prie mūsų visuomenės, skendinčios religiniame indiferentizme, dvasinio gaivinimo, o drauge ir gerokai sutvirtinti sąmoningai tikinčiųjų religinę praktiką.

Senasis Testamentas pateikia daug medžiagos svarstant asmeninio pašaukimo problematiką. Biblijos tekstai vaizdžiai prabyla apie pašauktųjų išgyvenimus, abejones, būgštavimus, o drauge ir apie jų ryžtą, įveiktus sunkumus bei visą pranokstantį pasitikėjimą Dievu. Šventojo Rašto pašaukimų pasakojimai aktualūs kiekvienam ieškančiam savojo kelio ar tvirtai žengiančiam jau atrasto pašaukimo keliu. Jie liudija ir kviečia, įkvepia ir stiprina, padeda suvokti, jog Tasai, kuris suteikė gyvenimo dovaną, visuomet yra šalia mūsų, kad savo malone mus lydėtų, stiprintų bei ugdytų. Jis nuolat žadina žmogaus širdyje geriausias savybes, kad žmogus tobulai pažintų save ir būtų tuo, kuo jį Dievas pašaukė būti pagal savo paveikslą.

[Iteikta 2004 m. vasario mėn.]

BERUFUNG DES EINZELNEN UND DES VOLKES IM ALTEN TESTAMENT IN DER AUSSICHT DER THEOLOGIE DER BERUFUNG

Romualdas **Dulskis**

Zusammenfassung

Päpstliches Werk für geistliche Berufe in seinem Schlußdokument des Europäischen Kongresses über die Berufungen zum Priestertum und Ordensleben in Europa „Neue Berufungen für ein neues Europa“ (*In verbo tuo*) meint, „daß die Berufspastoral die Berufung der Pastoral ist: sie ist wohl deren erstes Ziel und ist wie

eine Herausforderung der Kirchen Europas. Die Berufung ist der Ernstfall der heutigen Pastoral“ (§ 26).

Unser Menschsein ist in seiner Gottebenbildlichkeit eine wunderbare Berufung. Diese Würde ist jedem Menschen geschenkt. Das Alte Testament bietet uns zahlreiche Berufungsgeschichten von verschiedenen Personen. Sie sind gerufen, mit ihrer ganzen Existenz dem Gott Antwort zu geben und den Weg der Hoffnung zu gehen. Es sind in der Regel auch abenteuerliche Geschichten. So ungestüm sich die Berufungen im Alten Testament zu ereignen scheinen, so selten sind die Lebensläufe derer einfach, die da berufen werden.

Die Bibel spricht auch von der Berufung des ganzen Volkes. Der Herr hat auch das ganze Israel berufen: „Ihr sollt mir ein Königreich von Priestern und ein heiliges Volk sein“ (Ex 19,6). Israels Berufung und Bestimmung, die so ausführlich und faszinierend berichtet das Alte Testament, ist bedeutungsvoll und hoch aktuell für alle Völker der Menschheit.

Eine wichtige Perspektive für die heutige Seelsorge ist die Einladung an alle Menschen, als Berufene zu leben. Die neue Evangelisierung muß das Verständnis des Lebens als einer 'Berufung' betonen, im Sinne eines grundlegenden Berufen-seins; sie muß eine Kultur erneuern, die den verschiedenen Berufungen dienlich ist und zu einem wirklich qualitativen Sprung in der Seelsorge der Berufe führt.

HABIL. DR. VANDA ŽEKONIENĖ, DR. VALERIJA JANUŠIENĖ

Lietuvos žemės ūkio universitetas,
Lietuvos žemdirbystės institutas, Vokės filialas

JAVŲ DERLIUS NENAŠIUOSE LENGVOS GRANULIOMETRINĖS SUDĖTIES DIRVOŽEMIUOSE TAIKANT TAUSOJAMOSIOS ŽEMDIRBYSTĖS SISTEMĄ

Javų derliaus nenašiuose lengvos granulimetrinės sudėties dirvožemiuose, taikant tausojamosios žemdirbystės sistemą, tyrimai atlikti Lietuvos žemdirbystės instituto Vokės filiale 1997–2002 m. stacionarių kompleksinių tyrimų bandymų lauke (įrengtas 1979 m.) priesmėlio ant karbonatingo fluvio-glacialinio žvyro paprastajame išplautžemyje. Stacionarų bandymą sudarė 6 šešianarės išskleistos erdvėje ir laike sėjomainos su nevienodų varpinių ir ankštinių javų, žolių bei augalų, skirtų žaliajai trąšai, kiekiu. Herbicidų nenaudota. Augalai tręšti vienmečių ir daugiamečių augalų žaliaja trąša. Mineralinių trąšų kiekis buvo apskaičiuotas pagal planuojamą gamtinę dirvožeminei zonai vidutinį derlių ir priešsėlį. 1997–2002 m. meteorologinės sąlygos buvo labai skirtingos, dėl to javų derliai atskirais metais skyrėsi dvigubai ir net daugiau. 1998 ir 2000 m. žieminių rugių vidutinis derlius siekė 3,7–3,8 t ha⁻¹. Tuo tarpu 2002 m. vidutinis visų javų derlius sudarė 1,7 t ha⁻¹. Vidutinis žieminių rugių derlius per tyrimų laikotarpį – 3,1 t ha⁻¹. Visais tyrimų metais žiemkenčių grūdų derlius 20–30 proc. buvo didesnis nei vasarinių javų. Geriausias žieminių rugių priešsėlis tebėra daugiamečių žolės: po antrų naudojimo metų daugiamečių žolių žaliajai trąšai gautas 3,65 t ha⁻¹, o po pirmųjų naudojimo metų daugiamečių žolių žaliajai trąšai – 3,38 t ha⁻¹ grūdų derlius. Didžiausias miežių grūdų derlius 2,33 t ha⁻¹ per tyrimų laikotarpį gautas irgi po 1 n.m. daugiamečių žolių žaliajai trąšai. Žirniai geriausiai derėjo po rugių su dobilų išėliu žaliajai trąšai.

Ivadas. 1991 m. įkurta Pasaulinė tausojamosios žemdirbystės asociacija, o 1993 m. – Tarptautinis tausojamosios žemdirbystės aljansas. Jų ir kitų organizacijų pastangomis buvo parengtas pasaulinės veiklos planas XXI amžiui; jį 1992 m. Rio de Žaneire SNO surengtoje konferencijoje pasirašė 170 šalių, tarp jų ir Lietuva.

Terminas „tausojamasis žemės ūkis“ turi daug prasmų. Dauguma mūsų šalies mokslininkų ir ūkininkų tausojamąją žemės ūkį supranta kaip tokį, kurio tikslas išlaikyti dirvožemio produktyvumą išsaugant aplinką; be to,

kad tausojamasis žemės ūkis būtų nuolat tobulinamas, prie regiono gamtinių dirvožeminių sąlygų pritaikytas ūkis, nesiekiantis maksimalių derlių.

Taikant tausojamąją žemdirbystės sistemą, lengvos granulimetrinės sudėties dirvožemiuose galima pasiekti, kad sumažėtų maisto medžiagų išsiplovimas, tačiau saikingas tręšimas (planuojant vidutinį derlių) varpinių javų derlių atskirais metais, nelygu priešsėlis ir meteorologinės sąlygos, gali sumažėti palyginus su intensyvia žemdirbystės sistema, net iki 30 proc. (Žekonienė, Janušienė, 1999).

Lengvos granulimetrinės sudėties dirvožemiuose pastoviausią derlių išaugino žieminiai rugiai. LŽI Vokės filiale atliktų stacionariųjų tyrimų duomenimis, tinkamiausi žieminių rugių priešsėliai išsidėsto tokia tvarka: pirmų naudojimo metų daugiametės žolės, antrų naudojimo metų daugiametės žolės, lubinai žaliajam pašarui, rugiai, nupjauti žaliajam pašarui ir po jų pasėti lubinai žaliajai trąšai, miežiena po pirmamečių dobilų, avižos (Žekonienė, 1994).

Pastaraisiais metais paplito anksti subręstantys žirniai. Todėl atsirado galimybė sėti rugius po žirnių. Rugių auginimas po žirnių grūdams yra įprastas, nes dabar paplitusios žirnių veislės didelės rizikos žiemkenčių sėjos suvėlinimui nesudaro (Jovaišienė, Gailienė, 1991; Magyla, 1999). Rugius ir avižas prireikus galima sėti ne tik po gerų, bet ir po vidutinio tinkamumo priešsėlių, padidinant azoto trąšų normas.

Taikant tausojamąją žemdirbystės sistemą, labai svarbu parinkti žaliajai trąšai tinkamus augalus. Daugiametės žolės buvo vertingesnė žaliajai trąšai, praturtinusi dirvožemį didesniu azoto kiekiu, nei žieminiai rugiai žaliajai trąšai ir po jų pasėti mišiniai taip pat žaliajai trąšai (Žekonienė, Janušienė, 1999).

Žaliosios trąšos poveikis augalų derliui pirmaisiais po įterpimo metais dažnai yra geresnis nei mėšlo (Lazauskas, 1992). Priesmėlio dirvožemyje po lubinų žaliajai trąšai rugių grūdų derlius padidėjo 26 %, po jų augusių bulvių – 12–15 % (Lazauskas, 1992). Žieminių rugių derlius buvo didesnis po užartų lubinų trąšai nei po kryžmažiedžių augalų (Nedzinskas, Nedzinskienė, 1999).

Tyrimų sąlygos ir metodika. *Dirvožemio charakteristika ir bandymų metodika.* Tausojamosios žemdirbystės agrobiologinio vertinimo ekologiškai jautriuose dirvožemiuose tyrimai atlikti 1997–2002 m. Žemdirbystės instituto Vokės filialo stacionariųjų kompleksinių bandymų lauke priesmėlio ant karbonatingo fliuvioglacialinio žvyro paprastajame išplautžemyje. Dirvože-

mio ariamojo sluoksnio reakcija silpnai rūgšti ($\text{pH}_{\text{KCl}} 6,1 \pm 0,04$), humusingas vidutinis ($2,03 \% \pm 0,04$), o fosforingas ($330 \text{ mg kg}^{-1} \pm 5,6$) ir kalingas ($320 \text{ mg kg}^{-1} \pm 2,5$) didelis. Iki karbonatų slūgsojimo gylio (0,8 m) dirvožemis yra vidutiniškai pasotintas bazių (85–90 %). Judriojo fosforo kiekis sumažėja ($80\text{--}90 \text{ mg kg}^{-1}$) 40–80 cm dirvožemio sluoksnyje ir vėl padidėja – karbonatingame (130 mg kg^{-1}). Judriojo kalio kiekis iš esmės sumažėja (45 mg kg^{-1}) karbonatingame dirvožemio sluoksnyje.

Stacionariųjų bandymą sudarė 6 šešianarės išskleistos erdvėje ir laike sėjomainos su nevienodu varpinių ir ankštinių javų, žolių bei augalų, skirtų žaliajai trąšai, kiekiu. Augalų kaita sėjomainose tokia:

I sėjomaina (50 proc. javų, 50 proc. žolių): 1) daugiametės žolės pirmų naudojimo metų sėklai, 2) daugiametės žolės antrų naudojimo metų žaliajai trąšai, 3) žieminiai rugiai, 4) vasariniai miežiai, 5) mišinys žaliajai trąšai, 6) vasariniai miežiai + įsėlis;

II sėjomaina (67 proc. javų, 33 proc. vienmečių žolių žaliajai trąšai): 1) mišinys žaliajai trąšai, 2) žieminiai rugiai, 3) žieminiai rugiai, 4) žieminiai rugiai žaliajai trąšai + mišinys žaliajai trąšai, 5) vasariniai kviečiai, 6) vasariniai miežiai;

III sėjomaina (67 proc. javų, 17 proc. daugiametės žolės ir 17 proc. vienmečių žolių žaliajai trąšai): 1) daugiametės žolės pirmų naudojimo metų žaliajai trąšai, 2) vasariniai miežiai, 3) žieminiai rugiai, 4) žieminiai rugiai žaliajai trąšai + mišinys žaliajai trąšai, 5) žieminiai rugiai, 6) vasariniai miežiai + įsėlis;

IV sėjomaina (83 proc. javų, 17 proc. vienmečių žolių žaliajai trąšai): 1) žieminiai rugiai žaliajai trąšai + mišinys žaliajai trąšai, 2) žieminiai rugiai, 3) žieminiai rugiai, 4) žirniai, 5) vasariniai kviečiai, 6) vasariniai miežiai;

V sėjomaina (83 proc. javų, 17 proc. daugiametės žolės ir 17 proc. tarpinių pasėlių žaliajai trąšai): 1) daugiametės žolės pirmų naudojimo metų žaliajai trąšai, 2) žieminiai rugiai, 3) žieminiai rugiai + dobilų įsėlis žaliajai trąšai, 4) žirniai, 5) avižos, 6) vasariniai miežiai + įsėlis;

VI sėjomaina (100 proc. javų, iš jų 33 proc. ankštinių bei 33 proc. tarpinių pasėlių žaliajai trąšai): 1) žirniai, 2) vasariniai miežiai, 3) žieminiai rugiai + dobilų įsėlis (žaliajai trąšai), 4) žirniai, 5) žieminiai rugiai + dobilų įsėlis žaliajai trąšai, 6) vasariniai miežiai.

Laukeliai išdėstyti trimis juostomis sėjomainos rotacijos narių blokais, o juose grupėmis pagal rotacijon įeinančias ir neįeinančias daugiametes žoles. Laukelių dydis $5 \times 27 = 135 \text{ m}^2$, apskaitomų $4 \times 25 = 100 \text{ m}^2$.

Pasėlių planas

I pakartojimas											
101.	I	Žieminiai rugiai	3*	201.	I**	Vasariniai miežiai	4	301.	I	Mišinys	5
102.	III	Žieminiai rugiai		202.	III	Ž. rugiai ž.tr.+m. tr.		302.	III	Žieminiai rugiai	
103.	V	Ž. rugiai+dobilai		203.	V	Žirniai		303.	V	Avižos	
104.	II	Žieminiai rugiai		204.	II	Ž. rugiai ž.tr.+m. tr.		304.	II	Vasariniai kviečiai	
105.	IV	Žieminiai rugiai		205.	IV	Žirniai		305.	IV	Vasariniai kviečiai	
106.	VI	Ž. rugiai+dobilai		206.	VI	Žirniai		306.	VI	Ž. rugiai+dobilai	
107.	II	Vasariniai miežiai	6	207.	II	Mišinys	1	307.	II	Žieminiai rugiai	2
108.	IV	Vasariniai miežiai		208.	IV	Ž. rugiai ž.tr.+m. tr.		308.	IV	Žieminiai rugiai	
109.	VI	Vasariniai miežiai		209.	VI	Žirniai		309.	VI	Miežiai	
110.	I	V. miežiai+įsėlis		210.	I	Daugiametės žolės		310.	I	Daugiametės žolės II	
111.	III	V. miežiai +įsėlis		211.	III	Daugiametės žolės		311.	II	Vasariniai miežiai	
112.	V	V. miežiai +įsėlis		212.	V	Daugiametės žolės		312.	V	Žieminiai rugiai	
II pakartojimas											
113***	III	Žieminiai rugiai	5	213.	III	V. miežiai + įsėlis	6	313.	III	Ž. rugiai ž.tr.+m. tr.	4
114.	I	Mišinys		214.	I	V. miežiai i + įsėlis		314.	I	Vasariniai miežiai	
115.	V	Avižos		215.	V	V. miežiai + įsėlis		315.	V	Žirniai	
116.	IV	Vasariniai kviečiai		216.	IV	Vasariniai miežiai		316.	IV	Žirniai	
117.	VI	Ž. rugiai+dobilai		217.	VI	Vasariniai miežiai		317.	VI	Žirniai	
118.	II	Vasariniai kviečiai		218.	II	Vasariniai miežiai		318.	II	R. ž.tr.+m. tr.	
119.	VI	Vasariniai miežiai	2	219.	VI	Ž. rugiai + dobilai	3	319.	VI	Žirniai	1
120.	IV	Žieminiai rugiai		220.	IV	Žieminiai rugiai		320.	IV	R. ž.tr.+m. tr.	
121.	II	Žieminiai rugiai		221.	II	Žieminiai rugiai		321.	II	Mišinys	
122.	III	Vasariniai miežiai		222.	III	Žieminiai rugiai		322.	III	Daugiametės žolės	
123.	V	Žieminiai rugiai		223.	V	Ž. rugiai + dobilai		323.	V	Daugiametės žolės	
124.	I	Daugiametės žolės II		224.	I	Žieminiai rugiai		324.	I	Daugiametės žolės	
III pakartojimas											
125.	III	Daugiametės žolės	1	225.	III	Žieminiai rugiai	5	325.	III	V. miežiai + įsėlis	6
126.	I	Daugiametės žolės		226.	I	Mišinys		326.	I	V. miežiai + įsėlis	
127.	V	Daugiametės žolės		227.	V	Avižos		327.	V	V. miežiai + įsėlis	
128.	VI	Žirniai		228.	VI	Ž. rugiai + dobilai		328.	VI	Vasariniai miežiai	
129.	II	Mišinys		229.	II	Vasariniai kviečiai		329.	II	Vasariniai miežiai	
130.	IV	R. ž.tr.+m. tr.		230.	IV	Vasariniai kviečiai		330.	IV	Vasariniai miežiai	
131.	VI	Žirniai	4	231.	VI	Vasariniai miežiai	2	331.	VI	Ž. rugiai + dobilai	3
132.	II	Ž. rugiai ž.tr.+m. tr.		232.	II	Žieminiai rugiai		332.	II	Žieminiai rugiai	
133.	IV	Žirniai		233.	IV	Žieminiai rugiai		333.	IV	Žieminiai rugiai	
134.	III	Ž. rugiai ž.tr.+m. tr.		234.	III	Vasariniai miežiai		334.	III	Žieminiai rugiai	
135.	I	Vasariniai miežiai		235.	I	Daugiametės žolės II		335.	I	Žieminiai rugiai	
136.	V	Žirniai		236.	V	Žieminiai rugiai		336.	V	Ž. rugiai + dobilai	

* I – sėjomaina

** 4 sėjomainos narys

***113 – laukelio numeris (pirmoje juostoje), 213 – laukelio numeris (antroje juostoje), 313 – laukelio numeris (trečioje juostoje). Ž. rugiai ž. tr.+m. tr. – rugiai žaliajai trąšai, o po jų pasėti mišiniai žaliajai trąšai

Herbicidai nenaudoti. Augalai tręšti vienmečių ir daugiamečių augalų žaliaja trąša. Mineralinių trąšų kiekis buvo apskaičiuotas pagal planuojamą gamtinei dirvožeminei zonai vidutinį derlių ir priešsėlį (1 lentelė).

1 lentelė. Tręšimo schema

Augalai	Planuotas derlius t ha ⁻¹	Mineralinės trąšos		
		N	P	K
		kg ha ⁻¹		
Daugiametės žolės pirmais n.m.	2,5 s. m.	-	15	50
Daugiametės žolės antrais n.m.	2,0 s. m.	35	15	50
Ž. rugiai po: daugiamečių žolių	3,2	96	38	90
mišinių	3,0	90	36	80
grūdinių	2,8	80	33	80
Ž. rugiai žaliajai trąšai	2,0 s. m.	40	30	65
Miežiai po: daugiamečių žolių	3,0	80	30	75
grūdinių	2,5	70	30	60
kitų priešsėlių	2,8	75	30	65
Avižos	2,8	60	25	60
Vasariniai kviečiai	2,5	95	30	60
Žirniai grūdams	1,5	-	25	60
Avižų-lubinų mišinys	2,5 s. m.	-	-	-

Grūdų derliaus duomenų patikimumas įvertintas mažiausio esminio skirtumo riba (R₀₅).

Meteorologinės sąlygos. 1997 m. gegužės oro temperatūra buvo 0,9°C žemesnė už vidutinę daugiamečių, ypač vėsus buvo 3-iasis dešimtadienis (9,7°C). Šį mėnesį iškrito 66% kritulių norma. Birželio oro temperatūra ir kritulių kiekis buvo artimi vidutiniams daugiamečiams rodikliams. Liepą galima apibūdinti kaip šiltą ir drėgną, tačiau oro temperatūra ir kritulių kiekis atskirais dešimtadieniais įvairavo. Rugpjūtis buvo šiltas, ypač 3-iasis dešimtadienis (20°C), ir sausas (36% mėnesio kritulių normos). Rugsėjo oro temperatūra artima vidutinei daugiamečiai, kritulių iškrito 160% mėnesio normos.

1998 m. gegužės oro temperatūra artima vidutinei daugiamečiai, kritulių iškrito 77% daugiamečių jų normos. Birželio 1-ojo ir 2-ojo dešimtadienių oro temperatūra 4,3 ir 1,5°C aukštesnė už vidutinę daugiamečių, daugiau iškrito ir kritulių (121% jų normos). Šio mėnesio 3-iasis dešimtadienis buvo vėsesnis ir sausesnis. Liepos 1-ojo ir 2-ojo dešimtadienių oro temperatūra žemesnė nei vidutinė daugiamečių, o kritulių kiekis 2,3 karto didesnis. Liepos 3-iasis dešimtadienis buvo šiltesnis ir sausesnis (62% daugiamečių kritulių normos). Rugpjūtis buvo vėsesnis ir drėgnas (146% daugiamečių normos).

1999 m. gegužės 3-iasis dešimtadienis buvo šiltas, tačiau kritulių per šį mėnesį iškrito tik 24% jų daugiamečių normos. Birželis buvo šiltas su negau-

siais krituliais. Liepa šilta ir labai sausa (37% kritulių normos). Rugpjūčio oro temperatūra buvo artima daugiametei, o kritulių iškrito 73% jų normos.

2000 m. gegužės 2-asis ir 3-iasis dešimtadieniai gana šilti ir drėgni. Birželio oro temperatūra artima vidutinei daugiametei, o kritulių iškrito 77% jų normos. Normaliam augalų augimui ir vystymuisi pakako anksčiau dirvoje sukauptų drėgmės atsargų. Liepos mėnesį oro temperatūra buvo vidutiniškai 1,2°C žemesnė negu vidutinė daugiametė, o kritulių kiekis 2,5 karto viršijo daugiametę mėnesinę normą. Ypač gausiai lijo liepos 2-ąjį dešimtadienį (500% normos). Rugpjūčio oro temperatūra buvo artima daugiametei, o kritulių iškrito 90% jų mėnesinės normos. Mažiausias kritulių kiekis buvo rugpjūčio 1-ąjį dešimtadienį (46% normos). Rugsėjis pakankamai šiltas, tačiau sausas (17% kritulių normos).

2001 m. gegužė buvo pakankamai šilta ir drėgna. Birželio 1-asis ir 2-asis dešimtadieniai buvo vėsesni, o 3-iojo dešimtadienio oro temperatūra artima vidutinei daugiametei. Šį mėnesį iškrito tik 38% kritulių normos. Augalų augimui ir vystymuisi pakako dirvoje sukauptų drėgmės atsargų. Liepos mėnesio oro temperatūra buvo 4°C aukštesnė už vidutinę daugiametę, o kritulių iškrito 1,2 mėnesinės normos. Rugpjūtis buvo šiltas, kritulių kiekis atskirais dešimtadieniais įvairavo, tačiau drėgmės dirvožemyje pakako. Rugsėjo mėnesio oro temperatūra iš esmės nesiskyrė nuo vidutinės daugiametės, o kritulių kiekis 1,3 karto didesnis negu vidutinė daugiametė jų norma.

2002 m. gegužė buvo šilta ir sausa. Visas birželio mėnuo buvo šiltas, o kritulių iškrito 90% jų mėnesinės normos. Liepa buvo gana šilta (oro temperatūra 3,9°C aukštesnė už vidutinę daugiametę) ir sausa (kritulių iškrito 42% mėnesinės normos). Rugpjūčio mėnuo buvo taip pat šiltas (3,6°C viršijo vidutinę daugiametę oro temperatūrą) ir sausas (iškrito 44% mėnesinės kritulių normos). Augalams augti trūko drėgmės. Rugsėjis gana šiltas, mažai kritulių. Šio mėnesio 1-asis ir 3-iasis dešimtadieniai buvo labai sausi (7% kritulių normos).

Tyrimų rezultatai ir jų aptarimas. Vidutiniais 1997–2002 m. laikotarpio duomenimis, žieminių rugių derlius, priklausomai nuo priešėlių, įvairavo 2,82–3,65 t ha⁻¹ ribose. Didžiausias rugių derlius (3,65 t ha⁻¹) gautas juos sėjant tokioje sėjomainos grandyje (13): daugiametės žolės pirmų naudojimo metų sėklai – daugiametės žolės antrų naudojimo metų žaliajai trąšai – rugiai (2 lentelė). Mažiausias žieminių rugių derlius (2,82 t ha⁻¹) buvo sėjant juos tokioje sėjomainos grandyje (43): žieminiai rugiai žaliajai trąšai + mišinys žaliajai trąšai–žieminiai rugiai–žieminiai rugiai.

2 lentelė. Rugių grūdų derliaus priklausomumas nuo priešėlių, t ha⁻¹
(Vokė, 1997–2002 m. duomenys)

Variantas	Tyrimų metai						vidurkis
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	
13	2,83	4,41	3,28	4,36	3,64	3,40	3,65
22	3,75	3,02	2,14	3,22	3,07	3,34	3,09
23	1,68	3,38	2,71	3,77	2,82	3,20	2,93
33	1,87	3,64	2,86	4,30	3,18	3,31	3,19
35	3,08	3,55	2,58	3,43	2,69	2,64	3,00
42	3,07	3,61	2,40	3,20	2,78	3,12	3,03
43	1,72	3,29	2,84	3,64	2,58	2,87	2,82
52	3,38	4,12	2,94	3,75	3,04	3,05	3,38
53	1,93	3,65	2,95	4,40	2,88	2,41	3,04
63	2,26	3,89	2,72	3,98	2,74	3,20	3,13
65	2,46	3,54	2,95	3,45	3,12	3,00	3,09
R ₀₅							0,47
Vidutinis	2,55	3,65	2,76	3,77	2,96	3,05	3,12

Šiek tiek didesnis žieminių rugių derlius (2,93 t ha⁻¹) išaugo sėjomainos grandyje (23): mišinys žaliajai trąšai–ruginiai–ruginiai. Sėjant žieminius rugius po daugiamečių žolių pirmų naudojimo metų žaliajai trąšai sėjomainos grandyje (52): išaugo 0,27 t ha⁻¹ mažesnis grūdų derlius nei po geriausio varianto (13), kur ruginiai, kaip buvo minėta, buvo pasėti po antrų naudojimo metų daugiamečių žolių, panaudotų žaliajai trąšai. Vertinant 13 ir 52 variantų vidutinius derlius, matyti, kad po dvejų ypač sausringų metų (1999, 2002) daugiametės žolės pirmų naudojimo metų ir įsėliai labai nukentėjo, ypač nuėmus dengiamąją augalą ir tai turėjo įtakos jų kaip priešėlių vertei.

Vertinant 1997–2002 metų laikotarpio vidutinį miežių grūdų derlių, konstatuota, kad jis atsiliko (1,04 t ha⁻¹) nuo visų žieminių rugių priešėlių kombinacijų vidutinio derliaus. Lemiamą įtaką tam turėjo 1997–2002 m. laikotarpio birželio mėnesio hidroterminis režimas: vidutinis HTK – 0,99; o tai lengvos granuliuotinės sudėties dirvožemiuose yra vienas iš ryškiausių derlių lemiančių veiksnių. Sausringais 1997, 1999, 2002 m. atskirų birželio mėnesio dekadų hidroterminis režimas buvo ypač nepalankus vasariniams varpiniams augalams. Žemiausias laikotarpio vasarinių miežių grūdų derlius 1,84 t ha⁻¹ gautas juos auginant sėjomainos grandyje (36): žieminiai ruginiai žaliajai trąšai + mišinys žaliajai trąšai – žieminiai ruginiai–miežiai. Didžiausias vidutinis 1997–2002 m. laikotarpio miežių grūdų derlius (2,33 t ha⁻¹) gautas sėjomainos grandyje (32): daugiametės žolės pirmų naudojimo metų panaudotos žaliajai trąšai – miežiai. Nežymiai minėto laikotarpio

grūdų derliumi ($2,24 \text{ t ha}^{-1}$) atsiliko miežiai, auginti po žirnių (62). Visos kitos priešsėlių kombinacijos miežių grūdų derlių paveikė beveik vienodai (3 lentelė).

3 lentelė. Miežių grūdų derliaus priklausomumas nuo priešsėlių, t ha^{-1}
(Vokė, 1997–2002 m. duomenys)

Variantas	Tyrimų						vidurkis
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	
14	2,26	2,64	0,74	2,97	2,76	1,07	2,07
16	1,76	2,34	1,15	2,76	2,78	1,29	2,01
26	1,82	2,74	1,07	2,74	2,93	1,21	2,09
32	2,67	2,95	1,22	3,29	2,74	1,10	2,33
36	1,14	2,51	1,16	2,70	2,43	1,07	1,84
46	1,38	2,63	0,97	3,12	2,94	1,38	2,07
56	1,38	2,59	1,16	3,05	2,74	1,10	2,00
62	2,74	2,72	0,96	2,89	2,74	1,41	2,24
66	1,47	3,05	1,15	3,03	2,40	1,21	2,05
R ₀₅							0,323
Vidutinis	1,85	2,69	1,06	2,95	2,72	1,20	2,08

Vasarinių kviečių stacionariajame bandyme auginta nedaug – tik antroje ir ketvirtoje sėjomainose, t.y. tirtos tik dvi priešsėlių kombinacijos. Iš tirtų kombinacijų (25 ir 45) geriau vasariniai kviečiai derėjo sėjomainos grandyje (25): žieminiai rugiai žaliajai trąšai + mišinys žaliajai trąšai, nei auginti sėjomainos grandyje (45): žieminiai rugiai–žirniai–vasariniai kviečiai. Grūdų derliaus skirtumas tarp variantų – $0,15 \text{ t ha}^{-1}$ (4 lentelė).

Avižos buvo augintos tik penktoje sėjomainoje, sėjomainos grandis (55): žieminiai rugiai su dobilų įsėliu žaliajai trąšai–miežiai–avižos. Iš vasarinių varpinių javų avižos per laikotarpį išaugino didžiausią vidutinį grūdų derlių $2,52 \text{ t ha}^{-1}$ (4 lentelė).

Vertinant žirnių priešsėlius reikėtų išskirti dvi palankiausias jiems augti sėjomainos grandis, kurios pagal priešsėlių kombinacijas yra lygiavertės: žirniai penktoje ir šeštoje sėjomainose buvo auginti po rugių su dobilų įsėliu žaliajai trąšai (54 ir 64 variantai). Žirnių grūdų derlius penktoje sėjomainoje (54) buvo $1,68 \text{ t ha}^{-1}$, o šeštoje (64) $1,59 \text{ t ha}^{-1}$. Kitos dvi priešsėlių kombinacijos grandys vidutiniu grūdų derliumi per laikotarpį gerokai atsiliko (4 lentelė).

4 lentelė. Javų grūdų derliaus priklausomumas nuo priešsėlių, t ha⁻¹
(Vokė, 1997–2002 m. duomenys)

Variantas	Tyrimų metai						vidurkis
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	
Vasariniai kviečiai							
25	2,19	2,97	1,31	3,18	2,31	1,47	2,24
45	1,93	3,13	1,47	3,05	2,02	0,97	2,09
R ₀₅							0,276
Vidutinis	2,06	3,05	1,39	3,10	2,17	1,22	2,17
Avižos							
55	2,00	3,97	2,07	3,14	2,63	1,30	2,52
Žirniai							
44	1,76	1,08	1,11	1,76	1,33	1,00	1,34
54	1,80	1,92	1,53	1,95	1,64	1,22	1,68
61	1,78	1,29	1,02	1,91	1,25	1,00	1,38
64	2,00	1,84	1,25	1,81	1,32	1,28	1,59
R ₀₅							0,2
Vidutinis	1,84	1,53	1,23	1,86	1,39	1,13	1,50

1997–2002 m. stacionariųjų tyrimų laikotarpio duomenimis, varpinių javų kiekis (sėjomainų prisotinimas javais) nemažino varpinių javų grūdų derliaus. Didžiausi vidutiniai varpinių javų derliai gauti penktoje ir šeštoje sėjomainose atitinkamai – 2,73 ir 2,65 t ha⁻¹. Kitų keturių tirtų sėjomainų, kuriose javų kiekis įvairavo nuo 50 iki 83 proc., vidutinis laikotarpio varpinių javų grūdų derlius mažai skyrėsi: pirmoje sėjomainoje – 2,58 t ha⁻¹, antroje – 2,58 t ha⁻¹, trečioje – 2,59 t ha⁻¹, ketvirtoje – 2,52 t ha⁻¹. Mažiausias varpinių javų derlius per tyrimų laikotarpį visose šešiose sėjomainose gautas 1999 m. – 1,94 t ha⁻¹, didžiausias 2000 m. – 3,36 t ha⁻¹ ir 1998–3,22 t ha⁻¹.

Vertinant atskirų javų rūšių išaugintą grūdų derlių per tyrimų laikotarpį, nustatyta, kad didžiausią – 3,12 t ha⁻¹ ir pastoviausią derlių lengvos granulometrinės sudėties dirvožemiuose išaugina žieminiai rugiai, mažiausią – ankštiniai javai, mūsų tyrimų duomenimis – žirniai (5 lentelė).

Iš vasarinių varpinių javų didžiausią derlių išaugina avižos – 2,52 t ha⁻¹, nors avižų, palyginus su žieminiais rugiais ar miežiais, buvo tirta tik viena priešsėlių kombinacija. Miežiai ir vasariniai kviečiai derėjimu per tyrimų laikotarpį skyrėsi nežymiai: miežių vidutinis derlius 2,08 t ha⁻¹, o vasarinių kviečių – 2,17 t ha⁻¹.

5 lentelė. Atskirų javų rūšių vidutinis derlingumas, t ha⁻¹
(Vokė, 1997–2002 m.)

Augalai	Tyrimų metai						vidurkis
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	
Ž.rugiai	2,55	3,65	2,76	3,77	2,96	3,05	3,12
Miežiai	1,85	2,69	1,06	2,95	2,72	1,20	2,08
Vasariniai							
kviečiai	2,06	3,05	1,39	3,10	2,17	1,22	2,17
avižos	2,00	3,97	2,07	3,14	2,63	1,30	2,52
Žirniai	1,84	1,53	1,23	1,86	1,39	1,13	1,50
R ₀₅							0,504
Vidutinis javų derlius be ankštinių	2,12	3,34	1,82	3,24	2,62	1,69	2,47
Vidutinis javų derlius su ankštiniais	2,06	2,98	1,70	2,96	2,37	1,58	2,28

Išvados. 1. 1997–2002 m. atliktų stacionariųjų tyrimų, taikant tausojamąją žemdirbystės sistemą lengvos granulimetrinės sudėties dirvožemyje, duomenimis, javų kiekio didinimas sėjomainoje nuo 50 iki 100 % nemažino javų derliaus: 50 proc. javų turinčioje sėjomainoje vidutinis sėjomainos javų derlius buvo 2,58 t ha⁻¹, o 100 proc. javų turinčioje sėjomainoje – 2,65 t ha⁻¹

2. 1997–2002 m. meteorologinės sąlygos buvo labai skirtingos, dėl to javų derliai atskirais metais skyrėsi dvigubai ir net daugiau. 1998 ir 2000 m. žieminių rugių vidutinis derlius siekė 3,7–3,8 t ha⁻¹. Tuo tarpu 2002 m. vidutinis visų javų derlius sudarė 1,7 t ha⁻¹. Vidutinis žieminių rugių derlius per tyrimų laikotarpį – 3,1 t ha⁻¹. Visais tyrimų metais žiemkenčių grūdų derlius 20–30 proc. buvo didesnis nei vasarinių javų.

3. Geriausias žieminių rugių priešėlis tebėra daugiametės žolės: po ant-rų naudojimo metų daugiamečių žolių žaliajai trąšai gautas 3,65 t ha⁻¹, o po pirmų naudojimo metų daugiamečių žolių žaliajai trąšai – 3,38 t ha⁻¹ grūdų derlius.

4. Didžiausias miežių grūdų derlius 2,33 t ha⁻¹ per tyrimų laikotarpį gautas irgi po pirmų naudojimo metų daugiamečių žolių žaliajai trąšai. Žirniai geriausiai derėjo po rugių su dobilų įsėliu žaliajai trąšai.

Literatūra

- Jovaišienė E., Gailienė J., Javų eilė sėjomainos grandyje priemolio dirvoje, *Žemdirbystė: mokslo darbai*, t. 53, Akademija, 1991, p. 143–157.
- Lazauskas J., *Žalioji trąša*, Vilnius: Mokslo, 1992, p. 4–36.
- Magyla A., Jovaišienė E., Javų derlingumas ir koncentracijos arealai Lietuvoje, *Žemdirbystė: mokslo darbai*, t. 67, Akademija, 1999, p. 85–109.
- Magyla A., Specializuotos javų krypties žemėnaudos bei sėjomainų pagrindimas agronominiais tyrimais Lietuvoje, *Žemdirbystė: mokslo darbai*, t. 67, Akademija, 1999, p. 58–83.
- Nedzinskas A., Nedzinskienė T., Augalai žaliajai trąšai lengvuose dirvožemiuose, *Žemdirbystė: mokslo darbai*, LŽI, LŽŪU, t. 66, Akademija, 1999, p. 37–43.
- Žekonienė V., Janušienė V., Greimas G., Agrarinės veiklos tobulinimo aspektai ekologiškai lengvai pažeidžiamuose dirvožemiuose, *Žemės ūkis Pietryčių Lietuvoje: moksliniai, ekonominiai ir socialiniai aspektai: moksl. konf. pranešimai*, LŽI, Akademija, 1999, p. 37–46.
- Žekonienė V., Optimalus varpinių javų kiekis velėniniuose jauriniuose priesmėlio dirvožemiuose. Habilitacijos darbas, Dotnuva, 1994, 84 p.

Įteikta 2004 m. rugpjūčio mėn.

YIELD OF CEREALS IN LIGHT GRANULIOMETRIC COMPOSITION SOIL APPLYING A SUSTAINABLE AGRICULTURAL SYSTEM

Vanda Žekonienė, Valerija Janušienė

Summary

During 1997–2002 at the Vokė Branch of the Lithuanian Institute of Agriculture studies were conducted on the yield of cereals using a sustainable agriculture system in a field of the stationary experiments (established in 1979) on sandy loam laid upon gravel haplic luvisols. The stationary experiment consisted of 6 six-member crop rotations, extended in time and space, with different amounts of cereals and leguminous crops, grasses and plants for green fertilizers. The sequence of plants in the crop rotation was as follows: I – crop rotation – 50% cereals, 50% grasses, II–67% cereals, 33% annual grasses for green fertilizers, III–67% cereals, 17% perennial grasses and 17% annual grasses for green fertilizers, IV–83% cereals, 17% annual grasses for green fertilizers, V–83% cereals, 17% perennial grasses and 17% in-

tercrops for green fertilizer, VI-100% cereals, from them 33% legumes and 33% intercrops for green manure. No herbicides were used.

The plants were fertilized with the green fertilizer of annual and perennial plants. The amount of mineral fertilizers was calculated considering the average yield and forecrop, planned for the natural soil zone. Meteorological conditions strongly affected the yield of the crops. In 1998 and 2000, the yields of winter ryes were 3,7–3,8 t ha⁻¹, in 2002 the yield of cereal crops was only 1,7 t ha⁻¹. The yield of winter ryes over the period of investigation were on the average 3,1 t ha⁻¹. The yield of winter crops were 20–30 per cent higher than that of spring crops.

MOKSLINĖ KONFERENCIJA
„ŠV. KAZIMIERO KULTO PATVIRTINIMO IR
ŠV. KAZIMIERO BAŽNYČIOS 400 METŲ JUBILIEJUS“

VILNIAUS ŠV. KAZIMIERO (JĖZUITŲ) BAŽNYČIA
LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

PROGRAMA

2004 m. gegužės 8 d.
Vilniaus jėzuitų gimnazija (Didžioji g. 32)

10.00 Konferencijos atidarymas

Dr. Irena *Vaišvilaitė* (Vilniaus universitetas)
Šventojo *Kazimiero* pasaulis

Dr. Mintautas *Čiurinskas* (Lietuvos istorijos institutas)
Šv. *Kazimiero* gyvenimo ir asmenybės bruožai

Vytautas *Ališauskas* (VU Religijos studijų ir tyrimų centras)
Pagarbos Šv. *Kazimierui* prasmė

Sigita *Maslauskaitė* (Vilniaus dailės akademija)
Šv. *Kazimieras* ikonografinėje tradicijoje

Dr. Neringa *Markauskaitė* (Vilniaus dailės akademija)
Vilniaus Šv. *Kazimiero* bažnyčiai – 400 metų

Dr. Liudas *Jovaiša* (Vilniaus universitetas)
Gyvenimas Vilniaus jėzuitų profesų namuose

Vysk. dr. Jonas *Boruta*, SJ (Lietuvių katalikų mokslo akademija)
Palaimintasis Jurgis *Matulaitis* – Šv. *Kazimiero* bažnyčios atkūrėjas
1919 m.

DR. IRENA VAIŠVILAITĖ

Vilniaus universitetas

ŠVENTOJO KAZIMIERO PASAULIS

Šio apžvalginio rašinio tema – Šventojo [Kazimiero](#) pasaulis, svarbiausi dalykai, kurie tiesiogiai ar netiesiogiai galėjo būti juntami ir reflektuojami [Kazimiero](#) aplinkoje.

Šv. [Kazimieras](#) gyveno XV a. viduryje (1458 10 03–1484 03 04). Pirmoji to amžiaus pusė buvo paženklinta daugybe įtampų Bažnyčioje – buvo ginčijamasi dėl pasauliečių vietos ir vaidmens, dėl bažnyčios turtų, dėl santykių su Rytų Bažnyčia ir dėl požiūrio į tos Bažnyčios tikinčiuosius. Plito Bažnyčios atnaujinimo idėja. Bet tas laikotarpis Bažnyčiai davė ir daug iškilų šventųjų. Šv. [Kazimiero](#) laikai Lenkijoje vadinami palaimingu šventųjų laiku.

Šventasis [Kazimieras](#) gimė Lenkijos ir Lietuvos valdovo šeimoje (1458 10 03–1484 03 04), jo tėvas [Kazimieras](#) buvo [Jogailos](#) sūnus, motina Elzbieta [Habsburgaitė](#), Vokietijos imperatoriaus, Čekijos ir Vengrijos karaliaus [Alberto](#) duktė.

Habsburgai ir Jogailaičiai buvo iškiliausi to meto Vidurio Europos valdovai. [Kazimiero](#) tėvas jau amžininkų buvo vadinamas karalių tėvu ir Europos seneliu, nes beveik visi jo sūnūs arba gavo valdovų karūnas, arba, kaip jaunėlis [Frederikas](#), Gniezno arkivyskupas ir kardinolas, užėmė aukštus bažnytinius postus.

[Kazimiero](#) šeima buvo labai aktyvi to meto tarptautinėje politikoje, tad svarbu paminėti didžiausias tų laikų tarptautinės politikos temas.

Viena svarbiausių problemų buvo turkų ekspansija ir jų grėsmė Pietų Europai. [Kazimiero](#) dėdė, tėvo brolis [Vladislovas](#), Lenkijos ir Vengrijos karalius, 1444 m. prie Varnos žuvo kovodamas su turkais. Dar po devynerių metų, 1453 m., penketą metų prieš [Kazimiero](#) gimimą, turkai paėmė Konstantinopolį ir galutinai nukariavo Bizantijos imperiją.

Kova su turkais buvo suvokiama kaip kova dėl krikščionybės, tad katalikų valdovų pajėgas bandė telkti popiežiai, rengdami Kryžiaus žygius. Vis didesnė turkų grėsmė telkėsi virš Vengrijos; ją [Kazimiero](#) gyvenimo metais valdė garsaus karvedžio sūnus Motiejus [Korvinas](#), bet jo valdymu nepaten-

kinti didikai siūlė Vengrijos sostą jaunučiam karalaičiui **Kazimierui**. Kai kurie istorikai mini, jog siekti Vengrijos sosto **Kazimiera** paskatino būtent krikščionybės gynimo, Kryžiaus žygio idėja.

Dera prisiminti, kad kaip tik **Kazimiero** gyvenimo metais vyko ir kita kova su kitatikiais: artėjo prie pabaigos rekonkvista Ispanijos atkariavimas iš maurų. 1481 m. prasidėjo Granados nukariavimas, pasibaigęs jau po **Kazimiero** mirties. Tačiau **Kazimierui** su turkais kovoti neteko – jis Vengrijos sosto negavo.

Kazimieras gimė praėjus 24 metams nuo jo senelio **Jogailos**, pakrikštyto Vladislovu, mirties. Lietuva ir Lenkija – dvi sujungtos, bet nesuvienytos valstybės daug kuo skyrėsi, tarp jų buvo daug įtampų ir nesutarimų įvairiausiais klausimais, tad tokios dvinarės valstybės valdymas reikalavo daug pastangų. **Kazimiero** tėvas ir jis pats gyveno tai Krokuvoje, tai Gardine, tai Vilniuje.

Kaip tik per **Kazimiero** gyvenimą Lietuvai iškilo didelė ir ilgalaikė grėsmė. Rusijos didysis kunigaikštis **Ivanas III**, vedęs paskutinio Bizantijos imperatoriaus giminės atstovę Sofiją **Paleologaite**, pradėjo skelbtis caru, visų rusų valdovu ir visų stačiatikių vadovu, tiesiogiai ir netiesiogiai reikšdamas pretenzijas Lietuvai, turėjusiai rusų žemių ir stačiatikių valdinių.

Ivanas nukariavo ir žiauriai pavergė iki tol Lietuvos įtakoje buvusius laisvus miestus – Novgorodą ir Pskovą, jo rankų darbas buvo ir nepavykęs 1481 m. Lietuvos didikų sąmokslas prieš **Kazimiero** tėvą ir jo šeimos narius.

Vakarų Europos valstybės, tokios kaip Venecija, ir tie patys Habsburgai Rusiją laikė galima sąjungininke kovoje su turkais ir tuo tikslu surengė **Ivano** ir Sofijos santuoką. Tačiau stiprėjanti Rusija, jos pretenzijos, jos skelbimasis „Trečiąja Roma“ Lietuvai kėlė vis didesnę pavojų. Didžiausi susidūrimai prasidėjo jau po **Kazimiero** mirties. Su tomis kovomis siejami net du **Kazimiero** stebuklai. (Beje, galima paminėti įdomią stebuklo prie Polocko asociaciją – kaip raitelis ant balto žirgo Lietuvos kariuomenei pasirodęs **Kazimieras** ne tik primena Lietuvos herbą – Vytį, bet ir kovų su maurais patroną Šv. **Jokūbą**, ant balto žirgo kovojusį krikščionių pusėje.)

Dėl savo valdomos valstybės svarbos ir šeimos ryšių Jogailaičiai buvo natūralūs pretendentai į kaimynių Bohemijos ir Vengrijos sostus. Šiose valstybėse kaip tik **Kazimiero** gyvenimo metais vyko vidaus kovos dėl valdžios, po sudėtingų peripetijų atvedusios į sostą vyresnįjį **Kazimiero** brolių **Vladislovą**, 1471 m. tapusį Bohemijos, o 1490 m. – Vengrijos karaliumi. Tuo metu Jogailaičių giminaičiai Habsburgai buvo Vokietijos imperatoriai. Vė-

liau taip susiklostys, kad Habsburgų įtaka vis didės ir jie iš Jogailaičių perims Bohemijos ir Vengrijos sostus.

Toliau į Vakarus – Prancūzija ir Anglija ką tik, 1453 m., buvo pabaigusios alinančią karą, vadinamą Šimtamečiu. To karo metais dabartinės Belgijos ir Šiaurės Prancūzijos teritorijoje iškilo Burgundijos kunigaikštystė. Jos valdovai puoselėjo krikščioniškosios riterystės tradicijas ir tam įsteigė Aukso Vilnos ordiną, į kurį priimdavo kilmingus ir pamaldžius vyrus. Burgundijos kunigaikščių giminei išnykus, kunigaikštystę ir Ordiną paveldėjo Habsburgai. Būtent dėl gimnystės su jais vėliau [Kazimieras](#) bus vaizduojamas su Aukso Vilnos ordinu.

Tad [Kazimiero](#) šeima, susijusi su garsiausiomis to meto dinastijomis, siekė išplėsti savo valdžią Vidurio Europoje, bet privalėjo skaitytis su grėsmėmis, kylančiomis iš Rytų ir Pietryčių. Dėl dinastijos ryšių Jogailaičiams Praha ir Buda buvo tokie pat artimi miestai kaip Krokuva ir Vilnius.

Kalbant apie Bažnyčią, [Kazimiero](#) gimimo metais ji ką tik buvo įveikusi didžiulę krizę – Bažnyčios skilimą ir ginčus, kieno valdžia – Popiežiaus ar Bažnyčios Susirinkimo yra viršesnė. Neseniai buvo pasibaigę religiniai karai Bohemijoje, kilę po Prahos universiteto profesoriaus, kunigo Jano [Huso](#) sudeginimo Konstancos Bažnyčios Susirinkime.

XV a. pirmojoje pusėje Bažnyčioje buvo karštai ginčijamasi dėl pasauliečių vietos ir vaidmens, dėl Bažnyčios turtų, dėl santykių su vadinamąja Rytų Bažnyčia ir dėl požiūrio į tos Bažnyčios tikinčiuosius. Netiesiogiai daugelį ginčų skatino augantys ir stiprėjantys miestai, kurių gyventojams buvo būdingas didesnis savarankiškumas ir individualizmas, tad vis mažiau priimtina buvo griežtai luominė Bažnyčios sandara ir apeiginė krikščionybė. Plito Bažnyčios atnaujinimo, vadinamosios „paprastos“ Bažnyčios idėja, neturtingo ir skausmingo gyvenimo idealai, kurie buvo priešpriešinami dvasininkijos gyvenimo trūkumams.

Jau minėtoje Burgundijoje, kurios miestai buvo vieni turtingiausių to meto Europoje, kilo vadinamasis Naujojo pamaldumo – lotyniškai *Devotio moderna* – sąjūdis. Šiam pamaldumui būdingas paprasto, bet aktyvaus gyvenimo siekis. Paminėtini būdingiausi *Devotio moderna* bruožai.

Svarbiausia to pamaldumo savybė – kristocentrizmas, paremtas [Kristaus](#) žmogiškumo ir jo dorybingumo apmąstymu. Panašiai kaip pranciškonų, cistersų ir kartūzų dvasingumas, *Devotio moderna* pasižymi jausmingumu ir susitelkia į Eucharistiją bei [Jėzaus](#) kančią. Iš to kyla *Devotio moderna* moralizmas. Dvasinio tobulumo pagrindu laikomas savęs pažinimas ir pareigų atlikimas praktikuojant dorybes bei vengiant ydų.

Ketvirtį amžiaus prieš [Kazimiero](#) gimimą pasirodė Tomui [Kempiečiui](#) priskiriamas *Devotio moderna* dvasinės literatūros bestseleris – *Imitatio Christi* – [Kristaus](#) sekimas.

Tai paprasta, kiekvienam prieinama mąstymų knyga, kurios skaitymas yra sakytum pamaldus atsakymas į dažnai beprasmius to meto teologinius ginčus. *Imitatio Christi* ne veltui buvo vadinamas Evangelijos santrauka – jame Išganymo paslapčių apmąstymas tiesiogiai siejamas su kasdieniu gyvenimu – vidiniu ir išoriniu, be jokių sudėtingų aprašymų. [Kristaus](#) sekimas skatino askezę, savęs suvaržymas buvo laikomas būdu į dvasinę pažangą. *Devotio moderna* skatino intensyvų vidinį gyvenimą, kurio kelrodžiu buvo pamaldus Šventojo Rašto skaitymas.

Devotio moderna sparčiai plito Vengrijoje ir Čekijoje, o iš ten pateko ir į Lenkiją. Šį pamaldumą čia platino vienuoliai augustinai ir paulinai. Ir augustinai, ir paulinai [Kazimiero](#) laikais buvo įsikūrę Krokuvoje. Čenstakavos Paulinų brolijai priklausė visa [Kazimiero](#) šeima ir jis pats. Beje, kaip tik tuo metu kilo Čenstakavos Dievo Motinos kultas, klostėsi maldingų kelionių į šią šventovę paprotys.

Savotišku atsiliepimu į ginčus dėl Bažnyčios turtų buvo elgetaujančiųjų vienuolių atsinaujinimo sąjūdis. [Kazimiero](#) gimimo išvakarėse Krokuvoje lankėsi Šv. Jonas [Kapistranas](#), skatinęs kilti į Kryžiaus žygį prieš turkus ir esmingai prisidėjęs prie tos kovos rengimo bei organizavimo. [Kazimierui](#) gimus, Krokuvoje jau veikė Jono Kapistrano vienuolija – pranciškonai observantai, Lenkijoje ir Lietuvoje vadinti bernardinai. Aktyvūs pamokslininkai ir sielovadininkai bernardinai traukė plačius visuomenės sluoksnius, platindami kristocentrinį pamaldumą, savo gyvenimu rodydami neturto ir nuolankumo pavyzdį.

Kita svarbi to meto dvasinio ir intelektualio gyvenimo srovė buvo iš Italijos ateinantis humanizmas, kurio esmę būtų galima įvardyti kaip graikiškos ir lotyniškos senovės bei Šventojo Rašto studijas. Čia ne vieta aptarinėti sudėtingą paskirų humanistų vietą krikščionybės istorijoje, bet verta paminėti, kad vienu [Kazimiero](#) mokytoju Krokuvoje laikomas italas humanistas Pilypas [Buonakorsis](#) (Filippo [Buonacorsi](#)), vadintas [Kalimachu](#). Pasak amžininkų, [Kazimieras](#) puikiai mokėjo lotyniškai. [Kazimiero](#) auklėtojo, garsaus istoriko ir kanauninko Jano [Dlugošo](#) (Jan Dlugosz) bibliotekoje buvo humanisto Antonio Bekadelio (Antonio [Becadelli](#)) traktatas *De dictis et factis Alphonsi Regis*. Šio krikščioniškojo valdovo pavyzdys galėjo įkvėpti [Kazimierą](#) panašiai kaip ir jau minėtas jo dėdė, Vengrijos karalius [Vladislovas](#). [Vladislovui](#) kitas humanistas ir būsimas popiežius Enėjus Silvijus [Piccolominis](#) (Enea Silvio [Piccolomini](#)) 1450 m. buvo parašęs laišką *De eruditione puerorum*. Šio

laiško idėjos galėjo įkvėpti **Kazimiero** norą išmanyti klasikinę literatūrą ir tobulai įvaldyti išsilavinusiam politikui būtiną iškalbos meną. Karališkosios kanceliarijos sekretorius Janas **Targoviska** teigė, kad **Kazimieras** buvo dorybingas, išmintingas ir labai gabus, mėgo skaityti¹.

Kazimieras gimė, galima sakyti, XV a. viduryje. Pirmoji to amžiaus pusė, kaip minėta, buvo paženklinta daugybe įtampų Bažnyčioje, bet ir apdovanota daugybe garbių šventųjų. 1444 m. Romoje mirė našlė Šv. **Pranciška**, subūrusi pamaldžių moterų būrį, kurios drauge meldavosi ir padėdavo vargšams. 1449 m. mirė ir kitais metais buvo kanonizuotas pranciškonų atnaujintojas Bernardinas **Sienietis**. Šis uolus pamokslininkas, pavyzdžiui, dalijo žmonėms lenteles su įrašytu **Jėzaus** vardu; ragino jas namuose pasidėti regimoje vietoje ir gyventi nuolatinėje **Jėzaus** Vardo akivaizdoje.

Kazimiero amžininkas buvo elgetaujančios vienuolijos steigėjas, asketas Šv. **Pranciškus** Paolis. Kita jo amžininkė buvo vienuolė regėtoja Šv. Kotryna **Genujietė**, pasižymėjusi labai dideliu pamaldumu ir nuolatinio siekiu tobulėti.

Lenkijoje **Kazimiero** laikai vadinami palaimingu šventųjų laiku. Jo vyresnysis amžininkas buvo šventasis kunigas, Krokuvos universiteto profesorius Jonas **Kentietis**, miręs 1473, uolus vargšų globėjas, apie kurio žygius pasakojama daugybė istorijų. Jose, beje, pabrėžiama, kad tarnaudamas vargšams Jonas vis pajusdavęs, kad patarnavo **Jėzui**. Kitas **Kazimiero** amžininkas – už jį gerokai vyresnis, bet tais pačiais metais kaip ir jis šventumo šlovėje miręs lietuvis vienuolis augustinas Mykolas **Giedraitis**, gyvenęs Krokuvos šventojo Morkaus vienuolyne ir ten nuolankiai tarnavęs zakristijonu, nors, kaip pažymi amžininkai, buvęs kunigaikščių giminės.

Krokuvoje gyveno **Kazimiero** amžininkai palaimintieji bernardinai **Simonas** iš Lipnicos, Izajas **Boneris**, **Stanislovas** iš Kazimiežo. Galicijoje, Lvo-ve tuo pat metu gyveno šventasis pranciškonas, asketas **Jonas** iš Duklos. Nežinia, ar **Kazimieras** buvo sutikęs nors vieną šių šventų vyrų. Tačiau mums svarbiausia, kad **Kazimiero** kartoje, jo netiesiogėje aplinkoje, galima sakyti, jo kaimynystėje būta tikrai daug asmenų, atsiliepusių į **Kristaus** kvietimą „sek mane“.

Kiekvienas jų tai darė kitaip, jie buvo iš skirtingų vietų ir luomų. Tačiau visų jų liudijimas buvo labai reikalingas ano meto pasauliui.

Įteikta 2004 m. birželio mėn.

¹ Žr.: G. Platania, **Casimiro** di Polonia (o di Lituania), *Il grande libro dei santi. Dizionario enciclopedico, diretto da C. Leonardi, A. Ricardi, G. Zari*, v.1, p. 377–378.

THE WORLD OF SAINT CASIMIR

Irena Vaišvilaitė

Summary

The topic of this review article is the world of St. [Casimir](#) – the most important matters, which directly or indirectly could be felt and discussed in the environment of [Casimir](#).

St. [Casimir](#) lived in the middle of the 15th c. (1458 10 03–1484 03 04). The first half of that century was marked by very many tensions in the church – there were disputes about the place and role of the layman, about the property of the church, about relations with the Eastern Church and about the attitude to the faithful of that church. The idea of the renewal of the Church was being spread. But that period also gave the Church many outstanding saints. In Poland the period of St. [Casimir](#) is called the blessed period of saints.

DR. MINTAUTAS ČIURINSKAS

Lietuvos istorijos institutas

ŠV. KAZIMIERO GYVENIMO IR ASMENYBĖS BRUOŽAI

Straipsnyje apžvelgiami istoriniai šaltiniai ir jų pateikiama istoriškai patikima informacija apie Šv. Kazimiero (1458–1484) asmenybę bei gyvenimą. Dėmesys skiriamas pirmiausiai ano meto ankstyviesiems šaltiniams, turintiems tiesioginių istorinių ryšių su karaliaus gyvenimu. Chronologine šaltinių riba pasirinkta Zacharijo Ferrerio 1520 m. parašyta ir po metų išleista Šventojo biografija. Glaustai apžvelgiama, kokio pobūdžio rašytiniai šaltiniai iliustruoja įvairius šventojo karaliaus gyvenimo etapus, akcentuojama, apie kokius jo asmenybės bruožus iš jų galima susidaryti istoriškai pagrįstą nuomonę. Nurodomas vėlesniųjų interpretacijų klaidingumas, istorinę tiesą iškreipiantys, bet iki šiol gyvuojantys stereotipai.

Galima teigti, kad mūsų turimi fragmentiški liudijimai papildė vienas kitą ir leidžia maždaug detalai atkurti Šv. Kazimiero gyvenimo kelią, susidaryti jokių abejonių nekeliančią karaliaus portretą. Jie atskleidžia jį buvus dvasiškai turtingą, subrendusią, valingą ir tvirtai tikinčią asmenybę, siekusią ir gebėjusią įgyvendinti krikščioniškojo valdovo gyvenimo idealą.

Straipsnyje aptariami duomenys iš šaltinių, tiesiogiai istoriškai susijusių su karaliaus Kazimiero gyvenimu. Pirmiausiai tai rašytiniai šaltiniai. Vertinant asmenybės bruožus ir apibendrinant mums likusio jo žmogiškojo gyvenimo pavyzdį, vien šaltiniai gali pasirodyti sausoki, bet mums brangūs ir įdomūs jie turėtų būti ir yra todėl, kad iš tiesų tai yra viskas, ką žinome tiek apie jo asmenį, tiek apie jo poelgius, gyvenimo įvykius, dvasingumą, moralę istorine prasme. Šis suvokimas buvo pagrindinis akstinas surinkti ir 2003 m. publikuoti vienoje vietoje pirmiausiai ankstyvuosius jo gyvenimo ir kulto šaltinius¹. Šių šaltinių mums suteikiamo jo pažinimo *status quo* iš esmės gali pakeisti, papildyti tik atsiradę nauji ano meto šaltiniai, susiję su Šventojo Kazimiero paliktu pėdsaku².

¹ *Casimiriana. Fontes vitae et cultus S. Casimiri* = Šv. Kazimiero gyvenimo ir kulto istorijos šaltiniai, sudarė, vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Mintautas Čiurinskas, Vilnius, 2003. (Šv. Kazimiero biografija ir keletas į *Casimiriana* neįtrauktų šaltinių publikuosime kitoje knygoje).

² Viltingas tokių atradimų ženklas gali būti neseniai paskelbta laidotuvių kalbos, atrodo, sakytos per Šv. Kazimiero laidotuves, publikacija lenkų mokslinėje spaudoje: M. Kowalczyk, Kazania żałobne z kodeksu BJ 2367, *Acta Mediaevalia*, XV, 2002, p. 377–398.

Taigi prasminga mėginti dar kartą pažvelgti į istorinę medžiagą, prisiminti, kokius faktus turime. Kartu atkreipti dėmesį į tai, kokiais bruožais skiriasi Šventojo istorinis pirmavaizdis nuo dabartinio įvaizdžio. Juk apskritai visa vėlesnė informacija, susijusi su Šventojo Jogailaičio vardu, yra meninės ar religinės interpretacijos, tikėjimo patirtys, nuomonės, legendos ir tai, ką vadiname hagiografine tradicija, o kartais – vaizduotės padariniai ar net prasimanymai. Dažnai vėlesni duomenys, kurių ypač pagausėjo po 1602 metų, yra svarbūs, bet jau papildantys ne mūsų žinomus faktus apie jo asmenį, o gausią jo gerbimo istoriją. Taigi straipsnyje punktyriškai apžvelgsime, apibendrinsime tiek mūsų turimus šaltinius, tiek juose minimus jo gyvenimo etapus, ypač tai, kokiais bruožais jie praturtina karaliačio portretą.

Net nuodugniau susipažinus su visais istorijos faktais, tenka nuolat pasverti įvairius išgirstus vertinimus, lig šiol vyraujančias nuomones ir akcentus, tenka vis grįžti prie šaltinių, kalbančių apie jo gyvenimą ir vis atkurti mintyse jo neilgo gyvenimo kelią, apibendrinti turimus faktus, stengtis padaryti kuo patikimesnes išvadas, nuspėti, ką šaltiniai nutyli. Nemanau, kad suklysiu, jei įterpsiu savo pastebėjimą, kad Lietuvos Šventasis iki šiol platesnei Lietuvos visuomenei menkai pažįstamas, o tūlo galvoje nuogirdų kratinys apie jo asmenį gerokai prasilenkia su realybe, ypač vertinant kai kuriuos jo gyvenimo ir kulto faktus. Mūsų tikslas – dar kartą paskatinti pasvarstyti apie kelis neteisingai susiklosčiusius stereotipus apie Šventąjį.

Čia remiamasi ano meto šaltiniais, t. y. tais, kurie radosi [Kazimiero](#) gyvenimo metu. Prie jų reikia pridėti ir liudijimus, užfiksuotus netrukus po jo mirties, kur tiesiogiai ir netiesiogiai skamba jį pažinojusių žmonių vertinimai, reiškiami jų jausmai dėl ankstyvos karaliačio mirties. Ribozenklis galėtų būti Z.[Ferrerio](#) 1520 m. parašyta ir kitąmet išleista Šventojo biografija³. Vėlesni raštai, net kalbantys apie karaliačio asmenybę, yra svarbesni jau ne tiek jo istorinei asmenybei, kiek kulto istorijai pažinti.

Šaltinių nėra daug, nes, pirma, [Kazimieras](#) dar nebuvo įkopęs į istorijos areną kaip visateisis valdovas. Antra, mirė būdamas jaunas. Trečia, gyveno tokioje mūsų istorijos epochoje, iš kurios liko gerokai mažiau rašytinių paminklų, nei, sakysim, nuo XVI a. pabaigos.

Šaltinių teikiama informacija apie įvairius šventojo karaliačio gyvenimo etapus, kaip ir patys šaltiniai, taip pat tėra kritikos ir istorinės interpretacijos

³ *Vita beati [Casimiri](#) confessoris ex serenissimis Poloniae regibus, et magnis Lituaniae ducibus clarissimi a Reverendissimo patre d[omi]no Zacharia [Ferrerio](#) Vicentino pontifice Gardien[si] in Polonia et Lituania legato apostolico ex fide dignorum testimonio depositionibus scripta. Datum Vilnae, 1520. [Cracoviae? 1521]*

dalykas, nes apie jį sužinome netiesiogiai – per oficialius dokumentus, per jo amžininkų tarpininkavimą, taigi neišvengiant perteikėjo interpretacijos. Paties [Kazimiero](#) rašytinio palikimo labai maža. Nors buvo išsilavinęs, bet „nebuvo nei teologas, nei rašytojas“ – tai jo paties mintys paauglystėje sakytose dviejose išlikusiose kalbose ir minčių atgarsiai keliose nelabai formaliose laišku, kuriuos rašė ne jis pats, o raštininkai, vietose. Keletas jų užfiksuota netiesiogiai su juo susijusiuose kūriniuose ir pirmojoje biografijoje.

Vaikystė. [Kazimiero](#) Jogailaičio ir austrės Elzbietos [Habsburgaitės](#) santuoka buvo vaisinga ir darni. Šiai karališkai šeimai gimė 7 dukterys, 6 sūnūs, Šventojo seserys ir broliai. Karalaitis [Kazimieras](#), gimęs 1458 m. spalio 3 d., buvo antrasis valdovo [Kazimiero](#) Jogailaičio, kuris tuomet buvo bebaigęs 31-uosius metus, sūnus, gimęs po vyriausiojo, [Vladislovo](#). Taigi augo vėliau vis gausėjančioje šeimoje. Apie mokslus vaikystėje čia galima pasakyti tiek, kad kartu su savo broliais gavo gerą humanistinį išsilavinimą ir karaliui reikiamų karybos žinių. Be lenkų, mokėjo lotynų ir vokiečių kalbas. Be to, iš jo mokytojo [Dlugošo](#) bei kitų atsiliepimų galima susidaryti nuomonę, kad buvo bene gabiausias iš visų brolių. Vėliau ir metraščiai, ir kiti šaltiniai, minintys jo mirtį, pabrėžia, kad jis buvo *doctrinae eximiae* – t. y. turėjo puikų išsilavinimą.

Savo išsilavinimu, pasirengimu, padėtimi augo ir brendo kaip vienas perspektyviausių Europos valdovų. Gebėjo pasinaudoti savo gabumais, perimti iš gerų mokytojų išminties bei mokslo žinių lobį, kurį vėliau dalijo kitiems. Todėl ištis ne veltui dabar yra jaunimo, ypač studentų, globėjas.

Apie karališkosios šeimos pamaldumą yra rašyta lenkų tyrinėtojų⁴. Mums, be daugelio žinomų faktų, donacijų, pamaldžių kelionių į maldos vietas, išlikusių maldaknygių, tai liudija tokie dokumentai, kaip 1472 m. rugpjūčio mėn. aktas, kuriuo jis su kitais šeimos nariais priimamas paulinų vienuolyne į Ordino broliją⁵. Tuo metu jis, būdamas tik 10 metų, įvairiomis progomis, dažniausiai priimant svarbius asmenis, pradėjo sakyti viešas kalbas. Iš pradžių lenkų, vėliau – lotynų kalba. Pirmoji išlikusi yra sakyta pasitinkant į Krokuvą atvykusį Vloclaveko vyskupą Joną. Minimos keturios jo pasakytos kalbos. Išliko tik dvi lotyniškos, rodančios dar vaikiško amžiaus karalaičio retorinį pasirengimą. Jos brangios tuo, kad tartos dar jaunučio būsimo Šventojo lūpomis⁶.

⁴ U.[Borkowska](#), Pobożność rodziny [Kazimierza](#) Jagiellończyka, *Analecta Cracoviensia*, t. XVI, 1984, s. 23–41.

⁵ Žr.: *Casimiriana...*, p. 102–105.

⁶ Ten pat, p. 124–125, 132–135.

Žygio į Vengriją metai. 1471-aisiais pradėtas žygis į Vengriją pertraukė gražius metus, kai karalaitis su kitais broliais augo, mokėsi, rengėsi *ad maiora* – didesniems gyvenimo darbams. Po šio įvykio jaunojo karalaičio jau nepavadinsime vaiku.

Tiek karaliui, tiek jaunajam princui negalėjo atrodyti nepatraukli pasi-taikiusi proga įkandin Čekijos sostą gavusio vyriausiojo brolio [Vladislovo](#) gauti karaliaus valdžią Vengrijoje ir trijų Jogailaičių – tėvo ir dviejų vyriausią sūnų – rankose turėti valdžią didžiulėje Šiaurės ir Vidurio Rytų Europos dalyje. Proga atrodė palanki dėl pačioje Vengrijoje žadamos vidinės opozicijos paramos.

Vykdydamas teoriškai atrodžiusią idealią misiją užimti paveldėjimo linija jam priklausančią Vengrijos valstybės sostą, kur ketino diegti teisingumą, ginti ją ir visą Europą nuo didžiausio visai krikščionybei turkų pavojaus, [Kazimiero](#) Jogailaičio antragimis sūnus susidūrė su anaipol neidealiais dalykais. Jis matė, kaip, vykdant aukštosios valdžios planus, susidūrus pasaulio galybėms, žūsta žalojamas žmogus, kaip alinamas kraštas ir iždas, kaip smurtauja kareiviai, naikindami savus ir svetimus taikius piliečius. Susidūrė ir su didžiūnų bei vadų neryžtingumu, ir su garbinga kario narsa mūšio lauke. Pajuto bejėgiškumą, kai siekė keisti pražūtingai besiklostančią padėtį. Patyrė karių paniką ir traukimąsi nuo pavojaus nakties priedangoje. Tai galėjo paskatinti pamąstyti apie slėpiningus Aukščiausiojo planus, dangiškąją valią, dažnai nesutampančią su žmogaus norais, taip pat nenykstančių vertybių svarbą.

Iš to meto turime išlikusius pirmuosius laiškus, rašytus jo vardu: vienas jų – skelbiantis karą Vengrijos karaliui Motiejui [Hunijadžiui](#), kur suformuluojamos jo priežastys⁷. Akivaizdu, kad jis parašytas ne paties karalaičio. Laiškas turėjo motyvuoti ir pateisinti žygį Europos valdovų akyse. Kad adresatus išties pasiekė, rodo jo likusios kopijos kitų šalių archyvuose, sakysim, Italijoje Milano valstybės archyve⁸. Įdomus ir kitas laiškas, rašytas jau pasitraukus iš Vengrijos Dobčycų pilaitėje ir adresuotas imperatoriui [Frydrichui](#) III⁹. Jame karalaitis toliau gina savo tiesą ir teises, pareiškia, jog tęs pradėtą žygį. Jo mintys panašios į išsakytas paties [Kazimiero](#) kalboje, skirtoje vėliau atvykusiam šio konflikto spręsti popiežiaus nuncijui Morkui [Barbo](#); čia jis pareiškia tikįs, kad bus apgintos jo paveldėjimo ir įpėdinystės tei-

⁷ Ten pat, p. 124–129.

⁸ Archivio di Stato di Milano. Carteggio Visconteo Sforzesco. Carteggio Estero (Potenze Estere). Miscellanea. Cart. 640.

⁹ *Casimiriiana*, cit. veik. p. 128–131.

sės¹⁰. Kai kurių tyrinėtojų nuomone, pažintis su karalaičiu galėjo padėti sušvelninti priešišką popiežiaus nuncijaus poziciją.

Šis žygis aprašytas ar bent minimas daugelio istorikų ir kronikininkų. Iš to meto Varšuvos archyve yra išlikę trys tarnybiniai dokumentai su [Kazimiero](#), kaip Vengrijos sosto paveldėtojo, antspaudu¹¹. Bene detaliausias ir svarbiausias yra apie tuos įvykius pasakojantis Jono [Dlugošo](#) tekstas „Lenkijos istorijoje“. Jo užuomina, kad dėl nesėkmės prieš sugrįždamas į Krokuvą karalaitis jautė gėdą ir liūdesį, daugelį vėlesnių autorių skatino reikšti nuomonę, kad nuo tada karalaitis dvasiškai palūžęs ir tapęs uždaras. Tada sustiprėjęs ir jo pamaldumas. Tačiau, mūsų nuomone, tai rodo, jog įvyko priešingai – karalaitis nepalūžo, išliko tvirtas.

Kad šis įvykis tik užgrūdino ir subrandino [Kazimierą](#), rodo ir jo tolesnis gyvenimas. Ši karalaičiui negarbinga nesėkmė ir amžininkų akyse neatrodė sietina su jo asmenybe, ji nemetė jam dėmės. Ankstyva dvasinė branda, savarankiška pozicija, gebėjimas vertinti situaciją, tvirti principai ir ryžtinga veikla yra akivaizdūs faktai. Jis, skirtingai nuo brolio Jono [Alberto](#), blaiviau ir ne taip emociškai reagavo į Lietuvos ponų siūlomą galimybę dar esant gyvam karaliui perimti valdžią Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Jis pavyzdingai ir veikliai pavaduodavo savo tėvą Lenkijos Karalystėje, nesitapatino ir neužsidarė prabangioje, net lepioje karališkojo dvaro aplinkoje, bet matė nelaimėlius, vargšus ir su meile juos rėmė. Net artimiesiems bei šeimos nariams nesuprantant, prieštaraujant, jis iki galo liko tvirtas ir diegė savąjį krikščioniško – doro, skaistaus, labai maldingo ir veiklaus – gyvenimo idealą. Galima sakyti, kad tie 1471 m. pabaigos ir kitų metų pradžios mėnesiai kaip išbandymas užgrūdino jaunojo karalaičio charakterį, sustiprino jį, parengė nepaprastai būsimą valdovo padėčiai ir atsakomybei, leido vėliau išmintingai suderinti gyvenimą karaliaus dvare, valstybinių reikalų tvarkymą ir jų neribojamą savo intymų dvasinį gyvenimą.

Tolesni mokslai. Pirmosios kelionės į Lietuvą ir vietininko postas Lenkijoje. Po 1471 m. karalaitis [Kazimieras](#) toliau mokėsi [Dlugošo](#) mokykloje, be abejo, buvo rengiamas ir aktyviai politinei veiklai. Tuo metu jam teko susitikti ir su garsiuoju humanistu italų Filipu [Buonaccorsi](#) ([Kalimachu](#)). Su Lietuva iš arti [Kazimieras](#) susipažino tada, kai jį iš [Dlugošo](#) mokyklos kartu su broliu Jonu [Albertu](#) pasiėmė auklėti ir pažindinti su valdovo pareigomis tėvas. Tai įvyko paskutinėmis 1474 m. dienomis, kai, paėmęs sū-

¹⁰ Ten pat, p. 132–135.

¹¹ Archiwum Głównie Akt Dawnych, Pergam, 5117, 5119, 5120.

nus iš ankstesniųjų mokytojų globos, [Kazimieras](#) Jogailaitis su jais pirmą kartą nuvyko į Lietuvą. Gražus sutapimas – pažintis su protėvių kraštu yra susijusi su tam tikru brandos pripažinimu iš tėvo pusės, jaunojo karaliaičio pilnametystės ir naujo gyvenimo etapo pradžia.

Apibendrinkime, kiek [Kazimierui](#) per likusį gyvenimo laiką teko būti Lietuvoje: 1475 m. pradžioje Vilniuje atšventė Velykas ir čia gyveno keletą mėnesių (paskui su tėvu lankėsi Prūsijoje). Tuomet jis buvo 16 metų – taigi pirmą kartą atvykęs į šį tėvo valdomą kraštą jau žvelgė nebe vaiko akimis. Lietuvoje šventė ir 1476 m. Kalėdas. Čia gyveno iki kitų metų. 1477 m. Gavėnios metu buvo Trakuose. Atkeliavo į Lietuvą ir 1478 m. pavasarį, bet vyko tik iki Lietuvos Brastos. Su karaliumi sūnūs atvyko į Lietuvą ir 1479 m., ir 1481 m. Tačiau po nepavykusio sąmokslų 1481 m. pavasarį valdovo antragimis išvyksta į Lenkiją ir beveik dvejus metus ten tvarko valstybinius reikalus kaip karaliaus vietininkas, nes tėvas liko Lietuvoje. 1483 m. pavasarį atvykęs į Lietuvą jaunas [Kazimieras](#) čia lieka iki mirties. Taigi matome, kad sulaukęs pilnametystės karalaitis Lietuvoje lankėsi beveik kasmet.

Jaunasis [Kazimieras](#) buvo vertinamas, turėjo įtaką dvare ir tėvo akyse. Jo ir brolio tarpininkavimo ir užtarimo pas karalių, kaip rodo kitų asmenų dalykiniai laišakai¹², dažnai buvo tikimasi tvarkant įvairius reikalus. Ypač tai pasakytina apie tą laiką, kai pavaduodamas tėvą tvarkė vidinę Lenkijos gyvenimą.

Tuo karalaitis [Kazimieras](#) pasireiškė kaip valstybininkas, savarankiškai tvarkantis ekonominius, finansinius, karinius, teisinius, kanceliarinius reikalus. Iš šio meto liko daugiausia – net 7 iki šiol rasti jo laišakai, rašyti iš Radomo, Liublino, Jedlno¹³. Dar žinoma, kad jis lankėsi Lenčicoje, Sieradze ir kitur.

Viename laiške (1482 m. vasarį rašytas iš Radomo ir adresuotas vrocloviečiams), kur kalbama apie galimybę nubausti piktadarius, skamba gražūs ir visai nevaldingi žodžiai apie teisingumą: „Aš, žinoma, labiau norėčiau, kad būtų sugauti ir jums bei jūsiškiams, kaip privaloma būtų, kuo daugiau atlyginta. Bet to veikiau tegalima trokšti, negu įvykdyti, jei turės slėptuves už karalystės ribų. Šitokiu atveju tiek man, tiek šviesiausiam mano tėvui reikia atleisti ne mažiau, nei jūs manytumėte esą verti atleidimo, jei negalėtumėte suteikti to, kas yra ne jūsų galioje. Tačiau tikiuosi, kad visagalis Die-

¹² Vyresniųjų karaliaus sūnų [Kazimiero](#) ir Jono [Alberto](#) reikšmę bei įtaką skirstant pareigas, valdas rodo ir paties Jono [Dlugošo](#) laiškas, siūlantis Sandomiero dvasininkams į šiuos kreiptis tokiais reikalais. Žr. *Casimiriana...*, p. 110–113.

¹³ Ten pat, p. 136–147.

vas veikiau suteiks pagalbą teisėtam tyrimui nei piktadarių slėptuvėms. Toks dalykas man būtų pats maloniausias tiek dėl paties teisingumo, kuriuo iš visų dalykų labiausiai privalau ir noriu rūpintis, tiek todėl, kad jums, ko ypač trokštu, būtų atlyginta. Ne mažiau ir kitiems visuomet esu pasirengęs [padėti]“¹⁴.

Valdovo įpėdinio paskutiniai gyvenimo metai Vilniuje. Paskutiniai karaliaus [Kazimiero](#) gyvenimo metai prabėgo Lietuvoje, daugiausiai Vilniuje. Čia jis toliau aktyviai veikė valstybiniame ir viešajame gyvenime. Iš paskutinių jo gyvenimo metų per [Z.Ferrerio](#) parašytą biografiją mus pasiekia pasakojimai apie jo maldos gyvenimą, askezės praktiką, artimo meilės darbus – tokius gausius ir nuostabą keliančius, kad jie nebuvo pamiršti nei praėjus beveik keturioms dešimtims metų, kai Vilniuje duomenis apie palaimintąjį rinko šis popiežiaus nuncijus, nei vėliau.

Nepagrįsta nuomonė, kad jis buvo nuolat kankinamas ligos, juo labiau klaidinga ligą ar liguistumą laikyti vos ne svarbiausia pamaldumo priežastimi, o būtent tai dažnai susiejama. Jei būtų buvęs alinamas ligos, palieęs, tada nebūtų buvę tiek dėmesio skiriama jo puikiai išvaizdai – ja žavimasi tiek jo laidotuvių pamoksle, tiek [Z.Ferrerio](#) biografijoje. Niekur nėra užfiksuota, kad gausių kelionių metu kur nors būtų užgaišta dėl jo sveikatos, kokie nors planai būtų atidėti ar neįvykdyti. Atvirkščiai – viskas liudija aktyvią jo veiklą, žavėjusią amžininkus ir jiems teikusią daug gražių ateities vilčių. Tai pasakytina ir apie paskutinį gyvenimo etapą Vilniuje. Reikia manyti, kad liga progresavo tik paskutiniaisiais Šv.[Kazimiero](#) gyvenimo mėnesiais, nes jei nebūtų buvęs stiprus, turbūt Vilniuje gyvendamas nebūtų perėmęs mirusio Lenkijos pakanclerio pareigų, o tai rodo 1483 m. gegužės mėnesį daryti įrašai Lenkijos pakanclerio įrašų knygoje ir Lenkijos Metrikoje¹⁵. Vėliau nebūtų buvusi pradėta ilga kelionė į Seimą Liubline; jos jau nebegalėjo užbaigti ir mirė pakeliui, dar neišvykęs iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, Gardino pilyje.

Būtent dėl valdovo vertų gabumų, kuriuos visiems parodė ypač per trejetą paskutinių gyvenimo metų, velionis karalaitis, kai dar nesklido jo *fama sanctitatis*, laidotuvių kalboje buvo aukštinamas visų pirma kaip doras, tei-

¹⁴ Ten pat, p. 137.

¹⁵ [A.Prochaska](#), Czy autograf świętego [Kazimierza](#)? *Przegląd Powszechny*, t. CXVI, r. 29, z. 10, 1912, p. 71–72; *Matricularum regni Poloniae summaria*, contextit indicesque adiecit Theodorus [Wierzbowski](#), pars I [Casimiri](#) IV regis tempora complectens (1447–1492), Varsoviae, 1905, p. 82 (n. 1588). Taip pat žr. *Casimiriana...*, p. 10–11.

singas valdovas¹⁶. Autorius pamokslo temai pasirinko karaliaus **Dovydo** žodžius <...> *princeps et maximus hodie cecidit in Israel* (<...> didžiūnas ir galingas vyras krito šiandien Izraelyje“, 2 Sam 3, 38)). Šios citatos žodžiais remiasi atskiros pamokslo dalys, jie įvairiais aspektais taikomi karalaičiui. Apie būsimą Šventąjį **Kazimierą** visų pirma kalbama kaip apie mirusį teisingą valdovą, kurio rankose buvo didelė valdžia, kuris jos buvo vertas ir mokėjo ją išmintingai naudotis. Buvo atlaidus ir tvirtas, teisingas bausdamas. Buvo doras, visų gerbiamas ir apgailimas miręs, visus nušvietęs savo gyvenimo pavyzdžiu, būdu, papročiais, užsimenama ir apie gražią jo išvaizdą. Jis lyginamas su Senojo Testamento valdovais bei tautos vadais **Abneriu**, **Dovydu**, **Jonatanu**, **Juožapu**, **Matatiju**. Šis neseniai iš rankraščio (nuorašo) publikuotas pamokslas teikia viltį, kad ateityje mūsų turimi duomenys apie šventojo karalaičio gyvenimą ir mirtį dar papildys viena kita detale.

Kiek kitokius akcentus savo parašytoje biografijoje sudėjo popiežiaus nuncijus **Z.Ferreri**, kurio minėtoji knygelė iki šiol yra svarbiausias šaltinis Šventojo gyvenimui bei asmenybei pažinti. Galima teigti, kad joje akcentuojami šventojo karalaičio gyvenimo bruožai išryškėjo būtent Vilniaus laikotarpiu. Būdamas Vilniuje, netoli amžino poilsio vietos apklausinėdamas karalaitį pažinojusius bei su jo pagalba patyrusius stebuklingų Dievo galios pasireiškimų liudininkus, **Z.Ferreri**, gana kritiško proto humanistas, galėjo perteikti patikimą nuomonę apie Šventojo asmenybę. Ji išdėstyta tik septyniuose puslapiuose, kur aprašomas Šv. **Kazimiero** gyvenimas nuo gimimo iki mirties. Ten randame trumpą, bet šiandien mums brangų, Šventojo išvaizdos apibūdinimą, padedantį gyviau įsivaizduoti gražios išvaizdos bei sielos jaunikaitį. Antroji jo surinktos medžiagos dalis – liudininkų apklausos protokolai – neišliko.

Z.Ferreri kreipia dėmesį į tą karalaičio gyvenimo dalį, kuri buvo aktuali kanonizacijos procesui, o pati medžiaga paprastai buvo renkama pagal nustatytą klausimyną. Ji turėjo atitikti hagiografinio gyvenimo aprašymo žanrą, tradiciją. Didelė Šv. **Kazimiero** gyvenimo ir veiklos dalis nepaminima, nes kuriamas švento asketinio gyvenimo kelią pasirinkusio žmogaus idealus portretas, kuris ryškiausiai atsiskleidžia žemiškosios valdžios, turtų, pagundų bei krikščioniško jų išsižadėjimo kontekste. Tačiau mums šiuo kūriniu yra perduota autentiški duomenys apie dvasinį Šventojo gyvenimą. Būtent iš šios biografijos sužinome, kaip nuo jaunumės jame augusi Dievo meilė bei didelis santūrumas „žydinčios jaunystės amžiuje“, kad jis buvęs

¹⁶ M.Kowalczyk, *Kazania żałobne z kodeksu BJ 2367*, p. 392–396.

pavyzdys net vyresniesiems. Minimas asketiškas karalaičio būdas bei pamaldumas: pasakojama jį dažnai slapta vilkėjus net ašutinę, miegojus ant grindų, melstisėjus net naktį, prie uždarytų bažnyčios durų, dažnai pasninkavus, niekad neištarus nereikalingo žodžio. Kaip nuopelnas Romos Bažnyčiai, minimas jo neva išrūpintas karaliaus ediktas, draudžiantis naujų cerkvių statybą ir griūvančių atnaujinimą. Sakoma, kad Dievo meilė, kurios jis buvo pripildytas, taip liejosi iš širdies gelmių artimui, kad jam nebuvo nieko maloniau ir nieko geidžiamiau, negu dalyti ne tik kas nuosava, bet ir visą save atiduoti [Kristaus](#) vargšams, keliauninkams, ligoniams, belaisviams ir nelaimės patyrusiems žmonėms, visus dosniai šelpti. Našlėms, našlaičiams ir nelaimingiesiems jis buvęs ne tik gynėjas, ne tik globėjas, bet ir tėvas, sūnus ir brolis.

Ši negausi istorinė medžiaga leidžia ne tik daugmaž tiksliai atkurti karalaičio kelionių aprašymus. Visų pirma šaltiniai liudija būsimą šventąjį, papildydami ir praturtindami vienas kitą, tačiau sutartinai kalba apie jį tik teigiamai. Šaltiniuose to nematyti, kai kalbama apie tėvą [Kazimierą](#) Jogailaitį. Nevienareikšmiškus vertinimus istorijai amžininkai paliko ir apie karaliaus bei kunigaikščio valdžią paveldėjusius [Kazimiero](#) brolius [Aleksandrą](#), Joną [Albertą](#), [Žygimantą](#), vėliau praminą Senuoju, taip pat kardinolą [Frydrichą](#).

Mūsų turimi fragmentiški liudijimai atskleidžia Šv. [Kazimierą](#) buvus dvasiškai turtingą, subrendusią, valingą ir tvirtai tikinčią asmenybę, gebėjusią įgyvendinti krikščioniškojo valdovo gyvenimo idealą. Dažniausia šaltinių intonacija – tikras žavėjimasis būsimuoju valdovu, nes, pasak kronikininko, „jis buvo labai protingas ir dorovingas... ir visi žmonės jį labai gyrė“¹⁷. Dar pridurtume, mylėjo, nes meilė Dievui ir žmogui lydėjo ir jo darbus.

Reikia pasakyti, kad čia kalbama apie ankstyvuosius šaltinius, ne apie vėlesnius laikus, kai nemažai faktų buvo pagražinta ar išgalvota. Istoriniu požiūriu vertingi karalaičio gyvenimo šaltiniai reikšmingi ir tuo, kad patvirtina jo būdo, elgesio, dvasinio gyvenimo vertybių ir dorybių istorinį tikrumą. Visos tos karalaičio dorybės paliko didelį įspūdį ir artimiesiems, ir platiesiems visuomenės sluoksniams Lietuvos ir Lenkijos valstybėje, vėliau plitusį šventumo šlove.

Kiekvienam, be [Z.Ivinskio](#) ir ypač [P.Rabikausko](#) monografijų¹⁸, geriau pažinti Šventąjį turi padėti ir jubiliejinių metų parodos, renginiai; turi būti pravartus ir neseniai pasirodžiusių ar greit išeisiančių trijų knygų komplek-

¹⁷ *Casimiriana...*, p. 86–87.

¹⁸ [Z.Ivinskis](#), *Šventas Kazimieras*, New York, 1955; [P.Rabikauskas](#), *Lietuvos globėjas Šv. Kazimieras*, Vilnius–Kaunas, 1993.

tas: minėtasis jo gyvenimo ir kulto šaltinių rinkinys originalo kalba su vertimu į lietuvių kalbą – *Casimiriana*, neseniai pasirodžiusi Vytauto Ališausko knygelė „Šventasis Kazimieras“¹⁹, kur pateikiama teisinga Šventojo gyvenimo, asmenybės, kulto ir ikonografijos interpretacija. Netrukus vienoje knygoje bus išleistos kartu su originaliais tekstais išverstos trys pirmosios biografijos, parašytos Zacharijo Ferrerio, Grigaliaus Svencickio ir jėzuito Petro Skargos, kurios formavo hagiografinę tradiciją ir ilgai buvo pagrindiniai šaltiniai apie mūsų Šventąjį.

[Iteikta 2004 m. spalio mėn.]

FEATURES OF THE LIFE AND PERSONALITY OF SAINT CASIMIR

Mintautas Čiurinskas

Summary

The article reviews the historical sources and the historically reliable information concerning the life and personality of Saint Casimir (1458–1484) they present. Attention is primarily paid to contemporaneous sources, having a direct historical tie with the life of prince Casimir, separating them from the those sources, which could be related with the later hagiographic tradition. The biography written in 1520 by Zacharias Ferreri and published the following year was chosen as the chronological border for such sources. There is a concise review of the kinds of written sources which were used to illustrate different periods of the saint's life, placing greater emphasis on the features of his personality which allow one to make a historically justified opinion. The errors in later interpretations, distorting historical truth, but still espoused stereotypes are indicated.

One can declare that the fragmentary testimonies, which we have, supplement each other and allow one to reconstruct in detail the life of St. Casimir and to form a clear view about him as a person. They show him as a rich, mature, strong-willed personality with strong trust in God, who tried and managed to realize in his life the ideal of a Christian ruler.

¹⁹ V. Ališauskas, *Šventasis Kazimieras*, Vilnius, 2004.

SIGITA MASLAUSKAITĖ

Vilniaus dailės akademija

ŠV. KAZIMIERAS IKONOGRAFINĖJE TRADICIJOJE

Straipsnyje aptariama Šv. [Kazimiero](#) ikonografinė tradicija. Daugiausia dėmesio skiriama iš hagiografinės Šv. [Kazimiero](#) tradicijos kilusioms temoms, kurios buvo nuolat kartojamos, interpretuojamos ir transformuojamos. Šv. [Kazimiero](#) hagiografiniai leidiniai pradėti spausdinti XVII a. pradžioje. Tuo metu neatsiejama nuo hagiografinės formuojasi ikonografinė Šv. [Kazimiero](#) tradicija. XVIII–XIX a. Šv. [Kazimiero](#) ikonografijoje, kartais nutoldamos, kartais tiksliai hagiografinę tradiciją kartodamos, randasi scenos, kurios yra skirstytinos į tematikas, tokias kaip mariologinė, karinė, apoteozinė ir kt. Priede pateikiamoje lentelėje išvardytos penkiuose gausiai iliustruotuose XVII a. leidiniuose randamos Šv. [Kazimiero](#) gyvenimo ir stebuklų scenos, kurios, kaip manoma, darė įtaką besiformuojančiai Šv. [Kazimiero](#) ikonografijai.

Įvadas. Šv. [Kazimiero](#) ikonografija yra neatsiejama nuo hagiografinės tradicijos. Straipsnyje daugiausia dėmesio skiriama iš hagiografinės Šv. [Kazimiero](#) tradicijos kilusioms temoms, kurios ne kartą buvo kartojamos, interpretuojamos ir transformuojamos. Šv. [Kazimiero](#) hagiografiniai leidiniai pradėti spausdinti XVII a. pradžioje, tad ir ikonografinė tradicija formuojasi būtent tuo metu¹. Todėl straipsnyje nekalbama apie seniausius Šv. [Kazimiero](#) atvaizdus, sukurtus XVI a., kai palaimintojo kultas dar negalėjo „oficialiai“ skleistis Bažnyčioje, bet šventojo karaliaučio ikonografijos aptarimas prasidės būtent nuo didžiųjų 1604 metų Šv. [Kazimiero](#) iškilmių Vilniuje. Norint ištikimai sekti hagiografinės ir ikonografinės tradicijos sąsajas, straipsnyje taip pat neaptariami ir kai kurie kiti vėlesni garsūs Šv. [Kazimiero](#) atvaizdai, jų genezė ir ikonografija, pavyzdžiui, Danieliaus [Schultzo](#) „Šv. [Kazimieras](#)“ (Krokuvos pranciškonų reformatų bažnyčia). Apie šį ir minėtus seniausius Šventojo atvaizdus buvo (ir bus) rašyta kitomis progomis. Kai kurie garsių autorių kūriniai Šv. [Kazimiero](#) tema bus minimi antro-

¹ Pirmasis Šv. [Kazimiero](#) gyvenimo tyrinėtojas popiežiaus [Leono X](#) legatas vyskupas [Zaccaria Ferreri](#) 1521 m. Krokuvoje išleido knygą „Vita beati [Casimiri](#) Confessoris“. Šioje pirmojoje Šventojo biografijoje tituliniam puslapyje esantis ražinys laikomas seniausiu Šv. [Kazimiero](#) grafiniu portretu.

je straipsnio dalyje, kur apžvelgiamos plačiausiai paplitusios Šv. [Kazimiero](#) ikonografijoje temos, sulaukusios daugybės kartočių. Straipsnyje nekalbama apie Šv. [Kazimiero](#) kultą ir ikonografiją vienuolijose (šiai plačiai temai reikėtų skirti atskirą studiją²), bet bus aptariamas Šv. [Kazimiero](#) brolijos klausimas, nes XVII a. Antverpene įsikūrusi vienintelė bažnytinė Šv. [Kazimiero](#) brolija išleido porą hagiografinių leidinių su Šventojo ikonografiją papildančiomis iliustracijomis.

Priede pateikiama lentelė, kurioje išvardytos XVII a. leidiniuose esamos Šv. [Kazimiero](#) gyvenimo ir stebuklų scenos, ir apibendrinimas.

1604 m. Šv. [Kazimiero](#) iškilmų proga Vilniuje pasirodžiusiuose leidiniuose šventė taip vadinama: „Iškilmės, kai buvo įneštas Šv. [Kazimiero](#) vilniečio atvaizdas“ (*Celebritas qua Imago s. Casimiri ex Urbe Vilnae illata est*)³. Pagrindinis ir didžiausias šios šventės trofėjus buvo *labarum* – vėliava, atvežta iš Romos. Paulius [Rabikauskas](#) pabrėžia, kad vėliava negalėjo būti popiežiaus dovanojama kaip atnaujinamos kanonizacijos ženklas – greičiausiai šią vėliavą parūpino Vilniaus katedros kanauninkas Grigalius [Svencickis](#) ir tik paprašė popiežių ją pašventinti. Kaip atrodė toji vėliava, yra žinoma iš 1604 m. Kvirino [Knoglerio](#) panegirikos „Šv. [Kazimiero](#) eisena“. Iškilmų vėliava, „kaip įprasta, buvo keturkampė, devynių uolekčių pločio, aštuoniolikos aukščio, iš šilkinio audinio, šilkinų siūlų, raudonos spalvos“⁴ su „išraiškingu Šventojo atvaizdu auksiniame lauke, su kunigaikščio apdara“⁵.

Vilniaus katedros kanauninko G.[Svencickio](#) rūpesčiu 1603 m. Romoje, Vulietto spaustuvėje, buvo išleisti mišiolo ir brevijoriaus liturginiai tekstai. Šių leidinių (kiekvienas turėjo po keturis spausdintus lapus) pirmajame puslapyje buvo įdėtas Giacomo [Lauro](#) (1584–1637) išgraviruotas Šv. [Kazimiero](#) atvaizdas su įrašu: „Šv. [Kazimieras](#), karališkosios Jogailaičių giminės, karaliaus [Kazimiero](#) sūnus, Lenkijos ir Lietuvos princas ir globėjas“ (*S. Casimiri de regia Jagellonia stirpe Casimiri regis filius Poloni aeac Lituaniae princeps et patronus*). Šis atvaizdas tapo kultiniu XVII a. Šv. [Kazimiero](#) atvaizdu: stovin-

² XVIII a. Šv. [Kazimierą](#) savo globėju paskelbia Lietuvos karmelitų, bernardinų, dominikonų provincijos.

³ Apie laikotarpį nuo 1520 iki 1600 m. ir apie Šv. [Kazimiero](#) kanonizacijos peripetijas žr. P.[Rabikauskas](#), Pastabos prie Šv. [Kazimiero](#) garbinimo istorijos, taip pat Didžiosios Šv. [Kazimiero](#) šventės Vilniuje 1604 ir 1636 metais, *Krikščioniškoji Lietuva*, Vilnius, 2002, p. 203–230; Z.[Ivinskis](#), Šv. [Kazimieras](#), 1458–1484, New York, 1955, p. 74–82; S.[Maslauskaitė](#), Šv. [Kazimiero](#) kanonizacijos problema (minint Šv. [Kazimiero](#) kulto Bažnyčioje patvirtinimo 400-ąsias metines), *LKMA Metraštis*, t. 21, 2002, p. 679–689.

⁴ Šv. [Kazimiero](#) gyvenimo ir kulto šaltiniai, t. 21, Vilnius, 2003, p. 253.

⁵ Ten pat, p. 253.

tis Šv. **Kazimieras** kunigaikščio apdaru, su kryžiumi ir lelija. Šie Šventojo atributai tapo nuolatiniai Šv. **Kazimiero** XVII a. hagiografiniuose veikaluose, pradedant **Overadto** „Lenkijos šventųjų atvaizdai ir stebuklai“ (*Icones et miracula sanctorum Poloniae Coloniae*, 1605–1606) ir daugelyje kitų, „kur informuojama žodžiu ir vaizdu apie naują kultinę Šventojo vaizdavimo formą“⁶. 1604 m. Vilniaus akademijos spaustuvėje išleistoje Šv. **Kazimiero** iškilmių proga knygos „Theatrum S.**Casimiri**“ tituliniam puslapyje yra greičiausiai vilniečio autoriaus, pasirašusio IS, pagal Giacomo **Lauro** raižinį atkurtas „kanoninis“ šventojo karalaičio atvaizdas su įrašu. Augsburgio raižytojo **Luco Kiliano** 1618 m. išraižytame vyskupo Eustachijaus **Valavičiaus** portrete, prie kurio yra Šv. **Stanislovo** ir Šv. **Kazimiero** atvaizdai, karalaičio figūra taip pat „kanoninė“. Čia verta pažymėti, kad XVII a. šventųjų globėjų vyskupo ir karalaičio vaizdavimas poroje tampa ženklia dviejų tautų (lietuvių ir lenkų) maldingumo išraiška. Reikia pasakyti, kad 1604 m. Šv. **Kazimiero** iškilmių vėliavoje kryžius neminimas, nors „išraiškingas Šventojo atvaizdas“ gana detaliai aprašomas: „plati ir lygi“ kakta, „oriai malonus ir maloniai orus“ veidas, „įdėmios, ramios, išmeigtos į dangų, iš vidaus žibančios tarsi žvaigždutėmis“ akys; minimos lelijos Šv. **Kazimiero** rankoje, „numesti po kojomis“ karūna ir skeptras“ ir „aukso karūna, kybanti virš galvos ir abipus laikoma angelų“⁷. Apie kryžiaus atsiradimą kaip svarbią permainą Šv. **Kazimiero** ikonografijoje užsimena pirmasis seniausių karalaičio atvaizdų tyrinėtojas **F.Papée**, tačiau kalbėdamas ne apie 1603 m. raižinį, bet apie sidabrinę Šv. **Kazimiero** skulptūrėlę ant jo karsto Vilniaus katedroje (1742–1747 m). Istorikas konstatuoja: „tai jau yra jėzuitiškas tipas“ ir toliau vardi-ja žymiausius šios ikonografijos pavyzdžius⁸. Jėzuitams iš tiesų būdinga skirtingų kraštų vietinius šventuosius „pritaikyti“ kontrreformacinei misijai, išryškinat jų „katalikiškiausius“ maldingumo (į Švč. Dievo Motiną, Švč. Sakramentą) aspektus, skaistybės dorybę ir atgailos ar marinimosi praktikas priešais Nukryžiuotojo atvaizdą. Kryžius yra ir Ordino steigėjo Šv. Ignaco **Lojolos**, taip pat kitų garsiųjų jėzuitų šventųjų (Šv. **Pranciškaus** Ksavero, Šv. **Stanislovo** Kostkos, Šv. Aloyzo **Gonzagos**, Šv. Andriejaus **Bobolos**) atributas. Greičiausiai jėzuitų dvasingumas turėjo įtakos 1603 m. raižiniui, tačiau nėra šaltinio, „įrodančio“ šį faktą. Šiaip ar taip, dera taip pat prisiminti, kad jėzuitų įtaka Šv. **Kazimiero** kulto plėtojimui LDK buvo ypač svarbi. Ka-

⁶ **P.Reklaitis**, *Prarastos Lietuvos pėdsakų beiškant*, Vilnius 1999, p. 148.

⁷ Šv. **Kazimiero** gyvenimo ir kulto šaltiniai, p. 254.

⁸ **F.Papée**, O najstarszych wizerunkach św. **Kazimierza**, *Kwartalnik historyczny*, t. 19, Lwów, 1905, p. 437.

talikų reformos metu įsikūrę Jėzuitai ir XVII a. aiškiai pirmavo skleidžiant šventojo karalaičio gerbimą. 1604 m. Šv. **Kazimiero** didžiųjų iškilnių trečiąją dieną Jėzaus Draugija padėjo kartinį akmenį pirmajam Šv. **Kazimiero** paminklui LDK – globėjo titulo bažnyčiai sostinėje Vilniuje⁹.

Šv. Kazimiero brolijos klausimas. LDK nei Šv. **Kazimiero** kulto suklestėjimo XVII a., nei vėliau, kai potridentinėje Bažnyčioje steigėsi bei ėmė persitvarkyti įvairios sodalijos ir brolijos, nebuvo įsteigta bažnytinė Šv. **Kazimiero** brolija, „kokia buvo XVII a. gale Antverpene, su savo statutu, savo pareigūnais, savo reikalams turima koplyčia“¹⁰. Liudo **Jovaišos** teigimu, potridentinių brolių sklaidoje itin aktyviai dalyvavo vienuolijos, „platinusios oficialiai ar neoficialiai „tradiciškas“ brolijas. Bernardinai steigė Šv. **Onos**, Šv. **Barboros**, Šv. **Pranciškaus**, Švč. **M. Marijos** Nekaltojo Prasidėjimo, dominikonai – Rožinio, karmelitai – Škaplieriaus, Šv. **Juozapo**“¹¹ ir t.t. Gal Šv. **Kazimiero** brolija kaip „netradiciška“ negalėjo būti įsteigta? Net jėzuitai, kurie visose šalyse „adaptuoja“ vietinius šventuosius ir kurie tarytum niekuo su šventuoju karalaičiu nesusijusiame mieste – Antverpene – buvo įsteigę jo broliją, Šv. **Kazimiero** mieste Vilniuje XVII a. globėjui draugiją „praleido“, nors čia įsteigė ar atgaivino keletą Marijos sodalijų, Laimingos mirties, Švč. Jėzaus Širdies brolijas¹². Jėzuitų akademijos organizuotoje 1604 m. Šv. **Kazimiero** garbei surengtoje procesijoje „stebėtojo akys raišo nuo 32 profesinių ir 11 bažnytinių (dvasinių) brolių puošmenų ir spalvų“¹³, tačiau tarp jų nebuvo šventės ir miesto globėjo garbei atsidavusios brolijos. Paminima tik, kad beveik eisenos gale, paskui muzikantus ėjo „berniukai spindinčiais rūbais, kai kurie su šalmais, jie sakosi esą Šv. **Kazimiero** kariai“¹⁴, tačiau greičiausiai jie buvo tik teatralizuotos eisenos dalyviai, bet ne brolija, susibūrusi Šv. **Kazimiero** garbei plėsti: jie nesinešė vėliavos su šventojo globėjo atvaizdu, be to, ėjo gerokai toliau už „tikrųjų“ profesinių ir bažnytinių brolių.

Z. Ivinskis lakoniškai, **P. Rabikauskas** išsamiau tyrinėjo Šv. **Kazimiero** kulto suklestėjimą XVII a. Belgijoje¹⁵. Žinoma, kad 1691 m. iš Vilniaus į Mel-

⁹ Žr. Šv. **Kazimiero** gyvenimo ir kulto šaltiniai, p. 279.

¹⁰ **P. Rabikauskas**, *Lietuvos globėjas Šv. Kazimieras*, Vilnius: LKMA, 1993, p. 123.

¹¹ Ten pat, p. 123–124.

¹² Plg. ten pat, p. 121, 124.

¹³ Ten pat, p. 116.

¹⁴ Šv. **Kazimiero** gyvenimo ir kulto šaltiniai, p. 249.

¹⁵ Žr. **P. Rabikauskas**, Šv. **Kazimiero** garbinimas Flandrijoje, *Krikščioniškoji Lietuva*, p. 231–236.

cheleno jėzuitų kolegiją buvo atvežta Šv. [Kazimiero](#) relikvija¹⁶ ir 1692 m. šia proga buvo surengtos teatralizuotos iškilmės¹⁷. [Rabikauskas](#) pabrėžia, kad Šv. [Kazimiero](#) relikvijos jau 1651 m. prašė prie Mecheleno jėzuitų kolegijos veikusi Švč. [M. Marijos](#) sodalicija, kuri Šv. [Kazimierą](#) buvo išsirinkusi savo antruoju globėju. XVII a. pabaigoje Antverpeno Dievo Motinos koplyčioje buvo įsteigta Šv. Kazimiero brolija, „kuriai 1692 m. iš Mecheleno buvo perleista dalelė iš Vilniaus gautosios šventosios relikvijos“¹⁸. Tuo pačiu metu Antverpene pasirodė du skirtingų autorių Šv. [Kazimiero](#) gyvenimo aprašymai flamų kalba¹⁹; vienas jų išsiskyrė gausiomis ir neįprastai Šv. [Kazimiero](#) ikonografiją praplečiančiomis iliustracijomis. Gaspardo [Bouttatso](#) kūriniai nuo, pavyzdžiui, italų autorių raizinių išsiskiria ikonografijos emblematiškumu ir viduramžiška paties lakšto kompozicija: piešinys dalijamas santykiu 1:3 ir viršutinę kompozicijos dalį užima alegorizuotas paros metas. Ciklas prasideda Šv. [Kazimiero](#) gimimu ir saulės patekėjimu, baigiasi mirtimi ir saulės nusileidimu. Kalbant apie dangaus kūnų simboliką šiuose raiziniuose, verta prisiminti, kad 1610 m. išleistame Jeronimo [Bildžiukevičiaus](#) emblemų rinkinyje *Divi tutelarīs...* saulė ir mėnulis liudija amžinąjį Šv. [Kazimiero](#) *Claritas*²⁰. Literatūrinėje emblemoje *Claritas* vaizduojamas pusmėnulis ir saulė, o vaizdinga subskripcija atskleidžia jos prasmę: „Kintija, šlovingoji nakties kelrode, švyti tik tada, kai esi atsigręžusi į savo Brolio veidą. Iš šalies apšviesta švyti, kai savo spinduliais Febas nukreipia į priešais esantį ritulį, pats būdamas ryškesnis. Karalaiti skaisčiausias, teisėtai esi savosios tautos Saulė, nes pats būdamas ryškesnis, ją nužeri spinduliais. Bet tu ir gyvas, ir miręs žėri, nes aukščiau už patį Febą esi, nežinai, kas nuolatiniai saulėlydžiai“²¹.

Raizinyje „Šv. [Kazimieras](#) su Marijos pagalba nugali visas pagundas“ karalaitis klūpo prieš Dievo Motiną su Kūdikiu, ji duoda [Kazimierui](#) leliją – tyrumo simbolį, nuo jo sprunka kipšas ir erezija, o amūras išmeta strėlę.

¹⁶ Plg. [P. Rabikauskas](#), *Lietuvos globėjas Šv. Kazimieras*, p. 121; [Z. Ivinskis](#), *Šv. Kazimieras...*, New York, 1955, p. 154–155.

¹⁷ Į Mecheleno bažnyčią Šv. [Kazimiero](#) relikvijos buvo įneštos „atvaizdavus Šventojo karališkąją kilmę ir giminę. Vienas mokinyš vaizdavo Šventojo senelį [Jogailą](#), kitas buvo apsirengęs tėvu [Kazimieru](#), dar kiti rodėsi Šv. [Kazimiero](#) broliais“; Žr. [Z. Ivinskis](#), *Šv. Kazimieras*, New York, 1955, p. 154–155; [P. Rabikauskas](#), *Šv. Kazimiero* garbinimas Flandrijoje, *Krikščioniškoji Lietuva*, p. 234.

¹⁸ [P. Rabikauskas](#), *Lietuvos globėjas Šv. Kazimieras*, p. 121.

¹⁹ Ten pat, p. 121.

²⁰ Plg. [J. Liškevičienė](#), *Vilniaus akademijos spaustuovės leidinių embleminės graviūros kaita XVII amžiuje. Ženklas ir simbolis senojoje Lietuvos dailėje*, Vilnius, 1996, p. 25.

²¹ Ten pat, p. 23–24.

Viršutinę kompozicijos dalį juosia zodiako ženklai ir šviečianti pačiame zenite saulė. Šv. [Kazimieras](#) „pastovus dorybių ugdyme“ klūpo priešais altorių, šalia jo budi tvirtumo alegorija, bėga šalin erezija, abejonė ir pagunda. Be minėtosios netradicinės Šv. [Kazimiero](#) ikonografijoje dangaus kūnų simbolikos, šie šiaurietiški XVII a. pabaigos raižiniai išsiskiria tuo, kad čia yra vaizduojami tik du „istoriniai įvykiai“ – gimimas ir mirtis, visa kita kalba apie dorybes ir šventumą. Beje, ir gimimo scenoje nevaizduojami nei tėvas, nei motina, nei jokie kiti „žemiški“ personažai, tik lovelėje gulintis šventas kūdikis ir šalia besimeldžiantys ir besidžiaugiantys angelai. XVII a. pradžioje „iškiepytas“ emblemikos reiškinys²² tarytum įveda į XVIII a., kuriame jau nebėra išplėtotų figūrinių kompozicijų, o tik statiška ir simboliška Šv. [Kazimiero](#) figūra.

Iš *Acta Sanctorum* (1668) sužinome, kad Belgijos miestuose neretas buvo „meniškai pieštas“ Šv. [Kazimiero](#) paveikslas²³.

Taigi Šv. [Kazimiero](#) kultas ir atvaizdai yra neatsiejami nuo hagiografinės tradicijos. 1602 m. popiežiaus [Klemenso VIII](#) bulė *Qua ad sanctorum* tapo esminiu stimulu tiek šventojo karalaičio garbinimo istorijoje, tiek jo hagiografinių pasakojimų, tiek meno kūrinių atsiradimui ir sklaidai. Raižiniai, iliustruojantys hagiografinius pasakojimus, kurių įtaka, manoma, buvusi lemtinga vėlesniems tapybos ir freskos kūriniams, pradeda atsirasti būtent XVII a. I pusėje, pačioje katalikybės sostinėje – Italijoje. Pirmasis oficialus asmuo, tyręs Šv. [Kazimiero](#) gyvenimą ir stebuklus, buvo italas. Pirmosios Šv. [Kazimiero](#) biografijos autorius Zaccaria [Ferrerri](#) rašė taip pat Šv. [Kazimiero](#) garbei skirtus himnus, brevijoriaus ir mišiolo maldas²⁴. Pirmasis ir seniausias Šv. [Kazimiero](#) gyvenimo aprašymas italų kalba 1620 m. buvo išleistas Sienoje²⁵, o po dvejų metų – 1622 m. – Parmoje²⁶. Propaguojo Šv. [Kazimiero](#) kultą šioje šalyje išskirtinis vaidmuo tenka augustinų vienuoliui broliui [Hilarionei](#). Šio vienuolio iniciatyva 1629 m. Neapolyje išėjo *Il breve compendio della vita, morte o miracoli del santissimo principe Casimiro* („Trumpas šventojo karalaičio [Kazimiero](#) gyvenimo, mirties ir stebuklų aprašymas“). Nors knyga pavadinta „trumpu gyvenimo aprašymu“, tačiau tai nemažas leidinys (218 puslapių) su iliustracijomis, turėjusiomis didelę įtaką besiformuojančiai Šv. [Kazimiero](#) ikonografijai. P.[Rabikauskas](#) ją pavadina „reikš-

²² Plg. ten pat, p. 19.

²³ *Acta Sanctorum*, Martii, Antverpiae, 1668, p. 345.

²⁴ Plg. *Acta Sanctorum*, Martii, p. 338; Z.[Ivinskis](#), Šv. [Kazimieras](#)..., p. 142; F.[Niewiero](#), Dzieje kultu św. [Kazimierza](#) w kraju i za granicą, *Nasza Przyszłość*, t. XXXIII, 1970, p. 118–119.

²⁵ M.[Cervini](#), *Vita di S. Casimiro polacco*, Siena, 1620.

²⁶ R.[Pico](#), *Vita di S. Casimiro elato re di Ungaria, Figlio di Casimiro III, Re di Polonia*, Parma, 1622.

mingiausia XVII a. Italijoje pasirodžiusia apie Šv. **Kazimierą** knyga²⁷. Titulinį puslapį puošiantis *vera effigies S. Casimiri* – „tikras Šv. **Kazimiero** atvaizdas“, apsuptytas jo gyvenimo ir stebuklų scenomis²⁸:

1. Melsdamasis prieš Švč. Sakramentą dažnai patiria dvasios pagavas (*Ante Sanctissimum Sacramentum orans extra se raptus saepe usus est*).

2. Nepriima karališkos lovos, miega ant žemės (*Lecta regalis abiecta molli-tie, in nuda humo cubat*).

3. Naktį meldžiasi prie bažnyčios durų (*Media nocte ante Ecclesiae valvas devote orat*).

4. Su didele meile lengvina ir gydo karių žaizdas (*Medetur et sanat Mili-tum vulnera magna charitate*).

5. Plakasi iki kraujo (*Disciplinis se sedit usque ad effusionem sanguinis*).

6. Atsisako siūlomo Vengrijos sosto (*Oblatum Ungariae Regnum respuit*).

Fra **Hilarionės** knygą iliustruoja ir daugiau raižinių, vaizduojančių stebuklus, įvykusius Šv. **Kazimiero** užtarimu. Raižinių subskripcijos paaiškina: „Prikelia mirusią mergaitę, jos tėvams besimeldžiant prie Šv. **Kazimiero** karsto“; „Ant balto žirgo baltai apsirengęs pasirodo Lietuvos kariuomenei ir padeda pereiti upę, taip užtikrindamas pergalę prieš Maskvos kariuomenę“; „Ore pasirodo kaip karo vadas ir padeda Lietuvos kariuomenei laimėti mūšį“.

1650 m. išleistos M. **Cevoli** knygos *L'ambitione soggiogata, canzone i lode di san Casimiro* („Šv. **Kazimiero** sutramdytoji garbėtroška, giesmė ir pašlovinimas“) tituliniam puslapyje esantis Michele **Lauro** vario raižinys pateikia „kanoninį“ Šv. **Kazimiero** atvaizdą, apsuptytą 12 medalionų, kur vaizduojamos svarbiausios jo gyvenimo scenos ir po mirties Šv. **Kazimiero** užtarimu įvykę stebuklai su paaiškinimais. Medalionų ciklas pradedamas Šv. **Kazimiero** gimimu ir baigiamas popiežiaus **Leono X** Šv. **Kazimiero** įrašymu į *Catalogum Sanctorum*. Kai kurios scenos įdomiai papildė Šventojo ikonografiją ir yra randamos tik šiame leidinyje:

1. Gimsta iš tėvo didžio Lenkijos karaliaus ir motinos imperatoriaus dukters Elžbietos (*Padre Casimiro m. rege Poloniae Madre Elisabetha filia imperatoris nascitur*).

2. Paniekinęs minkštą lovą guli ant žemės (*Neglecto molli sfrato in terra cubat*).

3. Prikaltą **Kristų** prie kryžiaus ypatingu pamaldumu gerbia (*Christum cruci affixum praecipua pietate colit*).

4. Dievo Gimdytojos Mergelės ir Šv. **Stanislovo** šlovę giesmėmis skelbia (*Deiparae Virginis et S. Stanislai laudes carminibus celebrat*).

²⁷ P. **Rabikauskas**, *Lietuvos globėjas Šv. Kazimieras*, p. 119.

²⁸ Plg. P. **Reklaitis**, Šv. **Kazimiero** koplyčia Vilniuje, *Aidai*, Brooklyn, 1958, Nr. 4, p. 164.

5. Pratusiam nakčia prie šventyklos durų melstis plėšikai atima drabužius (*Noctu ad templi foras orare solitus a latronib(us) vestibus spoliatur*).

6. Klausydamas šventųjų Mišių patiria dvasios pagavą (*Dum Sacrum Missae officium audit a sensibus abstrahitur*).

7. Gydytojų sumanymu atvestas nedoras moteris ligonis varo šalin (*Impuras feminas medicorum consilio adductas aegrotus abigit*).

8. Įvairių ligų ištiktuosius po mirties gydo (*Varijs affectos morbis post mortem sanat*).

9. Po mirties pasirodęs lenkų kariuomenei perveda ją per upę (*Exercitum Polonum post mortem ei apparens per fluvium traducit*).

10. Davę jam įžadą pasiekia žymią pergalę (*Voto ad eum facto insignem victoriam referunt*).

11. Lenkams pasirodęs sutramdo upės pavojus (*Polonis apparens pericula fluminis corripit*).

12. **Leono** X įrašomas į Šventųjų katalogą (*A Leone X in Catalogum Sanctorum refertur*).

Dar vienas svarbus įvykis, plačiai atvėręs kelią Šv. **Kazimiero** atvaizdų paplitimui XVII a. – tai jo „įvesdinimas“ į pagrindinių Lenkijos ir Lietuvos valstybės globėjų gretą 1605 metais²⁹. Kaip skelbia vyskupo Zbignevo **Olešnickio** statutas, Šv. **Vaitiekus**, Šv. **Stanislovas**, Šv. **Vaclovas** ir Šv. **Florijonas** nuo 1436 m. buvo tituluojami Lenkijos globėjais³⁰. 1606 m. Krokuvos mišiole – *Missae propriae patronum et festorum regni Poloniae* – tituliniam puslapyje esančiame raizinyje, pačiame centre, šalia išvardytų globėjų įterpiama Šv. **Kazimiero** figūra su kryžiumi ir lelįja rankoje. Nuo šio momento Šv. **Kazimieras** pradedamas vaizduoti šalia didžiųjų šventųjų visoje Lenkijos karalystėje ir LDK. Vavelio katedroje, virš Šv. **Stanislovo** kapo iškylančiame baldakime, sukurtame 1624–1629 m., stovi dviejų tautų pagrindinių globėjų skulptūros: **Vaitiekaus**, **Stanislovo**, **Vaclovo**, **Zigmanto**, **Kazimiero**, **Hiacinto**, **Florijono** ir Ignaco **Lojolos**. Taigi Šv. **Stanislovo** kapo Vavelyje ikonografinė programa liudija, kad ši vieta yra skirta ne tik Krokuvos vyskupui, bet ir dviejų tautų globėjams kaip *Ara Patriae*³¹.

Šv. **Kazimiero** atvaizdai Italijoje. XVII a. Šv. **Kazimiero** kultas pasiekė Neapolį su Habsburgų dinastija. **Ivinskis** teigia: „Habsburgams buvo kuo didžiuotis, kad Elžbietos **Habsburgaitės** sūnus pasiekė altoriaus garbės“, ta-

²⁹ Plg. R.**Knapieński**, *Titulus Ecclesiae*, Warszawa, 1999, p. 472.

³⁰ Plg. M.**Rožek**, *Katedra Wawelska w XVII wieku*, Kraków, 1980, p. 89.

³¹ Plg. J.A.**Chrościcki**, *Sztuka i polityka*, Warszawa, 1983, p. 29.

čiau čia pat priduria, kad šiai temai plėtoti reikalingas tyrimas Neapolio miesto archyvuose³². Kaip jau buvo minėta, 1629 m. Neapolyje išėjo *Il breve compendio di S. Casimiro* – leidinys su svarbiausiomis Šventojo ikonografijos raidai iliustracijomis. Šio leidinio pabaigoje pats autorius Fra Hilarione pamini veikalo atsiradimo istoriją, kuri susijusi su jo paties išgyventu stebuklu, įvykusi „neseniai į liturgines knygas įrašyto“ Šv. Kazimiero užtarimu, ir įžadu skleisti jo kultą Kalabrijoje. Šv. Kazimiero kulto propaguotojas vienuolis augustinas Fra Hilarione suorganizavo dideles Šv. Kazimiero iškilmės 1628 m. Tropeos mieste, 1629 m. – Neapolyje, 1631 m. – Aversos ir 1632 m. – Sorento miestuose³³. Be to, jis surinko iš žmonių aukų ir užsakė nutapyti „labai gražų“ Šv. Kazimiero paveikslą³⁴.

1636 m. Palerme vyko didžiulės iškilmės – Šv. Kazimieras buvo paskelbtas šio miesto globėju³⁵. Naujojo globėjo garbei visą oktavą vykusį šventę Palermo mieste buvo aprašyta knygelėje *Il trionfo di San Casimiro*. Iš šventės aprašymo sužinome, kad kilmingųjų miesto mecenatų užsakymu buvo nutapyta 16 didelių paveikslų, vaizduojančių šventojo karalaičio gyvenimo scenas (žr. Priedą). Centriniam altoriuje iškabintoje drobėje buvo pavaizduota Šv. Kazimiero vizija: „Pakylėti debesyse Švč. M. Marija su Kūdikiu Jėzumi dėjo lelijų vainiką ant pagarbiai atsiklaupusio Šv. Kazimiero galvos, juos supo septyni angelai ir daug serafinų galvučių. Virš Šv. Kazimiero galvos sklendė tyriausias Šv. Dvasios balandis; vienoje paveikslo pusėje buvo matyti kilmingųjų ponų Terranovų, šio paveikslo sumanytojų ir savininkų, figūros“³⁶. Daugumos šioje knygelėje aprašytų scenų šiandien Šv. Kazimie-

³² Z. Ivinskis, *Šv. Kazimieras*., p. 145.

³³ A. Martarello, *Il trionfo di San Casimiro principe di Polonia celebrato per otto giorni nella chiesa di San Nicolo da Tolentino, delli R.R.P.P. Scalzi Agostiniani della città di Palermo nel`nuovo patronaggio*, Palermo, 1636, p. 3.

³⁴ Fra Hilarione, *Il breve compendio della vita, morte e miracoli del santissimo precipe Casimiro...*, Napoli, 1629, p. 211–212; P. Rabikauskas, *Lietuvos globėjas Šv. Kazimieras*, p. 120.

³⁵ Tuo metu Palermo miesto globėja neseniai (1624 m.) buvo paskelbta Šv. Rozalija, kuri iki šiandien yra „oficiali“ šio miesto globėja ir jos kultas gyvas. Kiek ir kokie kiti tuo metu buvo Palermo patronai, sužinome iš to šventės aprašymo (A. Martarello, *Il trionfo...*, p. 28). Be Šv. Rozalijos, minimos dar penkios miesto globėjos: Šv. Kristina, Šv. Olivija, Šv. Ninfa, Šv. Agota ir Šv. Teresė.

³⁶ Ten pat, p. 27; P. Rabikauskas pirmasis Sicilijoje aptiko ir *Sancta Sanctorum* 4-ajame tome 1968 m. publikavo gana žymaus italų tapytojo Pietro Novelli, vadinamo Monrealese (1603–1647 m.), kūrinių „Dievo Motina karūnuoja Šv. Kazimierą“. Istorikas spėjo, kad paveikslas buvo sukurtas 1636 m. Šv. Kazimiero iškilmių, vykusių jo paskelbimo Palermo globėju, proga; vėliau paveikslas buvo pakabintas „Rožinio“ koplyčioje Palerme, iš kur pateko į Palermo pinakoteką. Lyginant Palermo pinakotekoje esantį paveikslą ir iškilmių leidinyje aprašytąjį, matyti, kad kompozicijos yra labai panašios: „pakylėti debesyse Švč. M. Marija su Kūdikiu Jėzumi deda lelijų vainiką ant pagarbiai atsiklaupusio Šv. Kazimiero galvos“, yra nutapytas

ro ikonografijoje neberandame (žr. Priedą), pavyzdžiui, bemirštančio šventojo karalaičio su kryžiumi rankose, kuriam, kaip rašoma, „asistavo daug pamaldžių vienuolių, toluoje meldėsi tikinčiųjų minia, o šventąją jo sielą keturi angelai nešė amžinai džiaugtis dangaus buveine“³⁷. Po kiekvienu paveikslu kabėjo skydas, kuriame trumpu lotynišku įrašu buvo nusakyta paveikslo scena. Palermo iškilmių aprašymas baigiamas stebuklu, įvykusi Šv. **Kazimiero** užtarimu: šventės metu nevaisinga Mazzarino kunigaikštienė pasižadėjo skleisti Šv. **Kazimiero** garbę ir „praėjus keletui dienų pasijuto nėščia“³⁸.

Paminėjus Šv. **Kazimiero** gerbimo tradiciją pietų Italijoje, verta pacituoti Z. **Ivinskį**. Jis teigia, kad „žymiai tikslesnių žinių“ turima apie Šv. **Kazimiero** kulto istoriją Florencijoje³⁹. Istorikas mini florentiečius popiežius (**Leoną X**, **Klemensą VII**, **Klemensą VIII**), kurie prisidėjo prie Šv. **Kazimiero** kanonizacijos eigos, tačiau labiausiai akcentuoja Toskanos kunigaikščio **Cosmo III** vaidmenį propaguojant Šv. **Kazimiero** kultą šiame krašte⁴⁰. Šio kunigaikščio užsakyta Florencijos dailininkas Carlo **Dolci** (1616–1689), atrodo, pirmasis, atitraukdamas nuo hagiografinės raižinių tradicijos, nutapė Šventojo portretą (1670 m.) „Šv. **Kazimieras** ekstazėje“. Vis dėlto P. **Reklaitis**, remdamasis himno *Omni die dic Mariae* tekstu kaip atributu karalaičio rankoje, šį paveikslą priskiria prie „mariologinių“ Šv. **Kazimiero** atvaizdų⁴¹. Šis globėjo atvaizdas, – jo kilmė nėra kultinis paveikslas, – tapo itin populiarus ir vėlesniais laikais patyrė nemažai interpretacijų, buvo kopijuojamas ir interpretuojamas iki 1984 m. Šv. **Kazimiero** jubiliejaus.

Atvaizdai XVIII–XIX a. Šio laikotarpio Šv. **Kazimiero** atvaizduose randami pagrindiniai ikonografiniai elementai, atpažįstamos iš hagiografinių leidinių atkeliavusios temos, detalės, simboliai, tačiau nebetapomos išplėstinės figūrinės kompozicijos. Gana gausus XVIII a. meninis palikimas Šv. **Kazimiero** temomis rodo, kad, prabėgus šimtui metų nuo didžiųjų karalaičio

ir Šv. Dvasios balandis, tačiau išlikusiame kūrinyje trūksta minimų septynių angelų ir „kilmingųjų ponų Terranovų figūrų“. Iškilmių leidinio stiliaus dokumentiškumas, atrodo, neleidžia abejoti paveikslo aprašymo tikslumu. Galbūt vienas iš geriausių to meto Sicilijos tapytojų Pietro **Novelli** nutapė du kūrinius ta pačia tema.

³⁷ A. **Martarello**, *Il trionfo di San Casimiro...*, p. 30–31.

³⁸ Ten pat, p. 36.

³⁹ Plg. Z. **Ivinskis**, *Šv. Kazimieras...*, 1955, p. 147.

⁴⁰ Ten pat, p. 148. Z. **Ivinskis** remiasi Vilniaus katedros kapitulos dokumentais, kalbančiais apie Šv. **Kazimiero** relikvijų dovanojimą Toskanos kunigaikščiui.

⁴¹ Plg. P. **Reklaitis**, *Prarastos Lietuvos pėdsakų beiškant*, p. 152. Z. **Ivinskis**, *Šv. Kazimieras...*, p. 151.

1604 ir 1636 m. iškilmių Vilniuje ir Palerme, nebebuvo tapomi didingi daugiafigūriai ciklai, vaizduojantys **Kazimiero** gimimą ar mirtį, jo polemikas su eretikais ar marinimąsi, atliekamus artimo meilės darbus ar žemiškos valdžios atsižadėjimą. Šios iš hagiografinės tradicijos atkeliavusios scenos XVIII a. virsta simboliais: po Šventojo kojomis pamintas amūriukas ar akla „erezijos“ figūra, plakimosi įrankis ar ašutinis diržas rankoje, po kojomis gulnčios viena arba dvi karūnos (Vengrijos ir Lenkijos–Lietuvos), dorybių (Skaistumo, Tvirtumo, Išmintingumo ir Susivaldymo) alegorinės figūros su savo atributais, gyvūnų (šermuonėlis, balandis) simbolika. Galbūt ikonografinių siužetų platumas ir įvairumas XVII a. rodytų staigiai kylantį Šv. **Kazimiero** kultą, o vėlesnis ikonografijos susiaurėjimas – nuosmukį. Toliau pateikiamos ryškiausios mus pasiekusios XVIII–XIX a. paplitusios Šv. **Kazimiero** atvaizdų temos, kurių klasifikacija, kaip matysime, nėra labai paprasta. Reikia pasakyti, kad XVIII a. išnyksta hagiografiniuose leidiniuose pamėgtos Šv. **Kazimiero** gimimo ir mirties scenos, nebepamatysime ir „atsisakančio Vengrijos sosto“ ar „dalijančio vargšams išmaldą“ (žr. Priedą). Karalaičio askezė, didelis maldingumas, Švč. Sakramento ir Šv. Mišių aukos ypatingumas jo gyvenime pradedami reikšti ne dinamiškomis, konkrečią dorybę ar maldingą praktiką iliustruojančiomis kompozicijomis, bet dažniausiai pačia kūrinio „nuotaika“: centrinės figūros išraiškingumas, šviesa–tamsa, atributų simbolika. Išlieka tik aiškiai į hagiografinę tradiciją „žvelgianti“ karo stebuklų tematika, kuri, kaip matysime, vėliau taip pat pradedama interpretuoti ir modifikuoti. Todėl kalbant apie vėlesnę Šv. **Kazimiero** ikonografinę tradiciją kartais be kompromisų „skirti“ atvaizdus vienai ar kitai temai yra gana keblu.

Karo tematika. Karo tematikos išskirtinumas jaučiamas nuo pačių pirmųjų Šv. **Kazimiero** gyvenimo aprašymų. Istorikai tvirtina, kad sunkiaisiais tautai kovų momentais lietuviai šaukdavosi ne plačiai pripažintų karžygių globėjų, bet Šv. **Kazimiero**, nepagarsėjusio šlovingais karo žygiais bei laimėjimais⁴². Todėl ir hagiografinius pasakojimus iliustruojantys raižiniai atskleidžia išskirtinį dėmesį karo temai, o iš to išplaukia vėlesni šios temos meno kūriniai. „Stebuklas prie Polocko“ yra pavaizduotas ir pirmajame, „kanoniniu“ tapusiame (1603 m.) atvaizdo fone: tolumoje matyti šventasis su aureole, vedantis karius. Fra **Hilarionės** *Il breve compendio...* raižinių cikle iš pen-

⁴² Plg. Z.**Ivinskis**, *Šv. Kazimieras...*, p. 121–122; A.**Maceina**, Simbolinė Šv. **Kazimiero** prasmė, *Aidai*, Brooklyn, 1958, Nr. 3, p. 98, 99; S.**Maslauskaitė**, Šv. **Kazimierai**, ant balto žirgo vėl atjoki, *Naujasis Židinys-Aidai*, Vilnius, 2001, Nr. 10, p. 539–542.

kių – du skirti stebuklingoms lietuvių pergalėms, ir tituliniam puslapyje esančioje *vera effigies S. Casimiri*, ir Marijos vizijos scenoje šventasis karalaitis vaizduojamas su kario šarvais. *Ambitione soggiogata...* (1650 m.) tituliniam puslapyje iš 12 medalionų 3 skirti būtent karo stebuklams: 1) raitas Šv. **Kazimieras** veda karius per Dauguvos upę; 2) kariai meldžiasi prieš nelygią kovą; 3) Šv. **Kazimieras** pasirodęs danguje drąsina savo kariuomenę. Be minėtų grafinių šios temos pavyzdžių, XVII a. monumentaliojoje dailėje turime Vilniaus Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje (1690 m.) esantį stiuko horeljefą ir XX a. freską Panevėžio Kristaus Karaliaus katedros absidėje. Karžygių koplėčios stiuko horeljefas iki 1979 m. turėjo ir garsų įrašą⁴³: *S. Casimiro apparente in aere quasi duce, exercitus M.D. L. vicit moscos* („Šv. **Kazimierui** pasirodžius danguje kaip vadui, LDK kariuomenė nugalėjo maskviečius“)⁴⁴.

Povilas **Reklaitis** teigia, kad „bajorija senojoje luominėje visuomenėje sudarė krašto gynimo branduolį“, todėl „bajoriško tipo“ Šv. **Kazimieras** priskirtinas karo tematikai⁴⁵. Vis dėlto vilkintis bajoro rūbais Šv. **Kazimieras** kartais matomas ir šventojo karalaičio apoteozę vaizduojančiuose kūriniuose, ir kituose vėlesniuose atvaizduose. Siekimas priartinti Šventąjį ir vaizduoti taip, kad atspindėtų laiko dvasia ir papročiai, jaučiamas visose epochose. XVIII a. kūriniuose, pavyzdžiui, **Kuntzės** „Šv. **Kazimieras**“ (1754 m.) Vavelio katedroje (dabar dieceziniam Vavelio katedros muziejui), Šventasis vilki bajorišku kontušu ir „žiponu“. Keletas ryškių XVIII a. šio ikonografinio tipo pavyzdžių: P. Smuglevičiaus „Šv. **Kazimieras**“ (1774 m.) Šv. Stanislavo bažnyčioje Romoje, „Šv. **Kazimieras**“ (XVIII a. pab.) Kazokiškių bažnyčioje, Gardino katedroje (XVIII a. II pusė), Pinsko bernardinų bažnyčioje (XVIII a. II p.). Alšėnų pranciškonų (XVIII a. II p.), Sandomiero dominikonų (1777 m.) bažnyčiose esantys tituliniai Šv. **Kazimiero** altoriai pristato būtent „bajoriškąjį“ Šv. **Kazimiero** tipą. Čia išvardyti altoriniai paveikslai yra dėmesio verti meno kūriniai. Ne visi vaizduoja „Stebuklą prie Polocko“, tačiau ginklas ar iš po apsiausto matomi šarvai, arba tolumoje žingsniuojanti kariuomenė gal ir leistų jį sutapatinti su „besimeldžiančiu prieš mūsų kariu“.

Reikia pasakyti, kad, pavyzdžiui, „bajoriško tipo“ **Kuntzės** „Šv. **Kazimieras**“ galėtų būti priskiriamas ne kario, bet jau hagiografinėje tradicijoje susiformavusiai „besimeldžiančio prie uždarytų katedros durų“ temai (žr. Priedą). Toks ikonografijos dvilypumas jaučiamas ir Kazokiškių „Šv. **Kazimiero**“ paveiksle. Šiose barokinėse kompozicijose **Kazimieras** vaizduojamas

⁴³ Įrašas uždažytas 1978–1981 m. vykusių restauravimo darbų metu.

⁴⁴ Plg. P. **Reklaitis**, *Prarastos Lietuvos pėdsakų paieška*, p. 158.

⁴⁵ Ten pat, p. 161.

gaubiamas tamsos, klūpantis ant bažnyčios laiptų maldai sudėtomis rankomis, keletas žiūrovų stebisi karalaičio uolumu, o [Kuntzės](#) kūrinys dar ir angelai su lelija rankose jam deda ant galvos vainiką. Ši iš hagiografinės tradicijos atkeliavusi scena XVIII a. yra „supasaulietinama“ ir tampa „pamaldaus bajoro – kario“ atvaizdu, todėl gali būti dvejopai interpretuojama. Nuo XIX a. vidurio itin paplinta romantinės Vladislovo [Majeranovskio](#), Pranciškaus [Niemirovskio](#) ir Vincento [Slendzinskio](#) paveikslų kopijos ir kartotės, vaizduojančios Šv. [Kazimierą](#) su „senoviniais“ drabužiais, besimeldžiantį naktį prie uždarytų katedros durų: romantiniuose paveiksluose dingsta kariūniškas aspektas, leidžiama reikštis tik pamaldumui.

Mariologinės temos. Šv. [Kazimiero](#) kultas LDK skleidėsi jau potridentinėje Bažnyčioje, tad iš Šventojo gyvenimo aprašymų žinomas karalaičio Švč. [M.](#) Marijos garbinimas reiškėsi įvairiomis meninėmis formomis. XVII a. suklestėjęs Dievo Motinos kultas leido skleistis ir Šv. [Kazimiero](#) „mariologijai“. Kalbant apie Šv. [Kazimiero](#) kulto ir atvaizdų pėdsakus rašytiniuose šaltiniuose, pabrėžtina, kad Šv. [Kazimieras](#) dažniausiai randamas [Marijos](#) altoriuose. Pavyzdžiui, iš 56 Vilniaus vyskupijos vizitacijos (1653–1654) bažnyčių, kuriose yra įvardyti Šv. [Kazimiero](#) atvaizdai, 34 jų yra šalia pagrindinių mariologinių temų⁴⁶, tokių kaip „Apreiškimas“, „Ėmimas į dangų“, „Karūnavimas“, taip pat Švč. [M.](#) Marijos Rožančinės altoriuose arba tiesiog šalia „Švč. [M.](#) Marijos“ atvaizdo. Galima spėti, kad ir kai kuriuose inventoriaus „Švč. [M.](#) Marijos“ titulinuose atvaizduose, šalia, tame pačiame paveiksle, galėjo būti pavaizduotas ir Šv. [Kazimieras](#). Šitaip spėti leidžia Trakelių (dabartinė Baltarusija) bažnyčios didžiajame altoriuje esantis, ir šiandien malonėmis garsėjantis, XVII a. I pusės „Švč. [M.](#) Marijos“ atvaizdas: vaizduojama [Marija su Kūdikiu](#) ir šalia su rožiniu rankose klūpantis Šv. [Kazimieras](#), ant stalelio guli skeptras ir atversta knyga, kurioje matyti himno *Omni die dic Mariae* žodžiai.

Patyrinėjus XVII a. spaudinius, skirtus Mergelės Marijos garbei, pavyzdžiui, Aleksandro Hilarijaus [Palubinsko](#) (Aleksander Hilarii Połuboiński) *Rosarium et officium D. Mariae Virginis...* („Rožinis ir maldos Švč. [M.](#) Marijos garbei...“) tituliniam puslapyje *Porta caeli* kompozicija: centre Švč. [M.](#) Marija su rožiniu, viršuje – Švč. Trejybė, šalia klūpo Šv. [Pranciškus](#) ir Šv. Dominikas, vaizduojami taip pat evangelistai, šventieji, pranašai, vyskupai, o kompoziciją užbaigia Šv. [Kazimieras](#) – jis vaizduojamas kartu su virš sim-

⁴⁶ Du iš šių 34 atvaizdų yra „Šv. Onos“, betgi pabrėžiant: „Šv. [Ona](#) su Švč. [M.](#) Marija ir Kūdikiu“, Krasnosiolo ir Trobų bažnyčiose, *VUB RS*, f. 57, B. 53, B. 42, p. 494–505, 825–831.

bolinio architektūros statinio⁴⁷. 1682 m. Vilniuje išleistoje knygelėje *Thesaurus sacratissime vitae...* („Švenčiausiojo gyvenimo lobynas“) Šv. **Kazimieras** vėlgi yra tituliniam puslapyje šalia Marijos vardo monogramos kartu su Šv. **Stanislovu** Kostka, Šv. **Stanislovu** ir Šv. **Vaclovu**⁴⁸. Skirtinguose XVII a. hagiografiniuose leidiniuose Šv. **Kazimiero** pamaldumas Dievo Motinai vaizduojamas ir įvardijamas skirtingai: „Gieda himną *Omni die*“, „Su Marijos pagalba nugali pagundas“, „Danguje priima vainiką iš Dievo Motinos rankų“ (žr. Priedą). Galbūt todėl ir „mariologinė“ Šv. **Kazimiero** ikonografija yra įvairialypė ir neturi griežto „kanono“: prisimintina Šv. **Kazimiero** koplyčios altorinės dalies ikonografija, jau minėtas Carlo **Dolci'o** „Šv. **Kazimieras** ekstazėje“, paveikslai Vilniaus Šv. Teresės, Liolių, Vosiliškio bažnyčiose.

„Šv. **Kazimiero** apoteozė“ ir variacijos. Ši tema, atrodo, atsiranda XVIII a. viduryje ir neturi tiesioginės sąsajos su „*vitu*“ raižiniais. Šv. **Kazimiero** apoteozę vaizduojančių tapybos kūrinių yra išlikę bažnyčių altoriuose: Krokuvos misionierių, Gudagojo, Pavoverės bažnyčiose. Apoteozė (gr. *apotheōsis* – sudievinimas) – asmens ar įvykio išaukštinimas ir šlovinimas, turintis šaknis helenistiniuose Artimuosiuose Rytuose, o XVII a. atgaivintas Italijoje ir taikytas dekoruojant barokinių bažnyčių skliautus⁴⁹, Šiaurės Europą toks Šventojo vaizdavimas pasiekia XVII a. II pusėje. Nėra išlikusio apoteozinio Šv. **Kazimiero** atvaizdo, „vainikuojančio visą programą, sudarytą iš atskirų paveikslų“⁵⁰. Minėtieji pavyzdžiai – tai „vieniši“ altoriniai paveikslai, kuriuos kartais papildo aplinkui esantys dekorų elementai. Pavyzdžiui, Krokuvos misionierių bažnyčioje, skliaute virš paveikslo nutapyti simboliai: kunigaikštiška karūna ir įrašas *Mori potius quam fadari*. S. **Casimirus** („Geriau mirti negu susitepti. Šv. **Kazimieras**“). Vis dėlto Vilniaus Katedros Šv. **Kazimiero** koplyčios altorinės dalies ikonografija galėtų būti interpretuojama kaip apoteozinė, nes relikvijų iškėlimas su Šventojo atvaizdu – skulptūrele virš altoriaus ir jo garbe besidžiaugiantys stiuko angelai su Mergele **Marija** atskleidžia Šventojo pašlovinimo ir išaukštinimo koncepciją. Šaltiniai nemini apoteozinio Šv. **Kazimiero** atvaizdo titulinėje Šventojo bažnyčioje Vilniuje ar kitose globėjo garbei statytose bažnyčiose. Pranciškonų reformatų Šv. **Kazimiero** bažnyčioje Poznanėje yra įdomus šios temos variantas ant

⁴⁷ Plg. J. **Liškevičienė**, Vilniaus akademijos spaustuvės leidinių..., p. 79.

⁴⁸ Plg. ten pat, p. 82.

⁴⁹ Plg. *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*, Vilnius, 1997, p. 35.

⁵⁰ Ten pat, p. 35.

centrinio altoriaus antepediumo (1752 m.): Šv. **Kazimieras** vaizduojamas ant draperijos su baldakimu, su lelija ir kryžiumi rankose, stebimas vienuolių pranciškonų, su angelų dedama karūna⁵¹.

„Nuolat mąsto apie dangiškus dalykus“ – šitaip įvardyta scena pasiekia mus iš XVII a. (žr. Priedą), bet ar galima taip vadinti gana gausų XVIII–XIX a. meninį palikimą, kuriame Šv. **Kazimieras** vaizduojamas apimtas dvasios pagavos arba medituojantis dangiškus dalykus, ar tiesiog žvelgiantis į dangų, maldai atsidavusio žmogaus laikysena. Šio tipo „Šv. **Kazimieras“** yra Telšių katedroje, Molėtų, Ružanų, Šereševo bažnyčiose, paveikslas iš Vilniaus Katedros (dabar Dailės muziejuje⁵²). Išvardytuose pavyzdžiuose Šv. **Kazimieras** vaizduojamas tarsi ne žemiškoje, bet dar ir ne dangiškoje sferoje, tarsi ekstazėje, artėjantis link dieviškųjų dalykų išmanymo, ką pabrėžia interjere (dažniausiai šventovės) sklindanti dangiška šviesa, šalia ar antrajame plane altorius ar liturginiai reikmenys, besidžiaugiantys Šventojo pamaldumu dangaus gyventojai, numesti žemiškosios valdžios atributai ar pamintas amūras užrištomis akimis. Greičiausiai toks šventojo karalaičio atvaizdas „apima“ daugelį hagiografiniuose leidiniuose vaizduotų scenų (žr. Priedą) ir „pasakoja“ apie išskirtines Šventojo dorybes, pamaldumą ir, pagal retorikos taisykles, kviečia juo sekti.

Šv. Kazimiero ikonografija moderniojoje bažnytinėje dailėje. XX a. pradžioje Šv. **Kazimiero** kultas (ir ikonografija) pradeda įgauti specifinius pavidalus. Visų pirma katalikybė pradeda suvokti kaip Lietuvos nacionalinio identiteto dalis ir yra susijusi su nacionalinio atgimimo judėjimu⁵³. Todėl ir Šv. **Kazimiero** vardas pradedamas sieti su lietuvybe, tautine savi-mone ir jaunimo auklėjimu. Būdinga XX a. pradžios nostalgija „Didžiosios Lietuvos“ laikams atgaivina Šv. **Kazimiero** kulto aktualumą, o „nacionalinio stiliaus“ paieškos jį „sulietuvina“. Tačiau sudėtingos istorinės XX a. peripetijos, pasaulio ir sąmonės kaita keičia ir Šv. **Kazimiero** kulto prasmę pagal jo skleidimosi laiką ir erdvę: ką reiškė ir kaip reiškėsi Šv. **Kazimiero** kultas XX a. pradžios Lenkijoje, Lietuvos Respublikoje ir išeivijoje; Šv. **Kazimieras** sovietinėje Lietuvoje, tremtyse ir naujojoje emigracijoje? XX a. buvo švenčiami keturi Šv. **Kazimiero** jubiliejai (1922, 1943, 1958, 1984 m.), tačiau beveik

⁵¹ *Katalog zabytków sztuki*, t. 7, cz.1, Warszawa, 1983, p. 125–126, il. 135.

⁵² Žr. *Lietuvos sakralinė dailė*, t. 1, Vilnius 2003, p. 126–127.

⁵³ Plg. G. **Jankevičiūtė**, *Christianity and the search for the national style: Lithuanian Church art in 1918–40, Modernity and Identity: art in 1918–40*, Vilnius, 2000, p. 21.

visų jų turinys ir tikslai skirtingi. Norint atsakyti į čia iškeltus klausimus reikia atskiros išsamesnės temos „Šv. [Kazimiero](#) ikonografija moderniojoje bažnytinėje dailėje“ analizės.

Pabaigoje paminėtinas didingas XX a. paminklas – freska „Stebuklas prie Polocko“ (1931–1933 m.) Panevėžio Kristaus Karaliaus katedros absidėje. Panevėžio katedros ikonografini programai vadovavo pats šventovės statytojas vyskupas Kazimieras [Paltarokas](#), „ypač rūpinęsis gaivinti rusų laikais slopintą vienintelio Lietuvos Šventojo kultą“⁵⁴. Kūrinio autorius – Jonas [Mackevičius](#), kartu dirbo tapytojai Vytautas [Palaima](#) ir Domicėlė [Tarabildienė](#). Didingoje kompozicijoje didesnę dalį užimančiame danguje Šv. [Kazimieras](#) vaizduojamas baltais drabužiais su lėlija rankoje, lietuvių kariai iškeltomis rankomis džiaugsmingai šlovina šventąjį karalaitį. Pasak G.[Jankevičiūtės](#), nors šios daugiafigūrės kompozicijos ikonografija tiksliai neatitinka istorinio pasakojimo ir veikiau primena šventojo karalaičio apoteozę, tačiau, ko gera, tiek užsakovas, tiek autorius norėjo viena – kad ši simboliška scena aukštintų „ypatingą Šv. [Kazimiero](#) globą lietuviams kovojant prieš pavergėjus“⁵⁵. Galima tvirtinti, kad globa prieš pavergėjus ir buvo svarbiausias veiksnys XX a. Šv. [Kazimiero](#) kulto ir ikonografijos sklaidoje.

Literatūra

- [Cevoli](#), M., *L'ambitione soggiogata, canzone i lode di san [Casimiro](#)*, Roma, 1650.
 Fra [Hilarione](#), *Il breve compendio della vita, morte o miracoli del santissimo prencipe [Casimiro](#)*, Napoli, 1629.
[Martarello](#), A., *Il trionfo di San [Casimiro](#) prencipe di Polonia celebrato per otto giorni nella chiesa di San Nicolo da Tolentino, delli R.R.P.P.Scalzi Agostiniani della città di Palermo nel` nuovo patronaggio*, Palermo, 1636.
[Nerrincq](#), F., *Voor-beeldt der waere deught. Neamentlijck van de maegdelijcke reynigheydt vorghestelt in den h. [Casimir](#) conincklijcken prince von Polen*, Mechelen, 1692.
[Overadto](#), P., *Icones et miracula sanctorum Poloniae, Coloniae*, 1605–1606.

Acta Sanctorum, Martii, Antverpiae, 1668.

VU BRS, f.57, B. 53, b. 42.

Šv. [Kazimiero](#) gyvenimo ir kulto šaltiniai, Vilnius, 2003.

⁵⁴ G.[Jankevičiūtė](#), Lietuvos bažnytinė dailė 1918–1940 m. (1), *Naujasis Židinys-Aidai*, Nr. 4, 2001, p. 186.

⁵⁵ G.[Jankevičiūtė](#), *Dailė ir valstybė*, Kaunas, 2003, p. 263.

- Ivinskis Z., Šv. [Kazimieras](#), 1458–1484, New York, 1955.
- Jankevičiūtė G., *Dailė ir valstybė*, Kaunas, 2003.
- Knapieński R., *Titulus Ecclesiae*, Warszawa, 1999.
- Liškevičienė J., Vilniaus akademijos spaustuvės leidinių embleminės graviūros kaita XVII amžiuje. Ženklas ir simbolis senojoje Lietuvos dailėje, Vilnius, 1996.
- Papée F., O najstarszych wizerunkach św. [Kazimierza](#), *Kwartalnik historyczny*, t. 19, Lwów, 1905.
- Rabikauskas P., Pastabos prie Šv. [Kazimiero](#) garbinimo istorijos, Didžiosios Šv. [Kazimiero](#) šventės Vilniuje 1604 ir 1636 metais, Šv. [Kazimiero](#) garbinimas Flandrijoje, *Krikščioniškoji Lietuva*, Vilnius, 2002.
- Rabikauskas P., Lietuvos globėjas Šv. [Kazimieras](#), Vilnius, 1993.
- Reklaitis P., *Prarastos Lietuvos pėdsakų paieška*, Vilnius, 1999.

Įteikta 2004 m. birželio mėn.

THE ICONOGRAPHIC TRADITION ABOUT ST. CASIMIR

Sigita Maslauskaitė

Summary

The article discusses the iconographic tradition of St. Casimir. Most of the attention is devoted to topics derived from the hagiographic traditions of St. Casimir, which were frequently repeated, interpreted, and transformed. Hagiographic publications about St. Casimir began to be published at the beginning of the 17th c. At that time the iconographic tradition of St. Casimir was being formed inseparably from the hagiographic tradition. In the 18–19th centuries in the historiography of St. Casimir one can find scenes sometimes departing from, sometimes accurately repeating the hagiographic tradition which are divided into themes such as the study of Mary, war, apotheosis, etc. The table in the appendix lists the scenes in five copiously illustrated 17th c. publications from the life and miracles of St. Casimir which, it is thought, influenced the still being formed iconography of St. Casimir.

PRIEDAS

Lentelė sudaryta remiantis penkiais XVII a. leidiniais apie Šv. [Kazimierą](#); leidiniai čia išvardyti chronologine tvarka:

1. Pietro [Overadto](#), *Icones et miracula sanctorum Poloniae, Coloniae*, 1605–1606.
2. Fra [Hilarione](#), *Il breve compendio della vita, morte o miracoli del santissimo prencipe Casimiro*, Napoli, 1629. Iliustracijos Nicolo [Perrey](#).
3. Antonio [Martarello](#), *Il trionfo di San Casimiro...*, Palermo, 1636. Leidinys neiliustruotas, tik titulinis puslapis.
4. Michele [Cevoli](#), *L'ambitione soggiogata, canzone i lode di san Casimiro*, Roma, 1650. Iliustracijos Michele [Lauro](#).
5. Franciscus [Nerrincq](#), SJ, *Voor-beeldt der waere deught namentlijk van de Maeghdelijcke Reynigheidt voor-ghestelt in den H.Casimirus conincklijcken Prince von Polen...*, Mechelen, 1692. Iliustracijos Gaspard [Bouttats](#).

	Šv. Kazimiero gyvenimo ir stebuklų scenos	Rašytiniai šaltiniai
1	Šv. Kazimiero gimimas	<i>Icones et miracula...</i> , 1605–1606 <i>Il trionfo...</i> , 1636, <i>Ambitione soggiogata...</i> , 1650 <i>Voor-beeldt...</i> , 1692
2	Šv. Kazimieras šventumu pralenkia savo brolius	<i>Voor-beeldt...</i> , 1692
3	Nuolat mąsto apie dangiškus dalykus	<i>Voor-beeldt...</i> , 1692
4	Melsdamasis prieš Švč. Sakramentą dažnai patiria dvasios pagavas.	<i>Il breve compendio...</i> , 1629
5	Nepriima karališkos lovos, miega ant žemės	<i>Icones et miracula...</i> , 1605–1606 <i>Il breve compendio...</i> , 1629, <i>Il trionfo...</i> , 1636, <i>Ambitione soggiogata...</i> , 1650
6	Naktį meldžiasi prie bažnyčios durų	<i>Icones et miracula...</i> , 1605–1606 <i>Il breve compendio...</i> , 1629 <i>Il trionfo...</i> , 1636 <i>Ambitione soggiogata...</i> , 1650
7	Medituoja Kristaus kančią	<i>Ambitione soggiogata...</i> , 1650 <i>Voor-beeldt...</i> , 1692
8	Plakasi iki kraujo	<i>Il breve compendio...</i> , 1629 <i>Il trionfo...</i> , 1636
9	Dalyvauja Šv. Mišiose	<i>Icones et miracula...</i> , 1605–1606 <i>Ambitione soggiogata...</i> , 1650
10	Gieda Marijos himną <i>Omni die dic Mariae</i>	<i>Il breve compendio...</i> , 1629
11	Su didele meile lengvina ir gydo karių žaizdas	<i>Il breve compendio...</i> , 1629 <i>Il trionfo...</i> , 1636
12	Dalija vargšams išmaldą	<i>Il trionfo...</i> , 1636

Šv. Kazimiero gyvenimo ir stebuklų scenos	Rašytiniai šaltiniai
13 Atsisako siūlomo Vengrijos sosto	<i>Icones et miracula...</i> , 1605–1606 <i>Il breve compendio...</i> , 1629 <i>Il trionfo...</i> , 1636
14 Griauna klaidingus eretikų įsitikinimus	<i>Il trionfo...</i> , 1636
15 Prašo savo tėvą įsakyti nugriauti eretikų šventyk-las	<i>Icones et miracula...</i> , 1605–1606 <i>Il trionfo...</i> , 1636
16 Atmeta netyrus pasiūlymus	<i>Ambitione soggiogata...</i> , 1650
17 Su Marijos pagalba nugali pagundas	<i>Voor-beeldt...</i> , 1692
18 Tvirtas ir pastovus ugdydamas dorybes	<i>Voor-beeldt...</i> , 1692
19 Šv. Kazimiero mirtis	<i>Icones et miracula...</i> , 1605–1606 <i>Ambitione soggiogata...</i> , 1650 <i>Il trionfo...</i> , 1636 <i>Voor-beeldt...</i> , 1692
20 Šv. Kazimiero laidotuvės	<i>Icones et miracula...</i> , 1605–1606
21 Prikelia mirusią mergaitę, jos tėvams besimel-džiant prie Šv. Kazimiero karsto	<i>Icones et miracula...</i> , 1605–1606 <i>Il breve compendio...</i> , 1629
22 Ant balto žirgo baltai apsirengęs pasirodo Lietu-vos kariuomenei ir padeda pereiti upę, taip užtik-rindamas pergalę prieš Maskvos kariuomenę	<i>Icones et miracula...</i> , 1605–1606 <i>Il breve compendio...</i> , 1629, <i>Il trionfo...</i> , 1636, <i>Ambitione soggiogata...</i> , 1650
23 Ore pasirodo kaip karo vadas ir padeda Lietuvos kariuomenei laimėti mūšį	<i>Icones et miracula...</i> , 1605–1606 <i>Il breve compendio...</i> , 1629 <i>Ambitione soggiogata...</i> , 1650
24 Davę jam įžadą kariai pasiekia didelę pergalę	<i>Il trionfo...</i> , 1636 <i>Ambitione soggiogata...</i> , 1650
25 Leonas X įrašo Šv. Kazimierą į Šventųjų katalogą	<i>Icones et miracula...</i> , 1605–1606 <i>Ambitione soggiogata...</i> , 1650
26 Švč. M. Marija danguje vainikuoja Šv. Kazimierą	<i>Il trionfo...</i> , 1636
27 Embleminis Šv. Kazimiero – kaip triumfuojančios Bažnyčios išpažinėjo – atvaizdas	<i>Il trionfo...</i> , 1636
28 „Švč. M. Marija maloniai priimama naująjį Paler-mo globėją“	<i>Il trionfo...</i> , 1636

Šie leidiniai išsiskiria iliustracijų gausa arba dėmesiu iškilmes puošusių kū-rinių ikonografijai. Lentelėje surašytos tik tos Šv. Kazimiero gyvenimo ir ste-buklų scenos, kurios hagiografiniuose pasakojimuose yra pakartotos atvaizdų forma. Palermo iškilmeis skirtame leidinyje iliustracijų nėra, tačiau iškilmeis nutapytas Šv. Kazimiero ikonografinis ciklas yra platus, turtingas ir detalai ap-rašytas. Palermo ciklas greičiausiai buvo kurtas remiantis „vitų“ raizžiniais ir vietine „globėjų vaizdavimo“ tradicija, todėl šis rašytiniame šaltinyje išlikęs kruopštus „įvaizdinimas“ yra svarbus Šv. Kazimiero ikonografinės tradicijos liudytojas ir lygintinas su garsiųjų hagiografinių leidinių iliustracijomis.

Kai kurios iš toliau išvardytų temų turėjo didelę įtaką vėlesniems dailės kūriniais, kai kurios greičiausiai buvo sukurtos vienintelį kartą ir daugiau

nebekartotos, dar kitos – transformavosi, tapo lakoniškesnės arba buvo „adaptuotos“ pagal konkretaus laiko dvasią.

Iš 28 scenų penkios yra keturiuose aprašymuose: „Šv. [Kazimiero](#) gimimas“, „Šv. [Kazimieras](#) nepriima karališkos lovos ir miega ant žemės“, „Šv. [Kazimieras](#) naktį meldžiasi prie uždarytų bažnyčios durų“, „Šv. [Kazimiero](#) mirtis“ ir pomirtinis karo stebuklas „Ant balto žirgo pasirodo kariuomenei ir padeda pereiti upę“. Visų leidinių iliustratoriams atrodė svarbu išryškinti istorines datas – gimimą ir mirtį, taip pat šventojo karaliačio „nekarališkas“ dorybes – askezę ir pamaldumą. Pomirtinis stebuklas – pagalba prieš Maskvos kariuomenę – svarbus tiek *vitos* autoriams, tiek dailininkams, jis atskleidžia stebuklingą Šv. [Kazimiero](#) globą sunkiais ir net beviltiškais tautai momentais.

Kitos dvi XVII a. leidiniuose pamėgtos scenos – tai „Vengrijos sosto atsisakymas“ ir antras karo stebuklas, kai Šv. [Kazimieras](#) jau ne karžygio, bet dangiškojo globėjo pavidalu įkvepia kovotojams drąsos ir padeda laimėti kovą su užkariautojais. Šv. [Kazimiero](#) Dievo Motinos kultas skirtinguose leidiniuose vaizduojamas ir įvardijamas skirtingai: „Su [Marijos](#) pagalba nugali pagundas“, „Gieda himną *Omni die*“, „Danguje priima vainiką iš Dievo Motinos rankų“. Tikriausiai todėl „mariologinė“ Šv. [Kazimiero](#) ikonografija yra įvairialypė ir neturi griežto „kanono“.

Porą kartų minimos ir vaizduojamos kitos Šv. [Kazimiero](#) pamaldumą bei asketiškumą iliustruojančios scenos („[Kristaus](#) kančios meditacija“, „Plakimasis“, „Dalyvavimas Šv. Mišiose“); taip pat vaizduojami artimo meilės darbai („Slaugo karius“) ir kova dėl katalikybės („Prašo tėvą karalių įsakyti nugriauti eretikų šventyklas“), pomirtiniai stebuklai („Prikelia mergaitę“, „Išklauso karių maldas“) ir paskelbimas šventuoju („[Leonas X](#) įrašo Šv. [Kazimierą](#) į Šventųjų katalogą“). Kitos scenos yra labiau specifinės, iliustruojančios vieno ar kito leidinio temą. Reikia pasakyti, kad nėra vienos temos, kuri būtų atspindėta visuose penkiuose leidiniuose.

Ši lentelė atskleidžia ne tik svarbiausias (t.y. dažniausiai randamas) leidiniuose apie Šv. [Kazimierą](#) scenas, bet ir gana vaizdžiai rodo, į ką hagiografinių leidinių autoriai kreipė dėmesį ir ką labiau akcentavo. Galima daryti išvadą, kad, pavyzdžiui, „Kovos su erezijomis“ tema (vaizduojama dviejuose leidiniuose, iš jų viename du kartus skirtingai interpretuojama) buvo svarbesnė už „Netyrų pasiūlymų atmetimą“ (viename leidinyje) arba tai, kad su karine šventojo globėjo tematika (viename leidinyje – trys šios temos variantai, trijuose leidiniuose – du) negali lygintis jokia kita. Pamaldžios šventojo karaliačio praktikos, dorybės ir gailestingumo darbai nors ir skirtingai įvardyti, tačiau pasiskirsto daugmaž vienodai. Labiausiai pabrėžiama naktinė malda prie uždarytos šventovės ir karališkos prabangos („karališkos lovos“) atsisakymas.

DR. NERINGA MARKAUSKAITĖ

Lietuvos nacionalinis muziejus

VILNIAUS ŠV. KAZIMIERO BAŽNYČIAI – 400 METŲ

Straipsnyje norima parodyti Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčios statybos raidą, aptarti atskirus jos etapus, vėlesnius perstatymus bei rekonstrukcijas XVII–XX amžiais. Remtasi iki šiol beveik netyrinėtomis Vilniaus jėzuitų profesų namų kronikomis, kitais istoriniais bei vizualiniais šaltiniais ir restauravimo dokumentais.

Pirmajame skyriuje aptariamas XVII–XVIII a. laikotarpis (iki 1773 m.), kai Šv. Kazimiero bažnyčia priklausė Lietuvos Jėzaus Draugijai. Tyrinėjama jėzuitų bažnyčios autentiška architektūra, vidaus įranga ir puošyba. Antrajame skyriuje apžvelgiamos bažnyčios rekonstrukcijos XIX–XX amžiais. Norima parodyti šios katalikų šventovės, paverstos Šv. Mikalojaus stačiatikių soboru, vėliau – LTSR ateizmo muziejumi, perstatymų bei rekonstrukcijų pobūdį.

Fragmentiški istoriniai šaltiniai ir ikonografinės vaizdinės medžiagos trūkumas neleidžia smulkiau analizuoti ir apibūdinti Šv. Kazimiero bažnyčios statybos laikotarpių, bet papildo faktografinius duomenis, patikslina statybos etapų bei perstatymų, rekonstrukcijų eiliškumą, datas, leidžia išryškinti XVII–XVIII a. autentiško bažnyčios eksterjero ir interjero detales kaip jėzuitų statybos istorinį paveldą.

Šv. Kazimiero bažnyčia kartu su jėzuitų namais, stovinti pačiame Vilniaus centre, prie Rotušės aikštės, XVII–XVIII a. priklausė Lietuvos Jėzaus Draugijos provincijos profesų namams (*Domus Professa*). Po 1773 m., kai buvo uždrausta Jėzaus Draugijos veikla, bažnyčia atiteko kunigams emeritams, po 1799 m. – reguliariesiems kanauninkams, o nuo 1814 m. – vienuoliams misionieriams. Rusijos caro [Nikolajaus](#) I įsaku 1832 m. bažnyčia paversta soboru, du kartus rekonstruota. 1919 m. šventovė ir šalia jos buvę vienuolyno pastatai oficialiai perduoti jėzuitams¹. Po Antrojo Pasaulinio karo bažnyčia atimta iš tikinčiųjų. 1961 m. nutarta ją paversti LTSR ateizmo

¹ Pasiremta reguliariųjų kanauninkų (baltųjų augustinų), 1799 m. įsikūrusių viename vienuolyno, anksčiau buvusių Vilniaus profesų namų, pastate, 1804 m. fundacijos apyrašu (VUB RS, f. 57–553–9, l. 1); Vilniaus Šv. [Kazimiero](#) bažnyčios, kai ji priklausė vienuoliams misionieriams (vincentiečiams), 1830 m. vizitacija (VUB RS, f. 57–553–25, l. 1); Vilniaus Šv. [Kazimiero](#) bažnyčios, paverstos Šv. Mikalojaus soboru, 1849 m. inventoriumi (VCSAA, Oddział III, sygn. 271, l. 8); tėvo jėzuito Stanisławo [Lico](#) (1862–1935) 1927 m. mašinraščiu apie Šv. [Kazimiero](#) bažnyčią (MAB RS, f. 44–714, l. 17–18).

(atidarytas po penkerių metų)², vėliau – Religijų istorijos muziejumi. 1988 m. bažnyčia sugrąžinta tikintiesiems, netrukus ir Lietuvos jėzuitams. 1991 m. ji iškilmingai atšventinta jau kaip Šv. Kazimiero (jėzuitų) bažnyčia.

Iki šiol Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčios statybos raida, atskiri etapai ir perstatymai beveik netyrinėti. XIX a. pab.–XX a. pr. mums žinomų istorinių apybraižų autoriai pateikė fragmentišką, dažnai ne visai tikslią bažnyčios istoriją, bet statybos raidos plačiau neanalizavo. Lenkų istorikas Stanisławas Załęskis, SJ, tyrinėjo šios šventovės istoriją, remdamasis Vilniaus jėzuitų profesų namų kronikomis, bet jis nekėlė sau uždavinio ištirti Šv. Kazimiero bažnyčios statybos tarpsnius ir perstatymus XVII–XVIII amžiais³. XX a. II p. Lietuvos architektūros istorikai Vladimiras Zubovas ir Klemensas Čerbulėnas tyrinėjo iki mūsų dienų išlikusią bažnyčios architektūrą Lietuvos ankstyvojo baroko architektūros kontekste. Vladas Drėma savo monografijoje apie Vilniaus Šv. Jono bažnyčią rašė ir apie Šv. Kazimiero bažnyčios architektūrą bei paskutinį (XVIII a. II p.) jėzuitų statybos periodą. Birutė Rūta Vitkauskienė Lietuvos vienuolyno vadovo straipsnyje nemažai dėmesio skyrė autentiškam bažnyčios paveldui, pateikė naujų Šv. Kazimiero bažnyčios restauravimo duomenų⁴. Lenkų istorikas jėzuitas Jerzy Paszenda bene vienintelis autorius, kuris, remdamasis XVII–XVIII a. Vilniaus profesų namų kronikomis ir išlikusia ikonografinė vaizduojamąja medžiaga, tyrinėjo Šv. Kazimiero bažnyčios statybos istoriją. Autorius nedaug dėmesio skyrė bažnyčios perstatymams po jėzuitų laikotarpio. Šio straipsnio autorė rašė apie Šv. Kazimiero bažnyčios kriptos (po didžiuoju altoriumi) epitafines kompozicijas, tyrinėjo bažnyčios fundaciją ir pirmąjį bažnyčios statybos etapą⁵.

² 1948 m. bažnyčia buvo paversta grūdų, vėliau – vyno sandėliu, 1952 m. ji atiduota tuometiniam Kultūros švietimo įstaigų komitetui; šį architektūros paminklą norėta rekonstruoti į planetariumą (KPCA, f. 3, ap. 1, s. v. 390, l. 54–61; s. v. 391); taip pat žr. 1962 m. parengtą Šv. Kazimiero bažnyčios pritaikymo LTSR ateistiniam muziejui restauravimo užduotį (VAA, f. 5, s. v. 178, l. 1–6).

³ I.J. Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 2, Wilno, 1840; A.H. Kirkor, *Przewodnik po Wilnie i jego okolicach*, Wilno, 1863; J. Kłos, *Wilno. Przewodnik krajoznawczy*, Wilno, 1937; S. Załęski, *Jezuici w Polsce*, t. 4, cz. 2, Kraków, 1904.

⁴ V. Zubovas, Lietuvos XVII a. architektūra ir vietinių tradicijų raida, *Lietuvos TSR architektūros klausimai*, t. 3, 1966, p. 377–402; K. Čerbulėnas, Šv. Kazimiero bažnyčios ir jėzuitų vienuolyno pastatų ansamblis, *Vilniaus architektūra*, Vilnius, 1985, p. 171–176; K. Čerbulėnas, R. Jaloveckas, Kryžminės bažnyčios ir cerkvės, *Lietuvos architektūros istorija. Nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio*, t. 2, Vilnius, 1994, p. 97–99; V. Drėma, *Vilniaus Šv. Jono bažnyčia*, Vilnius, 1997; B.R. Vitkauskienė, Vilniaus jėzuitų profesų namai ir Šv. Kazimiero bažnyčia, *Lietuvos vienuolynai. Vadovas*, Vilnius, 1998, p. 341–348.

⁵ J. Paszenda, SJ, *Kościół Św. Kazimierza w Wilnie*, Kraków, 2001 (Autoriaus rankraštis, perskaitytas Krokuvos Jogailos universiteto Meno istorijos institute surengtoje konferencijoje

Šiame straipsnyje, remiantis naujais istorinių šaltinių tyrinėjimais bei bažnyčios restauravimo duomenimis, norima parodyti Šv. Kazimiero (jėzuitų) bažnyčios statybos ir vėlesnių perstatymų etapus bei rekonstrukcijas po jėzuitų laikotarpio. Tyrinėjamas XVII a. I p. bažnyčios architektūros projektas ir XVII–XVIII a. eksterjero bei interjero detalės, kurios perteikia bažnyčios autentišką išvaizdą ir rekonstrukcijų pobūdį.

Vilniaus jėzuitų šventovė XVII–XVIII a. Vilniaus profesų namų ansamblio statyba pradėta nesavarankiškoje Lietuvos viceprovincijoje – ją globojo savarankiškos Lenkijos jėzuitų provincijos. Žinoma, kad viceprovincijolas Paulius Boxa (Bokša, 1552–1627) sklypus jėzuitų profesų namų ansambliui ėmėsi supirkinėti jau 1601 metais⁶. Šis pirmasis jėzuitų mūrinis architektūros ansamblis Lietuvos sostinėje Vilniuje buvo iš anksto numatytas savarankiškai Lietuvos jėzuitų provincijai (kaip svarbus strateginis objektas misijoms į rytinius Lietuvos pakraščius).

Profesų namų bažnyčiai buvo parinktas Šv. Kazimiero, Lietuvos ir Lenkijos globėjo, vardas; prieš keletą metų jo garbinimui Lietuvoje ir Lenkijoje buvo išduota popiežiaus Klemenso VIII brevė. Bažnyčios statybą 1603 m. gruodžio mėnesį oficialiai patvirtino jėzuitų generalinis vyresnysis Claudius Aquaviva (1581–1615). Per Šv. Kazimiero iškilmes 1604 m. gegužės 12 d. šios jėzuitų šventovės kartinį akmenį pašventino Vilniaus vyskupas Benediktas Vaina. Tad šią dieną buvo oficialiai pradėta Šv. Kazimiero bažnyčios statyba.

Pagal jėzuitų nuostatus provincijolas ir jo paskirti statybų prižiūrėtojai (*praefectus / superiorus fabricae*) turėjo pasirūpinti, kad pagrindiniai Jėzaus Draugijos namai ir jų šventovė iš anksto turėtų išsipareigojusį fundatorių ir būtų projektuojami, taip pat statomi kartu, kaip vienas architektūros kompleksas. Tokie buvo jėzuitų generalinės vyresybės reikalavimai; apie juos žinome iš XVI a. II p. – XVII a. I p. išleistų „Jėzuitų privilegijų ir malonių“ kompendiumų⁷.

„Sztuka na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej“ 2001 m. rugsėjo 23 d.); N. Markauskaitė, Epitafinės kompozicijos Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčios kriptoje, *Menotyra*, 2001, Nr. 2 (23), p. 11–20; N. Markauskaitė, Vilniaus profesų namų ir Šv. Kazimiero bažnyčios fundacijos tyrinėjimai, *Istorinis naratyvas: problemos ir tyrinėjimai*, Vilniaus dailės akademijos darbai – *Dailė*, 30, 2003, p. 19–38.

⁶ Apie P. Bokšos supirktus sklypus Šv. Kazimiero bažnyčios ir profesų namų statybai žr.: RCJA, Pol. 75, l. 320r; N. Markauskaitė, Vilniaus profesų namų ir Šv. Kazimiero bažnyčios fundacijos..., p. 24–25.

⁷ Plg. generalinio vyresniojo C. Aquavivos laišką (1603 m. gruodis), jis publikuotas: *Vilniaus Akademijos vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai*, Vilnius, 1987 (iš lotynų kalbos

Susiklosčiusios sąlygos neleido jėzuitams nuosekliai laikytis šių nuostatų. Jauna Lietuvos jėzuitų viceprovincija (nuo 1608 m. iki 1773 m. – Lietuvos jėzuitų provincija) patyrė finansinių sunkumų. Lietuvos–Lenkijos valstybėje beveik tuo pačiu metu buvo statomi treji profesų namai su bažnyčiomis – Krokuvoje, Varšuvoje ir Vilniuje. Iš pradžių Vilniaus profesų namų ir bažnyčios kompleksas, kitaip, negu jėzuitų namai Lenkijos provincijoje (jų fundatorius buvo karalius [Zigmantas III Vaza](#)), neturėjo vieno fundatoriaus. Istoriniai jėzuitų rankraščiai rodo, kad bažnyčios fundaciją sudarė Lietuvos senatorių rango didikų ir dvasininkijos atstovų, taip pat karaliaus bendra lėšų sandauga. Vieni iš pagrindinių fundatorių buvo Vilniaus vyskupas Benediktas [Vaina](#), Lietuvos kancleris Leonas [Sapiega](#) ir Vilniaus vaivada Mikalojus Kristupas [Našlaitėlis](#), taip pat kiti diduomenės atstovai. Visi šie mecenatai, svariai parėmę bažnyčios statybas, buvo Šv. [Kazimiero](#) iškilnių dalyviai⁸.

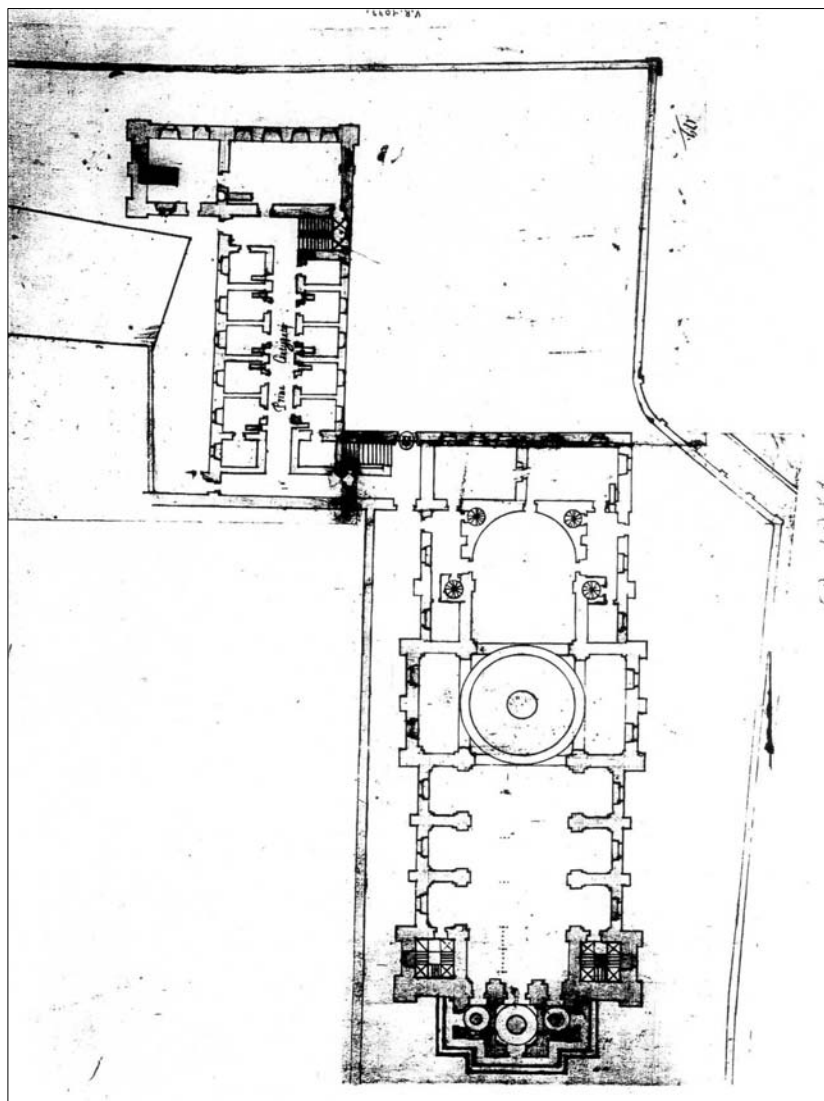
Iki šiol žinomi penki Šv. Kazimiero bažnyčios architektūros projektai, parengti 1604–1618 m., saugomi Paryžiaus nacionalinėje bibliotekoje, patvirtina, kad Vilniaus profesų namų ir bažnyčios architektūros kompleksas buvo suprojektuotas ir pastatytas tuo pačiu metu. Iš visų kitų architektūros projektų išsiskiria vienas brėžinys, kuriame kartu su jėzuitų namų korpusais pavaizduota ir visa bažnyčia, zakristijos dalis, sujungta su profesų namų vakarine dalimi, taip pat bažnyčios prieangis (1 pav.)⁹.

Palyginus su kitomis Lietuvoje pastatytomis jėzuitų bažnyčiomis, Šv. Kazimiero bažnyčia yra viena iš nedaugelio XVII a. pastatytų jėzuitų šventovių, kurios architektūros projektas priminė Jėzaus Draugijos bažnyčią

vertė E.[Ulčinaite](#)), p. 85, 204; taip pat žr. *Theatrum s. Casimiri, in quo ipsius prosapia, vita, miracula et illustris pompa in solemnibus eiusdem apotheseos instauratione...*, [Vilnius], 1604; plg. *Compendium Privilegiorum et Gratiarum Societatis Jesu, Romae*, 1608.

⁸ Vilniaus profesų namų Šv. Kazimiero bažnyčios fundacijos dokumentai buvo pridėti prie 1611 m. rašytos Vilniaus profesų namų kronikos (RCJA, Pol. 75, l. 320v–r). Juose nurodyti bažnyčios ir namų statybai nupirkti sklypai, už juos sumokėtos pinigų sumos, buvę sklypų savininkai, bažnyčios ir profesų namų statybai sukauptas kapitalas (Apie tai plačiau žr. N.[Markauskaitė](#), Vilniaus profesų namų ir Šv. Kazimiero bažnyčios fundacijos..., p. 24–25). Juose pateiktas ir Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčios fundatorių sąrašas (žr. Priedą).

⁹ Šis projektas laikomas realizuotu (*Idea Templi Domus Professae Vilnensis* (1604, PNB GK, Hd–4, 179). Kituose profesų namų architektūros planuose pavaizduota tik nedidelė bažnyčios dalis su presbiterija, pvz., nerealizuoti projektai (1618 // *Idea Domus Professae Vilnensis*, PNB GK, Hd–4, 170; PNB GK, Hd–4, 118) arba tik bažnyčios apsidės dalis; plg. realizuotus projektus (*Secunda Contignatio Domus Professae*, PNB GK Hd–4d, 193; *Tertia Contignatio Domus Professae*, PNB GK Hd–4d, 192). Visi projektai aprašyti: J.[Vallery-Radot](#), *Le recueil de plans d'édifices de la Compagnie de Jésus conservé à la Bibliothèque Nationale de Paris*, Paris, 1960, p. 333–334.

1 pav. Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčios ir jėzuitų profesų namų ansamblio projektas; bažnyčios brėžinys 1604 m (?).

Reprodukcija iš autorės asmeninio archyvo

motiną *Il Gesù* Romoje (1568–1584). Kita vertus, Šv. Kazimiero bažnyčia išsiskyrė tuo, kad joje šonines navas atstojo koplyčios; jos buvo nesujungtos perėjimais, kaip Romos *Il Gesù* arba pagal ją pastatytoje Krokuvos Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčiose. Be to, Šv. Kazimiero bažnyčia turbūt vienintelė tokio architektūros plano šventovė, kurioje buvo suderinta kupolas, iškeltas virš transepto, fasadas su dviem keturkampiais bokštais ir į priekį išsišovęs prieangis su trimis kupoliukais; tai nebūdinga tuomet statytoms italų jėzuitų bažnyčioms¹⁰.

Šv. Kazimiero bažnyčios projektas yra itališkos kilmės. Galbūt pirminis jo variantas buvo atsiųstas iš Romos arba suprojektuotas vieno iš dviejų Lenkijos ir Lietuvos teritorijoje dirbusių italų architektų jėzuitų: Jozefo [Bri-zio](#) (apie 1533–1604) ir Jono Marijos [Bernardoni'o](#) (1541–1605). Vėliau projektas buvo ne kartą perdarytas. Kas buvo jo paskutinis varianto autorius? Galbūt Vilniaus profesų namų ir bažnyčios statybų vadovas jėzuitas Jonas [Frankevičius](#) (1559–1627)? Būsimųjų Vilniaus profesų namų kasmečiuose kataloguose jis vadinamas architektu¹¹.

Iš fragmentiškų Vilniaus profesų namų kronikų ir kitų išlikusių jėzuitų dokumentų duomenų negalima nustatyti, kaip buvo realizuotas bažnyčios projektas, apibrėžti Šv. Kazimiero bažnyčios architektūros formų ir interjero ikonografijos visumos iki XVIII a. II pusės, kai buvo perstatytas bažnyčios pagrindinis fasadas ir pagrindžiai atnaujintas jos interjeras.

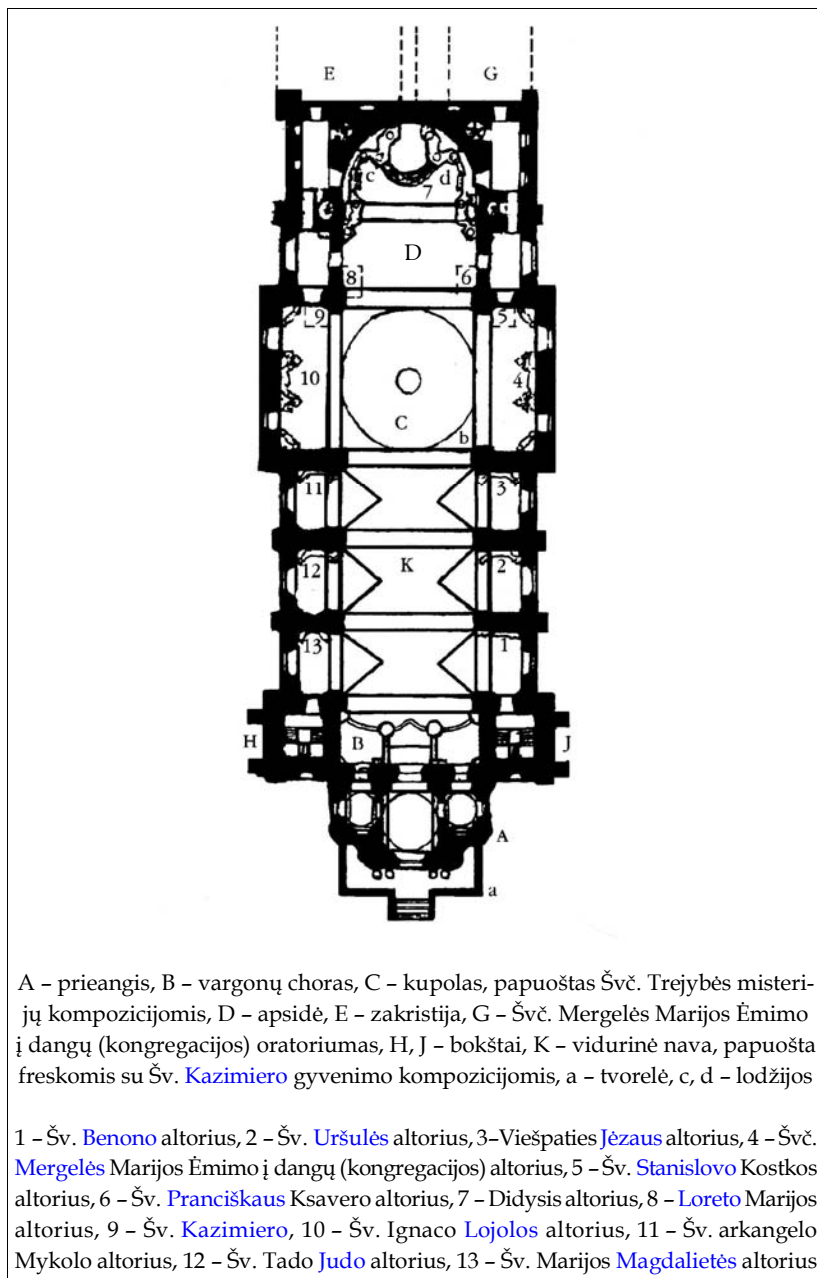
XVII a. I p. Šv. Kazimiero bažnyčios interjeras buvo kuklus, be prašmatnios sienų tapybos. Skliautus puošė stiuko dekoras su nedidelėmis tapybos emblemomis¹². Galima vien spėti, kad bažnyčios stiuko lipdinių medalionuose buvo pavaizduotos scenos iš Šv. [Kazimiero](#) gyvenimo. Juk bažnyčia buvo pavadinta šio Šventojo vardu, be to, kaip sakyta anksčiau, jėzuitai jos kartinį akmenį pašventino per Šv. [Kazimiero](#) iškilmes Vilniuje.

¹⁰ Paminėtina, kad XVII a. I p. Vilniaus jėzuitų noviciato Šv. Ignoto bažnyčia, XVII a. II p. Kražių jėzuitų kolegijos bažnyčia buvo pastatytos be kupolų, bet abi su dviem bokštais fasaduose.

¹¹ Dar kitaip: [Bricius](#) / [Briccius](#) / [Briccius](#) ir t.t.; [Bernardone](#) / [Bernardonus](#); [Frankiewicz](#) / [Frankowicz](#) / [Frąckiewicz](#) ir t.t.. ([J.Poplatek](#), [J.Paszenda](#), *Słownik Jezuitów artystów*, Kraków, 1972, p. 83, 93, 111).

Lietuvių istoriografijoje yra: Jonas Prankonis / Jonas [Frankevičius](#). Paminėtina, kad [J.Frankevičius](#) buvo [J.M.Bernardonio](#) mokinys, kartu su juo statęs Nesvyžiaus jėzuitų kolegijos Dievo Kūno bažnyčią ([J.Poplatek](#), [J.Paszenda](#), *Słownik Jezuitów...*, p. 111); [J.Frankevičius](#) kaip architektas paminėtas RCJA, Lith. 6, l. 1v.

¹² Apie Šv. Kazimiero bažnyčios skliautų dekorą žr. RCJA, Lith. 41, l. 103, 157r–v.

2 pav. Vilniaus Šv. [Kazimiero](#) bažnyčios vidaus planas XVIII a. II pusėje.

Iš autorės asmeninio archyvo

Žinoma, kad XVII a. I p. šioje jėzuitų bažnyčioje buvo pastatyta 10 altorių, deja, nedaug galima pasakyti apie jų išvaizdą; šeši buvo mūriniai arba pastatyti iš akmens: didysis altorius, Šv. Ignaco [Lojolos](#), Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo (ir to paties vardo sodalicijos), Palaimintojo [Stanislavo](#) Kostkos ir Šv. [Pranciškaus](#) Ksavero altoriai. Tuo tarpu Šv. Kryžiaus, Šv. [Mykolo](#), Šv. [Kotrynos](#) ir Šv. [Benono](#) altoriai buvo pagaminti iš medžio. Po 1655–1661 m. karo su Maskva dauguma bažnyčios altorių (restauruotų arba iš naujo pastatytų) taip pat buvo mūriniai¹³. Bažnyčios požemiuose buvo įrengtos pirmosios kriptos jėzuitams ir pasauliečiams laidoti; kai kurios iš jų buvo dekoruotos. Po didžiojo altoriumi išliko dešimt epitafinių kompozicijų, kurioms būdinga vaizdo ir teksto (ištraukos iš Biblijos ir maldų) dermė. Pagrindinės meninės kompozicijos: Nukryžiuotasis, Prisikėlęs [Kristus](#), Švč. Mergelė [Marija](#) (klūpanti, pasisukusi į [Kristų](#)). Visos kitos kompozicijos vaizduoja iš karstų prisikeliančias mirusiųjų vėles¹⁴.

1706 m. Vilniuje išplieskęs gaisras paskatino jėzuitus ne tik suremonuoti nukentėjusią bažnyčią, bet ir rekonstruoti jos vidų, perstatyti altorius. Statybos ir įrangos darbus nutraukė į Vilnių įsiveržusių (1705–1708) tai rusų, tai švedų kariuomenių plėšikavimai, o po metų – siautėjęs maras. Po šių negandų Šv. [Kazimiero](#) bažnyčios interjerą puošė ne samdomi pasauliečiai meistrai, bet jėzuitai: mūrininkai, kalviai, skulptoriai, tapytojai, daugiausia baigę Vilniaus jėzuitų noviciatą ir apsigyvenę profesų namuose. Visos interjero architektūros bei įrangos puošmenos iš sidabro ir aukso, pavyzdžiui, naujas didžiojo altoriaus tabernakulis, buvo pagaminta jėzuitų auksakalių: Franciszeko Józefo [Steinbüklerio](#) ir jo mokinio Jano [Falbowskio](#). Tuomet jėzuitai patys ėmėsi kurti bažnyčios interjero puošybos programą; 1742 m. jėzuitas tapytojas Józefas Fryderikas [Obstas](#) (1716 – apie 1773) sukūrė freskų kompozicijas, kurios vaizdavo Šv. [Kazimiero](#) gyvenimo scenas¹⁵.

Vilniaus profesų namų kronikoje užsimenama, kad po 1749 m. gaisro bažnyčios fasade buvo išsaugoti du keturkampiai bokštai, bendra fasado

¹³ Apie XVII a. I p. bažnyčios altorius ir įrangą žr.: Vilniaus profesų namų metinius pranešimus (toliau *Annuae Litterae*), 1624 m., 1646 m. *Historia* 1633–1634 m., 1643–1645 m., 1650 m. (RCJA, Lith. 38 I, II; 39). XVII a. II p. buvo pastatyti [Loreto](#) Marijos, Šv. Marijos [Magdalietės](#), Šv. [Uršulės](#) ir Šv. [Juozapo](#) altoriai. Apie šiuos ir kitus žr. *Historia*, 1665–1666 m., 1684 m., 1693 m. (RCJA, Lith. 40, 42¹, 43).

¹⁴ Po didžiojo bažnyčios altoriumi XVII a. I p. įrengta krypta paminėta 1650 m. rašytoje *Annuae Litterae* (RCJA, Lith. 39, l. 245r–246r); nėra žinoma, ar krypta dekoruota XVII a. I p., ar vėliau. Restauratorių ataskaitoje rašoma, kad kriptos kompozicijos sukurtos XVII a. viduryje.

¹⁵ Žr. RCJA, Lith. 49, l. 312v. Taip pat plg. J. [Poplatek](#), J. [Paszenda](#), *Słownik jezuitów...*, p. 169, 204–205. Šias skulptūras galėjo sukurti jėzuitų skulptorius Antonis [Datzrathas](#) (1708 – apie 1791), žr. ten pat, p. 103.

skydo dalių sistema, bet sukurtas naujas bažnyčios prieangis ir architektūros dekoras, pavyzdžiui, panašus antablementas (frizas su dantelių motyvais) ir eksterjere, ir interjere. Apie 1754 m. buvo iškeltas naujas Šv. Kazimiero bažnyčios kupolas¹⁶. Jis savo konstrukcija ir architektūros formomis buvo labai panašus į Polocko jėzuitų bažnyčios kupolą, iškeltą XVIII a. I p. (bažnyčia neišliko). Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčios kupolo žibintą vainikavo kunigaikščių mitra, ant jos keturių išgaubtų dalių, kurias vieną nuo kitos skyrė dekoratyvūs kaspiniai, buvo pavaizduota po vieną žvaigždę¹⁷. Visai įtikima, kad šio kupolo idėjos iniciatoriai buvo jėzuitų architektai, galbūt t. Tomas Žebrauskas (1714–1758). Pagal jėzuitų projektą jį galėjo pastatyti pasaulietis architektas Janas Krzysztofą Glaubitzas¹⁸.

Šiuo laikotarpiu interjeras buvo iš esmės pertvarkytas, sukurta nauja interjero apdailos ir puošybos programa (2 pav.). Iki mūsų dienų išliko trys altoriai; jie išsiskiria austrų ir čekų vėlyvajam barokui būdingomis formomis ir rokailių lipdinių puošyba. Iš bažnyčios inventorių aprašymo matyti, kad iš kitų altorių (kurie neišliko) jie išsiskyrė architektūros kompozicija ir ansambliskumu. Didįjį altorių iš dirbtinio marmuro 1751–1753 m. pastatė jėzuitas Joanes Kierneris, o kitus mūrinius altorius, taip pat mūrinę sakyklą ir vargonų prospektą (su dirbtinio marmuro apdaila), – jėzuitų stiuko meistrai, vadovaujami Franciszeko Pryszczyńskiego (1720 – apie 1785)¹⁹.

Šv. Kazimiero fasadas yra bene vienintelė bažnyčios architektūros dalis, kurioje jėzuitai nuo XVII a. I p. iki XVIII a. II p. nuosekliai brandino fasado puošybos programos idėją. Pirmajame bažnyčios statybos etape bažnyčios žemiausiojo tarpsnio nišoje buvo pastatyta Švč. Mergelės Marijos skulptūra iš medžio. XVII a. II p. kitoje nišoje jėzuitai pastatė Šv. Kazimiero skulptūrą. Skulptūros ten pat stovėjo ir XVIII a. II pusėje.

¹⁶ 1754 m. buvo baigiama kupolo žibinto statyba (RCJA, Lith. 50).

¹⁷ Žr. 1849 m. Vilniaus Šv. Mikalojaus soboro inventorių (VCSAA, Oddział III, sygn. 271, l. 13).

¹⁸ Iki šiol menotyrininkai neturi vienos nuomonės dėl Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčios kupolo autoriaus. J.K. Glaubitzą pasiūlė Stanisławas Lorentzas, motyvuodamas, kad t. T. Žebrauskas tuo metu (1750–1752) buvo išvykęs studijuoti į Prahą (S. Lorentz, *Materiały do historii wileńskie architektury barokowej i rokokowej*, Warszawa, 1989, p. 9).

Vilniaus profesų namų kronikos tyrinėjimai parodė, kad kupolas buvo statomas gana ilgai (1750–1754), tad jo projektą parengti iš tiesų galėjo T. Žebrauskas; šis architektas prieš 1750 m. renovavo ir Vilniaus jėzuitų noviciato bažnyčią, vadovavo ir kitų Lietuvos jėzuitų provincijos bažnyčių statyboms bei perstatymams, rengė projektus (plg. V. Zubovas, *T. Žebrauskas ir jo mokiniai*, Vilnius, 1986).

¹⁹ J. Kierneris (1728 – apie 1773), F. Pryszczyński (J. Poplatek, J. Paszenda, *Słownik jezuitów...*, p. 132, 179–180).

XVIII a. II p. prieangio timpane, virš įėjimo, buvo įkomponuotas gipsinis Vazų herbas (javų pėdas), viršutiniame fasado tarpsnyje, frontonėlio nišoje puikavosi metalinis jėzuitų herbas su kryžiumi. Žinoma, kad iš pat pradžių frontonėlio nišoje buvo įdėtas Nukryžiuotojo atvaizdas, nutapytas ant metalo skardos. Toks pats atvaizdas puošė ir XVIII a. II p. bažnyčios fasadą. Taip pat XVII a. I p. viename bažnyčios bokšte buvo pakabintas varpas, pavadintas Šv. [Kazimieru](#). Tuo pačiu vardu pavadintą varpą jėzuitai nuliejo po 1749 m. bažnyčios perstatymo²⁰.

Bažnyčios prieangyje, virš durų, kabėjo Jėzaus Draugijos emblema, išdrožta iš medžio. Jėzuitų herbas buvo kelis kartus pakartotas bažnyčios altorių puošyboje. Kupolo ir žibinto vidų puošė siužetinė tapyba, vaizduojanti Švč. Trejybės misterijas. Ant vidurinės navos sienų buvo nutapytas aštuonių kompozicijų ciklas, kur buvo pavaizduota karaliaičio [Kazimiero](#) gyvenimo istorija. Didysis altorius išsiskyrė šešių skulptūrų kompozicija, 1774 m. inventoriuje pavadinta „Šventaisiais Karaliais“. Dar po vieną skulptūrą iš tos pačios grupės stovėjo šoninėse didžiojo altoriaus dalyse. Šias skulptūras nėra paprasta indentifikuoti (nežinomas smulkesnis jų apyrašas); tikėtina, kad jos vaizdavo Šv. [Kazimierą](#) ir septynis valdovus iš Jogailaičių giminės, kaip Vilniaus Katedros Šv. [Kazimiero](#) koplyčios skulptūros²¹.

XVIII a. II p. bažnyčios interjere buvo keturios altorių grupės. Viena grupė – tai Švč. Mergelės [Marijos](#) garbinimui skirti altoriai; presbiterijoje stovėjo [Loreto](#) Marijos altorius, o dešinėje transepto koplyčioje – Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų altorius. Antrą grupę sudarė Viešpaties Jėzaus altorius, pastatytas vienoje iš koplyčių dešinėje bažnyčios pusėje. Trečiai grupei priklausė jėzuitams šventiesiems – Ignacui [Lojolai](#) (kairėje transepto koplyčioje), [Pranciškui](#) Ksaverui, [Stanislovui](#) Kostkai (presbiterijoje) skirti altoriai. Šv. arkangelo Mykolo, Šv. Tado [Judo](#), Šv. Mergelės [Magdalietės](#), Šv. [Uršulės](#), Šv. [Benono](#) altoriai buvo pastatyti bažnyčios koplyčiose, išskyrus Šv. [Kazimiero](#) altorių, kurį jėzuitai įrėngė prie apsidės sienos, arčiau didžiojo altoriaus (2 pav.)²².

²⁰ XVII a. II p. bokštuose kabėjo keturi varpai, trys iš jų turėjo vardus: Šv. [Kazimieras](#), Šv. [Joakimas](#) (dar vadintas Šv. Jonu [Kantiečiu](#)), Šv. [Pranciškus](#) Ksaveras, ketvirto varpo vardas nežinomas (žr. 1849 m. Šv. Mikalojaus soboro inventorių (VCSAA, Oddział III, sygn. 271, l. 27–29).

²¹ Žr. 1774 m. Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčios ir buvusių profesų namų inventorių (LVIA, f. 694, , ap. 1, s. v. 3462, l. 3v).

²² Žr. RCJA, Lith. 50, l. 256v–258v.; LVIA, f. 694, ap. 1, s. v. 3462.

Šv. Kazimiero bažnyčios rekonstrukcijos ir restauracija XIX–XX a.

Pojėzuitiniu laikotarpiu Šv. Kazimiero bažnyčios perstatymų darbai nebuvo atliekami, nebent po 1814 m., kai vienuoliai misionieriai ėmėsi remontuoti Napoleono kariuomenės gerokai nusiaubtą šventovę²³.

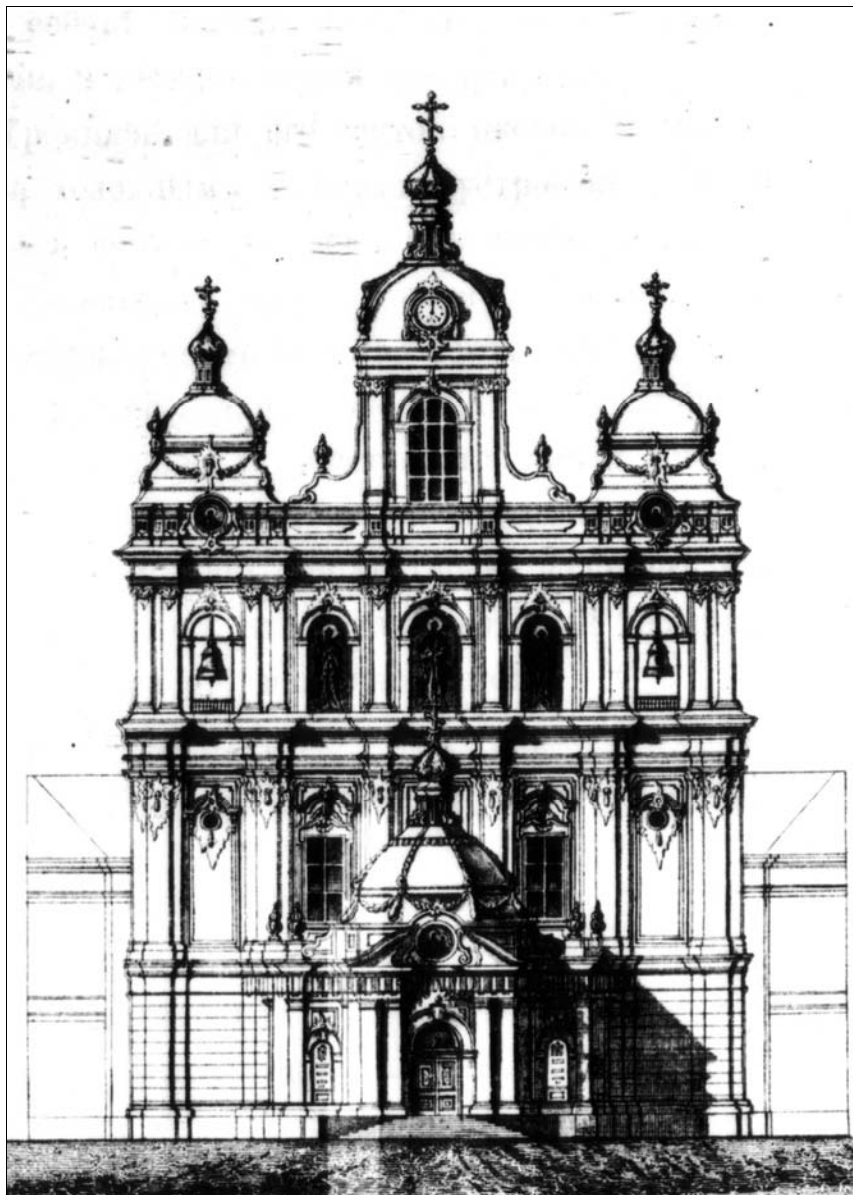
Pavertus bažnyčią soboru, užtruko vidaus rekonstrukcijos projektų parengimas. Pirmą kartą bažnyčia buvo perstatyta 1839–1840 metais. Tuomet soboras buvo oficialiai konsekruotas Šv. Mikalojaus vardu. Kaip matyti iš Vilniaus gubernijos architekto Karolio Gregotovičiaus XIX a. ketvirtąjį dešimtmetį parengtų brėžinių ir architekto Onufro Jaszewicziaus 1839 m. sudarytos sutarties su stačiatikių konsistorijai pavaldžiu Statybų komitetu, daugiausia dėmesio buvo skiriama bažnyčios vidaus pakeitimams, atsižvelgiant į stačiatikių sakralinės architektūros kanonus²⁴. Architektai paliko ankstesnę pilorių su arkadomis sistemą – arkadas tebepuošė piliastrai su puošniais kapiteliais. Po rekonstrukcijos buvo išsaugotas jėzuitų statytas didysis altorius ir du altoriai šoninėse transepto koplyčiose. Kita vertus, stačiatikių konsistorijos komisijos sprendimu buvo pastorintos koplyčių sienos ir piloriai, suardytas transeptas, įrengti įėjimai šoninėse koplyčiose, nuversiti visi kiti iki 1832 m. buvę šeši bažnyčios koplyčiose ir, ko gera, keturi presbiterijoje stovėję altoriai, pastatytas ikonostasas (3 pav.).

Šiuo laikotarpiu bažnyčios fasadas, kaip matyti iš brėžinių ir 1849 m. Šv. Mikalojaus soboro inventoriaus, nebuvo kaip nors perstatomas. Liko pagrindiniai fasado struktūros elementai: keturkampiai bokštai, antablementas, jonėniskasis orderis, frontonėlis su voliutomis, piliastrai ir karnizai, skaidantys skydą vertikalėmis ir horizontalėmis. Bet po O. Jaszewicziaus rekonstrukcijos bažnyčios bokštų piramidės formos viršūnės pakeitė kupolai, vakariniame fasade buvo užmūryti langai, juose nutapytos freskos; čia buvo pavaizduoti trys stačiatikių šventieji. Per šią rekonstrukciją galėjo būti užtinkuota visa jėzuitinio laikotarpio sienų tapyba, be to, užversti beveik visi bažnyčios rūšiai. Įdomu, kad šios rekonstrukcijos laikotarpiu architektai K. Gregotovičius ir O. Jaszewiczius nesunaikino kupolą vainikavusios kunigaikščių karūnos, to nereikalavo ir minėtoji sutartis su stačiatikių konsistorija²⁵.

²³ Plg.: VUB RS, f. 57–553–3, l. 16.

²⁴ Plg. 1832 m. ir 1837 m. K. Gregotovičiaus brėžinius (PCVIA, f. 1488, ap. 1, s. v. 276, l. 1; VUB RS, f. 78–986, 987, VAA, f. 9–44. Taip pat žr. 1839 m. sutartį tarp archit. O. Jaszewicziaus ir stačiatikių konsistorijai pavaldaus Statybų komiteto (KAA, I 1468, ap. 1, s. v. 270); už nurodytą šaltinį dėkoju dr. Laimai Šinkūnaitei.

²⁵ Plg. 1849 m. Šv. Mikalojaus soboro inventorių (VCSAA, Oddział III, sygn. 271). Šv. Kazimiero bažnyčią, perstatytą į Šv. Mikalojaus soborą, nutapė tapytojas Marcinas Zalenskis („Vilniaus rotušė“, 1846, VNM, Inv. Nr. 129099).

4 pav. Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčia, paversta Šv. Mikalojaus soboru; Nikola-
jaus Čiagino rekonstrukcijos projektas, 1864 m (?).

Fotografijos reprodukcija iš dr. Laimos Šinkūnaitės asmeninio archyvo

Apie XIX a. II p. Šv. Kazimiero bažnyčios rekonstrukcijos (1864–1868), kurią atliko Nikolajus Čiaginas, eigą ir statybos procesus žinoma labai nedaug. Kai kurie mūsų laikus pasiekę šio architekto brėžiniai ir Šv. Mikalojaus soboro piešiniai rodo, kad tuomet buvo nuardyti du viršutiniai bokštų tarpniai ir iškeltos naujos viršūnės su šalmais, pastatytas naujas prieangis su svogūno formos kupolu²⁶. Architektas pakeitė viršutinį bažnyčios frontonėlį su voliutomis, virš jo iškėlė bokštelį su laikrodžiu. Šios rekonstrukcijos metu buvo nugriautas XVIII a. II p. vargonų choras, nuo kupolo nuversta kunigaikščių mitra, ją pakeitė svogūninės formos viršūnė (4 pav.). N. Čiaginas ankstesnį fasado skydą „apvilkė“ nauju architektūros dekoru, iš naujo jį suskaidė piliastrais ir karnizais, papuošė neorokoko lipdiniais, taip pat sukūrė naują architektūros dekorą bažnyčios interjere, bet didysis altorius ir du altoriai šoninėse koplyčiose liko nepalieti²⁷.

Po N. Čiagino perstatymų bažnyčios vidus nebuvo rekonstruojamas iki 1925 metų, kai architektas restauratorius Janas Borowskis ėmėsi atkurti pirmąją katalikiškos bažnyčios interjerą. Jis atstatė lotyniškojo kryžiaus plano struktūrą ir koplyčias, iš dalies atkūrė ir restauravo ankstesnį interjero architektūros dekorą. J. Borowskis nekėlė sau uždavinio atkurti XVIII a. jėzuitų interjero puošybą arba altorių įrangą. Žinoma, kad didžiajame altoriuje buvo pastatytas tabernakulis su gipsinėmis angelų figūromis (neišliko), taip pat naujas vargonų choras, kuris tebėra ir šiandien. J. Borowskio rekonstrukcijos projekte nebuvo numatyta atkurti autentiško jėzuitų bažnyčios fasado arba nuimti nuo kupolo svogūno formos viršūnę. Šv. Kazimiero bažnyčia vis dar priminė soborą, bet ne katalikų šventovę, nors svogūno formos viršūnėje ir buvo iškeltas katalikiškas kryžius²⁸.

Antrojo pasaulinio karo metais architekto Vytauto Žemkalnio-Landsbergio iniciatyva virš bažnyčios kupolo žibinto buvo iškelta kunigaikščių mitra (1943), sukurta pagal architekto Jono Muloko projektą (5 pav.). Pirmaisiais pokario dešimtmečiais buvo atnaujintas karo metais sudegęs bažnyčios stogas, atstatytos bokštų viršūnės, remiantis ankstesniais soboro viršūnių pirmavaizdžiais. Liko neatstatytos kai kurios po N. Čiagino rekonstrukcijos atsiradusios architektūros formos – vidurinis fasado bokštelis ir svogūno formos kupolas virš prieangio. Bažnyčios vidaus erdvių rekonstrukcija, pavertus ją Ateizmo muziejumi, buvo atlikta 1962–1966 metais. Tuomet buvo restauruotos kriptos kairiojoje bažnyčios transepto pusėje, jose, kaip ir bažnyčios presbiterijoje, taip pat koplyčiose buvo įrengtos ekspozicijos²⁹.

²⁶ Plg. N. Čiagino brėžinį, apie 1864 m., taip pat nežinomo autoriaus piešinį, po 1868 m. (fotog. negat. LVIA, f. 3BA 67–68).

²⁷ Plg. lenkų restauratorių fotografijas, padarytas prieš J. Borowskio rekonstrukciją (LVIA, f. 1135, ap. 3, s. v. 290).

²⁸ Žr. J. Borowski, *Moje prace konserwatorskie w latach 1925–1959* (VPDT).

²⁹ Žr. KPCA, f. 3, ap. 1, s. v. 390, l. 54–61; 391; VAA f. 5, s. v. 50, l. 10; f. 5, s. v. 178, l. 1–6.

5 pav. Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčios kunigaikščių mitra. Jono [Muloko](#) projektas, 1943 m. Fotografuota Jono [Jakimavičiaus](#), 2003 m.

Aštuntajame dešimtmetyje restauratoriai tyrinėjo Šv. Kazimiero bažnyčios polichromiją. Šie tyrimai parodė, kad bažnyčios apsidės sienos bei vidurinės navos skliautai, kupolo ir žibinto vidus buvo dekoruoti freskomis. Restauratoriai galėjo aptikti ir XVIII a. II p., ir XX a. I p. polichromijos fragmentų, nes iš [J. Borowskio](#) atsiminimų žinome, kad tuomet, kai buvo rekonstruojamas bažnyčios vidus, ji buvo šiek tiek padekorauta. Paminėtina, kad per [J. Borowskio](#) rekonstrukciją buvo atidengtos XVIII a. II p. freskų kompozicijos (virš vidurinės navos arkados; jos vaizdavo Šv. [Kazimiero](#) gyvenimo scenas), bet restauratoriai jų negebėjo išsaugoti ir restauruoti³⁰. Kad atidengtos freskos buvo tuomet sunaikintos, rodo ir 1978 m. bažnyčios polichromiją tyrusių restauratorių ataskaitos³¹.

³⁰ Plg. lenkų restauratorių apie 1925 m. nufotografuotas freskas (LVIA, f. 1135, ap. 3, s. v. 290, 701).

³¹ Plg. 1978 m. polichrominių tyrimų ataskaitas (VAA, f. 5, s. v. 1839, l. 22–23).

6 pav. Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčios fasadas šiomis dienomis.
Fotografuota Jono Jakimavičiaus, 2003 m.

Paskutinį kartą bažnyčios restauravimas buvo atliktas po 1988 m., kai sugrąžintas tikintiesiems pastatas buvo renovuotas, atsižvelgus į jo, kaip XVII a.–XX a. architektūros paminklo, istorinę vertę, remiantis istoriniais tyrinėjimais ir vaizduojamąja ikonografinę medžiaga³². Šiais restauravimo metais (1989–1991), buvo nugriauti šoniniai įėjimai į bažnyčios šonines koplyčias, atidengtos senesnės įėjimo angos, pavyzdžiui, iš sraigtinių laiptinių į jėzuitų namų pastatą, sujungtą su bažnyčios apsidės siena. Tuo tarpu M.Čiagino rekonstruotas fasadas liko nepalietas (6 pav.) Bažnyčios fasado pirmajame tarpsnyje atidengtos dvi autentiškos nišos iš jėzuitų statybos laikotarpio. 1991 m. buvo atidengta kriptą po bažnyčios didžiuoju altoriumi (dabar įrengtas jėzuitų memorialas), po kelerių metų – kriptos po bažnyčios prieangiu; jose buvo laidojami profesų namų jėzuitai, taip pat pasauliečiai. Tuomet buvo restauruotas ir bažnyčios architektūros dekoras, sakykla (perkelta prie navos kairiosios sienos), trys vėlyvojo baroko formų altoriai, bet kita bažnyčios įranga sukurta visai nauja. Pagal archit. T.Meilūno projektą jėzuitai pastatė naują altoriaus menšą, be to, įsigytas naujas bažnyčios inventorius, liturginiai reikmenys. Altoriai papuošti naujais paveikslais, nutapytais dailininko Antano Kmieliausko³³.

³² Žr. Šv. Kazimiero bažnyčios restauravimo koncepciją ir projektą (VAA, f. 2, s. v. 159–84; 159–95).

³³ Žr. Įvairius Šv. Kazimiero bažnyčios restauravimo ir archeologinių tyrinėjimų dokumentus (PRI, f. 5, s. v. 7398; PRI, f. 5, s. v. 6984).

Dailininkas A.Kmieliauskas (g. 1932) didžiajam altoriui nutapė „Kristaus Prisikėlimo“ (1993) ir „Šv. Kazimiero“ (1994) paveikslus, koplyčios altoriui kairėje transepto pusėje „Šv. Andrių Bobolą“ ir koplyčios altoriui dešinėje transepto pusėje – „Šv. Ignacą Lojolą“ (1994).

PRIEDAS

Historia Domus Professae Vilnensis S.Casimiri
Anno 1611 in folio scripta (RCJA, Pol. 75, l. 320r-v)
I š t r a u k a

Eleemosynae pro fabrica ab his benefactorib[us] collatae

I

Illustrissim[us] [et] R[everendissimus] D.Benedictus Woina iam spatio 8 annoru[m] singulis annis dat 1700 florenos.

II

Illustrissim[us] D.Leo Sapiha* Cancellar[ius] Lithuaniae
similiter singulis annis ante bellum dabat 1000 [florenorum] speramusq[ue] adhuc hanc gratiam post reditu[m] ex bello se non denegaturum

III

Illustrissim[us] Dux Niesviziensis donavit 2000 florenor[um].

IV

Illustrissim[us] D.Gabriel Tęćinski donavit 1000 florenor[um], quingentos paratos alios in creditis, qui nondum recuperati sunt .

V

Illustrissim[us] D.Joannes Carolus Chodkiewici[us] Generalis exercitu[um] ad 7 annos ex suis certis bonis donavit pro fabrica florenos ducentos in ann[um].

VI

M.D. Andreas Zavissa thesaurari[us] 500 florenos

VII

R[everendissimus] D.Stanislaus Wilczapolski legavit 570 flo[renos] et calicem magnum valdeq[ue] pulchrum argenteum.

VIII

Ex bonis etiam Kondzinensib[us] Novitiatui assignatis a Serenissimo annue 250 floreni solvuntur, eam ob causam, quod illa bona prima intentione pro fabrica postulata a Serenissimo fuerant. Reliquae minores eleemosynae non recensentur, quae tamen non paucae a variis collectae sunt, ita ut iam in fabrica[m] cum situ ultra 40 [milia] florenor[um] expensa sint.

* Leonas Sapiega

Spes est ubi Ecclesia finita fuerit magnam inde Dei gloriam Consecutura[m], est enim in celeberrimo et frequentatissimo loco.

Sutrupinimai

- Annuae Litterae* – Jėzuitų namų / kolegijos metiniai pranešimai
Historia – Jėzuitų namų / kolegijos kasmetinė kronika arba metraštis
 KAA – Kauno apskrities archyvas
 KPCA – Kultūros paveldo centrinis archyvas Vilniuje
 LAM – Lietuvos architektūros muziejus
 LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas
 MAB RS – Lietuvos mokslų akademijos biblioteka, Rankraščių skyrius
 PNB GK – Paryžiaus nacionalinė biblioteka, Grafikos kabinetas / *Bibliothèque Nationale de Paris, Cabinet des Estampes*
 PRI – Projektavimo restauravimo institutas
 RCJA – Romos centrinis jėzuitų archyvas / *Archivium Romanum Societatis Iesu (ARSI)*
 VAA – Vilniaus apskrities archyvas
 VCSAA – Varšuvos centrinis senųjų aktų archyvas / *Archiwum Główne Akt Dawnych (AGAD)*
 VNM – Varšuvos nacionalinis muziejus – *Muzeum Narodowe. Warszawa*
 VPDT – Varšuvos paminklų dokumentacijos tarnyba / *Ośrodek Dokumentacji Zabytków (ODZ)*

Šaltiniai

Compendium Privilegiorum et Gratiarum Societatis Jesu, Romae, 1608	PCVIA, f. 1488, ap. 1, s. v. 276
J. Borowski, Moje prace konserwatorskie w latach 1925–1959 (VPDT)	PNB GK, Hd-4, 118
KAA, I 1468, ap. 1, s. v. 270	PNB GK, Hd-4, 170
KPCA, f. 3, ap. 1, s. v. 390	PNB GK, Hd-4, 179
KPCA, f. 3, ap. 1, s. v. 391	PNB GK, Hd-4d, 192
LVIA, f. 694, ap. 1, s. v. 3462	PNB GK, Hd-4d, 193
LVIA, f. 3BA 67–68	PRI, f. 5, s. v. 6984
LVIA, f. 1135, ap. 3, s. v. 290	PRI, f. 5, s. v. 7398
LVIA, f. 1135, ap. 3, s. v. 290	RCJA, Lith. 6
LVIA, f. 1135, ap. 3, s. v. 701	RCJA, Lith. 38 I, II
MAB RS, f. 44–714	RCJA, Lith. 39
	RCJA, Lith. 40
	RCJA, Lith. 41

RCJA, Lith. 42 ¹	VAA, f. 5, s. v. 1839
RCJA, Lith. 43	VCSAA, Oddział III, sygn. 271
RCJA, Lith. 49	VNM, Inv. nr. 129099
RCJA, Lith. 50	VUB RS, f. 57–653–3
RCJA, Pol. 75, l. 320r–v	VUB RS, f. 57–653–9
VAA, f. 2, s. v. 159–84	VUB RS, f. 57–653–25
VAA, f. 2, s. v. 159–95	VUB RS, f. 78–986
VAA, f. 5, s. v. 178	VUB RS, f. 78–987

Literatūra

- Čerbulėnas K., Šv. Kazimiero bažnyčios ir jėzuitų vienuolyno pastatų ansamblis, *Vilniaus architektūra*, Vilnius, 1985, p. 171–176.
- Čerbulėnas K., Jaloveckas R., Kryžminės bažnyčios ir cerkvės, *Lietuvos architektūros istorija. Nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio*, t. 2, Vilnius, 1994, p. 97–99.
- Drėma V., *Vilniaus Šv. Jono bažnyčia*, Vilnius, 1997.
- Kirkor A.H., *Przewodnik po Wilnie i jego okolicach*, Wilno, 1863.
- Kłos J., *Wilno. Przewodnik krajoznawczy*, Wilno, 1937.
- Kraszewski I.J., *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 2, 1840.
- Lorentz S., *Materiały do historii wileńskiej architektury barokowej i rokokowej*, Warszawa, 1989.
- Markauskaitė N., Epitafinės kompozicijos Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčios kriptoje, *Menotyra*, 2001, Nr. 2 (23), p. 11–20.
- Markauskaitė N., Vilniaus profesų namų ir Šv. Kazimiero bažnyčios fundacijos tyrinėjimai, *Istorinis naratyvas: problemos ir tyrinėjimai*, Vilniaus dailės akademijos darbai – *Dailė*, 30, 2003, p. 19–38.
- Paszenda J., SJ, *Kościół św. Kazimierza w Wilnie*, Kraków, 2001 (Rankraštis).
- Poplatek J., Paszenda J., *Słownik Jezuitów artystów*, Kraków, 1972.
- Theatrum s. Casimiri, in quo ipsius prosapia, vita, miracula et illustris pompa in solemni eiusdem apotheoseos instauratione., [Vilnius], 1604.
- Vallery-Radot J., *Le recueil de plans d'édifices de la Compagnie de Jésus conservé a la Bibliothèque Nationale de Paris*, Paris, 1960.
- Vilniaus Akademijos vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai, Vilnius, 1987 (Iš lotynų kalbos vertė E. Ulčinaite).
- Vitkauskienė B.R., Vilniaus jėzuitų profesų namai ir Šv. Kazimiero bažnyčia, *Lietuvos vienuolynai. Vadovas*, Vilnius, 1998, p. 341–348.
- Załęski S., *Jezuici w Polsce*, t. 4, cz. 2, Kraków, 1904.
- Zubovas V., Lietuvos XVII a. architektūra ir vietinių tradicijų raida, *Lietuvos TSR architektūros klausimai*, 1966, t. 3, p. 377–402.
- Zubovas V., *T. Žebrauskas ir jo mokiniai*, Vilnius, 1986.

[teikta 2004 m. rugpjūčio mėn.]

ST. CASIMIR CHURCH IN VILNIUS – 400 YEARS

Neringa Markauskaitė

Summary

The article wants to present the development of the construction of the St. Casimir Church in Vilnius and discuss its separate phases, the reconstruction and changes made in the 17th –20th centuries. It is based on the previously almost not studied chronicles of the Jesuit Domus Professa in Vilnius, other historical as well as visual resources and restoration documentation.

The first chapter looks at the 17th –18th c. period (until 1773) when the St. Casimir Church belonged to the Lithuanian Society of Jesus. The authentic architecture, internal design and decorations of the Jesuit church are investigated. The second chapter reviews the reconstruction of the church in the 19th –20th centuries. It throws light on the nature of the reconstruction and changes of this Catholic sanctuary, converted into the St. Nicholas Sobor, and later the Lithuanian SSR Museum of Atheism.

The fragmentary historical sources and the lack of iconographic-visual material do not permit a more detailed analysis and definition of the periods of the construction of St. Casimir Church. The article, nevertheless, adds to the factual data on the church, specifies the order of the stages of construction, reconstruction and changes, and give more specific information about the 17–18th c. authentic church exterior as well as interior details.

DR. LIUDAS JOVAIŠA

Vilniaus universitetas

GYVENIMAS VILNIAUS JĖZUITŲ PROFESŲ NAMUOSE

Straipsnis skirtas Lietuvos istoriografijoje menkai tyrinėtai vienuolinio gyvenimo temai; konkrečiu tyrimo objektu pasirinkti Vilniaus jėzuitų profesų namai 1604–1773 m. laikotarpiu. Svarbiausios tyrimo temos – darbas, poilsis, pragyvenimas, sugyvenimas, liga ir mirtis – kontekstualizuojamos svarbiausių profesų namų istorijos įvykių bei gyvenamosios aplinkos aprašymu ir namų gyventojų sudėties analize.

Taikli Irenos Vaišvilaitės replika, jog „vienuolynas yra ne tik sienos ir pirmiausiai – ne sienos“¹, tarsi specialiai skirta lietuvių istorikams, ligi šiol bene daugiausia rašiusiems būtent apie vienuolynų sienas, paveikslus, knygas bei rankraščius. Vienuolinio gyvenimo, ypač jo kasdienybės studijos, jau kuris laikas įprastos ir populiarios europinėje², ypač mums aktualioje lenkų istoriografijoje³, Lietuvoje žengia tik pirmuosius žingsnius⁴. Šis straipsnis ir sumanytas kaip paskata šia linkme žengti toliau.

Pagrindiniai profesų namų istorijos šaltiniai – metinės namų istorijos (*Historia*) ir metiniai laiškai (*Annuae litterae*), saugomi Jėzaus Draugijos Romos archyve (*Archivum Romanum Societatis Iesu*). Svarbiausių duomenų apie gyventojų personalinę sudėtį teikia ten pat saugomi vadinamieji metiniai, arba trumpieji, katalogai (*Catalogi breves*); materialinę padėtį atskleidžia vadinamieji trimečiai katalogai (*Catalogi triennales*)⁵. Šiais šaltiniais naudotasi netiesiogiai – kopijų arba nuorašų pavidalu Pauliaus Rabikausko, SJ, archy-

¹ I. Vaišvilaitė, Vienuolynų kelias, *Lietuvos vienuolynai. Vadovas*, Vilnius: VDA leidykla, 1998, p. 36.

² Plg., pvz., 1978 m. pasirodžiusią Léo Moulin monografiją *La Vie quotidienne des religieux au Moyen Age. Xe-XVe siècle*.

³ Plg., pvz., M. Borkowska, OSB, *Życie codzienne polskich klasztorów żeńskich w XVII–XVIII wieku*, Warszawa, 1996; Cz. Gil, OCD, *Życie codzienne karmelitanek bosych w Polsce w XVII–XIX wieku*, Kraków, 1997.

⁴ Žr. D. Viliūnas, Marijampolės marijonų senovė, *Suvalkija*, 2000, Nr. 2 (20), p. 9–50.

⁵ Plačiau apie šiuos šaltinius žr. Pauliaus Rabikausko rinktinėje *Vilniaus Akademija ir Lietuvos jėzuitai*, Vilnius: Aidai, 2002, p. 133–136, 336–340, 431–432.

ve Vilniaus jėzuitų namuose ir fotokopijų pavidalu⁶ Lietuvos nacionalinės M.Mažvydo bibliotekos Rankraščių ir retų spaudinių skyriuje⁷.

Namų gyvenimo chronologija. Profesų namai iškilo šalia Šv. Kazimiero bažnyčios; jos kertinis akmuo iškilmingai pašventintas 1604 m. gegužės 12 d. Bažnyčios ir namų vieta – šalia Rotušės aikštės – parinkta neatsitiktinai. Vadovaujantis ignacišku neturto idealu, profesų namai negalėjo naudotis kokia nors nuolatine fundacija; jų gyventojai turėjo pragyventi iš aukų už dvasinius patarnavimus. Siekiant, kad namų bažnyčia būtų gausiai lankoma, supirkta keletas miestiečių sklypų centrinėje miesto vietoje. 1604–1605 m. kataloge *ad fabricam Domus Professae* pažymėti pirmieji gyventojai prie statomos Šv. Kazimiero bažnyčios: t. Adomas [Jokūbaitis](#), prokuratorius ir statybos viršininkas bei pamokslininkas lietuvių kalba, br. Jonas [Prochovičius](#), „architektas“, ir socijus br. Jonas [Šimkavičius](#). 1605–1606 m. čia gyveno jau 2 tėvai ir 4 broliai, o 1609–1610 m. – 3 tėvai ir 6 broliai. 1612–1613 m. kataloge pirmąsyk pažymėti nebe gyventojai „prie statybos“, o „Šventojo Kazimiero profesų namai Vilniuje“. 1615–1616 m. kataloge Vilniaus profesų namų gyventojai jau surašyti namų rangą atitinkančioje vietoje – sąrašo priekyje, po Varšuvos profesų namų. Galutinai namų gyvenimas turėjo stoti į normalias vėžes apie 1624 m., kai pastatas „pasiekė savo viršūnę“⁸.

Įprastinį namų gyvenimo ritmą sutrikdė maskvėnų okupacija 1655–1661 m., kai namai buvo apiplėšti ir nusiaubti. Patirtus nuostolius rodo 1661–1663 m. atlikti namų remonto darbai: refektorijuje, bendrajame kambaryje, kambariuose ir koridoriuose sudėti langai, durys, pastatytos krosnys ir stalai, uždengtas namų stogas.

Namai ypač smarkiai nukentėjo Šiaurės karo metu. 1706 m. švedai uždėjo didžiulę išpirką, nes kai kurie miestiečiai pranešė apie nesuskaičiuoja-

⁶ Lietuvos jėzuitų tarpukariu darytos fotokopijos saugomos Nacionalinės bibliotekos rankraštyne, f. 29, b. 1425 (XVII a. I pusės įvairių Vilniaus jėzuitų namų metiniai laišškai), b. 1436 (profesų namų istorija, 1624–1769), b. 1437 (profesų namų metiniai laišškai, 1641–1769).

⁷ Straipsnyje pagrindiniai duomenys apie namų gyventojų pareigas imti iš metinių katalogų, o įvairūs nutikimai aprašyti pagal metines namų istorijas. Tiksliai tų metų katalogų arba metinių istorijų archyvinės nuorodos žr. leidinyje *Polonica w archiwum Rzymskim Towarzystwa Jezusowego*, edd. Andrzej Paweł [Bieś](#), SJ, Ludwik [Grzebień](#), SJ, Marek [Inglot](#), SJ, Kraków: WAM, 2002–2003 (t. 1: *Polonia*; t. 2: *Lituania*). Šiais atvejais šaltiniai straipsnyje paprastai nedokumentuojami. Tais atvejais, kai naudotasi kitais šaltiniais, pvz., trimečiais katalogais arba *Annuae litterae*, tai nurodyta tekste arba išnašose. Kai kurie įdomesni namų istorijos duomenys pateikiami ir originalių citatų išnašose pavidalu.

⁸ „Hoc etiam anno aedes sat angustae [?! *fortasse* angustae? – L.J.] et mansionibus Nostorum accommodatae ad summum fastigium perductae sunt“, 1624 m. istorija.

mus jėzuitų turtus⁹. Kareiviai dvi savaites griozdė visus namų užkaborius, dieną naktį šaukė ir lėbavo, užgauliojo namiškius ir jiems grasino. Iš namų svirnų paimti grūdai, iš arklidžių pastogių – šienas, papjauti gyvuliai ir naminiai paukščiai, rūsiuose ištuštinti indai su gėrimais, pagrobta indų, rakandų, maisto atsargų. Bičiulių tarpininkavimu sumokėta 1000 imperialų kontribucija, dar kone tiek pat teko duoti namuose apsistojusiems mokesčių rinkėjams; taip vargais negalais pavyko išvengti dar 2000 imperialų mokesčio. 1707 m. ir 1708 m. pradžioje pavyko išvengti mokėti eilinę kontribuciją švedams, tačiau 1708 m. į miestą įžengę kiti švedų daliniai nebuvo gailestingi: reikalavo ne tik maisto kareiviams, pašaro arkliams, bet ir algos. Kadangi pinigų trūko, teko parduoti sidabrinius bažnyčios indus; paskutiniai švedų daliniai išvertė didžiuosius namų vartus ir kaip karo grobį išnešė visa, ką užtiko dirbtuvėse, šeimynos kambariuose ir namų rūsiuose – įrankius, maistą ir pašarą. Negana to, 1706 m. gegužės 18 d. miestą nusiaubęs gaisras sudegino bažnyčią; liepsna siautėjo taip pat namuose ir priemiesčio sode. Nors provincijos archyvas, biblioteka, provincijolo ir prepozito kambariai bei dalis kitų kambarių (taip pat pirtis ir valgomasis sode) liko nepaliesti, 1707 m. teko atstatyti sudegusią didelę namų dalį, svirną, tvartą ir dirbtuves¹⁰. 1709 m. buvo atstatyta staliaus dirbtuvė ir sumūryta dviaukštė arklidė (viršuje turėjo būti laikomas šienas). 1711 m. liepą provincijos kongregacija susirinko kolegijos namuose, nes gaisro nuniokoti profesų namai galėjo priimti vos keletą tėvų¹¹. 1712 m. sumūryta namų sodo tvora ir suremontuotos patalpos muzikantams gyventi. 1713 m. buvo tvarkomi išdegę viršutinio aukšto kambariai ir kongregacijos salė. 1715 m. atnaujintos dviejų koridorių grindys ir suremontuota didžiuma viršutinio aukšto kambarių. 1717 m. kambariai, atrodo, galutinai baigti tvarkyti (sudėtos durys ir langai), ir namuose susirinko provincijos kongregacija. Namų atstatymo darbai užtruko ne vien dėl karo sunkumų, bet ir dėl šalį nusiaubusio maro, dėl kurio 1710 m. rugpjūtį namai keletui mėnesių buvo visai uždaryti ir vėl atvėrė duris 1711 m. sausio 1 d.

Per 1749 m. miesto gaisrą, kurio metu sudegė Šv. Kazimiero bažnyčia, profesų namai nukentėjo nedaug (1752 m. kiek aprūkė pirmojo ir antrojo

⁹ „Immane lytrum, comminiscence quorundam civium Vilnensium iesuiticas quasi immensas opes improbitate, nostrae Domui atque ecclesiae fuerat impositum“, 1706 m. istorija.

¹⁰ „Domus etiam ipsius magna pars, quam edax vastaverat flamma, solide restaurata una cum granario, stabulo aliisque officinis“, 1707 m. istorija.

¹¹ „...cum nostra domus incendio absumpta vix aliquot Patribus ad commodam mansionem sufficeret“, 1711 m. istorija.

aukšto koridoriai su refektorijumi, koplyčia ir kambariais buvo išbaltinti). Matyt, gaisrą gesinti padėjo 1714 m. įsigytas šaltinis, nes 1706 m. gaisro metu nemaža nuostolių buvo būtent dėl vandens stygiaus¹². Gal pagelbėjo ir olandiškos čerpės iš Karaliaučiaus, jomis 1739 m. buvo perdengtas namų stogas.

Karti namų patirtis, ypač „tvano“ metu patirti nuostoliai, matyt, paskatino namiškius rūpintis ne vien sienomis ir stogais, bet pirmiausia ieškoti patikimesnės – dangiškos – globos. 1664 m., atrodo, tuometinio prepozito Alberto [Vijūko](#)-Kojelavičiaus iniciatyva namų globėju paskelbtas Šv. [Pranciškus](#) Ksaveras; namuose prie valgomojo pakabintas gan didelis jo paveikslas¹³. Tais metais pirmą kartą iškilmingai pažymėta ir Šv. [Pranciškaus](#) šventė bažnyčioje: išvakarėse prie Šventojo altoriaus susirinkę namų gyventojai klūpėdami išklausė giedotines Mišias ir sugiedojo *Te Deum*. Altorių papuošę į puikaus darbo laikyklę įdėta relikvija – originalus Šv. [Pranciškaus](#) Ksavero laiškas Šv. [Ignacui](#) iš Goa apie tenykštės kolegijos įkūrimą¹⁴.

Gyvenamoji aplinka¹⁵. Durininko patalpa (kartu ir įėjimas į profesų namus) buvo prisišliejusi prie pagrindinio bažnyčios fasado iš šiaurės pusės (ten, kur dabar vartai į jėzuitų namų kiemą). Toliau į namus vedė prie šiaurinės bažnyčios sienos prisišliejęs koridorius. Anot namų istorijos, šis „tamsus kaip kapas“ koridorius 1726 m. buvo apšviestas langais ir papuoštas šventųjų Draugijos kankinių atvaizdais, kurie traukė ir žavėjo ne vien liaudį, bet ir šviesuomenę, taip pat ir Vilniaus vyskupą. Vėliau šis perdėm platus koridorius grėsė sugriūti, tad buvo nugriautas ir po 1749 m. sumūrytas iš naujo. 1773 m. šis koridorius buvo apšviestas dešimties pusapskričių langų šiaurinėje sienoje, jį puošė septyni įvairaus dydžio paveikslai ir didelis Nukryžiuotojo atvaizdas prie durų į kiemą. Koridoriaus viduryje, ties bažnyčios transeptu, kabojo varpelis, sujungtas su vartininko patalpa kablių

¹² „Domus haec multis annis magna laborabat aquae penuria. Ob eam sub incendium descriptum anno 1716 [! 1706] multa et magna damna passa est, quia nullam prorsus domi habuit aquam, qua se defenderet contra ignes“, 1714 m. istorija.

¹³ „Privatim quoque pro Urbis ac domus istius securitate vota ad S. Franciscum [Xaverium](#) [...] a Superiore sunt concepta, quibus in Patronum domus assumptus est; in cuius rei argumentum, ad sequentes annos conservandum, tabula iustae magnitudinis cum eius Divi effigie in accessu triclinii est collocata“, 1664 m. istorija.

¹⁴ „Auctus quoque est eius altaris ornatus auctographe literarum S. Francisci Xaverii, Goa ad S. Ignatium de Collegii illius auspiciis datarum, affabre facto reconditorio inclusarum“, ten pat.

¹⁵ Šio skyriaus pagrindą sudaro profesų namų aprašymas 1773 m. inventoriuje, esančiame Lietuvos valstybės istorijos archyve, f. 694, ap. 1, b. 3462. Duomenys iš šio inventoriaus (pa-teikiami nenurodant metų) ir ankstesnių metų, imti iš atitinkamų metinių istorijų, papildomai nedokumentuojami.

prilaikoma viela. Taigi namų svečias, norėdamas prisikviesti brolių durininką, matyt, skambindavo šiuo varpeliu.

Namų koridoriuose kabojo paveikslai. 1726 m. trečiojo aukšto koridorius buvo papuoštas Draugijos generolų atvaizdais. 1773 m. pirmajame aukšte kabojo du dideli ir aštuoni vidutinio dydžio „istoriją vaizduojantys“ paveikslai; antrajame aukšte būta didelio Šv. [Kazimiero](#) paveikslo ir 18 mažesnių paveikslų, lentų su Prancūzijos ir Lenkijos karalių, popiežių ir Draugijos generolų portretais, 30 įvairių raižinių. Laiptinėje stovėjo paaukuota Marijos statula.

1736 m. antrajame namų aukšte įrengtas laikrodis, dviem ciferblatais rodęs laiką dviejuose – pirmojo ir antrojo aukšto – koridoriuose¹⁶. 1768 m. laikrodis perkeltas į saulės labiau apšviečiamą (*magis soli pervium*) vietą.

Sunumeruoti gyvenamieji kambariai, 1773 m. apstatyti ir gyvenami tik pirmuose dviejuose aukštuose (21 kambarys trečiajame aukšte buvo tuščias, net be krosnių), turėjo kambarus. Kambariuose lentinėmis arba plytinėmis grindimis būta krosnių (dažniausiai žalių koklių su baltomis juostomis) ir židinių, stalo, dažniausiai su stalčiais, keleto kėdžių, oda apmušto krėslo, staliukų, lovos, pulpito, poros spintelių, sieninės spintos, kabyklos, paveikslų, popierinių paveikslėlių ar vario raižinių. Vienur kitur pasitaikė laikrodis, gipsinė statula nišoje, prausykla. Antrajame aukšte, virš refektorijaus, būta atskiro kambario provincijolui.

Iš bendrųjų namų patalpų pirmiausia minėtinas iškilmingasis (vasaros) refektorijus, prie jo glaudėsi virtuvė ir rykų podėlis („špižinė“). Valgiai iš virtuvės į refektorijų buvo patiekiami pro langą. Refektorijoje stovėjo prausykla ir didelė koklių krosnis; būta keleto sieninių spintelių. Prie durų sienos nišoje įrengtuose 38 stalčiuokuose laikytos servetėlės; kaip rodo namų istorija, dar 1736 m. refektorijoje Romos papročiu buvo pakabinta spintelė servetėlėms su visų namų gyventojų vardais¹⁷. Pasiieniais sustatyti suolai supo penkis ilgus stalus ir vieną kvadratinį stalą. Buvusiame refektorijoje (dab. Jėzuitų gimnazijos valgykloje) iki šiol išliko laipteliai į senąją lektorijų (sakyklą) – vietą, iš kurios buvo skaitoma arba pamokslaujama valgio metu. Šią *lectio divina* (buvo skaitoma kokia nors maldinga lektūra, Draugijos konstitucijos ar mirusiųjų katalogas bei namų metiniai laiškai) atlikdavo naujokai, po du ateinantys iš naujokyno (keisdamiesi kas dvi savaitės) skaityti prie stalo bei patarnauti Mišioms. Kokių vaisių dvasiniam Draugijos narių

¹⁶ „...horogialis moles stetit in Curritorio medio, novo artificio tornarie ferrata, quae ordinem animam rebus peragendis recensione temporum exactissima infundit, duplici pollens Indice, quorum primus medium, alter Infimum dirigit Curritorium“, 1736 m. istorija.

¹⁷ „...appensa cistula pro mappulis mensalibus cum singulorum habitantium nominibus exdistinctim ad morem Romanum“, 1726 m. istorija.

augimui galėjo duoti tokios *lectio divina* sėkla, puikiai rodo pavyzdys t. Jono Jaknavičiaus – jis, girdėdamas skaitomą istoriją apie įvairius Draugijos narių meilės darbus, pajuto dievišką įkvėpimą padėti gatvėse gulintiems vargšams¹⁸; taip gimė Šv. Juozapo ir Nikodemo brolija, bažnyčia ir špitolė. Netoli vasaros refektorijaus, pirmajame profesų namų aukšte, buvo ir žiemos refektorijus: paprastas kambarys, su baltai žydrų koklių krosnimi, dviem užuolaidomis dengiamais langais ir trimis paveikslais.

Namų koplyčia 1767–1768 m. buvo perkelta iš pirmojo aukšto į antrąjį: naujai koplyčiai skirti du kambariai aukštesnėmis lubomis; senoji koplyčia pertvarkyta į svečių kambarį. 1773 m. koplyčios altoriuje buvo Marijos paveikslas ir relikvijorius (vaškinė Jėzaus figūrėlė), virš altoriaus kabojo Šv. Stanislovo Kostkos paveikslas. Dviejų langų apšviečiamoje patalpoje, apšildomoje krosnimi, dar būta poros apvalių staliukų ir žvakidžių, keturių klauptų ir keturių suolų. Koplyčią puošė dvylika įrėmintų ir įstiklintų laiškų, rašytų Draugijos šventųjų.

Antrajame aukšte, virš refektorijaus ir šalia provincijolo kambario, buvo įkurdintas provincijos archyvas. Dar 1699 m. istorijoje užsiminta, jog archyvuui paskirti du namų kambariai. 1756 m. archyvas imtas perkėlinėti „iš savo ankštumos į daug erdvesnę patalpą“ su spintomis¹⁹; kad gaisras nepadarytų žalos, patalpai įdėtos geležinės durys ir langinės. 1773 m. inventoriaus duomenimis, plytomis grįsta archyvo patalpa buvo apstatyta spintomis su stalčiais; juos buvo galima pasiekti pasilypėjus trijų pakopų laiptukais. Kambaryje dar stovėjo žalia cerata dengtas stalas ir kaustyta skrynelė, o per kampinę spintą buvo patenkama į trijų langų apšviečiamą altanėlę (kampinį namų erkerį), kur būta saugyklos (?)²⁰.

Trečiajame aukšte, virš archyvo ir provincijolo kambarių, buvo įsikūrusi „didžioji salė“ ir biblioteka. Salė – turbūt 1682 m. minimas atnaujintas apšildomas viršutinio aukšto kambarys, skirtas provincijos kongregacijoms²¹. 1773 m. vizitatoriai joje rado tik dvi spintas, seną taburetę, keturis staliukus

¹⁸ „Audiendo pro more refectionis tempore Societatis Historiam, tunc varias Sociorum Jesu functiones et charitatis opera memorantem, sensit sibi injectam a Deo mentem, ut pauperum decumbentium in plateis necessitatibus quoque modo opitularetur“, cit. iš Jono Jaknavičiaus nekrologo, žr. Vaclovas Biržiška, *Aleksandrynas*, I: XVI–XVIII amžiai, Čikaga 1960, p. 283.

¹⁹ „...e suis angustiiis in multo ampliore locum transferri, armariis et [?] commodis sic opere conspicuis exoranri ceptum“, 1756 m. istorija.

²⁰ „Przez szafę w koncie będącą wprzód opisaną drzwiami żelaznymi na zawiasach do Altanki na depozyt, w samym rogu murów będącey“, 1773 m. inventorius, f. 20v.

²¹ „Hypocaustum superius, ubi conventus provincialis celebrari solet, novo tabulato, trabibus et scamnis in circum ornatum restauratumque“, 1682 m. istorija.

ir didelį Viešpaties Jėzaus paveikslą. Ne ką geriau atrodė ir spintomis bei stalčiais (lentynomis?) apstatyta biblioteka, kur dalis knygų buvo sukrauta ant grindų, o dalis gulėjo stalčiuose. Kadangi nebuvo jokio knygų registro, o šaltis spaudė, vizitatoriai užantspaudavo biblioteką ir paliko ją smulkiau neaprašytą. Atrodo, kad vėliau jos knygos nukeliavo į Vilniaus universiteto (tuomet – Vyriausiosios mokyklos) biblioteką. Dalis bibliotekos turinio žinoma iš Lietuvos inkunabulų ir Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipų katalogų: juose suregistruota 4 inkunabulai ir 11 paleotipų iš profesų namų knygų rinkinio²². Kokių nors išsamesnių žinių apie bibliotekos kiekybinę ir kokybinę sudėtį nežinoma.

Biblioteka pradėta kaupti ir tvarkyti nuo pat namų įkūrimo. Dalis knygų buvo dovanojama įvairių geradarių – Trobų prepozito Luko [Alsėdiškio](#) 1609 m.²³, Vilniaus prelado arkidiakono Jono [Ryškovskio](#) apie 1616 m.²⁴, Vilniaus prel. kantorius Tomo [Girskio](#) 1664 m.²⁵, tėvo jėzuito Tomo [Kiaulos](#)²⁶. Dalis knygų buvo perkama – 1626 m. tam skirta 400 auksinų²⁷; už dalį apie 1644 m. fundatoriaus Karolio Ferdinando [Vazos](#) dovanotos 40 tūkst. auksinų sumos irgi turėjo būti įsigyta knygų (žr. skyrelį „Pragyvenimas“); 1712 m. nupirktą 40 knygų.

Tvarka bibliotekoje paprastai rūpinosi kuris nors pamokslininkas, kuris pagal savo pareigas daugiausiai naudojosi biblioteka. Pasitaikydavo ir savanorių talkų: 1647 m. profesų namuose miręs ir 24 metus sielovadininku, ypač tarp lietuvių, darbavęsis t. Kristupas [Mergeniecas](#) laisvalaikio „rankų darbu didino bibliotekos labą rašydamas, tvarkydamas ir valydamas knygas“²⁸. Atrodo, kad biblioteka buvo nusiaubta „tvano“ metu – dalis jos kny-

²² Žr. N.[Feigelmanas](#), *Lietuvos inkunabulai*, Vilnius: Vaga, 1975 (Lietuvos inkunabulai, Nr. 379, Lietuvoje buvę inkunabulai, Nr. 104, 120, 138, 166); *Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai. Katalogas*, sud. N.[Feigelmanas](#), I.[Daugirdaitė](#), P.[Račius](#), Vilnius: LLTI, 2003 (žr. savi-ninkų (įstaigų) rodyklę, p. 583).

²³ Žr. Lietuvoje buvę inkunabulai, Nr. 166; Paleotipai, Nr. 537.

²⁴ Žr. Lietuvoje buvę inkunabulai, Nr. 138.

²⁵ Žr. Paleotipai, Nr. 351 ir 423.

²⁶ Žr. Lietuvoje buvę inkunabulai, Nr. 120. Tėvas Tomas [Kiaula](#) (g. apie 1566 m. Vilniaus krašte, įstojo į Draugiją 1586 m. Krokuvoje, mirė 1633 spalio 23 d. Olykoje, Alberto Stanislovo [Radvilos](#) dvare), ilgus metus priklausė Vilniaus profesų namų bendruomenei – 1605–1612 buvo prokuratorius, 1612–1614 ir 1616–1633 – išmaldos rinkėjas, misionierius ir sielovados darbininkas.

²⁷ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy*, ed. L.[Grzebień](#), Kraków, 1996, p. 745.

²⁸ „Particulam temporis, quam sibi expedita offerebant negotia, nequaquam otio vitari permissit, verum manuali opere commodum bibliothecae augebat, scribendo, libros ordinando emundandoque“, 1647 m. *Annuae litterae*.

gų atsidūrė Rusijoje²⁹. 1670 m. vienas namiškis surinko per karą išblaškytas įvairių namų knygas ir sudėjo jas profesų namų bibliotekoje. 1699 m. biblioteka perkelta į didesnę ir geriau vėdinamą patalpą (turbūt tą pačią, kur buvo ir 1773 m.); senosios vietoje įrengtas kambarys.

Namų kieme, šiaurinėje bažnyčios pusėje, 1773 m. augo klevai ir liepos. Veikiausiai kitoje namų pusėje, palei Šv. Kazimiero ir Savičiaus gatves, būta vaismedžių sodo; 1687 m. jis buvo aptvertas mūro tvora ir grotomis, kad jame nevagiliautų tarnai ir pašaliečiai³⁰.

Ūkinė namų dalis telkėsi aplink kiemą pietinėje bažnyčios pusėje, dalis pastatų (arklidės?) buvo namų teritorijoje palei Šv. Kazimiero ir Savičiaus gatves. Šeimynos kiemas 1743 m. buvo išgrįstas akmenimis, tuomet padaryti ir latakai vandeniui už sienų nutekėti. Atrodo, šiame kieme būta šeimynos gyvenamojo namo, drabužinės ir dirbtuvių (siuvėjo, kurpiaus, staliaus). Namų teritorijoje būta ir dviaukštės arklidės (antrajame aukšte laikytas šienas), tvartų, svirnų, bravoro. Namų rūsiuose buvo laikomi gėrimai (alus, midus, degtinė) ir daržovės. 1723 m. šalia bažnyčios (pietų pusėje) stovintis Aleksandro [Steponavičiaus](#) namas paskirtas vargšams, patarnaujantiems bažnyčioje.

Nuolatinį namų gyventojų rūpestį kėlė vandens stygius. 1683 m. minima, jog atnaujintas vandentiekis į bravorą ir virtuvę. Tačiau vandentiekis dažnai strigdavo: giliai žemėje įkasti mediniai vamzdžiai supūdavo, mieste daugėjant rūmų ir mūrinių namų vandens visiems nebepakakdavo, tad daugelis, ypač turtingųjų, vandenį nukreipdavo į savo namus, o kitų vamzdžius užkimšdavo. Kildavo vaidai, ginčai, tekdavo siųsti tarnus su vežimais gabenti vandens iš upės³¹. 1703 m. pirmą kartą nuo namų įkūrimo buvo iškastas šulinys, teikęs skaidrų ir sveiką vandenį. Vis dėlto veikiai paaiškėjo, kad vandens jame buvo maža, jį tekdavo dažnai ir vargingai semti. Problemą galutinai išsprendė tik 1714 m. iš stačiatikės kaimynės Onos [Migurienės](#) nupirktas gretimas sklypas su tinkamu šaltiniu, kurio vanduo kanalais buvo atvestas į sodą šalia namų, virtuvę ir bravorą.

²⁹ T.Tomui [Kiaulai](#), o po to profesų namams priklausęs inkunabulas vėliau atiteko rusui Silvestrui Medvedevui (1641–1691), turėjusiam ir Sirvydo „Punktus sakymų“, žr. Lietuvoje buvę inkunabulai, Nr. 120.

³⁰ Domus [...] pomarium, quod intra parietes domesticos est, novo sepimento et cancellis, ne familiae et aliorum externorum furtis pateret, circumdedit“, 1687 m. istorija.

³¹ Apie vandentiekio bėdas žr. 1703 m. ir ypač 1714 m. istorijose. 1714 m. istorija pasakoja ir apie gretimo sklypo su šaltiniu pirkimą.

Gyventojai. Lentelėje pateikiami duomenys apie namų gyventojų sudėtį imti iš metinių (trumpųjų) katalogų. Katalogai buvo sudaromi rudenį ateinantiems mokslo metams; lentelėje nurodomi katalogo sudarymo metai (pvz., 1604 m. sudarytas katalogas taikytinas 1604–1605 m. m.). Skaiciuojant namų gyventojus, neįtraukti naujokai lektoriai, kai kuriuose kataloguose priskirti profesų namams. Turėtina omenyje, jog į namiškių skaičių įtraukti ir tėvai (misionieriai, karo ir dvaro kapelionai, didikų vaikų auklėtojai), namuose faktiškai nerezidavę, tačiau kataloguose formaliai priskirti namų bendruomenei.

Metai	Tėvai	Broliai	Iš viso	Metai	Tėvai	Broliai	Iš viso
1604	1	2	3	1641	14	15	29
1605	2	4	6	1642	15	16	31
1609	3	6	9	1643	17	12	29
1610	3	8	11	1644	17	15	32
1611	4	6	10	1645	15	14	29
1612	4	7	11	1646	16	15	31
1613	4	6	10	1647	16	12	28
1614	4	6	10	1648	15	10	25
1615	4	5	9	1649	15	11	26
1616	6	6	12	1653	10	6	16
1617	11	7	18	1657	2	1	3
1619	12	9	21	1658	4	2	6
1620	12	9	21	1659	5	2	7
1621	12	10	22	1660	6	3	9
1623	12	11	23	1661	12	3	15
1625	12	11	23	1663	15	4	19
1626	16	12	28	1664	14	5	19
1627	15	12	27	1665	15	5	20
1628	15	9	24	1666	14	6	20
1629	18	11	29	1667	15	6	21
1630	15	11	26	1668	12	5	17
1631	12	10	22	1669	12	6	18
1632	16	12	28	1670	14	7	21
1633	17	10	27	1671	13	6	19
1634	18	11	29	1672*	13	7	20
1636	16	14	30	1673	12	6	18
1638	15	10	25	1674	13	7	20

* Kita 1672/73 m. katalogo versija nurodo, kad namuose būta 8 brolių (iš viso – 21 gyventojų).

Metai	Tėvai	Broliai	Iš viso	Metai	Tėvai	Broliai	Iš viso
1675	13	7	20	1715	9	10	19
1676	11	5	16	1716	11	9	20
1678	14	8	22	1717	12	10	22
1679	13	10	23	1718	9	10	19
1680	12	8	20	1719	9	11	20
1681	13	9	22	1720	10	11	21
1682	13	9	22	1721	10	11	21
1683	11	7	18	1722	9	11	20
1684	9	7	16	1723	9	12	21
1686	13	7	20	1724	8	12	20
1687	13	7	20	1726	8	13	21
1688	11	7	18	1727	9	13	22
1689	14	6	20	1728	9	13	22
1690	12	9	21	1729	8	13	21
1691	12	9	21	1730	9	13	22
1692	12	8	20	1731	9	12	21
1693	12	8	20	1732	9	11	20
1694	11	8	19	1733	8	11	20*
1695	12	7	19	1734	9	11	20
1696	13	7	20	1735	9	11	20
1697	13	7	20	1736	9	11	20
1698	12	8	20	1737	8	12	20
1699	11	8	19	1738	10	11	21
1700	11	8	19	1739	12	10	22
1701	12	8	20	1740	13	12	25
1702	15	9	24	1741	10	13	23
1703	14	8	22	1742	9	14	23
1704	17	9	26	1748	10	10	20
1705	18	7	25	1749	8	9	17
1706	18	14	32	1751	9	10	19
1707	17	14	31	1752	10	11	21
1708	16	12	28	1753	12	12	24
1709	17	12	29	1754	13	12	25
1710	12	8	20	1756	11	10	21
1711	13	11	24	1768	19	10	29
1712	12	12	24	1770	16	9	25
1713	11	13	24	1772	11	10	21
1714	9	11	20	1773	12	10	22

* Be tėvų ir brolių, namuose gyveno vienas moralinę teologiją studijuojantis scholastikas.

Katalogų duomenys rodo, jog profesų namuose paprastai gyvendavo nuo 16 (1684–1685 m.) iki 32 (1644–1645 ir 1706–1707 m.) ir netgi 33, kaip rodo 1635 m. *Annuae litterae*, jėzuitų. Mažesnis gyventojų skaičius ženklino ne normalią namų padėtį; tai pasakytina apie namų ir bažnyčios statybos laikotarpį, kai iki 1617 m. gyventojų nebuvo daugiau nei 12, ir apie pragaištingus „tvano“ metus (1657–1661), kai namų gyventojų buvo vos 3–9. Tai buvo vidutinio dydžio Lietuvos jėzuitų provincijos namai, gyventojų skaičiumi nusileidę didesnėms kolegijoms ir provincijos naujokynui, tačiau pranokę mažesnes kolegijas, visas rezidencijas ir misijas.

Be jėzuitų, profesų namuose pasitaikydavo ir nuolat gyvenančių pasauliečių; paprastai tai būdavo vyresnio amžiaus kilmingi geradariai. 1650 m. vienas po kito mirė du tokie profesų namuose gyvenę pasauliečiai: ilgametis Radvilų dvariškis ir dvaro viršininkas Kasparas Kosmovskis (namuose išgyveno 4 metus, mirė sulaukęs 73-ejų), taip pat Čarnkovskių dvariškis Florijonas Miroševskis (namuose išgyveno 16 metų). Abu buvo palaidoti šalia Draugijos tėvų³²; Kosmovskis savo turtą paliko profesų namams. 1709 m. namuose apsigyveno terciato Šnipiškėse fundatorius Mykolas Koščicas, ketindamas pasigydyti ir sutvarkyti teisinius fundacijos reikalus³³; pagyvenęs vos 5 mėnesius mirė. Kartais gyvenimas namuose pasauliečiui tapdavo etapu pakeliui į Draugijos narius: 1761 m. profesų namuose apsigyvenęs Smolensko kaštelionas Stanislovas Bužinskis 1763 m., būdamas jau per 60 metų, įstojo į Draugijos naujokyną Vilniuje.

Keletas tokio pobūdžio atvejų tik patvirtina priešingą dėsni: pasauliečiai šiaip jau namuose nebuvo pageidaujami; jų buvimas kėlė grėsmę vienuoliškos gyvenimosios grynumui. Žinoma, trumpas svečių pasauliečių, atliekančių dvasines pratybas, buvimas buvo įprasta kone kiekvienų Draugijos namų kasdienybės dalis, tačiau ir jį stengtasi neutralizuoti: kad pašaliečiai nedrumstų vienuoliškos ramybės klaidžiodami namų koridoriais, 1684 m. pastatytas šildomas svečių kambarys, o kambarys virš jo paskirtas atliekančiesiems pratybas³⁴. Namams kuriantis ir statantis, juose, atrodo, gyveno ir

³² „...eorum ossa ad Patres nostros apposita“, 1650 m. istorija.

³³ „In decursu huius anni venit pro residentia ad domum nostram Perillustris Magnificus Dominus Michael Koszczyc, notarius terrestris Vilnensis et tribunalitius, fundator Domus Patrum 3^{tie}ae Probationis Vilnae in Sznipiszki, valetudinis notabiliter affectae, tum valetudinem curaturus, tum foundationem munimentis iuridicis roboraturus“, 1709 m. istorija.

³⁴ „Visitationibus externorum, quae contingunt frequentissime, ne religiosa perturbaretur quies, ex solido muro de nova radice extractum commodissimum hypocaustum cum omnibus attinentiis ad hospites recipiendas ac simul obviatum est, ne divagentur externi per curritoria, neve suis deambulationibus domum inquietent. Extat quoque supra illud per commodum cubiculum pro iis, qui adveniunt spiritualia facturi exercitia“, 1684 m. istorija.

šeimyna (tarnai), taip pat ir šeši neturtingi studentai, bažnyčios giesmininkai, maitinęsi tuo, kas atlieka nuo stalo, ir miegoję namuose kartu su šeimyna³⁵. 1628 m. šis laikinas nenormalumas likviduotas: šeimynai ir muzikantams už 1000 auksinų nupirkta atskiras namas. Vis dėlto ir vėliau teko šalinti „iš namų vidurių“ (*e visceribus Domus*) pašaliečius: 1736 m. iškeldinus siuvėjus ir batsiuvius (veikiausiai turima omenyje ne jų gyvenamoji vieta, o dirbtuvės), dviejuose labai patogiuose kambariuose su kamaramis įsikūrė namuose gyvenantys Draugijos nariai.

Deja, ne visada nepageidaujamo pasauliečių, ypač įtakingų, įsibrovimo į namų erdvę pavykdavo išvengti, ir metraštininkai namų istorijose net nemėgindavo slėpti savo nepasitenkinimo. 1661 m., išvadavus Vilnių iš maskvėnų, vienus, patogesnius namus užėmė kareiviai, kituose buvo nesaugu, tad profesų namų gyventojams nori nenori teko priglobti įtakingus prelatus ir Smolensko vysk. Jurgį Bialozorą. Refektorijų kelioms valandoms buvo užėmęs posėdžiaujantis senatas ir bajorija³⁶. 1662 m. liepą Tribunolo sesija ir pasitarimas dėl kareivių algų „papildė bažnyčią lankančiųjų skaičių, o namams užkrovė didelę našlą“³⁷: valgomąjį teko užleisti konfederatų maršalkai ir karaliaus pasiuntiniams. Negana to, neregėtas įvairių luomų žmonių antplūdis į dar neatstatytą miestą daugel jų skatino ieškotis prieglobsčio profesų namuose. Visiems atsakius, nusileista Vilniaus vyskupui. Anot metraštininko, abiem šiais atvejais patirtis parodė, jog „Draugijos įstatymai labai pagrįstai draudžia mūsų namuose apsigyventi ir apsistoti pašaliečiams“³⁸. Negana to, kaip su kartėliu sako istorijos autorius, pelnyta globėjų malonė Draugijai vos vos prilygo išlaidų mastui... Vis dėlto ne visi lankytojai taip vargino: 1671 m. vengdamas įkyrių lankytojų daugiau kaip mėnesį namuose praleido Vilniaus vaivada ir LDK etmonas Mykolas Kazimieras Pacas; jis atvyko tik su keletu tarnų ir kasdien bent keturis namiškius sodino prie savo stalo.

³⁵ „Deinde Cantores externos, qui in Ecclesia diebus festis canunt, 6, qui omnes sunt studiosi pauperes, quibus cibus datur ex iis, quae ex nostra mensa supersunt, domique inter familiam dormiunt“, 1619 m. trimetis katalogas.

³⁶ „Quare cum commodiores urbis aedes aut a milite essent occupatae, aut periculo magis obnoxiae, multis magni nominis praelatis, ac imprimis Ill-mo episcopo Smolenscensi <...> Georgio Bialozor, hospitium domi nostrae sine ingrati animi nota negari non potuit. Triclinium quoque ipsum Senatui atque nobilitati de Republica consilium instituenti concedi ad aliquot horas debuit“, 1661 m. istorija.

³⁷ „...auxerunt Templo frequentiam, domui vero invexerunt insignem molestiam“, 1662 m. istoria.

³⁸ „Ex utroque facto experientia constitit meritissimo iure per leges Societatis in domiciliis nostris externis hominibus diversoria et commoraciones negari“, ten pat.

1. *Kasdienis gyvenimas – darbas.* Profesų namams vadovavęs prepozitas drauge ėjo ir provincijos konsultoriaus pareigas. Jis buvo antrasis asmuo visos provincijos hierarchijoje, reikalui esant (mirus provincijolui) turėjęs perimti vadovavimą provincijai, ir faktiškai bene labiau rūpinosi visos provincijos nei namų reikalais. Tikrasis kasdienio namų gyvenimo administratorius buvo antrasis asmuo namų hierarchijoje – t. ministras, turėjęs prepozito pavedimu jam padėti ir prižiūrėti vienuolinės drausmės paisymą, patenkinti namiškių reikmes ir vadovauti broliams.

Dvasios tėvo pareiga buvo „mūsiškius dvasiniame kelyje mokyti, vesti ir apginkluoti prieš pavojus“³⁹; paprastai jis būdavo ir „namų egzhortatorius“ – reguliariai sakydavo „paraginumus“ (t.y., dvasines konferencijas, skatinančias praktikuoti dorybes ir siekti tobulumo) namų bendruomenei. Iki XVIII a. pr. buvo skiriama keletas kazusų sprendėjų, vadovavusių reguliarioms namuose gyvenančių tėvų pratyboms – spręsti keblius išpažinties atvejus. Nuo 1709 m. praktika pasikeitė: visi tėvai, išskyrus namų prepozitą, turėjo paeiliui vadovauti kazusų sprendimui. Nuo 1768–1769 m. katalogo minimos ir laiškų revizoriaus pareigos; jos paprastai buvo pavedamos namų dvasios tėvui. Brolių dvasiniu gyvenimu rūpinosi vienas iš namų tėvų, skiriamas brolių katechetų. Admonitoriaus (dažnai juo būdavo namų dvasios tėvas) pareiga buvo stebėti prepozito veiksmus ir reikalui esant jį įspėti.

Namų prokuratorius, renkamas iš dvasinių koadjutorių, rūpinosi materialiniais namų reikalais. Fizinės bendruomenės narių sveikatos žiūrėjo sveikatos prefektas (dažniausiai tėvas, retkarčiais brolis; dažnai broliai buvo skiriami tėvo, sveikatos prefekto, socijais). Teisių prokuratorius rūpinosi bylomis teismuose, sodo prefektas – namų sodu priemiestyje, muzikos ir bursos prefektas – bažnyčios muzikantų bendrabučiu (bursa) ir muzika bažnyčioje. Šias pareigas eidavo namų broliai arba tėvai; dažnai tėvo prefektui / prokuratoriui padėdavo iš brolių namiškių skiriamas socijus. Bažnyčios, bibliotekos ir archyvo prefektų pareigas eidavo tikrai tėvai. Bibliotekos prefektu buvo skiriamas vienas iš pamokslininkų, nes rengdamasis pamoks-lams jis daugiausiai ir naudodavosi biblioteka; kaip matyti iš katalogų po XVIII a. vidurio, metines namų istorijas irgi rašydavo pamokslininkas. Nuo 1745 m. minimi provincijos archyvo prefektai; vienas jų buvo garsusis Lietuvos jėzuitų provincijos istorikas Stanislovas Rostovskis (1758–1760). Atskirai minėtina „elgetautojo“, arba išmaldos rinkėjo, tarnystė; kadangi profesų namai neturėjo nuolatinės fundacijos, tad bendruomenei reikėjo pragy-

³⁹ „Praefectus rerum spiritualium debet Nostros in via spirituali docere, dirigere, contra pericula munire...“, *Societatis Iesu Constitutiones et Epitome Instituti*, Romae 1962, 840, § 1.

venti iš aukų. Išmaldos rinkėjo „etatas“ vienuolinėje nomenklatūroje anaip-tol nebuvo prestižinis: t. Pranciškaus Šrubauskio biografas, pabrėždamas ypatingą nuolankumą, nurodė, kad, perkeltas iš kolegijos rektoriaus parei-gų į profesų namų elgetautojus (1673–1674 m. *procurator eleemosynarum extra Urbem*), taip noromis ėmėsi šio darbo, kaip ir bet kurio kito⁴⁰. Išmaldos rin-kėjo darbas iš pradžių buvo pavedamas vienam ar keliems tėvams, kurie vėliau specializavosi į elgetautojus mieste ir už miesto. Ilgainiui jiems ėmė padėti broliai, skiriami išmaldos rinkėjų socijais. XVIII a. I pusėje išmaldos rinkimo našta visai perėjo ant brolių pečių: vienas brolis elgetautojas su so-cijumi darbavosi mieste, kitas – užmiestyje.

Svarbiausias profesų namų tėvų „išorinis“ darbo laukas buvo plačios sielovados ganyklos, patarnaujant sieloms tiek namų bažnyčioje, tiek už jos sienų. Įvairiopam sielovados darbui skiriami tėvai ir buvo vadinami „darbi-ninkais“ (*operarii*). Be šio bendro pobūdžio termino, kai kurios dvasinės tar-nystės formos buvo įvardijamos atskirai. Pirmiausia tai pasakytina apie pa-mokslininkus; jų paprastai būdavo du, rečiau – vienas arba trys. XVII a. ka-taloguose paprastai minimi rytmetinis ir popietinis, XVIII a. kataloguose – sekmadienių ir šventadienių, kartais ir ekstraordinarinis pamokslininkai. Talentingi pamokslininkai padėdavo patraukti į bažnyčią daug lankytojų. 1668 m. metraštininkas pažymėjo, kad bažnyčia nuolatos būdavo pilna žmonių, ir prie to nemaža prisidėjęs pamokslininkas, po to imtas kviešti pa-mokslauti ir kitur. Vis dėlto uolaus pamokslininko triūso vaisiai galėjo būti ir visiškai priešingi, nuostolingi ar tiesiog pražūtingi visiems namams. An-tai 1738 m. birželio 24 d., į pamaldas gausiai susirinkus Lietuvos Vyriausio-jo Tribunolo teisėjams, „šventadienių pamokslininkas, norėdamas aštresniu stiliumi į teisėjų širdis įspausti teisingą sprendimą“⁴¹, nenoromis užrūstino įtakingus svečius; įsiseidęs Tribunolas uždraudė savo nariams lankytis šioje bažnyčioje, o tai iš lankytojų aukų gyvenantiems profesų namams buvo skaudus smūgis. Namų prepozitui ir nelaimingajam pamokslininkui teko eiti ir nusižeminus atsiprašyti Tribunolo.

⁴⁰ „Quanta in eo obedientia et in superiores reverentia fuerit, didicit optimo exemplo Provincia Nostra, cum post exactum bis Rectoris officium, Designatus in senio Procurator Eleemosynarum Domus Professae, tam prompte munus istud Suscepit et executus est, quam quodvis aliud“, Pranciškaus Šrubauskio nekrologas rankraštyje *Summariola vitae Nostrorum in Collegio Crozensi Defunctorum* (1665–1732), Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių ir retų knygų skyrius, f. 130, b. 1868, p. 10.

⁴¹ „P. Concionator a Festis iudicium iustum dum acriori stylo imprimere Iudicum cordibus cuperet...“, 1738 m. istorija.

Išpažinčių klausyti buvo skiriami nuodėmklausiai; XVII a. I pusėje jų paprastai būdavo du, XVIII a. – trys arba keturi. Vienas tėvas eidavo katecheto pareigas Šv. Kazimiero bažnyčioje. Sekmadienių popietėmis bažnyčioje buvo rengiamos Šventojo Rašto paskaitos labiau išsilavinusiems klausytojams; tokie paskaitininkai-aiškintojai minimi 1620–1650 m. Namų tėvai vadovavo dviem bažnyčioje veikusioms sodalicijoms – 1619 m. įsikūrusiai miestiečių Marijos Ėmimo į dangų sodalicijai, turėjusiai savo altorių pietiniame transepto gale, ir 1719 m. pradėjusiai veiklą Geros mirties brolijai. XVII a. II pusėje susiklosčius tradicijai bažnyčioje minėti Gavėnios trečiadienius, vienas tėvas buvo skiriamas Gavėnios paraginimų sakytoju.

Nemaža profesų namų gyventojų tik nominaliai priklausė čia gyvenančiai bendruomenei, nes čia arba visai negyvendavo, arba atvykdavo tik trumpam. Tai buvo įvairių didikų dvarų kapelionai ir vaikų auklėtojai, taip pat karo kapelionai ir misionieriai. Dalis pastarųjų neturėjo nuolatinių veiklos vietų ir apaštalaudavo klajodami po kraštą, dalis veikė tam tikruose misijų punktuose. Iš šių minėtina Lučajaus misija (1768–1769 m. darbavosi 7 tėvai) ir misija Vilkmergės pavieta (4 tėvai). Kartais misionieriai / kapelionai iš profesų namų peržengdavo ir valstybės sienas. Vykstantiems į Rusiją priklausomumą Jėzaus Draugijai teko slėpti. „Tvano“ metu Maskvoje keletą metų kalinto lauko etmono ir LDK iždininko Vincento [Gosievskio](#), gavusio leidimą pasikviesti kunigą, prašymu „buvo pasiūstas mūsų šalis, nuslėpus Draugijos vardą“⁴². 1762–1763 m. Rusijos kariuomenėje apaštalavo vokiečiai. Antanas [Wilde](#), pasiūstas persirengęs diecezinio kunigo drabužiais ir gavęs Vilniaus vyskupo ordinaro liudijimą. 1770–1773 m. misionierius t. Mykolas [Lorkovskis](#) nuolatos apaštalavo Prūsijoje.

Ypatinga Draugijos brolių pareiga buvo užtikrinti sklandžias tėvų apaštalavimo sąlygas, tad jiems pirmiausia teko imtis visokiausių pareigų, susijusių su materialiais dalykais. Broliai ėjo zakristijono, namų šeimynos (t. y. tarnų) viršininko, vartininko, virėjo, infirmarijaus (ligonių slaugytojo), celarijaus (sandėlininko), supirkėjo, dispensatoriaus (maisto sandėlio tvarkytojo), vestiarijaus (drabužininko) pareigas, palydėdavo į kitus namus ar į misijas vykstančius tėvus („išvykstančiųjų socijai“ – *socii exeuntium*). Taip pat broliai su tėvais dalydavosi teisės prokuratorių, bursos ir sodo prefektų bei elgetautojų pareigomis. Be šių nuolatinių ir įprastinių tarnysčių, kai kurie namuose gyvenantys broliai prisidėdavo prie bendruomenės pragyvenimo arba bažnyčios puošybos savo amatininkišku darbu; taip sporadiškai fiksuojamas mūrininkų, tapytojų, auksakalių, lipdytojų, dailidžių, kalvių, kir-

⁴² „...missus est noster dissimulato Societatis nomine“, 1662 m. *Annuae litterae*.

pėjų buvimas. Dažnai kokį nors amatą įvaldę broliai būdavo atsiunčiami į namus, kai reikėdavo specifinės kvalifikuotos darbo jėgos. Antai statant Šv. Kazimiero bažnyčią, daugel metų profesų namuose (1604–1616) praleido „architektas“ br. Jonas [Prochovičius](#), vadovavęs statybai; po paskutinio (1749 m.) gaisro savo darbu prie atstatymo prisidėjo dirbtinio marmuro meistras Pranciškus [Priščinskis](#), tapytojas Fridrikas [Obstas](#), stalius ir stiklius Tomas [Kulakauskas](#).

2. *Kasdienis gyvenimas – poilsis*. Jėzaus Draugija viena pirmųjų deramai įvertino poilsio svarbą vienuolinio gyvenimo kasdienybei. Visi bent kiek didesni Draugijos namai rūpinosi įsigyti kokią nors ramią vietą gamtos prieglobstyje, kur būtų galima ilsėtis. Žymiausia Vilniaus kolegijos / akademijos rekreacijos vieta buvo Vingyje, ilsėtasi ir kituose netoli ir vaizdingose apylinkėse esančiuose kolegijos dvaruose, pvz., Nemenčinėje ar Bezdonyse. Svarbiausia naujokyno Vilniuje poilsiavietė buvo dvarelis Ribiškėse, kalvoje į pietus nuo miesto. 1619 m. minima, jog ir profesų namams buvo įsigytas sodas užmiestyje „dvasios atgaivai“. Sode 1663 m. pastatytas medinis namas sargui, 1679 m. užbaigtas medinis namas su valgomuoju poilsiautomams. Vėliau iškilo namas vaškui baltinti, arklidės, vežiminė. 1700–1702 m. įsigijus keletą gretimų sklypelių, kurių šulinyje ir vasarą netrūko vandens, pastatyta pirtis – lig tol ja namų gyventojai galėjo naudotis tik Ribiškėse arba Vingyje. 1707 m. sode pastatyta virtuvė ir namas šeimynai. 1755 m. sodas iš gatvės pusės pasipuošė „elegantišku portiku“.

1699 m. sodas gausiai apsodintas; 1703 m. vietoj senų ar išlaužytų medžių prisodinta obelių, kriaušių ir kt. vaismedžių. 1736 m. iškastas tvenkinys; ateityje, kai būsia daugiau vandens, tikėtasi būsiant ir žuvų. 1752 m. sodas aptvertas „permatoma“ medine tvora su vartais, o viduje jį per vidurį skersai ir išilgai padalijo takai⁴³. 1754 sodo tvora ištapyta scenomis iš Šventojo Rašto, ypač tinkančiomis poilsio vietai⁴⁴. Kadangi šis profesų namų sodas buvo vadinamas „Rojaus“ vardu, manytina, jog scenos vaizdavo Pradžios knygos piešiamą Rojaus sodo palaimą. Idant šia palaima namų gyventojai nepiktnaudžiautų, Draugijos generolas [Tamburini](#) 1718 m. vasario

⁴³ „Area ipsa circumcirca novis sepius transparentibus affabre cincta opere arculario, cum januis ad hortum et plateis in ipso horto datis ex utraque parte per medium“, 1752 m. istorija.

⁴⁴ „In horto suburbano non modica pars muri ultra & ultra circum in annos protrahendi accessit, depictis in eo non paucis e Sacro codice desumptis, loco vero recreationis maxime aptis rerum capitibus“, 1754 m. istorija.

19 d. nurodė, jog kiekvienas asmuo sode gali poilsiauti ne dažniau kaip kartą per mėnesį, arba ne daugiau kaip 12 kartų per metus⁴⁵.

Rojaus sodas turėjo ir vieną niūrų savo istorijos puslapį. 1710 m. čia buvo palaidotos maro aukos – trys profesų namų tėvai ir keturi broliai. Jų kapo vietoje buvo pastatytas medinis kryžius, o 1753 m. ten iškilo medinė koplyčia⁴⁶.

Štai kaip Rojų 1859 m. regėjo Adomas Honoris [Kirkoras](#): „Atskira parko dalis už Vizitiečių vienuolyno ir parko ribų vadinama Rojumi. Šią gražią vietovę su jaukiu mažu parkeliu ir nuostabiausiu miesto vaizdu buvęs jėzuitas kunigas [Hrebnickis](#) 1785 m. užrašė Kūdikelio Jėzaus namams <...>. Ant mūro tvoros buvo biblinio turinio piešinių, iš to galėjo atsirasti Rojaus pavadinimas; taip pat ir gatvė, vedanti nuo Aušros vartų iki Vizitiečių, buvo vadinama Rojaus gatve“⁴⁷. Beje, dar ir šiandien ant kalvelės prie [Subačiaus](#) gatvės matyti mūrinės tvoros liekanos – visa, kas liko iš senojo Rojaus sodo...

Pragyvenimas. Pragyventi iš aukų nemažai vienuolinei bendruomenei nebuvo lengva. Bene patį kritiškiausią laikotarpį profesų namai išgyveno pradžioje, pirmąjį keturiasdešimtmetį. Vykstant bažnyčios ir namų statyboms, aukos nė iš tolo neprilygo augančioms skoloms. Reikėjo ne vien pirkti statybinių medžiagų, bet ir išlaikyti samdomus darbininkus. 1619 m. trimečio katalogo duomenimis, tokių darbininkų – dailidžių, kalvių, stalių, medžiagas tiekiančių vežėjų, dažytojų ir kt. – buvo net 22. Kaip tolydžio augo namų skola, matyti iš pateikiamos lentelės (trimečių katalogų duomenys, sumos nurodomos auksiniais):

Metai	Skolos	Žadama parama	Skolų ir paramos skirtumas
1611	4900	3000	1900
1614	13 000		
1619	12 821	6681	6140
1628	17 828	11 947	5881

⁴⁵ *Responsa Generalium [...] non per Procuratorem, sed alio tempore data*, Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1135, ap. 20, b. 298, f. 12r.

⁴⁶ Koplyčia „paenes Murum in illo loco positum, ubi Nostrorum Patrum & Fratrum defunctorum in obsequio pestiferorum... corpora sunt sepulta“, 1753 m. istorija.

⁴⁷ A.H.[Kirkoras](#), *Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes*, vert. Kazys [Uscila](#), Vilnius: Mintis, 1991, p. 105.

Žadama parama, nors namų vyresnieji ją ir vadino „in certis promissis“, vis dėlto priminė briedį girioje, kurį dar reikėjo nemažomis pastangomis pagauti. Lentelė vaizdžiai rodo, jog žadamos paramos suma augo bemaž tolygiai su skola: matyt, vos tik kam nors pažadėjus paaugoti pinigų, buvo vis daugiau skolinamasi. Pažadai, atrodo, likdavo pažadais, o skolos ir namiškių skaičius vis augo. 1643–1645 m. namų istorijos žiniomis, profesų namai buvo įsiskolinę jau kone 20 tūkst. auksinų. Prepozito pareigoms iš Lenkijos provincijos buvo pakviestas t. Martynas [Hincza](#). Jis linksmai ir ryžtingai ėmėsi pareigų, bet dar linksmesnis jų atsisakė⁴⁸. Namiškiams darėsi sunku net maistu apsirūpinti. Šiek tiek padėjo Vilniaus vyskupijos sinodas (draugiški klebonai surinko beveik 200 auksinų) ir provincijolas (100 auksinų), bet vis tiek reikėjo įkeisti bažnyčios sidabrą ir „apnuoginti altorius“. Profesų namus iš bėdos ištraukė su karaliumi [Vladislovu](#) į Vilnių atvykęs jo brolis Vroclavo vysk. Karolis Ferdinandas [Vaza](#): jis davė pinigų įkeistam turtui atgauti, o vėliau paaugojo 40 tūkst. auksinų, už kuriuos buvo galima įsigyti biblioteką ir vario skarda uždengti bažnyčios stogą. Atsidėkojant Karoliui Ferdinandui suteiktas namų fundatoriaus titulas.

Ekonominės krizės, nors ir ne tokios dramatiškos, namus ištikdavo ir vėliau. Antai 1675 m. namų istorijos autorius skundžiasi skurdu, kurį sukėlė keli nederliaus metai ir neapdairus ekonomų išlaidumas. Prie to netiesiogiai prisidėjęs brangiai kainavusio stogo (vietoj laikino pokarinio) dengimas, tarp miestiečių paskatinęs pavydą ir kalbas, – jei neva neturtingi vienuoliai leidžią sau tokias didžiules išlaidas, esą neverta jiems ir aukoti... Dėl lėšų trūkumo 1766 m. buvo atleisti visi muzikantai (matyt, instrumentalistai), išskyrus keturis bernelius giesmininkus.

Našta iš aukų gyvenantiems namams buvo ir čia vykstančios provincijos kongregacijos, į kurias maždaug savaitei suvažiuodavo apie 40 provincijos tėvų. Ekonomiškai sunkiais 1675 m. provincijos kongregacija truko 10 dienų; svečius išlaikyti padėjo Vilniaus vyskupo, Vilniaus vaivados ir Trakų kašteliono parama (atitinkamai 300, 200 ir 100 auksinų).

Sugyvenimas. Sugyvenimas bendruomenėms nariams, skirtingos prigimtės ir charakterių, buvo kasdienis išbandymas, reikalavęs apsčiai broliškos meilės, supratingumo, atlaidumo ir kantrybės. Šio „charakterių gludini-mo“ namų istorijos šaltiniai, žinoma, neaprašo, tačiau jį būtina turėti omenyje norint įsivaizduoti bendruomenės gyvenimo kasdienybę. Labai gyvai

⁴⁸ „...laeto quidem et prompto accessit obsequio, sed laetiore ac promptiore animo ab ea recessit“.

šià kasdienio gyvenimo pusę yra aprašęs prancūzų dominikonas t. Martinas Hubertas, OP: „Abatijoje rasi tinginį, bambeklį, rigoristą, vėjavaikį, pamalduolį, žmogų „viskam“, kurį kiti išnaudoja, geraširdį, kurį kiti išnaudoja, mokytą, kurį kiti išnaudoja, pasaulio taisytoją, entuziastą (jis kiek naivus, o kartais net neprotingas) ir galiausiai melancholiką. Galima sutikti keblioje padėtyje atsidūrusį vienuolį (daugiau ar mažiau apatišką), kuris nori, kad juo kas nors pasirūpintų, ir kuris įvairiausiais pretekstais eina prie Petro ar Jokūbo, kad „užmegztų kontaktą“, kaip dabar įprasta sakyti. Yra niurna, nenuilstamai paslaugus; labai atsidavęs ir visiškai negabus žmogus, kuris kremtasi, kad niekas jo nepaprašo padėti; yra ir toks, kuris rado sau užsiėmimą – jį tėvas abatas toleruoja, kad išvengtų ko nors blogesnio, tačiau tas užsiėmimas visiškai nenaudingas bendram labui; pasitaiko jaunutis giesmininkas (turintis gražų balsą), kuriame verda dar menkai valdomas valdžios troškimas, ir jeigu to neprižiūrėsi... Yra nepataisomas gaišlys ir karštakošis vienuolis, kuris supyksta ir tuoj pat to gailisi; yra tokių, kurie aikštijasi, ir tokių, kurių niekas nenori išklausyti, o į tvyrančią tylą išiskverbiamos tamsybių dvasia, pašnibždanti, jog tėvas X jaučia tau nuoskaudą; galiausiai yra toks, kuris, piktindamasis viskuo, kas nustatyta, perdėm atvirai tai parodo, ir toks, kuris („kilnia intencija“) savinasi įrankius arba knygą vien savo naudojimui; yra ir netvarkinguoelis, kuris nieko nepadedą į vietą“⁴⁹.

Ypatingos namiškių atidos ir pagalbos reikėjo ligoniams ir karšinciams, kurių Vilniaus profesų namuose kasmet paprastai būdavo vienas kitas, o kai kuriais metais net 3–4. Dar sunkiau buvo gyventi su psichikos ligoniu. Nuo 1632–1633 m. ištisą dvidešimtmetį namų kataloguose kaip „ligonis, išprotėjęs“ (*infirmus, semper amens*) žymėtas t. Gordijonas Protasevičius (g. 1593, įst. 1609, m. 1653).

Įtampa namų gyvenime ir tarpusavio santykiuose kai kam galėjo gero-kai apkartinti gyvenimą Draugijoje; savo ruožtu tas, kuriam buvimas Draugijoje tapdavo našta, veikusiai nelikdavo „skolingas“ kitiems namiškiams. „Garą nuleisti“ turėjo padėti kambarys atgailaujantiems su grotuotu langu, 1773 m. inventoriaus duomenimis, buvęs antrame namų aukšte. Kartais jokios priemonės nebegelbėdavo. 1644 m. balandžio 16 d. iš Draugijos skubiai buvo atleistas ėmęs maištauti namų ministras, jau davęs paskutinius įžadus, t. Jonas Ravazinas⁵⁰. 1760 m. profesas t. Grigalius Pohoskis „per keletą šiuose namuose [praleistų] mėnesių savo nuopelnais taip priveikė namų prepo-

⁴⁹ Cit. iš: L. Moulin, *Życie codzienne zakonników w średniowieczu (X–XV wiek)*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1997², p. 34.

⁵⁰ Žr. 1644–1645 m. trumpąjį katalogą ir 1643–1645 m. profesų namų istoriją.

zitą, jog šis ji turėjo atskirti nuo namiškių ir uždaryti. Toks sprendimas, nors buvo išganingas jo labui ir Draugijos reputacijai, tėvui Grigaliui visai nepatiko⁵¹, tad jis vidury nakties stebėtinu būdu pabėgo (*miro evasit artificio*), pro langą virve nusileisdamas į gretimą sklypą, kur buvo tą pačią akimirką sugautas ir grąžintas į pirmąsias saugumas⁵². Galiausiai t. [Pohoskis](#) paliko Draugiją ir buvo priimtas į „batuotųjų“ karmelitų konventą Vilniuje, prie Šv. Jurgio bažnyčios. Tai nurodęs kronikininkas gaižiai pridėjo: „Ateinantys metai parodys jo ištvermingumą“, o pradėdamas 1761 m. istoriją piktdžiugiškai pranešė, jog Draugiją paniekinęs t. [Pohoskis](#) pas karmelitus taip pat neužsibuvo ir po poros ten praleistų mėnesių persikėlė į regulinių kanau-ninkų vienuolyną Mykoliškėse. Vis dėlto šioje vienuolijoje t. [Pohoskis](#) liko ir po keleto metų davė amžinuosius įžadus.

Iš laikinojo į amžinąjį gyvenimą. Mirtis namuose buvo neišvengiama, tačiau ir nelaukiamas svečias. Namų istorijoje džiaugiamasi šventos ir pavyzdingos mirties pavyzdžiais, tačiau giltinei nukirtus didesnę grobį skundžiamasi rūšia lemtimi ir tikimasi geresnių ateinančių metų. Mirtis paprastai neužklupdavo nepasirengus – antai t. Simonas [Ugnievskis](#), gavęs patepimą ir pusvalandį prieš agoniją priėmęs viatiką, eidamas 64-uosius metus, „savo motinos glėbyje (taip vadino profesų namus) užmigo Viešpatyje“⁵³. Tokioje panašioje į šią ramių ir parengtų mirčių gausoje ypač sukrečia mirtis br. Konstantino [Jakubausko](#), kuris mirė staiga ir visiškai vienas savo kambaryje 1740 m. sausio 9 d. Priežastis – apsnuodijimas smalkėmis, žiemos metu panorus pasišildyti kambarį ir atsinešus degančių žarijų...⁵⁴

Namuose mirusiųjų skaičių didino ir svečiai, atvykę iš kitur taisytis sveikatos, matyt, pas geresnius sostinės daktarus. Iš trijų 1634 m. mirusių namuose buvo net du⁵⁵. 1669 m. profesų namuose gyvenimą baigė iš Nevėžio atvykęs gydytis t. Elisas [Daunoravičius](#) (žr. 1669 m. *Annuae litterae*), o 1684 m. – iš Kauno atvykęs t. Grigalius [Starcevičius](#)⁵⁶.

⁵¹ „...post paucos in hac Domo menses meritis suis adeo compulit Praepositum Domus, ut segregare eum a Domesticis atque includere debuerit. Hoc vero Concilium cum minime placeret Patri Gregorio (bono tamen ipsius et famae Societatis salutare)..., 1760 m. istorija.

⁵² „...ubi eodem momento interceptus ac pristinae fuit securitati restitutus“, ten pat.

⁵³ „...in matris suae gremio (sic Domum Professam vocabat) in Domino obdormivit“, 1648 m. istorija.

⁵⁴ „...sub hyemale tempus, carbonum ignitorum, quos ad depellendum frigus cubiculo intulerat, vapore caput et spiritus vitales occupante, nullo e nostris praesente vivere desiit“, 1740 m. istorija.

⁵⁵ „...P. Andreas [Kowalewski](#) et P. Matthias [Flascius](#), valetudinem curatum cum huc accurrissent, perpetuum et nullo casu violandam repererunt in caelo“, 1634 m. *Annuae litterae*.

⁵⁶ „Venerat ad nos Cauna P. Gregorius Starcewicz valetudinis curandae causa, sed loco illius vitae finem reperit“, 1684 m. istorija.

Kai kurie tėvai ir broliai, atvirkščiai, bėgdavo ne nuo mirties, o tiesiog į mirtį, patarnaudami maro ligoniams. 1710 m. mirė 4 tėvai, užsikrėtę klau-sydami išpažinčių: Jonas [Judtzas](#), Tomas [Jasudavičius](#), Baltazaras [Javorskis](#) ir Andriejus [Molskis](#). Marui pradėjus siautėti, dalis tėvų ir brolių su reika-lingesniais tarnais vyresniųjų liepimu pasitraukė į Daniušavos dvarą (maž- daug 75 km į rytus nuo Vilniaus). Iš keturių brolių, likusių saugoti namų ir sodo, – Stanislovo [Dauginio](#), Jokūbo [Pfliugerio](#), Grigaliaus [Mardevaldo](#) ir Jono [Kalinausko](#) liko gyvas tik pastarasis. Pirmasis, br. [Dauginis](#), maru užsi-krėtė patarnaudamas anksčiau susirgusiems namiškiams ir rūpindamasis deramai palaidoti mirusiuosius. Dar vienas brolis, Martynas [Nečajus](#), kone mėnesį patarnavęs ligonių kūno reikmėms, tiekęs maisto, su ligoniais kalbė-jęs gailėsčio aktą, taip pat padėjo savo gyvybę. Marui rimstant, į namus pas-kiromis grupelėmis gruodžio mėnesį grįžo pasitraukusieji namiškiai. 1711 m. sausio 1 d. lig tol uždaryti profesų namai vėl atvėrė duris, nors – dar neištrynus maro likučių – be įprastų iškilnių. Grėsmę kėlė maru miru-sių namiškių kambariai; tik juos išvalius pagaliau tapo saugu⁵⁷.

Mirusieji namuose (ir namiškiai, ir atvykusieji) buvo laidojami Šv. Kazi-miero bažnyčios kriptose – negaištant (paprastai kitą dieną, nebent nespė-davo sukalti karsto) ir kukliai. Kriptos po Šv. Kazimiero bažnyčios presbite-rija freskų eskizai rodo, jog užmigusieji Viešpatyje žengė į kapo rūšį, vildamiesi greičiau susitikti tą, kuris yra Prisikėlimas ir Gyvenimas...

Įteikta 2004 m. spalio mėn.

LIFE IN THE JESUIT DOMUS PROFESSA IN VILNIUS

Liudas [Jovaiša](#)

Summary

The article is a short study on a topic scarcely studied in Lithuanian historio-graphy: the everyday life in the Jesuit Domus Professa in Vilnius in the years 1604–1773. The main research topics are: daily work, recreation, expenditures, interac-tion, sickness and death. In addition, a short outline of the history of the Domus Professa is presented, the living space is described and the personal composition of the inhabitants is analyzed.

⁵⁷ „...aperuit [annus hic] domum prima novi anni die, non antiquo more, quia non cum publica solennitate peracta, ob nondum erasas pestis reliquias. Imo ipsa domus auxit non va-num metum remanentibus cubiculis quorundam e Nostris peste infectorum nondum lustra-tis; quibus purificatis securitati Nostrorum specialiter provisum est“, 1711 m. istorija. Labai detalų epidemijos siautėjimo aprašymą žr. 1710 m. istorijoje.

VYSK. DR. JONAS BORUTA, SJ

Vilniaus universitetas

PALAIMINTASIS JURGIS MATULAITIS –
ŠV. KAZIMIERO BAŽNYČIOS ATKŪRĖJAS 1919 m.

Straipsnyje atkreipiamas dėmesys į įtampas, susikirtimus, kurių net ir gera valia vadovaudamasis negalėjo neskausmingai įveikti Šv. Kazimieras. Jų pilna buvo ir Šv. Kazimiero bažnyčios istorija. Ypač skaudžios įtampos buvo tarp katalikų ir stačiatikių, nes bažnyčia buvo pastatyta rusų gyvenamoje Didžiosios gatvės pusėje, t.y. stačiatikių „kanoninėje“ teritorijoje, nors pagal vakarietiškus standartus tas sklypas tvarkingai, teisėtai buvo jėzuitų nupirtas. Dėl skirtingų „kanoninių“ teritorijų supratimo, ši bažnyčia XIX a. tapo stačiatikių soboru. Vilniaus vyskupui pal. Jurgiui Matulaičiui teko ją vėl atkovoti katalikams jėzuitams. Visa tai buvo nelengvas išbandymas, nes bolševikų valdžia buvo linkusi tęsti caro valdžios politiką. Straipsnyje ieškoma paralelių tarp senųjų istorinių įtampų bei įvykių ir šių dienų situacijų, kurias sprendžiant taip pat reikia išminties, takto, Dievo ir žmonių meilės, kurios nestokojo su šios bažnyčios istorija susiję Šv. Kazimieras, pal. Jurgis Matulaitis, vokiečių jėzuitas F. Muckermannas ir kt.

Šv. Kazimiero ir jo vardo bažnyčios Vilniuje jubiliejaus proga dera pažvelgti į praeitį ne tik todėl, kad ją objektyviau įvertintume ir pažintume, bet ir kad blaiviau žvelgtume į dabartį, šių dienų problemas spręstume optimaliai, mažiau varžomi tarp konjunktūrinių intelektualų spontaniškai įsivertinančių stereotipų, kai akivaizdžios, iš turimos medžiagos išplaukiančios išvados nutyliamos dėl vienintelio motyvo – tas išvadas paskelbus, viešai įvardijus, gal būsiu nesuprastas... Atvira, laisva, ideologinės prievartos netraumuojama mokslinė diskusija, deja, ir šiandien, praėjus 14 metų po sovietinės diktatūros žlugimo, dar yra tik svajonė.

Suformuotas Šv. Kazimiero tradicinis paveikslas – šventuolėlio, su jokiais didesniais vidiniais sunkumais nesusidūrusio jaunuolio, todėl negalintčio būti padrašinimu, gaire šių dienų jaunam žmogui, patiriančiam daugybę antikrikščioniškų ar antikatalikiškų iššūkių. Toks paveikslas mažai ką žavi, mažai ką padeda. Bet turbūt ne Šv. Kazimieras, ne Dievas kalta, kad mes tokį paveikslą nusipiešėme. Net ir ne patys naujieji tyrinėjimai rodo ką kita.

Pirmiausia turėtume prisiminti 13-mečio karaliaičio [Kazimiero](#) išsiuntimą nelaimingą žygį užimti Vengrijos karaliaus sosto. P.[Rabikauskas](#) pagrįstai klausia – juk ne Šv. [Kazimieras](#), bet „kas kitas ir kodėl sugalvojo tokią netikėtą ir pavojingą avantiūrą?“¹ Lietuvos ir Lenkijos, taip pat Čekijos ir Vengrijos karalysčių reikalai buvo painiai susiraizgę. XIV a. pradžioje Lenkijos karaliaus [Vladislovo](#) I duktė ištėkėjo už Vengrijos karaliaus Karolio Roberto [Anjou](#). Jų sūnus [Liudvikas](#) Didysis tapo Lenkijos ir Vengrijos karaliumi; Lenkijos karalienė Jadvyga ([Jogailos](#) pirmoji žmona) buvo jo duktė. Kita Liudviko Didžiojo duktė ištėkėjo už [Zigmanto](#) Liuksemburgiečio, kuris iki mirties buvo ir Vengrijos karalius. Vėliau Vengrijos karūna atiteko [Jogailos](#) sūnui [Vladislovui](#), vadinamam Varniečiu (t.y. Šv. [Kazimiero](#) dėdei), kuris, tebūdamas 20 metų, 1344 m. žuvo prie Varnos mūšyje su turkais. Pasak [Z.Ivinskio](#) – karalaitis Šv. [Kazimieras](#) iki pat savo gyvenimo pabaigos svajojo žūti gindamas katalikiškąją Vidurio ir Vakarų Europą nuo ją puolančių turkų, kaip ir jo dėdė [Vladislovas](#) Varnietis². Kita vertus, Vengrijos sosto likimas ne mažiau nei [Jogailos](#) palikuonims rūpėjo ir Šventojo [Kazimiero](#) motinai Elzbietai, nes po [Vladislovo](#) Varniečio Vengrijos karaliumi buvo jos brolis [Vladislovas](#) (Laszlo). Kai bevaikis [Pomirtinis](#) (Posthumus) 1457 m. netikėtai mirė, vengrai, nepaisydami dinastinių sosto paveldėjimo teisių, išsirinko karaliumi Motiejų [Korviną](#) (jis taip pat garsėjo kaip kovotojas prieš turkus ir už tai Romos Kurijos buvo ne tik pripažįstamas, bet ir vertinamas). Šv. [Kazimiero](#) motina gynė dinastines teises. Taip susidūrė dvi skirtingos pažiūros: vengrai gynė elekcinę teisę, o karalienė [Elzbieta](#) – dinastinę, legalizmu grįstą sosto paveldėjimo teisę. 1471 m. spalio 2 d., pačiose savo 13-ojo gimtadienio išvakarėse, Šv. [Kazimieras](#) su 12 000 kareivių armija, vadovaujama Petro [Dunino](#), buvo išsiųstas į Vengriją užimti karaliaus sosto. Šv. [Kazimiero](#) motina buvo tvirtai įsikalusi į galvą, kad jos broliui mirus tik jos sūnums tepriklauso būti Čekijos ir Vengrijos karaliais. Abu rinktieji tų šalių karaliai yra uzurpatoriai, jos teisių užgrobėjai, į tuos sostus neturintys jokios teisės³.

Pirmasis Šv. [Kazimiero](#) biografas vysk. Zacharijas [Ferreri](#) yra paliudijęs šventojo karaliaičio „didelę ir nepaprastą meilę Šventajai Romos Bažnyčiai, viso pasaulio Mokytojai“⁴.

Kaip turėjo būti bandoma 13-mečio–15-mečio karaliaičio [Kazimiero](#) ištikimybė Šventajai Romos Bažnyčiai, galime suprasti įsijautę į P.[Rabikausko](#)

¹ P.[Rabikauskas](#), *Lietuvos Globėjas Šv. Kazimieras*, Vilnius–Kaunas, 1993, p. 23.

² [Z.Ivinskis](#), *Šventasis Kazimieras*, Brooklynas, 1953, p. 45–46.

³ P.[Rabikauskas](#), min. veik, p. 23–24.

⁴ Acta SS. Martii I, 349B.

pateiktą informaciją: „Karalaičiui **Kazimierui** iš tikrųjų teko kovoti ne tik prieš Motiejų **Korviną**, kuris, kaip greitai paaiškėjo, tvirčiau sėdėjo soste, negu jo priešai buvo manė. Dar nemaloniau buvo karalaičiui veikti prieš aiškiai tam žygiui nepalankų Romos Kurijos nusistatymą, kuri nesvyruodama palaikė Motiejų, kaip pasižymėjusį kovotoją prieš turkus, pasiryžusį įvesti tvarką Čekijoje, kur vis kėlė galvas <...> utrakvistai (husistai). Kaip tik šie išrinko Vladislavą **Kazimieraitį** Čekijos karaliumi, o ištikimi popiežiui katalikai karaliumi buvo paskelbė Motiejų **Korviną**. Todėl popiežius **Sikstas IV** 1472 metais skubiai pasiuntė į Krokuvą mirusiojo popiežiaus sūnėną kard. Morkų **Barbo**. Jis turėjo karaliui **Kazimierui** išaiškinti, kokie pavojai jo laukia, jeigu jis tęs karą prieš Vengrijos karalių Motiejų. Jei Lenkijos karalius atsisakytų paklusti, legatas jau turėjo atsivežęs [jam] ekskomunikos bulę, kurią bereikėjo paskelbti. Atvykusiam legatui prisistatė ir pats karalaitis **Kazimieras** [jam tada buvo 14 metų], pasakydamas ilgą lotynišką kalbą. Jis tvirtino esąs teisėtas Vengrijos karalius, paveldėtojas karūnos, kurią nešiojo **Zigmantas** Liuksemburgietis ir du Habsburgai: jo senelis **Albrechtas** ir jo dėdė **Vladislovas** Pomirtinis. Išdėstė savo protėvių ir giminaičių iš tėvo pusės ir motinos pusės nuopelnus krikščionybei. Atsargiai paaiškino tėvo politinę programą, bandė gintis nuo Romos Kurijos kaltinimų, kad karalius **Kazimieras** su sūnumis paralyžiuojas kovos prieš turkus organizavimą. Šis karalaičio susitikimas su legatu nenuėjo veltui. Kardinolas **Barbo**, iš arčiau pažinęs jaunąjį **Kazimierą**, tapo sukalbamesnis. 1472 m. rudenį jis patvirtino prieš tai pavasarį tarp karalių **Kazimiero** ir Motiejaus sutartas paliaubas. Kai 1474 m. pradžioje šios paliaubos buvo pratęstos dar trejiems metams, jų aktuose Šv. **Kazimieras** jau nebefigūravo kaip kandidatas ar pretendentas į Vengrijos sostą“⁵.

Taigi dėl ištikimybės Šventajam Tėvui ir Katalikų Bažnyčiai dar paaugliui Šv. **Kazimierui** teko patirti nemaža sunkių išgyvenimų ir išbandymų.

Nemaža išbandymų teko patirti ir Vilniaus jėzuitų Šv. **Kazimiero** bažnyčiai – šiandien minimai ir pagerbiamai jubiliatei. Dalis tų išbandymų buvo užprogramuota jau pačiu jos statybos vietos parinkimu. Gana ramiai skamba istoriko P.**Rabikausko** pateikiama informacija: „Vilniuje jau apie 1590 metus pradėta rūpintis jėzuitų profesų namų įkūrimu. Prie centrinės turgaus aikštės 1601 ir 1603 metais buvo nupirkti iš gyventojų namai. Didžiųjų Šv. **Kazimiero** garbei iškilmių proga nuspręsta toje vietoje pradėti statyti būsimiems profesų namams skirtą naujojo Šventojo vardo bažnyčią“⁶.

⁵ P.**Rabikauskas**, min. veik., p. 25–26.

⁶ Ten pat, p. 103.

Šiandien atrodytų visai normalu: senieji sklypų savininkai, jokios išorinės prievartos neverčiami (jokių priešingų liudijimų istoriniai šaltiniai nepateikia), pardavė savo namus ir sklypus, jėzuitai nupirko ir pradėjo statybas. Bet vėlesniais laikais, XIX a., kai buvo norima tą bažnyčią atimti iš katalikų, buvo tvirtinama, kad tie namai ir sklypai esą nupirkti „на русской стороне“, t.y. toje Vilniaus miesto dalyje, kurioje gyveno daugiausia rusų tautybės žmonių, t.y. stačiatikių tikėjimo, pagal bažnytinę jurisdikciją priklausiusių Lietuvos stačiatikių metropolito jurisdikcijai. Ir štai tokiose „kanoninėse“ stačiatikių valdose išauga aktyvių katalikybės puoselėtojų ir gynėjų bastionas – Lietuvos jėzuitų profesų namai, provincijolo būstinė ir bažnyčia, skirta Šventojo garbei, apie kurią plito gandai (dabar istorikų įrodyta, kad jie nepagrįsti), kad jis, 1483 m. atvykęs į Lietuvą ir čia triūsęs valdovo kanceliarijoje, esą iš tėvo išprašęs draudimą statyti naujas cerkves ir taisyti senąsias. Kaip teigia P.[Rabikauskas](#) „niekas lig šiol tokio [Kazimiero](#) laikų įstatymo nežino“⁷. Tiesa, XVI a. pirmaisiais dešimtmečiais (iki 1535 m.) kronikininkas Bernardas [Wapowski](#), pirmasis Šv. [Kazimiero](#) biografas vysk. [Z.Ferreris](#) 1581 m., Vilniaus kapitulos kanauninkas Grigalius [Svencickis](#) 1602 m., kardinolas Šventasis Robertas [Belarminas](#) 1619 m. yra aprašę 1518–1519 m. šventumu pagarsėjusio karalaičio pagalbą lietuvių kariuomenei kovoje su Maskvos kunigaikščio Vasilijaus kariuomene (60 000) prie Polocko.

Protestantiškajai LDK visuomenės daliai karalaičio [Kazimiero](#) kaip Šventojo pagerbimas, žinoma, buvo ne prie širdies, bet kaip žymaus valstybės vyro ir jai nusipelnusio pagerbimas buvo toleruojamas, tačiau to negalima pasakyti apie stačiatikiškąją Vilniaus gyventojų dalį. Nepasitenkinimo [Kazimiero](#) kanonizacija nuotaikos buvo perduodamos iš kartos į kartą. Kai XVIII a. pabaigoje Lietuva su sostine Vilniumi buvo įjungta į carinės Rusijos imperiją, jau reikėjo laukti tik patogaus momento, kai Šv. [Kazimiero](#) bažnyčia – kaip stačiatikių kanoninės teritorijos pažeidimas – bus iš katalikų atimta ir perduota stačiatikiams. Ir štai tas momentas atėjo. Numalšinus 1831 m. sukilimą, 1832 m. Šv. [Kazimiero](#) bažnyčia buvo iš katalikų atimta ir perduota stačiatikiams, o po 1863 m. sukilimo numalšinimo 1864–1868 m. perstatyta į stačiatikių soborą – Vilniaus ir visos Lietuvos stačiatikių vyskupo katedrą. Kaip žinome, tokia ši bažnyčia išliko iki 1915 m., kai vokiečių okupacinė valdžia ją perdavė vokiečių karių – tiek liuteronų, tiek katalikų – reikmėms.

Taigi baigiantis Pirmajam pasauliniam karui, šioje bažnyčioje pradėjo dirbti karo lauko kapelionas katalikų kunigas jėzuitas Frydrichas [Mucker-](#)

⁷ Ten pat, p. 7.

mannas (1883–1946). 1996 m. minint jo mirties 50-ąsias metines, vokiečių istorikas Hubertas Gruberis apie jį taip sakė: „Frydrichas Muckermannas – žmogus, kuris, be jokios abejonės, Veimaro Respublikos metu priklausė pačių iškiliausių vokiečių katalikų literatūros kritikų, publicistų ir kalbėtojų aplinkai“⁸. Arba jo atsiminimų knygos „Kovoje tarp dviejų epochų“ anotacijoje rašoma: „Muckermannas atkakliai kovojo prieš kairįjį ir dešinįjį radikalizmą, prieš bolševizmą ir nacionalsocializmą. Kaip buvo skelbiama nacių plakatuose, Hitlerio režimas jį laikė valstybės priešu Nr. 1. Gestapas jį vaikė po pusę Europos, negalėdamas palaužti jo kovingumo“⁹.

Frydrichas Muckermannas gimė 1883 m. Biuchenburge. Tėvai vertėsi avalynės prekyba. Jo religinei brandai didžiulę reikšmę turėjo stiprus motinos religingumas. Iš devynių vaikų šeimoje penki įstojo į Jėzuitų ordiną. 1899 m. F. Muckermannas įstojo į jėzuitų noviciatą Valkenburge, Olandijoje, 1901–1903 m. tarnavo armijoje, grįžęs studijavo filosofiją Valkenburge. Intersticiumą atliko jėzuitų kolegijoje Feldkirche (Austrijoje) ir Ordrupskoje (Danijoje). 1919–1912 m. studijavo germanistiką ir pedagogiką Kopenhagos universitete, 1912 m. pradėjo teologijos studijas Valkenburge, 1914 m., dar negavęs kunigo šventimų, paimtas į kariuomenę sanitaru, tarnavo Vakarų fronte. 1914 m. pabaigoje, gavęs kunigo šventimus, buvo pasiųstas į Rytų frontą kaip karo lauko kapelionas¹⁰.

1918 m. jis buvo karo kapelionu Vilniuje. Susipažinęs su Vilniaus vyskupu palaimintuoju Jurgiu Matulaičiu, jis buvo paskirtas vokiečių Šv. Kazimiero bažnyčios rektoriumi. Apie šio paskyrimo aplinkybes palaimintasis Jurgis Matulaitis 1919 02 16 rašo savo dienoraštyje-užrašuose.

„16.II.1919. Prašokusią savaitę daug esu turėjęs darbo, vargo ir sielvartų dėl Tėvo Frideriko Muckermanno bylos; jis jėzavitas. Bene tik ar ne 1840 metais buvo rusų valdžios atimta Šv. Kazimiero katalikų bažnyčia paversta Šv. Nikalojaus pravoslavų soboru. Vokiečiai, užėmę Vilnių, laikė toje bažnyčioje kurį laiką kareiviams liuteriams pamaldas, paskui pavedė ją kareiviams katalikams. Kapelionavo tėvas Muckermannas. Mūsų žmonės, atsiminę senovę, taip pat ėmė būriais lankyti tą bažnytelę. Tėvas Muckermannas, pramokęs kiek lenkiškai, net ir žmonėms sakydavo pamokslėlius. Rusų šventikai tykojo tą bažnyčią vėl užgrobti; kreipėsi į vokiečių valdžią, bet nieko nepesė; buvo bandę varu įsiveržti, bet žmonės neleido. Man atvažiavus į Vil-

⁸ H. Gruber, Friedrich Muckermann, SJ, *Stimmen der Zeit*, 1996 April, Heft 4, p. 266.

⁹ F. Muckermann, *In Kampf zwischen zwei Epochen*, Mattias-Grünwald Verlag: Mainz, 1973.

¹⁰ H. Gruber, min. veik., p. 266.

nių, pravoslavų archiejerėjus tuo kreipėsi į mane per vieną savo šventiką, o paskui ir pats, kad aš paliepčiau jiems vėl atiduoti tą bažnyčią¹¹.

Tuos stačiatikių dvasininkų laiškus galima rasti LMA Centrinės bibliotekos Rankraštyne, Vilniaus kapitulos archyvo fonduose (beje, nesutvarkytuose). Laiškuose gana agresyviai dėstomi tie patys, kaip ir anksčiau, kaltinimai – Šv. Kazimiero bažnyčia esą pastatyta toje Didžiosios gatvės pusėje, kuri priklausė „rusų pusei“ („русской стороне“), todėl ji neteisėtai pastatyta stačiatikių vyskupo jurisdikcijai priklausančioje teritorijoje ir niekaip negalinti vėl būti katalikų šventove.

Į šiuos argumentus pal. Jurgis sakosi reagavęs taip: „Atsakiau, kad toji bažnyčia katalikų buvo statyta, o tik rusų valdžios paskui atimta; kad liaudis ją savo bažnyčia laikė visados ir dabar, atsitikus progai, į tą savo bažnyčią vėl inėjo; ir, kiek žinau liaudies ūpą, matau, kad tos bažnyčios dabar liaudis jokių būdu neduos sau paveržti. Patariau, kad geriau nesikištų archiejerėjus dabar, tokiu neramiu metu, į tą reikalą, nes gal sukelti prieš save katalikų liaudį. Gi pats aš nemanau į tą reikalą kištis; vokiečių valdžia tą bažnyčią užėmė; vokiečiai ten šeimininkauja, taigi, sakiau, Tamista, su jais žinokis. Mano nuomone, teisybės žiūrint, toji bažnyčia turi grįžti katalikams, nes tai jų bažnyčia. Girdėjau, kad ir bolševikams užėjus, stačiatikių šventikai po kelis kartus kreipėsi, kad jiems toji bažnyčia būtų grąžinta. Nieko nelaimėjo. Bolševikai atsakė, kad stačiatikiai turi gana cerkvių, o ši bažnyčia buvusi katalikams konfiskuota“¹².

Beje, ir F. Muckermannas savo atsiminimuose rašo, kad, Vilnių užėmus bolševikams raudonarmiečiams, pas jį su panašiais reikalavimais lankėsi stačiatikių dvasininkai, tikėdamiesi, kad raudonarmiečiai rusai šią bažnyčią jiems sugrąžins¹³.

Toliau pal. Jurgis Matulaitis pasakoja ankstesnius ir vėlesnius įvykius, susijusius su Šv. Kazimiero bažnyčia ir prie jos dirbusiu tėvu F. Muckermannu.

„Toji bažnyčia seniau buvo tėvų jėzavitų. Man labai rūpėjo, kad, vokiečiams išėjus, ji neišspruktų katalikams iš rankų.

Prašiau tėvo Muckermann, kad jis nesitrauktų drauge su vokiečių kariuomene, o tik liktųsi. Jei pavyks toji bažnyčia apginti, galės jėzavitai prie jos vėl įkurti savo namą. Tėvas Muckermannas net buvo paskirtas savo vyresniųjų tos bažnyčios rektorium.

¹¹ J. Matulaitis, *Užrašai* (parengė P. Subačius), Vilnius: Aidai, 1998, p. 137.

¹² Ten pat, p. 137.

¹³ F. Muckermann, min. veik., p. 153–154.

Paklausęs manęs, t. **Muckermannas** likosi, daviau jam pagalbą dar vieną kunigą. Pamaldos ėjo bažnyčioje gražiai, žmonių daug rinkdavosi¹⁴.

Iš tikrųjų, tėvui **Muckermannui** Vilniaus vyskupo Jurgio **Matulaičio** prašymo patenkinimas labai daug kainavo. Išplėtota plati ir graži katalikiška veikla tarp darbininkų, įėjus bolševikams, suprantama, labai užkliuvo. Laikraščio „Коммунист“ 1919 m. vasario 16 d. numeryje pasirodė oficialus bolševikų vyriausybės pranešimas, kuriame, be kita ko, rašoma: „К опаснейшим элементам г. Вилны принадлежал настоятель костёла св. Казимира – ксендз Фридерик Мукерман.“

Во время оккупации он был духовником немецкого войска. Всем известно, что немецкие власти на подобные должности в оккупированных местностях назначали самых отъявленных лакеев прусского милитаризма и реакции.

В Вильне, благодаря стараниям контр-революционных агентов, кс. Мукерман стал настоятелем костела св. Казимира.

Обладая иезуитскою хитростью, он старался приобрести влияние над массами, дабы иметь к своим услугам готовую контр-революционную армию, для чего он занялся благотворительною деятельностью, учередил „лигу христианских демократов“, кухни и кооперативы.

Всем, знающим отношения в Польше, хорошо известно, какую роль играли ксендзы и лиги христианских демократов в руках контр-революционеров против рабочего движения¹⁵.

Pal. Jurgis **Matulaitis** apie tolesnes bolševikų akcijas prieš Šv. Kazimiero bažnyčios rektorių savo *Užrašuose* 1919 09 16 praneša: bolševikai „Pačiam tėvui **Muckermannui**, atsiuntę vidunaktį du milicijantu, įsakė išvažiuoti iš Vilniaus per 24 valandas. Tikosi tai sekmadienio naktį 9 vasario dieną. Tuo anksti gavau apie tai žinią. Kai bematant atėjo pas mane ir pats t. **Muckermannas**, ir kun. kan. **Ellertas**, Šv. Jono klebonas, kurio parapijoje Šv. Kazimiero bažnyčia, ir panelė kunigaikštytė **Gruzinskaitė**. Tarėmės, kas padarius.

Tėvas **Muckermannas** pasiketino dar kurį laiką pasilikęs Vilniuje slapstyti, kol nesutvarkys ir neatliks visų savo reikalų <...>

Pasklidus gandui, kad tėvą **Muckermanną** tremią bolševikai iš Vilniaus, žmonės ėmė rinktis Šv. Kazimiero bažnyčioje. Tėvas **Muckermannas** taip pat nuėjo bažnyčion su žmonėmis atsisveikintų; pasakė pamokslėlį. Kai no-

¹⁴ J. **Matulaitis**, min. veik., p. 137–138.

¹⁵ Правительственное сообщение о деле ксендза Мукермана, *Коммунист*, 1919, 16 февраля, p. 3.

rėjo eit iš bažnyčios, žmonės jo neleido, sakė neduosią jo ištremti. Ne tik bažnyčioje, bet ir prieš bažnyčią buvo žmonių kažmas. Norėdami išskaidyti ir išvaikyti minią, žydėliai policijantai paleido keletą šūvių oran. Viens šūvis, sako, pataikęs bažnyčios langan. Minia įnirto, puolusi nuginklavo žydėlius milicijantus ir padavė juos raudonarmiečiams. Žmonės palaikė tą šaudymą provokacija iš žydų pusės <...>

Bolševikų valdžia, pajutusi, kad žmonių įnirtimas kyla prieš žydus, pašalino milicijantus žydėlius iš tų gatvių, kur netoli Šv. Kazimiero bažnyčios. Į jų vietą pastatė kareivius raudonarmiečius. <...> Leist iš bažnyčios žmones leido, bet į bažnyčią – ne. Žmonės nuolat siuntinėjo delegatus į bolševikų valdžią, kad jiems paliuosutų ir paliktų kun. [Muckermanną](#). Geležinkelio darbininkai net buvo pasiryžę streiką kelti; taip pat ir elektros darbininkai. Į mane taip pat ėjo ir atskiri žmonės, ir darbininkų atstovai kun. [Muckermann](#)o reikalais. Visi miesto katalikai sujudo. Dariau ką galėdamas, kad tėvą [Muckermanną](#) išgelbėjus. Tuo pirmadienį įprašiau per kun. [Kuktą](#) ponią [Vileišienę](#), daktarienę, kad tuo reikalu eitų į [Kapsuką](#)-Mickevičių ir [Liutkevičių](#). Mat ponia [Vileišienė](#) gera [Kapsuko](#) pažįstama; kitados ji iš kalėjimo ir nuo mirties buvo išgelbėjusi.

Bet jie nieko nelaimėjo. Antradienį pasiunčiau kunigu: [Liubiančą](#) ir [Macejavičių](#) į žydų rabiną, kad jis savuosius sudraustų, kad mūsų žmonių nedaršintų ir neprovokuotų, nes gal kilti žydų žudynės. Pažadėjo rabinas tai padaryti. Sakiau, kad mūsiškius aš taip pat maldysiu.

Kun. [Tumą](#) nusiunčiau su savo raštu į [Kapsuką](#). Rašiau, kad tėvas [Muckermannas](#) mano prašomas likosi, ir jokie šnipinėjimai čia jam nerūpėję, – kad darbininkų minios įprašytas ėmęs sanjungą steigti, kad jokios politikos joje nevarinėjo, kad viską darė su mano žinia ir mano įgaliotas. Prašiau, kad ji paliuosutų ir žmones tokiu būdu nuramintų. <...> Atsakė, kad tėvo [Muckermann](#)o negalį čia palikti, kad jie laikysią apgulę bažnyčią, kol žmonės su tėvu [Muckermannu](#) pasiduosią; kad nei jam, nei žmonėms niekas bloga nedarysą ir t.t. <...>

Trečiadienį pusiau penktą iš ryto karininkai lenkai [raudonarmiečiai], įsigriovę į bažnyčią, ėmė šaudyti į lubas, išskaidė žmones ir varu suėmė tėvą [Muckermanną](#). Kareiviai nuožmiai pasielgė: tėvą [Muckermanną](#) tąsė ir stumdė skaudžiai, taip pat ir kai kurias moteris; kai kurioms net ir plaukus nuo galvos nurovė; buvo apdaužytų, aptinusiu ir pamėlynavusiu kūnu. Tėvą [Muckermanną](#) įsodinę į automobilį išvežė, sako, į viešbutį Georgeso; didelį būrį žmonių suėmę nuvarė į buvusius Tarybos rūmus. Kitus paleido, o kitus išskyrė, kur išrodė inteligentesni, nubugdė kalėjiman Lukiškiuose

<...> Bažnyčią bolševikai užrakino ir apstatė sargyba, taip pat ir namą, kur Krikščionių darbininkų sanjunga rinkdavosi <...>

Visa tai patyręs, vėl nusiunčiau į **Kapsuką** kun. **Tumą** su raštu, kad bažnyčios raktus grąžintų ir leistų žmonėms melstis bažnyčioje. Prašiau, kad žodžiu pasiteirautų, kur tėvas **Muckermannas**; kad jį paleistų ir kad paleistų suimtus žmones. **Kapsukas** žadėjo raktus ir bažnyčią grąžinti; sakė, kad suimti žmonės būsią paleisti pasibaigus tardymui; – bet tėvo **Muckermanno** nepaleisią.

Ir aš gavau iš **Kapsuko** raštą, kad tėvas **Muckermannas** išvežtas į Minską, į kalėjimą, kad tuo būsiąs teistas. Prikergti buvo ir keli tėvo **Muckermanno** žodžiai; geriau sakant, jų nuoraša, būtent, išvedę iš bažnyčios, nieko bloga kareiviai jam jau nedarę, įprašė, kad aš raminčiau žmones. <...>

Ketvirtadienį iš ryto buvo tie [darbininkų] atstovai pas mane prieš eisiant į bolševikų valdžią. Suraminau žmones, buvo jų keliolika: vyrų ir moterų.

Sakiau, kad sekmadienį aš pats prabilsiu į juos, kad aš jiems duosiu kitą kunigą; <...>

Sakiau, kad rankų nenuleistų, kad toliau varytų pradėtą darbą; gi aš, kiek galėdamas, jiems padėsiu. Pasidarė labai man gailu tų vargdienių kamuojamųjų ir persekiojamųjų.

Atlikęs visus dienos darbus, vakare sėdau rašyti rašto į katalikus vilniečius; norėjau, kad sekmadienį būtų skaitomas Vilniaus bažnyčiose. <...>

Buvau sakęs darbininkams, kad popiet 4 valandą, pavaduodamas suimtąjį ir ištremtąjį tėvą **Muckermanną**, pasakysiu jiems pamokslą, jei bus leista, tai Šv. Kazimiero bažnyčioje, o jei ne, tai Katedroje. Kadangi Šv. Kazimiero bažnyčią dar vis laikė bolševikai sargyba apstatę ir žmonių į ją neleido, tai minios suplaukė į Katedrą. Bažnyčia buvo pilnutėlė, grūste prisigrūdusi, kamšatis baisi; dar kažmas žmonių stovėjo iš lauko apgulę bažnyčios duris ir sienas; sakė, galėję būti keliolika tūkstančių. Po Nišparų įlipau į sakyklą. Sakiau ištisą valandą. Išdėsčiau, kas tikėjimas ir kuo jis remias; koks Bažnyčios mokytojas, o kas tie, kur drįsta prieš ją stoti; <...> Pagaliaus raginau, kad laikytųsi tikybos, Bažnyčios ir savo dvasios vadovų.

Po pamokslo dar keletą žodžių pasakiau dėl kun. **Muckermanno** ištremimo, paaiškindamas, kaip aš gyniau ir užtariau jį, bet kad nieko negalima buvo padaryti. Prašiau, kad santaikoje ir dermėje su visais piliečiais gyventų, kad nesidėtų prie jokių riaušių ir t.t. Raginau, kad dėl liūdno pastarųjų dienų atsitikimo nenusimintų, nenuleistų rankų, bet kad toliau ramiai varytų pradėtąjį darbą. Sakiau, kad duosiu jiems pagalbą kitą kunigą ir pats

kiek galėdamas tar্নausiu. Sakiau, kad išėję iš bažnyčios susirinktų tuose rūmuose, kur visada rinkdavosi, pasitarti dėl savo reikalų. <...>

Po visa ko dalis žmonių susirinko rūmuose prie Šv. [Kazimiero](#); sužinojo iš Valdybos, kad kasa ir jų sudėtieji pinigai išliko nepaliesiti. Susirinkusieji nutarė dar kartą siųsti atstovus reikalauti: 1) kad nuo Šv. Kazimiero bažnyčios sargyba būtų pašalinta, o bažnytėlė kad būtų žmonėms atadaryta; – 2) kad paleistų iš kalėjimo visus bažnyčioje suimtuosius; – 3) kad grąžintų tėvą [Muckermanną](#). Dar buvo iškeltas vienas reikalavimas; kad tie, kurie šaudyti išdrįso prieš bažnyčią ir bažnyčio, būtų nubausti. Tečiaus susirinkusieji nusprendė dovanoti jiems visa ką dėl [Kristaus](#) prikaltų prie Kryžiaus“¹⁶.

Po visų šių dramatiškų įvykių bažnyčia tikintiesiems darbininkams buvo grąžinta, joje dirbo su t. [Muckermannu](#) bendradarbiavę lenkų ir baltarusių kunigai, vėliau pal. J. [Matulaitis](#) ją perdavė lenkų jėzuitams.

Tėvas [Muckermannas](#) kalėjime išbuvo 9 mėnesius. Raudonojo Kryžiaus tarpininkavimu buvo iškeistas į Vokietijoje įkalintą komunistą ir 1919 m. lapkričio 21 d. grįžo į Vokietiją, draskomą ne mažiau dramatiškų įtampų negu Vilniuje. Matyt, taip jau lemta – kad ir kur būtume, sutiksime kryžių, būsime bandomi, turėsime spręsti painias, vienareikšmiškai neišsprendžiamas problemas, o tuo labiau nesulauksime savo kad ir geriausiomis (mūsų nuomone) iniciatyvoms ir projektams vienbalsio visuomenės pritarimo. Šv. karalaičio [Kazimiero](#) biografija, Šv. Kazimiero bažnyčios Vilniuje istorija rodo, kad tai utopija, šioje žemėje nepasiekiamo. Kartais tas mūsų žinojimo ir realybės, mūsų tikėjimo ir istorinės realybės susipriešinimas gali būti asmeniškai labai skaudus išmėginimas, kaip tai patyrė pal. Jurgis [Matulaitis](#), vadovaudamas Šv. Kazimiero bažnyčios atgavimo metu Vilniaus vyskupijai, draskomai įtampų tarp įvairių tautinių grupių tikinčiųjų – lietuvių, lenkų, gudų, – konfliktų su stačiatikiais rusais, su kairuoliška žydų bendruomene. Prisimintinas ir Šv. [Kazimiero](#) konfliktas (per savo tėvą) kovoje dėl Vengrijos karūnos su pačiu Bažnyčios vadovu popiežiumi ir Romos Kurija. Tokia situacija, kai asmeniniai įsitikinimai, asmeniniai interesai ir patirtis konfliktuoja su mūsų tikėjimo reikalavimais ir Bažnyčios vadovų sprendimais, nėra būdinga tik Šv. [Kazimiero](#) gyvenimo laikotarpiui.

2003 m. rugsėjo 23 d. Jėzuitų generalinis vyresnysis H.P. [Kolvenbachas](#), SJ, Jėzaus Draugijos 69-oje prokuratorių kongregacijoje kalbėjo apie Jėzaus Draugijos steigėjo Šv. Ignaco [Lojolos](#) laikyseną patekus į tokią skaudžią situaciją ir ją nurodė kaip gairę mūsų dienų jėzuitams. Pasak H.P. [Kolvenbacho](#), jėzuitai iš baimės, kad sekuliarizuotas pasaulis jų nepriskirtų konserva-

¹⁶ J. [Matulaitis](#), *Užrašai*, p. 139–143, 146–147.

torių arba reakcionierių kategorijai, Bažnyčios mokojo autoriteto sprendimams nedrąsiai taria „taip“, tuoju pat pridurdami „bet“, net tokiais atvejais, kai subrendęs žmogus neturėtų jausti gėdos liudydamas mūsų Viešpatį (plg. 2 Tim 1,8) ir Jo Bažnyčią. Jėzuitų generolas kvietė Jėzaus Draugiją ir šiandien patvirtinti savo tradicinį meilės ir tarnystės ryšį, jungiantį ją su Romos popiežiumi. Tėvas H.P. [Kolvenbachas](#) primena Šv. [Ignaco](#) laikų įvykius: „1539 m. rugsėjo mėnuo. Vykdydamas apaštalinį įpareigojimą Šv. [Ignacas](#) raštu išdėsto savo dvasingumo metmenis. Pateikia savo svarstymų ir išvalgų rezultatus popiežiui [Pauliui](#) III. Kristaus Vietininkas žemėje klausosi Ignaco skaitomų projektų ir pertraukia jį sakdamas: „Čia tikrai yra [Kristaus](#) dvasia, tikrai čia Dievo pirštas“. Mes esame įpratę gerbti popiežius už jų didelį dorinį skaidrumą, atstovaujant Vynuogyno Šeimininkui, tad sunkiai galime įsivaizduoti popiežių, kuris būtų abejotino dorinio gyvenimo. Per 25-erius popiežiaus Jono [Pauliaus](#) II popiežiavimo metus spauda nuolat kritikavo jo valdymą, bet niekada negalėjo prikibti prie jo dorinio grynumo. O anas popiežius, kuris [Ignacui](#) buvo Dievo balsas, turėjo keturis vaikus ir gerai rūpinosi savo šeima, nedvejodamas padaryti dviejų savo palikuonių kardinolais – vieną 14-os, kitą 16-os metų. Ignacas iš arti stebėjo, kas Bažnyčioje dėjosi nuo popiežiaus dvaro iki parapijos. Žinojo, kad tas vietas dažnai užėmė menko išsilavinimo dvasininkai, ir gerai matė korupciją bei aplaidumą visose Bažnyčios srityse. Gero popiežiaus, [Marcelo](#), išrinkimo proga 1555 m. balandžio 16 d. rašytame laiške Draugijai, Ignacas nušviečia Bažnyčios padėtį. Ir vis tiek raginamai sako, jog, „atmetę bet kokią sprendimą, privalome būti pasirengę ir nusiteikę visame kame paklusti tikrajai [Kristaus](#), mūsų Viešpaties, Sužadėtoinei, tai yra mūsų šventajai Motinai hierarchinei Bažnyčiai“ (*Dv. prat.353*). Ignaco kalba apie Bažnyčią yra visuomet įkvėpta meilės.

Šie du pavyzdžiai, susiję su Bažnyčia, be daugelio kitų, rodo Ignacą kaip labai realistišką mistiką. Jis ne maištautojas ar ikonoklastas, o su skausmu žvelgiantis į nepakeštiną padėtį ir praktikas, atviras kritikai. Ignacas yra pamilęs Bažnyčią, ir kaip tik todėl, kad ji žaizdota. Šis dvasingumas visada teikė jaunai Draugijai jėgos būti konstruktyviai (plg. 1 Kor 14,3–5) vykdant savo misiją – tarnauti Dievui ir [Kristaus](#) vietininkui žemėje. Visa Ignaco korespondencija rodo, kaip jis žiūri į vienybę ir harmoniją Bažnyčioje, skaldomoje nepriklausomų sprendimų ir vienašališkų pozicijų. Paėmęs žodį, kurį dažnai vartoja Dvasinėse pratybose, Jėzaus Draugijos steigėjas ieško būdų „vėl sudėti draugėn“ suskaldytą ir sutrikdytą savo meto Bažnyčios visumą. Tarp tų sutaikymo būdų yra *sentire cum Ecclesia* ir misijų klusnumas [Kristaus](#) vietininkui vykdant Dievo meilės darbą – kad jis būtų visame kame mylimas ir viskas mylima jame (*Dv.prat. 233*). Labai neramiais metais,

pasirodžius popiežiaus dokumentui *Humane vitae*, t. Pedras Arrupė padarė iš Šv. Ignaco vizijos tokią glaustą išvadą, kuri šiandien mus gali stulbinti: „Draugijos misija yra taip elgtis, kad Bažnyčios galvosena būtų priimta ir pamilta“ (1968 m. rugpjūčio 15 d.).

Turėtume iš naujo įtvirtinti, ką *senticire cum Ecclesia* ir *sentire in Ecclesia* mums reiškia. Ar mes žengiamo gera kryptimi, ištikimi Ignaco misijai stiprinti bendravimą su Kristaus vietininku žemėje ir su visomis gyvybinėmis Bažnyčios galiomis? Didžiausias Draugijos autoritetas – Generalinė Kongregacija užėmė aiškią poziciją, pripažindama, kad mūsų ištikimybė nebuvo tobula (33 GK, 8), ir prašydama Draugiją stengtis energingiau ir kūrybingiau jungtis į kasdieninį Bažnyčios gyvenimą (34 GK, 316). Tai keletas šio sveiko požiūrio į tarnavimą glaudžiai įsijungiant į Bažnyčią šiandien aspektų.

Tai mūsų dienų įtampos, kurias, vadovaujantis tikėjimu ir meile Bažnyčiai, reikia įveikti šiandien prie Šv. Kazimiero bažnyčios gyvenantiems ir dirbantiems jėzuitams.

Jie kasdien, žengdami į savo namus pro kairįją bažnyčios kiemą, eina per rausvų plytelių grindinį, žymintį čia buvusio šulinio vietą. Tėvas Paulius Rabikauskas, SJ, ne sykį pasakojo šulinio istoriją, bylojančią apie įtampas tarp Vilniaus gyventojų stačiatikių ir katalikų, kurias įveikti Dievas padėdavo praeityje. Įsigiję sklypą Šv. Kazimiero bažnyčiai ir profesų namams statyti, jėzuitai neturėjo šulinio, jų nupirkoje teritorijoje vanduo buvo labai giliai. Dabartinio kairiojo kiemo teritorija, kur buvo šulinys, tuomet priklausė vienai stačiatikių šeimai – našlei su dviem ar trimis sūnumis. Jėzuitai prašė leisti naudotis šuliniu ar sklypą su šuliniu parduoti Draugijai. Moteris nesutiko nei leisti naudotis, nei parduoti „stačiatikių kanoninės teritorijos“ „netikro tikėjimo“ krikščionims katalikams. Tačiau jos sūnūs, augdami jėzuitų namų kaimynystėje, susibičiuliavo su ten gyvenančiais tėvais jėzuitais, pareiškė norą mokytis jų kolegijoje, pažino katalikybę, tapo katalikais, įstojo į Jėzaus Draugiją. Dar gyva būdama moteris sutiko, kad jėzuitai naudotųsi vandeniu iš „kanoninėje“ stačiatikių teritorijoje esančio šulinio, o po moters mirties tas sklypas ir šulinys tapo jos sūnų jėzuitų, t.y. Jėzaus Draugijos, nuosavybe.

Te ir šiandien Dievas, pakreipdamas mūsų likimus, lygina tas įtampas, kurias mes patys sukuriame...

Įteikta 2004 birželio mėn.

BLESSED JURGIS MATULAITIS – THE RESTORER
OF THE ST. CASIMIR CHURCH IN 1919

Jonas Boruta, SJ

Summary

The article pays attention to tensions, conflicts which even St. Casimir following in a spirit of good will could not resolve without pain. The history of the St. Casimir Church is also filled with them. There were particularly painful tensions between the Catholics and the Orthodox because the church was built on the side of Didžioji St. where Russians lived, i.e. on the „canonical“ territory of the Orthodox Church although according to Western standards the plot was purchased by the Jesuits in an orderly legal manner. Due to the different understanding of „canonical“ territory, this church became an Orthodox sobor (church) in the 19th c. Bishop of Vilnius Blessed Jurgis [Matulaitis](#) had to fight to return it to the Catholic Jesuits. This was not an easy challenge because the Bolshevik authorities were inclined to follow the policies of tsarist rule. In the article there is an effort to find parallels between the old historical tensions and events and the situation today which for their resolution also require wisdom, tact, love of God and man. These qualities were also not lacking with persons associated with the history of this church, St. [Casimir](#), Blessed Jurgis Matulaitis, the German Jesuit F.[Muckermann](#), and others.

MOKSLINĖ KONFERENCIJA
„IŠ ŽEMAIČIŲ KALVARIJOS
IR JOS APYLINKIŲ ISTORIJS“

PROGRAMA

2004 m. liepos 25–26 d.
Žemaičių Kalvarijoje

Vysk. dr. Jonas [Boruta](#), SJ

Žemaičių Kalvarijos šventovės unikalumas ir neišspręstos jos istorijos
problemos

Habil dr. Vladas [Žulkus](#)

Gardai ir Plateliai XIII–XVI a.

Dr. V. [Vaivada](#)

Gardai Žemaičių vyskupo Merkelio [Giedraičio](#) laikais

Dr. A. [Pacevičius](#)

Žemaičių Kalvarijos dominikonų biblioteka

P. [Šverebas](#),

Žemaičių Kalvarijos bažnyčios varpai

Diak. mgr. Andriejus [Sabaliauskas](#)

Žemaičių Kalvarijos Kalnų ir Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaidų isto-
rinė ir dvasinė raida.

Edmundas [Mickūnas](#)

Iš Šarnelės kaimo istorinės praeities

A. Kuprelytė

Kultūros vertybės Žemaičių Kalvarijoje ir jos apylinkėse

Dr. Vaida Kamuntavičienė

Žemaičių Kalvarijos dominikonai XIX a. pirmojoje pusėje

K. Misius

Viešvėnų valsčius Žemaičių Kalvarijos apylinkėse

Prof. A. Butrimas

Iš Žemaičių Kalvarijos vienuolyno istorijos

N. Markauskaitė

Stebuklingasis Švč. M. Marijos paveikslas

A. Vitėnas

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio maldingumo tradicija

VYSK. DR. JONAS BORUTA, SJ

Vilniaus universitetas

ŽEMAIČIŲ KALVARIJOS ŠVENTOVĖS UNIKALUMAS IR NEIŠSPRĘSTOS JOS ISTORIJOS PROBLEMOS

(Ižangos žodis)

Žemaičių Kalvarijos šventovė, kurios svarbiausi elementai – Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo Bazilika, stebuklingasis Dievo Motinos su Kūdikiu paveikslas ir Kalvarijos Kryžiaus kelias–Kalnai – unikali šventovė, per savo beveik 400 metų istoriją traukdavusi ir tebetraukianti kasmet tūkstančius maldininkų. Šventovė, į kurią ne tik keliaujama, bet kuri žemaičiams katalikams labai reikšminga ir jų kasdieniniame gyvenime. Šioje šventovėje giedamos giesmės, kalbamos maldos įaugusios į visų metų įprastinių kalendorinių švenčių, papročių ir tradicijų ciklą, kuriame skleidžiasi kasdieninis Žemaitijos žmonių gyvenimas. Šis Žemaičių Kalvarijos šventovės unikalumas dar nėra pakankamai ištirtas ir įvertintas kitų Lietuvos ir pasaulio katalikiškų šventovių kontekste.

Žemaičių Kalvarijos šventovė atsiradusi ne tik senųjų Gardų kalvose, bet ir pastoviai įsitvirtinusi žemaičių širdyje ir gyvenime – taip galima apibūdinti Žemaičių Kalvarijos šventovės specifiką. XIX a. žemaičių poetė Karolina Praniauskaitė lenkų kalba parašytoje poemoje „Festyna Wielkiej Kalwaryi na Żmudzi“ (Didžioji Žemaičių Kalvarijos šventė) rašė: „Lud sypał góry – budował kaplice, wznosząc na Żmudzi Jeruzalem nową“¹ (Statė žemaičiai koplyčias prie kelio, pamatus naujai Jeruzalei krovė)². Senieji izraelitai su meile statė senąją Jeruzalę ne tik ant kalno kaip pastatą, bet ir kaip šviesų sandoros, vilties ir tikėjimo švyturį savo širdyse, nešėsi šios Jeruzalės šviesą tremtinį Babiloniją ir dar su didesne meile ją atstatė. Žemaičių Kalvarija – jos steigėjo vyskupo Jurgio Tiškevičiaus Naująją Jeruzalę pavadinta – nė kiek ne su mažesne meile statyta ant Gardų kalvų ir žemaičių širdyse, šimtmečius lankyta, šventovė įaugusi žemaičių gyvenimo kasdienybėn, vargų ir tremties dienas nušvietusi, priespaudos metais griauta, naikinta,

¹ Proniewska, Festyna Wielkiej Kalwaryi na Żmudzi, Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1856, p. 13.

² K. Praniauskaitė, Didžiosios Žemaičių Kalvarijos šventė, vertė V. Šiugždinis, *Katalikų kalendorius–žinybas* 1989, Kaunas–Vilnius, 1989, p. 42.

bet tikinčios liaudies apginta ir išsaugota, su meile atnaujinama ir puošiamą dabar laisvės dienomis. Kiekvienas Žemaičių žemės krikščionis katalikas apie Naująją Jeruzalę – Žemaičių Kalvarijos šventovę – gali kartu su senaisiais izraelitais kartoti 137 psalmės žodžius:

*Jeigu, Jeruzale, tave aš užmirščiau,
mano dešinė tenuvysta.
Tepridžiūsta prie gomurio mano liežuvis,
jeigu tavęs neatminčiau,
jeigu tu man brangesnė nebūtum
už visus džiaugsmus, Jeruzale mano.*

Kaip senųjų izraelitų meilė Senajai Jeruzalei, taip žemaičių meilė savajai Naujai Jeruzalei buvo ir tebėra reiškiamą maldingomis piligriminėmis kelionėmis į šią šventovę.

Žinomos knygos „**Jėzaus** pėdomis“ autorius Gerhardas Krollis, SJ, gana plačiai ir išsamiai aptaria maršrutą, kuriuo keliaudamas **Jėzus** nuo 12-tų savo amžiaus metų įsijungdavo į šią gražią Dievo tautos tradiciją. Priminsime G.Krollio to aprašymo kai kurias vietas, kurios, mūsų nuomone, atliepia tai, ką išgyvendavo ir dabar išgyvena maldininkai, pėsčiomis keliaudami į Žemaitijos Naująją Jeruzalę.

„Toli pietuose buvo šventasis Jo [t.y.**Jėzaus**] tautos miestas, Jeruzalė. **Jėzus** išmanė savo tėvynės ir tautos istoriją. Kiekvienas, kuris atidžiai skaito Evangeliją, jaučia, kaip Dievo Sūnus mylėjo savo tėvynę ir savo tautą.

Kai **Jėzui** buvo apie 12 metų, imperatorius Augustas atleido iš pareigų etnarchą Archelają už jo žiaurumą. **Juozapas**, Dievo Sūnaus globėjas, lengviau atsikvėpė. Dabar jis galėjo ramiai vestis berniuką į piligriminę kelionę Jeruzalėn. Sulaukęs 13 metų žydas būdavo pilnametis, turėdavo teisę klausinėti sinagogoje ir būdavo įpareigotas vykdyti visą Įstatymą. Todėl berniukai nuo dvyliktųjų metų turėjo būti pratinami laikytis Įstatymo.

Izraelio švenčių ir piligriminių kelionių kalendorius aprašytas 23-iajame Išėjimo knygos skyriuje. Ten trumpai ir aiškiai pasakyta: „Triskart per metus privalo tavo vyrai pasirodyti Jahvei, Izraelio Dievui“. Todėl žodis „Izraelis“ [izraelitai] paprasčiausiai reiškia: „tie, kurie eina į Jeruzalę <...>. Piligriminės kelionės į Jeruzalę buvo savaime suprantamas **Jėzaus** religinio gyvenimo dalykas. Moterys pagal Įstatymą nebuvo įpareigosios „pasirodyti“ [Jeruzalės šventovėje], tačiau jos galėjo dalyvauti tose kelionėse, kaip matyti iš evangelisto **Luko** pasakojimo apie Mariją arba Talmudo, patvirtinančio šį pamaldumo paprotį (*Chagiga I*).

Piligriminės kelionės Izraelyje buvo praktikuojamos jau ilgą laiką prieš Jeruzalei tampa **Dovydo** miestu. „Pasirodyti Jahvei“ ankstyvaisiais Izraelio laikais buvo galima bet kurioje šventovėje. Yra žinių, kad teisėjų laikais „metinė Jahvės šventė“ vykdavo „Sile“ (TS 21,19), kur stovėjo Sandoros skrynios <...>.

Žydų filosofas Filonas **Aleksandrietis** (apie 13 m. pr.Kr.–45/50 m. po Kr.) liudija apie **Jėzaus** laikų Jeruzalės išskirtinumą: „Tūkstantinės minios suplaukia iš tūkstančių miestų, vandeniu, pėsčiomis, iš rytų ir vakarų, iš šiaurės ir pietų kiekvienos didžiosios šventės metu į šventyklą tarsi į saugų prieglobstį ir išsigelbėjimo vietą nuo gyvenimo rietenų ir neramumų, kad čia rastų ramybę“ <...> (*De monarchia* II,1).

„Privalai būti gerai nusiteikęs toje vietoje, kurią parenka Jahvė, tavo Dievas“ (Ist. 16,11), sako pamokslininkas Pakartoto Įstatymo knygoje. Džiaugsmingai leisdavosi maldininkas į kelionę, vyresniesiems jį pakvietus: „Džiaugiuosi, išgirdęs, kas man pasakys: 'Į Viešpaties būstą keliaujam!'“ (Ps 122,1).

120–134 psalmių pavadinimas hebrajų kalba „schir hamma alot“ yra labai sunkiai išverčiamas. Greičiausiai būtų galima jas pavadinti „piligrimų kelionių giesmėmis“, nes hebrajiškas žodis „alah“ („kopti“) yra „terminus technicus“ piligriminei kelionei į Jeruzalę apibrėžti <...>.

Išbraukus iš psalmyno visas karaliaus psalmes, piligriminių kelionių giesmes ir „Siono giesmes“, susijusias su Jeruzale ir Šventuoju Siono kalnu, iš jo liktų tik menkas ir skurdus giesmynėlis <...>.

Iš Galilėjos į Jeruzalę buvo trys keliai. Didesnę vakarinio maršruto dalį sudarė Via Maris <...>.

Rytų Galilėjos maldininkai labiau mėgo pakrantės kelią,ėjusį palei Jordaną į pietus iki pat Jericho <...>. Nuo Jericho kelias, nuolat kildamas į viršų baisyuoju Kraujo taku,ėjo per Judėjos tyrlaukius. Šalia Betanijos jis kilo į Alyvų kalną, ir čia – po maldininkų kojomis jų kelionės tikslas.

Vidurinis aukštumų keliasėjo tiesiai per Samariją ir buvo pats trumpiausias – iki Jeruzalės tik 135 km.

Jis visą laikąėjo vis per apgyventas vietas, ir maldininkai čia gaudavo nakvynę. Šiuo keliu paprastai traukdavo Galilėjos maldininkai, nepaisydami nemalonumų, kuriuos žydams darydavo samariečiai. Abu faktus liudija [I a. žydų istorikas] **Juozapas** [Flavijus]: Galilėjiečiai į šventes Jeruzalėje paprastai keliaudavo per Samariją. Kai jie ir šį kartą (apie 50 metus po Kr.)ėjo šiuo keliu, juos užpuolė didelis būrys Ginėjos kaimo, esančio tarp Samarijos ir Didžiosios (Jezrahelio) lygumos, gyventojų ir daugelis žuvo (*Jud. sen.* XX,6,1).

Pasak Juozapo, ši atstumą buvo galima nueiti per 3 dienas, todėl bent vieną naktį būtinai reikėjo nakvoti Samarijoje <...>. Šis kelio ruožas buvo pilnas senųjų Izraelio laikų prisiminimų ir maldininkai kaskart gyvai ir vaizdžiai išgyvendavo savo tautos istoriją. Izraelio tikėjimas nebuvo abstrakti spekuliacija, bet istorijoje pasitvirtinusi Dievo Išganymo vizija <...>.

Tik prie El Biro, senojo Benjamino genties miesto Biroto, Jeruzalės maldininkai išvydavo už 14 km esantį Šventąjį Miestą. Nuo netoli esančios Žvalgų kalvos <...> buvo matyti trys Erodo rūmų bokštai; žemiau esančios Šventyklos <...> dar nesimatė. Tikroji Žvalgų kalva (graikiškai „skopos“) buvo maždaug už 2 km nuo Jeruzalės, toje vietoje, kur šiaurės keliu ateinantis maldininkas pirmą kartą išvysta Jeruzalę ir šventyklą. Tai yra 810 m aukščio Masfos aukštuma <...>. Žvelgiant į 70 m žemiau esančią Šventyklos aikštę, tarsi išsipildydavo kelionės metu giedamos psalmės žodžiai: „Štai mūsų koja jau stovi, tavo, Jeruzale, vartuos. Jeruzale, mieste puikusias, tvirtai pastatytas, tarsi nulietas! Čionai plaukia žmonės, Viešpaties žmonės. Juk priedermė Izraeliui Viešpatį šlovint“ (Ps 122,2–4)³.

Motiejus Valančius 1848 m. (tada dar kunigas) savo „Žemaičių vyskupystės“ antrojoje dalyje aprašęs Žemaičių Kalvarijos kaip šventovės „išskilimą per storonę“, vysk. J. Tiškevičiaus dominikonų įkūrimą ir kryžiaus kelio stočių įsteigimą, atskiros skyriaus „Bažnyčios pajunkimai“ skyrelyje „Gebėjimas į atlaidus vaikščioti“ aptaria ir maldingas keliones į didžiosiose šventovėse (daugiausia Žemaičių Kalvarijoje) vykstančius atlaidus. Tos tradicijos pradžia sutampa su Žemaičių Kalvarijos kaip katalikiškos šventovės sukūrimu. M. Valančiaus aprašymas savo stiliumi ir nuotaikomis atitinka Senojo Testamento įsakytų ir ten pat aprašytų maldingų kelionių pareigą kasmet „Viešpačiui prisistatyti“: „Nuo pradžios šešioliktojo amžiaus lig mūsų gadynės žemaičiai gebėjo ir geba vaikščioti į atlaidus. Užvis nori eiti į Didžiąją Kalvariją. Tankiai šeimynykščiai, lygdami su ūkininkais alga, išrokuoja sau keletą dienų šienapjūtė, kad galėtų Kalvarijos atlaidus užpelnyti. Todėl, prasidėjus nuo pirmos dienos liepos mėnesio, mažne per dvi nedėli nugis, it senovėje, buvoja Kalvarijoj kas dieną į dešimtį tūkstančių žmonių, katrie per kiauras dienas ir naktis giesta ir meldžias, kalnus vaikščiodami. Antanas Tiškevyčia, vyskupas, 1742 m. klebonams Mosėdžio, Skuodo, Palangos, Gargždų, Kartenos, Salantų, Žagarės, Akmenės, Papilės, Kuršėnų, Šaukėnų ir visiems arčiau Kalvarijos gyvenantiems liepė kas metą vaikščioti į Didžiąją Kalvariją su parakvijomis. Dar padėjo, kad klebonas, vieną sy-

³ G.Kroll, *Jėzaus pėdomis*, Vilnius, 1997, p. 92,93–94, 97.

kį taip neatėjęs, mokėtų dominikonams 50 timpų (9 r.[ublius] s.[idabru]). O tiems įsakė už tuos pinigus taisyti Kalnų koplyčias. Kaipogi klebonai, vyskupui liepiant, surinkę būrį savo parakvijos žmonių, su būgnais, patriubočiais, paparčiais [vėliavomis], altorėliais ir visa bažnyčios iškilme keliaudavo į atlaidus Aplankymo Motinos Dievo. Paparčius stiprūs jaunikaičiai gebėjo raiti nešti. Dominikonai, pajutę kokią nors parakviją atkeliaujant, išeidavo į laukus sutikti. Į miestelį įeinant, jaunikaičiai paparčius virpino, būgnus mušė, patriubočius pūtė ir iš šaudyklių šaudė, o seniai su motriškėmis atsispirdami giedojo ir šaukė, ne juo katra parakvija su didesniu tranksmu į miestelį įėjo, tuo didesnė buvo garbė. Kiekvienas klebonas, keletą dienų Kalvarijoje sutrukęs, ta pačia eile su savaisiais namon grįžo. Į savo parakvijos bažnyčią visas būrys parėjęs, paliko minavotuosius pabūklus, palaimino Viešpatį Dievą už sveikatoj atliktą kelionę ir namon kioblino“⁴.

Nors, kaip rašo M. Valančius, ši tradicija, ypač iš tolimesnių parapijų, eiti pėsčiomis neilgai gyvavo, tas pats vyskupas A. Tiškevičius ir jo įpėdinis vysk. J. Lopacinskis uždraudė taip keliauti, siekdami, kad kelionėje po kelias naktis prie karčemų vyrai piligrimai nenusigertų; tačiau artimiausių parapijų – Sedos, Alsėdžių, Barstyčių, Gegrėnų, Platelių ir kt. – procesijomis keliaudavo į Didžiuosius atlaidus ir procesijomis iš jų grįždavo.

Rusijos carų priespaudos metais, ypač po 1863 m. sukilimo, tokios procesijos net iš artimų kaimų buvo draudžiamos. Bet ir tuomet be vėliavų ir kunigų (kunigas be caro valdininkų leidimo negalėjo nuvykti net į kaimyninę parapiją) šeimos, giminių būreliai pėsčiomis ar arkliais keliaudavo į Didžiuosius Kalvarijos atlaidus. Tarpukario nepriklausomos Lietuvos metais, kaip tvirtina dar gyvi liudytojai, buvo atgijusi ši tradicija iš artimiausių parapijų į atlaidus keliauti procesijomis. Tačiau visada, senaisiais, dar laisvos Lietuvos–Lenkijos Respublikos laikais, caro ir sovietinės priespaudos metais liaudis su procesijomis be kunigų, ar kunigų vadovaujama ėjo Kryžiaus kelio Kalnus. Iš visų tų laikų turime labai gražių, subtilių liudijimų.

1856 m. poetė Karolina Praniauskaitė:

*Didysis varpas, kaip giesmė prabyla–
Džiugu matyti Aplankymo dieną
Ant Kryžiaus kelio senius ir jaunimą.
Kunigas veda šią kaimenę vieną<...>*

⁴ M. Valančius, *Raštai*, t. 2, Vilnius, 1972, p. 358–359.

Štai Dievo žmonės it jūra banguoja,
 Kaip upės vilnys prie kalno artėja,
 O kryžiaus ženklas viršum jų ryškėja<...>
 Ašaras žmonės tarsi turtą brangų,
 Tramdo ir slepia, nors jų širdys rauda.
 Ak, štai jos rieda kaip perlai per audrą
 Jausmai pratrūksta, bet niekam ne gėda.
 Gaudžia trimitai, ir vėliavos skrieja.
 Kaip Teismo dieną Dievo išrinktieji
 Į dangų skuba, Kryžiaus kelias plyti
 Pergalės ženklas viršum jų matyti.
 Minia varguolių čia ant kelių krenta,
 Verkia ir gieda „Sveikas, Kryžiau Šventas!“
 Viską pamiršta: vargą, kančią, jungą,
 Tik vienas žodis ir mintis sujungia –
 Kryžius Atpirkėjo...
 Vien to pakako –
 Dėl ko nedalioj ir varguos liūdėjo,
 Viską po kryžium Viešpaties sudėjo⁵.

Šių XIX a. žemaičių poetės išgyvenimų poetinį atpasakojimą pratęsia 1937 m. rašytas vieno garsiausių XX a. žemaičių poeto Vytauto Mačernio eilėraštis „Susigalvojimas“. Poetas, gimęs ir augęs Žemaičių Kalvarijos parapijos Šarnelės kaime, vaikystėje ir jaunystėje dalyvavęs ir stebėjęs Kryžiaus Kalnų procesijas, girdėjęs giesmes, piligrimų maldas, jautęs jų išgyvenimus, savo patirtį įamžino tokiais žodžiais:

Kada tik, Viešpatie, susigalvoju,
 Aš vis kaip saulėn žiedas į Tave smelkiuos.
 Prisimena man Tavo nuogos rankos, kojos,
 Dyglių vainikas ant galvos.

Nueina debesys, ir rūkas išsisklaido,
 Ir vakare subėga žvaigždės ant dangaus.
 Virš jų, virš jų matau aš Tavo veidą,
 Veidą kaip Dievo ir Žmogaus.

⁵ K.Praniauskaitė, min. veik, p. 42–43.

*Matau iš spyglio skleidžias žiedas.
Jau greit, jau greit vainikas visas sužydės.
Ir eina tautos išrinktos ir atmestos ir gieda
Gražiausią posmą iš šventos giesmės.*

*Kada tenai ant Kalvarijos kalno
Tas paskutinis niekšas kaltę apraudos,
Nebeteks daugiau kraujai iš Tavo kojų, šono, rankų, delnų
Ir žaizdos užsivers jau visados⁶.*

Ir pagaliau, jau XXI a. amžinybėn iškeliavusio žemaičio liudijimas iš tarpukario nepriklausomos Lietuvos laikų. Iš Žemaičių Kalvarijos gretimos parapijos kilęs poetas pranciškonas Leonardas [Andriekus](#), OFM, 1991 m. išleistoje knygoje tokiais žodžiais pateikia liudijimą apie XX a. pirmosios pusės žemaičių krikščionių dvasinę patirtį lankant šventovę: „Esu dėkingas Dievui, kad gimiau Žemaitijoje ir nors trumpai mačiau kryžius, koplytėles, medines bažnyčias, varpines. Taip pat girdėjau senoviškas giesmes ir dainas. Visa tai paliko amžinus prisiminimus. Ir dabar, po daugelio metų, akyse tebestovi senoji Lietuva, lyg kokia begalinė kryžių šventovė. Ji tikrai buvo šventa tiek savo religiniu gamtovaizdžiu, tiek pamaldžiais širdžių atsivėrimais.

Iš tos gilios praeities mano atsiminimuose ypač tvirtai išsilaikė Žemaičių Kalvarijos Marijos atlaidų išpūdis. Tada, rodos, visos lygumos ir kalvos linguoja šventom giesmėm, o minių minios per akmenuotą žemę keliauja nuo vienos koplytėlės į kitą, kartais net keliais. Ten viskas taip iškilminga, bet sykiu ir idiliška, sava, paprasta...“⁷

Kad ir trumputis liudijimas, tačiau taip pat reikšmingas ir svarbus kaip ir Karolinos [Praniauskaitės](#) poetinis pasakojimas ar Vytauto [Mačernio](#) eilės.

Nunykusią, draudimais pristabdytą maldingų kelionių iš tolimesnių parapijų tradiciją pakeitė Kryžiaus kelio Kalnų apvaikščiojimo procesija. Iš jos savo širdyse pasisemtą šviesą ir paguodą iš įvairių Žemaitijos ir kitų Lietuvos regionų atvykę maldininkai parsiveža namo ir tą kelionę pratęsia su dvasindami savo kasdienybę, metų ciklą ar skaudžius išgyvenimus.

Kaip Žemaičių Kalvarijos „Kalnų“ giedojimas yra įaugęs į žemaičių gyvenimą, parodo V. [Turskytės](#) užrašyti buvusios tremtinės pasvalietės Julijos [Daukšienės](#) atsiminimai: „1951-ųjų liepos 2-oji taigoje buvo nepakeliamai karšta ir varginanti. Visą dieną kirtome ir traukėme rąstus, kurie ir vyriškai

⁶ V. [Mačernis](#), *Po ūkanotu nežinios dangum*, Vilnius, 1990, p. 181.

⁷ L. [Andriekus](#), *Pasilikau tik dangų mėlyną*, Vilnius, 1991, p. 7.

jėgai atrodė neįveikiami. Karščio išvarginti nebeatlaikė ir mūsų prižiūrėtojai: kaip to dar nebuvo buvę, išsiskirstė darbo dienos neįpusėjus. Supratusi, kad jų jau nebesulauksime, žemaitė Marija [Slušnytė](#) nuo Telšių išsitraukė iš Lietuvos atsivežtą seną maldaknygę ir skambiu balsu ėmė giedoti „Karunką“ – Žemaičių Kalvarijos „Kalnų“ įžangos giesmę. „Moterys, šiandienums, lietuviams, šventa diena, – pasakė baigusi, – Tėvynėje prasideda didieji Kalvarijos atlydai“. O staigmeną ji jau iš anksto buvo paruošusi – ant cemento maišų skiaučių išrašiusi visus Kalvarijos „Kalnus“. Netrukome atskirų [Kristaus](#) kančios vietų maldas išsidalyti. Man, aukštaitei, dar nebuvo tekę „Kalnų“ giesmių girdėti. Pakerėjo tas liaudiškas jų nuoširdumas. Lengvesnė pasirodė ir mūsų tremtinių dalia: juk [Kristaus](#) kančia, Jo nešamas kryžius buvo nepalyginamai sunkesni. Paskui jau kasmet liepos 2-ąją rinkdavomės kuriame nors barake ir iškilmingai švėsdavome Didžiąją Kalvariją.

1959-ųjų vasarą, vos prieš keletą savačių grįžusi į tėvynę po vienuolikos tremties metų, pirmą kartą aplankiau Žemaičių Kalvariją. Po šv. Mišių su dideliu būriu maldininkų išėjome į Kalnus. Neprisimenu tos pirmos procesijos – ašaros bėgte bėgo per skruostus... Jau keturiasdešimt metų kasmet atvažiuoju į šiuos atlydus. Jų stebuklinga galia, Dievo Motinos globa lydi kiekvieną mano žingsnį. Tai nuolat jaučiu nuo tos atmintinos 1951-ųjų liepos 2-osios⁸.

Nenuostabu, kad sunkiaisiais persekiojimų, okupacijų, karų ir vargų metais šioje šventovėje ypač pagausėdavo maldininkų, lankančių Kryžiaus kelio koplyčias, besimeldžiančių prie stebuklais garsėjančio, nors popiežiaus karūna dar nevainikuoto Dievo Motinos paveikslo.

Žemaičių Kalvarijos šventovės unikalumas – kad maldininkai, grįžę į savo gyvenamąsias vietas, parapijas, nešiojasi ją savo širdyje. Žemaičių Kalvarijos „Kalnai“ giedami budėjimo per laidotuves metu (žemaitiškai „budyne“), minint mirusiuosius 9-ąją ir 30-ąją dieną po jų mirties, taip pat minint mirimo metines. Kalnai giedami Gavėnios trečiadieniais, penktadieniais, šeštadieniais ir sekmadienio popietėmis tikinčiųjų namuose susirinkus kaimo ar gatvės kaimynams, parapijų bažnyčiose, ypač Didįjį penktadienį ir Didįjį šeštadienį budint prie [Kristaus](#) Kapo, laukiant Viešpaties Prisikėlimo šventės.

Yra Žemaitijoje parapijų, kur „Kalnai“ giedami dar ir per Vėlinės bei Vėlinių devyndienyje meldžiantis už visus parapijos ar kaimo mirusiuosius. Net yra parapijų, kur kaimų bendruomenėse „Kalnai“ giedami per Adventą

⁸ V. [Turskytė](#), Iš buvusios tremtinės pasvalietės Julijos dauksienės prisiminimų, užrašytą 1999 m. vasarą Žemaičių Kalvarijoje, *Didžioji Kalvarija. Atlydų biuletenis*, 2000 07 02, Nr. 2.

siekiant jį išgyventi kaip atgailos, atsivertimo, pasitaisymo laikotarpį, suprantant tai, kad pasitaisyti geriausias akstinas – meilės pajautimas, kaip esi Viešpaties mylimas, o „Kalnų“ giesmės padeda tai pajusti. Tai dar vienas Žemaičių Kalvarijos šventovės aspektas, tam tikra prasme atsakantis į galimą priekaištą – gal tai nesveiko kančios kulto apraiška. Būtent pastarasis „Kalnų“ giedojimo atvejis atskleidžia kitą Kryžiaus kelio apmąstymų gelmę, t.y. Viešpaties meilę, kuri kviečia į visoki prisikėlimą. Čia kaip su Evangelija, Džiugiąja naujiena vadinama, – nors jos tekstuose ne mažiau kaip trečdalis skirta **Kristaus** kančios ir mirties aprašymams. Be to, „Kalnų“ baigiamosios giesmės skirtos stebuklais garsėjančiam Žemaičių Kalvarijos Dievo Motinos paveikslui pagerbti, kupinos džiaugsmo ir vilties, nes Žemaitija globojama **Marijos** ir buvo, ir yra:

*Tegul Žemaičių žemė giesmes gieda,
tegu iš džiaugsmo ašaros jai rieda:
globa Marijos ją kas dieną lydi
meilė jos didi.*

*Tegul šventojoje žemėje džiaugsmas skamba,
nes čia kiekvienas sau malonių randa,
garsiam stebuklais atvaizde Marijos,
Rojaus lelijos.*

Turbūt jau Žemaičių Kalvarijos istorijos pradžioje, kai iš tolimiausių parapijų vyko iškilmingos ir džiaugsmingos procesijos į Didžiuosius Kalvarijos atlaidus, instinktyviai buvo jaučiama, kad ši šventovė nėra tik liūdną apmąstymų apie **Kristaus** kančią ir mirtį vieta, bet ir iš tų apmąstymų kylančios meilės patirties vieta – širdį ne tik paguodžianti, suteikianti vilties, bet ir džiaugsmo, jog esame Viešpaties mylimi tokia meile, kuri nugali net mirtį.

Yra ženklų, kad šiais atgautos laisvės laikais atgis ir senoji, džiugioji keliavimo į Žemaičių Kalvariją tradicija. Gal bent nuo Kęstaičių rusų caro įsakymu sunaikintos bažnyčios pamatų, pro netoliese esančią Panų kalno koplyčią, primenančią karų su švedais laikų išbandymus, sovietmečiu naikintą, bet laisvės sulaukus atstatytą, pro senuosius Alsėdžius – nuo **Vytauto** Didžiojo laikų Žemaičių vyskupų rezidencijos vietą, kur gyveno ir Žemaičių Kalvarijos šventovės steigėjai – tuos 12 kilometrų piligrimai nueis pėsčiomis, prisimindami savo krašto ir jo žmonių tikėjimo išbandymų istoriją, dėkodami už šimtmečiais patirtą Viešpaties pagalbą, panašiai kaip 12-metis **Jėzus** savo 10 kartų ilgesniame kelyje iš Nazareto į Jeruzalės šventovę.

Tai prisiminę, dar kartą atsiverskime G.Krollio knygą „Jėzaus pėdomis“. Jis rašo: „Tik vienas Lukas rašo apie dvylikamečio Jėzaus kelionę į Jeruzalę... Lukas, pasakodamas „apie buvusių pas mus įvykius“, ypatingą dėmesį skyrė šiam miestui. Morkus, kurio Evangelija labai panaši į Luko Evangeliją, mini tik vieną Jėzaus apsilankymą Jeruzalėje: tai buvo kelionė į Mirties Velykas. Tačiau iš Luko Evangelijos aišku, kad Jėzus mieste buvojo dažniau ir ten sakė pamokslus (Lk 13,34,35). Vadinamajame kelionės aprašyme (Lk 9,51–19, 27) <...>. Lukas keturis kartus primena, kad Jėzus keliauja į Jeruzalę (Lk 9,51;13,22;17,11;19,11). Evangelistui Jeruzalė yra „Šventasis miestas“, kuriame turi išsipildyti Dievo Išganymo pažadas. Šventykloje prasidejo Išganymo Naujiena (Lk 1,5–6). Iš Jeruzalės Evangelija turi pasklisti po visą pasaulį (Lk 24,17;Apd 1,8). Todėl šis miestas yra mums brangesnis už bet kurį kitą. Mes privalome negailėti triūso ir išsiaiškinti šviesiasias bei tamsiasias Jeruzalės istorijos puses, nes jos istorija yra ir mūsų istorija“⁹.

O kaip su Žemaitijos „Naująja Jeruzale“? Tokios šventovės, kuri būtų taip suaugusi su kasdieniniu tikinčiųjų gyvenimu, metų papročių ciklu, šventovės, kuri nuolat būtų tikinčiųjų širdyje, kaip Senojo Testamento Dievo tautos žmonių širdyse buvo Jeruzalė, neturi joks kitas etnografinis Lietuvos regionas.

2003 m. suėjo 750 metų, kai karaliaus Mindaugo laikų dokumentuose pirmą kartą paminėta nedidelė šiaurės vakarų gyvenvietė Gardai. Tų laikų Lietuvos christianizacija rūpinęsi dokumentų rašytojai turbūt neįtarė, kad Gardai, nepraėjus nė 400 metų, XVII a. pirmojoje pusėje, taps garsia visos Žemaitijos šventove, kurios reikšmingumas viso krašto tikinčiųjų gyvenime ypač sustiprės XX a. išbandymų – tikėjimo persekiojimų – laikais, kad ta reikšmė nesumažės ir įžengus į XXI amžių.

Džiaugiamės šia konferencija, kuri padės geriau pažvelgti į Žemaičių Kalvarijos šventovės susiformavimą tolimoje praeityje.

Turėtume atkreipti dėmesį į kai kuriuos šios šventovės formavimosi etapus.

Visų pirma vertėtų patyrinėti seniausią šios vietovės, tada vadintos Gardais, istoriją ir krikščioniškojo tikėjimo sąlytį su tais laikais čia gyvenusiomis baltų gentimis – kuršiais ir žemaičiais. Tuo labiau kad didžiojo skandinavų kraštų misininko Šv. Ansgaro ką tik pakrikštyto švedų karaliaus Olavo vadovaujamų karių lankymasis netoli Žemaičių Kalvarijos esančioje Apuolėje istoriniuose šaltiniuose jau aprašytas 853 m. Tas jų žygis baigėsi

⁹ G.Kroll, min.veik., p. 97.

„taikos sutartimi“¹⁰. Reikėtų išsamiau patyrinti šio regiono ne tik kuršių kovas su ginkluotais krikščionybės platintojais, bet ir taikius santykius su Livonijos krikščionimis – tiek su Rygos vyskupu (vėliau arkivyskupu), Žiemgalos, vėliau Kuršo vyskupais, taip pat su Livonijos ordino broliais, tą taikų ir tikriausiai vaisingą bendradarbiavimą, kiek jis reiškėsi bent iki 1263 m. įvykių¹¹. Be to, naujausi archeologiniai kasinėjimai pateikia radinių, liudijančių tiek pagoniškųjų, tiek krikščioniškųjų Gardų laikus iki Žemaičių Kalvarijos šventovės iškilimo XVII a. pirmojoje pusėje¹². Žvilgsnis į krikščionybės šaknis šioje teritorijoje svarbus tuo, kad turime aiškių duomenų, jog koplyčia ar bažnyčia Šv. Jono kalne tikrai buvo pastatyta dar prieš vysk. J. Tiškevičiaus vyskupavimo Žemaičiuose laikus.

Norėtusi atkreipti dėmesį ir į šios šventovės istorijos šaltinių problemą. Iki mūsų dienų autoriai, rašę Žemaičių Kalvarijos istoriją, remiasi vysk. M. Valančiaus „Žemaičių vyskupystėje“ atpasakotais dokumentais, didžiąja dalimi turbūt buvusiais Žemaičių vyskupijos kapitulos archyve, kurių likučiai po sovietinių nacionalizacijų, konfiskacijų išliko Kauno arkivyskupijos kurijos archyve. Tik A. Butrimas¹³ nurodo dabartinę tų dokumentinių šaltinių buvimo metriką. Nėra iki šiol (nuo M. Valančiaus laikų) tų dokumentų platesnių aprašymų. Įdomu, kad M. Valančiaus kai kurių dokumentų, nurodomų kaip gautų iš Romos popiežių kanceliarijos, nerado Vatikano archyve nei P. Rabikauskas, SJ, nei Paulius Jatulis, išleidę fundamentalius Lietuvos vyskupijas liečiančių dokumentų, esančių tame archyve, publikacijų dvitomisius. Žemaičių reliacijos paskelbtos P. Rabikausko¹⁴. Jose ne kartą yra minimi tiek Gardai, tiek Žemaičių Kalvarija. Įvairūs kiti Žemaičių vyskupiją liečiantys dokumentai (išskyrus vyskupų „ad limina Apostolorum“ vizitų reliacijas) iš Vatikano archyvo surinkti ir paskelbti prelato Pauliaus Jatulio¹⁵.

¹⁰ P. Žadeikis, Kasinėjimai Apuolėje, *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 1, Kaunas, 1937, p. 393–395.

¹¹ Žr.: Kuršiai, *LE*, t. 13, Bostonas, 1958, p. 419–422; V. Žulkus, *Viduramžių Klaipėda*, Vilnius, 2002, p. 7–21; V. Žulkus, *Kuršiai Baltijos jūros erdvėje*, Vilnius, 2004, p. 193–205.

¹² Žemaičių Kalvarijoje aptikti seniausių gyventojų kapai, *Lietuvos aidas*, 2003 12 03, Nr. 282, p. 3.

¹³ A. Butrimas, Žemaičių Kalvarija, buvęs dominikonų vienuolynas ir Švč. Mergelės Apsilankymo bažnyčia, *Žemaičių Kalvarija: vienuolynas, bažnyčia ir Kryžiaus kelio stotys*, Vilnius, 2003, p. 15–76.

¹⁴ P. Rabikauskas, SJ, (collegit), *Relationes status Diocesium in Magno Ducatu Lithuaniae, 1. Dioecesis Vilnensis et Samogitiae Academiae Lituanae Catholicae Scientiarum*, Romae, 1971.

¹⁵ P. Jatulis (collegit), *Codex Mednicensis seu Samogitiae Diocesis, Vol II (1609 VI 25–1926 V 13)*, Academiae Lithuanae Catholicae Scientiarum, Romae, 1989.

Pagal šiuose rinkiniuose esančius dokumentus reikėtų koreguoti nuo M. Valančiaus laikų kartojamas nuorodas į gal tik iš nuogirdų egzistuojančius šaltinius bei tikrinti cituojamų dokumentų autentiškumą. Gaila, kad šios fundamentalios šaltinių publikacijos vis dar neranda vietos mūsų naujausiuose istorikų tyrinėjimuose. Gal vis dar gyvas sovietmečio „mokslinio ateizmo“ pasėtas nepasitikėjimas Katalikų akademijos išleistomis ne tik studijomis, bet ir šaltinių publikacijomis.

Iki šiol buvo manoma, kad Žemaičių Kalvarijos dominikonų istorija prasideda 1637 m., kai vyskupas Jurgis Tiškevičius pastatydino Garduose naują bažnyčią ir pavedė į Žemaitiją parsikviesiems pirmiesiems dominikonams¹⁶. Tačiau P. Jatulio išleistame dokumentų rinkinyje iš Vatikano archyvo randame idomų dokumentą, liudijantį, kad ne vysk. J. Tiškevičius 1637 m. buvo pirmasis Žemaičių vyskupas, ketinęs pasikviesti dominikonus į Žemaitiją, bet jau 1614 m. Žemaičių vyskupas Mikalojus Pacas, lankydamasis Paduvoje, raštu kreipėsi dėl vieno Vilniaus dominikono t. Pauliaus studijų kuriame nors Italijos universitete. Tai liudijančius dokumentus dar 1938 m. Vatikano archyve buvo radęs J. Totoraitis, MIC. „Kad bent kai kurie aukšti asmens matė lietuvių kalbos reikalą, matyti iš Žemaičių vyskupo Mikalojaus Paco laiško 1614 m. VII. 10. Jis rašo į Romą vienam asmeniui, kad iš dominikonų generolo išrūpintų leidimą studijuoti Bononijoje (Bolonijoje) arba Peruzijoje (Perudžijoje) vienam Vilniaus dominikonui, motyvuodamas tuo, kad jis, baigęs aukštas studijas, tėvynėje bus labai naudingas Dievo Bažnyčiai dėl ypatingo lietuvių kalbos mokėjimo“¹⁷.

P. Jatulis „Codex Mednicensis seu Samogitiae Diocesis“ pateikia poros dienų vėlesnį vysk. M. Paco laišką kardinolui Burgesijui (kurio tekstą, prel. J. Gedgaudo išverstą į lietuvių kalbą, čia ir pateikiame):

„1614. VII.10 Paduva (Patavii)

Vysk. N. Pacas kardinolui Burghesio: išvykstantį į Italiją tėvą Paulių, Vilniaus dominikoną, mokantį lietuvių kalbą, rekomenduoja studijoms.

ASV, Vescovi 22, f. 150, orig.; f. 151 v, kitoje lapo pusėje: Šviesiausiam ir Didžiajam Gerbiamam Ponui kardinolui Burghesio. Roma. (A.V.) kitu braižu: A mons. di Folingo. S'è fatto l'ufficio con i suoi superiori della religione.

¹⁶ K. Misius, Žemaičių Kalvarijoms 350 metų, *Katalikų kalendorius-žinyras* 1989, Kaunas-Vilnius, 1989, p. 35–36

¹⁷ J. Totoraitis, Vatikano archyve, *Tiesos kelias*, 1938, Nr. 7–8, p. 499.

Šviesiausias ir Didžiai Gerbiamas Pone ir Bičiuli.

Gerbiamas tėvas **Paulius**, Vilniaus šv. Domininko ordino vienuolis, rimtas ir religiškai išsilavinęs, taip pat dėl ypatingų gabumų man labai brangus, kad gautų savo ordino gerbiamo tėvo generolo leidimą studijoms Bolognijoje arba Perudžijoje, norėjo turėti mano laišką Jūsų Šviesiausiai Kilnybei, tikėdamas, kad Jūsų Kilnybės pastangos jam lengvai ir tikrai padės. Todėl aš, šios kilnios jo intencijos paskatintas ir Jūsų Kilnybės didžiu humaniškuumu pasitikėdamas (ką esu kadaise būdamas Romoje aukštame laipsnyje patyręs), išdrįsau prašyti, kad savo autoritetu teiktumėtės padėti, nes jis, baigęs aukštąsias studijas, bus labai naudingas Dievo Bažnyčiai ir tėvynei. Šį palankumą, kaip ir kitas malones, stengsiuos kiekviena proga savo pareigomis nusipelninti, rūpestingai pavesdamas save ir savuosius įprastai Jūsų Šviesiausios Kilnybės malonei. Paduva (Patavii), 1614 m. liepos 10 d.

Savo ranka: Jūsų Šviesiausiai Kilnybei nuolankiausias tarnas
Mikalojus **Pacas**, Žemaičių vyskupas¹⁸.

Šį dokumentą turėtume prisiminti ne tik tyrinėdami dominikonų Garduose ir stebuklingojo Dievo Motinos paveiklo atsiradimo Žemaičių Kalvarijoje istoriją. Padavimas pasakoja, kad jį iš Romos parsinešęs po studijų Romoje į Žemaičių Kalvariją grįždamas dominikonas Petras **Pugačevskis** (ar **Puhačevskis**). Neaišku, kuriais metais. Vysk. **M.Paco** laiškas liudytų, kad padavimo pasakojimas, jog dominikonai, lietuvių liaudžiai galintys skelbti krikščioniškąsias tiesas, tikrai Žemaičių vyskupų užtarimu buvo siunčiami teologijos studijų į Italijos universitetus, yra paliudytas rašytiniais dokumentais. Reikėtų toliau tyrinėti Romos ir kitų Italijos universitetų, teologijos bei filosofijos studijų kolegijų studentų sąrašus, ir tai padėtų rasti atsakymus į iki šiol neatsakytus klausimus.

Antroji iki šiol iki galo neišspręsta problema – stebuklingojo, nors popiežiaus iki šiol dar vainiku nevainikuoto, Švč. **M.Marijos su Vaikeliu Jėzumi** paveiklo kilmė ir tolesnė jo istorija. Menotyrininkai ir Bažnyčios istorikai iki galo dar neišsiaiškina, ar dabar didžiajame Bazilikos altoriuje gerbiamas Dievo Motinos su Kūdikiu paveikslas yra tas pats, kurį iš Romos į Žemaičių Kalvariją XVII a. pirmojoje pusėje atnešė ten Romoje studijavęs Lietuvos legendinis dominikonas Petras **Pugačevskis**. Ar tai tas pats paveikslas, kuris jau nuo to paties amžiaus antrosios pusės (bent nuo 1681 m.) plačiai šlovintas giesmėmis, kuriomis baigiamas Kryžiaus Kelio Kalnų apvaikš-

¹⁸ P.**Jatulis** (collegit), Codex Mednicensis seu Samogitiae Diocesis, Vol II, p. 48.

čiojimas. O gal dabartinis malonėmis garsėjantis paveikslas yra vėlesnių laikų, t.y. XIX a. pradžios kūrinys?

Šiandien nemaža tyrinėtojų klaidina J. [Vaišnoros](#) knygoje „Marijos garbinimas Lietuvoje“ (1958) įrašytas sakinelis: „Žemaičių Kalvarijos Marijos garbei nežinia kada (gal XIX a.) buvo parašytos dvi giesmės. Spėjama, kad jų autorius yra kuris nors Žemaičių Kalvarijos dominikonų“¹⁹. Tačiau jau 1726 m. antrajame dominikono Jurgio [Kasakauskio](#) „Rožančiaus“ leidime tos dvi garsiosios Žemaičių Kalvarijos Dievo Motinos paveikslą šlovinančios giesmės „Karaliene maloninga“ ir „Dangaus Karaliaus Motina švenčiausia“ yra pateikiamos²⁰.

Nors paveikslą į Žemaičių Kalvariją neabejotinai yra atnešę ar atvežę dominikonai, 2004 m. Vilniuje vykusioje konferencijoje apie paveikslo pirmavaizdžio ir kartotės problemas Žemaičių Kalvarijos kultūros ir meno tyrinėtoja Dalia [Vasiliūnienė](#) siūlė ieškoti šio paveikslo pirmavaizdžio pas Neapolio karmelitus²¹. Mūsų nuomone, paveikslo prototipo reikėtų ieškoti Romoje²² ar Bolonijoje, kur mokėsi, studijavo Lietuvos provincijos dominikonai. Tuo labiau kad italų menotyrininkai, tiek Neapolio karmelitų „Madona del Carmine“, tiek „Beata Vergine del Carmina“ paveikslo, garbinamo Romoje S.Martino ai Roma, tiek „Beata Vergine delle Grazie“ – Mantujoje ir „Madonna del Condoleo“ – Scandale prototipu laiko „Santa Maria ad Fontem“ XIV a.freską, esančią legendinėje Konstantino laikų baptisterijoje Laterano Bazilikoje Romoje. Ši freska XVII a. pirmojoje pusėje perstatant altorių buvo išsaugota ir [Urbono](#) VIII nurodymu „įmontuota“ į barokinį altorių. Reikia prisiminti, kad nuo IV iki XV a. vidurio prie Laterano Bazilikos rezidavo popiežiai. Laterano Bazilika ir šiandien yra popiežiaus kaip Romos vyskupo katedra; čia yra jo – Romos vyskupo – sostas. Prie pat šios baptisterijos (krikštyklos, kurią viduramžių legendos laiko imperatoriaus Konstantino krikšto vieta) yra ir seniausia, didžiausia Romos Šv. Jono ligoninė. Ši aplinkybė atliepia Žemaičių Kalvarijos paveikslo kilmės legendą²³. Beje, da-

¹⁹ J. [Vaišnora](#), MIC, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, Roma, 1958, p. 377.

²⁰ *Giesmės Dangaus Miestui. XVI–XVIII a. lietuvių bažnytinių giesmių antologija* (sudarytoja D. [Pociūtė](#)–Abukevičienė, M. [Vaicekauskas](#)), Vilnius, 1998, p. 391–399; 644.

²¹ D. [Vasiliūnienė](#), *Švč. Mergelės Marijos paveikslas Žemaičių Kalvarijoje. Kilmės ir pirmavaizdžio klausimas*, (rankraštinis pranešimo tekstas).

²² Žr. Registri del „Collegio S.Tommaso D'Aquino“ in Roma conservati nell' Archivio del Convento di S.Maria Sopra Minerva.

²³ I. [Pagani](#), P. [Sorgi](#), *Il Battistero Lateranense*. Stampa: Fratelli Palombi Editori, Roma, 2001, p. 10–15, 24,41; R. [Cattani](#), *Erzbasilika von S.Johannes im Lateran*. Editrice „tau“ 1, Roma, 2003, p. 25; La Basilica del SS. Mo Salvatore e La Madonna SS. ma. Edzioni C.A.R., Roma, 1987–88, p. 43–45.

bartinio Žemaičių Kalvarijos altoriuje esančio XIX a. paveikslo įrėminimas atkartoja Laterano Bazilikos baptisterijos altoriaus freskos „Santa Maria ad Fontem“ įrėminimą XVII a. Matyt, Žemaičių Kalvarijos dominikonai XIX a. pradžioje žinojo savojo paveikslo ryšį su Romos Laterano baptisterijos freska.

Šiandien, kai Žemaičių Kalvarijos stebuklingasis paveikslas restauruojamas Vilniaus P. [Gudyno](#) restauracijos centre, istoriniai, istoriografiniai ir menotyriniai tyrimai ypač aktualūs.

Trečioji problema – Žemaičių Kalvarijos šventovės reikšmė XIX ir XX a. sunkiųjų Lietuvos išbandymų laikais: 1864–1904 m. spaudos ir lietuviškos mokyklos draudimo metais bei sovietinės okupacijos ir tikėjimo persekiojimo metais. Nuo šventovės iškilimo laikų, nuo pirmosios parapinės mokyklos įkūrimo 1644 m., švietimo įstaigų Žemaičių Kalvarijoje istorija gana išsamiai tyrinėta ir aptarta, išskyrus draudžiamos lietuviškos spaudos ir mokyklos laikotarpį. Apie tos epochos draudžiamos spaudos platintojus – knygnešius ir slaptų mokyklų mokytojus – daraktorius mokslinėje ir kraštotyrinėje istoriografijoje fiksuota tik faktografinė medžiaga, niekuomet nemėginta ją surinkti į vieną vietą ir paanalizuoti, turint omenyje, jog visi tie fiksuoti lietuviškos spaudos platinimo, švietimo puoselėjimo ir gynimo įvykiai vyko Žemaičių Kalvarijos šventovės prieglobstyje ir Didžiųjų Kalvarijos atlaidų šešėlyje. Taigi Žemaičių Kalvarijos šventovės reikšmė draudžiamos spaudos platinimui dar nėra iki galo ištirta ir įvertinta.

Dar mažiau tyrinėtas ir aptartas Žemaičių Kalvarijos vaidmuo sovietmečio laikų dvasinio, religinio ir tautinio pasipriešinimo ugdymui. Apie tai net istoriografinė medžiaga fiksuota tik atsitiktinai: Atgimimo laikų periodikoje, proginiuose Žemaičių Kalvarijos atlaidų laikraščeliuose, atskirų asmenų rankraštiniuose atsiminimuose randama užuominų, pastabų. Atgimimo, ypač blokados metų leidiniai, laikraščiai mūsų akyse gelsta, blanksta, nyksta; sovietmečio persekiojimus atlaikiusiųjų kovotojų karta iškeliauja į amžinybę. Netrukus, jei nesukrusime, turėsime dar skaudesnę mūsų netolimos praeities pažinimo problemą.

Šio Įžangos žodžio tikslas yra čia minimų problemų tik iškėlimas. Autorius tikisi, kad tuo paskatins didesnę susidomėjimą Žemaičių Kalvarijos šventovės fenomenu ir šios šventovės istorija sulauks išsamių tyrinėjimų.

Džiaugiamės 2003 m. įvykusia moksline konferencija, padedančia pažvelgti į šviesiąsias ir tamsiąsias Žemaičių Kalvarijos istorijos puses, nes jos istorija, tai mūsų – Žemaičių žemės krikščionių – istorija.

Įteikta 2004 m. rugsėjo mėn.

THE UNIQUENESS OF THE SAMOGITIAN CALGARY SHRINE: UN-
RESOLVED PROBLEMS OF ITS HISTORY

Bishop dr. Jonas Boruta, SJ

Summary

The shrine at Žemaičių Kalvarija (Samogitian Calgary), whose most important elements are the Blessed Virgin Mary Visitation Basilica, the miraculous picture of the Mother of God with Infant, and the Calgary Way of the Crosses, is a unique shrine which during its almost 400 year history had drawn and is still drawing thousands of pilgrims every year. The shrine is not only the goal of many journeys, but is also very significant for Samogitian Catholics in their everyday life. In this shrine hymns are sung and prayers are recited which have become part of the cycle of the usual yearly calendar holidays, customs, and traditions in which the everyday life of the Samogitian people is surrounded. The uniqueness of the Samogitian Calgary has not been investigated sufficiently and evaluated in the context of the Catholic shrines of Lithuania and the world.

HABIL. DR. VLADAS ŽULKUS

Klaipėdos universitetas

GARDAI IR PLATELIAI XIII–XVI a.

Platelių ežero apylinkių senieji gyventojai buvo kuršiai, gyvenę Ceklio žemėje. Ceklis (Keklis) yra buvusi didžiausia žemė pietiniame Kurše – jos plotas siekė apie 2500 km². Archeologijos ir istorijos šaltinių visuma leidžia gana tiksliai apibrėžti Ceklio – priešistorę menančios kuršių žemės ribas.

Iki Ordino atėjimo XIII a. antrojoje pusėje piliakalnių, gyvenviečių ir kapinynų grupės rodo Ceklio žemėje buvus 10–11 teritorinių (ir administracinių) vienetų – pilių apygardų. Ceklio žemės, kaip ir kitur, pilių apygardos yra buvusios nevienodo dydžio ir nevienodai tankiai apgyventos. Pilių apygardose paprastai būdavo nuo 4 iki 14 gyvenamų vietų (pilių, gyvenviečių, kapinynų). Pietinėje Ceklio dalyje išskirtos 8 pilių apygardos: Gardų (Žemaičių Kalvarijos), Gegrėnų, Grigaičių, Pietvės, Alsėdžių, Gandingos, Žarėnų (Paplienijos) ir Viešvės. Rečiau buvo apgyventi žemės pakraščiai, tačiau ten stovėjo galingesnės pilys: Paplienija, Gandinga, Griežė.

Platelių apylinkės, tankiai apgyventos nuo priešistorinių laikų, patyrė demografinio pobūdžio transformacijas atėjus Vokiečių ordinui. Sunyko didelė dalis buvusių administracinių centrų ir pilių. Gyventojų sumažėjo, naujos gyvenvietės kūrėsi saugesnėse vietose. Po 1422 m., siekiant apsaugoti nuo Ordino pavojaus, atsirado naujų gynybinių pilių. XVI–XVII a. dalis dvarų, bažnyčių ir gyvenviečių vėl keitė savo vietas – statėsi arčiau svarbesnių kelių. Iš tarp XIII a. vidurio paminėtų kuršių Ceklio žemės gyvenviečių vos keletas tapo miesteliais, bažnytinės ir administracinės valdžios centrais. Tokie buvo Gardai (Žemaičių Kalvarija) ir Plateliai.

Gardai (Žemaičių Kalvarija, Varduva) – šiandien gerokai žmonių apnaikintas archeologinis kompleksas, susidedantis iš piliakalnio, bent dviejų alkvielių ir suardyto kapinyno, iš kurio liko tik atsitiktiniai IX–XIII a. radiniai. Vietovė XIII a. viduryje *Garde* vardu paminėta tarp svarbesnių Ceklio žemės gyvenamų vietų. Gardų vardas buvo vartojamas iki XVII a. vidurio, kol jį pakeitė Žemaičių Kalvarija.

Gardų piliakalnis (dar vadinamas Šv. Jono kalnu) yra pietinėje miestelio dalyje, ties Varduvos santaka su Pagardeniu (Cedronu). Tai vidutinio dydžio stačiais daugiau kaip 10 m aukščio šlaitais, pylimais ir grioviais įtvirtintas piliakalnis. IX–XIII a. kapinynas (Beržų kalnas) yra buvęs apie 200 m į šiaurės–šiaurės vakarus nuo piliakalnio dešiniajame Varduvos krante. Dar toliau į šiaurės pusę yra Alkos kalnas (Sakalo kalnas). Į vakarus nuo miestelio centro yra dar vienas kalnelis, dabar paverstas kapinėmis, su tvenkiniu viršuje – Atžvilgos kalnas, gal buvęs alkakalnis ar dar vienas piliakalnis. Kada Gardų pilis buvo apleista, nežinoma.

Gardai (vėliau – Žemaičių Kalvarija, Varduva) buvo viena iš nedaugelio gyvenviečių, virtusių miesteliu ir vienu iš nedaugelio senųjų centrų, peraugusių į re-

liginius krašto centrus – XV a. pradžioje čia buvo įsteigtas Žemaičių vyskupo dvaras, 1636 m. – parapija, o 1637 m. – dominikonų vienuolynas.

Platelių ežeras neabejotinai turėjo įtakos Ceklio pietinės dalies apgyvendinimui, ekonomikai ir lėmė ypatingą išgyvenimo strategiją senovėje. Nežinia, kas senovėje kontroliavo Platelių ežero vandenį ir daugybę jo salų, tarp kurių buvo ir patogių saugiai gyventi. Tyrinėjant pastaraisiais metais atrasta ne tik naujų paminklų, bet ir kitaip perrašyta jau žinomų istorija. Kai kurių vietų istorija tęsiasi su pertrūkiais nuo akmens amžiaus į viduramžius ir net naujuosius laikus.

Viena iš tokių vietų – tyrinėjama Pilies sala, kur 1526 ir 1539 m. žemėlapiuose piešiama pilis. Vandens paplautame pietiniame ir pietrytiniame salos krante randama akmeninių sviedinių. Ežero vandens erozijos paveiktuose salos krantuose šioje vietoje yra senų plytų (salos pietrytiniame krašte), grindinių ir kultūrinio sluoksnio pėdsakų.

Archeologiniai kasinėjimai parodė, jog Pilies saloje XIV–XVII a. yra buvęs kelių medinių ir bent vieno mūrinio pastato kompleksas. Labai tikėtina, jog tai karališkojo XVI a. dvaro pėdsakai. 1585 m. Platelių dvaro inventoriuje minimos medinės, smarkiai apirusios salos pilies sienos galėjo būti mūrinį pastatą juosusių medinių įtvirtinimų liekanos.

Salos „pilį“ su Šventorkalnio pusiasaliu jungė beveik 300 m ilgio medinis tiltas. Datuojant dendrochronologiniu metodu nustatyta, jog tiltas buvo statomas XVI–XVII a., skirtingus statybos etapus skiria kelios dešimtys metų.

Žvalgomųjų kasinėjimų metu Šventorkalnio kalvos aikštelės šiauriniame krašte ir pašlaitėje aptikta lyg ir židinių pėdsakų, prastai žiestos keramikos, rastas strėlės antgaliukas rodo XIV–XV a. gyvenvietės pėdsakus.

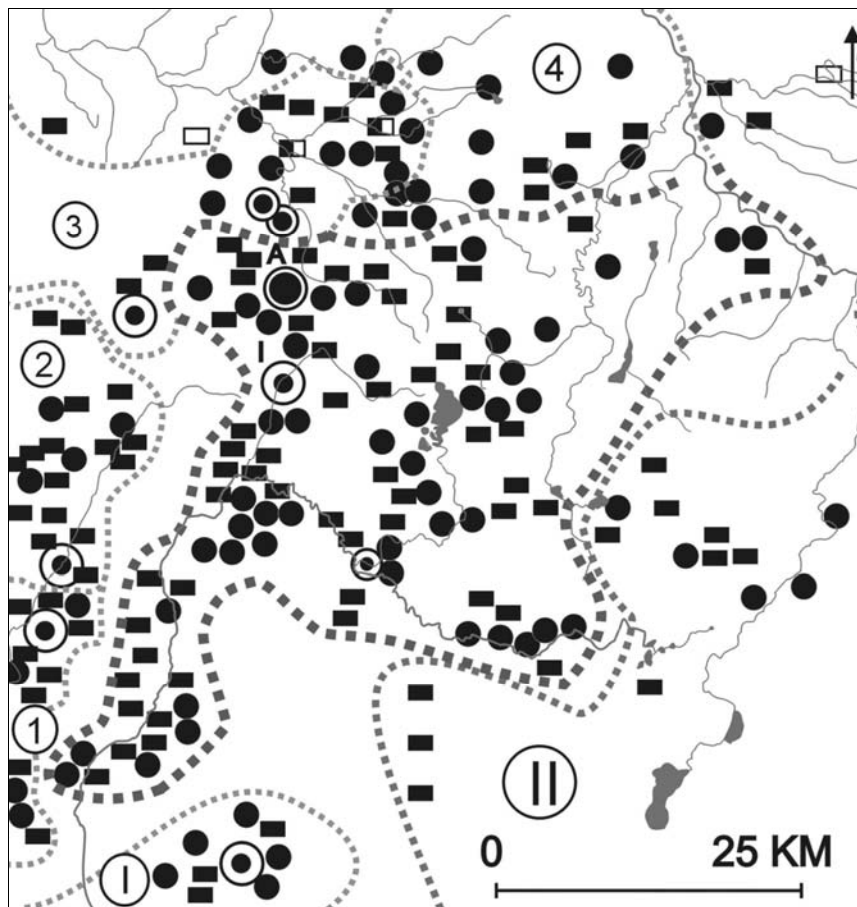
Jau vėlesniam laikotarpiui priklauso atkasti gana masyvus medinio pastato skiediniu nesurišti pamatų akmenys. Šalia rasta daug koklių ir keramikos: beveik vien žiestų neglazūruotų puodų, puodynų ir puodynėlių, dangčių, keptuvių, dekoruotų lėkščių, fajanso fragmentų, rasta brangaus stiklo dirbinių.

Visa tai rodo, kad Šventorkalnio kalvoje XVI–XVII a. stovėta dvaro pastatų. Tvirtinimą, jog Šventorkalnio kalvoje senovėje yra stovėjusi ne bažnyčia, o dvaras, paremia ir 1585 m. birželio 9 d. inventorių. Dėl to Šventorkalniu, o ne Dvaro kalva, derėtų vadinti gretimą kalvą, kur tikrai stovėjo bažnyčia; kasinėjant ten buvo rasta suardytų XVI–XVII a. kapų.

Senoji Platelių dvaro, bažnyčios ir gyvenvietės vietas aiškiai nusako ir rašytiniai šaltiniai. Senasis dvaras yra buvęs prie ežero, į šiaurę nuo dabartinio, pusiasalyje, vadinamame Dvarulauku, kur randama plytelių ir XVII a. I pusės koklių. Tame pačiame pusiasalyje ant Šventorkalnio kalvos buvo senoji bažnyčia. Nuo jos į vakarus buvo grįstas kelias link miestelio, kuris buvęs labiau į šiaurę nuo dabartinio.

Plateliai gali būti naujai susikūrusio miestelio pavyzdys. XIV–XV a. Pilies saloje atsirado gynybinė pilis. Ji pastatyta iš medžio ir turėjo bent vieną mūrinį bokštą. Gali būti, jog tai seniausias mūrinės statybos Žemaitijoje reliktas. XIV–XV a. gyvenvietė buvo ežero pusiasalyje, priešais Pilies salą. XVI a. šioje vietoje jau buvo dvaras, o ant kitos kalvos – pirmoji bažnyčia. XVI a. Pilies saloje, kitoje vietoje nei senoji pilis, atsirado pilis su vienu mūriniu korpusu ir mediniais įtvirtinimais. Miestelis XVI–XVII a. buvo kitoje vietoje, į šiaurę nuo dabartinio, šalia jachtklubo. XVII a. pabaigoje senasis gynybinis-gyvenamasis kompleksas Pilies saloje, Dvaro ir Šventorkalnio kalvose pusiasalyje sunyko. XVII a. Plateliai jau kūrėsi dabartinėje vietoje.

Platelių ežero apylinkių senieji gyventojai buvo kuršiai, gyvenę Ceklio žemėje. Pietrytiniai ir rytiniai Ceklio kuršių kaimynai buvo žemaičiai. Ceklis (Keklis) yra buvusi didžiausia žemė pietiniame Kurše – jos plotas siekė apie 2500 km². Archeologijos ir istorijos šaltinių visuma leidžia gana tiksliai apibrėžti Ceklio – priešistorę menančios kuršių žemės ribas (1 pav.).

1 pav. Ceklio žemės ribos ir archeologijos paminklai iki XIII a. vidurio.

Pietinė Ceklio riba ėjo Minijos upe iki jos intako Skinijos žemupio, pietvakarinę žemės kraštą ženklino miškai; jie tęsėsi nuo Smiltelės upelio Klai-pėdos apylinkėse link Šventosios aukštupių. Ceklio vakarinio pakraščio pi-liakalniai, gyvenvietės ir kapinynai yra išsidėstę palei Minijos, Salanto, Er-los ir Bartuvos upes. Kai kurios iš čia buvusių gyvenviečių paminėtos

1253 m. (LEK, Bd. I, Abt. 1, Nr. CCLIII; [Salys](#), 1930, p. 180). Ceklis ribojosi su Duvzarės ir Bandavos žemėmis ir žeme tarp Skrundos ir Žiemgalos. Ši riba beveik sutampa su dabartine Lietuvos–Latvijos siena. XIII a. Ordinas prie Ceklio prijungė teritoriją tarp Apšės ir Virvytės. Tankiausiai apgyventa XIII a. viduryje yra buvusi Ceklio šiaurinė dalis su centru Apuole (LEK, Bd. I, Abt. 1, Nr. CCLIII; [Salys](#), 1930, p. 180).

Kuršių Ceklio žemė po 1422 m. atiteko Lietuvai ir beveik visa tapo Žemaitijos dalimi. Ceklio pietiniame krašte ir anksčiau buvo gyventa žemaičių, todėl etninė gyventojų sudėtis atskirais laikotarpiais čia galėjo būti nevienalytė.

Iki Ordino atėjimo pietrytinėse kuršių ir šiaurvakarinėse žemaičių žemėse yra buvusi tradicinė žemių struktūra su labiau ar mažiau nusistovėjusiu pilių ir gyvenviečių tinklu. Žemių teritorijas archeologai atseka kartografuodami paminklus, o svarbesnius ir svarbiausius centrus rodo didesni, geriau įtvirtinti piliakalniai. Tokiuose piliakalniuose senovėje buvusias pilis supo mažesnės pilaitės ir atskiri kaimai, sudarę pilių ir papilio gyvenviečių, dažnai amatų ir prekybos centrų, ekonominę užnugarį (*hinterlandą*).

Piliakalniai, gyvenvietės, kapinynai ir alkakalniai rodo ne tik atskiras gyvenamas vietas, jų kompleksus ir spiečius, bet ir teritorinių junginių, mažesnių ar didesnių, plotus. Vienokie ar kitokie senovės gyvenviečių spiečiai visada esti labiau ar mažiau izoliuoti – nuo kitų apgyventų vietų nutolę per kelis ar keliolika kilometrų. Tas senovėje apgyventas teritorijas skyrė dykros – miškingi, pelkėti, prastų dirvožemių plotai. Didesnė gyvenviečių ir pilių koncentracija yra vienas iš svarbesnių mažųjų teritorinių junginių ir vienkio ar kitokio lygio politinės-administracinės valdžios ir amatų bei prekybos centrų buvimo rodiklių. Visuose administracinės ir politinės valdžios centruose dominavo didesnės ar mažesnės pilys. Kai kurių kuršių žemių svarbiausi valdžios centrai yra lokalizuoti ([Žulkus](#), 1998).

Didesnės paminklų koncentracijos vietos yra ir Platelių ežero apyžerėje, Babrungo vidurupyje (Pietvės ir Babrungo santaka), Gandingos apylinkėse, Babrungo ir Minijos santakoje.

Piliakalnių, gyvenviečių ir kapinynų grupės rodo Ceklio žemėje buvus 10–11 teritorinių (ir administracinių) vienetų – pilių apygardų. Ceklio žemės, kaip ir kitur, pilių apygardos yra buvusios nevienodo dydžio ir nevienodai tankiai apgyventos. Pilių apygardose paprastai būdavo nuo 4 iki 14 gyvenamų vietų (pilių, gyvenviečių, kapinynų). Pietinėje Ceklio dalyje išskirtos 8 pilių apygardos: Gardų (Žemaičių Kalvarijos), Gegrėnų, Grigaičių, Pietvės, Alsėdžių, Gandingos, Žarėnų (Paplienijos) ir Viešvės. Rečiau buvo

apgyventi žemės pakraščiai, tačiau ten stovėjo galingesnės pilys: Paplienija, Gandinga, Griežė.

Kur yra buvusios svarbiausios visos genties ar net atskirų žemių pilys, pasakyti nelengva. XII–XIII a. didesnėse teritorijose galėjo egzistuoti keletas regioninės reikšmės centrų, kurie valdė įvairaus dydžio teritorinius junginius. Ilgainiui centrų reikšmė keitėsi, ypač atsirandant valstybei, kai iškilo nauji valdžios centrai. Kol kas analizuodami archeologines žinias ir negausius rašytinius šaltinius galime išskirti keletą tokių buvusių centrų, gali būti pilių apygardų. Gardai yra buvę vienas iš jų, bet, atrodo, ne pats svarbiausias.

Pati svarbiausia pietinėje Ceklio dalyje galėjo būti Gegrėnų pilies apygarda. 1253 m. paminėta *Zegere* (LEK I, 1, p. 295–297, 334–335, Nr. CCXXXVI, CCLIII) identifikuojama kaip Gegrėnai (Salys, 1930, p. 182). Šios pilies apygardos šiaurinę ir rytinę ribą ženklina Pūčkorių ir pačių Gegrėnų archeologiniai kompleksai. Į rytus ir šiaurės rytus nuo Gegrėnų apygardos buvo negyvenami miškingi Varduvos aukštupiai. Nuo Gegrėnų apygardos riba suko link Platelių ežero, mat pietų pusėje plyti didelės girios, kur archeologijos paminklų nėra (šios miškingos vietos negyvenamos ir dabar). Šiaurės vakaruose Gegrėnų pilies apygardos teritorija galėjo baigtis ties Mikytų alka kalniu. Vakarinė riba gana neaiški; mažai tikėtina, jog nuo Mikytų apygardos ribaėjo į rytus link Mačiūkių piliakalnio ir greta buvusio alka kalnio (Vaitkevičius, 1998, p. 220) ir net nesiekė Platelių ežero pakrančių. Gegrėnų pilies apygardai, išsiskiriančiai galingų ir gausių piliakalnių kompleksais, matyt, priklausė ir Dovainiai (kapinynas ir Gaidpilės alka kalnis (Vaitkevičius, 1998, p. 198), Gilaičiai (paminėti 1585 m. – Описъ) su alka kalniu ir dar neaiškaus pobūdžio bei chronologijos gyvenvietė, su beveik sunaikintu Užpelkių piliakalniu ir paežerėje aptikta Ažuolų salos įtvirtinta gyvenvietė (Žulkus, 1998a; 2000).

Paežerėje Gegrėnų teritoriją galėjo ženklinėti ir Medsėdžių Šventorkalnis¹, ir Kumelkaktės alkviėtė.

Taigi galima manyti, jog Gegrėnų pilies apygarda kontroliavo ir pietinę Platelių paežerę, ir pietinę ežero dalį. Nėra visai aišku, kur buvo šios pilies apygardos centras. XIII a., matyt, dominavo Gegrėnai, tačiau ankstesnių lai-

¹ Medsėdžių Šventorkalnis laikomas alkviete (Vaitkevičius, 1998, p. 229), tačiau yra ir kitokių duomenų. Plateliuose gyvenanti mokytoja Stripinienė pasakojo senųjų gyventojų prisiminimus apie tai, jog kasant žvyrą šioje kalvoje buvo aptikta puodų su anglimis ir senovinių daiktų. Valdžiai apie tai sužinojus, žvyrą kasti čia buvo uždrausta. Autoriui 1998 m. apžiūrint šį Šventorkalnį rasti buvusios žvyroduobės pėdsakai, tačiau jos pakraščiuose kokių nors kapų nepastebėta. Plačiau ši vieta nebuvo žvalgyta.

kų centro reikėtų ieškoti Pūčkorių archeologijos komplekse. Tiesa, tarp Gegrėnų ir Pūčkorių pilių tėra vos šiek tiek didesnis kaip 3 km atstumas. Gegrėnuose žinomi bent du piliakalniai: I piliakalnis, vadinamas Pelekalniu², kitas Gegrėnų II piliakalnis yra į pietus nuo pirmojo³. Pūčkoriuose⁴ yra žinomi net trys piliakalniai⁵ ir dar Gudelių alkakalnis *Alkos kalnas*, bei Visvainių alkakalnis (LAA II 1975, p. 141; Vaitkevičius, 1998, p. 122).

Labai gali būti, jog trečiajame Pūčkorių piliakalnyje, pačiame vėlyviausiame iš trijų, kuriuo nors metu yra stovėjusi šios teritorijos vyriausiojo pilis.

Kita pietinių Platelių ežero pakrančių pilies apygarda yra Grigaičiai (taip ji vadinama sąlygiškai). Į šią pilies apygardą įeina Grigaičių (Ilgio) piliakalnis, Stirbaičių piliakalnis, Surblių piliakalnis, šalia kurio, matyt, prie Remčio ežero, 1253 m. paminėta *Remtene* gyvenvietė (Salys, 1930, p. 181), Babrungėnai (čia žinomas kapinynas), gali būti ir Jazdaičių kapinynas bei šalia jo kadaise buvusi gyvenvietė. Teritorijos šiaurine riba, matyt, yra buvęs Platelių ežeras. Vakarinę ir pietvakarinę ribą žymi esami piliakalniai, alkviets ir senieji kaimai – Pamedinčių daubų alkviets (Vaitkevičius, 1998, p. 229–230), Stirbaičių piliakalnis, Kadaičiai, kurie, kaip ir Stirbaičiai, minimi 1585 m. (Опись), Godelių, Vydeikių alkviets (Vaitkevičius, 1998, p. 210) ir Mišės ežeras. Pietinę ribą ženklino šalia Jazdaičių kapinyno buvusios gy-

² Yra 1,3 km į pietryčius nuo Gegrėnų, Pelekalnio miško pakraštyje, bevardžio upelio kairiajame krante. Šio upelio slėnis juosia piliakalnį iš trijų pusių, o piliakalnio vakarinis galas remiasi į gretimą aukštumą, nuo kurios atskirtas pylimu ir grioviu. Piliakalnio aikštelė yra nedidelė, 47 m ilgio ir 27 m pločio (LAA II 1975, p. 62).

³ Piliakalnio miško šiaurės vakariniame pakraštyje, bevardžio Varduvo intako dešiniajame krante. Piliakalnis buvęs įrengtas ant didelės kalvos, kurią iš trijų pusių juosia jau minėtas upelis. Piliakalnio šlaitai statūs, 10–15 m aukščio, pietinio šlaito viršuje matomos pylimo liekanos, o stataus šiaurinio šlaito viršutinėje dalyje greičiausiai buvusi suformuota terasa. Piliakalnio aikštelė trikampio formos, 120 m ilgio ir iki 100 m pločio. Už 100 m į pietvakarius nuo abiejų piliakalnių, kitame upelio krante, rastos senovės gyvenvietės kultūrinio sluoksnio liekanos, o į šiaurės ir šiaurės rytų pusę rasti du senkapiai (Zabiela, 1995, p. 228).

⁴ Manoma, kad Pūčkorių kaimo pavadinimas yra kilęs iš to, kad čia XVI a. buvo paskirtos žemės Platelių pilies patrankininkams – pūškoriams (Vaitkevičius, 1998, p. 122).

⁵ Pūčkorių I piliakalnis, vadinamas Pile, yra 1 km į šiaurės vakarus nuo Pūčkorių kaimo centro, Melnyčėlės upelio krante. Čia ant nedidelės kalvos išliko 3 m aukščio iš molio plūkto pylimo dalis, kitką nuplovė malūno tvenkinys. Pūčkorių II piliakalnis, arba Pilies kalnas, yra 1,3 km į pietryčius nuo pirmojo, ant masyvios pailgos kalvos. Rytinis kalvos šlaitas siekia 17 m aukščio, kitose pusėse šlaitai nuolaidesni. Kalva seniai ariama, ten rasta smulkių lipdytos keramikos šukių. 500 m į rytus nuo piliakalnio yra Pūčkorių senkapis. Trečiasis piliakalnis – Pilė, yra 1,5 km į pietryčius nuo antrojo į Gegrėnų pusę, pelkės pakraštyje. Šlaitai gana statūs, apie 10–14 m aukščio, viršus nedidelis – apie 26 m ilgio ir 15 m pločio. Skirtingai nuo kitų, šio piliakalnio aikštelėje matyti intensyvus kultūrinis sluoksnis.

venvietės. Labiausiai į rytus nutolusios šios pilių apygardos gyvenvietės buvo Žvirblaičiai (1585 m. – Опись) ir Babrungėnai (*Bebrungis*), paminėti 1253 m. (Salys, 1930, p. 179)⁶. Šalia Babrungėnų yra kapinynas su degintiniais kapais (LAA III 1977, p. 24). Toliau sieną ženklino Ložkalio ežeras ir Platelių ežeras.

Teritorijos centras neaiškus. Greičiau tai galėjo būti Surbliai netoli Remčio ežero⁷, nes Grigaičių (Ilgio) piliakalnis yra visai nedidelis (Žulkus, 1988b). Grigaičiai 1253 paminėti kaip *Ylse = Ilgis*, 1585 m. (Опись) „*Ilkgi arba Kgrigaite*“ (LEK I, 1, p. 335, Nr. CCLIII; Salys, 1930, p. 180), tačiau neaišku, ar tai pilis, ar veikiau kaimelis.

Platelių ežero priklausomumas vienai ar kitai pilies apygardai nėra aiškus; nežinia, kas senovėje kontroliavo Platelių ežero vandenį ir daugybę jo salų, tarp kurių buvo ir patogių saugiai gyventi.

Pietvės pilies apygarda vadinama teritorija driekėsi nuo Plungės apylinkių iki Pietvės ir Babrungo santakos ir Gelundupio. Rytinė teritorijos riba, atrodo, buvo į rytus besidriekiančios aukštumos. Buvusias pilis ir gyvenvietes žymi Gelindėnų, Stanelių, ir Nugarių piliakalniai. Vakarinę ir šiaurvakarinę paribį galėjo žymėti Dilbšių (Vaitkevičius, 1998, p. 198) šventvietė. Pietvės pilies apygardos gyvenvietės, sprendžiant pagal žinomus paminklus, buvo išsitususios apie 7 km ilgio ir siekė 3–4 km pločio. Nuo kaimyninių teritorijų šią pilies apygardą skyrė kelių kilometrų pločio miškai, o pietuose plytėjo plati tarpgentinė dykra.

Gelindėnai (*Zelende*) 1253 m. buvo paminėti tarp svarbesnių Ceklio žemės vietovių. Pačiuose Gelindėnuose esantis „piliakalnis“ ryškesnių piliakalnio požymių neturi (LAA II, 1975, p. 62), todėl ir pilies buvimas čia abejotinas. Kita vertus, Galidainės pilies, sunaikintos 1329 m., reikėtų ieškoti kaip tik Gelindėnų apylinkėse (Nikžentaitis, 1996, p. 66–67).

Stanelių piliakalnis yra Stanelių kaimo dalyje, Pietvės dešiniojo kranto kyšulyje, stačiais, apie 8 m aukščio šlaitais. Bendras piliakalnio aikštelės ilgis yra 72 m, ji susideda iš dviejų dalių, atskirtų grioviu. Pietinė dalis yra 35 m ilgio ir 10–12 m pločio, šiaurinė dalis – atitinkamai 37 m, plotis siekia iki 36 m. Nuo greta esančios aukštumos piliakalnis yra atskirtas 58 m ilgio ir išorėje 3–4 m aukščio pylimu (LAA II, 1975, p. 117, 154). Piliakalnio įranga

⁶ Salio nuomone, 1253 m. ir vėlesniuose dokumentuose paminėtos vietovės buvo aukštesnio rango: „Zentrum einer terra, einer regio, eines territorium“ (Salys, 1930, žemėlapis).

⁷ Piliakalnis yra apie 10 m aukščio, jo aikštelė 63 m ilgio ir 60 m pločio, iš trijų pusių apjuosta 65 m ilgio puslankio formos pylimu, kurio aukštis 2–3 m. Atrodo, kad žemo pylimo taip pat būta aikštelės pakraščiuose nuo upelio pusės (LAA II, 1975, p. 152).

rodo čia stovėjus stiprią pilį. Prie Pietvės upelio esantis Gelindėnų piliakalnis yra ta pati 1253 m paminėta Pietvė (*Pytwe*), [Salio](#) lokalizuota į šiaurę nuo Čerkšnės, prie Pietvės ([Salys](#), 1930, p. 181).

Apie 3 km į pietvakarius nuo Stanelių yra buvęs *Pilalė* vadinamas Nugarių piliakalnis. Dabar gerokai suardytas (LAA II, 1975, p. 117).

Alsėdžių pilies apygardai skiriami patys Alsėdžiai, Buožėnų ir Čėsnių piliakalniai (pastarieji du ženklino ir rytinį apygardos kraštą), Eivydų alkakalnis, Krapštikių šventvietė su Biesbliūdžio pelke ir akmenimi su „bieso“ pėda ([Vaitkevičius](#), 1998, p. 214), Alkos gyvenvietė (paminėta 1585 m. – Опись) su alkakalniu, Liepkalnio Agandų kalno alkakalnis ([Vaitkevičius](#), 1998, p. 190). Visos išvardytos alkvietės yra dykrų arba didesnių pelkių pakraščiuose ir ženklino žmonių apgyventą teritoriją. Alsėdžių pilies apygarda turėjo būti iki 12 km ilgio ir tik 2–4 km pločio. Iš visų pusių ją supo negyvenamos arba mažai apgyventos miškingos dykros, o iš pietų – Burgio, Burgelio, Alsėdžių ežerai ir pelkynai tarp jų.

Apygardos centro galima ieškoti trijuose piliakalniuose: Čėsnių, Buožėnų ir Alsėdžių. Čėsnių piliakalnis sunaikintas, ir apie jo pavidalą bei įtvirtinimus nieko nežinome. Buožėnų piliakalnis (*Pilalė*) yra aukštumos kyšuly, kurio statūs, iki 13 m aukščio, šiaurinis ir rytinis šlaitai leidžiasi į pelkėtas pievas. Piliakalnio aikštelė netaisyklingo keturkampio formos, 56 m ilgio ir apie 40 m pločio. Aikštelės vakarinėje ir pietinėje dalyje yra maždaug 70 m ilgio, 2,5 m aukščio nuo aikštelės ir iki 7 m aukščio iš išorės pylimas. Už pylimo, kalvos pašlaitėje, yra 14 m pločio ir 0,5 m gylio griovio žymės. Už jo, dar žemiau, jau pačioje piliakalnio papėdėje, būta dar vieno žemės pylimo ir antro griovio. Į vakarus nuo piliakalnio yra buvusi senovės gyvenvietė (LAA II, 1975, p. 45,48). Kadaisė čia stovėjusi stipri pilis gal net su įtvirtinta gyvenvieta.

Alsėdžių piliakalnis (*Žvėrinčius*) stovi Alsėdžiuose, mažo Sruojos intako dešiniajame krante. Nuo upelio pusės, iš rytų ir šiaurės statūs šlaitai siekia 9 m aukštį. Piliakalnio aikštelė beveik trikampės formos, jos ilgis – 40 m, plotis – iki 30 m. Šalia piliakalnio buvo įvairių laikotarpių radinių: 2 romėniškos ir viena 1343 m. kaldinta skandinaviška moneta ([Tarasenska](#), 1928, p. 92). Apie 1 km į šiaurę nuo piliakalnio yra X–XIII a. kapinynas, iš kurio rasta tik pavienių archeologinių radinių. Netoli piliakalnio žinomas Makščių alkakalnis (LAA II, 1975, p. 27; LAA III, 1977, p. 20).

Alsėdžiai (*Alizeyde*, *Alileide*) rašytiniuose šaltiniuose pirmą kartą minimi 1253 m., Kuršo žemių dalybų tarp Ordino ir Rygos arkivyskupo sutartyje (LEK I, 1, p. 295–297, 334–335, Nr. CCXXXVI, CCLIII). Manoma, kad Alsė-

džių piliakalnis, tai 1421 m. įsteigtos Žemaičių vyskupystės vyskupo Motiejaus (*Mathäus*) I dvaro-rezidencijos vieta ([Valančius](#), 1972, p. 68; [Salys](#), 1930, p. 178, 179).

Tiek Buožėnų, tiek Alsėdžių kompleksai beveik netyrinėti (prie Buožėnų nežinomas net kapinynas), todėl sunku spėti, kur buvo apygardos centras. Pirmenybę vis dėlto tenka atiduoti Alsėdžiams. Tas faktas, jog XIII a. viduryje minimi Alsėdžiai, o ne Buožėnai, rodytų, jog tuomet Buožėnų pilis galėjo būti jau apleista arba nereikšminga.

Vieštovėnų piliakalnis yra 2 km į pietvakarius nuo Gandingos piliakalnio, Minijos dešiniojo kranto kyšulyje. Šlaitai statūs, 9–12 m aukščio, aikštelė ovali, 80x30 m dydžio. Vakariniam pakraštyje yra 35 m ilgio neaukštas pylimas. Aikštelėje rastas kultūrinis sluoksnis, kuriame buvo lipdytos lygiu paviršiumi keramikos. Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečiu po Kr. ([Zabiela](#), 1995, p. 258).

Lekemės piliakalnis (*Pilalė*) dunkso dešiniojo Minijos kranto kyšulyje. Iš trijų pusių jis apjuostas Minijos slėnio daubos. Šlaitai statūs, siekia 20–25 m aukščio. Aikštelė nedidelė, 30 m ilgio ir 20 m pločio. Rytų pusėje yra 12 m ilgio ir apie 5 m aukščio pylimas, kuris skiria piliakalnį nuo gretimos aukštumos. Už pylimo yra užslinkęs 35 m ilgio ir 4–5 m pločio griovys. Į pietus nuo piliakalnio, palei upę ariamame lauke rastas senovės gyvenvietės kultūrinis sluoksnis (LAA II, 1975, p. 95). Maža piliakalnio aikštelė ir dideli įtvirtinimai yra būdingi ankstyviesiems viduramžiams ir rodytų čia stovėjus nedidelę pilį. Piliakalnis identifikuojamas su 1253 m. paminėta *Letsime* arba *Letzime* pilimi (LEK I, 1, p. 335, Nr. CCLIII; [Salys](#), 1930, p. 180).

Panašus yra ir Stalgėnų (Paminijo) piliakalnis, esantis per porą kilometrų nuo Lekemės piliakalnio (*Lapinskio kalno*), netoli Minijos ir Luknos santakos. Statūs, beveik 20 m aukščio šlaitai rytuose ir pietuose leidžiasi į upelį. Šiauriniame šlaite yra terasa. Piliakalnio aikštelė yra 30 m ilgio ir nuo 8 iki 30 m pločio. Vakariniam krašte yra iki 3,5 m aukščio pylimas, jis skiria aikštelę nuo 24 m ilgio, 12–17 m pločio priešpilio, kuris nuo gretimos aukštumos irgi atskirtas pylimu. Ant piliakalnio yra stovėjusi pilis, atrodo, 1253 m. paminėta *Pomenie* (LAA II, 1975, p. 154; LEK I, 1, p. 295–297, 334–335, Nr. CCXXXVI, CCLIII; [Salys](#), 1930, p. 181; Lietuvos TSR, 1976, p. 223).

Viešvės pilies apygardos dalis yra jau už mūsų tyrinėjamo regiono ribų. Viešvės apygardos centrinėje ir pietinėje dalyje žinomi Biržuvėnų, Getautės-Kungių ir Lauko Sodos piliakalniai, Nakrošiškių, Patumšalių, Viešvėnų kapinynai, Muitaičių, Ruišėnų, Sakalų alkakalniai. Šie paminklai, atrodo, ir apibrėžia Viešvės teritoriją. Pietrytinė apygardos riba sutapo su Ordino nu-

brėžta Ceklio riba. Rytinis teritorijos kraštas kol kas ne visai aiškus. Trijuose žinomuose kapinynuose mirusieji laidoti nedeginti, tai žemaičiams būdingas paprotys. Dėl to, kiek išplėtus tyrimų ribas, Viešvės problemą reikėtų nagrinėti žemaitiškiosios kultūros kontekste. XIII a. šaltiniuose (LEK I, 1, p. 295–297, 334–335, Nr. CCXXXVI, CCLIII; [Salys](#), 1930, p. 181) paminėta Viešvė (*Wieswe*) davė vardą ir atskirai žemei.

Gardų (Žemaičių Kalvarijos) apygarda. Šiai pilies apygardai apibrėžti daug duomenų neturime; yra tik Gardų archeologinis kompleksas ir Šarnelės piliakalnis su alkvieta. Gardų pilies apygardai galėjo priklausyti ir Rotinėnai, spėjamas piliakalnis teritorijos vakaruose. Pietinė ir pietrytinė Gardų apygardos ribos neaiškos. Gali būti, jog jas ženklino gerokai nuo žinomų apgyventų vietų nutolusios šventvietės – Žernių akmuo su „bieso“ pėda ir Kūbakių Alko dauba su pėduotu akmeniu ([Vaitkevičius](#), 1998, p. 215, 271). Taip iš šiaurės vakarų į pietryčius Gardų pilies apygardą išsitęstų iki 17–18 km. Teritorijos rytinį kraštą galėjo ženklinti Galvyčių alkakalnis ([Vaitkevičius](#), 1998, p. 221) netoli Gardų. Tiesa, minėtų pietinėje dalyje esančių alkviečių datavimas yra neaiškus ir jų priskyrimas Gardų pilies apygardai yra sąlygiškas.

Apygardos centras buvo Gardai – gerokai žmonių apnaikintas archeologinis kompleksas, susidedantis iš piliakalnio, gal bent dviejų alkviečių ir suardyto kapinyno, iš kurio liko tik atsitiktiniai IX–XIII a. radiniai (LAA III, 1977, p. 119). Vietovė XIII a. viduryje *Garde* vardu paminėta tarp svarbesnių Ceklio žemės gyvenamųjų vietų (LEK I, 1, Nr. 281, p. 295–297, 334–335, Nr. CCXXXVI, CCLIII). Gardų vardas buvo vartojamas iki XVII a. vidurio ([Salys](#), 1930, p. 180), kol jį pakeitė Žemaičių Kalvarija.

Gardų piliakalnis (dar vadinamas Šv. Jono kalnu) yra pietinėje miestelio dalyje, ties Varduvos santaka su Pagardeniu (Cedronu). Tai vidutinio dydžio stačiais, daugiau kaip 10 m aukščio šlaitais, pylimais, ir grioviais įtvirtintas piliakalnis. IX–XIII a. kapinynas (Beržų kalnas) yra buvęs apie 200 m į šiaurės–šiaurės vakarus nuo piliakalnio dešiniajame Varduvos krante. Dar toliau į šiaurės pusę yra Alkos kalnas (Sakalo kalnas). Į vakarus nuo miestelio centro yra dar vienas kalnelis, dabar paverstas kapinėmis, su tvenkiniu viršuje – Atžvilgos kalnas ([Vaitkevičius](#), 1998, p. 265–270), gal buvęs alkakalnis ar net dar vienas piliakalnis. Kada Gardų pilis buvo apleista, nežinoma.

Gardai (vėliau Žemaičių Kalvarija, Varduva) buvo viena iš nedaugelio gyvenviečių, virtusių miesteliu, ir vienu iš nedaugelio senųjų centrų, peraugusių į religinius krašto centrus – XV a. pradžioje čia buvo įsteigtas Žemaičių vyskupo dvaras, 1636 m. – parapija, o 1637 m. – dominikonų vienuolynas ([Bružas](#), [Miškinis](#), 1979, p. 89–90).

Naujųjų laikų Gardų istorija liudytų ir anksčiau čia buvus išskirtinės reikšmės centrą. Ar Gardai galėjo būti ankstyvasis miestas?

„Ankstyvasis miestas“ dar tebėra ne visai tiksliai apibrėžta sąvoka. Ankstyviesiems miestams bręstant struktūrinė diferenciacija reiškėsi arba didelės teritorijas užėmusiuose kompaktiškose centruose, arba konglomeratuose, sudarytuose iš atskirų skirtingas ekonomines ir visuomenines funkcijas atliekančių gyvenviečių. Dabartinis gyvenviečių baltų ir kaimyninėse žemėse ištirtumas ne visada leidžia identifikuoti ankstyvųjų miestų bruožų turinčias gyvenvietes, todėl kai kada labiau tiktų vartoti bendresnį terminą – „neagrarinio pobūdžio gyvenvietės“.

Seniausi ankstyvųjų miestų daigai prekybinių emporiumų pavidalu baltų žemėse pasirodė apie 800 metus. Dabartinėmis žiniomis iki maždaug 900 m. neagrarinio pobūdžio gyvenviečių bruožų galima rasti tik keliuose baltų prekybos ir amatų centruose. Laikotarpiu nuo 1000 iki 1200 m. išliko ir toliau plėtojosi visos anksčiau atsiradusios neagrarinio tipo gyvenvietės. Tiek baltų, tiek kaimyniniuose kraštuose pasirodė daug naujų centrų, archeologų ir ankstyvųjų rašytinių šaltinių duomenimis, turinčių ankstyvųjų miestų požymių. Pietiniame Kurše, be Palangos, Eketės, Apuolės, Imbarės, iškyla Žardės–Laistų kompleksas šalia Klaipėdos, Įpiltis.

Baltų miestai formavosi pajūryje, prie didesnių upių, susisiekiančių su jūra, ir palei Dauguvą ir Nemuną. XI–XII a. miestų užuomazgų būta kol kas nežinomose gentyse toliau nuo jūros ir svarbesnių vandens kelių: Žemaitijoje, pietinėje Sėlos dalyje, jotvingių ir lietuvių žemėse, išskyrus Vilnių ([Žulkus](#), 2004, p. 95–105).

Gentys, buvusios krašto gilumoje (žemaičiai, didesnė dalis lietuvių, jotvingiai), sudarė tarpinę zoną, kurią pasiekdavo kultūriniai impulsai ir iš vakarų, ir iš rytų, tačiau jie didesnės įtakos tradicinės kultūros kitimui nepadarė. Ankstyvųjų miestų užuomazgų čia nežinome iki pat XII–XIII a. Kita vertus, nereikia pamiršti, jog Žemaitijos piliakalniai ir jų gyvenvietės dar labai menkai tyrinėti.

Didelę svarbą miestams formuotis turėjo patogūs sausumos, ypač vandens keliai. Sprendžiant pagal topografinius ir morfologinius požymius, neagrarinio pobūdžio gyvenviečių galėjo būti kuršių ir žemaičių pasienyje, Paplienijoje. Kaip tik šiose vietose J.[Genys](#) ieško vieno iš svarbiausių II tūkstantmečio pradžios Vakarų Lietuvos prekybos kelių ([Genys](#), 1989). Čia žinomas Paplienijos piliakalnis su gyvenvietėmis ir šalia esančiu alkakalniu, dar du alkakalniai ir dvi iš rašytinių šaltinių žinomos gyvenvietės – Žarėnai ir Medingėnai. Kapinynas šalia piliakalnio kol kas neaptiktas. Paplienijos

kompleksas buvo maždaug per 15 km atitolęs nuo tankiau apgyventų Ceklio vietų ir iki XIII a., atrodo, buvo labiau žemaitiškas nei kuršiškas. XIII a. Paplienijos vardas neminimas – gal ši pilis vadinosi Žarėnais – *Sare*? (LEK I, 1, p. 335, Nr. CCLIII; Salys, 1930, p. 181).

Gardai su nemažu piliakalniu, su papėdės gyvenvieta ir kapinynu (LAA II, 1975) 1253 m. paminėti kaip vidutinės reikšmės Ceklio žemės centras. Įrodymų, kad Gardai dar anksčiau galėjo turėti didelę reikšmę regiono ekonomikai ir įgyti ankstyvojo miesto bruožų, neturime.

Gyvenviečių tinklas ir demografinė situacija Platelių apylinkėse pasikeitė Ordino laikais. Ordino ekspansija į vakarinių baltų žemes prasidėjo XII–XIII a. sandūroje. XIII a. antrojoje pusėje Ordinas buvo išsiplėtęs jau beveik visoje toje teritorijoje, kuri vėliau priklausė Ordino valstybei. Užkariavimo scenarijus ir strategija pradžioje visuose regionuose buvo vienodi. Vėliau dėl skirtingų istorinių aplinkybių, kurių viena svarbiausių buvo Lietuvos valstybės susidarymas ir jos politinis išitvirtinimas, baltų žemių kolonizacija įgijo skirtingus pavidalus. Skirtingus tiek karinės ir politinės taktikos, tiek ekonominės politikos prasme.

Prasidėjus Ordino ekspansijai, Žemaitijoje ir pietrytiniame Kurše atsiranda naujų gynybinių pilių. Jos, nors ir būdamos tankiau apgyventų žemių paribiuose ar viduryje, paprastai mažai tebuvo susijusios su krašto ekonominiu gyvenimu, egzistavo lyg ir atskirai, kaip atramos punktai su nepastovia įgula. Tokios pilys krašto ekonomikoje nedaug tereiškė, tik užtikrino dalinį gyventojų saugumą. Išoriškai Ordino laikų piliakalniai mažai tesiskiria nuo piliakalnių, kuriuose buvo pilys-centrai. Tas skirtumas išryškėja tyrinėjant – gynybinės laikinosios pilys (tiek Ordino laikų, tiek senesnės) paprastai neturi papilių gyvenviečių, nors topografija tam, atrodo, būtų ir palanki, piliakalniuose, kur stovėjo gynybinės pilys, beveik visai arba visai nėra kultūrinio sluoksnio. Tęsiantis karams su Ordinu dalis senųjų centrų buvo sustiprinti, kiti pakeitė savo pobūdį, kraštui skurstant iš ekonominių centrų labiau virto gynybiniais, dar kiti sunyko.

Pietiniame Kurše ir Žemaitijos šiauriniuose bei vakariniuose pakraščiuose Ordino laikais labai sumažėjus gyvenamųjų vietų, sugriuvo ekonomika ir iro senoji administracinė struktūra. Kolonizuoti krašto naujais gyventojais vokiečiais dėl karų nebuvo galimybės, kraštas nedavė jokios produkcijos, dėl to čia nebuvo kuriami miestai, o tik statomos pilys kaip atsparos punktai. Pradėjęs užkariavimus Ordinas ir Prūsijoje, ir Kurše, ir Žemaitijoje savo pilis neretai statėsi senųjų pilių – svarbesnių centrų – vietose arba visai šalia jų. Dalį laikinų pilių Ordinas pasistatė mažai apgyventose, bet

strategiškai svarbiose vietose. Kurše, ypač pietiniame, nemaža dalis svarbesnių senųjų centrų Ordino pilimis ir administraciniais centrais netapo. Ypač tai pasakytina apie buvusias pasienio pilies, kurios, sumažėjus gyventojų, ilgainiui sunyko, pavyzdžiui, Gandinga.

Pietiniame Kurše – „Curonia deserta“ – gyventojų beveik nebuvo ir XIV a. – nei kuršių, nei vokiečių. Ordinui priklausančiose pietinio Kuršo žemėse po 1400 m. kūrėsi giminiški autochtonams kolonistai iš šiaurinio Kuršo, vėliau žemaičiai ir vokiečių valstiečiai. Iš naujo apgyvendinant kraštą senoji administracinė sistema iro (Žulkus, 2004, p. 202–205). Teritorinė schema „žemė, pilies apygarda, pilis“ buvo pertvarkyta ir žemaičiams priklausančioje Kuršo dalyje, kuri 1422 m., nustačius sienas tarp Lietuvos ir Ordino, liko Lietuvos valstybės sudėtyje. Ši Kuršo dalis galėjo priklausyti žemaičių Medininkų valsčiui (Nikžentaitis, 1996, p. 62).

Netenka abejoti, jog XV a. pradžioje tyrinėjamame areale apgyventų vietų buvo mažiau kaip iki XIII a. vidurio. Pietinė Kuršo (Ceklio žemė) ir šiaurės vakarinė Žemaitijos dalis dėl abipusių puldinėjimų gerokai ištuštėjo. Be to, XV a. pr. Žemaitija dar reiškėsi kaip savarankiškas politinis vienetas ir buvo puldinėjama tiek Ordino, tiek Lietuvos kariuomenės (Almonaitis, 1998).

Gausėjant gyventojų, pradžioje naujos gyvenvietės kūrėsi šalia senųjų centrų ir čia ilgiau išliko senoji tradicinė teritorinė struktūra, net ir pakeitus administracinę struktūrą, t.y., po 1422 m. atsiradus naujiems valsčiams (Łowmiański, 1931, p. 144), kurie suglobė po keletą senųjų žemių. Tokią prielaidą patvirtintų ir XVI a. pabaigos duomenys apie krašto apgyvendinimą. 1585 m. Žemaičių žemės teismų knygoje (Опись) tyrinėjamame regione (Gandingos valsčiuje, Platelių seniūnijoje ir kt.) randame beveik tas pačias gyvenvietes tose vietose, kurios, archeologijos ir ankstyvųjų rašytinių šaltinių duomenimis, buvo apgyventos ir XIII–XIV amžiais: Gilaičiai, Plateliai, Gardai (Žemaičių Kalvarija), Alkas, Stirbaičiai, Grigaičiai, Babrungėnai, Jazdaičiai (Didvyčiai), Gandinga, Kepurėnai. Tik vienas kitas stambesnis kaimas bus atsiradęs iki tol negyvenamų vietų žemių ribose ir tarpgentinėje dykroje: Kadaičiai, Žvirblaičiai.

Kai kurie patogesnėse vietose įsikūrę kaimai ilgainiui virto miesteliais, nors regionas XV–XVI a. buvo apgyvendinamas gana vangiai. Tai rodo mažas XIV–XVII a. kapinynų skaičius (Žulkus, 1991, p. 22) ir iki XVII a. dar reti miestai bei miesteliai (Meilus, 1997, p. 20). Net XVII a. Žemaitijos miestų ir miestelių sąrašuose dar mažai naujų vardų. Miestelių nėra buvusiose dykrose tarp žemaičių ir pietvakarinio Ceklio (Meilus, 1997). Ten net ir XX a. kaimų tinklas retesnis nei nuo seniausių laikų apgyventose žemėse. Labai

retai miesteliais virto ir buvę smulkių feodalų kiemai. Kurše, kaip ir Žemaitijoje, dvarai ir parapijų centrai atsirado buvusių didžiausios ar vidutinės reikšmės centrų vietose.

Senųjų gyvenviečių apleidimo arba jų persikėlimo ir naujų atsiradimo priežastis buvo pasibaigęs karas ir stabilizavęsi LDK ir Ordino santykiai. Pietiniam Cekliui tapus LDK dalimi išnyko pavojaus grėsmė ir gyvenvietės iš saugių, bet nelabai patogių gyventi vietų kėlėsi į patogesnes, arčiau geresnių žemių ir svarbesnių kelių. Senosios ir naujosios Ordino laikais pastatytos pilys buvo apleistos.

Vienas iš pavyzdžių, kaip pasikeitusios politinės aplinkybės lėmė mikroregiono apgyvendinimo procesą, yra Plateliai.

Platelių ežeras neabejotinai darė įtakos Ceklio pietinės dalies apgyvendinimui, ekonomikai ir lėmė ypatingą išgyvenimo strategiją senovėje. Nežinia, kas senovėje kontroliavo Platelių ežero vandenį ir daugybę jo salų, tarp kurių buvo ir patogių saugiai gyventi. Pastarųjų metų tyrinėjimai padėjo rasti ne tik naujų paminklų, bet ir kitaip perrašyti jau žinomą istoriją. Kai kurių vietų istorija tęsiasi su pertrūkiais nuo akmens amžiaus iki viduramžių ir net naujųjų laikų. Viena iš tokių vietų – tyrinėjama Pilies sala.

Pilies sala yra žinomiausia iš penkių didžiųjų ežero salų. Pasak istorinės tradicijos, pirmą pilį Platelių ežero saloje, tiesa, nežinia, kurioje, buvo pastatę skandinavai (Baliński, 1846, p. 525). Jei taip ir buvo, tai vėliau, XIII–XIV a. šaltiniuose, Platelių vardo kažkodėl nerandame – tuo metu čia, matyt, buvo dar nereikšminga gyvenvietė. Gal seniau gyvenvietė, kaip ir ežeras, vadinosi kitaip – Virkšta? Deja, kronikose nėra ir Virkštos vardo. XVI a. jau buvo kitaip – Wapowskio (1526), Olaus Magnuso (1539) žemėlapiuose Pilies saloje jau piešiama pilis (Jäger, 1982), nors 1585 m. inventoriuje yra aprašytos jau tik medinės pilies liekanos (Акты, т. XIV, 1887, p. 297). Pilies salos statiniai tiek raštijoje (Słownik, 1887, p. 525), tiek žmonėse paprastai yra siejami su karalienės Bonos dvaru. Šioje saloje nuo seno randama senovinių plytų ir akmeninių sviedinių. Tarp Pilies salos ir Šventorkalnio pusiasalio po vandeniu yra senovinio tilto liekanų, aprašytų dar XIX a. (Dowgird, VU, f. 1, b. H 397).

Nemaža Pilies sala yra gana aukštai iškilusi virš vandens – net iki 10 m virš ežero lygio šiauriniame krašte. Nuolaidesnė tik pietrytinė salos dalis, kur į salą yra įsiterpusi nemaža pelkė. Vandens paplautame pietiniame ir pietrytiniame salos krante randama akmeninių sviedinių. Ežero vandens erozijos paveiktuose salos krantuose šioje vietoje yra senų plytų (salos pietrytiniame krašte), grindinių ir kultūrinio sluoksnio pėdsakų. Krantai labai

statūs ir nuolat plaunami. Atsitiktiniai radiniai byloja apie gerokai senesnę nei XVI–XVII a. Pilies salos praeitį.

Salos pietrytiniame pakraštyje išsiskiriantis pylimas aukštoje salos pakrantėje yra ne žmonių rankų, bet gamtos darbas. Į šiaurės rytus nuo šio pylimo žmonių gyventa jau neolite ar žalvario amžiuje. Gyventa, matyt, neilgai, gal epizodiškai, nes ryškesnis kultūrinis sluoksnis nesusidarė (autorius 2001 m. tyrimai).

Salos rytiniame krašte, žemiausioje vietoje, savotiškame pusiasalyje tarp ežero ir pelkės aptikta statinių liekanų. Iš to, kas buvo atidengta 2001 ir 2003 m., galima spėti, jog šioje vietoje žema salos pakrantė buvo sutvirtinta ilgu ištisiniu mediniu pastatu – siena. Šiam statiniui buvo sukrauti akmeniniai (nesurišti skiediniu) pamatai. Vienur pamatai buvo tik iš vienos eilės akmenų, kitur – iš dviejų ir trijų. Apie 5–5,5 m pločio statinys paežere tęsėsi mažiausiai 40 metrų. Ilgasis pastatas buvo suskirstytas į apie 3 m pločio atskiras patalpėles su prieangiais. Pastatų viduje kai kur išilgai yra stovėję stulpai stogams paremti. Pastato pamatai iš ežero pakrantės pusės apardyti, į pietus nuo tyrinėto ploto jau nuplauti ežero.

Į šiaurę nuo paskirų akmenų pamatų, jau aukštesnėje vietoje, kur šalia ežerėlio prasideda natūralus pakrantės pylimas, buvo aptiktas mūro fragmentas. Ant akmeninių pamatų, jų plotis ne mažesnis kaip 1 m, yra stovėjusios plytinės sienos. Rastas pietvakarinis statinio kampas, rytinė jo dalis nuplauta ežero. Statinys buvo išmūrytas XIV–XV a. būdingo formato plytomis su braukomis, daugelis plytų yra būdingos „duonos kepaliuko“ formos išgaubtu viršumi. Mūras surištas molio skiediniu.

Tyrinėtame plote neaptikta židinių ar krosnių liekanų. Neabejotina, jog pietrytinėje Pilies salos dalyje atkastas statinys buvo gynybinės paskirties. Rasta medinės Pilies salos pilies pėdsakų. Ji nuo ežero pusės žemiausioje vietoje turėjo medinės gynybinės sienas ir mūrinius (bent vieną) bokštus. XIV–XV a. datuojamas mūras gali būti seniausias Žemaitijoje. Kitur, kur krantas status, salą galėjusios saugoti ant natūralių pylimų buvusios palisados.

Salos šiaurės vakarų smaigalio paviršiuje guli gana dideli akmenys, yra lyg ir griovių bei pylimėlių pėdsakų. Kasinėjant arčiau salos vakarinio krašto buvo rasta daug paskirų akmenukų ir kur ne kur vienas kitas didesnis akmuo – išsklaidytų grindinių ir medinio pastato ar pastatų pamatų pėdsakai.

Kasinėjimai parodė, jog Pilies saloje šioje vietoje XIV–XVII a. yra buvęs medinių ir bent vieno mūrinio pastato kompleksas. Labai tikėtina, jog tai karališkojo XVI a. dvaro pėdsakai. 1585 m. Platelių dvaro inventoriuje minimos medinės smarkiai apirusios salos pilies sienos galėjo būti mūrinių pasta-

tą juosusių medinių įtvirtinimų liekanos. 1565–1566 m. inventoriuje rašoma: „Plan tego zamku wymorgowano morg 4/przętów“ (Dowgird, VU, f. 1, b. H 397).

Labai reti radiniai (vos kelios geležinės vinys, puodyninio koklio rožetės pavidalo anga, nuolauža, keletas nedidelių žiestų puodšukių) ir tai, kad nebuvo kultūrinio sluoksnio, aiškiai rodo, kad Pilies saloje gyventa neilgai ir neintensyviai.

Salos „pilį“ su Šventorkalnio pusiasaliu jungė beveik 300 m ilgio medinis tiltas. Datuojant dendrochronologiniu metodu nustatyta, jog tiltas buvo statomas XVI–XVII a. ir skirtingus statybos etapus skiria kelios dešimtys metų. Senojo tilto statybos data – XVI a. pradžia (Brazauskas, 2001).

Šventorkalnio kalvą iš vakarų ir rytų nuo aplinkos riboja dabar užpelkėjusios buvusių upeliukų vagos. Žvalgomųjų kasinėjimų metu buvo atidengti plotai Šventorkalnio kalvos aikštelės šiauriniame krašte ir pašlaitėje, kalvos viršuje apie 1 ha plotas buvo išžvalgytas šurfais ir metalo detektoriais.

Nustatyta, jog kalvos viršūnė smarkiai nuarta. Tik vienur kitur šurfuose aptikta lyg ir židinių pėdsakų, prastai žiestos keramikos, rastas strėlės antgaliukas rodo XIV–XV a. gyvenvietės pėdsakus.

Jau vėlesniam laikotarpiui priklauso atkasti gana masyvus medinio pastato skiediniu nesurišti pamatų akmenys. Šalia rasta daug koklių, kurie buvo įprasti ir būdingi vakarų Lietuvai. Keramiką labai įvairi, nekaimiška: beveik vien žiesti neglazūruoti puodai, puodynės ir puodynėlės, dangčiai, keptuvės, dekoruotos lėkštės, fajanso fragmentai, rasta brangaus stiklo dirbinių.

Daug koklių, stalo ir virtuvės keramikos, stiklinių indų fragmentų aiškiai rodo, kad Šventorkalnio kalvoje XVI–XVII a. yra stovėję dvaro pastatai. Mūsų aptikto pastato fragmentas gali būti arba gyvenamojo, arba greičiau ūkinės paskirties namo. Tvirtinimą, jog Šventorkalnio kalvoje senovėje yra stovėjusi ne bažnyčia, o dvaras, paremia 1585 m. birželio 9 d. inventorių. Ten rašoma, jog dvare, įėjus pro vartus iš miestelio pusės, kairėje yra buvęs pagrindinis dvaro pastatas, seklyčia, trys svirnai, virtuvė, kepykla, dvi arklidės, du tvartai. Atskirai yra buvęs rūsys žemėje, labai senas, su išpuvusiu perdenginiu. Greta rūsio buvo „mažasis namas“ su dviem kambariais, dviem krosnimis, kamarėle ir priemene. Dvaravietė buvusi aptverta karčių tvora. Paežerėje stovėjusi pirtelė. Priešais dvarą kitoje kalvoje buvusi medinė bažnyčia ir tuo metu jau visai supuvusi ir apgriuvusi klebonija (Акты, т. XIV, 1887, p. 297).

Kasinėjimai paneigia tradicinę nuomonę, jog Šventorkalnyje yra stovėjusi pirmoji Platielių bažnyčia, o dvaras buvęs gretimose kalvoje. Didelis

dvaro pastatų kompleksas nebūtų tilpęs ant gretimos nedidelės Apvaliosios, arba Dvaro, kalvos – jis buvo dabartiniame Šventorkalnyje. Senoji Platelių bažnyčia yra buvusi ant Apvaliosios kalvos (jos liekanos dar neatkastos). Matyt, išnykus ir dvarui, ir bažnyčiai, per ilgą laiką žmonės sukeitė kalvų pavadinimus. Dėl to Šventorkalniu, o ne Dvaro kalva, derėtų vadinti gretimą kalvą, kur tikrai stovėjo bažnyčia, neatsitiktinai ten kasinėjant buvo rasta suardytų XVI–XVII a. kapų (Žulkus, 1988c).

Senoji Platelių dvaro, bažnyčios ir gyvenvietės vietas aiškiai nusako ir rašytiniai šaltiniai. Senasis dvaras yra buvęs prie ežero, į šiaurę nuo dabartinio, pusiasalyje, vadinamame Dvarulauku, kur randama plytgalių ir XVII a. 1-osios pusės koklių. Tame pačiame pusiasalyje ant Šventorkalnio kalvos buvo senoji bažnyčia. Nuo jos į vakarus buvo grįstas kelias link miestelio, kuris buvo labiau į šiaurę nuo dabartinio. Miestelis buvo išsidėstęs ant kalvos ežero pakrantėje, palei vieną gatvę (Dowgird, VU, f.1, b. H 397). Platelių pirmojo miestelio pastatų liekanų rasta kalvoje į vakarus nuo jachtklubo, statant apžvalgos aikštelę.

Plateliai gali būti naujai susikūrusio miestelio pavyzdys. XIV–XV a. Pilies saloje atsirado gynybinė pilis. Ji pastatyta iš medžio ir turėjo bent vieną mūrinį bokštą. Gali būti, jog tai seniausias mūrinės statybos Žemaitijoje reliktas. XIV–XV a. gyvenvietė buvo ežero pusiasalyje, priešais Pilies salą. XVI a. šioje vietoje jau buvo dvaras, o ant kitos kalvos – pirmoji bažnyčia. XVI a. Pilies saloje, kitoje vietoje nei senoji pilis, atsirado pilis su vienu mūriniu korpusu ir mediniais įtvirtinimais. Miestelis XVI–XVII a. buvo kitoje vietoje, į šiaurę nuo dabartinio, šalia jachtklubo. XVII a. pabaigoje senasis gynybinis-gyvenamasis kompleksas Pilies saloje, ant Dvaro ir Šventorkalnio kalvų pusiasalyje sunyko. XVII a. Plateliai jau kūrėsi dabartinėje vietoje.

Platelių apylinkės, tankiai apgyventos nuo priešistorinių laikų, patyrė demografinio pobūdžio transformacijas atėjus Vokiečių ordinui. Sunyko didelė dalis buvusių administracinių centrų ir pilių. Gyventojų sumažėjo, naujos gyvenvietės kūrėsi saugesnėse vietose. Po 1422 m., siekiant apsisaugoti nuo Ordino pavojaus, atsirado naujų gynybinių pilių. XVI–XVII a. dalis dvarų, bažnyčių ir gyvenviečių vėl keitė savo vietas – statėsi arčiau svarbesnių kelių. Iš XIII a. viduryje paminėtų kuršių Ceklio žemės gyvenviečių vos keletas tapo miesteliais, bažnytinės ir administracinės valdžios centrais. Tokie buvo Gardai (Žemaičių Kalvarija) ir Plateliai.

Šaltiniai ir literatūra

Dowgird, VU, f. 1, b. H 397: Dziennik badań archeologicznych od stycznia 1881 roku do 1 stycznia 1888 roku Tadeusza **Dowgirda** (VU Rankraščių skyrius). LEK – Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch, Abt. 1, Bd. 1, (Neudruckausgabe), Aalen, 1967.

Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссиею, т. XIV, Вильна, 1887, p. 297.

Опись документов Центрального Архива древних актовых книг, Вильна, 1888.

* * *

Almonaitis V., 1998, Vokiečių ordino įsigalėjimas Žemaitijoje 1404–1406 m., *Lietuvos istorijos metraštis, 1997 metai*, Vilnius, p. 4–50.

Baliński M., 1846: Wielkie Księstwo Litewskie, *Starożytna Polska*, Warszawa, p. 525.

Brazauskas M., 2002: Dendrochronologiniai tyrimai Klaipėdos universitete, *ATL 2001 m.*, Vilnius, p. 282–283.

Bružas K., **Miškinis** A., 1979: Varduva, *Lietuvos TSR urbanistikos paminklai*, 2, Vilnius, p. 89–111, 126–129.

Genys J., 1989: Miestų kūrimosi Vakarų Lietuvoje klausimu, *Vakarų baltų archeologija ir istorija*, Klaipėda, p. 128–137.

Jäger E., 1982: Prussia-Karten 1542–1810, *Weißenhorn*, p. 18, 37.

LAA II, 1975: Lietuvos archeologijos atlasas, t. II, Vilnius.

LAA III, 1977: Lietuvos archeologijos atlasas, t. III, Vilnius.

Lietuvos TSR, 1976: Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas, Vilnius.

Łowmiański H., 1931: Studja nad początkami społeczeństwa i państwa Litewskiego, t. 1, Wilno.

Meilus E., 1997: Žemaitijos kunigaikštystės miesteliai XVII a. II pusėje–XVIII a. Vilnius.

Nikžentaitis A., 1996: Nuo Daumanto iki Gedimino. Ikikrikščioniškosios Lietuvos visuomenės bruožai, *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, t. V, Klaipėda.

Salys A., 1930: Die žemaitischen Mundarten, *Tauta ir žodis*, t. III, Kaunas.

Słownik, 1887: Słownik geograficzny królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. VIII, Warszawa, p. 525.

Tarasenka P., 1928: Lietuvos archeologijos medžiaga, Kaunas.

Vaitkevičius V., 1998: Senosios Lietuvos šventvietės. Žemaitija, Vilnius.

Valančius M., 1972: Žemaičių vyskupystė, *Raštai*, Vilnius.

Zabiela G., 1995: Lietuvos medinės pilys, Vilnius.

- Žulkus V., 1988: Radiniai Platelių apylinkėse ir ežere, *ATL 1986 ir 1967 metais*, Vilnius, p. 187–190.
- Žulkus V., 1998a: Ažuolų sala – naujas archeologinis kompleksas Platelių ežere, *ATL 1996 ir 1997 metais*, Vilnius, p. 125–127.
- Žulkus V., 1988b: Grigaičių pilalės (Plungės r.) žvalgymas, *ATL 1986 ir 1987 metais*, Vilnius, p. 43–44.
- Žulkus V., 1988c: Radiniai Platelių apylinkėse ir ežere, *ATL 1986 ir 1967 metais*, Vilnius, p. 187–190.
- Žulkus V., 1991: Die Kuren im 13–15. Jahrhundert, *Preußen, Kuren und Masuren. Drei Beiträge zur Landeskunde Ostpreußens*, Weissenburg, p. 15–29.
- Žulkus V., 2000: Tyrinėjimai Platelių ežero Ažuolų saloje, *ATL 1998 ir 1999 metais*, Vilnius, p. 146–149.
- Žulkus V., 2004: Kuršiai Baltijos jūros erdvėje, Vilnius.

[teikta 2004 m. rugsėjo mėn.]

GARDAI AND PLATELIAI IN THE 13–16TH C.

Vladas Žulkus

Summary

The area around Lake Plateliai was densely populated in pre-historic times, but encountered demographic transformations with the arrival of the German crusades. The population decreased and new settlements were established in safer places, some of which such as Gardai (Žemaičių Kalvarija) and Plateliai became towns, church and administrative centers. In the 13th c. Gardai was among the most important settlements where at the beginning of the 15th c. a manor of the Samogitian Bishop was built, a parish was formed in 1636 and a Dominican monastery established the following year.

The town of Plateliai was established at its current location in the 17th c. while other places such as Pilies sala (Castle Island) and the Šventorkalnis peninsula were more important in the 13th–16th c.

DIAK. MGR. ANDRIEJUS SABALIAUSKAS

Telšių vyskupo Vincento Borisevičiaus kunigų seminarija

ŽEMAIČIŲ KALVARIJOS KALNŲ IR ŠVČ. M.MARIJOS APSILANKYMO ATLAIDŲ ISTORINĖ IR DVASINĖ RAIDA

Senieji Gardai, į kuriuos iš Vakarų Europos XVII a. pirmojoje pusėje paplito kalvarijos, rašytiniuose šaltiniuose pirmą kartą paminėti 1253 m. Šiame Žemaitijos krašte pirmoji bažnyčia pastatyta 1593 m. Vėliau ant Šv. Jono kalno 1619 m. buvo pastatyta kita Šv. Jono Krikštytojo bažnytelė ir 1622 m. įkurta parapija. Žemaičių vyskupas Jurgis Tiškevičius 1637 m. į Gardus pakvietė dominikonus, kuriems pastatė namus ir padovanojo žemės. Jurgio Tiškevičiaus pavedimu dominikonai čia įkūrė kalvarijos Kalnus. Buvo pastatytos koplytėlės (1639 m.) ir vienuolių dominikonų parašytos giesmės, maldos, nustatytas būdas, kaip šią Katalikų Bažnyčioje itin populiarią maldingumo praktiką reikia praktikuoti. Nuo Kalvarijų, kurios buvo įkurtos Garduose, šiai vietai prigijo Žemaičių Kalvarijos vardas. Žemaičių Kalvarijoje įsitvirtino dominikoniškasis Kalvarijų tipas – 19 stočių, šios Kalvarijos buvo pirmosios LDK (Vilniuje – Verkiuose 1662 m.). Nuo XVII a. vidurio Žemaičių Kalvarija ėmė garsėti savo stebuklinguoju Švč. M.Marijos su Kūdikiu paveikslu ir garsiais Švč. M.Marijos Apsilankymo atlaidais. Stebuklingasis Švč. M.Marijos paveikslas garsėjo savo stebuklais, ir dvasinė vyresnybė paskyrė komisiją stebuklų tikrumui ištirti. 1643 m., remiantis komisijos išvadomis, minėtasis paveikslas paskelbtas stebuklingu. Stebuklai buvo aprašomi knygoje, kuri, deja, 1896 m. degant bažnyčiai sudegė. Apie paveikslo stebuklingumą liudija ir votai, kurių šiuo metu yra 150 (suskaiciuoti 2003 m.). Maldos ir giesmės, skirtos Žemaičių Kalvarijos Dievo Motinai, buvo išspausdintos 1681 m. Jurgio Kasakauskio parašytoje ir išleistoje maldaknygėje *Rožančius*. Kai kurios giesmės tebegiedamos ir šiandien.

Po 100 metų Antanas Tiškevičius Kalvarijoje pastatydino bažnyčią ir ją tituluavo Švč. M.Marijos Apsilankymo vardu. Šie atlaidai buvo sujungti su nuo 1649 m. švenčiamais Kalvarijos Kalnų atlaidais. Žemaičių Kalvarijoje Švč. M.Marijos Apsilankymo atlaidai prasideda liepos 2 d. ir trunka net 10 dienų. Būtent liepos 2 dieną (1649) į Kalvarijos bažnyčią buvo įnešta Šv. Kryžiaus relikvija, parvežta iš Liublino dominikonų vienuolyno. Ji yra 3,2 cm ilgio ir 0,6 cm pločio – didžiausia Pabaltijyje.

Dominikonai Žemaičių Kalvarijoje apaštalavo iki 1889 m., kol juos išvijo carinė valdžia. Nuo 1927 m. iki 1948 m. Žemaičių Kalvarijos šventovė ir parapiją globojo vienuoliai marjonai. Sovietinės okupacijos metais (1940–1941; 1944–1989), nepaisant visų ateizmo diegimo programos vykdytojų pastangų, norimų rezultatų nebuvo pasiekta. Ir tarybiniais laikais į Žemaičių Kalvariją plūdo žmonės, taip išsaugotos ir koplyčios, ir Kalnų tradicija bei didžiųjų atlaidų svarba ir reikšmė. 1988 m. Žemaičių Kalvarijos Švč. M.Marijos Apsilankymo bažnyčia pakelta į Mažųjų bazi-

likų rangą, o 1989 m. miesteliui grąžintas senasis Žemaičių Kalvarijos vardas, kurį okupacinė valdžia 1967 m. buvo pakeitusi į Varduva.

Ir šiandien kiekvieno mėnesio 2 d. vyksta mėnesiniai Švč. M. Marijos Apsilankymo atleidai. Kiekvieną pirmąjį mėnesių šeštadienį tikintieji renkasi Bazilikoje ir garbina Dievo Motiną. Žemaičių Kalvarija ilgus amžius buvo ne tik Žemaitijos, bet ir visos Lietuvos vienas iš pagrindinių dvasinių centrų; toks išlieka ir XXI a.

Įvadas

Jėzaus Kristaus įkurtoji Šventoji Bažnyčia nustato įvairias maldingumo formas, padedančias tikintiesiems geriau suvokti ir įsijausti į Kristaus gyvenimą, mokymą, išganymo darbą, o ypač Jo kančią ir mirtį Jeruzalėje. Tas didysis žmonijos praeities įvykis, pasukęs pasaulį nauja kryptimi ir darantis nepaprastą įtaką ateičiai, šalia Kryžiaus ženklo ir šv. Mišių aukos bei Komunijos, labai ryškiai ir įtaigiai vaizduojamas Kryžiaus kelio stotyse (kitaip – *stacijose*); už šios praktikos atlikimą galima gauti visuotinius atlaidus¹.

Lietuvos Katalikų Bažnyčioje nuo XVII a. tampa populiari, gyva ir prasminga maldingumo praktika – kalvarių Kalnai. Juos pirmasis Lietuvoje 1639 m. Garduose įkūrė Žemaičių vyskupas Jurgis Tiškevičius. Įkūrus kalvarių Kalnus šiai vietai prigijo Žemaičių Kalvarijos vardas.

Kartu su kalvarių Kalnų praktikų populiarumu ir įaugimu į liaudiškąjį maldingumą greitai pradėjo garsėti ir Žemaičių Kalvarijoje vykstantys Švč. M. Marijos Apsilankymo 12 dienų atleidai, prasidedantys liepos 1 d. ir trunkantys iki liepos 12 d. Kalvarių įkūrimas 1639 m., Švč. M. Marijos Apsilankymo bažnyčia, pastatyta XVII a. viduryje, ir stebuklingasis Švč. M. Marijos su Kūdikiu paveikslas traukė ir tebetraukia minias piligrimų. Šios dvi neatšiejamos tradicijos: Žemaičių Kalvarijos Kalnai ir Švč. M. Marijos Apsilankymo atleidai tapo ne tik Žemaitijos, bet ir visos Lietuvos tikinčiųjų katalikiškumo ir maldingumo išraiška.

Žemaičių Kalvarijoje vykstančių atlaidų fenomenas domina istorikus ir mūsų tautos bei Bažnyčios dvasingumo tyrinėtojus. Norint geriau suvokti Žemaičių Kalvarijos fenomeną ir jo raidą, būtina bent glaustai peržvelgti, kokiomis aplinkybėmis formavosi kalvarių Kalnų tradicija ir garsieji Žemaičių Kalvarijos atleidai.

Tyrinėjant Žemaičių Kalvarijos istoriją iškyla viena didelė problema – 1896 m. sudegė šio miestelio bažnyčia, o kartu su ja ir visi ten buvę dokumentai, biblioteka ir visas bažnytinis archyvas. Dėl to šio darbo autorius ieš-

¹ Plg. *Liturginis maldynas*, Kaunas–Vilnius, 1984, p. 98.

kojo medžiagos apie atlaidus ir kalvarių Kalnus jau publikuotuose veikaluose, kur buvo reikiamos temai medžiagos.

Bene svarbiausias ir autentiškiausias šaltinis, kalbantis apie Žemaičių Kalvarijos įkūrimą, apie ten vykusius procesus – Žemaičių vyskupijos vyskupo M. Valančiaus parašytas ir 1848 m. Vilniuje išleistas veikalas *Žemaičių vyskupystė*. Šiame veikale yra keturi puslapiai, skirti Žemaičių Kalvarijai. Tai labai svarbūs puslapiai, nes M. Valančius naudojo dar nesudegusiais bažnyčios dokumentais ir archyvu. Veikale aprašoma dominikonų įsikūrimo Žemaičių Kalvarijoje istorija ir Kryžiaus kelio koplytelių įsteigimo aplinkybės.

Kalbant apie atlaidus ir kalvarių Kalnus negalima užmiršti dominikono J. Kasakauskio išleistos pirmosios lietuviškos maldaknygės *Rozanczius Święcziausios Maryos Panos yr saldziausy warda Jezusa teypogi spasabas apwayksiojima Kalnu Kalwaryos Ziamayciu su modlitwomis yr giesmiemis anto stuzijenciomis*. Šioje maldaknygėje, išleistoje 1681 m., randame Kalnų giesmes, taip pat giesmes, skirtas Žemaičių Kalvarijos Marijai. Šios giesmės – autentiškas liudijimas apie bažnyčioje esančio Švč. M. Marijos su Kūdikiu paveikslo stebuklingumą ir prie jo patiriamas malones².

Šiame darbe naudotasi 1972 m. pakartotinai išleistu vysk. M. Valančiaus veikalu *Žemaičių vyskupystė*³. Kitas, prie šaltinių skirtinas veikalas – kun. J. Ragaišio studija apie Žemaičių Kalvariją. Knyga išleista remiantis Žemaičių Kalvarijos bažnyčios archyvais; tai yra paskutinis veikalas, kuriame cituojami autentiški archyviniai dokumentai, prieš jiems sudegant⁴.

Apie Žemaičių Kalvarijoje vykstančius atlaidus ir ten einamą Kryžiaus kelią randame informacijos ir prof. kun. J. Totoraičio parašytose knygosė: *Žemaičių Kalvarija*⁵ ir *Vyskupas Jurgis Tiškevičius*⁶. Apie Marijos garbinimą ir Kalvarijos Švč. M. Marijos atlaidus daug informacijos randame kun. Jono Vaišnoros monografijoje⁷.

Prie šaltinių priskiriama ir XX a. pirmosios pusės periodinė spauda. Šaltinyje, *Žemaičių prieteliuje, Lietuvos aide* randama žinučių apie Žemaičių Kalvarijoje vykstančius atlaidus; jos taip pat suteikia daug autentiškos informacijos.

² D. Pociūtė-Abukevičienė, M. Vaicekauskas, *Giesmės dangaus miestui*, Vilnius, 1998.

³ M. Valančius, *Raštai*, t 2, Vilnius, 1972.

⁴ J. Ragaišis, *Žemaičių Kalvarijos aprašymas*, Vilnius, 1906.

⁵ J. Totoraitis, *Žemaičių Kalvarija*, Marijampolė, 1936.

⁶ J. Totoraitis, *Vyskupas Jurgis Tiškevičius*, Marijampolė, 1939.

⁷ J. Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, Roma, 1958.

Svarbus veikalas – *Lietuvių enciklopedija*⁸, išleista Bostone. Šios enciklopedijos atskiruose tomuose publikuojamuose straipsniuose yra svarbios medžiagos, reikalingos mūsų darbui.

Apie Žemaičių Kalvarijoje vykstančius Švč. M.Marijos Apsilankymo atlaidus ir Kryžiaus kelio koplytelių lankymą tarybiniais metais daug autentiškos ir patikimos informacijos randama sovietmečio pagrindžio leidinyje *Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika*⁹.

Darbe naudojamosi Telšių vyskupijos kurijos archyvu, Žemaičių Kalvarijos bažnyčios išlikusiu archyvu ir šio darbo autoriaus asmeniniu archyvu.

Žemaičių Kalvarijoje vykstančius atlaidus savo poemoje, dedikuotoje Žemaičių vyskupui M.[Valančiui](#), lenkiškai aprašė Žemaitijos poetė K.[Praniauskaite](#)¹⁰. Šios poemos ištraukų, kurias į lietuvių kalbą išvertė Vaclovas [Šiugždinis](#), randame 1989 m. Katalikų kalendoriuje žinyne¹¹.

Autentiškus atsiminimus ir išgyvenimus apie Žemaičių Kalvarijoje vykstančius atlaidus aprašo lietuvių išeivijos rašytojas P.[Abelkis](#)¹², kilęs iš Žemaičių Kalvarijos.

Gana išsamiai Žemaičių Kalvariją ir jos istoriją aprašo B.[Kviklys](#) savo knygoje *Mūsų Lietuva*¹³ ir *Lietuvos bažnyčios*¹⁴. Apie Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmes ir jų istorinę raidą, taip pat ir kitų kalvarijų istoriją randame A.[Motuzas](#) monografijoje¹⁵.

Tyrimo objektas – Žemaičių Kalvarijos Kalnai ir Švč. M.Marijos Apsilankymo atlaidai ir jų istorinė bei dvasinė raida.

Šio darbo tikslas – išnagrinėti Žemaičių Kalvarijos Kalnų ir Švč. M.Marijos Apsilankymo atlaidų vaidmenį ir svarbą visai Lietuvos Katalikų Bažnyčiai ir šių, liaudyje labai populiarių maldingumo formų vaidmenį Lietuvos dvasingumo raidai.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti Žemaičių Kalvarijos Kalnų ir Švč. M.Marijos Apsilankymo šventovės įkūrimo aplinkybes ir istoriją.

⁸ *Lietuvių enciklopedija*, t. 10, 13, 17, Bostonas, 1957–1958.

⁹ *Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika* (toliau – LKBK), Čikaga, 1978–1992, t. 4–10.

¹⁰ K.[Proniewskiej](#), *Festyna wielkiej Kalwaryi na Żmudzi*, Wilno, 1856.

¹¹ K.[Praniauskaite](#), Didžiosios Žemaičių Kalvarijos šventė, vertė V.[Šiugždinis](#), *Katalikų kalendorius žinynas*, 1989, Kaunas–Vilnius, 1989, p. 41.

¹² P.[Abelkis](#), *Atlaidų pavėsy*, Memigenas, 1955.

¹³ B.[Kviklys](#), *Mūsų Lietuva*, t. 4, Vilnius, 1991.

¹⁴ B.[Kviklys](#), *Lietuvos bažnyčios*, t. 1, Čikaga, 1980.

¹⁵ A.[Motuzas](#), *Lietuvos kalvarijų kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika*, Kaunas, 2003.

2. Aptarti Žemaičių Kalvarijos Kalnų ir Švč. M.Marijos Apsilankymo atlaidų svarbą Žemaitijos ir visos katalikiškos Lietuvos istorijai bei dvasinei raidai.

3. Atskleisti, koku indėliu vienuoliai dominikonai ir marijonai prisidėjo prie Žemaičių Kalvarijos Kalnų ir Švč. M.Marijos Apsilankymo atlaidų populiarinimo bei jų plėtotės, parodyti, kaip Žemaičių Kalvarijoje buvo skleidžiamas katalikų tikėjimas nuo kalvarijų ir šventovės įkūrimo iki šių dienų.

Metodas – analitinis sintetinis, t. y. dokumentų ir publikuotų veikalų Žemaičių Kalvarijos Kalnų ir Švč. M.Marijos Apsilankymo atlaidų klausimu istorinės ir dvasinės raidos analizė ir apibendrinimas.

Šis darbas 2003 m. Telšių vyskupo V.[Borisevičiaus](#) seminarijoje apgintas magistro laipsniui įgyti (darbo vadovas vysk. dr. Jonas [Boruta](#), SJ).

Žemaičių Kalvarijų atsiradimo aplinkybės

Kalvarijos į Gardus atėjo iš Vakarų Europos XVII a. pirmojoje pusėje. Pirmajame skyriuje apžvelgiamas kalvarijų tradicijos formavimasis Europoje ir Lietuvoje. Pirmiausia pateikiama glausta teologinė šios maldos formos analizė.

Bažnyčia, skelbdama pasauliui [Kristaus](#) paliktą Gerąją Naujieną, nuolat primena pasauliui, kad „žmogus ir jo aukščiausias pašaukimas atsiveria [Kristuje](#) Tėvo ir jo meilės paslapties apreiškimu“¹⁶. [Kristus](#) kentėjo ir mirė ant kryžiaus Golgotos kalne už visus žmones, trokšdamas išganyti visą pasaulį. „[Kristaus](#) mesijinis skelbimas ir visa jo veikla tarp žmonių baigiasi kryžiumi, prisikėlimu ir įžengimu į dangų“¹⁷. Bažnyčia skelbia apie [Kristų](#), kuris, būdamas tikras žmogus ir tikras Dievas, vaikščiojo šios žemės keliais, patyrė visus jos vargus ir išbandymus. „Taip, [Jėzus](#) yra tikras Dievas ir tikras žmogus! Kaip apaštalą [Tomą](#), taip ir Bažnyčią [Jėzus](#) be paliovos kviečia paliesti jo žaizdas, tai yra pripažinti jo visišką žmogiškumą, gautą iš Marijos, atiduotą mirčiai, perkeistą Prisikėlimo...“¹⁸ Bažnyčia kviečia savo tikinčiuosius apmąstyti ir geriau suvokti [Kristaus](#) – tikrojo Dievo ir tikrojo žmogaus kančią ir mirtį. Būtent Jis aukojosi dėl pasaulio išgelbėjimo iš nuodėmės. „Per Getsemanės ir Golgotos įvykius žmogiškoji [Jėzaus](#) sąmonė patyrė didžiausią išbandymą. Vis dėlto kančios ir mirties dramai nepavyko išju-

¹⁶ Jonas [Paulius](#) II, Enciklika *Dives in misericordia*, Kaunas, 1980, Nr. 1.

¹⁷ Ten pat, Nr. 7.

¹⁸ Jonas [Paulius](#) II, Apaštališkasis laiškas *Novo millennio ineunte*, Kaunas, 2001, Nr. 21.

Žemaičių Kalvarijos Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo
Mažoji bazilika

dinti jo romaus tikrumo, kad jis yra dangiškojo Tėvo Sūnus¹⁹. Ieškodama būdų ir tinkamesnių priemonių priartinti kiekvieno žmogaus sąmonę ir jausmus prie **Kristaus** išgyvenimų, Bažnyčia palaiko įvairias maldingumo formas, kurios yra reikšmingos skelbiant Evangeliją. Viena iš tokių formų – **Kristaus** kančios kelio pakartojimas. Eidamas Kryžiaus kelią tikintysis gali geriau įsigilinti ir suvokti Išganytojo **Kristaus** kančią ir mirtį. Žvelgdami į **Kristaus** veidą ir mąstydami priartėjame prie *paradoksiškiausio Kristaus slėpinio aspekto*, išnyrančio jo paskutinę valandą – Kryžiaus valandą. „Slėpinys

¹⁹ Ten pat, Nr. 24.

slėpinyje, kurio akivaizdoje žmogus tegali šlovindamas parpulti“²⁰. Kiekvienas, eidamas Kryžiaus kelią ir taip apmąstęs **Kristaus** kančią, gali paliudyti, kad „prieš mūsų akis praslenka įtampos kupinas Alyvų sodo epizodas. <...> Visu smarkumu šį paradoksą išryškina **Jėzaus**, regis, nevilties pilnas skausmingas šauksmas ant kryžiaus <...>“²¹. Kalvarijos Kalnai, apie kurių atsiradimo aplinkybes ir raidą kalbama šiame skyriuje, padeda suvokti tai, ką jautė **Kristus**. Bažnyčia kviečia kalvarijų Kalnų praktika prisiminti, „<...> jog **Jėzus** net skausmo bedugnėje mirties valandą maldavo atleidimo savo skriaudėjams <...> ir parodė savo atsidavimą Tėvui“²².

Lietuvos kalvarijų maldų tradicijos atėjimo į Lietuvą aplinkybės yra glaudžiai susijusios su kalvarijų atsiradimu Vakarų Europoje; čia ši maldin-gumo forma tebėra praktikuojama iki mūsų dienų.

Kalvarijų tradicijos formavimosi Europoje ir Lietuvoje apžvalga.

Nuo pat pirmųjų krikščionybės amžių krikščionys siekė parodyti **Kristaus** dieviškumą, nes juos nuolat persekiojo dvi priešiškos jėgos: žydai ir pagonys. Pirmųjų amžių krikščionys mąstytojai – ortodoksai visada pabrėžė Dangiškąją Dievo Sūnaus šlovę; tai atspindėjo ir literatūra bei menas. Buvo patariama nepropaguoti žmogiško Dievo Sūnaus pavidalo, taigi ir jo žeminančios mirties, todėl kenčiančio **Kristaus** tema buvo traktuojama labai sąlygiškai.

313 m. Milano ediktu krikščionims gavus laisvę iškyla naujas – **Kristaus** Valdovo, dangiško monarcho įvaizdis. Kartu atsiranda tendencija priartėti prie istorinės tikrovės. Ir būtent šiomis aplinkybėmis gimsta labai didelis susidomėjimas Palestinos „šventosiomis vietomis“. Jau Šv. **Jeronimas** (apie 347–420), garsusis Šventojo Rašto iš originalo kalbų į lotynų kalbą vertėjas, rašė, kad Jeruzalėje lankosi daugybė piligrimų. Jų antplūdis atslūgo tik 637 m., Palestiną užgrobę arabams. Piligrimai, grįžę iš tų vietų, kur **Kristus** gimė, gyveno, skleidė savo mokslą ir buvo žiauriai nukankintas, vaizdžiai pasakojo apie ten pamatytus vaizdus ir patirtus išgyvenimus. Dažnas piligrimas iš **Jėzaus Kristaus** tėviškės parsiveždavo žiupsnelį žemės ar kokį kitą daiktinį įrodymą, kuris esą dar mena Išganytojo laikus. Visa tai prisidėjo prie **Kristaus** kančios kulto atsiradimo. Pradedamos kurti specialios maldos Nukryžiuotajam, bažnyčios ir altoriai statomi Šv. Kryžiaus garbei, tapomi paveikslai, vaizduojantys **Kristaus** kentėjimus, statomi kryžiai – **Kristaus** kančios ir mirties ženklai, krikščionims reiškiantys pergalę prieš nuodėmę ir mirtį.

²⁰ Ten pat, Nr. 25.

²¹ Ten pat.

²² Ten pat, Nr. 27.

Šis **Kristaus** kančios kultas ypač išpopuliarėjo viduramžiais, gavęs stiprų impulsą iš Šv. Bernardo **Klerviečio** (XII a.) ir ypač iš Šv. **Pranciškaus** Asyžiečio (XIII a.) apmąstymų įžvalgų. Šių šventųjų gyvenimai ir jų pavyzdys sekant **Kristumi** dar labiau padėjo plėsti Viešpaties **Jėzaus Kristaus** kančios apmąstymus. Vėlyvaisiais viduramžiais **Jėzaus Kristaus** kankinystė su visa tai epochai būdinga ekspresija tampa tikėjimo centras, pamažu užima bene pačią svarbiausią vietą krikščionių tikėjime.

Dar viena svarbi priežastis, dariusi įtaką **Kristaus** kančios kulto raidai visoje Europoje, – Kryžiaus žygiai. Kryžiaus karai prasidėjo 1096 m. prieš Artimųjų Rytų musulmoniškus kraštus. Popiežius **Urbanas II** ragino visus vykti į Šventąją Žemę ir susigrąžinti ją iš „netikėlių“ rankų, nes „gėda krikščionybei, kad Šventosios žemės ir **Kristaus** karstas dar nepriklauso Bažnyčiai. Minėtos priežastys vienijo visą krikščionių pasaulį, todėl jis ėmėsi Kryžiaus žygių ir tuo siekė ne vieno ar kito, bet vienintelio tikslo – užkariauti Šventąją žemę“²³.

„Kryžiaus karai <...> XII–XIII a. vesti karai Jeruzalei ir Palestinai iš mahometonų išvaduoti“²⁴. Pagrindinė Kryžiaus žygių intencija buvo labai aiški: paimti Jeruzalės miestą ir įdiegti ten krikščionybę. Jeruzalėje tvarkėsi musulmonai, kur pradėjo įsitvirtinti nuo XI a. „Islamo išpažintojai sudavė didelį smūgį krikščioniškam Vakarų ir Rytų pasauliui, ypač Bizantijos imperijai, kurios didieji Azijos plotai jiems atiteko. Islamo iškilimas daugiausia paveikė krikščionis dėl to, kad paveržė didžiausią šventovę – Jeruzalę su Palestina, kuri nuo pat pirmųjų krikščionybės amžių traukė maldininkus. Bizantijos imperatoriai nuo pat **Konstantino** Didžiojo puoselėjo ir rūpinosi statyti ir palaikyti ten bažnyčias“²⁵. Šios gražios idėjos turėjo daug sekėjų, todėl Kryžiaus karai buvo labai energingai organizuojami ir juose dalyvavo dideli būriai europiečių.

Ši visuotinė idėja žūtbut turėjo būti įgyvendinta. Visas krikščioniškasis to meto pasaulis tuo ir tegyveno – nukeliauti į Jeruzalę ir ją užimti, visiems laikams iš jos išvijos „nekrikštus“. Ir tai įvyko, nes „didelėmis pastangomis ir su milžiniškais nuostoliais labiau sudrausmintą kariuomenę pasiekė savo tikslą – pagaliau krikščioniškasis pasaulis užvaldė išgarsėjusias šventas vietas: Betliejų, Getsemanę, Golgotą ir net Dievo karstą...“²⁶ Šis Šventosios Žemės užėmimas sukėlė naują vajų visoje Europoje, – labai suaktyvėjo krikš-

²³ G.**Hėgelis**, *Istorijos filosofija*, Vilnius, 1990, p. 595.

²⁴ *Lietuvių enciklopedija*, t. 13, Bostonas, 1958. p. 170.

²⁵ Ten pat.

²⁶ G.**Hėgelis**, *Istorijos filosofija*, p. 413.

čionių invazija į šią šalį. Tapo populiariu iš Jeruzalės gabenti viską, kas tik buvo įmanoma. Garsusis filosofas G. **Hėgelis** labai taikliai yra pasakęs, kad „dabar krikščionybė patenkino savo religinį poreikį, dabar ji galėjo iš tikrųjų niekieno nekliudoma eiti Išganytojo pėdomis. Laivai, prikrauti žemės, gabeną ją iš Pažadėtosios Žemės į Europą. Paties **Kristaus** relikvijų gauti buvo neįmanoma, nes jis prisikėlė: **Kristaus** drobulė, **Kristaus** kryžius, pagaliau **Kristaus** karstas tapo aukščiausiomis relikvijomis“²⁷.

Kryžiaus žygių rezultatas – Jeruzalėje pastatytos šventovės, žyminčios Išganytojo kančios vietas. Ir nors permaininga kova tarp krikščionybės ir islamo Palestinoje baigėsi islamo pergale 1291 m., tačiau Jeruzalėje išliko kryžininkų statytos „stacijos“ (lot. *statio* – buveinė).

Palestinos žemėje pasilikę krikščionys, taip pat iš Europos atvykę ir Jeruzalėje apsigyvenę vienuoliai saugojo savo statytas šventoves ir vienuolynus. Žinoma, krikščionims nebuvo sudarytos sąlygos įsitvirtinti ir laisvai veikti. Jie buvo persekiojami ir net masiškai žudomi.

Tokia padėtis piligrimams buvo labai nepalanki, – kelionė į Šventąją Žemę dažnai galėjo kainuoti gyvybę. Be to, tais laikais net kelionės po Europą buvo nelengvos dėl prastų kelių, siautėjančių plėšikų ir labai prastų buitinių sąlygų. Šios aplinkybės nulėmė tai, kad šventųjų vietų lankytojų srautas nuo XIII a. pabaigos labai smarkiai sumažėjo.

Viduramžiais ir Renesanso epochų sandūroje prasidėjo Europos kultūros supasaulėjimas. Tai paskatino Katalikų Bažnyčią ieškoti naujų būdų stiprinti tikėjimą. Bažnyčia nusprendžia pasitelkti Išganytojo kančios kultą. Tačiau iškilo dilema: kaip tai padaryti, juk Dievo Sūnaus kančia ir mirtis ant kryžiaus, Jo Motinos **Marijos** išgyventas skausmas ir kančia vyko Jeruzalėje. Tikintieji visa tai apmąstyti ir geriausiai pajauti galėtų autentiškoje aplinkoje – Šventojoje Žemėje, į kurią, deja, ne kiekvienas tikintysis gali nuvykti. Ir Bažnyčia rado išeitį – Europoje pradedami steigti „Jeruzalės keliai“.

Vadinamieji „Jeruzalės keliai“ atsirado vienuolynuose, privačiuose namuose, soduose ir, žinoma, bažnyčiose, kur jie buvo sužymimi tiesiog ant grindų. Dvasininkai ima kurti ir tvarką bei pamokymus, kaip eiti Kryžiaus kelią ir kaip praktikuoti maldą.

Ilgainiui imta steigti kalvarijos (pagal Kalvarijos kalvos Jeruzalėje pavadinimą), kurios buvo labai panašios į Jeruzalės Kryžiaus kelią. Kryžiaus kelias buvo steigiamas kalvotose vietovėse, stengiamasi išlaikyti autentišką atstumą, kad kuo labiau būtų priartėta prie tikrojo peizažo ir tai padėtų geriau įsijausti ir suvokti **Kristaus** kančias ir išgyvenimus Jo Kryžiaus kelyje.

²⁷ Ten pat, p. 413.

Pirmosios tokio pobūdžio kalvarijos buvo įsteigtos Europoje. Jas įkūrė dominikonas [Alvarezas](#) apie 1405–1420 m. Ispanijoje, netoli Kardobos. Vienuolis [Alvarezas](#) Išganytojo kančios vietas žymėjo skulptūromis, tik nėra tiksliai žinoma, kiek tų kančios vietų buvo. Kitos kalvarijos buvo įrengtos Italijoje apie 1453 m., o truputį vėliau, apie 1468 m., tokio tipo kalvarijos atsiranda ir Vokietijoje (Liubeke). Kuriantis kalvarijoms kančios vietų skaičius buvo nevienodas: buvo kalvarijų, kur buvo 4 ar daugiau stočių. Iki pat XVI a. ir Jeruzalėje nebuvo nustatytas pastovus stočių skaičius. Pagaliau įsitvirtina du pagrindiniai kalvarijų tipai: pranciškoniškas ir dominikoniškas. Pranciškoniškas tipas įtvirtino 14 stočių, o dominikoniškas – 19 stočių.

XVI a. Europą sudrebino reformacija, buvo mestas iššūkis katalikybei, kuri, anot reformatų, buvo praradusi savo pirminį dvasingumą. Katalikų Bažnyčia apkaltinta nukrypimu į „jusliškumą“ ir „išorybę“²⁸. Reformacija atmetė emocijas, jausminį artėjimo prie Dievo elementą. Reformatai skelbė, kad „tikrasis dvasiškumas, [Kristus](#), joku būdu nesireiškia ir nėra tikras išoriškai, tačiau kaip dvasinis pradas jis apskritai įgyjamas tik susitaikant su Dievu – tikėjime ir pasitenkinime“²⁹.

Reformacija Europoje pristabdė kalvarijų kūrimąsi. Tuo tarpu Katalikų Bažnyčia, reaguodama į vykstančius įvykius, 1545 m. sušaukia visuotinį Bažnyčios Susirinkimą Tridente. Trimis etapais vykęs Susirinkimas nustatė katalikybės ir protestantizmo doktrinų skirtumus. Katalikų Bažnyčia dar kartą patvirtino savo doktriną ir tuoj po Susirinkimo imta įgyvendinti Bažnyčios vidines reformas. 1564 m., jau pasibaigus Susirinkimui, popiežius [Pijus IV](#) patvirtino visus Susirinkimo dekretus, kurių Bažnyčia laikėsi ilgus keturis šimtmečius, iki pat Vatikano II Susirinkimo, kuris vyko 1962–1965 m. Po Tridento Susirinkimo vėl imta steigti Kryžiaus kelio stotys. Bažnyčia, siekdama sustiprinti katalikybę, vėl atsigręžė į [Kristaus](#) kančios kultą ir pradėjo jį labai populiarinti. Išplėtotą ištisa šio kulto kultūra ir liaudis labai pamėgo šią maldingumo praktiką. Kuriami eiliuoti tekstai, paremti Šventuoju Raštu ir jausmais, melodijų spektras tampa be galo platus. [Kristaus](#) kančios ir Jo nueitas Kalvarijos kelias kartojamas kiekviename kaime, kiekvienoje vietovėje.

Tridento Susirinkimo nutarimų vykdymas taip pat pradedamas Lietuvoje ir Lenkijoje. XVI a. pabaigoje Vilniuje įsteigiama kunigų seminarija, pradedamos steigti mokyklos, bandoma suaktyvinti Bažnyčios bendruomenės gyvenimą. Į Lietuvą ateinanti europinė kultūra kartu atnešė ir Kryžiaus

²⁸ Plg. [G. Hegelis](#), *Istorijos filosofija*, p. 431.

²⁹ Ten pat, p. 433.

kelio maldų praktiką. Reikia pasakyti, kad Lenkijos–Lietuvos valstybėje Kryžiaus keliu susidomėta gana vėlai. „Iš vienos pusės, turime tad visokiausių žinių žinelių susidaryti išvadai, kad krikščionybė Lietuvoje XVI a. dar turėjusi būti gana menka, labai paviršutiniška. Nors tos žinios, kaip sakyta, apskritai teliečia paprastąjį liaudį, bet jos yra mielai nurodomos, laikant jas viena iš priežasčių, kodėl protestantizmas Lietuvoje rado sau atramą. Iš kitos pusės, tačiau turime neabejotinai autentiškų įrodymų, kurie gera dalimi nuneigia aną tamsų paveikslą“³⁰. Situacija pavaizduota paini, o katalikybės plitimas Lietuvoje – Žemaitijoje merdintis, bet iš tikrųjų buvo ne taip. Istorikas Z. Ivinskis sako, jog katalikybė XVI a. nebuvo jau tokia silpna ir merdinti. Jis remiasi pirmosios lietuviškos knygos *Katekizmo* (1547) autoriaus, Ragainės protestantiškos bendruomenės vadovo užrašytais žodžiais. Istorikas rašo: „Tai parodo paties M. Mažvydo, kai jis klebonavo Ragainėje, charakteringas laiškas hercogui Albrechtui. Ragainės pastorius gailiai nusiskundžia, kad jo parapijiečiai labai mėgsta važinėti į įvairias žemaičių parapijas į atlaidus. Mažvydas išskaičiuoja keliolika tokių vietų su atlaidais, kur ragainiškiai lankosi“³¹. Taigi krikščionybė Lietuvoje XVI a. jau gana giliai buvo įleidusi šaknis, nes formavosi ir giedojimo tradicija, didėjo ir atlaidų populiarumas, ir visa tai buvo ta terpė, kuri, nepaisant protestantizmo bangos, padėjo įsitvirtinti kalvarijų tradicijai. Atlaidai buvo populiarūs Žemaitijoje, nes M. Mažvydas savo laiške kalba būtent apie šio regiono parapijas. Nors krikščionybė į Žemaitiją atėjo tik XV a. iš Lenkijos, tačiau gana greitai prigijo. Pamažu buvo perimtos ir kai kurios krikščioniškos tradicijos.

Lenkija stengėsi apkrikštyti gretimas pagoniškas šalis (Prūsiją, Lietuvą), todėl dėl šios ir kitų priežasčių čia nebuvo paplitusios piligriminės kelionės į Šventąją Žemę. Tiesa, 1143, 1154, 1217 m. į Jeruzalę vyko pavieniai ginkluoti lenkų kunigaikščių būriai, tačiau iš esmės Lenkija liko Vakarų Europą apėmusių religinių aistrų nuošalyje. Tiek Lenkijoje, tiek Lietuvoje buvo menkesnis pragyvenimo lygis ir kitokia kultūra bei mentalitetas, todėl tokio antplūdžio maldininkų – piligrimų, kaip iš Ispanijos, Italijos, Prancūzijos ir kitų Vakarų Europos valstybių, nebuvo. Kliūtis buvo ir didžiuliai atstumai bei sunkus susisiekimas. Suprantama, kad šiose šalyse Išganytojo kančios kultas buvo išpažįstamas ir propaguojamas. Tik šį kultą labiau atspindėjo religinės misterijos, giesmės, maldos bei sakralinis menas. Didesnis susidomėjimas Jeruzale čia pastebimas tik XVI a., kai Lietuvoje Bažnyčia iš kerig-

³⁰ Ivinskis Z., Rinktiniai raštai, t. 4, Roma, 1987.

³¹ Ten pat, p. 445.

mos³² perėjo į katechezę. Šis lūžis įvyksta kartu su M. Daukšos *Katekizmo* (1595 m.) išleidimu, nes tai buvo pirmoji LDK išspausdinta lietuviška knyga. Tai buvo reikšmingas įvykis tautos kultūros istorijoje, nes prasidėjo naujas mūsų tautos raidos tarpsnis. „Taip pat religiniame mūsų krašto gyvenime bei Lietuvos Bažnyčios istorijoje M. Daukšos *Katekizmo* išspausdinimas – reikšmingas vystymosi ir brandos slenkstis iš kerigminės epochos į naują visos visuomenės katekizacijos epochą. <...> Drįsčiau tvirtinti, kad XVI amžiumi prasidėjusi mūsų tautos religiniame gyvenime „katekizmų“ epocha yra lietuviškos krikščionybės bandymas pakilti virš atskirų lozungų bei tik etiketės pobūdžio tikėjimo, suprasti, priimti ir gyventi krikščioniškojo tikėjimo ir Evangelijos visumą“³³.

Tokioje terpėje brendo kalvarijų Kalnų tradicijos raida Lietuvoje. Kerigma baigiasi ir prasideda katechezė, kai labiau gilinamasi į tikėjimo tiesų suvokimą, nuodugniau jos analizuojamos. Tai buvo impulsas katalikybei ir jos išraiškoms Lietuvoje įkopti į aukštesnį katechezės ir teologinės mąstysenos lygmenį.

XVII a. Lietuvoje imamos steigti pirmosios kalvarijos (1639 m. Garduose, 1662 m. Vilniuje – Verkiuose). Tai ženklas, jog katalikybė Lietuvoje laimėjo. Iki amžiaus vidurio susiformuoja Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų kapitulų sudėtis, šaukiami sinodai (ypač dažni Žemaitijoje), statoma daugybė naujų bažnyčių ir vienuolynų. Bažnyčių gausėjimas ir vienuolynų kūrimasis padeda Bažnyčiai atgaivinti reformacijos laikais užmirštas kai kurias maldų formas. Stiprėja mistikos ir askezės praktika, Bažnyčia pradeda lanksčiau prisitaikyti prie vietinių papročių ir tradicijų. Bažnyčia atlieka didelį vaidmenį ir visuomenės gyvenime. Tam dedama daug pastangų, nes „Nuo oficialaus Lietuvos krikšto 1387 metų iki pat XVI a. vidurio apkrikštytosios Lietuvos visuomenė su krikščioniškuoju tikėjimu buvo supažindinta tik paviršutinišku kerigminiu skelbimu. Pirmiausiai tai tinka liaudžiai, bet ir diduomenei <...> Menkas liaudies, miestiečių ir net didikų religinis sąmoningumas buvo tik kerigminis tikėjimo skelbimo rezultatas“³⁴. Šis laikotarpis, trukęs apie 150 m., baigiasi su Mažvydo ir Daukšos katekizmais, nes „plačioji Lietuvos krikščionių bendruomenė žengia į naują savo vystymosi eta-

³² Kerigma [paskelbimas] – krikščionių teologinis terminas. NT vartojamas 3 reikšmėmis: turinio, akto ir institucijos skelbimas. Dievo paskelbto žodžio perdavimas krikščionių bendruomenėse. Plg. *Religijotyros žodynas*, sud. R. Petraitis, Vilnius, 1991, p. 189.

³³ J. Boruta, SJ, XVI šimtmečio pabaigos Lietuvos Bažnyčia – iš kerigmos į katechezę, *Laiškai lietuviams*, Nr. 4, 1996, p. 111.

³⁴ Ten pat, p. 112.

pą – katechezės epochą“³⁵. Po kerigmos buvo būtina ieškoti paprastesnių Gerosios Naujienos skelbimo būdų, kurie turėjo padėti žmonėms vis geriau suvokti ir įsisąmoninti tikrąją tikėjimo esmę ir vietoj fragmentinio supratimo jau stengtis susidaryti tikėjimo doktrinos vaizdą.

Bažnytinės ceremonijos, dogmos ir net baroko menas priderinami prie to meto jausenos ir požiūrio. Baroko emocionalumas, prabanga, puošnumas bei išmoningi efektai atitiko epochos dvasią. XVII a. Lietuvoje išplinta paraliturginių misterijų tradicija. Organizuojami vaidinimai, kurių scenarijai vaizduoja Senojo ir Naujojo Testamento įvykius, šventųjų gyvenimų vaizdus. Ypač dažnas šių misterijų siužetas buvo **Kristaus** gyvenimas ir kančia.

1569 m. į Vilnių atvyksta Vilniaus vyskupo V. **Protasevičiaus** pakviesti jėzuitai. Lietuvoje prasideda kontrreformacijos judėjimas, įsteigiama aukštoji mokykla, kuri 1579 m. tampa universitetu. Katalikybė Lietuvoje įsitvirtina, šį kartą, atrodo, tvirtai ir ilgam. „Tas neilgas laikotarpis, prasidėjęs pirmųjų katekizmų lietuvių kalba išspausdinimu, savo vėlyvesne forma apibūdinamas kaip laikotarpis, kai mūsų kraštas religinėje ir kultūrinėje srityje ėjo koją kojon su visa krikščioniškąja Europa. Tai ir Vilniaus Akademijos – universiteto žydėjimo epochos, ir lietuviškojo baroko išsiskleidimo laikas, tai **Liauksmينو** ir **Sarbievijaus**, Andriaus **Rudaminos** ir kt. epocha ir, be abejo, didžiojo žemaičių vyskupo Merkelio **Giedraičio** ir talkininko kanauninko Mikalojaus **Daukšos** kūrybos bei veiklos šimtmetis“³⁶. Kartu su jėzuitais atvyksta į Lietuvą ir kiti ordinai – dominikonai ir bernardinai – kuriuos mažiausiai palietė vienuolynų tuštėjimas reformacijos laikais.

Religinės kultūros formavimuisi XVI a. 7-ajame dešimtmetyje didelę įtaką darė Lenkijoje ir Lietuvoje pasirodžiusios **Jėzuitų** ordino įkūrėjo Šv. Ignaco **Lojolos** „Dvasinės pratybos“ ir dominikonų vienuolio Liudviko **Grenadiečio** raštai. Šiuose raštuose **Kristaus** gyvenimas kartu su jo kančia sudaro pagrindinę apmąstymų ir meditacijų programos dalį. Dar vienas dvasinis autorius, Lenkijoje ir Lietuvoje išpopuliarėjęs savo rašiniais, – **Andrichomijus** (Kriuck van Andrichem), kurio tikslas buvo agituoti tikinčiuosius vykti į Jeruzalę ir steigti kalvarijas kitur. Būtent jo knyga „Jeruzalem scienti tempore Christi floruit et suburbanorum eiuis brevis descriptio“ ir buvo tas veikalas, kuriuo remiantis buvo įkurtos pirmosios kalvarijos Žečpospolitoje – Zebžydovskos Kalvarija (1604 m.).

³⁵ Ten pat, p. 133.

³⁶ Ten pat.

Prasidėjus kalvarijų kūrimumui vėl išpopuliarėja atlaidai, gaunami keliaujant į šventas vietas. Tose vietose vyko stebuklai, buvo patiriamos dvasinės malonės. Pilgrimai plaukte plaukė į tas šventoves, kur buvo šventųjų paveikslų ir statulų, prie kurių meldamiesi žmonės patirdavo įvairių malonių: išgijimų, atsivertimų ir kt. Tokių stebuklingų vietų ir garsių šventovių pagausėja ir Lietuvoje XVII a. Čia kūrėsi vienuolynai ir imdavosi globoti garsiąsias šventoves, kurti maldoms tinkamą aplinką. Jie teikė informaciją, stengėsi patenkinti tiek fizinius, tiek dvasinius piligrimų poreikius. Viena iš tokių garsių šventovių tampa ir Gardai (vėliau pavadinta Žemaičių Kalvarija).

Gardų ir jų apylinkių istorinė raida iki XVII a. 2003 m. kelioms dešimtims Lietuvos vietovių buvo išskirtiniai – sukako 750 metų, kai 1253 m. jos buvo pirmą kartą paminėtos. Beveik visos jos Žemaitijoje. Vienos iš jų, tą vienintelį kartą paminėtos, amžiams dingo, kitų vardai išskildavo po kelių šimtmečių, viena kita dėl politinės strateginės svarbos istorijos šaltiniuose būdavo minima nuolat.

1253 m. Lietuvos vietovės užfiksuotos keliuose istorijos dokumentuose: tai keturi 1253 m. balandžio–liepos mėn. įvykdyto Kuršo žemės pasidalijimo tarp Kuršo vyskupo ir Livonijos ordino dokumentai ir karaliaus [Mindaugo](#) kai kurių Žemaičių žemių dovanojimas Livonijos ordinui už gautą ir būsimą paramą. Senieji dabartinių Lietuvos ir Latvijos vietovių pavadinimai, kuriuose išlikę kuršių ir lietuvių kalbų archajinių relikto, daugiau nei šimtmetį, be istorikų, pvz., [H.Lovmianskio](#), domino kalbininkus. Savo darbuose jais naudojo [A.Bielensteinas](#), [K.Būga](#), [A.Salys](#), [Z.Zinkevičius](#) ir kt. Po jų kruopštaus darbo šių vietovardžių originaliosios formos buvo rekonstruotos, jie identifikuoti su dabartinėmis vietovėmis, tyrimų rezultatai paskelbti mokslinėje literatūroje.

Tarp 50 įvairių Žemaitijos vietovių, kurios rašytiniuose šaltiniuose paminėtos pirmą kartą, randame ir Žemaičių Kalvariją, kitaip sakant, Gardus. Žemaičių Kalvarija (*Garde, Sarde*) – miestelis Plungės rajone. Šis miestelis, – rašė Č.[Kudaba](#), – yra įsikūręs prie Varduvo upelės, kuri seniau vadinta Sedula. Ta vieta labai seniai turėjo kitą pavadinimą – Gardai. Kalva, vadinama Šv. Jono kalnu, rodos, yra viršūnėje pilta. Taigi galbūt ten buvo kokia pilaitė. Žvizdro kalne 1916 m. vokiečiai kasinėdami aptiko turtingus IX–XII a. kapus su ginklais ir papuošalais³⁷. Žemaičių Kalvarija yra įsikūrusi tarp jau minėtų keturių: Šv. Jono, Žvizdro, Beržų, Kryžiaunos kalvų, Plungės rajono

³⁷ Plg. Č.[Kudaba](#), *Kalvotoji Žemaitija*, Vilnius, 1972, p. 66.

šiaurėje³⁸. Varduvas upelyje, pasak legendos, buvo krikštijami žemaičiai. Krikštijamieji gaudavę naujus vardus ir dėl tos priežasties upė pavadinta Varduva, o šalia esantis kalnas – Šv. Jono Krikštytojo vardu. Žemaičių Kalvarijos istorijai yra labai svarbus tas faktas, kad ši vietovė paminėta 1253 m., t.y. tais pačiais metais, kai **Mindaugas** karūnuotas karaliumi.

Žemaičių Kalvarijos parapijos istorija yra gerokai vėlesnė, nes Žemaitija buvo apkrikštyta tik 1413 m., Žemaičių vyskupija įsteigta 1417 m. LDK kunigaikštis **Vytautas** Medininkų vyskupui 1421 m. padovanojo žemių ir kito nekilnojamojo turto. Tarp užrašymų minimas „visas Alsėdžių ežeras“. „Visos užrašomos žemės su miškais, vandenimis, su viskuo, kas juose yra ir gali ateityje būti, atiduotos ir pavestos vyskupui, jo įpėdiniais ir kapitulai amžinai ir visiškai jų nuosavybei“, – skelbia išlikęs **Vytauto** dokumento nuorašas³⁹. Tiesa, čia nepaminėta nei Alsėdžių, nei Gardų vietovių pavadinimai. Sunku pasakyti, ar buvo kitas LDK kunigaikščio **Vytauto** dovanojimo aktas, kuriuo minėtos žemės būtų padovanotos Žemaičių vyskupijos vyskupui. Šis raštas tikrai galėjo būti parašytas, nes Alsėdžiuose ilgus metus buvo įsikūręs Žemaičių vyskupo dvaras. Galbūt šis aktas neišliko, o gal šios vietovės dovanojimo metu buvo negyvenamos dėl nepaliojamų kryžiuočių puldinėjimų ir niokojimų. Senieji gyventojai pasakoja legendą, kad Šv. Jono kalną – buvusį piliakalnį Varduvas ir Cedrono upelių santakoje, supylę pagonys ir ant jo degindavę aukas. Aplink šį kalną augę miškai, juose žaliavę ąžuolai, į dreves bitės nešusios medų, kurį meškos kopinėjo. Žemaičių Kalvarijos senbuvė E.**Bušmienė** pasakojo, kad ant Šv. Jono kalno stovėjusi pilis. Toje pilyje gyvenęs stipruolis „dvarions Gardiens“, turėjęs stebuklingą kardą, kuriuo kaimą saugodavo nuo priešų. Galbūt šio „dvarionio“ garbei ilgą laiką vietovė ir buvo vadinama Gardais⁴⁰.

Grįžtant prie minėto LDK kunigaikščio **Vytauto** dovanojimo akto, kur nepaminėtas Gardų vietovės pavadinimas, tenka daryti prielaidą, kad sąvoka „visas Alsėdžių ežeras“ reiškia visą valsčių, kuriam priklausė ir Gardai. Vėliau nuniokotas kraštas atsigavo, Alsėdžiuose buvo įkurta Žemaičių vyskupo rezidencija, o vyskupo dvarelis buvo Garduose.

Nėra tikslių duomenų, kada ir kas pirmasis Garduose pastatė bažnyčią. Atsižvelgiant į tai, „jog pirmosios Lietuvoje bažnyčios ir koplyčios dažniausiai buvo statomos stambeldžių šventyklų vietose, aukštesnėse vietovėse“⁴¹,

³⁸ Plg. K.M. Žemaičių kalvarijoms 350, *Katalikų kalendorius žinynas*, Kaunas–Vilnius, 1989, p. 35.

³⁹ M.**Anziulytė**-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, Kaunas, 1937, p. 82.

⁴⁰ Plg. R.**Balkutė**, Žemaičių Kalvarijos atlidai, *Liaudies kultūra*, Vilnius, 2002, Nr. 4, p. 34.

⁴¹ A.**Motuzas**, *Lietuvos kalvarijų kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika*, Kaunas, 2003, p. 35.

Kryžiaus kelio medinė koplytėlė *Jėzus meldžiasi Alyvų sode* ant Šv. Jono kalno.
(Pirmoji Žemaičių Kalvarijos bažnyčia, pastatyta 1619 m.)

pirmoji bažnyčia Garduose galėjo būti pastatyta 1593 m.⁴² Vyskupas M. Valančius apie pirmąją bažnyčią Garduose rašė: „Gardai buvo tai soda, vyskupams prideranti, katroj ant aukšto kalno senovėj kana kas pastatė bažnytėlę Šv. Jono Krikštytojo“⁴³. M. Valančius nepateikia konkrečios datos, kada buvo pastatyta pirmoji bažnyčia Garduose, tačiau jo pasakymas „senovėj“ leidžia daryti prielaidą, kad nurodoma data – 1593 m. gali būti gan tiksli. Žinoma, negalėtume teigti, kad ši pirmoji bažnytėlė ar koplyčia negalėjo būti pastatyta anksčiau, tačiau nėra šį faktą nei įrodančių, nei paneigiančių dokumentų.

J. Ragaišis savo knygelėje *Žemaičių Kalvarijos aprašymas* nurodo kitą pirmosios bažnyčios Garduose pastatymo datą. Jis teigia, jog Šv. Jono Krikštytojo bažnytėlė ar koplyčia buvo pastatyta Žemaičių vyskupo S. Kiškos iniciatyva XVII a. pirmojoje pusėje. „Gardų sodžius tuomet prie Žemaičių vyskupų priklausė ir nuo pat pradžios stovėjo jame ant aukšto kalno Šv. Jono Krikštytojo garbei pašvęsta medinė bažnytėlė, kaip Alsėdžių parapijos filija; <...> Gardų bažnytėlę pastatė uolus vysk. Stanislovas II Kiška (1619–1626), išvydęs, jog tolimesniems Alsėdžių parapijos žmonėms per sunku kas šventadienį vaikščioti į parapijos bažnyčią“⁴⁴. Kunigas J. Ragaišis toliau rašo, kad

⁴² Plg. K.M. Žemaičių Kalvarijos jubiliejus..., p. 35.

⁴³ M. Valančius, *Žemaičių vyskupystė*, Vilnius, 1972, p. 299.

⁴⁴ J. Ragaišis, *Žemaičių Kalvarijos aprašymas*, Vilnius, 1906, p. 11.

vyskupas įsakė kunigams, dirbantiems Alsėdžiuose, dažnai lankyti šią pastatytąją bažnyčią ir ten susirinkusiems tikintiesiems aukoti šv. Mišias. Iš pat pradžių, po bažnytėlės pašventinimo, Gardai nebuvo parapija, o tik filija, todėl neturėjo savo kunigo prie bažnyčios. Tam pačiam vyskupui S.**Kiška** vyskupaujant Gardų Šv. Jono Krikštytojo bažnytėlei buvo užrašyta šiek tiek žemės ir šalia bažnyčios apgyvendintas kunigas. „Metuose 1622 bažnyčėlė ta vos biškelį žemės teturėjo; šiaip jau kunigas, pas ją gyvenęs, mito apveizdu Dievo“⁴⁵.

Vysk. S.**Kiška** negalėjo nesirūpinti naujai pastatyta bažnyčia. „Kiek vėliau (apie 1622 m.) tas pats vyskupas Gardų koplyčią padarė parapijos bažnyčia ir nustatė parapijos ribas. Bažnytėlė buvo pastatyta ant dabar vadinaamo Šv. Jono kalno ir turėjo to šventojo titulą. Prie jos vargingai gyvenęs kunigas 1636 m. buvo aprūpintas išlaikymu“⁴⁶. Pastarasis nuopelnas priskiriamas jau vyskupui Jurgiui **Tiškevičiui** (1633–1649)⁴⁷, nes S.**Kiška** Žemaičiuose vyskupavo iki 1626 m.

Sugrįžkime šiek tiek į praeitį ir pasižiūrėkime, kokia buvo bendra situacija Žemaitijoje dar tada, kai Garduose bažnyčios nebuvo. „Reikia mums žinoti, jog XVII amžiaus pradžioje katalikai atsižymėjo didžiu uolumu (karštumu) dvasiškame gyvenime; tasai uolumas pasirodo iš to, jog nors antroje XVI amžiaus pusėje buvo belikę visuose Žemaičiuose vos keletas bažnyčių, XVII-me buvo jau 83 parapijų bažnyčios, 16 filijų ir 20 altarijų. Viena to uolumo priežastimi buvo reikalas katalikams kovoti su prasiplatinusiu jų tarpe protestantizmu, kuris Jurgiui III **Petkevičiui** (1567–1574) bevaldant vyskupiją taip buvo ją ištuštinęs, jog tik 7 kunigai ir 8 bažnyčios buvo belikusios“⁴⁸.

Situacija visoje Žemaičių vyskupijoje buvo nepavydėtina. Žemaičiai vis dar laikėsi senųjų pagoniškų papročių, lietuviškai kalbančių ir gimtąją gyventojų kalba Dievo žodį skelbiančių kunigų labai trūko. Kun. J.**Ragaišis** rašo: „Vien tik gerojo Dievo Apvaizda neleido katalikybei mūsų krašte amžinai pražūti. Anoje nelaimingoje gadynėje Dievas siuntė mūsų žmonėms dievobaimingą, uolų ir, galima sakyti, šventą <...> vyskupą Merkelį **I Giedraitį** (1575–1609) ir kitus gerus jo įpėdinius, kurie, Dievui padedant, viską pagadintą atitaisė ir pagražino lietuvius katalikų tikybon“⁴⁹.

⁴⁵ M.**Valančius**, *Raštai*, t. 2, Vilnius, 1972, p. 299.

⁴⁶ J.**Vaišnora**, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, Roma, 1958, p. 372.

⁴⁷ Plg. K.**Bružas**, A.**Miškinis**, Varduva, *Lietuvos TSR urbanistikos paminklai*, Vilnius, 1979, Nr. 2, p. 80.

⁴⁸ J.**Ragaišis**, *Žemaičių Kalvarijos aprašymas*, p. 11–12.

⁴⁹ Ten pat, p. 12.

Labai nelengvu laiku Žemaičių vyskupu tapo M. Giedraitis. Šis labai uolus ganytojas rūpinosi, kad Žemaitijoje imtų plėtotis katalikybė, ir daug nuveikė šioje srityje. Remdamiesi dokumentais, galime spėti, kad Garduose bažnyčia galėjo būti pastatyta anksčiau, nei ją pastatė vysk. S. Kiška. Mat vyskupo rezidencija buvo Alsėdžiuose, o Garduose stovėjo vyskupo dvarelis, todėl galime daryti prielaidą, kad čia galėjo būti pastatyta koplytelė ar bažnyčia. Apie tokią vyskupo M. Giedraičio veiklą yra išlikę nedaug dokumentų. „Bet ir iš to, ką turime, aišku, kad jį galima vadinti *episcopus ambulans*: Cod. Medn. I išleistuose 15 vyskupo Giedraičio meto dokumentų nurodoma 12 jų išdavimo vietų, tarp jų – Varniai, Viduklė, Surviliškis, Luokė, Gardai, Alsėdžiai ir Pašvitinys, t. y. vietovės, esančios vyskupijos ribose“⁵⁰.

Žemaičių vyskupo Jurgio Tiškevičiaus vaidmuo. Vyskupo Giedraičio įpėdiniu (po Merkelio Geišo, vyskupavusio pusantrų metų) „buvo labai darbštus ir uolus vyskupas – grafas Jurgis Tiškevičius“⁵¹. Jurgis Tiškevičius gimė apie 1595 m. „iš didelės visoje Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštystėje garbingos didikų ponų giminės. Jo gimtinė buvo Brastos vaivadijoje Vostrijos dvaras. <...> Jo tėvas Eustachijus Jonas Tiškevičius buvo Brastos vaivadas“⁵². Augo ir brendo pamaldžioje katalikų šeimoje, vėliau studijavo Krokuvos Jėzuitų kolegijoje. Jauną ir pamaldų klieriką pastebi Krokuvos vyskupas. Įšventintas į kunigus, būsimasis vyskupas netrukus skiriamas Krokuvos katedros kanauninku. Pasižymėjusį geromis savybėmis jauną kunigą jo giminaitis Vilniaus vyskupas Eustachijus Valavičius pasikviečia iš Krokuvos į Vilnių. „Vilniaus vyskupas 1626 metais nukeliavo į Varšuvą pas nuncijų, popiežiaus Urbono VIII atsiųstą į Lenkiją ir Lietuvą, ir paprašė kun. Jurgį Tiškevičių pristatyti popiežiui skirti vyskupu sufraganu į Vilnių, kad būtų jam labai didelėje Vilniaus diecezijoje padėjėjas“⁵³. Popiežius Urbanas VIII, atsižvelgęs į savo nuncijaus prašymą ir liudijimus, skiria Jurgį Tiškevičių Vilniaus vyskupo sufraganu. 1627 m. kun. Jurgis Tiškevičius Varšuvoje konsekruojamas vyskupu ir persikelia į Vilnių. Čia dirbo 7 metus, o „mirus Žemaičių vyskupui Melchijorui Elijaševičiui Geišui 1633 metais, vyskupas Jurgis Tiškevičius popiežiaus buvo nukeltas į Žemaičius, kur jo laukė nauji

⁵⁰ P. Rabikauskas, Žemaičių vyskupai (1417–1609), *Krikščioniškoji Lietuva*, Vilnius, 2002, p. 158; taip pat *LKMA Metraštis*, t. 10, Vilnius, 1996, p. 46.

⁵¹ J. Ragaišis, *Žemaičių Kalvarijos aprašymas*, p. 12.

⁵² J. Totoraitis, *Vyskupas Jurgis Tiškevičius*, p. 7.

⁵³ Ten pat, p. 9.

Žemaičių Kalvarijos bazilikos antrojo aukšto didysis altorius.
Nukryžiuotojo [Jėzaus](#) figūra, XVII a.

darbai ir reikalai, kur daug kas džiaugėsi, kad jis bus jų ganytojas“⁵⁴. Prieš naująjį Žemaičių ganytoją savo ganomaisiais rūpinosi nemažas būrys vyskupų. Tiesa, anot M. [Valančiaus](#), buvo ir tokių ganytojų, kurie savo ganomaisiais mažai tesirūpino. Bene labiausiai savo pareigas buvo apleidęs vyskupas Jurgis [Petkevičius](#), kuris Žemaičių vyskupijos vyskupu išbuvo 11 metų⁵⁵. Po šio vyskupo dirbė ganytojai: „Merkelis [Giedraitis](#), Mikalojus [Pacas](#),

⁵⁴ Ten pat, p. 13.

⁵⁵ Plg. M. [Valančius](#), *Žemaičių vyskupystė*, p. 118.

Stanislovas **Kiška**, Abromas **Voina** ir Merkelis **Geišas** Eliaševyčia ne vien tai pataisė, ką **Petkevičia** buvo pagadinęs, bet dar daugiau parodė⁵⁶. Po Merkelio **Geišo** mirties vyskupu tapo Jurgis **Tiškevičius**. „Jurgis Tyškevyčia, Vilniaus pavyskupė, vyras garsingas, turtingas ir dievobaimingas. Tas, karaliui **Vladislovui** IV norint, nuo **Urbono** VIII 23 d. siekio 1633 metų įgijęs patvirtinimą, pasiuntė į Žemaičius kunigą Jurgį **Lepačinskį** su Albertu **Petravyčia**, kad tuojau pirmasis vyskupyste, o pastarasis turtais, vyskupams priguliničiais, jo vardu pradėtų valdyti. Ką tiems bedarant, pats diena nemetu susikraustęs ir įvairius reikalus atlikęs, 25 d. birželio to paties meto į Varnius parsidangino“⁵⁷.

Vyskupas Jurgis **Tiškevičius** buvo labai veiklus ir energingas ganytojas. Nieko nelaukdamas ėmė vizituoti parapijas, lankyti bažnyčias ir koplyčias, steigti naujas parapijas, taip stengdamasis stiprinti katalikybę savo vyskupijoje⁵⁸. Jis sušaukė net keturis vyskupijos sinodus: 1636, 1638, 1647 m. Varniuose ir 1643 m. Alsėdžiuose⁵⁹. Ganytojas kunigams iškėlė labai svarbias ir spręstinas problemas: kuo geriau įvykdyti Bažnyčios galvos ir Apaštalų Sosto įsakymus, provincijos sinodų nutarimus⁶⁰. Nutarimuose reikalauta, kad dvasininkai laikytųsi drausmės, kad vyktų dekanų vizitai parapijose, dekanatų susirinkimai, kad tinkamai būtų teikiami sakramentai, atliekamos pamaldos bažnyčiose, kad klebonai rūpintųsi bažnytinių pastatų priežiūra, parapijose steigėtų mokyklas, statytų koplyčias ir bažnyčias, prieglaudąs (špitoles)⁶¹. Kad visi šie reikalavimai būtų vykdomi, stropiai rūpinosi pats vyskupas J. **Tiškevičius**. Būtent šio uolaus vyskupo rūpesčiu ir buvo įsteigtos Žemaičių kalvarijos ir pakviesti vienuoliai dominikonai.

Dominikonų įsikūrimas Garduose. Žemaičių vyskupijoje 1633 m. buvo trys vienuolynai: Pranciškonų (Bernardinų) Kretingoje ir Telšiuose ir Jėzuitų – Kražiuose. Tiek bernardinai, tiek jėzuitai Žemaičių vyskupijoje įsikūrė XVII a. pirmojoje pusėje. Kretingoje vienuolius pranciškonus įkūrė Lietuvos etmonas Jonas Karolis **Chodkevičius**, o jėzuitai įsikūrė Kražiuose ir čia įsteigė kolegiją⁶². „Žemaičiuose jezavitams su bernardinais jau esant,

⁵⁶ Ten pat, p. 119.

⁵⁷ Ten pat.

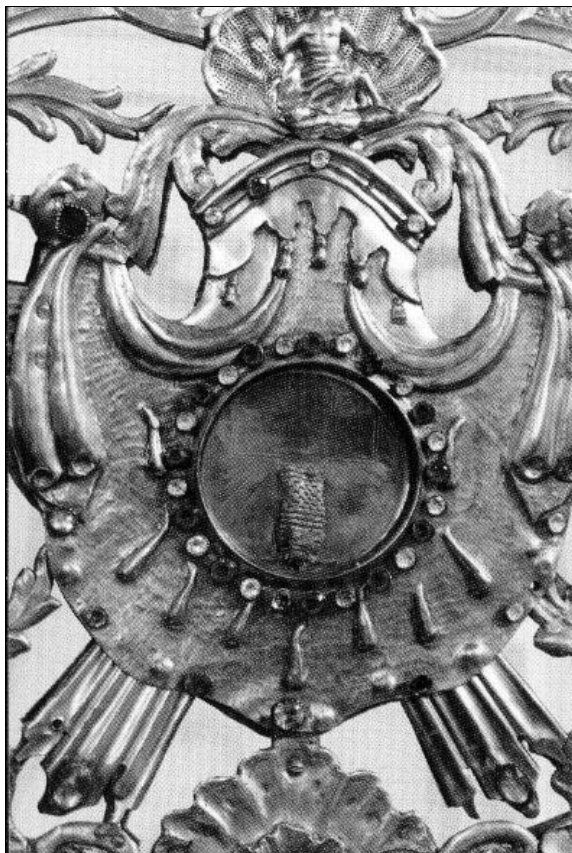
⁵⁸ Plg. ten pat, p. 120.

⁵⁹ Plg. J. **Totoraitis**, *Vyskupas Jurgis Tiškevičius*, p. 28.

⁶⁰ Plg. ten pat.

⁶¹ Plg. ten pat.

⁶² Plg. ten pat, p. 21–22.

Žemaičių Kalvarija. Monstrancijos su Šv. Kryžiaus relikvija fragmentas,
XVII a. vidurys.

nebuvo dar dominikonų. Jurgis [Tiškevičia](#), vyskupas, norėdamas, kad ir tų tarnų Dievo netrūktų, 1637 m. pakvietė juos į Gardus⁶³. Kyla klausimas, kas yra tie dominikonai ir kodėl būtent juos Žemaičių ganytojas pasikvietė į savo vyskupiją – Gardus.

Vienuolių dominikonų ordinas „buvo įkurtas Dominyko de [Guzmano](#) (1170–1221 m.). uolaus kanauninko iš Bastilijos, išsiųsto į Provansą sakyti pamokslų prieš albigiečius. Jis suprato, kad reikia išsilavinusių dvasininkų, pamokslais galinčių bendrauti su žmonėmis“⁶⁴. 1216 m. gruodžio 22 d. Romoje popiežius [Honorijus](#) III patvirtino neturtėlių brolių bendruomenę, susibūrusią apie Dominyką [Osmietį](#) prie Šv. Romano koplyčios Tulūzoje, kaip

⁶³ M.[Valančius](#), *Raštai*, t. 2, p. 299.

⁶⁴ T.[Dowley](#), *Krikščionybės istorija*, Vilnius, 2000, p. 277.

tikrą ordiną. Po kelių savaitių tas pats popiežius leidžia šio ordino nariams sakyti pamokslus, kas iki šiol buvo tik vyskupų privilegija. Šio ordino įsipareigojimas siekti išsamaus teologinio išsilavinimo greitai jį padaro pavojingu eretikų priešu ir pirmaujančia Bažnyčios teologine jėga⁶⁵. Ordino pagrindinis uždavinys – ugdyti vienuolio pašaukimą, mokyti ir pamokslauti. Dominikonai buvo vadinami pamokslautojais, o ordinas gavo pamokslininkų vardą. „Kad intelektu ir morale pranoktų eretikus, jam buvo reikalingas sistemingas teologinis išsilavinimas, meditatyvos pamokslų studijos bei tokia gyvensena, kuri nebeturėtų nieko bendro su to meto nuosavybės ir valdymo formomis“⁶⁶. Šio ordino vienuoliai vilkėjo baltomis tunikomis ir juodais apsiaustais. „Žinomi ir kaip juodieji broliai, jie tarsi „Viešpaties sarginiai šunys“ (lotyniškų žodžių žaismas *Dominicanus* = *domini canis*), susekantys eretijas ir nemokšišumą, išplito Europoje“⁶⁷.

Šio vienuolyno broliai kūrė kolegijas ir seminarias ne tik saviesiems, bet ir kitiems besiruošiantiems dvasininkams. Elgetaujantys vienuoliai dirbo socialinį, pastoracinį, švietimo ir misijų darbą. Marų metu jie rūpinosi mirštančiais žmonėmis, laidojo mirusius, prižiūrėjo ir slaugė raupsuotuosius. Dėl pamokslų ir išsilavinimo šie vienuoliai greitai buvo pamėgti tikinčiųjų ir šių brolių vienuolynai ėmė kurtis įvairiose Europos šalyse. Jų steigiamos mokyklos vis labiau padėjo plisti švietimui. Jie įsikūrė ir Paryžiaus, Oksfordo, Kembridžo, Bolonijos bei kituose europinio garso universitetuose⁶⁸.

Dominikonų ordinas sparčiai plėtėsi. Iš Vakarų Europos jis netrukus pasiekė ir Rytų Europos šalis. 1251 m. Lietuvos valdovui [Mindaugui](#) pasikrikštijus⁶⁹ Vilniuje įsikuria Pranciškonų ir Dominikonų ordinai. Po [Mindaugo](#) mirties (1263) krikščionybės plėtra Lietuvoje nebuvo tęsiama. „Nors krikščionybės sėkla pradžioje pateko ant kietos uolos ir nepajėgė lietuvių širdyse įleisti gilesnių šaknų, jos šen ir ten įsikibusių daigelių buvo ir sekančiais po [Mindaugo](#) mirties dešimtmečiais. Pirmiausia, tai XIII–XIV a. iškilusios ir visoje Europoje, net kai kur ir už jos, išplitusios vienuolijos, ypač pranciškonai ir dominikonai. Pranciškonai jau [Mindaugo](#) laikais pasiekė Lietuvą ir tiek jie, tiek Šv. [Domininko](#) sūnūs patarnaudavo Lietuvos didie-

⁶⁵ Plg. U.[Birnstein](#), H.[Gutschera](#) ir kt., *Krikščionybės kronika*, Vilnius, 1999, p. 165.

⁶⁶ J.[Lenzenweger](#), P.[Stockmeier](#) ir kt., *Katalikų Bažnyčios istorija*, d. 1, Vilnius, 1996, p. 316.

⁶⁷ T.[Dowley](#), *Krikščionybės istorija*, p. 277.

⁶⁸ Ten pat.

⁶⁹ Plg. P.[Rabikauskas](#), *Lietuvių tauta ir ankstyvieji bandymai krikštytis, Krikščioniškoji Lietuva*, Vilnius, 2002, p. 12.

siems kunigaikščiams, ypač jų kanceliarijoje <...>. Tų vienuolių būdavo vos keletas, bet jie turėdavo savo namus ir savo bažnyčias⁷⁰. Kaip matome, Lietuvoje dominikonai įsikūrė anksti, galėtume sakyti, krikščioniškos Lietuvos priešaušryje.

XVI a. LDK įsigalėjus protestantams, siekiant sumažinti jų įtaką kraštui, XVII a. pradėti kviesti vienuoliai. Vysk. J. [Tiškevičius](#) 1637 m. į Gardus pasikviečia dominikonus⁷¹. Pasak J. [Ragaišio](#), vysk. J. [Tiškevičius](#) nusprendė pasikviesti dominikonus, nes jie žmones ragino į dorą ir dievobaimingą [Kristaus](#) Kančios apmąstymą⁷². Vysk. J. [Tiškevičius](#) Garduose esančią bažnyčią ir jai priklausantį turtą pavedė dominikonams. Ant Varduvos upės kranto buvo pastatyta medinė bažnyčia ir „kloštorius“. Vienuolynui buvo paskirta ir nemažai žemės. „Kloštoriaus perdėtinis Petras [Puhačevskis](#), neskanduodamas, kad kuomet nors šiaipjau kunigai susitarę visų, nuo [Tiškevičios](#) pavestų, dalykų neatimtų, per savo kokono generolą meldė tėvo šventojo [Urbono](#) VIII, kad vyskupo užrašus patvirtintų. Ką popiežius 8 d. birželio 1644 m. ir padarė⁷³. Vėliau tas pats vyskupas dominikonams užrašė ir kunigo Krištupo Buinevičiaus dvarelį, kurį tas paliko vyskupo valiai. Kalvarijos dominikonams šis dvarelis buvo užrašytas 1646 m. vasario 22 d.⁷⁴ Vėliau dominikonai įsigijo ir Šarnelės dvarelį, o turėdami sukaupę nemažą kapitalą 1766 m. pasistatė naują didelį vienuolyną. Jame įrengta 17 celių, oratorija, biblioteka, du refektorijai bei pagalbinės patalpos⁷⁵. Dominikonai Žemaičių Kalvarijoje išsilaikė iki 1889 m. Apie jų veiklą ir vienuolyno raidą kalbėsime toliau.

Kalvarijų (Kalnų) tradicijos formavimasis. Savo išsilavinimu ir pamokslų sakymu pagarsėję dominikonai daug dėmesio skyrė Išganytojo kančios apmąstymui. Vysk. J. [Tiškevičius](#), kviesdamas šį ordiną, matyt, jau buvo nusprendęs Garduose steigti Kryžiaus kelio stotis – kalvarijas. „Kaipogi, nuvažiuavęs į tą sodą, pats kalnus apvaikščiojo, pats paskyrė vietas, katrose koplyčias statyti ketino, pats paskaitė žingsnius nuo vietos iki vietos, kad įdėm tiek būtų, kiek [Kristus](#) kančios laike nuėjo, pats, eidamas takais, barstė žemę šventą, tyčiomis iš Jeruzolimos parvežintą, savo pinigais padirbino

⁷⁰ Ten pat, p. 13–14.

⁷¹ Plg. Žemaičių Kalvarija, buvęs dominikonų (vėliau – marijonų) vienuolynas, (<http://vienuolynai.mch.mii.lt/V8-48/Zkalvarija.htm>), p. 1.

⁷² Plg. J. [Ragaišis](#), *Žemaičių Kalvarijos aprašymas*, p. 13.

⁷³ M. [Valančius](#), *Raštai*, t. 2, p. 300.

⁷⁴ Plg. ten pat.

⁷⁵ Plg. Žemaičių Kalvarija, buvęs dominikonų (vėliau – marijonų) vienuolynas, (<http://vienuolynai.mch.mii.lt/V8-48/Zkalvarija.htm>), p. 1.

ant kalnų 19 medžio koplyčių, dovanojo skiedrelę medžio švento kryžiaus, ant katro Viešpats kybojo“⁷⁶. Šis Kryžiaus kelias turi 20 stočių, o jo ilgis – 7 km. Pastatyta 19 koplyčių (vienoje yra 2 stotys):

1. Paskutinė Vakarienė.
2. Jėzaus atsisveikinimas su Motina.
3. Jėzus meldžiasi Alyvų sode.
4. Viešpats Jėzus suimamas.
5. Prie Cedrono upelio.
6. Pas Aną.
7. Pas Kajafą ir Kalėjime (dviguba).
8. Pas Pilotą.
9. Pas Erodą.
10. Rotušėje.
11. Jėzus sutinka savo Motiną.
12. Jėzus sutinka šventąją Veroniką.
13. Prie Miesto vartų.
14. Simonas Kirėnietis padeda nešti kryžių.
15. Jėzų išvelka iš drabužių.
16. Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus.
17. Jėzų laidoja.
18. Šventojo Kryžiaus Atradimas.

Koplytėlės laisvai išdėstytos kalvotoje miestelio vietovėje. Ansamblio architektūrinių formų raida truko kelis šimtmečius – nuo kalvarių atsiradimo XVII a. iki pat XX a. Kartu vyko ir istorinė bei dvasinė kalvarių raida.

Vysk. J. Tiškevičius stengėsi išgarsinti Žemaičių Kalvariją, todėl „1639 m. koplyčioms pastarosios vakarienės, alyvų darželio, prie stulpo plakimo, erškėčių vainiku apmovimo, nukryžiuojimo ir palaidojimo išmaldė nuo tėvo šventojo Urbono VIII atlaidus“⁷⁷. Kadangi šios kalvarijos buvo pirmosios ne tik Žemaitijoje, bet ir Lietuvoje, todėl 1644 m. birželio 8 d. popiežius Urbonas VIII suteikė privilegiją įsteigti kalvarijas. Vysk. J. Tiškevičius, remdamasis privilegija ir norėdamas išgarsinti šią vietovę, Gardus pavadino Naująja Jeruzale, bet šis pavadinimas neprigijo. Žmonės ją vadino tiesiog Kalvarija. Kad ji nebūtų painiojama su kitomis, oficialiai buvo priduriama – Žemaičių. Ilgainiui Gardų pavadinimas buvo užmirštas ir prigijo Žemaičių Kalvarijos.

Tradicija lankyti Kalvarijos Kalnų koplyčias ir ten melstis formavosi vysk. Jurgio Tiškevičiaus ir dominikonų pastangomis. Vienas dominikonas

⁷⁶ M. Valančius, *Raštai*, t. 2, p. 300.

⁷⁷ Ten pat.

vyskupo įsakymu parašė maldas ir giesmes, skirtas **Kristaus** kančios ir mirties apmąstymui. Šios giesmės greitai buvo žmonių pamėgtos ir giedamos ne tik pačioje Kalvarijoje, bet ir visoje Žemaitijoje. Atsiradus tradicijai eiti procesijoms į Kalnus, Kalvarijos dar labiau išpopuliarėjo. „Tasai garbingas Žemaičių ganytojas pats pradėjo procesijas į tą Naująją Jeruzalę, primindamas **Kristaus** kančią ir jos reikalingumą svarstyti širdyje“⁷⁸.

Po šimto metų, nuo 1742 m. Žemaičių Kalvarijoje pradėta rengti visuotiniai atlidai, tapę labai populiari ir mėgstami tikinčiųjų. Matydamas tokį atlidų pamėgimą vysk. Antanas **Tiškevičius** 1748 m. Žemaičių vyskupijos parapijų, esančių arčiau Žemaičių Kalvarijos, klebonams įsakė keliauti į didžiuosius Žemaičių Kalvarijos atlaidus. „Mosėdžio, Skuodo, Palangos, Gargždų, Kartenos, Salantų, Žagarės, Akmenės, Papilės, Kuršėnų, Šaukėnų ir visiems, arčiau Kalvarijos gyvenantiems, kasmet vaikščioti į „Didžiąją Kalvariją“ su savo parapijomis“⁷⁹. Ilgainiui vyskupas savo kunigams ir tikintiesiems griežtai įsakė vykti į Žemaičių Kalvariją ir taip populiario šią maldos formą visoje Lietuvoje. „Geresniam visų paraginimui į tokias keleivystes tasai vyskupas dar parėdė, kad nors vieną kartą ten nenuėjusis koksai klebonas mokėtų dominikonams 50 timpų (apie 9 rublius) baudmės, už kuriuos pinigų įsakė dominikonams taisyti Kalnų koplyčias“⁸⁰.

Klebonai rūpestingai būrė savo parapijiečius į šias keliones, ir didžiuliai būriai su giesmėmis, dūdomis, parapiinėmis ir bažnytinėmis vėliavomis traukdavo į Žemaičių Kalvariją. Dominikonai šiuos būrius pasitikdavo prie miestelio prieigų, pagerbdami maldininkus. Tačiau vėliau šios maldininkų eisenos tapo ne tik maldingumo išraiška. „Žinoma, nėra tokio dievobaimingo darbo, kurio nedori žmonės neapverstų į pikta. Tas pats atsitiko ir su šventomis kaleivystėmis. <...> Visą tą ištyręs 1763 m. vysk. Jonas **Lopacinskis** (1762–1778) visiškai užgynė panašiu būdu keliauti į atlaidus“⁸¹. Kalvarių populiarumas dėl šio vyskupo sprendimo nesumažėjo. Žmonės per didžiuosius 12 dienų vykstančius atlaidus plūste plūdo į Žemaičių Kalvariją ir toliau. Apie tai rašo ir prof. kun. J. **Totoraitis**: „Ir nuo tada procesijos per 300 metų nesiliovė, kas metai pradžioje liepos daug kas visais keliais eina į Žemaičių Kalvariją, daug kas eina melddamiesi, ar šventas giesmes giedodami. <...> Šiais 1939 metais sukanka 300 metų nuo to laiko, kada vyskupas Jurgis **Tiškevičius** įkūrė Žemaičių Kalvarijos kalnuose kruvinų kelių, arba **Kristaus**

⁷⁸ J. **Totoraitis**, *Vyskupas Jurgis Tiškevičius*, p. 46.

⁷⁹ J. **Ragaišis**, *Žemaičių Kalvarijos aprašymas*, p. 18.

⁸⁰ Ten pat.

⁸¹ Ten pat.

kančios, koplyčias. Žemaičiai savo maldomis, jų lankymu ir aukomis rėmė jas ir laikė per 300 metų, kad jos nesunykėtų ir negriūtų“⁸².

Kaip matome iš istorinių šaltinių, Kalvarijų tradicijos formavimasis vyko gana ilgai ir savitai. Ilgainiui maldingumo formos kito, tačiau viena aišku, kad **Kristaus** kančia amžina, **Kristaus** Atpirkimas yra amžinas, visą amžių žmonėms reikalingas. Žmonės nori su Dievu susitaikinti, nori Dievą turėti širdyje, nori gyviau atsiminti ir kruviną Kryžiaus kelią, ir karčią **Kristaus** kančią⁸³. Troškimas sustiprinti savo dvasią ir išmelsti Dievą pagalbos ir palaimos gyvenime, stiprybės savo kasdienybės kryžiui nešti tikinčiuosius ir traukė į šią maldos vietą. Ši graži tradicija formavosi ilgus šimtmečius ir tebesiformuoja iki šiol – tai mūsų dvasinio gyvenimo ir atgimimo centras.

Tas dvasinis centras formavosi įvairiomis pozicijomis – **Kristaus** Kančia minima ne tik einant Kryžiaus kelią lauke, lankant koplyčias, bet ir individualiai meldžiantis šia maldos forma bažnyčioje. Prisiminti ir apmąstyti išganyto paslaptis atvykusiems maldininkams padeda Žemaičių Kalvarijos stotys, sudarančios dominikoniškąjį Kelio variantą, žymintį pasaulio Atpirkimą atlikusio mūsų Viešpaties **Jėzaus Kristaus** pagrindinius Kančios momentus. Žiemos ir Gavėnios metu Kryžiaus kelio stotys buvo apvaikščiojamos Žemaičių Kalvarijos Švč. M. Marijos Apsilankymo šventovėje. Yra žinoma, kad Kryžiaus kelio stočių paveikslų, vaizduojančių **Kristaus** Kančią, Žemaičių Kalvarijos bažnyčioje buvę nuo seno, nes jau 1826 m. inventoriui mini 22 tokius ant drobės tapytus paveikslus. Devyni iš šių paveikslų buvo tapyti italų, o turint galvoje, kad Švč. M. Marijos su Kūdikiu paveikslas taip pat parvežtas iš Italijos, galėjo būti, kad tie devyni Kryžiaus kelio paveiksai yra tapyti tuo pačiu metu, kaip ir didžiajame altoriuje esantis paveikslas. Manoma, kad po šiais paveikslais kabojo baltai dažytos lentelės, žymintios, kokia stotis ir kiek poterių reikia prie kiekvienos stoties sukalbėti. Neaišku, kiek šių paveikslų liko po 1896 m. bažnyčioje kilusio gaisro, tačiau, remdamiesi kun. J. **Ragaišiu**, galime teigti, kad paveiksai jei ir neišliko, tai vietoj sudegusiųjų buvo nutapyti nauji. „Kaip miestelio kalnuose yra 19 koplyčių Kryžiaus kelių, taip čia bažnyčioje yra stacijų, kurios ypatingai žiemos laike tankiai esti žmonių apvaikščiojamos“⁸⁴.

Šiuo metu bažnyčioje šoninių navų sienas puošia 20 **Kristaus** Kančios kelią vaizduojančių paveikslų. Tikintieji, susirinkę į Žemaičių Kalvarijos šventovę, eina giedodami Kalvarijos *Kalnus* šaltuoju metų laiku ir per Gavė-

⁸² J. **Totoraitis**, *Vyskupas Jurgis Tiškevičius*, p. 46–51.

⁸³ Ten pat, p. 46.

⁸⁴ J. **Ragaišis**, *Žemaičių Kalvarijos aprašymas*, Vilnius, 1906, p. 41.

nią, kai lauke lankyti koplytėlės yra neparanku dėl oro sąlygų ir kitų nepatogumų.

Žemaičių Kalvarijos Švč. M.Marijos Apsilankymo šventovė traukė ir traukia maldininkus ir dėl Kalvarių Kalnų, ir dėl ten esančio stebuklingojo Švč. M.Marijos paveikslo. Būtent čia formavosi Žemaitijos dvasinis centras, traukęs žmones ne tik iš Žemaitijos, bet ir iš visos Lietuvos.

Švč. M.Marijos Apsilankymo šventovės įkūrimo istorija

Šiame skyriuje kalbama apie XVIII a. Švč. M.Marijos Apsilankymo bažnyčios ir parapijos įkūrimą ir stebuklingojo Švč. M.Marijos su Kūdikiu paveikslo pargabenimo į Žemaičių Kalvariją aplinkybes. Stebuklingojo paveikslo garsas ir Didieji Švč. M.Marijos Apsilankymo atlidai traukė dvasinės atgaivos ir stiprybės ištroškusius tikinčiuosius iš visos Lietuvos. Prieš pateikiant šių įvykių istoriją, būtina, remiantis teologine ir istorine įžvalga, aptarti pagrindinius Marijos garbinimo raidos etapus.

Švč. M.Marija, būdama **Jėzaus Kristaus** Motina, kartu yra ir Bažnyčios Motina. **Kristus**, savo kančia ir mirtimi atpirkęs žmoniją, įkūrė Bažnyčią, kuri „apmąstydamą **Kristaus** slėpinį ir savo pačios prigimtį, randa tą pačią Moterį ir **Kristaus** slėpinio pradžioje, ir būsimojoje Bažnyčios pilnatvėje – t.y. Mergelę Mariją, **Kristaus** Motiną ir Bažnyčios Motiną“⁸⁵. Būtent Bažnyčios Motina yra taip pat ir kiekvieno Bažnyčios nario Motina. Ji kiekvienam krikščioniui yra tikėjimo pavyzdys. Jos vaidmuo išganyimo istorijoje yra nepakeičiamai svarbus. „<...> Marija yra tapusi pavyzdžiu maldingumo dvasios, su kuria Bažnyčia švenčia ir gyvenimiškai perteikia dieviškus slėpinius. Švč. M.Marija gali būti šioje srityje pavyzdžiu dėl to, kad ji, Bažnyčios nuomone, įstabiausiai liudija ir puikiausiai įrodo tikėjimą, meilę ir tobulą vienybę su **Kristumi**“⁸⁶. Marija, kaip tikėjimo Motina, mus moko, kaip turime atsiduoti Dievui ir juo visiškai pasitikėti tiek savo gyvenimo varguose, tiek džiaugsmuose. Marija pasitikėjo Dievu įsikūnijimo momentu ir tada, kai stovėjo po **Kristaus** kryžiumi. Ji visada buvo tobuloje vienybėje su savo Sūnumi. „Ši Motinos vienybė su Sūnumi išganyimo darbe labiausiai nušvito Kalvarijos kalne, kuriame **Kristus** *paaukojo save kaip nesuteptą auką Dievui* (Žyd 9, 14) ir Marija, stovėdama prie kryžiaus (plg. Jn 19, 25), skaudžiai ken-

⁸⁵ Popiežius **Paulius** VI, Apaštalinis paraginimas *Marialis Cultus, Enchiridion Vaticanum*, vol. 5, 1992. Lietuviškas tekstas iš spaudai rengiamo vertimo, p. 2.

⁸⁶ Ten pat, Nr. 16.

tėjo su Viengimiū ir motinos širdimi jungėsi su jo auka, meilingai sutikdama, kad būtų aukojama jos pagimdytoji atnaša, kurią ir ji pati paaukojo amžinajam Tėvui⁸⁷. Būtent todėl Marijos kaip mūsų Užtarėjos ir tikėjimo Motinos bei pavyzdžio vaidmuo labai svarbus išganymo istorijoje ir kiekvieno žmogaus kelionėje su Motina paskui kenčiantį ir ant kryžiaus mirštantį Jėzų Kristų. Marija tampa tikintiesiems keliu pas Dievą, todėl „Kristaus Motinai reiškiamas maldingumas teikia tikintiesiems galimybę tobulėti Dievo malonėje, o tokį tobulėjimą reikia laikyti aukščiausiu kiekvienos sielovadinės veiklos tikslu“⁸⁸.

Marijos garbinimas yra svarbi Bažnyčios misija, nes tai yra priemonė, padedanti tikintiesiems geriau įsigilinti į išganymo darbą, Kristaus misiją ir tikėjimo pagrindą.

Būtent apie šio Marijos kulto raidą Europoje ir jo į Lietuvą atėjimo aplinkybes bei šio kulto sąsajas su Žemaičių Kalvarijos Kalnais toliau ir kalbama.

Švč. M. Marijos garbinimo tradicijos formavimosi Europoje apžvalga ir Žemaičių Kalvarijos dvasinė jungtis su šia tradicija. Evangelijoje pagal Luką randame sceną, kurioje aprašomi du veikėjai: mergelė, vardu Marija, ir Viešpaties angelas. *Atėjęs pas ją, angelas tarė: „Sveika, malonėmis apdovanotoji! Viešpats su tavimi!“ Išgirdusi šiuos žodžius, ji sumišo ir galvojo sau, ką reiškia toks sveikinimas. O angelas jai tarė: „Nebijok, Marija, tu radai malonę pas Dievą! Štai tu pradėsi išciose ir pagimdysi sūnų, kurį pavadinsi Jėzumi. Jisai bus didis ir vadinsis Aukščiausiojo Sūnus. <...> Šventoji Dvasia nužengs ant tavęs, ir Aukščiausiojo galybė pridengs tave savo šešėliu; todėl ir tavo kūdikis bus šventas ir vadinamas Dievo Sūnumi (Lk 1, 28–32. 35).*

Švč. M. Marija – Jėzaus Kristaus Motina nuo pat pirmųjų krikščionybės amžių buvo labai gerbiama ir garbinama kaip Dievo Motina. Net apokrifinėje Šv. Jokūbo evangelijoje (II a.) apie Švč. M. Mariją rašoma su didžiausia pagarba. Iki mūsų dienų yra išlikę Efremo Airiečio himnai Marijos garbei, rašyti apie 350 m. Šie himnai buvo vartojami ano meto liturgijoje, nes juose Marija apgiedama kaip gražiausioji, skaisčiausioji, nesuteptoji. „Marijos šventės, Marijos vardu pavadintos bažnyčios atsirado krikščionims gavus laisvę – po Milano edikto 313 m. Išlikusios seniausios bazilikos iš IV a. Efeze – Antika, Romoje ir Trastevere, Maria Maggiore. Yra išlikę iš IV a. ir stebuklų aprašymai, įvykę su Marijos užtarimu“⁸⁹. Švč. M. Marijai skirtos šven-

⁸⁷ Ten pat, Nr. 20.

⁸⁸ Ten pat, Nr. 57.

⁸⁹ R.G. Skrinškas, *Piligrimo vadovas*, Kaunas, 1999, p. 17.

tės atsirado jau IV a. Pati pirmoji liturginė šventė yra *Memoria seu Commemoratio Sanctae Mariae*, kuri Rytuose pradėta švęsti jau IV a. viduryje. Ši Marijos šventė buvo švenčiama sekmadienį prieš **Kristaus** Gimimo šventę. Šia švente norėta pagerbti Jos dieviškąją motinystę ir nekaltąją prasidėjimą. IV a. ši šventė pasiekė ir Vakarus: pradėta švęsti Vakarų Ispanijoje bei Italijos miestuose: Milane, Ragenoje ir kitur. Šventės populiarumas ir mastai augo, todėl jau VII a. popiežius **Sergijus** I (+701) visoje Katalikų Bažnyčioje įveda keturias Švč. **M.**Marijai skirtas šventes: Dangun Ėmimo, Įvedybų, Apreiškimo ir Gimimo, nors kiekviena jų turėjo savą pradžią⁹⁰. Pirmiausia pradėta švęsti ir laikoma seniausios kilmės yra Marijos Dangun Ėmimo šventė. Krikščionybės tradicijoj ir Bažnyčios Tėvų (Šv. **Irenėjas**, Šv. **Grigalius** Nazianzietis, Šv. **Epifanijus**, Šv. **Jeronimas**, Šv. **Augustinas**) visada buvo mokoma, kad Švč. **M.**Marija, **Kristaus** Motina, yra Dievo gimdytoja. Šią tiesą Visuotinis Efezo Susirinkimas (431 m.) paskelbė dogma. Po šio Efezo Susirinkimo Marijos Dangun Ėmimo šventė pradėta švęsti Rytuose. Šios šventės pagrindas – minėtoji dogma – Marija tikrai yra Dievo Motina.

Vakarų Bažnyčioje ši šventė, vardu *Natale S.Mariae*, imta švęsti VII a. Popiežius **Leonas** IV 847 m. įsakė ją švęsti su oktava, o popiežius **Mikalojus** I 856 m. pridėjo dar ir vigiliją.

Visos Švč. **M.**Marijos šventės, pradėtos švęsti Vakarų Bažnyčioje, atėjo ir į Lietuvą. Europoje imta statyti daug bažnyčių, tituluotų Švč. **M.**Marijos Dievo Motinos vardu. Po krikšto priėmimo ir Lietuvoje pradėta švęsti: Marijos Įvedybų šventę (Grabnyčios), Marijai Apreiškimo šventę, Marijos Gimimo šventę. Šios Švč. **M.**Marijos šventės, Lietuvoj priėmus krikštą, visos Bažnyčios pavyzdžiu tuoju imta švęsti visose bažnyčiose. *Marijos Nekaltojo Prasidėjimo šventė* Rytuose buvo švenčiama nuo VII a. Vakarų Bažnyčioje ši šventė, pavadinta *Nekaltuoju Marijos Prasidėjimu*, pirmiausia pradėta švęsti Pietų Italijoje apie IX a., nuo to paties amžiaus ši šventė švenčiama ir Airijoje. Anglijoje ši Marijos šventė pradėta švęsti XI a., o Prancūzijoje ir Vokietijoje – nuo XII a. Kadangi krikščionybė į Lietuvą atėjo iš kaimyninės Lenkijos, todėl mums labai svarbu, kaip ši šventė ir Švč. **M.**Marijos garbinimas čia buvo įsitvirtinęs. Apie šią šventę Lenkijoje randama žinių nuo 1396 m., tačiau tai būta tik atskiros vyskupijos ar parapijos šventė. Visoje Visuotinėje Bažnyčioje šią šventę aprobavo popiežius **Sikstas** IV 1476 m., o galutinai šios šventės šventimą įtvirtino ir įteisino popiežius **Klemensas** XI 1708 m. Visoje Lenkijoje šią šventę įsakė švęsti provincijos sinodas 1511 m.⁹¹

⁹⁰ Plg. J. **Vaišnora**, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, Roma, 1958, p. 41.

⁹¹ Plg. ten pat, p. 43.

Apie Marijos Nekaltojo Prasidėjimo šventę Lietuvoje randame žinių nuo 1439 m. Dar vienas XV a. liudytojas, kad tuo laiku Nekaltajai Pradėtosios kultas jau buvo žinomas Lietuvoje, tiksliau Žemaitijoje, yra Nekaltojo Prasidėjimo garbei pastatyta Žemaitijoje, Alsėdžiuose, pati seniausioji Lietuvoje bažnyčia. Šią bažnyčią būsimoje Žemaičių vyskupų rezidencijoje 1475 m. pastatė Žemaičių vyskupas [Baltramiejus Svirenkavičius](#). Gali kilti klausimas, ar iki šių dienų ir išsilaikė šis bažnyčios titulas? „<...> žinant, kad bažnyčių titulai nėra lengvai kaitaliojami ir kartą parinktą titulą, o su juo ir bažnyčios dedikacijos šventę paskui keisti reikia labai rimtų priežasčių ir Apaštalų Sosto leidimo, esame linkę manyti, kad Alsėdžiams tenka garbė turėti pirmąją Lietuvoje bažnyčią Nekaltai Pradėtosios vardu“⁹². Žemaitijoje tokiu titulu bažnyčių yra ir daugiau, tačiau jos statyti pradėtos apie XVII a. Vilniaus vyskupijoje pirmosios šio vardo bažnyčios yra minimos nuo XVI a.

Kalbėdami apie Švč. [M.](#)Marijos šventes ir jų populiarumą Vakarų Bažnyčioje, iš kur pas mus ir atėjo krikščionybė, akcentavome, kad jos gana greitai pasiekė Lietuvą ir Žemaitiją. Ne tik Alsėdžiuose pastatyta Švč. [M.](#)Marijos Nekaltojo Prasidėjimo bažnyčia, bet ir vėliau, 1593 m., netoliese iškilo Žemaičių Kalvarijos (senųjų Gardų) Švč. [M.](#)Marijos Apsilankymo šventovė, pagarsėjusi atlaisdais.

Šią šventę pirmieji įvedė pranciškonai. Šv. [Bonaventūra](#) 1263 m. dėjo pastangas, kad ši šventė būtų pradėta švęsti, o popiežiai [Urbonas VI](#) ir [Bonifacas IX](#) 1389 m. ją leido švęsti visoje Katalikų Bažnyčioje. Bazelio Susirinkimas 1441 m. ją propagavo, o popiežius [Pijus V](#) (1566–1572) šventę padarė privaloma ir įsakė švęsti visoje Bažnyčioje.

Į Lietuvą Švč. [M.](#)Marijos kultas atėjo beveik kartu su krikštu. Bažnyčia atnešė šventes, skirtas Dievo Motinai Marijai. [Liuterio](#) sekėjai atsisakė Marijos kulto. Katalikiškoji Lietuva per visus išbandymus ir sunkumus išlaikė Romos kryžių. „Jį priėmė, nuo jo jie neatsimetė, tuo paveldėdami Pabaltijyje, vienintelės ten palikusios „Marijos Žemės“ titulą“⁹³. Švč. [M.](#)Marijos garbinimas Lietuvoje greitai įleido savo šaknis. „Vaizduojant Dievo Motinos garbinimą per šimtmečius Nemuno šalyje, reikia prisiminti įvairių vietų lurdus, stebuklingais paveikslais garsias šventoves, akmenyse įspaustas Marijos pėdas. Tai reiškia pavaikščioti ir po tokias šiandien tremtyje jau apmirštas, bet Lietuvos liaudyje per šimtmečius stebuklingais Marijos paveikslais išgarsėjusias bažnyčias <...>; reikėtų taip pat nepamiršti aplankyti ir tas

⁹² Ten pat, p. 44.

⁹³ [Z. Ivinskis](#), *Rinktiniai raštai*, t. 4, p. 580.

Dievo Motinos paveikslais žinomas šventovės, kur žmonės per kartų kartas savo skausmus, sielvartus, maldas ir apžadus nešė. <...> Be abejo, šitos Marijos kulto šventovės nėra nė iš tolo tokios garsios, kaip italų Loreto, prancūzų – Lurdas, meksikiečių – Guadalupė, portugalų – Fatima, vokiečių – Altottingen ar lenkų – Čenstachava⁹⁴.

Lietuvoje dauguma Švč. M.Marijos švenčių yra susijusios su atskiromis Dievo Motinai dedikuotomis šventovėmis. Ypač liaudyje populiarios Gegužinės pamaldos, Švč. M.Marijos atlidai įvairiose Lietuvos bažnyčiose. „Gyvai prieš akis stojasi, kaip iš tolimiausių parapijų vykdavo žmonės į Marijos garbei didžiuosius atlaidus Šiluvon, Žemaičių Kalvarijon, Pažaislin, į Vilniaus Aušros Vartus, Trakus, Krekenavą“⁹⁵. Protestantizmo banga, atsiritusi į Lietuvą, nepadarė tokios didelės žalos mūsų tautos katalikybei, kokios būtų galima tikėtis. „Palyginti dar silpna bažnytinė organizacija sunkiai atsilaukė iš Vakarų ir iš Lenkijos einančiai protestantizmo bangai. Kai kam jau rodėsi, kad tik reikia stipriau pūstelti, ir jau silpnai besiblaškanti Lietuvoje Romos tikėjimo liepsnelė galutinai užslopsianti“⁹⁶. Tačiau Katalikų Bažnyčia išlaikė savo pozicijas, ir jos raida Lietuvoje labai pagyvėjo. Evangelizacija čia ima pamažu klestėti. Švč. M.Marijos kultas ne tik nesusilpnėjo, bet net sustiprėjo: imamos statyti Dievo Motinai skirtos bažnyčios, pradeda vykti visuotiniai atlidai, į kuriuos suplaukia minios maldininkų. „Ji [evangelizacija] tik dar skaisčiau ir stipriau sužibėjo! Ji didingai sušvito ant puošnių barokinių altorių, prie Švč. Mergelės paveikslų. Atsispyrusi prieš Marijos kultą neigiantį protestantizmą – tai darė ypač kalvinistai – Lietuvos liaudis natūraliai dar labiau akcentavo jos garbę“⁹⁷. Kaip atspira naujam „mokslui“ pagarsėjo Vilniaus Aušros Vartai, Trakai, Žemaičių Kalvarija, dar labiau sužibėjo Šiluva su savo Apsireiškimu.

Būtent tuo laikotarpiu Švč. M.Marijos Apsilankymo šventė labai išgarsėjo Žemaičių Kalvarijoje, o XVII a. dominikonai čia pastatė Švč. M.Marijos Apsilankymo bažnyčią ir ten įvedė net 12 dienų atlaidus, į kuriuos suplaukdavo minios tikinčiųjų ne tik iš Žemaitijos, bet ir visos Lietuvos. Savo stebuklinguoju paveikslu, Kalvarijos Kalnais ir M.Marijos Apsilankymo atlidais ši šventovė įgyja didžiulį svorį visoje Lietuvos Bažnyčioje.

Taigi Marijos garbinimas Lietuvoje turi senas ir gražias tradicijas, kurios glaudžiai susijusios su Vakarų Europoje esančiomis tradicijomis ir maldų

⁹⁴ Ten pat.

⁹⁵ Ten pat.

⁹⁶ Ten pat, p. 581.

⁹⁷ Ten pat.

formomis. Aiškiai matome stiprią Žemaičių Kalvarijos dvasinę jungtį su šia tradicija ir gyvas dvasines sąsajas, kurios yra labai svarbios ir reikalingos.

Stebuklingasis Švč. M. Marijos paveikslas. Kaip atrodė Dievo Motina, nėra žinoma, nes neturime nei aprašymų, nei tikrų Švč. M. Marijos paveikslų. Nesant ikonografinių duomenų, visų amžių dailininkams liko laisvė interpretuoti Marijos paveikslus pagal savo laiko meno dvasią ir kryptis. Senajame Testamente paveikslai buvo draudžiami. Krikščionys, laikydami Senojo Įstatymo, iš pradžių paveikslais katakombų sienas tik puošė. Švč. M. Marijos paveikslų garbinimas atsiranda tik apie III a., o po Efezo Bažnyčios susirinkimo (431), kai buvo paskelbta Marijos Dievo Motinos dogma, ši maldingumo praktika tampa visuotine. Įkūrus pirmąsias bažnyčias Marijos garbei, kuriami ir paveikslai su Marijos atvaizdu, kurie tampa kulto objektu. „Seniausi Marijos paveikslai yra iš II a. istorinėse ir kristologinėse scenose (Kristaus gimimas, Išminčių pagarbinimas). Daug rečiau Marija vaizduojama atskirai. Pats seniausias Marijos paveikslas yra Romos Priscilės katakombų freska, kur Marija vaizduojama su Kūdikiu ant rankų“⁹⁸. Ilgainiui Švč. M. Marija imama vaizduoti labai įvairiai, nuo VI a. įsigali bizantiškasis stilius, kai Marija vaizduojama sėdinti soste su Kūdikiu ant rankų, dažnai puošniais imperijos laikų drabužiais, su vainiku ant galvos. Tokią ją randame garbingoje vietoje bazilikų apsidėse, apsuptą apaštalų ir angelų. XII a. dar kai kurie garsūs Marijos paveikslai (S. Maria Maggiore, S. Maria in Trastevere, S. Maria del Popovo Romoj ir kt.) yra tipiško bizantinio stiliaus. Ryškiausias bruožas – Švč. M. Marijos vaizdavimas kaip karalienės su karūna ant galvos ir skeptru rankoje. Sekant graikų pavyzdžio ikonomis, kurių į Europą daug parvežė Kryžiaus karų dalyviai, Marijos paveikslai imta dengti sidabro ir aukso skarda. Šio laiko yra vadinamosios „Juodosios Madonos“ – Marijos veidas tamsus, kartais visai juodas. Ši Marijos veido spalva atsirado tiek dėl tapybos technikos (panaudojant paveikslo pagrindui sidabro klodą, kuris atmosferos veikiamas pajuosdavo), tiek dėl žvakių, deginamų prie paveikslų⁹⁹.

Renesanso amžiui būdinga didelė Marijos paveikslo interpretacijų gausa. Siužetai labai įvairūs: Marijos, maitinančios Kūdikį, siužetas labai mėgstamas Italijoje ir Prancūzijoje XII–XIII a. Be to, vaizduojama ir Nekaltai Pradėtoji, ir Marija Gailestingumo Motina, ir Marija Nuolankumo Motina. Šie

⁹⁸ *Lietuvių enciklopedija*, t. 17, Bostonas, 1959, p. 324.

⁹⁹ Ten pat, p. 327.

Žemaičių Kalvarijos stebuklingasis
Dievo Motinos su Kūdikiu paveikslas,
XVII a.

siužetai labai paplito visoje Vakarų Europoje. Po Tridento Susirinkimo (1563), kuris pripažino paveikslų garbinimą ir jų stebuklingumą, kilo nauja kūrybos banga. Paveikslai tapomi pagal ispaniškąją asketinę realistinę dvasią. Marijos paveikslai plinta vis toliau už Europos, o jų garbinimas įgyja didelį mastą.

Šiems procesams vykstant Vakarų Europoje ir „vyskupui [Tiškevičiui](#) teбvaldant mūsų vyskupiją, žemaičiai gavo iš Rymo brangiausią „žemčiūgą“, t.y. stebuklingą Šv. Marijos P. paveikslą, kuris lig šiol tebėra laikomas didžioje garbėje Kalvarijos bažnyčioje, ir kuriuo Žemaičiai tapo garsingi ne tik visoje Lietuvoje, bet ir kituose kraštuose“¹⁰⁰. Stebuklingasis Švč. [M.](#) Marijos su Kūdikiu ant rankų paveikslas kabo bažnyčios didžiajame altoriuje. Kaip ir iš kur atsirado šis stebuklingasis paveikslas Žemaičių Kalvarijoje? „Svarbių ir galutinių išvadų apie paveikslo kilmę bei atsiradimo aplinkybes <...> daryti vargu ar galima. Juo labiau kad, [Z. Ivinskio](#) žodžiais tariant, stebuklingųjų paveikslų kilmė, kelionės, kaip ir dailininkai, dingsta istorijos sutemose“¹⁰¹. Paveikslas „papuoštas aukso, sidabro plokštėmis ir apkabinėtas daugybe votų. Jį atvežė iš Romos t. Petras, kuris ten buvo išvykęs studijuoti, dominikonams įsikūrus Kalvarijoje“¹⁰². Dominikonas Petras gyveno Romoje, dominikonų vienuolyne. Jo kambaryje buvo pakabintas Švč. [M.](#) Marijos su Kūdikiu paveikslas. Šis paveikslas garsėjo stebuklais. „Petras labai pamylėjo tą Šv. Panos paveikslą ir tankiai naktimis meldavosi prieš jį atsi-klaupęs, užtat Marija leido jam ne kartą regėti Dangišką šviesybę apie Jos ir [Jėzaus](#) galvą. Atsitiko tuo tarpu, kad vienas iš brolių zokoninkų, vardu Romualdas, ūmai ir sunkiai susirgo. Tuokart Petras, uždegęs žvakę priešais to paveikslo, karštai pradėjo melsties už savo brolių, prašydamas Šv. Paną sugrąžinti jam sveikatą“¹⁰³. Stebuklas įvyko – brolis Romualdas pasveiko, o vienuolis Petras [Pugačevskis](#), grįždamas į Žemaičių Kalvariją, jį melste iš-meldė iš Romos dominikonų. Taip šis paveikslas atsidūrė Lietuvoje, tiks-liau, Žemaičių Kalvarijoje. Čia paveikslas greitai išgarsėjo stebuklais. Petras, tapęs vienuolyno vyresniuolu, iškilmingos procesijos būdu Švč. [M.](#) Marijos paveikslą iš vienuolyno pernešė į bažnyčios centrinį altorių. Stebuklų vis daugėjant dvasinė vyresnybė paskyrė komisiją stebuklų tikrumui ištirti. 1643 m., remiantis komisijos išvadomis, minėtas paveikslas paskelbtas ste-

¹⁰⁰ [J. Ragaišis](#), *Žemaičių Kalvarijos aprašymas*, p. 15.

¹⁰¹ [N. Markauskaitė](#), *Žemaičių Kalvarijos stebuklingasis Dievo Motinos paveikslas, Žemaičių praeitis*, 1993, p. 151.

¹⁰² *Lietuvių enciklopedija*, t. 10, Bostonas, 1957, p. 362.

¹⁰³ [J. Ragaišis](#), *Žemaičių Kalvarijos aprašymas*, p. 16.

buklingu. Stebuklai buvo rašomi į knygą, kuri sudegė 1896 m.¹⁰⁴ Švč. M.Marijos paveikslą kaip stebuklingą mini ir istorikas Albertas Vijūkas-Kojelavičius. Šio istoriko 1650 m. išleistame veikle *Miscellanea rerum ad statum ecclesiasticum in Magno Ducatu Lithuaniae pertinentium* randame aprašytą vieną iš stebuklų, įvykusių Žemaičių Kalvarijoje, užtariant Švč. M.Marijai: esą 1648 m. miręs kilmingo žemaičių pono Lvovičiaus sūnus. Tėvas padaręs įžadą aplankyti Gardų kalnus drauge su sūnumi, jei jis atgytų, ir pėsčias apeiti Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelią. Sūnus atgijęs, ir abu dalyvavę tų metų atlaiduose, dėkodami Dievui ir Švč. M.Marijai¹⁰⁵. Paveikslas itin ėmė garsėti, kai žmonės, prašydami įvairių malonių, ėmė gausiai lankytis Kalvarijoje. Tai garsino ne tik paveiksle esantį Marijos su Kūdikiu atvaizdą, bet ir ten įkurtašias kalvarių Kalnų koplyčias bei atlaidus. „To paveikslo stebuklingumą aiškiai mums parodo užkabintos ant jo aukso ir sidabro dovanos (votai), kaip tai: širdys, rankos, kojos ir kitų daiktų daugybė, kuriuos dievobaimingi žmonės dovanojo, atsisteisindami (dėkavodami) Marijai už įvairias malones, dvasiai arba kūnui suteiktas“¹⁰⁶. Votai imti kabinti prie stebuklingojo Švč. M.Marijos paveikslo nuo tada, kai jis imtas viešai garbinti ir pagarsėjo stebuklingumu. Votas – votumas (lot. *votum* – linkėjimas, pažadas) – Katalikų Bažnyčioje pagal senas tradicijas koks nors daiktas, dedamas/kabinamas ant altoriaus, šventų paveikslų, statulų reiškiant padėką. Votumu vadinamas ir bažnyčiai padovanotas jos elementas (altorius, vitražas, brangios lentelės su užrašais)¹⁰⁷. „<...> kas tuos votus (išskyrus kelis) įtaisė, kada ir už kokias malones jie buvo čia atnešti, Žem. Kalvarijoje mūsų laikais nėra likę žinių. Gal jų buvo dominikonų archyve ar kronikose, bet ir tų šiandien nėra“¹⁰⁸. Votumų yra įvairiausių formų ir vertės; čia kabo gintarinių, perlinių ir paprastų stiklinių karolių. „Kai kurie votumai turi savo istorijas. Kai kuriuos iš jų pamena senieji Žemaičių Kalvarijos miestelio gyventojai. Ant purpurinio paveikslo ovalioje skardelėje padarytos iš auksinių žiedų kabo porelė akių. Pamaldi moterėlė Cinavičienė E.Bušmienei papasakojo, kad šias akytes pakabino tėvai, dėkodami Švč. Mergelei Marijai už savo dukters pagijimą. Mergaitė, buvusi akla, po apžadų Žemaičių Kalvarijoje praregėjo“¹⁰⁹.

¹⁰⁴ Plg. K.M. Žemaičių kalvarijoms 350 metų, p. 36.

¹⁰⁵ Plg. Žemaičių Kalvarijos Švč. M.Marijos Apsilankymo atlaidai (http://www.lcn.lt/paveldas2000_relig/all/b_1_3.htm), p. 1.

¹⁰⁶ J.Ragaišis, *Žemaičių Kalvarijos aprašymas*, p. 16.

¹⁰⁷ *Religijotyros žodynas*, p. 406.

¹⁰⁸ J.Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, p. 377.

¹⁰⁹ R.Balkutė, *Žemaičių Kalvarijos atlaidai, Liaudies kultūra*, Nr. 4, Vilnius, 2002, p. 40.

1980 m. Žemaičių Kalvarijos bažnyčia buvo apvogta. Išnešta apie 20 vertingiausių votumų. „Po centrinio altoriaus rekonstrukcijos votumai, kabęję prie stebuklingojo paveikslo, buvo perkelti ir pakabinti galinėje bažnyčios sienoje, už altoriaus. 2001 metais ant dviejų purpurinių audeklų kabojo 139 metaliniai ir gintariniai votumai (širdys, kojos, akys, rankos, žmogaus kūnas, kryželis), 15 gintarinių, perlinių ir paprastų karolių, 6 rožančiai“¹¹⁰. 2003 m. suskaičiuota 150 votumų. Šie faktai rodo, jog prie Švč. M. Marijos stebuklingojo paveikslo žmonės tebeatiria gausių Dievo Motinos teikiamų malonių. Nuo XVII a. plačiai sklindantis garsas apie Žemaičių Kalvarijos stebuklingą Švč. M. Marijos su Kūdikiu paveikslą tebegarsėja savo teikiamomis malonėmis.

Apie Marijos stebuklingą paveikslą buvo kuriamos giesmės ir giedamos jau XVII a. Giesmės *Karaliene Maloninga* ir *Karalaus Dangaus Motina Szweččiausia* randame Jurgio *Kasakauskio* 1681 m. išleistoje maldaknygėje *Rožančius*. Tai „pirmoji katalikiška maldaknygė lietuvių kalba; išleista 43 kartus (XVII–XIX a. viduryje)“¹¹¹. Minėtos giesmės perteikia visus stebuklus Žemaičių Kalvarijoje prie stebuklingojo Švč. M. Marijos su Kūdikiu paveikslo, malones, kurias gauna maldininkai, suplaukiantys prie Žemaičių Kalvarijos Dievo Motinos kojų. Apie šių giesmių svarbą ir vertę plačiau kalbama kitame skyrelyje. Čia norime pabrėžti, kad garsiojo paveikslo stebuklingumas yra nepaneigiamas, tai rodo ir minima *Rožančiaus* maldaknygė, aprobuota autoritetingos bažnytinės vadovybės, kuri tikrai neleisdavo spausdinti nepatikimų, tiesos neatitinkančių leidinių.

Švč. M. Marijos Apsilankymo atleidų formavimasis Žemaičių Kalvarijoje. Garduose įrengus Kryžiaus kelią ir parvežus stebuklingą Dievo Motinos paveikslą, ši vieta tampa traukos centru ne tik aplinkinių parapijų tikintiesiems, bet ir visai Žemaitijai, taip pat ir visai katalikiškajai Lietuvai. Jau minėta, kad, pastačius Kryžiaus kelio koplyčias, vysk. J. *Tiškevičiaus* prašymu kai kurioms tų koplyčių popiežius *Urbonas* VIII suteikė atlaidus. Šie atlaidai ir buvo pagrindas formuotis visuotiniams, iki šių dienų rengiamiems Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaidams. Vyskupo rūpesčiu tuomet dominikonai parašė giesmes ir maldas, nustatė tvarką, kaip apeiti Kryžiaus kelią, kaip melstis ir kaip kitas sąlygas įvykdyti, norint laimėti atlaidus.

Apie stebuklingą Švč. M. Marijos paveikslą yra minima, jog jis buvo nuneštas į bažnyčią. Į kokio titulo bažnyčią nugabentas paveikslas, neaiš-

¹¹⁰ Ten pat, p. 42.

¹¹¹ D. *Pociūtė*-Abukevičienė, M. *Vaicekauskas*, *Giesmės dangaus miestui*, p. 391.

ku – galėjo būti ir Šv. Jono Krikštytojo (tai pati pirmoji Žemaičių Kalvarijos bažnyčia), ir kitokio titulo, gal net ir Švč. M.Marijos. Žemaičių Kalvarijoje vysk. Antanas Tiškevičius pastatė naują medinę bažnyčią 1750 m. Toje bažnyčioje buvę net 15 altorių, o svarbiausia, kad „nuo Petro Inocentijaus de Molinos, bernardinų generolo, išmeldė daug atlaidų, katruos kiekvienas, Kalvarijos kalnus vaikščiodamas, gali pelnyti“¹¹². Ši citata rodo, kad Kalvarijoje atlaidai suteikiami už koplyčių lankymą. Kyla klausimas, kaip atlaidai įgijo Švč. M.Marijos Apsilankymo vardą? Kita vertus, kokį titulą turėjo naujoji vysk. Antano Tiškevičiaus pastatytoji Kalvarijoje bažnyčia? Kai kurie autoriai, pavyzdžiui, kun. J.Totoraitis, rašo, jog 1649 m. vysk. J.Tiškevičius iš Liublino dominikonų parvežta šv. Kryžiaus relikvija buvo įnešta į Švč. M.Marijos Vardo bažnyčią. Nei vysk. M.Valančius, nei kun. J.Ragaišis nemini bažnyčios titulo. J.Ragaišis bažnyčią pavadina Kalvarijos šventove. Remiantis kun. J.Vaišnora, tenka sutikti, kad bažnyčia buvo dabartinio titulo. J.Vaišnora rašo: „Tada vysk. Jurgis Tiškevičius ant kalnelio šalia vienuolyno pastatydino Marijos Aplankymo vardo bažnyčią“¹¹³. Taigi atrodo, kad vysk. Antanas Tiškevičius pastatydino tokio paties titulo Kalvarijos bažnyčią, kaip ir prieš 100 metų buvo jo pirmtako pastatytoji. Kadangi Kalvarijos bažnyčia buvo tituluota Švč. M.Marijos Apsilankymo vardu, tai ir atlaidai buvo sujungti su jau švenčiamais Žemaičių Kalvarijos Kalnų atlaidais.

Žemaičių Kalvarijoje Švč. M.Marijos Apsilankymo atlaidai tolydžio populiarėjo – prasidėję liepos 2 dieną, tęsėsi net 10 dienų. 1649 m. liepos 2 d. į Kalvarijos bažnyčią buvo įnešta Šv. Kryžiaus relikvija, parvežta iš Liublino dominikonų vienuolyno (žr. p. 403). Ji yra 3,2 cm ilgio ir 0,6 cm pločio – didžiausia Baltijos šalyse. Tiek stebuklingasis Švč. M.Marijos paveikslas, tiek Šv. Kryžiaus relikvija išliko iki mūsų dienų. Ją parvežęs ir į bažnyčią įnešęs vyskupas griežtai uždraudė relikviją skaldyti ir kitur gabenti¹¹⁴. Dominikonų rūpesčiu atlaidai buvo vis labiau garsinami ir tai padėjo susiformuoti gyvai atlaidų tradicijai, kuri išlikusi iki šių dienų.

Atlaidų sąsaja su Kryžiaus keliu (Kalvarijos Kalnais). Žemaičių Kalvarijos bažnyčios Švč. M.Marijos Apsilankymo titulą gali patvirtinti ir tai, jog netoli didžiojo altoriaus iškaltas įrašas: *Iš kur man tai, kad mano Viešpaties Motina pas mane ateina* (Lk 1, 43) ir paveikslas *Marijos apsilankymas pas Elzbie-*

¹¹² M.Valančius, *Raštai*, t. 2, p. 301.

¹¹³ J.Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, p. 373.

¹¹⁴ Plg. Žemaičių Kalvarijos Švč. M.Marijos Apsilankymo atlaidai (http://www.lcn.lt/paveldas2000_relig/all/b_1_3.htm), p. 2.

ta. Galime rasti ir kitą šio titulo šventovės ir atlaidų bei kalvarių (Kalnų) sąsają. Visos kalvarijos buvo kuriamos Marijos Kryžiaus kelio lankymo pavyzdžiu. XIX a. išleistoje maldaknygėje *Šaltinis* kalvarių pradžioje randame paaiškinimą apie šią maldų formą ir čia, remiantis Šventuoju Raštu, rašoma: „Senovės rasztininkaj o ipatingaj *Adrikoniuszas*, raszidams apie Jeruzolimą, pasako, jog Marija SS. Pirmoji pradejo lankiti kelius, Krauju Iszganitojaus musu paszwęstus; o wiską diewobajmingos moters miesto Jeruzolimos ir kiti wiernieji, sekdami Jos pawejkslą, tejp tą Swentą budą apdumojimo kanczios Wieszpaties *Jėzaus* praplatino, jog isz tolimu szaliu pasaules burejs ejo Krikzsienej į Jeruzolimą dėl paszlowinimo wietu sawo atpirkimo; diewobajmingaj apwajkszcziodami kelius Iszganitojaus daug dėl sawęs atrado losku dwasiszku“¹¹⁵.

Laikantis tokios tradicijos, Žemaičių Kalvarijos Švč. M. Marijos Apsilankymo bažnyčia tapo pagrindine šiame miestelyje esančio *Jėzaus* Kančios kelio vieta. Būtent iš čia maldininkai pradeda procesijos būdu lankyti *Kristaus* kentėjimo vietas ir čia vėl sugrįžta. Taigi ši sąsaja greičiausiai būtent čia ir glūdi – Marijos Apsilankymas vyksta per maldininkų asmenis. Tai tarytum tąsa to laiko, kai Švč. M. Marija – *Jėzaus Kristaus* Motina – ėjo paskui Jį, nešantį sunkų kryžių, ir išgyveno neapsakomas kančias. Ir dabar tartum prieš 2000 m. Marija aplanko savo Sūnaus kančios vietas taip, kaip ir maldininkai. Šie aspektai paaiškina atlaidų ir *Kalnų* sąsajas. Be to, tas sąsajas patvirtina ir tai, kad dalis *Kalnų* giesmių yra skirta ir Žemaičių Kalvarijos Marijos garbei. Tos giesmės yra giedamos po 20-osios *Kalnų* vietos. „Žemaičių Kalvarijos Marijos garbei nežinia kada (gal XIX a.) buvo parašytos dvi giesmės. Spėjama, kad jų autorius yra kuris nors iš Žem. Kalvarijos dominikonų. Tai „Karalienė maloninga, Kalvarijoj stebuklinga“ ir „Karaliaus dangaus Motina švenčiausia“. Jos mielai giedamos Žemaičių Kalvariją lankančių maldininkų ir visų žinomos...“¹¹⁶

Žemaičių Kalvarijos Švč. M. Marijos stebuklingasis paveikslas buvo garsus nuo pat XVII a. Į Kryžiaus kelią maldininkai rinkosi per didžiuosius Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaidus. Taip jie paminėdavo *Jėzaus Kristaus* kančią ir mirtį, taip pat kartu su Jo Motina Švč. M. Marija kiekvienas išgyvendavo ir žengdavo Golgotos keliu. Kad stebuklingasis paveikslas buvo susijęs su Kalvarijos Kalnais, rodo minėtoji XVII a. pabaigoje išleista maldaknygė, kurioje randame ir šiandien populiarias giesmes, kur apsakoma *Kristaus* ir Jo Motinos Marijos išganymo misija bei kančia, kurią jie abu iš-

¹¹⁵ Aukša Altorius arba Szaltinis Dangiszku skarbu, Wilnius, 1879, p. 826–827.

¹¹⁶ J. *Vaišnora*, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, p. 377.

kentė. Dominikono kun. Jurgio **Kasakauskio** (apie 1650–po 1722) sudarytoje maldaknygėje *Rožanczius Swęcziausios Maryos Pannos yr saldziausy warda Jezusa, teypogi Spasabas apwaykciojima Kalnu Katwaryos ziamayciu Su Modlitwomis yr Giesmiemis ant to sluzijęciomis randame nepaneigiamą įrodymą, jog Švč. M.Marijos paveikslas Žemaičių Kalvarijos bažnyčioje yra stebuklingas*¹¹⁷. Čia pateiktos giesmės byloja ne tik apie paveikslo stebuklingumą, bet atskleidžia ir kalvarių (Kalnų) tradicijų sąsajas su Švč. M.Marijos Apsilankymo atlais. Čia išspausdintos *Kalnų* giesmės, o po jų giedamos giesmės, skirtos Švč. M.Marijai: *Karalienė maloninga ir Karaliaus dangaus Motina Švenčiausia*¹¹⁸.

Šios originalios giesmės apie Žemaičių Kalvarijos Švč. Mergelę Mariją vėliau kartotos ir kituose leidiniuose¹¹⁹. Giesmių sąsajos su atlais ir giedamaisiais *Kalnais* labai aiškios. Dievo Motinos užtarimas ir jos kartu su Sūnumi iškentėta kančia ir sopuliai yra neatsiejami, todėl visiškai natūralu, kad Apsilankymo atlais neįsivaizduojami be *Kalnų*, nes tai neatskiriama, sudaro vientisą kūrinį.

Abi giesmės kalba apie **Kristaus** kančią ir Išganytojo išganymo darbą, taip pat apie Dievo Motinos Marijos sopulius ir iškentėtas kančias kartu su dieviškuoju Sūnumi. Šios giesmės giedamos baigus *Kalnų* giesmes; jos visada buvo priskiriamos prie *Kalnų*. Jos tebegiedamos ir mūsų dienomis. *Kalnų* ir atlais istorinėje ir dvasinėje raidoje šios giesmės buvo itin svarbios, nes ilgai tekstai buvo lietuvinami: literatūrinami, taisomi pagal lietuvių kalbos gramatiką, pašalinami barbarizmai, ypač slavizmai, nors mintis ir išraiška išliko nepakitusi iki mūsų dienų. Tai rodo jų populiarumą, o populiarumas – atlais svarbą maldininkams. Šių giesmių tekstai buvo spausdinami visose maldaknygėse ir giesmynuose, žmonės šias giesmes giedojo ne tik per atlais, bet ir šermenyse ar kituose maldinguose susibūrimuose garbindami mūsų Išganytoją ir Jo Motiną Mariją. Ši tradicija išliko iki mūsų dienų.

Žemaičių Kalvarijos ir Švč. M.Marijos Apsilankymo atlais XX a.

Paskutinis šio darbo skyrius yra skirtas Žemaičių Kalvarijos ir Švč. M.Marijos Apsilankymo atlais istorinei bei dvasinei raidai XX a. istorinių įvykių kontekste. Glaustai nusakysime atlais teologinę sintezę.

¹¹⁷ D.Pociūtė-Abukevičienė, M.Vaicekauskas, *Giesmės dangaus miestui*, p. 389.

¹¹⁸ Visą giesmių tekstą žr. 1 priede, p. 457.

¹¹⁹ D.Pociūtė-Abukevičienė, M.Vaicekauskas, *Giesmės dangaus miestu*, p. 396–397.

Atlaidai, kaip Bažnyčios savo tikintiesiems skiriama dovana, dažnai buvo siejama su piligrimyste. Šis aspektas išreiškė keliaujančiosios Bažnyčios esmę ir jos santykį su kenčiančiąja ir triumfuojančiąja Bažnyčia. Žemaičių Kalvarijoje atlaidus galima pelnyti nuo XVII a. vidurio. „Atlaidai yra laikinosios bausmės už nuodėmes, kurių kaltę jau panaikinta, atleidimas Dievo akivaizdoje; jį gauna aiškiai nurodytomis sąlygomis tinkamai pasirengęs krikščionis, tarpininkaujant Bažnyčiai, kuri, būdama atpirkimo vaisių dalytoja, turi galios skirstyti ir suteikti atsilyginimo malonę iš **Kristaus** ir Jo šventųjų nuopelno lobyno“¹²⁰. Būtent šių dvasinių malonių ištroškę žmonės ir plaukia į Žemaičių Kalvariją. Apie šių atlaidų populiarumą, žmonių prierašumą savo garsiajai šventovei, jų ryžtą ją išsaugoti net pačiais gūdžiausiais priespaudos metais ir kalbama šiame skyriuje.

Žemaičių Kalvarija iki 1927 m. Žemaičių Kalvarija buvo garsi net tada, kai carinė priespauda bandė užgniaužti religinį ir tautinį judėjimą. Didieji Žemaičių Kalvarijos Švč. M. Apsilankymo atlaidai buvo ta terpė, kur labai intensyviai buvo platinamos lietuviškos religinės knygos spaudos draudimo metais. Per didžiuosius atlaidus suplaukdavo minios žmonių iš visos Lietuvos ir knygas platinti čia nebuvo labai pavojinga, nes tokiose miniose ne taip paprasta rasti pagrindinius tokio sąjūdžio veikėjus. Čia skambėjo tautą sąmoninantys kunigų pamokslai, čia buvo platinami įvairūs atsisaukimai prieš okupacinę priespaudą.

1750 m. vysk. Antano **Tiškevičiaus** rūpesčiu Žemaičių Kalvarijoje buvo pastatyta didelė ir puošni medinė bažnyčia, suremontuotos arba net ir naujai perstatytos Kalnų koplyčios. Atlaidų garsas vis didėjo ir ši medinė bažnyčia buvo per maža, kad galėtų sutalpinti visus plūstančius maldininkus. Nors bažnyčioje buvo 24 altoriai, tačiau kunigai nespėdavo ten aukoti šv. Mišių aukotojų intencijomis, todėl dominikonai nusprendė statyti didesnę, erdvesnę mūrinę bažnyčią¹²¹. Kad Žemaičių Kalvarijos šventovė buvo žmonių branginama, rodo ir tai, jog trūkstant pinigų naujai bažnyčiai užbaigti, kun. **Vaitkevičius**, važinėdamas po kaimynines parapijas, surinko tiek lėšų, jog 1823 m. bažnyčia buvo baigta, o po metų, 1824 m., į ją iš medinės bažnyčios pernešti altoriai ir ji pašventinta¹²². Dominikonai Žemaičių Kalvarijoje pirmiausiai rūpinosi bažnyčios grožiu, tvarkingumu. Tik pastatę

¹²⁰ *Katalikų Bažnyčios Katekizmas*, Kaunas, 1996, p. 316.

¹²¹ J. **Ragaišis**, *Žemaičių Kalvarijos aprašymas*, p. 19.

¹²² Ten pat, p. 19.

išpūdingą, daug kainavusią mūrinę bažnyčią, jie pasirūpino savimi – pasistatė mūrinį vienuolyną. Tai jiems pelnė gerą vardą ir žmonės dar labiau pamėgo Žemaičių Kalvariją, į ją plūste plūdo.

Caro įsakymu 1889 m. dominikonų vienuolynas buvo uždarytas ir į Žemaičių Kalvariją buvo atkeltas diecezinis kunigas. Pati bažnyčia 1896 m. sudegė. Bažnyčiai sudegus, šv. Mišios buvo aukojamos Kalnų koplyčiose. Galbūt dėl šių įvykių, o gal dėl tebesitęsiančios carinės priespaudos Žemaičių Kalvarijos garsas sumenko. Kun. J. Ragaišis rašė: „Bet lankančių Kalvariją žmonių skaitlius vis mažinas. To keleivių mažinimos, mano nuomone, yra šios priežastys: 1) dominikonų vienuolyno panaikinimas, į kuriuos žemaičiai buvo labai įsimylėję (ilgą laiką žmonės (ypatingai Kalvarijos parapijiečiai) negalėjo atprasti nuo dominikonų, o priprasti prie svietiškujų kunigų); 2) mažesnis kunigų susivažiavimas per atlaidus iš priežasties dar neseniai panaikinto valdžios užgynimo (seniau, dominikonams tebesant, Kalvarijon suvažiudavo lig 50 svietiškujų kunigų ir daugiau susirinkdavo kasdieną žmonių, dabar gi viso to mažiaus beesti) ir 3) kai kurių katalikų tikėjime atšalimas“¹²³.

Dominikonams išvykus iš Kalvarijos, čia klebonu paskirtas kun. Justinas Sankauskis¹²⁴. Bažnyčiai 1896 m. sudegus jis nesiėmė bažnyčios atstatymo darbų, todėl po jo klebonu šioje parapijoje buvo paskirtas kun. Petras Tamošauskas. Šis veiklus kunigas ėmėsi iniciatyvos: visoje Žemaičių vyskupijoje buvo renkamos lėšos bažnyčios statybai. Surinkta apie 30 000 rublių. Prof. J. Totoraitis teigia, kad tuos pinigus suaukoję į didžiuosius atlaidus susirinkę maldininkai: „Bažnyčios atnaujinimas kaštavęs apie 30 000 rublių, kuriuos sumetė žemaičiai, lankydami ją per didžiuosius atlaidus“¹²⁵. 1897 m. pradėti sudegusios bažnyčios atstatymo darbai. Vietoj buvusių medinių bažnyčios dalių išmūrytos mūrinės. Kol vyko atstatymo darbai, pamaldos buvo kapinių koplyčioje Beržų kalne, kur nuneštas stebuklingasis Švč. M. Marijos paveikslas, stebuklingai išlikęs gaisro metu. Per atlaidus pamaldos vykdavo Šv. Jono koplyčioje (pirmojoje Gardų bažnyčioje)¹²⁶. Atstant bažnyčią buvo laikomasi ankstesnės bažnyčios projekto, parengto architekto A. Kosakausko, tik nutarta paaukštinti bokštus.

Po kun. P. Tamošausko 1898 m. Žemaičių Kalvarijoje pradeda klebonauti kun. Jonas Petrauskis. Šis kunigas jau buvo pasižymėjęs kaip puikus administratorius Naujosios Žagarės klebonijoje. Čia klebonui teko didelis ir

¹²³ Ten pat, p. 18.

¹²⁴ Ten pat.

¹²⁵ J. Totoraitis, *Žemaičių Kalvarija*, p. 40.

¹²⁶ J. Ragaišis, *Žemaičių Kalvarijos aprašymas*, p. 26.

sunkus uždavinys – baigti Žemaičių Kalvarijos bažnyčios statybos darbus ir įrengti jos vidų. 1902 m. pagal architekto [Serbonovičiaus](#) projektą bažnyčia suremontuota, įrengti trys altoriai, paaukštinti bokštai¹²⁷. „[Petrauskis](#) paėmė nuo kun. [Tamošausko](#) nudegusią bažnyčią, kurią puikiai atstatė, įrengė naujus gražius altorius, išdažė aliejiniais dažais, atremontavo kleboniją“¹²⁸. Kas itin svarbu, kad kun. J.[Petrauskis](#) labai rūpinosi Kalnų ir atlaidų populiarinimu. Jis įvedė iki šiol tebesančią tradiciją – Kalnų koplyčias remontuoti atskiroms Telšių vyskupijos parapijoms ir dekanatams. Tai didino parapijų atsakomybę ir už atlaidų tradicijas, ir už ir pačias kalvarijas. „Atremontavo Žem. Kalvarijos kalnų koplyčias, nepridedant parapijiečiams nė vieno rublio. Kalnų koplyčias remontavo aplinkinės parapijos, tai dėka [Petrauskio](#) J.“¹²⁹

Carinės priespaudos metais Žemaičių Kalvarija nuolat buvo sekama ir puolama valdininkų. Čia įvairūs valdininkai bandydavo trikdyti atlaidų tvarką ir ieškoti „kaltų“, nes Žemaičių Kalvarijoje buvo platinama spauda, iš čia sklido informacija ir atlaidų garsas. J.[Mickevičius](#) rašo, kad kun. J.[Petrauskis](#), būdamas vaišingas, atitraukdavo valdininkų dėmesį vaišėmis ir taip sumažindavo jų agresiją. Kartą atvažiavo Telšių apskrities viršininkas su savo padėjėju į Žemaičių Kalvarijos kleboniją. Klebonas gerai pasistengė ir savo vaišingumu nugalėjo valdininkus: jie ne tik netrikdė atlaidų, bet ir stengėsi kiek galėdami padėti, o ne kenkti. Klebonas laimėjo ir taip garantavo atvykstantiems į atlaidus maldininkams ramybę.

Į Žemaičių Kalvarijoje vykstančius atlaidus suplaukdavo minios žmonių iš įvairiausių Lietuvos parapijų. Štai kaip į atlaidus atvykstančias minias aprašo iš Žemaičių Kalvarijos kilęs rašytojas P.[Abelkis](#): „Jau iš pat ryto, be pavienių, ėmė plaukti organizuotų minios. Tai buvo parapijos su savo kunigais, bažnytinėmis vėliavomis, altoriukais, šventųjų statulomis ir dideliais būriais visokio amžiaus ir lyties parapiečių. <...> Su kiekviena parapija ateina ir choras. Peržengus iškilmių vartus, choras užtraukia giesmę, ją pagau-na minios žmonių, ir visais laukais nuaidi, visas oras prisipildo giesmių melodijos...“¹³⁰ Čia aprašomieji atlaidai vyko dar Lietuvai tebesant carinės Rusijos priespaudoje. Tai mums labai svarbi informacija. „Visa tai, – toliau rašo P.[Abelkis](#), – skendo bažnyčioje grojamų vargonų garsuose ir veik be persto-jo skambinamų varpų gaudesy. Kartais pro langą įsiverždavo varpelių

¹²⁷ Ten pat, p. 61.

¹²⁸ Kun. Jono [Petrauskio](#) veikla Žemaičių Kalvarijoje 1902–1926 m. Užr. J.[Mickevičius](#). (Rankraštis), *Žemaičių muziejus Alka* (toliau – ŽMA), f. 11, b. 8, S. v. 39, p. 2.

¹²⁹ Ten pat, p. 2.

¹³⁰ P.[Abelkis](#), *Atlaidų pavėsy*, p. 211.

skambesys, nes prie visų altorių be pertraukos buvo laikomos šventos mišios¹³¹. Procesijos su giesmėmis vykdavo visą parą: nuo ankstyvo ryto iki vėlyvo vakaro su žvakėmis. Žmonės giedojo, meldėsi, lankė Kryžiaus kelio stotis. Istoriskai žvelgiant į šiuos atlaidus galima sakyti, jog tai buvo žmonių pasipriešinimo išraiška, lietuviybės ir katalikybės demonstravimas. Giedota lietuviškai, taigi žmonės geriau suvokė savo tautinę tapatybę ir įsitikinimus. Be to, žmonės troško dvasinio tobulėjimo, – čia skambėdavo giesmės Aukščiausiam garsiai ir atvirai. Atlaidų metu kiekvienas stengėsi atlikti išpažintį, apsivalyti sąžinę ir grįžti į savo kasdienybę šviesesnis, dvasingesnis. Apie atlaidų iškilmingumą ir didingumą bei jų organizuotumą randame informacijos toje pačioje P.[Abelkio](#) knygoje. Jis rašo: „Bažnyčios gatvė iki pat šventoriaus vartų greit tirštėjo vėliavų mišku. <...> Kai nuo Mūro kryžiaus aikštės iki pat bažnyčios durų buvo pripildyta organizuotų procesijos dalyvių, iš bažnyčios bokšto pasigirdo visų varpų gaudesys. Tai buvo kažkokia didinga varpų muzika, nustelbianti visa kita. Žmonės nutilo, nusiėmė kepurės ir sustingo susikaupti. Buvo lygiai ryto septinta valanda, ir tuoj turėjo prasidėti iškilmingasis Kryžiaus Kelio vaikščiojimas. Pro milžiniškas bažnyčios duris pasirodė eilė kunigų ir klierikų su žvakėmis rankose. Paskui juos ėjo mažos baltais rūbeliais mergaitės, pilnais krepšeliais gėlių, kurias barstė ant žemės. Paskui jas keturi kamžomis apsivilkę vyrai nešė keturkampį baltą šilko baldakimą, po kuriuo ėjo trys kunigai, vienas smilkytojas ir aibės berniukų, visą laiką skambinusių varpeliais. Vienas kunigų nešė milžinišką relikvijorių, vietinių Šventuoju kryžium vadinamą, kuriame jau keli šimtmečiai laikomas įdėtas Šventojo kryžiaus medžio gabalas, parvežtas vyskupo J.[Tiškevičiaus](#); prie jo pridėtas baisiausiomis bažnyčios bausmėmis grasinamas tam, kuris drįs šį medžio gabalą išimti ar sumažinti ar dalį atsiskelti. Relikvijorius yra monstrancijos formos ir nepaprasto dydžio. <...> Paskui baldakimą ėjo būrelis didikų. Už jų [Steponavičiaus](#) diriguojamas choras ir šalia iš parapijiečių sudarytas dūdų orkestras“¹³². Šie iš Žemaičių Kalvarijos kilusio rašytojo pateikti vaizdai dar kartą patvirtina žemaičių uolų tikėjimą ir tvirtą apsisprendimą neatsižadėti Dievo ir Tėvynės.

Į atlaidus plaukdavo minios žmonių ne tik iš Žemaitijos, nes garsas, kad carinė valdžia netrukdo žmonėms melstis Žemaičių Kalvarijoje, greitai plito net už Lietuvos ribų. Žemaičių Kalvarijos parapijos pastangomis atlaidai dažniausiai praeidavo ramiai: budintys caro valdininkai žiūrėdavo tik bendros tvarkos ir nesistengdavo trukdyti maldininkams. Iš kur atvykdavo

¹³¹ Ten pat, p. 212.

¹³² Ten pat, p. 319.

žmonės, rodo pasirašiusiųjų po peticija, prašant atkurti dominikonų vienuolyną Žemaičių Kalvarijoje, gyvenamosios vietos nurodymas. J. Mickevičius rašo: „1905 metais Pranciškus Barakauskis, gyv. Mantvidiškių vienkiemyje, Šarnelės bajorkaimyje, parašė prašymą (peticiją), o klebonas Didžiosios Kalvarijos atlaidų metu suorganizavo parašų rinkimą, kurių surinko 782 iš visos Lietuvos (net iš Vilniaus, Rygos ir kt.)“¹³³. Klebono rūpesčiu Kalvarijoje vargonininku dirbo konservatoriją baigęs Vaclovas Steponavičius; jis subūrė stiprų ir gana profesionalų chorą¹³⁴. Atlaidų metu suvažiuodavo aplinkinių parapijų chorai ir atlaidai dar labiau pagyvėdavo. Žemaičių Kalvarijos Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaidų populiarumas nesumažėjo nei per I pasaulinį karą – žmonės čia plaukė su savo vargais ir skausmais, viską sudėdami prie stebuklingosios Dievo Motinos Marijos kojų. Apie 1917 m. Žemaičių Kalvarijoje dirbo 3 kunigai: klebonas Jonas Petrauskis, vikaras Jonas Gerulis ir altarista Lukoševičius. Vargonininku tuo metu dirbo Telesforas Reivydas, kuris vėliau buvo aktyvus šaulių organizacijos dalyvis. Jis dažnai važinėdavo į Telšius, Mažeikius, Sedą ir garsino Žemaičių Kalvariją bei aktyvino tikėjimą. Prieš Telesforą Reivydą čia dirbęs minėtasis vargonininkas Vaclovas Steponavičius¹³⁵ parašė atsiminimus apie didžiuosius Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaidus, vykusius per I pasaulinį karą, taip pat Lietuvos nepriklausomybės pirmaisiais metais.

Vargonininkas Ferdinandas Jonauskas savo atsiminimuose pasakoja, kad į Žemaičių Kalvariją dažnai atvažiuodavo Alsėdžių vargonininkas S. Dargis, kuris buvo baigęs Oginskio muzikos mokyklą Rietave ir Plungėje ir paskui tobulinęsis pas kompozitorių Juozą Žilevičių. Per didžiuosius atlaidus jis atvykdavo su savo gerai parengtu choru ir taip prisidėdavo prie Žemaičių Kalvarijoje vykstančių atlaidų populiarinimo¹³⁶. „Didelį vaikystės įspūdį, – pasakojo jis, – darydavo didieji Žemaičių Kalvarijos atlaidai, kai privažiuodavo tūkstančiai maldininkų ir šimtai kunigų. Aš tada svaigau nuo dieviškos vargonų muzikos, puikiai atliekamų giesmių, kurias atlikdavo ne tik žymiausieji Lietuvos vargonininkai, bažnyčių chorai, bet ir žinomi kompozitoriai, dirigentai, solistai. Miestelis tada tapdavo didele bažnytinės muzikos sale, ir aš dar labiau troškau būti vargonininku“¹³⁷. Didieji Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaidai tuo metu buvo vieta, kur plačiai išsiskleis-

¹³³ ŽMA, f. 11, b. 8, S. v. 39, p. 5.

¹³⁴ Plg. ten pat.

¹³⁵ S. Abromavičius, *Vargonininkai*, Kaunas, 2001, p. 116.

¹³⁶ Ten pat, p. 117.

¹³⁷ Ten pat, p. 119.

davo tiek katalikybė, tiek tautiškumas. Čia skambėjo lietuviškas žodis – pamokslai, čia aidėjo lietuviškos *Kalnų* giesmės, čia meldėsi visa Lietuva, prašydama Dievą gerovės ir dvasinio bei materialinio atgimimo. Žemaičių Kalvarijos miestelis per atlaidus tapdavo „skruzdėlynu“. „Patys didžiausi buvo Šv. Panos Marijos Apsilankymo didieji Žemaičių Kalvarijos atlaidai, žmonių vadinami „Didžiąja Kalvarija“. Taip ir buvo: nors patys atlaidai prasidėdavo liepos 1 d. ir baigdavosi 12 d., bet jau prieš mėnesį prasidėdavo kurtis aludariai, valgyklų laikytojai ir kiti įvairūs prekyautojai. Jie užsiimdavo pačias geriausias vietas prie Varduvos upės iš abiejų jos pusių, kaldavo lentų pavėšines, įsikurdavo prie klebonijos ir gyventojų sodybose. Buvo užimanos visos aikštės ir pakelės. Naujamiesčio ganyklas <...> užimdavo čigonai iš Prūsijos, Latvijos, Lenkijos“¹³⁸. Atlaidų ir *Kalnų* svarbą rodo ir tai, kad čion susirinkdavo žmonės dažniausiai pėsčiomis ar arkliais kinkytais vežimais ir visi turėjo savas intencijas ir troškimus, kuriuos sunešdavo į šią šventovę. „Penktadieniais ir šeštadieniais atvykdavo minios žmonių su vėliavomis, orkestrais, eidavo pėsčiomis ir jojo ant žirgų. Atkeliavusių procesijų prie išpuoštų miestelio vartų ateidavo pasitikti kunigai, gyventojai ir lydėdavo jas, varpams skambant, būgnams gaudžiant, net armotoms šaudant. Per tuos didžiuosius atlaidus atvažiuodavo iki 150 kunigų, o žmonių būdavo apie šimtą tūkstančių“¹³⁹. Žinoma, giesmės skambėdavo nuo ryto iki vakaro, nes, anot F. Jonausko, žmonės į kalnus su giesmėmis eidavo nuo saulės patekėjimo iki sutemų, žvakių šviesoje. Turėdamas didelį autoritetą, vargonininkas T. Reivydas per didžiuosius atlaidus kviesdavosi vargonininkus su jų parengtais choralais iš Telšių, Mažeikių, Kretingos, Klaipėdos, Kauno, Liepojos, Rygos. Jo rūpesčiu ir kvietimu į atlaidus „iš Vilniaus buvo atvykęs kompozitorius Balys Dvarionas ir grojo bažnyčioje vargonais Liudviko van Bethoveno Mišias“¹⁴⁰.

Tiek klebono rūpesčiu, tiek visų aplinkinių parapijų kunigų iniciatyva didieji Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaidai tapo tikru Žemaitijos dvasiniu centru. Didelis buvo ir žmonių uolumas – jie suaukojo lėšų, kai reikėjo perstatyti 17-ąją – „Kryžaininkės“ koplyčią. Ją perstatė kun. J. Petrauskis, padėdamas savo parapijiečių¹⁴¹.

Po kun. J. Petrauskio Žemaičių Kalvarijos klebonas nuo 1925 m. buvo kan. Povilas Pukys. Apie šio garbaus, trijų bažnyčių statytojo kanauninko

¹³⁸ Ten pat, p. 120.

¹³⁹ Ten pat.

¹⁴⁰ Ten pat.

¹⁴¹ ŽMA, f. 11, b. 8, S. v. 39, p. 4.

veiklą ir darbą Žemaičių Kalvarijoje kalbėsime remdamiesi jo paties parašyta *Mano biografija*, išspausdinta laikraštyje *Žemaičių saulutė*.

Prel. P.[Pukys](#) rašė: „Aš buvau ketvirtasis Žemaičių Kalvarijos bažnyčios klebonas. Prieš mane dvidešimt kelerius metus klebonavo iš Padegimo kaimo kilęs kun. J.[Petrauskas](#)“¹⁴². P.[Pukys](#) atvykęs rado gana varganą parapijos finansinę padėtį. Kun. J.[Petrauskis](#), turėdamas didžiulį bažnyčiai priklausantį ūkį, neįstengė visko tobulai sužiūrėti tiek dėl susilpnėjusios sveikatos, tiek dėl lėšų trūkumo. Tad darbo užteko ir naujam klebonui. Jis rašo: „Pavasarij atstačiau žiemą dar prie kun. [Petrausko](#) sudegusią klėtį, suremontavau bažnyčios bokštą, pataisiau keturių koplyčių stogus. Tam išleidau visus parapijos pinigus (ostus) ir už paskutinį cemento maišelį mokėjau vėliau, jau litais“¹⁴³. Žemaičių Kalvarija garsėjo ne tik atlaidais, vargonais ir choriais, bet ir savo bažnyčios varpais. „Per Pirmąjį pasaulinį karą iš Žemaičių Kalvarijos buvo išvežti du varpai – mažasis ir didysis. Liko tik vidurinis. Parapijiečiai apgailėjo didįjį varpą, sako, labai gerai skambėjęs“¹⁴⁴. Tačiau atsirado geradarys Kalvarijos gyventojas, kuris paaukojo vienam varpui išlieti 400 dolerių. „Žmogus man prisipažino pasižadėjęs nupirkti Žemaičių Kalvarijos bažnyčiai mažąjį varpą ir aukojęs tam 400 dolerių su sąlyga, kad tas varpas būsiąs pavadintas Kazimiero vardu. Padėkojau jam ir pasakiau, kad jo noras bus išpildytas. Varpus liedinome Liepojos vielų fabrike. Didysis varpas svėrė 65 centnerius. Pašventino juos 1926-aisiais per didžiuosius Žemaičių Kalvarijos atlaidus Telšių vyskupas [Justinas Staugaitis](#)“¹⁴⁵. Šis vyskupas šventino varpus jau kaip Telšių vyskupas ordinaras, nes neseniai buvo įžengęs į Telšių Katedrą. Pirmoji parapija, kurią savo vizitu pagerbė vyskupas [Justinas Staugaitis](#) po ingresso buvo Žemaičių Kalvarija – didieji Švč. M.Marijos Apsilankymo atlaidai. Čia apsilankyti vyskupą pakvietė P.[Pukys](#). „Po iškilmių užėjau pas vyskupą paprašyti, kad jis atvažiuotų į Žemaičių Kalvarijos didžiuosius atlaidus ir pašventintų bažnyčios varpus. Pažadėjo. Atlaidų dieną pasitikome vyskupą jau Telšių gatvės gale. Bažnyčioje perskaičiau jam apie Žem. Kalvarijos atlaidus ir apskritai apie žemaičius katalikus“¹⁴⁶. Vysk. J.[Staugaitis](#) Žemaičių Kalvarijai skyrė daug dėmesio nuo pat pirmųjų vyskupijos valdymo dienų. Jis norėjo pagyvinti garsiąją šventovę, todėl nusprendė čia suorganizuoti rekolekcijas

¹⁴² P.[Pukys](#), *Mano biografija*, *Žemaičių saulutė*, Nr. 3 (182), 1999, p. 2.

¹⁴³ Ten pat.

¹⁴⁴ Ten pat.

¹⁴⁵ Ten pat.

¹⁴⁶ Ten pat.

vyskupijos kunigams. Jos vyko Žemaičių Kalvarijoje, Viekšniuose, Kretingoje ir Rietave¹⁴⁷.

Kun. P. Pukys rūpinosi ir Kalnų koplyčiomis. Jo iniciatyva buvo stengiamasi pagyvinti procesijas, pradėta restauruoti procesijų vėliavas. Šis energingas kunigas remontavo ne tik koplyčias, bet ir bažnyčią.

Kun. P. Pukys Žemaičių Kalvarijoje klebonu buvo nuo 1925 iki 1927 m. Vysk. J. Staugaitis, mąstydamas apie šios šventovės didingumą ir jos svarbumą visai vyskupijai ir katalikiškajai Lietuvai, nusprendžia Žemaičių Kalvariją skirti vienuoliams. „Ir pradėjo važiuoti apsižiūrėti: atvažiavo kapucinai, vėliau, į atlaidus, – jėzuitų atstovai. Galiausiai vyskupas susitarė su marijonais, kurie 1927 m. lapkričio pirmomis dienomis ir atvažiavo perimti bažnyčios“¹⁴⁸.

Taip Telšių vyskupo J. Staugaičio sprendimu į Žemaičių Kalvariją atvyko ir šią parapiją bei šventovę pradėjo globoti Marijonų ordinas.

Marijonai Žemaičių Kalvarijoje. Marijonų kongregacijai 1927 m. perduota Žemaičių Kalvarijos parapijos bažnyčia su klebonijos pastatais ir 80 ha ūkiu už kasmet mokamą 1500 Lt mokestį iš didžiųjų atlaidų pajamų¹⁴⁹. Gali kilti klausimas: kodėl vyskupas šią šventovę paskyrė globoti vienuoliams marijonams? Juk į Kalvariją galėjo grįžti čia ilgus metus dirbę vienuoliai dominikonai. Trumpai prisiminkime marijonų įsikūrimo istoriją.

Marijonai (lot. *Congregatio Clericorum Regularium Marianorum sub titulo Immaculatae Conceptionis B. V. Mariae*) – Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo vienuolija įkurta 1673 m. Dievo tarno kun. Stanislovo Papczyński (1631–1701) Korabieje, Poznanės vyskupijoje. Popiežius Inocentas XII 1699 m. ją patvirtino ir pavedė pranciškonų globai. Tada patvirtintos regulos marijonai laikėsi iki 1909 m. Ypatingas vienuolijos tikslas buvo Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo kulto bei garbės skleidimas, sielovada, liaudies mokymas ir pagarba mirusiųjų atminimui bei maldos už sielas skaistykloje. Lietuvoje marijonų vienuolynai imta kurti XVIII a.: 1750 m. Marijampolėje, 1763 m. Miroslave, 1775 m. Jonavoje, 1783 m. Igliaukoje¹⁵⁰. Tačiau marijonų skaičius nuolat mažėjo. 1909 m. Marijampolėje buvo likęs vienintelis marijonas t. Vincentas Senkus. Pas jį atvyko Petrapilio dvasinės akademijos profesorius kun. Jurgis Matulaitis (1871–1927) su sumanymu slapta atnaujinti vienuoliją. Naujus marijonų įstatus 1910 m. lapkričio 28 d.

¹⁴⁷ Žr. J. Staugaitis, *Mano atsiminimai*, Vilnius, 1995, p. 299.

¹⁴⁸ P. Pukys, *Mano biografija*., p. 2.

¹⁴⁹ R. Laukaitytė, *Lietuvos vienuolijos*, Vilnius, 1997, p. 103.

¹⁵⁰ *Lietuvių enciklopedija*, t. 17, Bostonas, 1959, p. 359.

patvirtino popiežius Šv. Pijus X. Bet tik 1918 m. atkuriamas Marijampolės vienuolynas. Lietuvos marijonų Šv. Jurgio provincija oficialiai įsteigta 1930 m. „Pirmieji MIC namai oficialiai įsikūrė Š. Amerikoje, Lenkijoje, o po Pirmo pasaulinio karo – ir Lietuvoje (Marijampolėje, Kaune, Žemaičių Kalvarijoje, Ukmergėje, Panevėžyje). Taigi vienuolijos ribos iš tradicinės Sūduvos išplito po visą Lietuvą. 1918–1940 m. Lietuvoje buvo 12 MIC namų, kuriuose gyveno 122 kongregacijos nariai. Iki 1928 m. jos centras – Marijampolėje, vėliau – Romoje“¹⁵¹. Ši veikli vienuolija ir Lietuvoje sparčiai besikuriantys vienuoliai yra kviečiami ir į Žemaitiją. Tai nulėmė jų išskirtinis Švč. M. Marijos garbinimas ir siekimas išgarsinti Jos kultą. „Lietuvos MIC provincijos darbas pasižymėjo intensyvia organizacine veikla, turinčia įtakos katalikiškam mokslui, spaudai, auklėjimo įstaigoms, pavyzdinei pastoracijai bei misijoms“¹⁵². Tokios dvasios ir taip nusiteikę apaštalaui į Žemaičių Kalvariją atvyko marijonai. Jie čia nuveikė didžiulius darbus, ypač populiarindami Švč. M. Marijos šventovę ir didžiuosius Apsilankymo atlaidus, taip pat *Kalvarijų Kalnų* kultą.

Apie marijonų veiklą Žemaičių Kalvarijoje sužinome iš ano meto periodinės spaudos. *Žemaičių prieteliuje* ir *Šaltinyje* rašyti straipsniai atspindi konkrečią ano meto situaciją ir padeda atskleisti Žemaičių Kalvarijos aukso amžių.

Atvykę į Žemaičių Kalvariją, marijonai rado nemažą ūkį, kurį reikėjo tvarkyti ir daug laiko skirti materialiniams dalykams. Vienuolynas turėjo 80 ha žemės, laikė apie 30 karvių, 24 arklius ir daug kiaulių. Pieną veždavo į pieninę. Rūpestingai ir sumaniai prižiūrėjo savo laukus. Vienuolyno ūkveždžiais yra buvę A. Misiukevičius, A. Bakštys. Prie vienuolyno buvo didelis sodas, kurį pavyzdingai tvarkė sodininkai broliai J. Urbonas ir J. Kuklys. Prie sodo buvo įrengti inspektai ankstyvosioms daržovėms ir gėlių daigams. Daržoves ir daigus veždavo net į turgų parduoti. Visuose darbuose vienuoliams padėdavo ir kalvariškiai. Vienuolynas turėjo savo malūną. Kai kurie vienuolyno pastatai išlikę iki mūsų dienų.

Žvelgiant į šiuos faktus, gali kilti klausimas, ar vienuoliai nebuvo sumaterialėję ir tesirūpino tik žemiškais dalykais? „Dėl didelių išlaidų bažnyčios, beneficijos ir parapijos reikalams (marijonai įsteigė ir išlaikė pradinę mokyklą, vaikų darželį) vienuolynas šios sumos [metinio 1500 Lt mokesčio] su-

¹⁵¹ J. Blažytė, *Marijonų vienuolijos istorija Lietuvoje iki 1940 m.* (Diplominis darbas. Vilniaus universitetas. Istorijos fakultetas, Naujosios istorijos katedra, darbo vadovas vysk. dr. J. Boruta, SJ.), Vilnius, 1995, p. 57.

¹⁵² Ten pat.

mokėti negalėjo ir jo prašymu 1935 m. BTVT¹⁵³ mokestį atidėjo 5 metams¹⁵⁴. Marijonai ėmėsi ir labdaros darbų. Jų dėka buvo išlaikoma net 60 vargšų. Kai sudegė kalvariškės M. [Kniukštaitės](#) namas, vienuolyno broliai kuo galėdami jai padėjo. 73 metų kalvariškė Eugenija [Daukšaitė](#) pasakoja: „Mamytė buvo neturtinga ir be sveikatos. Buvo dar ir brolis. Mes gyvenome kaime, aplūžusioje trobelėje. Mamytė sunkiai sirgo ir mes, maži vaikai, pasilikome be globos vieni, tačiau visai netikėtai pas mus užėjo kunigas klebonas. Jis buvo vienuolyno šeimininkas. Atradęs sunkiai sergančią mamytę ir mus vaikus verkiančius, liepė atvesti mus pas jį. „Aš juos priglausiu, aprengsiu, pavalgydinsiu“, – pasakė klebonas¹⁵⁵. Toliau ta pati senutė prisimena, kad Žemaičių Kalvarijoje buvę 5 senelių globos namai, kur buvo apgyvendinami ir išlaikomi bei į mokyklą leidžiami neturtingų tėvų vaikai. Šiuos globos namus išlaikė marijonų vienuolynas.

Vienuoliai marijonai rado parapijoje veikiančias katalikiškas organizacijas: angelaičius, pavasarininkus, Katalikių moterų organizaciją, Katalikų ūkininkų sąjungą, Tretininkus, Švč. Sakramento broliją. Šias organizacijas buvo įkūręs Žemaičių Kalvarijoje vikaru dirbęs kun. Jonas [Gerulis](#)¹⁵⁶. Žemaičių Kalvarijoje veikė ir ateitininkai, Gyvojo rožančiaus brolija. Ir čia marijonai daug nuveikė. Veiklūs tikintieji iš visos vyskupijos buvo kviečiami atvykti į atlaidus; būdavo skiriamos net atskiros dienos konkrečios organizacijos nariams. 1935 m. *Žemaičių prieteliuje* randame tokį skelbimą: „Didieji Žemaičių Kalvarijos atlaidai prasidės liepos 2 dieną ir tęsis iki liepos 12 d. Šiemet bus viena naujanybė, kad liepos 5 diena paskirta vyrams. Jiems bus specialios pamaldos, pamokslai ir jie vaikščios Kelius. Tikimasi, kad gerb. žemaičiai vyrai pasinaudos šia švente ir gausiai atsilankys. Svarbiausios atlaidų dienos, kuriomis daugiausiai atsilanko maldininkų, liepos 5, 6, 7 ir 8 dienos. Gerbiamieji kunigai maloniai prašomi ir kviečiami atvykti atlaiduosna, ypač tomis dienomis, kai atvyksta daug maldininkų“¹⁵⁷.

Marijonai rūpinosi ir Žemaičių Kalvarijoje vykstančių atlaidų organizavimu. Per didžiuosius atlaidus suplaukdavo net 30–50 tūkstančių maldininkų, daugybė elgetų. Štai ką rašė ano meto laikraštis *Šaltinis*. „Gegužės 11 d. buvo net dviejų draugijų susirinkimai, būtent: „Šv. Vincento a Paulio“ pavargėliams šelpti ir pavasarininkų. Labdaros draugija nutarė prašyti poną

¹⁵³ BTVT – bažnytinio turto valdymo taryba.

¹⁵⁴ [R. Laukaitytė](#), *Lietuvos vienuolijos*, p. 103.

¹⁵⁵ *Autoriaus asmeninis archyvas*.

¹⁵⁶ Ten pat.

¹⁵⁷ Didieji Žemaičių Kalvarijos atlaidai, *Žemaičių prietelius*, Nr. 25, 1935, p. 2.

Telšių apskrities viršininką leisti per Didžiuosius Kalvarijos atlaidus, kurie esti nuo liepos 1 ligi 12 d. padaryti elgetų naudai viešą rinkliavą ir per tuos atlaidus neleisti elgetauti, nes tuomet būna apgavikų ir išnaudotojų. Be to, prisirinkus elgetų iš įvairių ir tolimų vietų, ne vienas iš nuovargio ir kitų įvairių kelionės ir orų nepatogumų suserga. <...> Na, o dar atlaidų metu, kai esti susirinkę nuo 30 000 ligi 50 000 žmonių, tai tuomet vargu kame ir kokia nors vieta gauti. Be to, ateina elgetų visokiomis ligomis sergančių. Iš to kyla pavojus ir kitiems užsikrėsti. Be sakytų priežasčių, reikėtų paminėti ir šią, kad į Didžiuosius Kalvarijos atlaidus atkeliauja net iš užsienio žmoniu. Jie, pamatę susirinkusių, dar ir apsimetusių, elgetų, ne kokį gauna išpuodį apie Lietuvos žmonių būklę“¹⁵⁸.

Marijonai, stengdamiesi išlaikyti tradicijas ir maldingumo papročius, Žemaičių Kalvarijoje įvedė ir naujų, labai greitai prigijusių ir pamėgtų papročių. Tas pats *Šaltinis* rašė: „Kasmet pavasarį iškilmingas *Kristaus* Kančios Kelių vaikščiojimas prasideda Šv. Kryžiaus Atradimo – geg. 3 d. Žemaičiai vadina šią šventę mažąja Kalvarija. Šiais metais, pasinaudodami gražiu ir šiltu oru, žmonės maldininkai buvo atkeliaavę ir iš tolesnių vietų. Vietos gyventojai sako, kad seniai jau tiek žmonių yra buvę per Šv. Kryžiaus atlaidus. Buvo taip pat atvykę visi apylinkės kunigai“¹⁵⁹. Kaip matome, Kalvarijos Kalnų tradicija neapsiribojo tik Apsilankymo atlaidais, jų tradicija puoselėta ir kitomis progomis, taip stengiantis vis labiau garsinti ir Žemaičių Kalvarijos šventovę, ir stebuklingą Švč. *M.* Marijos paveikslą, ir čia vykstančius Apsilankymo atlaidus bei Kalvarijos Kalnus.

Marijonų uolumo ir didžiulio darbo bei pastangų dėka Žemaičių Kalvarijos garsas sklido ir už Lietuvos ribų. Tame pačiame *Šaltinyje* randame padėką net iš Rygos: „Nors prabėgo pora savaitių ir tolimas kelias atskyrė mus nuo taip brangaus žemaičių kampelio – Kalvarijos, tačiau graudūs varpų balsai, skambančių nuo ankstauro ryto iki vėliausios nakties, *Kristaus* garbei giesmės neišnyko iš mūsų atminimo ir širdžių. Pasisėmę iš to galybių šaltinio jėgų, liekame tvirtais Dievo ir tėvynės vaikais. Nors ir didžiausios audros siaustų, norėdamos išplėsti iš mūsų sielų šventumo jausmą, tačiau dabar to nepajėgs. Dėkingi liekame gerb. Žem. Kalvarijos Klebonui už reikšimą mums palankumą. Kun. *Senkui* už bendrą kelionę į *Kristaus* kančių prisiminimo vietą, žadinančius ir stiprinančius žodžius amžinai tiesai pasiekti (*Rygos Šv. Zitės draugijos ekskursijos vardu stud. J.G.*)“¹⁶⁰.

¹⁵⁸ *Šaltinis*, Nr. 22, 1936, p. 284.

¹⁵⁹ Ten pat.

¹⁶⁰ *Šaltinis*, Nr. 34, 1937.

1938 m. *Žemaičių prieteliuje* paminimas marijonų veiklos Žemaičių Kalvarijoje dešimtmetis. Išsamiai rašoma apie vienuolių darbus, padarytus ne tik Žemaičių Kalvarijos parapijoje, bet ir garsinant šią šventovę. Rašoma, kad tėvai vienuoliai nuolat organizuodavo religinius pokalbius kaimuose, taip sąmonindami savo ir ne tik savo parapijos tikinčiuosius. Jų rūpesčiu žmonės labai suaktyvėjo Bažnyčios ir visos parapijos gyvenime. Jų iniciatyva remontuojamos koplyčios ir bažnyčia. Labai aktyviai platinama religinė spauda. Žemaičių Kalvarijoje buvo užsisakoma iki 700 egz. katalikiškų laikraščių ir žurnalų, atlaidų metu ši spauda aktyviai platinama. „Ateityje Tėvai turėtų iškilmingai atšvęsti 300 metų nuo Kalnų įsteigimo jubiliejų, atidaryti 5 ir 6 skyrių ir dar įsteigti kokią amatų mokyklą. Žemaičių Kalvarija nuo amžių buvo visų žemaičių religijos centras, iš jos kartų kartos sėmėsi sau stiprybės. Stebuklingoji Marija visada laimino mūsų šalį. Todėl Tėvams Marijonams, kuriems ypač rūpi Marijos garbinimas, žengiant į naują dešimtmetį, tenka palinkėti, susikvietus daugiau darbininkų į šią Marijos tvirtovę, sukelti žemaičių religinį ir kultūrinį atgimimą“¹⁶¹. Iš tikrųjų artėjant Kančios kelių įsteigimo jubiliejui kultūrinis ir dvasinis atgimimas labai pagyvėjo.

1938 m. *Šaltinyje* rašoma, kaip buvo rengiamasi didiesiems 1939 m. atlaidams. „Penktadienį (liepos 1 d.) 19 val. prasidėjo didieji Žem. Kalvarijos atlaidai. Žmonės mariomis linguoja. Žemaitiškos giesmės net debesius siekia. Nuotaika nepaprasta. Visas miestelis pasipuošęs. Kalnų koplyčios tik ką atremontuotos, tik blizga, tviska. Naujai įtaisyti radijo garsintuvai išnešioja Dievo žodį ir giesmių aidus. Žemaičiai niekada neapsileido, o šiemet ypač pasistengė. Iš liepos 2 d. į 3 d. ir iš 9 į 10 bus iškilmingos naktinės su Švč. Sakramentu eisenos. Eisenų metu bus sakomi pamokslai. Sugrįžus į bažnyčią naktinės šv. Mišios. Tolimesnė iškilnių tvarka bus šiokia: Liepos 2 d. 7 val. ryte Primarija prie Stebuklingojo Paveikslo. Pamokslas. 9.45 val. Votiva. 10.30 val. Suma. Pamokslas. 19 val. Mišparai. Pamokslas. Švč. Sakramento adoracija. Eisena su Švč. Sakramentu. Grįžus iš eisenos šv. Mišios“¹⁶². Ši dienotvarkė ir tvarka bei jos galingi mastai – tai tik repeticija prieš pačius, ko gera, didžiausius ir didingiausius Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaidus Žemaičių Kalvarijoje, kuriuos maldininkai šventė 1939 m.

1939 m. per didžiuosius Žemaičių Kalvarijos atlaidus vyko didžiulis sujudimas – buvo švenčiamas Kalvarijų Kalnų įkūrimo 300 metų jubiliejus. Senieji kalvariškiai dar ir dabar atsimena šių atlaidų didingumą ir iškilmingumą.

¹⁶¹ *Žemaičių prieteliūs*, Nr. 3, 1938, p. 8.

¹⁶² *Žemaičių prieteliūs*, Nr. 30, 1938, p. 11.

mą. Jau iš anksto katalikiškoje spaudoje pasirodė kvietimai ir skelbimai bei informacija apie jubiliejinius Žemaičių Kalvarijos atlaidus.

1939 m. liepos 1 d. vakare prasidėjo Lietuvos vaikų kongresas. Suvažiavo gausūs vaikučių, ypač angelaičių, būriai iš Žemaitijos ir visų Lietuvos kraštų su savo dvasios vadais ir globėjais. Liepos 2 d., sekmadienį, arkivyskupas Pranciškus Karevičius, MIC, aukojo iškilmingas Sumos šv. Mišias, kurių metu buvo šventinamas kunigu vienas pranciškonų vienuolis. Kongrese dalyvavo keletas pranciškonų, daug klierikų, kunigų ir moksleivių. Liepos 3 d. prasidėjo iškilmingosios misijos, kurios baigėsi liepos 7 d. Šios misijos buvo skirtos visiems susirinkusiems į didžiuosius atlaidus¹⁶³. Liepos 7–8 d. į Žemaičių Kalvariją plūste plūdo didžiuliai moterų būriai. Spauda rašė, kad Žemaičių Kalvarija buvo pasiruošusi priimti tūkstantines moterų minias – suremontuota bažnyčia ir koplyčios, ruošiami garbės vartai sutikimui, parengtos užkandinės ir vietos nakvynei. Šio kongreso tikslas – padėkoti Žemaičių Kalvarijos Marijai už Lietuvos globojimą 300 m. ir išprašyti mūsų tautai, šeimai ir pasauliui taiką¹⁶⁴.

„Nematytos minios. – Gražiausios procesijos. – Jaudinančios ugnies srovės. – 20 kunigų dalina Šv. Komuniją. – Kas 2–3 min. maldininkų būrys“¹⁶⁵. Tokius vaizdus aprašo straipsnio apie Žemaičių Kalvarijos atlaidus autorius. Kitų šaltinių neturėdami, remsimės šiuo straipsniu, nes tai patikimas šaltinis, padedantis įvertinti marijonų veiklą ir pastangas padaryti Žemaičių Kalvariją ne tik žemaičių, bet ir visų lietuvių dvasingumo centru. „Ir tikrai. Žem. Kalvarija šiemet savo atlaidais gali didžiuotis prieš visą pasaulį. Jubiliejinėse 300 metų iškilmėse dalyvavo JJ. EE. Arkiv. Per. Karevičius MIC, vysk. J. Kukta, 130 kunigų, 26 klierikai ir, galima sakyti be jokio svyravimo, 100 000 maldininkų iš visų Lietuvos kampų ir kampelių. Vien tik organizuotai atvyko ekskursijų ir procesijų reikia skaityti 13. Jos atvyko su orkestrais, gražiais choralais, o kai kurios atsinešė ir savo būgnus“¹⁶⁶. Į Žemaičių Kalvarijoje vykusį moterų kongresą sugužėjo apie 25 000 organizuotų, vėliavomis, plakatais išsipuošusių moterų kolonos. Žemaitės, aukštaitės, kapšės, zanavykės, dzūkės. Atstovaujama visoms Lietuvos vyskupijoms¹⁶⁷. Liepos 7–8 d. atlaiduose dalyvavo ir procesija į Kalnus ėjo nuo 40 000 iki 44 000 žmonių. Naktį buvo einama su žvakėmis ir giedami *Kalnai*, vyko Švč. Sakra-

¹⁶³ Šaltinis, Nr. 30, 1939, p. 2.

¹⁶⁴ Šaltinis, Nr. 29, 1939, p. 2.

¹⁶⁵ Šaltinis, Nr. 30, 1939, p. 585.

¹⁶⁶ Ten pat.

¹⁶⁷ Ten pat.

mento adoracija. Kongrese dalyvavo įvairioms katalikiškoms organizacijoms priklausančios moterys: pavasarininkės, skautės, ateitininkės, inteligentės, ūkininkės, studentės... Minėto straipsnio autorius teigia: „Šią valandą meldėsi visa Lietuva“¹⁶⁸.

1939 m. vykę jubiliejiniai atlidai parodė didelę marijonų veiklos reikšmę ne tik Telšių vyskupijai, bet ir visai katalikiškai Lietuvai. „J.E.Telšių vyskupas, – kaip rašė P.Meškauskas, MIC, – Žemaičių Kalvariją yra pavedęs globoti TT. Marijonams. Jie visomis jėgomis stengiasi tą garsiąją Lietuvos šventovę papuošti. Jau aptvėrė šventorių, kapines, suremontavo vienuolyną, išbaltino bažnyčią, pastatė parapijos salę ir pradėjo remontuoti Kalnų koplyčias. Tuo tikslu vienas kunigas važinėdamas rinko koplyčioms remontuoti aukas, kad iki jubiliejaus jos visos būtų atnaujintos. Juk šis jubiliejus yra nepaprastas ir reikšmingas. Per tuos 300 metų, jei skaityti po 20 000 apsilankusių maldininkų, tai čia apsilankė 6 milijonai žmonių. Kas suskaitys, kiek per tuos metus yra įvykę išgijimų per stebuklingosios Dievo Motinos užtarimą, kurios paveikslas didžiajame bažnyčios altoriuje yra pakabintas. Tai liudija daugybė dovanų, paaukotų Švč. Dievo Motinai prie jos paveikslo. Bet ši vieta bus vis dar gražesnė, dar labiau trauks tikinčiųjų minias, jei Kristaus kančios stotys bus jaukesnės, jei paveikslai bus meniškesni, jei patys keliai ir takeliai geriau ištaisyti. Tokiam dideliui darbui reikia ir lėšų. Jau užpernai Žemaičių Kalvarijos Marijonai per spaudą kreipėsi į visuomenę. Ir neapsivylė. Kreipiasi ir dabar, prašydami, kad ir mažomis aukomis padėti išpuošti tą brangiąją Švč. M.Marijos ir Kristaus kančios šventovę. Iki šiol Kristaus kančios koplyčių remontui surinkta aukų 5386,30 lt. Išleista 1766 lt.“¹⁶⁹

Rinkliava šiems darbams buvo daroma visoje Lietuvoje. Buvo surinkta tiek lėšų, kad užteko remontams. Žemaičių Kalvarijos bažnytyiniame archyve pavyko rasti aukotojų knygą. Pirmajame šios knygos puslapyje rašoma: „Aukos, renkamos Žem. Kalvarijos bažnyčios ir Kryžiaus kelių koplyčių remontui, nes 1939 m. sukaks 300 metų nuo įsteigimo tų Kalvarijų Kalnų, visai Lietuvai žinomų ir lankomų. Todėl ir Kristaus Kančios garbintojai, ir Švč. Marijos Panos stebuklingosios mylėtojai nepasigailės aukų tos brangios šventovės atnaujinimui ir papuošimui. Žemaičių Kalvarija. 1935 m. kovo 8 d. Kun. Pr.Meškauskas, MIC. Lietuvos Marijonų provincijolas kun. D.Petrauskas, MIC“¹⁷⁰. Šioje aukų knygoje nurodomas aukų dydis, aukotojų vietovių ir bažnyčių bei parapijų sąrašai.

¹⁶⁸ Ten pat.

¹⁶⁹ *Lietuvos aidas*, Nr. 187, 1938.

¹⁷⁰ Aukų Žemaičių Kalvarijai knyga, 1935, p. 1 (Žemaičių Kalvarijos bažnytinis archyvas).

Marijonų iniciatyva daroma rinkliava populiarino Žemaičių Kalvariją, nes kiekvienas aukotojas stengėsi pats atvykti į didžiuosius atlaidus ir savo akimis pamatyti, kiek ir kas buvo padaryta už suaukottus pinigus. Marijonų rūpesčiu bažnyčioje buvo įrengti galingi garsiakalbiai, suremontuotos koplyčios, išleista net 100 000 egzempliorių *Kalnų* maldų ir giesmių knygučių, išleisti Švč. M. Marijai pasiaukojimo lakštai, keletas knygų apie Žemaičių Kalvariją.

Dar 1937 m. marijonų rūpesčiu ir iniciatyva buvo išspausdintas *Savęs ir mūsų brangiosios Tėvynės paaukottimas Švenčiausiajai Panelei Marijai*¹⁷¹. Pasiaukojimą 1937 m. patvirtino Telšių vyskupas Justinas *Staugaitis*. O jubiliejiniais 1939 m. Žemaičių Kalvarijoje žmonės paaukott Švč. M. Marijos globai savo šeimas, save pačius, savo parapijas ir savo kaimus. Lietuva aukottosi Marijai, prašydama Jos pagalbos, nes Antrojo pasaulinio karo grėsmė jau kybojo virš pasaulio. Lietuva puolė po Dievo Motinos kojų, prašydama Jos dangiškosios globos ir užtarimo.

Marijonų veikla neišblėso ir vėliau, okupacijų metais. Štai 1944 m. liepos 2–9 d., per didžiuosius Kalvarijos atlaidus, buvo suorganizuotos misijos, kurioms vadovavo jėzuitas tėvas Jonas *Bružikas*. Šias misijas savo laiške tikintiesiems, parašytame 1944 m. birželį, mini Telšių vyskupas (vėliau kanikyns) V. *Borisevičius*: „Šiandien turime Švenčiausios Panelės Aplankymo šventę. Mūsų vyskupijai ta šventė juo brangesnė, kadangi Žemaičių Kalvarijoje prasideda atlaidai, Didžiąja Kalvarija vadinami. Dabar ten parsidėjo misijos, jėzuito tėvo *Bružiko* vedamos. Ateinantis sekmadienis tų atlaidų yra svarbiausioji diena. Žemaičių Kalvarijon pirmą sekmadienį po liepos 2-osios dienos suplaukia minių minios žmonių. Kas brangu yra Kalvarijoje ne tik žemaičiams, bet ir visiems lietuviams? Ten yra Šv-sios Panelės stebuklingasis paveikslas, kuris kaip toks pripažintas ir Žemaičių vyskupijos dvasinės vyriausybės. 1) Ten žmonės, Šv-sios Panelės užtariami, per ištisus amžius yra įgiję daug malonių. Tai liudija paveikslą puošiantieji ženklai, vortais vadinami“¹⁷². Pasaulinis karas palietė ir Lietuvą. Vyskupas, aiškiai suvokdamas ir įvertindamas grėsmę ir karo baisumus, tame pačiame laiške savo tikintiesiems rašė: „Įvairių reikalų verčiami, lietuviai eina į savo šventoves: Aušros Vartus, Šiluvą, Žem. Kalvariją. Šiais laikais mūsų rūpesčiai yra labai dideli. Kardas kybo ant mūsų galvų. <...> Kad Dievas mus išklausytų, kad Jis mums leistų iš nuodėmių atsikelti, kad tos nuodėmės neužtrauktų nupelnytą Dievo rykštę, kad iš gresiančių pavojų gelbėtų, kreipkimės per

¹⁷¹ Visą šio pasiaukottimo tekstą žr. 2 priede, p. 460.

¹⁷² V. *Borisevičius*, Ganytojinis laiškas, 1944., p. 1 (Telšių vyskupijos kurijos archyvas).

Mariją į Viešpatį Dievą. Jos Švenčiausioji Širdis atjaučia „stokojantį ir beturtį“, Ji mus atjaus ir gelbės. <...> Būkime drąsūs **Kristaus** išpažinėjai ne tik žodžiais, bet ir darbais, o tada Marijos pagalba bus mums užtikrinta“¹⁷³. Šis vyskupo laiškas buvo skaitomas visose Žemaitijos bažnyčiose ir tai taip pat turėjo didelę įtaką, nes, kaip teigia misijas atsimenantieji, į jas ir į atlaidus buvo susirinkę minios žmonių iš visos Lietuvos.

„Karui einant į pabaigą ir traukiantis vokiečiams, t. kun. VI. **Polonskis**, pritariant vysk. kankiniui Vincentui **Borisevičiui**, suorganizavo misijas. Pakvietė tų laikų išymų pamokslininką jėzuitą tėvą Joną **Bružiką** (gim. 1897 VI 20; žuvo Amerikoje autokatastrofos metu). Jis pasakydavo po 6–8 pamokslus per dieną ir taip darė 8 dienas. Atlaidų dienomis oras buvo išskirtinai nuostabus. Naktys šiltos, dienos be didesnio vėjo. Pamokslus sakė šventoriuje, šalia klebonijos. Žiauraus gyvenimo akivaizdoje: karas jau žengė vėl į Lietuvą, pabėgėlių su arkliukais buvo apsistoję apylinkėse; kasdien kraupesnės žinios sklido iš fronto, – minios rinkosi prie Švč. Marijos kojų, prašydamos pagalbos. 1940–1941 metų rusų darbai tebebuvo palikę skaudžius randus daugeliui šeimų. <...> Pamokslų temos labai aktualios. Besiartinantys netikėjimo ir persekiojimų epochai, būtina buvo bent šiuos klausytojus sustiprinti tikėjimo ir doros nuostatoms. Turėjome vienuolyno elektrinę. Atsivežė t. **Bružikas** su broliukais garsiakalbių. Visame miestelyje buvo gerai girdimi pamokslai, šv. Mišios. Daug sėkmingiau negu 1939 m. iškilmėje galėjo pasiekti žmonių ausis ir protus. Pagrindinę švenčių dieną (aš buvau jau diakonu) nuo 5 val. ryto iki vakaro 9–10 val. dalinome 3 diakonai, talkino kunigai šv. Komuniją. Atsimintina nuostata: susilaikymas nuo valgio ir gėrimo nuo vidurnakčio. Tai žmonės ėjo į kalnus, išvargo išprakaitavo ir dar įstengė iki 10 val. vakaro išlikti negėrę ir nevalgę. Diak. Jonas **Sova** (1914 m.) paėmė didžiąją pilną komuninę ir negrižo, kol neišdalino apie 10 000 komunikantų. Atėjęs prie altoriaus turėjo dešinę ranka ištiesinti kairės rankos užmirusius pirštus ir išlaisvinti nuo komuninės. Taip tą vieną dieną buvo išdalinta virš 22 000 komunikantų. Per tas misijų dienas kunigų suvažiavo virš 100. Kai kurie klausykloje išbuvo ištisą naktį; aišku ir dieną nemiegojo“¹⁷⁴.

Kunigo Brunono **Bagužo** atsiminimai – didelis turtas, nes tuo metu, kai Kalvarijoje per didžiuosius atlaidus vyko misijos, jis jau buvo seminarijos studijas baigęs diakonas. Kilęs iš Žemaičių Kalvarijos, pats puikiai atsimena tuos įvykius ir autentiškai liudija. Jis rašo: „Užbaigus misijas pats t. Jonas

¹⁷³ Ten pat, p. 7–8.

¹⁷⁴ B. **Bagužas**, Kiek prisimenu..., Salantai, 2003, p. 6 (Rankraštis. Autoriaus asmeninis archyvas).

Bružikas prie paskutinio stalo pasidžiaugė išskirtiniu žemaičių pamaldumu, kalnais, klausymusi pamaldų. Klebonas dėkojo, vyskupas V.**Borisevičius** laimino tokį sunkų darbą nuveikusį tėvą. Čia reikia pastebėti, kad nuo vysk. Jurgio **Tiškevičiaus** laikų *Kalnus* ėjusio vyskupo procesijoje niekas nebuvo minėjęs. Mūsų kankinys vyskupas Vincentas **Borisevičius** didžiąją dieną pats nešė su visa apranga didįjį Kryžiaus relikvijorių, apsisiautęs raudona kapa¹⁷⁵. Žmonės ėjo paskui savo ganytoją į Kalnus su giesmėmis ir melsdamiesi už tikėjimą ir tėvynę. „Toje Kalnų procesijose buvo nešamos ir pačios didžiosios trišakės vėliavos, kaimyninių parapijų atsineštos. Taip jūra žmonių, vėliavų, orkestrų demonstravo savo ryžtą išlaikyti tikėjimą, tautiškumą. Kalvarijoje esantys vokiečių karininkai, kareiviai savo krašte tokių iškilmių nebuvo matę“¹⁷⁶.

1944 m. liepos 2–9 d. Žemaičių Kalvarijoje vyko atlidai ir buvo vedamos misijos. Liepos 9 d. į atlaidus susirinkę inteligentai atskiru būriu apvaikščiojo Kalnus. Giesmėms vadovavo teisininkas **Prielgauskas**, kilęs iš Žemaičių Kalvarijos parapijos. Po Sumos klebonijos (vienuolyno) sode įvyko inteligentų susirinkimas. Ekonomistas Grigas **Valančius** papasakojo apie Lietuvos padėtį, taip pat kas dedasi Raudonosios armijos užimtojoje šalies dalyje, o poetas Vytautas **Mačernis** padeklamavo savo eilėraščių.

Misijų metu visa Lietuva pasiryžo neapleisti Dievo ir Bažnyčios, mylėti tėvynę Lietuvą ir neišduoti to, kas brangiausia. Visus savo troškimus ir pasiryžimus tauta paaukojo ir pavedė stebuklingajai Žemaičių Kalvarijos Dievo Motinai. Karas ėjo į pabaigą ir Lietuvai nešė didžiulius išbandymus. Niekas net neįtarė, kad prieš akis baisus ir grėsmingas laikotarpis – sovietmetis, kuris tęsis net pusę amžiaus. Tautos maldos ir pasiaukojimas Dievo Motinai Marijai buvo patvirtinti kančiomis, trėmimais ir kankinių krauju.

Sovietmetis. Grįžtant Antrojo pasaulinio karo frontui, Katalikų Bažnyčiai Lietuvoje iškilo didžiulė persekiojimų ir išbandymų grėsmė. 1945 m. per didžiuosius Žemaičių Kalvarijos atlaidus pagrindinės atlaidų dienos didžiai procesijai vadovavo ir pats didįjį Žemaičių Kalvarijos bažnyčios Šv. Kryžiaus relikvijorių į Kalnus nešė Telšių vyskupas ordinaras Vincentas **Borisevičius**. Paskui vyskupą, kuris šią procesiją į Kalnus savo gyvenime išvedė paskutinį kartą, sekė gausi tikinčiųjų minia. Sovietinės valdžios įsakyму vyskupas V.**Borisevičius** buvo suimtas 1946 m. vasario 5 d., o tą pačių

¹⁷⁵ Ten pat, p. 6–7.

¹⁷⁶ Ten pat, p. 7.

metų lapkričio 18 d. sušaudytas. „Vis dėlto Katalikų Bažnyčia, reprezentuojanti vyraujančią religiją, nepalaikiusi sovietinių pertvarkymų, buvo traktuojama kaip vienas pavojingiausių naujosios santvarkos priešų. Pokario metais buvo laužoma Lietuvos Katalikų Bažnyčios struktūra (nutraukti ryšiai su Vatikanu, sujungtos vyskupijos, uždarytos Vilniaus, Telšių, Vilkaviškio dvasinės seminarijos ir daug bažnyčių), naikinamos religinės tradicijos (draustos religinės šventės, slapta versti kryžiai). <...> Lietuvos katalikų vienuolynai buvo likviduoti 1944–1949 m.“¹⁷⁷

Marijonai iš Žemaičių Kalvarijos buvo išvyti 1948 m. Jų vienuolynas ir turima žemė nacionalizuota. Vienuolyno pastate įsikūrė mokykla ir bendrabutis, atimti visi baldai, indai ir kitoks kilnojamas vienuolyno turtas. Plungės apskr. vykdomojo komiteto rašte Nr. 425 LSSR Ministrų Tarybai ir religijų reikalų įgaliotiniui Pušiniui 1948 m. nurodoma, kad iš 15 parapijinių ir kt. bažnyčių dalį reikią uždaryti, „nes jos viena nuo kitos randasi 4–5 km atstume ir nesusidarys (sunkumų) tikintiesiems lankyti“. Rašte nurodoma, kad būtų tikslinga uždaryti Platelių bažnyčią, nes klebonijoje įsteigta gimnazija. Kadangi „gimnazija yra prie pat bažnyčios, tai gali atsiliepti jaunimo auklėjimui“. Tokiu pat motyvu remiantis prašoma leisti uždaryti Žemaičių Kalvarijoje esantį marijonų vienuolyną, bažnyčią ir 19 Kryžiaus kelio koplyčią, nes tikintieji esą gali melstis ir už keliolikos kilometrų esančiose Alsėdžių ir Gegrėnų bažnyčiose¹⁷⁸. Marijonus išvijus iš Žemaičių Kalvarijos, nuo 1949 m. čia klebonavo kun. Jonas Staškevičius. „1949 m. kovo 3 d. komisija, į kurią įėjo Plungės apskr. DŽDT VK pirmininkas Taurinskas, partijos rajono sekretorius Kondrotas, VRS viršininkas Golovanov, VRM viršininkas Malinin ir religijų reikalų įgaliotinis Pušinis, surašė aktą, siūlantį apskr. vykdomojo komiteto pirmininkui Taurinskui iki kovo 10 d. atimti kulto tarnų registracijos pažymėjimus iš kunigų, dirbančių: Notėnų, Gintališkės, Šateikių, Beržoro, Gegrėnų, Žlibinų, Kantaučių bažnyčiose, taip pat ir iš dviejų kunigų vienuolių, aptarnaujančių Žemaičių Kalvariją. Minėtų bažnyčių kunigams turėjo būti pasiūlyta išvykti iš Plungės apskrities, o kunigams vienuoliams nurodytas ir terminas – 24 val.“¹⁷⁹

Kun. J. Staškevičius skubomis perėmė vienuolių paliktą Žemaičių Kalvarijos bažnyčią ir parapiją. Tuo metu jam buvo ypač sunku, nes Tarybų valdžia draudė procesijas, neleido skambinti varpais, eiti Kalnus ir kitaip viešai

¹⁷⁷ R. Laukaitytė, *Lietuvos vienuolijos*, p. 133.

¹⁷⁸ J. Bucevičiūtė, Bažnyčių ir parapijos raidos tendencijos Telšių vyskupijoje po II Pasaulinio karo, *Žemaičių praeitis*, Nr. 8, Vilnius, 1998, p. 141.

¹⁷⁹ Ten pat.

ir atvirai reikšti savo religinius įsitikinimus. Sunkus laikas atėjo ir didiejiems Kalvarijos atlaidams – buvo neleidžiama į juos atvykti kitiems kunigams, o dvasiniai patarnavimai turėjo būti atlikti tik vietinio klebono ir tuo metu ten dirbusio altaristos. Kun. J. [Staškevičius](#) „Praveda 1949 m. ir 1950 m. liepos mėnesio pradžioje vykstančius didžiuosius Žem. Kalvarijos atlaidus. 1950 m. rudenį suimamas“¹⁸⁰. Kunigas kankinys J. [Staškevičius](#) buvo labai uolus, todėl labai greitai buvo suimtas ir nuteistas už religinę ir antisovietinę veiklą.

Maldininkai į Žemaičių Kalvariją tebevyko gana aktyviai; tai rodo ir tas faktas, kad klebono rūpesčiu maldininkams šventoriuje buvo iškastas šulinys. „Kai atėmė vienuolyną, nebuvo iš kur semti vandenį, nes šulinys buvo vienuolyno kieme, tai klebonas suorganizavo darbus ir iškasė šulinį šventoriuje, ten jis yra ir dabar“¹⁸¹. Žmonės veržėsi į Žemaičių Kalvarijos šventovę, nors ir buvo išsarginti pokario nepriteklių ir skurdo, tremčių ir vežimų. Jie troško atvykti į Žemaičių Kalvarijos Švč. [M. Marijos](#) šventovę ir kartu sujungti savo kančias su [Kristumi](#), eidami Jo kančios keliu. Vietiniai gyventojai atsimena, kad atvykę žmonės eidavo Kryžiaus kelią, tyliai ar garsiai giedojo *Kalnus* ir meldėsi prie uždarų koplyčių, o jei susirinkdavo didesnis būrelis, išlauždavo koplyčių duris ir ten susirinkę meldavosi.

Po kun. J. [Staškevičiaus](#) suėmimo į Žemaičių Kalvariją atkeliamas kun. Julijonas [Tamošauskas](#). Jam irgi teko sunki dalis – slapta organizuoti didžiuosius atlaidus, kai į juos negalėdavo pasikviesti gretimose parapijose dirbančių kunigų. Tiesa, klebonaujant kun. J. [Tamošauskui](#) Žemaičių Kalvarijoje įvyko ir pokyčių. „Reikia pasakyti, kad 1953–1958 m. susilpnėjus režimo kontrolei, žymiai pagerėjo pastoracinės veiklos sąlygos. Buvo atnaujinta grupinė vaikų katekizacija bažnyčiose, radiofikuotos bažnyčios ir šventoriai, vyko intensyvus bažnytinių chorų kūrimas, atgijo didieji atlaidai Žemaičių Kalvarijoje ir Šiluvoje, nes nebebuvo varžomas kunigų susitelkimas tokiomis progomis“¹⁸². Tikinčiųjų pastangomis Žemaičių Kalvarijos bažnyčia išliko neuždaryta, o Kalnų koplyčios nenugriautos. Tačiau sovietiniams pareigūnams kėlė nerimą gausus tikinčiųjų lankymasis per atlaidus šventose vietose – Žemaičių ir Vilniaus Kalvarijose, Šiluvoje. „1959–1963 m. vėl pradėta riboti „atšilimo“ metais šiek tiek išsiplėtusi pastoracinės veiklos erdvė. <...> Užsimota likviduoti ir šventąsias vietas. Tam įvairiomis prie-

¹⁸⁰ J. [Ciparis](#), *Kankinys kunigas Jonas Staškevičius*, Kaunas, 2003, p. 10

¹⁸¹ Ten pat, p. 27.

¹⁸² A. [Streikus](#), *Lietuvos Katalikų Bažnyčia 1940–1990, LKMA Metraštis*, t. 12, Vilnius, 1998, p. 53–54.

monėmis pradėtas riboti ne tik maldininkų antplūdis į jas (sunkinamas susisiekimas, atlaidų metu organizuojami tose apylinkėse įvairūs pasaulietiniai kultūriniai renginiai, taikomos netgi fizinio poveikio priemonės), bet ir fizinis šventų vietų naikinimas: 1962–1963 m. likviduotos kalvarijos Vilniuje, 1961 m. nugriauti kryžiai Kryžių kalne¹⁸³. Po to, kai septintojo dešimtmečio pradžioje buvo dar labiau sustiprinta ateistinė valstybės politika ir Bažnyčios persekiojimas. „1961 ir 1962 m. Religijų reikalų tarybos įgaliotinis J. Ruginis, informuodamas apie atlaidus ir maldininkų keliones į šventas vietas, savo rašte Lietuvos SSR LKP CK sekretoriui A. Sniečkui, Ministrų Tarybos pirmininkui M. Šumauskui ir SSRS religijų kultų įgaliotiniui A. Puzinui nurodė tikinčiųjų mažėjimo tendenciją Marijos Aplankymo atlaiduose Žemaičių Kalvarijoje: 1958 m. susirinko 30 000, 1959 m. – 8–10 000, o 1961 m. – 1500 tikinčiųjų. Be abejo, maldininkų skaičius čia gerokai sumažintas, nes siekiama padidinti ateistų „nuopelnus“¹⁸⁴. Sovietinė valdžia stengėsi kuo daugiau propagandos skleisti per spaudą. Rašomi ne tik straipsniai, bet ir knygos, apybraižos, kur buvo daug melo ir šmeižto. Tuo tarpu juodinama ir puolama Bažnyčia negalėjo viešai pasisakyti, nes dvasininkai buvo „uždaryti“ zakristijose ir klebonijose. Joks katalikas neturėjo teisės viešai kalbėti spaudoje ar susirinkimuose. Dėl tokios propagandos šiek tiek sumažėjo žmonių Žemaičių Kalvarijos atlaiduose. Tačiau tai nebuvo pagrindinė priežastis. Tarybų valdžia ėmėsi ir fizinių priemonių nukreipti žmonėms į kitus renginius. Kaip rašo E. Juciūtė: „<...> išvažiavau į Lieplaukę pas pažįstamus, kurie seniai kvietė aplankyti. Su jais nuvažiavau į Platelių, į „festivalį“, kuris ruošiamas tuo pat laiku, kada vyksta didieji atlidai Žemaičių Kalvarijoje. Valdžia nepakentė tokio su krikščionių religija susieto pavadinimo, užtat miestelis pavadintas Varduva. Tai vardas čia pat tekančios upės. Taigi Žemaičių Kalvarijos jau nebėra. Tačiau įprasti atlidai tuo metu dar buvo. <...> Privažiavome kryžkelę, kur kelias šakojasi: dešinysis suka į Žemaičių Kalvariją, o kairysis – į Platelių. Čia pamatėme gyvą areną, kur vyksta valdžios kova su Bažnyčia dėl „dūšių“. Kalvarijoje didžiausi metiniai atlidai, o Plateliuose – valdžios rengiamas festivalis. Stojome į eilę, kurioje stovėjo visokių vežimų: atvirų sunkvežimių, prikrautų žmonių, lengvų mašinų, arkliais pakinkytų vežimų ir daugybė dviratininkų. Pastarieji be jokių trukdymų kelio pakraščiais važiojo Kalvarijos link. Visoki vežimai, kurie suko į kairę – į Platelių, taip pat nebuvo sulaikomi, Kalvarijos kely stovėjo milicininkai ir kiekvieną vežimą cenzūravo. <...> O jeigu keleiviai nori į Kalva-

¹⁸³ Ten pat, p. 56.

¹⁸⁴ J. Bucevičiūtė, min. str., p. 142.

riją, tai tegu eina pėsti. Sunkvežimiai valdžios, mums įsakyta nepraleisti. Keleiviai pasidalino į dvi dalis: vieni liko sunkvežimy ir pasuko į Platelius, kiti pėsti nukulniavo į Kalvariją, nors dar buvo gana toli, sakė, apie septyni kilometrai“¹⁸⁵.

Būtent tokiais būdais, t.y. įvairiais renginiais, žmonės buvo užimami ir stengiamasi nustelbti dvasinius dalykus pasaulietinėmis priemonėmis. „Kad tikintieji negalėtų lankytis atlaiduose, atlaidų metu (liepos 2–8 d.) buvo sustiprinta darbo dienos kontrolė, stebimi atvykstantys į atlaidus žmonės, todėl ypač inteligentai negalėdavo dalyvauti atlaiduose. Sekmadienį, per didžiąją Kalvariją, buvo organizuojamas tarprajoninis festivalis prie Platelių ežero, 16 km nuo Žemaičių Kalvarijos. Įgaliotinis nurodė, kad 1959 m. festivalyje dalyvavo 40 000, o 1960 m. – apie 60 000, 1961 m. – jau daugiau kaip 60 000 žmonių“¹⁸⁶. Bažnyčia stengėsi kiek įmanydama priešintis šiai akcijai. Tuo metu Žemaičių Kalvarijoje klebonavęs kun. J. [Tamošauskas](#), gerai suvokdamas keblią tikinčiųjų padėtį, pagrindinę atlaidų dieną iš liepos 8 d. perkėlė į 9 d. ir apie tai informavo visų Telšių vyskupijos dekanatų kunigus, o šie savo parapijiečius. Taip 1961 m. per didžiuosius Žemaičių Kalvarijos atlaidus ateistų organizuotas festivalis savo tikslo nepasiekė. Kun. J. [Tamošauskui](#) šis narsus žygis kainavo labai daug, nes jam buvo atimtas kulto tarnautojo registracijos pažymėjimas visiems metams. Atlaidus Bažnyčiai organizuoti trukdė ir tai, kad sovietų valdžia draudė kitų parapijų klebonams ir kunigams aukoti šv. Mišias Žemaičių Kalvarijoje be specialaus valdžios leidimo, o tie leidimai būdavo išduodami tik vienam ar dviem kunigams¹⁸⁷.

Kad ir kaip sovietinė valdžia stengėsi trukdyti tikintiesiems atvykti į didžiuosius Žemaičių Kalvarijos atlaidus, tačiau jiems nelabai sekėsi. Kasmet tūkstančiai tikinčiųjų iš visos Lietuvos suvažiuodavo į garsiąją Žemaitijos šventovę. „Net religijų reikalų įgaliotinis buvo priverstas pripažinti, kad 1962 m. Žemaičių Kalvarijos atlaiduose dalyvavo daug vyrų (apie 35–40 procentų), vaikų (10–15 procentų) ir vidutinio amžiaus žmonių (30–60 m.). Be abejo, maldininkų surašyta mažiau, bet ir tai rodo, kad įvairaus amžiaus žmonės rinkosi į atlaidus. 1962 m. rašte įgaliotinis, svarstydamas, kaip sumažinti maldininkų antplūdį į Žemaičių Kalvariją, nurodė, kad reikėtų pamažu uždarinėti koplyčias“¹⁸⁸. Bet tam labai priešinosi tikintieji. Vietiniai kalvariškiai narsiai gynė savo šventovę – jie akmenimis ir kumščiais nuvai-

¹⁸⁵ E. [Juciūtė](#), *Pėdos mirties zonoje*, Bruklinas, 1974, p. 422–423.

¹⁸⁶ J. [Bucevičiūtė](#), min. str., p. 142.

¹⁸⁷ Plg. ten pat, p. 143.

¹⁸⁸ ten pat.

kydavo susirinkusius griovėjus, saugodavo ištisas savaites tiek dienomis, tiek naktimis. Todėl koplyčios nebuvo nugriautos, tik iš kai kurių „nežinomi piktadariai“ išvogė senus vertingus paveikslus, kurie vėliau atsidūrė Ateizmo muziejuje. Ateistams išvogus šventuosius paveikslus, netrukus jų vietoje buvo pakabinami nauji, tapyti tautodailininkų pagal turimą ikonografinę medžiagą.

Taigi sovietinei valdžiai nepavyko uždaryti nei Žemaičių Kalvarijos bažnyčios, nei Kryžiaus kelio koplytėlių, sutrukdyti maldininkams jas lankyti. Tik miestelis buvo pavadintas Varduva, kad bedieviams senasis pavadinimas taip ausies nerėžtų. Bet pavadinimo pakeitimas nesustabdė žmonių antplūdžio į Marijos šventovę ir nesumenkino jų pamaldumo.

Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronikoje, kuri pogrindyje pradėta leisti nuo 1972 m. kovo 19 d., randame informaciją apie vykstančius didžiuosius Žemaičių Kalvarijos atlaidus. Tiksliai ir autentiškai pasakojama apie to meto atlaidus ir įvykius Žemaičių Kalvarijoje. Antai apie 1976 m. vykusius atlaidus *Kronikoje* rašoma: „Šimtą tūkstantinės žmonių minios kasmet dalyvauja didžiuosiuose Žemaičių Kalvarijos atlaiduose. Vaikai, jaunimas ir suaugę pamaldžiai eina prie šventų sakramentų, dalyvauja šv. Mišiose, lanko Kryžiaus kelio koplyčias. Per praėjusių metų atlaidus tikintieji pastebėjo ir religijų kulto įgaliotinį *Tumėną*“¹⁸⁹. Nei spaudimas, nei persekiojimas atvykstančių į Žemaičių Kalvariją maldininkų skaičiaus nesumažino. 1980 m. per Kalėdas išleistame *Kronikos* numeryje randame labai iškalbingus skaičius. „Per didžiuosius Marijos atlaidus Žemaičių Kalvarijoje išdalinta šv. Komunijos:

1966 m. – 6944

1970 m. – 8624

1977 m. – 12 511

1978 m. – 16 413

1979 m. – 20 250

1980 m. – 22 100

Š. m. minėtų atlaidų metu tikintieji paėmė daugiau nei 4000 kortelių su pažadais laikytis abstinencijos, arba blaivybės“¹⁹⁰.

Šie faktai akivaizdžiai rodo didžiulę Žemaičių Kalvarijos reikšmę gūdžiaisiais sovietiniais metais. Čia žmonės rinkdavosi pareikšti savo katalikiškumo, tautiškumo, savo vidinės laisvės. Žvelgiant iš istorinės perspektyvos matyti, kad atlaidai stiprino dvasinių vertybių ir religijos svarbos suvokimą.

¹⁸⁹ *Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika*, t. 4, Čikaga, 1978, p. 185.

¹⁹⁰ *Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika*, t. 6, Čikaga, 1983, p. 371.

Vėlesniuose *Kronikos* numeriuose matome, kad atlaidų vyksmo nepajėgė sustabdyti nei ano meto milicija, nei persekiojimai, nei kankinimai. Apie 1982 m. vykusius didžiuosius Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaidus *Kronikoje* rašoma: „Kiek baimės bedieviškai Lietuvos valdžiai sukėlė nuoširdžių maldininkų minios, suplaukusios Žem. Kalvarijon“¹⁹¹. 1982 m. liepos 2–9 d. atlaidai vyko budint milicijos ir kariuomenės daliniams. Buvo persekiojami tikintieji ir dvasininkai: „Kaimyninės Tirkšlių parapijos klebonas Vincentas **Gauronskis** kasdien vakare vykdavo namo. Kartais jis atveždavo į atlaidus savo kaimynus, Mažeikių kunigus, todėl autoinspekcija jį sustabdė ir nukabino valstybinę mašinos numerį, replikuodama: „Daugiau nebekursuosi!“ Liepos 5 d. vakare Sedos kleboną Petrą **Serapiną**, talkinantį atlaiduose, iškvietė pas ligonį į Plinkšes. Sugrįžus vairuotojui **Paulauskui** valstybinė autoinspekcija atėmė vairuotojo teises. Liepos 3 d. vakare, grįžtant iš atlaidų, autoinspekcija sulaikė kun. **Kaunecką** netoli Sedos ir nebeleido toliau važiuoti asfaltu, bet įsakė grįžti ir važiuoti žvyrkeliu per Alsėdžius“¹⁹².

1984 m. paskelbtame *Kronikos* 63-me numeryje rašoma: „RRT įgaliotinis P. **Anilionis** terorizuoja Telšių vyskupą A. **Vaičių**, kad šiais metais Žemaičių Kalvarijoje nebūtų skelbiama kunigų diena, kad vyskupas ir kunigai kartu su liaudimi neitų Kryžiaus kelio. Esą tai religinių susivienijimų nuostatų laužymas. Kunigams leista tik savo parapijoje melstis, o kartu su žmonėmis apmąstyti Kryžiaus kelią – jokių būdu negalima. Liaudis Kryžiaus kelią tegul eina viena, o kai ji eis viena, bedieviams drąsiau bus imtis kraštutinių priemonių“¹⁹³. Taip grasinimais ir bausmėmis buvo stengiamasi sumenkinti ir uždrausti tiek pačius atlaidus, tiek Kalnų vaikščiojimą. Buvo puolamas ne tik vyskupas A. **Vaičius**, bet ir Plungės dekanas bei Žemaičių Kalvarijos klebonas. Reikalaujama, kad kunigai iš sakyklų skelbtų žmonėms, jog negalima į atlaidus vykti darbo dienomis, negalima naudoti garsiakalbių, sakyti pamokslų šventoriuje ir koplyčiose, kad gausiai susirinkę tikintieji negirdėtų sakomų pamokslų.

Prieš nenugalimą jėgą – tikinčiąją liaudį buvo imamasi įvairiausių kovos priemonių. Rajono centre buvo įkurtas specialus štabas, kuriam vadovavo iš Maskvos atvykęs aukštas saugumo pareigūnas. Pačioje Ž. Kalvarijoje zujo didelis skaičius saugumiečių, autoinspektorių, užrašinėjančių į atlaidus vykstančių mašinų numerius. Dalyvavo daug RRT įstaigos darbuotojų, visa brigada agentų, įpareigotų užrašyti kiekvieną sakomą pamokslą. Pamokslą

¹⁹¹ *Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika*, t. 7, Čikaga, 1984, p. 271.

¹⁹² Ten pat, p. 272.

¹⁹³ *Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika*, t. 8, Čikaga, 1987, p. 167.

turėjo užrašyti net keli agentai, kad nebūtų nė mažiausios galimybės ką nors nuslėpti¹⁹⁴. Sovietinė valdžia suvokė, kad besimeldžiantį žmogų įbauginti ir sutramdyti ne taip paprasta, todėl ir buvo imamasi kraštutinių priemonių. Deja, nepaisant visų pastangų ir veiklos: „Tikinčiųjų skaičius atlaiduose kasmet vis didėja. Šiomet Ž.Kalvarijos <...> atlaidų dienomis išdalinta virš 20 000 šv. Komunijos“¹⁹⁵.

Artėjant Lietuvos Krikšto 600 m. jubiliejui, imta jam rengtis. Tačiau į Žemaičių Kalvarijos atlaidus tebebuvo draudžiama vykti tiek kunigams, tiek tikintiesiems: „1986 m. liepos 2–9 d. į Žemaičių Kalvarijos didžiuosius atlaidus iš visos Lietuvos suvažiavo minios tikinčiųjų, ypatingai daug jaunimo. Jautriai išgyvenę religinės dvasios galią, pajutę, jog visi tikintieji yra Marijos žemės vaikai, pasisėmę jėgų kilniai gyventi, maldininkai grįžo namo“¹⁹⁶. Atrodo, jau buvo nurimę valdininkai, jeigu netgi jaunimas galėjo atvykti į atlaidus, tačiau iš tikrųjų buvo kitaip: „Atlaidų sekmadienį ir trečiadienį, kuris jau tapo tradicine kunigų diena, pamaldoms ir procesijai į Kalnus vadovavo Telšių vyskupas Antanas **Vaičius**. Kalnuose, prie koplyčių, buvo sakomi pamokslai. Žemaičių Kalvarijos atlaidų metu buvo išdalinta 23 000 šv. Komunijų. Nors saugumas darė įvairius trukdymus, tikinčiųjų šiais metais dalyvavo daugiau nei praėjusiais. Kulto reikalų įgaliotinis Petras **Anilionis**, norėdamas įvesti atlaidų metu sakomų pamokslų kontrolę, pareikalavo, kad vyskupas A. **Vaičius** dar prieš atlaidus pateiktų tų kunigų, kurie sakys pamokslus, sąrašą. <...> Nežiūrint į įgaliotinio reikalavimus, Žemaičių Kalvarijoje buvo pasakyta apie 60 pamokslų“¹⁹⁷. Žinoma, už tai nebuvo paglostyti nei Telšių vyskupas A. **Vaičius**, nei Plungės dekanas kan. Kazimieras **Gaščiūnas**, nei Žemaičių Kalvarijos klebonas kun. Liudas **Dambrauskas**. Saugumas pagrasino ir tiems kunigams, kurie sakė pamokslus. Bažnyčia nepasidavė okupantų grasinimams. Atlaiduose prie Dievo Motinos kojų žmonės sudėjo savo ir visos tautos likimą, prašydami stiprybės išverti visus išbandymus ir vargus.

1987 m. liepos 8 d. Lietuvos Krikšto jubiliejaus minėjimas vyko Žemaičių Kalvarijoje. „Dalyvavo keturi vyskupai: J. **Steponavičius**, V. **Sladkevičius**, J. **Preikšas** ir svečias iš Latvijos – vyskupas tremtinys **Dublinskis**, šiais metais švenčias savo vyskupystės 40 m. jubiliejų. Pamokslą pasakė J.E. vyskupas

¹⁹⁴ Žinios iš vyskupijų. LKB Kronika Nr. 64. 1984 10 07; *Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika*, t. 8, Čikaga, 1987, p. 251.

¹⁹⁵ Ten pat, p. 252.

¹⁹⁶ *Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika*, t. 9, Čikaga, 1989, p. 218.

¹⁹⁷ Ten pat.

V. [Sladkevičius](#), išskeldamas Krikšto reikšmę Lietuvai. <...> [Kristaus](#) kančios procesijai į Kalnus vadovavo J.E. vyskupas J. [Preikšas](#), procesijos metu Skaudvilės klebonas kun. J. [Kauneckas](#) pasakė tris pamokslus, išskėlė kryžiaus svarbą lietuvių kataliko gyvenime, žemaičių tvirtumą ginant ir išlaikant prieš 600 metų priimtą katalikų tikėjimą, ir tą dvasinę tuštumą, kurią sukuria jaunimo sielose prievarta ir klasta brukama bedievybė¹⁹⁸. Būtent čia, Žemaičių Kalvarijos atlaiduose, einant Kryžiaus kelią buvo ugdomas jaunimo sąmoningumas ir laisvė. Pamokslais ir maldomis, pasiaukojimais ir atsidavimu Dievui ir Jo Motinai Marijai buvo ugdoma karta, kuri po keleto metų pakilo už savo tautos laisvę ir nepriklausomybę. Dar ir tada saugumas veikė: „Pamaldas filmavo valstybinė televizija, milicininkai ir autoinspektoriai šias metais Žemaičių Kalvarijoje buvo santūresni ir mandagesni. J.E. vyskupui A. [Vaičiui](#) grįžus iš Romos, įgaliotinis P. [Anilionis](#) gąsdino susišauksias į Kuriją Telšių vyskupijos dekanus ir įspėsią už „nusikaltimus“ Kalvarijos atlaidų metu; įgaliotiniui ypač kliuvo kun. J. [Kaunecko](#) pasakyti pamokslai bei Lietuvos himnas, sugiedotas baigus Kalnų procesiją, kunigų trečiadienyje“¹⁹⁹.

Šiuo sunkiu Lietuvos Katalikų Bažnyčiai laikotarpiu Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaidų ir Kalvarijos Kalnų istorinė ir dvasinė raida pasižymėjo tuo, kad ši nuostabi tradicija, kuri kabėjo ant sunaikinimo briaunos, stebuklingu būdu išliko. Šis laikotarpis parodė, kas mes esame iš tikrųjų – uolūs ir nepalaužiami katalikai, Dievo ir Švč. M. Marijos garbintojai. Žmonės, nepaisydami sunkumų ir pavojų, atlaikė šį baisų spaudimą ir išsaugojo tas mums labai brangias maldingumo formas, kuriomis galime didžiuotis. Matyt, į tai atsižvelgdamas Telšių vyskupas A. [Vaičius](#), artėjant Lietuvos krikšto 600 metų jubiliejui, kreipėsi į popiežių Joną [Paulių](#) II, prašydamas Žemaičių Kalvarijos Švč. M. Marijos Apsilankymo šventovei suteikti Mažosios bazilikos titulą ir priskirti ją Europos Marijos šventovių šeimai. Vyskupui A. [Vaičiui](#) iš Vatikano buvo atsiųstas raštas, kad Žemaičių Kalvarijos bažnyčia skelbiama Mažąja bazilika. (Dokumentą iš lotynų į lietuvių kalbą išvertė šio darbo autorius²⁰⁰.) Netrukus vysk. A. [Vaičiui](#) buvo atsiųstas oficialus dokumentas, skelbiantis Žemaičių Kalvarijos Švč. M. Marijos Apsilankymo bažnyčią Mažąja bazilika. Tai labai svarbus dokumentas, todėl jo vertimas į lietuvių kalbą taip pat yra pateikiamas. (Jį iš lotynų į lietuvių kalbą išvertė prel. J. Pr. [Gedgaudas](#)²⁰¹.)

¹⁹⁸ Ten pat, p. 439.

¹⁹⁹ Ten pat.

²⁰⁰ Pats dokumentas ir jo vertimas į lietuvių kalbą pateikiamas 3 priede (žr. p. 462–463).

²⁰¹ Žr. 4 priedą, p. 464.

1988 m. liepos 2–10 d., kaip ir kiekvienais metais, Žemaičių Kalvarijoje vyko didieji Mergelės Marijos Apsilankymo atlidai. „Šiais metais jie praėjo visų jaučiamo dvasinio pakilimo atmosferoje. Tikinčiųjų, o ypač žemaičių, religinį entuziazmą stiprino žinia, jog Šventasis Tėvas Žemaičių Kalvarijos šventovei suteikė Mažosios bazilikos titulą. Atlaidų iškilmėse buvo dėkojama už šią malonę. Daug maldininkų buvo sekmadienį ir ypatingai liepos 6 d., vadinamą kunigų trečiadienį. Šią dieną Sumos pamokslą pasakė J.E. vyskupas Juozas Preikšas“²⁰².

1988-ieji metai popiežiaus Jono Pauliaus II buvo paskelbti Švč. M. Marijos metais. Šie metai iškilmingai paminėti ir Žemaičių Kalvarijoje. „Liepos 6 d. Žemaičių Kalvarijos šventovėje kartu buvo paminėti Marijos metai. Iškilmėse dalyvavo J.E. vyskupai: Julijonas Steponavičius, Juozas Preikšas, šventovės šeimininkas Telšių vyskupas Antanas Vaičius – apie 110 kunigų ir nesuskaitoma minia tikinčiųjų, tarp jų nemaža dalis jaunimo. Telšių vyskupas A. Vaičius net šešias dienas – nuo liepos 2 d. iki 7 d. vadovavo Sumos pamaldoms, joms pasibaigus, kartu su liaudimi ėjo Kalnus“²⁰³. Vyskupo, kunigų ir tikinčiųjų maldos tapo pagrindu toliau ugdyti dvasingumą, platininti Žemaičių Kalvarijos garsą ne tik po visą Lietuvą, bet ir po visą krikščioniškąjį pasaulį. Dar kartą prisiminta, kaip „bedieviška valdžia įvairiausiais draudimais ir gąsdinimais siekė panaikinti Kalnų koplytėlių lankymo tradiciją: draudė kunigams vadovauti ir kartu su liaudimi lankyti kalnus (vien kun. Klemensas Arlauskas, Ylakių altaristas, išdrįsdavo nepaklusti šiam draudimui); buvo metai, kaip prie šventoriaus vartų į Kalnus besiruošiančią minią sustabdė ginkluoti milicininkai ir grasino šausią, jei tik minia peržengs šventoriaus ribą, vis dėlto ir tą kartą ginkluoti pareigūnai atlyžo, pamatę žmonių ryžtą – koplytėlių lankymo tradicija nenutrūko“²⁰⁴. Matėme, kad mėginta koplytėles nugriauti. Žmonės budėjo naktimis ir jas išsaugojo. Kartais žmonės Kalnų koplytėles rasdavo užrakintas – tekdavo išlaužti duris; į atlaidus nebuvo leidžiama pasikviesti svečių kunigų ir maldininkų minias galėdavo aptarnauti tik du kunigai²⁰⁵. Tai nelengvi prisiminimai.

Tikintieji atlaikė visus sunkumus ir atlidai buvo išsaugoti. Išsaugotos Kryžiaus kelio koplytėlės, išsaugotas giedojimas ir giesmių melodijos. Eilijuota Evangelija skambėjo gūdžiaisiais carinės okupacijos metais. Ji skambėjo ir baisiaisiais trėmimų, represijų ir persekiojimų metais. Sovietinei oku-

²⁰² Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika, t. 10, Čikaga, 1992, p. 205.

²⁰³ Ten pat.

²⁰⁴ Ten pat.

²⁰⁵ Ten pat, p. 206.

pantų valdžiai nepavyko sunaikinti Žemaičių Kalvarijos šventovės ir Kryžiaus kelio koplyčių, nepavyko ištrinti iš žmonių sąmonės ir širdies Dievo meilės, maldos ir dvasinio tobulėjimo troškimo.

Minėjome apie dominikono Jurgio [Kasakauskio](#) išleistą *Rožančių*, kuriam randame pirmąsias *Kalnų* giesmes, giedamas nuo XVII a. *Kalnų* giesmės buvo labai pamėgtos ir nuolat giedamos, todėl natūralu, kad pirmasis maldynas su *Kalnų* giesmėmis sulaukė net 17 leidimų. *Kalnų* giesmės buvo taisomos, literatūrinama jų kalba, pamažu keitėsi ir tekstai, tačiau esmė ir išraiška liko nepakitusi. Paskutinis iki šių dienų naudojamas leidimas su Žemaičių Kalvarijos *Kalnų* giesmėmis yra 1984 m. išleistas „Liturginis maldynas“. „1984 m. leidžiant „Liturginio maldyno“ antrąjį leidimą, kurį parengė kun. Petras [Palšis](#), tardamasis su kun. J. [Paliūku](#) ir laikydamasis jo principų, susidarė proga išleisti „Žemaičių Kalvarijos kalnų“ gaidas“²⁰⁶. 1984 m. išleistas „Liturginis maldynas“ buvo pataisytasis 1968 m. išleisto „Liturginio maldyno“ leidimas. Pataisytame leidime rašoma: „Įdėta naujų giesmių, pakeisti Kryžiaus kelio ir rožančiaus eiliuotieji mąstymėliai, atnaujintos bei papildytos Kalvarijos kalnų giesmės“²⁰⁷. Vėliau šio maldyno pataisytieji leidimai išėjo dar 1992 m., o paskutinis – 1996 m. Juose visuose *Kalnų* giesmės išliko tos pačios, kaip ir 1984 m. leidime. Apie Kalvarijos *Kalnų* giesmių ir tekstų kitimą ir įvairumą daug yra rašęs A. [Motuzas](#), tačiau mes apie tai nekalbėsime, nes tai jau atskira tema. Kalvarijos *Kalnų* giesmės ir jų populiarumas prisidėjo tiek prie Žemaičių Kalvarijų *Kalnų*, tiek prie Švč. M. Marijos atlaidų istorinės ir dvasinės raidos. Visais laikais žmonės rinkdavosi į Žemaičių Kalvariją giedoti, melstis, šlovinti Dievą ir Dievo Motiną Mariją.

Žemaičių Kalvarijos reikšmė ir svarba XXI a. Žemaičių Kalvarijos Švč. M. Marijos Apsilankymo bažnyčiai 1988 m. popiežius Jonas [Paulius](#) II suteikė Bazilikos titulą. Atkūrus Lietuvos Respublikos nepriklausomybę, aktyviųjų kalvariškių pastangomis 1989 m. miesteliui sugrąžintas Žemaičių Kalvarijos pavadinimas, o kiekvieną pirmą mėnesio šeštadienį piligrimai renkasi į Marijos šventovę, trokšdami pasimelsti prie stebuklingojo Švč. [M. Marijos](#) su Kūdikiu paveikslo ir apeiti Kryžiaus kelią.

2000 jubiliejiniais metais Žemaičių Kalvarijos Švč. M. Marijos Bazilika Telšių vyskupo A. [Vaičiaus](#) sprendimu buvo paskirta jubiliejine bažnyčia, kurią aplankius ir joje pasimeldus buvo galima laimėti visuotinius atlaidus.

²⁰⁶ A. [Motuzas](#), „Švč. Mergelės Marijos valandų“ maldų ir giesmių lietuviškoji kilmė, jų giedojimo lokaliniai ypatumai, *LKMA Metraštis*, t. 11, Vilnius, 1997, p. 154.

²⁰⁷ *Liturginis maldynas*, p. 5.

Jubiliejiniais metais per didžiuosius Žemaičių Kalvarijos atlaidus buvo leidžiamas *Atlaidų biuletenis*. Šiame leidinyje randame informacijos apie atlaidų eigą ir įvykius. „Antrąją atlaidų dieną (liepos 3-ąją) 18 val. Žemaičių Kalvarijos „žvalgai“ buvo suskaičiavę 16 didesnių ar mažesnių būrių maldininkų, išėjusių į Kalvarijos kalnus“²⁰⁸. Maldininkų būriai, giedantys ir besimeldžiantys liudija, kad mes dar gyvi ir dvasiškai nepalūžę. Nepriklausomybės metais atsiranda naujas atlaidų aspektas – kiekviena atlaidų diena paskiriama atskiriems dekanatams ir atskirų profesijų, luomų, amžiaus ir socialinės padėties žmonėms. Štai kaip buvo suskirstyti 2000 m. Žemaičių Kalvarijos didžiųjų atlaidų dienos: „07 02 (sekmadienis, Telšių dekanatas) – mokytojų, katechetų, kultūros ir meno darbuotojų diena; 07 03 (pirmadienis, Plungės dek.) – politinių kalinių ir tremtinių diena; 07 04 (antradienis, Tauragės dek.) – medicinos ir *Caritas* darbuotojų diena; 07 05 (trečiadienis, Palangos dek.) – kunigų ir vienuolių diena (meldžiamės už pašaukimus ir blaivybę); 07 06 (ketvirtadienis, Akmenės ir Skuodo dekanatai) – ligonių diena; 07 07 (penktadienis, Klaipėdos dek.) – karių ir šaulių diena; 07 08 (šeštadienis, Mažeikių dek.) – jaunimo diena; 07 09 (sekmadienis, pagrindinė atlaidų diena, Šilalės dek., padeda Telšių ir Plungės dekanatai) – Didžiojo Jubiliejaus diena (meldžiamės už šeimas); 07 10 (pirmadienis, Šilutės dek.) – Padėkos diena“²⁰⁹. Kiekviena atlaidų diena įprasminama, nes susirinkusieji piligrimai ir dvasininkai meldžiasi vis kita labai svarbia intencija. Čia maldos kyla už Tėvynę, už blaivybę, už Bažnyčią, už pašaukimus ir kitomis intencijomis. Liepos mėnesį į Žemaičių Kalvariją suplaukia visa Lietuva. Eidama ir giedodama Kalvarijos *Kalnus*, Lietuva kartu su Dievo Motina Marija dar kartą apėina ir apmąsto skaudžią *Kristaus* kančią.

Žemaičių Kalvarijos Švč. M.Marijos šventovė išliko pagrindinė Telšių vyskupijos šventovė sunkiausiais metais, tokia išliks ir XXI a. Šios šventovės svarbą ir reikšmingumą parodė ir po Telšių vyskupo A. *Vaičiaus* vyskupijos valdymą 2002 m. perėmęs vyskupas J. *Boruta*, SJ. Jis savo ingresui į Telšių Katedrą paminėti išleido paveikslėlius su Žemaičių Kalvarijos Švč. M.Marijos su Kūdikiu atvaizdu, tuo parodydamas, kad ši pagrindinė Telšių vyskupijos šventovė sulauks ganytojo ypatingo dėmesio.

2002 m. Telšių vyskupo J. *Borutos*, SJ, sprendimu Žemaičių Kalvarijos kas mėnesį vykstantys atlaidai iš pirmojo mėnesio šeštadienio perkelti į kiekvieno mėnesio 2 d. (jei pasitaiko, kad ši diena sekmadienis, – nukeliamą į pirmadienį ar šeštadienį). Tomis dienomis vyksta pamaldos, taip pat

²⁰⁸ *Atlaidų biuletenis*, Nr. 3, 2000 07 04, p. 4.

²⁰⁹ Ten pat, p. 2.

tai yra ir atskirų dekanatų dienos. Pirmaisiais mėnesių šeštadieniais žmonės renkasi prie stebuklingojo Švč. M.Marijos paveiklo Žemaičių Kalvarijos šventovėje.

Kitas Telšių vyskupo J.[Borutos](#), SJ, svarbus žingsnis, parodantis Mažosios bazilikos svarbą ir didingumą – kreipimasis į Apaštalų Sostą, prašant vainikuoti didžiajame altoriuje esantį Švč. [M.](#)Marijos su Kūdikiu paveikslą. „Žemaičių Kalvarija garsi bažnyčioje esančiu stebuklingu Dievo Motinos paveikslu, kaip mes sakome – teikiančiu dvasios malonių. Tačiau jis nėra vainikuotas. Lankydamiesi Romoje kreipėmės į popiežių Joną [Paulių](#) II. Jis žadėjo vainikuoti, tačiau reikia žmonių prašymų, įrodančių paveiklo teikiamas malones. Seniau jos buvo registruojamos votų knygoje, tačiau per 1896 metų bažnyčios gaisrą ji sudegė. Dabar rinksimė faktus. Lietuvoje yra šeši Popiežiaus vainiku vainikuoti paveikslai“²¹⁰. Į Telšių vyskupo J.[Borutos](#), SJ, kreipimąsi atsakė Vatikano valstybės sekretoriatas. (Šį dokumentą iš italų kalbos išvertė kun. S.[Žilys](#)²¹¹.)

Kitas, itin svarbus Telšių vyskupo siekimas – pagyvinti visą Žemaičių Kalvarijos miestelį ir dar labiau išgarsinti jo bažnyčią. Savo vyskupavimo Telšių vyskupijoje metinių proga Telšių vyskupas J.[Boruta](#), SJ, buvo pakalbintas Plungės krašto laikraščio *Žemaitis*. Apie tai rašoma: „(2003 01 21) Telšių vyskupas Jonas [Boruta](#) šventė paskyrimo į Žemaitiją pirmąsias metines. Per tą neilgą laiką jis yra subrandinęs nemažai idėjų. Viena jų – dėl Žemaičių Kalvarijos. Miestelio ateities puoselėtojas mokyklos direktorius Steponas [Meškauskas](#) tai net reformomis pavadino. Tėvynės sąjungos (Lietuvos konservatorių) Plungės skyrius savo rinkimų programoje įrašė, jog čia bus įrengtas Piligrimystės centras, kuris aptarnaus Europos gyventojų, garbinančių Švč. [M.](#)Mariją, asociacijos piligrimų maršrutą“²¹². Šiame straipsnyje Telšių vyskupas J.[Boruta](#), SJ, kalba apie ateities planus ir darbus siekiant vis labiau garsinti Žemaičių Kalvarijos šventovę: „Taigi Žemaičių Kalvarijos bažnyčia iškelta iki Europos lygio. Sovietmečiu ji kartu su miesteliu net vardą buvo praradusi. <...> Žemaičiai savo šventovę, jos koplytėles apgynė nuo buldozerių. Dabar ją reikia padaryti patrauklią pasauliui“²¹³. Reikia sudaryti sąlygas atvykstantiems piligrimams ne tik iš visos Lietuvos, bet ir iš Europos šalių. „Norėtusi, kad Žemaičių Kalvarija taptų tikru dvasiniu centru, traukiančiu žmones visą laiką. Planuojame rekonstruoti buvusį vienuo-

²¹⁰ Č.[Gedvilas](#), Žemaičių Kalvarija vyskupo vizijoje, *Žemaitis*, Nr. 11 (7837), 2003, p. 2.

²¹¹ Žr. 5 priedą, p. 465.

²¹² Č.[Gedvilas](#), min. str., p. 2.

²¹³ Ten pat.

lyno pastatą, kuriame dabar įsikūrusi klebonija, ir įrengti jame rekolekčių centrą. Žmonės per atostogas galėtų atvykti čia ne vienai dienai, o apsigyventi savaitę ar dvi, kurias ramybėje skirtų maldoms, apmąstymams, dvasiniam apsivalymui ir ieškojimams. Vizija – kad ten visą laiką būriuotųsi žmonės. <...> sakykim taip: ateities vizija. Bet ji labai konkreti”²¹⁴. Nuo 2003 m. rudens Žemaičių Kalvarijoje pradėjo veikti Telšių vyskupo V.[Borisevičiaus](#) kunigų seminarijos filialas – propedeutinis (parengiamasis) kursas.

Visi šie įgyvendinti ir būsimieji pokyčiai rodo Žemaičių Kalvarijos svarbą ir reikšmingumą. XXI a. Žemaičių Kalvarijos Kalnų ir Švč. M.Marijos Apsilankymo atlidų istorinė ir dvasinė raida nenutrūks – ji tęsis. Žemaičių Kalvarija buvo, yra ir liks dvasinis Žemaitijos centras, kuriame bus patenkintas kiekvienas, trokštantis patirti dvasinės atgaivos ir malonių. Kryžiaus kelio giesmės yra giedamos ne tik Žemaičių Kalvarijoje, bet ir visoje Žemaitijoje. Žemaičių Kalvarijos istorinis ir religinis patrauklumas yra nenuneigiamas, tad belieka ir toliau gražinti, garsinti pagrindinę Žemaitijos šventovę – Švč. M.Marijos Apsilankymo Mažąją baziliką ir siekti, kad į ją plūstų maldininkai iš viso katalikų pasaulio.

Išvados

1. Žemaičių Kalvarijos Kalnų ištakos yra Šventojoje Žemėje. Į Žemaitiją XVII a. pirmojoje pusėje Kalvarių Kalnų tradicija atėjo iš katalikiškosios Europos per kaimyninę Lenkiją.

2. Žemaičių Kalvarijoje buvo įkurtos pirmosios Lietuvoje dominikonų tipo kalvarijos. Jas įkūrė ir vienuolių dominikonų globai perdavė, taip pat už Kalnų apvaikščiojimą visuotinius atlaidus išrūpino Žemaičių vyskupas Jurgis [Tiškevičius](#) (1595–1656).

3. Švč. M.Marijos šventovės Žemaičių Kalvarijoje įkūrimas, Apsilankymo atlaidai, Kalvarijos Kalnai bei stebuklingojo Švč. M.Marijos su Kūdikiu paveikslo garsas (nuo XVII a. antrosios pusės) katalikiškosios Lietuvos dvasiniame gyvenime atliko labai svarbų vaidmenį – Žemaičių Kalvarija tapo visos Lietuvos dvasiniu centru, į kurį plaukė ir tebeplaukia piligrimų minios.

4. Darbe aptartos dvi neatsiejamos tradicijos – Žemaičių Kalvarijos Kalnai ir Švč. M.Marijos Apsilankymo atlaidai – tapo ne tik Žemaitijos, bet ir visos Lietuvos katalikiškumo ir pamaldumo išraiška visais laikais, nepaisant, kokia buvo politinė ar socialinė situacija.

²¹⁴ Ten pat, p. 2–3.

5. Atlaidus ir Kalvarijas labai populiario vienuoliai marijonai, Žemaičių Kalvarijoje darbavęsi Lietuvos nepriklausomybės metais.

6. Sovietinės okupacijos metais (1940–1941; 1944–1989), nepaisant visų ateizmo diegimo programos vykdytojų pastangų, norimų rezultatų nebuvo pasiekta. Tikintieji ištverė įvairiausius trukdymus, bauginimus ir grasinimus ir iš visos Lietuvos rinkdavosi į didžiuosius Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaidus, ėjo Kryžiaus kelią, lankė Žemaičių Kalvarijos Kalnų koplytėles. Piligrimai, keliaujantys į Žemaičių Kalvariją, tapo vienu iš pasipriešinimo prievartinei ateizacijai simbolių.

7. Žemaičių Kalvarija, garsi savo didžiaisiais Švč. M. Marijos Apsilankymo atlaidais ir Kalvarijos Kalnais, tapo visos Lietuvos dvasinis centras nuo pat įkūrimo (1639 m.) iki šių dienų.

Įteikta 2004 m. kovo mėn.

Bibliografija

Šaltiniai

Auksa Altorius arba Szaltinis Dangiszku skarbu, Vilnius, 1879.

Aukų Žemaičių Kalvarijai knyga. 1935 (Žemaičių Kalvarijos bažnyčios archyvas).

[Borisevičius V.](#), *Ganytojinis laiškas*, 1944 (Telšių vyskupijos kurijos archyvas.)

Dieviškojo kulto kongregacija. Protokolas nr. 921/87. 1988 05 06 (Telšių vyskupijos kurijos archyvas.)

Didieji Žemaičių Kalvarijos atlaidai, *Žemaičių prietelius*, Nr. 25, 1935; Dvasinis atgimimas Lietuvoje, LKB Kronika, Nr. 46, 1980 12 25, žr. *Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika*, t. 6, Čikaga, 1983.

Dieviškojo Kulto Kongregacija. Žemaičių Kalvarijos bažnyčios paskelbimo Mažąja bazilika raštas. 1988 05 06 (Telšių vyskupijos kurijos archyvas.)

J.V. Marija mene, *Lietuvių enciklopedija*, t. 17, Bostonas, 1959; Katalikiška Lietuva mini pasiaukojimo Švč. [Jėzaus](#) Širdžiai 50-metį, LKB Kronika, Nr. 63, 1984 07 01, žr. *Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika*, t. 8, Čikaga, 1987.

[Jakštas J.](#) Kryžiaus karai, *Lietuvių enciklopedija*, t. 13, Bostonas, 1958.

Katalikų Bažnyčios Katekizmas, Kaunas, 1996.

Kun. Jono [Petrauskio](#) veikla Žemaičių Kalvarijoje 1902–1926 m. Užr. J. [Mickevičius](#) (Rankraštis), Žemaičių muziejus Alka (ŽMA), f. 11, b. 8, S. v. 39.

Ž. Kalvarija laukia moterų antplūdžio, *Šaltinis*, 1939, Nr. 29.

Vaikučiai Rūpintojėlio mieste, *Šaltinis*, 1939, Nr. 30.

[Meškauskas Pr.](#), Arti 300 metų jubiliejus, *Lietuvos aidas*, 1938, Nr. 187.

Padėkojimas, *Šaltinis*, 1937, Nr. 34.

Pociūtė-Abukevičienė D., Vaicekauskas M., *Giesmės dangaus miestui*, Vilnius, 1998.

Popiežius Jonas Paulius II, *Enciklika Dives in misericordia*, Kaunas, 1980.

Popiežius Jonas Paulius II, Apaštališkasis laiškas *Novo millennio ineunte*, Kaunas, 2001.

Popiežius Paulius VI, Apaštališkasis paraginimas *Marialis Cultus*, 1974 02 02, *Enchiridion Vaticanum*, Vol. 5, 1992 (Lietuviškasis tekstas rengiamas spaudai).

P.J. Didieji darbininkai, *Žemaičių prietelius*, 1938, Nr. 3.

Prasidėjo didieji Žemaičių Kalvarijos atlidai, *Žemaičių prietelius*, 1938, Nr. 30.

Ragaišis J., *Žemaičių Kalvarijos aprašymas*, Vilnius. 1906.

Religijotyros žodynas, sud. R.Petraitis, Vilnius, 1991.

Marijonai, *Lietuvių enciklopedija*, t. 17, Bostonas, 1959.

Vatikano Valstybės sekretoriatas. Nr. 517.043/FAX 2002 06 27 (Telsių vyskupijos kurijos archyvas).

Žem. Kalvarijos kronika, *Šaltinis*, 1936, Nr. 22.

Staugaitis J., *Mano atsiminimai*, Vilnius, 1995.

Šventasis Raštas, Vilnius, 1998.

Valančius M., *Raštai*, t. 2, Vilnius, 1972.

Žem. Kalvarija to nebuvo mačiusi, *Šaltinis*, 1939, Nr. 30.

Žemaičių Kalvarija, LKB Kronika, Nr. 26, 1977 03 19, žr. *Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika*, t. 4, Čikaga, 1978.

Atlidai Ž.Kalvarijoje, LKB Kronika, Nr. 54, 1982 08 15, žr. *Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika*, t. 7, Čikaga, 1984.

Žinios iš vyskupijų, LKB Kronika, Nr. 63, 1984 07 01; Nr. 64, 1984 10 07, žr. *Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika*, t. 8, Čikaga, 1987.

Žinios iš vyskupijų, LKB Kronika, Nr. 71, 1986 08 15, žr. *Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika*, t. 9, Čikaga, 1989.

Žinios iš vyskupijų, LKB Kronika, Nr. 79, 1988 08 08, žr. *Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika*, t. 10, Čikaga, 1992.

Literatūra

Abelkis P., *Atlaidų pavėsy*, Memigenas, 1955.

Abromavičius S., *Vargonininkai*, Kaunas, 2001.

Anziulytė-Ruginienė M., *Žemaičių christianizacijos pradžia*, Kaunas, 1937.

Autoriaus asmeninis archyvas, 2003.

Bagužas B., *Kiek prisimenu*, Salantai, 2003, p. 6 (Rankraštis. Autoriaus asmeninis archyvas).

Balkutė R., Žemaičių Kalvarijos atlidai, *Liaudies kultūra*, 2002, Nr. 4, Vilnius.

Birnstein U., Gutschera H. ir kt. *Krikščionybės kronika*, Vilnius, 1999.

- Blazytė J., *Marijonų vienuolijos istorija Lietuvoje iki 1940 m.* (Diplominis darbas. Vilniaus universitetas. Istorijos fakultetas. Naujosios istorijos katedra, – darbo vadovas kun. dr. J. Boruta, SJ, Vilnius, 1995).
- Boruta J., SJ, XVI šimtmečio pabaigos Lietuvos Bažnyčia – iš kerigmos į katechezę, *Laiškai lietuviams*, 1996, Nr. 4, Čikaga.
- Bucevičiūtė J., Bažnyčių ir parapijos raidos tendencijos Telšių vyskupijoje po II pasaulinio karo, *Žemaičių praeitis*, 1998, Nr. 8, Vilnius.
- Ciparis J., *Kankinys kunigas Jonas Staškevičius*, Kaunas, 2003.
- Dowley T., *Krikščionybės istorija*, Vilnius, 2000.
- Gedvilas Č., Žemaičių Kalvarija vyskupo vizijose, *Žemaitis*, 2003, Nr. 11 (7837).
- Hegelius G., *Istorijos filosofija*, Vilnius, 1990.
- Ivinskis Z., *Rinkiniai raštai*, t. 4, Roma, 1987.
- Juciūtė E., *Pėdos mirties zonoje*, Bruklinas, 1974.
- Žemaičių Kalvarija, *Lietuvių enciklopedija*, t. 10, Bostonas, 1957.
- K.M. Žemaičių Kalvarijoms 350, *Katalikų kalendorius žinynas*, Kaunas–Vilnius, 1989.
- Proniewska K., *Festyna Wielkiej Kalwaryi na Żmudzi*, Wilno, 1856.
- Kudaba Č., *Kalvotoji Žemaitija*, Vilnius, 1972.
- Kviklys B., *Lietuvos bažnyčios*, t. 1, Čikaga, 1980.
- Kviklys B., *Mūsų Lietuva*, t. 4, Vilnius, 1991.
- Laukaitytė R., *Lietuvos vienuolijos*, Vilnius, 1997.
- Lenzenweger J., Stockmeier P. ir kt. *Katalikų Bažnyčios istorija*, d. 1, Vilnius, 1996.
- Liturginis maldynas*, Kaunas–Vilnius, 1984.
- Markauskaitė N., Žemaičių Kalvarijos stebuklingasis Dievo Motinos paveikslas, *Žemaičių praeitis*, 1993.
- Motuzas A., „Švč. Mergelės Marijos valandų“ maldų ir giesmių lietuviškoji kilmė, jų giedojimo lokaliniai ypatumai, *LKMA Metraštis*, t. 11, Vilnius, 1997.
- Motuzas A., *Lietuvos Kalvarijų kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika*, Kaunas, 2003.
- Pirmųjų dviejų atlaidų dienų kronika, *Atlaidų biuletenis*, Nr. 3, 2000 07 04.
- Praniauskaitė K., Didžiosios Žemaičių Kalvarijos šventė, vert. V. Šiugždinis, *Katalikų kalendorius-žinynas 1989 (c)*, Kaunas–Vilnius, 1989.
- Pukys P., Mano biografija, *Žemaičių saulutė*, Nr. 3 (182), 6(185), 7(186), 1999.
- Rabikauskas P., Lietuvių tauta ir ankstyvieji bandymai krikštytis, *Krikščioniškoji Lietuva*, Vilnius, 2002.
- Rabikauskas P., Žemaičių vyskupai (1417–1609), *Krikščioniškoji Lietuva*, Vilnius, 2002.
- Skrinskas R.G., *Piligrimo vadovas*, Kaunas, 1999.
- Streikus A., Lietuvos Katalikų Bažnyčia 1940–1990, *LKMA Metraštis*, t. 12, Vilnius, 1998.

Švenčių atgarsiai, LKB Kronika, Nr. 75, 1987 11 01, žr. *Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika*, t. 9, Čikaga, 1989.

Totoraitis J., Vyskupas Jurgis Tiškevičius, Marijampolė, 1939.

Totoraitis J., *Žemaičių Kalvarija*, Marijampolė, 1936.

Vaišnora J., *Marijos garbinimas Lietuvoje*, Roma, 1958.

Žemaičių Kalvarija, buvęs dominikonų (vėliau – marijonų) vienuolynas, (<http://vienuolynai.mch.mii.lt/V8-48/Zkalvarija.htm>).

Žemaičių Kalvarijos atlaidai 2000 Jubiliejiniais metais, *Atlaidų biuletenis*, Nr. 1, 2000 07 02.

Žemaičių Kalvarijos Švč. M.Marijos Apsilankymo atlaidai (http://www.lcn.lt/paveldas2000_relig/all/b_1_3.htm).

THE HISTORICAL AND SPIRITUAL DEVELOPMENT OF THE
ATLAIDAI OF THE ŽEMAIČIŲ KALVARIJA
(SAMOGITIAN CALGARY) HILLS AND THE VISITATION
OF THE BLESSED MOTHER MARY

Andriejus Sabaliauskas

Summary

The Old Gardai to which in the first half of the 17th c. the Calgary came from Western Europe is mentioned for the first time in written sources in 1253. In this part of Samogitia the first church was built in 1593. Later another St. John the Baptist church was built on St. John's Mount and a parish was established in 1622. Samogitian Bishop Jurgis Tiškevičius invited the Dominicans to Gardai in 1637, building houses for them and donating land. At the instruction of Jurgis Tiškevičius the Dominicans built the Kalvarijos Kalnus (Calgary Hills). Little chapels were built (in 1639) and the Dominican monks wrote hymns, prayers, and established the ways in which this very popular practice of piety in the Catholic Church should be practiced. From the Calgary which were established at Gardai the place became to be known as the Žemaičių Kalvarija. In Žemaičių Kalvarija the Dominican type of the calgary – 19 stations – became established. The first such Calgary in the Grand Duchy of Lithuania was in Vilnius at Verkiai in 1662. From the middle of the 17th c. the Žemaičių Kalvarija became famous due to the miraculous picture of the Blessed Virgin Mary with Infant and the famous *atlaidai* of the Holy Mother Mary Visitation. The miraculous picture of the Blessed Virgin Mary became famous for its miracles, and the spiritual authorities appointed a commission to investigate the veracity of the miracles. In 1643, relying on the conclusions of the commission, the mentioned picture was announced to be miraculous. The miracles were described in a

book, which, unfortunately, burned up in a fire in the church in 1896. The miraculous powers of the picture are also witnessed by the artifacts (called „votai“), of which at this time there are 150 (counted in 2003). Prayers and hymns, dedicated to the Žemaičių Kalvarija Mother of God were written by George Kasakauskis and published in 1681 in the prayer book Rožančiai (Rosary). Some of the hymns are still sung today.

After 100 years Anthony Tiškevičius built a church in Kalvarija and gave it the named of the Holy Mother Mary Visitation. These atlaidai were joined to the Kalvarija Hills atlaidai which were celebrated from 1649. The atlaidai of the Žemaičių Kalvarija Holy Mother Mary Visitation begin on July 2 and last ten days. Namely on July 2 (1649) the relics of the Holy Cross, sent from the Dominican monastery in Lublin, were placed in the Kalvarija church. It is 3.2 cm long and 0.6 cm wide – the largest in the Baltic region.

The Dominicans administered at Žemaičių Kalvarija until 1889 when the tsarist authorities expelled them. From 1927 until 1948 the shrine and parish of Žemaičių Kalvarija was cared for by the Marian monks. In the years of the Soviet occupation (1940–1941, 1944–1989) despite all the efforts of the implementors of programs promoting atheism, the desired results were not achieved. During Soviet times masses of people went to Žemaičių Kalvarija, in this way preserving the chapels and the tradition of the Hills as well as the importance and meaning of the great *atlaidai*. In 1988 the Holy Mother Mary Visitation Church was raised to the rank of small basilica, while in 1989 the old name of Žemaičių Kalvarija was returned to the little city, which the occupying authorities had changed to Varduva in 1967.

And today on the second day of every month the monthly atlaidai of the Holy Mother Mary Visitation are held. On the first Saturday of every month the faithful gather in the basilica and honor the Mother of God. Žemaičių Kalvarija for many ages was one of the main spiritual centers of not only Samogitia but of the whole Lithuania and remains as such in the 21st c.

1 PRIEDAS

Originali nežinomo autoriaus giesmė apie Žemaičių Kalvarijos Švč. Mergele Mariją

*Karalienių Maloninga
Kalvarioy Stebuklinga
Tawiesp szaukiem grieszni zmonies,
Trokszdami tawo Malonies.*

*Koznas kursay losnos tawo,
Prastom reykaluosie sawo,
Roday tu sawo galibia,
Tolini sunaus rustibia.*

*Par tawo Malda ligoti
Nuo ligu ir iszluosuoti
Cierus ir welnio piktibia,
Attolini tawa Galibia.*

*Karalienia Dangaus ir swieta,
Kalvarioy aprinkay wieta.
Abioze ziankla ligdama,
Sawo tarnus milždama.*

*Prastom aszaras liedami,
O tawo liskos trokszdami.
Gink mus nuog welnio zabangu,
Maldik Sunu sawo brangu,*

*Tu isznaykik Heretikus,
Loskoy laykik Katalikus,
Ziemayciu Kunigayksztistey
Kayp tikroy tawo ponistey.*

*Abioze tau Cudauname,
Ciasti ir Garbia duodame.
Pasigaylek dusauieciu
Tawęsp szaukt niepalauieciu.*

Jurgio [Kasakauskio](#) išleistoje maldaknygėje „Rožančius“ (1681 m.) giesmės, skirtos Žemaičių Kalvarijos Švč. Mergelei Marijai garbei.

*Iszprasik mums atlydima,
Grieku, ir nusideima;
Idant mumis Danguy wieta,
Jezus duotu pazadeta. Amen.*

Originali nežinomo autoriaus giesmė apie Žemaičių Kalvari-
jos Švč. Mergele Mariją

*Karalaus Dangaus Motina Szwęciausia,
Ir uz Anjolus Panistey čiščiausia,
Imk garbia, szłowia nuog žmoniu wiernuiu,
Tau paduotuiu.*

*Tu sau krikščionis wernus palubijey,
Ant sawo garbes iuos prispasabijey.
Iszdauey wieta čion tawe garbinti,
Didžiey szłowinti.*

*Sčiesliwa esi žiame Kalwarios,
Kur ir aprekszti Sopuley Marios,
Ir mukos Jėzaus, prie kielu ir wietu,
Krauju aplietu.*

*Tegul žiemayčiu žiame linksminasi,
Kožnas suspaustas čion loska atrasi.
Stebuklingame Abrozde čistosios,
Pannos Swętosios.*

*Zinot tur wisi, kurie čion ateio,
Kayp daugel losku greytay apturėjo,
Rayši eyt gražiey, luši tur sweykata,
Ir akli mata.*

*Welniey prakiekti, nuo amoniui begdami,
Mači szłowina jos iszpazindami,
Ir rūpestingi stoiias palinksmintays,
Ir palaymintays.*

*Iszprašik Panna wienatij sawo,
Idant gialbetu par pričinia tawo,
Mus nuog pawietres, ir kariu strsznuiu,
Ciesu piktumu.*

Juozapay Szwestas Jezuso mieloio,
Tewe wadintas Diewo amžinoio,
Iszprašik, idant pakaitų butumem,
Jums tarnautumem.

Par tavo Sunaus Krauju Atpirkima,
Attolink kariu stroszna suspaudima,
Nuog žmoniu tavo, toj wietoy esačiu,
Jus garbinančiu.

Ligas attolink, dovanok sweykata.
Kuno, ir dušios amžina žiwata.
Iszprašik visiems grieku atlydima,
Ir isganima. Amen.

2 PRIEDAS

Savęs ir mūsų brangiosios Tėvynės paaukojimas Švenčiausiajai Panelei Marijai

Tvirtai tikime, kad Tu esi Dievo malonės pilnoji, nekaltai pradėtoji, visuomet skaisčioji Dievo Motina, visų dorybių tobuliausia pilnybė, už visas moteris bei vyrus ir už angelus garbingiausiaji žemės ir dangaus Karalienė, varguolių meilingoji globėja, nusidėjėlių užtarėja, nelaimingų gelbėtoja. Tu su Viešpatim **Jėzum** kentėjai už mus ir per Tave Visagalis Dievas teikia mums Savo malones.

Tu mūsų Tėvynę jau ne kartą išgelbėjai iš didžiųjų pavojų, Tu šelpai ir globojai mūsų žemę su visais jos turtais ir mūsų žmones su jų kūnais bei sielomis ir su jų šeimomis. Tavo globos mums ypatingai reikia dabar, kai ištvirkimas su visokiais nusižengimais, kai laisvamanių ir bedievių klaidos jau tyko mus apsemti ir mūsų dvasią paskandyti. Atsimindama Savo vargus ir skausmus, gelbėki mus. Būk mums Motina ir išmelsk mums mūsų kaltybių atleidimą.

Nebegalime nė suminėti visų mūsų nusikaltimų, padarytų senovėje bei vėlesniais laikais ir tebedaromų šiandien. Tau padedant, norime permaldauti teisingąjį ir visagalį Dievą už neištikimybę krikštui, už kunigystės išniekinimus, už šventvagiškas Komunijas bei kitų sakramentų sudarkymus, ypač už moterystės priesaikos laužymą, už kreivąsias priesaikas, už girtybes ir ištvirkavimus, už vagystes, plėšikavimus ir žmogžudystes, už nesuskaitomus keiksmus ir piktumus. Gaila mums, kad mes patys, ar mūsų giminės, ar mūsų tautiečiai taip daug ir taip sunkiai esame nusikaltę ir imame atgailą daryti už save ir už visus. Tu permaldauk savo Sūnų, mylimiausiąjį **Jėzų**, už mus.

Norėdami, kad Lietuva būtų Tavo žemė, Tau pavedame kiekvienas save su savo kūnu ir siela, su savo turtu ir gyvybe, su savo šeima ir visuomene. Priimk mus, kaip savo vaikus, tarnus, valdinius, o mūsų žemę ir kitokią turtą kaip savo nuosavybę. Priimk ir mūsų norus bei jausmus, su mūsų džiaugsmais ir linksmybėmis, su mūsų protu ir valia. Geriausios Patarties Motina, vesk ir valdyk mus.

Atiduodame Tau savo namus, kaimus, parapijas, vyskupijas ir visą mūsų Tėvynę. Valdyk mūsų šalį kaip pilnateisė Karalienė. Mes visi nedarome Tavo valdžiai ribų. Tu viena po Dievo Aukščiausiojo mūsų Valdovė. Ką

mes turime, tas Tavo. Tu nusidėjėlių užtarėja, mes esam Tavieji. Mes norime ir žadame būti Tau ištikimi, tai reiškia, kad mes gyvensime, kaip katalikams reikia, kaip Tavo Sūnus mokina.

Šiandien tat mes iškilmingai skelbiame, Švenčiausioji Marija, kad Lietuva yra Tavo žemė, kad ji nė klaidoms, nė nuodėmėms netarnaus. Teikis, Brangiausioji Motinėle, parodyti, kad maloningai priimi šitą mūsų pasivedimą ir palaimink mus!

NIHIL OBSTAT

Mons. A. [Simaitis](#),

censor ex officio.

Telšiai, 1937. V. 6.

IMPRIMATUR

Kražiai 6. V. 1937.

† Justinus Ep.

193 m.....mėn..... d.

Aukotojo parašas.....

(vardas, pavardė)

.....

kaimas, parapija

3 PRIEDAS

Dievo Kulto Kongregacijos prefekto kardinolo Mayer laiškas Telšių vyskupui Antanui
Vaičiui dėl Žemaičių Kalvarijos bažnyčios paskelbimo Mažąja bazilika.

Telšių vyskupijos kurijos archyvas. Žemaičių Kalvarijos parapijos byla.

Į lietuvių kalbą išvertė A. Sabaliauskas

Vertimas į lietuvių k.

DIEVO KULTO KONGREGACIJA

Prot. 921 / 87

Telšių [Telšiams]

Jo Ekscelencijai Viešpatyje Antanui **Vaičiui**, tituliniam Sulekto vyskupui, Telšių Apaštaliniam Administratoriui ad nutum Sanctae Sedis [Šventojo Sosto nuožiūra], 1987 metais, liepos 6 dieną, tikinčiųjų ir dvasininkų prašymus [maldavimus] išdėsčiusiam savo laiške Dievo Kulto Kongregacijai, kuriai dėl Aukščiausiojo Pontifiko JONO **PAULIAUS** II suteiktų galių [įgaliojimų], parapinę bažnyčią, dedikuotą [tituluotą] Švč. M. Marijai, liaudies vadintą „Žemaičių Kalvarija“, o dabar „Varduva“, MAŽOSIOS BAZILIKOS titulu [rangu] ir garbe, su visomis teisėmis ir liturginėmis privilegijomis, kurios šiuo vardu pažymėtoms šventovėms teisėtai priklauso, tačiau išsaugant tai, kas pagal 1968 m. birželio 6 d. išleistą Dekretą – De titulo Basilicae Minoris [Apie Mažosios Bazilikos titulą] reikia išsaugoti.

Tas pats nurodymas bus pateiktas Apaštaliniu Raštu [laišku], kuris trumpa forma bus parengtas.

Nesant kokių nors prieštaravimų.

Dievo Kulto Kongregacija, 1988 m. gegužės 6 diena.

Paulius Augustinus Card. **Mayer**
Praefectus

† Vergilius **Noè**
Archiep. tit. Vancarien.
a Secretis

4 PRIEDAS

JONAS PAULIUS II
prisiminti visais laikais

Lietuvoje, Telšių vyskupijoje yra žinoma parapinė Švč. Mergelės Marijos šventovė, anksčiau vadinta Žemaičių Kalvarija, dabar – Varduva, į kurią gausiai renkasi tikintieji pagerbti Švenčiausiosios Mergelės Dievo Gimdytojos su Kūdikėliu [Jėzumi](#) paveikslą ir paminėti [Kristaus](#) kančią. Todėl kai Garbingasis Brolis titulinis Sulekto Vyskupas ir Telšių Apaštalinis Administratorius ad nutum Sanctae Sedis [Šventojo Sosto nuožiūra] – praėjusių metų liepos mėn. 6 d. raštu dvasininkijos ir tikinčiosios liaudies vardu paprašė, kad suteiktume tai šventovei Mažosios Bazilikos titulą ir garbę, Mes, trokšdami šiais Marijos metais mylimiems [Kristuje](#) telšiečiams parodyti tėviškos meilės ženklą, mielai patenkiname Ganytojo prašymą. Taigi Dievo Kulto Kongregacijai pateikus savo nuomonę, kurią laikome teisėta, naudodamiesi savo Apaštaline galia, šiuo raštu visiems laikams minimą parapinę šventovę papuošiamo Mažosios Bazilikos titulu ir garbe, su visomis teisėmis ir liturginėmis privilegijomis, kurios šiuo vardu pažymėtoms šventovėms teisėtai priklauso, tačiau išsaugant tai, kas pagal 1968 m. birželio mėn. 6 d. išleistą Dekretą – De titulo Basilicae Minoris [Apie Mažosios Bazilikos titulą] – reikia išsaugoti. Norime, kad šis Mūsų raštas būtų laikomas teisėtu ir dabar, ir ateityje, netrukdam bet kokiems priešingiems dalykams. Duota Romoje, pas Šventą Petrą, po Žvejo žiedu, 1988-jų Marijos metų gegužės mėn. 6 d., Mūsų Pontifikato dešimtaisiais metais.

(Pasirašo) Augustinas Kard. Casaroli

Žemaičių Kalvarijos Švč. Mergelės Marijos bažnyčios paskelbimo Mažąją baziliką dokumentas. *Telšių vyskupijos archyvas*. Į lietuvių kalbą išvertė prel. J. P. [Gedgaudas](#).

5 PRIEDAS

 SEGRETERIA DI STATO
 PRIMA SEZIONE - AFFARI GENERALI
 N. 517.043/FAX

GAUTA
 Telšių Vyskupijos Kurija
 Nr.

Dal Vaticano, 27 Giugno 2002

Eccellenza Reverendissima,

con lettera del 16 maggio scorso, Ella ha chiesto informazioni in merito alla procedura da seguire per ottenere l'Incoronazione Pontificia dell'immagine della Beata Vergine Maria, che si venera nella Basilica di Žemaičių Kalvarija, il Santuario più importante di codesta diocesi.

Al riguardo, mi pregio di comunicarLe che, al fine di ottenere la possibilità di incoronare l'immagine della Madonna a nome del Sommo Pontefice è necessario inoltrare una richiesta, firmata da Vostra Eccellenza, alla Congregazione per il Culto Divino e la Disciplina dei Sacramenti, allegando la seguente documentazione:

1. breve profilo storico dell'immagine da incoronare e della devozione popolare verso la medesima immagine;
2. un certo numero di firme dei fedeli che manifestino i voti del popolo di Dio in merito alla petizione;
3. foto della Chiesa e dell'immagine della Beata Vergine Maria che verrà incoronata.

Il menzionato Dicastero provvederà poi a sottoporre la supplica al Santo Padre per ottenere la necessaria autorizzazione.

Profitto della circostanza per confermarLe con sensi di distinto ossequio

dell'Eccellenza Vostra Reverendissima
dev.mo

A Sua Eccellenza Reverendissima
Mons. JONAS BORUTA, S.I.
Vescovo di Telšiai
Katedros 5,
LT-5610 TELŠIAI - LITUANIA

Vatikano Valstybės sekretoriato laiškas Telšių vyskupui Jonui [Borutai](#), SJ, dėl Žemaičių Kalvarijos stebuklingojo Dievo Motinos su Kūdikiu paveikslų karūnavimo popiežiaus vardu. *Telšių vyskupijos kurijos archyvas, Žemaičių Kalvarijos parapijos byla.*

Vertimas į lietuvių k.

VATIKANO VALSTYBĖS SEKRETORIATAS

N. 517.043/FAX

Vatikanas, 2002 birželio 27

Jūsų Ekscelencija,

praeitos gegužės 16 laišku Jūs prašėte informacijos dėl procedūros, kaip būtų galima gauti pontifikalinį karūnavimą Švč. M. Marijos paveikslo, kuris yra garbinamas Žemaičių Kalvarijos Bazilikoje, svarbiausioje šios vyskupijos šventovėje.

Šiuo noriu jums pranešti, kad norint gauti galimybę karūnuoti Mados paveikslą Popiežiaus vardu yra būtina pateikti prašymą, pasirašytą Jūsų Ekscelencijos, Dievo Kulto ir Sakramentų Kongregacijai, pridedant šiuos dokumentus:

1. trumpą istorinę norimo vainikuoti paveikslo ir liaudies šito paveikslo garbinimo [pamaldumo] apžvalgą;
2. tam tikrą skaičių parašų tikinčiųjų, kurie parodytų Dievo Tautos balsus, paremiančius prašymą;
3. Bažnyčios ir Švč. M. Marijos paveikslo, kuris bus vainikuotas, fotografiją.

Minėta Kongregacija vėliau pasirūpins pateikti prašymą Šventajam Tėvui gauti būtiną leidimą.

Naudodamasis proga reiškiu nuoširdžią pagarbą Jūsų Ekscelencijai.

A Sua Eccellenza Reverendissima
Mons. JONAS BORUTA, S.I.
Vescovo di Telšiai
Katedros 5,

LT-5610 TELŠIAI - LITUANIA

EDMUNDAS MICKŪNAS

Žemaičių nacionalinis muziejus

IŠ ŠARNELĖS KAIMO ISTORINĖS PRAEITIES (Seniausiojo paminėjimo klausimu)*

Šarnelė yra gana plačiai žinoma ir spaudoje, publicistinėje, mokslo literatūroje, enciklopediniuose leidiniuose įvairiais aspektais aprašyta vietovė. Mažiausiai tyrinėta tolimiausius laikus menančio kaimo istorinė praeitis. Turimi fragmentiški duomenys rodo, kad kaimas buvo dviejų dalių – bajoriškosios ir valstietiškosios. Straipsnyje pagrindinis dėmesys skirtas Šarnelės bajorkaimiui, siekta atskleisti šios vietovės senuosius istorinius klotus.

Šarnelės anksčiausio paminėjimo data iki šiol buvo laikoma 1575 metai. Raseinių žemės teismo aktų aprašuose pavyko rasti senesnę kaimo paminėjimą – 1569 metus. Senuosiuose aktuose Šarnelė iškyla kaip visiškai susiformavusios bajoriškosios žemėvaldos bajorkaimis. Nustatyta, kad Šarnelėje XVI–XVII a. gyveno to paties vardo bajorai Šarneliai. Tyrimas suintensyvėjo atsiradus giminės palikuonims iš Lenkijos. Ignacas Šarnelis nurodė, kad Jonas Šarnelis gimęs 1536 m. Šarnelėje iš tėvo Jurgio. Tai paankstino oficialiąją bajorkaimio pradžią ir papildė temą istorinėmis konkretybėmis. Patikimiausia šiuo metu vietovės pirmojo paminėjimo data siūloma priimti LBE nurodomus 1500 – Šarnelių giminės išėjimo į istorinių įvykių areną – metus.

Dėl Šarnelės vardo kilmės – autoriaus nuomone – labiausiai įtikinamas yra vietovardžio, vėliau ir asmenvardžio kilimas iš hidronimo, t.y. iš *Šarnelės* upelio vardo.

Nuo Žemaičių Kalvarijos į šiaurės vakarus, maždaug 1 km nuo dabartinės miestelio ribos, abipus kelio į Barstyčius driekiasi didelis Šarnelės kaimas. Savo reljefu: kepalinėmis-keiminėmis ledynmečio kalvomis, Varduvos ir jo intakų vingiais, Ertenio ežero duburiu, archeologinės praeities paminklais – Šarnelės akmens amžiaus gyvenvietė ir piliakalniu, slėpiningais Babinulio, Sterblės, Stulpo, Gojaus kalnais, turtinga istorine praeitimi, poeto Vytauto Mačernio apdainuotomis vietomis Šarnelė yra nepakartojama Žemaičių Kalvarijos apylinkių dalis. Nuo seniausių laikų gyvuojanti vietovė įdomi daugeliu atžvilgių.

* Straipsnis parašytas papildžius pranešimą, skaitytą Žemaičių Kalvarijoje 2003 07 25–26 vykusioje jubiliejinėje konferencijoje „Iš Žemaičių Kalvarijos ir jos apylinkių istorijos“.

Pagal dabartinį administracinį suskirstymą Šarnelės kaimas priklauso Telšių apskrities Plungės rajono Žemaičių Kalvarijos seniūnijai ir ribojasi su Mažeikių ir Skuodo rajonais. Kaimas užima beveik 2,2 tūkst. ha teritoriją, kur šiuo metu gyvena 124 gyventojai. Apsuptas smulkesnių geografinių-administracinių vietovių: rytuose – Šašaičių ir Gečaičių kaimų, šiaurės pusėje – Užbradumės kaimo, Girelės miško bei Dagių kaimo, vakaruose riba, einanti Dagių mišku ir per Papartynės pelkę, skiria nuo Paparčių ir Padegimės kaimų, pietuose ribojasi su Pūčkorių, Gegrėnų, Jazdauskiškių (seniau – ir Girkantės) bei Rotinėnų kaimais. Šarnelė priklauso Žemaičių Kalvarijos miestelio Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo Mažosios bazilikos parapijai. Nuo 1991 m. pietvakarinė kaimo dalis įjungta į Žemaitijos nacionalinį parką.

Šarnelės kaimas sudėtinis, LDK laikais jame minimos dvi pagrindinės dalys: Šarnelės bajorkaimis ir Viešvėnų seniūnijai priklausanti dalis. Šis skirstymas gyventojų atmintyje išliko iki šių dienų – tai *bajoriškoji Šarnelė ir muzikų (valstietiškoji) Šarnelė*.

Kaimo teritorijoje esantys gamtiniai, archeologiniai objektai, etnologiniai dalykai, čia gimę žymesni žmonės daugiau ar mažiau yra patekę į mokslo bei enciklopedinius leidinius, aprašyti periodinėje spaudoje, čia vykusių ekspedicijų medžiaga sukaupta muziejų ir institutų fonduose. Bene mažiausiai spaudiniuose yra atskleista, labai menkai tyrinėta lieka vietovės istorinė praeitis, nors būtent ši sritis, kiek galima spręsti iš spausdintų istorinių žinių nuotrupų, pajudinta archyvų medžiaga bei kita pastaraisiais metais iškilusi informacija yra itin įdomi ir visuomenei patraukli.

Šarnelė moksliniuose ir enciklopediniuose leidiniuose. Bendrame istorijos kontekste itin svarbus yra pirmasis (ankstyviausias) istorinis vietovės paminėjimas. Žemaičių Kalvarijos (Gardų) 750-ties metų sukakties šventimas 2003 m., pastaraisiais metais vykstantis miestelio ir seniūnijos kaimų bendruomenių telkimas rodo, kad istoriniai dalykai toli gražu nėra paskutinėje vietoje. Šiame fone pirmojo paminėjimo data įgyja praktinę socialinę ir prestižinę atspalvį.

Archeologijos tema¹ (daugiausiai apie Šarnelės akmens amžiaus gyvenvietę) rašė Adomas [Butrimas](#), Algirdas [Girininkas](#), Rimutė [Rimantienė](#), Vi-

¹ A.[Butrimas](#), Šarnelės neolito gyvenvietė, *Lietuvos archeologija*, t. 14, 1996, p.174–191; A.[Girininkas](#), Šarnelės vėlyvojo neolito (III tūkst. pr.m.e.) gyvenvietė, *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai*, A serija, t. 1(58), 1977, p. 57–65; R.[Rimantienė](#), Šarnelės (Plungės raj.) stovykla, *ATL*, 1972/73, p. 7–9; V.[Valatka](#), Šarnelės stovykla, *Muziejai ir paminklai*, 1968, p. 39–42.

tas Valatka. Konstantinas Bružas, pats kilęs iš Šarnelės kaimo, yra užrašęs amžininkų atsiminimus apie poetą Vytautą Mačernį, rašė apie savo gimtąją sodybą, etnografijos, vietovardžių ir kitais klausimais², taip pat apie savo gyvenamojo meto bei netolimos praeities laikus. Šarnelės medžiagą jis dažniausiai pateikia bendrame Žemaičių Kalvarijos apylinkės duomenų kontekste. Be spausdintų darbų, daug K. Bružo rankraščių, vienaip ar kitaip susijusių su Šarnele, yra saugoma Lietuvos istorijos instituto Etnografijos skyriuje, Telšių „Alkos“ muziejuje bei kitų įstaigų fonduose. Atsiminimus apie savo tėviškę ir jos aplinką yra parašęs Adomas Rapalis³. Įvairiuose literatūros mokslo bei populiariuose leidiniuose Šarnelė dažnai minima kaip poeto Vytauto Mačernio gimtinė, skatinusi kūrybai ir tapusi jo amžinojo poilsio vieta. Gamtosaugos, žemėtvarkos, kultūros paveldo klausimai, atskiri objektai ir problemos tirti Žemaitijos nacionalinio parko projekto schemeje, nagrinėti šio parko darbuotojų darbuose. Straipsnių įvairiomis temomis yra periodikoje. Autoriaus rašiniai Šarnelės praeities tema išvardyti išnašose.

Atskirai aptartinas muziejininko Juozo Mickevičiaus įdirbis. Jis, gyvenęs Šarnelėje savo gyvenimo saulėlydyje (1976–1984), be kitų mažesnės apimtys čia parašytų rašinių, paliko monografiją apie Šarnelės bajorkaimio Mantvidiškių sodybą⁴. Rankraštyje plačiai aprašomi sodybos etnografiniai aspektai, jos šeiminių ir jų giminės istorija, kaimynai, kaimo istoriniai objektai, ekonominiai, socialiniai bei kultūriniai santykiai⁵. Palyginti nedaug (1,5 puslapio) skiriama Šarnelės bajorkaimio istorinei praeičiai. Svarbus šaltinis, kuriuo autorius naudojosi – Gegrėnų dvaro Girkantės (Girkantiškių) palivarko ir Šarnelės bajorkaimio 1815 ir 1827 metų žemės planai. Deja, jų nepavyko aptikti, išskyrus schematinę K. Bružo padarytą 1827 m. plano kopiją. Su nagrinėjama tema susijęs J. Mickevičiaus teiginys apie Šarnelės bajorkaimio atsiradimą: „Bajorkaimis per daugelį metų sukurtas iš Gegrėnų dvaro žemės sklypų ir Ž. Kalvarijos bažnytinės žemės“⁶.

² K. Bružas, Išnykęs ežeras, *Gardė*, 2003, p. 10; K. Bružas, Vėžiavimas Varduvo intakuose, *Kraštotyra*, 1970, p. 157–160; K. Bružas, Apie senovines žiemos (Užgavėnių) tradicijas Varduvo apylinkėje, *Kraštotyra*, 1979, p. 126–128; K. Bružas, Derliaus nuėmimo, kūlimo įrankiai ir malimo įrengimai Varduvo (Plungės raj.) apylinkėje, *Kraštotyra*, 1981, p. 83–89.

³ A. Rapalis, Apie Šarnelės kaimą, *Gardė*, 2003, p. 11.

⁴ J. Mickevičius, Žvejyba Varduvo upėje, *Kraštotyra*, 1979, p. 123–126. J. Mickevičius, Ką mena pilalės ir alkakalniai, *Šventorkalnis*, 2000, Nr. 3, p. 4–5; J. Mickevičius, Bajoro sodyba, Šarnelė (Rankraštis, saugomas Lietuvos istorijos instituto Etnografijos skyriaus fonduose).

⁵ E. Mickūnas, Žemaičių bajoriškosios praeities atšvaitai (Juozo Mickevičiaus rankraštį „Bajoro sodyba“ pavarčius), *Žemaičių bibliofilas*, 2000, Nr. 2, p. 3.

⁶ J. Mickevičius, *Bajoro sodyba...*, p. 1.

Vis dėlto nėra viena iš abiejų teiginio dalių nėra tiksli. *Pirma*. Šarnelės bajorkaimio teritorijos didžioji dalis ties Ertenio ežeru ir toliau iki Šašaičių kaimo yra kairiajame Varduvos upės krante, o žymiai mažesnė – dešiniajame. Šioje upės pusėje bajorkaimis ribojosi su Gegrėnų dvaro žemėmis, Girkantės mišku, Rotinėnų kaimu. Gegrėnų dvaro šiaurinė riba XVI a. viduryje⁷ ir vėliau (o greičiausiai ir anksčiau)ėjo Varduvos upe bei dešiniajame krante esančiu minėtu mišku ir jo pakraščiu. Vėlesniais laikais situacija kito. XVIII a. pabaigoje ir XIX a. pirmojoje pusėje dalis Šarnelės bajorkaimio valdų, daugiausiai dešniakrantis Mantvidiškių dvarelis, iš tikrųjų priklausė Gegrėnų dvarui. *Antra*. Nors šiaip bajoriškoji Šarnelė nuo seniausių laikų ribojosi su Žemaičių vyskupo Gardų (Kalvarijos) dvaro Rotinėnų ir Šašaičių kaimais, Žemaičių Kalvarijos bažnytinės žemės, tiksliau – Kalvarijos dominikonų vienuolyno valda (dvarelis) pačiame Šarnelės bajorkaimyje atsirado XVII a. viduryje⁸, t. y. gerokai vėliau nei pats Šarnelės kaimas. Beje, XVIII a. antrojoje pusėje Gegrėnų dvaro valdytojų ir Kalvarijos dominikonų vienuolyno ekonominiai interesai bajoriškosios Šarnelės pietinėje dalyje buvo taip susikirtę, kad net prieita iki ilgų ginčų teismuose⁹.

Savo ruožtu Šarnelės bajorkaimio ištakų reikėtų ieškoti seniausiuose Žemaičių seniūnijos administracinės struktūros formavimosi klotuose¹⁰, bajorkaimiams šioje buvusioje kuršių erdvėje kuriantis ir gyvuojant šalia didžiojo kunigaikščio valdų ir Žemaičių vyskupo žemių.

Šarnelė pateikiama visose bendrosiose lietuviškose enciklopedijose (išskyrus pirmąją, kurios leidimas okupacijų ir karo metu buvo nutrauktas ties „H“ raide), taip pat lenkiškuose leidiniuose (pastaruosiuose netgi anksčiau). Tačiau vietovė spaudiniuose taip pat nėra ypač išsamiai aprašyta istorinės praeities pažinimo aspektu. Stinga išsamesnių istorinių žinių, o svarbiausia – anksčiausio paminėjimo datos arba bent samprotavimų šiuo klausimu.

Vienas seniausių enciklopedinio pobūdžio leidinių, kur aprašyta ir Šarnelė, yra 1890 m. lenkiškai išleistas geografinis žodynas¹¹. Šarnelė, greičiausiai bajoriškoji jos dalis, aprašoma trimis pastraipos eilutėmis: „Šarne-

⁷ E. Mickūnas, Didysis Gegrėnų jubiliejus, *Žemaičių saulutė*, 2003, Nr. 30 (401), p. 2.

⁸ A. Butrimas, Žemaičių Kalvarija, buvęs dominikonų vienuolynas ir Švč. Mergelės Marijos Apšilankymo bažnyčia, *Žemaičių Kalvarija: bažnyčia ir Kryžiaus kelio stotys*, Vilnius, 2003, p. 18.

⁹ VUB RS, f. 59–59.

¹⁰ A. Butrimas, K. Misius, Viešvė, Viešvėnų žemė, valsčius, tijūnija ir seniūnija, kn. *Viešvėnai: istorija ir dailės paminklai*, Vilnius, 2003, p. 29.

¹¹ *Słownik geograficzny królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. XI, Warszawa, 1890, p. 800.

lė, kitaip Šornelė (Szarnele al. Szornele), kaimas ties Varduvos upe, Telšių pav., viename plote, 27 varstai nuo Telšių, 1859 m. 170 gyventojų, vėjinis malūnas“. Nors šioje informacijoje tiesiogiai ir nepaminimi ankstesni istoriniai laikai, gana realiai aptarta gyvenamojo meto, t. y. XIX a. vidurio, situacija.

Lietuvių enciklopedijoje¹² (1963) kaimas aprašytas šešiomis teksto eilutėmis, glaustai pateikiami svarbiausi duomenys. Administracinis kaimo priklausymas Žemaičių Kalvarijos valsčiui egzistavo tik trumpą laiką – tarpukario Lietuvos nepriklausomybės pradžioje¹³ ir 1944–1950 m. Kaimo istorinę praeitį nusako du faktai: pirmas, teigiantis, kad „Šarnelė, kitaip Bajorai...“, ir antras, – kad kaime yra piliakalnis. Pastaroji žinia abejonių nekelia, o Šarnelės vardo tapatinimas su „Bajorais“ nėra patvirtintas istorinių šaltinių¹⁴. Jau pradžioje minėta, kad Šarnelėje nuo senų laikų būta dviejų dalių: vienos – Šarnelės suolininkijos, kuri priklausė Viešvėnų seniūnijai¹⁵, ir antros – Šarnelės bajorkaimio.

Kiek vėliau išleistame leidinyje „Mūsų Lietuva“¹⁶ Šarnelė pateikiama bendrame skyrelyje „Žemaičių Kalvarijos apylinkės“. Čia klaidingai nurodoma Šarnelės kryptis nuo Kalvarijos (leidinyje rašoma – į šiaurės rytus, iš tikrųjų – į šiaurės vakarus), netiksliai lokalizuojamas Šarnelės piliakalnis, esantis prie Žemaičių Kalvarijos–Barstyčių kelio, painiojant jį su kitu, prie Varduvos esančiu vadinamuoju Pilės kalnu: „3 km į š.r. nuo Kalvarijos yra Šarnelės k. Jo laukuose, ant Varduvos kranto, yra aukšta ir staigi kalva, Pilės kalnu vadinama. Tai piliakalnis, mūsų laikais jau apaugęs šimtamečiais ąžuolais, skroblais, lazdynais. Jį supa Varduva, durpynai, pelkės, pievos. Daug įvairių padavimų...“

MLTE¹⁷ (1971) pateikta daugiau faktų, nors didelė dalis jų – pokario rezistencijos įvykiai yra nuspalvinti sovietinės ideologijos spalvomis. Leidinyje aprašomas Šarnelės piliakalnis, kur aptiktas I tūkstantmečio–II tūkstantmečio pradžios kultūrinis sluoksnis ir alkakalnis prie jo; taip pat nurodoma, kad prie Varduvos buvo akmens amžiaus stovykla, čia 1965 m. rasta dirbinių iš kaulo.

¹² *Lietuvių enciklopedija*, t. 29, Bostonas, 1963, p. 353.

¹³ E.Mickūnas, *Žemaičių Kalvarijos valsčius*, Gardė, 2003, p. 5.

¹⁴ E.Mickūnas, Šarnelės kaimo istorinių šaknų beiškant, *Šventorkalnis*, 2000, Nr. 4, p. 3.

¹⁵ A.Butrimas, K.Misius, *Viešvė..*, p. 30.

¹⁶ B.Kviklys, *Mūsų Lietuva*, t. 4, 1968, p. 65.

¹⁷ *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 3, Vilnius, 1971, p. 368–369.

LTE¹⁸ (1983) rašoma tik apie Šarnelės piliakalnį. Įvardijami I tūkstantmečiui būdingi puodų šukių ir geležies šlako radiniai bei šiauriau piliakalnio esanti apeigų vieta – Alkos kalnas.

Išsamiausiai, net trimis straipsneliais, Šarnelė pristatoma TLE¹⁹ (1988): Šarnelės kaimas (aut. Kazys [Misius](#) ir kiti); Šarnelės piliakalnis (aut. Adolfas [Tautavičius](#)) ir Šarnelės stovyklavietė bei gyvenvietė. Enciklopedijos straipsnelyje apie Šarnelės kaimą pateikiami konkretesni istoriniai faktai: „Kaimas minimas 1575; 1651–1842 m. priklausė Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolynui“. Antrasis faktas iš tiesų yra aptartas atsakant į J.[Mickevičiaus](#) teiginį dėl Šarnelės bajorkaimio susiformavimo. Galima tik pridurti, kad nors visas Šarnelės bajorkaimis niekada nepriklausė Kalvarijos dominikonų vienuolynui, bet šis per visą savo gyvavimą jame yra nuolat turėjęs valdų (dvarelių, vadintą Kunigiškėmis, šienaujamų pievų, kitų naudmenų). Galutinai nėra nustatytos pirmųjų valdų įsigijimo aplinkybės. Be dviejų žinotų įsigytųjų 1647 ir 1651 m. valdų, pastaruoju metu yra nustatytas dar vienas 1643 m. užrašymas vienuolynui. Bet tai būtų jau atskiro tyrimo tema.

Faktas apie kaimo paminėjimą 1575 m. tiesiogiai siejasi su nagrinėjamu klausimu. Tai buvo seniausia iki tol aptikta data, nukelianti Šarnelės kaimo pradžią į XVI a. antrąją pusę. Ši žinia paskatino Žemaičių Kalvarijos seniūnijos ir kultūros namų darbuotojus 2000-ųjų vasarą surengti kaimo šventę „Šarnelė – 425“. Toks svarus kaimo gyvavimo amžius tiko gyventojams, kultūros darbuotojams, kėlė krašto žmonių savigarbą.

Šarnelės vietovė senuosiuose aktuose. Minėtasis įvykis paskatino aktyviau pasidomėti senąja Šarnelės praeitimi. J.[Mickevičiaus](#) medžiaga apie Šarnelės bajorkaimį, K.[Bružo](#) užuominos apie gausius senuosius pavadinimus ir seniau egzistavusias atskiras kaimo dalis bei kiti faktai rodo, kad turi būti laiko, įvykių ir žmonių veiklos jungtis tarp dabarties ir kur kas senesnių, nei iki šiol žinota, istorinių sluoksnių.

Dar rengiantis minėtai Šarnelės kaimo 425-erių metų šventei, Vilniaus centrinio archyvo Raseinių žemės teismo senųjų aktų aprašuose pavyko rasti 1569 m. kovo 25 d. dokumento aprašą²⁰ apie dalies namo Šarnelės dvarely-

¹⁸ Lietuviškoji tarybinė enciklopedija, t. 10. Vilnius, 1983, p. 537.

¹⁹ Tarybinė lietuviškoji enciklopedija, t. 4, Vilnius, 1988, p. 158–159.

²⁰ Опись документов Виленского центрального архива древних актов, вып. 1, Вильна, 1901, p. 55.

je, Viešvėnų valsčiuje, pardavimą. Ši vietovės paminėjimo data šventės išvakarėse dar paankstino kaimo amžių šešeriais metais²¹.

Raseinių žemės teismo XVI a. antrosios pusės aktuose Šarnelės vardas pasitaiko daug kartų: parduodamas, dovanojamas, užstatomas nekilnojamas turtas (žemė, pastatai, dvarai), registruojami parašyti testamentai, į teismo knygas įtraukiami turto užrašymų dokumentai ir pan. Aktų su įvairiais juridiniais veiksmais, kuriuos atlieka Šarnelės žemionys, aptikta keliasdešimt. Tai rodo, kad apie XVI a. vidurį Šarnelė buvo jau visiškai susiformavusios bajoriškos žemėvaldos kaimas, kur virė įprastinis ano meto gyvenimas.

Šarnelę buvus dar senesnės praeities kaimu liudija XVI a. dokumentuose ir jų aprašuose dažnai minimi istoriniai vietovardžiai²². Pagrindinis gamtinis bajorkaimio orientyras, su kuriuo dažniausiai susiejama valda ar kitas ūkinis objektas, yra Varduvos upė. Nurodant valdos vietą upės atžvilgiu, neretai rašoma: „Šarnelės dvarelis prie (šalia, ties) Varduvos upės“ arba „Šarnelės dvarelis abipus Varduvos upės“. Sodybai ar žemei nesiekiant upės, šioji nėra nurodoma: „Šarnelės dvarelis“, „dvarelis Šarnelėje“ arba, jei valda turi pavadinimą, – „Šarnelės dvarelis Joniškiei (Janovščizna)“ ir pan. Geografinis orientavimas padeda lokalizuoti bajorkaimio, kartais ir atskiros valdos, ribas. Kitas senojo vardyno bruožas, rodantis ankstyvą žmonių apsigyvenimą vietovėje, – valdų bei jų dalių (dirvų, pievų ir kt.), taip pat kalvų, upelių ir kitų gamtinių objektų pavadinimų gausa dokumentų aprašuose. Dalis jų dažniausiai siejama su buvusių savininkų vardais, t.y. asmenvardinės kilmės (pavyzdžiui, Petreliškiei, Mikoliškiai, Jokubiškiai, minėti Joniškiei ir pan.), kiti – gamtiniai, atspindintys vieną ar kitą gamtinės aplinkos bruožą (Birštva, Bebrutė, Lapių kalnas, Molupis ir kt.). Beje, kai kurie gamtinės kilmės vietovardžiai išliko nepakitę ir vietinių gyventojų yra vartojami iki šių dienų.

Šarneliai Šarnelėje. Ieškojimų eigoje Raseinių žemės teismo aktų bylose šalia kitų žemvaldžių bajorų pavardžių rastas Šarnelėje gyvenantis žemionis Sebastijonas Šarnelis-Jurgaitis, 1596 m. birželio mėnesio pirmojoje pusėje drauge su žmona Hana Kelpšaitė-Stanislovaite Žemaičių žemės teisme įregistravęs 3 raštus²³ (du – abipusių pojungtuvinių užrašymų ir Šarnelio žmonos Hanos Kelpšaitės atsisakymo nuo jai priklausančios ketvirtosios tė-

²¹ E.Mickūnas, Šarnelės kaimo..., p. 3.

²² E.Mickūnas, Senieji Šarnelės vietovardžiai, *Šventorkalnis*, 2002, Nr. 4, p.14–15.

²³ Опись документов Виленского..., вып. 4, Вильна, 1905, p. 73.

voninių valdų dalies). Šarnelių giminės Šarnelėje pažinimui svarbus yra pirmasis raštas²⁴, kuriame rašoma: „<...> aš, Sebastijonas Šarnelis, <...> tai mano žmonai Onai [Hanai] Kelpšaiti ir po mano gyvos galvos užrašau pusę man priklausančio ketvirtadalio iš tėvoninės bendros su mano tikraisiais broliais Mykolu, Jonu ir Stanislovu Jurgaičiais Šarneliais valdos, vadina mos Šarnele, esančios Žemaičių žemėje, Viešvėnų valsčiuje“ (paryškinta mano.– E.M.).

Taigi Šarnelėje XVI–XVII a. gyventa tos vietovės vardą turinčių bajorų Šarnelių giminės. Aptariamąsios šeimos tėvas buvo Jurgis Šarnelis, jau pats turėjęs tėvoninę Šarnelės valdą, po jo mirties padalytą į keturias dalis ir likusią sūnums Mykolui, Jonui, Stanislovui ir Sebastijonui. Pateikiamame dokumente nenurodoma, ką su jiems atitekusiomis tėvoninės valdos dalimis padarė Sebastijono broliai. Taip pat nėra aišku, išskyrus Joną (žr. toliau), koks likimas ištiko Mykolą ir Stanislovą Šarnelius. Pats Sebastijonas Šarnelis liko ūkininkauti jam tekusios valdos dalyje Šarnelėje, beje, neturėjusioje valdinių. 1596 m. sausio 2 d. Sebastijonas vedė minėtą bajoraitę Oną Stanislovaite-Kelpšaitę (Monkevičiūtę) iš Kelpšaičių dvaro, atsinešusią gausią <...> pasogą ir išrangą [kraitį] – grynaisiais pinigais šimtą lietuviškų kapų grašių – ir atskirai nelaisvosios dvaro šeimynos du bernus – Jurgutį ir Povilą Jokūbaičius – ir nemažai kito kilnojamojo turto, taip pat galvijų“²⁵. Sebastijono ir Onos Šarnelių duktė Kristina ir sūnūs Mykolas, Vaitiekus ir Danielius priklauso giminės kartai, kuri dar iki XVII a. vidurio buvo susijusi su Šarnele dalykiniais ryšiais.

Ryškus postūmis Šarnelės kaimo istorinių ištakų paieškose sietinas su Šarnelių giminės, kildinančios save iš „tėvo Jurgio iš Žemaičių“, palikuonių iš Lenkijos atsiradimu. Susidarė galimybė su vienu iš jų – Ignacu Šarneliu (Ignacy Szornel), aktyviai besidominčiu savo giminės šaknimis, keistis informacija, nuomonėmis. Dalis iš jo gautų žinių yra panaudota tolesniame straipsnio tekste.

Giminės istorinį ryšį su Žemaitija ir Šarnele patvirtina bei naujomis biografinėmis detalėmis ir gyvenimiškomis aplinkybėmis papildo vieno iš Sebastijono Šarnelio brolių – Jono pomirtinė epitafija Popkovicuose, Užendovo vls. (Popkovijs in Districtu Vrendoviensi), kurios originalas yra pateiktas XVII a. pirmosios pusės lenkų istoriko kunigo Simono Starovolskio leidinyje²⁶. Šią epitafiją toliau ir pateikiame.

²⁴ VUB RS, f. 7, 29/14603, l. 206–208.

²⁵ VUB RS, f. 7, 29/14603, l. 210v.

²⁶ Sz.Starowski, *Monumenta Sarmatarum*, Cracoviae, 1655, p.789–790. (Šaltinį nurodė Ignacas Šarnelis (Ignacy Szornel). Vertimas E.Mickūno).

D.O. M. Martiis Manibus, Nobilis & Generosi Domini IOANNIS SZORNEL, In Terra Samogitiae, Patre Georgio, oriundo. QVEM Patriae pietas, & morum decus, BELLO Moschovitico, Valachico, Tartarico, Livonico, Moldavico, REGIBVS Henrico III, Stephano Bathoreo, Sigismundo III, DUCIBVS, Carolo Chodkeuicio, Ioanne Zamoscio. Munere Militis, Centurionis, Tribuni, ab anno 1550. ad 1605. Iussit pingi. Postquam satis Patriae, satis sibi, (non tamen suis) vixisset. Anno Dei Nati, XXVIII. Supra M.DC. Ætatis suae 92. Mensis Maij, die vltima, Poenitens Catholicus obiit. Illi hoc, Coniugis, liberorumque amor & desiderium Inscribi Vexillum curavit.	D.O. M. Dievui Geriausiam Aukščiausiam Marso šešėlių Kilmingu ir Ponu Gimusio JONO ŠARNELIO Pagimdyto iš Tėvo Jurgio Žemaičių Žemėje Kurį Čia aprašyti įpareigojo Jo Tėvynės Meilė ir Įpročių Kilnumas Ir Kuris Karuose su Maskva Valakais Totoriais Kuršu Moldavais Karaliaujant Henrikui III, Steponui Batorui, Žygimantui III Vadovaujant Karoliui Chodkevičiui ir Jonui Zamoiskui Vykde pareigas Riterio Rotmistro Pulkininko nuo 1550 iki 1605 Pakankamai ilgai Tėvynei ir Sau pragyvenęs / tik neperdaug Savo Artimiesiems / Mirė metais Viešpaties Gimimo 28 virš 1600 92 metų amžiaus Paskutinę Dieną Mėnesio Gegužės Atgailaudamas kaipo Katalikas Šį Jam Užrašą Ant Gedulo Vėliavos padaryti prisakė Meilė taip pat Palankumas Žmonos ir Vaikų
---	--

Jonas Šarnelis, ankstyvojoje jaunystėje palikęs tėvų namus Šarnelėje, pasirinko kariškie profesiją. Uoliai LDK ir Respublikai tarnaudamas bei garbingai visuose žygiuose dalyvaudamas („...od r.1550 až do 1605 nie scho-dził z pola, uczestnicząc z chwałą we wszystkich ekspedycjach...“)²⁷, sėkmingai kilo karjeros laiptais. Kario kelią pradėjęs kavalerijoje, per ilgus tarnybos metus garsių etmonų Jono Zamoiskio ir Karolio Chodkevičiaus vadovaujamas, kovojo kaip draugas²⁸.

Senosios Lietuvos ir Lenkijos kariuomenės drauginė kavalerijos organizacija yra žinoma nuo samdomosios kariuomenės atsiradimo pradžios²⁹. Ji išaugo iš visuotinių bajorijos šaukimų atlikti karinę pareigą tėvynei. Draugais kavalerijon dažniausiai eidavo bajorkaimių bajorai, išgalintys išrengti ir atsivesti tam tikrą grupelę palydovų ir kareivių. Realiai jie jau būdavo kariai

²⁷ H.Stupnicki, *Herbarz Polski i imionospis zastużonych w Polsce ludzi wszystkich stanów i czasów ułożony porządkiem alfabetycznym na podstawie herbarza Niesieckiego i manuskryptów*, t. 1–3, Lwów, 1855, p.128.

²⁸ F.Piekosiński, *Studia, rozprawy i materialy z dziedziny historii polskiej i prawa polskiego*, t. 2 (Ks. Wojciecha Wijuka Kojalowicza S.J. Herbarz Rycerstwa W.X. Litewskiego Compendium czyli o klejnotach albo herbach których familie stanu rycerskiego w prowincjach WXL zażywają), Kraków, 1897, p. 43.

²⁹ *Lietuvių enciklopedija*, t. 5, Bostonas, 1955, p.171; V.Rakutis, *LDK kariuomenė ketverių metų seimo laikotarpiu (1788–1792)*, Vilnius, 2001, p. 71–72; 79; 87–94.

profesionalai, tarnaujantys už atlyginimą. Kartu draugo tarnyba žadino bajorijos pasididžiavimą, nes atitiko Europos riterių karines tradicijas.

Epitafijoje įvardijami svarbiausi Jono Šarnelio, kaip kariškio, pasiekimai – garbingas riterio vardas, kavalerijos rotmistro rangas, pagaliau – net pulkininko laipsnis. Karo tarnybą paliko sulaukęs 71-erių. Vedęs apsigyveno Liublino vaivadijos Radovicų dvare, kurį iškeitė į Popkovicus toje pat vaivadijoje. Miręs buvo palaidotas Popkovicų bažnyčios šventoriuje. Jono Šarnelio kapas, o kartu ir epitafija buvo sunaikinti apie 1800 m., caro valdžiai likviduojant šias kapines.

Genealoginės žinios apie Šarnelių giminę Starovolskio leidinyje užfiksuotos epitafijos pagrindu, yra pateikiamos anksčiau minėtuose ir kai kuriuose kituose herbų rinkiniuose. Nagrinėjami temai vertinga yra Kasparo Niesieckio³⁰ pateikta medžiaga, kur nurodoma, kad giminės herbas – Dolenga ir svarbiausia, kad ji turėjo paveldimus tėvoninius dvarus Šarnelėje, Viešvėnuose ir Brėvikiuose („...przedtem dziedziczyli na Szornelach, Wewsianach i Brewikach...“). To paties autoriaus ten pat yra glaustai aprašoma ir Jono Šarnelio šakos palikuonių Lenkijoje veikla vėlesniais laikais.

Turima informacija rodo, jog Jonas Šarnelis gyveno 1536–1628 m. Būtent 1536-uosius – jo gimimo Šarnelėje metus galėtume laikyti viena seniausiu šios vietovės paminėjimo datų. Vis dėlto Lenkų bajoriškojoje enciklopedijoje³¹ (LBE) randame iš Žemaitijos kildinamos Šarnelių (Szornel) giminės dar ankstesnių visuomeninio gyvenimo ir istorinių veiksmų arenoje atsiradimo – 1500 metų nuorodą. Šiame šaltinyje yra nurodomos ir kitos istorinės vietos, kuriose įvairiais vėlesniais laikais gyventa šios giminės – Liublino vaivadija, Rusų žemė.

Peržvelgus skirtingus šaltinius ir juos įvertinus, galima manyti, kad seniausia Šarnelių įsikūrimo vieta buvo Žemaitija, o joje – Šarnelė. Svarus ši teiginį paremiantis argumentas yra asmenvardžio ir vietovardžio sutapimas. Reikšmingai prisidėtų prie problemos sprendimo, jei būtų žinomos aplinkybės, kuriomis Šarnelių giminei buvo suteiktas Dolengos herbas, egzistuojantis nuo XII a. ir kurį turėjo daug bajorų šeimų³². Deja, pastarasis įvykis gaubiamas istorinės nežinomybės.

Tiriant Šarnelių giminės ir Šarnelės ankstyvąją praeitį negalima apeiti šiuo požiūriu labai intriguojančios paties Ignaco Šarnelio daromos prielai-

³⁰ *Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego*, t. 8, Lipsk, 1841, p. 628–629.

³¹ *Polska encyklopedia szlachecka*, t. XI/1(44), Warszawa, MCMXXXVIII, p. 277.

³² H. Stupnicki, *Herbarz Polski i imionospis...*, p. 131–132.

dos³³. Jo nuomone, proprosenio Jurgio Šarnelio apytikriai gyvenimo metai – 1500–1569. Jis esąs sūnus dar seniau Šarnelėje gyvenusio žinomo giminės atstovo – Jackaus Šarnelio, kurį spėja gyvenus apie 1450 – po 1500 m. Taigi giminės iškūrimo Šarnelėje laikotarpis nusikeltų jau į XV a. vidurį. Ši prielaida tačiau kol kas remiasi šaltiniais neparemtu spėjimu. Patikimesnė seniausio Šarnelės vietovės paminėjimo data būtų LBE pateikiami 1500 metai. Tai gan reali data, žinant, kad bajorų žemėvaldos egzistavimą Šarnelėje pačioje XVI a. pradžioje patvirtina ir kiti faktai – Viešvėnų valsčiaus vėliavininkas Jonas Mykolaitis Šandys, drauge su žmona išsūnydamas žemionį Ezopą Mataitį Staurylą (Staurylavičių) ir užrašydamas jam tėvoninę valdą ir Bizdiškių dvarelį Šarnelėje, nurodo, kad ši turtą turi nuo „...švento atminimo valdovų mūsų Lenkijos karalių ir didžiųjų Lietuvos kunigaikščių Žygimanto Pirmojo ir Žygimanto Augusto“ laikų³⁴.

Pasirinktieji Šarnelės istorinio paminėjimo metai greičiausiai nėra galutiniai, nes žengiant tolesnių ieškojimų keliu nauji istoriniai faktai siūlo kas kart drąsesnių prielaidų.

Dėl Šarnelės vardo kilmės. Neišvengiamai iškyla klausimas, netgi ne vienas, – Šarnelės vardo senumo, Šarnelės vietovardžio santykio su asmenvardžiu Šarneliai. Vardas – vietinės kilmės ar atneštinis? Kas ankstesnis, pirminis, – giminės ar vietovės vardas? Vardo kilmės ir raidos klausimai kyla vos mėginant įsigilinti į šią problemą. Ši straipsnio dalis, turimos istorinės medžiagos pagrindu iškeliant galimas atsakymų versijas, yra labiau viešas problemos pristatymas nei stengimasis galutinai ją išaiškinti. Be abejo, nekvėstionuotinas būtinumas pažvelgti į klausimą iš lingvistinės pusės.

Pradžioje privalu susipažinti su Šarnelių giminės atstovų požiūriu, kurį perteikia minėtasis Ignacas Šarnelis. Jo nuomone, Šarnelių giminė, taigi ir Šarnelės vardas, yra skandinaviškos kilmės³⁵. Pavardės forma, užfiksuota seniausiuose dokumentuose, – *Sornell*, ilgainiui šiek tiek pakitusi, asocijuojasi su analogiškais panašios rašybos ir fonetikos sąvokomis: *Parnell*, *Shrapnell*; XIX a. viduryje Švedijos kariuomenei vadovavo gen. *Thornell*; Estijoje, Revelio apylinkėse, esama kaimo *Szone11* (dar rašoma *Sonell*)³⁶.

³³ Ignacas Šarnelis, 2003 m. gegužės 22 d. laiškas. (Asmeninis E. Mickūno archyvas).

³⁴ MAB RS, f. 20–66, p. 2v.

³⁵ Ignacas Šarnelis, 2002 m. rugpjūčio 3 d. laiškas. (Asmeninis E. Mickūno archyvas.)

³⁶ Ten pat. Plg. autoriaus laiške nurodomą šaltinį: *Esth-und Livlandische Brieflade. Eine Sammlung Urkunden zur Adels-und Gutergeschichte Est-und Livlands*, t. 1, d. 1: *Danische und Ordenszeit*, dok. 1004, p. 548, Reval, 1856–1861, Kluge und Strohm.

Šiuo atveju praktiškai siūlomas atneštinis Šarnelės vardo kilmės, sąlygiškai vadintinas skandinaviškuoju, variantas, kur pirminis būtų asmenvardis.

Vertinant turimus duomenis, galimas ir kitas požiūris, kuris remtųsi šio krašto vardynu ir pirmiausiai Šarnelės vandenvardžiu. Yra du gamtiniai vandens telkiniai, kurie galėtų pretenduoti į vandenvardį. Pirma, Šarnelės vardu dabartiniais laikais kartais pavadinamas ežerėlis, esantis kaimo gale dešinėje kelio Žemaičių Kalvarija–Barstyčiai pusėje, ne per toliausiai nuo Dagių miško. Kitaip jis dar vadinamas Mileikos, arba Aukšlio, ežerėliu. Dar senesnė vardo forma – Augutis (*jeziro Augutis*), yra pateikiama XIX a. pirmosios pusės kartografinėje medžiagoje³⁷. Nė vienas istorinis šaltinis nepatvirtina, kad šis vandens telkinys turėjo Šarnelės vardą.

Antras pretendentas yra Šarnelės vardo upelis. Daugelyje dabartinių šio krašto žemėlapių tokio upelio nėra. Šiuo vardu nėra jo užfiksavęs ir kraštotyrininkas Konstantinas Bružas. Ir vis dėlto atskiruose detalesniuose žemėlapiuose, literatūroje ir šaltiniuose jis yra konstatuojamas – tai upelis, tekančias iš šiaurės vakarų pusės nuo Dagių miško, kertantis Žemaičių Kalvarijos–Barstyčių kelią, iš šiaurės rytų aplenkiantis Šarnelės piliakalnį ir dar kartą kirtęs jau Padegimės–Žemaičių Kalvarijos kelią, įteka į Varduvos upę (prieš melioraciją – į Ertenio ežerą). Sovietmetyje totalinio melioravimo laikais Šarnelės upelis praktiškai paverstas kanalu ir neteko buvusios išvaizdos bei gamtinio poveikio kraštovaizdžiui. Šarnelės upelis, kaip pirmasis kairysis Varduvos intakas, yra nurodomas LE³⁸. Tačiau svarbiausia – jo egzistavimą patvirtina istoriniai kartografiniai ir rašytiniai šaltiniai. Jis minimas nurodytame 1836–1838 m. Šarnelės bajorkaimio žemėvaldos plane, kai vietiniams žemėvaldžiams bylinėjantis dėl žemės ribų kalbama apie žemes (pievas), esančias ties Ertenio ežeru ir Šarnelės upeliu: „Łąka nad leziorem *Artenis* y Ruczaiem *Szarnelis* ...“ Esama ir dar senesnio Šarnelės upelio vardo patvirtinimo – „upė Šarnelė“ (...sianożęc zwaną nad rzeką *Szornelą*...) 1643 m. dokumente³⁹. Pažymėtina, kad šiuo atveju pateikiamas moteriškos giminės upelio vardas, t. y. analogiškas iki mūsų laikų išlikusiam vietovardžiui Šarnelė.

Šarnelės vandenvardžio buvimas ir jo istorinis patvirtinimas leidžia daryti prielaidą, kad vietovardis Šarnelė yra hidroniminės kilmės ir mus pasiekė iš seniausių, galbūt net kuršių laikų. Savo ruožtu žemėvardis čia gyvenusiu žmonių galėjo būti perimtas kaip asmenvardis. Beje, pavardė Šarnelis,

³⁷ LVIA, f. 526, ap. 7, b. 3566.

³⁸ *Lietuvių enciklopedija*, t. 32, p. 120. (Enciklopedijos straipsnelyje rašoma „Sarmelė“. Tai, be abejo, korektūros klaida, turėtų būti – Šarnelė.)

³⁹ VUB RS, f. 59–46.

kaip ir pavardės Šarnauskas, Šarnevskis, Šarnis, kalbininkų per *Šarnas*, *Šarna* yra kildinama iš liet. šarnas „šernas“, taip pat nurodoma ją esant greičiausiai pravardinės kilmės⁴⁰. Taigi neatmestinas vietovardžio, taip pat asmenvardžio, susidarymas iš vietinės kilmės seno vandenvardžio. Tai jau būtų vietinis hidroniminės Šarnelės vardo kilmės, baltiškasis variantas. Jau minėta – daugiau aiškumo suteiktų kalbininkų nuomonė.

Pateikiama vietovardžio kilmės schema, žinant archeologiškai senas žmonių gyvenimo šioje vietovėje tradicijas bei senąsias istorines aplinkybes, yra supaprastinta. Problemos nagrinėjimui itin svarbus yra kuršių laikotarpis, kuriam priskiriamas I tūkstantmečio–II tūkstantmečio pradžios piliakalnis su nemaža gyvenvietė papėdėje ir alkakalniu atskiroje kalvoje. Žmonių gyventa ne tik papilio gyvenvietėje, bet visose patogiose Šarnelės vietose kuršiams būdingais *kiemais*⁴¹, vėliau virtusiais bajorų sodybomis-dvarais. Remiantis naujausiais kuršių problemos tyrinėjimo darbais bei realia geografine padėtimi, galima teigti, kad Šarnelės pilis kuršių epochoje galėjo priklausyti Ceklio žemės vienai iš dviejų artimiausių pilių apygardų – Gardų (Žemaičių Kalvarijos) arba Gegrėnų. Priklausomumą galėjo nulemti gamtinės sąlygos, vietovės reljefas, susisiekimo galimybės, gyventojų išsidėstymas bei kitos aplinkybės. Šarnelę ir Gegrėnus skiria ledynmečio laikais sudariusi Varduvos–Ertenio dubuma su plačiu gamtinių kliūčių ruožu (pelkės, pelkėtas Ertenio ežeras, Varduvos baseinas su tankiu smulkių upelių tinklu), kas kelia dideles kliūtis susisiekimui ir bendravimui. Nuo Gardų link Šarnelės, ledyno traukimosi šiaurės vakarų kryptimi, tęsiasi Gardų ozas, kelios keiminių kalvų grandinės, sudarančios daug palankesnes bendravimo sąlygas. Būtent šia kryptimi atsirado ir pagrindinis šią vietovę kertantis kelias, ejęs iš Gardų per Šarnelę į vakarines kuršių pilis, šventvietes, link Baltijos jūros. Pastaroji aplinkybė rodytų, kad Šarnelė greičiausiai priklausė Gardų pilies apygardai.

Tačiau neaiškus lieka žemėvardžio klausimas – tyrinėtojai neranda Šarnelės tarp daugelio kitų Ceklio vietovių 1253 m. dokumente⁴². Vis dėlto kadangi gana patikimai galioja istorinių vardų išliekamumo principas (1253 m. vietovių pavadinimai daugiausiai turi dabartinių vietovardžių atitikmenis, pvz., Garde – Gardai, Zegere – Gegrėnai, Alyseiden – Alsėdžiai ir pan.), drįstame teigti, kad Šarnelės vietovardis pasiekia mus taip pat iš kur-

⁴⁰ Lietuvių pavardžių žodynas, L–Ž, Vilnius, 1989, p. 891.

⁴¹ V. Žulkus, *Kuršiai Baltijos jūros erdvėje*, Vilnius, 2004, p. 50–54.

⁴² A. Salys, *Baltų kalbos, tautos bei kultys. Lietuvių giminaičiai*, Vilnius: Baltos lankos, p. 81–84.

šių laikų. Be to, žinant, kad Gardės (dabar Cedrono) upelis davė vardą Gardams arba Gardei, Gegros (Gegrės) – Gegrėnams, galima manyti, jog hidronimas Šarnelė dar kuršių laikais virto vietovardžiu, taikant šį vardą ir piliai. Šarnelių vardą jau senaisiais laikais galėjo turėti kuršių kilmės valdančiojo sluoksniu giminės atstovai arba jį perėmė XV a. pradžioje, jau LDK laikais, vieni pirmųjų Šarnelėje naujai įsikūrusių bajorų.

Įteikta 2004 m. birželio mėn.

FROM THE HISTORICAL PAST OF THE ŠARNELĖ VILLAGE (On the Question of the Oldest Mention)

Edmundas Mickūnas

Summary

Šarnelė is a locality which is quite widely known and has been described from various aspects in the press, works of fiction, scholarly literature, and encyclopedic publications. The least investigated part of the village's historic past is the most distant times. The existing fragmentary information indicate that the village had two parts: gentry and peasant. The article turns its main attention to the gentry-village of Šarnelė, seeking to reveal the old historical layers of this locality.

The earliest historical mention of Šarnelė had been considered to be 1575. In the accounts of the acts of the Raseiniai Land Court an earlier mention of the village – in 1569 – was discovered. In the ancient acts Šarnelė is revealed to be a fully formed gentry-village. It was determined that in Šarnelė in the 16th-17th c. there lived noblemen with the same name Šarneliai. The research intensified when descendants of the family were found in Poland. Ignacius Šarnelis pointed out that John Šarnelis born in Šarnelė in 1536 was the son of George. This made the first official founding of the gentry-village to be at an earlier date and supplemented the topic with historical concrete information. It is suggested that the most trustworthy date for the first mention of the locality is 1500 as noted in the LBE – the entry of the Šarneliai family into the arena of historical events.

In the opinion of the author the most convincing explanation of the origin of the name Šarnelė is as a place name, derived from the name of the Šarnelė stream.

DR. VAIDA KAMUNTAVIČIENĖ

Kauno Vytauto Didžiojo universitetas

ŽEMAIČIŲ KALVARIJOS DOMINIKONAI

XIX a. pirmojoje pusėje

(Pagal vienuolyno vizitacijų aktus)

Remiantis 1820, 1826, 1841, 1844, 1845 m. Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolyno ir bažnyčios vizitacijų medžiaga, straipsnyje aptariama vienuolyno raida XIX a. pirmojoje pusėje: caro administracijos politikos padariniai, vienuolyno ir bažnyčios pastatų ansamblio pasikeitimai, ūkiniai pokyčiai, vienuolyno pajamos ir išlaidos, vienuolių pareigos ir buitis.

Daroma išvada, jog vienuolyno ekonominei padėčiai didžiausią įtaką turėjo 1841 m. caro administracijos atliktas vienuolyno žemių konfiskavimas ir 1842 m. gaisras, nes vienuolynas neteko visų savo žemių ir medinių pastatų. Vienuoliai turėjo pragyventi iš beveik trigubai mažesnio dydžio caro paskirtų pensijų. Nepaisant to, 1822 m. Žemaičių Kalvarijoje buvo baigta statyti nauja mūrinė bažnyčia. Lietuvos dominikonų provincijos ir geradarių lėšomis 1843 m. buvo pastatytas naujas mūrinis vienuolynas, atstatyti mediniai ūkiniai pastatai.

1836 m. uždarius Žemaičių Kalvarijos gimnaziją, kur mokytojų dominikonai, vienuolių pagrindinė pareiga liko rūpintis parapijos (ją sudarė apie 2832 tikinčiųjų) sielovada, toliau plėtoti socialinę veiklą, rūpintis prieglaudomis (po 1841 m. jų liko dvi, ligi tol buvo 3) ir brolijomis (jų buvo 3). Vienuolyne gyveno nuo 9 iki 14 vienuolių, buvo uždrausta priimti novicijus, rengta dirva vienuolyno panaikinimui.

Įvadas. Žemaičių Kalvarijos miestelio, bažnyčios, Kryžiaus kelio stočių, dominikonų vienuolyno istorija domėjosi ne vienas istorikas, kultūrologas ar menotyrininkas. Jie atskleidė vis daugiau naujų faktų, panaudodami ligi tol netirtus šaltinius ir pateikdami vertingų interpretacijų¹. Žemaičių Kalva-

¹ Svarbesnės pozicijos būtų: M. Valančius, *Raštai*, t. 2, Vilnius, 1972; [A. Ragažinskas], *Žemaičių Kalvarijos aprašymas, ypatingai dievobaimingiems keliaujantiems į tą stebuklingąją vietą, kunigo Ragaišio sudėtas*, Vilnius, 1906; [J. M. Giżycki], *Wiadomości o dominikanach prowincyi litewskiej*, zebrał Wołyniak, cz. 1, Kraków, 1917; J. Totoraitis, *Žemaičių Kalvarija*, Marijampolė, 1937; P. Jurkus, *Kalvarija Žemaičių*, *Lietuvių enciklopedija*, t. 10, Boston, 1957, p. 361–363; B. Kviklys, *Mūsų Lietuva*, t. 4, Boston, 1968, p. 57–66; K. Bružas, A. Miškinis, *Varduva, Lietuvos TSR urbanistikos paminklai*, t. 2, Vilnius, 1979, p. 89–111, 126–129; D. Vasiliūnienė, *Žemaičių Kalvarija, Liaudies kultūra*, 1994, Nr. 1–3; P. Šverebas, *Žemaičių Kalvarija, buvęs dominikonų (vėliau – marijonų) vienuolynas ir Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčia*,

rijai buvo skirta trečdalis „Žemaičių praeities“ 2 tomo, išleisto 1993 m.², neseniai pasirodė keturių autorių kolektyvinė monografija apie Žemaičių Kalvariją³, apibendrinanti ligšiolinius tyrinėjimus.

Vienas geriausių šaltinių vienuolyno istorijai tirti yra vienuolyno vizitacijų aktai, kuriuose yra įvairiopo informacijos apie bažnyčios ir vienuolyno ansamblio būklę, pateikiama ūkinė charakteristika, vienuolių sudėtis ir pareigos, apibūdinamos parapijoje veikusios prieglaudos, brolijos ir pan. Kauno arkivyskupijos kurijos archyvo bylose Nr. 141 ir 142 yra XIX a. pirmosios pusės Lietuvos vienuolynų vizitacijų aktai. Jie gali padėti ištirti Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolyno raidą XIX a. pirmojoje pusėje. 142-oje byloje yra penkių Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolyno vizitacijų medžiaga: 1820⁴, 1826⁵, 1841⁶, 1844⁷ ir 1845 m.⁸ 1844 ir 1845 m. datuoti vizitacijų aktai beveik identiški, skiriasi tik vienuolių sąrašas ir vienuolyno tar-

Lietuvos vienuolynai. Vadovas, Vilnius, 1998, p. 424–433; A. Pacevičius, Žemaičių Kalvarijos dominikonų bibliotekos autoriai ir knygos 1820 metais, *Knygotyra*, t. 36, Vilnius, 2000, p. 290–309; D. Vasiliūnienė, Žemaičių Kalvarijos dominikonų bažnyčia XIX a. I pusės rašytiniuose šaltiniuose, *Menotyra*, 2001, Nr. 2 (23), p. 21–27.

² *Žemaičių praeitis*, t. 2, 1993, p. 151–254. Rinkinyje yra 12 skirtingų autorių straipsnių Žemaičių Kalvarijos tematika.

³ A. Butrimas, N. Markauskaitė, A. Vitėnas, A. Pacevičius, *Žemaičių Kalvarija: vienuolynas, bažnyčia ir Kryžiaus kelio stotys*, Vilnius, 2003.

⁴ 1820 m. Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolyno vizitacija (Wizyta Klasztoru Kalwaryiskiego XX. Dominikanów prowincyi Litewskiej dyecezyi Żmuydckiej w gubernii Wileńskiey w powiecie Telszewskim w skutek przedpisania zwierzchności przez X. Fausta Ciecierskiego prowincioła tegoż zakonu i prowincyi uczyniona r. 1820), Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas (toliau – KAKA), b. 142, l. 782–803.

⁵ 1826 m. Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolyno ir parapiinės bažnyčios vizitacija (Wizyta klasztoru i kościoła parafialnego OO. Dominikanów Kalwaryiskiego w powiecie Telszewskim w dekanacie Olsiadzkim położonego z roku 1826), KAKA, b. 142, l. 713–742; 743–781 (tų pačių metų vizitacijos dvi aktų kopijos, tačiau informacija skirtinga, papildanti viena kita, pvz., pirmojoje kopijoje pateikiami vienuolyno kambarių inventoriai, antrojoje jų nėra, tačiau aprašyta mokykla, prieglaudos ir pan.).

⁶ 1841 m. Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolyno ir parapiinės bažnyčios vizitacija (Wizyta klasztoru i kościoła parafialnego WWOO. Dominikanów Kalwaryiskich w powiecie Telszewskim położonego w dekanacie zaś Olsiadzkim z roku 1841 (data taisyta iš 1839 m.)), KAKA, b. 142, l. 702–712.

⁷ 1844 m. Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolyno ir parapiinės bažnyčios vizitacija (Akt wizyty kościoła i klasztoru XX. Dominikanów Kalwaryiskich za r. 1844), KAKA, b. 142, l. 680–685v; 689–694v; 695–694v. (Trys nuorašai.)

⁸ 1845 m. Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolyno ir parapiinės bažnyčios vizitacija (Akt wizyty kościoła i klasztoru XX. Dominikanów Kalwaryiskich za 1845 r.), KAKA, b. 142, l. 671–674; 675–679. (Du nuorašai.) Toliau nurodoma tik vizitacijos data ir lapo numeris.

nų sąrašas. Kai kurie šių vizitacijų aktų nuorašai ir kitų laikotarpių vizitacijų medžiaga yra Lietuvos valstybės istorijos archyve. Dalis Žemaičių Kalvarijos vizitacijų medžiagos buvo ištirta, siekiant atskleisti bažnyčios ir vienuolyno komplekso statybos raidą, fundatorius, vienuolyno bibliotekos autorius ir knygas⁹. Daugiausia dėmesio buvo skiriama apibūdinti Žemaičių Kalvarijos bažnyčios ir vienuolyno pastatų raidai, mažiau tirta liko vienuolyno ūkinė padėtis, kuri leistų geriau suvokti vienuolyno kasdieninio gyvenimo ypatumus.

Šio darbo *tikslas* – remiantis Kauno arkivyskupijos kurijos archyve esančia Žemaičių Kalvarijos vienuolyno ir parapijos vizitacijų medžiaga, aptarti Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolyno raidos pokyčius XIX a. pirmojoje pusėje, akcentuojant caro politikos įtaką vienuolyno ir bažnyčios gyvavimui. Apibūdinta vienuolyno pastatų kompleksas, turtinė padėtis, pajamos ir išlaidos, vienuoliai ir jų buitis, šalia vienuolyno veikusios prieglaudos ir brolijos, atkreipiant dėmesį į to meto iššūkius vienuolyno egzistavimui.

Bažnyčios ir vienuolyno pastatai XIX a. pirmojoje pusėje. Žemaičių Kalvarijos bažnyčios pastato istorijai skirtas nemažas istorikų ir menotyrininkų dėmesys. Žinoma, jog pirmoji medinė bažnyčia Žemaičių Kalvarijoje pastatyta 1619 m., o 1637 m. buvo pastatyta didesnė medinė bažnyčia, 1749 m. – dar didesnė (1750 m. konsekruota). Ji buvo viena didesnių medinių bažnyčių to meto Žemaitijoje. 1785 08 04 Žemaičių prelato, Livonijos kanauninko, Platelių klebono Juozapo [Prizginto](#) rūpesčiu buvo padėtas naujos mūrinės bažnyčios kertinis akmuo¹⁰. Šios bažnyčios statyba užtruko; 1820 m. vizitacijoje nurodyta, jog tuo metu dar buvo naudojamosi senąja medine bažnyčia, kurią išsamiai ištyrė menotyrininkė D. [Vasiliūnienė](#)¹¹. Vizitacijų medžiaga rodo, kad medinė bažnyčia buvo labai puošni, labai spalvinga: priekyje didysis bokštas buvo raudonai dažytas, dengtas malksnomis (jame kabojo du cimbolai), o bažnyčios gale, virš didžiojo altoriaus, buvo mažesnis žalias bokštas (jame kabojo bažnytiniai varpeliai). Vidus buvo baltai ir mėlynai išdekoruotas. Bažnyčia turėjo paaukuotus ir pasidabruotus 13 balsų vargonus. Grindys – marmurinių plokščių. Tačiau kad ir puošniai

⁹ Pvz., J. [Totoraitis](#), *Žemaičių Kalvarija*...; A. [Butrimas](#), N. [Markauskaitė](#), A. [Vitėnas](#), A. [Pacevičius](#), *Žemaičių Kalvarija: vienuolynas*...; D. [Vasiliūnienė](#), *Žemaičių Kalvarijos dominikonų bažnyčia*...; A. [Pacevičius](#), *Žemaičių Kalvarijos dominikonų bibliotekos*...

¹⁰ D. [Vasiliūnienė](#), *Žemaičių Kalvarijos dominikonų bažnyčia*..., p. 34–35; 1841 m. vizitacijos aktai, KAKA, b. 142, l. 702. Toliau bus nurodomi tik vizitacijos metai ir bylos lapas.

¹¹ D. [Vasiliūnienė](#), *Žemaičių Kalvarijos dominikonų bažnyčia*...

įrengta bei nudažyta, ši bažnyčia 1820 m. buvo apverktinos būklės. Naujosios mūrinės bažnyčios mūrai geradarių lėšomis kilo už 150 žingsnių nuo vienuolyno. 1820 m. ji jau buvo baigta, skarda uždengtas stogas¹². 1822 m. liepos 7 d. pirmąkart naujojoje bažnyčioje buvo aukojamos šv. Mišios, o nuo spalio 1 d. jos jau buvo pastovios¹³. Tad pirmasis svarbus pokytis, įvykęs XIX a. pirmojoje pusėje Žemaičių Kalvarijoje, buvo medinės bažnyčios pakeitimas mūrine.

Vienuolyno pastato istorija prasidėjo 1637 m., kai į Žemaičių Kalvariją atvyko dominikonai. 1642 m. jiems buvo pastatytas vienuolyno pastatas, 1766 m. iškilo didesnis vienuolynas¹⁴. 1820 m. duomenimis, tas vienuolyno pastatas buvo senas ir medinis, trijų korpusų, pamatai akmeniniai, dengtas malksnomis, vidus apkaltas storlentėmis. Turėjo 16 kambarių, oratoriumą, biblioteką, valgomąją (refektoriumą), virtuvę ir sandėlį. Po valgomojo buvo rūsys. Visuose kambariuose buvo švediškos krosnys, ant stogo išvesti 6 kaminai. Grindys ir lubos lentinės. Vidus ir išorė buvo gerai prižiūrimi, tačiau patį vienuolyną reikėjo visiškai perstatyti¹⁵.

1826 m. vienuolyno būklė dar pablogėjo. Vienuoliai stengėsi pastatą deramai prižiūrėti, pakeitė stogą – apdengė šiaudais. Tačiau menko remonto neužteko, vienuolyno pastatą reikėjo visiškai perstatyti, senasis jau buvo nebetinkamas gyventi¹⁶. Tokios avarinės būklės vienuolyno pastatu naudotasi ir 1841 m. Nors rūpestingi vienuoliai ir dabar prižiūrėjo vienuolyno išorę ir vidų, bet tai nepadėjo¹⁷. 1842 m. vienuolyne kilo gaisras – sudegė visas pastatas su biblioteka ir kitomis materialinėmis vertybėmis. Dabar tik iš šaltinių galima atkurti, kaip atrodė šis vienuolynas ir jo vidus.

1826 m. buvo sudarytas smulkus vienuolyno kambarių inventorių, į kurį atkreipė dėmesį vienuolyną tyręs A. Butrimas¹⁸. Iš vienuolyno vyresniojo kambario matyti, jog gyventa gan prabangiai. Jame stovėjo trijų evangelistų skulptūros, sienas puošė 15 paveikslų ir portretų kolekcija, o ant vienos sienos kabojo didžiulis visos Europos žemėlapis. Čia kas savaitę buvo prisukamas Stokholmo gamybos sieninis laikrodis su švytuokle. Iš baldų

¹² 1820, l. 782–783v.

¹³ 1841, l. 702; 1845, l. 671.

¹⁴ P.Šverbas, Žemaičių Kalvarija., *Lietuvos vienuolynai..*, p. 426–427.

¹⁵ 1820, l. 784.

¹⁶ 1826, l. 722v.

¹⁷ 1841, l. 703v.

¹⁸ A. Butrimas, Žemaičių Kalvarija, buvęs dominikonų vienuolynas ir Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčia, kn. A. Butrimas, N. Markauskaitė ir kt., *Žemaičių Kalvarija: vienuolynas..*, p. 38–40.

buvo tapyta indauja su 2 stalčiais, didelis 3 dalių stalas, tapytas mažas staliukas su 1 stalčiu, 8 oda aptrauktos taburetės ir 15 naujų tapytų kėslų. Daug staltiesių ir servetėlių: 6 turkiškos, 3 kitokios, skirtos didžiajam stalui, staltiesės, dar 20 senų ir viena prūsiška staltiesė. Servetėlės trijų rūšių: 7 prūsiškos, 24 paprastos ir 3 spalvotos, skirtos kavai. Įrašytas ąsotėlis, dvi cukrinės, maža ir didelė, 3 padėklai ir kiti rakandai¹⁹.

Gretimame miegamajame kambaryje buvo ąžuolinė spinta su 7 dideliais, 5 mažesniais stalčiais, kur buvo saugomas vienuolyno archyvas ir 1822 m. sudarytas svarbiausių dokumentų sąrašas. Stalėlio 3-juose stalčiuose buvo laikomi įvairūs laišškai ir kitos rašto smulkmenos. Kambaryje stovėjo tapytas piupitras, kabojo vidutinio dydžio veidrodis. Iš įdomesnių daiktų reiktų paminėti barometrą, skaitytuvus, žirkles popieriui karpyti, tris didelius vienuolyno antspaudus, svarelius ir svertuvą – „bezmėną“, dviejų gorčių dydžio butelį. Lange iš kiemo pusės buvo įtaisyta skambutis, juo buvo sušaukiami valstiečiai²⁰. Reikia manyti, kad šiame kambaryje buvo ne tik miegama, bet ir dirbama, tvarkoma dokumentacija bei ūkiniai reikalai.

Po gaisro 1842 m. rugsėjo 9 d. vienuolyno prioro Pranciškaus [Skilskio](#) (mirė 1843) rūpesčiu buvo padėtas kertinis akmuo naujo vienuolyno statybai. Šiam reikalui lėšų paaukojo visos provincijos dominikonai ir kiti geradarijai. Naujojo mūrinio dviaukščio vienuolyno statyba buvo baigta 1843 metais. Vienuolynas buvo 14 sieksnių ilgio, 6 sieksnių pločio, stogas malksnomis dengtas. 1844–1845 m. po naujo vienuolynu minimi trys rūšiai²¹.

Vienuolyno ūkis. Ūkiniai pastatai – neatskiriama vienuolyno, kaip savarankiško ūkinio vieneto, dalis. XIX a. vienuolyno naudoti ūkiniai pastatai svarbūs to meto materialinei kultūrai suvokti.

1820 m. ūkinių pastatų komplekse buvo senas dviaukštis, malksnomis dengtas, lentomis apkaltas svirnas su priesvirniu. Priesvirnyje buvo du kambarėliai, dvejų durys vedė į dvi aruodines jėvams ir daiktams laikyti. Antrajame aukšte irgi buvo du kambarėliai ir dvi aruodinės²². Toks jis buvo naudojamas ir 1841 m., tik stogas perdengtas šiaudais²³. Veikiausiai šio svirno istorija baigėsi gaisro metu, nes 1844, 1845 m. inventoriuje aprašytas nau-

¹⁹ 1826, l. 722v–723.

²⁰ 1826, l. 723.

²¹ 1845, l. 672v.

²² 1820, l. 784.

²³ 1841, l. 703v.

jas, 1842 m. statybos svirnas, jo stogas buvo jau skardinis²⁴. Be pagrindinio, paprastai dar buvo pagalbinių svirnų ir klėčių.

Antras pagal svarbumą pastatas 1820 m. ir vėlesniuose inventoriuose vadinamas *bravoru* (spirito varykla ar alaus darykla), nes viename jo gale buvo salyklinė – klėtis (*spizarnia czyli słodownia*), kitame – samdinių gyvenamasis kambarys. 1820 m. jis buvo medinis, senas, skydeliais dengtu stogu²⁵. 1841 m. šis pastatas atrodė taip pat²⁶. Tačiau tais metais vienuolynas turėjo naujos statybos klėtį kartu su salykline. Namas skarda dengtas, viduje buvo krosnis, kaminas išvestas ant stogo²⁷. Bravoras minimas ir 1844–1845 m., veikiausiai buvo naujos statybos²⁸.

1820 m. vienuolynas turėjo medines arklides ir ratinę su arklininko palpa, jų stogas skydeliais dengtas²⁹. 1841 m. minima arklidė jau buvo nauja, taip pat medinė, kartu su avide ir kambariu vežikui, kur stovėjo švediška krosnis, kaminas buvo ant stogo išvestas, stogas šiaudais dengtas³⁰. 1844–1845 m. arklidė su ratine ir kambariu vežikui irgi buvo šiaudais dengta. Neaišku, ar ji buvo nauja, ar senoji sudegė gaisro metu³¹.

Įvairiais laikotarpiais minimi kiti vienuolyno pastatai: ledainė (1826, 1845 m. buvo nauja, 1843 m. statybos, skydeliais dengta³²), rūkyklos (1826), oficina (1826), kalvė (1826, 1841). Pastaroji 1841 m. buvo sena, medinė, lentomis dengta, su kaminu ant stogo ir dviem kambariais – kalviui ir šaltkalviui. Abiejuose kambariuose stovėjo švediškos krosnys³³. Kiaulidės, arba tvartai, per gaisrą sudegė, 1842 m. atstatytos, stogai lentomis dengti³⁴.

Apžvelgus šiuos pagrindinius ūkinius pastatus matyti, jog vienuolyno pagalbiniai pastatai buvo mediniai, dažnai taisytini, bet iš esmės geros būklės. Didžiausių nuostolių atnešė 1842 m. gaisras, kai sudegė ne tik vienuolyno pastatas, bet ir visi ūkiniai pastatai. Svarbiausi vienuolyno ūkiniai pastatai buvo svirnai javams ir kitiems daiktams laikyti, bravoras ir samdinių namas, tvartai ir arklidė su ratine, taip pat kambariu arklininkui. Šiuos

²⁴ 1845, I. 672v.

²⁵ 1820, I. 784.

²⁶ 1841, I. 703v.

²⁷ 1841, I. 703v.

²⁸ 1845, I. 672v.

²⁹ 1820, I. 784v.

³⁰ 1841, I. 703v.

³¹ 1845, I. 672v.

³² 1845, I. 672v.

³³ 1841, I. 704.

³⁴ 1845, I. 672v.

pastatus po gaisro pasirūpinta pirmiausia atstatyti, ir 1844 m. jie visi jau vėl turėta.

Kad ūkinis vaizdas būtų ryškesnis, reiktų paminėti vienuolyno laikytus gyvulius. 1820 m. laikyta 12 arklių, 15 kiaulių, 18 karvių su telyčiomis, 15 avių, 10 kalakutų, 12 žąsų, 8 antys, 19 vištų³⁵. 1826 m. surašytos tik kiaulės: 9 didelės, 30 dvejų trejų metų kiaulių, meitėlis, 2 paršavedės, 40 paršelių žinduklių³⁶. 1841 m. vienuolyne buvo 9 arkliai, 12 kiaulių, 2 karvės ir 12 telyčių, 5 avys, 7 kalakutai, 9 žąsys, 6 antys ir 12 vištų³⁷. 1844–1845 m. laikyti 4 arkliai, 7 kiaulės, 5 karvės, 15 vištų, 10 žąsų³⁸.

Palyginus šiuos duomenis matyti, kad vienuolynas vis skurdėjo. Ypač didelių nuostolių vienuolyno ūkinei raidai padarė 1842 m. gaisras, sumažėjo laikomų arklių, kiaulių, karvių. 1844–1845 m. visai nebeliko avių, kalakutų ir ančių. Vištų ir žąsų skaičius svyruoja, šie paukščiai vienuolyno ūkyje buvo populiariausi.

Vienuolyno valdos. Vienuolynui priklausė Gardų palivarkas; jame 1820 m. buvo medinis, šiaudais dengtas gyvenamasis namas su sandėliu (*spizarnia*), senas svirnas, tvartas, kluonas, dvi šieninės (*odryny*)³⁹. 1826 m. minima skalbykla⁴⁰.

Vienuolyno „jurzdike“ miestelyje buvo 8 margai, 35 sieksniai (1820 m. minimi 34 sieksniai), skirti daržui, 20 dūmų (kiemų) (1826 ir 1841 m. – 26 dūmai⁴¹, 1844–1845 m. – tik 12⁴²).

Vienuolynas turėjo 2 malūnus: vandens ir vėjo. Nedideliu vandens malūnu buvo galima malti tik pavasarį ir rudenį, upei patvinus, tad jis vos tenkino vienuolyno ūkinius poreikius⁴³. 1844–1845 m. šis malūnas buvo visai sugriuvęs⁴⁴. Vėjo malūnas taip pat buvo mažas, naudojamas paprastai tik vienuolyno reikmėms⁴⁵ 1841 m. šalia vėjo malūno minimas mūrinis malūni-

³⁵ 1820, l. 786v.

³⁶ 1826, l. 726v.

³⁷ 1841, l. 705v.

³⁸ 1845, l. 672v.

³⁹ 1820, l. 798–798v.

⁴⁰ 1826, l. 728v.

⁴¹ 1826, l. 730; 1841, l. 709.

⁴² 1845, l. 672bv.

⁴³ 1820, l. 798v–799.

⁴⁴ 1845, l. 672bv.

⁴⁵ 1820, l. 798v–799.

ninko namelis⁴⁶. Iš abiejų malūnų dažniausiai nebūdavo jokio pelno. Vienuolynas karčemų neturėjo⁴⁷.

Neturėjo nei miškų, nei ežerų, bet buvo pievų (Paniškių ir Mikališkių). Nuo XVII a. turėjo du dvarelius – Šarnelės ir Šilo Padubysio. 1820 m. įvairiais laikais užrašytos žemės dominikonai iš viso turėjo 9 valakus ir 15 margų⁴⁸. 1841 m. caro valdžia konfiskavo visas vienuolynų žemes, dvasininkai turėjo pragyventi iš valstybės jiems paskirtų algų⁴⁹. Taip valstybė galėjo geriau kontroliuoti vienuolynus ir apriboti jų veiklą. Žemaičių Kalvarijos vienuolynas prarado minėtas žemes.

Dar buvo ir pajamų iš piniginių užrašymų, kuriuos vienuolynui skirdavo pamaldūs geradariai. Įvairių užrašymų buvo skirta 1661, 1670, 1683, 1691, 1699, 1713, 1716, 1717, 1745, 1746, 1749, 1762, 1771, 1774, 1776, 1807 metais (iš viso 18)⁵⁰. Didžiausios dotacijos, per 1000 sidabro rb, buvo trys. 1776 m. Alsėdžių klebonas Krizostomas [Danavskis](#) paliko vienuolynui net 16 000 lenkiškų zlotų (2400 rb). Antra pagal dydį – 1713 m. Jono [Voronovičiaus](#) dotacija 11 000 lenkiškų zlotų (1650 rb). 1661 m. Dirvėnų tijūnas Vaitiekus [Važinskis](#) su žmona Ona [Pacaite-Važinskiene](#) vienuolynui skyrė 937 su puse talerių, kas sudarė 1265 rb ir 62 su puse kap. Toliau pagal dydį eitų 1749 m. [Mykolo](#) ir [Reginos](#) Zanevskių užrašymas – 3980 lenkiškų zlotų (630,75 rb), ir 1716 m. Juozapo [Gavrilavičiaus](#) 406 taleriai (548,10 rb). Kitų asmenų aukojimai neprašoko 500 rub⁵¹. Iš viso tai sudarė 11 088 rb ir 67 su puse kap.⁵² M.[Valančius](#) mini panašią sumą – 11 762 rub⁵³. Po 1841 m. dėl caro politikos vienuolynas prarado šias pajamas.

Pajamos ir išlaidos. Vizitacijų aktai pateikia informacijos, kokios buvo vienuolyno pajamos XIX a. pirmojoje pusėje ir kaip jos buvo panaudojamos. Šiuos duomenis susisteminome lentelėse.

⁴⁶ 1841, l. 709.

⁴⁷ 1820, l. 798v–799.

⁴⁸ J.[Totoraitis](#), *Žemaičių Kalvarija*, 24; J.[Czerski](#), *Opis żmudzkiey dyecezyi*, Wilno, 1830, p. 33.

⁴⁹ E.[Raila](#) The Catholic Church under Tsarist Rule, *Christianity in Lithuania*, Vilnius, 2002, p. 120; A.[Aleksna](#), *Katalikų bažnyčia Lietuvoje*, Kaunas, 1936, p. 134.

⁵⁰ Pasauliečių fundacijas vienuolynui, remdamasis 1826 m. duomenimis, išvardijo A.[Butrimas](#) veikale: A.[Butrimas](#), N.[Markauskaitė](#) ir kt. *Žemaičių Kalvarija: vienuolynas...*, p. 20–21.

⁵¹ 1820, l. 800–802v.

⁵² J.[Totoraitis](#), *Žemaičių Kalvarija...*, p. 25; 1820, l. 802v; 1826, l. 741.

⁵³ M.[Valančius](#), *Raštai*, t. 2, p. 301.

1 lentelė. Vienuolyno įplaukos 1820–1841 m. (rubliais)⁵⁴

	1820 m.	1826 m.	1841 m.
Pajamos iš Šarnelės dvaro	64,80	72,90	78,30
Pajamos iš Šilo Padubysio dvaro	60,75	40,50	10
Pajamos iš jurzdiko miestelyje	30,80	18,4½	53,4
Nuo 10 784, 90½ rb procentai	552,51½	662,51	665,12
Geradarių aukojimai	354,39	94,49	220,15
Iš viso	1046,25½	888,44½	1 026,61

Iš 1 lentelės matyti, jog didžiausią vienuolyno pajamų dalį – apie pusę ar net daugiau visų pajamų – sudarė pinigai, gauti iš piniginių dotacijų. 1826 m. jie sudarė daugiausia, net 74,5% visų pajamų. Antroje vietoje buvo geradarių suaukotos lėšos: 1820 m. jos sudarė apie 34% visų pajamų, 1826 m. – 10,6%, 1841 m. – 21,4%. Kitos pajamos buvo gaunamos iš vienuolyno dvarų valstiečių činšo ir vienuolyno jurzdiko. Šarnelės dvare 1820 m. buvo 4 dūmai, 1826 ir 1841 m. – 5 dūmai. Šilo Padubysyje 1820 m. ir 1826 m. buvo po 2 dūmus. 1841 m. buvo pajamų ne tik iš jurzdiko činšo, bet gauta pelno ir iš vėjo malūno. Po truputį didėjo pajamos iš Šarnelės dvaro, tai ro-dė, kad jame buvo sėkmingai ūkininkaujama.

2 lentelė. Vienuolyno išlaidos 1820–1841 m. (rubliais)⁵⁵

	1820 m.	1826 m.	1841 m.
Vienuolių maisto produktams	160	160	170
Bažnyčios vynui ir apšvietimui	150	135	170
Vienuolyno apšvietimui	32,25	28	20
Skalbyklai ir muilui	40	30	26
Malkoms abatui	280	140	270
Tarnų ir samdinių algoms	285	200	100
Amatininkų algoms	60	60	
Vilniaus vienuolyno chirurgui	12	20	
Bibliotekos išlaikymui	15		15
Įvairioms ūkinėms reikmėms (geležiai, apy-niams, prieskoniams...)		100	100,46
Daktarui ir vaistinei			12,15
Iš viso	1 036,25	873	1 026,61

⁵⁴ 1820, l. 797v; 1826, l. 773v; 1841, l. 408v.⁵⁵ 1820, l. 798; 1826, l. 773v; 1841, l. 408v; 1845, l. 673v.

Iš 2 lentelės matyti, kad daugiausia pinigų reikėjo vienuolių maisto produktams, bažnyčios vynui ir apšvietimui, malkoms, taip pat tarnų ir samdinių algoms. Maistui kasmet išleista beveik tiek pat pinigų. Tarnų ir samdinių algoms išleidžiamų pinigų kiekis vis mažėjo. 1820 ir 1826 m. vienuolynas neturėjo savo gydytojo, reikalui esant, samdėsi chirurgą iš Vilniaus vienuolyno. 1841 m. jau minimas daktaras ir vaistinė prie Žemaičių Kalvarijos vienuolyno. Palyginti daug pinigų buvo išleidžiama skalbyklai ir muilui. Švaros palaikymas XIX a. pradžioje kainavo nemažus pinigus. V. [Daugirdaitė-Sruogienė](#) muilą priskyrė prie prabangos dalykų⁵⁶.

I lentelės neįtrauktos 1844–1845 m. pajamos ir išlaidos, nes jos iš esmės skyrėsi nuo 1820–1841 m. rodiklių. Tam didžiausią įtaką turėjo caro politika, vienuolyno žemių konfiskavimas. Iš 1844–1845 m. inventoriaus matyti, jog tuo metu pagrindinę vienuolyno pajamų dalį sudarė iš valstybės išdo skirta pensija. Deja, ji buvo daug mažesnė, nei buvusios vienuolyno pajamos – tik 359,99 rb. Už bažnytnines paslaugas vienuoliai gavo 6,75 rb. Iš likusios vienuolynui molėtos ir pelkėtos žemės, atsiskaičius su tarnais, buvo 23,26 rb pajamų. Iš viso 390 rb įplaukų⁵⁷. Po caro suvaržymų vienuolynui liko tik maždaug trečdalis pajamų, nors vienuolių skaičius, kaip matysime, 1845 m. išliko toks pat.

1844–1845 m. išlaidos buvo taip paskirstytos: bažnyčios išlaikymui (apšvietimui, tarnų algoms, bažnyčios inventoriaus pataisymui ir kt.) 50,35 rb, vienuolių ir tarnų išlaikymui 195,50 rb, arklių ligoniams lankyti ir parapijai apžiūrėti išlaikymui 56,18 rub, vienuolyno pastato pataisymui 87,97 rb (tai rodo, jog 1844–1845 m. vienuolyno pastatas jau buvo taisytinas). Iš viso 390 rb išlaidų⁵⁸.

Tarnai. 1820 m. vienuolynas turėjo 30 tarnų ir amatininkų⁵⁹. 7 tarnai išvardyti: vargonininkas, zakristijonas, prioro patarnautojas, virėjas, jo pagalbininkas, vežikas ir aludaris⁶⁰. 1826 m. surašyti 27 tarnai: vargonininkas, zakristijonas, vienuolyno viršininko patarnautojas, valgomiojo patarnautojas, virėjas, 2 šeimininkės, rūsininkas, batsiuovys, siuvėjas, šaltkalvis, degtin-daris, aludaris, vežikas, kiaulininkas, ekonomas, skalbėja, 5 bernai, 3 mer-

⁵⁶ V. [Daugirdaitė-Sruogienė](#), *Žemaičių bajoro ūkis XIX amžiaus pirmoje pusėje*, Vilnius, 1995, p. 33.

⁵⁷ 1845, l. 673v.

⁵⁸ 1845, l. 673v.

⁵⁹ 1820, l. 797v.

⁶⁰ 1820, l. 802v.

gos, piemu. Prievaizdu dirbo Juozapas [Skulskis](#)⁶¹. 1841 m. buvo 10 tarnų: prievaizdas, vargonininkas, zakristijonas, 2 paprasti tarnai, batsiuvys, kalvis, vežikas, degtindaris, siuvėjas⁶². 1845 m. pažymėta, kad vienuolynui nebuvo paskirta tarnų, visus juos turėjo samdyti savo lėšomis. 1844–1845 m. vienuolyne buvo vargonininkas, zakristijonas, vargonininko padėjėjas (*kalkonist*), skalbėja. 1844 buvo keturi varpininkai, o 1845 m. – trys⁶³.

Vienuoliai. 1820 m. vienuolyne gyveno 11 vienuolių ir 1 novicijus, 1826 m. – 14 vienuolių ir 2 kvestoriai. 1841 ir 1845 m. buvo toks pat vienuolių skaičius: 10 vienuolių ir 2 kvestoriai. 1844 m. buvo 9 vienuoliai, 2 kvestoriai.

3 lentelė. Žemaičių Kalvarijos vienuoliai dominikonai⁶⁴

	1820	1826	1841	1844	1845
Vienuolyno prioras	Dominykas Sutkevičius	Florijonas Lutos-tanskis ⁶⁵	Placidus Juškevičius ⁶⁶	Pranciškus Skilskis ⁶⁷	Ignacas Aleksandrovičius ⁶⁸
Prioro pavaduotojas	Jacekas Pluševičius	Mykolas Petkevičius	Pranciškus Norgiolo (Norgėla)	Ignacas Aleksandrovičius (kustodas) Petras Skawid	Titas Smaižinskis (kuratorius)
<i>Nusipelnęs</i> (Wysłużony)					Petras Skawid
Katechetas			Liudvikas Dobrovolskis		Edvardas Mosteyko
Kuratorius		Liudvikas Dobrovolskis	Ignacas Aleksandrovičius		
Promotorius (sv. Rožančiaus brolijos)		Pantalionas Butkevičius	Pantalionas Butkevičius	Celsijus Bagienskis	Celsijus Bagienskis
Pamokslininkas	Liudvikas Dobrovolskis		Edvardas Mosteyko , Celsijus Bogienskis , Joakimas Kieraševičius	Edvardas Mosteyko , Germanas Urnikovičius , Dominykas Daukantas , Titas Smaižinskis	Germanas Urnikovičius , Dominykas Daukantas , Teofilas Kačkovskis

⁶¹ 1826, l. 741v–742.

⁶² 1841, l. 711v.

⁶³ 1845, l. 673.

⁶⁴ 1820, l. 802v; 1826, l. 741v; 1841, l. 711v; 1845, l. 673.

⁶⁵ J.M.[Gižickio](#) duomenimis, Žemaičių Kalvarijos vienuolyno vyresniuoją [Lutostanskis](#) buvo nuo 1824 m. vidurio, po jo šias pareigas ėjo Pranciškus [Žukas](#) (1828–1833) ir Herkulianas [Galdikovskis](#) (1833–1836). Žr. J.M.[Gižycki](#), *Wiadomości...*, p. 108–109.

⁶⁶ Vienuolyno viršininku buvo 1836–1842 m., ten pat, p. 109.

⁶⁷ Vienuolyno viršininku buvo 1842–1845 m., ten pat.

⁶⁸ Vienuolyno viršininku buvo iki mirties 1856 05 06(18), ten pat, p. 110.

	1820	1826	1841	1844	1845
Moralinės teologijos mokytojas		Vincentas Petraškevičius			
Istorijos mokytojas	Pranciškus Žukas (m-klos vedėjas)	Markolinas Liutkevičius			
Gramatikos mokytojas	Karolis Kundzevičius ⁶⁹				
Aritmetikos ir geografijos mokytojas	Dominykas Zaspicius				
Iškalbos mokytojas	Liudvikas Lapinskas ⁷⁰				
Fizikos mokytojas	Dominykas Pisarskis ⁷¹	Pranciškus Norgialo			
Matematikos mokytojas	Augustinas Kodelskis ⁷²	Herkulianas Galdikovskis			
Ekstraordinarinis mokytojas		Dominykas Bacevičius			
Literatūros mokytojas		Antonis Glinskas			
2-os klasės mokytojas		Pranciškus Skliskis			
1-os klasės mokytojas		Vincentas Kochanskis			
Pradinės klasės mokytojas		Raimondas Šavlinskis			
Novicijus, arklīninkas	Dominykas Galdikovskis				
Ligonis	Reginaldas Protasevičius	Reginaldas Protasevičius			
Kiti			Petras Maksimovičius, Jacekas Novickis	Lambertas Giecevičius	Lambertas Giecevičius, Jokūbas Andruškevičius
Kvestorius		Motiejus Pacevičius, Petras Sol	Dominykas Mastovičius, Panonijus Babinas	Januarijus Babinas, Juzefas Kubilaitis	Januarijus Babinas, Juzefas Kubilaitis

Kaip matyti iš 3 lentelės, nors vienuolių skaičius išliko panašus, bet pavardės skirtingos, vienuoliai ilgai neišbūdavo vienuolyne. Lygindami 1820 ir 1826 m. sąrašus matome, jog tik du vienuoliai – Liudvikas Dobrovolskis ir Reginaldas Protasevičius – buvo abiejuose sąrašuose. Liudvikas Dobrovolskis vienuolyne išgyveno ilgiausiai, nes minimas ir 1841 m., 1826, ir 1841 m.

⁶⁹ M. Valančius atsiminimuose rašė, kad Kundzevičius mokė prancūzų, vokiečių ir rusų kalbų, „kurių pats nė vienos nemokėjo“. M. Valančius, *Pastabos pačiam sau*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 22.

⁷⁰ Nuo 1818 m., Žr. M. Valančius, *Pastabos..*, p. 27.

⁷¹ Nuo 1818 m., ten pat.

⁷² Nuo 1818 m., ten pat.

Žemaičių Kalvarijoje gyveno Pranciškus [Norgialo](#) ([Norgėla](#)) ir Pantalionas [Butkevičius](#). 1841, 1844 ir 1845 m. minimi Ignacas [Aleksandrovičius](#), Edvardas [Mosteyko](#) ir Celsijus [Bagienskis](#). 1844–1845 m. dauguma vienuolių tie patys, kai kurie jau užėmę svarbesnes pareigas.

Vienuolių pareigos vienuolyne skyrėsi 1820, 1826 ir 1841–1845 m. Trečiajame dešimtmetyje Žemaičių Kalvarijoje dar veikė mokykla (įkurta XVII a.), globojama Vilniaus universiteto⁷³. Vienuoliai joje mokytojavo. 1818 m. mokykla buvo pakelta į šešiametę. Joje mokėsi iškilios asmenybės – XIX a. lietuvių tautinio atgimimo pradininkai S.[Daukantas](#) (1811–1814) ir M.[Valančius](#) (1817–1821)⁷⁴, taip pat kiti to meto šviesuoliai. 1826 m. mokyklai buvo pripažintas gimnazijos statusas. M.[Lukšienės](#) duomenimis, Žemaičių Kalvarijos mokykla apie 1820 m. buvo viena iš gausiausiai lankomų Lietuvoje. 1819 m. joje buvo 476 mokiniai, nuo 1825 m. mokinių ėmė mažėti, 1828 m. jų buvo 242. Mokyklos veikla buvo ypač suvaržyta po 1831 m. sukilimo, įvesta rusų kalba (1831 m. mokinių buvo tik 112, o 1832 m. dar mažiau – 66). 1836 m. Žemaičių Kalvarijos mokykla buvo visai uždaryta. Šioje mokykloje mokėsi daugiausia valstiečių kilmės asmenų, palyginti su kitomis to meto Lietuvos apskrčių mokyklomis (1823–1832 m. valstiečių joje buvo nuo 32 iki beveik 45%), taip pat daugiausia šios mokyklos absolventų pasirinkdavo dvasininkų luomą⁷⁵. Dominikonų globojama mokykla padėdavo iškilti žemos kilmės asmenims.

Uždarius mokyklą, vienuoliams liko ganytojiškos pareigos – rūpintis parapija ir jos tikinčiaisiais, melstis už vienuolyno fundatorius ir kitus geradarius. Visuose vienuolyno vizitacijų aktuose pažymėta, jog vienuoliai kruopščiai atlikdavo krikščioniškuosius patarnavimus (lankė ligonius, mokė parapijiečius, sakė pamokslus, klausė išpažinčių, teikė Komuniją ir sakramentus), reguliariai aukodavo Mišias, gyveno pagal Šv. [Domininko](#) nustatytą regulą ir vyskupijos vadovybės nurodymus, pildė visus jų reikalavimus, laikėsi klauzūros, tausojo bendruomeninį turtą⁷⁶.

Kiekvieną dieną anksti rytą vienuoliai pusvalandį turėjo skirti tyliai maldai, susikaupimui ir meditacijai. Kasmet kiekvienam buvo privalomos 10 dienų rekolekcijos. Valstybinių švenčių dienomis (vadinamomis „tabeli-

⁷³ 1820, l. 786v.

⁷⁴ V.[Merkys](#), *Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius, 1999, p. 64, 69–70.

⁷⁵ M.[Lukšienė](#), Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmojoje pusėje, *Pedagogikos darbai*, IV, Kaunas, 1970, p. 115–116, 477.

⁷⁶ 1820, l. 783v–784; 1826, l. 731; 1841, l. 711v; 1845, l. 673v–674; J.[Totoraitis](#), *Žemaičių Kalvarija*, p. 24.

nėmis“) po Mišių už Rusijos carą ir visą jo šeimą buvo giedama *Te Deum laudamus* bei meldžiamasi.

Vienuoliai turėjo atlikti privalomas kassavaitines, mėnesines, ketvirtines, metines ir amžinojo atminimo maldas, dalyvauti šv. Mišiose⁷⁷. Kiekvieną savaitę buvo laikomos dvejų giedotinės šv. Mišios už vyskopus vienuolyno fundatorius (už Žemaičių vyskupų Jurgio [Tiškevičiaus](#), Petro [Parčevskio](#), Kazimiero [Paco](#), Aleksandro [Horaino](#) ir Antano [Tiškevičiaus](#) sielas). Sekmadeniais vykdavo giedotinės šv. Mišios už gyvus ir mirusius parapijiečius, taip pat kitus bažnyčios ir vienuolyno geradarius. Kiekvieno mėnesio pradžioje buvo atliekamos 4 egzėkvijos ir 8 giedotinės šv. Mišios už kitus vienuolyno fundatorius. Kas ketvirtis buvo rengiamos procesijos, po jų laikomos giedotinės šv. Mišios už geradarius. 1845 m. skaičiavimais, kasmet vienuolynas privalėjo laikyti 288 giedotines šv. Mišias, 176 egzėkvijas, o 8 kartus atlikti visas egzėkvijas kartu su šv. Mišiomis⁷⁸.

Prieglaudos. Be šių pareigų, vienuoliai rūpinosi Žemaičių Kalvarijos vargšais. J. [Totoraitis](#) mini, kad 1820 m. prie bažnyčios buvo dvi prieglaudos ir 8 elgetos⁷⁹. Parapinė prieglauda neturėjo jokios fundacijos, buvo išlaikoma iš vienuolyno lėšų. Ji buvo sena, medinė, šiaudiniu stogu. 1820 ir 1826 m. joje gyveno trys vyrai⁸⁰, 1841 m. – keturi⁸¹. Per 1842 m. gaisrą prieglauda sudegė ir nebuvo atstatyta⁸². Kitą prieglaudą 1815 11 21 fundavo bajoras Jurgis Stroupis ([Struopis?](#)). Mirdamas jis savo namą, stovintį Žemaičių vyskupo aikštėje, atidavė prieglaudai, kad penkios pamaldžios moterys jame galėtų gyventi. Taip pat joms paskyrė išlaikymą – šešis procentus rentos nuo žemių valdų (nuo 540 rb), esančių Girkantiškėje, Šarnelėje ir Pūkiuose – tai sudarė 32,40 rb. Vienuolyno viršininkas kasmet tuos pinigus turėjo išreikalauti ir Naujųjų metų dieną visoms toms moterims duoti po 2 rublius 70 kapeikų. 4,05 rb kasmet turėjo paskirti namui taisyti, o už kitus pinigus atlaikyti keturias egzėkvijas su giedotinėmis Mišiomis už fundatoriaus sielą⁸³. 1820 ir 1826 m. moterų prieglaudoje buvo 5 elgetos, o 1841 m. – keturios,

⁷⁷ 1826, l. 731.

⁷⁸ 1845, l. 673v–674.

⁷⁹ J. [Totoraitis](#), *Žemaičių Kalvarija*, p. 28.

⁸⁰ 1820, l. 786v; 1826, l. 749.

⁸¹ 1841, l. 706.

⁸² 1854, l. 672bv.

⁸³ 1820, l. 787.

o 1845 m. – vėl penkios⁸⁴. 1845 m. pažymėta, kad moterų prieglauda, turinti fundaciją, buvo pastatyta vienuolyno lėšomis. Kas atsitiko su senuoju pastatu? Gal dėl senumo buvo nebetinkamas naudoti, gal sudegė, šaltinis nutyli⁸⁵.

Brolijos. 1820, 1826 m. vienuolyno vizitacijų aktuose brolijos neminimos. Pagal 1841 m. informaciją, Žemaičių Kalvarijos bažnyčioje veikė trys brolijos: Šv. Rožančiaus (manoma, kad ši brolija pradėjo veikti kartu su dominikonų atsikėlimu į Žemaičių Kalvariją, nes nuo popiežiaus [Inocento VIII](#) laikų (1484–1492) dominikonų vienuoliai turėjo teisę kurti šias brolijas), šv. Kryžiaus, įkurta 1748 m., ir Švč. Mergelės Marijos Paguodos, įkurta 1750 11 07⁸⁶. Pirmoji brolija turėjo turto 240 talerių, 240 dukatų, 860 zlotų iš Telšių pavieto Jazdaičių valdų, kurios priklausė pavieto rotmistrui Ignacui [Svrtunui](#). 1800 11 11 paskirtas, 1827 07 05 patvirtintas septintas procentas nuo tų valdų. Antroji brolija turėjo 110 talerių kapitalą, paskirtą 1816 07 27 Lauryno ir Petronėlės ([Lapinskaitės](#)) [Tiškų](#), aktikuotas 1827 07 07, iš valdų *Łowmie* (Laumės?), *Progulkie*. (1844–1845 m. teigiama, kad ši suma buvo paskirta Švč. Mergelės Marijos Paguodos brolijai). Trečioji brolija, 1844–1845 m. duomenimis, turėjo 1450 talerių iš Sedos valdų, priklausiusių ponui [Gadonui](#)⁸⁷.

Brolijų tikslas buvo stiprinti žmonių pamaldumą, artimo meilę, ugdyti dorybes, plėsti jų narių visuomeninę ir religinę veiklą, aktyvinti parapijos religinį gyvenimą. Po Tridento reformos brolijos kasdieniniame gyvenime lemiama reikšmę turėjo bažnytinis autoritetas⁸⁸. Žemaičių Kalvarijoje veikusios brolijų dvasiniai vadovai buvo vienuoliai dominikonai. Šv. Rožančiaus brolijos oficialus globėjas 1826–1841 m. buvo Pantalionas [Butkevičius](#), o 1844–1845 m. – Celsijus [Bagienskis](#). Brolijos įtraukdavo parapijiečius į bažnytinį gyvenimą, skatindavo drauge rūpintis bažnyčios ir visos parapijos reikalais. Brolijų nariai rūpindavosi bažnyčios puošimu, žvakėmis, kartu dalyvaudavo pamaldose, bažnytinėse procesijose, čia nešdavo puošnius brolijų vėliavas. Nariai buvo įrašomi į brolijų knygas, padėdavo vieni kitiems laimės ar nelaimės, švenčių ar mirties atvejais.

⁸⁴ 1820, l. 787; 1826, l. 749v; 1841, l. 706; 1845, l. 672bv–673.

⁸⁵ 1845, l. 672bv.

⁸⁶ 1841, l. 711.

⁸⁷ 1841, l. 711–711v; 1845, l. 672.

⁸⁸ L. [Jovaiša](#), Brolijos, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, sud. V. [Ališauskas](#), L. [Jovaiša](#) ir kt., Vilnius, 2001, p. 119.

Parapijiečių skaičius. Parapijiečių skaičių ir jo kitimą iliustruoja lentelė. 1826 m. vizitacijos aktų nuorašuose pateikti skirtingi Žemaičių Kalvarijos parapijos ir miestelio gyventojų sąrašai; juos abu įtraukėme į lentelę. 1844 ir 1845 m. vizitacijų medžiagoje pateikti to paties 1843 m. parapijos gyventojų surašymo duomenys.

4 lentelė. Žemaičių Kalvarijos parapijiečių skaičius⁸⁹

Metai	Dūmų skaičius visoje pa- rapijoje	Dūmų skaičius Kalvarijos miestelyje	Einantys iš- pažinties gyventojai parapijoje	Einantys iš- pažinties gyventojai miestelyje	Neinantys iš- pažinties gy- ventojai pa- rapijoje	Neinantys iš- pažinties gy- ventojai miestelyje
1820	396	115	2123	384	299	44
1826	391	115	2562	383	676	51
	390		2616		679	
1841	401	105	2092	420	578	83
1843			1997		537	

Taigi XIX a. pirmojoje pusėje Žemaičių Kalvarijos parapijoje buvo apie 394 dūmus (kiemus), apie 2278 einančius išpažinties, 554 neinantys išpažinties, iš viso apie 2832 parapijiečius. A. *Prašmantaitės* duomenimis, 1820–1821 m. Žemaičių vyskupijos parapijose buvo vidutiniškai 3125 parapijiečiai⁹⁰. Žemaičių Kalvarija mažai atsiliko nuo šio vidurkio.

Išvados. 1. IX a. pirmojoje pusėje Žemaičių Kalvarijos vienuolyno raidai didžiausią įtaką turėjo caro administracijos požiūris į Katalikų Bažnyčią Lietuvoje, kišimasis į visas jos veiklos sritis bei jų ribojimas.

2. Ekonominiu požiūriu žalingiausi faktoriai buvo 1841 m. carinės administracijos atliktas vienuolyno žemių konfiskavimas, beveik trigubai sumažinęs vienuolyno pajamas (vienuoliai turėjo pragyventi iš caro paskirtos 359,99 rb pensijos), ir 1842 m. gaisras, sunaikinęs senąją medinį vienuolyno pastatą ir ūkinius pastatus.

3. Ligi 1841 m. vienuolynas turėjo 8 margus, 35 prentus daržo (nuo 12 iki 26 dūmų (kiemų)); 9 valakus, 15 margų žemių (Šarnelės, Šilo Padubysio dvarai, Paniškių ir Mikališkių pievos); vandens ir vėjo malūnus; apie 11 088 rb, 67 kap. piniginių dotacijų. Iš šių pajamų vienuoliai galėjo gyventi patogiai, neslegiami buities rūpesčių.

⁸⁹ 1820, l. 803; 1826, l. 742; 781; 1841, l. 711v–712; 1845, l. 673.

⁹⁰ A. *Prašmantaitė*, *Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis*, Vilnius, 2000, p. 118–121.

4. 1836 m. buvo uždaryta Žemaičių Kalvarijos mokykla, vienuoliai prarado vieną iš svarbiausių savo veiklos sričių – mokytojavimą gimnazijoje. Jiems liko rūpintis Žemaičių Kalvarijos parapijos ganytojiška veikla (ji irgi buvo apribota, reikėjo privalomai melstis už carą ir jo šeimą), organizuoti labdaros institucijų (2 prieglaudų, viena iš jų po 1841–1842 m. nustojo veikti) ir bažnytinių brolių (veikė 3 brolijos) veiklą.

5. Caro administracijos vienuolynas buvo pasmerktas žlugti, tik 1820 m. buvo minimas novicijus Dominykas [Galdikovskis](#), vėliau buvo uždrausta į vienuolyną priimti novicijus ir juos rengti vienuolių šventimams. Vienuolynė kalbamuoji laikotarpis gyveno nuo 9 iki 14 vienuolių.

6. Nepaisant neigiamų veiksnių, svarbu tai, jog per XIX a. pirmąją pusę Žemaičių Kalvarijos dominikonų ansamblis iš medinio virto mūriniu: nuo 1822 m. buvo naudojamasi naujai pastatyta mūrine bažnyčia, o 1843 m. vienuoliai persikėlė į naują mūrinių dviaukštį vienuolyno pastatą. Visa tai buvo atlikta vienuolyno ir parapijiečių bei kitų geradarių pastangomis. Žinant to meto sunkumus, šis vienuolyno pakeitimas atrodo tarsi stebuklas.

Šaltiniai ir literatūra

Archyviniai fondai

Vienuolynų vizitacijų aktai. [XIX a. pirmoji pusė.] Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas – KAKA, b. 142.

Literatūra

[Aleksa A.](#), Katalikų bažnyčia Lietuvoje, red. J.Stakauskas, Kaunas, 1936.

[Bružas K.](#), [Miškinis A.](#), Varduva, *Lietuvos TSR urbanistikos paminklai*, t. 2, Vilnius, 1979, p. 89–111, 126–129.

[Butrimas A.](#), [Markauskaitė N.](#), [Vitėnas A.](#), [Pacevičius A.](#), Žemaičių Kalvarija: vienuolynas, bažnyčia ir Kryžiaus kelio stotys, Vilnius, 2003.

[Czerski J.](#), Opis żmudzkiey dyecezyi, Wilno, 1830.

[Daugirdaitė-Sruogienė V.](#), Žemaičių bajoro ūkis XIX amžiaus pirmoje pusėje, Vilnius, 1995.

[[Giżycki J.M.](#)], Wiadomości o dominikanach prowincyi litewskiej, cz. 1, zebrał Wołyniak, Kraków, 1917.

[Jovaiša L.](#) Brolijos, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, sud. V.[Ališauskas](#), L.[Jovaiša](#) ir kt., Vilnius, 2001.

[Jurkus P.](#), Kalvarija Žemaičių, *Lietuvių enciklopedija*, t. 10, Boston, 1957, p. 361–363.

- Kviklys B., Mūsų Lietuva, t. 4, Boston, 1968, p. 57–66.
- Lukšienė M., Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmojoje pusėje, *Pedagogikos darbai*, IV, Kaunas, 1970.
- Merkys V., Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo, Vilnius, 1999.
- Merkys V., Simonas Daukantas, Vilnius, 1991.
- Pacevičius A., Žemaičių Kalvarijos dominikonų bibliotekos autoriai ir knygos 1820 metais, *Knygotyra*, t. 36, Vilnius, 2000, p. 290–309.
- Prašmantaitė A., Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis, Vilnius, 2000.
- [Ragažinskas A.], Žemaičių Kalvarijos aprašymas, ypatingai dievobaimingiems keleiviams į tą stebuklingą vietą, kunigo Ragaišio sudėtas, Vilnius, 1906.
- Raila E., The Catholic Church under Tsarist Rule, *Christianity in Lithuania*, Vilnius, 2002.
- Švėrebas P., Žemaičių Kalvarija, buvęs dominikonų (vėliau – marijonų) vienuolynas ir Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčia, *Lietuvos vienuolynai. Vadovas*, Vilnius, 1998, p. 424–433.
- Totoraitis J., Žemaičių Kalvarija, Marijampolė, 1937.
- Valančius M., Pastabos pačiam sau, Vilnius, 1996.
- Valančius M., Raštai, t. 2, Vilnius, 1972.
- Vasiliūnienė D., Žemaičių Kalvarija, *Liaudies kultūra*, 1994, Nr. 1–3.
- Vasiliūnienė D., Žemaičių Kalvarijos dominikonų bažnyčia XIX a. I pusės rašytiniuose šaltiniuose, *Menotyra*, 2001, Nr. 2 (23), p. 21–27.
- Žemaičių Kalvarija, *Žemaičių praeitis*, t. 2, 1993, p. 151–254.

Įteikta 2004 m. rugpjūčio mėn.

DOMINICANS OF ŽEMAIČIŲ KALVARIJA
IN THE 1st HALF OF THE 19th CENTURY
(According to the Data of the Convent's Visitations)

Vaida Kamuntavičienė

Summary

The article analyses the development of the Dominican monastery in Žemaičių Kalvarija in the first half of the 19th century: the influences of the tsarist administration's policies, the development of the buildings of the monastery and those of the church, economic changes, the income and expenses of the monastery, everyday life and duties of the monks. The source of the investigation is the visitation acts of the monastery and the church in 1820, 1826, 1841, 1844 and 1845.

The most radical impact on the development of the monastery was made in 1841, when the land of the monastery was confiscated by the tsarist administration, and in 1842, when the wooden buildings burned down, resulting in the monastery losing all its land and buildings. The subsequent income of the monks, which consisted of pensions from the tsar were about one-third of the former income. In 1822, the construction of a new stone church was completed. With funds of the Lithuanian Dominican Province and benefactors in 1843 a new stone monastery was built and the wooden buildings were rebuilt.

In 1836 when the gymnasium of Žemaičių Kalvarija was closed, the Dominican monks lost their teaching position and the main missions of the monks became the spiritual care of the parishioners (there were about 2832 believers), the further expansion of charity work, maintenance and support of hospitals for the poor (after 1841 their number decreased from 3 to 2) and the three brotherhoods.

From 9 to 14 monks lived in the monastery. The acceptance of new members was prohibited, laying the basis for the liquidation of the monastery.

MOKSLINĖ KONFERENCIJA,
SKIRTA VYSK. VINCENTO PADOLSKIO
GIMIMO 100-osioms METINĖMS

PROGRAMA

2004 m. balandžio 30 d.
LKMA salėje (Pilies 8)

Dr. kan. Kęstutis Žemaitis

Vyskupas Vincentas Padolskis – okupuotos vyskupijos ganytojas

Habil. dr. Aldona Prašmantaitė.

Vyskupas Vincentas Padolskis ir Šventojo Rašto lietuviški vertimai

Kun. teol. lic. Lionginas Virbalas, SJ,

Vyskupo Vincento Padolskio „Kelionė į Šventąją Žemę“

Dr. Aldona Vasiliauskienė,

Daktaras vyskupas Vincentas Padolskis: veikla Lietuvių katalikų mokslo akademijoje

18 val. Šv. Mišios Vilniaus Arkikatedroje

DR. KAN. KĘSTUTIS ŽEMAITIS

Vytauto Didžiojo universitetas

VYSKUPAS VINCENTAS PADOLSKIS – OKUPUOTOS VYSKUPIJOS GANYTOJAS

Praėjus šešiasdešimčiai metų po Antrojo pasaulinio karo praradimų ir netekčių, taip pat pasibaigus ilgam ir slogiam sovietiniam laikotarpiui, daugelis mokslininkų mėgina analizuoti karo, pokario ir sovietmečio paliktas problemas. Tačiau mažiausiai dėmesio skiriama 1944 m. vasaros įvykiams, kai slenkant frontui per Suvalkiją daug kunigų ir pasauliečių buvo priversti arba savo noru pasitraukę į Vakarų. Šiame straipsnyje pristatomas vyskupas Vincentas Padolskis ir mėginama atsakyti į vieną iš pagrindinių jo apsisprendimo pasitraukti iš Lietuvos artėjant frontui momentų. Kitas straipsnio uždavinys – vyskupo V. Padolskio nenuginčijamų nuopelnų Lietuvos Katalikų Bažnyčiai ir pavergtai tautai įvertinimas.

Įvadas. Lietuvos Katalikų Bažnyčios istorijoje yra nevisiškai atsakytų klausimų. Vienas iš jų – tai Bažnyčios laikysena Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo metais, taip pat kunigų ir vyskupų 1944 m. vasarą pasitraukimas į Vakarų. Šio straipsnio *tikslas* – vyskupo Vincento Padolskio tarnystės aplinkybės okupacijos metais Vilkauskijoje, taip pat jo aktyvios veiklos pasitraukus į Vakarų įvertinimas. Darbe naudojamosi *analizės metodai*. Straipsnyje keliama *hipotezė*, ar vyskupo Padolskio vyskupystė buvo prasminga ir davė naudos Bažnyčiai Lietuvoje ir už jos ribų. Svarbiausieji *šaltiniai* – V. Brizgio, L. Tulabos, P. Maldeiko ir kitų autorių veikalai, taip pat prof. Vinco Baltuškos prisiminimai.

Trumpa vyskupo Vincento Padolskio biografija. Vincentas Padolskis gimė 1904 m. balandžio 4 d. Vilkauskio apskrityje, Virbalio parapijoje. Mokėsi Virbalyje, vėliau Kybartų gimnazijoje. Studijavo filosofiją Romos Grigaliaus universitete 1922–1925 m. (įgijo filosofijos daktaro laipsnį). Vėliau studijavo Šveicarijoje, Friburgo universitete, kur 1930 m. jam buvo suteiktas teologijos daktaro laipsnis. 1930–1932 m. Romos Biblijos institute studijavo Šventąjį Raštą ir gavo šios srities licenciato laipsnį, vėliau Šventojo Rašto kandidato laipsnį. Dar būdamas Romos studentu buvo iššventintas kunigu. Šventimus suteikė 1927 m. rugpjūčio 21 d. Virbalio bažnyčioje arkivyskupas

P.[Karevičius](#). 1932–1939, taip pat 1941–1944 m. kunigas [Padolskis](#) dėstė Šventąjį Raštą Vilkaviškio kunigų seminarijoje. 1938 m. apgina habilitacinį darbą ir skiriamas Naujojo Testamento katedros vedėju VDU Teologijos-filosofijos fakultete. 1940 m. liepos 18 d. nominuojamas titulinio Larandos vyskupu ir skiriamas Vilkaviškio vyskupo pagalbininku. Konsekruotas 1940 m. rugpjūčio 4 d. 1944 frontui priartėjus prie Vilkaviškio, besitraukiančių vokiečių raginamas, pasitraukė į Vakarus. Kurį laiką gyveno Vokietijoje. Į Romą persikėlė 1951 m. Mirė 1960 m. gegužės 6 d.

Vincentas [Padolskis](#) – Vilkaviškio vyskupas pagalbininkas. Vincento [Padolskio](#) konsekracija įvyko 1940 m. rugpjūčio 4 d. Vilkaviškio katedroje. Vyskupas Vincentas [Brizgys](#) cituoja tuometinį apaštalinį nuncijų Lietuvoje Aloyzą [Centozą](#): „Kunigo Vincento [Padolskio](#), paskirto titulinio Larandos ir Vilkaviškio vyskupu pagalbininku konsekracija, kaip buvo numatyta, negalėjo įvykti liepos 28 dieną, o tiksliai šio mėnesio 4 dieną. Tai įvyko Vilkaviškio katedroje. Vyskupas A.[Karosas](#), jau 84 metų, bet dar pajėgus, konsekrovavo. O konsekratoriais buvo msgr. M.[Reinys](#) – iki šiol šios diecezijos koadjutorius, neseniai pakeltas titulinio Cipsela arkivyskupu, ir msgr. V.[Brizgys](#), Kauno vyskupo pagalbininkas. Dalyvavo msgr. J.[Staugaitis](#), Telšių vyskupas ir jo pagalbininkas vyskupas V.[Borisevičius](#)“¹. Čia, be abejo, atkreiptinas dėmesys į gana gausų Lietuvos vyskupų dalyvavimą Vilkaviškyje, iššventinant naująjį vyskupą. Matyt, jiems rūpėjo susitikti ir aptarti naują, grėsmingą padėtį Lietuvoje. Tai rodo ne tik minėtas [Brizgio](#) aprašymas, bet ir Lado [Tulabos](#), dalyvavusio minėtoje šventėje, liudijimas: „Iškilmėse dalyvavo dauguma Lietuvos vyskupų ir pats nuncijus arkiv. L.[Centoz](#). Po pietų vyskupai, dalyvaujant nuncijui, svarstė, ką skirti pokalbiams su Maskvos atstovais, kurie prisistatė esą Kremliaus atsiųsti kalbėtis dėl santykių su Bažnyčia Lietuvoje. Šiems pokalbiams buvo parinktas ir įgaliotas kun. M.[Krupavičius](#), tuo metu S.Kalvarijos klebonas, patyręs politikas“². P.[Maldeikis](#) rašo, kad pasitarime dalyvavo ir keletas žymesnių kunigų³. Buvo pavesta kun. [Krupavičiui](#) parengti okupacinei valdžiai memorandumą apie Katalikų Bažnyčios socialinę programą, joje parodyti, kad Bažnyčia yra darbo žmonių gynėja⁴. Tuo metu Vilkaviškyje jau demonstratyviai reiškėsi komunistams palankūs gyventojai. Miesto gatvėmis ėjo būrys vyrų ir moterų su rau-

¹ V.[Brizgys](#), *Katalikų bažnyčia Lietuvoje 1940–1944 metais*, Čikaga, 1977, p. 22.

² L.[Tulaba](#), *Nuo Dusios iki Tiberio*, t. 1, Roma, 1993, p. 101.

³ Plg. P.[Maldeikis](#), *Mykolas [Krupavičius](#)*, Čikaga, 1975, p. 237.

⁴ Plg. ten pat, p. 237.

donomis vėliavomis dainuodami komunistines dainas. „Po pusvalandžio įvyko gausingesnė sovietiška demonstracija, suorganizuota iš vakaro atšvęsti Lietuvos įjungimą į SSRS. Eisena apie 400 asmenų, vyrų ir moterų, daugiausia žydų, išsirikiavo pagrindinėj gatvėj su vėliavomis, dainuodami ir kartodami komunistinius šūkius“⁵.

Tai nebuvo pirmieji okupacijos ženklai. Vilkaviškio kunigų seminarija jau buvo rusų kariuomenės užimta. Buvo prasidėję pirmieji masiniai areštai, represijas patyrė katalikų organizacijų veikėjai, uždarytas Teologijos-filosofijos fakultetas, suvalstybtos visos mokyklos, bažnytiniai pastatai irgi pradėti valstybinti. Vyskupas Vincentas Brizgys rašo: „Rugpjūčio 14 dienos savo pranešime Vatikanui Apaštališkasis Nuncijus mini, kad prieš penkias dienas Ministerių taryba, – ji veikė tol, kol ją pakeitė komisarai, – nutarusi palikti neuždarytą Kauno kunigų seminariją. Rugpjūčio 19 d. apaštalinis nuncijus telegrama Vatikanui dar pranešė Vilkaviškio vyskupo prašymą leisti jam išventinti į kunigus 5 diakonus, kuriems dar trūksta vienerių metų teologijos studijų. Teigiamas atsakymas gautas rugpjūčio 21 d. Tai buvo paskutinis kontaktas apaštalinio nuncijaus iš Lietuvos su Vatikanu“⁶. Nuncijus rugpjūčio 24 d. turėjo palikti Lietuvą.

Taip prasidėjo vyskupo Vincento Padolskio tarnystė Vilkaviškyje. Jam kartu su vyskupu ordinaru Antanu Karosu reikėjo atlaikyti dar vieną didelį išbandymą – stiprinti kunigus, kad jie išliktų ištikimi Bažnyčiai net ir sunkiausiomis aplinkybėmis ar verbuojami, nes jau pačioje sovietinės okupacijos pradžioje norėta patraukti kunigus naujos santvarkos pusėn. Štai apie kunigą Krupavičių, kuris vyskupų nutarimu turėjo būti tarsi derybininkas, atstovaujantis Bažnyčiai santykiuose su Maskvos valdžia, buvo sakoma: „M. Krupavičius, jei atsisakytų kunigystės, galėtų būti geras komisaras, t.y. eiti aukštas pareigas sovietinėje santvarkoje“⁷. Maskva dėjo daug pastangų, kad Bažnyčia Lietuvoje nutrauktų, anot okupacinės valdžios, „vergišką“ priklausomumą nuo Vatikano. Tai ypač buvo stengiamasi įgyvendinti vėliau, antrosios okupacijos metu.

Metus trukusi pirmoji sovietinė okupacija visai šaliai padarė daug skaudžių žaizdų. 1941 m. birželio 22 d., prasidėjus karui, Budavonės miške sovietų kariai labai žiauriai nukankino tris kunigus – Lankeliškių kleboną Vincą Balsį, Vilkaviškio kunigų seminarijos dvasios tėvą Justiną Dabrilą ir buvusį gimnazijos kapelioną Joną Petriką⁸.

⁵ V. Brizgys, *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje..*, Čikaga, 1977, p. 23.

⁶ Ten pat, p. 26.

⁷ L. Tulaba, *Nuo Dusios iki Tiberio*, p. 101–102.

⁸ Jonas Petrika (1885 IV 13–1941 VI 21) išventintas kunigu 1908 metais.

Nacių okupacijos laikotarpis tik pačioje pradžioje buvo viltingas. Vyskupai galėjo laisviau atlikti savo pareigas. Vyskupas [Padolskis](#) aktyviai pradėjo tvarkyti vyskupijos reikalus. Monsinjoras Vincas [Bartuška](#) prisimena, jog po žiauraus sovietų elgesio su Bažnyčia, naujųjų okupantų laikysena buvo tarsi „<...> išvaduotojų. Žmonės džiaugėsi ir nesigailėjo, kad žlugo rusų režimas. Žmonėms buvo nuostabu, kad po brutalaus tarybinių karių elgesio jie Vilkaviškio katedroje derliaus šventės metu matė aukštus vokiečių karininkus, dalyvaujančius vyskupo A.[Karoso](#) aukojamose mišiose“⁹. Prelatas Ladas [Tulaba](#) situaciją vertina irgi panašiai: „Vokiečiams užėmus Lietuvą, prasidėjo naujas gyvenimas civilinėje ir religinėje srityse. Žinojome nacionalsocialistų priešingą laikyseną K.Bažnyčios atžvilgiu. Episkopatas taigi rūpinosi tuoju atstatyti Bažnyčios gyvenimą bei veiklą į prieš bolševikų okupaciją buvusią padėtį. Pirmiausia buvo atkurtos visos anksčiau veikusios seminarijos: Kaune, Vilniuje, Vilkaviškyje¹⁰ ir Telšiuose“¹¹. Pašaukimų į kunigystę buvo nemažai. Netrukus pradėjo laisvai veikti katalikiškos organizacijos, kurios sovietinės okupacijos metu buvo draudžiamos, tačiau jų įtaka visuomenei nebuvo didelė. Katalikiškoji spauda dar nebuvo atsigavusi, nes viskas buvo nacių priežiūroje. Kunigai nevaržomi galėjo vykdyti pastoraciją. Tačiau greitai prasidėjo žydų persekiojimai, žudymai. Žmonės Lietuvoje, kaip ir visoje Europoje, šį nacių žiaurumą išgyveno itin skaudžiai. Nors atsirado ir lietuvių, talkinusių žudant žydus, tačiau daugelis stengėsi kaip nors pagelbėti nelaimingiesiems. Visi greitai pajuto, kad „vokiečių civilinė valdžia atėjo į Lietuvą su valdančios rasės ideologija“¹². Buvo uždaryta Vilniaus kunigų seminarija, labai nukentėjo Vilniaus krašto kunigai, ypač lenkai. Netgi Vilniaus arkivyskupas R.[Jalbzykovskis](#) buvo išstremtas iš Vilniaus ir apgyvendintas pas marijonus Marijampolėje.

Nacių okupacijos metu Lietuvos vyskupai laikėsi gana oficialiai naujos valdžios atžvilgiu. Santūrus buvo ir vyskupas [Padolskis](#). Kunigai mažai reikalų turėjo su vokiečių valdžia. Kun. [Krupavičius](#), kuris labai atvirai protestavo prieš nacių daromus nusikaltimus, buvo suimtas ir išvežtas į Rėgensburgą, benediktinų vienuolyną. Gal naciams buvo nepatogu bausti kunigą, kuris aktyviai reiškėsi prieš rusų okupaciją. Vienas iš maloniausių dalykų

⁹ V.[Bartuška](#), *Vilkaviškio vyskupija nacių okupacijos laiku*, Marijampolė, 2004 (Rankraštis, autoriaus asmeninis archyvas), p.1–2.

¹⁰ Vilkaviškio kunigų seminarijos dalis patalpų buvo užimtos kariuomenės.

¹¹ L.[Tulaba](#), *Nuo Dusios iki Tiberio*, p.118.

¹² P.[Maldeikis](#), *Mykolas Krupavičius*, p.244

vokiečių okupacijos metu buvo tai, kad neatsirado kunigų kolaborantų (bent jau Vilkaviškio vyskupijoje)¹³.

1944 m. karo eiga pasisuko vokiečių nenaudai. Rusai sparčiai artėjo prie Lietuvos. Liepos 30 d. prasidėjo Vilkaviškio bombardavimas. Daugelis žmonių pasitraukė iš miesto. Vyskupas A. Karosas nutarė likti ir niekur nesi-traukti. Tuo tarpu daug žmonių, taip pat ir kunigų, ėmė trauktis į Vakarus ne tik nuo fronto, bet ir nuo naujos sovietinės okupacijos. Broniaus Kviklio surinktais duomenimis, 1944 m. iš Vilkaviškio vyskupijos pasitraukė daugiau nei 90 kunigų¹⁴. Vokiečiai propagandos sumetimais ragino ir netgi vertė vyskopus, žymesnius kunigus trauktis į Vokietiją¹⁵. Ko gera, buvo norima parodyti, kad rusų okupacija Lietuvos žmonėms buvo daug grėsmingesnė. Iš Vilkaviškio vyskupijos pasitraukė ir vyskupas V. Padolskis. Daugelis manė, kad Lietuva greitai taps laisva ir jie, išvengę fronto pavojų bei sovietinio teroro, sugrįš į laisvą savo šalį.

Dramatiškas pasitraukimas į Vakarus. Okupacijų laikas vyskupui Padolskiui, kaip ir visai lietuvių tautai, buvo sunkus išbandymas. Patyrė 1940–1941 m. trėmimus, kalėjimus ir kitokius persekiojimus, žmonės, be abejo, suvokė ir nujautė, kas jų laukia artėjant frontui į Vakarus. Gelbėjosi kas galėjo. Kitus tam ragino besitraukianti nacių kariuomenė. Labiausiai išgyveno inteligentija, ūkininkai, dvasininkai.

Vyskupas Vincentas Padolskis, frontui priartėjus prie Lietuvos–Vokietijos sienos, kaip minėta, vokiečių įsakmiai raginamas pasitraukė iš Lietuvos.

Kaipgi vertintinas šis pasitraukimas, ypač vyskupų paklusimas vokiečių okupacinei valdžiai? Kas gi tai – tremtis ar pabėgimas? Į šį klausimą geriausiai atsako Ladas Tulaba, buvęs tų įvykių ne tik liudininkas, bet ir dalyvis: „Mudu su vysk. Padolskiu galvojome vykti į Pajevonį, ramų provincijos kampelį, kur tikėjomės bus saugiau sulaukti naujos sovietų okupacijos“¹⁶. Šie Tulabos žodžiai aiškiai rodo, kad nei jis, nei vyskupai Brizgys ir Padolskis nebuvo iš anksto nusiteikę trauktis iš Lietuvos. Tulaba aiškiai aprašo visas pasitraukimo aplinkybes. Besitraukianti vokiečių kariuomenė ne tik ragino, bet ir vertė trauktis kartu ir Lietuvos inteligentiją, o frontui susto-

¹³ V. Bartuška, *Vilkaviškio vyskupija nacių okupacijos laiku*, p. 2.

¹⁴ Plg. B. Kviklys, *Lietuvos bažnyčios. Vilkaviškio vyskupija*, p. 84.

¹⁵ Vokiečiai atsitraukdami susprogdino Alvito ir Virbalio bažnyčias, kurios buvo netoli pasienio, turėjo aukštus bokštus; buvo manoma, kad rusų žvalgai iš jų gali stebėti fronto liniją.

¹⁶ L. Tulaba, *Nuo Dusios iki Tiberio*, p. 145.

jus prie Vilkaviškio – ir kitus vietos gyventojus. Naciai tai darė dėl savo propagandos: „<...> tegul pasaulyje susidaro opinija, kad daugelis šviesių žmonių bėga nuo rusų, ieškodami prieglobsčio pas pralaiminčius nacių, juos laikydami padoresniais, humaniškesniais. <...> Čia yra daugelio tironų logika: tegul kiti apie juos galvoja geriau, negu iš tikrųjų patys yra“¹⁷.

Vyskupas be savo ganomųjų. Gana sunkios gyvenimo sąlygos buvo pokario pabėgėlių stovyklose Vokietijoje. Tačiau netrukus žmonės pradėjo ieškoti pastovesnės gyvenimo vietos, kur galėtų dirbti ar mokytis. Lietuviai klierikai iš pabėgėlių stovyklų stengėsi patekti į kokią nors Vokietijos ar kitos šalies kunigų seminariją. Vyskapai [Brizgys](#) ir [Padolskis](#) rūpinosi, kad būtų Lietuvos kunigų seminarijų auklėtiniai galėtų toliau rengtis kunigystei. Daugelis jų prisiglaudė Eichšteto seminarijoje. Tai irgi minėtų vyskupų nuopelnas¹⁸.

1951 m. vyskupas [Padolskis](#) atvyko į Romą. Čia jis daug prisidėjo kuriant Lietuvių Šv. Kazimiero kolegiją ir jai vadovavo kolegijos prezidento titulu. „Ekscelencija puikiai atstovavo Kolegijai visur, bet ypač Šv. Sosto įstaigose“¹⁹.

Be vyskupo [Padolskio](#) sunkiau būtų atsikūrusi tremties sąlygomis ir Lietuvių katalikų mokslo akademija. Šios akademijos didžiulis ramstis buvo minima Šv. Kazimiero kolegija.

Be čia paminėtų veiklos sričių, be abejo, lieka ir daug nepastebėtų faktų ar neįvertintų vyskupo veiklos momentų. Visa tai geriausiai ir dažniausiai atskleidžia netektis. L. [Tulaba](#) rašo: „Vysk. V. [Padolskio](#) mirtis buvo skaudi staigmena visai lietuviškajai išeivijai ir Lietuvai. Netekome didelės asmenybės Bažnyčiai ir tautai... Bet ir Šv. Sostas bei aukštieji Romos – Vatikano Kurijos pareigūnai jautriai išgyveno netikėtą, per ankstyvą Ekscelencijos mirtį“²⁰.

Išvados. Katalikų Bažnyčia Lietuvoje XX a. patyrė daug išbandymų. Ypač sunkus buvo sovietinės ir nacių okupacijos laikotarpis. Sunkūs išbandymai neaplenkė ir Lietuvos vyskupų. Gana dramatišku laiku prasidėjo vyskupo [Padolskio](#) ganytojiškas kelias 1940 metais Vilkaviškyje. Dar sunkesnė buvo antroji sovietinė okupacija. Daug Lietuvos žmonių buvo aplin-

¹⁷ K. [Žemaitis](#), Vyskupas Vincentas [Brizgys](#) ir jo likimas, *LKMA Metraštis*, t. 22, Vilnius, 2003, p. 172.

¹⁸ Plg. L. [Tulaba](#), *Nuo Dusios iki Tiberio*, p. 148–155.

¹⁹ Ten pat, p. 159.

²⁰ L. [Tulaba](#), *Nuo Dusios iki Tiberio*, t. 2, Roma, 1993, p. 14.

kybių priversti trauktis į Vakarų. Pasitraukė vokiečių kariuomenės primygtinai raginamas, netgi verčiamas ir vyskupas Vincentas Padolskis. Tačiau jo veikla tiek Vokietijoje, tiek Romoje buvo labai reikšminga į Vakarų pasitraukusiems lietuviams. Čia matomi jo dideli nuopelnai Katalikų Bažnyčiai ir pavergtai tautai (tiek gyvenant Vokietijoje tarp pabėgėlių, tiek Romoje ir rūpinantis lietuvių sielovada, Lietuvių katalikų mokslo akademija, Lietuvių Šv. Kazimiero kolegija.

Įteikta 2004 m. rugpjūčio mėn.

BISHOP VINCENTAS PADOLSKIS –
THE SHEPHERD OF AN OCCUPIED DIOCESE

Kęstutis Žemaitis

Summary

Sixty years after the many losses of World War II, as well as the end of the long and oppressive Soviet period, many scholars try to analyze the problems of the war, post-war and Soviet periods. Unfortunately very little attention has been focused on the events of the summer of 1944, the time when the war front advanced through Suvalkija, and many priests and lay people either forcefully or voluntarily moved to the West. Their situation was very difficult. The Nazi powers insisted that people, especially the intelligentsia, retreat with their army.

The article presents Bishop Padolskis and attempts to explain the reasons for his decision to emigrate from Lithuania before the advancing front. On July 18, 1940 Padolskis was nominated as the titular bishop of Laranda and assigned as the bishop coadjutor of the Vilkauskis Diocese. He accepted the Nazi suggestion to emigrate and for some time lived in Germany. Because all the motives and circumstances for his retreat are not known, the question remains was his action – exile or retreat? Another aim of the article is to evaluate his prominent merits to the Catholic Church and his oppressed nation, while caring for the spiritual life of the Lithuanian refugees as he lived in Germany and Rome (from 1951) as well as assisting the Lithuanian Catholic Academy of Sciences and the College of St. Casimir.

HABIL. DR. ALDONA PRAŠMANTAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

VYSKUPAS VINCENTAS PADOLSKIS
IR ŠVENTOJO RAŠTO LIETUVIŠKI VERTIMAI

Vyskupo Vincento Padolskio (1904–1960) įnašas į lietuviškų Šventojo Rašto tyrinėjimų istoriją nėra vienareikšmis – vertindamas ankstesnius Šventojo Rašto vertimus į lietuvių kalbą ir pristatydamas vertėjus, Padolskis pakartojo iki jo rašiusiųjų nuomones, o rašydamas apie savo amžininko arkivyskupo Juozapo Skvirecko vertimą, pateikė istoriografijai naujų duomenų. Padolskis pirmasis atkreipė dėmesį į Šventojo Rašto vertėjų asmenybes, pirmasis ėmėsi specialiai tirti vyskupo Baranauko vertimo įtaką kitiems lietuviškiems Šventojo Rašto vertimams. Tad Padolskio tekstai neabejotinai yra svarbūs Šventojo Rašto vertimų į lietuvių kalbą raidos tyrimams. Jo straipsniuose pateikiamas Šventojo Rašto lietuviškų vertimų apžvalgas reikia vertinti kaip puikias mokslo populiarinimo publikacijas, tuo metu atlikusias reikšmingą šviečiamąjį vaidmenį supažindinant su pagrindiniais Šventojo Rašto vertimo į lietuvių kalbą raidos etapais. Lieka neatsakytas klausimas dėl Padolskio pagalbos Skvireckui rengiant lietuvišką Senojo Testamento dvitomį.

Vilkaviškio kunigų seminarijoje XX a. 4-ojo dešimtmečio pradžioje pradėjusio dirbti kunigo Vincento Padolskio veikla nuo pat jos pradžios buvo gerokai platesnė, nei to reikalautų pastoracinės pareigos, nors būtent šioms pareigoms šis 1927 m. kunigo šventimus gavęs dvasininkas besąlygiškai teikė pirmumą. Filosofijos studijas daktaro laipsniu baigęs Popiežiškajame Grigaliaus universitete (1922–1925), teologijos daktaro laipsnį įgijęs Friburgo universitete Šveicarijoje (1925–1930), Romos Biblinio instituto absolventas (1930–1932, baigė licenciato laipsniu) Padolskis seminarijos klierikams skaitė Šventojo Rašto kursą. Po kelerių metų pakviestas į Kauno Vytauto Didžiojo universitetą Naujojo Testamento katedros vedėju taip pat dėstė Šventąjį Raštą. Pedagoginis darbas, matyt, buvo vienas iš veiksmų, paakiniusių ne tik gilintis į Šventojo Rašto prasmes¹, bet ir plačiau pasidomėti jo

¹ A. Padolskis, Seniausieji Šv. Rašto kodeksai, *Tiesos kelias*, 1936, Nr. 9, p. 469–480; A. Padolskis, Kristaus Šv. Rašto šviesoje, ten pat, Nr. 10, p. 542–545; A. Padolskis, Šv. Rašto įnašas į žmonijos žinių lobyną, *Tėvynės sargas*, 1949, Nr. 1, p. 16–21.

vertimais į lietuvių kalbą. Juolab kad tuometinė Šventojo Rašto vertimų į lietuvių kalbą situacija tam buvo itin palanki.

Atkreiptinas dėmesys, jog [Padolskio](#) akademinės veiklos pradžia sutapo su reikšmingais pokyčiais tiek Šventojo Rašto lietuviškų vertimų srityje, tiek jų raidos tyrimuose. Ketvirtajame dešimtmetyje, kaip žinoma, tuometis Kauno arkivyskupas metropolitas Juozapas [Skvireckas](#) baigė versti Šventąjį Raštą į lietuvių kalbą – 1932 m., t. y. tais metais, kai iš Romos grįžęs [Padolskis](#) pradėjo savo pedagoginę karjerą Vilkaviškio seminarijoje, iš spaudos išėjo 4-asis Šventojo Rašto tomas su Senojo Testamento tekstais; čia išspausdinta [Jeremijo](#) pranašystė, Raudos, [Baruko](#) pranašystė, [Ezekielio](#) pranašystė, [Danielio](#) pranašystė, Dvylika Mažųjų pranašų, Makabėjų knygos². [Skvireckas](#) Šventąjį Raštą versti buvo pradėjęs nuo Naujojo Testamento Apaštalo [Pauliaus](#) laiškų, kurių vertimas kartu su Pastoracinių laiškų ir Apreiškimo [Jonui](#) vertimu iš spaudos išėjo 1911 m. kaip 2-oji Naujojo Testamento dalis³. Išleidus paskutiniąją Senojo Testamento vertimo į lietuvių kalbą dalį beliko Naujojo Testamento Evangelijos, kurios kaip 1-oji Naujojo Testamento dalis ir 5-asis tomas buvo išleista 1937 m.⁴, ir lietuviai katalikai gavo galimybę skaityti visą Dievo Žodį gimtąja kalba.

Lietuviškų vertimų istorijos tyrimų srityje ketvirtajame XX a. dešimtmetyje dar iki [Padolskio](#) darbų buvo gerokai pasistūmėta į priekį. 1933 m. Aleksandras [Dambrauskas-Jakštas](#) išleido atskira knygele žurnale „Soter“ spausdintą savo platų straipsnį apie katalikiškus vertimus⁵. Vaclovas [Biržiška](#) 1930 m. išleistoje studijoje Šventojo Rašto vertimams aptarti skyrė atskirą skyrių⁶, be to, 1935 m. išėjusiame enciklopedijos tome išspausdino išsamų straipsnį apie Biblijos vertimus, nemaža vietos skirdamas ir Šventojo Rašto vertimų į lietuvių kalbą istorijai⁷. Tad galima teigti, jog pagrindai, į kuriuos atsiremiant buvo galima tęsti Šventojo Rašto vertimų į lietuvių kalbą tyrinėjimus, buvo gana tvirti.

[Padolskio](#) domėjimosi lietuviškų Šventojo Rašto vertimų istorija rezultatas yra du jo skelbti straipsniai – apie vyskupo Antano [Baranausko](#) vertimo rankraštį ir [Skvirecko](#) verstą Šventąjį Raštą. Tiek viename, tiek kitame

² *Šventasis Raštas Senojo Įstatymo*, t. 4, Kaunas, 1932.

³ *Šventasis Raštas Naujojo Testamento*, t. 6, d. 2, Kaunas, 1911.

⁴ *Šventasis Raštas Naujojo Testamento*, t. 5, d. 1, Kaunas, 1937.

⁵ A. [Jakštas](#), *Apie katalikiškus lietuviškus Šventraščio vertimus ir vertėjus*, Kaunas, 1933.

⁶ V. [Biržiška](#), *Lietuviškų knygų istorijos bruožai*, d. 1, Kaunas, 1930, p. 57–72.

⁷ Vc.B-ka [[Biržiška](#)], *Biblija lietuvių kalba, Lietuviškoji enciklopedija*, t. 3, Kaunas, 1935, p. 818–824.

straipsnyje autorius yra pateikęs gana plačią lietuviškų Šventojo Rašto vertimų apžvalgą. Kadangi lietuviškų Šventojo Rašto vertimų istorija tirta ir kitų, tad kyla klausimas, ką nauja šiuo klausimu jam pavyko pasakyti? Kiek, vertindamas vertimus, buvo originalus? Ką manė esant reikalinga minėti ar plačiau komentuoti?

Lietuvių katalikų mokslo akademijos 3-iajame suvažiavime, vykusiam 1939 m., [Padolskis](#) skaitė pranešimą apie vyskupo Antano [Baranausko](#) Šventojo Rašto vertimą. Po metų išleistame Lietuvių katalikų mokslo akademijos *Suvažiavimo darbų* tome išspausdintas pranešimo pagrindu parengtas straipsnis⁸. Autorius [Baranausko](#) atliktą vertimą pristato lietuviškų Šventojo Rašto vertimų istorijos kontekste, pateikdamas žinių apie vertimus į lietuvių kalbą iki [Baranausko](#) – tiek apie katalikiškus, tiek apie protestantiškus: „Tada susidarys pilnesnis vaizdas to viso darbo, kurs buvo atliktas prieš [Baranauską](#)“⁹. Tačiau pirmumą [Padolskis](#) linkęs teikti konfesinio priklausomumo, bet ne chronologiniam kriterijui. Tad straipsnyje katalikams ir protestantams skirti lietuviški vertimai aptariami atskiruose skirsneliuose, nebandoma ieškoti galimų įtakų.

Pažymėtina, jog [Padolskis](#) gan išsamiai pristato pagrindinius lietuviškų protestantiškų Šventojo Rašto vertimų etapus. Nurodoma, jog jau 1579 m. išleidžiamos Baltramiejaus [Vilento](#) parengtos „Evangelijos“, 1591 m. – Jono [Bretkūno](#) „Postilė“, 1625 m. – Jono [Rėzos](#) „Psalmynas“, 1701 m. – „Naujasis Testamentas“, 1735 m. viso Šventojo Rašto vertimas į lietuvių kalbą. Autorius laikė tikslinga išsamiau pristatyti rankraščiais likusius [Bretkūno](#) ir Samuelio Boguslavo [Chilinskio](#) protestantiškus Šventojo Rašto vertimus. Svarstydamas, kodėl [Bretkūno](#) vertimo (1579–1599) liko tik rankraštis, [Padolskis](#) linkęs manyti, jog pagrindinė priežastis, kodėl darbą vertinusi komisija vertimą laikė neviseškai vykusi, buvusi ta, jog [Bretkūnas](#) versdamas atsižvelgė ir į graikiškąją bei lotyniškąją tekstą, o kaip tik tai tuo metu ir nebuvo pageidaujama. Autorius visiškai sutinka su Jonu [Reitelaičiu](#), teigusiu, jog vėlesni bandymai taisyti [Bretkūno](#) vertimą šį tiktai gadino¹⁰. Straipsnyje pateikiama ir vadinamosios [Chilinskio](#) Biblijos rengimo istorija. Kaip žinoma, [Chilinskis](#) XVII a. 6-ojo dešimtmečio pabaigoje Lietuvos Evangelikų reformatų sinodo buvo išsiųstas į Angliją tartis dėl rengiamo išleisti Šventojo Rašto ver-

⁸ V. [Padolskis](#), Vysk. A. [Baranauskas](#) ir Šv. Rašto vertimas į lietuvių kalbą, *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 3, Kaunas, 1940, p. 84–98.

⁹ Ten pat, p. 88.

¹⁰ R[aitelai]čių [Jonas](#), Šv. Rašto į lietuvių kalbą vertimo istorija, *Vadovas*, 1912, Nr. 47, p. 252.

timo (dirbo Juozapas [Skrodzakis](#), pamokslininkas Karaliaučiuje, ir Kėdainių senjoras Jonas [Božimovskis](#)), tačiau, neturėdamas reikiamo pasirengimo, netikėtai pats ėmėsi vertimo darbo. Išvertė gana greitai – spausdinti buvo pradėta 1660 m. Tada ir paaiškėjo, kad vertimas visiškai netinkamas. Tiražas buvo sunaikintas. Protestantų tikėjimą išpažįstantys lietuviai viso Šventojo Rašto vertimo sulaukė XVIII a. 4-ajame dešimtmetyje – 1735 m. išleistas visas Šventojo Rašto tekstas. Verstas grupės protestantų dvasininkų į istoriją įėjo vieno iš jų pavarde ir žinomas kaip Jono Jokūbo [Quanto](#) vertimas. Šio vertimo paminėjimu [Padolskis](#) iš tiesų ir baigia protestantiškų Šventojo Rašto vertimų į lietuvių kalbą aptarimą. XIX a. leistųjų nemini, pasitenkina konstatavimu, jog [Quanto](#) vertimą taisė Liudvikas [Rėza](#) (1816) ir Frydrichas [Kuršaitis](#) (1869).

Akivaizdu [Padolskį](#) puikiai suvokus, jog lietuviškų Šventojo Rašto vertimų srityje protestantų įnašas kur kas svaresnis nei katalikų. Tačiau didesnės spartos verčiant pripažinimas nekliudė autoriui paskui [Dambrauską-Jakštą](#)¹¹ teigti, kad „protestantai Šv. Raštą vertėsi tais pačiais etapais, kaip ir katalikai“¹². Beje, katalikiškus vertimus [Padolskis](#) straipsnyje aptaria pirmiau, nei protestantiškus, taip tarsi suponuodamas, jog prie lietuviškų Šventojo Rašto vertimų ištakų tikslinga ieškoti katalikų tikėjimo išpažinėjų. Kaip žinoma, seniausias ir pilniausias katalikams skirtų Evangelijų vertimas į lietuvių kalbą yra Mikalojaus [Daukšos](#) verstoje Jokūbo [Vujeko](#) „Postilėje“, išleistoje XVI a. pabaigoje – 1599 m. Iki [Padolskio](#) lietuviško Šventojo Rašto vertimo istorijos klausimais rašiusiųjų nuomonės dėl Šventojo Rašto fragmentų vertimo genezės išsiskyrė – vieni buvo už tai, jog pirmenybė šioje srityje priklauso [Daukšai](#), kiti – jog [Daukša](#) panaudojęs jau anksčiau Lietuvos vyskupijose vartotas Evangelijas. [Padolskis](#), pateikęs abi hipotezes, linkęs manyti, jog rankraštiniai Evangelijų lietuviškų vertimų tekstai bus atsiradę ir rankraščių pavidalu plitę dar XIV a., taigi jo nuomonė sutampa su [Dambrausko-Jakšto](#), teigusio, kad nors ir nėra žinoma, kada vertimai pasirodė, tačiau prielaida juos atsiradus XIV–XV a. sandūroje galima¹³. [Padolskis](#) cituo-

¹¹ [Dambrauskas-Jakštas](#) matė reikalą atkreipti dėmesį „<...> kad protestantiškos Biblijos vertimo eiga eina beveik tais pat etapais, kaip ir katalikiškojo Šventraščio“, žr. A. [Jakštas](#), *Apie katalikiškus lietuviškus Šventraščio vertimus ir vertėjus*, p. 20.

¹² V. [Padolskis](#), Vysk. A. [Baranauskas](#) ir Šv. Rašto vertimas į lietuvių kalbą, *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 3, p. 88.

¹³ „Nėra gerai žinoma nė laikas, kada tie vertimai buvo pirmą kartą pasirodę. Yra tik pagrindų manyti juos atsiradus netrukus po Lietuvos krikšto, t. y. XIV šimtmečiui baigiantis, ar XV beprasidedant“. – A. [Jakštas](#), *Apie katalikiškus lietuviškus šventraščio vertimus ir vertėjus*, p. 5.

ja skeptišką [Biržiškos](#) nuostatą dėl rankraštinių Šventojo Rašto vertimų, tačiau plačiau nediskutuoja, tik pateikia argumentus, kodėl reikėtų Šventojo Rašto lietuviškų vertimų pradžią kelti į XV a. Vienas iš pagrindinių argumentų – tiek XIV a. pab. įsteigtoje Vilniaus vyskupijoje, tiek XV a. pradžioje įsteigtoje Žemaičių vyskupijoje buvo ir išsilavinusių lietuvių dvasininkų. Konstatavęs, jog nėra žinomas nei šių tekstų vertėjas, nei tai, „ar buvę tokių vertimų daugiau nei vienas“, mano juos ilgainiui pradingus, kai pasirodė pirmieji spausdinti vertimai¹⁴. Trumpai pakomentavęs lietuviškus katalikams skirtų Evangelijų leidimus iki XVIII a. pab., [Padolskis](#) pagrįstai daugiau vietos skiria XIX a. Šventojo Rašto vertimams į lietuvių kalbą.

XIX a. Šventojo Rašto katalikiškų vertimų į lietuvių kalbą raidoje įvyko lūžis – 2-ajame dešimtmetyje išverstas į lietuvių kalbą ir išleistas visas Naujojo Testamento tekstas (protestantų tikėjimą išpažįstantys lietuviai galimybę skaityti Naująjį Testamentą turėjo jau nuo 1701 m.). Naujojo Testamento vertimo ėmėsis tuometinis Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas [Giedraitis](#) šią spragą užpildė. Jo verstas ir 1816 m. penkių tūkstančių tiražu išleistas Naujasis Testamentas¹⁵ buvo vartojamas kone ištisą šimtmetį: 1906 m. Amerikoje buvo išleistas antras šio vertimo leidimas¹⁶. Rašydamas apie pirmąjį Naujojo Testamento katalikišką vertimą [Padolskis](#) tikrai pakartojo anksčiau apie tai rašiusiųjų mintis, nesiuimdamas išsamesnės analizės. Sekdamas [Biržiška](#) nurodo, jog šis vertimas buvo išleistas protestantiškosios Biblijos draugijos lėšomis, bet plačiau šio fakto nekomentuoja. Konstatavęs, kad [Giedraičio](#) vertimo kalba esanti grynesnė nei kitų XIX a. pradžioje išleistų lietuviškų knygų, atkreipia dėmesį, jog „nėra tokia gryna kaip [Bretkūno](#) protestantiškojo Biblijos vertimo“. Kaip ir iki jo rašiusieji apie [Giedraičio](#) vertimą, [Padolskis](#) linkęs manyti, jog „Norėdamas, kad jo „Naują Įstatymą“ skaitytų ir liaudis, tarimo inovacijų vertėjas daryti nedrįso ir paliko lenkiškąjį tarimą, žmonėse jau nuo seno paplitusį“¹⁷. Šventojo Rašto lietuviškų vertimų raidą iki [Giedraičio](#) verstojo Naujojo Testamento [Padolskis](#) apibūdino kaip menką, esą nuo 1599 iki 1816 m., t. y. per 217 metų, katalikai tenkinosi tik Evangelijų ištraukomis.

¹⁴ A. [Padolskis](#), Vysk. [Baranauskas](#) ir Šv. Rašto vertimas į lietuvių kalbą, p. 85

¹⁵ *Naujas Istatimas Jezaus Christaus Wieszpaties musu*, lietuwiszku lezuwuiw iszgulditas par Jozapa Arnulpa kunigaykszti [Giedrayti](#) wiskupa Žiemayciu, ženklinika S. [Stanislowo](#), Vilnius, 1816.

¹⁶ *Šventas Raštas, arba Biblija Naujo Instatymo*, lietuwiškon kalbon išguldya vyskupo kuni-gaikščio Juozapo Arnulpo [Giedraičio](#). Antru kartu atspausta kun. S. [Pautieniaus](#) su komentorium, parengtu kun. A. [Staniukyno](#), Shenandoah (Pa), 1906.

¹⁷ V. [Padolskis](#), Vysk. A. [Baranauskas](#) ir Šv. Rašto vertimas į lietuvių kalbą, p. 87.

Senajo Testamento fragmentų vertimo į lietuvių kalbą pirmenybė priklausė vyskupui Motiejui [Valančiui](#); jis XIX a. 7-ajame dešimtmetyje išvertė „Psalmes“, išleistas Tilžėje 1869 m. (eiliuota versija – 1872 m.). [Padolskis Valančiaus](#) vertimą aptarė kone pažodžiui pakartodamas [Dambrausko-Jakšto](#) išsakytą vertinimą. Lygiai taip pat, sekdamas [Dambrausku-Jakštu](#), [Padolskis](#) teigė, jog vyskupui [Valančiui](#) mirus „vis labiau pradeda bręsti mintis išsiversti į lietuvių kalbą visą Šventąjį Raštą“. Svairi paskata tam – „Lietuviai protestantai tokį vertimą turėjo jau nuo 1735 metų, tad katalikams netiko pasilikti su vienu tik Psalmių ir Naujojo Testamento vertimu“¹⁸.

[Padolskis](#) atkreipia dėmesį, jog „pirmosios pastangos šiai minčiai realizuoti pirmiausiai pasireiškė Kauno kunigų seminarijoje kai kurių auklėtinių grupėje 1890–1891 m. J. [Vizbaro](#) iniciatyva buvo sudaryta vertėjų grupė, kuriai priklausė [Dambrauskas-Jakštas](#), J. [Tumas](#), Pr. [Žadeikis](#), J. [Mačiulis](#) ir daugelis kitų gabesnių kunigų“. Šios grupės įnašą į Šventojo Rašto lietuviškus vertimus analogiškai glaustai iki [Padolskio](#) buvo aptaręs [Dambrauskas-Jakštas](#). Kaip ir šis, [Padolskis](#) rašo, jog 1901 m. pasklidus žiniai, kad versti Šventąjį Raštą ėmėsi vyskupas [Baranauskas](#), daugelis šios grupės kunigų iki tol darbą atidėlioję, nusiramino jo ir nepradėję: „Todėl nepradėjusieji savo darbo tik džiaugėsi ir Dievui dėkojo, kad sunki vertimo našta taip vykusiai nuslinko nuo pečių“¹⁹.

Klausimo, kodėl Šventojo Rašto katalikiškų vertimų į lietuvių kalbą istorija, palyginti su protestantų, yra tokia trumpa, [Padolskis](#) nekėlė, kaip ir iki jo šia tema rašiusieji. Tačiau jis išvelgia bendrą, tiek katalikiškiems, tiek protestantiškiems Šv. Rašto lietuviškiems vertimams būdingą bruožą. Pasak [Padolskio](#), „<...> visur tenka pastebėti vieną ir tą patį dalyką: tai sunkumas išsireikšti gražiai lietuviškai“²⁰. Autoriaus manymu, terminologijos stoka, kaip ir svetimybėmis užteršta kalba, yra sunkiai įveikiamos kliūtys, kurias būtina turėti omenyje kalbant apie vyskupo [Baranausko](#) Šventojo Rašto vertimą.

Reikia pasakyti, kad [Padolskis](#) gana plačiai pristato [Baranausko](#) teologinę ir filologinę pasirengimą, atkreipia dėmesį į poetinius gebėjimus, sekdamas [Dambrausku-Jakštu](#) ir [Biržiška](#), apibūdina aptariamą Šventojo Rašto vertimo rankraštį, pateikia pagrindinius duomenis apie vertimo aplinkybes, pažymi, jog vertimą, pradėtą 1901 m. rugsėjo mėn., nutraukė vertėjo mirtis – [Baranauskas](#) mirė 1902 m. lapkričio 26 d. Tą dieną dar spėjo išversti keletą eilučių – baigė Raudų III skyrių. Tai 1528 p. infolio rankraštis.

¹⁸ Ten pat, p. 88.

¹⁹ Ten pat.

²⁰ Ten pat, p. 90.

Vertindamas patį tekstą, [Padolskis](#) iš esmės pakartoja [Dambrausko-Jakšto](#) išsakytus vertinimus, apibūdindamas vertimą kaip vergišką sekimą lenkiškuoju [Vujeko](#) vertimu. Nauja išvalga yra priekaištas dėl egzegezės žinių stokos – pasak [Padolskio](#), [Baranauskas](#) buvo teologas, o ne egzegetas. Egzegezės žinių turėjo tikrai tiek, kiek jų buvo gavęs Peterburgo dvasinėje akademijoje. Todėl paaiškinimai, [Padolskio](#) manymu, išėjo tokie silpni. Atkreipęs dėmesį į [Baranausko](#) itin mėgtas vartoti senovines kalbos formas, [Padolskis](#), remdamasis vyskupo kapeliono kunigo [Laukaičio](#) atsiminimais, teigia [Baranauską](#) norėjus „sukurti lietuvišką biblinį stilių, kaip kadaise lenkišką biblinį stilių sukūrė [Vujekas](#)“²¹. Ir nors [Baranausko](#) vertimą, kaip iki jo rašiusieji [Biržiška](#) ir [Dambrauskas-Jakštas](#), vertino neigiamai, teigdamas esą „visai suprantama, kad toks vertimas niekuomet negalės išvysti pasaulio šviesos“²², jo vertę įžvelgia kitoje plotmėje, – tai esąs darbas, kuris rodo nepaprastą vertėjo pasiaukojimą jį dirbant. Pasak [Padolskio](#), [Baranauskas](#) ainiams palikęs darbštumo pavyzdį, meilės ir pagarbos Dievo Žodžiui pamoką. Nors [Dambrauskas-Jakštas](#), rašydamas apie lietuviškus Šventojo Rašto katalikiškus vertimus, aptarė ir [Baranausko](#) Šventojo Rašto vertimo rankraštį, tačiau [Padolskio](#) straipsnis yra pirmas, specialiai skirtas [Baranausko](#) vertimo analizei.

Straipsnis apie vyskupo [Skvirecko](#) Šv. Rašto vertimą²³ parašytas analogišku metodu kaip ir analizuojantis [Baranausko](#) vertimą, t.y. pirmoje straipsnio dalyje autorius pateikia Šventojo Rašto vertimų į lietuvių kalbą glaustą apžvalgą, vėliau pereina prie vyskupo [Skvirecko](#) veiklos Šventojo Rašto vertimų srityje. Autorius nuosekliai aptaria [Skvirecko](#) įnašą, aprašo rengimąsi Šventojo Rašto vertimo darbui. Pasirodo, kad [Skvireckas](#), 1900 m. grįžęs iš studijų Peterburgo dvasinėje akademijoje į Žemaičių vyskupijos seminariją ir pradėjęs skaityti Šventojo Rašto kursą, svarstė galimybę imtis versti Evangelijas. Apsisprendęs ėmėsi darbo. Tačiau, pasklidus žiniai apie [Baranausko](#) pradėtą vertimą, savąjį atidėjo. Po [Baranausko](#) mirties grįžo prie pradėtojo Naujojo Testamento vertimo. [Padolskis](#) nurodo, jog šią Naujojo Testamento dalį, t.y. Evangelijas ir Apaštalų darbus, [Skvireckas](#) išvertė per porą metų – 1902–1904 m. Buvo išleista jau spaudą atgavus, 1906 m.

[Padolskis](#) nuosekliai glaustai aptaria šešiais tomais išleisto lietuviško Šventojo Rašto vertimo, atskirų tomų rengimo bei leidybos aplinkybes, pateikia duomenų apie [Skvirecko](#) parengtus Naujojo Testamento pakartotinius leidimus, išėjusius 1939–1940 m., trumpai pristato išeivijoje išleistus

²¹ Ten pat, p. 97.

²² Ten pat, p. 98.

²³ V.[Padolskis](#), Arkivysk. dr. J.[Skvireckas](#), Šv. Rašto vertėjas, *Aidai*, 1953, Nr. 6, p. 241–247.

Skvirecko verstus Šventojo Rašto tekstus. Be kita ko, Padolskis rašo, jog Skvireckas yra peržiūrėjęs visą Senąjį Testamentą, kurį buvo ketinama išleisti dviem tomis. Tai tik lietuviškas tekstas su plačiais komentarais, taip pat bendrasis viso Šventojo Rašto įvadas ir atskirų knygų įvada. Apie tai, kad pats yra su šiuo darbu susijęs, Padolskis neužsimena, visus nuopelnus priskiria Skvireckui. Tačiau prelato Lado Tulabos rašytame Padolskio nekrologe, be kita ko, minima, jog Padolskis „artimai bendradarbiavo su J.E. arkiv. Skvirecku, leidžiant naują, pataisytą, Šv. Rašto Seno Testamento laidą“²⁴. Nėra pagrindo Tulabos, Padolskį gerai pažinojusio, pateiktais duomenimis abejoti. Juolab kad ir iš Padolskio straipsnio akivaizdu, jog spaudai parengtą Senojo Testamento tekstą jis yra bent jau matęs ir vartęs. Reikėtų išsamesnių tyrimų, norint atsakyti į klausimą, kuo konkrečiai Skvirecko ir Padolskio bendradarbiavimas reiškėsi. Greičiausiai Padolskis yra padėjęs rengti komentarus, nors neatmestina, kad galėjo prisidėti ir tobulinant patį vertimą, nes profesiniu požiūriu buvo kaip reta tam pasirengęs – apgynęs teologijos ir filosofijos daktaratus, specialiai porą metų gilinęsis į Šventąjį Raštą ir gavęs Šventojo Rašto licenciato laipsnį, mokėjęs aštuonias kalbas, neabejotinai tuo klausimu gerai susipažinęs su pasauline literatūra.

Apibendrinant reikia pasakyti, kad vyskupo Vincento Padolskio įnašas į lietuviškų Šventojo Rašto tyrinėjimų istoriją nėra vienareikšmis – vertindamas ankstesnius Šventojo Rašto vertimus į lietuvių kalbą ir pristatydamas vertėjus, Padolskis pakartojo iki jo rašiusiųjų nuomones, o rašydamas apie savo amžininko Skvirecko vertimą, pateikė istoriografijai naujų duomenų. Be to, pirmasis atkreipė dėmesį į Šventojo Rašto vertėjų asmenybes, pirmasis ėmėsi specialiai tirti vyskupo Baranausko vertimo įtaką lietuviškiems Šventojo Rašto vertimams. Tad Padolskio tekstai yra svarbūs Šventojo Rašto vertimų į lietuvių kalbą raidos tyrimams. Nėra duomenų, jog būtų turėjęs ketinimų parašyti Šv. Rašto lietuviškų vertimų istoriją. Padolskio straipsniuose pateikiamas Šventojo Rašto lietuviškų vertimų apžvalgas reikia vertinti kaip puikias mokslo populiarinimo publikacijas, tuo metu atlikusias reikšmingą šviečiamąjį vaidmenį supažindinant su pagrindiniais Šventojo Rašto vertimo į lietuvių kalbą raidos etapais. Lieka neatsakytas klausimas dėl Padolskio pagalbos Skvireckui rengiant lietuvišką Senojo Testamento dvitomį.

Įteikta 2004 m. birželio mėn.

²⁴ L. Tulaba, Vyskupas Vincentas Padolskis (1904–1960) (nekrologas), LKMA Metraštis, t. 1, Roma, 1965, p. 283–289.

BISHOP VINCENTAS PADOLSKIS AND TRANSLATIONS OF THE BIBLE INTO LITHUANIAN

Aldona Prašmantaitė

Summary

The contribution of Bishop Vincentas Padolskis (1904–1960) to the history of investigations of the Bible in Lithuanian is not singular. In evaluating earlier translations of the Bible into Lithuanian and presenting the translators, Padolskis repeated the opinions of the those who wrote before him, but writing about the translation of his contemporary Archbishop Juozapas Skriveckas he presented new facts for its historiography. Padolskis was the first one to pay attention to the personalities of the translators of the Bible, he was the first one to give particular attention to the role of the translation of Bishop Baranauskas in the context of the translations of the Bible. Thus, the writings of Padolskis are without any doubt important for studies of the translations of the Bible into Lithuanian. His articles presenting reviews of the translations of the Bible into Lithuanian have to be viewed as excellent publications for making science popular, but at the same time also playing a significant educational role in presenting the main developments in the translation of the Bible into Lithuanian. The extent of the assistance given by Padolskis to Skriveckas in preparing the two-volume Lithuanian Old Testament remains a moot question.

KUN. TEOL. LIC. LIONGINAS VIRBALAS, SJ

Teologijos licenciatas

VYSKUPO VINCENTO PADOLSKIO

„KELIONĖ Į ŠVENTĄJĄ ŽEMĘ“

Straipsnyje apžvelgiami vysk. V. Padolskio kelionės į Šventąją Žemę prisiminimai, kurie gretinami su kitais panašių piligriminių kelionių aprašymais lietuvių kalba ir šiandienine Palestinos padėtimi. Po studijų Friburge ir Romos Biblijos institute V. Padolskis tiek mokslinio susidomėjimo vedamas kaip Šventojo Rašto specialistas, tiek maldingumo skatinamas vyko į Palestiną susipažinti su Šventojo Rašto ir Jėzaus gimtąja žeme. Turime išleistą tik pirmąją kelionės įspūdžių dalį. Beveik pusę jos užima maršruto per įvairius kraštus iki Šventosios Žemės aprašymas. Kitoje dalyje pateikiamas ekskursijų Sirijoje ir Galilėjoje įspūdžių ir aplankytų vietų komentaras. Nors Jeruzalėje V. Padolskis praleido penkias savaites, tačiau, jausdamas šio miesto svarbą ir šventųjų vietų gausą, matyt, norėjo jį aprašyti atskiroje dalyje, bet jos taip ir neišleido.

Kelionės aprašymą pajvairina paties autoriaus darytos fotografijos. Aprašydamas lankomus miestus autorius naudoja progą plačiau papasakoti su jomis susijusias Šventojo Rašto istorijas, pamini archeologinius atradimus, anuometinio Palestinos gyvenimo kasdienybę ir aktualijas. Iš kelionės aprašymo matyti istoriškai susiformavusi Katalikų Bažnyčios vienuolių veikla Šventojoje Žemėje. V. Padolskis visoje kelionėje jautėsi kaip kunigas piligrimas, dažnai mini, kokioje koplyčioje ar bažnyčioje galėjo aukoti šv. Mišias. Ilgesnį laiką užsienyje praleidusiam autoriui kelionėje matomi vaizdai priminė Lietuvos vietas, žmones, jų pamaldumą, istoriją. Vysk. V. Padolskis pastaba, kad jo lankomas kraštas, patyręs daugybę istorijos audrų, bet tuomet ramus, praėjus septyniems dešimtmečiams, deja, vis dar lieka kaip trokštama viltis bei neįgyvendintas siekis.

Minėdami praeities žmonių sukaktis, stengiamės dar kartą žvilgtelėti į jų gyvenimą, geriau jį pažinti, iš tolimesnės perspektyvos įvertinti nuveiktus darbus. Tokiomis progomis lankomos su jų gyvenimu susijusios vietos ar net atidengiamos memorialinės lentos ten, kur šie žmonės gimė ar daugiausia darbavosi. Šiais metais minime šimtąsias Lietuvių katalikų mokslo akademijos atkūrėjo tremtyje vyskupo Vincento Padolskio gimimo metines. Šia proga taip pat galime pereiti jo takais. Per savo neilgą gyvenimą jis gebėjo nemažai nukeliauti ir pailstume bandydami per valandėlę įveikti jo išmatuotus kilometrus. Tačiau yra viena ypatinga kelionė, kurią tikrai verta

prisiminti dėl kelių priežasčių. Visų pirma, vyskupas [Padolskis](#) pats ją aprašė ir todėl geriausiai bei smulkiausiai apie ją žinome. Antra, ši kelionė išsiskiria iš visų kitų savo ypatingumu kiekvienam krikščioniui, nes tai kelionė į Šventąją Žemę.

Šventųjų vietų lankymas nėra naujas dalykas. Žinome, kad krikščionys į ten vykdavo jau II amžiuje. Tokios maldininkų kelionės, ypač į Palestiną, tapo itin populiarios [Konstantinui](#) Didžiajam 313 m. Milano ediktu suteikus teisę krikščionims laisvai išpažinti savo tikėjimą. 324 m. į Jeruzalę ir Betliejų nukeliavo [Konstantino](#) motina Šv. [Elena](#) (apie 255–330). [Jėzaus](#) gimtosios vietos, jo kojų pėdsakais ir krauju paženklinta žemė traukė visų amžių [Kris-taus](#) sekėjus, kurių ne vienas savo išpūdžius išdėstydamas raštu. Seniausias žinomas maldininkų kelionių dienoraštis yra „Burdigalos vadovas“¹. Ankstyvųjų krikščionių mąstysena ir pamaldumas gyviausiai atskleista IV a. pabaigos iš Pietų Galijos arba iš Galicijos kilusios maldininkės [Egerijos](#) „Kelionės dienoraštyje“², kuris teikia neįkainojamą informaciją krikščioniškosios liturgijos, archeologijos, tipografijos ir kalbotyros bei ano meto Palestinos istorijos tyrinėtojams.

Turbūt pirmasis (bent jau žinomas) Lietuvos maldininkas, nuvykęs į Šventąją Žemę, buvo Radvila [Našlaitėlis](#), 1583 m. savo kelionės išpūdžiais pasidalijęs su kitais³.

Po jo turime Amerikoje, Bruklino vyskupijoje dirbusio kun. J.A.[Pauliu-ko](#) aprašytą jubiliejinių 1925-ųjų metų kelionę į Afriką, Palestiną ir Europą, įskaitant ir Lietuvą. Surinkęs savaitraštyje „Garsas“ spausdintus straipsnius ir papildęs gausiomis iliustracijomis autorius jas išleido atskira knyga⁴.

Po 7-erių metų, 1932 m. čia apsilankė kitas kunigas – V.[Padolskis](#), ką tik Romoje baigęs studijas Šventojo Rašto institute. Jo išpūdžių knyga marijonų išleista 1938 metais⁵. Panašiu metu po šį kraštą važinėjo dar vienas lietuvis – Antanas [Poška](#) (1903–1992), savita nuotykių ieškotojo ir žurnalisto plunksna aprašęs kelionę. Tiesa, jo knyga pasirodė tik 1996 m.⁶

Biblistas, Šventojo Rašto vertėjas Antanas [Rubšys](#) savo dažnas keliones į biblines žemes XX a. viduryje aprašė jam būdingu patraukliu stiliumi, derindamas asmeninius keliautojo išpūdžius su siekiu skaitytojui padėti su-

¹ *Itinerarium Burdigalense*, 333.

² Fragmentas išspausdintas „Naujajame židinyje“, 1995, Nr. 7–8.

³ M.K.Radvila [Našlaitėlis](#), *Kelionė į Jeruzalę*, Vilnius: Mintis, 1990.

⁴ J.A.[Pauliukas](#), *Kelionės išpūdžiai*, Brooklyn, New York, 1926.

⁵ V.[Padolskis](#), *Kelionė į Šventąją Žemę. Iš Romos į Jeruzalę*, d. 1, Marijampolė, 1938.

⁶ A.[Poška](#), *Judėjos slėniais ir aukštumomis*, Vilnius: Džiugas, 1996.

prasti pačią Šventąją istoriją. 1982 m. *Krikščionio gyvenime* leidyklos knygų serijoje pasirodęs jo kelionės aprašymų tomelis, pakartotinai išleistas Lietuvoje⁷, papildytas 2-ąja ir 3-iąja dalimi⁸, sekant apaštalų takais, išlieka viena vertingiausių lietuvių kalba parašytų Šventosios Žemės studijų.

Po nepriklausomybės atgavimo atsivėrusios Lietuvos sienos paskatino keliauti ne tik ieškant verslo ryšių, bet ir sekant Įsikūnijusio Žodžio, Dievo ir žmogaus pėdomis. Kaip tik šiuo metu pasirodė dar keletas knygų apie tokias keliones: kun. Gintauto [Jankausko](#)⁹ ir kun. Kazimiero [Ambraso](#), SJ¹⁰. Jubiliejiniais metais pagausėjus maldininkų kelionių į Šventąją Žemę buvo sumanytas ir išleistas vadovas, kuris į šią šalį vykstantį žmogų supažindintų su svarbiausiomis biblinėmis vietomis, jų istorija ir krikščioniška reikšme¹¹. Deja, knygai pasirodžius Izraelyje kilę neramumai sukliudė jubiliejinį metų kelionių planus ir iki šiol neleidžia jų atnaujinti.

Grįžkime prie V. [Padolskio](#) kelionės. Po studijų Friburge ir Romos Biblijos institute, tuomet dar kunigas [Padolskis](#), prieš grįždamas tėvynėn, vyksta į Šventąją Žemę. Ši kelionė paties autoriaus įsitikinimu puikiai vainikavo jo Šventojo Rašto studijas. Savo mokslinį interesą jis taip aiškina: „Juk veik visos Šventraščio knygos pasaulio šviesą išvydo kaip tik anam mažutėly tolimam Palestinos krašte ir kad pagaliau anų laikų papročiai dar ir šiandien yra dalinai išlikę. Šventrašty yra minimos taip pat įvairios Palestinos vietovės. Jų apžiūrėjimas daug padeda patį tekstą geriau suprasti“¹². Žinoma, krikščionį ten traukia ir kiti motyvai: „Ten gimė, augo, mokė žmoniją ir mirė už ją [Kristus](#), pasaulio Išganytojas. Savo prakaitu ir krauju Jis pašventė šio krašto kelius ir takus, miestai ir kaimai girdėjo Jo dieviškus žodžius, kalnai ir uolos Jį besimeldžiantį stebėjo“¹³. „Sujungti gi mokslo tikslus su giliausiomis kiekvienos krikščioniškos sielos aspiracijomis buvo gera proga“¹⁴, – apibendrina pats keliauninkas.

⁷ A. [Rubšys](#), *Šv. Rašto kraštuose*. Putnam: Krikščionis gyvenime, 1982; A. [Rubšys](#), *Šventojo Rašto kraštuose*, Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998.

⁸ A. [Rubšys](#), *Šv. Rašto kraštuose. Apaštalo [Pauliaus](#) pėdsakais*, d. 2, Putnam: Krikščionis gyvenime, 1990; A. [Rubšys](#), *Šventojo Rašto kraštuose. Apaštalo [Pauliaus](#) pėdsakais*, d. 2, Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998.

⁹ G. [Jankauskas](#), *Šventoji Žemė*, Vilnius: Lumen, 1995.

¹⁰ K. [Ambrasas](#), *Taboro kalno šalis*, Vilnius: Katalikų akademija, 1995.

¹¹ *Šventoji Žemė: piligrimo vadovas*, parengė Lionginas [Virbalas](#), Kaunas: UAB „Judex“, 2000.

¹² V. [Padolskis](#), *Kelionė į Šventąją Žemę*, p. 10.

¹³ Ten pat, p. 10–11.

¹⁴ Ten pat, p. 11.

Šventojo Rašto institutas kasmet rugpjūčio pabaigoje rengdavo mokslines ekskursijas į Šventąją Žemę. Kai kurie jų dalyviai jau nuo liepos pradžios vykdavo į Jeruzalę, ten klausydavo specialių paskaitų ir lankydavo vietas, kurių buvo neįmanoma pasiekti pagrindinės ekskursijos metu. Taip kartu su kitais rengėsi keliauti ir V. [Padolskis](#), tačiau numatytas laivo maršrutas jam netiko, mat laivas neplaukė į Konstantinopolį, o jį [Padolskis](#) pakeliui norėjo būtinai aplankyti. Todėl atsiskyręs nuo grupės jis sudėliojo savąjį maršrutą per Italiją, Jugoslaviją, Vengriją, Rumuniją, Bulgariją, Turkiją, Graikiją, Rodo ir Kipro salas.

Turime išleistą tik pirmąją kelionės išpūdžių dalį. Beveik pusę jos užima maršruto per įvairius kraštus iki Šventosios Žemės aprašymas. Kitoje dalyje pateikiamas ekskursijų Sirijoje ir Galilėjoje išpūdžių ir aplankytų vietų komentaras. Nors Jeruzalėje V. [Padolskis](#) praleido penkias savaites, tačiau jausdamas šio miesto svarbą ir šventųjų vietų gausą, matyt, norėjo jį aprašyti atskiroje dalyje, kurios taip ir neišleido. Kelionės aprašymą pajvairina paties autoriaus darytos fotografijos.

Kelionė per tarpukario pietryčių Europą didelio išpūdžio nepadarė. Apie kiekvieną aplankytą šalį, miestą V. [Padolskis](#) stengiasi pateikti istorinių ir geografinių duomenų, pajvairindamas juos tuometinės padėties apibūdinimu ir savo asmeniniais išpūdžiais. Lankomi Graikijos ir Turkijos miestai, jų istorinės, apaštalus menančios vietos autoriui labiau sužadina vaizduotę ir duoda gerą progą papasakoti Šventojo Rašto istorijas. Tai jis daro ir detalčiai aprašydamas kelionę po Siriją bei Palestiną. Senieji laikai anuometiniams keliauninkams priartėja ne tik per Šventojo Rašto istorijas. Galima tik pavydėti (arba apgailestauti), kai autorius su kitais ekskursijos dalyviais senųjų Sirijos miestų vietose renka įdomesnius archeologinius radinius ir net sukaupia visą jų kolekciją. Šiuo metu įstatymai tokius „kolekcionierius“ įvertintų visai kitokiu žodžiu ir sankcijomis.

Pagrindinę ekskursiją maldininkų grupė pradeda nuo Beiruto. Pasidairę po Libano kalnus ir keletą istorinių miestų, jie leidžiasi į Siriją; jai anuomet priklausė ir dabartinis Turkijos miestas Antiochija. Sirijos dykuma, Euf-ratas, Damasko mūrai – tai vis biblistui be galo reikšmingos ir vaizduotę žadinančios vietos. Tačiau kelionė po jas atneša ir savo pavojų. Antai smėlio audra pakeliui iš senosios Palmyros, rūpestis dėl degalų nepasiėmusio vairuotojo aplaidumo arba gąsdinantys kalnų keliai. Ir, žinoma, kasdien visus varginantis nežmoniškas karštis.

Iš Damasko V. [Padolskio](#) ir bendrakeleivių kelionės maršrutas pasuko į paties [Jėzaus](#) vaikščiotas vietas. Pažintis su Galilėja jam prasidėjo nuo Ge-

nezareto ežero. Įdomus sutapimas. Kelios grupelės Lietuvos maldininkų, 1995–1997 m. apsilankiusios Šventojoje Žemėje dar prieš pradėdant vykti gausesnėms turistinių firmų organizuojamoms ekskursijoms, taip pat pirmiausia apsistodavo Tabghoje, prie ežero, ar tik ne tame pačiame pastate (arba bent šalia esančiame), kaip ir vysk. V. Padolskis prieš daugiau kaip 60 metų. Ir vieniems, ir kitiems didžiulį išpūdį paliko pati Galilėjos gamta, per du tūkstančius metų mažai pasikeitusi ir akivaizdžiai pristatanti evangelinių įvykių scenografiją.

Iš V. Padolskio aplankytų vietų kai kurios panašiai atrodo ir šiandien, pavyzdžiui, Taboro kalno bažnyčia, skirta Jėzaus Atsimainymui, Karmelio kalno vienuolynas. Tačiau atsirado ir nemažai naujo. Neliko anuomet stovėjusios kuklios ar net prastos Nazareto bažnyčios, kurią, atsiradus galimybei, pakeitė moderni bazilika, atskleidžianti tiek pačią Šventąją grota, tiek išpūdingas anksčiau čia stovėjusių šventovių liekanas. Apie statybų planus užsimena ir pats autorius. Kafarnaumas, anuomet buvęs tik žolėmis apaugusių griuvėsių vieta, šiandien po atliktų kasinėjimų pasakoja apie kasdienę Galilėjos žvejų gyvenimą, ūkio darbus, šeimos tradicijas. O Nazaretas jau nebėra tas buvęs krikščioniškas Palestinos miestas su dviem trečdaliais gyventojų krikščionių, kaip anuomet. Senamiestyje įsikūrusius arabus šiandien apsupo ant kalvos įsikūrusio modernaus žydų gyvenamo miesto kvartalai.

Mokslo interesų turinčiam Šventosios Žemės lankytoji svarbios ne tik pačios biblinės vietos, bet ir nauji atradimai jose. Kaip tik tokie kasinėjimai jau vyko praėjusio amžiaus pradžioje. Antai senajame Megido mieste apsilankę maldininkai turėjo progos iš kasinėjimų prižiūrėtojo sužinoti apie įvairius radinius ir atkastus istorinius kodus.

Iš kelionės aprašymo matyti istoriškai susiformavusi Katalikų Bažnyčios vienuolių veikla Šventojoje Žemėje. Žinoma, seniausią tradiciją turintys ir daugiausiai patyrę jos saugotojai buvo ir tebėra pranciškonai. Tačiau darbuojasi taip pat ir kiti, įsteigę studijų arba apaštalinius centrus: jėzuitai, kurių namuose dažnai apsistodavo keliauninkai, saleziečiai, Nazarete pradėję plačią socialinę veiklą, Karmelyje įsikūrę karmelitai ir kiti.

V. Padolskis visoje kelionėje jaučiasi kaip kunigas piligrimas. Nenuostabu, kad viena dažniausių pastabų apie vietas – kur, kokioje koplyčioje ar bažnyčioje galėjo aukoti šv. Mišias. Aprašydamas lankomus miestus jis naudoja progą plačiai papasakoti su jomis susijusias Šventojo Rašto istorijas. Šiuolaikiniuose vadovuose tokius pasakojimus pakeičia Šventojo Rašto ištraukos. Anuomet, nors ir turėdamas po ranka vysk. J. Skvirecko vertimą,

Padolskis pasirinko pasakojimą. Tai leido jam glausčiau, su norimais komentarais ir akcentais išdėstyti išganymo istorijos įvykius.

Šešerius metus užsienyje praleidusiam kunigui **Padolskiui** keliaujant dažnai kyla Tėvynės ilgesys, matomi vaizdai primena Lietuvos vietas, žmones, jų pamaldumą, istoriją. Dar žvalgydamasis į naktinio Budapešto panoramą ir pajutęs šiaurės rytų vėją, vyskupas mintimis keliauja į Lietuvą: „Jaučiau, kad jis į čia atskrido iš gimtojo krašto, iš Lietuvos, ir neapvaldomas ilgesys užgulė mane. Niekuomet nejaučiau Lietuvą taip brangią kaip dabar“¹⁵. Panašios mintys jam kyla ir Sirijos laukuose pastebėjus į pietus (o gal iš Lietuvos?) traukiantį gandrų pulką.

Įdomios kelios kitos šios kelionės sąsajos su Lietuva. Beirute apsistojęs pas jėzuitus **V. Padolskį** nustebino lietuviškai užkalbinęs tėvas, „**Jėzaus** Širdies pasiuntinio“ arabų kalba redaktorius, mokėjęs net 22 kalbas. Jis parodė visą glėbį jo perskaitytų lietuviškų knygų. „Ypač atsidėjęs sekąs Kaune tėvų jėzuitų leidžiamą „Žvaigždę“, kuria daug pasinaudojęs savo leidžiamam laikraščiui redaguoti. Tai esąs geriausias jam žinomas šios rūšies laikraštis, paduodąs daug žinių ir trumpai. Turiu prisipažinti, šis svetimtaučio pareiškimas man, lietuviui, buvo labai malonu išgirsti“¹⁶, – komentuoja **V. Padolskis**. Vėliau **Padolskis** aprašo apsilankymą Betsano, arba Skitopolio, miestyje, kuris istoriniuose šaltiniuose minimas dar XV a. prieš **Kristų** ir kurio titulinis arkivyskupas buvo Pranciškus **Karevičius**. Tarp žydų imigrantų, įsikūrusių Ezdrelono (Jezraelio) slėnyje, būta išeivių ir iš Lietuvos, nors su jais pasimatyti autoriui taip ir nepavyko.

Per paskutinius dešimtmečius padėtis Šventojoje Žemėje iš esmės pasikeitė. **V. Padolskio** kelionės metu Palestina dar priklausė Anglijos protektoratui, joje daugumą gyventojų sudarė arabai, o žydai kūrėsi žemdirbių gyvenvietėse, vertėsi verslais miestuose. Tačiau jau tuomet gausėjo imigrantų, grįžusių į savo protėvių žemę. Šią tendenciją pajunta ir autorius, paminėdamas, kad Tiberiadoje, Haifoje žydai sudaro ne tik daugumą gyventojų, bet jų ir toliau sparčiai gausėja. Pasakodamas apie Ezdreliono slėnio istoriją, **V. Padolskis** rašo: „Ezdreliono lyguma daug visko matė. Pasauly joks žemės sklypas neregėjo tiek kovų, kiek ji. Egiptiečiai ir asirai, izraelitai ir filistiečiai, graikai ir romėnai, mongolai ir turkai, kryžiuočiai ir arabai čia kovojo už valdžią priešakinėje Azijoje. Neretai čia buvo sprendžiamas Afrikos ir Europos likimas. Čia grūmėsi ir Napoleonas, pagaliau Didžiojo karo metu

¹⁵ Ten pat, p. 57.

¹⁶ Ten pat, 150–151.

kovojo anglai ir turkai. Vis tai netolima praeitis. Žemė, tiek praleidusi audrų, šiandien rami“¹⁷.

Žinoma, autorius negalėjo žinoti, kokios kovos dar laukia šios žemės, ypač 1948 m. arabų–žydų karas. (Kaip negalėjo žinoti ir to, kad jo knygoje išsakytas rūpestis dėl SSRS gyvenančių žmonių, kurie „persekiojami už tikėjimą, už sąžinės laisvę, pasilikę be žmogiškų teisių ir be pragyvenimo šaltinių“¹⁸, skaudžiai palies jį patį ir visą lietuvių tautą.) Tai gyva visos Šventosios Žemės istorija, iki šiol tebesitęsianti ne tik naujais atradimais, šventąsias vietas menančiais statiniais, bet ir senais nesutarimais, kraujo liejimu. Nė vienas, lankęsis tose vietose, negali be nerimo stebėti ten dabar vykstančių įvykių. O kas dar laukia šios žemės? Deja, dramatiškas nesutarimų ir naikinimo suktukas nesustoja, o įtraukia vis naujas savo aukas. Blieka tik melstis ir su vysk. V. Padolskiu linkėti ramybės šiai daug liūdesio patyrusiai žemei.

[teikta 2004 m. liepos mėn.

„THE JOURNEY TO THE HOLY LAND“
BY BISHOP VINCENTAS PADOLSKIS

Lionginas Virbalas, SJ

Summary

The article reviews the memoirs of Bishop Padolskis about his journey to the Holy Land, comparing them with other similar pilgrim journeys in the Lithuanian language and the current situation in Palestine. After studies in Fribourg, Switzerland and the Bible Institute in Rome, prompted by both his scholarly interest as a Bible specialist and piety, Padolskis traveled to Palestine to become acquainted with the birth land of the Bible and Jesus. Only the first part of his memoirs of the journey is being published. Almost half of it consists of descriptions of trips through various countries on the way to the Holy Land. In the other part there are impressions of his excursions in Syria and Galilee and commentaries about places visited. Although Padolskis spent five weeks in Jerusalem, he recognized the importance of this city and the vast number of holy places and, apparently, wanted to write about it in a separate part, but it was never issued.

¹⁷ Ten pat, p. 288–289.

¹⁸ Ten pat, p. 66.

The account of the journey is supplemented with photographs taken by Padolskis. In writing about cities visited, the author uses the opportunity to describe in broader terms histories in the Bible tied to them, mentions archeological findings and the every day events of life in Palestine of that time. From the account of the journey one can see the activities of the Catholic Church monasteries from a historical perspective in the Holy Land. During the whole trip Padolskis felt like a pilgrim priest, frequently mentioning in which chapel or church he was able to offer Holy Masses. As he had spent a longer period abroad, scenes during the trip reminded him of places, people in Lithuania, their piety, history. Bishop Padolskis noted that the land he was visiting had faced many struggles in its history, but was now peaceful. Today seventy years later the peace unfortunately still remains as a desired hope and an unrealizable goal.

DR. ALDONA VASILIAUSKIENĖ

Vilniaus universitetas, Religijos studijų tyrimo centras

DAKTARAS VYSKUPAS VINCENTAS PADOLSKIS: VEIKLA LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOJE

Teologijos ir filosofijos mokslų daktaras (dvigubas), vyskupas Vincentas [Padolskis](#), kaip ir daugelis Lietuvos intelektualų, tarpukaryje išitraukė į Lietuvos katalikų mokslo akademijos (LKMA) veiklą: dalyvavo suvažiavimuose, pirmininkavo, buvo renkamas į Teologijos sekcijos vadovybę, skaitė pranešimus. Pasitraukęs į Vakarus, dr. vysk. V.[Padolskis](#) tapo vienu iš Katalikų akademijos atkūrėjų; buvo Reorganizacinės komisijos pirmininkas, o atkūrus LKMA – išrinktas Akademijos pirmininku. Dr. vysk. V.[Padolskio](#) vadovaujama Akademija sustiprėjo, išitvirtino – išaugo narių skaičius, tapo žinoma visuomenei, ėmėsi svarbių darbų: organizavo LKMA suvažiavimus, planavo knygų serijos leidimą, steigė centrus bei skyrius. LKMA Centro valdybos pirmosios kadencijos metu dr. vysk. V.[Padolskio](#) pastangomis buvo padėti tvirti pagrindai tolesnei Akademijos veiklai.

Vyskupas Vincentas [Padolskis](#) (1904 04 21–1960 05 06) paliko ryškų pėdsaką ir Lietuvos katalikų mokslo akademijos (LKMA) istorijoje. Gimęs lietuviškos spaudos atgavimo metais, iš vyresniųjų brolių (motinos pirmosios santuokos su [Navicku](#) vaikų) patyręs meno ir grožio sampratas, brolio pavyzdžiu pasukęs kunigystės keliu, Vakaruose tobulinęs savo mokslo žinias, išmokęs kalbų, galėjo atlikti ženklus darbus Lietuvoje. Deja, galėjo dirbti tik aštuonerius metus. Bet ir per tą nepilną dešimtmetį – iki okupacinio laikotarpio tapo žinomas ir sielovadinėje veikloje (1940 m. pakeliamas titulinis vyskupas), ir pedagoginėje (1938 m. pakviečiamas dėstyti VDU ir vadovauti Naujojo Testamento katedrai Teologijos-filosofijos fakultete), ir mokslinėje veikloje – tai rodo darbas Lietuvos katalikų mokslo akademijoje.

LKMA istoriją pagal jos veiklos geografiją skiriame į tris laikotarpius: Nepriklausoma Lietuva (1922–1940), išeivija – Roma (1956–1992) ir darbas vėl sugrįžus į tėvynę, t.y. nuo 1990 m., kai Akademija buvo atkurta Lietuvoje, o 1992 m. į ją perkelta ir LKMA Centro valdyba.

Vyskupas Vincentas [Padolskis](#) glaudžiai susijęs su kiekvienu iš šių periodų: Lietuvoje jis išitraukė į LKMA veiklą; išeivijoje – tapo LKMA atkuriamojo Reorganizacinio komiteto pirmininku ir pirmuoju LKMA pirmininku;

trečiajame laikotarpyje – LKMA, minėdama vyskupo gimimo šimtmečio jubiliejų, šiuo renginiu atiduoda savotišką kuklią duoklę tauriam dvasininkui bei mokslininkui. Čia apžvelgsime vysk. V. Padolskio veiklą pirmaisiais dviem LKMA istorijos tarpsniais, kiek jo veikla nulėmė Akademijos darbų kryptis.

Vysk. V. Padolskiui daugiausia dėmesio skyrė jo kolega iš Vilkaviškio kunigų seminarijos, vėliau – Šventojo Kazimiero kolegijos Romoje laikų – dr. prel. Ladas Tulaba¹. Vysk. V. Padolskis minimas katalikų mokslininkų straipsniuose: ir tų, kurie išeivijoje tyrė LKMA istoriją², ir vėlesnių, kurie rašė apie Akademiją, ją atkūrus Lietuvoje. Pastarųjų publikacijose dažniausiai kartojami jau anksčiau pateikti duomenys³. Minint šimtąsias vysk. V. Padolskio metines pasirodė keli straipsniai periodinėje spaudoje⁴.

Studijos, nagrinėjančios vysk. V. Padolskio veiklą Lietuvių katalikų mokslo akademijoje, nėra.

Darbo tikslas: atskleisti vysk. V. Padolskio nuveiktus darbus LKMA, parodyti jų svarbą Katalikų akademijos istorijai.

Darbo metodas: literatūros ir šaltinių kaupimas, analizė, pateikimas.

Literatūra: minėta literatūra bei pirminiai šaltiniai – archyvinė medžiaga (LKMA dokumentai: raštai, laiškai); Vilniaus universiteto Mokslinės bibliotekos Rankraščių skyriuje (VUB RS) saugomi dokumentai, kai kurie jų, pirmąsyk publikuojami *Prieduose*, praplečia žvilgsnį apie vysk. V. Padolskio veiklą Lietuvių katalikų mokslo akademijoje.

1922 m., Lietuvoje kuriantis Katalikų akademijai, V. Padolskis studijavo Popiežiškajame Šv. Grigaliaus universitete Romoje (1922–1925), tad prie

¹ L. Tulaba. *Neišblėstantys žiburiai*, Roma, 1998, p. 241–265; L. Tulaba, Vyskupas Vincencas Padolskis (1904–1960), *LKMA Metraštis*, t. 1, Roma, 1961, p. 283–289; Padolskis Vincencas, *Lietuvių enciklopedija*, t. 21, Boston, 1960, p. 329.

² S. Yla. Lietuvių katalikų mokslo akademija. Bendras žvilgsnis į praeitą kelią, *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 5, Roma, 1964, p. 3–28; J. Brazaitis, Akademija tautos kryžkelėse, LKM Akademijos metų sukakties minėjimas, *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 9, Roma, 1982, p. 3–17; R. Krasauskas, Lietuvių katalikų mokslo akademijos veikimo ir darbų apžvalga (1954–1965), *LKMA Metraštis*, t. 1, Roma, 1965, p. 329–342; S. Bačkis, LKM Akademijos metų sukakties minėjimas, *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 12, Roma, 1987, p. 15–30.

³ A. Tyla, Lietuvių katalikų mokslo akademijai – 70 metų, *LKMA Metraštis*, t. 8, Vilnius, 1994, p. 9–16; A. Vasiliauskiene, *Lietuvių katalikų mokslo akademija*, Vilnius, 1992, 134 p.; A. Vasiliauskiene, Lietuvių katalikų mokslo akademijos istorinė apžvalga, *LKMA Metraštis*, t. 8, Vilnius, 1994, p. 17–24.

⁴ V. Buragas, Šviesi ir tauri asmenybė. Vyskupo Vincento Padolskio 100-osioms gimimo metinėms, *XXI amžius*, 2004, balandžio 30, Nr. 33, p. 5; A. Vasiliauskiene, Pabėgėlių vyskupas, *XXI amžius*, 2004, balandžio 30, Nr. 33, p. 5, 12; A. Vasiliauskiene, Vyskupas Vincencas Padolskis, *Mokslo Lietuva*, 2004, gegužės 20–birželio 2, Nr. 10, p. 9.

šios institucijos steigimo, aišku, neprisidėjo, nors galima drąsiai teigti, kad jos įkūrimas džiugino aštuoniolikmetį jaunuolį.

Baigęs mokslus Vakaruose, turėdamas dvigubą daktaro laipsnį – teologijos (įgytą Romoje) ir filosofijos (įgytą Friburge), 1930 m. grįžo į Lietuvą. Čia tuo metu, kaip ir 1922 m., vėl ėmė stiprėti siekis kurti Lietuvos katalikų universitetą: jaučiant tautininkų spaudimą, pagausėjo straipsnių spaudoje, imtasi ir organizacinių priemonių. Reikia pasakyti, kad tuo metu Katalikų akademija dar nebuvo išskleidusi plačios veiklos. Bet jei tokia veikla ir būtų klestėjusi, jaunas mokslininkas nebūtų spėjęs į ją įsitraukti, nes vyskupas Antanas Karosas tais pačiais metais jį išsiuntė į Romą Šventojo Rašto studijų – reikėjo kvalifikuoto specialisto Vilkaviškio kunigų seminarijai. Romoje V. Padolskis porą metų studijavo Bibliniame Šventojo Rašto institute ir, gavęs licenciatą, 1932 m. sugrįžo į Lietuvą.

Grįžo tais metais, kai Lietuvių katalikų mokslo akademija minėjo savo veiklos dešimtmetį ir pradėjo rengtis Pirmajam suvažiavimui. Katalikų viltis turėti savo Lietuvos katalikų universitetą buvo susilpnėjusi. Tad katalikišką mokslo visuomenę organizuoti bendriems darbams buvo nuspręsta rengiant LKMA suvažiavimus.

Dr. kun. V. Padolskis dalyvavo visuose trijuose nepriklausomoje Lietuvoje vykusiuose LKMA suvažiavimuose, buvo renkamas į Teologijos sekcijos vadovybę. (Mokslinė veikla suvažiavimuose vyko dalykinėse sekcijose, kurios vėliau virto pastoviomis, dirbančiomis tarp suvažiavimų.) Detaliau apžvelgsime V. Padolskio aktyvumą kiekviename suvažiavime.

Apie V. Padolskio aktyvumą pirmajame LKMA suvažiavime 1933 m. vasario 27–28 d. (diskusijos, pasisakymai) tikslesnių duomenų nėra. Tačiau neabejotiną veiklumą rodo faktas, kad jis buvo išrinktas į sekcijos vadovybę. Pirmajame suvažiavime buvo sudarytos keturių (teologijos, filosofijos-pedagogikos, kalbos ir sociologijos mokslų) sekcijų vadovybės. Į Teologijos sekcijos vadovybę išrinkti penki asmenys: kan. Blažiejus Čėsnyš (1884–1944), doc. Pranas Venckus (1898–1951), dr. Ignas Česaitis (1893–1961), prel. Vincentas Borisevičius (1887–1946) ir dr. Vincentas Padolskis (1904–1960)⁵.

Prof. kan. Blažiejaus Čėsnio vadovaujama Teologijos sekcija nutarė: a) Prie LK Mokslo Akademijos suorganizuoti pastovią teologų sekciją, kuriai vadovauti renkama valdyba iš penkių asmenų. Sekcijos uždavinys rūpintis pastoracijos ir religijos mokslo pažanga, leidžiant raštus ir šaukiant pasitarimus; b) Organizuoti kunigams šie mokslinio pobūdžio kursai ir kongresai: pastoraciniai, homiletiniai,

⁵ [Aut. nenurodytas]. Pirmas Lietuvių katalikų mokslininkų ir mokslo mėgėjų suvažiavimas, LKMA Suvažiavimo darbai, t. 1, Roma, 1973, p. 532.

*katechetiniai ir socialiniai; c) Anketos keliu sužinoti ir suregistruoti, kas yra parengęs ar rengia teologinio turinio mokslo ar populiarių veikalų ir pasirūpinti išleisti, kas reikalinga ir tinka šių dienų reikalam. Jei aktualiais klausimais veikalų niekas nerašytų, surasti reikalingiems raštams parašyti autorius*⁶. Tad Teologijos sekcijos veiklos planas buvo ir švietėjiškas, ir organizacinis. Jau tuo metu katalikai suprato, kad tik šviečiamoji ir organizacinė veikla sudaro sąlygas moksliniams darbams ir taip galima išeiti iš nedidelio, tik grupei tyrėjų priklausančio rato.

LKMA II suvažiavime 1936 m. vasario 24–25 d. Kauno metropolijos kunigų seminarijos didžiojoje salėje buvo eksponuojama mokslinės literatūros paroda – tai darbai, pasirodę po pirmojo Akademijos suvažiavimo. Tarp paminėtų 52 pavardžių (be jų, dar buvo jėzuitų, marijonų ir kazimieriečių) kun. Stasys Yla nurodė ir V. Padolskio pavardę⁷.

Teologijos sekcijoje (vadovavo prof. Blažiejus Čėsnyš) išklausti trys pranešimai: prof. kan. Prano Kuraičio „Nacionalizmas krikščioniškosios doktrinos šviesoje“, prel. Vincento Borisevičiaus „Šių dienų lietuvių kataliko religinio charakterio bruožai“ ir vysk. Pranciškaus Petro Būčio, MIC, „Rusai stačiatikiai ir sentikiai Lietuvoje“. Užfiksuota, kad sekcijoje dalyvavo 133 asmenys. Į naująją sekcijos vadovybę išrinkti: prel. V. Borisevičius, dr. P. Venckus, dr. V. Padolskis, dr. Juozas Grigaitis, MIC, (1903–1974) ir kun. Stasys Yla (1908–1983)⁸. Taigi trys asmenys liko tie patys, o kan. B. Čėsnyš ir dr. I. Česaitį pakeitė dr. J. Grigaitis ir S. Yla.

Antrojo suvažiavimo metu priimtose trys rezoliucijos⁹ (pirmąją pasiūlė vysk. P. Būčys (1872–1951), antrąją – Teologijos-medicinos sekcija ir trečiąją – Kazys Pakštas (1893–1960) ir Nikodemus Švogžlys (1899–1985) (žr. 1 priedą).

Priimtose rezoliucijos rodo, kad Akademinė neliko nuošalyje, o ėmėsi spręsti aktualias dorovės problemas. Reikia pasakyti, kad beveik prieš 70 m. LKMA spręsti opūs klausimai nepraradę aktualumo ir šiandieną. Ir dabar katalikai mokslininkai, rūpindamiesi dorove, kelia šiuos klausimus įvairiuose lygmenyse, teikia siūlymus valdininkams, institucijoms.

LKMA III suvažiavime (1939 m. vasario 20–21 d.), kurio tikslas iš visokių atžvilgių nagrinėti poaušrinę Lietuvą ir tuo kuo plačiausiai pasitarnauti mūsų lituanistikai – savo krašto istorijos pažinimui¹⁰, V. Padolskis dalyvauja jau ne tik

⁶ Ten pat, p. 531.

⁷ S. Yla, Antrasis L.K. mokslininkų ir mokslo mėgėjų suvažiavimas, *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 2, Roma, 1973, p. 462–463.

⁸ Ten pat, p. 467–468.

⁹ Ten pat, p. 471–472.

¹⁰ *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 3, Roma, 1972, p. V (Pratartis).

kaip Vilkaviškio kunigų seminarijos, bet ir kaip VDU dėstytojas. Čia jo veikla itin aktyvi: pirmininkauja suvažiavimo darbo prezidiumui, kalba diskusijose, Teologijos–Religijos–Bažnyčios sekcijoje skaito pranešimą: „Vysk. A. Baranauskas ir Šventojo Rašto vertimas į lietuvių kalbą“¹¹.

Kartu su prof. Baliu Vitkumi (1898–1988) ir vyr. asistentu dr. Jonu Pankausku (1904–1966?) dr. kun. V. Padolskis buvo pakviestas į darbo prezidiumą. Jis tapo ir šio prezidiumo pirmininku. Suvažiavimas dirbo pagal V. Padolskio pasiūlytą reglamentą ir programą. Reikia pasakyti, kad V. Padolskio pateiktos suvažiavimo darbo taisyklės nebuvo naujiena. Pirmajame suvažiavime jas buvo parengęs Kazys Pakštas, antrajame – Antanas Salys (1902–1972).

Tačiau V. Padolskio, kaip ir A. Salio, taisyklėse suvažiavimo dalyviai nebeskirstomi į narius ir svečius (kaip buvo pirmojo suvažiavimo metu, taigi dingsta vienas punktas ir lieka 14), taisyklės yra konkretesnės, ta pati mintis pasakyta glaustai, neišsiplečiant, nurodoma pranešimų ir paskaitų trukmė, suvažiavimo dalyvių teisės, išrinktųjų komisijų kompetencija, nutarimų priėmimo sąlygos¹² (žr. 2 priedą).

Teologijos sekcijoje (pirm. prel. Vincentas Borisevičius, sekretorius kun. Ladas Tulaba) buvo išklaustyti trys pranešimai: Lietuvos Marijonų provincijolo dr. kun. V. (korektūros klaida, turi būti Juozo) Vaišnoro „Kataliko kunigo veikla kovoje su rusifikacija prieškariniu metu“, prel. V. Borisevičiaus „Dorinis elementas vyskupo Motiejaus Valančiaus kūryboje ir veikloje“ ir jau minėtas dr. kun. V. Padolskio pranešimas „Vysk. A. Baranauskas ir Šventojo Rašto vertimas į lietuvių kalbą“. Reikia pasakyti, kad tai ne vienintelis mokslininko darbas Šventojo Rašto tema¹³ (tačiau L. Tulabos išvardytuose V. Padolskio darbuose nepaminėtas jo straipsnis „Šv. Rašto neklaidingumas (De inerrantia sacrae scripturae)“¹⁴).

Suvažiavimo metu V. Padolskis užfiksuotas kaip aktyvus pranešimų klausytojas, kartu su kunigais Pranu Venckumi ir Stasiu Yla įsitraukęs į diskusijas po J. Vaišnoro paskaitos ir siūlęs šia aktualia tema parašyti monografiją.

Dėmesio sulaukė ir kun. V. Padolskio pranešimas. Prelegentas, nupaskojęs Šventojo Rašto vertimų į lietuvių kalbą raidą iki vysk. Antano Bara-

¹¹ V. Padolskis, Vysk. A. Baranauskas ir Šventojo Rašto vertimas į lietuvių kalbą, *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 3, Roma, 1972, p. 84–98.

¹² A. Lėvanas, Trečiasis L.K. mokslininkų ir mokslo mėgėjų suvažiavimas, *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 3, p. 497–498.

¹³ L. Tulaba, Vyskupas Vincentas Padolskis (1904–1960), *LKMA Metraštis*, t. 1, Roma, 1965, p. 288.

¹⁴ VUB RS, f. 267–204, p. 20–45.

nausko laikų, iškėlė aplinkybes, paskatinusias vyskupą šiam darbui. Nors nebaigtą vertimą vertino kritiškai, tačiau gražiai apibūdino vysk. A. Baranausko asmenybę: ... šis vysk. A. Baranausko darbas mums daug ko pasako: jis nuolat byloja apie nepaprastą vertėjo pasiaukojimą tą darbą dirbant ir duoda mums darbštumo pavyzdį; jis mus moko Dievo žodžiui meilės ir pagarbos – jis pats jį traktavo su didele meile ir pietizmu. Paskleisti Šv. Raštą mūsų žmonėse buvo jo karščiausias noras¹⁵. Neatsitiktinai tad prelegentas ragino dėti pastangas ir įkūnyti vyskupo troškimą – jo testamentą – paskleisti Šventąjį Raštą tautoje. Šiomis mintimis V. Padolskis ragina ieškoti galimybių šviečiamajai veiklai. Į tas mintis, kaip matysime, buvo atsižvelgta ir sekcijoje priimtuose nutarimuose. Paskaita sulaukė karštų diskusijų, kuriose dalyvavo lekt. Andrius Ašmantas (1906–1941), kun. Ladas Tulaba, dr. J. Vaišnora, MIC, kun. Jonas Paukštys, SJ (1899–1965), prel. Vincas Borisevičius, dr. kun. Mykolas Ražaitis (1893–1959)¹⁶.

Teologijos sekcija, išklausiusi prelegentų paskaitas bei diskusijas, nutarė pavesti dr. kun. J. Vaišnorai, MIC, parašyti monografiją „Kunigų kova su rusifikacija“, parašyti platesnę studiją apie Šventojo Rašto vertimus, ypač susirūpinti Šventojo Rašto studijomis, jo propaganda žmonėms, lietuviškos literatūros rengimu Šventojo Rašto temomis, rašyti atskiroms Šventojo Rašto knygoms bei klausimams tinkamus komentarus. Taigi vėl, kaip matome sekcijos priimtame veiklos plane, inspiruotame V. Padolskio paskaitos, accentuojama šviečiamoji veikla, jos svarba skleidžiant mokslo žinias.

Į Teologijos sekcijos vadovybę išrinkti šie asmenys: dr. kun. J. Vaišnora, MIC, dr. kun. P. Venckus, dr. kun. V. Padolskis, kun. S. Yla, prof. kun. Ladas Tulaba¹⁷. Be ankstesnių Teologijos sekcijos vadovybės narių, P. Venckus ir V. Padolskis išrenkami jau trečiai kadencijai.

Lietuvoje Katalikų akademija veikė tik aštuoniolika metų. Sovietmečiu uždaryta, ji neatgaivino veiklos ir vokiečių okupacijos metais.

Artėjanti sovietinė armija privertė daugelį lietuvių apsaugos ieškoti Vakaruose. Ilgainiui mokslininkams tarpusavyje bendraujant kilo mintis atkurti LKMA išeivijoje. Pirmasis šią mintį iškėlė ir skatino ją realizuoti Lietuvos atstovas Paryžiuje Stasys Antanas Bačkis. Jis yra rašęs: „Paryžiuje savo bylose turėjau LKM Akademijos įstatus. 1952 m. birželio 5 d. pasiunčiau raštą Jų Ekscelencijoms V. Brizgiui ir V. Padolskiui, prel. M. Krupavičiui, prel. L. Tulabai, prof. K. Pakštui, prof. J. Brazaičiui, dr. Z. Ivinskiui, dr. A. Maceinai

¹⁵ V. Padolskis, Vysk. A. Baranauskas ir Šventojo Rašto vertimas į lietuvių kalbą., p. 98.

¹⁶ A. Lėvanas, Trečiasis L.K. mokslininkų ir mokslo mėgėjų suvažiavimas., p. 501–502.

¹⁷ Ten pat, p. 502.

ir dr. V.Viliamui. Jame kėliau mintį, kad reikia atgaivinti LKM Akademi-
ją<...> Siūliau imtis iniciatyvos Romoje, kur yra Šv. Kazimiero kolegija“¹⁸.

Nuo šių laiškų parašymo išeivijoje prasideda LKMA atkuriamasis laiko-
tarpis. 1952 m. pabaigoje, vysk. V.Padolskio prašomas, S.Bačkis jam išsiun-
čia LKMA Įstatų nuorašą¹⁹. 1954 m. S.Bačkis primena vysk. V.Padolskiui
apie LKMA. Pastarasis atsako, kad prieš dvejus metus nepavyko atkurti
Akademijos, tačiau šį rudenį Akademijos klausimu jis numatęs kalbėtis su
arkivyskupu J.Skvirecku.

Vysk. V.Padolskis, turėdamas darbo Katalikų akademijoje patirties, jau
nuo 1952 m. pradeda galvoti apie Akademijos veiklą ir 1954 m. suburia ini-
ciatorių LKMA atkurti grupę. Prasideda antrasis aktyvus jo veiklos Lietuvių
katalikų mokslo akademijoje laikotarpis.

Tvirtumo lietuviams katalikams teikė labai svarbus aktas: 1951 m. gegu-
žės 13 d. Lietuvių katalikų pasiaukojimas Nekalčiausiai Marijos Širdžiai (ga-
lima priminti, kad V.Padolskis į Romą buvo atvykęs tik prieš porą mėnesių).
Dokumentą pasirašė 20 asmenų: arkivyskupas Juozapas Skvireckas, vysku-
pas Pranciškus Petras Būčys, MIC, vyskupas Vincentas Padolskis ir kiti²⁰.

1954 m. gruodžio 30 d. vysk. V.Padolskio vadovaujama dešimties inicia-
torių grupė (prel. L.Tulaba, dr. Z.Ivinskis, prof. kun. A.Liuima, SJ, kun. J.Sa-
kevičius, MIC, dr. kun. J.Vaišnora, MIC, dr. kun. S.Matulis, MIC, dr. kun.
K.Reklaitis, MIC, dr. kun. V.Balčiūnas, dr. kun. V.Kazlauskas ir dr. kun.
J.Petraitis) sudarė penkių asmenų LKMA atkurti Reorganizacinę komisiją
(vysk. V.Padolskis, prof. J.Eretas, prof. Z.Ivinskis, prof. kun. A.Liuima, SJ, ir
dr. kun. J.Vaišnora, MIC). Siekiant išlaikyti Akademijos tęstinumą, į Reorga-
nizacinę komisiją buvo įtraukti Lietuvoje veikusios LKMA 1940 m. Centro
valdybos nariai profesoriai: J.Eretas ir Z.Ivinskis.

1955 m. vasario 16 d. Reorganizacinė komisija pasirašė LKMA atkūrimo
aktą ir parašė Atsišaukimą Akademijos atkūrimo reikalu²¹ (žr. 3 priedą), ku-
rį paskelbė spaudoje, kviesdama visus po pasaulį išsibarsčiusius Akademi-
jos narius bendram darbui. Tuo pat metu į italų kalbą išverčiami ir išeivijos
sąlygoms pritaikomi LKMA Įstatai. Galima manyti, kad Reorganizacinė ko-

¹⁸ S.Bačkis, Akademijos 60 metų sukaktis, *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 12, Roma, 1987, p. 18.

¹⁹ Lietuvių katalikų mokslo akademijos įstatai, *LKMA archyvo kopijos*. Asmeninis dr. A.Va-
siliauskienės archyvas.

²⁰ VUB RS, f. 267–372.

²¹ Atsišaukimas Lietuvių katalikų mokslo akademijos atkūrimo reikalu, *LKMA archyvo ko-
pijos*. Asmeninis dr. A.Vasiliauskienės archyvas.

misija ne itin daug sulaukė atsakymų pasirodžius spaudoje atsišaukimui. Tad kreiptasi asmeniniai: gegužės pabaigoje (taigi praėjus trims mėnesiams) rašomi asmeniniai laišakai prelatams²² (žr. 4 priedą) ir kunigams, turintiems daktaro laipsnius²³ (žr. 5 priedą). Laiškai siunčiami kartu su spaudai išsiuntinētu atsišaukimu bei naujai parengtais Įstatais.

Laiškuose nurodyta LKMA šviečiamosios bei organizacinės veiklos svarba, kuri padėtų plėsti LKMA mokslinius darbus. Kaip matyti iš 5 priedo, laiškuose akcentuojami Akademijos artimieji tikslai – darbas išeivijoje, ir perspektyviniai – darbas laisvoje Lietuvoje: *katalikiškojo mokslo kūrimas lietuviškoje dvasioje ir jo skleidimas lietuviškoje aplinkoje, patenkinimas jau dabar, tremtyje, kylančių religinių ir kultūrinių mūsų tautiečių reikalų. Atliekant šitą uždavinį, tuo pačiu organizuotai bus pasiruošta ir ateities darbams Tėvynėje.*

Reorganizacinė komisija sudarė atsiliepusių sąrašus, parengė balsavimo taisykles ir korespondenciniu būdu suorganizavo rinkimus (laiškai buvo išsiuntinėti 1956 m. sausio 19 d.)²⁴.

Po rinkimų sudaryta šešių asmenų Centro valdyba: pirmininkas vysk. Vincentas Padolskis, du vicepirmininkai – prof. Zenonas Ivinskis ir dr. kun. Juozas Vaišnora, MIC, sekretorius – prof. kun. A. Liuima, SJ, išdininkas dr. prel. L. Tulaba, archyvaras dr. kun. Vytautas Balčiūnas²⁵.

1956 m. balandžio 13 d., kai korespondenciniu būdu išrinkta valdyba susirinko į pirmąjį posėdį, LKMA gretose jau buvo 86 nariai²⁶. 1956 m. spalio 9 d. Italijos policijoje buvo įregistruoti Įstatai²⁷. Tad Vakaruose LKMA atkurta 1956 m. Intensyvus atkuriamasis laikotarpis gana ilgas – beveik dveji metai: 1954 m. gruodžio 30 d. – 1956 m. spalio 9 d.

*Akademija neiškrito iš debesų, nebuvo kieno nors užmačios ar užsispyrimo darbas, bet Dievo įkvėptos minties brendimas, gausiai lydimas Dievo malonių, – 1982 m. kalbėjo prof. A. Liuima, SJ*²⁸.

²² Didžiai Gerbiamas Prelate. 1955 m. gegužės 29 d. laiškas, LKMA archyvo kopijos. Asmeninis dr. A. Vasiliauskiene archyvas.

²³ Didžiai Gerbiamas Kunige Daktare. 1955 m. gegužės 30 d. laiškas, LKMA archyvo kopijos. Asmeninis dr. A. Vasiliauskiene archyvas.

²⁴ R. Krasauskas, Lietuvių katalikų mokslo akademijos veikimo ir darbų apžvalga (1954–1965), LKMA Metraštis, t. 1, Roma, 1965, p. 330.

²⁵ P. Rabikauskas, Suvažiavimo darbų eiga, LKMA Suvažiavimo darbai, t. 4, Roma, 1961, p. 287.

²⁶ Č. Grincevičius, Penktojo LKM Akademijos suvažiavimo eiga, LKMA Suvažiavimo darbai, t. 5, Roma, 1964, p. 604.

²⁷ S. Bačkis, Akademijos 60 metų sukaktis., p. 20.

²⁸ A. Liuima, Lietuvių katalikų mokslo akademijos XII suvažiavimo ir jos 60 metų sukakties minėjimo darbų eiga, LKMA Suvažiavimo darbai, t. 12, Roma, 1987, p. 380.

1961 m. rudenį profesorius Zenonas Ivinskis Čikagoje vykusiame LKMA V Suvažiavime, kalbėdamas apie atkurtos Akademijos svarbą, akcentavo ir jos tikslą – jaunų mokslininkų ugdymą, pabrėždamas tam būtinas sąlygas: organizacinę ir šviečiamąją veiklą. Jis sakė: *Kai jau Akademija atsikūrė, reikia iš jos išauginti pajėgią, stiprią, veiklią ir aukšto lygio lietuvių katalikų mokslo organizaciją. Iš senosios kartos turime mokslo srityje pasižymėjusių specialistų. Svarbu tačiau į Akademiją pritraukti ne tik visus anuos žymesnius katalikų mokslininkus, bet ir kitus, kurie nori nuoširdžiai su ja bendrauti. Svarbu ne tik surinkti asmenis, turinčius mokslinius titulus ir dirbančius tarptautinėse mokslo institucijose, bet dar labiau yra pribrendęs reikalas į Akademiją suburti tikrai pajėgius iš jaunos kartos. Akademija nevirš užkonservuota senų pensininkų archyvine įstaiga, bet ji eis su gyvenimu ir ims tekėti gyvo kūrybinio bei mokslinio darbo srove, jei ji kuo daugiau sujungs jaunų lietuvių katalikų intelektualinių jėgų iš šio kontinento, iš priaugančios jaunosios mokslininkų kartos... Naujai atkurtos Akademijos veiklai, lyg tam trapiam, jaunam želmenėliui, reikia geros užuovėjos, dar daugiau – reikia šiltnamio atmosferos. Bet čia galiu su padėka ir optimizmu į ateitį pasakyti, jog kaip tik šiame kontinente atsirado kilnios dvasios lietuvių katalikų mokslo bei kultūros puoselėtojų, jautrių sodininkų, kurie įgalino Akademiją pasireikšti²⁹.*

Reikia pasakyti, kad istoriku Z.Ivinskiu vysk. V.Padolskis domėjosi dar iki savo atvykimo į Romą. Antai 1950 m. sausio 5 d. dėkodamas už šventinius sveikinimus, vyskupas džiaugiasi, kad Z.Ivinskis parašė straipsnį „Draugui“ apie Šventuosius Metus, nes jis pats buvęs prašytas, tačiau negalėjęs gauti reikiamos medžiagos. Vyskupas istorikui dėl finansų (už straipsnius periodikoje) pataria kreiptis į dr. kun. P.Prunskį ir prof. Vaičiulaitį³⁰.

V.Padolskiui labai rūpėjo ir jaunimo, ypač ateitininkų veikla. Laiške A.Razmai vyskupas konstatuoja, kad gana mažas moksleivių skaičius stoja į ateitininkus, nemaža jų pasirenka skautiją. Jis ieško priežasčių, kurias mato ne išorėje, o asmeniniame pavyzdyje: *arba mūsų jaunuoliams trūko katalikiško entuziazmo, kuris juos vestų į giliau ideologinę jaunimo organizaciją, arba kad ateitininkai nemokėjo ar neįstengė jiems užimponuoti, arba, kad jiems trūksta apaštalavimo dvasios, užsidegimo savo idealų meile užkrėsti kitus³¹.* Tad ir LKMA nariai turi degti mokslinė, šviečiamąja ir organizacine veikla, gebėti uždegti jaunimą.

Tolesnei Akademijos veiklai reikėjo suburti mokslininkus, sudaryti sąlygas jų mokslinės veiklos raiškai. Buvo nuspręsta tęsti tarpukario Lietuvos suvažiavimų tradicijas. Parengiami LKMA moksliniam suvažiavimui rengti

²⁹ Č.Grincevičius, Penktojo LKMA Suvažiavimo eiga., p. 605.

³⁰ VUB RS, f. 198–461.

³¹ VUB RS, f. 198–1254.

nuostatai³². V.Padolskio vadovaujama Centro valdyba 1957 m. gegužės 31 d. LKMA nariams išsiuntinėjo laiškus – kvietimus į pirmąją išeivijoje atkurtos Katalikų akademijos suvažiavimą³³ (žr. 6 priedą). Kaip matyti iš dokumento, suvažiavimo darbas buvo numatytas šešiose sekcijose: teologijos, filosofijos, sociologijos, teisės, istorijos ir medicinos. Be to, LKMA Centro valdyba, įvertindama savo akademiko profesoriaus Stasio Šalkauskio nuopelnus Lietuvos mokslui, nutarė čia iškilmingai paminėti jo mirties penkio-liktojas metines.

Paskelbtos temos, atsakančios į iškeltą suvažiavimo tikslą – *Lietuvių mokslo problemos naujausių Katalikų Bažnyčios direktyvų šviesoje* – rodo, kad LKMA buvo mokslo ir tikėjimo sąjungos skelbėja. Ši LKMA veiklos kryptis išeivijoje tapo svarbiausia Katalikų akademijos misija, siekusi įgyvendinti popiežių keltas idėjas.

1957 m. spalio 2–4 d. Romoje vyko pirmasis išeivijoje, o iš viso jau ketvirtas LKMA suvažiavimas. Vysk. V.Padolskis to vienintelio suvažiavimo, vykusio jo vadovavimo Akademijai metu, Lietuvių Šv. Kazimiero kolegijos koplyčioje aukojo šv. Mišias ir sakė pamokslą, kalbėjo pradėdamas ir užbaigdamas suvažiavimą. Minėtas kalbas yra perteikęs Paulius Rabikauskas, SJ³⁴.

Pamokslo metu vysk. V.Padolskis konstatavo empirinių mokslų ir techninės pažangos aukštinimą, primindamas, kad būtina pasikelti virš regimos ir apčiuopiamos tikrovės prie Amžinosios Tiesos ir Išminties – kiekvieno mokslo šaltinio ir tikslo³⁵.

Suvažiavimo atidarymo kalboje (žr.7 priedą) vyskupas minėjo LKMA atkūrimo iniciatorių dr. S.A.Bačkį, kalbėjo apie atliktus darbus ir viltį, kad Akademia, liudydama tęstinumą, galėtų gyvuoti.

Diskusijų metu dr. kun. Pranui Gavėnui, SDB, iškėlus LKMA šviečiamosios veiklos svarbą, kad viskas, kas suvažiavimo metu svarstoma, *būtų kuo plačiau skleidžiama mūsų visuomenėje, ypač jaunimo tarpe*³⁶, nes jis susidomėjo Akademia ir laukia iš LKMA religinio turinio darbų. Akademijos pirmininkas V.Padolskis informavo suvažiavimo dalyvius, kas daroma spau-

³² Lietuvių katalikų mokslo akademijos Moksliniam suvažiavimui ruošti nuostatai, VUB RS, f. 267–330.

³³ LKM Akademijos Centro valdybos 1957 m. gegužės 31 d. laiškas, LKMA archyvo kopijos, Asmeninis dr. A.Vasiliauskiens archyvas.

³⁴ P.Rabikauskas, Suvažiavimo darbų eiga, LKMA Suvažiavimo darbai, t. 4, p. 285–302.

³⁵ Ten pat, p. 286.

³⁶ Ten pat, p. 290–291.

dos reikalu, kad padedant geraširdžiams tautiečiams greitai pasirodysią pirmieji LKMA leidiniai – dr. kun. J. **Vaišnoros** ir prof. Z. **Ivinskio** darbai. Pirmininkas kalbėjo, kad *nors populiarios religinės literatūros leidimas nėra tarp pirmųjų Akademijos uždavinių, tačiau Akademijos valdyba, atsiradus galimybėms, neatsisako skatinti ir šį reikalą*³⁷.

Po dr. kun. Stepono **Matulio**, MIC, paskaitos „Lietuva ir Apaštalų Sostas 1795–1940“, V. **Padolskis** prisiminė įvykius nuncijaus arkivysk. R. **Bartoloni** laikais ir pažymėjo, kad *ir valstybės vyrai turi pareigą savo gyvenime laikytis krikščioniškosios moralės ir negali reikalauti, kad Šventojo Sosto atstovas savo elgesiu pripažintų visa esant tvarkoje, kai iš tikrųjų buvęs viešas papiktinimas*³⁸.

LKMA pirmininkas V. **Padolskis** įžanginiu žodžiu pradėjo minėjimą, skirtą prof. S. **Šalkauskiui** (žr. 8 priedą). Jis pasidžiaugė, kad į suvažiavimą atvyko lietuviškai kalbantis Latvijos vyskupas Bol. **Sloskans**, kuris daug metų už tikėjimą buvo kankintas Solovkų lageriuose, taip pat kiti svečiai, liudijantys Akademijos pripažinimą. V. **Padolskis** pristatė ir prof. J. **Eretą**, pasiaukojamai dirbantį Lietuvai, pateikė trumpą prof. S. **Šalkauskio** charakteristiką, nes ne tik asmeniškai jį pažinojęs, bet ir skaitęs jo raštus, jam negalėčiau padaryti jokių priekaištų, kas liečia jo teologines mintis. Tai asmuo, kuriuo Lietuvos vyskupai visur ir visuomet galėjo pasitikėti, kurį visur ir visuomet galėjo priešakyje katalikiškų organizacijų ir sąjūdžių statyti. Dieve duok, kad jis ir miręs mūsų tautos priešakyje stovėtų ne tik savo mokslu, bet ir savo gyvenimo šventumo pavyzdžiu.

Po prof. J. **Ereto** paskaitos, skirtos prof. Stasiui **Šalkauskiui**, minint jo mirties 15-ąsias metines, vyskupas V. **Padolskis** pabaigos žodžiu (žr. 9 priedą) uždarydamas suvažiavimą kalbėjo apie knygos, skirtos prof. S. **Šalkauskiui** idėjos kilimą, jos realizavimą – rengimą spaudai ir jos autorių prof. J. **Eretą**: *Mes, lietuviai katalikai, džiaugiamės ir Jumis, Pone Profesoriau, esame didžiai dėkingi, kad dideliu savo įnašu mūsų tautai Jūs tikrai neįkainojamai daug esate pasidarbavęs. Katalikiškoji Lietuva niekuomet to neužmirš.*

LKMA pirmininkas kalbėjo apie ateities darbus, naują Akademijos suvažiavimą Šiaurės Amerikos žemyne, nes ponai Rudžiai iš Čikagos maloniai sutiko globoti, remti ir garsinti būsimąjį suvažiavimą, kad LK mokslo akademija galėtų pasireikšti tarptautinėje plotmėje. Vyskupas akcentavo, kad pirmas Akademijos uždavinys – išleisti šio suvažiavimo darbus, išspausdinti skaitytas paskaitas. LKMA pirmininkas dėkojo visiems dalyviams ir įvykusį suvažiavimą įvertino „gerai“, atkreipdamas dėmesį į sąlygas, kuriomis jis buvo organizuotas.

³⁷ Ten pat, p. 291.

³⁸ Ten pat, p. 295.

Pirmininkui paprašius, suvažiavimas užbaigtas giesme „Marija, Marija“.

Tai buvo paskutinis suvažiavimas, kuriame dalyvavo vysk. V. Padolskis. Penktasis LKMA suvažiavimas įvyko praėjus metams po vyskupo mirties.

Itin reikšminga LKMA veikla – pirmininko V. Padolskio visapusiškai remta prof. Juozo Ereto vieša paskaita Romos popiežiškajame Grigaliaus universitete 1958 m. lapkričio 30 d., skirta Vladimirui Solovjovui ir jį garsinusiems lietuviams „Il camino del pensiero di Vladimir Solovjov verso l' Occidente“. Paskaitoje, be Jo Eminencijos kardinolo Pizzardo, Grigaliaus universiteto ir Orientalistinio instituto rektorių, dalyvavo daug Romoje gyvenančių įvairių tautybių profesorių: vokiečių, belgų, prancūzų, ispanų, italų ir kitų, taip pat būrys studentų³⁹. Ši paskaita, kaip ir prieš tai vykęs LKMA suvažiavimas, buvo svarbus Akademijos pasirodymas pasauliui, jos pripažinimas.

Reikia pasakyti, kad pirmosios kadencijos LKMA Centro valdyba Akademiją sustiprino 1956 m. spalio 17 d. įtraukdama į savo sudėtį LKMA narius Čikagoje, kurie buvo susibūrę į savarankišką vienetą. Tad nuo vysk. V. Padolskio pirmininkavimo laikų stambesnėse lietuvių gyvenvietėse buvo pradėti kurti LKMA skyriai (tuo metu jie vadinti židiniais) – tokių skyrių per visą Katalikų akademijos veiklą išeivijoje buvo įkurta 12.

Būtina paminėti dar porą svarbių LKMA Centro valdybos išeivijoje darbų pirmosios kadencijos metu. Pirmiausia – LKMA veiklos programa, kurios aiškią kryptį nurodė dr. kun. Vytautas Balčiūnas⁴⁰. 1957 m. viduryje Akademijos Centro valdyba visiems nariams išsiuntinėjo jo parengto projekto „Dabartinės LKM Akademijos veiklos metmenys tremties uždavinių šviesoje ir tolesni jos galimybės bendros užsienio lietuvių katalikų veiklos rėmuose“ pirmąsias dvi dalis („Tremties uždaviniai“ ir „Lietuvių katalikų mokslo akademijos veikla“)⁴¹. Trečiąją dalį, kurią autorius pavadino „Užsienio lietuvių katalikų veikla“, Akademijai pateikė tų pačių metų spalio pabaigoje su laišku⁴² (žr. 10 priedą).

³⁹ 1959 m. sausio 11 d. Lietuvių katalikų mokslo akademijos raštas, VUB RS, f. 267–330.

⁴⁰ A. Vasiliauskiene, Prelatas Vytautas Balčiūnas. Deimantinio kunigystės jubiliejaus proga, *Amžius*, 1993, gruodžio 4–10, Nr. 49, p. 12; A. Vasiliauskiene, Lietuvių katalikų mokslo akademijos nariui prelatui Vytautui Balčiūnui deimantinis kunigystės jubiliejus, *Vakarinės naujienos*, 1993, rugsėjo 24, Nr. 184, p. 5; A. Vasiliauskiene, 60 kunigystės metų, *Apžvalga*, 1993, rugsėjo 24–30, Nr. 38, p. 1; A. Vasiliauskiene, Prelatui Vytautui Balčiūnui – 85, *Apžvalga*, 1995, lapkričio 24–30, Nr. 47, p. 8.

⁴¹ Dabartinės LKM Akademijos veiklos metmenys tremties uždavinių šviesoje ir tolesni jos galimybės bendros užsienio lietuvių katalikų veiklos rėmuose, VUB RS, f. 267–330.

⁴² 1957 m. spalio 31 d. kun. Vytauto Balčiūno laiškas t. A. Liūimui SJ, LKMA archyvo kopijos. Asmeninis dr. A. Vasiliauskiene archyvas.

Rengiant tokį projektą neabejotina, kad jo autorius dr. kun. V. Balčiūnas ne kartą įvairias detales aptarė su LKMA pirmininku vyskupu V. Padolskiu. V. Balčiūnui reikėjo gerai žinoti LKMA veiklą tarpukario Lietuvoje, numatyti Lietuvos mokslo ir kultūros išsaugojimo Vakaruose, pavergtos tėvynės išlaisvinimo galimybes, kad į Lietuvą būtų galima sugrįžti su sukauptu dvasiniu turtu. Tai pasakyta minėtų „Metmenų“ įžangoje: „Idėjos keičia žmones. Dvasinė kultūra yra visokio tautos gerbūvio pagrindas. Išmintingai rūpinasi tautos ateitimi, kas stengiasi kurti didingą, žmogaus vertą idėjų pasaulį ir ant jo statyti visapusiškai išsišakojusią dvasinę tautos kultūrą. Idėjų pasaulį tautoje lemiamai formuoja intelektualinis tautos elitas. Tikrai išmintingai rūpinasi dvasine tautos kultūra, kas rūpinasi šio elito paruošimu ir išugdymu“.

Iš LKMA veiklos programos išplaukė ir kitas svarbus darbas – rūpinimasis religinės literatūros leidimu. Apie jį, kaip minėjome, kalbėta ir suvažiavimo metu, apie tai rašoma LKMA komisijos (pirmininkas dr. kun. V. Balčiūnas, sekretorius – prof. kun. Paulius Rabikauskas, SJ), sudarytos knygų leidybos klausimams, 1958 m. gruodžio 11 d. kreipimesi⁴³. Dokumente kalbama apie religinės literatūros lietuvių kalba stoką išeivijoje bei okupuotoje Lietuvoje, kur „trys milijonai mūsų brolių stovi prieš visišką tuštumą, kur neprasiskverbiam joks šviesos spindulėlis< ...> būdami aklinais atskirti nuo dvasinės kultūros šaltinių, neturi nė būtiniausių sąlygų paruošti ką nors ateičiai“. Kreipimesi primenama, kad šis klausimas buvo svarstytas prieš pusę metų, t.y. 1958 m. gegužės 4 d. Romos lietuvių kunigų sąjungos susirinkime, kuriame dalyvavo ir vysk. V. Padolskis. Sudaryta komisija (dr. kun. V. Balčiūnas, dr. kun. Pranas Brazys, MIC, dr. kun. Paulius Jatulis, prof. kun. Paulius Rabikauskas, SJ, ir dr. kun. Juozas Zeliauskas, SDB, vėliau pranciškonai savo atstovu paskyrė kun. Viktorą Gidžiūną, OFM, – taigi po vieną atstovą nuo kiekvienos iš keturių vienuolijų).

Komisija svarstė ne tik knygų parinkimo, spausdinimo, bet ir platinimo galimybes, kurios, kaip pabrėžiama rašte: *Taip pat ne mažiau svarbios norimam tikslui – religiniam tautiečių švietimui ir sąmoninimui pasiekti*. Tai šviečiamosios bei organizacinės veiklos įprasminimas. Šiam užmojui pritarė JAV Kunigų vienybės seimas (1958 m. rugsėjo 25 d.), pasiryždamas sudaryti knygų leidimo fondą, įsteigti Šv. Kazimiero spaudos draugiją ir kreiptis į konfratrus finansinės paramos bei pagalbos platinant.

Minėtame kreipimesi prašoma pranešti, ką kas turi parengęs ar rengia spausdinti; palaikyti šią iniciatyvą idėjomis bei patarimais, be to, paremti

⁴³ VUB RS, f. 267–322, p. 8.

materialiai ar surasti mecenatų, nes *Visi esame įsitikinę, kad šalia pasirengusių žmonių, vertingi spausdiniai bei rankraščiai bus didžiausias turtas, kurį mes galėsime parsivežti Tėvynėn ar parsiųsti į ją, atsiradus pirmai galimai progai.*

Kreipimasis išsiuntinėtas kartu su knygoms leisti parengimo nuostatais, kuriuos sudarė šeši punktai (žr. 11 priedą). Nurodyta 13 temų, kurios jau rengiamos serijai „Šviesa ir Tiesa“. Pateikiami ir 15 reikalingų krypčių pavyzdžiai, išvardytos 62 temos. Štai kokios numatytos temų kryptys (jų, kaip minėta, penkiolika): Tikėjimas ir mokslas, Didžiosios Tiesos, Žmogaus problema, Gyvenimas Dievuje, Mūsų išganymo paslaptis, Šv. Raštas, Bažnyčia istorijos tarpsniuose, Bažnyčia savo organizacijoje, Problemos apie pasaulį ir Bažnyčią, Bažnyčia ir liturgija, Krikščioniškoji literatūra, Krikščioniškasis menas, Atsiskyre broliai, Dievo ieškojimas ir pagonys, Katalikiškoji Lietuva praeityje ir dabartyje. Reikia pasakyti, kad šiomis kryptimis dirbama ir šiandieną.

Minėtos serijos leidimo idėja rėmėsi tuo, kad reikia rengti ne vien mokslinius veikalus, bet ir leidinius, teologiškai stiprius bei suprantamus vidutinio išsilavinimo lietuviams, pamokančius, kaip gyvenime žmonėms laikytis Bažnyčios mokyimo.

Tačiau vysk. V. [Padolskis](#) nesulaukė nė vieno šios serijos tomo. Jau po jo mirties, trūkstant finansų leidybai, dr. kun. V. [Balčiūnas](#) 1963 m. birželio 11 d. metams išvyko į JAV, tačiau knygų leidyba, tik jau kitu pavadinimu, sulaukė jį čia visam likusiam gyvenimui. 1967 m. pasirodė pirmoji serijos „Krikščionis gyvenime“ knyga „II Vatikano susirinkimo dokumentai. I dalis – Konstitucijos“ (jas vertė prel. Vytautas [Balčiūnas](#) ir Anicetas [Tamošaitis](#), SJ). Tad, praėjus 10 metų nuo idėjos iškėlimo, 9-eriems metams nuo jos suformavimo ir 7-eriems metams po vysk. V. [Padolskio](#) mirties, pasirodė LKMA akademijos pirmininko svajotas leidinys, labai svarbus išeivijos lietuviams.

Itin ryškiai LKMA pirmininko vysk. V. [Padolskio](#) veikla atskleidžiama 1959 m. gegužės 25 d. Centro valdybos pranešime, kuris buvo išsiuntinėtas kiekvienam Akademijos nariui (žr. 12 priedą). Šis dokumentas, kuriame apžvelgiama pirmųjų trejų metų LKMA veikla išeivijoje, akivaizdžiai rodo Akademijos atkūrimo datą – 1956 metus. Kalbama apie Centro valdybos intensyvią bendravimą su savo nariais formą: korespondencinį būdą.

Šis dokumentas taip pat rodo Akademijos, kaip katalikiškos institucijos, pozicijos stabilumą Šventojo Sosto požiūriu: sveikinimo telegramas atsiunčia popiežiai [Pijus XII](#) ir [Jonas XXIII](#). Tai, be abejo, visos Centro valdybos, ypač prof. A. [Liuimos](#), SJ, ir pirmininko vysk. V. [Padolskio](#) nuopelnas, padė-

jęs tvirtą pagrindą tolesnei Akademijos veiklai. Reikia manyti, kad toks pripažinimas atvėrė kelius į Vatikano archyvus LKMA nariams, ir ne tik dvasi-
ninkams, kaip Pauliui [Rabikauskui](#), SJ, Pauliui [Jatuliui](#) bei kitiems, bet ir pa-
sauliečiui prof. Zenonui [Ivinskiui](#).

Baigiantis trejų metų išrinktos Centro valdybos kadencijai, buvo rengia-
masi naujiems rinkimams. Buvo parengtos korespondencinių rinkimų tai-
syklės (žr. 13 priedą), kurios kartu su kandidatų į Centro valdybą ir kandi-
datų į Revizijos komisiją sąrašais ir su rinkimų biuleteniais buvo išsiuntinė-
tos LKMA nariams⁴⁴. Tačiau išsiųstuose biuleteniuose nebėra vysk. V.[Pa-](#)
[dolskio](#) pavardės. Prel. L.[Tulaba](#) rašė: „Kuklumas kartais jį darydavo tiesiog
neteisingą savęs atžvilgiu: jis bevelijo kitiems priskirti nuopelnus, kitus lai-
kyti aukštesniais už save, nors objektyviai tai nebuvo teisinga“⁴⁵. Todėl gali-
ma teigti, kad vyskupas V.[Padolskis](#) dėl minėtų priežasčių, taip pat turėda-
mas ir ganėtinai daug darbo kaip Šv. Kazimiero kolegijos rektorius, be to,
matydamas LKMA mokslinio sekretoriaus prof. kun. A.[Liuimos](#) organizaci-
nius gebėjimus, atsisakė net kelti savo kandidatūrą būsimuosiuose rinki-
muose į naująją LKMA Centro valdybą. Į naująją, antrąją išėivijoje LKMA
Centro valdybą buvo pasiūlyta 16 kandidatų, į Revizijos komisiją – 10. Įra-
šyta pakartotinė nuoroda, kad į Centro valdybą įrašyti ne daugiau kaip še-
šias pavardes iš pateikto kandidatų sąrašo, o į Revizijos komisiją – ne dau-
giau kaip tris pavardes.

1959 m. lapkričio 30 d. Bendraraštyje LKMA Centro valdyba rašo, kad
buvo išsiųsti balsavimo vokai 94 nariams. Gauti atsakymai iš 71, taigi rin-
kimuose balsavo 75% LKMA narių (1956 metų rinkimuose dalyvavo 89%
narių).

Pagal Rinkimų komisijos protokolą 1959 m. rugpjūčio 19 d. balsų dau-
guma į naująją LKMA Centro valdybą išrinkti prof. Zenonas [Ivinskis](#) (66
balsai), prof. kun. Antanas [Liuima](#), SJ, (66 balsai), dr. kun. Vytautas [Balčiū-](#)
[nas](#) (45), dr. kun. Juozas [Vaišnora](#), MIC, (42), dr. kun. Pranas [Brazys](#) (32) ir
dr. prel. Ladas [Tulaba](#) (31). Į Revizijos komisiją išrinkti prof. Juozas [Eretas](#)
(55), prof. Jonas [Grinius](#) (32) ir dr. Eduardas [Turauskas](#) (32)⁴⁶.

Per pirmosios Centro valdybos kadenciją LKMA sustiprėjo, išaugo, tapo
žinoma ir tai neabejotinas jos pirmininko dr. vysk. V.[Padolskio](#) nuopelnas.

⁴⁴ Rinkimo taisyklės. Kandidatų į Centro valdybą sąrašas Nr. 1. Kandidatų į Revizijos ko-
misiją sąrašas Nr.2, *LKMA archyvo kopijos*. Asmeninis dr. A.[Vasiliauskienės](#) archyvas.

⁴⁵ L.[Tulaba](#), Vyskupas Vincentas [Padolskis](#) (1904–1960), p. 286.

⁴⁶ 1959 m. lapkričio 30 d. Bendraraštis Nr. 1, *LKMA archyvo kopijos*. Asmeninis dr. A.[Vasi-](#)
[liauskienės](#) archyvas.

Tyrinėjant vyskupo kaip LKMA pirmininko veiklą, galima pastebėti keletą svarbių darbų, skirtų Akademijos veiklai plėsti, jos įvaizdžiui formuoti. Pirmas ir galbūt vienas svarbiausių veiksmų – tinkamų bendradarbių parinkimas. Jau į Reorganizacinę komisiją įtrauktas prof. kun. A. [Liuima](#), SJ, tapo nepamainomu sekretoriumi, daugelio idėjų generatoriumi, vėliau, 1959 m., už savo aktyvią organizacinę veiklą išrinktas pirmininku – tai antrasis ir paskutinis LKMA pirmininkas išėivijoje. Labai reikalingą darbą, kaip minėta, atliko archyvaras dr. kun. Vytautas [Balčiūnas](#). Jo parengto LKMA veiklos projekto įžvalgos aktualios ir nūdienai, jo iniciatyva leistoji serija „Krikščionis gyvenime“ teikia ir žinių, ir dvasinės stiprybės šiandieną.

Kitas svarbus vyskupo V. [Padolskio](#), kaip LKMA pirmininko veiksnys – tai gebėjimas dar beatsikuriančią, o vėliau jau ir atkurtą Akademiją pristatyti aukštuose pasauliečių bei dvasininkų lygmenyse. Lietuvių katalikų mokslo akademiją pripažino Italijos pasaulietinė valdžia, Šventasis Sostas, pagausėjo Akademijos narių skaičius – taigi lietuviai mokslininkai pripažino jos reikalingumą. Akademija išsiveržė ir į platesnį akiratį: vykusio suvažiavimo metu apie ją skleista žinios italų spaudoje, prof. Juozas [Eretas](#) skaitė viešą paskaitą apie S. [Šalkauskį](#) – V. [Solovjovo](#) veiklos garsintoją ir ji sulaukė Italijos visuomenės susidomėjimo. Tuo būdu Akademija tapo žinoma ir tai įpareigojo jos narius mokslinei veiklai. O ir pati LKMA skatino savo narių mokslinę brandą. Tad neatsitiktinai galime teigti, kad jau Centro valdybos pirmosios kadencijos metu LKMA buvo padėti tvirti pamatai, ant kurių išėivijoje daugiau kaip 30 metų tikėjimo ir mokslo pagrindu buvo statoma lietuvių katalikų mokslo šventovė – Katalikų Akademija.

Akademijos veikloje šalia mokslinių darbų, atsižvelgiant į susidariusias sąlygas, formavosi naujos krypties užuomazgos: įsijungta į politinę veiklą dėl dvasinės religinės laisvės. Tik speciali komisija rinkti dokumentinei medžiagai apie Lietuvos religinę padėtį susibūrė jau po vysk. V. [Padolskio](#) mirties⁴⁷.

Dr. vysk. V. [Padolskis](#) neilgai galėjo pasidžiaugti savo darbo rezultatais – 1960 m. Viešpats pasišaukė jį Amžinybėn. Akademija, pagerbdama savo pirmininką, pirmajame LKMA Metraščio tome įdėjo apie jį dr. prel. Lado [Tulabos](#) straipsnį skyriuje „Mūsų mirusieji“. Taip buvo suformuota Akademijos leidinio *LKMA Metraštis* struktūra, kurios su nedideliais pakeitimais bei papildymais laikomasi ir šiandieną. Tad netgi ir tuo, sakytume, pavėluo-

⁴⁷ Lietuvių katalikų mokslo akademijos Lietuvių studijų instituto statutas; Lietuvių instituto įstatai, VUB RS, f. 267–330.

tu nekrologu, dr. vysk. V. Padolskis kukliai tęsia LKMA *Metraščių* struktūros sisteminimą.

V. Padolskis rūpinosi ne tik Lietuvių katalikų mokslo akademija, Šv. Kazimiero kolegija, bet ir visais lietuvių reikalais. Kad ir netiesiogiai, su religine veikla jungė tautinę bei politinę veiklą. Romoje suorganizavo pamaldas už bolševikų persekiojamą Bažnyčią. Ieškodamas jai užtarimo, važinėjo po Europą bei Ameriką, prašydamas vyskupų bei vyriausybių atstovų užtartinimo, bendravo su spaudos atstovais, su šalpos organizacijų vadovais. Visų prašė medžiaginės ir moralinės, politinės ir dvasinės paramos lietuviams iš-eiviams ir bolševikų okupuotai Lietuvai. Vysk. V. Padolskis buvo Vyriausiosios Popiežiškos Emigracijos komisijos narys, atstovavo joje lietuvių reikalams. Jis priklausė Tylos Bažnyčios komitetui, kurio tikslas buvo nuolat apeliuoti į laisvo pasaulio sąžinę kenčiančios Bažnyčios naudai. Vysk. V. Padolskis atstovavo Lietuvos Bažnyčios ir visiems lietuvių katalikų reikalams prie Šv. Sosto. Tai buvo didelė Dievo malonė priverstiems tėvynę palikti lietuviams turėti tokį savo vyskupą.

Prel. L. Tulaba apie savo kolegą ir bičiulį 1965 m. rašė: „Dideli asmenys lieka amžiais gyvi tarp žemės vaikų. Gyvas yra tarp mūsų ir JE vysk. V. Padolskis, gyvas savo turtinga asmenybe, savo darbais, savo idėjomis. Dar labiau jis yra gyvas malone, kurioje žemėje gyveno, per kurią neabejotinai šiandien yra pasiekęs dangų ir kuria iš dangaus per Dievo gerumą padeda ir padės tiems, kurie jam yra artimi ir brangūs ant žemės“⁴⁸.

Išvados

1. Katalikų akademija dr. kun. Vincentui Padolskiui, Vakaruose įgijusiam du (teologijos ir filosofijos) daktaratus, taip pat Šventojo Rašto licenciatą, buvo artima institucija, patraukusi jį savo tikslais bei veiklos principais.

2. V. Padolskis į LKMA narių gretas įsitraukė tarpukario Lietuvoje. Jis aktyviai dalyvavo LKMA suvažiavimuose, per visas kadencijas buvo renkamas į Teologijos sekcijos vadovybę.

3. Išėivijoje atsiliepė į dr. Stasio Antano Baččio raginimą atkurti Katalikų akademiją ir sudarė Reorganizacinę komisiją.

4. Vyskupas įžvalgiai pasirinkdavo bendradarbius (dr. kun. Vytautas Balčiūnas, prof. kun. Antanas Liuima, SJ).

5. Atkūrus akademiją buvo pirmasis jos pirmininkas.

⁴⁸ L. Tulaba, Vyskupas Vincentas Padolskis..., p. 289.

6. Vyskupo V. [Padolskio](#) kadencijos laikotarpiu LKMA, kaip instituciją išeivijoje pripažino Italijos pasaulietinė valdžia, Šventasis Sostas, lietuviai mokslininkai.

7. LKMA, vadovaujant V. [Padolskiui](#), sutvirtėjo, pagausėjo narių, įkurti skyriai (Čikagoje), buvo organizuojama mokslinė veikla (suvažiavimai).

8. Išsiveržė į platesnį akiratį: organizavo LKMA narių paskaitas užsieniečiams, apie suvažiavimus skelbė italų spaudoje, įtraukė į LKMA renginius kitų tautų atstovus.

9. Formavosi naujos veiklos kryptys – įsitraukė į politinę veiklą dėl dvasinės ir religinės laisvės.

10. LKMA pirmininko vysk. V. [Padolskio](#) veikla rengė dirvą tolesniems moksliniams darbams.

Įteikta 2004 m. birželio mėn.

DR. BISHOP VINCENTAS PADOLSKIS: ACTIVITIES IN THE LITHUANIAN CATHOLIC ACADEMY OF SCIENCES

Aldona Vasiliauskiene

Summary

Bishop Vincentas Padolskis (1904 04 21–1960 05 06) left clear footprints in the history of the Lithuanian Catholic Academy of Sciences (LCAS). After completing his studies in the West, defending two doctoral dissertations in Theology (Rome) and Philosophy (Fribourg), he returned to Lithuania in 1930. Relatively quickly he was again sent abroad for studies of the Bible. Padolskis studied for several years at the Bible Institute in Rome and after earning a licentiate degree returned to Lithuania in 1932.

In Lithuania, Padolskis along with many other Catholic intellectuals of the time joined in the activities of the Lithuanian Catholic Academy of Sciences: he participated in all three congresses (in 1933, 1936 and 1939) in the period between the wars, even serving as the chairman of the third congress. He was elected to the leadership of the Theology section, presented papers, participated in discussions.

After withdrawing to the West, Bishop Padolskis at the urging of Stasys Antanas Bačkis began to restore the activities of the Academy abroad. He became the chairman of the Reorganization Commission and after the re-establishment of the LCAS was elected as its chairman (1956–1959).

During his first term as head of the Executive Committee, the LCAS became stronger, the number of its members increased, it became more established – it became better known and began to carry out important works. This was undoubtedly due to the contribution of its chairman Bishop Padolskis.

A congress of the LCAS was organized in Rome in 1957, the publication of a series of books was planned, a research center with departments and chapters was founded. It was not possible to complete all the work, but firm foundations for many of them were laid and the results were achieved already after the death of Padolskis. Nevertheless, the fact that Lithuanian Catholic scholars living abroad understood the meaning and worth of their scholarly work is without doubt a result of its first chairman Bishop Vincentas Padolskis.

PRIEDAI

**1 priedas. LKMA antrojo suvažiavimo metu (1936)
priimtos rezoliucijos**

1. Suvažiavimas paveda Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos valdybai
 - a. pakviesti atitinkamus žinovus, kad jie, patikrinę nuomonę apie doros pagrindų pažeidimą visose gyvenimo srityse, normalių doros plėtojimosi sąlygų tramdymą, apie doros smukimą lietuvių tautoje ir radę ją teisingą, išdirbtą sumanymą, kaip sutelkus visas Lietuvos moralines jėgas, ir išsigelbėti iš tos nelaimės, ir
 - b. susitarus su Lietuvos Episkopatu, kreiptųsi į tautos visuomenę, kviesdama ją gelbėti tautos dorą, kaip kitados išgelbėta iš pražūties tautinė Lietuvos sąmonė.
2. Lietuvių katalikų mokslininkų ir mokslo mėgėjų suvažiavime posėdžiavusios Medicinos ir Teologijos sekcijos, išnagrinėjusios negimusios gyvybės naikinimą teologijos ir medicinos mokslo šviesoje ir matydamos, kad ir šiais laikais daromi abortai ir tuo tauta vedama prie depopuliacijos, kreipiasi į Vyriausybę ir savivaldybes, prašydamos daugiau susirūpinti medicinos pagalba gimdančioms, nėščioms ir gausioms šeimoms, griežtai kovoti su socialiniais ir socialiniais–medicininiais sumetimais daromais abortais.
3. Už mokslinius nuopelnus Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos vardu per metus suteikiamas vienas aukso medalis žymiausiam Lietuvos mokslininkui. Toks medalis gali turėti įrašą „Laetare“.

**2 priedas. V. Padolskio parengtos suvažiavimo darbo
taisyklės**

1. Suvažiavimas tvarkomas šio regulamino, kuris privalomas tiek pilnates, tiek sekcijų posėdžiuose.
2. Regulamino vykdymu rūpinasi suvažiavimo (sekcijos) darbo prezidiumas.
3. Dalyviai gauna žodį šio regulamino ribose.
4. Tuo pačiu klausimu dalyviai gali kalbėti ne daugiau kaip du kartus. Balsas duodamas įsirašiusiems prezidiume iš eilės. Paskutinis žodis priklauso prelegentui.

Pastebėjimas: faktinėms pataisoms, pastaboms dėl tvarkos asmens klausimu ir nepaprastiems pranešimams balsas duodamas be eilės.

5. Kalbama iš paskirtos vietos.

Pastebėjimas: Prezidiumui leidus, galima kalbėti ir iš savo vietos.

6. Kalbėtojai žodžio prašo raštu. Suvažiavimo nutarimu kalbėtojų eilė gali būti uždaryta ir kalbėjimo laikas apribotas.

7. Pirmininkas turi teisę daryti pastabų kalbėtojiui, jei šis: a) nesilaiko nustatytos tvarkos; b) kalba ne į temą ir kartoja pasakytas mintis; c) savo kalbą ką nors įžeidžia.

8. Garbės prezidiumo nariai gali sveikinti žodžiu, kiti sveikina raštu.

9. Suvažiavimui vadovauja ir atstovauja darbo prezidiumas. Be darbo prezidiumo, tikslesniam suvažiavimo darbų tvarkymui gali būti renkamos komisijos.

10. Prezidiumas ir komisijos veikia tik suvažiavimo sesijos metu.

11. Visi reikalai, kurie priklauso išrinktųjų komisijų kompetencijai, bet jose neapsvarstyti, suvažiavimo pilnaties posėdyje nenagrinėjami.

12. Visi sumanymai, rezoliucijos ir pasiūlymai paduodami raštu.

13. Nutarimai priimami paprasta balsų dauguma. Balsuoti gali visi, kurie turi suvažiavimo programą.

14. Paskaitų ilgumas 45 min.; pranešimo – 20 min. Paskaitai prailginti reikalingas suvažiavimo (sekcijos) sutikimas.

3 priedas. 1955 m. vasario 16 d. Reorganizacinės komisijos parašytas Atsišaukimas Lietuvių katalikų mokslo akademijos atkūrimo reikalui

1923 metais [turėtų būti 1922 m. – A.V.] Kaune įsteigtoji Lietuvių katalikų mokslo akademija yra palikusi garbingas mokslines tradicijas Nepriklausomoje Lietuvoje: išleido eilę mokslinių knygų, bendradarbiavo leidžiant Lietuvišką Enciklopediją, rūpestingai ir pastoviai teikė stipendijas keliolikai užsienyje studijavusių lietuvių, kurie ruošėsi akademiniam bei mokslo darbui. Nuo 1932 metų [turi būti nuo 1933 m. – A.V.] Akademija kas treji metai kviesdavo Lietuvos katalikų mokslininkų ir mokslo mėgėjų suvažiavimus, kuriuose, pasiskirsčius specialistų sekcijomis, būdavo skaitomos paskaitos ir diskutuojami mokslo klausimai. Trys išspausdinti stori darbų tomai gražiai liudija apie tris įvykusius suvažiavimus. Nuo pat Akademijos įkūrimo jai pirmininkavo prel. Aleksandras [Dambrauskas-Jakštas](#). Po jo mirties

(1938 m.) tos pareigos atiteko prof. Stasiui Šalkauskiui. [Čia vėlgi padaryta klaida: pirmasis LKMA pirmininkas buvo Šventojo Rašto vertėjas vyskupas Juozapas Skvireckas. 1926 m. sudarius Lietuvos Bažnytinę provinciją ir jį pakėlus arkivyskupu, šių pareigų atsisakė. Antruoju LKMA pirmininku buvo išrinktas prel. Aleksandras Dambrauskas-Jakštas. – A. V.].

Okupavus Lietuvą, 1940 metų rudenį Akademija buvo bolševikų uždarinta. Stiprėjant tačiau lietuvių katalikų moksliniam pajėgumui ir jų užsimojimams, šalia kitų tremtyje atkurtų institucijų bei organizacijų, pakartotinai iškildavo mintis atgaivinti LKM Akademiją, kad organizuotai būtų galima dar daugiau nuveikti lietuvių mokslo ir kultūros labui. Be to, pagrįstai tikimasi, kad organizacijos rėmai duos galimybių surasti kelius į įvairius tarptautinius kultūros ir mokslo fondus, kurių teikiamomis pagalbinėmis lėšomis vėl galės būti leidžiami lietuvių moksliniai darbai.

Iniciatorių grupė, matydama pribrendusį reikalą ir gaudama skatinimų iš Akademijos narių, gyvenančių kitose Europos valstybėse, 1954 metais gruodžio mėnesio 30 dieną susirinko Šv. Kazimiero kolegijoje Romoje ir, pirmininkaujama JE vysk. Vincento Padolskio, būdama vienos nuomonės, nutarė LKM Akademijos veikimą atnaujinti. Šiuo tikslu susirinkusiųjų buvo sudaryta Reorganizacinė komisija, susidedanti iš JE vysk. Vincento Padolskio, prof. Juozo Ereto (Akademijos vicepirm. 1940 m.), prof. dr. Zenono Ivinskio (Akademijos sekr. 1940 m.), kun. dr. Juozo Vaišnoros MIC ir kun. prof. Antano Liuimos SJ.

Pirmas Reorganizacinės komisijos uždavinys yra pritaikyti LKM Akademijos įstatus tremties sąlygoms, kad visuose laisvojo pasaulio kontinentuose, kur tik yra lietuvių katalikų mokslininkų ir mokslo mėgėjų, būtų sudarytos galimybės organizuotis į LKM Akademijos skyrius, priklausančius vienam centrui. Iš šito aiškėja antras uždavinys: sutelkti LKM Akademijon visus pasaulyje išsibarsčiusius lietuvius katalikus mokslo darbuotojus ir mokslininkus, kokį jiems darbą tremtyje laikinai betektų dirbti. Pagaliau trečias uždavinys – praveisti korespondencijos būdu LKM Akademijos Centro valdybos rinkimus.

Todėl prašome visus 1940 m. buvusius LKM Akademijos narius ir kitus mokslininkus bei mokslo mėgėjus, ryšium su Akademijos veikimo atnaujinimo pastangomis, iki šių metų birželio mėnesio pirmos dienos pranešti Reorganizacinei komisijai savo adresus ir prisiųsti pasiūlymų dėl įstatų tremties sąlygomis pritaikymo, ypač gi pasisakyti dėl Akademijos Centro valdybos vietos. Rašyti: LKM Akademijos Reorganizacinės komisijos sekretoriui

kun. prof. A. [Liui](#)mai SJ. C.o. Pontificia Università Grigorian. Piazza della Pilota 4, Roma, Italija.

Pastaba. Šitas atsišaukimas išsiuntinėtas *Aidų*, *Darbininko*, *Draugo*, *Eltos Informacijų*, *Europos lietuvių*, *Laiko*, *Lux Christi*, *Tėviškės žiburių*, *Švyturio* redakcijoms. Besidominčios Akademijos atkūrimu kitų laikraščių ir žurnalų redakcijos prašomos atsišaukimą persispausdinti.

LKM Akademijos Reorganizacinė komisija

Roma, 1955 m. vasario mėn. 16 d.

4 priedas. Reorganizacinės komisijos laiškas prelatams

Roma, 1955 metais gegužės 29 d.

Didžiai Gerbiamas Prelate,

Matydama gyvą reikalą ir gaudama pritarimo, iniciatorių grupė pasiryžo atgaivinti garbingos praeities Lietuvių katalikų mokslo akademijos veikimą tremtyje.

Akademija, norėdama apjungti visas katalikiškąsias jėgas vieningam katalikiškosios kultūros kūrimo ir skleidimo darbui, maloniai kviečia Tamsią, Didžiai Gerbiamas Prelate, prisidėti prie Akademijos Jūsų nuožiūra tinkamiausiu būdu, ar tai įstojant nariu, ar tai ją paremiant morališkai geru žodžiu, patarimu, arba ir materialiai, pagal Tamstos galimybes.

Tamstos orientacijai pridedu LKMA Reorganizacinės komisijos atsišaukimą Akademijos atkūrimo reikalu ir Akademijos įstatų projektą. Įstatai kiek galima palikti senieji, jie tikrai papildyti tiek, kad tiktų tremties sąlygoms. Du svarbesni nauji punktai yra: įvedimas atskirų židinių bei jiems veiklos nurodymas, ir antra, faktinio veikimo lauko perleidimas atskiriems kraštams, Centro valdybai paliekant tikrai bendrojo darbo koordinavimą, Akademijos administravimą ir jos reprezentavimą.

Centro valdybos rinkimai įvyks šį rudenį.

Laukdamas Tamstos, Didžiai Gerbiamas Prelate, malonaus atsiliepimo, reiškiu geriausius linkėjimus ir gilią pagarbą.

LKMA RK sekretorius A. [Liui](#)ma (parašas)

*5 priedas. Reorganizacinės komisijos laiškas kunigams,
turintiems daktaro laipsnius*

Roma, 1955 metais gegužės 30 d.

Didžiai Gerbiamas Kunige Daktare,

Matydama gyvą reikalą ir gaudama pritarimo, iniciatorių grupė pasiryžo atgaivinti Lietuvių katalikų mokslo akademijos veikimą tremtyje.

LKM Akademija, norėdama apjungti visas katalikiškas jėgas vieninam katalikiškosios kultūros kūrimo ir skleidimo darbui, maloniai kviečia Tamstą, Didžiai Gerbiamas Kunige Daktare, prisidėti prie Akademijos narių, kad visi susiorganizavę geriau galėtume veikti laiko statomas dabarties ir ateities mūsų Tėvynės statomas problemas. Manychiau, kad ypatingai ant mūsų pirmon eilėn gula didelis uždavinys – katalikiškojo mokslo kūrimas lietuviškoje dvasioje ir jo skleidimas lietuviškoje aplinkoje, patenkinimas jau dabar, tremtyje, kylančių religinių ir kultūrinių mūsų tautiečių reikalų. Atliekant šitą uždavinį, tuo pačiu organizuotai bus pasiruošta ir ateities darbams Tėvynėje.

Jūsų orientacijai pridedu LKM Akademijos įstatų projektą. Reorganizacinė komisija bus labai dėkinga už pastabas, mintis, pasiūlymus. Tuo tarpu įstatai projekte palikti, kiek tai įmanoma, senieji, tik juos papildant kai kuriais paragrafais, įgalinančiais veikti ir tremtyje. Du svarbesni nauji įvesta punktai: židiniai ir veiklos perkėlimas į atskirus kraštus, Centro valdybai paliekant tiksliai užduotį koordinuoti veikimą, administruoti ir reprezentuoti Akademiją.

Pridedu ir atsišaukimą, paskelbtą spaudoje.

Centro valdybos rinkimai numatomi rudenį korespondencijos būdu.

Laukdamas malonaus Jūsų, Didžiai Gerbiamas Kunige Daktare, atsiliepimo ir prisidėjimo prie LKM Akademijos, reiškiu geriausius linkėjimus ir pagarbą.

Sekretorius A. [Liūima](#) (parašas)

**6 priedas. LKMA Centro valdybos laiškas – kvietimas į pirmąjį
išėivijoje atkurtos Katalikų akademijos suvažiavimą**

Lietuvių katalikų mokslo akademija

Roma, 1957 m. gegužės mėn. 31 d.

Gerbiamasis,

Prieš porą metų atsikūrusi LKM Akademija [tiksliau būtų: prieš metus. – A.V.], atsižvelgdama į narių pasiūlymus ir pageidavimus, šaukia Europoje esančių narių suvažiavimą, kuriame bus nagrinėjamos lietuvių mokslo problemos naujausių Katalikų Bažnyčios direktyvų šviesoje. Suvažiavimas įvyks Romoje šių metų spalio mėnesio 2–4 dienomis, betarptai prieš II-ąjį Tarptautinį pasauliečių apaštalavimo kongresą. Norintieji galės dalyvauti ir šiame didelės reikšmės kongrese (1957 m. spalio mėn. 5–13 d.).

Paskaitų temos numatytos šitos: iš teologijos: **Kristaus** Mistinio Kūno doktrina sąryšyje su dabarties gyvenimo faktais; iš filosofijos: Materializmas krikščioniškos filosofinės doktrinos šviesoje; iš sociologijos: Socialinių problemų krikščioniško sprendimo perspektyvos atsikursiančioje Lietuvoje; iš teisės: Katalikų Bažnyčios doktrina apie tautų apsisprendimo teisę; iš istorijos: Apaštalų Sostas ir Lietuva; iš medicinos: Medicinos etika pagal Popiežių direktyvas. Pagaliau prof. Stasio **Šalkauskio**, buvusio LKM Akademijos pirmininko, 15 metų nuo mirties sukakties minėjimas.

Kvietimas į suvažiavimą išsiuntinėjamas visiems LKM Akademijos nariams, nors, suprantama, dėl didelio nuotolio retas kuris iš užjūrio galės dalyvauti. Todėl jiems šitas kvietimas siunčiamas labiau kaip pranešimas apie čionykštę veiklą. Jeigu, palankiai aplinkybėms susidėjus, vienas ar kitas iš tolimųjų kraštų galėtų dalyvauti suvažiavime, bus labai malonu. Be to, kviečiami ir ne nariai: rinktiniai katalikai mokslininkai ir mokslo mėgėjai, esą Europoje.

Suvažiavimo techniniam organizavimui sudaryta komisija iš kun. V.**Bitino**, kun. A.**Jonušo** ir kun. J.**Navikevičiaus**, MIC.

Pragyvenimas vienai dienai Kongreso dalyviams Romoje kainuos apie 4 dolerius. Kadangi bus parūpinami butai, todėl maloniai prašoma ilgai nedelsiant, dar iki birželio mėnesio 25 dienos, pranešti minėtai Komisijai: Via Casalmonferrato 20, Roma, Italia, kas mano atvykti į šitą LKM Akademijos suvažiavimą. Taip pat prašome pranešti, kas numato pasilikti ir dalyvauti

Tarptautiniame pasauliečių apaštalavimo kongrese. Po birželio mėnesio 25 dienos dėl didelio turistų ir Kongreso dalyvių skaičiaus bus sunku surasti butą arba gali tekti mokėti daug brangiau.

LKM Akademijos Centro valdyba

*7 priedas. Vyskupo V. Padolskio LKMA IV suvažiavimo
atidarymo kalba*

Roma, 1957 m. spalio 2 d.

Ekscelencijos, didžiai gerbiami Dvasiškiei, Ponios ir Ponai
Man tenka didi garbė ir laimė atidaryti tremtyje atkurtos Lietuvių katalikų mokslo akademijos pirmąjį suvažiavimą.

Džiugu matyti taip gausiai susirinkusius svečius ir Akademijos narius. Visus nuoširdžiausiai sveikinu. Gausus svečių atsilankymas į šį išskilmingą posėdį yra ženklas, kad Akademijos suvažiavimas sudomino mūsų tautiečius. Akademikams tai yra paskatinimas ateities darbams ir užsimojimams. Nuoširdžiai dėkoju visiems atsilankiusiems. Dėkoju taip pat visiems prelegentams, kad jie maloniai sutiko programoje aktyviai dalyvauti.

Tremtyje atkurtoji Akademija žengia, galima sakyti, tik pirmuosius savo žingsnius. Mintį atkurti LKM Akademiją tremtyje pirmasis iškėlė mūsų Ministeris Paryžiuje dr. Stasys Bačkis. Jis man pakartotinai tuo reikalu yra rašęs, nurodydamas, kaip katalikams inteligentams būtų pravartu, kad čia, tremtyje, atsikurtų LKM Akademija ir juos visus apjungtų vieningam darbui. Jis man prisiuntė ir senosios LKM Akademijos įstatus.

Tiriant dirvą, kaip plačiai šiam reikalui galėtume rasti mūsų atsakinguose sluoksniuose pritarimo ir palankumo, pirmiausia kreipiausi į mūsų vyskopus tremtyje. JE arkiv. J. Skvireckas, mano užklaustas, tai minčiai pilnai pritarė. JE vysk. V. Brizgys, jai irgi pritardamas, kiek baiminimosi, kad tai neliktų tik neveikianti gyvybė. Su entuziazmu pritarė prof. dr. J. Eretas, buv. LKM Akademijos, bolševikų uždarytos, vicepirmininkas, ir žadėjo visokiais būdais ją remti. Pritarė irgi čia tremtyje esąs prof. dr. Z. Ivinskis, buv. bolševikų uždarytosios Akademijos sekretorius. Pritarė ir čia, Romoje, gyveną kunigai. Taip kad 1954 m. gruodžio mėn. 30 d. jau galėjau drįsti kviesti formalų suinteresuotųjų pasitarimą, kuris ir įvyko Šv. Kazimiero kolegijoje.

Tada buvo sudaryta Reorganizacinė komisija iš penkių asmenų: vysk. V. **Padolskio**, prof. dr. J. **Ereto**, prof. dr. Z. **Ivinskio**, kun. dr. J. **Vaišnoros** ir kun. prof. dr. A. **Liuiimos**, kuris ėmėsi uždavinio paruošti Akademijos naujus įstatus ir praveisti rinkimus.

Paruoštieji ir priimtieji LKM Akademijos įstatai buvo išversti į italų kalbą ir pati Akademia užregistruota Italijos valdžios įstaigose. Pravedus rinkimus, buvo sudaryta ši Centro valdyba: pirmininkas vysk. V. **Padolskis**, du vicepirmininkai – prof. dr. Z. **Ivinskis** ir kun. dr. J. **Vaišnora**, sekretorius – kun. prof. dr. A. **Liuiima**, išdininkas – prel. dr. L. **Tulaba**, archyvaras – kun. dr. V. **Balčiūnas**.

Svarstydamą savo veiklos planą, be mokslinių veikalų leidimo, Centro valdyba pasiryžo sušaukti ir LKM Akademijos suvažiavimą, kuris štai šiandien ir įvyksta.

Man ypač malonu matyti, kad atkurtoji LKM Akademia nėra atitrūkusi nuo senosios. Štai šiandien čia dalyvauja buvęs jos vicepirmininkas prof. dr. J. **Eretas** ir buvęs jos sekretorius prof. dr. Z. **Ivinskis**. Abu juodu yra buvę Reorganizacinės komisijos nariai, o prof. dr. Z. **Ivinskis**, buv. senosios Akademijos sekretorius, yra dabartinės Centro valdybos vicepirmininkas.

Šis suvažiavimas yra ketvirtas iš eilės Akademijos gyvenime. Tėduoda Dievas, kad jis būtų pradžia ir grandis daugelio kitų LKM Akademijos suvažiavimų.

Šios dienos darbams vadovauti kviečiu prof. dr. Juozą **Eretą**, o visam suvažiavimo darbui sekretoriauti t. dr. Paulių **Rabikauską**.

8 priedas. LKMA pirmininko vysk. V. Padolskio įžanginis žodis minėjime, skirtame prof. Stasiui Šalkauskiui

Ekscelencijos, aukštai gerbiamieji Prelatai,
Kunigai, Ponios ir Ponai

Po trijų intensyvaus darbo dienų, visą laiką gausiai posėdžiuose dalyvaujant Romos lietuviams, šiuo iškilmingu susirinkimu norime užbaigti LK Mokslo Akademijos suvažiavimo dienas.

Bet prieš pradedant šio iškilmingo [baigiamojo] posėdžio darbus, jaučiu malonią pareigą pasveikinti atvykusius į mūsų tarpą naujus didžiai garbingus svečius: Jo Ekscelenciją Latvijos vyskupą Bol. **Sloskans**, buvusį eilę metų Solovkuose ir kankintą už tikėjimą. Ekscelencija nėra tik paprastas mūsų

tautos kaimynas: jis kalba lietuviškai ir tuo tarsi priklauso mūsų šeimai. Malonu taip pat pasveikinti Jo Ekscelencijos palydovą Jo Prakilynę prelatą Jazeps Čamans, kuris su mumis čia, Romoje, visuomet nuoširdžiai bendradarbiauja. Didžiai malonu pasveikinti ir mūsų Ministerį prie Šv. Sosto dr. Stasį Girdvainį. Mums, Ekscelencija, visuomet malonu Jus matyti savo tarpe. Bet ypač šiandien mes džiaugiamės dėl Jūsų atsilankymo į mūsų tarpą, baigiant mūsų Akademijos suvažiavimo dienas.

Suvažiavimas baigiamas a.a. prof. dr. Stasio Šalkauskio minėjimu, kuris turi būti tarsi mūsų suvažiavimo vainikavimas. Kai mes, Valdyba, savo tarpe tarėmės apie suvažiavimo sušaukimą, daug baimės turėjome ir susirūpinimo, kaip viskas pavyks, kai čia, Europoje, taip maža mūsų yra, kurie galėtų tokiam suvažiavime dalyvauti. Bet, ačiū Dievui, tas suvažiavimas įvyko ir, man atrodo, kad visas išėjo patenkinamai. Paskaitos buvo paruoštos rūpestingai; visi su dėmesiu jų klausėsi. Tie, kurie suvažiavime negalėjo dalyvauti, neabejoju, galės jas skaityti atskirame leidinyje, kurį išleisti yra mūsų visų karštas noras ir troškimas.

A.a. prof. dr. St. Šalkauskio minėjime maloniai sutiko kalbėti prof. dr. J. Eretas, buvęs jo artimas bendradarbis. Neabejoju, kad didžiai gerbiamas prof. dr. J. Eretas apie a.a. prof. dr. St. Šalkauskį turės daug ko mums pasakyti, nes šiuo metu jis rašo jo biografiją, kuri berods baigiama.

Šiandien mūsų visų akys krypta į tą didelę asmenybę, a.a. prof. dr. St. Šalkauskį, apie kurį aš, kaip vyskupas, tiek galiu pasakyti, kad jį asmeniškai pažinojęs ir skaitęs jo raštus, jam negalėčiau padaryti jokių priekaištų, kas liečia jo teologines mintis. Tai asmuo, kuriuo Lietuvos vyskupai visur ir visuomet galėjo pasitikėti, kurį visur ir visuomet galėjo priešakyje katalikiškų organizacijų ir sąjūdžių statyti. Dieve duok, kad jis ir miręs mūsų tautos priešakyje stovėtų ne tik savo mokslu, bet ir savo gyvenimo šventumo pavyzdžiu. Labai prašau didžiai gerbiamą prof. dr. J. Eretą apie taip brangų asmenį tarti mums žodį.

**9 priedas. Vyskupo V. Padolskio žodis, baigiant
prof. S. Šalkauskio mirties 15-ųjų metinių minėjimą**

Labai nuoširdžiai dėkoju didžiai gerbiamam prof. dr. J. Eretui už taip gražią paskaitą apie šią didžią mūsų tautos asmenybę. Prof. dr. J. Eretas, visiems gerai žinomas savo iškalbingumu, mokėjo a.a. prof. dr. St. Šalkauskį

kaip gyvą prieš mūsų akis pastatyti. Lauksime didžiai gerbiamo Profesoriaus ruošiamos biografijos pasirodymo. Kad ši biografija yra prof. Ereto rašoma, galiu ir save kiek pakaltinti. Kai 1953 metais lankiausi Amerikoje ir viešėjau pas kun. J. Karalių, Shenandoah, Pa., šis garbingas mūsų kunigas ir mecenatas man dėstė reikalą išleisti mūsų tautos didžių asmenybių biografijas ir pirmą vietą a. a. prof. dr. St. Šalkauskio biografiją, žadėdamas paremti jos paruošimą ir išleidimą. Ieškant asmens, kuris tai galėtų padaryti, aš jam nurodžiau prof. dr. J. Eretą, buv. a. a. prof. Šalkauskio artimą bendradarbį. Ir man buvo pavesta tuo reikalu su prof. Eretu susitarti. Džiaugiuosi, kad prof. dr. J. Eretas maloniai sutiko šio darbo imtis ir kad šis darbas jau eina į galą.

A. a. prof. St. Šalkauskis buvo paskutinis LK Mokslo Akademijos nepriklausomos Lietuvos laikais pirmininkas. Mes, akademikai, džiaugiamės, kad tą, jo vadovautą Akademiją, galėjome šią [dieną] tremtyje atkurti, ir ryžtamės tą darbą visomis jėgomis tęsti. A. a. prof. dr. St. Šalkauskis yra tikrai šviesi mūsų tautos asmenybė ir neabejoju, kad mūsų jaunimui jis švies savo tauriu pavyzdžiu, uždegs jį moksliniam darbui ir savęs tobulinimui, taip kad jo dėka mūsų tauta galės susilaukti tikrai taurių asmenybių, kurių auklėjimas ir ruošimas Lietuvai jam taip labai rūpėjo. Taigi, didžiai gerbiamas Profesoriau, labai nuoširdžiai Jums dėkojame, kad malonėjote atvykti į mūsų tarpą ir pasidalinti su mumis tomis žiniomis. Labai ačiū.

Jo Ekscelencijos vyskupo B. Sloskans informacijai norėčiau pasakyti, kad didžiai gerbiamas mūsų Prelegentas yra Šveicarijos lietuvis, t. y. gimęs šveicaras, bet tapęs lietuviu iš pašaukimo, vedęs lietuveną žmoną, dirbęs Lietuvoje įvairiose pareigose, profesoriavęs ir buvęs didelis katalikiško Lietuvos jaunimo vadas. Eilę metų jis vadovavo mūsų pavasarininkams. Savo iškalbingumu mokėjo uždegti minias, ypač jaunimą, kurio jis buvo neginčijamas vadas. Savo uginga dviejų valandų kalba „Pavasario“ Sąjungos konferencijoje Kaune jisai sukėlė audringą visų dalyvių pritarimą „Pavasario“ Federacijos įkūrimui, sudarant atskiras Vyrų ir Mergaičių sąjungas. Man pačiam teko būti šio renginio liudininku.

Mes, lietuviai katalikai, džiaugiamės ir Jumis, Pone Profesoriau, esame didžiai dėkingi, kad dideliu savo įnašu mūsų tautai Jūs tikrai neįkainojamai daug esate pasidarbavęs. Katalikiškoji Lietuva niekuomet to neužmirš.

Pagaliau šis minėjimas ir visas suvažiavimas bei suvažiavimo darbai eina prie pabaigos. Norėčiau pasiūlyti pasiųsti pasveikinimų asmenims, kuriems mūsų Akademija ir jos darbai visuomet buvo arti širdies ir širdyje, kurie ir dabar tą mūsų darbą čia, tremtyje, seka. Tai būtent JE arkiv. metro-

politui J.[Skvireckui](#), Austrijoje, JE vysk. V.[Brizgiui](#), Chikagoje, ir taip pat J.Prakilnybei prel. Pr.[Jurui](#), kuris savo finansine parama ateina Akademijai į pagalbą, padėdamas išleisti įvairius paruoštus ar ruošiamus mokslo veikalus. Siūlau taip pat pasveikinti Italijos vyriausybę, su kurios žinia mes čia veikiamo, pasiunčiant sveikinimus taip vadinamai Presidenza del Consiglio, kuriai buvo pranešta apie mūsų veikimą.

Norėčiau dar pranešti, kad buvo prašyta audiencijos pas Šventąjį Tėvą ir bilietai į audienciją jau gauti. Dalyvausime kartu su Pasauliečių apaštaltavimo kongreso dalyviais rytoj 5 val. popiet Šv. Petro Bazilikoje. Šv. Tėvui sveikinimo telegrama jau vakar buvo pasiųsta.

Noriu dar pranešti Akademijos nariams, kad rytoj pusiau dešimtą valandą ryto Šv. Kazimiero kolegijos salėje šaukiamas Akademijos narių pasitarimas dėl ateities darbų. O tų darbų numatoma daug. Stengsimės artimoje ateityje, po kelerių metų, vėl sušaukti Akademijos suvažiavimą, tik šį kartą, regimai, jau Šiaurės Amerikos žemyne. Vakaraščiui Rudžiai iš Chicagos, Ill., lankydamiesi mūsų suvažiavime, sekantys Akademijos suvažiavimą, maloniai pakviesti daryti Chicagoje, jiems globojant, remiant ir garsinant, kad LK Mokslo Akademija galėtų pasireikšti tarptautinėje plotmėje. Ponams Rudžiams už malonų kvietimą ir pažadus labai nuoširdžiai visos Akademijos vardu dėkoju. Stengsimės kvietimu pasinaudoti, jei ne po dviejų, tai po trijų metų. Tam ruošiantis pirmas mūsų uždavinys bus išleisti šio suvažiavimo darbus, išspausdinti čia skaitytas paskaitas. Reikės tačiau ieškoti mecenato, kurs mus paremtų šiame darbe.

Uždarant šį mūsų minėjimą ir suvažiavimą, noriu dar kartą visiems nuoširdžiai padėkoti už malonų apsilankymą, – padėkoti visiems, ypač šia esantiems svečiams dalyviams, JE vyskupui Bol.[Sloskans](#), Jo Pr. Prel. J.[Čamans](#), Jo Ekscelencijai dr. St.[Girdvainiui](#), Lietuvos atstovui prie Šv. Sosto. Taip pat noriu nuoširdžiai padėkoti visiems prelegantams, paskaitininkams, ypač atvykusiems iš toliau – Ekscelencijai Ponui Ministeriui dr. St.[Bačkiui](#) ir visiems kitiems. Noriu taip pat padėkoti ir savo artimiausiems bendradarbiams, Centro valdybos nariams. Visi pagal išgales įsijungę į darbą, ruošiant šį suvažiavimą, visi dirbo iš širdies, kad tik suvažiavimas praeitų gražiai ir sklandžiai. Ir man atrodo, kad jis praėjo patenkinamai ir gal net galėčiau pasakyti, kad gerai, žinant sąlygas, kuriomis mes čia susirinkome. Faciant meliora potentes.

Dar kartą visiems atsilankiusiems nuoširdžiausiai dėkoju ir šį suvažiavimą laikau baigtu. Prašyčiau sugiedoti „Marija, Marija“.

**10 priedas. LKMA nario dr. kun. Vytauto Balčiūno 1957 m.
parengto projekto „Dabartinės LKM Akademijos veiklos
metmenys tremties uždavinių šviesoje ir tolesni jos galimūnai
bendros užsienio lietuvių katalikų veiklos rėmuose“
trečioji dalis „Užsienio lietuvių katalikų veikla“**

D.Gerb. T.A.Liūimai, SJ
Roma, 1957 m. spalio mėn. 21 d.

Didžiai Gerbiamasis,

Prieš keletą mėnesių LKM Akademijos Centro valdyba išsiuntinėjo visiems Akademijos nariams dvi pirmąsias dalis žemiau pasirašiusiojo paruošto projekto „Dabartinės LKM Akademijos veiklos metmenys tremties uždavinių šviesoje ir tolesni jos galimūnai bendros užsienio lietuvių katalikų veiklos rėmuose“. Vykdydamas Akademijos Centro valdybos pageidavimą, projekto autorius paruošė kiek išsamiau ir trečiąją dalį – „Užsienio lietuvių katalikų veikla“ – ir siunčia Jums kaip atbaigimą dviejų pirmųjų. Suprantama, čia tebuvo galima duoti tik pačias bendriausias idėjas. Kiekviena jų galėtų būti plačiau paryškinta, kaip pav., Vatikano radijo lietuviškosios valandėlės išlaikymas ir tobulinimas pridedamuoju jos vedėjo kun. dr. V.Kazlausko paruoštu (dar visai neturėjus mintį šio plano) „pro memoria“. To nepadaryta dėl įvairių priežasčių: laukiama pirma principinio pasisakymo dėl pagrindinės minties, laukiama kuo daugiau įvairių sugestijų iš šalies, kurias panaudojant ruošiamas pilnesnis projektas galėtų išeiti tobulesnis.

Skelbimas šio neatbaigto projekto spaudoje būtų per ankstyvas.

Už visas pastabas bei pasisakymus, atsiųstus LKM Akademijos Centro valdybai ar šių eilučių autoriui (adresu Via Casalmonteferrato 20, Roma, Italija), nuoširdus ačiū.

Dr. kun. Vytautas Balčiūnas
(ir parašas)

**11 priedas. Pagrindiniai numatytos leisti knygų serijos
„Šviesa ir Tiesa“ paruošimo nuostatai**

1. Knygos bus leidžiamos atskira serija, pavadinta „Šviesa ir Tiesa“, visos to paties formato (romano dydžio: in 12°), maždaug po 150–200 puslapių (apie 30 eil. puslapyje, po 45–50 raides eilutėje);

2. Labai stiprios doktrinos, nepoleminės, atitinkančios visus Katalikų Bažnyčios reikalavimus;

3. Gyvo, patrauklaus, vaizdingo stiliaus (ne tai, kas rašoma, bet kaip rašoma, lemia veikalo pasisekimą), parašytos vidutinio išsilavinimo lietuviui suprantama kalba (keletas lituanistų yra sutikę peržiūrėti leidinių kalbą);

4. Dailios išorės, rūpestingai atliktu spaudos darbu, su reikiamais pabrėžimais ir galimais išryškinimais tekste.

5. Rašomąja mašinėle parašytas tekstas pristatomas Komisijai. Ši galutinai sprendžia apie veikalo tinkamumą į seriją „Šviesa ir Tiesa“.

6. Visais kalbamų knygų leidimui paruošimo reikalais tartis su „Šviesa ir Tiesa“ leidinių paruošimo Komisija. Rašyti tos komisijos sekretoriui: rev. P.[Rabikauskui](#) Piazza della Pilotta 4, Roma, Italia.

12 priedas. LKMA Centro valdybos pirmųjų metų veiklos ataskaita

Centro valdybos pranešimas

Šiuo norime supažindinti Gerb. LKM Akademijos narius su Centro valdybos veikla trijų metų (1956–1959) laikotarpyje.

Jau Reorganizacinė komisija, atkurdamą LKM Akademiją, atliko nemažą darbą: pritaikė įstatų tremties sąlygomis, surado daugiau [kaip] 40 naujų Akademijos narių, megzdama su jais ryšį išsiuntė 62 laiškus ir gavo 43, padarė 7 susirinkimus – posėdžius.

1956 metais išrinktajai Centro valdybai teko dirbti nenormaliose tremties sąlygose, sunkinančiose darbą. Pirmas jos rūpestis buvo šalia eilinių administracinių pareigų atgaivinti tradicines veiklos formas. Plėsdama veiklą ir intensyvindama bendravimą su nariais ir Akademijai artimais asmenimis, Centro valdyba per pirmąją savo kadenciją parašė ir išsiuntė 142 laiškus ir du aplinkraščius, gavo 59 laiškus ir 4 telegramas, tarp kurių viena popiežiaus [Pijaus](#) XII, atsiųsta Akademijos suvažiavimo proga, o kita popiežiaus [Jono](#) XXIII. Trimečio laikotarpyje padaryta 14 Centro valdybos posėdžių, vienas platesnio masto posėdis – pasitarimas Akademijos suvažiavimo proga ir 3 posėdžiai specialiai tam sudarytos komisijos. Parūpinta Italijos valdžios Akademijos pripažinimas ir leidimas veikti, išversta įstatų į italų kalbą.

1957 metų spalio mėn. 2–4 d. Romoje, Šv. Kazimiero kolegijoje, sušauktas pirmas tremtyje Akademijos narių suvažiavimas, o taip pat pradėta jau ruošti sekantis LKM Akademijos suvažiavimas Čikagoje.

1958 m. lapkričio mėn. 30 d. suruošta prof. dr. Juozo [Ereto](#) vieša paskaita Romoje, Gregorianum'o universitete apie prof. Stasį [Šalkauskį](#), [Solovjovo](#) garsintoją Vakaruose.

Prel. Pr. [Juro](#) lėšomis išleista kun. dr. Juozo [Vaišnoros](#), MIC, studija MARIJOS GARBINIMAS LIETUVOJE, kaip pirmasis Akademijos leidinys tremtyje. Rengiamasi išleisti ir prof. dr. Z.[Ivinskio](#) studiją apie Merkelį [Giedraitį](#) ir jo laikų Lietuvą, o taip pat greit bus atiduota spausdinti kun. dr. M.[Ražaičio](#) veikalas apie bažnytinę muziką. Surasta lėšų ir paruošta spaudai Suvažiavimo darbai. Jau pradėtas ruošti ir Metraščio leidimas. Akademijos narių šeima padidėjo 4 naujais nariais.

Paskutiniu laiku sudaryta speciali Komisija rinkti dokumentacinę medžiagą apie Lietuvos religinę padėtį.

Tokiu būdu ne tik tęsiamos nepriklausomaj Lietuvoj Akademijos vykdytos pagrindinės darbo rūšys, bet imtasi ir naujų: Metraščio leidimo, viešų paskaitų užsieniečiams rengimo ir dokumentacinės medžiagos apie Lietuvą rinkimo, jos klasifikavimo, saugojimo bei esant reikalui panaudojimo.

Reikia tikėtis, kad naujai Centro valdybai bus jau lengviau tęsti pradėtą darbą.

LKM Akademijos Centro valdyba

Roma, 1959 m. gegužės 25 d.

13 priedas. LKMA Centro valdybos ir Revizijos komisijos korespondencinių rinkimų taisyklės

Roma, 1959 m. Gegužės 25 d.

LKMA Centro valdybos raštas

...metais išrinktos Lietuvių katalikų mokslo akademijos Centro valdybos ir Revizijos komisijos kadencijai baigiantis, Centro valdyba, remdamasi LKM Akademijos įstatu

...paragrafu, šaukia korespondencinių LKM Akademijos visuotinių narių susirinkimą Centro valdybai ir Revizijos komisijai išrinkti.

RINKIMO TAISYKLĖS

1. Naujos valdybos ir Revizijos komisijos rinkimus praveda dabartinė Centro valdyba. Balsus suskaito jos paskirta trijų asmenų Rinkimų komisija pagal šių taisyklių nuostatus.

2. Centro valdyba renkama iš 6 narių ir Revizijos komisija iš 3 narių.

3. Centro valdyba, remdamasi LKM Akademijos įstatų 49 paragrafu ir atsižvelgdama į daugumos narių pageidavimą, savo posėdyje nustatė, kad Centro valdybos būstinė ir šiai kadencijai yra Romoje

4. Kandidatais į Centro valdybą siūlomi asmenys, kurie gyvena Italijoje; į Revizijos komisiją – gyvenantieji kituose Europos kraštuose.

5. Kiekvienam LKM Akademijos nariui Centro valdyba pateikia kandidatų sąrašus, du vokus: išorinį su Centro valdybos adresu ir vidujinį su užrašu „LKM AKADEMIJOS RINKIMAI“ ir balsavimo kortelę su užpildytu lydraščiu.

6. Rinkimai atliekami slaptu balsavimu. Rinkėjas įrašo į gautąją balsavimo kortelę renkamųjų pavardes, įdeda kortelę į Rinkimų voką ir jį užlipina, tada drauge su lydraščiu įdeda į Centro valdybos sekretoriui adresuotą voką ir jį įteikia ar pasiunčia Centro valdybai.

7. Balsų skaičiavimo dieną Centro valdyba gautuosius balsavimo laiškus neatplėštus įteikia Rinkimų komisijai. Ši savo posėdyje, atplėšusi gautuosius laiškus, patikrina balsuotojų lydimuosius raštus, atžymėdama, kurio balsuotojo balsas gautas. Pačius lydraščius perduoda Centro valdybos sekretoriui. Neatplėštieji rinkimų vokai yra sumaišomi ir tik tada atidaromi ir suskaičiuojami atskirai į Centro valdybą ir Revizijos komisiją. Balsavimo kortelės, kuriose būtų įrašyta daugiau kandidatų, negu reikalinga išrinkti, yra laikomos negaliojančiomis. Suskaičiavus balsus, Rinkimų komisija surašo protokolą ir tada sunaikina balsavimo korteles.

8. Rinkimų komisija paskelbia išrinktuosius ir kandidatus pagal gautųjų balsų skaičių. Gavus lygiai balsų, išrinktu laikomas vyresnis amžiumi.

9. Rinkimų komisijos protokolas perduodamas Centro valdybai ne vėliau [kaip po] trijų dienų po balsų suskaitymo.

10. Naują Centro valdybą pirmojo posėdžio sušaukia buvusios Centro valdybos pirmininkas ne vėliau kaip mėnesiui praslinkus nuo Centro valdybos išrinkimo ir pasiūlo dienotvarkę, kurios pirmuoju punktu eina išrinktosios Centro valdybos narių pasiskirstymas pareigomis.

Centro valdyba

MOKSLINĖ KONFERENCIJA „VPU KATALIKŲ TIKYBOS KATEDRAI 10 METŲ“

VPU KATALIKŲ TIKYBOS KATEDRAI 10 METŲ

Minint Katalikų tikybos katedros dešimtmetį, 2003 m. rugsėjo 19 d. Istorijos fakultete buvo surengta tarpuniversitetinė mokslinė konferencija tema „Tikėjimo situacija ir religinis ugdymas“. Konferencijoje dalyvavo fakulteto (daugiausia Katalikų tikybos katedros) dėstytojai, absolventai, studentai ir svečiai, taip pat J.E. kardinolas akad. A.J.[Bačkis](#). Perskaityti aštuoni pranešimai, vyko diskusijos.

Katalikų tikybos katedros vedėja dr. A.A.[Stasiulevičiūtė](#) pranešime „Tikybos mokytojų rengimas VPU: pasiekimai, sunkumai, perspektyvos“ aptarė teigiamą ir neigiamą katedros darbo patirtį: septynių laidų absolventų tolesnį likimą bei vaidmenį Bažnyčios ir visuomenės gyvenime, studentų sielovadą, dvasingumo sklaidos sunkumus akademinėje visuomenėje, kvalifikuotų teologijos specialistų stoką, magistrinių studijų būtinybę, menką tikybos dalyko prestižą mokykloje ir kt. Pranešėja išsakė katedros ateities viltis – teologai kelia kvalifikaciją, bus stiprinami katedros ryšiai su kitomis aukštosiomis mokyklomis, krikščionių bendruomenėmis, bažnytinėmis organizacijomis. Katedra ketina kelti didesnius reikalavimus stojantiejiems į Katalikų tikybos programos studijas.

Savo patirtimi rengiant tikybos mokytojus bei katechetus Klaipėdos universitete dalijosi ir dr. E.[Federavičienė](#). Pranešime „Katalikų tikybos ir kitų mokomųjų dalykų sąveika“ ji daugiausia akcentavo religinių disciplinų statuso pedagoginėje visuomenėje klausimus. Autorės atliktas tyrimas parodė, jog dauguma bendrųjų dalykų mokytojų ir dėstytojų religiją laiko nereikalinga arba mažai reikšminga ugdymui. Liūdina tas faktas, kad religijos vaidmens pozityvumo neįžvelgia netgi humanitarai. Pranešėja kvietė pedagoginę visuomenę bendradarbiauti su religiniais mokslais, kurie teigia žmogų ir jo orumą.

Vilniaus universiteto Religijos studijų ir tyrimų centro darbuotojas A. Navickas skaitė pranešimą „Pasaulio iššūkiai krikščioniui“. Analizuodamas krikščionio padėtį mūsų laikais, pranešėjas pabrėžė iš žmogaus vidaus kylančius iššūkius: liudyti ir skelbti ne tiek Dievą, kiek save, artimo meilę paversti pataikavimu, o bendruomeniškumą – nepasitikėjimu. Krikščionybė šių dienų pasaulyje ne tiek puolama, kiek viliojama į materializmo, komercializmo, individualizmo pinkles.

VPU ir VDU dėstytojas dr. A. Grickevičius pranešime „Šiuolaikinė istorinė sąmonė kaip tikėjimo problema“ aptarė mūsų visuomenę, kurioje dominuojančios idėjos mažai paiso faktų bei žinių. Pranešėjas nagrinėjo takoskyrą tarp prieškario ir pokario kartos, plačiau apsistodamas ties šiais posovietinės istorinės sąmonės bruožais: žmogaus kūniškumas bei jo kova dėl būvio, laicistinė žmonijos ir pasaulio samprata, postmodernistinių idėjų ir vertybių chaosas, bendrojo išsilavinimo silpnumas, išankstinis nusistatymas prieš tikėjimą ir Bažnyčią. Pranešėjo manymu, tokia padėtis ugdymą sunkina, tad privalome oponuoti tokiai istorinei sąmonei ne vien supažindindami su faktais ar Bažnyčios praeitimi, bet ir kurdami adekvatesnę, labiau pagrįstą istorijos sampratą.

Filosofas dr. V. Radžvilas (VU) auditoriją sudomino analizuodamas tradicionalizmo ir modernybės susidūrimą. Pranešimas „Trad icinių vertybių vieta postmodernistinėje visuomenėje“ sukėlė diskusijas, ar tikrai mūsų dienomis prasideda „povertybinė“ epocha. Pranešėjas filosofiniu aspektu aptarė paties vertinimo veiksmo įtaką tradicijai bei viskam, ką įvardijame kaip vertybes. Pranešime pažymėtina, jog krikščionybei buvo lengviau iki XIX a., kol vertybinis mąstymas nebuvo išgalėjęs ir tradicijos būdavo perduodamos iš kartos į kartą.

VDU dėstytoja V. Vainilavičiūtė pranešime „Pagrindinės konceptualios katechezės pedagogizacijos srovės“ nagrinėjo katechezės istoriją, jos raidą ir kaitą, taip pat apžvelgė būdingiausius šių dienų evangelizacijos ir katechezės bruožus, kuriuos aptaria Bažnyčios dokumentai ir kurių samprata kol kas sunkokai skinasi kelių ateizuo toje Lietuvoje.

Kitas VDU dėstytojas A. Lukoševičius skaitė pranešimą „Pastoracinės katechezės aktualijos Lietuvoje“, kuriame akcentavo religinio ugdymo parapijose svarbą. Pranešimo autorius kritikavo nominaliosios katalikybės apraiškas Lietuvoje, kai sakramentai ir kitos religinės praktikos tampa vien mados ar papročio dalyku, atsietu nuo tikėjimo ir maldos tikrąją jų prasme. Išėitis, pasak pranešėjo, – stiprinti pastoracinę katechezę, o tai priklauso nuo parapijų vadovų ir katechetų atsakingumo, jų reiklumo, ryžto religiškai pru-

sinant visuomenę. Bendruomenės vaidmenį krikščioniškajam ugdymui pabrėžė ir VDU Katalikų tikybos katedros dėstytoja G. Rugevičiūtė pranešime „Mokytojo vaidmuo mokant tikybos“. Dėstytoja aptarė mokinių ir tikybos mokytojo bendravimą tiek per pamokas, tiek kitu metu, taip pat mokyklos ir parapijos santykius. Pranešėja optimistiškai apibūdino tikybos mokytojų galimybes suburti vaikus ir paauglius krikščioniškai bendrystei, broliškam dalijimuisi tiek dvasinėmis, tiek iš dalies ir medžiaginėmis gėrybėmis.

Konferencija buvo baigta diskusijomis apie krikščioniškumo perspektyvas ir kliuvinius, apie ugdymo sunkumus ir viltis, apie tikybos mokytojus rengiančių katedrų darbo aktualijas.

Dr. Alma Stasiulevičiūtė

DR. VYTAUTAS RADŽVILAS

Vilniaus universitetas

TRADICINIŲ VERTYBIŲ VIETA POSTMODERNIOJE VISUOMENĖJE

Straipsnyje apžvelgiama tradicinių vertybių vieta ir vaidmuo šiuolaikinėse postmoderniose visuomenėse. Šis klausimas nagrinėjamas remiantis prielaida, kad vienas iš modernybės perėjimo į postmoderniąją epochą požymių galėtų būti dar XIX a. antroje pusėje atsiradusio vertybinio mąstymo nykimo tendencija. Jos įsitvirtinimas reikštų, kad vertybės praranda anksčiau turėtą sąlygiškai objektyvių vertinamųjų matų funkciją ir pačios tampa ypatingos rūšies vartojimo prekėmis. Vykstant šiai kaitai tampa neapibrėžtas bei problemiškas ir vadinamųjų „tradicinių“ vertybių statusas, nes jos įgyja asmenybinį ir subjektyvų pobūdį ir galiausiai pradedamos suvokti tik susietos su grynai instrumentiniu-funkciniu kontekstu. Tai verčia kelti klausimą, ar modernusis vertybinis mąstymas apskritai suderinamas su pamatiniais krikščioniškojo tikėjimo ir pasaulėžiūros principais ir koku mastu vadinamoji „pagarba tradicinėms vertybėms“ gali būti laikoma autentiška krikščioniško gyvenimo apraška.

Vertybių kaitos šiuolaikiniame pasaulyje tendencijos yra daugybės empirinių sociologinių tyrinėjimų ir lygiai gausių teorinių svarstymų tema. Itin vertingi jau ne pirmą dešimtmetį atliekami tarptautiniai, ištis plataus masto įvairių šalių gyventojų vertybinių nuostatų lyginamieji tyrinėjimai, kuriuose atkūrus nepriklausomybę aktyviai pradėjo dalyvauti ir Lietuvos atstovai. Jie nepaneigiamai rodo ženklus tiesiog mūsų akyse vykstančius vertybinių orientacijų poslinkius visose vakarietiškos kultūros ir civilizacijos erdvei priskiriamose šalyse¹. Vargu ar įmanoma net paviršutiniškai apžvelgti vertybių problematikos tyrinėjimų lauką. Juo labiau beviltiškos ir bergždžios atrodytų pastangos trumpame straipsnyje net ir glaustai apibendrinti visus tokių tyrinėjimų aspektus ir gautus rezultatus. Vis dėlto dera pažymėti, kad juose daug dėmesio skiriama vadinamųjų „tradicinių“ verty-

¹ Čia galima nurodyti tik iškiliausius ir geriausiai žinomus tokių tyrinėjimų pavyzdžius: R. Inglehart, *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change In 43 Societies*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1997; J. Stoetzel, *Les valeurs du temps moderne: Une enquête européenne*, Paris: Presses Universitaires du France, 1983.

bių vietos ir vaidmens sparčiai besikeičiančiose šių dienų visuomenėse klausimui. Kadangi būtent šis klausimas, o tiksliau – kai kurie jo aspektai yra pagrindinė šio straipsnio tema, iš pradžių būtina nors bendriausiais bruožais išskleisti svarstymų kontekstą ir apibrėžti jų problematikos kontūrus. Tačiau, kaip netrukus galėsime įsitikinti, tai padaryti nėra lengva, o nustatyti, kodėl taip yra, ir bus vienas svarbiausių straipsnio uždavinių.

Apskritai vertybių problematika Vakarų filosofijoje ir humanitariniuose bei socialiniuose moksluose iškilo palyginti neseniai, o jos atsiradimo laikas žinomas gana tiksliai. Pasak garsiojo praėjusio amžiaus vokiečių ir amerikiečių politikos filosofo ir istoriko E. Voegelino, „sąvokų vertybinis sprendinys ir laisvė nuo vertybių filosofijos žodynuose nebuvo iki XIX amžiaus antrosios pusės“², taigi tiek vertybinis požiūris į pasaulį, tiek pati vertybės samprata yra visai nesenai atradimas. Ši išvada atrodo neginčytina: moderniojo „vertybinio“ mąstymo analizė ir neretai griežta kritika yra daugybės iškilių XX a. teoretikų, tarp jų tokių kaip H. Arendt ir M. Heideggeris³ nuolatinių svarstymų tema.

Tačiau šių dienų vertybių tyrinėjimų savitumą smarkiai lemia vis aiškiau įsisąmoninamas faktas, kad, neblogai išmanydami vertybinio mąstymo ištakas ir prigimtį, negalime nė iš tolo taip pat neabejotamai kalbėti apie dabartinę jo būklę. Mat skiriamasis vertybių, kaip ir daugybės kitų dalykų, tyrinėjimų mūsų dienomis bruožas tas, kad bendrą visų jų atskaitos tašką paprastai nurodo trumpas žodelis *po*, kuris nuolatos ir įkyriai primena vieną pamatinį dalyką – baigtį. Dabartinį savosios istorijos tarpsnį galime vadinti „postmoderniu“, „postindustriniu“ ar dar kaip nors kitaip, galime kiek patinka ginčytis, kada jis prasidėjo ir kokia jo „esmė“, tačiau greičiausiai niekaip neišsisuksime nuo klausimo, ar mūsų dienomis dar įmanoma kalbėti apie vertybes. Šiuolaikinės postmodernios visuomenės kontekste toks klausimas reikštų abejonę, ar daugybės nepajudinamais laikytų dalykų irimo ir baigties akivaizdoje vertybių stebuklingu būdu galėjo nepaliesti visuotinio dūlėjimo vyksmas, taip pat ar kartais nesame peržengę epochos „po vertybių“ slenkščio.

Tokio klausimo potekstė – ar vertybiniai ginčai vis dar turi kokią nors prasmę? Tai nėra savavališka iš piršto laužta abejonė. Juk ne vienoje šiuolaikinio postmodernizmo reiškinių analizei skirtoje knygoje kalbama apie *pastįšą* – praeities dvasinio ir intelektualinio gyvenimo formų, stilių ir žanrų grįži-

² E. Voegelin, *Nowa nauka polityki*, Warszawa: Aletheia, 1992, p. 23.

³ Žr., pvz., H. Arendt, *Tarp praeities ir ateities*, Vilnius: Aidai, 1995; M. Heideggeris, *Pasaulėvaizdžio metas*, kn. Rinktiniai raštai, Vilnius: Mintis, 1992, p. 136–167.

mą ir pasikartojimą jų negyvų ir bejausmių parodijų pavidalais⁴. Kaip žinoma, šitaip – bejausmės ironijos forma – buvo „atgaivinti“ ir sugrąžinti į intelektualinę apyvartą daugelis dalykų, kurie ne kartą buvo paskelbti „mirusiais“ – estetika, politinė teorija, etika ir t.t. Toks sugrąžinimas iš pažiūros atrodo visai įtikinamai ir net įspūdingai: vėl gyvai svarstomos kažkada nagrinėtos teorinės problemos, užverda vertybinės, ideologinės ir pasaulėžiūrinės kovos, tačiau įdėmesnis žvilgsnis netrunka pastebėti, kad ši judri ir net karštingiška veikla tėra fasadas, slepiantis mechaniškai, monotoniškai ir be tikslo kartojamus anksčiau buvusius prasmingus veiksmus. Vadinasi, anaip tol nėra neįmanoma, kad nesibaigiančios diskusijos apie vertybes šių dienų pasaulyje ir platūs jų tyrinėjimai savaime ne tik mažai ką sako apie šiuolaikinio žmogaus santykį su vertybėmis, bet ir neįrodo, kad vertybės apskritai vis dar svarbios, o pats XIX a. susiformavęs vertybinis mąstymas – gyvybingas. Šiaip ar taip, neįmanoma paneigti daugelio autorių pripažįstamos pamatinės keletą amžių trukusios vertybių raidos tendencijos Vakaruose: nuo religinių vertybių buvo pereita prie moralinių, nuo moralinių – prie socialinių-politinių, nuo socialinių-politinių – prie šeimos, galiausiai pastarąsias vis labiau pradėjo išstumti ir užgožti vadinamosios asmeninės vertybės⁵. Ši slinktis link asmeninių vertybių neabejotinai rodo, kad vertybės pamažu praranda ankstesnįjį viešą ir tam tikrą prasmę objektyvų (galbūt jį galima vadinti intersubjektyviu) pobūdį. Jos darosi savitai „postmodernios“ – tampa vis besiplečiančios asmens „intymumo“ srities išraiškomis arba, apibūdinant šią tendenciją tokių postmodernybės tyrinėtojų kaip A.Giddensas vartojamais terminais, yra vis labiau „vidujai referentiškos“⁶.

Šitokia glausta Vakarų vertybių raidos istorinė apžvalga ir pamatinių postmoderniosios epochos bruožų charakteristika turėtų paaiškinti, kodėl taip keblu pozityviai išskleisti straipsnyje nagrinėjamą temą ir dar sunkiau

⁴ Šiame straipsnyje nagrinėjamo klausimo požiūriu labai svarbios dvi – *pastišo* ir *simuliakro* – sąvokos, kurios įvairiuose kontekstuose randamos daugelio postmodernizmo tyrinėtojų darbuose ir skirtingais, tačiau tarpusavyje susijusiais aspektais leidžia aprašyti vieną svarbiausių postmodernios kultūros bruožų – tendenciją mėgdžioti ir dažnai parodijuojant stengtis „prikelti“ praėjusių epochų kultūros formas. Apie *pastišą* plačiau žr. F.Jameson, *Kultūros posūkis. Rinktiniai darbai apie postmodernizmą (1983–1998)*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2002, ypač p. 114–124; išsamią *simuliakro* sąvokos aptartį žr. J.Baudrillard, *Simuliakrai ir simuliacija*, Vilnius: Baltos lankos, 2002.

⁵ Ši tendencija gerai žinoma ir Lietuvos gyventojų vertybines nuostatas analizuojantiems tyrinėtojams. Žr., pavyzdžiui, S.Juknevičius, *Skirtingumo dimensijos: Lietuvos gyventojų vertybės europiniame kontekste*, Vilnius: Gervėlė, 2002.

⁶ Žr. A.Giddens, *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*, Cambridge: Polity Press, 1997, ypač p. 144–180.

tiksliai suformuluoti su ja susijusias konkrečias problemas. Juk atidžiau įsigilinus aiškėja, kad pats žodžių derinys „tradicinės vertybės“ yra kur kas problemiškesnis ir net paradoksalesnis negu dažnai linkstama manyti. Tiesa, jis vartojamas labai plačiai ir įvairiausiuose kontekstuose, tad galbūt dėl šios itin „laisvos“ ir „lanksčios“ vartosenos neretai pradedamas laikyti vos ne savaime suprantamu. Tačiau toks išpūdis apgaulingas, nors jį iš pirmo žvilgsnio lyg ir patvirtina šį žodžių derinį gaubiantis vos ne akivaizdžių reikšmių laukas. Vargu ar kam nors kelia abejonių „tradicinių vertybių“ sąsajos su krikščionybe – jos neretai laikomos neatimama krikščioniškosios kultūros paveldo ir tiesiog kasdienės krikščioniškosios gyvensenos dalimi. Antra vertus, šis žodžių darinys lyg ir ne mažiau natūraliai skamba konservatoriaus lūpose. Tačiau, kaip žinoma, neįmanoma dėti lygybės ženklo tarp krikščionybės – dviejų tūkstantmečių istoriją turinčios svarbiausios Vakarų pasaulio religijos – ir konservatizmo – vos porą šimtmečių tegyvuojančios vienos iš modernių vakarietiško politinių ideologijų, kurios santykiai su krikščioniškąja religija yra sudėtingi, daugiaprasmiai. Šių santykių pobūdį itin taikliai nusaką garsus amerikiečių sociologas R. Nisbetas, pasak kurio, „politiniam konservatizmui aktualus tik institucinis religijos aspektas“⁷. Tad vos žvilgtelėjus šitaip apibūdintų santykių aspektu į „tradicines vertybes“, buvęs skaidrus jų vaizdas iš karto drumsčiasi. Sąvokų „tradicija“ ir „vertybė“ derinys tampa dar blausesnis, vos tik pamėgini apsvarstyti jų turinį atskirai ir ypač jas siejantį dalykinį bei istorinį ryšį.

Toks apsvarstymas kaip pagrindinis šio straipsnio tikslas verčia sąmoningai atsiriboti nuo kai kurių kitomis aplinkybėmis įdėmiai nagrinėtinų klausimų. Todėl čia, savaime suprantama, bus taikoma „postmodernybės“ sąvoka, nors galbūt vienintelis dalykas, dėl kurio sutaria įvairūs ją nagrinėjantys tyrinėtojai, yra tai, kad šitaip vadinamas Vakarų istorijos tarpsnis greičiausiai prasideda praėjusio amžiaus šeštojo dešimtmečio pabaigoje ar septintojo dešimtmečio pirmaisiais metais. Sutelkdami dėmesį į „tradicines vertybes“ pirmiausia turime pažymėti, kad apskritai vertybės nėra ypatinga objektų klasė ar rūšis, nes, pasak žinomo M. Heideggerio apibūdinimo, vertybės esmė yra būti požiūriu, leidžiančiu jai tapti esinių vertinimo matu. Paabrėžiant šį vertinamąjį žiūros aspektą būtų galima teigti, kad „tradicinės vertybės“ pirmiausia yra įvairūs įprasti žmogaus gyvenimo dalykai, stebimi ir vertinami vadinamuoju „tradiciniu“ požiūriu. Taigi atrodytų, kad norint apibrėžti, kas yra „tradicinės vertybės“, ir atskleisti jų vietą šiuolaikinėje

⁷ R. Nisbet, *Konservatizmas*, Vilnius: Pradai, 1993, p. 82.

postmodernioje visuomenėje, reikia labai nedaug – parodyti, kuo „tradicinis“ požiūris skiriasi nuo kitų toje visuomenėje esančių tos pačios tikrovės vertinimų. Tačiau pateikti kiek tikslesnę tradicijos sampratą kaip tik ir yra itin keblus uždavinys.

Mat įsigilinus aiškėja, kad mūsų dienomis „vertybe“ gali tapti pati tradicija, tad „pagarba tradicijai“ ir net „tradicinėms vertybėms“ pati yra kaip tik „vertybinio“ santykio su tradicija išraiška ir liudijimas. Vadinasi, tradicijos suvertybinimas yra pamatinis moderniosios epochos santykio su tradicija bruožas, grindžiamas savotišku „dvigubo suvertybinimo“, arba vertybių vertybėjimo, judesiu. Šio judesio reikšmė tampa suprantama primenant, kad mūsų laikais pati tradicija, kiek ji apskritai dar išlieka, gali egzistuoti tik kaip vertybinis darinys. Kitaip sakant, ji nėra paprasta kultūrinė ir istorinė duotybė, kurią „atranda“, t.y. iš savo pirmtakų paveldi, tęsia ir puoselėja vėlesnės kartos, bet egzistuoja tik kaip reflektiviai konstruojama ir palaikoma socialinė ir kultūrinė tikrovė, o šios tikrovės šaltinis ir viso to konstravimo pamatas yra vertinamoji žiūra. Vertybių siejimas su veikla šiame kontekste reiškia tik tai, kad per šią veiklą randantysis kultūros paveldas savaime nėra iš anksto duota „tradicija“, kuri būtų vertinama ir šitaip savaime įgytų vertybinį matmenį ir „vertybės“ statusą. Atvirkščiai – nuolatos vykstantis vertinimo veiksmas yra vienas svarbiausių socialinio tikrovės konstravimo aspektų ir sukuria vertę turinčius ir tik per tokį vertinimą atsirandančius ir egzistuojančius esinius (dažniausiai vadinamus „kultūros objektais“), kurie pradedami laikyti vertybėmis ir tam tikromis sąlygomis sudaro „tradicijos“ turinį.

Tačiau tarp „tradicijos“ ir „vertybės“ nėra jokio tiesioginio ryšio, o „vertybės apskritai“ ir „tradicinės vertybės“ toli gražu nėra tapačios sąvokos. Tiesą sakant, aiškėja, kad nustatyti, kurios vertybės yra tradicinės, ir šitaip išskirti jas iš vertybių viseto įmanoma tik pasitelkus arba atlikus jau minėtą reflektivų, arba antrinio, vertinimo veiksmą, kurį ką tik pavadinome „vertybių vertybėjimo“ judesiu. Būtent šis antrasis ir pamatinis vertinimo veiksmas yra būtina pačios tradicijos egzistavimo sąlyga: ji gali egzistuoti tik tiek, kiek atpažįstama ir pripažįstama esanti tradicija. Kad tarp tradicijos ir vertybės nėra tiesioginio ryšio (žmogaus kuriama kultūrinė tikrovė kaip vertinimo vedinys tampa tradicija tik atlikus minėtą antrinį kultūrinių vertybių vertinimą ir atranką) ir kad „tradicinės vertybės“ nėra joks iš amžių ateinantis bei iš kartos į kartą perduodamas paveldas, rodo ir pati kai kurių įvykių bei reiškinių sklaidos chronologija. Ne viename darbe atkreiptas dėmesys, kad iki romėnų toks dalykas kaip tradicija faktiškai buvo nežino-

mas⁸, nors, kartą atsiradusi, ji sėkmingai gyvavo daugiau kaip du tūkstantmečius. Tuo tarpu palyginti su tradicija, vertybės yra moderniosios Vakarų istorijos naujadaras, nes, kaip minėta, pati fakto ir vertybės skirtis socialiniuose moksluose buvo galutinai įsisąmoninta ir įtvirtinta tik XIX amžiuje. Vadinasi, per beveik visą krikščionybės istoriją toks dalykas kaip „vertybinis mąstymas“ jai buvo svetimas, tad belieka daryti išvadą, kad įprastas ir kone savaiminis tradicinių vertybių siejimas su krikščionybe ir juo labiau jų tapatinimas su krikščioniškomis vertybėmis yra nepagrįstas arba mažų mažiausiai abejotinas. Šiaip ar taip, tokį tapatinimą reikėtų svariai pagrįsti. Atrodo, tokios nuomonės naudai byloja ir kitos vertos dėmesio aplinkybės. Nevalia pamiršti, kad viena svarbiausių, o gal ir lemiamą vertybinio mąstymo atsiradimo prielaidą buvo vadinamasis Vakarų kultūros tradicijos trūkis, lyg tyčia prasidėjęs XVIII a. pabaigoje ir tapęs įvykysiu ir akivaizdžiu faktu XIX a. pirmojoje pusėje – kaip tik tada šis mąstymas išėjo į intelektualinio ir dvasinio gyvenimo sceną ir pareiškė savo teises⁹.

Be jokios abejonės, vertybės yra visuomenės – pasak H. [Arendt](#), iki pat naujųjų amžių iš esmės nežinotos „keistai hibridinės srities, kurioje privatūs interesai įgyja viešąją reikšmę – produktas“¹⁰. Kitaip sakant, jos laikytinos ypatingų – tik moderniosios visuomenės terpėje galinčių egzistuoti – idėjų atmaina. Šios idėjos yra vertybės tiek, kiek reprezentuoja daiktus jų funkcinės vertės požiūriu ir šia prasme yra socialinės prekės¹¹.

Savaime suprantama, kad bet kuris dalykas yra vertybė tik kaip tam tikra jį vertinančio individo lūkesčių projekcija. Šiuo atžvilgiu visos vertybės – tradicinės ir ne – yra visiškai panašios ir iš esmės nesiskiria. Vis dėlto nepažeigiamai egzistuojanti vertybių įvairovė ir jų skirtumai greičiausiai yra nulemti kai kurių pamatinių pačios vertinamosios žiūros ypatumų. Šiai žiūrai visada būdingas „perspektyvizmas“ – fundamentali savybė, kurios galimybės aiškiai suvokė jau F. [Nietzsche](#), ne be pagrindo laikomas naujojo vertybinio mąstymo šaukliu ir vienu iš ankstyvųjų būsimosios postmodernios filosofijos pranašų. Toks perspektyvizmas grindžiamas prielaida, kad galimi skirtingi vertinamosios žiūros atskaitos taškai, leidžiantys išskirti ir sureikšminti (ne esamo, bet šitaip konstituojamo) kultūrinio „objekto“ tam tikrus aspektus ir šitaip suteikti jam apibrėžtą profilį, paverčiantį jį tam tikros rū-

⁸ Žr. H. [Arendt](#), *Tarp praeities ir ateities*, p. 137–146.

⁹ Žr., pavyzdžiui, M. [Foucault](#), *Les mots et les choses. Une archéologie des sciences humaines*, Paris: Gallimard, 1983, p. 14.

¹⁰ H. [Arendt](#), *On Human Condition*, Chicago: The university of Chicago press, 1967, p. 35.

¹¹ Žr. H. [Arendt](#), *Tarp praeities ir ateities*, p. 40.

šies „vertybės“. Matyt, ši vertinamosios žiūros atskaitos taškų įvairovė padeda formuotis savitiems „vertinimo stiliams“, kurie savo ruožtu gali tapti pačių vertybių skirstymo ir klasifikavimo prielaida bei pagrindu.

Turint omenyje vertybių vietą bei paskirtį individo gyvenime, jas, ko gero, vaizdžiai galima prilyginti savotiškam „genetiniam kodui“, kuris objektyvuojasi išorėje generuodamas virtualius elgesio modelius. Kiekvienas jų greičiausiai turi savo karkasą ar vidinę struktūrą, grindžiamą savitu tikrovės vertinimo matu ar matais, kurie ir lemia skirtingas vertybines orientacijas ir net ištisas vertybių sistemas. Galima daryti prielaidą, kad tradicinių vertybių atveju toks matas galbūt yra stabilumas, kuris ir yra tokią vertybinę nuostatą (ar nuostatas) grindžiantis ir struktūrinantis elementas ar principas. Tai leistų bent iš dalies suprasti, kodėl šios vertybės taip lengvai ir pernelyg nemąstant tapatinamos su krikščioniškomis vertybėmis.

Tačiau iš čia pateiktų svarstymų turėtų paaiškėti ir tai, kad esama pagrindo manyti, jog vadinamosiomis tradicinėmis vertybėmis grindžiamas gyvenimas gali būti viso labo tik krikščioniško gyvenimo simuliakras. Šis iš J. Baudrillardo pasiskolintas apibūdinimas *simuliakras* itin praverčia, nes padeda tiksliai apibūdinti ištis delikačią ir dviprasmišką tradicinių vertybių padėtį šiuolaikinėje postmodernioje visuomenėje. Mat jomis grindžiamo elgesio pavidalai išoriškai gali atrodyti visai krikščioniški, tačiau dažnai nebūna lengva pasakyti, kiek jie yra mechaniškos tikro krikščioniško gyvenimo imitacijos, o kiek juos gaivina tikro krikščioniško tikėjimo ir meilės dvasia. Būtent tokiose situacijose itin ryškiai atsiskleidžia šiuolaikinių postmodernių vertybių pseudoobjektiškumas ir jų norminamoji-funkcinė prigimtis: ta pati vertybė gali būti generuojama remiantis skirtingais jos konstituavimo principais, kurie pirmiausia nulemti vertintojo lūkesčių (pavyzdžiui, „tradicinė“ ir „moderni“ šeimos gali būti vienodai sėkmingai pripažįstamos esant „vertybėmis“ ir šiuo požiūriu būti lygiavertės, tačiau akivaizdu, kad jos kaip vertybės funkcionuos skirtingais režimais, kurių parametrus kaip tik ir lems vertintojų žiūros atskaitos taškai).

Vis dėlto norint dar aiškiau įsitikinti, kaip neatsargu dėti lygybės ženklą tarp „krikščioniškų“ ir „tradicinių“ vertybių, pravartu prisiminti ir kai kuriuos pamatinius tradicinio („ikivertybinio“) krikščioniško ir vertybinio (tegul ir „krikščioniško“), mąstymo skirtumus. Bene didžiausias iš jų – anoniminis ir funkcinis naujojo vertybinio mąstymo pobūdis ir su juo neišvengiamai susiję tipiški modernūs asmens pasaulėžiūros ir gyvenamosios ypatumai. Juk būtent įsitvirtinant tokiam mąstymui ankstesnius tiesioginius religinius bei moralinius asmens įsipareigojimus Dievui ir žmonėms pamažu

išstumia ir pakeičia abstraktaus individo vertybinę (tegul ir tradicionalistinę) nuostata. Palyginti su „tradicine“, ji yra iš esmės ideologinė ir todėl keistai paradoksali. Mat ji įpareigoja asmenį ir kartu atleidžia jį nuo atsakomybės, nes leidžia angažuotis tradicinėms vertybėms ir net atkakliai jas ginti tuo pat metu nekeliant klausimo, kokios yra vidinės tokio elgesio ir veiksmų paskatos bei motyvai. Matyt, tokia galimybė tiesiogiai susijusi su funkcinė-instrumentine vertybių prigimtimi ir yra jos lemiama: norą ir pasiryžimą ginti tradicines vertybes tokioje situacijoje sėkmingai įkvepia tiek nuoširdus krikščioniškas tikėjimas ir Dievo meilė, tiek pragmatiškas tikėjimas jų asmeniniu ir visuomeniniu naudingumu. Taigi šiuolaikiniam tradicinių vertybių gynėjui visada pravartu išsikelti klausimą, ką jis iš tikrųjų gina: šiomis vertybėmis grindžiamas mūsų dienų visuomenės teikiamas socialines gėrybes ar amžnuosius krikščioniško gyvenimo principus ir būdą?

Šiame kontekste kyla ir kitų klausimų. Ar vertybinis mąstymas suderinamas su krikščionybe? Ar apskritai galimas toks dalykas kaip krikščioniškos vertybės? Juk pati vertybės prigimtis tokia, kad ji iš esmės yra utilitarinis-funkcinis tikrovę vertinančio konstituavimo būdas, t.y. individo poreikių sutikrovinimo būdas. Kadangi pamatiniai poreikiai visada išlieka tie patys, tai stabilumas – tarkime, jis yra tradicionalistinės vertybinės orientacijos ašis ir pagrindinis siekinys – funkciškai atrodo svarbus ir prasmingas pirmiausiai kaip pastovaus ir garantuoto poreikių tenkinimo prielaida. Tokiu atveju vis dar išliekanti dalies šiuolaikinių žmonių pagarba pačioms „tradicinėms vertybėms“ įgytų grynai utilitarinį atspalvį. Ji reikštų, kad visas tradicijos turinys yra tik funkcinis, o jos esmė ir paskirtis būtų palaikyti visuomenės stabilumą – pagrindinę sąlygą, leidžiančią apsaugoti herakleitišką vis atsinaujinančių ir didėjančių šiuolaikinio žmogaus poreikių srautą. Visais būdais reiškama ir įtvirtinama pagarba tradicijai šiuo atveju ir būtų tas pamatinis šio srauto stabilizavimo judesys, be paliovos spinduliuojantis simuliuojamo pastovumo ir simuliakrinio (virtualaus) amžinumo aurą. Kadangi šitaip saugomi bent jau elementarieji poreikiai yra pastovūs ir gana tvarūs, šią susimuliuotą aurą lengva neapdairiai palaikyti „amžinomis vertybėmis“ ir net menamų krikščioniškų vertybių tradicijos tęstinumo įrodymu.

Taip pat nėra aišku, ar taip palaikomos ir suprantamos tradicinės vertybės gali būti kas nors daugiau, negu jas išpažįstančio individo „skonio reikalas“, t.y. kas nors daugiau, negu paprastas šių dieno žmogaus gyvenimo būdas ar stilius. O siejant šias vertybes su gyvenimo būdu ir stiliumi, lieka atviras tokio stiliaus vietos ir statuso tarp kitų postmodernaus gyvenimo stilių klausimas. Vargu ar atsitiktinai kai kurie postmodernizmo tyrinėtojai iš-

tikimybę tradicinėms vertybėms linę tiesiog laikyti skiriamuoju retrogradinio-elitinio gyvenimo bruožu¹². Tačiau tai reikštų, kad tokio gyvenimo stiliaus pasirinkimas faktiškai daugiausia nulemtas jį pasirinkusio asmens psichologinių ypatumų ir šia prasme pirmiausia yra „skonio reikalas“, tad neturi objektyvios vertės ir reikšmės. Galiausiai jį tektų laikyti paprasta postmoderniam žmogui būdingos „estetinės“ egzistencijos išraiška, o tiksliau kalbant – vienu iš galimų jos pavidalų.

Dar svarbesni, bet, deja, ir sunkesni klausimai iškyla nagrinėjant tradicinių vertybių santykį su krikščionybe ir jų vietą šiuolaikinio postmoderniame pasaulyje gyvenančio krikščionio pasaulėžiūroje. Mėginant tiesiogiai sieti šias vertybes su krikščionybe, ji neišvengiamai suvertybinama, t.y. įtraukiama į bendrąjį postmodernųjį vertybių funkcionavimo kontekstą. Tačiau einant tokiu keliu anksčiau ar vėliau tenka pripažinti, kad apsisprendimas „už“ krikščionybę iš esmės yra dar M.[Weberio](#) atskleistos moderniajame pasaulyje vykstančios „amžinosios dievų kovos“ rezultatas, t.y. jis turėtų būti vertinamas kaip „demoniškas“, neturintis jokio racionalaus pagrindo individo pasirinkimas, „kuriam dievui privalome tarnauti“¹³. Akivaizdu, kad taip „demoniškai“ interpretuojant apsisprendimą krikščionybės naudai, asmens santykis su ja iš esmės būtų itin iracionalus.

Tokiu atveju apskritai nebūtų aišku, koks vis dėlto galėtų ir iš tikrųjų turėtų būti racionalus postmoderniojo žmogaus ir krikščionio santykis su tradicinėmis vertybėmis. Į šį klausimą neturime net patenkinamo atsakymo, nes panašu, kad vienintelė mums kol kas žinoma ir laiko šiek tiek patikrinta tokio santykio forma yra vadinamoji konservatyvi nuostata. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad ši nuostata pati yra „vertybinė“, grindžiama pagarba tradicijai, tačiau tai anaipol nereiškia, kad ji savaime ir be išlygų yra krikščioniška. Jau minėjome vieną pamatinį konservatizmo bruožą – jam būdingas racionalus požiūris į tradicines vertybes yra ne tik savaime funkcinis, arba instrumentinis-utilitarinis, bet ir suvertybinantis pačią krikščionybę, t.y. paverčiantis ją viena iš minėtų tradicinių vertybių. Šio požiūrio esmė – pagarba krikščioniškajai religijai ir jos institucijoms, kiek jos naudingos palaikyti socialinei tvarkai. Tačiau ši pagarba nebūtinai kyla iš tikro ir gyvo tikėjimo – ji apskritai gali būti su juo nesusijusi. Faktiškai galimybę taip instrumentiškai panaudoti krikščioniškąją religiją vadinamosios „pilietinės teologijos“ tikslams numatė jau moderniosios politinės filosofijos kūrėjas T.[Hob-](#)

¹² Žr. F.[Jameson](#), *Kultūros posūkis. Rinktiniai darbai apie postmodernizmą (1983–1998)*, p. 108.

¹³ M.[Weber](#), Mokslas kaip profesinis pašaukimas, *Problemos*, 1990, Nr. 42, p. 80.

besas, pripažinęs valdžios teisę nustatyti valdiniam „teisingą“ (t.y. padedančią išsaugoti pilietinę taiką ir tarnaujančią kitoms valstybės reikmėms) ir visiems privalomą išpažinti religiją ir neneigęs, jog tokiam tikslui iš principo tinka bet kuri religija, taip pat ir krikščionybė¹⁴.

Turint omenyje šį hobsiškąjį, vėlesnės filosofijos plėtotą religijos instrumentalizavimo motyvą tradicinių vertybių gynimo prasmė šių dienų postmoderniose visuomenėse tampa mažų mažiausia problemiška. Tam tikromis sąlygomis tai gali ne tik nebūti religinių ir krikščioniškųjų pradų stiprinimas, bet kartais net vandens liejimas ant antikrikščioniškų tendencijų ir jėgų malūno. Šį paradoksą jau seniai pastebėjo ir aprašė įžvalgesni modernios visuomenės tyrinėtojai. Jie atkreipė dėmesį, kad būtent „vertybinė“ pasaulėjauta keistai suartina tradicines vertybes ginančio ir iš pažiūros tarsi artimo bei palankaus krikščionybei konservatizmo ir šiuos dalykus linkusio neigti bei griauti liberalizmo ideologijas¹⁵. Taip atskleidžiamas ne tik gelminis šių priešiško ir iš pirmo žvilgsnio nesutaikomų ideologijų ryšys, bet ir tai, kad konservatizmas, kaip modernioji politinė ideologija ir pasaulėžiūra, ko gero, artimesnis liberalizmui negu krikščionybei, o šį artumą nulemia būtent minėtoji vertybinė pasaulėjauta.

Baigiamosios pastabos. Šiame straipsnyje neduodama aiškių ir viena-prasmių atsakymų į jame keliamus klausimus. Čia norima atkreipti dėmesį į tai, kad tokios įprastinės ir plačiai vartojamos sąvokos kaip „tradicinės“ ar „krikščioniškos“ vertybės yra kur kas miglotesnės, negu neretai manoma. Vis dėlto didesnę dėmesį tradicinių vertybių vietos postmodernioje visuomenėje klausimui turėtų skirti būtent krikščioniškos orientacijos mąstytojai. Mat tenka daryti iš pažiūros gan paradoksalią išvadą, kad pagarbos vadinosioms „tradicinėms vertybėms“ stiprėjimas gali būti traktuojamas ir kaip dar vienas šiuolaikinių visuomenių nukrikščionėjimo požymis. Ryškėjanti vis didesnio vertybių suasmeninimo tendencija gali reikšti tai, kad XIX a. viduryje susiformavusi vertybių samprata praranda paskutinius objektyvumo likučius ir visos vertybės, tarp jų net ir vadinamos tradicinėmis ar krikščioniškomis, tampa savotiškomis plataus vartojimo prekėmis, o tiksliau kalbant – iš esmės „estetiškai“ egzistuojančių individų laisvai pasirenkamo gyvenimo stiliaus dalimi.

¹⁴ Žr. T. **Hobbes**, *Leviatanas*, Vilnius: Pradai, 1999, ypač 36 sk.

¹⁵ Žr. H. **Arendt**, *Tarp praeities ir ateities*, p. 109–119.

Todėl nuo to, kaip bus sprendžiami straipsnyje keliama klausimai, daug priklausys krikščionio savivoka šiuolaikiniame ir ypač ateities pasaulyje, taip pat teorinis kai kurių pamatinių problemų interpretavimas. Viena iš tokių problemų neabejotinai yra klausimas, į kurį iki šiol neatsakyta, būtent – koku mastu protestantiškoji reformacija laikytina paprastu Vakarų krikščionybės ir krikščioniškojo pasaulio „skilimu“, o kiek ją galima laikyti krikščioniškosios religijos tradicijos pertrūkiu, leidžiančiu kalbėti apie kokybiškai naujos – jau „suvertybintos“ religijos atsiradimą. Taip pat tik šio klausimo analizė ir vienoks ar kitoks jo sprendimas leistų adekvačiau suvokti, kas yra pats krikščioniškasis tikėjimas postmodernioje šių dienų visuomenėje ir kokia jo paskirtis. Ar iš tiesų krikščioniškomis vertybėmis grindžiamas gyvenimas ateityje gali tapti tik vienu iš daugelio laisvai pasirinkamų „tradicinių“ (pvz., šalia musulmoniško, budistinio ir pan.) gyvenimo būdų? Ar susiklosčius tokiai padėčiai krikščionybė dar galėtų būti laikoma religija griežta to žodžio prasme, ar krikščionių bendruomenei iškiltų grėsmė tapti tik savotiška psichoterapine grupe (tegu hipotetiškai net ir gausia) ir narciziško individo „saviraiškos“ terpe? Pagaliau ar yra alternatyva vertybiniam mąstymui ir ar įmanoma atrasti kalbą, leidžiančią išsakyti šiuolaikinio krikščioniškojo gyvenimo patirtį nevertybiniais terminais? Jeigu čia aptarti klausimai sulauktų skaitytojo atgarsio ir kam nors pažadintų norą paieškoti į juos savų atsakymų, straipsnio tikslas būtų bent iš dalies pasiektas.

[Iteikta 2003 m. gruodžio mėn.]

ON TRADITIONAL VALUES IN POSTMODERN SOCIETY

Vytautas Radžvilas

Summary

The article aims at the analysis of the place and role of traditional values in postmodern societies. The article argues that so-called transition from „modern“ to „postmodern“ society might have been accompanied by the decline of value-based thinking which came into being in the second half of XIX century. Such tendency implies that values tend to lose their previous function of being relatively objective measuring units of human reality and are likely to be transformed into a special sort of consumer goods. In the course of this transformation the status of so-called

traditional values becomes highly ambiguous and problematic because those values come to be perceived in strictly instrumental and functional context. Such changes make it necessary to raise question if the modern value-based thinking is compatible with the basic principles of Christian faith and to what extent „the venerable attitude towards tradition values“ could be treated as the authentic manifestation of Christian life in postmodern societies.

GIEDRĖ RITA RUGEVIČIŪTĖ

Vilniaus pedagoginis universitetas

MOKYTOJO VAIDMUO MOKANT TIKYBOS

Sekuliariame vertybių maišaties pasaulyje būti mokytoju šaukliu – tai laisvas, drąsus, garbingas pasirinkimas. Tikybos mokytojo pašaukimas – tai privilegija, teikianti ir optimizmo, dvasinio džiaugsmo, ir sąmoningo atsakomybės ėmimosi įveikiant atmetimą, pasipriešinimą, skausmą ir sunkumus. Kompetencija, gebėjimas bendrauti, nuolatinis rūpinimasis žmogaus dvasia – tai dirva, kur auginamas, brandinamas tikybos mokytojas. Straipsnyje iškeliamas tikybos mokytojo asmenybės išskirtinumas pamokoje. Analizuojama, kaip mokytojo vaidmuo pamokoje lemia jo darbo kokybę. Vyrauja nuomonė, jog anksčiau pradėję dirbti tikybos mokytojai nelabai gali kalbėti su jaunimu egzistenciniais klausimais šiuolaikine kalba, o pedagogai, kurie vadovaujasi šių laikų metodika ir tik pradeda dirbti, nepajėgia uždegti jaunimo dvasios ir lydėti mokinį, stiprindami jo tikėjimą. Taip yra dirbtinai supriešinami įvairią patirtį turintys pedagogai. Analizė parodė, jog įmanoma krikščioniškai bendradarbiauti ir, dalijantis patirtimi, siekti bendrų tikslų, mokant tikybos. Tikybos mokytojas – tai asmenybė, krikščionis, pranašas, mokslininkas, menininkas, bičiulis, turintis imtis atsakomybės naštos.

Įvadas. Šiandien, kai radikalčiai keičiasi pasaulėžiūra ir gyvenimo būdas, nėra lengva apibūdinti mokytojo vaidmenį mokykloje. Tikybos mokymas mokyklose yra palyginti naujas dalykas. Tai – kiek daugiau negu 10-metį egzistuojantis reiškiny. Iškyla nelengvas uždavinys: perteikti pasaulėžiūros nuostatas ir tikėjimo vertybes šių dienų moksleiviams.

Iki šiol daugiausia dėmesio buvo skiriama tikybos mokymo programų analizei, svarstoma, kaip efektyviau taikyti mokymo priemones, tobulinti pamokos specifikos ir jos tematikos paieškas. Tačiau trūksta tyrimų apie specifinį tikybos mokytojo vaidmenį mokykloje.

Ilgą laiką dirbdama mokykloje pedagoge, kuriai rūpėjo vertybinė moksleivių pasaulėžiūra, 1992 m. įkūriau katalikiškais principais grindžiamą pradinę „Žiburėlio“ mokyklą Vilniuje. Tuo metu su kolegomis ieškojome ir mėginome apibrėžti mokytojo kataliko misiją. Dabar, dirbdama su būsimaisiais tikybos mokytojais Pedagoginiame universitete ir susitikdama su daugel metų dirbančiais pedagogais Vilniaus arkivyskupijos katechetikos centre,

pastebėjau, kad labai svarbus yra mokytojo vaidmuo tikybės pamokoje. Aktyviai svarstome, analizuojame, diskutuojame apie tikybės mokytojo paskirtį visuomenėje.

Straipsnyje nesigilinama į mokymo programas, vadovėlius, ugdymui skirtas priemones, mikroklimatą mokykloje, bet svarstoma tik apie specifinę tikybės mokytojo vietą pamokoje. Rašinyje taikomi stebėjimo, pokalbio, anketavimo, analitinis-sintetinis metodai. Pasaulinėje praktikoje tikybės mokytojo paskirtis ir vaidmuo visuomenėje jau yra suvoktas. Lietuvoje tai dar netyrinėta.

Tyrimo analizė. *Esamos situacijos apibūdinimas.* Ilgus metus aktyviai dalyvaudama tikybės mokymo procese, bendradarbiaudama su pedagogais iš įvairių mokyklų ir sekdamą spaudą, taip pat analizuodama visuomenės požiūrį, pastebėjau, jog visuomenė nepatenkinta doriniu ugdymu, o tikybės mokytojas lieka švietimo sistemos paribyje. Atrasti savo vietą, būti visuomenės pripažintam yra labai svarbu skleidžiant Evangelijos žinią visuomenei, kuri yra Bažnyčios dalis. Jungdamasi į Europos struktūras kaip lygiateisė valstybė kartu su visais europiečiais, Lietuva turi iš naujo atrasti krikščionybės šaknis – Europos pamatą. Tikybės mokytojo paskirtis čia ypač svarbi.

Norėdama nustatyti, kokią vaidmenį šiandien tikybės mokytojas atlieka pamokoje, 2003 m. parengiau anketą. Joje buvo apibrėžti mokytojo vaidmenys, kurie vyrauja pamokose. Bet kokios srities pedagogas moksleiviams žinias gali pateikti skirtingai. Vieni pamokose elgiasi kaip tėvai, globėjai šeimoje. Jie skiria daug dėmesio vaikui, sukuria šiltą, jaukią aplinką, rūpinasi jais, globoja, kartais net užgoždami moksleivio iniciatyvą. Tokio pedagogo vaidmuo yra *mokytojas auklėtojas*.

Yra pedagogų, kurie pagrindiniu tikslu laiko žinių perteikimą, per daug nesirūpindami, kaip jos perteikiamos, ar moksleiviui įdomu ir kaip jis tas žinias pritaiko savo gyvenime. Tokio tipo pedagogas dažnai kalba monologu, bet ne dialogu. Tai – *mokytojas informatorius*.

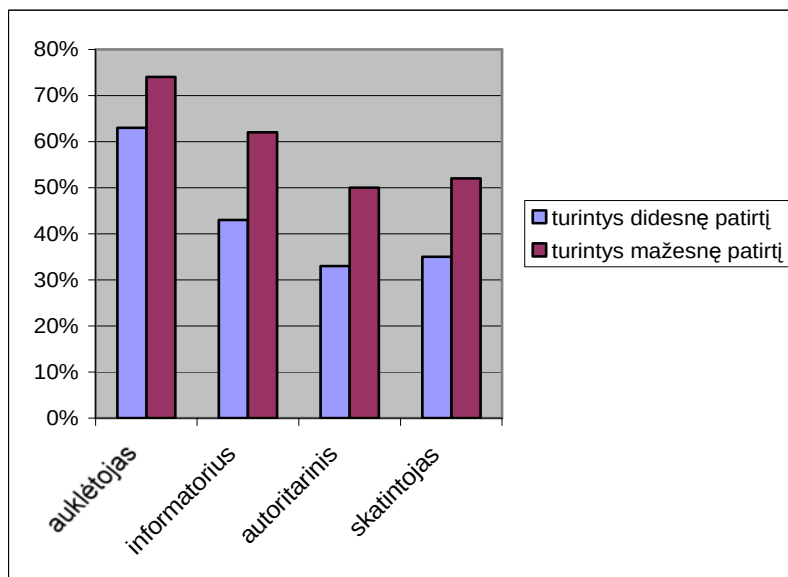
Dar yra vadinamasis *autoritarinio mokytojo* vaidmuo. Tikslas – pamokoje parodyti savo kompetenciją, išmanymą, galią, valią, norus. Prie tokio pedagogo moksleivis derinasi, jam iškyla dvigubas uždavinys – įsisavinti žinias ir taikytis prie mokytojo darbo stiliaus.

Pedagogui iš pašaukimo rūpi perteikti ne vien informacijos kiekį, bet ir neprarasti ryšio su vaiku. Jam svarbu moksleivio unikalumas, mokymosi lygis, įsisąmoninimo galimybės, ugdomi gabumai. Tai *skatinančiojo mokytojo* vaidmuo pamokoje. Tikybės mokytojas, be išvardytų pedagogo vaidme-

nų pamokoje, privalo elgesiu, nuostatomis ir visu savo gyvenimu liudyti tikėjimą.

Į anketą atsakė 82 pedagogai iš įvairių Lietuvos vietų. Tikybos mokytojai turi nevienodą darbo stažą. Rūpėjo ištirti, ar darbo stažas turi įtakos tikybos mokytojo vaidmeniui pamokoje. Tyrime dalyvavo 47 respondentai, turėję didesnę nei 4–7 metų darbo stažą, ir 35 mokytojai, dirbę nuo 1 iki 3 metų. Tyrimas yra tik preliminarus: nėra nei moksleivių, nei kitų disciplinų mokytojų apklausos. Anketoje buvo išskirti keturi mokytojų vaidmenys (auklėtojas, informatorius, autoritarinis mokytojas, skatintojas), lemiantys jų veiklos pobūdį pamokoje. Tyrimai parodė, kad žmonės, turintys didesnę darbo patirtį, renkasi auklėtojo (globėjo) vaidmenį. Tokių yra 63%. 43% apklaustųjų didesnę dėmesį skyrė informacijai. 33% pedagogų pritarė tradiciniam autoritariniam vadovavimo stiliui. Aktyvūs mokytojai, kurių yra 35%, geba išlaikyti moksleivių dėmesį, juos skatina ir palaiko. Pedagogai, turintys mažesnę darbo patirtį, dažniausiai taip pat atlieka auklėtojo (globėjo) vaidmenį. Tokių yra net 74%. 62% respondentų skiria daugiau dėmesio informacijai. Autoritarinį valdymą renkasi 52% mokytojų. Aktyvūs skatintojai yra 50% apklaustųjų (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Mokytojo vaidmenys pamokoje

Šių dienų visuomenės iššūkiai dvasiniam ugdymui. Šių dienų visuomenėje tikybos mokytojas atlieka ypatingą, apaštalinę misiją. Popiežius [Jonas Paulius](#) II šiandienos vartotojišką visuomenę, atmetusią vertybes, pavadino gyvenančia „mirties kultūroje“. Todėl jis kviečia XXI a. kurti „meilės civilizaciją“ per religiją, mokslą, meną, kultūrą, ekonomiką, politiką. Šiandien Bažnyčia deda dideles viltis į pasauliečių, kurie priklauso išvardytoms visuomenės struktūroms, apaštalavimą. Tikybos mokytojas turi būti tvirtai tikintis, plataus akiračio asmenybė ir geras pedagogas.

Šiandien tikybos mokytojui vis dažniau tenka sutikti jaunimą, gyvenantį materialinės naudos, techninės pažangos, informacijos pertekliaus sraute. Tokia jaunuomenė užsidaro vienmatėje erdvėje, teikiančioje nestabilumą, laikinumą. Tikybos pamokose ugdoma vertybinė nuostata atveria kelią į antgamtį, padeda užmegzti ryšį su gyvuoju, amžinuoju Dievu, kuris suteikia žmogui stabilumo, amžinumo. Tikybos mokytojas turėtų padėti vaikui naujai save atrasti kaip unikalų ir nepakeičiamą asmenį.

Abejingame šių dienų pasaulyje jaunuoliai trokšta nuoširdaus, šilto bendravimo. Jie kenčia nuo emocinio bado, raiškos stokos, jų nepripažinimo, meilės atmetimo. Tikybos pamokose turėtų būti skiriama daugiau dėmesio socialiniams santykiams. Evangelijos pagal [Luką](#) pasakojimas apie sūnų palaidūną primena, jog Dievas yra besąlygiškai gailestingas ir nepaliauja laukti sugrįžtant pas Jį daug ką praradusio, kenčiančio vaiko. Tikėjimas atveria širdį vienas kitam, moko mylėti artimą kaip patį save.

Mokyklai rūpi jaunimo netikrumas dėl ateities, jų pasimetimas vertybių sukūryje, bevaisės gyvenimo prasmės paieškos. Šis nerimas, netikrumas verčia susigūžti savo kiaute, užsisklęsti. Tikybos pamokose žadinamas amžinųjų vertybių troškulys, siūloma, kaip įprasminti gyvenimą tar naujant vienas kitam. Religija atskleidžia didįjį, galutinį žmogaus gyvenimo tikslą – pažinti ir pamilti Dievą. Tikėjimo išraiška – malda, sakramentinis gyvenimas, dalijimasis patirtimi, gerieji darbai – atveria sielą ir ją pripildo džiaugsmo.

Dorinio ugdymo pamokose pastebima, kad jaunimas suabsoliutina mokslą, pažangą, sportą, malonumus, o tikėjimo troškulį malšina pagonišku kultu, horoskopais, narkotikais, masiniais jaunimo sambūriais. Tikybos mokytojas, liudydamas tikėjimą, viltį ir meilę, turėtų skirti daugiau dėmesio moksleiviui, sužeistam gyvenimo klaidų, kurios jam temdo tikrąjį Dievo veidą. Tikėjimas leidžia pažinti tikrąsias optimizmo versmes, atgaivinančias sielą. Tikėjimas – tai kintantis ugdymo procesas, atskleidžiantis Evangelijos erdvumą ir esmingumą. „Tuo tarpu mes esame išgelbėti viltimi“ (*Rom 8,24*).

Tikybės mokytojo paskirtis šiandien. Tikybės mokytojo pašaukimas – kiekviename žadinti „dvasinio augimo slėpinį“¹, vedantį į Dievo karalystę, į artimesnį ryšį su Dievu. „Jis [mokytojas] yra tiesioginis Dievo ir žmonių istorijos, šventosios istorijos bendradarbis“². Toks ugdymas įmanomas, kai mokytojo misijos pagrindas yra tikėjimas ir pasitikėjimas, meilė ir atsakomybė. Tuomet jis gali rasti kelią į mokinio širdį ir vesti Didžiosios paslapties – Dievo link. Tai – gyvas meilės liudijimas, kurio šaltinis – **Kristus**. Tikybės mokytojas turėtų būti kompetentingas kultūros, psichologijos, pedagogikos, teologijos srityse. Tokia plačių pažiūrų asmenybė yra nuolat atsinaujinanti ir pati liudijanti bei praktikuojanti tikėjimą krikščioniškoje bendruomenėje. „Ugdytojai turėtų suprasti, jog žemo lygio mokymas, kurio priežastis – netinkamas pasirengimas pamokoms ar pasenusių pedagoginių metodų taikymas, neišvengiamai trukdys jiems vykdyti visapusiško žmogaus ugdymo užduotį ir pareigą liudyti gyvenimu“³. Pedagogai turėtų stengtis perduoti mokiniams ne vien sausas žinias. Jie turėtų pažadinti vidinius mokinių poreikius ir sudaryti sąlygas lavinti jų gebėjimus. Tuomet mokytojas yra įkvėpėjas, drąsin-tojas, padėjęjas, patarėjas, guodėjas, pavyzdys, stebėtojas, tyrėjas, dalyvis, planuotojas, organizatorius, iniciatorius, režisierius, vykdytojas.

Pirmiausia mokytojas turėtų dalytis savo asmenybės vidiniais turtais ir individualumu. Mokytojo mylimi mokiniai noriai mokosi. Mylintis pedagogas gali daryti įtaką mokiniams ir tapti jiems reikšmingas. Pedagogas kalba iš širdies į širdį. Tai – sąmoningumo ir meilės stiprybė, tai – švelnumas ir tikrumas darant pasirinkimus, tai – švelni, jautri dvasios galia. Nuoširdus ir tikras bendravimas neturėtų būti savanaudiškas, bet tarnaujantis meilei, tiesai, gėriui. Nesavanaudiškumas – tai maža sėklelė žmogaus širdyje, brandinanti supratimą, kaip geriausia duoti ir priimti. Dalijimasis turėtų būti kryptingas: pagal poreikius ir troškimus. Tai – vidinio džiaugsmo šaltinis ir prisitaikymo žymė. Reikia prisitaikyti prie žmogaus, vietos, laiko, dvasinės brandos ritmo. Prisitaikymas – abipusis mokytojo ir mokinio augimo procesas, ugdomas pasirenkant ir keičiantis. Taip brandinami socialiniai gebėjimai, skatinantys teisingai vertinti save, būti oriam, valdyti emocijas, įveikti įtampą, nerimą, konstruktyviai spręsti konfliktus ir išskylančias problemas. Siekiant užkirsti kelią socialinėms negerovėms, neužtenka vien tik suteikti žinių apie AIDS, narkotikus, alkoholį, kontracepciją, savižudybes ir kt. Pa-

¹ M.Lena, *Liudytojo perėjimas*, Vilnius: Katalikų pasaulis, 2003, p.16.

² Ten pat, p.17.

³ Katalikai pasauliečiai – tikėjimo liudytojai mokykloje, *Bažnyčios žinios*, 2000, rugsėjo 14, Nr.17.

sak psichologų, spaudos, radijo, televizijos, knygų informacija nušviečiant šias blogybes nenulemia asmens elgesio. „Todėl svarbu formuoti mokinio gebėjimą ir pasirengimą atsispirti socialiniam spaudimui, suvokti ir įveikti savo psichologines ir dvasines problemas“⁴. Socialiniai įgūdžiai leidžia mokiniui pakeisti savo mąstyseną nuo „ką aš žinau, galvoju, jaučiu, tikiu“ į „ką daryti ir kaip daryti“. Tikybos pamokose mokomasi teisingai pasirinkti, priimti, įvykdyti ir atsakyti už pasirinktus sprendimus.

Pedagogas turėtų į kiekvieną asmenį žvelgti kaip į unikalų, nepakartojamą Dievo vaiką. Tinkamas požiūris į asmenį ir pagarba jam stiprina žmogaus savastį. Mokytojas turėtų pastebėti ne tik asmens prigimties, bet ir vidaus slinkties procesus. Svarbu mokyti vienyti savo vidinį ir išorinį gyvenimą. Žmogui sunku priimti kito skirtumus, netapatinti jo su iš anksto susidaryta nuomone, nelyginti su kitais, neskirstyti pagal socialinę padėtį. „Meilei, norinčiai paliesti ir atskleisti širdies gelmes, reikalinga Dvasios turima nuojausa“⁵. Mokytojas tegali padėti gyventi su tiesa apie save tiems, kurie sąmoningai pripažįsta Dievo malonės veikimą, moka atpažinti Šventosios Dvasios veikimą sieloje ir nebijo priimti tiesos ir neturto Dievo akivaizdoje. „Tiesos Dvasia formuojasi kiekvienam laipsniškai atrandant save ir <...> sutariant su savimi, ypatingu ir nepakeičiamu būdu santykiuojant su pasauliu ir kitais <...>“⁶.

Pedagogė Kathy Paterson siūlo džiugiai ir prasmingai vesti pamokas ir kviečia apmąstyti šiuos teiginius:

- Mokiniai nesimokys, jei nebus sudominti.
- Paprastai dabartiniais mokiniams tiesiog trūksta motyvacijos mokytis.
- Svarbu pasirengti kiekvienai veiklai – ir fizinei, ir protinei, ir dvasinei.
- Mokiniai supranta ir pripažįsta būtinybę parengti raumenis fizinei veiklai, bet jie nelinkę suprasti, kad ir galvoti ar sutelkti dėmesį taip pat reikia pasirengti.
- Mokiniai, prieš pradėdami pamoką, turi bent pasistengti sužadinti susidomėjimą.
- Gal mokytojai ir nepatikės, bet jie yra menininkai, kurie, net stokodami laiko, gali sukurti priemonę, padedančią sutelkti dėmesį į temą.
- Jei nepavyks sudominti pamokomis, mokymo ciklas greičiausiai bus neveiksmingas nei mokytojams, nei mokiniams⁷.

⁴ D.Gailienė, L.Bulotaitė, *Aš myliu kiekvieną vaiką*, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996, p.47.

⁵ M.Lena, *Liudytojo perėjimas*, p. 32.

⁶ Ten pat, p. 62.

⁷ K.Paterson, *Pasiruošk...dėmesio...mokyk!* Vilnius: Tyto Alba, Vilnius, 2002, p. 15.

Mokytojas sukuria saugią, patikimą, ramią erdvę, padedančią atsiverti, išgirsti, suprasti, pasirinkti, įsipareigoti. Žmogaus dvasios augimui reikia ne tik erdvės, bet ir laiko suvokti žinią, ją suprasti, įtvirtinti viduje. Nepamirškime, jog kiekvienas turi savo augimo ir brendimo ritmą. Tai reikalauja dėmesio, atidumo kaitai, išradingumo mokinio augimo ritmui, talentams ir savo riboms, kurių neperžengiame. Ugdymasis visada veda toliau – nuo to, kas tu esi, ką tu turi, prie to, ką tu duosi. Toks ugdymas aprėpia žmogaus visumą, brandina visuomenės ateities įžvalgas.

Suvokiame, kad tai, kas vyksta pamokoje, priklauso nuo mokytojo ir mokinių veiklos pobūdžio. Pamokos procesą organizuoja mokytojas, o tai nurodo nuostatą, kurią gali pasirinkti. Viena nuostata, kai tikybos mokytojas suteikia žinių, kad būtų galima tikėtis teisingo atsakymo, perduodant krikščioniškas vertybes ir moralines normas, siekiant aklo paklusnumo. Kita nuostata – galvoti apie moksleivio tikėjimo pažinimą, saviugdą stiprinimą, žadinti tiesos ieškojimą ir drąsinti krikščioniškai gyventi. Kai pasirenkama antroji nuostata, tuomet ugdymo procese monologą keičia dialogas. Bendradarbiavimo vaisius subrandina bendras troškimas būti ir augti. Jei bendras ugdymo procesas persmelktas džiaugsmo, tuomet yra perduodamas gėris, tiesa, grožis ir atsiveria kūrybinės erdvės.

Išvados. Apibendrinant galima pasakyti, jog tikybos mokytojo paskirtis visuomenėje yra neapibrėžta. Švietimo sistemoje dorinio ugdymo kryptys priklauso nuo visuomenės vertybinės orientacijos, kuri šiandien yra neaiški. Negalima teigti, jog ir didesnę darbo patirtį turintys pedagogai, ir dirbantys trumpiau (auklėtojo, informatoriaus, autoritarinio ir skatinančio moksleivius mokytojo) savo vaidmenis pamokoje atlieka beveik tolygiai. Anksčiau dirbantys pedagogai į mokyklą atėjo vedami troškimo perduoti tikėjimą, o jaunesni atėjo gerai pedagogiškai pasirengę. Tyrimai rodo, jog vienodai svarbu ir vidinė branda, pasirengimas, patirtis, ir mokytojo kompetencija. Gerai, kad ši pozicija nėra sutapatinama su paslaugų teikimu. Kartu tai ir iššūkis. Pedagogas kuria situacijas, kurių tikslas skatinti moksleivį aktyviai ir noriai mokytis. Šiandieninis jaunimas, kaip ir sekuliari visuomenė, gyvena „mirties kultūros“ apsuptyje. Tikybos mokytojas turėtų padėti moksleiviui rasti savo unikalumą ir vertę, padėti, mokytis bendrauti, atsakyti į pagrindinius gyvenimo klausimus, išryškinant tikėjimo reikšmę. Mokytojas dalyvauja sprendžiant jaunimo problemas, ieško metodų šiuolaikine kalba prabilti į jų sielas mokant priimti sprendimus kintančių vertybių laike. Tikybos mokytojas šiandien atliks savo misiją, kai bus atviras visuomenės poky-

čiams, kels kvalifikaciją, mylės vaiką, pasitikėdamas Dievu, nepaliaujamai liudys tikėjimą, kelią į dvasios gyvybę.

Literatūra

- Bižys N., Linkaitytė G., *Pamokos mokytojiui*, Vilnius: Margi raštai, 1996.
Butkienė G., Kepalaitė A., *Mokymasis ir asmenybės brendimas*, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996.
Gailienė D., Bulotaitė L., *Aš myliu kiekvieną vaiką*, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996.
Krikščionybė akademinėje visuomenėje, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2002.
Lena M., *Liudytojo perėjimas*, Vilnius: Katalikų pasaulis, 2003.
Lena M., *L'esprit de l'éducation*, Paris: Desclee, 1991.
Paterson K., *Pasiruošk... dėmesio... mokyk!*, Vilnius: Tyto Alba, 2002.
Šventoji katalikiškojo auklėjimo kongregacija. Katalikai pasauliečiai – tikėjimo liudytojai mokykloje, *Bažnyčios žinios*, 2000, Nr. 17, 18, 19.

Įteikta 2004 m. gegužės mėn.

THE ROLE OF TEACHER IN RELIGION TEACHING

Giedrė Rita Rugevičiūtė

Summary

The task of a teacher is that of a herald in the world of rather chaotic values. His mission is also a privilege which brings both joy, optimism, creativity and difficulties as well as rejection. Therefore, a teacher has to be in constant growth of his competence, of his ability to witness, to communicate to cooperate. Teaching means not just proclaiming, leading and organizing; it also means stimulating the students attentions, their imagination, their thinking, their memory and emotions, as well as their faith. A teacher accompanies the learners and helps them in making decisions, in choosing and being responsible for their choices. The quality of a lesson is decided by the teacher's ability to make the learners interested, to motivate their activities and to make them purposeful. There must be time for looking back, for reflecting of what has been discovered or understood. To be a teacher of religion, therefore, means to be a personality: a christian, a prophet, a scientist, an artist and also true friend of the disciples.

DR. VIDA VAINILAVIČIŪTĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

PAGRINDINĖS KATECHEZĖS FENOMENO PEDAGOGIZACIJOS SROVĖS

Straipsnyje analizuojamos pagrindinės katechezės fenomeno pedagogizacijos srovės, kurios padėjo atskleisti dvi svarbias pranašiškos veiklos kryptis: religijos pedagogiką (tikybos dalykas) ir parapijos katechezę. Šiose srityse vykstanti veikla papildo viena kitą, tačiau nėra sutapatinama.

Daugelis katechetų jaučia, kad reikia nuo pat pradžios katechezę atskirti nuo pastoracinės teologijos ir nuo religijos pedagogikos. Katechezę ir religijos pedagogiką galima priskirti prie pedagoginės veiklos rūšies, kuri siekia tikėjimo brandos, o pastoracinė teologija yra mokslas, analizuojantis Apreiškimo slėpinį.

Ivadas. Katalikiškosios krypties pedagogas profesorius S.Šalkauskis išskyrė tris ugdymo sritis: prigimtinių, kultūrinių ir religinių ugdymą; tuo remdamasis suformulavo pilnutinio ugdymo idealą. Svarbiausia vieta, anot jo, tenka religijai, nes aukščiausia ugdymo vertybe laikytinas „dvasinis klestėjimas“, kuris veda žmogų ir į fizinį bei dvasinį subrendimą, reikalingą siekiant jo gyvenimo tikslų (S.Šalkauskis, 1991).

Krikščioniškuoju visuomenės ugdymu ypač susirūpinta XVI a., kai Bažnyčioje įvyko didieji skilimai. Tai paskatino Bažnyčios hierarchus atkreipti dėmesį į kunigų rengimą, mat iki XVIII a. kunigai mokyta tik teikti sakramentus ir ugdyti bendruomeninį gyvenimą. Šiuos klausimus išsamiai nagrinėja G.Martina (1993, 1995), M.Cimosa (1983, 1988), A.Mercati (1954).

Bažnyčios hierarchų keliama reikalavimai religijos mokytojams ir kartu su mokslo pažanga vykstantis katechezės pedagogizacijos procesas pasiekė ir aukštąsias mokyklas, ir visuomenę. Universitetuose įvestas religijos pedagogikos kursas. Ėmė kurtis įvairios draugijos, kurioms rūpi religinis ugdymas. Jas galima suskirstyti į kelias sroves, atsižvelgiant į jų įtaką krikščioniškojo ugdomojo mokslo raidai.

XX a. mokslo pažanga, modernizmo, pozityvizmo, egzistencializmo bei personalizmo skleidžiamos idėjos reikalavo radikalių religijos pedagogikos pasikeitimų: atkreipti dėmesį į žmogų ir kultūrą, asmenų, perteikiančių

krikščioniškojo tikėjimo tiesas, pedagoginę kvalifikaciją ir rodomą dorovinį pavyzdį. Pedagoginiai tyrimai atskleidė naujas religijos dalyko ir katechezės, religinio ugdymo ir švietimo santykio problemas. Tikybos dalyko ir katechezės santykio problema ypač aktuali rengiant tikybos mokytojus ir katechetus. Straipsnyje remiamasi išsamiais mokslo darbais šių autorių: U.Hemel (1984), J.Gevaert (1993), A.Exeler, K.Sieverding (1972), A.Exeler (1970), P.Braido (1982), J.Marcinkaus (1939) ir kt.

Straipsnyje siekiama parodyti religijos dalyko ir katechezės santykio ypatumus, atskleisti katechezės (rengimo sakramentams) ir tikybos mokymo mokykloje (dvasingumo ugdymo ir evangelizacijos plėtotės) skirtumus.

Šiuo tikslu atlikta religinio ugdymo turinio kaitos procesų istorinė analizė ir loginės analizės būdu apžvelgtos pagrindinės katechezės fenomeno pedagogizacijos srovės.

Religinio ugdymo turinio kaitos procesas. Religinio ugdymo problematiką ir perspektyvas padeda suprasti katechezės etimologinės prasmės ir fenomenologinių reiškinių analizė. Religijos mokymo dalykas mokyklose atsirado pasikeitus katechezės paskirčiai. Ji keitėsi veikiamą daugelio istorinių, filosofinių ir pedagoginių veiksnių, vykusių iki ir po Vatikano II Susirinkimo 1964 m.

Fenomenologiniu tyrimo požiūriu visuomenės struktūrą ir ją sudarančias institucijas nulemia ne materialinės sąlygos ar deterministinės jėgos, o vertybių pasirinkimas. Vadinas, norint suprasti kurio nors socialinio reiškinio esmę, reikia suvokti vertybes, kurios nulėmė atitinkamą socialinę struktūrą ar institucijas, jų visuomeninę paskirtį, tikslus bei uždavinius (A.Mickūnas, D.Stewart, 1994).

Į religinio ugdymo problematiką pradėta gilintis nuo XVI a., kai pradėjo vyrauti naujas mąstymo būdas – *humanizmas*. Nuolankumą, asketizmą ir panašius idealus keitė naujos vertybės – sąžinės laisvė ir nepriklausomybė, savarankiškumas, kritiškumas. Humanizmas ragino ugdyti visas fizines ir dvasines galias, lavinti kūną ir protą, diegti etinį (dorinį) ir estetinį auklėjimą. Imta kritikuoti autoritetais grindžiamą scholastinį mąstymo metodą, mechaninį mokymąsi. Stengtasi pabrėžti, kad pagarbiu elgesiu su auklėtiniais galima pasiekti geresnių ugdymo rezultatų nei bausmėmis.

Kai kuriuose XVI a. pastoracijos darbuose, paveikuose humanizmo dvasios, buvo ypač išplėtotą pastoracinę teologiją. Imta teigti, kad katechezė, kuri iki tol buvo svarbiausia liaudies religinio ugdymo pamokslais, freskomis bei kitais religiniais simboliais dalis, reikia atskirti nuo homilijos. Ho-

milija, t.y. religinių pašnekesių būdas, kuris tiko pirmaisiais krikščionybės amžiais, kai ji buvo persekiojama, jau nebetiko XVI a., išplitus ir įsigalėjus krikščionybei. Dėl didelių klausytojų sambūrių homilijos transformavosi, jų paskirtis tapo „paaiškinti skaitinių ir kitų Apeigyno tekstų ar dienos Mišių prasmę. Homilistas turi turėti omenyje slėpinį, kuris yra švenčiamas, ir konkrečios bendruomenės poreikius“¹. Vadinasi, homilija glaudžiai susiejama su Šventuoju Raštu arba – platesne prasme – su dienos slėpiniu. Per homiliją vis sunkiau atlikti mokymo funkciją, nes tai valdomas procesas. Homilijos metu tik skelbiamos Šventojo Rašto tiesos, tačiau neskiriama laiko patikrinti, kaip klausytojai jas suprato. Mokymo funkcija perkeliama į katechezę.

Žodis *katechezė* kilęs iš graikų kalbos žodžio *katechein*, reiškiančio žodžio tarnystę. Katechezės paskirtis – žodinis suaugusiųjų ir vaikų mokymas, skirtas parengti juos krikštui. Taigi „katechetika – viena iš pastoracinės teologijos dalių“ (Croce, 1979, p. 78), t. y. viena iš ganytojiško mokslo dalių.

XVII–XVIII a. pradeda plisti J.A. Komenskio (Comenius) ugdymo idėjos ir sparčiai kuriasi pasaulietiškos mokyklos. J.A. Komenskis skatina atsižvelgti į vaiko prigimtį, amžiaus, fiziologinius bei psichologinius ypatumus, dvasinę brandą. Pabrėžiamos šios ugdymo savybės: a) *protinis lavinimas*, kurio tikslas – pažinti save ir aplinkinį pasaulį; b) *dorinis auklėjimas*, kurio tikslas – save apvaldyti; c) *religinis auklėjimas*, kurio tikslas – artėti prie Dievo. J.A. Komenskis kritikuoja aklą klusnumą, būdingą to meto Bažnyčios mokymui. Suformuluoja mokymo vaizdumo, sistemingumo, sąmoningumo, prieinamumo mokiniams, tvirto medžiagos išmokimo ir kitus principus, kuriais grindžia savo mokymo teoriją. Šie mokymo principai reikalavo naujų – abipusę pagarba grįstų – mokytojo ir mokinių santykių, skatino mokymosi smagumą derinti su jo naudingumu. Dorinį auklėjimą siūloma grįsti pavyzdžiu (tėvų, mokytojų, draugų), pamokymais ir pokalbiais. Deramą drausmę skatinama siekti palaikyti humanišku elgesiu. Keliami reikalavimai mokytojui: mokytį jaučiant savo darbo svarbą, būti dorumo, darbštumo, veiklumo, aktyvumo pavyzdžiu, kitaip tariant, mokytojas turi būti gyvas pavyzdys tų dorybių, kurias nori įskiepyti vaikams. Tokios J.A. Komenskio ugdymo idėjos buvo ypač patrauklios Bažnyčiai. Būtent todėl jo ugdymo teoriją perėmė daugelis krikščioniškųjų pedagogų, nes krikščionis pedagogas turi sekti ir Kristaus pavyzdžiu.

J.A. Komenskio idėjos turėjo įtakos ir jėzuitų mokymui. Jėzuitų mokykla įsigalėjo Lietuvoje 1569 m., jėzuitams atvykus į Lietuvą. Pradžioje vyko jė-

¹ *Ordo Missae*. Šv. Rytų Kongregacijos dekretas apie naują Mišių tvarką, 1969, Nr. 41.

zuitinės ir reformacinės minties konfrontacija, ugdymas išsiskyrė į katalikišką ir reformacinę kryptį, pagausėjo ugdytojų: šalia šeimos ugdymo misiją vykdė ir Bažnyčia bei mokykla. XVII a. pabaigoje, reformacinei kryptčiai nunykus, išitvirtino jėzuitų pedagogika, skiepijusi auklėtiniams jau humanistinius krikščionybės daigus. Ignacas [Lojola](#) siūlo prašyti malonės asmeniškai pažinti Dievo buvimą žmonėse (sukurdamas juos panašius į save, Dievas suteikė jiems protą) ir pasvarstyti, kaip Dievas, esantis visoje kūrinijoje, veikia kiekvieno žmogaus gerovei. Tokia Dievo ryšio su pasauliu samprata leidžia daryti išvadą, kad tikėti Dievą ir pripažinti visa, kas tikrai žmogiška, yra neatskiriami dalykai. Šis teiginys pirmuosius jėzuitus paskatino pritarti Renesanso epochoje kilusioms humanizmo idėjoms ir sukurti naujovišką, tų laikų aktualiems poreikiams pritaikytą švietimo įstaigų tinklą. Tikėjimas ir humanizmas turėjo būti neatskiriami.

XVIII a. I pusėje plėtojantis racionalizmui, natūrinis ūkis tolydžio keitėsi į industrinį, o mokslo atradimai ir technikos pažanga skatino keisti ir gamybos būdą. XVIII a. Lietuvos–Lenkijos valstybės padalijimai (1772; 1773; 1795) nusmukdė ūkį ir kultūrą. Tik XIX a. racionalistinės pedagogikos atstovai akcentuoja, kad reikia lavinti protą. I. [Kantas](#) pabrėžė, kad svarbiausia sukurti tokią filosofiją, kuri apimtų ir žmonių jausmus, ir tikėjimą. Laisvė – tai gebėjimas vadovautis protu. Ž.Ž. [Ruso](#) teigė, kad žmogus iš prigimties turi visas prielaidas tobulėti. J.H. [Pestalocis](#) teigė, kad ugdymo tikslas – natūralus ir darnus visų vaiko įgimtų galių plėtojimas. Ugdymas turi būti kryptingas, o ne stichiškas. Tuo tarpu Lietuvos istorinė situacija trukdė kurti savitą ugdymo kryptį. Iki pat XX a. pradžios apie religinį ugdymą bei mokytojų rengimą Lietuvoje nekalbėta, apie tai prabilta tik atkūrus Lietuvos nepriklausomybę. Todėl toliau nagrinėsime kitų šalių religinio ugdymo patirtį.

Plėtojantis racionalizmui 1774 m. Austrijos universitetuose atsiranda nauja disciplina – katechetika. F.St. [Rautenstrauchas](#), padėjęs įdiegti šią discipliną į universiteto programas, taip pat jo šalininkas J.B. [Hirscheris](#) teigė, kad „Katechetika, kaip pastoracinės teologijos dalis, turi rengti kunigus trims pagrindinėms sielų ugdymo pareigoms: 1) įtraukti tikinčiuosius į bendruomeninį bažnyčios gyvenimą; 2) teikti sakramentus ir 3) numatyti būdus, kaip skatinti religines praktikas“². Rengiant kunigus pastoracijai, anot F.St. [Rautenstrauch](#)o, negalima apsiriboti tik tikėjimo tiesų perteikimu. Ku-

² [Klostermann, Müller](#), *Pastoraltheologie: ein entscheidender Teil der josephinischen Studienreform*, Freiburg I.B.Herden, (1979), p.117.

nigas turi būti rengiamas ugdyti parapijiečių pareigingumą, kad jie atliktų savo pareigas, kaip piliečiai atlieka valstybei (Klostermann, Müller, 1979).

Šias dvi skirtingas, tačiau tarpusavyje susijusias funkcijas – tikėjimo tiesų perteikimą ir pareigingumo valstybei ugdymą – turėjo atlikti vienas asmuo – katechetas, t.y. kapelionas ar kunigas. Dirbdamas universitete jis turėjo būti ir religijos mokytojas, ir ugdytojas krikščionis. Taigi rengiant kunigus reikėjo „neapsiriboti vien tik mokymu, kaip teikti sakramentus ar įtraukti tikinčiuosius į bažnytinę bendruomenę (pagal pastoracinės teologijos turinį), bet mokyti atsižvelgti ir į žmonių poreikius, mokslo pažangą bei šalies politinę padėtį“³. Reikalauta nepamiršti didaktinio aspekto, t. y. atsižvelgti į to meto mokymo teorijos ir praktikos reikalavimus. Pasak Hirschelio, katechezė „aiškiai ir neginčijamai yra: 1) žodžio skelbimas – mokymas (didaktinis aspektas), 2) kultas (religinis aspektas), 3) disciplina (akademiniis aspektas)“. Ugdomoji funkcija katechetikoje privalo turėti eklezinę vertę, t. y. krikščioniškasis ugdymas turi būti diegiamas žmogų įtraukiant į tikėjimą (kerigma) ir į sakramentinį gyvenimą bažnytinėje bendruomenėje (parapijoje)⁴. Tačiau kunigas neturi pamiršti, kad gyvena konkrečioje valstybėje, kur Bažnyčia skelbia Dievo žodį, todėl ugdytojas krikščionis privalo išmanyti įstatymus. Katechetikos, kaip pastoracinės teologijos dalies, tikslas mokyti kunigus dalyvauti savo tarnystėje tiek bendruomenėje, tiek visuomenėje. Universitete dėstomos katechezės tikslas – ne tik rengti sakramentams ir bažnytiniam bendruomeniniam gyvenimui, bet ir ugdyti asmenybės charakterį – valią ir jausmus (morale) pagal Apreiškimo tiesas. Palengva katechetika tapo savarankišku, nepriklausomu nuo pastoracinės teologijos mokslu. Pirmąją katechezės tikslą – kunigą rengti, kaip teikti sakramentus ir įtraukti tikinčiuosius į bendruomeninį gyvenimą, pakeitė daug platesnis reikalavimas – mokyti, kaip ugdyti dorą, aktyvų visuomenėje kataliką. Katechezei tapus krikščioniškojo ugdymo mokslu – religijos pedagogikos disciplina, kilo poreikis teikti kunigams ir pedagogikos žinių (H. Schilling, 1970).

Kita vertus, tuo pačiu metu nemažai teologijos mokslininkų reikalauja, kad šviečiamajame laikotarpyje suformuota katechezė būtų sugrąžinta į tradicinę – antikinę kerigmą, akcentuojant kaip pagrindinį katechezėje Dievo išganomąjį veikimą (gr. *kerygma* – Dievo paskelbto turinio, akto ir institucijos paskelbimas). Reikėtų turėti galvoje, kad išganymo koncepcija iki Vatikano II Susirinkimo rėmėsi principu: *už Bažnyčios ribų išganymo nėra*.

³ Ten pat, p. 123–130.

⁴ Plg. ten pat, p. 152.

Šios srovės atstovai – Tiūbingeno mokykla. Tai J.S.[Drey](#) (1777–1853), J.A.[Moehler](#) (1796–1838), A.[Graf](#) (1811–1867) ir J.M.[Sailer](#) (1751–1832). Šie pastoracinės teologijos ir katechetikos profesoriai pabrėžė katechezės ugdomąją plotmę, tačiau ją suprato kiek kitaip, nei J.B.[Hirscheris](#) ir F.St.[Rautenstrauchas](#). Tiūbingeno mokyklos atstovai pabrėžė tik vieną jos kryptį – teologinį-bažnytinį (bendruomeninį) ugdymo turinį ir nekreipė dėmesio į jos pedagoginį poveikį visuomenei. Katechetiką (iki Vatikano II Susirinkimo terminai *katechezė* ir *katechetika* buvo vartojami kaip sinonimai) atskyrus nuo homilijos, kai ji tapo viena iš sudedamųjų pastoracinės teologijos dalių, jau nebetiko rengti kunigus tik sakramentams, – atsižvelgiant į istorinę, filosofinę-pedagoginę minties raidą, į humanistines J.A.[Komenskio](#), J.Loko (J.[Locke](#)) mintis, reikėjo akcentuoti ir visuomenės religinio ugdymo aspektą. Todėl katechetika ir susidomi universitetai. Bet Tiūbingeno mokykla nepritarė tam ir pasirinko teologinę kryptį. Ugdomoji katechezės paskirtis buvo atmesta ([R.Rezzaghi](#), 1981).

XIX a. pab.–XX a. pr. vyko didieji mokslo atradimai ir išradimai: sukurta [Darvino](#) evoliucijos teorija, plito realizmas moksle, impresionizmas mene. Šie pokyčiai keitė visuomenės požiūrį ir į religiją, o drauge ir į universitetuose dėstomos katechezės paskirtį. Kūrėsi valstybinės mokyklos, buvo leidžiami įsakymai dėl privalomo mokymosi: Prūsijoje – 1717 m., Prancūzijoje – 1801 m., Bavarijoje – 1802 m., Italijoje – 1848 m. Mokykla tapo priklausoma nuo oficialių valstybės institucijų, nustatančių visų dalykų mokymo turinį, tarp jų – ir katechezės. Šiuo laikotarpiu prasidėjo Bažnyčios įnašo į ugdymą ignoravimas. Pasaulietinės valdžios monopolija pavertė universitetą savo propagandos įrankiu ir valstybės tarnautojų rengimo mokykla. Prieita net iki to, kad valstybės vadovai patys ėmė rašyti katekizmus mokykloms (Austrijos karaliaus [Juozapo II](#) katekizmas, [Napoleono](#) katekizmas).

Beveik visose Europos šalyse politinis liberalizmas, laicizmas reikalavo Bažnyčią atskirti nuo valstybės. Norint sustabdyti ateizacijos procesą reikėjo ieškoti dialogo su įvairiomis politinėmis srovėmis, socialine ir modernistine kultūra. Grumdami su individualizmu, politologai, bažnytininkai, teologai, katechetai, ugdytojai, kunigai vienijosi, siekdami pakirsti visuomenėje plintančio religinio abejingumo šaknis. Kuriami nauji apologetiniai darbai, kurių pagrindinis tikslas – priešintis racionalizmui, neigiančiam tikėjimo ir proto santykį, idėjoms, skleidžiančioms mitinę Šventosios istorijos viziją, neigiančioms Bažnyčios dieviškumą ([G.Bockwoldt](#), 1976, 1977; [K.Wegenast](#), 1981, 1983; [R.Rezzaghi](#), 1981; [P.Braido](#), 1982; [U.Hemel](#), 1984, 1988).

Vis dėlto krikščionybė jau nebegalėjo grįžti į tą laikotarpį, kuris buvo prieš Prancūzijos revoliuciją, kai krikščioniškieji principai buvo politinių institucijų veiklos norma. Teologijos ir katechetikos įtaka visuomenei ėmė silpnėti. Teologijos mokslas suskyla: kad katechetika neprarastų savo pozicijų ir išliktų universitetuose svarbus ir reikalingas žmogaus ugdymo mokslas, buvo atsisakyta dalies teologinio ir bažnytinio turinio. Ji tapo savarankišku mokslu, nepriklausomu nuo pastoracinės teologijos.

Pradėta akcentuoti ugdomąją katechetikos funkciją. Katechetika pradėta traktuoti ne tik kaip krikščioniškasis ugdymas, bet ir kaip asmenybės, charakterio, valios ir jausmų ugdymas. Pasikeitė katechezės struktūra ir vidinis turinys – atsisakyta teologinio pagrindo ir laipsniškai perimtas pedagoginis turinys, t.y. pereita į *pedagogizaciją* (1 pav.).

Šį procesą dar labiau paskatino XIX a. pab. ir XX a. pr. Bažnyčios vadovų nurodymai katechezėje, kaip universitetiniame dalyke, labiau pabrėžti ugdomąjį ir didaktinį aspektus. Katechezė tapo pedagogine disciplina (J.Rabas, 1963; A.Exeler, 1966; H.Schilling, 1970).

1906 m. germanų kalbomis kalbančiose šalyse įsikūrė krikščioniškojo ugdymo draugija, kuri telkė krikščioniškojo ugdymo mokslininkus ir skatino atgaivinti krikščioniškąją pedagogiką universitetuose (H.Schilling, 1970). Šiam katechezės pedagogizacijos procesui stiprią įtaką darė vokiečių pedagogai ir teologai O.Willmann, Th.Ziller, J.Göttler (W.Offele, 1961).

Mokyklinės katechezės pedagogizacijos rezultatai. Krikščioniškojo ugdymo draugijos rėmėsi J.Herbarto pedagoginės teorijos teiginiu, kad kiekvienas mokomasis dalykas mokykloje turi ugdyti asmenybę. Iškilus katechezės pedagogizacijos atstovas Prahos universiteto profesorius O.Willmann (1914) taip pat akcentavo ugdomąjį katechezės turinį. Mokytojas turėtų padėti mokiniui įsiminti kultūrinį turinį ir suteikti šiam turiniui krikščioniškos moralės atspalvį, t.y. mokomasis tikybos dalykas turėtų būti dorovinis-religinis ugdymas. Biblijos mokymas, pasak O.Willmanno, turi būti susietas su visais mokyklos mokomaisiais dalykais. Katechezė, atsiskyrusi nuo pastoracinės teologijos, mokykloje turi tapti dorinio ugdymo dalyku, per smelktu religiniu, etiniu, kultūriniu ir moksliniu turiniu. Taigi religijos pedagogika, kuriama O.Willmanno, pasižymėjo ir Herbarto pedagogikos racionalizmu bei voliuntarizmu, ir siejosi su krikščionišku katalikišku nepaliaujamu ugdymu (*pedagogia perennis*). J.Herbarto racionalistinės pedagogikos pagrindas – etika, t. y. doro žmogaus auklėjimas, o mokymas grindžiamas

1pav. Religijos pedagogikos (tikybės mokymo) kaip dvasingumo ugdymo ir teorinio rengimo sakramentams mokykloje istorinė raida

psichologinėmis ir pietistinėmis (meilės, švelnumo) priemonėmis. Perenialistai prie amžinųjų vertybių kategorijos priskiria tokias vertybes, kurių nesunaikina laiko išbandymai: tiesą, laisvę, ištikimybę, pareigą, gerį, grožį, sąžinę, gailestingumą ir pan. Vadinasi, pasak O. Willmanno, kultūrinis ir religinis išsilavinimas padeda žinias pritaikyti gyvenime, t. y. tapti atsakingam už gautus talentus (gabumus) ir kitas malones, taip pat gyventi viltimi ir tikėjimu persmelktą gyvenimą.

Nepalaujamo krikščioniškojo ugdymo mokslas ir psichologinių priemonių vartojimo akcentavimas reikalavo, kad mokytojai kunigai būtų atitinkamai papildomai pasirengę. Jau nebepakako tik teologinio pasirengimo: reikėjo būti susipažinusiam su pedagogikos ir psichologijos mokslais, su naujausiomis didaktikos teorijomis, taip pat gerai pažinti esamą kultūrinę situaciją. Pasak O. Willmanno, katechezėje turi atsiskleisti religinis, etinis, kultūrinis ir mokslinis aspektai. Katechezės tikslas – ugdyti dorą, atsakingą už gautus talentus ir malones žmogų, kurio gyvenimas būtų kupinas vilties ir tikėjimo (H. Schilling, 1970). Racionaliai ir griežtai perteikiamos religinės tiesos turi ugdyti pirmiausiai paties žmogaus šventumą, kuris, anot S. Šalkauskio, yra nuolatinis vyksmas.

Krikščioniškojo ugdymo mokslo raida: religijos pedagogikos mokslo susikūrimas. Religijos pedagogas J. Göttleris (1922), neneigdamas katechetikos sąsajų su pastoracine teologija, toliau plėtojo religijos pedagogikos discipliną, akcentavo jos ryšį su auklėjimu ir didaktika. Pasak jo, krikščioniškojo ugdymo mokslui svarbu ne tiek mokslo žinių perteikimo kiekis, kiek šio dalyko susiejimas su auklėjimu ir didaktika, t. y. žinių perteikimo būdas. J. Göttlerio nuomone, katechetas turi nusimanyti apie šiuolaikinę auklėjimo teoriją ir didaktiką, kad gebėtų tikėjimo tiesas susieti su esama kultūrine situacija.

Katechezė, kaip mokyklos mokomasis dalykas, turėtų būti vadinama religijos pedagogika, nes ji yra viena iš pedagogikos sudedamųjų dalių. Be to, ją taip pat reikėtų susieti su pastoracine teologija (sielovados mokslu), kad katechezė, kaip ir pedagogika, būtų grindžiama krikščioniškąja pasaulėžiūra. Pagrindiniai religijos pedagogikos šaltiniai – krikščioniškojo Apreiškimo principai, Bažnyčios mokymas ir dogmos. J. Göttleris pritaria, kad religijos pedagogika galėtų būti tapatinama su katecheze, tačiau šios uždavinys turėtų būti ne tik rengimas sakramentams bei įvesdinimas į bažnytinę bendruomenę, bet ir dorinis vadovavimas visuomenei, t. y. dvasingumo ugdymas. Katechezė, perteikdama religines žinias, turėtų remtis psichologijos ir

pedagogikos mokslų patirtimi. Vadinasi, katechetika, kuri dėstoma mokyklose, turi atsižvelgti į mokslinį, kultūrinį, religinį ir etinį aspektus. J. Götteris, akcentuodamas ugdomąjį aspektą, nori sutapatinti katechetiką su religijos pedagogika, tačiau jis pabrėžia krikščioniškosios pedagogikos nepriklausomybę nuo teologijos ir savo teoriją suskirsto į dvi dalis: „1. Religijos ir dorinio ugdymo pedagogika yra identiška katechezei. Ji turi psichologinį ir pedagoginį pagrindą ir jos tyrimo objektas apima religinio krikščioniškojo ugdymo sritį. 2. Katechetika – tai krikščioniškojo ugdymo mokslo dalis, kuri grindžiama ne tik natūraliu žinojimu, bet priklauso, kaip ir teologija, nuo Apreiškimo ir tikėjimo. Tai krikščioniška-katalikiška disciplina“⁵.

Šie teiginiai sulaukė dviejų skirtingų sekėjų. Pirmajam pritarė du katalikų autoriai – M. Gattereris ir F. Schneideris; jie katechezę visiškai sutapatina su religijos pedagogika (Schilling, 1970). Antrajam teiginiui (religijos pedagogikos įtraukimas į katalikų ugdymo mokslą, neneigiant religijos pedagogikos teologinės prigimties) pritarė daug katalikų pedagogų XX a. 3-iajame–4-ajame dešimtmetyje. Tai net tapo bendra to meto katechetų ir katalikų pedagogų pozicija (Schilling, 1970).

S. Šalkauskis, analizuodamas šių autorių teiginius, daro išvadą, kad religijos pedagogika ir katechezė yra vienodai svarbios. Skirtumas tarp jų būtų tik toks, kad katechezė, išplaukianti iš pastoracinės teologijos pagrindų, turėtų pasitelkti ir psichologiją bei pedagogiką, o religijos pedagogika, kurios pagrindas – pedagogika, turėtų remtis teologija, ypač pastoracine teologija. Religijos pedagogika ir katechezė skirtųsi tik kryptimi: pirmuoju atveju būtų einama nuo pedagogikos prie teologijos (nuo a → b), o antruoju atveju – nuo teologijos prie pedagogikos (nuo b → a). Apskritai tarp šių disciplinų negalėtų būti esminio skirtumo, kiekvienu atveju galėtų reikštis tik didesnis polinkis arba į pedagogiką, arba į pastoracinę teologiją. Kitaip tariant, vienu atveju pedagogiką galėtų palaikyti pastoracinė teologija, kitu atveju pastoracinę teologiją – pedagogikos mokslas (S. Šalkauskis, 2002).

Remiantis J. Götterio (1922) tezėmis, prieinama išvada, kad religijos pedagogika yra mokslas tarp teologijos ir ugdymo mokslo. Tuo tarpu katechetika yra krikščioniškoji pedagogika, suvokiama kaip pedagogika, sukrikščioninanti kultūros vertybes. Ši religijos pedagogikos disciplina turi turėti religinį, etinį, kultūrinį ir mokslinį pagrindą. Vadinasi, mokykloje dėstomos

⁵ H. Schilling, *Grundlagen der Religionspädagogik. Zum Verhältnis von Theologie und Erziehungswissenschaft*, Düsseldorf: Patmos, 1970, p. 80.

katechezės tikslas – sukrikščioninti kultūros vertybes. J.Göttleris siūlo katechetiką pavadinti *religijos pedagogikos disciplina* (Engert, 1927, Bopp, 1929).

Kiti katalikų autoriai (H.Kautz, J.Grunder, St.von Dunin-Borkowski, J.Lindworski, M.Pfliegler, H.Henz), per daug neanalizuodami epistemologinių problemų, pritarė nuomonei, kad katechezė yra krikščioniškoji pedagogika, suvoktina kaip pedagogika, sukrikščioninanti kultūros vertybes.

1930 m. katechetikos reformatorius evangelikus ir katalikus palietusi krizė paskatino nuodugniau analizuoti religinio ugdymo specifiką, metodus ir priemones. Šalia teologinių disciplinų, kurias turėjo išklaudyti kunigai, įtraukti tokie mokomieji dalykai kaip pedagoginė psichologija, pedagogikos pagrindai, didaktika ir pan.

XX a. 6-ajame dešimtmetyje religijos pedagogika Vokietijoje bei kitose katalikiškose šalyse išgyveno krizę, kuri skatino ieškoti pedagogikos ir teologijos dialogo. Plito įvairūs katalikų pedagogų ir teologų patristiniai, eklektiniai, liturginiai, misionieriški judėjimai, kurie tradiciniais teologinės, pedagoginės ir katechetinės srities klausimais nuodugniai diskutavo su evangelikais. Apie tai kalba R.Padbergas savo darbuose, skirtuose tikėjimo bei teologijos ir ugdymo bei pedagogikos santykio analizei. Jis pabrėžia šios problemos aktualumą tiek protestantams, tiek katalikams (Padberg, 1959). Minėtieji judėjimai bandė diskutuoti ir siūlyti ne tik problemų sprendimus, susijusius su tikėjimo bei teologijos, ugdymo bei pedagogikos santykiais, bet ir sprendimus dėl Bažnyčios ir pasaulio, krikščionių ir pasauliečių santykių pobūdžio bei ateities. Tuo laikotarpiu vieni autoriai kalba apie krikščioniškąją pedagogiką, antri stoja už ugdymo teologiją, tretį apsiriboja teiginiu, kad pedagogikai reikia teologinio pamato (Kampmann, 1958; N.C.A.Perquin, 1961; H.Rohde, 1963; H.Henz, 1964; F.Marz, 1965; H.Schilling, 1970, 1974).

Išvados. Religinio ugdymo samprata plėtojosi tokia kryptimi.

1. Pirmiausia katechezė, kaip didaktinis mokymas, atsiskyrė nuo homilijos ir tapo pastoracinės teologijos dalimi. Jos tikslas – labiau įsigilinti į tikėjimo teologinių apmąstymų elementus.

2. Antras požiūris katechezę įtraukia į pedagoginių disciplinų sąrašą. Norima katechezę išlaikyti mokslu, kuriam būdingas vidinis auklėjamasis tikėjimo turinys. Katechezės tikslas – aiškinti gyvenimą ir ugdyti auklėjamojo dvasingumą. Šis požiūris labai išplito Vokietijoje, tačiau ne visada buvo išlaikomas reikiamas nuotolis ir nepriklausomybė nuo bendrojo auklėjimo ir krikščioniškosios naujienos pateikimo.

3. Trečias požiūris katechezei skiria funkciją įvesti į bažnytinį gyvenimą, t.y. apmąstyti įvairius skirtingus teologinius aspektus. Tai homilija, sakramentinė liturgija, jaunimo pastoracija. Šis požiūris primena antikinio katekumenato modelį, kai buvo išskirtas mokymas, liturginės praktikos ir susipažinimas su krikščioniškais poelgiais.

4. Ketvirtas katechezės požiūris – tai tarnavimas Dievo Žodžiui, atskirtas nuo kitų Žodžio tarnysčių, vykdomų Bažnyčioje. R. Padbergo nuomone, įvairių tarnysčių atskyrimas priklauso nuo ugdomųjų ir nuo esamo konteksto. Daugelis katechetų jaučia, kad katechezę reikia pirmiausiai atskirti nuo pastoracinės teologijos ir nuo religijos pedagogikos. Katechezę ir religijos pedagogiką galima priskirti prie tos pedagoginės veiklos rūšies, kuri siekia tikėjimo brandos, o pastoracinė teologija analizuoja Apreiškimo slėpinį.

Taigi religijos pedagogikos (tikybos mokymo) tikslas – ugdyti dvasingą žmogų, teoriškai pasirengusį priimti sakramentus (katalikams) ir įeiti į savo konfesijos bendruomenę, o katechezės tikslas – ugdyti konkrečiai konfesijai būdingą dvasingumą įtraukiant asmenį į savo konfesijos tikinčiųjų bendruomeninį gyvenimą klausant žodžio, ugdant liturgines praktikas, maldą, misijas ir praktinį pasirengimą sakramentams. Šiuos skirtumus nulemia aplinka, kurioje vyksta katechetika: mokykloje, kur ugdomi ne tik katalikai, bet ir kitų konfesijų mokiniai, ir parapijoje, kur savo tikėjimo tiesas gilina krikščionys. Dėl šios priežasties tikybos mokytojas turi pasižymėti tolerancija ir pagarba kitatikiams, pamokose akcentuoti visuotinį dvasingumo ugdymą ir pageidaujamos konfesijos teorinį tikėjimo tiesų skelbimą, o katechetas parapijoje – taip pat ugdyti dvasingumą ir tolerantiškai žiūrėti į įvairiais talentais apdovanotus asmenis savo bendruomenėje, atsižvelgdamas į konkrečios konfesijos tikėjimo tiesas.

Literatūra

- Bockwoldt G., Kabisch R., *Religionspädagogik zwischen Revolution und Restauration*, Berlin: Kohlhammer, 1976.
- Bockwoldt G., *Religionspädagogik. Eine Problemgeschichte*, Stuttgart: Kohlhammer, 1977.
- Bopp L., *Liturgische Erziehung*, Freiburg i.B.: Herder, 1929.
- Braido P., *Momenti di storia della catechesi e del catechismo dal Concilio di Trento al Concilio Vaticano I.*, Roma: Leberit, 1982.
- Croce W., *Die Katechetik zwischen dem Tridentinum und der Studienreform im Jahre 1774, 1979* (Iš: Klostermann, Müller).

- Exeler A., Sieverding K., Religionspädagogik zwischen Krise und Aufbruch. Religionspädagogische Literatur aus den Jahren 1970–1972, 1972 (Iš: *Theologische Revue* 68).
- Exeler A., *Wesen und Aufgabe der Katechese*, Freiburg i. B.: Herder, 1966.
- Exeler A., *Katechese und Pädagogik: das Problem der Einheit von Glaubenserfahrung und Menschsein*, 1970.
- Gevaert J., Catechesi e cultura contemporanea. L'insegnamento della fede in un mondo secolarizzato, *Studi e ricerche di catechetica* 20, Leumann, Torino: Elle Di Ci, 1993.
- Hemel U., *Theorie der Religionspädagogik, Begriff-Gegenstand-Abgrenzungen*, München: Klaffke, 1984.
- Henz H., *Lehrbuch der systematischen Pädagogik. Allgemeine und differentielle Erziehungswissenschaft, Einführung in die pädagogischen Forschungsmethoden*, Freiburg i. B.: Herder, 1964.
- Kampmann Th., Religionspädagogik und Katechetik heute (Iš: *Katechetische Blätter* 83, 1958, München 1).
- Klostermann, Müller, *Pastoraltheologie: ein entscheidender Teil der josephinischen Studienreform*, Freiburg I.B.Herden, (1979), p. 117.
- Komenskis J.A., *Pedagoginiai raštai* (sudarė V. Rajeckas), Kaunas: Šviesa, 1986.
- Martina, *Storia della Chiesa. Da Lutero ai nostri giorni*, Morcelliana, Brescia 1993, 1995.
- Marcinkus J., *Religijos mokymo metodika*, Kaunas: Pavasaris, 1939.
- Marz F., *Einführung in die Pädagogik*, München: Kosel, 1965.
- Offele W., *Geschichte und Grundlagen der sogenannten Münchener katechetischen Methode*, München: Deutscher Katechetenverein, 1961.
- Ordo Missae. Šv. Rytų Kongregacijos dekretas apie naują Mišių tvarką*, 1969, Nr. 41.
- Padberg R., *Glaube und Erziehung. Ein konfessionskundlicher Beitrag zur Beziehung zwischen Theologie und Pädagogik*, Paderborn: Bonifacius, 1959.
- Perquin N.C.A., *Pädagogik. Zur Besingung auf das Phänomen der Erziehung*, Düsseldorf, 1961.
- Rabas J., *Katechetischer Erbe der Aufklärungszeit kritisch dargestellt an dem Lehrbuch der christkatholischen Religion von J.F. Betz erschienen im Bamberg 1799*, Freiburg i.B.: Herder, (1963).
- Ramsden P., *Learning to teach in Higher Education*, London: Routledge, 1995.
- Ramsden P., *Kaip mokyti aukštojoje mokykloje*, Vilnius: Aidai, 2000.
- Rezzaghi R., *Lo statuto epistemologico della Catechetica-Religionspädagogik negli Autori cattolici più significativi dell'area culturale tedesca*, Tesi dattiloscritta, Roma: UPS, 1981.
- Rohde H., *Die Verwirklichung der Person. Grundlegung der christlichen Pädagogik*, Freiburg i. B.: Herder, 1963.

- [Schilling H.](#), *Grundlagen der Religionspädagogik. Zum Verhältnis von Theologie und Erziehungswissenschaft*, Düsseldorf: Patmos, 1970.
- [Schilling H.](#), *Teologia e Scienze dell'educazione. Problemi epistemologici. Introduzione a cura di G. [Grosso](#)*, Roma: Armando, 1974.
- [Šalkauskis S.](#), *Raštai*, Vilnius: Mintis, 1991.
- [Šalkauskis S.](#), *Raštai*, t. 7, Vilnius: Mintis, 2002.
- [Wegenast K.](#), (1981a). Religionspädagogik zwischen 1970 und 1980 (In: *Theologische Literaturzeitung* 106, Leipzig 1.
- [Wegenast K.](#), (1981 b). Auswahlbibliographie. In: [Wegenast](#), Ed.
- [Wegenast K.](#), (1983). Auswahlbibliographie. In: [Wegenast](#), Ed.

Iteikta 2003 m. gruodžio mėn.

THE MAIN TRENDS OF THE PEDAGOGISATION OF THE CATECHESIS PHENOMENON

Vida [Vainilavičiūtė](#)

Summary

The objective of this article is the main trends of the pedagogisation of the catechesis phenomenon. Consequently, there are two main practical activities: Religion Pedagogics and Parish Catechesis. Both of the activities supplement each other, though they are not the same.

The Religious Pedagogics developed in the following direction:

1. Catechesis as a Didactical Education separated from Homily and became a part of Pastoral Theology. The aim of it was to deepen the elements of theological contemplation in the truth of Religion.
2. Another interpretation includes Catechesis into the list of pedagogical disciplines as they see and consider Catechesis as a science incorporating in it a complicated educational religious process. The aim of the Catechesis is to present the interpretation of life and to educate the spirituality of the receiver.
3. The third interpretation presents Catechesis as introduction into the Church life the aim of which is to consider various different aspects of theological contemplations. It is Homily, Sacramental Liturgy, and Youth Pastoration. This interpretation appeals to the antique model of Catechumenate, however, the trends of the Antique Catechumenate were distinguished into Education, Liturgical Practice, and Introduction into the Knowledge of Christian Behaviour.
4. The fourth interpretation of the Catechesis views it as a kind of service to the Word of God that is separated from the other Word service administered in the Church.

DR. ARTŪRAS GRICKEVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

ŠIUOLAIKINĖ ISTORINĖ SĄMONĖ KAIP BAŽNYČIOS ISTORIJS DĖSTYMO PROBLEMA¹

Straipsnyje konstatuojamas Lietuvos gyventojų istorinės sąmonės nepakankamas ištirtumas. Ypač stokojama duomenų ne apie tautos, o apie žmogaus ir žmonių praeities pažinimą ir suvokimą. Panašiai yra su istorinės sąmonės ir religinių pažiūrų bei religijos išpažinimo sąsajomis. Tad intelektualinėje produkcijoje istorinės sąmonės pažinimo klausimas apeinamas. Remiantis negausiais sociologiniais šaltiniais, pedagoginio darbo metu pastebėtais reiškiniais, taip pat kasdieniniais stereotipais, teigiama, jog Lietuvos žmonių istorinė sąmonė – ne tiek konkrečios praeities žinojimas, kiek darvinistinės-marksistinės pasaulėžiūros vektorių ir šimtmečių ar dar ilgesnio laiko koordinatų sistemoje susidaręs *visuotinės istorijos* ir *Lietuvos istorijos* įvaizdžių, mitų ir faktų kratinytis arba nenuosekliai išdėstytas tokių duomenų pasjansas. Dievui, Šventajai istorijai, Bažnyčios istorijai čia vietos nėra arba ji marginalinė. Mokyklinių ir universitetinių disciplinų teikiami duomenys nesudaro prielaidų integruotam žmogaus ir jo praeities suvokimui, kas yra tikybos mokymo ir teologijos dėstymo problema. Todėl religinės pakraipos dalykų uždavinys – naujai pažvelgti į kylančius sunkumus, formuluoti jų įveikimo būdus. *Bažnyčios istorijos* uždavinys – formuoti krikščionio istorinę sąmonę, tad ne tik supažindinti su Bažnyčios praeitimi, bet ir krikščioniškai aiškinti visą istoriją, oponuojant pasaulietiniams praeities aiškinimo modeliams.

Istorinė sąmonė kaip vienas svarbiausių mąstymo elementų. Vienas svarbiausių žmogaus pasaulėžiūros ir mąstymo elementų yra *istorinė sąmonė*, t.y. žinios apie praeitį, pažiūra į ją ir emocinis-moralinis ryšys su ja².

¹ Konferencijoje skaityto pranešimo kryptis ir ją atitinkantis pavadinimas – *Šiuolaikinė istorinė sąmonė kaip tikėjimo problema*.

² Istorinė sąmonė kaip žmogaus sąmonės dalis nėra deramai suvokta. Pvz., Vakarų Europos mokslininkų 1992–1995 m. atlikto 26 žemyno šalių jaunimo istorinės sąmonės tyrimo vienas svarbiausių klausimų – kas yra istorinė sąmonė. [Žr. I.Šutinienė, Jaunimas ir istorija (Europos lyginamasis paauglių istorinės sąmonės tyrimas), *Mokykla*, 1996, Nr.7, p. 18]. Todėl istorinės sąmonės samprata labai įvairi. Pastarąjį dešimtmetį labai populiari vokiečių istorijos mokslo teoretiko J.Riūzeno (Rüsen) samprata: *dabarties suvokimas ir ateities lūkesčiai, išreikšti per praeities interpretavimą*. (Žr. I.Šutinienė, Apie moksleivių istorinę sąmonę, *Mokykla*, 1996, Nr. 7, p. 9). Vis dėlto toks istorinės sąmonės apibrėžimas nėra neginčijamas ar juo labiau ab-

Nesunku suprasti, kad *individuali istorinė sąmonė* gali turėti įtakos ar netgi nulemti gyvenimo orientyrus ir prioritetus. Lygiai taip pat *kolektyvinė istorinė sąmonė* (vyraujančios pažiūros apie praeitį) gali turėti įtakos, o kartais ir lemti krašto, tautos ir netgi valstybės likimą. (Pvz., amžinoji žygdų kaip *Dievo tautos*, taip pat lietuvių abiejų (XIX a. pab. ir XX a. pab.) atgimimų laikotarpių *istorinės Lietuvos sampratos*.)

Pagrįstai manoma, kad istorinę sąmonę formuoja profesionalūs istorikai, vidurinės mokyklos vadovėliai ir dalyko mokytojas³. Tačiau aišku, kad mokykloje įgytos žinios ir besiformuojančios pažiūros dėl daugelio priežasčių yra nevienodos. Juo labiau turėtų būti akivaizdu, kad mokyklinis žinių ir pažiūrų bagažas sulig savarankiško gyvenimo pradžia dėl daugelio priežasčių ima greitai nykti ir keistis. Tad istorinė sąmonė, kaip ir viskas, nėra vieną sykį ir visam laikui įgyta savybė. Todėl kultūros (įskaitant mokslą) ir net politikos darbininkams turėtų būti labai svarbu žinoti, kokia yra žmonių, kuriems skirtas jų darbas, istorinė sąmonė.

Mūsų šiuolaikinės istorinės sąmonės ištirtumas. Deja, mūsų šiuolaikinė istorinė sąmonė sistemingai tyrinėjama mažai. Būtų galima paminėti tik keletą tyrimų, taip pat keletą veikalų, kurie byloja apie jos ištirtumą ir kurie bent šiek tiek gali talkinti, bandant suvokti dabartinės Lietuvos žmonių istorinę sąmonę.

Pirmas bandymas buvo Lietuvos švietimo ministerijos užsakymu 1993 m. Filosofijos ir sociologijos instituto Viešosios nuomonės tyrimo centro atliktas IX–XII klasių moksleivių istorinės sąmonės bruožų tyrimas. Tarp svarbiausiųjų – istorijos pažinimo svarbos ir paskirties, taip pat mėgstamiausių praeities pažinimo šaltinių klausimai⁴. Po to, 1995 m. vasario–1996 m. vasario mėnesiais, vykdant 26 Europos šalių penkiolikmečių istorinės sąmonės

soliutus, nes nėra prielaidų manyti, jog kiekvienam asmeniui ar daugumai asmenų istorinės žinios, praeities vaizdiniai (ir panašiai) yra dabarties suvokimo ar ateities lūkesčių svarus pagrindas. Nesunku rasti kitokių dabarties suvokimo ir ateities lūkesčių pavyzdžių, tarkim, siejamų su krašto ar šalies ūkine būkle ir atsietų nuo kitų sąlygų. Ar tokie atvejai byloja, kad tokiems asmenims nebūdinga istorinė sąmonė, t.y. jie apie praeitį nieko nežino ir apie ją nieko nemano? Apie J.[Riūzeno](#) istorijos pažinimo teoriją žr. Z.[Norkus](#), *Istorika. Istorinis įvadas*, Vilnius, 2003, p. 213–221.

³ Pvz., tokią istorinės sąmonės formavimosi sampratą galima susidaryti iš 1996 m. balandžio 24 d. Atviros Lietuvos fondo Švietimo studijų centro ir laikraščio „Dialogas“ surengtos istorijos dėstytojų, mokytojų ir vadovėlių autorių diskusijos apie istorinę sąmonę dalyvių pasakymų. Žr. L.[Laurinčiukienė](#), Ar istorija moko gyventi?, *Dialogas*, Nr. 20 (228), p. 2.

⁴ I.[Šutiniene](#), Apie moksleivių istorinę sąmonę, *Mokykla*, 1996, Nr. 7, p.11.

tyrimą „Jaunimas ir istorija“ ir remiant Atviros Lietuvos fondui, apklausta 70 istorijos mokytojų ir 1300 devintokų. Ieškota atsakymų į pagrindinius klausimus, kuriuos sutrumpintai būtų galima išreikšti taip: Kas yra istorinė sąmonė? Kaip ji kinta? Kas ją formuoja? Ypač orientuotasi į besikuriančios vieningos Europos ir tautinės tapatybės suvokimo poreikius. Irena Šutinienė abiejų tyrimų duomenis preliminarai apibūdino žurnale „Mokykla“⁵, o jų kai kuriuos bruožus detaliau išryškino vėliau (žr. toliau).

1996 m. balandžio 24 d. Atviros Lietuvos fondo Švietimo studijų centras ir laikraštis „Dialogas“ surengė istorijos dėstytojų, mokytojų ir vadovėlių autorių diskusiją apie istorinę sąmonę⁶. Prelegentų Alfredo Bumblausko, Evaldo Bakonio, Irenos Šutinienės ir Benedikto Šetkaus samprotavimai buvo paskelbti žurnale „Mokykla“⁷. Iš jų matyti, jog, mėginant gilintis į istorijos didaktiką, yra daug neaiškumų ir problemų, kurių sprendimui (atrodo) kol kas nėra pakankamų prielaidų. Tad ir istorinės sąmonės klausimai daugeliu atvejų nėra aiškūs.

Tais pačiais 1996 m. pasirodė Broniaus Kuzmicko ir Lilijanos Astros knyga *Šiuolaikinė lietuvių tautinė savimonė*⁸. Ją sudaro šių dviejų autorių individualiai parašyti skyriai: *Šiuolaikinė lietuvių savimonė* ir *Šiuolaikinės lietuvių vertybės*. Deja, istorinės sąmonės, religinio ar konfesinio aspekto juose nėra. Vis dėlto šis veikalas nagrinėjamai temai naudingas, nes apibrėžti ar panaigrinėti kai kurie iš svarbiausių lietuvių savimonės aspektų, kurie svarbūs mėginant nagrinėti ir istorinę sąmonę. Be to, sociologiškai nagrinėtas tradicinių vertybių klausimas⁹.

1997 m. buvo paskelbtas 1993 ir 1995 m. apklausų duomenimis paremtas Irenos Šutinienės straipsnis *Tautos istorijos mitai Lietuvos gyventojų sąmonėje*¹⁰. Jame nagrinėjami religiška neutralūs ar pasaulietiniai istorinės sąmonės aspektai: *tautos istorijos herojai*, „*aukso amžiaus*“ mitas (geriausių Lietuvos laikų klausimas) ir „*mesianistinis mitas*“ (tautos ypatingos paskirties,

⁵ I.Šutinienė, *Apie moksleivius...*, p. 9–11; I.Šutinienė, *Jaunimas ir istorija*, p. 18–20. (Pastarajame straipsnyje pateiktos atsakymų į klausimus rezultatų lentelės.)

⁶ L.Laurinčiukienė, *Ar istorija moko gyventi?*

⁷ A.Bumblauskas, Akademinės istorijos ir istorijos didaktikos sankirta, *Mokykla*, 1996, Nr. 7, p. 1–4; E.Bakonis, Istorijos mokytojo „drama“, *Mokykla*, 1996, Nr. 7, p. 5–8; I.Šutinienė, Apie moksleivius...; B.Šetkus, Koks turėtų būti istorijos vadovėlis, *Mokykla*, 1996, Nr. 7, p.12–15.

⁸ B.Kuzmickas, L.Astra, *Šiuolaikinė lietuvių tautinė savimonė*, Vilnius, 1996.

⁹ Žr. B.Kuzmickas, L.Astra, min. veik., p.112–123.

¹⁰ I.Šutinienė, Tautos istorijos mitai Lietuvos gyventojų sąmonėje, *Istorinė sąmonė ir istorijos didaktika*, Vilnius, 1997, p. 66–89.

įtakos klausimas). Viena svarbesnių išvadų – *Lietuvos gyventojų istorinėje sąmonėje galima rekonstruoti dvi dabarties ideologijas: nacionalizmo ir „kasdieninio gyvenimo“*¹¹.

Dar vienas šia proga minėtinas veikalas – Pauliaus Subačiaus knyga *Lietuvių tapatybės kalvė*¹². Joje, remiantis įvairių laikų ir įvairaus pobūdžio spausdintu žodžiu, aptariami lietuvių tautinės sąmonės ypatumai. Tarp kitų dėmesys kreipiamas ir į religinį bei pasaulėžiūrinį aspektus¹³, tačiau ta proga aptariamas tik XIX a.–XX a. pradžios laikotarpis. Bandymų pasiremti sociologiniais tyrimais – nėra¹⁴.

Paskutinis šia proga minėtinas lietuvių autorių darbas – Vytauto Berenio straipsnis *Holokaustas ir lietuvių istorinė sąmonė*¹⁵. Kaip teigiama anotacijoje, jame nagrinėjamos lietuvių istoriografinės nuostatos ir požiūris į holokaustą Lietuvoje¹⁶. Anot autoriaus, <...> holokausto istoriniai tyrimai puikiausiai iliustruoja <...> Europos tautų istorinę sąmonę ir daug ką pasako apie jos moralinę sveikatą¹⁷. Taigi pagal šį autorių istorinė sąmonė – tai istoriografinės nuostatos ir Lietuvos žmonių požiūriai, kurie svarbūs moraliniu požiūriu. Tad dėmesys kreipiamas į profesionalių istorikų nuostatas ir, tiesą sakant, gan chaotiškai susidariusius eilinių žmonių požiūrius. Atkreiptinas dėmesys, jog V. Berenis rėmėsi mokslinė ir paramokslinė istorine literatūra, populiariaja publicistika bei kasdieninės sąmonės apraiškomis. Tad sociologiškai tirtos istorinės sąmonės klausimas net nekeliamas.

Būtų galima paminėti dar vieną kitą panašaus pobūdžio darbą, tačiau jie mūsų kolektyvinės istorinės sąmonės ištirtumo bendro vaizdo nepakeis. Tad tenka konstatuoti, kad tokia svarbi mąstymui, pasaulėžiūrai, visuomenei minčiai, netgi politinei egzistencijai mūsų šiuolaikinė kolektyvinė istorinė sąmonė sociologų, filosofų, filologų ir istorikų nagrinėta mažai, o teologų nenagrinėta visai. Beveik visi (išskyrus 1995–1996 m. apklausą) nurodytieji darbai dėmesį kreipia į tautinę savimonę ar tautinę istorinę sąmonę, kas svarbu tautinei savivokai, bet mažiau pasaulėžiūrai. Be to, per mažai bandoma pasitelkti sociologinius tyrimo metodus. Na, o mūsų požiūriai

¹¹ I.Šutininė, ten pat, p. 89.

¹² P.Subačius, *Lietuvių tapatybės kalvė. Tautinio išsivadavimo kultūra* [s. l.], 1999.

¹³ Ten pat, p. 166–172.

¹⁴ Ten pat, žr. literatūros sąrašą 203–231 p.

¹⁵ V.Berenis, Holokaustas ir lietuvių istorinė sąmonė, *Politologija*, 2000, Nr. 3 (19), p. 3–24.

¹⁶ V.Berenis, ten pat, p. 3.

¹⁷ V.Berenis, ten pat, p. 4.

į žmogaus kaip fenomeno praeitį ar bendrąją žmonijos raidą – iš esmės nenagrinėti!¹⁸

Panašiai yra su istorinės sąmonės ir religinių pažiūrų bei religijos išpažinimo sąsajomis. Tik minėtame devintokų istorinės sąmonės tyrime matyti religinis aspektas. Skiltyje „Kiek <...> šie veiksniai pakeitė žmonių gyvenimą per visą istoriją iki šių dienų?“ tarp 15 pasirinkimo atsakymų (pvz., „Karaliai, karalienės ir didieji politiniai veikėjai“, „Masinė migracija“, „Mokslo ir žinių raida“) yra atsakymas „Religijų įkūrėjai ir religiniai vadovai“. Skiltyje „<...> Kiek svarbu <...> išsaugoti šiuos dalykus, kuriems gresia sunaikinimas?“ tarp 8 pasirinkimo atsakymų (pvz., „Akmens amžiaus religinių apeigų vieta“, „Retas geologinis darinys“, „Nykstančio paukščio lizdavietė“) yra atsakymas „Viduramžių bažnyčia“. Be to, skiltyje „Kiek jus domina šie istorijos aspektai?“ tarp pateiktų 11 atsakymų (pvz., „Paprastų žmonių kasdieninis gyvenimas“, „Nuotykių ieškotojai ir didieji atradimai“, „Karai ir diktatūros“) yra atsakymas „Tam tikrų sričių istorija (pvz., automobilių, bažnyčių, muzikos, sporto istorija)“¹⁹. Išsamesni tyrimai, atrodo, net neplanuojami, nors akivaizdu, kad istorinė sąmonė yra ne tik elementaraus mąstymo sąlyga, ne tik pilietiškumo sąlyga, bet ir svarbi religijos išpažinimo ar neišpažinimo sąlyga²⁰.

Kaip apeinamas istorinės sąmonės pažinimas. Reiškiant kuo didžiausią pagarbą minėtiesiems autoriams, tenka pabrėžti, kad jų veikalai toli gražu neatsako į mūsų šiuolaikinės istorinės sąmonės klausimą. Ko gero, galima teigti, jog dažnai intelektualinė produkcija, kurios autoriams turėtų būti svarbūs jų klausytojų ar skaitytojų istorinės sąmonės bruožai, paremta individualia paties autoriaus ar stereotipine kolektyvine, konkrečiau neapibrėžta samprata apie klausytojų ar skaitytojų istorines pažiūras, o dažniau – pasaulėžiūrą. Tačiau kur kas dažnesnis atvejis – tiesiog įgyvendinamas išankstinis chaotiškai ar profesionaliai subrendęs sumanymas, paskatintas konkrečių poreikių ar paremtas vyraujančiomis idėjomis, bet ne konkrečia inte-

¹⁸ Tokius mėginimus galima įžvelgti tik 1995–1996 m. apklausoje, kurios viena skiltis („Kiek <...> šie veiksniai pakeitė žmonių gyvenimą per visą istoriją iki šių dienų?“) netiesiogiai atspindi žmogaus kaip fenomeno praeities ar bendrosios žmonijos raidos suvokimo kai kuriuos požymius. Apie tai žr. toliau.

¹⁹ I.Šutinienė, *Jaunimas ir istorija*, p. 19–20.

²⁰ Pasiguosti galima bent tuo, jog panašių tyrimų stokojama ir kitur. Pvz., šio straipsnio autoriui tokių darbų aptikti lenkiškuose, vokiškuose ir itališkuose tarptautinio kompiuterinio tinklo INTERNET puslapiuose nepavyko.

lektinės produkcijos adresato istorinės sąmonės analize. (Šia proga gali būti paminėta ir mūsų bendrojo lavinimo mokyklai skirta tikybos mokymo programa, kurios 10 klasės (Bažnyčios istorijos) dalis sudaryta remiantis ir teologine, ir humanitarine koncepcija²¹, nors tarptautinis mokslo žodis²² ir, ko gero, daugelio mokytojų praktinis patyrimas byloja, kad teologinė *Bažnyčios istorija* įmanoma tik konfesinėse mokyklose, o bendrosiose mokyklose ją reikėtų dėstyti tik kaip istorinę, t.y. humanitarinę discipliną.) Tačiau jau seniai aišku, jog kiekviena karta ar tam tikra jos dalis savaip suvokia net esmines universalijas. Tad praktiką teikti intelektualinę produkciją, neanalizuojant adresato istorinės sąmonės, būtų galima (ko gero) palyginti su gydytojo, neįsigilinusio į paciento bėdas ir lengva ranka išrašančio abejotinus receptus, įvaizdžiu.

Skęstančiojo šiaudas. Norint bent šiek tiek išryškinti mūsų šiuolaikinės ne tautos praeičiai, o visai žmonijai skirtos kolektyvinės istorinės sąmonės dalį, nepaisant šio veiksmo problemiško (mažoka sociologinių tyrimų), tenka atkreipti dėmesį į 1995–1996 m. tyrimų rezultatus, pedagoginio darbo metu pastebėtus reiškinius, taip pat dažniausiai pasitaikančius stereotipus²³. (Tolesnis žingsnis būtų – senesnės ir naujesnės kartos vadovėlių analizė, taip pat papildomi atitinkamos pakraipos sociologiniai tyrimai.)

Kadangi mūsų istorinė sąmonė sistemingai tyrinėta mažai, šio straipsnio tolesni uždaviniai būtų, remiantis minėtais šaltiniais, išryškinti mūsų šiuolaikinės kolektyvinės bendrosios istorinės sąmonės ryškiausius bruožus, taip pat aptarti dėl jų kylančias vienos iš religinės pakraipos disciplinų, būtent, *Bažnyčios istorijos* problemas. Tačiau prieš tai reiktų aptarti kelis metodinius klausimus, būtent, *istorinės sąmonės turėtojų* skirstymo į sociologines grupes būtinybę ir galimybes.

Skirstymo į sociologines grupes būtinybė ir galimybės. Supranta ma, kiekvienam žmogui, tam tikroms sociologinėms grupėms būdingi vienokie ar kitokie istorinės sąmonės bruožai. Dėl konkrečių istorinių politinių

²¹ *Bendrojo lavinimo mokyklos programos. Katalikų tikyba*, I–XII klasei, Vilnius, 1998, p.132–149. Teologinį pobūdį atspindi vien jau pirmo skyriaus pavadinimas (*Bažnyčia Dievo plane*), ypač užduotys (pvz., <...> padėti suprasti, kad „vienintelė *Kristaus* Bažnyčia <...> yra įgyvendinta Katalikų Bažnyčioje“ <...>; <...> suvokti, kad per istoriją žmonėms ir tautoms kalba Dievas.)

²² M.*Batliori*, *Kirchengeschichte und Theologie auf verschiedenen Ebenen: Lehre, Forschung, Interpretation, Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte*, Bd. 80, Rom u.a., 1985, p. 62.

²³ Jau minėta, kad vienas nurodytųjų autorių – V.*Berenis* – rėmėsi ne tik moksline ir paramoksline istorine literatūra, populiariąja publicistika, bet ir kasdieninės sąmonės apraiškomis.

sąlygų, jų diktuojamų kultūrinių nuostatų, neretai ir dėl gyvenimo orientyrų dabartinės Lietuvos piliečių ir gyventojų istorinė sąmonė yra nevienoda. Vieni svarbiausių skiriamųjų kriterijų būtų tautybė, išsilavinimas, religinė orientacija ar jos nebuvimas, ypač amžius, taip pat socialinė padėtis²⁴.

Tautybė, t.y. tautinė priklausomybė, paprastai yra labai svarbus sociologinio tyrimo kriterijus. Nesunku pastebėti, jog egzistuoja tam tikri *tautinės istorinės sąmonės* bruožai, pvz., lietuvių, lenkų ir rusų. Juos lėmė tautą labiausiai paveikusios idėjos, pvz., autochtoninės tautos, kultūringos tautos ar galingos valstybės. Kadangi tautinių mažumų grupės nėra labai gausios ir visuomeniškai įtakingos, tad šio straipsnio ribose vargu ar verta, o dėl sociologinių tyrimų stokos vargu ar įmanoma nagrinėti istorinės sąmonės klausimą, atsižvelgiant į tautinį kriterijų.

Panašiai ir su *išsilavinimo* kriterijumi. Nepaisant diferencijuoto pagal lygį ir profilį išsilavinimo, daugumos nagrinėjamo klausimo įmanomų (pagal išsilavinimo aspektą) sociologinių grupių istorinė sąmonė *a priori* yra labai panaši, nes (akivaizdu) suformuota ar bent jau iš esmės paveikta ne tiek konkrečios istorijos pažinimo, kiek vyraujančių idėjų ir gyvenimo orientyrų²⁵, nes šios kategorijos (ypač idėjos) nedaug tekito. Todėl šio straipsnio ribose išsilavinimo kriterijus vargiai ar būtinas.

Religinės orientacijos ar jos nebuvimo kriterijus. *A priori* daugelio mūsų sąmonei būdingas pasaulietiško ir religingumo dualizmas, t.y. kultūriniai, politiniai ir įvairūs kiti dalykai lyg ir yra pasaulietiniai, o religiniai – tik tai, kas tiesiogiai susiję su tikėjimo turiniu, išpažinimu, praktika. Toks reiškinys kaip *istorinė sąmonė* daugelio, atrodo, intuityviai priskiriama pasaulietinei sričiai. Tad šiame darbe religinės orientacijos ar jos nebuvimo kriterijus yra svarbus, tačiau, atrodo, ne pats svarbiausias.

Kur kas paprasčiau su *amžiaus* kriterijumi. Akivaizdu, jog esminės šio kriterijaus sociologinių grupių skiriamosios ribos – politinių sistemų ir kultūrinių nuostatų kaita. Tad nagrinėjamo klausimo požiūriu visus Lietuvos

²⁴ Remtis pastaruoju rodikliu įmanoma tik anketinės apklausos atveju. Pažymėtina, jog I.Šutinienė prie socialinės padėties kriterijaus, be *tėvų pajamų*, priskyrė moksleivių tėvų išsimokslinimą, pačių moksleivių tautybę, netgi *religinį ir politinį nusiteikimą*, taip pat turimų namie knygų skaičių. Žr. I.Šutinienė, *Jaunimas ir istorija*, p. 20. Istorikui ir, atrodo, kitiems intelektualams (pvz., filosofui ir kultūrologui) toks socialinės padėties rodiklių suvokimas gana abejotinas.

²⁵ Pvz., minėtasis istorijos mokslo teoretikas Jurnas Riūzenas (Jörn Rüsen) *idėjas* (viešpatuojančius požiūrius į praeities patirtį) priskyrė prie mokslo lygmens, o *gyvenimo orientacijas* – gyvenimo praktikos sričiai, tačiau šias abi kategorijas – prie *istoriografijos paradigmos* veiksmų. Žr. Z.Norkus, *Istorika*, p. 214.

piliečius ir gyventojus visų pirma reiktų skirstyti į *tarpukario*, *sovietmečio* ir *pastarojo dešimtmečio* generacijas. Turint minty pirma išsakytą prielaidą, jog mūsų kolektyvinė bendroji istorinė sąmonė suformuota ar bent jau iš esmės paveikta ne tiek konkrečios istorijos pažinimo, kiek vyraujančių minčių (idėjų) ir gyvenimo orientyrų, šio straipsnio ribose labiausiai reiktų remtis būtent amžiaus kriterijumi.

Kai kurie svarbiausi mūsų šiuolaikinės kolektyvinės istorinės sąmonės bruožai. *Tarpukario generacijos istorinės sąmonės bruožai.* Šiai kategorijai priskirtina, žinoma, pati vyriausioji karta (per 70 m.). Kadangi anuometinės Lietuvos žmonių dauguma, o lietuviai tik su mažomis išimtimis, buvo katalikai (atitinkamai – apie 80% ir 94,4%²⁶), tai tebegyvenančių šios generacijos lietuvių katalikų dabartinę istorinę sąmonę galima laikyti visos generacijos istorine sąmone. Anuometinės Lietuvos tikintiesiems istorinę sąmonę formavo integruotas *visuotinės istorijos*, *Lietuvos istorijos* ir *Bažnyčios istorijos*²⁷ dėstymas mokykloje, be to, jai darė įtaką Šventosios istorijos, t.y. Šventajame Rašte išdėstytų įvykių komentarai, nuolat girdimi pamaldų metu. Kita vertus, šios grupės istorinę sąmonę gerokai slopino sovietmečio ideologinė priespauda. Kitaip sakant, vyriausiosios kartos istorinė sąmonė – negili (dėl menko išprusimo), gerokai prislopinta (ideologinės prievartos ir didelio gyvenimo stažo), bet, atrodo, homogeniška ir krikščioniška. Deja, ši karta yra išeinanti, todėl jos istorinė sąmonė, religinės nuostatos nebėra lemiančios, tad vargu ar aktualios. Taigi svarbiausia būtų nagrinėti *sovietmečio* ir *pastarojo dešimtmečio* generacijų istorinę sąmonę.

Sovietmečio ir pastarojo dešimtmečio generacijų istorinės sąmonės bruožai.

– Šių generacijų atskirumo ir integralumo klausimas.

Sovietmečio generacijos kategorijai priskirtina vyresnioji (sąlygiškai 50–70 m.), vidurinė (sąlygiškai 30–50 m.) ir iš dalies jaunesnioji (sąlygiškai 20–30 m.) kartos. Tik pati jauniausioji karta (sąlygiškai 10–20 m.) yra iš esmės *pastarojo dešimtmečio generacijos*. Nors pati jauniausioji karta kaip visuomeninė grupė dar nėra pasireiškusi, tačiau (ko gero) ne klaida būtų manyti, kad šias abi (sovietmečio ir pastarojo dešimtmečio) generacijas jungia tam

²⁶ S.Girnius, Katalikų Bažnyčios vaidmuo nepriklausomos Lietuvos visuomenėje, *Krikščionybė Lietuvoje*, Čikaga, 1997, p. 270.

²⁷ Apie šių istorinių disciplinų sąlygotumą žr. A.Grickevičius, Bažnyčios praeitis ir mes, *LKMA Metraštis*, t. 20, 2002, p. 347, taip pat A.Grickevičius, Bažnyčios istorija ir mes (istoriko kataliko mintys), *Istoriko atsakomybė*, Straipsnių rinkinys [s. l.], 2002, p. 159.

tikras *mentalinis tiltas* – mokytojų ir dėstytojų, šiaip įtakingesnių žmonių perduotas mąstymo būdas, tam tikra perkainotų–neperkainotų vertybių sistema, ypač turint galvoje (anti)religinį aspektą. (Abiem atvejais ne visuomet įmanoma netgi tikinčiojo–netikinčiojo takoskyra.) Todėl šiame straipsnyje į *sovietmečio* ir *pastarojo dešimtmečio* generacijas žvelgiama kaip į panašaus mąstymo, tad ir panašios istorinės sąmonės, grupę.

– Šių generacijų bendrosios istorinės sąmonės svarbiausieji bruožai.

Mokyklos sovietizacija, taip pat modernistinė pasaulietinė kultūra daugumai Lietuvos žmonių įdiegė laicistinių (sekuliarinių) žengiančios pirmyn (progresuojančios) žmonijos įvaizdį. Teiginys gali būti pagrįstas ne tik kasdieniniais, net aksioma tapusiais stereotipais (pvz., *tautų raida*, *tradicinės šeimos nykimas*), bet ir jauniausios kartos (penkiolikmečių) apklausos duomenimis. Skiltyje „Kiek <...> šie veiksniai pakeitė žmonių gyvenimą per visą istoriją iki šių dienų?“ tarp 15 pasirinkimo galimybių atsakymas „Religijų įkūrėjai ir religiniai vadovai“ liko paskutinis, o daugiausiai balų surinko atsakymai (1) „Technikos išradimai ir mašinos“, (2) „Mokslo ir žinių raida“ ir (8) „Filosofai, mąstytojai ir išsimokslinę žmonės“²⁸. Tačiau pasaulyje pažangos idėja nebėra aksioma²⁹.

Pažangos (progreso) idėjinis pagrindas – dar XVIII a. supasaulietinta Išganymo mintis (idėja). Tačiau dabar gyvenančių kartų mąstymo pagrindą, be jokios abejonės, formavo darvinizmas (Č.[Darvino](#) rūšių teoriją plėtojančys ir ja besiremiantys veikalai) ir marksizmas (K.[Markso](#) visuomeninių formacijų teorija ar jos elementais sąmoningai ar nesąmoningai besiremiančių istorikų, filosofų ir kt. specialistų veikalai), ar iš jų išvestos teorijos, pvz., labai populiari M.[Veberio](#) *protestantiškos etikos reikšmės kapitalizmo kilmei teorija*³⁰. Šie teiginiai, be įprastų stereotipų (pvz., ypač madingi *žmonių kovos dėl būvio, kapitalizmo kūrimo, katalikybės kaip aktyvumą slopinančios konfesijos* įvaizdžiai), gali būti paremti (straipsnio autoriaus nuomone) ir 1995–1996 m. apklausos (klausimų pobūdžio ir atsakymų į juos rezultatų) duomenimis. Ką tik minėtoje skiltyje gana daug balų surinko (3 vt.) „Karai ir ginkluoti konfliktai“ (kovos dėl būvio idėja?), (5) „Gamtos katastrofos“ (taip pat darvinistinė idėja?), (6–7) „Ekologinės krizės“, taip pat (9) „Didelių visuomenės

²⁸ I.[Šutininė](#), *Jaunimas ir istorija*, p. 20.

²⁹ Apie ją, be kita ko, vėl susimąstyta dėl postjugoslavinių karų. Žr. V.[Berenis](#), *Holokaustas*., p. 4.

³⁰ Plg. Z.[Norkus](#), „[Weberio](#) tezės“ kilmė ir recepcija, *Max Weber. Protestantiškoji etika ir kapitalizmo dviasia*, Vilnius, 1997, p. 342–345; be to, žr. Z.[Norkus](#), *Max Weber ir racionalus pasirinkimas*, Vilnius, 2003, p. 353–357, 439–441.

grupių (klasių, sluoksnių) judėjimai ir konfliktai“, (10) „Demografinis spro-gimas“, (11–13) „Ekonominiai interesai ir konkurencija“, „Politinės revoliucijos“ ir „Masinė migracija“. Priešpaskutinėje ir paskutinėje vietoje – „Karaliai, karalienės ir didieji politiniai veikėjai“ bei „Religijų įkūrėjai ir religiniai vadovai“.

Tiesa, per pastaruosius 15 metų mūsų kolektyvinei istorinei sąmonei darė įtakos ir kitos vakarietiškos pasaulietinės idėjos, pvz., *demokratijos* (ypač Anglijos parlamentarizmo istorija), *žmogaus teisių* (ypač *Didžiosios prancūzų revoliucijos*, taip pat socialdemokratijos istorija), *teisinių valstybės* (ypač Jungtinių Amerikos Valstijų, taip pat XX a. Vakarų Europos istorija) ir panašios, bet dėl daugelio mūsų visuomenės nesėkmių šios idėjos gerokai nublanko³¹. Todėl, atvirkščiai negu XX a. Vakarų žmonės, mūsų šiais laikais ne tiek *žmonių sukurtos istorijos* sampratos (būdinga kai kuriems dešiniųjų lyderiams, politologinės bei humanitarinės krypties studentams, taip pat ir moksleiviams³²), kiek (ko gero, dėl darvinistinio ir marksistinio paveldo) *imanentiškai veikiančių istorijos dėsnių* idėjos³³. (Todėl, matyt, toje pačioje moksleivių apklausoje asmenys ir asmenybės – labiau į pabaigą ar pačioje pabaigoje: (8) „Filosofai, mąstytojai ir išsimokslinę žmonės“, (14) „Karaliai, karalienės ir didieji politiniai veikėjai“ bei (15) „Religijų įkūrėjai ir religiniai vadovai“.) Tačiau, kas tie istorijos dėsniai, be marksistų, atrodo, taip niekas sistemingai ir nemėgino aiškinti. Taigi mūsų kolektyvinės bendrosios istorinės sąmonės bruožas lėmė vienoks ar kitoks ideologizuotas požiūris į praeitį.

Žengiančios pirmyn žmonijos chronologinės pakopos – XVI a. siekiantis skirstymas šimtmečiais³⁴, arba tuo pačiu laikotarpiu prasidėjęs skirstymas į daug ilgesnes epochas (senovė, viduramžiai, naujieji laikai). Teiginį galima pagrįsti ypač dažnai pasitaikančiais įvaizdžiais *XX amžius* ar *XXI amžius*, taip pat vis dar pasitaikančiu *tamsieji viduramžiai*. Visos šios aplinkybės (minėtas idėjinis pagrindas ir šios chronologinės pakopos) suponuoja

³¹ Minėtosios 1995–1996 m. apklausos skiltyje „Kiek <...> šie veiksniai pakeitė žmonių gyvenimą per visą istoriją iki šių dienų?“ atsakymas „Politinės reformos“ – 6–7 vietoje, t.y. beveik vidury, o skiltyje „Kiek jus domina šie istorijos aspektai?“ iš 11 variantų atsakymas „Demokratijos raida“ – paskutinėje vietoje! Tą patį byloja ir populistinių asmenų, ir tokių pačių politinių partijų populiarumo augimas.

³² 1995–1996 m. apklausos vis toje pačioje skiltyje atsakymas „Visi žmonės“ – ganėtinai aukštoje – 4 vietoje.

³³ Plg. *Europos mentaliteto istorija. Pagrindinių temų apybraižos*, sud. P. Dinzeltbacher [s. l.], 1998, p. 572–573.

³⁴ Dirbtinis dalijimo principas, kuris XVI a. atgaline data buvo primestas jau praėjusiai istorijai, būsimajai tapo jos savimonės elementu. Žr. *Europos...*, p. 572.

tam tikrą vieno ar kito *reiškinio privalomumo ar neišvengiamumo kompleksą* ir, matyt, gerokai slopina žmogaus mąstymą ir valią.

Idėjinis ir vertybinis chaosas, kuris vadinamas postmodernizmu, šiuos bendriausius (straipsnio autoriaus nuomone) mūsų istorinės sąmonės modelio bruožus šiek tiek aptirpdė, tačiau bent kol kas nepakeitė. Suprantama, Dievui, Šventajai istorijai, Bažnyčios istorijai minėtų teorijų nuostatomis grįstuose istorinės sąmonės modeliuose vietos nėra, arba ji marginalinė³⁵. Vyrauja kūniško žmogaus ir jo kovos dėl būvio įvaizdžiai, ko ieškoma net krikščionybės viešpatavimo, t.y. *viduramžių* laikotarpyje³⁶, taip pat (nors nuvainikuota klasių kovos teorija) ekonominės raidos kaip lemiančio veiksnio įvaizdžiai, o marksistinės kategorijos, pvz., *feodalizmas, kapitalizmas ir socializmas*, būdingos ne tik mūsų šiuolaikinei istorinei sąmonei, bet ir daugelio šalių intelektualams. Be to, mūsų šiuolaikiniam istorinės sąmonės modeliui būdingas ir bendrojo išsilavinimo silpnumas, menkas tiek *Lietuvos*, tiek *višutinės* istorijos pažinimas.

Ir nenuostabu, nes mūsų istorijos mokslas orientuotas į „gamybą objektyvių žinių“, kurios, tiesą sakant, labai chaotiškos ir, be to, per lėtai ir per menkai pasiekia eilinį žmogų. Kaip teigė minėtoje 1996 m. diskusijoje dalyvavęs G.*Duoblys*, *istorikai profesionalai rašo ir į lentynas deda knygas*³⁷. Galbūt todėl, kad pati „istorija (kaip ir daugelis humanitarinių mokslų) šiandien išgyvena identiteto (tapatybės) krizę“ (D.*Kuolys*), o istorijos mokytojas tampa dramatiškiausia posovietinės mokyklos figūra (E.*Bakonis*)³⁸. Suprantama, tokia krizė įmanoma tik dėl vertybinės-orientacinės krizės, o ji dar nesibaigė ir, atrodo, greitai nesibaigs³⁹.

³⁵ Šis teiginys lyg ir prieštarauja visuomenės apklausų apie pasitikėjimą įvairiomis institucijomis rezultatams, pagal kuriuos Bažnyčiai paprastai tenka viena pirmųjų vietų. Tai gali būti paaiškinta, ko gero, jau akcentuotu mūsų sąmonės dualizmu: praktinėje veikloje pirmumą teikiame *pasaulietiniams dalykams*, o labiausiai vertiname fundamentalius dvasinius ar net metafizinius. Dar viena šio prieštaravimo sąlyga – gan marginalus Bažnyčios vaidmuo politiniame ir visuomeniniame gyvenime. Kitaip sakant, Bažnyčiai aktyvėjant, jos atžvilgiu nenumaldomai kiltų ir priešpriešos.

³⁶ Vienas pavyzdžių – Mišelio Fuko (iš esmės filosofinio) veikalo *Seksualumo istorija* lietuviškas leidimas (M.*Foucault*, *Seksualumo istorija*, Vilnius: Vaga, [1999]). Knygos aplankale, nepateikiant jokios metrikos, įdėta (kiek galima spręsti pagal stilių) *viduramžių* scena – vienuolis su moterimi intymioje padėtyje, o kitas vienuolis tai paslapčiomis stebi. Suprantama, kad toks paveikslukas, be leidinio reklamos, atlieka ir kitą vaidmenį – „liudija“ apie anuos laikus.

³⁷ *Mokykla*, 1996, Nr. 7, p. 17.

³⁸ L.*Laurinčiukienė*, Ar istorija moko gyventi?

³⁹ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymu, siekiant parengti humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros strategiją bendrosios Lietuvos mokslo plėtros strategijos

Taigi šiuolaikinio lietuvių istorinė sąmonė gali būti, ko gero, apibūdinta kaip darvinistinės-marksistinės pasaulėžiūros vektorių ir šimtmečių ar ilgesnių laikotarpių (*antika, viduramžiai, naujieji laikai*) koordinacinių sistemų (labiausiai paplitęs atvejis) susidaręs visuotinės istorijos ir Lietuvos istorijos įvaizdžių, mitų ir faktų kratinys, arba (geriausiu atveju) toje pačioje vektorių ir koordinacinių sistemų nenuosekliai išdėstytas minėtųjų faktų ir mitų pasjansas. Tai skirtingo lygio pažinimo ir neišprusimo mišiniai. Tačiau tokia istorinė sąmonė yra ir tikėjimo skelbimo, ir tikybos mokymo, ir teologijos dėstymo problema, bet sykiu ir galimybė⁴⁰.

Istorinės sąmonės ir religinės pakraipos disciplinų turinio neatitikimo problema. Skelbiant tikėjimą, mokant tikybos ar net dėstant bet kokią teologinę pakraipos dalyką universitete, neretai susiduriama su įsikaltinėmis religijai ir Bažnyčiai priešiškomis nuomonėmis, sąmoningai ar nesąmoningai laicistiniais (sekuliariniais) mąstymo būdu (mentalitetu), religijos ir Bažnyčios įvaizdžiais (stereotipais) ar net akivaizdžiu jausminiu (emociniu) nusistatymu prieš religiją (ši tendencija menksta), o ypač prieš Katalikų Bažnyčią.

Šia proga verta pasiremti filosofo Liutauro Degėsio pilietinio ugdymo kontekste išsakytomis mintimis, kurios, straipsnio autoriaus nuomone, puikiai tinka nagrinėjamos problemos sąlygotumams aptarti. *Uždaros, užbaigtos visuomenės įteisinančios teorijos nepajėgia priimti ir kritiškai įvertinti savo santykio su naujais, joms prieštaraujančiais faktais ir <...> pasitelkdamos dogmatiškas, nekinančias ugdymo sistemas, bando modifikuoti socialinę tikrovę pritaikydamos, išsprausdamos istorijos procesą į pasenusius, stabilius teorinius modelius*⁴¹. Tokių teorijų ir ugdymo sistemų suformuotas požiūris į praeitį – lyg neįveikiama kliūtis.

Todėl kiekvienam tikybos mokytojui, kartais ir teologinių disciplinų dėstytojui tenka savo teiginius atkakliai įrodinėti. Tačiau, žinia, dažnai ne-

kontekste, sudarytos vidurinėsios kartos specialistų grupės rengiamas Humanitarinių ir socialinių mokslų strategijos projektas, neįvardijantis (jau nekalbant apie analizę) visuomenės problemų, menkai teapibrėžiantis (straipsnio autoriaus nuomone) istorijos mokslo problemas ir nemėginantis jų iš esmės spręsti, šios krizės neįveiks. Žr. *Humanitarinių ir socialinių mokslų strategijos projektas*, www.mokslas.lt.

⁴⁰ Nors daugelis šių teiginių kol kas nepagrįsti aprašytais empiriniais faktais, o tik individualiu straipsnio autoriaus kaip dėstytojo (daugiau kaip 6 metai pedagoginio stažo) ir kaip neabejingo mūsų kultūrai žmogaus patyrimu, stingant specialių studijų, jie turi moralinę teisę egzistuoti. Bent jau kaip tolesnių tyrimų pamatas.

⁴¹ L. Degėsys, Istorijos proceso samprata ir pilietinio ugdymo metodologija, *Istorija*, Vilnius, 2002, Nr. 3 (54), p.102.

daug tereiškia net rafinuočiausi argumentai, nes lemia įsikaltos nuomonės, jų savininkų istorinės sąmonės gimdomas „išankstinis žinojimas“. Tokiu atveju teigiama – „taigi aš žinau“, „taigi aš skaičiau“ ir pan. Kitaip sakant, atvirkščiai negu prieškario Lietuvos piliečio mokymo ir studijų atveju, dabar religinės pakraipos dalykų mokytojai ir dėstytojai akivaizdžiai susiduria su kitų disciplinų indiferentišku ar net priešišku turiniu. Mokytojai ir dėstytojai pastebi tuos prieštaravimus, bet nedaugelis nuodugniau pagalvoja apie mokinių ir studentų sąmonės kolizijas ir bando iš esmės šalinti susidariusias kliūtis.

Bažnyčios istorijos dėstymo problema ir jos sprendimo galimybė.

Nepaisant tam tikrų bendriausio pobūdžio metodinių rekomendacijų, kiekvienas misionierius, mokytojas ar dėstytojas privalo kylančius klausimus spręsti ir susidarancias kliūtis įveikti pats. Vis dėlto, kadangi pastangų rezultatai neretai būna menki ar net nesėkmingi, reiktų klausti, ar nevertėtų naujai pažvelgti į kylančias kliūtis ir iš esmės peržiūrėti darbo problematiką? Ieškant atsakymų straipsnio autoriui artimiausioje – Bažnyčios istorijos tyrimo ir dėstymo – srityje atsakymas būtų teigiamas. Todėl reikia savęs ir kitų klausti, kaip šį dalyką dėstyti? Kaip pasenusį, perdėm teologizuotą vadovėlį ar kursą? Kaip naujesnį, informacinį ar šviečiamąjį, humanitariškai sudarytą kursą? Ar tik mokyti savarankiškai studijuoti ir mąstyti?

Akivaizdu, jog nė vienas iš šių disciplinos *Bažnyčios istorija* dėstymo būdų problemos neišsprendžia. Pasenę vadovėliai, o (turint minty minėtą šiuolaikinės istorinės sąmonės ir tikėjimo priešpriešą) tokie yra, ko gero, visi, problemą tik padidina. Teologizuotas kursas – tik tvirtai tikinčiųjų auditorijai. Humanitariškai suformuotas kursas tik „praskiestų“ jau *turimą istorinių pažinimą*, o bandant mokyti savarankiškai studijuoti ir mąstyti, būtų labiau įvaldoma *technika* ir kur kas mažiau – turinys.

Matyt, reikalinga tokia *Bažnyčios istorija*, kuri nagrinėtų ne tik Bažnyčios praeitį, bet ir oponuotų laicistiniams praeities aiškinimo modeliams. Vienas tokių pavyzdžių – Lietuvos–Lenkijos valstybės padalijimų, t.y. *visuotinės* ir sykiu *Lietuvos istorijos* epizodo, aiškinimas – šio straipsnio autoriaus buvo pateiktas Vilniaus pedagoginio universiteto Istorijos fakulteto Visuotinės istorijos katedros surengtoje mokslinėje konferencijoje *Istoriko atsakomybė*⁴².

Kitas pavyzdys – vienas gan akivaizdus, bet nelabai suvoktas arba ignoruojamas *Lietuvos istorijos* faktas. 1918–1940 m. Lietuvos Respublika buvo

⁴² A. Grickevičius, *Bažnyčios istorija...*, p. 163–164.

sukurta ir puoselėjama įvairių politinių pažiūrų ir partijų praktikuojančių katalikų. Ir nors joje nebuvo viskas gerai, ypač 1926 m. perversmas ir tolesnis autokratinis tautininkų valdymas, vis dėlto visuomenė kultūriškai ir ekonomiškai augo, o moralė – apie kokią dabar tegalime pasvajoti. Tuo tarpu mūsų šiandieninės bėdos – materialistinio mąstymo, kuriant valstybę ir pertvarkant visuomenę, fantasmagoriniai padariniai⁴³.

Dar vieną pavyzdį – sekuliarizacijos ir totalitarizmo sąsajas, t.y. *visuotinės istorijos* aspektą – šio straipsnio autorius kėlė Vytauto Didžiojo universiteto Katalikų teologijos fakulteto ir Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos katedros surengtoje mokslinėje konferencijoje *Bažnyčios ir visuomenė Lietuvoje*⁴⁴.

Tačiau toks dėstymas, kuris ne tik nagrinėtų Bažnyčios praeitį, bet ir oponuotų laicistiniam praeities aiškinimui, mokykloje ir net universitete būtų įgyvendinamas gana sunkiai, nes nepakaktų skiriamų valandų, o ypač – gebančio personalo. Todėl reiktų pradėti nuo humanitarų ir teologų probleminių konferencijų, kuriose būtų keliamas integralios istorijos dėstymo kelių disciplinų ribose klausimas. Juo labiau kad tokių ar panašių bandymų senas istoriosofines ir istoriografines tradicijas turinčiuose kraštuose jau yra⁴⁵.

Naujai suvoktini Bažnyčios istorijos uždaviniai. Taigi reiktų pabrėžti naujai suvoktinius *Bažnyčios istorijos* kaip mokyklinio ir akademinio dalyko uždavinius. Pirmas jų būtų formuoti šiuolaikinio krikščionio istorinę sąmonę, tad ne tik supažindinti su Bažnyčios praeitimi, bet ir krikščioniškai interpretuoti visą istorijos procesą, ar bent jau tą jo dalį, kur kalbama apie Bažnyčios praeitį ir dabartį.

Antras uždavinys kyla iš pirmojo – oponuoti modernistinei ir postmodernistinei istoriografijai, kelti „centrinės ašies“ problemą⁴⁶, vertybių, prioritetų ir moralės kaip istorijos mokslo kategorijų problemą⁴⁷. Pasak žymaus

⁴³ Žr. A. Grickevičius. *Bažnyčios praeitis...*, p. 345; A. Grickevičius, *Bažnyčios istorija...*, p.165–166.

⁴⁴ Konferencija įvyko 2002 m. gruodžio 2–3 d. Papildytas pranešimo tekstas bus skelbiamas lietuvių katalikiškoje mokslinėje spaudoje.

⁴⁵ Žr. A. Grickevičius, *Bažnyčios istorija...*, p.161, arba A. Grickevičius, *Bažnyčios praeitis...*, p. 342.

⁴⁶ Kaip sako vieni žymiausių postmodernistinės istoriografijos teoretikų H.Uaitas (White) ir F.Ankersmitas (Ankersmit), istorijos tyrimas pats savaime duoda tik faktų chaosą, kuriame nėra jokios naratyvinės prasmės (žr. Z.Norkus, *Istorika*, p. 218). Todėl kiekvienas apibendrinantis veikalas privalo turėti, pasak žymaus *viduramžių kultūros* tyrėjo Dž.Boldvino (Baldwin), *centrinę ašį*. Žr. A. Grickevičius, *Bažnyčios istorija...*, p. 159–160.

⁴⁷ Moraliniai praeities sprendimų ir įvykių vertinimai svarstomi nuo seno. Žr. J. Baranova, *Moralinių vertinimų istorijoje problema*, *Istorija*, t.33, p.157–164. Paprastai tokių vertinimų

vokiečių istorijos mokslo teoretiko J. Riūzeno (Rüsen), papasakotos istorijos svarumas priklauso nuo to, kiek patikimos yra teorijos, kurios joje atlieka „naratyvinių konstrukčių“ bei „pasakojimo gijų“ vaidmenį⁴⁸. Kadangi šiuolaikinio pasaulio nesėkmės įmanoma traktuoti kaip pasaulietinės kultūros nesėkmės, šios kultūros filosofinių ir istoriografinių teorijų patikimumas nėra neabejotinas, tad ir jomis paremtų papasakotų istorijų patikimumas taip pat nėra neabejotinas.

Trečias uždavinys – siūlomos *Bažnyčios istorijos* kaip mokyklinio ir akademinio dalyko koncepcijos įgyvendinimui tektų apsvarstyti ir patikslinti ligšiolines mokyklines ir universitetines programas, sutelkiant daugiau intelektualinių ir materialinių išteklių.

Ketvirtas – netiesioginis – uždavinys būtų kelti kitų istorinių disciplinų turinio vertės klausimą, siekti jų turinį kreipti žmogaus, idėjų, vertybių ir moralės kryptimi.

Įteikta 2003 m. gruodžio mėn.

Literatūra

- Bakonis E., Istorijos mokytojo „drama“, *Mokykla*, 1996, Nr.7, p. 5–8.
 Baranova J., Moraliųjų vertinimų istorijoje problema, *Istorija*, t. 33, 1994.
 Batllori M., Kirchengeschichte und Theologie auf verschiedenen Ebenen: Lehre, Forschung, Interpretation, *Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte*, Bd. 80. Rom u.a., 1985.
 Bendrojo lavinimo mokyklos programos. Katalikų tikyba, I–XII klasei Vilnius, 1998.
 Berenis V., Holokaustas ir lietuvių istorinė sąmonė, *Politologija*, 2000, Nr. 3 (19).
 Bumblauskas A., Akademinės istorijos ir istorijos didaktikos sankirta, *Mokykla*, 1996, Nr. 7.

priešininkai – stiprių valstybių šalininkai ar bent piliečiai, pvz., Prūsijos ideologas, filosofas G. Hegelis, anglų istorikas ir filosofas (vokiečių idealizmo šalininkas) T. Karailis (Carlyle), italų senatorius, filosofas neohėgelininkas B. Kročė (Croce), taip pat anglų istorikai E. Karas (Carr), tarnavęs diplomatu, ir H. Baterfildas (Butterfield). Plg. J. Baranova, *Moralinių...*, p. 157–159. Ir nenuostabu, nes jausminis (emocinis) ryšys su šalies praeitimi neleidžia būti objektyviam. Tačiau ar tai reiškia, jog moralinės vertybės mąstant apie praeitį vengtinės? Ko gero, mažųjų valstybių, negausių tautų istorikai, taip pat krikščionybės istorikai turi galimybę moralinio istorijos vertinimo neigimą atmesti ir apie praeitį rašyti, vadovaudamiesi ne savo krašto politinės raidos nuostatomis, t.y. dalinėmis vertybėmis, o humanistinėmis, arba apreiškėtomis, t.y. universaliomis vertybėmis. Plg. J. Baranova, *Moralinių...*, p. 164. Be to, žr. A. Gricevičius, *Bažnyčios istorija...*, p. 162 ir A. Gricevičius, *Bažnyčios praeitis...*, p. 346–347.

⁴⁸ Z. Norkus, *Istorika*, p. 220.

- Degėsys L., Istorijos proceso samprata ir pilietinio ugdymo metodologija, *Istorija*, Vilnius, 2002, Nr.3 (54).
- Europos mentaliteto istorija, Pagrindinių temų apybraižos, sud. P.Dinzelbacher [s.l.], 1998.
- Girnius S., Katalikų Bažnyčios vaidmuo nepriklausomos Lietuvos visuomenėje, *Krikščionybė Lietuvoje*, Čikaga, 1997.
- Grickevičius A., Bažnyčios istorija ir mes (istoriko kataliko mintys), *Istoriko atsakomybė*, Straipsnių rinkinys [s.l.], 2002, p. 158–166.
- Grickevičius A., Bažnyčios praeitis ir mes, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos Metraštis*, t. 20, 2002.
- Humanitarinių ir socialinių mokslų strategijos projektas, www.mokslas.lt.
- Kuzmickas B., Astra L., *Šiuolaikinė lietuvių tautinė savimonė*, Vilnius, 1996.
- Laurinčiukienė L., Ar istorija moko gyventi?, *Dialogas*, Nr.20 (228).
- Norkus Z., *Istorika. Istorinis įvadas*, Vilnius, 1996.
- Norkus Z., *Max Weber ir racionalus pasirinkimas*, Vilnius, 2003.
- Norkus Z., „Weberio tezės“ kilmė ir recepcija, *Max Weber. Protestantiškoji etika ir kapitalizmo dvasia*, Vilnius, 1997.
- Subačius P., Lietuvių tapatybės kalvė, *Tautinio išsivadavimo kultūra* [s. l.], 1999.
- Šetkus B., Koks turėtų būti istorijos vadovėlis, *Mokykla*, 1996, Nr. 7.
- Šutininė I., Apie moksleivių istorinę sąmonę, *Mokykla*, 1996, Nr. 7.
- Šutininė I., „Jaunimas ir istorija“ (Europos lyginamasis paauglių istorinės sąmonės tyrimas), *Mokykla*, 1996, Nr. 7.
- Šutininė I., Tautos istorijos mitai Lietuvos gyventojų sąmonėje, *Istorinė sąmonė ir istorijos didaktika*, Vilnius, 1997.

CONTEMPORARY HISTORICAL CONSCIOUSNESS AS A PROBLEM IN TEACHING CHURCH HISTORY

Artūras Grickevičius

Summary

The article states that the historical consciousness of the inhabitants of Lithuania has not been studied sufficiently. There is an particular shortage of data not about the recognition and understanding of the nation, but of man and mankind's past. There is a similar situation with the connections of historical consciousness and religious attitudes as well as the expression of religion. Thus, in intellectual production the question of recognizing historical consciousness is avoided. Relying on the scant sociological sources, observations noted during pedagogical work, as well as everyday stereotypes, it is stated that the historical consciousness of the people of Lithuania is not so much the concrete knowledge of the past as a hotch-

potch of images, myths, and facts of universal and Lithuania's history formed from the vectors of Darwinian-Marxist world view and the coordinate systems formed for centuries or an even longer period as a non consistent display of fortune-telling cards based on such data. There is no place for God, Holy History, the History of the Church or it is marginal. The data distributed in school and university disciplines do not provide the assumptions needed for the understanding of integrated man and his past, which is a problem for teaching religion or theology. Therefore, the task for matters of religious attitude is to look anew at the arising difficulties, to formulate methods for defeating them. The task for Church history is to form a Christian historical consciousness. Thus, not only to acquaint one with the past of the Church, but to explain all history in a Christian manner, in opposition to the worldly models of explaining the past.

ARTŪRAS LUKAŠEVIČIUS

VDU Katalikų teologijos fakultetas

PASTORACINĖS KATECHEZĖS AKTUALIJOS LIETUVOJE

Bažnyčia visame pasaulyje jau daug dešimtmečių susiduria su stipriomis sekuliarėjimo ir katalikiškojo gyvenimo nominalėjimo tendencijomis, kurios neaplenkė ir Lietuvos. Papildomi sunkumai Lietuvoje kyla dėl sovietmečiu vykdyto krikščioniškojo gyvenimo griovimo. Šioje sudėtingoje situacijoje bendras gaires visai Bažnyčios veiklai yra pateikęs [Jonas Paulius II](#) savo paskelbtoje Naujojoje evangelizacijoje. Šios gairės nurodo kelią Bažnyčiai ir Lietuvoje.

Remiantis po Vatikano II Susirinkimo paskelbtais Bažnyčios dokumentais, šiame straipsnyje apžvelgiamos galimybės pritaikyti pastoracinę katechezę atgaivinant parapijų gyvenimą. Labai svarbūs pokyčiai turi įvykti rengiant sakramentų šventimą. Šiandien Lietuvoje įsigalėjusi sakramentų priėmimo kaip „susitvarkymo“ samprata turės užleisti vietą sąmoningesniam sakramentų šventimui, iš kurio natūraliai išplaukia bendruomeninis gyvenimas parapijoje. Pastoracinės katechezės turinys turi būti artimai susijęs su kerigma, nes gana nemažai norinčiųjų priimti sakramentus stokoja sąmoningo asmeninio ryšio su Dievu. Dėmesys katechezėje pirmiausiai skiriamas suaugusiems, nes jie pajėgūs įsipareigoti tikėjimui. Be to, ši amžiaus grupė daro lemiamą įtaką formuojant kitų amžiaus grupių pasaulėžiūrą. Kadangi katechezė atlieka visapusiško krikščioniškojo formavimo, o ne tik informacijos perdavimo uždavinį, ypač dideli reikalavimai keliama katecheto dvasingumui ir liudijimui savo gyvenimu. Paskelbus Naująją evangelizaciją, pastoracinei katechezei tenka labai svarbus vaidmuo atnaujinant parapijų gyvenimą – pereinant iš *administracinio* į *bendruomeninį* parapijos modelį.

Įvadas. Katalikų Bažnyčia Lietuvoje, kaip ir visame pasaulyje, susiduria su naujomis pastoracinėmis problemomis ir iššūkiais. Šiandien Lietuvos parapijose esančių problemų daugumą sukėlė du pagrindiniai faktoriai: bendri visą pasaulį apėmę sekuliarėjimo procesai ir sovietmečio „karingojo ateizmo“ padaryta žala. Šio straipsnio tikslas – apžvelgti pastoracinės katechezės vaidmenį atgaivinant parapijų gyvenimą.

Svarbiausia straipsnyje vartojama sąvoka yra *pastoracinė katechezė*. Prieš ją aptariant verta apibrėžti kitus du terminus – *katechezė* ir *kerigma*. *Katechezė* yra tikėjimo dalykų mokymas, brandinantis jau atsiliepusiųjų į kerigmą ti-

kėjimą¹. *Kerigma* yra svarbiausios žinios Evangelijoje skelbimas ir kartu tos žinios turinys². Svarbiausioji žinia Evangelijoje yra išreikšta viename iš ankstyviausių tikėjimo išpažinimų: „Jėzus yra Viešpats“³, kas toliau plečiant reikštų *Kristus* (Mesijas), Dievas, Išganytojas. Kerigminiame skelbime po šios žinios tuojau seka kvietimas – atsiversk ir tikėk⁴. Bendrajame katechezės vadove terminas *pastoracinė katechezė* pavartotas vieną kartą. Taip pat vieną kartą pavartotas ir terminas *pastoracinė katechetika*⁵. Plačiaja prasme visa katechezė yra pastoracinė, nes visa katechezė yra pastoracinio, arba sielovadinio, darbo dalis, darbo, kurio tikslas – padėti „sielai keliauti“ atsivertimo keliu. Siaurąja prasme terminas *sielovadinė katechezė* yra artimas terminui *parapinė katechezė*, tai yra katechezė parapijos bendruomenėje, nes parapija yra pagrindinė vieta, kur turėtų vykti pastoracinis darbas, kurio padedami žmonės keliautų atsivertimo kelionę.

Šiame straipsnyje remiamasi po Vatikano II Susirinkimo paskelbtais Bažnyčios dokumentais katechezės tema. Svarbiausias iš jų yra *Bendrasis katechezės vadovas*. Šį dokumentą 1997 m. paskelbė Dvasininkų kongregacija, atnaujindama 1971 m. *Bendrajame katechetikos vadove* pateiktą Bažnyčios sampratą apie katechezę. Kitas svarbus dokumentas yra 1979 m. paskelbta *Jono Pauliaus* II adhortacija *Catechesi tradendae* apie katechezę mūsų laikais. Taip pat remiamasi *Jono Pauliaus* II enciklika *Redemptoris Missio* – apie misijinio prėsako nuolatinį galiojimą (1990) ir *Pauliaus* VI adhortacija *Evangelii Nuntianti* – dėl evangelizacijos šiuolaikiniame pasaulyje (1975). Šio straipsnio tikslas – pasvarstyti, kaip pastoracinė katechezė galėtų būti pritaikyta atgaivinant parapijų gyvenimą Lietuvoje. Darbe taikomas analitinis-sintetinis metodas. Pasaulinėje praktikoje pastoracinės katechezės tema jau keli dešimtmečiai yra plačiai nagrinėjama. Tačiau specifinėmis Lietuvos sąlygomis sielovadinės katechezės pritaikymas parapijoms atgaivinti yra netyrinėtas.

Esamos padėties įvertinimas. Lietuvoje susidariusi padėtis yra unikali tik iš dalies. Sekuliarėjimo ir krikščionybės nominalėjimo tendencijos jau daugelis dešimtmečių yra apėmusios visą Vakarų visuomenę. Kadangi Lie-

¹ Plg. *Jonas Paulius* II, *Apaštalinė adhortacija „Catechesi tradendae“*, Vilnius: Katalikų pasaulis, 1996, p. 19.

² Ten pat, p. 24; taip pat plg. A. *Rubšys*, *Raktas į Naująjį Testamentą*, t. 1. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1997, p. 108.

³ 1 Kor 12, 3.

⁴ Plg. *Apd 2*, 37–41; 16, 29–31.

⁵ Plg. *Dvasininkų kongregacija. Bendrasis katechezės vadovas*, Kaunas: Lietuvos katechetikos centras, 1998, p. 251, 281.

tuvoje susidariusi padėtis daugiausia yra tų pačių procesų rezultatas, todėl problemų sprendimai bus panašūs. Dėl sovietmečio „geležinės uždangos“ Lietuvoje bendros tendencijos šioje srityje dažnai vėluoja, taigi mes privalome pasimokyti iš Vakarų tiek jų laimėjimų, tiek klaidų.

Lietuvos padėties unikalumas yra tas, kad Bažnyčia čia patyrė persekiojimus, kokių nebuvo Vakaruose. Sovietinis laikotarpis smarkiai sužalojo parapijų gyvenimą. Bendruomeninis krikščionių gyvenimas buvo kiek tik įmanoma griauamas. Parapijose buvo paliktas tik tas minimumas, kurio valdžia nepajėgė uždrausti. Susiformavo komunistiniam režimui mažiausiai nepatogumų darantis *administracinis* parapijos modelis: „plikas“ sakramentų administravimas, be jokio parengimo (katechezė uždrausta) ir be jokio iš sakramentų išplaukiančio bendruomeninio gyvenimo (jis taip pat uždraustas). Ši parapijos samprata šiuo metu Lietuvoje yra vis dar labai paplitusi.

Šiandien daugelis sutinka, kad kažkas turi būti keičiama, parapijos gyvenimas turi būti atgaivintas. Tačiau dažnai trūksta žinių, kaip pradėti ir kuria kryptimi padėti keisti. Kartais mėginama orientuotis į tarpukario Lietuvos parapijos gyvenimą, tačiau šios atsinaujinimo pastangos dažniausiai nebūna sėkmingos. To priežastis – pasikeitusi visuomenės situacija: prieš karą Lietuvoje buvo gana vienalytė katalikiška visuomenė. Ji buvo katalikiška ta prasme, kad vyraujantys mąstymo ir elgesio – tiek asmeninio, tiek visuomeninio – stereotipai buvo stipriai veikiami katalikybės (be abejo, tai nereiškia, kad katalikiškumas visais atvejais buvo tvirtai, sąmoningai ir asmeniškai suvokiamas). Šiuo metu visuomenėje vyraujantys elgesio ir mąstymo stereotipai jau nėra katalikiški. Tai reiškia, kad gyventi tikrą katalikišką gyvenimą yra nepatogu, nemadinga, „brangiai kainuoja“. Susidariusiai padėčiai paillustruoti pateikiami keli statistiniai duomenys: 80% Lietuvos gyventojų save laiko katalikais, o tai sudaro beveik 3 mln. žmonių. Iš šių 3 mln. katalikų⁶:

10% reguliariai dalyvauja sekmadienio Mišiose;

26% tikėjimas artimas Bažnyčios tikėjimui (Nikėjos–Konstantinopolio tikėjimo išpažinimui);

40% netiki pomirtiniu gyvenimu;

51% netiki prisikėlimu po mirties;

33% tiki reinkarnacija;

20% netiki, kad egzistuoja Dievas;

15% nėra tikri, kad Jėzus tikrai gyveno;

20% mano, kad Jėzus buvo tik išskirtinis žmogus.

⁶ Plg. A. Navickas, Trys atodūsiai žvelgiant į Lietuvą, *Sandora*, 2002, Nr. 2, p. 12–13. Šiame straipsnyje naudojami prieš keletą metų Vilniaus religijos studijų centro atliktų tyrimų rezultatai.

Pasikeitus visuomenės situacijai, turi keistis pastoracijos metodai. Administracinis parapijos modelis šiandien yra dalis didesnės problemos – nominaliosios katalikybės. Todėl reikalinga didelė ir nuosekli parapijų gyvenimo reforma, norint pereiti iš *administracinio* į *bendruomeninį* parapijos modelį. Toliau aptariami kai kurie šios reformos aspektai, susiję su pastoracine katecheze.

Katechezės vieta atnaujinant parapiją. Viena iš esminių problemų šiandienos parapijos gyvenime, kalbant apie pastoracinę katechezę, yra nesubalansuotas santykis tarp sakramentų šventimo ir katechezės bei bendruomeninio gyvenimo. Labai dažnai visas dėmesys skiriamas sakramentų šventimui ir priėmimui, paliekant nuošaly tinkamą pasirengimą sakramentų priėmimui ir iš sakramentų šventimo turintį išplaukti bendruomeninį gyvenimą. Parapijos bendruomeninis gyvenimas galėtų būti palygintas su kalnu. Parapijos gyvenimo viršūnę sudaro sakramentų, visų pirma Eucharistijos, šventimas. Aukštyn kylama (tai yra sakramentų šventimui rengiamasi) per katechezę ir evangelizaciją. Iš sakramentų šventimo išplaukia (žemyn leidžiamasi) bendruomeninis gyvenimas ir liudijimas.

Toliau pateikiamos Bažnyčios Magisteriumo nuorodos, kuriomis pagrįstas toks parapijos gyvenimo modelis. Magisteriumas nurodo pagrindinę liturgijos vietą Bažnyčios gyvenime: „Eucharistija – bažnytinio gyvenimo versmė ir viršūnė“⁷, „<...> viso krikščioniškojo gyvenimo versmė ir viršūnė“⁸. Vatikano II Susirinkimo Liturginė konstitucija Bažnyčios gyvenimą tiesiogiai lygina su kalnu: „Liturgija yra viršūnė, į kurią krypsta Bažnyčios veikla, ir kartu šaltinis, iš kurio plaukia visa jos stiprybė“⁹. Tačiau čia pat Magisteriumas nurodo, kad sakramentų teikiami vaisiai priklauso nuo pasirengimo jiems per evangelizaciją bei katechezę: „Liturgija neišsemia viso Bažnyčios veikimo (Sacrosanctum concilium 9): pirmiau turi eiti evangelizavimas, įtikėjimas ir atsivertimas; *tik tada ji gali duoti vaisių tikinčiųjų gyvenime*: naują gyvenimą Šventojoje Dvasioje, įsijungimą į Bažnyčios pasiuntinybę ir tarnavimą jos vienybei“¹⁰. „Sakramentai duoda vaisių tiems tikintie-

⁷ *Katalikų Bažnyčios katekizmas*, Kaunas: Tarpdiecezinė katechetikos komisijos leidykla, 1996, sk. 1324.

⁸ *Lumen gentium*: Dogminė konstitucija apie Bažnyčią, *Vatikano II Susirinkimo nutarimai*, Vilnius: Aidai, 2001, lapkritis.

⁹ *Sacrosanctum concilium*: Konstitucija apie šventąją liturgiją, *Vatikano II Susirinkimo nutarimai*, Vilnius: Aidai, 2001, spalio.

¹⁰ *Katalikų Bažnyčios katekizmas*, sk. 1072.

siems, kurie juos priima reikiamai pasirengę“¹¹. Magisteriumas įspėja, kad nesant tinkamo parengimo sakramentams atsiranda pavojus, jog sakramentų priėmimas taps netgi prietarų lygmenis: „Maldų ar sakramentinių ženklų veiksmingumą priskirti vien tik išorinei jų pusei, paliekant nuošaly jiems būtiną vidinį nusiteikimą, reiškia pasiduoti prietarams“¹². Kad to neįvyktų, yra būtinas parengimas sakramentams, o tai iš esmės yra evangelizacija ir katechezė. Jų tiesioginis tikslas – žmogaus tinkamas vidinis nusiteikimas. Fundamentalios gairės dėl santykio tarp sakramentais teikiamos malonės ir tinkamo jos priėmimo buvo pateiktos Vatikano II Susirinkimo konstitucijoje *Lumen gentium*. Šiame dokumente Magisteriumas įspėja, kad yra pavojus priklausyti Bažnyčiai tik „kūnu“, bet ne „širdimi“: „Tačiau, nors ir įjungtas į Bažnyčią, nėra išganomas tas, kuris, ištvermingai nemylėdamas, pasilieka joje 'kūnu', o ne 'širdimi'“¹³. Į visas malones, taip pat ir sakramentines, būtina atsilipti. Tik formalus sakramentų priėmimas, be tinkamos vidinės nuostatos, neduoda išganymo: „<...> visi Bažnyčios vaikai teatmena, kad jų padėties ypatingumas priskiriamas <...> ypatingai Kristaus malonei; neatsiliepdami į šią malonę mintimis, žodžiais ir darbais, jie sulauks ne išganymo, bet rūstesnio nuosprendžio“¹⁴. Taigi matome, jog sakramentų šventimas turi būti parengtas per katechezę ir evangelizaciją, o iš jo turi išplaukti krikščioniškas bendruomeninis gyvenimas.

Padėties keitimas: pastoracinė katechezė Naujosios evangelizacijos kontekste. Kaip Bažnyčia turi organizuoti visą savo veiklą dabartinėje situacijoje? Ji kviečiama į *Naująją evangelizaciją*, kuri yra Jono Pauliaus II nurodytos gairės Bažnyčios veiklai nukrikščionėjančiuose kraštuose¹⁵. Tai pagrindinis ir pats bendriausias planas, apimantis visą Bažnyčios veiklą tradiciškai krikščioniškuose kraštuose, kur vis labiau įsigali nominalioji krikščionybė (žmonės save vadina krikščionimis katalikais, bet jų pasaulėžiūra ir gyvensena mažai kuo skiriasi nuo nekrikštytųjų). Apie *Naująją evangelizaciją* kalbama daugumoje paskutinio dešimtmečio dokumentų katechetinėmis ir pastoracinėmis temomis. *Naujoji evangelizacija* kaip planas Bažnyčios veiklai

¹¹ Katalikų Bažnyčios katekizmas, sk. 1131.

¹² Katalikų Bažnyčios katekizmas, sk. 2111.

¹³ *Lumen gentium*, 14.

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ Plg. Jonas Paulius II, Enciklika „Redemptoris Missio“ apie misijinio priesako nuolatinių galiojimą, http://www.lcn.lt/b_dokumentai/enciklikos/redemptoris-missio.html 2003.10.16. 33; taip pat plg. *Dvasininkų kongregacija*, p. 58–59.

yra pagrindas atsakyti į svarbiausią šiame straipsnyje keliamą klausimą: kaip pereiti iš „administracinio“ parapijos modelio į „bendruomeninį“? Bažnyčios dokumentai nurodo, kad *Naujojoje evangelizacijoje* pagrindinis dėmesys skiriamas pirminiam Evangelijos skelbimui (tai yra kerigmai) ir tikėjimo pagrindus teikiančiai („bazinei“) katechezei¹⁶. Toliau pateikiama keletas gairių, kaip galėtų pastoracinė katechezė padėti atnaujinant parapijų gyvenimą Lietuvoje Naujosios evangelizacijos kontekste.

Pastoracinės katechezės turinys. Visų pirma būtina išlaikyti artimą pastoracinės katechezės ryšį su kerigma. Paprastai katechezė eina po kerigmos, nes jos tikslas yra brandinti pirminį tikėjimą, kuris sužadinamas per kerigmą. Naujosios evangelizacijos sąlygomis daugumai žmonių, priėmusių įvairias katechezės programas, reikalingas pirminis atsivertimas. Kaip nurodo Bendrasis katechezės vadovas¹⁷, šiam pastoraciniam poreikiui atlikti ir skirtas pirmasis katechezės etapas, įvardijamas kaip „kerigminė katechezė“. Ji aiškina (jeigu reikia, prieš tai pateikia) svarbiausią Evangelijos žinią. Pagal savo turinį pastoracinė katechezė Naujosios evangelizacijos sąlygomis visų pirma bus teikianti tikėjimo pagrindus¹⁸.

Pastoracinės katechezės adresatai. Kaip nurodo apaštalinis paraginimas *Catechesi tradendae*¹⁹, katechezė reikalinga visiems, tai yra visoms amžiaus grupėms ir socialiniams sluoksniams. Tačiau prioritetinė amžiaus grupė, kuriai skiriama katechezė, yra suaugusieji, nes, kaip nurodo Bendrasis katechezės vadovas, būtent suaugusieji yra tie, kurie pajėgia priimti tikėjimą visiškai atsakingai ir sąmoningai²⁰. Kadangi adekvačios suaugusiųjų katechezės, tad iškyla didelės problemos vaikų ir paauglių katechezei. Visų pirma būna neaišku, į ką vaikų ir paauglių katechezė yra nukreipta, į kur ji turėtų vesti. Juk vaikų ir paauglių katechezė pagal savo prigimtį turi rengti būsimam suaugusiojo tikėjimo priėmimui, kurio nepatirs brandą pasiekę šiandienos vaikai ir paaugliai, jei nebus suaugusiųjų katechezės. Vaikiškas tikėjimas, likęs suaugusiojo gyvenime, dažniausiai sunyksta, nes nėra pajėgus atlaikyti šiandienos gyvenimo iššūkių. Kita problema yra ta, kad didžiausią įtaką vaikų ir paauglių tikėjimo ugdymui turi jų tėvai ir kiti artimiausios aplinkos

¹⁶ Plg. *Dvasininkų kongregacija*, p. 58.

¹⁷ Plg. *Dvasininkų kongregacija*, p. 62.

¹⁸ Plg. *Dvasininkų kongregacija*, p. 58.

¹⁹ Plg. Jonas Paulius II, *Apaštalinė adhortacija „Catechesi tradendae“*, p. 35 ir t.

²⁰ Plg. *Dvasininkų kongregacija*, p. 59.

žmonės, o ne mokytojai, katechetai ir katechetinės programos. Jeigu nėra suaugusiųjų katechezės, tad nėra ir sąlygų, kur vaikų ir paauglių tėvai galėtų pasiekti tikėjimo brandą. Taip jie savo įtaka stabdo, o ne skatina savo vaikų krikščionišką brendimą. Būtų galima sakyti, kad geroje vaikų katechezės programoje visų pirma yra katechizuojami ne vaikai, o jų tėvai. Viena iš didžiausių pastoracinių klaidų per paskutinį dešimtmetį Lietuvoje buvo būtent šių prioritetų sumaišymas: beveik visos dėmesys buvo skiriamas vaikams ir paaugliams – tikybos pamokos mokyklose, mokytojų rengimas, vadovėlių leidyba, metodinė pagalba ir t.t. Tarsi mėginame „užsiauginti naują kartą“, neskirdami deramo dėmesio jų tėvams. Buvo užmiršta, kad ne tikybos mokytojai ir katechetai augina naują kartą, o jų tėvai.

Pastoracinės katechezės modelis. Bendrasis katechezės vadovas nurodo, kad „Krikšto katechumenatas yra kiekvienos katechezės modelis“²¹. Šiandieninė Krikšto katechumenato forma yra suaugusiųjų įkrikščioninimo apeigos²². Šiomis apeigomis ir su jomis susijusia katecheze nekrikštyti suaugusieji rengiami priimti Krikšto, Sutvirtinimo sakramentus ir Pirmąją komuniją. Suaugusiųjų įkrikščioninimo apeigose katechezė apibrėžta tiksliau nei bet kurio kito sakramentinio rengimo atveju. Šią labai svarbią programą turės priimti vis daugiau Lietuvos parapijų, pradžioje bent dekanatų centruose. Kitų programų modeliavimas pagal Krikšto katechumenatą iš tiesų reikš rengimo sakramentams laiko pailgėjimą. Pavyzdžiui, vaikų ir paauglių rengimas Pirmajai komunijai ir Sutvirtinimo sakramentui turėtų trukti apie vienerius metus, suaugusiųjų rengimas santuokai – bent šešis mėnesius.

Išvados. Lietuvos parapijoms reikia didelės reformos, kuri šiame straipsnyje įvardijama kaip perėjimas iš *administracinio* į *bendruomeninį* parapijos modelį. Pastoracinė katechezė yra labai svarbus šios reformos įrankis. Reformos tikslas – išsivaduoti iš nominaliosios katalikybės ir formuoti parapijas kaip gyvas tikėjimo bendruomenes. Tai yra ilgas ir nelengvas darbas, kuris tikriausiai užtruks ne vieną dešimtmetį. Tačiau kito kelio neturime. Ši reforma yra esminė Naujosios evangelizacijos dalis, jos sėkmingumo matas.

²¹ *Dvasininkų kongregacija*, p. 59.

²² *Congregation for Divine Worship. Rite of Christian Initiation of Adults*, Collegeville, Minnesota: The Liturgical Press, 1988. Lietuviškas šių apeigų vertimas dar nėra baigtas ir patvirtintas.

Šaltiniai ir literatūra

- Congregation for Divine Worship. Rite of Christian Initiation of Adults*, Collegeville, Minnesota: The Liturgical Press, 1988.
- Dvasininkų kongregacija. Bendrasis katechezės vadovas*, Kaunas: Lietuvos katechetikos centras, 1998.
- Jonas Paulius II, *Apaštalinė adhortacija „Catechesi tradendae“*, Vilnius: Katalikų pasaulis, 1996.
- Jonas Paulius II, *Enciklika „Redemptoris missio“*, http://www.lcn.lt/b_dokumentai/enciklikos/redemptoris-missio.html 2003 10 16.
- Katalikų Bažnyčios katekizmas*, Kaunas: Tarpdiecezinė katechetikos komisijos leidykla, 1996.
- Lumen gentium: Dogminė konstitucija apie Bažnyčią, Vatikano II Susirinkimo nutarimai*, Vilnius: Aidai, 2001.
- Navickas A., Trys atodūsiai žvelgiant į Lietuvą, *Sandora*, 2002, Nr. 2.
- Paulius VI, *Apaštalinė adhortacija „Evangelii nuntiandi“*, http://www.lcn.lt/b_dokumentai/ap_paraganimai/evangelii_nuntiandi.html 2003 11 28.
- Rubšys A., *Raktas į Naująjį Testamentą*, t. 1, Vilnius: Katalikų pasaulis, 1997.
- Sacrosanctum concilium: Konstitucija apie šventąją liturgiją, Vatikano II Susirinkimo nutarimai*, Vilnius: Aidai. 2001.
- Šventasis Raštas*, Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998.

Įteikta 2003 m. gruodžio mėn.

PASTORAL CATECHESIS IN LITHUANIA TODAY

Artūras Lukaševičius

Summary

For many decades the processes of secularization have been affecting the Church in the whole world. Because of that the Catholic life is becoming increasingly nominal. The Church in Lithuania experiences these tendencies as well. Additional problems in Lithuania are caused by the destruction of the Christian life during the fifty years of the Soviet regime in the country. John Paul II proclaimed the New Evangelization in order to guide the Church in this troubled situation.

This article makes reference to post-Vatican documents on Catechesis, and considers possibilities to employ Pastoral Catechesis for the renewal of the parish life in Lithuania. Very important changes must occur in the area of Sacramental preparation. Current popular understanding of sacraments is superficial. It has to be gra-

dually replaced by conscious participation in celebration, followed by some expression of the community life in the parish. The contents of the Pastoral Catechesis have to be closely related with the Kerygma, since many of those who come for the sacraments lack conscious relationship with God. The primary attention is given to adults, since they are capable of mature commitment to faith. In addition, adults make the greatest influence on the formation of the world view of other age groups. The goal of Catechesis is the Christian formation on all levels, not just communication of information. Because of that the Catechist is required to be a witness of his faith by personal example. Pastoral Catechesis in the context of the New Evangelization has a very significant role for the renewal of parish life in Lithuania.

Publikacijos

KUNIGO JUOZAPO ŠIPAUSKO PASAKYTAS PAMOKSLAS ŠV. KAZIMIERO GARBEI

Parengė ALGIMANTAS KATILIUS ir DR. PAULIUS SUBAČIUS

Pamokslas apie Šv. Kazimierą neilgas ir, atrodo, nekalto religinio turinio, bet užkliuvo valdžios pareigūnams¹. Veiverių bažnyčioje 1872 m. kovo 4 d. pasakęs šį pamokslą kun. Juozapas Šipauskas (Szypowski) turėjo nema-lonumų. Dėl to įvade prie spausdinamo pamokslo reikia rašyti apie du da-lykus. 1. Kodėl užkliuvo Šv. Kazimiero asmuo? 2. Kaip nukentėjo pamokslą pasakęs kunigas?

Šv. Kazimiero vardas ir ypač šio Šventojo kultas Rusijos imperijoje ne-patiko įvairiems cenzoriams. Giesmėse, jo biogramose ir kitoje religinėje li-teratūroje Šv. Kazimieras buvo vaizduojamas kaip kovotojas su „schizma“, neleidęs statyti naujų ir remontuoti senų cerkvių. Kliuvo ir už tai, kad Šv. Kazimierui priskiriami stebuklai įvyko lietuvių ir lenkų kariuomenės kovose su rusais². Po 1863 m. sukilimo numalšinimo Vyriausioji spaudos valdyba griežtino cenzūros taisykles. Šios valdybos 1869 m. cirkuliaro ant-rame punkte sakoma: „Tarp šventųjų negali būti minimi pravoslavų tikėji-mo persekiotojai“³. To paties cirkuliaro šeštame punkte nurodoma: „Tarp lenkų šventųjų neleisti įtraukti vardų lietuvių ir baltarusių karalaičių bei ki-tų asmenų, o tokius perkelti į bendrą skyrių – lotynišką (латинский)“⁴. Po trejų metų jau kitame Vyriausiosios spaudos valdybos rašte, kuriame svar-stoma klausimai, susiję su rusų kalbos vartojimu katalikų pridėtinėse pa-maldose, konstatuojama, kad pagal 1869 m. balandžio 10 d. cirkuliaro minė-tus du punktus katalikų šventieji cenzūros išbraukti iš rusiško (taip pat len-

¹ Publikuojamas pamokslas saugomas Lomžos vyskupijos archyve (ADŁ), sign. II 245.

² Z. Medišauskienė, *Rusijos cenzūra Lietuvoje XIX a. viduryje*, Kaunas, 1998, p. 239.

³ Vyriausiosios spaudos valdybos cirkuliaras Sankt Peterburgo cenzūros komitetui, Nr. 1189, 1869 04 10, Rusijos istorijos archyvas Sankt Peterburge (RVIA), f. 777, ap. 2, b. 10, l. 21. Naudotasi šio dokumento mikrofilmu, kuris saugomas Lietuvos istorijos instituto ran-kraštyne (LIIR), f. 5–202/40.

⁴ Ten pat, l. 21^a.

kiško ir lietuviško) šventųjų teksto, bet toliau minimi tarp visų šventųjų (lotyniškųjų), jų garbei meldžiamasi, duodami vardai naujagimiams ir kas svarbiausia, kad šiems šventiesiems bus skaitomos maldos rusiškai pridėtinėse pamaldose⁵. Toliau dar įdomiau, todėl pateiksime ilgesnę citatą iš rašto: „Vyriausybė, pripažinusi naudinga leisti vartoti rusų kalbą pridėtinėse Romos katalikų pamaldose, nenorėjo šiuo atveju daryti kokių nors pakeitimų arba apribojimų pačios Bažnyčios apeigų tvarkoje. Prie minėtų aplinkybių iš kalendoriaus cenzūros pašalinimas kai kurių šventųjų, viešai ir negrįžtamai pripažįstamų ir garbinamų Katalikų Bažnyčios Rusijoje, atves tik prie to, kad įdiegs mūsų Romos katalikams nepasitikėjimą tomis knygomis, kurios sulauktų panašių cenzūros pertvarkymų ir dėl to verstų juos vengti jas naudoti ir sustiprintų užsienyje spausdintų religinių knygų kontrabandą. Tokiu atveju Ypatingojo Komiteto keliamas tikslas nebus pasiektas ir gimtoji rusų kalba nepasieks pageidaujamo paplitimo rusų Romos katalikų tikėjimo reikaluose“⁶. Aiški situacija – kas gerai vienu atveju, visai netinka kitu atveju. Dėl to anksčiau minėto 1869 m. cirkuliaro 2 ir 6 punktų taikymas, cenzūruojant rusų kalba spausdinamas Romos katalikų religines knygas, Vyriausiosios spaudos valdybos buvo atšauktas⁷. Iš to, kas pasakyta, susidaro gana aiškus vaizdas, kaip oficialiai Rusijos imperijoje buvo vertinamas Šv. Kazimieras ar tokie šventieji kaip Šv. Stanislovas, Šv. Juozapas Kuncevičius.

Kun. Juozapas Šipauskas gimė 1829 m. lapkričio 9 d. Igliaukos parapijoje. Marijampolėje baigė keturias klases ir 1849 m. rugsėjo 20 d. pradėjo mokytis Seinų kunigų seminarijoje. Pagal seminarijoje pildytus anketinius duomenis, J.Šipauskas buvo kilęs iš bajorų⁸. Kunigu išventintas 1853 m. gruodžio 31 dieną. Kur kunigavo tik po seminarijos baigimo, nežinoma, 1858 m. – vikaras Gražiškiuose, 1863 m. – vikaras Gižuose. Kada kun. J.Šipauskas pradėjo dirbti Veiveriuose, nežinoma. Elenche 1872 metams nurodoma, kad kun. J.Šipauskas yra vikaras Veiveriuose, o kun. Kazimieras Gilius (Gyls) – pedagoginių kursų tikybos ir moralės mokytojas⁹. Po iškėlimo iš Veiverių dirbo administratoriumi Veisiejų parapijoje. Nuo 1878 m. buvo

⁵ Vyriausiosios spaudos valdybos raštas Sankt Peterburgo cenzūros komitetui, Nr. 1616, 1872 04 20, RVIA, f.777, ap. 2, b. 20, l.16^a. Naudotasi šio dokumento mikrofilmu, LIIR, f.5-202/40.

⁶ Ten pat, l. 17–17^a.

⁷ Ten pat, l. 18.

⁸ ADL, sign. II 104, lapai nenurodyti.

⁹ Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Sejnensis seu Augustoviensis pro anno Domini 1872, p.15.

Skriaudžių parapijos administratoriumi, vėliau ten gyveno kaip emeritas; Skriaudžiuose ir mirė 1906 m. gegužės 28 dieną¹⁰.

Archyvinėje byloje, kurioje išlikęs kun. J.Šipausko pamokslas, yra duomenų ir apie tai, kaip civilinės valdžios institucijos reagavo į šį pamokslą, pasakytą Veiverių bažnyčioje, ir kokių priemonių privalėjo imtis Seinų vyskupijos vyresnybė. Iš tikrųjų skandalas gal būtų ir nekilęs, jeigu Veiveriuose nebūtų veikę dvimečiai pedagoginiai kursai, kurie tais pačiais 1872 m. buvo pertvarkyti į trejų metų mokytojų seminariją.

Įvykusio nesusipratimo aplinkybes geriausiai nusako pats kun. J.Šipauskas¹¹. Veiverių pedagoginių kursų inspektorius vadovas Aleksiejus Jurkevičius-Puzanovskis apskundė kun. J.Šipauską Suvalkų mokyklų direkcijos direktoriui, nes pagal kai kurių mokinių pranešimus inspektoriui paaiškėjo, kad jo pamokslas, pasakytas Šv. Kazimiero dieną, buvo įžeidžiantis mokinius, mokyklą ir valdžios siekius. Dėl šio skundo balandžio 8 d. pas kunigą atvyko policijos viršininkas. Jo pageidavimu, nieko nepaaiškinus, buvo atimtas pamokslo teksto originalas; kopiją kun. J.Šipauskas pridėjo prie konsistorijai siunčiamo rašto. Kaip tik ši pamokslo kopija išliko ir čia dabar publikuojama. Iš policijos viršininko pateiktų klausimų paaiškėja, kad kun. J.Šipauskas buvo labiau apklausinėjamas ne dėl pasakyto pamokslo, bet dėl santykių su pedagoginiais kursais, ypač su inspektoriumi ir kitais mokytojais. Be to, vienas iš inspektoriaus pageidavimų buvo tai, kad pedagoginių kursų tikybos ir moralės mokytojas Kazimieras Gilius būtų ir Veiverių bažnyčios administratoriumi. Gal čia įtakos turėjo faktas, kad vienas iš pedagoginių kursų mokytojų buvo tikybos mokytojo bendrapavardis Jurgis Gilius¹². Todėl kunigas J.Šipauskas savo rašto pabaigoje daro išvadą, kad jį iš Veiverių visai patengia išstumti pedagoginių kursų inspektorius¹³.

Suvalkų gubernatorius, gavęs iš mokyklų direkcijos duomenų apie kun. J.Šipauską įtemptus santykius su auklėtiniais ir pačiais Veiverių pedagoginiais kursais, – o tai galėjo neigiamai paveikti mokymo eigą, – paprašė Seinų vyskupijos administratorių, kad kun. J.Šipauską perkeltų į kitą parapiją¹⁴. Savo atsakyme gubernatoriui vyskupijos administratorius negailėjo pa-

¹⁰ Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Sejnensis seu Augustoviensis pro anno Domini 1907, p.54.

¹¹ Kun. J.Šipausko raštas Seinų vyskupijos generaliniam konsistoriui, Nr. 4, 1872 04 10, ADL, sign. II 245, lapai nenumeruoti.

¹² Памятная книжка Сувалкской губернии на 1872 год, Сувалки, 1872, с. 102.

¹³ Ten pat.

¹⁴ Suvalkų gubernatoriaus slapstas raštas Seinų vyskupijos administratoriui, Nr. 19, 1872 04 26, ten pat, lapai nenumeruoti.

gyrimų kun. J. Šipauskui už jo gerą darbą įvairiose parapijose dirbant vikaru ir teigė, kad šis kunigas nusipelnęs geresnės vietos ir aukštesnių pareigų, bet paprašė jį palaikyti Veiveriuose, kol atsiras tinkama vieta¹⁵. Tačiau Suvalkų gubernatorius, paveiktas Suvalkų mokyklų direkcijos vadovybės, nekantravo, kad kun. J. Šipauskas kuo greičiau paliktų Veiverius¹⁶. Niekur nedingsi, vyskupijos vyresnybė turėjo pasiduoti Suvalkų valdininkų spaudimui ir perkelti kun. J. Šipauską į kitą parapiją. Pats kun. J. Šipauskas pageidavo vykti į Plutiškių parapiją¹⁷, bet buvo paskirtas į Veisiejus. Tuo ši istorija ir baigėsi.

Originalą sudaro 2 nenumeruoti lapai, 4 puslapiai (recto-verso, recto-verso).

Publikacijoje į dabartinius atitikmenis keičiamos grafemos ir digrafai <ł>, <w>, <z>, <sz>, <cz> (išskyrus asmenvardį), sporadiškai pasitaikanti ilgoji <f> ir sudvigubinta <ss>. Pagal dabartines taisykles rašomi žodžiai drauge ir skyrium, asimiliuotos priebalsės, jotas, /e/ ir /ei/ po minkšto priebalsio, nosinės raidės. Užrašė nevartotos <ū> ir <è> įvedamos, šen ten kaip <o>, <e> užrašyti (monoftongizuoti?) /uo/, /ie/ (pastarasis ypač galūnėse) ir kaip <i> pažymėtas ilgasis /ī/ pertvarkomas pagal bendrinės kalbos normą, išskyrus atvejus, kai galimas leksinis įvairavimas (*svietimoteriaunykai*). Sunorminta įvairuojanti dalelytės ir priešdėlio *ne/nie, ne-/nie, prielinksnio ir priešdėlio prie(š)/pre(š), prie-/pre-* rašyba. Stengtasi išlaikyti visas morfologines, leksines ir sintaksines originalo ypatybes.

Toliau paaiškinami kurie ne kurie žodžiai.

ablubenčius – <i>sužadėtinis</i>	bezbažnas – <i>bedievis</i>
ale – <i>bet</i>	bezpečnas – <i>saugus</i>
almužna – <i>išmalda</i>	biednas – <i>neturtingas</i>
afiera – <i>auka</i>	bile – <i>nors</i>
apryč – <i>be</i>	bo – <i>nes</i>
atmainyti – <i>pakeisti</i>	bovytis – <i>žaisti</i>
bagočius – <i>turtuolis</i>	cnata, cnatnykas – <i>dorybė, dorybingas</i>
	<i>asmuo</i>

¹⁵ Seinų vyskupijos administratoriaus raštas Suvalkų gubernatoriui, Nr. 584, 1872 05 23 /06 04, ten pat, lapai nenumeruoti

¹⁶ Suvalkų gubernatoriaus raštas Seinų vyskupijos administratoriui, Nr. 1452, 1872 06 15, ten pat, lapai nenumeruoti.

¹⁷ Kun. J. Šipausko raštas Seinų vyskupijos generaliniam konsistoriui, Nr. 6, 1872 08 05, ten pat, lapai nenumeruoti.

čėsas, čėsai – *laikas, laikai*
 čystata – *nekaltybė*
 dormai – *veltui*
 dūšia – *siela*
 griekas – *nuodėmė*
 koronė, koroti – *bausmė, bausti*
 let – *vos*
 locnastis – *nuosavybė*
 majantkas – *turtas*
 majestotas – *didybė*
 marnavoti – *be tikslo leisti*
 mislis – *mintis*
 možna – *galima*
 navet – *net*
 okazyja – *proga*
 pabažnumas, pabažnas – *pamaldumas, pamaldus*
 padabnas – *panašus*
 pakarnas – *paklusnus*
 pakūta, pakūtnas, pakūtavoti – *atgaila, atgailaujantis, atgailauti*
 panystė – *mergystė, nekaltybė*
 pašėnavonė – *pagarba*
 patapas – *tvanas*
 patronas – *globėjas*
 pažitkas – *nauda*
 pevnas – *vienas*

pijokas – *girtuoklis*
 priklo das – *pavyzdys*
 raspustauti – *neatsakingai elgtis, pa-
leistuvauti*
 roda, rodyti – *patarimas, patarti*
 rozas – *kartas*
 slūžyti – *tarnauti*
 smertis – *mirtis*
 spaviednė – *išpažintis*
 stonas – *šeimyninė padėtis*
 svietas – *pasaulis*
 šėnavoti – *saugoti, gerbti*
 tavoriščystė – *bendruomenė, draugi-
ja*
 trotyti – *švaistyti*
 uliavoti – *linksmintis, puotauti*
 umartvenija, umartvinti – *kūno
marinimas, kūną marinti*
 unaras – *puikybė, išdidumas*
 uvožoti – *pastebėti, atkreipti dėmesį,
laikyti, gerbti*
 uživoti – *eikvoti, naudoti*
 užsarmatyti – *sugėdinti*
 velei – *verčiau*
 zbitkavoti – *išdykauti, neatsakingai
elgtis*
 znočij[i]mas, znočyti – *reikšmė,
reikšti*

Nėra

Jeslė S. Casimir d. 4. Merk 1892a

"Tęgintus piarjėtos stroms juos, ir
 rėvakes uždėklos rankose juos" L. c. 12.

Turėte piarjėtas stromas, rėvėrijone Dėvasiškam,
 ir a tų piarjėlekė wius piktus pagundimus sawo
 kuno, suwādėk piktus nurus ir wius palinkimus
 sawo walu in piktā, rėdriu katėant, susitajkė nog
 wioškio grietė — Turėte rėvakes uždėklos rankose ju.
 wu, rėvėrijė jėgėj rėjke mietėktaj saugotė wio piktė,
 ale da rėjke darėk giaraj, wioškioj pabėnėj apsi-
 māj ir onatėmė kėjw rėvake mēwiste switėj
 ir duotė graiū priktoda iz sawis mēwimė. —

Tuor rėdriu kasko kūrėk Marimierus switėj mēw
 dienos patronas supratė giaraj ir išpildė, uworotė
 mēwiktaj kėks to būwė giwiaminas.

f. Marimierus S. būwė sumėmė Marclaus, ant didelė
 dvaru, tēp didelė porm ir mokitė wio switė wiau,
 gėtas, o wienok uworėj sawe, ir pakarna karna Bonu
 Diewu, nog marimier sawo pradėj pām stėwik, la-
 biauė u wēkė p mēlėtė, garbinamas B. Orisk-
 imus Lėj ir Pāmimius S. gėlėdamas, tuom tėj pa-
 bėnėm sawo kėjw rėvake switėj switėj ir dabar
 duoda priktoda wisiem ponam, wisiem mokitėm idant
 garbinatė Bonu Diewu ir B. priakimus wēlajkita tėj-
 pusgi — ale wienok išpildė rėjke tėj, jėgėj Marime-
 rius S. tuom sawo priktoda ušarmatėj mēwiena swi-
 gadinėj. poms ir mokitė switė mēkėnanti pabėnėma
 ir priakimus Bonu Diewu ir Pāmimius S. — Marime-
 rius S. Marclaus! gėlėdamas ant wēlajk pēduru ka-
 rinimais mēlėsi prė Diewu, o dabar bėk graiū pām-
 rėdrias, bėk kėk pāmiktas ir pakrowot gati, jau
 mēdrista pūllie ant mialu pēn atboriu, pēn Diewu
 sūtėwiotaja ir pēgimioja sawo M. sakramente

II 245

uždėklos

KopiaFestis S. [Casimiri](#) d. 4. Mart 1872 a.¹

„Tegul bus perjuostos strėnos jūsų, ir
žvakės uždegtos rankose jūsų“ L. c. 12.²

Turėtie³ perjuostas strėnas, znočijme dvasiškam, yra tai pergalėtie visus piktus pagundymus savo kuno, suvaldytie piktus norus ir visus palinkimus savo valios in pikta, žodžiu kalbant, susilaikytie nuog visokio grieko –⁴ Turėtie žvakės uždegtas rankose savo, znočijal joguei reikia ne tiktai saugotis viso pikto, ale da reikia darytie gerai, visokiais pabažnais apsiėjimais ir cnatomis kaipo žvakėmis švies tie svietui ir duotie gražų priklodą iš savės kitiemis⁵. –

Tuos žodžius Rašto Švento [Kazimierus](#)⁶ šventas[] šios dienos patronas[] suprato gerai ir išpildė, uvožokime tiktail[] koks Jo buvo gyvenimas.

1⁹ [Kazimierus](#) S.⁷ buvo sūnumi Karaliaus, ant didelio dvaro, tarp didelių ponų ir mokytų šio svieto užaugytas, o vienok uvožojo save už pakarną tarną Pono Dievo, nuog mažumos savo pradėjo jam slūžytie, labiausia už viską Jį mylėtie, garbindamas Jį, Prisakymus Jojo ir Bažnyčios S. pildydamas; tuom tai pabažnumu savo kaipo žvake⁸ švietė svietui ir dabar duoda priklodą visiem ponam, visiem mokytiem [] idant garbintų Poną Dievą ir Jo prisakymus užlaikytų teiposgi – ale vienok išpažintie reikia tai, joguei [Kazim\[i\]erus](#) S. tuom savo priklodu užsarmatyja ne vieną šioj gadynėje poną ir mokytą sviete niekinantį pabažnumą ir prisakymus Pono Dievo ir Bažnyčios S. – [Kazimierus](#) S. Karalius! gulėdamas ant veido prie durų bažnyčios meldėsi prie Dievo, o dabar bile gražiau pasirėdęs, bile kiek pamokytas ir pakrevezot[] gali, jau nedrįsta pultie ant kelių prieš altorių, prieš Dievą sutvertoją ir Išganytoją savo SS.⁹ Sakramente //

¹ =Šv. [Kazimiero](#) iškilmei, 1872 m. kovo 4 d.

² Lk 12, 35.

³ Čia ir toliau infinit. su formantu –tie (~-ti).

⁴ Čia ir toliau brūkšniu žymėta sakinio, o tašku ir brūkšniu – pastraipos pabaiga.

⁵ Čia ir toliau pl. dat. su senovine galūne (~-iems).

⁶ Linksniojama pagal lotynišką formą pritaikius (*i*)u kamieno paradigmą.

⁷ =Šv.

⁸ Prob. instr. sg., vel *žvakė*.

⁹ =Švč.

uzslepta, stovi neroda be jokių pasien auromes namu-
se Dievo siųsdamas ir mą wisas puses dajrida-
masis — Kazimieras A. didelo unaro rimogus,
spiltnas graim enata, o wienok umartawinta ir fraku-
tna wiade giwianima, o dabar bile kiek aukstemo
unaro ir mokito rimogus, nori su jokia maeiam enata
pasigorte negaletu, o jau per mie jam wies pakutes,
ne reik jam pasimau, mados, spawidnes, Kazimieras J.
Kodciu wienu, daug ira mokitu ir beebasnu — ale taj
ne moketas ira keltas — tokius moina pawadink, mo-
kiti ale nedamokiti — bo kajpo kate pawns isaminu-
lingas „Misij mokito atkolina rog Diewo, o daug
mokito istina pre Diewo“ — Detogi rende melikims
ir praskirime bursio Kazimieraus want tiej kajpo
pats sawo graim priktodu swicere swietuj, kajp iz-
prawtu Dawia bursia ir apowietima det wien mo-
kita swiete, want tie mie papiktinima, ale grzia
priktoda duote kietem galetu. —

2. Kazimieras J. kajpo sunus Karalaus, buwo bagotas,
turejo turtus didelus kurias galejo pagat sawo wala
ir mora wiewote, ale wienok skaj tome bo giwianime,
jogej nie rubitawoje, ta sawo turtu miamarnawoi mie-
niskahingaj mitrotaju nepragere, bo rimoje jogej „kaj-
po waga, swietimateriaumikaj... teji ir pipokaj, ne ap-
turos dangaus Karaliskis“ Detogi buwo mitamiridmiga,
gawsingas duodamas atowirinas, gialbejo biednus, pa-
bazinas dare apioras — Tuom sawo apseisimui, tuom
priktodu kajpo riwaxe swicere det tawias kowinas
pago oziau riu swiete, mokina tawe Kazimieras A. kajp
turi wiewote turtu sawo, miewienas pipokas kurias
trotu ir marnawoi miewepahingaj sketika, kelti, mie
kiewo kito tikitaj sawo prageriu, kas man wi taj gat
ka pasakite? ale atsakau tau, jogej A. Kazimieras
teji ne dare, kad butu pipoku, butu bursiu mie pasiti-
kias — atsakau da, jogej majatkas kuri turi, mie ira

užslėptą¹⁰, stovi ne rozą be jokios pašėnavonės namuose Dievo šyp-sodamasis ir ing visas puses dairydamasis – **Kazimierus S.**], didelio unaro žmogus, pilnas gražių cnatų, o vienok umartvintą ir pakūtną vedė gyvenimą, – o dabar bile kiek aukštesnio unaro ir mokslo žmo-gus, nors su jokia mažam[!] cnata pasigirtie negalėtų, o jau perniek jam visos pakūtos, nereik jam pasnyko, maldos, spaviednės, bažny-čios S.] žodžiu vienu, daug yra mokyty ir bezbažny – ale tai ne mokslas yra kaltas – tokius možna pavadintie, mokytil] ale nedamo-kyti – bo kaipo kalba pevnas išmintingas[.] „Mažai mokslo atitolina nuog Dievo, o daug mokslo artina prie Dievo“ – Dėl to gi šiandė¹¹ melskimės ir prašykime Švento **Kazimieraus**] idant Jisail] kaipo pats savo gražum¹² priklodu šviečia svietui, teip išprašytų Dvasią Šventą ir apšvietimą dėl visų mokyty sviete, idant tie ne papiktinimą, ale gražų priklodą duotie kitiem galėtų. –

20 **Kazimierus S.**, kaipo sūnus Karaliaus, buvo bagotas, turėjo turtus didelius[.] kuriuos galėjo pagal savo valią ir norą uživotie, ale vienok skaitome Jo gyvenime, jogei nezbitkavojo, tą savo turtų nemarnavo-jo[.] nereikalingai netrotijo[.] nepragėrė, bo žinojo[.] jogei „Kaipo va-gys, svietimoteriaunycai[!]... teip ir pijokai neapturės dangaus kara-lystės“¹³[.] dėl to gi buvo mylaširdingu, gausingas duodamas almuž-nas, gelbėjo biednus, pabažnas darė afieras – Tuom savo apsiėjimu, tuom priklodu kaipo žvakė šviečia dėl tavęs[.] kožnas bagočiau šio svieto, mokina tave **Kazimierus S.**] kaip turi uživotie turtu savo, ne vienas pijokas[.] kuris trotiji ir marnavoji nereikalingai skatiką, kalbi, ne kieno kito[.] tiktai savo prageriu, kas man už tai gal ką pasakytie? ale atsakau tau, jogei S. **Kazimierus** teip nedarė, kad būtų pijoku, bū-tų šventu nepasilikęs – atsakau da, jogei majantkas[.] kurį turi, ne yra //

¹⁰ Užrašo nuoseklumas šaltinyje visais atvejais pažymėtas vieno žodžio kustodais.

¹¹ ~šiandien.

¹² Čia ir toliau sg. instr. formantas –um (~iu).

¹³ 1 Kor 6, 9–10.

taį toinastis tauo ale pono Dievo, nie pagat tauo
kada wala turi uiswote ale pagat wala pono Dievo-
Kasimierus I, kada kiti uiswojo ir linksmaj boni-
josi, taį tada ktupodanis pre duru bazimius mē-
tes nautisuse mieldosi pre pono Dievo - Deltoji ap-
swiestis tuom priktodu Kasimieriaus I. Mozius imo-
gau, ne trolik nejmajstus mejusio Dormaj, ale
ko wisio teį uiswote, kad butu su psietku del
taworiorikes rimnis ir su garbe pono Dievo. -

3² Kasimierus I. buvo mickaltas akise pono Dievo mi-
tikitaj ant dusies ale ir ant kuno, terį kitu onata
kurin buvo putnas, sunawojo miorpasakitaj onata
wisitatos arba pūnites - kada rudių Sam Daktaraj
atomajnik stona del iūtajikimo awijnafos ir pra-
ilgjinimo giuranimos, aprinko sau wisiej smerti
miegu grieka - atsake: szalin su sawo rudiomis, at-
neskite man wisiej graba, tegut wisiej aciguliu
įjone mickaltibę, megu kad stonę pšov sawo adu-
benisui Plusa sumorotas grieku - Olaj priktodus
del wisu jaunikajis ir pāmės, aprinkite sau
wisiej smerti miegu grieka - atsakikik gundan-
stennis rudių I. Kasimieriaus, szalin su rudiomis!
Kurionis Dieva mano galim wimutink ir dusia
praputdele - gundanisia mieli atmekik draum
rudių Pluso pono "szalin szetone" wienam Die-
wuj sturim ir I. mileria - saugokites mielu, rudių,
darbu mēpriderenzia ir wisokiu okanyu nebez pa-
somu del teį brangis onatos nekrastibės, o astarezik
garbia ir Karuna spatrowu swis dienos Kasimieriaus
Plusko - Majus onata mickaltibės mieta ira Rūse
pono Dievo, teį miorpasakitaj suntus ira griekas
priesingas taį onataj - o pręp Karumus dusies po
smert, Diewas tankę ir sunkeį koroje meinat-
nikus ir ant swis swieko - Mi ka sudonn taj sudia ginti

tai locnastis tavo[^l] ale Pono Dievo, ne pagal savo tada valią turi uživotie[^l] ale pagal valią Pono Dievo. **Kazimierus** S[^l], kada kiti uliavojo ir linksmai bovijosi, Jisai tada klūpodamas pre durų bažnyčios nakties navet čese mieldėsi prie Pono Dievo – Dėl to gi apšviestas tuom priklodu **Kazimieriaus** S. kožnas žmogau, netrotyk nei majantko[^l] nei česo dormai, ale to visko teip uživokie¹⁴, kad būtų su pažitku dėl tavoriščystės žmonių ir su garbe Pono Dievo. –

- 39 **Kazimierus** S. buvo nekaltas akyse Pono Dievo ne tiktai ant dūšios[^l] ale ir ant kūno, terp kitų cnatų, kurių buvo pilnas, šėnavojo neišpasakytai cnatą čystatos arba panystės – Kada rodijo Jam daktarai atmainytie stoną dėl užlaikymo sveikatos ir prailginimo gyvenimo, aprinko sau velei smertį[^l] negu grieką – atsakė: šalin su savo rodomis, atneškite man velei grabą, tegul velei atsigulsiu jame nekaltybėje, negu kad stočia¹⁵ prieš savo Ablubenčių JĖzusą[^l] sumozotas grieku¹⁶ – O tai priklodas dėl visų[^l] jaunikaičiai ir panos, aprinkite sau velei smertį[^l] negu grieką – Atsakykite gundantiemis žodžiais S^o **Kazimieriaus**, šalin su rodomis! kuriomis Dievą mano galėčia užrūstintie ir dūšią prapuldytie – gundančią mislį atmeskite drąsum žodžiu JĖzuso[^l] Pono „Šalin šėtone“¹⁷[^l] vienam Dievui slūžysiu ir Jį mylėsiu – Saugokitės mislių, žodžių, darbų nepriderenčių[^l] ir visokių okazyjų nebežpečnų dėl teip brangios cnatos nekaltybės, o apturėsite garbę ir karūną Patrono šios dienos **Kazimieraus** Švento – Kaipo cnata nekaltybės miela yra akyse Pono Dievo, teip neišpasakytai sunkus yra griekas priešingas tai cnatai, – apryč koronių dūšios po smert¹⁸, Dievas tankiai ir sunkiai koroja necnatnykus ir ant šio svieto – už ką Sodomitai sudeginti[^l] //

¹⁴ Čia ir toliau imperat. sg. su formantu *-kie* (~-ki).

¹⁵ Čia ir toliau con. sg. I su formantu *-ia* (~stočiau).

¹⁶ Prob. instr. sg., vel *griekų*.

¹⁷ Mt 4, 10.

¹⁸ ~po mirties.

su tiame sumąjinti ir amžinaj pradėti? Atėj
 mī mienātas, - Maikā pātājū nabejo Dievas švīta:
 mī mienātas ir pautėjimūš mīstikūs - Dēstogi
 ir mūsū mēsose, kada iz mīn sēlu girdime,
 Maikā raspustaujē mīstas ir grīmda mīenātose
 reikē bijot padabmū Kerunū, pravietres ir bado,
 reikē pakutawote Maikā Mīnūskaj mī papilē
 švītas dēst pīarprasimū mīrustimū Majesteto
 Dievo. -

4. Maikā mīnūs I, su pakulomīs, su amarturā =
 mīš, su pabāzinumū gīvīamimū, mētanke senā =
 švītas, mē atidejo mōg dīenos ant dīenos, tarmawimū
 Dievūj, ak jggj mīstā tā da jāmīstēj pūdē
 dēsto grejtaj jāmīstēj saws bō lēt 25 mētūs kuz
 redamas, jau dangū sau mīpelmē, jau sēventu
 stōjo - Dēsto ir mīas mīš tūvū priā lōdē pāmō =
 kīši, mētanke dāmī atēj, atēj watandoj prādēkime
 tarmawte Dievūj ir jēvokē dangaus kīarabīstēs,
 mēkatba mīš dīenos švāgēhē mīstā kur apz
 mīrgēti mūs patē Jēzusas Bonas „Sargībējē
 kurīoj mīšaj mīstīkēntē, atēj šamīs flmō =
 gaus” - A.

II 245

A. Sypowski

su žeme sumaišyti ir amžinai pražudyti? o tai už necnatas, – Už ką patapu užliejo Dievas svietą? už necnatas ir pasileidimus visokius – Dėl to gi ir mūsų čėsuose, kada iš visų šalių girdime, kaipo raspustauja svietas ir grimzta necnatose, reikia bijot padabnų koronių, pavietrės ir bado, reikia pakūtavotie kaipo Ninivitai¹⁹ už papildytus²⁰ dėl perprašymo užrūstinto Majestoto Dievo. –

40 **Kazimierus** Sl., su pakūtomis, su umartvenija, su pabažnum gyvenimu, nelaukė senatvės, neatidėjo nuog dienos ant dienos tarnavimo Dievui, ale jogei viską tą da jaunystėje pildė, dėl to greitai jaunystėje savo[] bo let 25 metus turėdamas, jau dangų sau užsipelnė, jau šventu stojo – Dėl to ir mes visi tuom priklodu pamokyti, nelaukdami ilgai, toj valandoj pradėkime tarnautie Dievui ir ieškotie dangaus karalystės, nes kalba šios dienos Evangelija šventa[] kur apsergsti mus pats JEzusas[] Ponas[] „Sargybėje[] kurioj visai nesitikėsite, ateis Sūnus Žmogaus“²¹ – A.²²

X.²³ Szypowski

¹⁹ =nineviečiai, Ninevės gyventojai, plg. *Jon* 3, 4–10.

²⁰ ~už tai, kas padaryta.

²¹ *Lk* 12, 40.

²² =Amen.

²³ =Kunigas.

VYSKUPO JUSTINO STAUGAIČIO LAIŠKAI ARKIVYSKUPUI JURGIUI MATULAIČIUI

Parengė ALGIMANTAS KATILIUS

Spausdinami keturi vyskupo Justino [Staugaičio](#) (1866–1943) laišakai arkivyskupui Jurgiui [Matulaičiui](#), MIC (1871–1927). Šie laišakai yra išlikę tarp arkivyskupo J. [Matulaičio](#) kitų archyvinių dokumentų¹.

Laiškai rašyti labai svarbiu Lietuvos valstybės kūrimosi laikotarpiu – 1918–1919 metais. Juose svarstomi klausimai papildo duomenis apie to meto tiek jaunos valstybės, tiek Bažnyčios gyvenimo aktualijas. Būsimasis Telšių vyskupas J. [Staugaitis](#) buvo Lietuvos Tarybos narys ir jam rūpėjo politiniai klausimai, todėl J. [Staugaitis](#) savo laiškuose prašo taip pat būsimo Vilniaus vyskupo ir jau Vilniaus ordinaro J. [Matulaičio](#) padėti spręsti politinio pobūdžio problemas. Tačiau J. [Matulaitis](#) visai vengė įsitraukti į politinių aistrų verpetai; tai matyti iš priedašo prie ketvirto laiško.

Publikuojamų laiškų kalba nekeista. Šiek tiek pataisyta rašyba ir skyryba.

1 LAIŠKAS

Mylimieji!

Drauge siunčiu laišką ir Jo Eksc.[elencijai]². Jį galite perskaityti ir užlipdę paduoti Jo E[kselencijai]. Žinoma, jei rasit jį esant tinkamu. Jei ne, tai paties laiško neduokite, tik praneškite jam smulkmenas apie seminarijos klausimą.

¹ Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 1674, ap. 2, b. 103, l.1–6.

² Vyskupui Antanui [Karosui](#).

Tarp kitų žinių Vilniuje patyriau, kad šiomis dienomis išdūmęs Ryman arcivyskupas v.[on] der [Ropp](#)³. Jis, žinoma, pasistengs mums ten košės privirti. Taigi labai svarbu mums kuo greičiausia įsiveržti pas nuncijų⁴, bet, deja, nepajėgiame!

Reaguoti prieš arc. [Roppo](#) akciją būtinai reikėtų, bet kaip? Man pareina galvon vienintelis būdas. Reiktų, kad bent du mūsų vyskupu plačiu raštu į Kardinolą [Hartmanną](#) išparodytų, jog arc. [Roppas](#) tebegyvena senomis idėjomis ir per jų akinius žiūri į mūsų šalies reikalus. Jo politika gali kenkti ne tik mūsų tautai, bet ir pačiai Bažnyčiai. Mat, daugelį mūsų tautininkų, šiandien labai pakrypusių dešiniojon pusėn ([Smetona](#) et consortes⁵), gali pastūmėti kaip tik kairiojon, kuomet jie pajus, kad Rymas vis tebenori mus laikyti lenkų prieglobstyje. Jau Kauno vyskupas buvo pas kard. [Hartmanną](#). Būtų gera, kad tokią kelionę malonėtų atlikti ir Jo Eksc.[elencija] vyskupas [Karosas](#). Galėtumėte net pamėginti pakišti jam šitą mano projektą. Bet tai turbūt tik saldžios svajonės...

Ačiū Dievui, kad Eksc.[elencija] ryžosi nors vieną drąsesnį padaryti žingsnį⁶. Dieve jam padėk! Gerai padarė kun. [Vizgirda](#)⁷, kad neatsisakė seminariją vesti. Meldžiamieji, ypač kun. Generolas, palaikykite Jo Eksc.[elenciją] jo geruose pasiryžimuose! Girdžiu, grįžta prel. Bl.[[aževičius](#)]⁸. Jis daug ką gali sudarkyti. Geriausia, kad viską rastų post factum.

Kauniškiai sako, kad Jo Eks.[celencijai] reikia pakišti pagamintas projektas, stačiai išvardijant asmenis. Jei mano asmuo kam nors būtų tikęs, tai, meldžiamieji, neruoškite manęs į diplomatus! Aš galiu šį tą nuveikti draugijoje, spaudoje, jei norite, mokyklų reikaluose, tik ne diplomatijoje!

Iškilmės dėl Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo dėl formalų kliūčių galės įvykti ne greičiau, kaip apie birželio pusę.

Beje, kun. [Šmulskštys](#)⁹ tegu kuo greičiausiai atsiunčia man paskutinį dėl gimnazijos vokiečių raštą ir savo į jį atsakymą. Pasirodo, kad [Sm](#).[etona] per

³ Eduardas von [Roppas](#) ([Ropp](#)) (1851–1939) – arkivyskupas. Vilniaus vyskupas nuo 1903 iki 1907 m., kai buvo ištremtas. Nuo 1917 m. – Mogiliovo arkivyskupas.

⁴ Matyt, turėta galvoje arkivyskupas Eugenio [Pacelli](#), nuncijus Bavarijoje.

⁵ *consortes* – lot. beįdrai.

⁶ Turima galvoje Seinų kunigų seminarijos veiklos atnaujinimas.

⁷ Kun. Vincentas [Vizgirda](#) (1874–1966) – prelatas. 1918 m. atkurtos lietuviškos Seinų kunigų seminarijos rektorius.

⁸ Kun. Vincentas [Blaževičius](#) (Blażewicz) (1857–1929) – prelatas. Seinų kunigų seminarijos rektorius nuo 1908 m. iki šios seminarijos evakuacijos į Rusijos gilumą 1915 m.

⁹ Kun. Antanas [Šmulskštys](#) (1886–1951) – visuomenės veikėjas.

telefoną buvo visai kitaip informuojamas, todėl ir nenuostabu, kad jisai neva sutikęs su jums siūloma propozicija.

Kun. [Laukaitis](#)¹⁰, jei dar nėra išvažiavęs, gal malonėtų važiuoti per Panemunę. Turiu į jį labai svarbų reikalą. Labai aš jo prašau!

Jūsiškis kun. J. [Staugaitis](#)

Panemunė
20.V.[19]18

2 LAIŠKAS

Mylimasai!

Vakar sugrižau iš Vilniaus. Mačiausi ten su kun. [Purickiu](#)¹¹ ir jam indaviau Tavo laišką. Mielu noru apsiėmė jį induoti kam reikia. Mes dėl įvairių priežasčių sutarėme šiuo žygiu nevažiuoti užsienin; palauksime, kol dalykai šiek tiek paaškes. Pas Nuncijų už mus atliks reikalą dalimi [Purickis](#), dalimi [Voldemaras](#)¹². Bet iš Vilniaus parsivežėm vieną mums labai nepageidaujamą naujieną: 19.VI naktį prūsų valdžios liko išvežtas Vokietijon Vilniaus diecezijos adm.[inistratorius] [Michalkevičius](#)¹³. Išvežimo ceremonija buvo labai trumpa. Minėtąją dieną apie 9^{1/2} vakare atvyko pas kun. adm.[inistratorių] vadinamojo platzkomendanto adjutantas, pasikvietė prelatą [Hanusevičių](#)¹⁴ ir jam liudininkaujant lotynų kalba perskaitė visą eilę gravaminų¹⁵. Už juos, girdi, Jo Imp.[eratoriškoji] Didenybė Kaizeris liepiąs pašalinti adm.[inistratorių] ir išvežti Vokietijon. Tebuvo duota tik 2 valandi išsirengti ir pasiimti, jei nori, vienas kunigas. Administr.[atorius] pasiėmęs kun. [Levickį](#)¹⁶. Taip išrodo patsai faktas.

¹⁰ Kun. Juozapas [Laukaitis](#) (1873–1952) – prelatas.

¹¹ Juozapas [Purickis](#) (1883–1934) – ekskunigas, visuomenės veikėjas, žurnalistas. 1919 m. Lietuvos atstovas Vokietijoje. Vėliau – Steigiamojo seimo narys, užsienio reikalų ministras.

¹² Augustinas [Voldemaras](#) (1883–1942) – istorikas, valstybės ir visuomenės veikėjas. Pirminis Lietuvos Respublikos ministras pirmininkas, vėliau – užsienio reikalų ministras.

¹³ Kazimieras Mikalojus [Michalkevičius](#) (Michalkiewicz) (1865–1940) – vyskupas. Vilniaus vyskupiją valdė po vyskupo E.[Roppo](#) ištremimo iš Vilniaus iki 1918 m. birželio mėn., kai vokiečių okupacinės valdžios buvo ištremtas. Nuo 1923 m. – Vilniaus vyskupas sufraganas.

¹⁴ Kun. Janas [Hanusevičius](#) ([Hanusiewicz](#)) (1864–1940) – prelatas. Po K.[Michalkevičiaus](#) administravo Vilniaus vyskupiją.

¹⁵ Nuo lot. k. *gravamen* – kaltinimas.

¹⁶ Kun. Zygmuntas [Levickis](#) (Lewicki) (1877–?).

Kokie tie buvo gravaminai – mes nežinome. Mes, Tarybos prezidiumas, baisiai tuo susirūpinome. Jei Michalkevičius išvežtas neva dėl lietuvių klausimo, tai mums padaryta tiesiog meškos patarnavimas. Tatai sukels prieš mus ne tik vietos lenkų, bet ir paties Rymo ūpą. Buvome bemaną vokiečius dėl šio klausimo interpeliuoti, bet šiuo žygiu dar susilaikėme, kol dalykai šiek tiek paaiškės. Juk jie gali turėti prieš Michalkevičių savo labai rimtų apkaltinimų.

Vietos lenkai tikrųjų apkaltinimų nė žinoti nenori. Jiems dabar yra tai labai parankus arkliukas, ant kurio užsisėdus galima lietuviai paplakti. Na ir plakama. Visas Vilnius net skambėte skamba: litvomanai šokie, litvomanai tokie!

Ką jie rėktų čia, tai būtų tiek to. Juk su tais rėksmais mes jau seniai esame apsipratę. Bet svarbiausia, kad rėks visame pasaulyje, rėks Ryme ir pas Pacelli. Čia tasai rėksmas gali mums, ypač šią valandą, nemaža pakenkti. Mums, Tarybos nariams, šiuo žygiu net netinka rodytis pas tokį Pacelli. Nebuvo man kada apie tai kalbėtis prezidume, bet, mano išmanymu, Tavo, Jurguti, apsilankymas pas Nuncijų galėtų mums be galo daug naudos atnešti! Juk Tavim Pacelli pasitiki. Tu nesi lenkų apšauktas litvomanu. Todėl Tavo balsas apie mūsų santykius su lenkais galėtų tokiam Pacelli atidaryti akis. Kalbės Voldemaras, kalbės Purickis, kalbės Smetona, kalbėsiu pagaliau aš... vis tai apjakę litvomanai, kuriems nerūpi tikrasai Bažnyčios labas, tik su jos pagalba atlikti tautinio gobšumo reikalai. Kas kita Tu, kuris Rymui jau žinomas visai iš kitos pusės. Ypač po to, kai būsi padavęs Nuncijui laišką, kuriame prašyte prašaisi, kad Tavęs nepirštų į Vilniaus vyskupus.

Taigi, Jurgeli, nors gal Tau būtų nemaža sunkenybė, jei tik vokiečiai išleidžia užsienin, Meldžiamasai, ruoškis Münchenan! Juo greičiau nuvažiuos, juo geriau. Būtų gera, kad lenkai dar nebūtų suskubę savaip nušviesti kun. Michalk.[evičiaus] klausimo. Apskritai turėsi progos Nuncijų painformuoti ir apie kitus mūsų Bažnyčios gyvenimo dalykus. Gal patarti jam, kad Rymas atsiųstų pas mus kokį legatą á la Ratti¹⁷ Varšavon?

Dovanok, Mylimasai, kad Tave apsunkinu tokiais uždaviniais, bet Pats, rodos, suprasi, kad čia dalykas iš tikro rimtas ir labai svarbus. Michalk.[evičiaus] incidentas man stačiai miegoti neduoda.

Pasivesdamas dievotoms Tavo maldoms, pasilieku mylinčiu Tave.

Tavo Justinas

Panemunė
22.VI.[1]918

¹⁷ Achile Ratti (1857–1939) – Šventojo Sosto apaštalinis vizitatorius Lenkijai, vėliau ir Lietuvai (1918 05 29). Nuo 1922 m. – popiežius Pijus XI.

P.s. Lauksiu atsakymo. Gal dėl pasporto užsienin reikės tau atvykti Kaunan, tai gal ir į Panemunę užsuktum? Nuo utarninko mes turėsime prezidiumo posėdį, kuris tęsis kelias dienas. Iš Vilniaus atsirasiu, turbūt, ne greičiau, kaip apie pėtnyčią.

Kun. J.St.

3 LAIŠKAS

Carissime!

Vilniuje bolševikų, tiesa, jau nėra. Bet, kiek mums yra žinoma, bolševikų pavojus Vilniuje dar nėra likviduotas. Aš nesakau, kad jie būtinai grįš, bet grįžti gali. Tuomet turbūt jau daug daug kraujo ištektų nelaimingojoje mūsų sostinėje. Tame aukų skaičiuje galėtum atsirasti ir Patsai. Likti kankiniu, be abejo, labai gražus dalykas. Bet kartais, rodos, reikia pagalvoti, kas geriau: ar kankinio vainikas, ar pareiga gyventi ir tarnauti Dievui ir Bažnyčiai? Juk ir Išganytojas yra pasakęs: „Si vos persequentur in una civitate, fugite in aliam“¹⁸. Meldžiamasai, atsimink, kokios pareigos guli ant Tavęs ir kokią rolę turi atlikti Lietuvoj ir mūsų Bažnyčioj! Išvada, mano supratimu, aiški: besiartinant bolševikų pavojui, reikia Tau būtinai pasišalinti iš Vilniaus. Juk nebūdamas Vilniuje, vis dar galėsi pasilikti savo diecezijos ribose.

Atsiprašau, kad drįstu šį laišką rašyti. Bet verčia man tai padaryti mano sąžinė. Lietuva ir jos Bažnyčia nėra taip turtinga žmonėmis, kad galėtų juos tuoj paaukoti. Ypač tuos geriausius.

Apie kitus mūsų reikalus nupasakos šio laiško paduotojas.

Pasivesdamas Tavo maldoms ir prašydamas ganytojo palaiminimo, pasilieku mylįs ir aukštai gerbiąs

Kun. Justinas

2.V.[1]919

¹⁸ Citata iš Šventojo Rašto.

4 LAIŠKAS

Excellentissime et Carissime!

Šiandien parvažiavo iš Paryžiaus vienas mūsų delegacijos narys ir nupasakojo, kaip lenkai mūsų politikai rengia naujas kilpas. Dalykai štai kame.

Paryžiuje dabar į politiką nemaža daro intakos viso pasaulio katalikų organizacija, esanti artimame kontakte su Šv.[entuoju] Tėvu. Mūsų klausimo likimas dabar vadinamos „Pabaltijos valstijų komisijos“, kurios pirmininku yra taip pat geras katalikas [Howard](#), anglas. Taigi ir [Howardui](#), ir apskritai katalikų veikėjams lenkai išrodinėja, kad, girdi, būtų kenksminga sutverti Lietuvą ir katalikystės žvilgsniu. Lietuviai patys esą silpni katalikai, tik lenkų globojami tegalį šiaip taip išsilaikyti prie Bažnyčios. Be to, Bažnyčiai dabar atsidaro puiki misija Rusijoje. Čia vėl lenkai juo plačiau su rusais susisieksią, juo geriau.

Mūsų delegacija, susidedanti iš vieno pasauliečių su p.[Voldemaru](#) priešakyje nepajėgia prieš šiuos lenkų darbus tinkamai reaguoti, nes jiems ir santykiai sunku su katalikų veikėjais palaikyti, ir, nesuprantant gerai Bažnyčios reikalų, sunku tinkamai išargumentuoti, kad dalykai visai atbulai stovi.

Mes čia, rimtai pagalvoję, išrandame, kad šiame dalyke niekas taip naudingai nereaguotų, kaip kad Tamista.

Todėl Tamista gal malonėtum išsirengti pirma Paryžiun, paskui Ryman. Juk tiesioginiai Bažnyčios reikalai dabar turbūt ne pro šalį būtų su Rymu apkalbėti.

Šį laišką rašau ne savo vieno vardu. Prašo mane jį parašyti ypač mūsų prezidentas.

Save ir ypač mūsų šalies reikalus pavedu dievotoms Tamistos maldoms. Suteik mums savo ganytojišką palaiminimą!

Aukštai gerbiąs ir mylįs

Kun. Justinas¹⁹

Aukšt.[oji] Panemunė

2.VI.[1]919

Į politiką nesikišu. Išvažiuoti negaliu. Nekalčiausiais tikslais išvažiavęs buvau Varšavon, o ir tai kilo triukšmas. Kas būtų, kad aš imčiau bastytis po visą pasaulį²⁰.

¹⁹ Prie vardo skliausteliuose parašyta – [Staugaitis](#).

²⁰ Prirašyta pieštuku vysk. J.[Matulaičio](#).

Vysk. Justino [Staugaičio](#) laiškų faksimilės

1 LAIŠKAS

Mylėsimieji!

Drąsiai siunčiu laiską, iš Jo Die. Jis
galite perskaityti iš uolios, pradėti
Jo 3-įjį. Žinoma, jei rašė p. esant
linkama. Jei ne, tai paties laiško ne-
duosite, tik praneškite jam smul-
kiau apie seminarijos klausimą.

Tarp kitų dinių Vilniuje patyriaus,
kad šiomis dienomis išdėstė Ry-
man aravyskupas v. de. Ropp. Jis,
žinoma, pradedo mums ten kočės
pavirti. Tačiau labai svarbu mums
nuagratavimą išvesti pas nun-
ciją, bet, deja, nepajėgime!

Beągnoti prieš Arc. Roppo ankįž
būtinai reiktų, bet kaip? Man
parena galvon reikintelis būdas.
Reiktų, kad bent du mūsų vyskupi

placiu rastu i Kardinalas Haskman
na isparodytu, jay arc. Rofpas
tekegyvena senomis idejomis is per
jy akimis dūri i mūsų šalies
reikalus. Jo politika gali kurti
netik mūsų kautai, bet is pačiai
Baiknyčiai. Mat, daugelį mūsų
kautininkų, švandien labai pary-
pusius deivnų pūriū (Smetona
et consoder), gali pastumeti kaip
tik kairiojan, kuomet jie pajus,
kad Rymas vis tekenos mus laisvę
lenkų pūriū. Jau Kauno
Vyskupas buvo pas Kard. Hask-
maną. Būtu gera, kad tois
kelionis molenetis alikti is jo dū.
Vyskupas Karosas. Galtumeti
nek pamėginti paristi jam
dita mano projektas. Bet tai
tur būt tik saldrios svajonės...

Kein drevni, kad šas. nyrasi
 nor vienas, dragesnis padaryti eingu?
 Diev, jam padėk! Jei padarė
 kun. Virgiada, kad neatlaisanė
 seminarijs vesti. Meloriamicji,
 ypač kun. Geneslos, palaikynite
 jo šas. jo gervose pasirodymon!
 Girdein, grizta pr. Bl. jis daug kas
 gali sudaryti. Jisauia, kad vis-
 kas rasti, prok factum.

Kaunskiai sako, kad jo šas. reikia
 prasti pagamintas propektas, sta-
 čiai irvardijant asmenis. Jei mano
 asmuo kam nors būtų tixes, tai,
 meloriamicji, nerodkite manes
 i diplomatus! Nė galim iš to su-
 vesti draugijose, spaudoje, jei nori-
 te mokytojų reikaluose, tik re dipl-
 macijoj!

Lokilnis del Lietuvos nepoklau-

somybės praeelbimo del formalis
klūciis galis iisjkti negreivau, kaip
apie birielis prae.

Beja, km. Smulkestis. Tegū
kauogreivtausiai atsiimciis man
paskutinis del gimnarijos vorkciis
sasti is savo s jį atrakymus. Pasi-
rodo, kad km. per telefoną buvo visai
kitais informuojamas, todėl is
nemostaku, kad jiai nera sutikes
su jims siutoma propozicija.

km. Laukaitis, jei dar nera iš-
vardaves, gal malonetus varinioti
per paneunne. Turin s jį labai svarbi
reikala, labai as jį prašau!

Jūsioxis km. J. Laukaitis

Paneunne
20-V-18.

2 LAIŠKAS

Mylimasai.

Vakas sugrįžau iš Vlniaus. Mačiau ten su kun. pu-
 šekin ir jam indavan Lavo laiką. Mėlu noru apsiėmė
 jį induoti nam reikiu. Mes suimę vygin dėl svairius
 prietaisų sutarime šimo vygin nevasiusi mizimiu, pa-
 laukime, kol dalyčiai sūk-tūk paaiskės. Pasikūnojs
 as mus albro reikala dalimi pusėnis, dalimi Voldemas.
 Bet iš Vlniaus parsivežėm viena mums labai nepagei-
 daujama naujiena: 19-VI naktį prūsų valdros
 lėks išvestas Vokietijon Vlniaus Djeccijos Adm. Michal-
 nevėius. Išvežimo ceremonija buvo labai trumpa. Mėnėtyje
 dienos apie 9½ vakare atvyko pas kun. adm. vadimo-
 mojo platzkomendanto adjutanto, parvarete prabok,
 klamusevėius ir jam liudininkaujant, lotynų kalba
 perskaitė visą riks gravaminus. Iš juos, girdi, Jo Imp.
 Ddonyje lareis lėptas pašalinti adm. ir išvesti Vokie-
 tijon. Tebuvo duota tik 2 valandų išsirengti ir pasiekti,
 jei nori, vėnas kunigas. Administ. pasėmės kun. lėvie-
 kis. Taip išrodo patsai fantas

Tokie tie buvo gravaminai - mes niekinome. Mes, Tarybos prezidiumas, baistai tūs susivarginome. Jei Michalkevičius išvesta meva del Lietuvos klausimo, tai mums padaryti tiesiog meškos patarimas. Tada sunki prieštara mūsų aretos lenkus, bet ir paties Rymo ūpa. Buvo me demans voniūn del iio klausimo interpretuoti, bet aino egzistencijos dar saulaxeme, kol dalykai irok tiek paaiškės. Juk jie gali turėti prieštara Michalkevičius savo labai rimtas apskaitinimus.

Vietos lenkai traukia apskaitinimus ne rindoti neroni. Jiems dabar yra tai labai parankus arkliskas, ant kurio užsidėdus galima Lietuviai paplakti. Na, ir plakama. Visas Vilnius net skambėle skamba: litvomanai šioje, litvomanai tonie!

Ką jie vėl čia, tai būtų tiek to. Juk su tais reikiamais mes jau seniai esame apsipratę. Bet svarbiausia, kad reks visame pasaulyje, reks Ryme ir pas Pačellį. Orai tarsi reikiamas gali mums, ypač irok valandą, nemana pakenkti. Mums, Tarybos Anariams, aino egzistencijos net melnka rodytis pas toki Pačellį. Nebuvo man kada apie tai kalbėti priešidiume, bet mano išmanymu Tavo, Jurgutė, apsilankymas pas Kunajis galėtų mums be galo daug naudoti atnešti. Juk Tavim Pačellį pažinti. Tu reesi lenkų apšauktas litvomanus. Fadel Tavo balso

apie mūsų santykius su lenkais galėtis toliam pėceli
atdaryti. Kalkės Voldemaras, kalkės Prusėkis,
kalkės Smetona, kalkės pogalios ar... vis tai
apjaukė lihomana, kuriems rūpi liksasai Bašny
čios labas, tik su jos pagalba atlikti tautinio
gobsumo reikalai. Kas kiti Tu, kuris Rymuį jam
vėnomas visai iš kitos pusės. Ypač po to, kai
būsi padavęs Kuniejui laiška, kuriame prašytas
prašaisi, kad Tave nepisotų iš Vilniaus vyskupas.

Turgi, Jurgeli, nors gal Tau būtų nemasa
sunkumai, jei tik vokičiai išleisda mūšienin,
Meldriamasai, ruoškis Mūnokenan! Jūs gres-
čian muvarinosi, jiu geriau. Butis gera, kad
lenkai dar nebuvo surukę savaip mūšiest. Kun-
chalk. klausimo. Apie tai turėsi progas Kun-
cijis painformuoti ir apie kitus mūsų Bašnyčios
gyvenimo dalykus. Gal patarti jam, kad ^{Rymas} atsis-
tų pas mūsų koks legats à la Ralt. Varsavon?

Dovanok, Mylimasai, kad Tave apsimunkim toliau

sudavimais, bet pasts, rodo, supasi, kad čia dalykas ištę-
simas ir labai svarbus. Michale incidentas man la-
čiai miegoti neduoda.

Pasvestamas devotoms Tavo malolams, pasi-
vėnu mylinčiam Tave.

Tavo Jęstinas

Panemuni

22-11-918.

Ps. Laikim atsakymu. Gal dėl pasparto uždėm
reikės Tave atijeti Kaunan, tai galis ir Panemunis
uždėm? Nuo utarninko mes turėsime prisiđu-
mo prėdė, kuris teisė kelias dėnas. Ir Vilnius atsi-
rasim, tur but, negrėčiau, kaip apie pėtrūcis.

Kun. St.

3 LAIŠKAS

Chérissime!

Vilniuje baltieji, tie, jau nėra. Bet, kiek
 mūsų yra žinoma, bolševikus pradžiai Vilniuje dar
 nėra likviduoti. Aš nesakau, kad jie būtinai grįš,
 bet grįžti gali. Tuomet tur būt jau daug, daug kran-
 jo ištętos nelaimingųjų mūsų ištėtinė. Tame atve-
 su skaitėsi galėtum atsirasti ir patrai. Lėli kankinim-
 be abejoj labai geras dalykas. Bet kasais, rodos,
 reikią pagalvoti, kas geriau: ar kankinimo varinimas,
 ar pareiga gyventi ir kovauti drevui ir Barmy-
 čiai? Juk ir Tėganytojas yra pasakęs: „si vos per-
 quentes in una civitate, fugite in aliam“. Meli-
 masai, atsimink, kokios pareigos guli ant Tavo
 ir kokios roly turi atlikti Lietuvos ir mūsų Barmy-
 čioj! Brada, mano supratimu, aiški: bešiamėnau
 bolševikus pradžiai, reikią Tam būtinai prisitaikyti
 iš Vilniaus. Juk nebūdamas Vilniuje, vis dar
 galėsi pasitinkti savo dievėrijos ribose.

Ačiū prašau, kad drėstu iš laiško rašyti. Bet
verčiau man tai padaryti mano sūnė. Lietuva
ir jos Barmyčia nėra taip turtinga žmonėmis,
kad galėtų juos tuoj pasirašyti. Ypač tuos
geriausius.

Apie rėtus mūsų reikalus nupasakos
šio laiško paduotojas.

Patverdama Tavo maldoms ir prašy-
damas ganytojo palaiminimo, pasiliekau
mylės ir auksai gerbės.

Kim. Justinas

2-5-969.

4 LAIŠKAS

Excellentissime et Reverendissime!

Šiandien pravaissau iš Paigūnų menas mūsų delegacijos viarys ir impanų, kaip lenkai mūsų politike rengte naujai vilpas. Dalys kai tai name.

Paigūnų dabar ir politike nemana dars intanos viso pasaulio katalikus organizacija, esanti art. mane kontekste su Jv. Tėv. Mūsų klausimas brimas dabar vadinamos „Katalikų Valstijos Romisijos“, kurios piminisima yra kaip pel geras katalikas Howard, anglas. Taisi is Howardui, is apasčiai katalikus veikiamas lenkai išradineja, kad, girdi, buta nemkenimiga sutverti Letuvos is katalikų teis vrilgsmiu. Letuvai patys esu silpnis katalikas, is lenkų glolyami legaly šieip taip išvairuoti prie Basnyčios. Bet Basnyčiai dabar absiolars puiki misija Rusijoje. Čia vėl lenkai jiu plačiai su rusais susidursia, jiu geriau.

Mūsų delegaciję, misiodant is vienu pasauliui, su j. Voldemaru prieiaryje, nepajiege prieš šiuos lenkų darbus tikramai reaguoti, nes jiems is santykiu su lenkų su katalikus veikiais palasyti, is, nesuprantant gerai Basnyčios reikals, sunku tikramai is argumentuoti, kad dalys kai visai atbulai stovi.

Mes čia, rimtai pagalvoję, išrandame, kad šiame dalyke nenas taip naudingai nereaguoti, kaip kad Tamiste.

Todel Tėmista gal malonėm išsirengti pirmą
pasirūm, pasam Rymam. Jura keoragima Ba-
imjios reikalai dabar tur būt nepvialis būtu
su Rymu apkalbėti.

Ši laiška rašau ne savo vieno vardu
praša mane jį pasirašyti ypač mūsų presiden-
tas.

Savo ir ypač mūsų šalies reikalus
pavedu drevotoms Tėmistos maldoms. Tada
mums savo gamytojiską palaiminimą.

Augstai gerbiau ir myliu

Kim. Justinas

Augst. Panemuni

(Haugartij)

2-VI-919.

Į politika nesistū. Į vestim
nigabiu. Nekalotumiamis, kslais is
vabre neg, luvam (dab aron, o i la
Kilo. Aiukšūay. Nor būtu, kad as
imoran kastytu, ju vasa pasauk.

Kronika

KONFERENCIJOS

TARPTAUTINĖS GYDYTOJŲ KATALIKŲ FEDERACIJOS (FIAMC) IR EUROPOS ASOCIACIJŲ VALDYBŲ POSĖDŽIAI ROMOJE

2004 m. kovo 16 ir 20 d.

Posėdžiai vyko Romoje Marijos SS Bambino institute, o šalia jo esančiame Augustiano universitete 17–20 d. vyko tarptautinis kongresas „Gyvybę palaikantis gydymas ir vegetacinė būseną: mokslo pažanga ir ateities dilemos“. Buvau pakviestas dalyvauti ir šio kongreso darbe. Prieš prasidedant kongresui dalyvavau FIAMC valdybos posėdyje kovo 16 d. Posėdžiui vadovavo FIAMC prezidentas prof. Gian Luigi [Gigli](#). Dalyvavo viceprezidentas Joon Ki [Kong](#) (P.Korėja), generalinis sekretorius Fr.[Blinui](#) (Prancūzija), išdėninkas G.[Isajivas](#), žemynų atstovai ir kiti kviestiniai asmenys.

FIAMC prezidentas perskaitė praėjusių 2003 metų darbo ataskaitą. Jį papildė Afrikos, Azijos, Lotynų Amerikos, Pietų Amerikos, Šiaurės Amerikos, Okeanijos atstovai. Visi savo kalbose pabrėžė, kad gydytojai katalikai savo veikloje – konferencijose, suvažiavimuose, seminaruose, spaudoje remia gyvybės kultūrą ir neigia mirties kultūrą – eutanaziją, abortus, kontracetinius vaistus, kovoja dėl žmogaus gyvybės ir orumo nuo pat jos pradžios iki natūralios mirties; nepitaria eksperimentams su žmogaus embrionais, dirbtiniam apvaisinimui mėgintuvėliuose ir t.t.

Trumpai apžvelgsiu Europos asociacijų valdybos ataskaitą. 2003 m. FEAMC neteko dviejų valdybos narių – prof. De [Francini](#) (Italija) ir dr. Kenneth [Roche](#) (Didžioji Britanija); jų atminimas buvo pagerbtas Matrane (Šveicarija). Į FEAMC buvo priimta Bulgarija (25-as narys); o kandidatė yra Švedija. Nutrūko ryšys su Albanija, Austrija, Danija, Airija, Malta. Jį atnaujinti numatoma 2004 m. Valdybos posėdžiai vyksta du kartus per metus: pernai įvyko gegužės 31 d. Vilniuje, spalio 25 d. – Matrane. Posėdžiuose buvo svarstoma: 1) Kampanija prieš eutanazijos legalizavimą Europos Sąjungos valstybėse (įteikti raštai šiuo klausimu Europos Tarybos parlamentinei asambl-

lėjai, skelbtas spaudoje jų turinys). 2) Rengimasis 10-ajam FEAMC kongresui. 3) Reiškiamas protestas prieš kontraceptinio preparato *levonogestrel* (*norlevo, postinor*) vartojimą. 4) Kai kurių valdybos narių dalyvavimas kitose tarptautinėse organizacijose (dr. [Pohunkova](#) ir dr. [J.Glassa](#) – Europos bioetikos komiteto valdybos nariai, dr. [O.Jungo](#) atstovauja FEAMC Jungtinių Tautų organizacijoje Ženevoje, prof. [Haoh](#) dalyvauja Jungtinių Tautų žmogaus klonavimo konferencijoje Niujorke. 5) FEAMC veiklos skelbimas biuleteniuose du kartus per metus.

Be to, posėdyje buvo kalbama dar šiais klausimais: 1) Atskirų žemynų gydytojų katalikų asociacijų kongresai ir būsimas FIAMC kongresas 2006 m. gegužės 12–14 d. Barselonoje. 2) Naujų narių priėmimas. Jais nori tapti pasaulinė Lurdo gydytojų katalikų sąjunga, gydytojai katalikai chiropraktikai (jų sąjungoje yra 310 narių, kurių daugumą sudaro JAV gydytojai); šios organizacijos dar turi pateikti trūkstamus dokumentus. 3) Tarptautinė pagalba gydytojų katalikų organizacijoms. 4) Kompiuterinė informacija (internetinis adresas: www.fiamc.org). 5) Bendradarbiavimas su farmacininkais, slaugytojais, tarptautinėmis katalikų ir kitomis organizacijomis.

Buvo pristatyta diskelyje įrašytos popiežiaus Jono [Pauliaus](#) II kalbos, laišakai, supažindinta su darbais, susijusiais su medicinos, sveikatos apsaugos, bioetikos, gydytojo profesijos, gyvybės ir kančios klausimais per 25-erius jo darbo metus. Diskelis bus išleistas įvairiomis kalbomis ir bus pravartus studijoms, mokslui ir konsultacijoms.

Aptartas eutanazijos klausimas. Kaip žinoma, D.[Marty](#) 2003 m. rugsėjo 10 d. pristatė Europos parlamento asamblėjai projektą įdiegti eutanaziją visos Sąjungos valstybėse. Po debatų ir daugelio organizacijų prieštaraavimo (tarp jų ir FIAMC bei FEAMC) balsavimas neįvyko ir projektas buvo grąžintas komitetui, kad jis per metus parengtų naują tekstą.

FIAMC ir Tarptautinė moterų sveikatos organizacija 2004 m. spalio 13–17 d. parengė Romoje – šiame pačiame institute akušerių-ginekologų III kongresą; jame svarstyta krūties vėžio ir jo ryšio su abortais, kontraceptinių vaistų vartojimu ir kt. problemos.

Aptarti ir FIAMC finansiniai reikalai.

Kongresas Vegetacinių būsenų klausimais prasidėjo kovo 17 d. šv. Mišiomis instituto koplyčioje. Posėdžiai vyko šalia esančiame Augustiano universitete. Kongreso darbe dalyvavo apie 400 gydytojų iš 35 šalių. Buvo padaryti 73 moksliniai pranešimai, pateikti 26 stendiniai pranešimai. Pranešimuose buvo kalbama diagnostikos, gydymo, gyvybės palaikymo klausimais, dėmesys skirtas pastoviai ir praeinančiai vegetacinėms būsenoms.

Baigiantis kongresui, kovo 20 d. jo dalyviai buvo priimti popiežiaus rezidencijoje – jo rūmų IV aukšte esančioje puikioje salėje. FIAMC ir FEAMC valdybos nariai buvome susodinti pirmosiose eilėse. Po FIAMC prezidento prof. Gian Luigi [Gigli](#) trumpos kalbos apie kongreso darbą ir uždavinius kalbėjo Šventasis Tėvas. Jis pabrėžė, kad vegetacinės būsenos pacientai nepraranda savo orumo ir teisių. Čia visų pirma reikia vadovautis krikščioniška nuostata, kad „kiekvienos žmogiškos būtybės vidinė vertė ir asmeninis orumas nesikeičia priklausomai nuo jo gyvenimo sąlygų“. Tokie ligoniai yra globotini nepriklausomai nuo galimybių atsigauti. Reikia teikti visokeriopą pagalbą tokių ligonių šeimoms, nepalikti jų vienu su sunkia žmogiška, psichologine ir finansine našta.

Pasibaigus kalboms, valdybos narius FIAMC prezidentas pristatė Šventajam Tėvui. Tą pačią dieną įvyko ir FEAMC valdybos posėdis. Jam vadovavo viceprezidentas dr. H. [Stevens](#) (Olandija), nes prezidentas prof. J. [Marekas](#) (Čekija) dėl ligos neatvyko. Buvo perskaityta FEAMC 2003 metų darbo ataskaita. Savo ataskaitas pateikė ir sekretorius bei išdininkas. Paskui buvo svarstomi rengimosi FEAMC 10-ajam kongresui klausimai, galutinai patvirtinta darbotvarkė, sekcijų pranešėjai. Buvo atkreiptas visų dėmesys, kad Lietuva aktyviai rengiasi šiam kongresui, yra atsiuntusi apie dešimt pranešimų; nė viena šalis tiek neatsiuntė. Mano pranešimas „Moralinės ligos ir gydytojas katalikas šiuolaikinėje Lietuvoje“ buvo įtrauktas į pagrindinių pranešimų sąrašą. Nutarta, kad kitas FEAMC valdybos posėdis vyks Bratislavoje kongreso metu.

Laisvu nuo kongreso darbo metu lankiausi Šv. Petro Bazilikoje. Tiek einant į ją, tiek lankantis pas popiežių, visi žmonės yra tikrinami detektoriais, panašiai kaip keliaujant lėktuvu. Bazilika visada pilna lankytojų. Po šv. Mišių teko klausyti vargonų stereofoninės muzikos koncertą. Kadangi gyvenau Vatikane, naudojausi proga lankytis jo sode. Gėrėjausi įvairia (iš viso pasaulio) augmenija, besiskleidžiančiais pumpurais, netgi žiedais. Kovo 21 d. rytą atsisveikinau su vaišingais Šv. Mortos svečių namais ir šveicarų gvardiečiais, kurie visada atiduodavo pagarbą einant pro juos, ir išvykau namo.

Habil. dr. Leonas Laimutis [Mačiūnas](#)

MININT ISTORIKO IR MUZIEJININKO JUOZO MACEIKOS GIMIMO 100 METŲ SUKAKTĮ

Juozas Maceika gimė 1904 m. gruodžio 16 d. Lazūnų kaime, Vijos rajone, Gardino srityje (dabar Baltarusijoje). Jo gimtinė tuo metu buvo lietuviška sala, kurią sudarė dvylika kaimų. Dauguma čia gyvenusių žmonių kalbėjo lietuviškai. Šeimoje augo penki vaikai, jauniausias – Juozukas. Tėvai buvo mažžemiai ūkininkai, todėl Juozukui keletą metų teko piemenauti. Dar nelankydamas mokyklos, iš brolių ir seserų anksti išmoko skaityti. 1920 m. Juozas baigė aukštesnio laipsnio pradinę mokyklą. Lazūnų parapijos klebonas Karolis Gumbaragis patarė tėvams gabų sūnų leisti į Vilnių mokytis lietuviškoje mokykloje. Lazūnų parapiją tuo metu vizitavęs vysk. Jurgis Matulaitis, dabar palaimintasis, irgi patarė tėvams Juozą leisti mokytis Vilniuje. 1921–1924 m. jis mokėsi Vytauto Didžiojo gimnazijoje, o 1925 m. perėjo į Vilniaus arkivyskupijos gimnaziją; ją baigęs 1928 m. įstojo į Vilniaus Stepono Batoro universiteto Teologijos fakultetą. 1934 m. universitetą baigė magistro laipsniu.

Dar studijų metais Juozas Maceika pradėjo aktyviai reikštis lietuvių visuomeninėje veikloje. Nuo 1933 m. buvo Vilniaus laikinojo komiteto sekretorius, ilgą laiką vadovavo Vilniaus lietuvių katalikų akademinio jaunimo „Vilties“ organizacijai, buvo Vilniaus lietuvių inteligentų „Romuvos“ klubo pirmininkas, priklausė Lietuvių mokslo draugijai, Lietuvių katalikų blaivybės draugijai. J. Maceika už lietuvišką visuomeninę veiklą lenkų administracijos ne kartą buvo baudžiamas piniginėmis bandomis, jo būte daromos kratos. Nuo 1930 m. pradėjo vesti ekskursijas po Vilniaus miestą ir jo apylinkes. Šį darbą tęsė ir sovietmečiu, Vilniaus ekskursijų biurui padėjo rengti ir mokyti ekskursijų vadovus. Antrojo pasaulinio karo metais, vokiečių kariuomenei užėmus Vilnių, 1941 m. įsidarbino Mokslų akademijos Istorijos institute, o vėliau buvo perkeltas į Akademijos biblioteką dirbti bibliografu. 1944 m. parašė darbą „Vilniaus lietuvių spaudiniai 1919–1939 metais“ (150 mašinraščio puslapių). 1940–1941 m. ir 1945–1951 m. mokytojavo Vilniuje. 1945 m. J. Maceika perėjo dirbti į Vilniaus valstybinį dailės muziejų, kuriame iki 1960 m. buvo Senojo Vilniaus skyriaus vedėju, o po to (iki 1967 m.) – muziejaus fondų saugotoju.

J.[Maceika](#) parašė daug darbų apie Vilniaus praeitį, jo senuosius pastatus, įžymiuosius lietuvius vilniečius, Vilniaus kapines. Tik dalis jų paskelbti, kiti tebėra nespausdinti. J.[Maceika](#) palaikė glaudžius ryšius su savo gimtuoju Lazūnų kaimu, nuoširdžiai bendravo su savo kraštiečiais, buvo jų mylimas. 1998 m. buvo išleista jo parengta knyga „Lazūnai“. Deja, knyga išspausdinta jau po autoriaus mirties. Juozas [Maceika](#) mirė 1991 m. gruodžio 17 d., palaidotas Rokantiškių kapinėse.

Lietuvių katalikų mokslo akademijos salėje (Pilies g. Nr. 8) 2004 m. rugsėjo 24 d. buvo paminėta istoriko, muziejininko Juozapo [Maceikos](#) gimimo 100 metų sukaktis. Dalyvavo jo žmona Salomėja [Maceikienė](#), vaikai, anūakai. Ponia Salomėja papasakojo apie velionį vyrą, apie jo taurumą, kilnumą, darbštumą, dėmesį šeimai. Džiaugėsi, kad nė vienas iš palikuonių iki šiol neketina išvykti į Vakarus ieškoti lengvesnės duonos. Tai vis tėvo ir senelio Juozo [Maceikos](#) auklėjimo įtaka – mylėti savo šalį, rūpintis ja net ir sunkumų dienose. O gal tai iš gimtųjų Lazūnų kovos dėl lietuviybės patirtis, perkelta į savąją šeimą...

Minėjime kalbėjo akad. prof. Antanas [Tyla](#), Šlapelių muziejaus vedėja Alma [Gudonytė](#), Vida [Girininkienė](#) (jos pačios žodžiais, velionio J.[Maceikos](#) mokinė, nes išleidusi knygą „Vilniaus kapinės“). Žiupsnelis šviesių prisiminimų apie velionį išliko ir mano atmintyje.

Su muziejininku, istoriku Juozu [Maceika](#) man neteko tiesiogiai dirbti vienoje įstaigoje, artimiau jį pažinti. Apie jį daugiau sužinojau iš istoriko Adolfo [Raulinaičio](#), su kuriuo nuo 1960 m. rudens dirbau kartu Mokslinėje restauracinėje gamybinėje dirbtuvėje, pasakojimų. Konkretesnė pažintis su Juozu [Maceika](#) prasidėjo susidūrus su Vilniaus Katedros (tuomet vadintos Paveikslų galerija) problemomis. Apie 1966–1967 metus Vilniaus Katedros šiaurės vakarų dalyje (Valavičių koplyčios sienose, portike) pasirodė plyšių. Tuometinis Dailės muziejaus direktorius Pranas [Gudynas](#) raštu kreipėsi į Mokslinę restauracinę gamybinę dirbtuvę prašydamas atlikti „Paveikslų galerijos fundamentų mokslinį tyrinėjimą ir jų sustiprinimą“ (Katedra nuo 1956 m. paversta Paveikslų galerija ir buvo pavaldi Dailės muziejui). Katedros būklei ištirti buvo pakviesti istorikas Adolfas [Raulinaitis](#) ir aš, tuo metu Mokslinėje restauracinėje gamybinėje dirbtuvėje dirbęs inžinieriumi konstruktoriumi. Pirmiausia norėjome patikrinti, ar 1932–1935 m. buvo išbetonuoti visi to meto projektuose numatyti gelžbetoniniai poliai pamatams sustvirtinti. Tuo tikslu Katedros kriptose apžiūrėjome priešakyje išbetonuotas konstrukcijas, atkasėme Katedros sienų išorėje (daugiausia šiaurės vakarų dalyje) kai kuriose vietose pamatus.

Duomenų apie Vilniaus Katedros gelbėjimo komiteto prieškaryje atliktus darbus ieškojome archyvuose, Vilniaus periodikoje. Ieškojome leidinių ir lietuvių kalba. Tada ir suradome 1940 m. išspausdintą A. Juškevičiaus ir J. Maceikos knygą „Vilnius ir jo apylinkės“, kurioje buvo atskiras skyrelis apie Vilniaus Katedrą, skaitėme kitus J. Maceikos leidinius: „Vilniaus Paveikslų galerija“ (1967 m.) ir „Paveikslų galerija“ (1968 m.). Ypač kruopščiai buvo parengta istorinė apybraiža 1956 m. (J. Maceika, Paveikslų galerijos pastatas. Istorinė apybraiža, mašinraštis). Jos pora egzempliorių buvo saugomi Mokslinės restauracinės gamybinės dirbtuvės (nuo 1970 m. – Paminklų konservavimo instituto) archyve. Šioje apybraižoje pateikta Vilniaus Katedros ir varpinės statybų raida, į lietuvių kalbą išversti Katedroje išlikusių paminklinių lentų lotyniški tekstai, Lietuvos didikų kunigaikščių ir Vilniaus pirmojo vyskupo Andriaus su Katedra susijusios fundacinės privilegijos.

Tuometinės Kultūros ministerijos Mokslinė metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba, siekdama padėti spręsti Katedros tyrėjams mokslinius ir metodinius klausimus, buvo sudariusi vienuolikos asmenų komisiją. Komisijos narių sąrašė buvo ir J. Maceikos pavardė. Jis iš komisijos narių, ko gera, buvo labiausiai įsigilinęs į Katedros istoriją, jos problemas. Kiek prisimenu, įvyko keli šios komisijos posėdžiai.

Apie 1970–1971 m. buvau gavęs leidimą Vilniaus universiteto bibliotekos specialiuosiuose fonduose paskaityti prieškarinę vilnišką periodiką – „Kurjer Wileński“, „Dziennik Wileński“, „Słowo“. Apie prieškarinius Vilniaus Katedros gelbėjimo darbus radau duomenų ir lietuviškame laikraštyje „Vilniaus rojus“. 1934 m. gegužės 26 d. 40-ame numeryje paskelbta žinutė: „Lietuvis pabaigė aukštąjį mokslą.

Laikinojo Vilniaus Lietuvių komiteto sekretorius p. Juozas Maceika praėjusiais mokslo metais pabaigė Vilniaus universiteto teologijos, filosofijos ir visuomenės mokslus. Galutiniams egzaminams buvo parašęs magistrinį darbą tema „Proletariato klausimas enciklikoje „Rerum novarum“, ir „Quadragesimo anno“, kurį šio mėnesio 17 d. apgynė ir gavo magisterio titulą“.

Man nusirašant į sąsiuvinį šią „Vilniaus rojus“ informaciją, atsimenu, tame pačiame skaityklos kambaryje sklaidė laikraščių komplektą ir pats J. Maceika. Vis dėlto tada prieiti prie jo ir pakalbinti nesiryžau; gal buvome per mažai pažįstami.

Vieną kartą buvau pakviestas į ekskursiją po Rasų kapines. Ekskursijai vadovavo J. Maceika; jis išsamiai pasakojo apie žymiuosius čia palaidotus Vilnijos žmones, ypač apie lietuvius. Ne kartą Vilniaus gatvėse sutikdavau J. Maceiką, pasisveikindavome, jis pasidomėdavo, kaip vyksta Vilniaus Ka-

tedros tyrimo bei remonto darbai (1977–1979 m. Katedros stogai buvo dengiami vario skarda, atnaujinami kai kurių koplyčių interjerai, 1984–1986 m. dėl naujos oro kondicionavimo sistemos įrengimo buvo atliekami archeologiniai tyrimai). Keletą kartų ir pačioje Katedroje aiškinau, ką nauja tyrimų metu joje esame suradę. Rodžiau pirmosios Katedros glazūruotų plytelių grindis, brėžinyje pavaizduotą tos Katedros planą.

Stengdamasis atgaivinti prieš keletą dešimtmečių buvusius įvykius, neseniai varčiau savo užrašus apie Vilniaus Katedrą. Atkreipiau akis į žinutę, išrašytą iš J. Maceikos 1956 m. apybraižos apie Paveikslų galerijos pastatą. Šios apybraižos skyrelyje apie Katedros aikštę J. Maceika rašė: „Yra žinių, kad anais senaisiais laikais dabartinės Katedros aikštės viduriu tekėjo Vilnelės upelis. Tačiau senoji upelio vaga ilgai išdžiūvusi. Dabartinės Vilnelės vaga buvusi kunigaikščio Gedimino prakasta, o nuo tada senoji Vilnelės vaga nuo Trijų Kryžių kalno krypusi į vakarus ir tekėjusi pro dabartinį Maironio parką, Radvilaitės ir Magdalenos gatvėmis¹ sukusi į šiaurę, kur pro Katedros aikštės vidurį Vrublevskio gatve įtekėjusi Nerin ir XVIII a. gale buvusi žemėmis užpilta“. Matyt, prieškaryje (o gal dar anksčiau) geologai buvo padarę prielaidą apie Vilnios kairiosios vagos ankstesnę vietą ir vėlesnį tos vagos perkėlimą toliau į pietus nuo Katedros. Taigi J. Maceika kruopščiai kaupė tuos faktus ir sąžiningai sudėjo į savo 1956 m. apybraižą.

Pastaraisiais metais Vilniaus pilių teritorijoje padaryta žymiai daugiau geologinių gręžinių, o tiriant Valdovų rūmų pamatus ir jų aplinką – ir archeologinių atodangų iki pat pirminio grunto (įžemio). Ir iš tiesų, dabar nustatyta, kad prieš 700–800 metų kairioji Vilnios vaga yra buvusi gerokai arčiau prie Katedros pietinės sienos, o nuo dabartinio varpinės bokšto ji sukusi į šiaurės rytus ir vėl tekėjusi ne per toliausiai nuo Katedros šiaurinės sienos. Vadinasi, J. Maceikos užrašyti duomenys turėjo realų pagrindą, nors buvo ir primiršti.

Minėtinas dar vienas J. Maceikos apie Vilniaus Katedrą užrašymas, neseniai tapęs gan aktualus. 1956 m. apybraižoje J. Maceika rašė, kad XVIII a. pabaigoje architekto Lauryno Gucevičiaus perstatytoje Katedroje „aplink pastatą einantis karnizas padarytas iš tašyto akmens, atgabento iš Bromos“. Mūsų restauratoriai, prieš kelerius metus tvarkydami Katedros aikštę, buvo radę keletą natūralaus akmens blokų, įmūrytų Katedros šoninių kolonadų pjedestalų bazėse. Tada jie rašė, jog šie blokai ir yra tas tašytas akmuo, kurį

¹ J. Maceika apybraižą parašė 1956 m. Tuomet Radvilaitės ir Magdalenos gatvių pavadinimai jau buvo pakeisti į naujus sovietinius. Tačiau J. Maceika apybraižoje vartojo senuosius, istorinius.

XVIII a. pabaigoje minėjo su Katedros remontu siejami dokumentai. O tereikėjo jiems paskaityti J. Maceikos 1956 m. apybraižą ir žvilgsnis būtų nukrypęs į Katedros karnizus.

Sovietmetyje ne sykį ekskursijų metu esu lankęs dabartinėje Baltarusijos teritorijoje išlikusius Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės paveldo objektus – universitetus, pilis, bažnyčias. Keletą kartų netgi buvau aiškintoju – gidu (remdavausi Mykolu Balinskiu, viena kita populiaria brošiūra). Ekskursijų metu aplankydavome ir Lydą, Lipniškes (jos LDK laikais buvo ilgą laiką glaudžiai susijusios su Vilniaus Žemutinės pilies arsenalu), Lazūnus – tauraus lietuvių muziejininko, istoriko Juozo Maceikos gimtinę. Džiaugdavomės, kad šis žmogus, nors ir gyvendamas Vilniuje, savo nuoširdžiu švietėjišku darbu nuo Lietuvos kamieno istorinių aplinkybių atskirtas sritis bent dvasiškai sieja su Lietuva.

Baigdamas norėčiau pacituoti minėtoje J. Maceikos knygoje „Lazūnai“ įžangos, parašytos kalbininko, Lazūnų apylinkės lietuviškų šnektų tyrinėtojo dr. Aloyzo Vidugirio, žodžius: „Iš Lazūnų kaimo kilęs ir Vilniuje veikęs Juozas Maceika buvo viena tauriausių ir intelektualiausių Pietryčių Lietuvos asmenybių, išaugusių ir užsigrūdinusių lenkų ir kitų okupacijų metais. Žymus lietuvių kultūros ir visuomenės veikėjas, didis Lietuvos mylėtojas, eruditas, istorikas ir muziejininkas, puikus Vilniaus ir plačių jo apylinkių architektūros ir meno žinovas, švietėjas ir kovotojas už Pietryčių Lietuvos su Vilniumi gražinimą Lietuvai. Kaip asmuo jis buvo patrauklus savo aukšta vidine kultūra, pakantumu ir tolerancija, nepaprastu darbštumu ir kantrybe, kuklumu ir enciklopedinėmis žiniomis“.

Dr. Napalys Kitkauskas

MŪSŲ JUBILIATAI

Nuoširdžiai sveikiname Jubilatus: dr. Stasę *Dzenuškaitę*, dr. Magdaleną *Karčiauskiene*, dr. mons. Vytautą *Kazlauską*, dr. Vytautą *Lastą*, dr. mons. Petrą *Puzarą*, LKMA akad. habil. dr. Antaną *Tylą*, dr. Edvardą *Vidmantą* linkėdami kūrybinės sėkmės ir Dievo palaimos visoje jų veikloje*.

DR. ALFONSUI *ŠEŠPLAUKIUI* (TYRUOLIUI) – 95-ERI

Alfonsas *Šešplaukis* (Tyruolis) – pedagogas, poetas, vertėjas, kritikas, filosofijos daktaras – gimė 1909 m. rugsėjo 10 d. Linkuvoje, Šiaulių aps. 1928 m. baigęs Linkuvos gimnaziją, Lietuvos universiteto Teologijos-filosofijos fakultete studijavo germanistiką ir lietuvių filologiją. Pats Jubilatas sako: „Iš universiteto profesorių geriausiai menu prof. J. *Eretą* kaip germanistą. Diplominiam darbui jis mėgo duoti palyginamąsias temas, pavyzdžiui, iš vokiečių ir lietuvių literatūros. Ypač didelį įspūdį padarė prof. S. *Šalkauskis* savo Rytų–Vakarų jungties idėjomis. Jis buvo didžiai kultūringa asmenybė. Gan familiarus ir neišdidus buvo prof. P. *Dovydaitis*, Vasario 16-osios Akto signataras, redagavęs daugybę žurnalų, bet neišleidęs nė vienos knygos. Populiariai, su humoru sausakimšai auditorijai psichologiją dėstė vysk. Mečislovas *Reinys*, bolševikų nukankintas, kaip ir P. *Dovydaitis*“ (XXI amžius, 2004 08 25). 1933 m. baigęs VDU, A. *Šešplaukis* mokytojavo Kauno jėzuitų gimnazijoje, 1934–1937 m. – Marijampolės marijonų gimnazijoje, 1937–1944 m. – Šiaulių berniukų gimnazijoje. Kartu 1928–1931 ir 1943–1944 m. buvo Lietuvos radiofono bendradarbis. 1944 m. pasitraukė į Vakarų. „Lietuva, – sako A. *Šešplaukis*, – dabar pasidarė šventas žodis, tabu. Už tėvynės ribų, už „geležinės uždangos“ jos ėmiau ieškoti svetimos literatū-

* Plačiau žr. LKMA Metraštis, t. 15, 1999.

rose. Į svetimą kraštą buvo išsineštas tėviškėje gautas palikimas: gimtinės meilė, jos įtaka kūrybinei veiklai, nusiteikimas ir svetur išlikti deramam lygyje“ (*XXI amžius*). 1949 m. Insbruko (Austrija) universitete už disertaciją apie J.G.[Herderį](#) ir baltų tautas gavo daktaro laipsnį. Mokytojavo Vokietijoje, persikėlęs į JAV dėstė Kolumbijos (Niujorkas) ir Notre Dame (Indiana) universitetuose, nuo 1978 m. – universiteto pensininkas (emeritas), apsigyvenęs Čikagoje, dirba literatūrinį bei mokslinį darbą, nebemokytųjų.

A.[Šešplaukis](#) eilėraščius (dažnai A. Tyruolio slapyvardžiu) rašyti pradėjo ketvirtoje gimnazijos klasėje ir per 74 metus (1929–2003) išleido 74 knygas (poezijos – 8, poezijos vertimų – 15, prozos vertimų – 10, poezijos antologijų – 7, mokslinės literatūros – 23, vadovėlių mokykloms – 11). Lietuvoje išleista: *Lietuva pasaulinėje literatūroje* (1985, II leid. 1995 Kaune), *J.G. Herderis ir baltų tautos* (1995), *Pirmoji lietuviška knyga naujųjų tyrinėjimų šviesoje* (1997), *Lietuvių ir pasaulinės literatūros baruose* (2 d., 1994–2000), *Pažintis su rašytojais ir knygomis* (2 d., 1995–1997) ir kt.

Be pedagoginės, mokslinės veiklos, dr. A.[Šešplaukis](#) buvo aktyvus visuomenininkas: jis Lietuvių žurnalistų sąjungos narys, Lietuvių katalikų mokslo akademijos narys, Kultūros instituto narys, 1953–1955 m. JAV Lietuvių bendruomenės Niujorko skyriaus Švietimo tarybos narys. (žr. *JAV lietuviai. Biografių žinynas*, t. 2, Vilnius, 2002, p. 331).

Visus savo darbus, jėgas, veiklą Jubilatas skyrė Tėvynei kaip padėką „už visa tai, ką buvo davusi savo neužmirštamaj padangėj“.

Linkime Gerb. Jubilatui sveikatos, sėkmės, Dievo palaimos ir toliau darbuojantis savo gimtosios Lietuvos labui.

LKMA Centro valdyba

Recenzijos

Prof. Aldona Gaigalaitė, Jūratė Žemaitienė.

Juozas Purickis-Vygantas. Vilnius: Vilniaus knyga, 2004, 410 p.

Nepriklausomybės metais Lietuvos istoriografijoje vis labiau įsigilinama į sritį, anksčiau buvusią vien emigrantų istorikų prerogatyva, – politines tarpukario veikėjų biografijas. Asmenims, kūrusiems valstybę, lėmusiems jos politinę bei socialinę raidą XX a. pirmojoje pusėje, skiriami straipsnių rinkiniai, monografijos. Tai nėra lengvas žanras – autorius turi būti ne tik gerai susipažinęs su tyrinėjamo laikotarpio politiniu, socialiniu, kultūriniu gyvenimu, bet ir suprasti savo herojaus vaidmenį to meto įvykiuose, išvengti pagundos jį pernelyg sureikšminti arba nutylėti klaidas.

2004 m. vasaros pradžioje išėjusi žinomos istorikės prof. Aldonos Gaigalaitės ir žurnalistės Jūratės Žemaitienės knyga apie dr. Juozą Purickį papildė jau gana gausią istoriografiją apie tarpukario Lietuvos politikus, visuomenės veikėjus. Kai kurios ryškiausios asmenybės yra sulaukusios ne vieno, bet kelių biografų dėmesio. Tiesa, apie J. Purickį to pasakyti negalima: išsami jo biografija vis dar nebuvo parašyta.

Kuo pirmiausiai intriguoja skaitytoją žymiųjų asmenų biografijos? Karjeros sėkmė (gyvenimu „viršūnėse“), asmeninio gyvenimo dramomis, elgsena svarbiausiomis tautos ar valstybės gyvenimo akimirkomis, politiniu svoriu? Kiekvienas skaitytojas tokiose knygose tikriausiai ieško sau įdomių puslapių. J. Purickio biografija, atrodytų, tinkama šiam žanrui – herojus buvo iškopęs į politinį olimpą ir priverstas jį palikti („sacharino“ byla), išgyveno asmeninę dramą (ekskunigas), priklausė tik „valdžios partijoms“ (pradėjęs politinę karjerą kaip krikščionis demokratas, vėliau prisišliejo prie tautininkų). Taigi tiriamą įdomaus likimo žmogaus gyvenimo istorija.

Knyga kiek neįprasto turinio. Ją sudaro keletas skyrių, kuriuose analizuojama pagrindinės J. Purickio veiklos sritys: politinis, mokslinis bei publicistinis darbas. Prof. A. Gaigalaitės plunksnai priklauso J. Purickio biografinis „karkasas“, politinės, visuomeninės veiklos bei mokslinio palikimo analizė, jos marčios J. Žemaitienės – J. Purickio publicistikos ir publicistikos apie jį patį pristatymas. Tačiau šie skyriai sudaro tik mažesnę turinio dalį, kita apima kruopščiai suregistruotą J. Purickio bibliografiją (beveik 1200 pozicijų) ir storą pluoštą jo straipsnių, surinktų iš 3–4-ojo dešimtmečio krikščio-

nių demokratų bei tautininkų periodikos. Taigi knyga yra ne tik biografijos tyrimas, bet ir šaltinis. Jos tekstas gausiai iliustruotas nuotraukomis ir tarpukario periodikoje spausdintais šaržais, karikatūromis.

Be abejo, knyga skirta specialistams, – A. Gaigalaitė be jokio gailėsčio „įmeta“ skaitytoją į Pirmojo pasaulinio karo lietuvių diplomatijos, politinių įvykių verpetą, kur sukasi gausybė pavardžių, veikia galybė organizacijų, viena po kitos vyksta jų organizuojamos konferencijos ir t.t. Būtent šis verpetas išmušė Šveicarijoje studijavusį J. Purickį iš taikos metais pasirinktų gyvenimo vėžių. Matyt, tuomet nutolo nuo pastoracinio ir mokslinio darbo, kuriam taip ilgai ruošėsi. Jis dalyvavo visuose užsienyje vykusiuose Lietuvos valstybės atkūrimo 1915–1918 m. įvykiuose, nors ir nebuvo centrinė jų figūra. Dr. J. Purickio pavardė – ir tarp pirmųjų besikuriančios Lietuvos diplomatų, ir tarp Lietuvos Valstybės Tarybos ir Steigiamojo Seimo narių.

Aukščiausias J. Purickio pasiektas postas buvo užsienio reikalų ministro portfelis Kazio Griniaus vyriausybėje. Nors jį išlaikė neilgai (1920 m. birželio–1921 m. gruodžio mėn.), tačiau jis sėkmingai susidorojo su užduotimis pasiekti tarptautinio Lietuvos valstybės pripažinimo *de jure*, rūpinosi Vilniaus ir Klaipėdos kraštų prijungimu prie Lietuvos. Dėl spekuliacijos bylos atsistatydinęs iš ministro pareigų, J. Purickis po kelerių metų trumpam dar buvo grįžęs į gana aukštus vyriausybinius – URM Ekonomikos ir Teisių ir administracijos departamentų direktoriaus – postus. Vėliau pasinėrė į žurnalistiką, visuomeninę veiklą. Netikėtai mirė 1934 m., išgyvenęs vos 50 metų.

Surinkusi gausybę faktinės medžiagos, biografijos autorė patikslino kai kuriuos istoriografijoje kartojamus klaidingus faktus (pavyzdžiui, apie J. Purickio datą ir gimimo vietą; ypač įdomios pastabos apie kaltinimą H. Senkevičiaus ir I. Paderevskio šalpos fondui nepagrįstumą (p. 24), būtent – jei lenkų fondas neignoravo lietuvių, tai turėjo būti ištis istorinė intriga, sužlugdžiusi dviejų tautų atstovų bendradarbiavimą).

Dauguma politikų, žymiųjų visuomenės veikėjų buvo ir yra kontroversiškos, spalvingos asmenybės. Nesant asmeninių atsiminimų, dienoraščių, sunku suvokti jų poelgius, motyvaciją. Rašydama J. Purickio biografiją, autorė dažniausiai vengia jo veiklą, politines iniciatyvas vertinti; nėra ir šiaip jau moksliniame darbe įprastų išvadų, nors biografinei knygai jos nebūtinės. Atsargiai, neutraliu tonu parašyta knyga vis dėlto palieka skaitytojui daug neatsakytų klausimų. J. Purickio likimas rodytų jį buvus gyvenimo aplinkybių tėkmei pasidavusią asmenybę – tai jos tikriausiai vertė kelis kartus peržiūrėti esminius savo įsitikinimus. Jis sėkmingai baigė tris dvasines mokyklas (Kauno seminariją, Peterburgo dvasinę akademiją ir Freiburgo kata-

likų universitetą), buvo įšventintas kunigu, tačiau pastoracinio darbo nedirbo; apgynė daktaro disertaciją, bet vėliau istorijos mokslu nesidomėjo, nedėstė aukštosiose mokyklose ir nerašė mokslo darbų. Kaip valstybės veikėjas, dr. J. [Purickis](#) galbūt gana ilgai neįsivaizdavo su kitomis valstybėmis nesusijusios, nepriklausomos Lietuvos ateities (taip galima paaiškinti jo pritarimą gana pavojingiems politiniams eksperimentams: Uracho – [Mindaugo](#) II monarchijos idėjai, 1920–1921 m. [Hymanso](#) projektui). Jis ilgai buvo krikščionių demokratų sparne, formavo jų politinę liniją, rašė Konstituciją, bet po gruodžio 17 d. perversmo, kaip jau minėta, užsiangažavo kaip A. [Smetonos](#) šalininkas (1930 m. išėjusioje knygoje „Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis“ būtent jis parašė skyrių apie perversmo būtinybę ir naudą). Matyt, pastarųjų metų Lietuvos politinio gyvenimo patirtis sustiprino dėmesį politikų „viešųjų ir privačių interesų konfliktui“, todėl išvydus daugiaaukščio J. [Purickio](#) namo nuotrauką (p. 83) iš karto kyla klausimas, kiek galėjo kainuoti anuomet tokia statyba, ar tikrai valdininko ir žurnalisto atlygis leido jai sukaupti tiek santaupų?

Kaip ir visose knygose, šioje irgi galima šį bei tą papildyti, patikslinti. Pavyzdžiui, J. [Purickio](#) žmona Elena, su kuria jis susituokė Maskvoje, buvo stačiatikė, gimusi Chersone 1901 m. gegužės 21 d. Mergautinė jos pavardė buvo [Polivoda](#); 1918 m. ji ištekėjo Chersone už stačiatikio Vladimiro [Skriabinio](#), su kuriuo 1926 m. išsiskyrė (tais pačiais metais gruodžio 20 d. susituokė civiline santuoka su J. [Purickiu](#)). Po vyro mirties E. [Purickienė](#), matyt, nemažai laiko skyrė religiniams ieškojimams, lankėsi Rytų apeigų vuskupo Petro [Būčio](#) apologetinėse paskaitose ir 1937 m. lapkritį Kauno Švč. Sakramento bažnyčioje buvo jo prijungta prie Katalikų Bažnyčios¹.

Būtina patikslinti, kad arkivyskupas Jurgis [Matulaitis](#) mirė ne 1934 m. (žr. p. 86), bet 1927-aisiais. Tiesa, 1934 m. jo palaikai Kaune buvo ekshumuoti ir pergabenti į Marijampolę.

Atkreiptinas dėmesys į kai kuriuos netiksliai vartojamus terminus (J. [Žeimantienės](#) tekstuose): negalima Žemaičių kunigų seminarijos ir Peterburgo dvasinės akademijos vadinti „katalikų katechetinėmis mokyklomis“ (p. 131), t.y. tokiomis, kuriose mokyta katekizmo. Taip pat netikslu rašyti „<...>Šv. Raštą, Evangelijas <...>“ (ten pat), nes Evangelijos ir yra Šventasis Raštas. Ką reiškia „pigus, supaprastintas katechetizmas“ (p. 8)? A. [Gaigalaitės](#) teisingai rašoma P. [Būčio](#) pavardė J. [Žeimantienės](#) tekste ir asmenvardžių rodyklėje klaidinga – „P. Bučys“ (p. 119–120).

¹ Vyskupo P. [Būčio](#) 1937 m. lapkričio 22 d. raštas Kauno arkivyskupijos Metrikų skyriui, LCVA, f. 1674, ap. 1, b. 22, l. 37.

J.Purickio pavardė, taip dažnai minima istorikų darbuose, enciklopedijose politinių įvykių kontekste, įvairių organizacijų, leidinių redakcijų bei bendradarbių sąrašuose, įgijo asmeninius bruožus. Taigi tapo ryškesnis ir istorinio laikotarpio paveikslas. Recenzuojamoji knyga – profesionalus, kompetentingai atliktas darbas. Šiuo tyrimu domėsis ne tik istorikai. Berods dar labiau nei valstybei J.Purickis nusipelnė žurnalistikai. Abi autorės plačiai rašo apie dr. J.Purickio-Vyganto darbą laikraščių redakcijose, Žurnalistų sąjungoje. Tai įdomus, spalvingas tarpukario žurnalistikos istorijos puslapis.

Dr. Regina Laukaitytė

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Aaronas 122
Abelardas 109
Abelkis P. 386, 424, 425, 453
Abernathy C.I. 168, 170
Abironas 122
Abneris 266
Abramavičius A. 166, 170, 174, 188
Abraomas 232, 236
Abromavičius S. 426, 453
Absalomas 234
Adomas 236
Adomavičius B. 85
Adrikoniuszas 420
Agostino S. 145
Agota, šv. 277
Albertas Didysis 100, 109, 114
Albertas, kar. 253
Albrechtas 393
Albrechtas Habsburgas 333
Aleksa A. 488, 497
Aleksa P., kun. 44
Aleksandras 79, 93
Aleksandras Halietis 100
Aleksandras Jogailaitis 267
Aleksandrovičius I. 491, 493
Aleksandrovskis S. 45
Ališauskas 130
Ališauskas V. 251, 268, 495, 497
Aliulis V., MIC 176, 182, 188
Almonaitis V. 375, 380
Aloyzas Gonzaga, šv. 271
Alsėdiškis L. 315
Alvarezas 392
Ambrasas K., kun. 521
Ambrozaitis 36
Andrichomijus (van Andrichem) K. 395
Andriejus Bobola, šv. 271, 304
Andriekus L., OFM 353
Andruškevičius J. 492
Anilionis P. 444–446
Anjou K.R., kar. 332
Ankersmit F. 612
Ansgaras, šv. 356
Antanevičius P. 93
Anzenbacher A. 215, 226
Anziulytė-Ruginienė M. 397, 453
Aquaviva C., JS 291
Arangio-Ruiz V. 143, 170
Arata A. 54
Arendt H. 566, 570, 574
Aristotelis 100, 140, 141, 145, 168, 170, 192, 193
Arlauskas K., kun. 447
Arrupė P., t. 342
Astra L. 601, 614
Ašmantas A. 532
Augustinas, šv. 100, 109, 145, 411
Avicena 100

Babinas J. 492
Babinas P. 492
Babinovskis M., kan. 78–80
Bacevičius D. 492
Bacevičius V. 56
Bačkis A.J., kard. 544, 561
Bačkis S.A. 528, 532–534, 536, 543, 552, 556
Bagdonavičius V. 51
Bagienskis C. 491, 493, 495
Bagužas B., kun. 437, 453
Bakonis E. 601, 609, 613
Bakštys A. 430
Balčiūnas V., prel. 533, 534, 538–543, 553, 557
Balinskis (Baliński) M. 376, 380, 670
Balkutė R. 397, 417, 453
Balsys V., kun. 503
Baltakis P.A., OFM 178, 188
Baltramiejus, vysk. 79
Baltuška P., kan. 13, 14
Baltuška V. 501
Barakauskis P. 426
Baranauskas A., vysk. 509–517, 531, 532
Baranova J. 612, 613
Baras K. 119, 120
Barbo M., nunc. 262, 333
Barbora, šv. 272
Bartašius 79
Bartkevičius V. 92
Bartkus G. 176

- Bartoloni R., arkiv. 49, 53, 54, 537
 Bartoševičius 79
 Bartuška V., mons. 504, 505
 Barukas 510
 Basys E., kun. 15, 16
 Batllori M. 604, 613
 Batoras S. 475
 Baudrillard J. 567, 571
 Bauman Z. 151, 153, 170
 Baxter R. 194, 196
 Beauchamp T.L. 197, 226
 Beynartas A.K., kan. 90
 Bekadelis (Becadelli) A. 256
 Belarminas R., šv. 334
 Benediktas XV, pop. 35
 Benistevskis J., vysk. 89
 Benonas, šv. 295, 296, 298
 Benthamas J. 192, 198, 201, 208
 Benz E. 115
 Berenis V. 602, 604, 607, 613
 Bernardas Klervietis, šv. 100, 390
 Bernardinas Sienietis 257
 Bernardoni (Bernardone, Bernardonus) J.M., JS 294
 van Beethovenas L. 427
 Betz J.F. 597
 Bialozoraitė M. 94
 Bialozoras J., vysk. 320
 Bielensteinas A. 396
 Bieliauskas P., kun. 43
 Bieš A.P., SJ 310
 Bildžiukevičius J. 273
 Bilevičius J. 94
 Birnstein U. 404, 453
 Biržiška M. 118
 Biržiška V. 314, 510, 513–515
 Bistras L. 34, 46, 47
 Bitinas V., kun. 551
 Bižys N. 584
 Byškovskis J., vysk. 89
 Blaščikas (Błaszczuk) G. 77, 80, 82, 84, 96
 Blaževičius (Błażewicz) V., kun. 644
 Blažytė J. 430, 454
 Blinstrubas A. 94
 Blinui F. 663
 Bloom A. 192, 221, 226
 Bockwoldt G. 590, 596
 Boethius 100
 Bogienskis C. 491
 Boldvinas (Baldwin) Dž. 612
 Bona, kar. 79, 376
 Bonaventūra 100, 412
 Boneris I. 257
 Bonfante P. 143, 170
 Bonifacas IX, pop. 412
 Bopp L. 595, 596
 Borisevičius V., prel. 11, 51, 52, 60–64, 180, 383, 387, 436–438, 451, 452, 502, 529–532
 Borkowska M. 309
 Borkowska U. 261
 Borowski J. 302, 303, 306
 Bortkevičienė 25
 Boruta J., vysk. 3–6, 11, 63, 251, 331, 345, 347, 387, 394, 430, 449, 450, 454, 465, 466
 Bouttats G. 273, 286
 Bovkevičius J., prel. 20, 21
 Bowie N.E. 197, 226
 Boxa (Bokša) P. 291
 Božimovskis J. 512
 Braidio P. 586, 590, 596
 Brazaitis J. 528, 532
 Brazauskas M. 378, 380
 Brazys Pr., kun. 539, 541
 Bretkūnas J. 511, 513
 Brizgys V., vysk. 501–503, 505, 506, 532, 552, 556
 Brizis (Bricius, Briccius, Brictius) J., JS 294
 Brūzgas 130
 Bružas K. 372, 380, 399, 469, 472, 478, 481, 497
 Bružikas J., SJ 436–438
 Bucevičiūtė J. 439, 441, 442, 454
 Bučinskas 130
 Būčys Pr.P., vysk. 50–52, 530, 533, 677
 Būga K. 396
 Bulotaitė L. 582, 584
 Bumblauskas A. 601, 613
 Buonaccorsi F. 256, 263
 Buragas V. 528
 Burgesijus (Burghesio), kard. 358
 Burke T. 192
 Bušmienė E. 397, 417
 Butkevičius P. 491, 493, 495
 Butkienė O.G. 584
 Butrimas A. 346, 357, 468, 470, 471, 482–484, 488, 497
 Butterfield H. 613
 Büttneris 111
 Bužinskis S. 319
 Caravita B. 162
 Carlyle T. 613
 Carr E. 613
 Cattani R. 360
 Centoz A., arkiv. 502
 Cerri A. 141, 162, 170
 Cervini M. 274
 Cevoli M. 275, 284, 286
 Chemerinsky E. 167, 168, 170
 Chilinskis 511

- Chodkevičius J.K. 79, 305, 402, 475
 Chrizostomas, šv. 193
 Chrościcki J.A. 276
 Cieplakas J., arkivysk. 41
 Cimosa M. 585
 Cinavičienė 417
 Ciparis J. 440, 454
 Cosmo III, kunig. 278
 Crisafulli V. 161, 171
 Croce W. 587, 596
 Czerski J. 488, 497

 Čaisas 125
 Čamans J., prel. 554, 556
 Čepėnas J., kun. 16, 20, 32
 Čerbulėnas K. 290, 307
 Česaitis I. 48, 529, 530
 Česnys B., kan. 529, 530
 Čiaginas N. 301, 302, 304
 Čibiras K., kun. 28, 30, 31, 34, 38
 Čicerinas 44
 Čiurinskas M. 6, 251, 259, 268
 Čivardė 50

 Dabrila J., kun. 503
 Dambrauskas L., kun. 445
 Dambrauskas-Jakštas A., prel. 510, 512, 514, 515, 547, 548
 Danavskis K., kun. 488
 Danielis 510
 Danielius 235
 Dargis S. 426
 Darvinas Č. 590, 607
 Datonas 122
 Datzrathas A. 296
 Dauginis S. 329
 Daugirdaitė I. 315
 Daugirdaitė-Sruogienė V. 490, 497
 Daukantas D. 491
 Daukantas S. 493, 498
 Daukša M. 394, 395, 512
 Daukšaitė E. 431
 Daukšienė J. 353
 Daunoravičius E., t. 328
 Degėsys L. 610, 614
 Dembovskis 86
 Denifle 99, 102
 Dičiūnas P. 18
 Dietl J. 226
 Dijakowskis, kun. 28–30
 Dinzelbacher P. 608, 614
 Dirsė 130
 Dlugošas (Długosz) J. 256, 261, 263, 264
 Dobrovolskis L. 491–493
 Dogelis P., kan. 25, 26
 Dolci C. 278, 282

 Domininkas, šv. 404, 493
 Dominykas Osmietis 403
 Donskis L. 118
 Dosickas W. 192
 Dovydaitis P. 16, 18–20, 26, 27, 37, 41, 49, 671
 Dovydas, kar. 233, 234, 266, 349
 Dowgird T. 376, 378–380
 Dowley T. 403, 404, 454
 Drey J.S. 590
 Drėma V. 290, 307
 Dublinskis, vysk. 445
 Ducos M. 143, 170
 Dulskis R. 5, 229, 237
 von Dunin-Borkowski St. 595
 Duninas P. 332
 Duoblys G. 609
 Durkheimas É. 151
 Dvarionas B. 427
 Dzenuškaitė S. 671

 Eckhartas J. 5, 97–116
 Efreimas Airietis 410
 Egerija 520
 Eleasaras R. 196
 Elena, šv. 520
 Elijas, pran. 234
 Eliša 234
 Ellertas, kun. 337
 Elzbieta, kar. 332
 Elzbieta Habsburgaitė 253, 261, 276
 Engelis 112
 Engelsas F. 151, 153, 171
 Engert 595
 Epifanijas, šv. 411
 Eretas J. 5, 49, 97–103, 105–107, 109–116, 533, 537, 538, 541, 542, 548, 552–555, 559, 671
 Erodas 406
 Estera 236
 Euripidas 168
 Evans B. 110, 116
 Exeler A. 586, 591, 597
 Ezekielis, pran. 235, 510

 Faidutis 54
 Falbowski J. 296
 da Fano A. 121
 Federavičienė E. 561
 Feigelmanas N. 315
 Feldšteinas 124
 Ferreri Z., vysk. 259, 260, 265, 266, 268, 269, 274, 332, 334
 Filonas Aleksandrietis 349
 Finkelšteinas O. 121
 Flascius M. 328

- Florijonas, šv. 276
 Foucault M. 570, 609
 de Folingio 358
 Fra Hilarione 274, 275, 277, 279, 284, 286
 de Francini 663
 Frankevičius (Frankiewicz, Frankowicz,
 Frąckiewicz) J., JS 294
 Frederikas Jogailaitis, arkivysk. 253
 Frydrichas III, imp. 262
 Frydrichas, kard. 267
 Fultas K., kun. 59

 Gadonas A. 95, 495
 Gaigalaitė A. 8, 13, 32, 42, 47, 54, 675–677
 Gailevičius A. 61
 Gailienė D. 582, 584
 Gailienė J. 240, 249
 Galdikas J., kan. 52
 Galdikovskis D. 492, 497
 Galdikovskis H. 491, 492
 Garasimavičius M. 22
 Gasparri P., kard. 33, 35, 37, 41
 Gasparski W. 226
 Gaščiūnas K., kun. 445
 Gattereris M. 594
 Gauronskis V., kun. 444
 Gavėnas Pr., kun. 536
 Gavrilavičius J. 488
 Gedgaudas J.Pr., prel. 358, 446, 464
 Gedgaudas P. 79
 Gedvila 130
 Gedvilas Č. 450, 454
 Geišas M.E., vysk. 400, 402
 Gelgota V. 52
 Genys J. 373, 380
 Gerulis J., kun. 426, 431
 Gerwinas 130
 Gevaert J. 586, 597
 Giddens A. 567
 Gidžiūnas V., kun. 539
 Giecevičius L. 492
 Giedavga 91
 Giedraitienė K. 92
 Giedraitis J. 92
 Giedraitis J.A., vysk. 496, 498, 513, 559
 Giedraitis M., t. 257
 Giedraitis M., vysk. 345, 395, 399–401
 Giedraitis St., vysk. 78, 85, 91
 Giedraitis Vl., kun. 87
 Gigli G.L. 663, 665
 Gil Cz. 309
 Gilius (Gyls) K., kun. 630, 631
 Gilius J. 631
 Giordani I. 145, 170
 Gira L. 25
 Girard P.F. 143

 Girdvainis St. 554, 556
 Girdziejauskas 130
 Girininkas A. 468
 Girininkienė V. 667
 Girnius S. 606, 614
 Girsks T. 315
 Giżycki J.M. 481, 491, 497
 Glassa J. 664
 Glaubitzas J.K. 297
 Glinskis A. 492
 Gobis J. 120, 128, 129
 Goethe 16, 111
 Golicynas 24, 49, 56, 60
 Gosievskis V. 323
 Göttler J. 591, 593–595
 Grabmannas 99
 Graf A. 590
 Gray Ch.B. 167, 170, 171
 Grajauskas, kun. 51
 Grasewicz J., kun. 59
 Gratianus 109
 Graužinis 42
 Gräve K. 230, 235
 Green S. 192, 226
 Gregotovičius K. 299, 300
 Greimas G. 249
 Gricevičius A. 8, 562, 599, 606, 611–614
 Grigaitis J., MIC 530
 Grigalius Didysis 145
 Grigalius Nazianzietis, šv. 411
 Grincevičius Č. 534, 535
 Grinius J. 541
 Grinius K. 46, 47, 676
 Gropo G. 598
 Grosse G. 234
 Gruber H. 335
 Grunder J. 595
 Gruzinskaitė 337
 Gruževskis J. 87
 Grzebień L, SJ 310, 315
 Gucevičius L. 669
 Gudaitytė B. 5, 97, 116
 Gudynas P. 361, 667
 Gudonytė A. 667
 Gumbaragis K., kun. 666
 Gutas T. 51
 Gutschera H. 404, 453
 Guzevičius 43
 de Guzmanas D. 403

 Hana 235
 Hanusevičius (Hanusiewicz) J., prel. 645
 Haoh 664
 Hare R.M. 192, 226
 Hart H.L.A. 158, 170
 Hartmannas, kard. 644

- Hauckas 99, 111
 Haukas 112
 Hegelis G. 390–392, 454, 613
 Heideggeris M. 566, 568
 Hemel U. 586, 590, 597
 Henrikas III, kar. 475
 Henz H. 595, 597
 Herbartas J. 591
 Herderis J.G. 672
 Herubavičius S.P. 93
 Hiacintas, šv. 276
 Hincza M., t. 326
 Hingstas 59
 Hirscheris J.B. 588–590
 Hitleris A. 12, 56–58, 120, 130, 134, 335
 Hymansas 677
 Hobbes T. 149, 150, 168, 170, 574
 Höffner J. 149, 192, 170, 226
 Honorijus III, pop. 403
 Horacijus 100
 Hornsteinas 99
 Howard 648
 Hrebnickis, kun. 325
 Hrineveckis K. 21, 23
 Hubertas M., OP 327
 Hugonas Senviktorietis 100, 109
 Husas J. 255

 Ignacas iš Goa, šv. 312
 Ignacas Lojola, šv. 271, 276, 295, 296, 298, 304, 340–342, 395, 588
 Yla S., kun. 528, 530–532
 Ilgovskis E. 94
 Inglehart R. 565
 Ingot M., SJ 310
 Inocentas IV, pop. 174
 Inocentas VIII, pop. 495
 Inocentas XII, pop. 429
 Irenėjas, šv. 182, 411
 Isajivas G. 663
 Išganaitis A. 51
 Ivanas III, did. kunig. 254
 Ivanovas B. 5, 117, 128, 137
 Ivinskis Z. 77, 80, 96, 135, 267, 270, 272–274, 276–279, 285, 332, 393, 412, 416, 454, 532–535, 537, 541, 548, 552, 553, 559
 Ivoška 130
 Izaijas, pran. 234, 236
 Izidorius Sevilietis, šv. 234

 Jablonskis J. 618, 621, 622
 Jablonskis K. 77, 80, 96
 Jacksonas R. 167
 Jäger E. 376, 380
 Jakimavičius J. 303, 304
 Jaknavičius J. 314
 Jakštas A. 510, 512
 Jakštas J. 452
 Jakubauskas K. 328
 Jałbrzykowski R., arkivysk. 20, 504
 Jaloveckas R. 290, 307
 Jameson F. 567, 573
 Jankauskas G., kun. 521
 Jankevičiūtė G. 283–285
 Janušienė V. 6, 239, 240, 249
 Jasas R. 80
 Jasudavičius T., t. 329
 Jaszewicz O. 299
 Jatulis P., kun. 77–81, 96, 357–359, 539, 541
 Jaugelavičius M. 79, 88
 Javorskis B., t. 329
 Jekaterina II, imp. 22
 Jeremijas, pran. 235, 510
 Jeronimas, šv. 389, 411
 Jėzus Kristus 11, 84, 103, 122, 123, 129, 144, 156, 176, 181, 183, 229, 231, 255–257, 267, 275, 277, 286, 288, 295, 296, 314, 340–342, 348–350, 354–356, 359, 384, 387–392, 395, 398, 401, 405–411, 414, 416, 420–422, 432, 435, 437, 440, 446, 449, 452, 458, 460, 464, 509, 519–525, 551, 581, 587, 604, 618, 619, 621
 Joakimas, šv. 298
 Joannes Chrysostomus 233
 Jogaila, kar. 83, 178, 253, 254, 273, 332
 Jogailaitė Ona, kar. 79, 84
 Jokūbaitis A. 310
 Jokūbaitis J. 474
 Jokūbaitis P. 474
 Jokūbas, apašt. 233, 254, 327, 410
 Jokūbas, vysk. 145
 Jonas Albertas 263, 264, 267
 Jonas iš Duklos, šv. 257
 Jonas Kantietis, šv. 298
 Jonas Kapistranas, šv. 256
 Jonas Kazimieras, kar. 86–89, 92–94, 333
 Jonas Kentietis 257
 Jonas Krikštytojas, šv. 419
 Jonas Paulius II, pop. 11, 12, 62–64, 147, 170, 174, 177, 180, 183, 188, 226, 229, 230, 341, 387, 446–448, 450, 453, 463, 580, 617, 618, 621, 622, 624, 664
 Jonas XXIII, pop. 170, 540, 558
 Jonas, vysk. 85
 Jonatanas 266
 Jonauskas F. 426, 427
 Jonavičius (Kęsgaila) St. 79
 Jonušas A., kun. 551
 Jovaiša L. 6, 251, 272, 309, 329, 495, 497
 Jovaišas K. 179, 189

- Jovaišienė E. 240, 249
 Juciūtė E. 441, 442, 454
 Jučas M. 5, 77
 Judita 236
 Judzta J. 329
 Juknevičius S. 567
 Jungo O. 664
 Juozapas 233, 266
 Juozapas [Flavijus] 349, 350
 Juozapas II, kar. 590
 Juozapas, šv. 272, 296, 348, 459
 Juras Pr., prel. 556, 559
 Jurkus P. 481, 497
 Jurkus-Puzanovskis A. 631
 Juškevičius A. 668
 Juškevičius J. 5, 139, 171
 Juškevičius P. 491

 Kabisch R. 596
 Kačkovskis T. 491
 Kairys St. 39
 Kalimachas, žr. Buonaccorsi F.
 Kalinauskas J. 329
 Kalvaitis J. 53
 Kalvinas A. 196
 Kalvinas J. 149
 Kampmann Th. 595, 597
 Kamuntavičienė V. 7, 346, 481, 498
 Kantas I. 210–216, 226, 588
 Kapsukas-Mickevičius V. 42, 338, 339
 Karalius J., kun. 555
 Karčiauskienė M. 671
 Karevičius P., vysk. 41, 434, 502, 524
 Karolis I, kar. 196
 Karosas A., vysk. 41, 45, 502–505, 529, 643, 644
 Karpienė K. 88
 Karpis B. 86
 Karvelis P. 47
 Kasakauskis J., kun. 360, 383, 385, 418, 421, 448, 456, 457
 Kasparavičius A. 14, 31, 39, 44, 45
 Katilius A. 3, 4, 8, 23, 629, 643
 Kauneckas J., kun. 444, 446
 Kautz H. 595
 Kazakevičius J., kan. 87, 88
 Kazimieras Jogailaitis 253, 261, 262, 264, 267, 333
 Kazimieras, šv. 3, 4, 6, 8, 251, 253–292, 294–298, 303–305, 307, 313, 331–335, 340, 343, 629–631, 635, 637, 639, 641
 Kazlauskas V., mons. 533, 557, 671
 Keblaitis A., kun. 51
 Kelpša A. 92
 Kelpšaitė-Stanislovaite (Monkevičiūtė) H. 473, 474

 Kelsen H. 175, 188
 Kenstartas S. 87
 Kepalaitė A. 584
 Kęsgaila M. 79
 Kęstailaitis J. 92
 Kiaula T., SJ 315, 316
 Kierneris J. 297
 Kiliano L. 271
 Kirkor A.H. 290, 307, 325
 Kirsnowskis, kun. 30
 Kiška S., vysk. 78, 398–400, 402
 Kiškis S., prel. 13, 79
 Kitkauskas N. 670
 Klemensas Aleksandrietis 100, 182
 Klemensas Romietis 182
 Klemensas VII, pop. 278
 Klemensas VIII, pop. 274, 278, 291
 Klemensas XI, pop. 411
 Kłos J. 290, 307
 Klostermann 588, 589, 596, 597
 Kmieliauskas A. 304
 Knapiński R. 276, 285
 Kniežuševičius J. 92
 Kniukštaitė M. 431
 Knogleris K. 270
 Kochanskis V. 492
 Kodelskis A. 492
 Kolanczyk K. 143, 170
 Kolvenbachas H.P., SJ 340, 341
 Komenskis (Comenius) J.A. 587, 590, 597
 Kong J.K. 663
 Konstantinas Didysis 390, 520
 Korė 122
 Korvinas M., kar. 253, 332, 333
 Kosakauskas A. 423
 Kosakovskis J. 93
 Kosmovskis K. 319
 Koščicas M. 319
 Košutis B. 93
 Kotryna Genujietė, šv. 257
 Kowalczyk M. 259, 266
 Kowalewski A. 328
 Krasauskas R., kun. 528, 534
 Krasinskis A., vysk. 20–23
 Kraszewski I.J. 290, 307
 Kristina, šv. 277
 Kročė (Croce) B. 613
 Kroll G., SJ 348, 350, 356
 Krupavičius M., prel. 33, 36, 53, 117–119, 137, 502–504, 532
 Kubilaitis J. 492
 Kubiliūnas P. 59, 60
 Kudaba Č. 396, 454
 Kuklys J. 430
 Kukta J., vysk. 42, 46, 338, 434
 Kulakauskas T. 324

- Kuncevičius J., šv. 630
 Kundzevičius K. 492
 Kuntzė 280, 281
 Kuolys D. 609
 Kuprelytė A. 346
 Kuraitis P., kan. 530
 Kuršaitis F. 512
 Kutautis (Kutowć) K. 92
 Kuzmickas B. 601, 614
 Kviklys B. 17, 18, 386, 454, 471, 481, 498, 505

 Landaueris 111
 Lapinskaitė-Tiškienė P. 495
 Lapinskis L. 492
 Largier N. 105, 110, 115
 Lastas V. 671
 Laukaitis J., kun. 515, 645
 Laukaitytė R. 8, 429, 431, 439, 454, 678
 Laurinčiukienė L. 600, 601, 609, 614
 Lauro G. 270, 271
 Lauro M. 275, 286
 Lavagna C. 161, 170
 Lazauskas J. 240, 249
 Lebedys J. 77, 80, 96
 Lempertas R. 167
 Lena M. 581, 582, 584
 Leninas V.I. 56, 152, 170
 Lenzenweger J. 404, 454
 Leonardi C. 257
 Leonas IV, pop. 411
 Leonas P. 174, 175
 Leonas X, pop. 269, 275, 276, 278, 287, 288
 Leonas XIII, pop. 146, 170
 Lepačinskis J., kun. 402
 Lévanas A. 531, 532
 Levickis Z., kun. 645
 Liauksminas 395
 Licas S., JS 289
 Liekis Š. 122
 Lindworski J. 595
 Linkaitytė G. 584
 Lipniūnas A., kun. 58
 Liškevičienė J. 273, 282, 285
 Liubiancas 338
 Liudvika Marija, kar. 93
 Liudvikas Didysis, kar. 332
 Liudvikas Grenadietis 395
 Liuima A., kun. 533, 534, 538, 540–543, 548–550, 553, 557
 Liuteris M. 149, 194, 412
 Liutkevičius 338
 Liutkevičius M. 492
 Locke J. 144, 150, 168, 590
 Lopacinskis J., vysk. 351, 407

 Lorentz S. 297, 307
 Lorkovskis M., t. 323
 Łowmiański H. 375, 380, 396
 Lozoraitis S. 54
 Lozorius 147
 Luciani M. 162
 Lukas, apašt. 348, 356, 410, 580
 Lukaševičius A. 8, 617, 624
 Lukoševičius 426
 Lukoševičius A. 562
 Lukošienė M. 493, 498
 Lutostanskis F. 491

 Maceika J. 8, 666–670
 Maceikienė S. 667
 Maceina A. 49, 117–119, 134, 137, 279, 532
 Macejavičius 338
 Mackevičius Jonas 284
 Mackevičius Jurgis 91
 Mačernis V. 352, 353, 438, 467, 469
 Mačiulis J. 514
 Mačiūnas L.L. 8, 665
 Magyla A. 240, 249
 Mayer P.A., kard. 462, 463
 Majeranovskis V. 281
 Makiavelis (Macchiavelli) N. 149, 171
 Maksimovičius P. 492
 Malachovskis W., kun. 59
 Malakauskis P. 179, 188
 Maldeikis P. 501, 502, 504
 Malinin 439
 Maliukevičius Z. 40, 43
 Mantvydienė K. 92
 Marcelas, pop. 341
 Marcinkus J. 586, 597
 Mardevaldas G. 329
 Marekas J. 665
 Marija Magdalietė, šv. 295, 296, 298
 Marija, Švč. 84, 272, 273, 277, 281, 282, 287, 288, 295–298, 314, 346, 355, 359, 383–385, 391, 408–414, 416–421, 423, 430, 432, 435, 436, 440, 446–451, 457, 458
 Markauskaitė N. 6, 251, 289, 291, 292, 307, 308, 346, 416, 454, 482–484, 488, 497
 Marksas K. 151–154, 171, 607
 Martarello A. 277, 278, 284, 286
 Martina G. 585, 597
 Marty D. 664
 Marz F. 595, 597
 Masalskis A. 84, 95
 Maslauskaitė S. 6, 251, 269, 270, 279
 Maslauskienė 51
 Mastovičius D. 492
 Matatijas 266

- Matulaitis-Matulevičius J., pal. 6, 8, 22, 25, 28, 30–33, 35, 37–39, 41, 43, 45, 48, 180, 251, 331, 335–337, 340, 343, 429, 643, 648, 666, 677
- Matulionis T., vysk. 11, 43, 62–64
- Matulis St., kun. 19, 533, 537
- Mažylis P. 132
- Mažvydas M. 310, 322, 393, 394
- McGinn B. 109, 115
- Medišauskienė Z. 629
- Meilius K. 5, 139, 171
- Meilūnas T. 304
- Meilus E. 375, 380
- Mercati A. 585
- Mergenecas K., t. 315
- Merkys V. 78, 493, 498
- Meškauskas P., kun., MIC 435, 450, 452
- Michalkevičius K.M., prel. 22, 29, 645, 646
- Mickevičius J. 424, 426, 452, 469, 472
- Mickūnas A. 586
- Mickūnas E. 7, 345, 467, 469–471, 473, 474, 477
- Migurienė O. 316
- Mikalojus I, pop. 411
- Mikalojus, šv. 299
- Mikelėnas V. 163, 164, 171, 174, 188
- Mikelėnienė D. 163, 164, 171
- Millas J.St. 192, 198, 201, 202, 227
- Mindaugas, kar. 178, 356, 396, 397, 404
- Mironas Vl., kun. 39–44
- Miroševskis F. 319
- Misiukevičius A. 430
- Misius K. 80, 81, 346, 358, 470–472
- Miškinis A. 372, 380, 399, 481, 497
- Mykolas Lietuvis 83
- Mykolas, šv. 296
- Moehler J.A. 590
- Molskis A., t. 329
- Montesquieu 144
- Moore G.E. 202
- Morkūnas M. 13
- Morkus, apašt. 356
- Mosteyko E. 491, 493
- Motiejus Hunijadžis, kar. 262
- Motuzas A. 386, 397, 448, 454
- Moulin L. 309, 327
- Mozè 122, 222, 233
- Muckermann F., SJ 331, 335–340, 343
- Müller 588, 589, 596, 597
- Mulokas J. 302, 303
- Muravjovas M. 21, 22
- Napoleonas 590
- Narjauskas G., prel. 35
- Narkevičaitė D. 94
- Narmantas J. 94
- Nash L. 226
- Navickas 527
- Navickas A. 562, 619, 624
- Navikevičius J., kun. 551
- Nečajus M. 329
- Nedzinskas A. 240, 249
- Nedzinskienė T. 240, 249
- Nemeikšis A., prel. 21
- Nenėnas, kun. 20, 23
- Neronas, imp. 123
- Nerrincq F., SJ 284, 286
- Nickel J.W. 167, 171
- Niemirovskis P. 281
- Niesiecki K. 475, 476
- Nietzsche F. 220, 570
- Niewier F. 274
- Nikolajus I, car. 289
- Nikžentaitis A. 369, 375, 380
- Ninfa, šv. 277
- Nisbetas (Nisbet) R.A. 568
- Noè V. 462, 463
- Nojus 236
- Norgiālo (Norgēla) P. 491–493
- Norkus Z. 600, 605, 607, 612–614
- Novak M. 192, 226
- Novelli P. 277, 278
- Novickis J. 492
- Obstas J.F. 296, 324
- Ochmanskis J. 77, 96
- Offele W. 591, 597
- Oginskis G. 86
- Ohlmeyer A. 230, 234
- Okminskis F.B. 79
- Olaus Magnus, 376
- Olavas, kar. 356
- Olešnickis Z., vysk. 276
- Olivija, šv. 277
- Olšauskas K., prel. 48
- Ona, šv. 272, 281
- Oppenheimeris Fr. 149
- Origenas 100, 145, 182
- Orvidavičius 79
- Overadto P. 271, 284, 286
- Pacaitė-Važinskienė O. 488
- Pacas K., vysk. 87, 494
- Pacas K.M. 320
- Pacas M., vysk. 358, 359, 401
- Pacelli E., žr. Pijus XII
- Pacevičius A. 345, 482, 483, 497, 498
- Pacevičius M. 492
- Pačelis 42
- Padberg R. 595–597
- Paderevskis I. 676

- Padolskis V., vysk. 3, 4, 7, 500–507, 509–517, 519–526, 527–546, 548, 552–554
 Pagani I. 360
 Paknys M. 81
 Pakštas K. 50, 530–532
 Paladin L. 161, 162, 171
 Palaima V. 284
 Paleologaitė S. 254
 Paliūkas J., kun. 448
 Palovinskas 132
 Palšis P., kun. 448
 Paltarokas K., vysk. 17, 43, 284
 Palubinskas (Połuboiński) A.H. 84, 87, 281
 Pankauskas J. 531
 Papczyński S., kun. 429
 Papée F. 271, 285
 Parčevskis P., vysk. 494
 Pasanauskis M. 93
 Paszenda J., JS 290, 294, 296, 297, 307
 Pašolskis P. 93
 Paterson K. 582, 584
 Paukštys J., kun. 532
 Paulauskas 444
 Pauliukas J.A., kun. 520
 Paulius III, pop. 341
 Paulius VI, pop. 146, 171, 409, 453, 618, 624
 Paulius, apašt. 107, 144, 195, 510, 521
 Paulius, t. 358, 359
 Pautienius S., kun. 513
 Pečkienė B. 79
 Pečkovskis M., kun. 86
 Perquin N.C.A. 595, 597
 Perrey N. 286
 Pesche K.H. 192
 Pestalocis J.H. 588
 Petkevičius 43
 Petkevičius J. III, vysk. 399, 401, 402
 Petkevičius M. 491
 Petkovičius B. 85
 Petraitis J., kun. 533
 Petraitis R. 394, 453
 Petras Inocentijus de Molina 419
 Petras Lombardietis 100, 109
 Petras, apašt. 176, 327
 Petraškevičius V. 492
 Petrauskas 51
 Petrauskas D., kun. 435
 Petrauskas J., kun. 428
 Petrauskis J., kun. 423, 424, 426–428, 452
 Petravyčia A. 402
 Petrika J., kun. 503
 Pfeifer Fr. 110, 112, 114, 116
 Pfliegler M. 595
 Pfliugeris J. 329
 Piccolomini E.S., pop. 256
 Pico R. 274
 Piekosiński F. 475
 Pijus IV, pop. 392
 Pijus V, pop. 412
 Pijus X, pop. 430
 Pijus XI, pop. 34, 35, 45, 121, 189, 646
 Pijus XII, pop. 540, 558, 644, 646
 Pikelis S., kun. 88
 Pilotas 406
 Pilsudskis K. 95
 Pisarskis D. 492
 Pizzardas, kard. 538
 Platonas 100, 140, 168
 Pličiauskienė 51
 Plotinas 103, 108
 Plukta 130
 Plumpa P. 176, 179
 Pluškevičius J. 491
 Pociėjus M. 91
 Pociūtė-Abukevičienė D. 360, 385, 418, 421, 453
 Pohoskis G., t. 327, 328
 Pohunkova 664
 Polivoda E., žr. Purickienė
 Polonskis V., kun. 437
 Poplatek J. 294, 296, 297, 307
 Posock J.G.A. 158, 171
 Poška A. 520
 Požėla 46
 Pranciška, šv. 257
 Pranciškus Asyžietis, šv. 390
 Pranciškus Ksaveras, šv. 271, 295, 296, 298, 312
 Pranciškus Paolis, šv. 257
 Pranciškus, šv. 272, 281, 312
 Pranckūnas S. 135
 Praniauskaitė (Proniewska) K. 347, 351–353, 386, 454
 Prankevičius (Prankonis) J., žr. Frankevičius J.
 Prašmantaitė A. 7, 496, 498, 500, 509, 517
 Pregeris 111
 Preikšas J., vysk. 445–447
 Prielgauskas 438
 Prišcinskis P. 324
 Prizgintas J., kun. 483
 Pryszyński F. 297
 Prochaska A. 265
 Prochovičius J. 310, 324
 Proklas 100
 Protasevičius G., t. 327
 Protasevičius R. 492
 Protasevičius V., vysk. 395
 Prunskis J., kun. 35
 Prunskis P., kun. 535
 Pruskus V. 5, 191, 226, 227

- Pseudodionisijas 100, 113
 Pugačevskis (Puhačevskis) P. 359, 405, 416
 Pukys P., prel. 427–429, 454
 Purickienė E. 677
 Purickis-Vygantas J. 8, 33, 36, 48, 645, 646, 675–678
 Pušinis 439
 Puzaras P., mons. 671
 Puzinas A. 441

 Quantas J.J. 512
 Quint J. 110, 115

 Rabas J. 591, 597
 Rabikauskas P., kun. 78, 267, 270, 272–275, 277, 285, 309, 332–334, 342, 357, 400, 404, 454, 534, 536, 539, 541, 553, 558
 Račius P. 315
 Radvila A.S. 315
 Radvila J. 88
 Radvila K. 87, 88
 Radvila Našlaitėlis M.K. 292, 520
 Radvilaitė L.K. 88
 Radvilienė O. 86
 Radzevičius A. 91
 Radžvilas V. 7, 562, 565, 575
 Ragaišis J., kun. 385, 398–400, 405, 407, 408, 416, 417, 419, 422, 423, 453, 481, 498
 Ragažinskas A. 481, 498
 Raila E. 488, 498
 Rajeckas V. 597
 Rakavičius A. 92
 Rakutis V. 475
 Ramanauskas 130
 Ramsden P. 597
 Rapalis A. 469
 Rastenis V. 121, 132
 Raškauskas 130
 Ratti A., žr. Pijus XI
 Raulinaitis A. 667
 Rauscheris A. 192
 Rautenstrauchas F.St. 588, 590
 Ravazinas J., t. 327
 Rawls (Rowlsas) J. 192, 218, 219, 225
 Razma A. 535
 Ražaitis M., kun. 532, 559
 Reinys M., arkivysk. 3–5, 11–20, 23–28, 30–35, 37–64, 502, 671
 Reitelaitis J. 511
 Reivydas T. 426, 427
 Reklaitis K., kun. MIC 533
 Reklaitis P. 271, 275, 278, 280, 285
 Remeikis J., kun. 122

 Resheris N. 192, 201, 226
 Rėza J. 511
 Rėza L. 512
 Rezzaghi R. 590, 597
 Richardas 100
 Richter M. 158, 171
 Rimantienė R. 468
 Rimkevičius A., kun. 86
 Riūzenas (Rüsen) J. 599, 600, 605, 613
 Ryan L. 226
 Rygiškių Jonas, žr. Jablonskis J.
 Ryškovskis J., prel. 315
 Roche K. 663
 Rohde H. 595, 597
 Rolt C.E. 113, 115
 Römeris M. 185, 188
 Roppas E., arkivysk. 22, 644, 645
 Rostovskis S. 321
 Rousseau J.J. (Ruso Ž.Ž.) 144, 150, 168, 171, 588
 Rozalija, sv. 277
 Rožek M. 276
 Rubšys A. 520, 521, 618, 624
 Rudamina A. 395
 Rugevičiūtė G.R. 7, 563, 577, 584
 Rumševičienė K. 92
 Ruškytė R. 176, 186

 Sabaliauskas A. 7, 345, 383, 455, 462
 Sailer J.M. 590
 Saint-Simonas 151, 154
 Sakevičius J., kun. 533
 Salij J. 230, 236
 Salys A. 366–372, 374, 380, 396, 479, 531
 Samuelis, pran. 233, 235
 Sankauskis J., kun. 423
 Sapiega L. 292, 305
 Sapiega M. 91
 Sapiega P. 94, 95
 Sarbievijus 395
 Schilling H. 589, 591, 593–595, 598
 Schneideris F. 594
 Schultzas D. 269
 Semaškaitė 95
 Seneka 100
 Senkevičius H. 676
 Senkus V., kun. 429, 432
 Serapinas P., kun. 444
 Serbonovičius 424
 Sergijus I, pop. 411
 Seuse (Suso) H. 97–99, 101, 107, 114–116
 Sidgwickas H. 198
 Siedentop L. 155, 171
 Siestrencevičius L., vysk. 89
 Sieverding K. 586, 597
 Sikstas IV, pop. 333, 411

- Simaitis A., mons. 461
 Simaška V. 88
 Simonas iš Lipnicos, pal. 257
 Simonas Kirėnietis 406
 Skarga P. 268
 Skawid P. 491
 Skilskis P. 485, 491, 492
 Skipitis R. 39
 Skriabinas V. 677
 Skrinskas R.G. 410, 454
 Skrodzakis J. 512
 Skulskis J. 491
 Skvireckas J., arkivysk. 42, 50, 509, 510, 515, 516, 517, 523, 533, 548, 552, 556
 Sladkevičius V., vysk. 445, 446
 Slendzinskis V. 281
 Sloskans B., vysk. 537, 553, 555, 556
 Slušnytė M. 354
 Smaižinskis T. 491
 Smetona A. 12, 40, 42, 47, 48, 53, 55, 64, 119, 131, 136, 189, 644, 646, 677
 Smilgys P. 177
 Smith A. 150, 195
 Sniečkus A. 441
 Sokratas 140
 Sol P. 492
 Solovjovas V. 538, 542, 559
 Sorgi P. 360
 Sova J., diak. 437
 Spengla V. (Žilinskas A.) 16, 19, 60, 62
 Sprogis I. 81
 Stace W.T. 113, 116
 Stigel E. 98, 107, 115
 Stalinas J. 12, 53, 56, 64
 Stanaitis Pr. 131
 Stanislovas iš Kazimiežo, pal. 257
 Stanislovas Kostka, šv. 271, 282, 295, 296, 298, 314
 Stanislovas S. 513
 Stanislovas, šv. 271, 275, 276, 282, 630
 Staniukynas A., kun. 513
 Stankevičius-Butrimavičius M. 79, 85
 Starcevičius (Starcewicz) G., t. 328
 Starovolskis S., kun. 474, 476
 Stasiulevičiūtė A.A. 7, 561
 Staškevičius J., kun. 439, 440, 454
 Staugaitis J., vysk. 8, 33, 35, 428, 429, 436, 453, 502, 643, 645, 648, 649
 Stauryla (Staurylavičius) E.M. 477
 Steinbükleris F.J. 296
 Steponavičius A. 316
 Steponavičius J., vysk. 445, 447
 Steponavičius V. 425, 426
 Stevens H. 665
 Stewart D. 586
 Stockmeier P. 404, 454
 Stoetzel J. 565
 Streikus A. 15, 440, 454
 Stroupis (Struopis?) J. 494
 Struhl K.O. 226
 Stulginskis A. 34, 47, 51
 Stupnicki H. 475, 476
 Subačius P. 3, 4, 8, 25, 325, 336, 602, 614, 629
 Sutkevičius D. 491
 Sužiedėlis S. 118, 135
 Svencickis G., kan. 268, 270, 334
 Svetlovas E. (Aleksandras Menis) 230
 Svirenkavičius B., vysk. 412
 Svirtunas I. 495
 Šalčius J., kun. 13, 15, 16, 20, 27, 28, 31–33, 39, 42, 44, 46–49, 53
 Šalčius M., kun. 14
 Šalkauskis St. 117–120, 134, 137, 536, 537, 542, 548, 551, 553–555, 559, 585, 593, 594, 598, 671
 Šandys J.M. 477
 Šarnelienė O. 474
 Šarnelis (Szornel) I. 467, 474, 476, 477, 480
 Šarnelis D. 474
 Šarnelis Jackus 477
 Šarnelis Jonas 467, 474–476, 480
 Šarnelis Jurgis 474, 475, 477, 480
 Šarnelis M. 474
 Šarnelis V. 474
 Šarnelis-Jurgaitis M. 474
 Šarnelis-Jurgaitis S. 473, 474
 Šarnelis-Jurgaitis Stanislovas 474
 Šarnelytė K. 474
 Šavlinskis R. 492
 Šešplaukis (Tyruolis) A. 8, 671, 672
 Šetkus B. 601, 614
 Šimaitė O. 58
 Šimkavičius J. 310
 Šinkūnaitė L. 299, 301
 Šinkūnas R. 80, 81
 Šipauskas (Szypowski) J., kun. 3, 4, 8, 629–632, 641
 Šiugžda E. 13
 Šiugždinis V. 347, 386, 454
 Šiukšta K. 91
 Škirpa K. 118
 Šlepavičius 133
 Šleževičius M. 39
 Šmulktys A., kun. 33, 36, 644
 Šrubauskis P., t. 322
 Šumauskas M. 441
 Šumpeteris (Schumpeter) J.A. 193, 226
 Šutinienė I. 599–603, 605, 607, 614
 Šverebas P. 345, 481, 484, 498
 Švogžlys N. 530

- Tacitus 143
 Tadas Judas, šv. 295, 298
 Tamburini 324
 Tamošaitis A., SJ 540
 Tamošaitis I. 117, 120, 128
 Tamošauskas J., kun. 440, 442
 Tamošauskas P., kun. 423, 424
 Tamoševičius 130
 Tarabildienė D. 284
 Tarasenska P. 370, 380
 Targoviska J. 257
 Tarvainis P., kun. 86
 Tauleris J. 97–99, 101, 107, 114–116
 Tauran J.L. 185, 188
 Taurinskas 439
 Tautavičius A. 472
 Tautietis St. 46
 Tawney R.H. 197, 226
 Tęćinski G. 305
 Teresė, šv. 277
 Teresėlė, šv. 181
 Tertulijonas 182
 Thornell 477
 Tininis J. 126
 Tiška L. 495
 Tiškevičius A., vysk. 35, 351, 383, 407, 419, 422, 456, 494
 Tiškevičius A.H., vysk. 494
 Tiškevičius E.J., vysk. 87, 400
 Tiškevičius J., vysk. 347, 350, 357, 358, 383–385, 399, 400, 402, 403, 405–408, 416, 418, 419, 425, 438, 451, 455, 494
 Tyla A. 528, 667, 671
 Tobin F. 102, 116
 de Tocqueville A. 148, 154–157, 171
 Todesas D. 61
 Tomas Akvinietis, šv. 100, 109, 114, 145, 171, 193, 195
 Tomas Kempietis 256
 Tomas, apašt. 387
 Tory A. 118
 Totoraitis J., kun. MIC 358, 385, 400, 402, 407, 408, 419, 423, 455, 481, 483, 488, 493, 494, 498
 Truska L. 118
 Tūbelis J. 55, 131
 Tulaba L., prel. 15, 501–506, 516, 528, 531–534, 541–543, 553
 Tumas J.-Vaižgantas 338, 339, 514
 Tumėnas 443
 Tupalskis E., prel. 21
 Turauskas E. 541
 Turskytė V. 353, 354
 Ugnievskis S., t. 328
 Ulčinaitė E. 292, 307
 Underhill E. 110, 116
 Urachas 677
 Urbanas 130
 Urbanavičius P., prel. 52
 Urbonaitė A. 13
 Urbonas II, pop. 390
 Urbonas J. 430
 Urbonas VI, pop. 412
 Urbonas VIII, pop. 360, 400, 402, 405, 406, 418
 Urbonavičius P., prel. 51
 Urnikovičius G. 491
 Uršulė, šv. 295, 296, 298
 Uscila K. 325
 Uszyłło, prel. 31
 Vaclovas, šv. 276, 282
 Vaicekauskas M. 360, 385, 418, 421, 453
 Vaičiulaitis 535
 Vaičius A., vysk. 444–449, 462, 463
 Vaina (Woina) B., vysk. 291, 292, 305
 Vainaitė-Bialozorienė D. 91
 Vainilavičiūtė V. 8, 562, 585, 598
 Vaišnora J., kun. 51, 360, 385, 399, 411, 417, 419, 420, 455, 531–534, 537, 541, 548, 553, 559
 Vaišvilaitė I. 6, 41, 251, 253, 309
 Vaitiekienė E. 176
 Vaitiekus, šv. 276
 Vaitkevičius V. 367–370, 372, 380
 Vaitkevičius, kun. 422
 Vaivada V. 345
 Valančius G. 438
 Valančius K.L. 5, 173, 175, 176, 178–180, 188, 190
 Valančius M., vysk. 17, 77, 78, 80, 96, 350, 351, 357, 358, 371, 380, 385, 386, 398, 399, 401, 403, 405, 406, 419, 453, 481, 488, 492, 493, 498, 514, 531
 Valatka V. 468, 469
 Valavičius E., vysk. 271, 400
 Valavičius J. 84, 91, 92, 94, 95
 Vallery-Radot J. 292, 307
 Vambutas P., kun. 93
 Vasiliauskienė A. 7, 14, 15, 55, 59, 98, 500, 527, 528, 533, 534, 536, 538, 541, 544, 547, 548, 551
 Vasiliūnienė D. 360, 481–483, 498
 Vaza K.F., vysk. 315, 326
 Vážinskis V. 488
 Vėberis (Weber) M. 573, 607, 614
 Venckus Pr., kun. 529–532
 Veronika, šv. 406
 Vidmantas E. 18, 20, 22, 671
 Vidugiris A. 670
 Vijūkas-Kojelavičius A. 312, 417, 475

- Vileišienė 338
 Vilentas B. 511
 Viliamas V. 533
 Viliūnas D. 309
 Virbalas L., kun. 7, 500, 519, 521, 525
 Virbickis, vysk. 92
 Viskanta A., kun. 35
 Vitėnas A. 346, 482, 483, 497
 Vitkauskienė B.R. 290, 307
 Vitkus B. 531
 Vizbaras J. 514
 Vizgirda V., prel. 51, 644
 Vytautas, did. kunig. 78, 79, 84, 132, 178, 355, 397
 Vladislovas I, kar. 332
 Vladislovas IV, kar. 82, 86, 92, 93, 95, 253, 254, 256, 261, 262, 326, 332, 402
 Vladislovas Kazimieraitis, kar. 333
 Vladislovas Pomirtinis, kar. 332, 333
 Vladislovas Varnietis, kar. 332
 Voegelin E. 566
 Voina A. 402
 Voina St. 92
 Vojtyla K., žr. Jonas Paulius II
 Voldemaras A. 35, 38, 39, 47, 48, 53, 131, 645, 646, 648
 Voronovičius J. 488
 Vujekas J. 512, 515
 Waltonas C. 192
 Wapowskis B. 334, 376
 Watkins J.M. 110, 116
 Weberis M. 182, 183, 192, 194, 226
 Wegenast K. 590, 598
 Werhann P.H. 192
 Wester P. 169, 171
 White H. 612
 Wierzbowski T. 265
 Wilczapolski S. 305
 Wilde A., t. 323
 Willmann O. 591, 593
 Woelfl P.A. 171
 Wołodźko, kun. 28
 Wright J.H. 230, 234
 Zabiela G. 368, 371, 380
 Zaborskaitė V. 80
 Zagrebelsky G. 162, 171
 Zalenskis M. 299
 Załęski S., SJ 290, 307
 Zamenhofas L. 126
 Zamoiskis J. 475
 Zanevskienė R. 488
 Zanevskis M. 488
 Zaspicius D. 492
 Zaunys 54
 Zaviša A. 305
 Zdanavičius L., kan. 22
 Zecchini, mons. 35
 Zeliauskas J., kun. 539
 Zenkavičius, vysk. 85
 Zenkevičius, kun. 29
 Zigmantas III Vaza, kar. 77–79, 84, 86, 87, 91–96, 292
 Zigmantas Liuksemburgietis, kar. 332, 333
 Zigmantas, šv. 276
 Zilberis B. 133
 Ziller Th. 591
 Zinkevičius Z. 396
 Zubovas V. 290, 297, 307
 Zubrickas 130
 Zveravičius S., vysk. 22, 23
 Zwinglis U. 149
 Žadeikis Pr. 357, 514
 Žebrauskas T. 297, 307
 Žeimantienė J. 675, 677
 Žekonienė V. 6, 239, 240, 249
 Žemaitienė J. 8, 675
 Žemaitis K., kan. 7, 500, 501, 506, 507
 Žemkalnis-Landsbergis V. 302
 Žilevičius J. 426
 Žilinskis P., prel. 21
 Žilys S., kun. 450
 Žygimantas Augustas, kar. 87, 267, 477
 Žygimantas I, kar. 79, 83, 84, 477
 Žygimantas III, kar. 475
 Žukas P. 491, 492
 Žukas V. 59
 Žulkus V. 7, 345, 357, 363, 365–367, 369, 373, 375, 379, 381, 479
 Бентам Ю.И. 227
 Гусеинов А.А. 227
 Зомбарт В. 227
 Козловский П.А. 196, 227
 Петрухин Ю.Ю. 227
 Ролс Д. 227
 Роэлз 197, 227
 Светлов Э. 234
 Цюнинг Р.К. 197, 227
 Эби Д.У. 197, 227

LKMA Metraščio t. 24
klaidos atitaisymas

Psl.	Eil.	Išspausdinta	Turi būti
609	16 iš ap.	Vabalninko vls., Biržų aps.	Kupiškio vls., Panevėžio aps.

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

LKMA METRAŠTIS XXV

Spaudai parengė J. Kardelytė, L. Sidarienė
Leido ir maketavo „Katalikų akademijos“ leidykla, Pilies 8, Vilnius
SL 1902. 43,25 sp. l. Tiražas 300 egz. Užsak.
Spaudė UAB „Rotas“, Pylimo 42, Vilnius
Kaina sutartinė

NURODYMAI LKMA METRAŠČIO AUTORIAMS

LKMA Metraštyje skelbiami krikščioniškai pasaulėžiūrai neprieštaraujantys įvairių mokslo sričių straipsniai, recenzijos, šios institucijos veiklos kronika.

Mokslo straipsnyje turi būti suformuluotas mokslinių tyrimų tikslas, aptartas nagrinėjamos problemos ištirtumo laipsnis, pateikti ir pagrįsti tyrimų rezultatai, padarytos išvados, nurodyta naudota literatūra.

Metraščiui autorius pateikia straipsnį, išspausdintą arba mašinraščiu, arba 3,5" diskelį su vienu išspausdintu egzemplioriumi. Iliustracijos pateikiamos ne didesniu kaip A4 formatu su atskiru sąrašu, nurodant šaltinį bei jas rengusio dailininko/fotografo vardą ir pavardę (jei iliustracija originali); kitoje jos pusėje užrašomas numeris pagal sąrašą ir iliustracijos pavadinimas.

Straipsnius diskelyje prašytume pateikti taip:

1. Tekstas renkamas naudojantis *Microsoft Word* programa, saugojamas *.doc, *.rtf formatu.
2. Lapo dydis – A4.
3. Naudojamas šriftas – *Times New Roman*. Jei būtina naudoti kitokius šriftus, reikia nurodyti jų pavadinimus ant diskelio ir išspausdinto egzemplioriaus. Intervalas tarp eilučių –1,5 eilutės.
4. Straipsnio pradžioje parašomas autoriaus mokslo laipsnis, vardas, pavardė, darbovietė, straipsnio pavadinimas (mažosiomis raidėmis).
5. Straipsnio pradžioje pateikiama santrauka lietuvių kalba.
6. Straipsnio gale pateikiamas literatūros sąrašas ir santrauka užsienio kalba.
7. Išnašos pateikiamos puslapio apačioje ištisine numeracija. Išnašose ir literatūros sąraše šaltinių autorių pavardės neretinamos.
8. Nereikia naudoti *Tab* simbolio pirmoms eilutėms ir antraštėms atitraukti nuo kairiojo krašto.
9. Žodžiai užsienio kalba rašomi *kursyvu*.
10. Lentelių, grafikų plotis neturėtų būti didesnis kaip 12,5 cm.
11. Įsimintina, jog didžiausi galimi iliustracijų matmenys sumaketavus – 12,5×18 cm. Į tai reikia atsižvelgti pasirenkant iliustracijų vidinių detalių dydį.

Redakcinė komisija savo nuožiūra duoda straipsnius recenzuoti.

Rankraščiai negražinami.

LKMA adresas internete: lkma.w3.lt

LKMA elektroninis paštas: contacts@lkma.w3.lt